

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

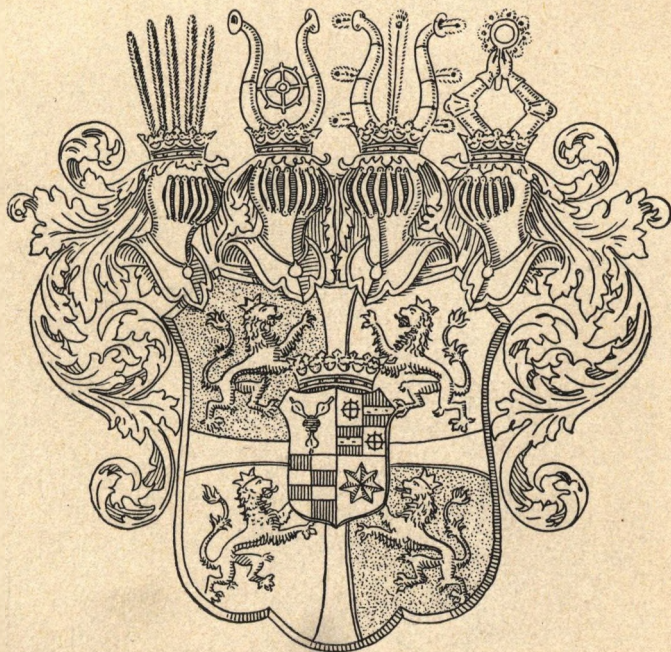
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

C. O. BØGGILD-ANDERSEN

HANNIBAL SEHESTED

En dansk Statsmand

I

H. HIRSCHSPRUNGS FORLAG

HANNIBAL SEHESTED

Hannibal Sehested.

Maleri af Karel van Mander c. 1660. Frederiksborg.

C. O. BØGGILD-ANDERSEN

HANNIBAL SEHESTED

En dansk Statsmand

I

MANDEN OG TIDEN

1609-1666

INDSATS I DANSK-NORSK POLITIK

1636-1660

H. HIRSCHSPRUNGS FORLAG

KØBENHAVN MCMXLVI

Udgivet med understøttelse af
Staten,
Carlsbergfondet
og
Den Hjemstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

NORDLUNDES BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

21303

Til Gerda

FORORD

— *je n'ay jamais ueu d'homme plus
zélé et plus appliqué* —

Hugues de Lionne.

DEN SKILDRING af Hannibal Sehesteds historie, hvis første bind hermed udsendes, tilsigter at give et bidrag til vurdering af statsmandens indsats, set paa baggrund af hans tid, mere end en levnedsskilddring i egentlig forstand. Det har dog samtidig været min stræben ogsaa at lade mennesket træde frem og at belyse udviklingen i Sehesteds politiske, økonomiske og sociale anskuelser.

Den fagkyndige læser vil hurtigt opdage, at afsnittene om Hannibal Sehesteds barne- og ungdomsaar og om hans politiske virksomhed indtil hans fald i 1651 indtager en forholdsvis begrænset plads i sammenligning med skildringen af hans liv og gerning i tiden derefter. En af aarsagerne hertil er, at der til belysning af hans historie i den førstnævnte periode foreligger ret udførlige fremstillinger af J. A. Fridericia, Thyra Sehested, Oscar Albert Johnsen (det norske statholderskab), C. O. Munthe og J. Schiøtz (Hannibalsfejden 1644-45), L. Laursen (den spanske ambassade 1640-41) og mig selv (barne- og skoleaar). Jeg har ikke følt trang til udførligt at skildre en række enkeltheder, som er fremdraget i disse arbejder. Til en redegørelse for Sehesteds norske krigsførelse under Torstenssonkrigen savner jeg desuden den nødvendige militærhistoriske kompetence. Hertil kommer imidlertid ogsaa, at en udtømmende skildring af Sehesteds norske statholderskab 1642-51 som led i Norges historie naturligt maa blive en opgave for norske historikere mere end for danske, samt tillige, at forholdene ikke har tilladt mig at foretage mere indgaaende studier i det norske Riksarkiv. Jeg har, hvad Sehesteds norske historie angaar, maattet indskrænke mig til at bygge paa det (ret omfattende) trykte kildemateriale og de

foreliggende fremstillinger, i første linie Osc. Alb. Johnsens fortjenstfulde — om end ikke over alt tilbundsgaaende — bog, suppleret med J. A. Fridericias excerpter i vort Kongelige Bibliotek, Sehesteds store forsvarsskrift fra 1650 (sst.) og enkelte arkivalier i norsk eje, som jeg under et kort besøg i Oslo før den store krig havde lejlighed til at benytte, eller af hvilke det under krigen er lykkedes mig at faa fotostater.

Hvad jeg giver i mit værks første bog, omfattende tiden 1609-51, er derfor ikke for Norges vedkommende nogen udtømmende redegørelse for Hannibal Sehesteds liv og gerning som statsmand, men en oversigt eller et rids, hvis hovedformaal er, til bedre forstaaelse af hans indgriben i dansk politik og af hans senere historie, at give en karakteristik af hans politiske og økonomiske ideverden og hans stilling i Danmark-Norges stat og samfund. Jeg tillader mig dog at tro, at der ogsaa i dette afsnit er fremført ny synspunkter — men ganske vist synspunkter, som, hvad norske forhold angaar, bør prøves ved en mere omfattende og dybtgaaende bearbejdelse af kilderne, end det har været mig muligt at foretage.

De tre følgende bøger bygger i udstrakt grad paa utrykt materiale i danske og fremmede arkiver. En del af det indsamlede stof har jeg allerede gjort brug af i min bog »Statsomvæltningen i 1660« (1936), der danner hovedgrundlaget for fremstillingen i 3. bog.

Værkets anden og afsluttende del, hvortil manuskriptet for en stor del foreligger udarbejdet, skal skildre Hannibal Sehesteds virksomhed som Danmark-Norges rigsskatmester 1660-66, i første linie hans finansielle og økonomiske politik og hans mærkelige indsats i dansk ydrepolitik i den nordiske forstaaelses tegn. I foreliggende 4. bog, der skildrer den ny rigsskatmesters stilling inden for den danske regeringskreds i hans sidste 5-6 leveaar, har jeg paa flere punkter i største korthed maattet foregribe resultaterne af mine undersøgelser i 2. del og har i disse tilfælde maattet indskrænke mig til at henvise til denne.

Forudsat at der undes mig den fornødne pekuniære støtte til udgivelse og trykning, er det mit haab allerede om et aars tid at kunne udsende denne afsluttende del, som vil indeholde person- og sagregister til hele værket.

Hvad fremstillingsformen angaar, har jeg stræbt at skrive saaledes — uden dog at forfalde til saadanne former for digtning uden grundlag

i kilder og mere eller mindre opbyggelig moralisering over begivenhederne, som ikke er ualmindelig i vor historiske litteratur — at min bog skulde kunne læses ogsaa uden for faghistorikernes kreds. Om dette er lykkedes mig, maa andre dømme om. Det er bl. a. i det nævnte øjemed, at hele det videnskabelige apparat (kildehenvisninger og anmærkninger) — der skulde give fagmanden fyldig besked om, paa hvilke kilder og ræsonnementer fremstillingen bygger — er samlet i et afsnit for sig bag i bindet.

Jeg har i ret stort omfang gjort brug af citater fra samtidige kilder, da jeg er af den anskuelse, at de tjener til at bringe den svundne tids hændelser og mennesker nærmere til vor egen tid. Disse citater er gengivne med nutidig dansk retskrivning, og citater paa fremmede sprog er, hvor ikke særlige grunde talte for at bevare den oprindelige form, oversat til Dansk. Stilistisk har denne fremgangsmaade haft den ikke helt tilfredsstillende følge, at citater fra Sehesteds breve og andre skrivelser paa Dansk fremtræder i gammeldags sprogform, mens de danske citater af hans franske breve — da det 17. aarhundredes Fransk jo ligger vor tids sprog langt nærmere end Dansken i den periode, da hans stil udformedes — har et overvejende moderne præg. Dette til oplysning for en muligvis studsende læser.

Af de andre mangler, hvormed min bog er beheftet, er adskillige ikke skjult for forfatteren. Han kan over for strenge kritikere kun anføre til sit forsvar, at saavel indsamlingen af det meget store materiale, hvorpaa bogen er bygget, som dets bearbejdelse i en nogenlunde kortfattet og overskuelig fremstilling har været forbundet med ikke ringe møje og har maattet udføres sideløbende med eller ind imellem mangfoldige andre gøremaal.

Hvad jeg har villet med bogen, fremgaar forhaabentlig af den selv. Og jeg tror ikke, der kan herske fornuftig tvivl om, at historieforskningen trængte til at faa netop denne blandt det 17. aarhundredes danske statspersonligheder alsidigt og sammenfattende belyst. For mit forhold til tidligere behandlere af afsnit eller sider af Hannibal Sehesteds historie er der gjort rede i text og henvisninger.

Arbejder, udkomne efter maj 1945, har det været mig umuligt at benytte i fremstillingen, der da forelaa trykfærdig. Enkelte udenlandske af-

handling og kildepublikationer har paa grund af de af verdenskrigen skabte forhold ikke været mig tilgængelige. Saa vidt jeg kan se, vilde deres benyttelse dog ikke have nødvendiggjort større ændringer i min skildring.

Til slut bringer jeg en tak til tjenestemændene i de danske, norske, svenske, engelske og franske arkiver og biblioteker, jeg har besøgt. En særlig tak skylder jeg seminarieforsker Ernst Larsen for afskrifter af arkivalier i Berlin og Kiel og paa Breitenburg, adjunkt Aage Fasmer Blomberg for meddelelser vedrørende Hannibal Sehesteds fynske godser, museumsdirektør Otto Andrup for bistand i spørgsmaal vedrørende flere af de gengivne billeder og lensgreve, kammerherre Julius Wedell, Wedellsborg, og godsejer, grosserer Kai Schøller, Margaard, for elskværdig imødekommenhed og hjælp ved fotografering af portrætter i deres eje. Sidst, men ikke mindst takker jeg den Hjelmsstjerne-Rosencroneske Stiftelse for pekuniær understøttelse til arbejde i fremmede arkiver og Staten og Carlsbergfondet for støtte til bogens udgivelse.

Aarhus i marts 1946.

C. O. BØGGILD-ANDERSEN

INDHOLD

1. Bog:

HANNIBAL SEHESTED OG DEN DANSK-NORSKE STATS PROBLEMER INDTIL HANS FALD (1609-51).

I. Læreaar. Danmarks samfund og stat. Svigersønnegruppen	3
II. Rivaliteten i Norden. Østersøproblemerne. De nordiske riger og Europa	18
III. Hannibal Sehested og den danske ydrepolitik 1636-51. »Hannibalsfejden« ...	36
IV. Norges statholder og det norske samfund. Sehesteds mekantilpolitiske stræben og samvirken med de norske stænder	58
V. Sehesteds politiske samarbejde med Christian IV. Norske forvaltningsreformer. Statholderen og den norske borgerstand	74
VI. Indrømmelser til den adelige opposition. Frederik III. og den norske stat- holder. Sehesteds godssamling	89
VII. Angrebene paa statholderen. Kamp og fald	113

2. Bog:

HANNIBAL SEHESTEDS STRID FOR OPREJSNING. KRIGEN I NORDEN. FREDEN I KØBENHAVN OG BORNHOLMS VEDERLAG (1651-60).

I. Unaadens aar indtil den danske krigserklæring mod Sverige i juni 1657	141
II. Udviklingen i Danmark. Krigen med Sverige. Roskildefreden og Karl Gustavs fredsbrud 1658	154
III. Hannibal Sehested som »neutral person«. Krigens gang, vestmagternes politik og fredsforhandlingerne indtil Karl Gustavs død	171
IV. Freden i København	198
V. Hannibal Sehested i Stockholm. Bornholms vederlag. Corfitz Ulfeldt og hans hustru. Det nordiske program. Sehesteds fremtidsudsigter	221

3. Bog:

STÆNDERMØDET 1660 OG ARVERIGET.

I. Stemninger og tilstande i København og Danmark	241
II. Stændermødet aabnes. Skatteforhandlingerne. »De konjungerede under Københavns frihed«. Reformprojektet af 17. september og borgernes indlæg af 25. september	251
III. Adelens vigen i privilegiespørgsmaalet. Forslaget om arveriget. Den adelige modstand brydes. Haandfæstningen tilbageleveres kongen. Arvehyldingen	269
IV. Hannibal Sehested bliver rigsskatmester. Den ny regering. Stændermødets opløsning. Enevoldsarveregeringsakten. Stænderprivilegierne	298

4. Bog:

DEN NY REGERING OG DENS MÆND. STRIDEN OM »DE TI FOD FLISER I KONGENS KABINET«. HANNIBAL SEHESTED OG CHRISTOFFER GABEL. (1660-66).

I. Skatkammerkollegiet	315
II. De andre kollegier. Regeringskredsen. Gehejmeraadet	332
III. Hannibal Sehested og hans stilling. Christian Rantzau førsteminister. Sehesteds englandsrejse 1661	348
IV. Sehested, Rantzau og Gabel. Sehesteds økonomiske forhold. Det ny vaaben. 374	
V. Hannibal Sehested i Frankrig 1662-63. Gabel og Sehested. Hoffet og den danske adel. Corfitz Ulfeldt i Paris	384
VI. Fremtidsplaner. Udnævnelsen til fransk greve. »Det latinske brev«. Ulfeldts »Intrigues«. La Roche-Thudesquin. Jean Paulmyer	397
VII. Hannibal Sehested og Ulfeldtparret. Forholdene i Danmark. Sehesteds mismod. Rantzaus død. Besøg i London 1663	411
VIII. Hjemkomsten 1664. Det ydrepolitiske problem. Otto Sperling og Gunde Rosenkrantz. Sehesteds pekuniære mellemværende med kronen. Gabel statholder. Magtkampen tilspidtes	424
IX. Esaias Pufendorf om Danmarks hof og regering. Forbund med England eller Nederland? Testmanns opsats om rigsstænder. Peder Schumacher. Bergenaktionen (aug. 1665)	444
X. Forbundstraktaten med England. Hannibal Sehested til Vesteuropa november 1665. Traktaten med generalstaterne. Gabels regering. Kongeloven	458

KILDEHENVISNINGER OG ANMÆRKNINGER.

Utrykte kilder	471
Trykte kilder og fremstillinger	479
Kildehenvisninger og anmærkninger	488

BILLEDER

Hannibal Sehested. Maleri af K. van Mander c. 1660	over for Titelbladet
Hannibal Sehested i 16-aarsalderen(?)	16
Sophie Clausdatter Sehested	16
Arensburg	17
Skt. Nikolaj Kirkes nordmur, Vejle	17
Hannibal Sehesteds latinske afskedsdigt 1626	32
Corfitz Ulfeldt	33
Christian IV. som gammel. Maleri af K. van Mander	48
Axel Oxenstierna. Stik af J. Falck efter maleri af D. Beck	49
Hannibal Sehested og Frøken Christiane. Maleri af K. van Mander(?)	64
Gabriel Marselis. Maleri af P. Nason 1669	65
Hollandsk handelsskib (fluit) fra c. 1650	65
Brev fra Hannibal Sehested til Christian IV. 1644 12/1	80
Christian IV.s egenhændige paategning paa ovenstaaende brev	80
Christian Thomesen (Sehested). Maleri af A. Wuchters 1650	81
Biskop Henning Stockfleth, Oslo	81
Frederik III. Maleri af A. Wuchters(?)	96
Dronning Sophie Amalie. Maleri af A. Wuchters	97
Rentemester Peder Vibe. Miniature	128
Egenhændig skrivelse fra Frederik III. til rigsraadet 1651 6/6	128
Hannibal Sehested. Maleri af K. van Mander 1650	129
Oliver Cromwell. Buste af G. L. Bernini	144
Karl II. Stuart	145
Karl X. Gustav. Stik af J. Falck efter maleri af D. Beck	192
Skrivelse fra Hannibal Sehested til de fremmede mediatorer 1659 2/9	193
Schering Rosenhane. Stik af P. de Iode efter maleri af A. van Hulle	208
Joachim Gersdorff. Kobberstik af A. Haelwegh(?)	208

Brev fra Hannibal Sehested til rigsdrost Pehr Brahe 1660 25/8	209
Ærkebiskop Hans Svane. Maleri af A. Wuchters	272
Brev fra ærkebiskop Hans Svane til Hannibal Sehested 1663 27/10	272
Borgmester Hans Nansen. Kopi efter K. van Mander	273
Borgmester Anders Lydichsen, Aarhus	273
4. side af skrivelse til rigsraadet af 1660 8/10 med forslag om indførelse af arverige	288
Arvhyldingen paa Københavns Slotsplads 1660 18/10. Maleri af Wolfgang Heim-	
bach 1666	289
Rigsgrev Christian Rantzau. Maleri af Wolfgang Heimbach	336
Christoffer Gabel. Maleri af K. van Mander	336
Niels Juel. Maleri af M. van Haven 1656	337
Jens Juel (som ældre)	337
Christiane Sophie Sehested som Diana. Maleri af Jan Mytens 1662-65	352
Fru Christiane. Maleri af A. Wuchters	353
Leonora Christina. Maleri af G. Honthorst 1647	353
Frederik Ahlefeldt. Maleri af A. Wuchters	448
Hans Schack. Maleri af A. Wuchters	448
Theodor Lentz. Maleri (1655?)	449
Peter Bülche. Kobberstik af A. Haelwegh 1664 efter maleri af K. van Mander	449
Peder Schumacher. Maleri af A. Wuchters	464
Testmanns opsats. Brudstykke	464
Frederik III. og hans »ministre« 1666. Stik af A. Haelwegh	465

1. Bog.

Hannibal Sehested og den dansk-norske Stats
Problemer indtil hans Fald
1609-1651

I. LÆREAAR. DANMARKS SAMFUND OG STAT. SVIGERSØNNEGRUPPEN.

HANNIBAL SEHESTED, født 1609 paa Slottet Arensburg paa Øsel, Danmarks yderste forpost mod øst, som søn af slottets befalingsmand Claus Maltesen til Højris og hans hustru Fru Anne Lykke, tilhørte en gammel Vendelbo-storbondeslægt — de Maltesson'er — som først o. 1600 naaede op i kredsen af de adelsætter, hvis medlemmer vandt raads- og rigs-embeder og sammen med kongen styrede Danmarks og Norges riger. Men han talte baade paa fædrene og mødrene side fremragende aner, bl. a. den berømte søkrieger Jens Holgersen Ulfstand til Glimminge, Kong Hans' flaaedechef Mogens Gyldenstjerne, der 1531 som lensmand paa Akerhus forsvarerede dette slot mod Christiern II, og Bahuslensmændene Claus Bille, kendt bl. a. fra sin deltagelse i udarbejdelsen af den grundlæggende norske reces af 1539, og Hannibal Gyldenstjerne, hans moders morbroder, efter hvem han uden tvivl var opkaldt. En farbroder var rigsmarsk Sten Maltesen. Den anden farbroders søn, den lærde Christian Thomesen, var 1630-40 rigens, 1640-57 kongens kansler. Hannibals ældste søster Sofie blev i sit ægteskab med den jyske adelsmand Erik Juel moder til vor store søhelt Niels Juel og den højtbegavede statsmand Jens Juel. Karakteristisk for mange af den jyske Sehestedslægt, indbefattet de to berømte brødre Juel, var det brede ansigt med uregelmæssige, kraftige, undertiden noget lukkede træk. Det var en sund slægt, klog og nøgtern, men hos flere medlemmer med en bunden lidenskab, der, som hos Hannibal, kunde finde udløsning i voldsomme vredesudbrud — det nørrejyske »sind« — eller, som hos Christian Thomesen, i en religiøsitet, for hvilken alt, ogsaa dansk politik, tegnede sig under kristenforholdets og evighedens synsvinkel.

Hannibal, det tredieyngste af forældrenes elleve børn, blev efter faderens død 1612 opfostret — uden tilstrækkelig undervisning og tugt, klager han senere — af moderen, paa familiens gaarde i Jylland: Rydhave, Højris og Nøragergaard (til hvilken han siden skrev sig, skønt han 1640

afstod broderen Mogens sin arvepart i den). I elleveaarsalderen anbragtes han imidlertid, vistnok paa foranledning af den 20 aar ældre fætter Christian Thomesen, i huset hos magister Christen Jensen (Vejle), protégé og ven af Chr. Thomesen og dennes svigerfader, den navnkundige teolog Holger Rosenkrantz »den lærde« til Rosenholm. Han opholdt sig først i Odense, hvor Chr. Jensen var konrektor, senere rektor ved latinskolen og professor ved gymnasiet, derpaa i Vejle, hvor mester Christen jan. 1624 blev sognepræst og virkede i denne stilling, til han 1627 blev Christian IV's hofprædikant.

Den 17-aarige Hannibal har i en latinsk afskeds- og takketale fra 1626, da han forlod Vejle præstegaard for at studere ved akademiet i Sorø, vidnet om, hvor meget han skyldte sin lærer, »min aands fader«, og hans sjældne evner som ungdomsopdrager. Forstaaende, men bestemt, stræbte magister Christen at neddæmpe »min naturfejl, vredladenhed og alt for stor tilbøjelighed til at fare i flint ved den mindste krænkelser, en fejl, som dog ofte er til stede ogsaa hos store personligheder, men som jeg nu er begyndt, med Guds bistand, ofte paamindet af Eder, at undertrykke i den første spire og efterhaanden rykke op med rode«. At en naturfejl vanskeligt lader sig helt udrydde, skulde Hannibal Sehested ved mere end én lejlighed senere i sit liv aflægge vidnesbyrd om. Men talen og det afskedsdigt i hexametre, som ledsager den, viser, at »sindet« parredes med en digterisk billeddannende evne, som vi ofte møder igen i den modne mands breve og udtalelser, og med varme og Æmhed over for dem, han havde faaet kær. Til disse hørte ogsaa Christen Jensens unge hustru, Horsensborgmesterdatteren Else Hansdatter Riber, og hendes broder Hans Svane (Svaning), som svogeren 1625-26 forberedte til universitetet. Hans Svane blev siden den danske kirkes primas, og der skulde komme den stund i vort lands historie, hvor det baand, som i Vejle præstegaard var knyttet mellem de to unge mænd, skulde faa vidtrækkende betydning.

Det ligger nær at slutte, at den evne til at omgaas med og værdsætte andre end sine adelige standsfæller, som vi senere finder hos Hannibal Sehested, har faaet sin første væxt under livet i det beskedne lærer- og præstehjem. Men ogsaa en anden egenskab hos ham kan spores tilbage hertil. »Det var Eder«, siger han til magister Christen, »som aabnede øjnene paa mig ved at afdække en række gængse meningers taageskyer«. De kritiske anlæg, den trang og evne til at naa ind til tingenes kerne, til realiteterne, gennem fordomme og snak, som giver Hannibal Sehested hans mest afgørende særpræg blandt hans tids danske statsmænd, var ved at folde sig ud. Det var ikke tilfældigt, at han kaarede sig det valgsprog som ogsaa havde været Tyge Brahes: »Bedre at være end at synes« (Plus esse quam videri).

Saa godt som intet ved vi om Hannibal Sehested i de aar, 1626-29, han opholdt sig ved det nyligt stiftede ridderakademi i Sorø ud over, at han her havde lejlighed til at mødes og omgaas med en række jævnaldrende — hertug Frederik, den senere Kong Frederik III., Joachim Gersdorff, hans halvfætter paa mødrene side, den senere rigshofmester og rigsdrost, de senere rigsraader Christen Skeel og Otte Krag, brødrene Henning og Otto Pogwisch, den senere rigsgreve og »premierminister« Christian Rantzau, dennes ledsager, købmandssønnen fra Itzehoe Henrik Müller, siden general-toldforvalter, admiralitetsraad og rentemester, o. fl. — med hvem hans politiske løbebane siden skulde bringe ham i berøring som venner, rivaler og fjender. Der er dog grund til at formode, at han blandt akademiets lærere har modtaget indtryk af den tyskfødte filolog og statsretsforsker Heinrich Ernst, som ikke mindst beskæftigede sig med tidens statsretslige hovedproblem: forholdet mellem fyrste og undersaatte og viste tendens til at betone fyrstemagtens ophøjethed og store beføjelser. At der knyttedes et baand mellem de to mænd synes at fremgaa deraf, at Ernst som præceptor for Christian IV.s søn grev Valdemar Christian kom med paa dennes af Sehested ledede udenlandsrejse 1637-39, og at han 1647 dedicerede Sehested en bog, i hvis forord han takkede ham for udviste velgerninger og kaldte ham sin »Mæcenas«. Maaske har ogsaa matematikprofessoren, den vittige satiredigter Johannes Lauremberg, og den hollandsk-fødte professor i historie og statsvidenskab Johannes Meursius, til hvem den lærde Holger Rosenkrantz i febr. 1629 anbefalede »Hannibal Sehested, mig af mange aarsager kær«, »en discipel, som giver rigt haab«, betydet noget for ham.

Roligt og i faste rammer hengled Sorøakademisternes liv. Men samtidig rystedes Danmark i sin grundvold. Christian IV. gik ind i Trediveaarskrigen paa sine tyske trosfællers side mod Kejseren, led nederlag mod Tilly ved Lutter am Baremberg 1626 og maatte 1627-29 se den jyske halvø som et hjælpeløst offer for de kejserlige troppers udplyndringer, mens det dog, i forbund med Sverige, lykkedes ham at redde de danske øer og bringe planerne om et kejserligt Østersø- og Nordsøherredømme til at strandе. Stærkt øgedes i det krigshærgede Danmark spændingen mellem konge og rigsraad og mellem den privilegerede adel paa den ene, borger- og bondestand paa den anden side. Ikke siden Grevens Fejde havde man oplevet noget lignende. Hannibal Sehested mistede to brødre i krigen, og hans broder Malte maatte med sin familie flygte fra Jylland til Halland. Hvilket skred i det tilvante livssyn, at Danmark ikke længere var sine fjender voxent, og at det raads- og adelsregimente, til hvis støtter Maltessøn'erne og deres børn hørte, ikke hvilede paa saa sikker en grund, som de fleste

havde troet! Den gamle tryghed var borte. Tunge og vanskelige fremtidsproblemer rejste sig for en ung tænksom adelsmand. —

Efter sine unge standsfællers sædvane søgte Hannibal Sehested ved en rejse i udlandet at udvide horisont og kundskaber. 4. sept. 1629 indskrev han — sammen med sin fætter Chr. Thomesens svoger Erik Holgersen Rosenkrantz, den senere stiftsbefalingsmand i Aarhus, huslærer paa Rosenholm, senere biskop i Aarhus, Jacob Matthiesen og Erik Rosenkrantz's præceptor, senere professor i Sorø, kvæstor ved Kommunitetet og fra nov. 1660 assessor i det af Hannibal Sehested oprettede kammerkollegium Hans Mule fra Odense — sit navn i »The Bodleian Library«s besøgsprotokol i Oxford. Derfra gik rejsen til Frankrig, Holland og Tyskland. Vi ved intet direkte om, hvad han oplevede paa denne sin første udenlandsfærd. Modsat flertallet blandt de unge danske adelsmænd paa studierejser lod han sig ikke indskrive ved noget universitet. Men man tør gaa ud fra, at han i England har modtaget stærke indtryk af spændingen mellem konge og parlament — det var i marts 1629, at kong Karl I. lod en række underhusmedlemmer fængsle og efter parlamentets opløsning begyndte en 11-aarig enevældig styreperiode, mens købmændene i London og andre byer protesterede mod de kongelige toldpaalæg, bl. a. ved at indstille deres handel —, i Frankrig af kardinal Richelieu's energiske arbejde for at gennemføre et stærkt kongeligt enhedsstyre efter flere aars indre uro og i Holland af den nederlandske republiks rigt blomstrende storhandel og industri. Efter sin hjemkomst antoges han 18. Juni 1632 — vel med støtte af sin fætter Chr. Thomesen, der nu var rigens kansler, sin søster Karen, hofmesterinde for Christian IV.s børn med Kirsten Munk, og sin broder Mogens, lensmand paa Københavns slot — som hofjunker, men drog allerede et aar efter paa ny ud, denne gang med kongelig rejseunderstøttelse. Naar han, som han selv fortæller, anvendte sin orlov »paa 3 aars tid udi Italia, Sicilia, Malta og Spanien med nogen fordel af sproget og maadelig underretning om samme landes rette beskaffenhed«, hænger den sydeuropæiske rejserute muligvis sammen med Christian IV.s ønske om at skabe et mere omfattende direkte handelssamkvem mellem sine riger og den spanske kronens lande. Det maatte være af betydning for ham i sin tjeneste at have folk, som kendte spanske forhold, baade politiske og merkantile, af selvsyn.

I Spanien kunde Sehested studere enevælde og bureaukratisme, hof- og førsteministerstyre i renkultur og i allerede vidt fremskredet forfald, hofluxus og finansnød, skattetryk, tilbagegang i landbrug og industri og en udenrigs- og kolonialhandel, som dels dreves for kronens regning, dels af udenlandske købmænd. Men ogsaa den skønhed, som Sydeuropas lande og gamle kulturer ejede, maa have talt til den unge nordbos sanser og følelse.

Han har desuden mødt Romerkirkens pragt og mystik og dens konfessionelle fanatisme — stadig flammede kætterbaalene ved auto-de-fé'erne —, har maaské drøftet trosproblemer med katolske teologer og er blevet bestyrket i den tolerancens aand, tilsat adskillig skepticisme, som senere prægede hans religiøse indstilling. Gudsfor nægter blev han ikke, derom vidner flere breve fra hans senere aar, og naar han 1647 under en middag i Helsingør med den svenske resident Magnus Dureel, hvem han diverterede med et fyrværkeri af politiske og filosofiske strøtanker, erklærede, at han ansaa religionen for »peber paa mad«, maa dette udtryk i betragtning af tidens høje værdsættelse af krydderier, ubetinget tilkendegive et positivt gudsforhold. Men fra den i Danmark herskende lutherske ortodoxi fjernede han sig unægteligt adskillige streger.

I oktober 1635 var Sehested paa hjemvejen naaet til Amsterdam, hvorfra han i følge et brev til broderen Mogens planlagde en kort afstikker over Köln til Wien for »at se det tyske væsen an«. Blev denne rejse til noget, har den kun været af kort varighed, thi i marts 1636 traadte han atter i funktion som hofjunker og anvendtes af Christian IV. i en diplomatisk sendelse til den svenske rigskansler Axel Oxenstierna i Wismar.¹ Efter hjemkomsten fra denne beordredes han i juli 1636 sammen med sin hofjunkerkollega Jørgen Seefeld til Visborg, der siden (1641) ægtede hans søster Karen, til Glückstadt for at mønstre og aflønne de dér i egen liggende danske landsoldater. Samme aar gav kongen ham tilsagn om sin ti-aarige datter »frøken« Christianes haand og optog ham dermed i »svigersønnegruppen«, den intimt til kongen og hans hus knyttede kreds af unge danske og holstenske adelsmænd, gifte eller trolovede med Kirsten Munks døtre, som omfattede guvernøren i Glückstadt Christian Pentz, Corfitz Ulfeldt, Hans Lindenov og kort efter øgedes med Ebbe Ulfeldt til Ovesholm. Okt. 1636 udnævntes han til hofmester for sin trolovedes broder, den 14-aarige grev Valdemar Christian, og ledede 1637-39 dennes udenlandsfærd til Nederlandene, Frankrig, Italien og England. Denne rejse gav ham anledning til at uddybe sit tidligere erhvervede kendskab til Vesteuropas hovedlande. Han forhandlede efter kongelig ordre i Bruxelles med de spanske Nederlandes statholder, kong Filip IV. af Spaniens broder, kardinalinfanten Fernando, vistnok om overgreb, begaaede af kapere fra Dunquerque mod dansk-norske skibe, gjorde i Paris selveste kardinal Richelieu, tidens genialeste forkæmper for den stærke fyrste- og statsmagt, sin opvartning, besøgte den elskværdige storhertug Ferdinand II. Medici af Toscana og havde i London lejlighed til at iagttage den voldsomme gæ-

¹ Om denne sendelse se nedenfor side 36-38.

ring, som Karl I.s enevælde og udskrivning af »ship-money« og ærkebiskop Laud's mod puritanerne rettede kirkevisitation skabte i det engelske samfund. Han stræbte, siger han i en senere (1641) til Christian IV. overrakt oversigt over sine udenlandske studier, »at penetrere alle vegne, hvor det mig til forne var forbøden formedelst mangel af kredit, som grevens person nu med sig førte, og insinuerede mig udi en og anden herres hof at vide deres beskaffenhed alle vegne omkring udi deres lande og fundamentet udaf deres regering, saa jeg dristelig tør sige, foruden al undseelse, at have lagt noget fundament til at gøre E.K.M. og rigerne underdanigst tjeneste udi de sager, som fremmede herrer kan angaa«.

Det er tydeligt, at han tænker sig sin fremtid som diplomatens, maaske som den danske ydrepolitik's fremtidige leders, og at hans kongelige svigerfader værdsatte hans evner, fremgaar af, at han i dec. 1639 forlenedes med det gode len Tranekær (Langeland), i maj 1640 ombyttet med det endnu mere indbringende Bahun i Norge »med dobbelt rente og visse indkomst«, og i maj 1640 optoges i rigsraadet, samtidig med at hans fætter og faderlige ven Chr. Thomesen blev kongens kansler. Han var nu sammen med Corfitz Ulfeldt og Hans Lindenov, der ogsaa sad i raadet, medlem af Danmark-Norges regering og som »svigersøn« en af kongens særlige tillidsmænd inden for denne regering.

Hannibal Sehested var da 31 aar gammel. Han skildres ved denne tid af Corfitz Ulfeldts huslæge og husven dr. Otto Sperling — der, da karakteristiken i 1670'erne nedskreves, saa paa ham med Ulfeldtparrets hadske øjne — som »usædvanlig vel studeret«. Skønt Sehested kun kan paavises at have studeret ved ét universitet, det i Oxford, har han aabenbart brugt sine læreaar godt. Alt tyder paa, at han har ladet sig undervise mere af livet end af bøgerne. Men den lærde doktors vidnesbyrd viser, at han heller ikke havde forsømt disse. Hans fortrolighed med latinen fremgaar af de længere passager paa dette sprog, som lejlighedsvis findes indskudt i hans breve, og om hans tilknytning til tidens lærde mænd vidner de erudite værker, som dediceredes ham, bl. a. Heinrich Ernsts førnævnte udgave af M. Valerius Probus' »Libellus de interpretandis Romanorum literis« (Sorø 1647), hvor der tales om hans »enestaaende aandsgaver« (singularibus animi dotibus), og Sorøakademisterne betegnes som »Eders sønner«, Thomas Bartholins »De armillis veterum, præsertim Danorum, schedion« (Kbh. 1647), hvor der drages en sammenligning mellem ham og hans carthaginiensiske navnes store egenskaber, og Hans Jensen Svanings »Chronologia Danica« (Kbh. 1650). Om Sehesteds kundskaber i de nyere sprog fortæller Sperling, at han yndede »at discurrere med mig i det italienske sprog«; han »havde ogsaa længe opholdt sig i Frankrig og England og talte disse landes sprog

godt, besynderligen det engelske«. Den sidste færdighed, som ikke var almindelig i den tids Danmark, bevidnes ogsaa ved en billet fra Christian IV. til rentemester Jørgen Vind af 2. dec. 1642, hvormed kongen oversendte et engelsk flyveblad om slaget ved Edgehill (23. okt. 1642) mellem Karl I.s og parlamentets hær, »hvilket af statholderen i Norge bedst kan fordanskes, efterdi han forstaar sproget«, samt ved engelske kilder.

Hannibal Sehesteds ydre i begyndelsen af 1640'erne kendes fra det portræt, som hans gode ven, den hollandskfødte maler Karel van Mander (d. y.) ved denne tid malte af ham og hans hustru paa en falkejagt. Sehested staar i mørk jagtdragt og holder sin Christiane i haanden. Højre haand trykker den lyse filthat ind mod hoften. Det brede ansigt er omgivet af lysbrunt haar. De levende blaagraa øjne ser fast og frejdigt beskueren i møde. I en senere satire over svigersønnekredsen (fra c. 1657), skrevet af en person, som aabenbart har set ham, skildres han som »en prægtig cavallier i dansen, som holdt sig magnifique«. Om hans evne til at udholde legemlige anstrengelser fortæller kaptajn, senere generalmajor Jørgen Bielke, et træk fra hans norske statholdertid, da han ledede Norges forsvar mod de svenske. Bielke ledsagede i efteraaret 1644 statholderen paa en rejse fra Akershus til Trondhjem. Før rejsen advarede han af sin broder: Hans excellence plejede at ride stærkt; andre, der havde fulgt ham paa rejser, havde spyttet blod. Det blev ogsaa en haard tur, og da Sehested i fuld galop kom til Dovrefjeld, styrtede hesten ned ad klipperne og ud i elven Driven. Bielke hjalp ham op til den nærmeste bondehytte, laante ham en af sine tørre skjorter, fik ham anbragt paa en dyne paa bordet og dækkede ham til med en kappe. Da sent om aftenen det øvrige rejsefølge ankom, fik statholderen sit eget tøj paa og fortsatte straks rideturen til Opdals præstegaard, hvorfra Trondhjem næste dag naaedes. Hjemturen foregik i samme fart.

En veltrænet aand i et stærkt og veltrænet legeme, en vitalitet, som staar maal med hans kongelige svigerfaders i dennes bedste aar — det er Hannibal Sehesteds signalement, da hans manddomsaar begyndte. I lighed med Christian IV. var han heller ikke uimodtagelig for kvindens ynde og varme. Om hans erotiske liv siger ganske vist de bevarede kilder meget lidt. Men det vides, at han før sin troløvelse med Frøken Christiane og i alt fald før sit ægteskab fik en søn med en ung pige, som skal have været datter af en københavnsk borger. Det var ikke usædvanligt, at tidens danske hofjunkere fik børn udenom. Selv den lærde og flegmatiske hertug Frederik (III.) avlede sin Ulrik Frederik Gyldenløve med en holstensk skønhed. Sjældnere var det, at de, som Hannibal Sehested, aabenlyst vedkendte sig børnene. Han gav sønnen navn efter to af sine afdøde brødre:

Jens Steen Sehested og har uden tvivl fulgt hans udvikling fra barn til voksen. Jens Steen, der 1676 adledes med familiens vaaben, steg siden til oberst i den nationale danske hær, men skabte sig især et navn som en begavet digter, forfatter bl. a. af »Pigernes Dyd- og Laster-Speyl«, der giver et levende billede af tidens kvindelige dagligliv. Hvor nært han var knyttet til sin faders ægtefødte datter, ses af, at det var ham, der i 1694 holdt ligtaalen over hende.

Gik Hannibal Sehested med sin frodige natur ikke kvindekønnet ligestyldigt forbi, noget nydelsesmenneske eller nogen levemand blev han aldrig. Dertil var hans arbejdsstrang for vældig, hans livsinteresser for alsidige.

Den danske adel havde, da Hannibal Sehested gik ind i sin manddom, en tidsalder bag sig, da den var absolut førende inden for samfundet baade i økonomisk, social og kulturel henseende. Det var den, der, ved siden af kronen, høstede hovedprofiten af landets udførsel af korn og øxne og andre landbrugsprodukter. Den havde desuden fortrinsret til alle større lensmandsstillinger i baade Danmark og Norge. Ved mageskifter med kronen og standsfæller afrundede og udvidede en række adelsmænd deres godser og byggede ny og prægtige hovedgaarde. Dette byggeri blev en byrde for bønderne, hvis hoveri samtidig øgedes ved den udvidede hovedgaardsdrift; de hoveripligtige »ugedagsbønder«s tal voxede, mens selvejerbønderne svandt ind til en ringe brøkdel af bondestanden. Men udgifterne til de ny herregaardes og slottes opførelse og vedligeholdelse kom ogsaa til at tynde mange af de adelige bygherrer og deres efterkommere haardt; godserne splittedes ofte stærkt ved arvedeling, og den prægtigere levestof, som fra omkring aarhundredskiftet blev almindelig, samt de unge adelsmænds lange udenlandsrejser bidrog til at øge de økonomiske vanskeligheder, især efter at Kejserkrigen havde lagt mange bøndergaarde øde og udførselsmulighederne for dansk korn og kvæg fra 1630'erne indskrænkedes, og priserne viste svagt nedadgaende tendens.

De vanskeligere økonomiske kaar havde vistnok deres store andel i, at et stort antal danske adelslægter uddøde, idet mange opgav at føre slægten videre paa standsmæssig vis. En anden årsag var den hindring for blodsfornyelse, som skabtes ved forbudet mod, at en adelsmand ægtede en »ufri kvinde«. Afgangen af gamle slægter opvejedes kun delvis ved tilgang, og de 42 ny slægter, som kom til 1550-1650, stammede overvejende fra af kongen naturaliserede tyske adelige. Kun yderst sjældent opløftedes borgerligfødte danske i adelsstand.

Trangen til selvafgrensning hang sammen med en stærkere følelse af fornemhed over for de andre stænder. Standsskellet gravedes dybere, og standsmodsatningen skærpedes.

Stadig var det adelen, som gennem rigsraadet, rigsembederne, kancelliet, rentekammeret og lensmandsombudene sammen med kongen styrede landet. Men ligesom det økonomiske grundlag for adelens magtstilling var ved at rokkes, saaledes følte ogsaa dens fortrinsstilling mindre berettiget, efterhaanden som de professionelle hvervede tropper kom til at spille en stadig større rolle i forhold til det adelige rytteropbud, »rostjenesten«. Baade som følge heraf og som aarsag hertil gik interessen for en krigerisk uddannelse tilbage inden for adelens kredse. Ny dannelsesidealer vandt frem under vesteuropæisk paavirkning. Glæden ved hoflivets glans og ved elegant og galant selskabelighed, ved kunst, musik og skønlitteratur fortrængte hos mange blandt de efter aarhundredskiftet fødte slægtled baade sansen for krigerisk idræt og den teologiske lærdom, parret med inderlig luthersk fromhed, som havde præget de bedste blandt fædre og bedstefædre. Senrenæssancens og barokkens aand var i færd med at afløse den gamle lutherske humanisme. Og hos en del forenedes denne ny indstilling med en mere utøjlet trang til livsnydelse — til dels en følge af, at tryghedsfølelsen over for tilværelsen i almindelighed og over for standens stilling i samfund og stat var mindre rodfæstet end før.

Det var rigsraadet, bestaaende af repræsentanter, udnævnte af kongen, for de ved byrd, rigdom og embeder mest fremstaaende adelsslægter, som sammen med kongen besad den øverste højhed (suveræniteten) og regeringsmagten over Danmark og Norge. Ogsaa det gamle danske kronland Slesvig (Sønderjylland) laa under raadets myndighed, men kongen styrede her som hertug og havde en medregent, idet baade Slesvig og det tyske rigslen hertugdømmet Holsten var delt mellem ham og de gottorpske hertuger, efterkommere af Frederik I.s søn Adolf. I begge »fyrstendømmer« havde de to landsherrer fælles regeringsmyndighed over det slesvigholstenske ridderskab og dets godser, de adelige klostre og de paa landdagen repræsenterede byer; fælles var ogsaa den almindelige lovgivning, den øverste retspleje, en række skatter og hærvæsenet. I øvrigt styrede fyrsterne selvstændigt de amter og landskaber, som ved arvedelingerne var tillagt hver af dem. For Gottorperne var baade fællesregeringen med den mægtigere danske konge og Danmarks lenshøjhed over Slesvig middelalderlevn, som det maatte være deres naturlige stræben at komme bort fra til fordel for fuld landsherrelig selvstændighed i deres lande. Nationalt havde forbindelsen med det tyske Holsten fra middelalderen bidraget til at fortyske dele af Slesvig. Men tillige havde den danske konge i sit tyske kancelli og sine

tyske raader, ved hvis hjælp han styrede sine dele af fyrstendømmerne, en af rigsraadet uafhængig embedsstab, som han ogsaa anvendte i ydrepolitiken, især hvad forholdet til Tyskland angaar. Set fra nationalt dansk synspunkt var det ogsaa farligt, at kongen som hertug af Holsten var tysk rigsfyrste og som saadan havde interesser, der var Danmarks og Norges mere eller mindre fremmede.

I flere henseender raadede den danske kongemagt under Christian IV. over betydelige magtmidler. Kronen ejede omtrent halvdelen af Danmarks jord, ved siden af betydelige ejendomme i Norge og hertugdømmerne, og store toldindtægter, hvoraf den største, den af Sundtolden, forvaltedes af »kongens eget kammer«, uafhængigt af rentekammeret. Men ogsaa de andre ordentlige indtægter fra lenene og skatterne kunde han uden raadets indblandig anvende til rigets ordinære udgifter, hans eget og hoffets forbrug, centralforvaltningen, flaaden, holmen, vaaben og ammunition og soldaterhold i fæstningerne.

Borgerstanden i Danmark betød efter Grevens Fejde ikke meget politisk, selv om den var i langsom økonomisk fremgang indtil Kejserkrigen, og en række borgerfamilier i København og visse andre byer (især Helsingør, Odense og Ribe) vandt en efter nordisk maalestok ikke ringe velstand. Endnu mindre ejede bondestanden, hvis store flertal var hoveripligtige, paa Sjælland og Laaland-Falster vornede (stavnsbundne) fæstere under kronen og adelen, forudsætninger for en politisk indsats. Følgen var en deling af statsmagten mellem konge og højadel, repræsenteret af rigsraadet. Raadets indflydelse støttedes ved, at det danske kongedømme, modsat forholdet i Sverige og i de fleste andre europæiske stater, ikke var arveligt. Kongen valgtes af raadet med adelens samtykke, og selv om det var fast statsskik, at den ældste kongesøn valgtes til faderens efterfølger allerede i dennes levetid, var betingelsen for kongens overtagelse af regeringsmagten stadig en haandfæstning, som bandt ham til at styre riget sammen med raad og adel — raadets samtykke krævedes til ekstraordinære landeskatter paa adelens bønder, krig, udførselsforbud og privilegier til udlændinge — og til at overholde de forskellige stænders, først og fremmest adelens, særrettigheder. Det var desuden blevet retssædvane, at overordentlige byrder ikke kunde paalægges adel, gejstlighed og borgerstand uden disse stænders bevilling.

De højere embeder i Danmark og Norge — rigsembederne (rigshofmesterens, kanslerens, rigsmarskens og rigsadmiralens), stillingerne som rigens kansler (rettertingskansler), statholder og kansler i Norge og som sekretærer i Danske Kancelli og som rentemestre i det centrale oppebørsels- og revisionskontor, rentekammeret, samt næsten alle lensmandsombud —

var forbeholdt adelen. Det havde i et aarhundrede været den kongelige forvaltnings maal at gøre de flest mulige len til »regnskabslen« — saaledes at lensmanden fik en fastsat løn (genant) i penge eller naturalier af lenets »visse« indtægter og afgav det meste af den øvrige indtægt til kongen —, og disse udgjorde da ogsaa ved 1640 flertallet af de dansk-norske len. Christian IV. arbejdede som sin fader Frederik II. og dennes raadgivere ihærdigt for at øge kronens indtægt af lenene, men mødte sejt modstand fra adelen, der kunde støtte sig paa sit hævdvundne lensmonopol.

Adelen besad en udstrakt myndighed over sine egne bønder (hals- og haandsret, birkeret, patronatsret, skatteligningsret m. m.), der i mange henseender gav disse karakter af herremandens undersaatte og svækkede kronens, d. v. s. statens, magt. En svækkelse af denne skabte ogsaa det forhold, at de bønder, der gjorde hovtjeneste til en adelig hovedgaard, de saakaldte »ugedagstjenere«, og hvis tal var i fortsat stigning, var fritagne for skatter. For bønderne betød denne udvikling, der hang sammen med afrundingen af godserne og udvidelsen af hovedgaardsdriften, at deres hoveri- og ægtbyrder øgedes stærkt, til skade for bondejordens dyrkning. Adelen stræbte at værne sine bønder mod de af kronen fordrede byrder, men udvidede samtidig de af den selv paalagte. Kronens stræben gik ud paa at faa det mest mulige i arbejde, naturalier og penge ud af sine egne bønder og, da de ordinære indtægter paa grund af stigende militær-, hof- og ambassadeudgifter ikke længere slog til, at lægge større og større skattebyrder ogsaa paa adelens bønder, samtidigt med at den søgte at faa lensmandens indtægter beskaarne. Efterhaanden som krigene og de for landbruget trykkende tider fra 1630'erne satte dens pekuniære behov i vejret, maatte denne udvikling øge spændingsforholdet mellem kongemagt og adel.

I et vist omfang kunde kongen her paaregne sympati hos borgerstanden, hos hvilken adelens told- og skattefriheder, dens privilegier med hensyn til øxneopdræt og exnehandel og de adelige lensmænds indgreb i bystyret satte ondt blod. Der fandtes ogsaa, især i København og Helsingør, et betydeligt borgerligt element, der som embedsmænd, officerer og haandværkere var i kronens tjeneste og følte sig knyttede til kongemagten. Naar undtages visse københavnske borgerfamilier med tilknytning til Islandske Kompagni og byens magistrat og efterhaanden ogsaa til de fremmede — nederlandske og nordtyske — købmænd, som bosatte sig i byen og bragte et pust fra Europa og videre social og politisk horisont med sig, laa imidlertid den danske borgerstand i økonomisk og social indflydelse og i politisk modenhed adskilligt under sine standfæller i Vesteuropa og Hansestæderne. Mange købmænd, især i provinsbyerne, var ogsaa ved forretningsforbindelser med adelen knyttede til denne stand i et vist interessefællesskab.

Den lutherske kirkelære var fra sin oprindelse indstillet paa, at baade kirke og undersaatte skyldte fyrsten lydighed. Der var ogsaa en del gnidningspunkter mellem sognepræster og adelige herremænd. Gejstlighed og adel var dog samtidig i stort omfang præget af de samme dannelsesidealer og dyrkede de samme lærde studier, selvom dette aandelige fællesskab delvis var ved at gennembrydes af de førnævnte tendenser til ændring i den adelige livs- og kulturindstilling. Hertil kom, at bisperne — i lighed med universitetets professorer — besad privilegier, der mindede om adelens.

Christian IV. havde, i pagt med udviklingen i det øvrige Europa, gjort skridt til at udnytte stændermodsatningerne i sin kongemagts interesse, men det blev kun til spredte tilløb. Han havde ikke villet og kunnet omskabe den forældede og tungt arbejdende danske forvaltning enten i retning af den franske borgerlige statssekretærstyrelse eller efter mønster af det adelig-borgerlige kollegiestyre, som havde udviklet sig i en række tyske stater, og som i Sverige af Gustav Adolf og Axel Oxenstierna var udformet til et i hele Europa enestaaende velordnet og effektivt administrationsapparat med rigsembudsmandene og et antal raader i spidsen. Christian IV. var ingen skabende administrativ begavelse, og desuden vilde han styre selv, uden for kraftige og fremtrædende raadgivere hverken af adel eller borgerstand. Gennem mange aar var han sin egen rigshofmester og sin egen rigsmarsk, flaaestyrelsen var helt i hans haand, til kanslere foretrak han lærde, men ikke for magtkære mænd, og tilsvarende synspunkter prægede hans raadsudnævnelser.

De store krige, i hvilken Christian IV.s magttrang og frygt for naboriget Sveriges opkomst og den katolske kejsermagts expansion mod nord indviklede riget, fik afgørende betydning for den indre udvikling. Det var tydeligt, at det militære triumf es var de velbevæbnede og trænede professionelle tropper og et moderne artilleri, og at adelens rostjeneste havde udspillet sin rolle. Adelen var ikke længere rigets fødte »værnstand«. Kejserkrigen og Torstenssonkrigen hærgede store dele af monarkiet, gjorde svære indhug i skovbestanden og efterlod brændte bygninger, udtyndede besætninger og øde og udyrkede marker, hvor ukrudtet bredte sig. Da samtidig afsætningsmulighederne for de danske landbrugsprodukter forringedes, og den prisstigning, som længe havde baaret det danske landbrug oppe trods dets forældede og lidet effektive driftsmetoder, ophørte, blev kaarene fattigere for alle klasser i samfundet.

I forbindelse med krigsgælden, udgifterne til de hvervede tropper, som kongen ansaa for nødvendige til værn for fyrstendømmerne og de skaanske landskaber, og adelens modstand mod en lensreform medførte denne udvikling en øgning af kronens skattebehov. Til skattebevillingerne krævedes

samtykke af rigsraadet og de fra 1638 sammenkaldte stænder- og adelsmøder. Forvaltningen af de til forsvaret bevilgede midler overdroges valgte adelige »landkommissærer«, hvad der svækkede baade kongens og raadets myndighed, saa meget mere som landkommissærerne blev talsmænd for en adelig opposition mod regeringen, som ogsaa, dog uden meget held, søgte tilslutning i borgerstanden. I modstanden mod det knugende skattetryk og kongens hvervede, for en stor del tyske, tropper, kunde dog alle stænder mødes.

Det kan under disse forhold ikke undre, at den aldrende, af krigsulykkerne og huslige sorger skuffede og forbitrede Christian IV.s indre politik, i lighed med den ydre, fik et uroligt og famlende præg. Der var strid mellem kongen og raadets flertal om udenrigspolitikken og de militære spørgsmaal, og der var en evig tovtrækning, hver gang han mødte med ny skattekrav. Lensreformplanerne dannede et stadigt irritationsmoment, og det samme gjaldt kongens anvendelse af tyske raader og kancelliembedsmænd i ydrepolitiken. Der laa standsegoisme bag rigsraadets holdning, men i adskillige henseender lod den sig retfærdiggøre ud fra hensynet til det danske samfunds og den danske nationalitets interesser. Christian IV.s raader var gennemgaaende brave og fædrelandssindede mænd, ikke sjælden — som tilfældet var med kansler Chr. Thomesen — af høj etisk og kulturel standard. Men der var — hvori kongen ikke er uden skyld — for lidt politisk ud- og storsyn og for lidt kraft i forsamlingen af »rigets bedste mænd«.

Christian IV. gjorde, hvad han kunde for at splitte raadets modstand. 1631 havde han i dette øjemed fremsat et forslag om, at ikke, som hidtil, rigsraadet som helhed, men hvert enkelt medlem for sig skulde afgive sin skriftlige betænkning om kongelige propositioner — hvad der naturligvis afvistes. Naar han optog sine døtres mænd eller fæstemænd i raadet og gav dem vigtige embeder, var formaalet det samme. Der skulde dannes en til kongehuset og dets interesser knyttet højadelig klike.

»Svigersønnepartiet«s stilling blev i mange henseender ikke let. Der havde i ind- og udland aldrig staaet glans om Christian IV.s ægteskab med Fru Kirsten Munk; dets opløsning og hendes vanære kastede et yderligere odiøst skær over børnene, som, skønt de udstyredes med titlerne »frøken« og »greve« og »grevinder til Slesvig og Holsten«, dog ikke var rigtige fyrstebørn. Ogsaa »svigersønnerne« kom til at svæve i en mærkelig mellemstilling mellem kongehuset og den adel, hvorfra de var udgaaet, hævet over denne og derfor ugleset, mødt med mistro paa grund af tilknytningen til kongen. Hertil kom, at de fleste af børnene synes at have arvet forældrenes, navnlig moderens, daarlige egenskaber, og at det milieu,

hvori de voxede op — ved et hof uden dronning, hvor der blev drukket tæt, og hvor kiv mellem kongen og hans forskudte hustru og dennes moder Fru Ellen Marsvin og mellem Fru Kirstens børn og den kongelige frille Vibeke Kruse og hendes børn kastede uhyggelige slagskygger —, ikke var egnet til at forædle dem. En enkelt af døtrene Leonora Christina elskede sin mand med en »ægtekærlighed«, som bestod alle prøver; de andre ægte-skaber var ikke lykkelige, et forhold, for hvilket skylden, skønt hverken Chr. Pentz, Hans Lindenov eller Ebbe Ulfeldt stod højt fra karakterens side, sikkert for en stor del paahviler hustruerne. Naar svigersønnegruppen i saa høj grad blev et arnested for indbyrdes rivaliteter og intriger, bagvaskelser og udskældninger, maa arv og milieu tages i betragtning som forklaringsmomenter ved siden af den moderne, vesteuropæisk farvede, frivole aand, den higen efter livsnydelse, fest og glans, som præger denne kreds frem for alle andre i datidens fornemme Danmark.

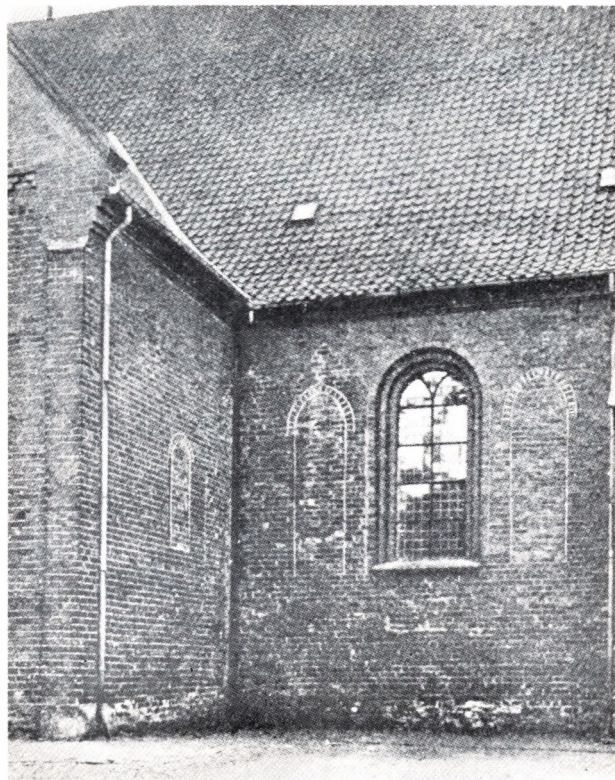
Gruppens førstemand var den fynske rigsraadssøn Corfitz Ulfeldt, som efter et mangeaarigt barndoms- og ungdomsophold i Maria af Medici's urolige Frankrig og studier i Italien og Tyskland vandt Christian IV.s gunst og Leonora Christinas hjerte, blev rigsraad (1636), statholder paa Københavns slot (1637) og sluttelig 1643 rigens hofmester. Denne usædvanlige karriere skyldtes den unge adelsmands selskabelige charme og elegance, hans blændende konversationstalent og hans flammende ærgerrighed og forfængelighed mere end fremragende politiske og administrative evner. »Il n'a pas le jugement proportionné à son esprit« var 1649 den franske udenrigsminister Brienne's velovervejede dom om den danske rigshofmester, og andre kyndige samtidige bedømmere mente det samme. Der var i Ulfeldts karakter noget ejendommeligt rodløst, som ikke daarligt finder udtryk i hans staaende valgsprog: »Tout le monde est une farce et se gouverne par opinions«, og som maaske skyldes oprindelige anlæg og en tidligt erhvervet kronisk sygdom i hvert fald i lige saa høj grad som den renæssancens tale om menneskets ret til at være sig selv og følge sin lyst uden smaaligt hensyn til de skranker, som hensynet til loyalitet, religion og moral satte, som han mødte i Frankrig i de unge aar.

For den lidt yngre Hannibal Sehested, som blev hans svoger, kom Ulfeldt til at spille en indgribende rolle. Til at begynde med som et mønster til efterfølgelse for unge ærgerrigheder, senere paa en gang som politisk rival og som fælle i samme snævert afgrænsede sociale gruppe, fra første færd tillige som spændende psykologisk studieobjekt.

Ulfeldt begyndte sin politiske løbebane med, som den engelske gesandt Sir Thomas Roe siger, at »svømme med strømmen«, d. v. s. at støtte sin kongelige svigerfaders indre og ydre politik i tykt og tyndt. Han stemte

*Hannibal Sehesteds fødested.
Arensburg (»Ørneborgen«) paa Øsel.*

Skt. Nikolaj Kirkes nordmur, Vejle.

Hannibal Sehested i 16-aarsalderen(?).
Maleri af ukendt mester. Norsk Folkemuseum, Bygdøy.

*Sophie Claudatter Sehested, Hannibals ældste søster,
moder til Niels og Jens Juel.*
Maleri paa Frederiksborg.

mod raadsflertallet for store troppehvervninger og optraadte som talsmand for Christian IV.s skæbnesvangre forhøjelser af Sundtolden. Da han som rigshofmester havde naaet magtens tinde, slog han imidlertid om og blev talsmand for den adelige privilegiestat, hvis fornemste embedsmand han nu var, mod kongen. Hannibal Sehested fulgte derimod, vel i nogen grad under fætterens Chr. Thomesens paavirkning, til at begynde med forsigtigt raadets flertal, bl. a. ved at medanbefale et mindre forhastet hvervetempo (1641) og en indskrænkning af de hvervede tropper (1642). Det stod ham dog klart, at hans fremtid fremfor alt afhang af kongens gunst. Men til lige synes baade hans erfaringer ude fra Europa og hans indtryk af de hjemlige forhold med deres finansielle uføre, politiske og sociale splittelse og forældede forvaltning allerede tidligt at have gjort ham til tilhænger af en stærkere statsmagt, der efter datidens tænkemaade vanskeligt kunde tænkes anderledes end monarkisk. »Den rette grund og videnskab«, skrev han 1641 til Christian IV., »udaf alle verdslige sager og deres lykkelige forretning bestaar mesten udi den kredit og autoritet, som herrer og konger selv meddeler deres anbetroede tjenere, hvorved de ere alt det, de ere, og foruden dette er ganske intet udi deres udvortes væsen«. Det var, som kardinal Richelieu eller en anden af den franske enevældes tjenere kunde have sagt det. Og Sehested fastholdt sit »monarkiske« syn, hvad en politisk satire fra Christian IV.s sidste aar gav udtryk, naar den nævner ham som forfatter til en (fiktiv) »Politisk Discours om Monarkiet og dets forskellige Arter, og om at det bør foretrækkes for de øvrige Statsformer«, mens den tilskriver Ulfeldt en »Gylden politisk Traktat om at indrette et Aristokrati vel, item om Nederlandenes Forenede Provinser, item om Republikken Venezias Frihed, udgivet i København under det danske Riges Stænders Privilegium«.

Det var dog foreløbig diplomatiet, som Hannibal Sehested havde kaa-ret som sit felt, og hvor han vandt sine første politiske sporer.

II.

RIVALITETEN I NORDEN. ØSTERSØPROBLEMERNE. DE NORDISKE RIGER OG EUROPA.

DEN DANSK-NORSKE ydrepolitiks hovedproblem var forholdet til Sverige.

Efter unionsoprøret 1523 var det Gustav Vasas maal at opbygge en svensk konge- og statsmagt, som varigt kunde hindre en fornyelse af det danske overherredømme i Norden. Hans interessefællesskab med den yngre oldenborgske kongelinie i kampen mod Christiern II. og hans døtre og i kampen mod Lübecks handelsmagt førte dog til et dansk-svensk ydrepolitisk samarbejde og til den mærkelige nordiske overenskomst, som sluttedes i Brømsebro 1541. Den griber tilbage til unionstiden ved sine bestemmelser om, at indbyrdes tvister mellem rigerne skulde afgøres ved forhandling og voldgift paa grænsemøder af udmeldte gode mænd fra begge sider, og den paabød kongerne ikke at begynde krig eller slutte fred uden efter forudgaaende fælles aftale. Den tanke, at de folkeligt og kulturelt nært beslægtede nordiske riger overfor en fjendtlig omverden havde fællesinteresser, der gjorde et nøje forbund naturligt, var fremme og fik ejendommeligt nok sit mest prægnante udtryk i en udlændings, kong Gustavs pommerske generalsuperintendent Georg Normans mund: »ost und west vor-mucht als dan wenig wider sie zu schaffen«. I erkendelse heraf lovede Danmark Sverige krigshjælp mod russiske angreb paa Finland og Sverige Danmark det samme paa den danske sydgrænse. »Aldrig er tanken om Nordens enhed blevet mere virkeliggjort end i denne traktat«, har en dansk historiker (Erik Arup) udtalt. Ja, havde en »enhed« blot af denne art kunnet oprettholdes, vilde Nordens historie have formet sig væsentlig anderledes. Det tragiske var, at ingen nordisk regent i denne tidsalder, da den fastsluttede og velafgrænsede nationalstat over alt i Europa blev maalet for fyrsternes stræben, kunde tænke sig nogen nordisk enhed i anden form end det ene riges herredømme over de to andre. Unionskrigene og Christiern II.s stockholmske blodbad havde ogsaa dybt ned i det svenske folk skabt et nag mod Danmark og de danske, som tidligere tider ikke havde kendt. Trods

alt fælles blev Brömsebrotraktaten derfor, som en svensk historiker (Georg Landberg) har konstateret, »en konjunkturföreteelse«. Ingen af kongeslægtnerne taalte, at den anden udvidede sit herredømme med ny lande inden for det baltiske og nordtyske omraade, og i Sverige følte Danmarks besiddelse ikke blot af Norge og Gotland, men af de gammeldanske landskaber, der afsluttede den skandinaviske halvø mod syd og sydvest, som en omklamring, der frembød en stadig trusel mod det svenske riges selvstændighed.

To blodige krige (1563-70 og 1611-13) viste, at Sverige nu var stærkt nok til at hindre genoprettelsen af et dansk overherredømme i Norden, og de danske konger maatte taale, at ogsaa den svenske kongemagt opstillede fordringen om et Østersøherredømme, »dominium maris Baltici«, og underbyggede den ved landerhvervelser i det østlige Østersøbækken med det formaal at skabe en barriere mod den mod havet higende moskovitiske stat, vinde herredømme over de baltiske havne, fra hvilke det polsk-russiske korn førtes til Vest- og Sydeuropa, og afværge den fare for den yngre Vasalinie og Sveriges protestantiske statsbygning, som truede fra Polen og dets fra Gustav Vasas ældre linie stammende kongers arvekrav og stræben efter maritimt herredømme i Østersøen. Skridt for skridt fjøedes Estland (1561), Østkarelen og Ingermanland (1617), Pernau (1617), Riga (1621) og Livland til Sveriges besiddelser, og Danmark maatte anerkende disse erobringer og begrebet »svenske farvande«, selv om en nærmere territorial afgrænsning af dette endnu ikke fandt sted. I Sundet opnaaede Sverige stadfæstelse af den allerede tidligere tilstaaede toldfrihed for svenske undersaatters varer, samtidigt med at de to rigers undersaatter fik toldlighed med indfødte i hinandens lande — bestemmelser, som egentlig var uden hjemmel og mening i en tid, hvor staterne afgrænsede sig stadig skarpere økonomisk og politisk.

Den politik, som bestemtes ved kravet om Østersødominium og hegemoni i Norden, førtes i begge riger i første linie frem af kongerne og deres nærmeste raadgivere, og den hang, ved det landmilitære og maritime apparat den forudsatte, sammen med bestræbelserne for at øge kongemagtens indflydelse og styrke. I Sverige lykkedes det, vel især fordi de svenske krige mod Polen, Rusland og Danmark-Norge oprindeligt førtes for at forsvare Sveriges landomraade, nationalitet og kirke mod farer, der ogsaa truede de svenske stormænds stilling, at samle adelens bedste kræfter om de opgaver, hvis løsning skabte den svenske storhedstid. Axel Oxenstierna tænkte ikke mindre storsvensk end Gustav Adolf, og frygten for et nyt dansk herredømme, ønsket om at stække den stat, som engang havde behersket Sverige, var endog stærkere hos ham end hos hans store konge.

Inden for de følgende slægtled af svenske raader og adelsmænd var ganske vist stemningerne mindre ensrettede; parret med stoltheden over og ønsket om at hævde det vundne og en stadig mistillid til Danmark fremtraadte langt stærkere end før frygten for den militært underbyggede kongemagts trusler mod adelen og dens privilegier og det kron- og skattegods, som ved donationer og udlæg var kommet i adelig besiddelse. Den voxende spænding mellem adelen og de tre andre stænder, Dronning Christinas udnyttelse af denne spænding paa Stockholmrigsdagen i 1650 og Karl Gustavs godsreduktion («fjärdepartsräfsten») viste, hvilken vej udviklingen gik.

I Danmark var modsætningen mellem de kongelige ønsker om ydre og indre magtudfoldelse og magtudvidelse og den hos rigsraadet og adelen saa vel som hos de andre stænder fremherskende indstilling af ældre dato. Den kan spores tilbage til Syvaarskrigens tid og prægede hele Christian IV.s regeringsperiode. Det danske rigsraad savnede vel ikke følelse for den tradition, der rummede fordringen om Danmark som den førende stat i Norden og paa de nordiske have. Men den overskyggedes hos flertallet inden for raad og adel af en baade af politiske og finansielle motiver bestemt uvilje mod en større udvidelse af den kongelige staaende hær. Raadet var ogsaa først og fremmest, og i stigende grad jo mere de krigeriske idealer veg for andre, en forsamling af godsejere, der ønskede fred for landbrugets og dets afsætnings skyld, og det havde her sine adelige standsfæller og borgerne med sig. En forsigtig, ikke udæskende politik overfor Sverige, forbund med Hansestæderne og med de forenede Nederlande, handelsrepublikken ved Zuidersøen, som havde størsteparten af Østersøhandelen i sin haand, blev derfor hovedpunkter paa det danske rigsraads ydrepolitiske program. —

De problemer, som knyttede sig til kampen om herredømmet i Norden og over Østersøen, var af europæisk rækkevidde. Østersøens store betydning som handelsvej mellem Østersølandene og den vest- og sydeuropæiske verden havde fra den graa middelalder ført til kampe om den kommercielle og politiske beherskelse af dens kyster, havne og farvande. Gennem aarhundreder havde den tyske Hanses byer domineret i Østersø- og Norgeshandelen og havde gang paa gang formaaet at paatvinge de nordiske konger deres vilje. I løbet af 15. aarh. trængte de vesteuropæiske handelsnationer, først og fremmest Nederlandene, dem tilbage. O. 1500 faldt over 70 % af Sundpassagerne paa nederlandske skibe; Lübecks forsøg paa at genvinde den tabte position under Grevefejden endte med et afgørende nederlag, og Speiertraktaten 1544 gav Nederlænderne varig sikkerhed for fri passage gennem de danske farvande.

Den danske kongers og Gustav Vasas bestræbelser for at bringe deres

landes udenrigshandel i deres egne borgeres hænder var dømt til at mislykkes. Dertil var landenes erhvervsudvikling for tilbageblevet, kapitalopsamling, handelsorganisation og handels- og skibsfartsteknik for ringe, borgernes stilling i forhold til adelen for svag. Det blev de nordnederlandske, især de hollandske købmænd og skippere, som kom til at beherske baade Østersø- og Norgeshandelen, saaledes at de tvang ikke blot Hansestæderne, men ogsaa Englændere og Skotter helt i skygge. 1610-40 laa hollandske skibsladningers andel i den i Helsingør opkrævede »lastetold« i gennemsnit omkring 84 % af samtlige de skibsladningers, som passerede Sundet.

Det var kornet fra Østersølandene, indskibet især i Danzig og Königsberg, fra c. 1630 i stigende omfang ogsaa i Riga, Reval, Libau og Pernau, som udgjorde hovedlasten i de vestværts gennem Sundet gaaende hollandske skibe og gjorde Amsterdam til det europæiske hovedmarked for korn. Østersøexportvarer af ringere betydning var tømmer, beg, tjære, potaske, hør og hamp, hvortil kom voxende mængder af det svenske kobber og jern. Førstepladsen blandt de importerede varer indtog salt fra Portugal og Spanien, i mindre omfang fra Frankrig; i anden række kom saltsild, vin og fransk brændevin, krydderier og andre kolonialvarer samt, i voxende omfang, tekstiler, især klæde. Fra Norge var udførselsvarerne forskellige arter af trælast, en export, som tog et vældigt opsving fra 1. halvdel af 16. aarh., da de norske trævarer blev en verdensartikel, nødvendig — ved siden af trælasten fra de tyske og polske Østersølande, Sverige, Finland og Rusland — for Holland og det øvrige træfattige Vesteuropa til skibs-, hus- og digebygning. Men skønt der allerede nu viste sig spirer til en norsk egenskibsfart, især i Bergen, fra c. 1600 den største søfartsby i Norden — hvor dog exporten af tørfisk og andre Nordlandsprodukter spillede en langt større rolle end trælastudførelsen, som især udgik fra det norske Sørland — viser dog Norgeshandelen de samme træk som Østersøhandelen. Den norske trælastexport foregik overvejende paa hollandske skibe og blev en vigtig gren af den hollandske søfartsomsætning, der ogsaa varetog det meste af tømmer- og kornimporten til Frankrig, England, Spanien og de øvrige middelhavslande. Det er beregnet, at den hollandske trælastudførelse fra Norge i 1647 laa omkring 117,500 læster — ikke langt fra en tredobling siden aarhundredets første artier, hvad der muligvis hænger sammen med, at Trediveaarskrigen fra 1634 lammede tømmerflaadningen til Holland ad Rhinen fra Schwartzwald-, Saar- og Moselegnene. Til sammenligning tjener, at den hollandske kornexport gennem Øresund i 1649 (et exceptionelt godt aar) efter Sundtoldregnskaberne udgjorde 108,400 l. — af i alt 146.600 l. — og at tømmerexporten gennem Sundet ved denne tid i værdi næppe har udgjort 10 % af kornexporten.

Under den engelske borgerkrig fra 1642 vandt de hollandske skibe ogsaa det absolute førerskab i klædeimporten, som England til slutningen af 1620'erne havde behersket. Samtidig fortrængte de, da tsar Alexej Fedorovic under paaskud af straf for Englændernes oprør mod deres konge op-hævede de vidtgaående handelsprivilegier, som »The Muscovy Company« siden 1555 havde haft i det russiske rige, næsten helt den engelske tonnage fra skibsfarten paa Archangelsk, der efter Sveriges erobring af de baltiske lande var omtrent den eneste indgangsport for vesteuropæisk handel til det russiske marked.

Baggrunden for Nederlandenes og især Hollands — den kommercielt og politisk dominerende af republikken De Forenede Nederlandes syv provinser — overmagt i Østersøhandelen som i den europæiske fragtfart som helhed var i første linie det nederlandske omraades gunstige beliggenhed. Her mødtes handelsruterne mod nord og øst (Østersøen og Norge) med ruterne mod sydvest, til Frankrig, Portugal, Spanien og Middelhavet, og her krydsedes de af de tværgaaende ruter til England og via Rhinen og landevejene ind i Mellemeuropa. Hertil kom Hollands store behov af korn til egetforbrug og reexport, mens England og Frankrig i regelen var i stand til at dække deres eget kornforbrug, og den store hollandske export af saltsild, hjemført fra de aarlige fiskeriexpeditioner til den engelske Nordsø-kyst, og efterhaanden ogsaa af saltet og andre varer fra Frankrig og Syd-europa, kolonialvarerne fra de fra o. 1600 erhvervede hollandske faktorier og andre omraader i Ost- og Vestindien, Sydamerika og Vestafrika og den hollandske industris produkter, især tekstiler. Dernæst Amsterdams rolle som Europas vigtigste omsætningsmarked for varer og penge, bank- og vexelsystemets stærke udvikling, de gennemgaaende lave hjemlige toldsatser, pengerigdommen, som tillod de hollandske købmænd baade at yde punktlig kontant behandling til deres leverandører og at give en udstrakt kredit, og den hærskere af kommissionærer og agenter, som de udsendte eller knyttede forbindelse med i alle vigtigere udenlandske handelsbyer. En meget vigtig rolle spillede ogsaa de lave hollandske fragsatser, som hang sammen med de hollandske skipperes navigatoriske dygtighed, sø-assurancens tidlige udvikling, de lave mandskabslønninger og det hollandske skibsbyggeris høje standard og billige priser og dets evne til at skabe de for hver enkelt handelsgren mest hensigtsmæssige skibstyper. De engelske koffardiskibe bevarede langt mere af krigsskibenes smidigere, men med mindre lasteevne udrustede facon, mens man i Holland kun anvendte den større armerede skibstype i farten paa Middelhavet og de fremmede verdensdele.

Den hollandske handel naaede i det 17. aarhundredes første halvdel,

Hollands »Gouden Eeuw«, en blomstring, som gjorde de Forenede Provinders undersaatte til den absolute førende handels- og søfartsnation. Østersøhandelen havde været »moderen« til deres »negotie« og vedblev sammen med Norgeshandelen at danne den del af denne, som lagde beslag paa mest tonnage og bragte de rigeste indtægter til landet. Den stærke rivalitet, som i denne periode voxede frem mellem engelske og hollandske købmænd paa saa mange felter — i den ost- og vestindiske handel og i Guineahandelen, i Nordsøfiskeriet og det engelske kystfiskeri, i handelen paa Levanten og Rusland, i klædehandelen med Tyskland — kunde ikke undgaa at finde udtryk ogsaa i handelen paa Østeuropa og Norge. Den engelske Østersøhandels forholdsvis ringe omfang — engelske og skotske skibes andel i Øresundslastetolden naaede 1610-39 sjældent 10 % — og den ubetydelige rolle, som Østersøkorvet, hovedvaren paa dette felt, spillede for England, lod dog under de første Stuarter modsætningen her træde adskilligt svagere frem end andre steder.

Endnu mindre end Englands og Skotlands betød de andre vesteuropæiske nationers, Frankrigs, Spaniens og Portugals skibsfart til Østersølandene og Norge. Hvad der førtes til disse lande af spansk og portugisisk salt og franske vine kom aldeles overvejende paa hollandske skibe. Skønt kardinal Richelieu virkede for at faa intimere fransk-nordiske handelsforbindelser i stand, og hans efterfølger Mazarin 1643 og 1645 sluttede handelstraktater med Kurland og Danmark, saa ejede Frankrig endnu hverken tonnage, handelskapital eller maritim erfaring og driftighed i tilstrækkeligt omfang til at omsætte drømmene i virkelighedens verden. Først den store finans- og handelsminister Colbert satte al sin energi ind for at skabe en ændring i saa henseende. Indtil da var Frankrigs forhold til de nordiske og baltiske stater overvejende politisk bestemt, behersket af ønsket om at vinde forbundsfæller i dets store kamp mod de habsburgske magter Spanien og Østrig.

Blandt Østersøstaterne laa, hvad selvstændig skibsfart angaar, de nordtyske handelsbyer stadig i spidsen, selvom — bl. a. som følge af Trediveaarskrigens ulykker — deres andel i den gennem Sundet passerende tonnage viser en fortsat dalende tendens. Hamburg førte landbrugsprodukter fra Danmark, Hertugdømmerne og Nordvesttyskland vestpaa og var stabelplads for engelske og hollandske varer. I Bergen var Hansekontorets betydning i stadig tilbagegang.

Den del, som de nordiske staters egne skibe havde i handelsomsætningen mellem deres lande og de sydlige og østlige Østersøkyster og den verden, som laa vesten for Skagerak og Norges kyst, var endnu kun ringe.

Danmarks eneste produkter af større betydning for den internationale

handel var kornet og kvæget. En ikke ubetydelig del af det korn og de andre landbrugsprodukter, Danmark kunde afse til export, førtes paa danske smaaskuder til Norge og Nordtyskland, men anseelige mængder gik ogsaa til Holland. De staldfodrede øxne førtes overvejende ad landvejen til Lübeck og Hamburg, hvorfra de oftest gik videre vestpaa til de nederlandske marskegne. Efter et i rentekammeret udarbejdet overslag fra 1642 udførtes der i eet aar fra kongeriget til »fremmede steder« (vistnok ikke indbefattet Norge) 8146 tdr. hvede, 254 $\frac{1}{2}$ l. rug og mel, 7959 l. byg og malt, 852 l. havre, 354 tdr. gryn, 55 l. ærter, 37.646 øxne, 223 l. smør, 8719 heste, 573 fedesvin, 2433 magre svin, 1665 faar og lam, 1190 skpd. flæsk og 713 skinker. Det var, hvad kornet angaar, ikke store mængder i sammenligning med den samlede Østersøexport af denne vare. I hvilket omfang danske skibe deltog i denne udførsel og i hvilken udstrækning export og import fandt sted for dansk regning, lader sig ikke sikkert bedømme. Skibsfarten til og fra udlandet besørgeades efter overslaget af 33 skibe paa over 100 l., 38 paa 100-30 l. og 1444 paa under 30 l., ialt 22.409 l. Sundet passeredes 1647, 1652 og 1655 af henholdsvis 210, 121 og 131 skibe, hjemmehørende i danske havne, hvoraf henholdsvis 63, 21 og 38 (11 i ballast) kom fra udlandet. Til udlandet gik 1652 15, hvoraf 5 til Nederlandene, 6 til Østersøstaterne, 2 til Rusland, 1 til England og 1 til Sverige. Ladede med danske varer gik 1647 gennem Sundet 11 hollandske og 6 tyske skibe, hvoraf 9 fra udlandet, 1655 35 hollandske og 11 tyske, hvoraf 12 fra udlandet. Disse tal belyser kun delvis den hollandske tonnages andel i den danske udenrigshandel. At denne andel har været væsentligt større, ses bl. a. deraf, at alle de 120 større skibe, som 1638 kom til Ribe, var hollandske. København havde 1635 en handelsflaade paa 88 fartøjer med tilsammen o. 2370 læster, d. v. s. at byens egenskibsfart omtrent var paa højde med Danzigs, men laa betydeligt under Lübecks. Pro vinsbyerne laa langt tilbage for hovedstaden; Malmø havde f. ex. 1633-34 kun 5 større og 8 mindre skibe, Ribe 1638 5 større og 12 mindre skibe, Helsingør 1633-34 kun ét skib, der naaede 40 l. Den danske import beløb sig efter 1642-overslaget til 1300 $\frac{1}{2}$ l. spansk og fransk salt, 4967 tdr. Lüneburgsalt, 3171 amer fransk vin og eddike, 837 $\frac{1}{2}$ amer spansk og rhinsk vin, 180 amer udenlandsk brændevin, specerier, kramvarer, klæde og silkevarer for henholdsvis 107.564, 74.815, 73.043 og 1700 rdl. samt ret betydelige mængder af sild, tør flynder, tobak, ost, huder og skind, kalksten o. a. Hovedmængden af denne import kom fra Holland, Lübeck og andre nordtyske byer. Det var, naar undtages saltet, overvejende varer, som indgik i de mest velhavende klassers forbrug. Langt den største del af landets befolkning klarede sig næsten helt med hjemlige produkter.

Der var fra 1640'erne, bl. a. som følge af Trediveaarskrigens ødelæggelser i afsætningsomraaderne, nedgang i efterspørgselen efter de danske øxne, samtidig med at kornpriserne viste noget dalende tendens. Landbrugets synkende rentabilitet forringede i forbindelse med en i alt fald ikke mindsket levestof mere og mere det økonomiske grundlag for de adelige godsejere, som sammen med kronen ejede næsten hele Danmarks jord. De spirer til en borgerlig erhvervsudfoldelse, som havde været fremme, hemmedes af de begrænsede afsætningsmuligheder, kapitalmangel, adelens accise- og toldfrihed og øxnehandelsprivilegier, skattetrykket, krigene og de gentagne møntforringelser. De fleste danske byer var smaa og indskrænkede sig i hovedsagen til handel med det nærmeste opland. Søstædernes havne kunde i reglen ikke rumme større skibe; kun enkelte som Odense, Aalborg, Aarhus, Ribe, Malmø, Helsingør og især København hævede sig over gennemsnittet. København rummede mange fremmede, nederlandske og tyske, indvandrere, som ved indgiftning i indfødte borgerslægter bidrog til at skabe et bypatriciat, der ved laan og leverancer til kronen øgede sin position og bragte en stor del af øxne- og kornhandelen paa sine hænder, dels som selvstændige købmænd, dels som kommissionærer for hollandske og tyske firmaer. De fremmede tilførte det danske borgerskab større merkantil erfaring, men baade kapitalmængde og større selvstændig foretagelse var endnu forholdsvis ringe. En mere betydelig rolle indenfor dansk egenhandel og egenskibsfart spillede ved siden af øxnehandelen kun handelen paa Island, Færøerne og det norske Nordland, der var samlet hos et privilegeret kompagni i København, hvalfangsten under Grønland og ved Spitzbergen og handelen, især fra jyske byer, paa Norge.

Hertugdømmernes handelsliv viser i hovedtrækkene det samme billede som det danske. Selvom landenes egen skibsfart vistnok i forhold til folketallet overgik den danske, var udenrigshandelen dog overvejende paa hollandske eller hamburgske hænder.

Mens hverken Danmark eller Hertugdømmerne ejede artikler, som kunde komme til at spille en mere afgørende rolle i europæisk omsætning, besad, som nævnt, Norge en saadan artikel i sin træproduktion og fik ved denne en betydning i nordeuropæisk handelsliv, som langt overgik Danmarks. Den norske trælastexport fandt dog, som vist, for størstedelens vedkommende sted paa hollandske skibe. Naar undtages Bergen, som 1642-43 havde en koffardiflaade paa 52 skibe med tilsammen 2568 l. og 50 jægter paa ialt 74 l. og drev en ikke ringe aktivhandel paa Spanien, Portugal og Frankrig (export: fisk, trælast; import: salt, vin), England, Skotland, Danmark og de tyske Østersøbyer, var den selvstændige norske skibsfart som helhed stadig ubetydelig i sammenligning med den hollandske søhandel

paa Norge. I enkelte byer ved siden af Bergen, især Oslo-Christiania, Trondhjem, Marstrand, Skien, Frederiksstad, Tønsberg og andre havne for trælastudførelsen var der ganske vist fra aarhundredets begyndelse ved at voxte en egen skibsfart frem, selvom det meste af den for norsk regning udskibede last fragtedes i hollandske og andre fremmede skibe; en skibsbyggeindustri var under udvikling, og der opstod en stand af norske skibsredere, omfattende talrige udlændinge, bl. a. mange Sønderjyder, som krigene i hjemlandet førte til Norge. Men det er først ved aarhundredets midte, at denne klasse, hvis medlemmer oftest tillige var skov- og savbrugsejere, begyndte at gøre sig gældende med større kapitalkraft og foretagsomhed. I ikke ringe omfang stammede den kapital, hvormed de norske redere arbejdede, fra hollandske kilder, saaledes at de var partsredere med eller optraadte som proformaredere for Hollænderne. Det er et vidnesbyrd om, at norsk erhvervsliv ejede større expensionsmuligheder end Danmarks, at den hollandske købmand og bjergværkskyndige Selio Marselis valgte at slaa sig ned i nordrigets hovedstad; blandt de hollandske indvandrere til Danmark fandtes ingen af tilsvarende dimensioner. Ogsaa andre pengesterke udlændinge som de to Holstenere Joachim Irgens, en tid kammer tjener hos Christian IV., og Henrik Müller, dansk toldforvalter og senere admiralitetsraad, i 1650'erne den mest foretagsomme personlighed i dansk industri og handel, begge storleverandører og laangivere til kronen, fandt anbringelse for dele af deres midler i Norge, navnlig i norske bjergværker, der tog et betydeligt opsving i Christian IV.s tid, selv om deres produktion af jern, kobber og sølv ikke paa langt nær naaede de svenske værkers.

Inden for et andet felt af norsk erhvervsliv, havfiskeriet og fiskehandelen, som i aarhundredets første halvdel ved indførelse af ny fiskeredskaaber fik øget betydning, synes de norske borgere allerede før aarhundredets midte for Bergens- og Tronhjemsomraadets vedkommende at have frigjort sig fra fremmed konkurrence. Mindre heldige var de i hvalfangsten; baade her og i Grønlandshandelen dominerede hollandske og danske kompanier.

Et blik paa Danmarks og Norges handelsliv i Christian IV.s tid viser som fællestræk den stærke hollandske indflydelse. De norske byer kæmpede for at hindre Hollænderne og andre fremmede i at købe trælast og andre varer af bønder og embedsmænd og hævdede byernes eneret til handel med de fremmede opkøbere, »en kamp, som har sin rot i en uklar følelse av, at dette var den eneste vei til at fri sig for hollændernes overherredømme« (Edv. Bull). Ogsaa de danske borgere klagede over det hollandske handelsvælde og stræbte at hindre de fremmede i at handle med

bønderne og handle en detail. Det var i begge lande borgernes ønske, at al handel skulde samles i deres hænder.

Regeringen var ikke blind for det ønskelige i at fremme rigernes egenhandel og egenskibsfart, selv om rigsraadet i handels- og industripolitiken var adskilligt forsigtigere og mere tilbageholdende end kongen. Christian IV. arbejdede ivrigt, næsten febrilsk, paa at skabe en hjemlig handel, skibsfart og industri, som kunde gøre hans lande uafhængige af fremmed tonnage og fremmed færdigvareimport. Det var »merkantilismen«s gennembrudstid i Norden, og den præges af de samme bestræbelser, som kendetegner dens system i andre lande: oprettelse af kompagnier baade for handels- og industrivirksomhed og af statslige eller statsunderstøttede »manufaktur«s, tildeling af privilegier og monopoler, ansættelse af handelsresidenter (konsuler) i udlandet, ændring af toldsatserne i protektionistisk retning. Paa de fleste omraader formaaede imidlertid disse bestræbelser ikke afgørende at ændre de vilkaar for det økonomiske livs væxt, som betingedes af landenes folke- og kapitalfattigdom, ugunstige afsætningsvilkaar, prisbevægelserne og konjunkturerne paa verdensmarkedet, de udenlandske konkurrenters store forspring i kapitalrigdom, handelsorganisation og teknisk erfaring og det tryk, som i Danmark dels de adelige privilegier, dels de gamle lavsbestemmelser og -vaner øvede paa en stærkere borgerlig erhvervsudfoldelse. Hertil kom krigene, skattetrykket og møntforringelserne. Christian IV.s industripolitik med dens oprettelse af privilegerede kompagnier for tilvirkning af klæde og silke, af sukkerraffinaderier, oliemøller, sæbesyderier m. m. og hans protektionistiske importforbuds- og toldlovgivning, hvis industribeskyttende karakter dog senere svækkedes ud fra fiskale motiver, formaaede ikke at skabe danske industrier, som kunde holde de fremmede fabrikater borte, og de efter hans død fortsatte bestræbelser i samme retning havde heller ikke større resultater at opvise. Kun de militære værksteder paa Holmen og enkelte private virksomheder, især Henrik Müllers metalværker ved Hjortholm mølle og Nymølle, den af fynske adelsmænd og borgere oprettede vaabenfabrik Brobyværk og adelsmanden Joachim Becks aluns- og vitriolværk i Andrarum (Skaane) viste nogen livskraft.

Ikke meget mere resultatrige var Christian IV.s bestræbelser for at fremme sine landes udenrigshandel. Blandt de af ham stiftede handelskompagnier evnede kun det islandske og det grønlandske i længere tid at opretholde en virksomhed af større omfang. Det danske ostindiske kompagni (fra 1616) sygnede hen som følge af kapitalmangel, svigtende afsætning og overmægtig hollandsk konkurrence, og det samme gælder det til handel med Rusland oprettede »Osterske Kompagni«. Ikke stort mere triv-

sel viste de forskellige hinanden afløsende kompagnier til handel paa Vestindien og Guinea, der havde en ejendommelig fribytteragtig karakter.

Christian IV.s merkantilpolitik maatte naturligvis, som sigtende mod skabelsen af et selvstændigt dansk-norsk erhvervsliv i den store stil, rumme en brod mod det hollandske overherredømme i den nordisk-baltiske om-sætning. Den forholdsvis ringe rolle, som Danmark spillede i Østersøhan-delen som helhed, og det ringe omfang, i hvilket kongen naaede sine hen-sigter, bidrog dog stærkt til at afstumpe denne brod. Stærkest uvilje vakte ved Zuidersøen den skibsfartspolitik, som fandt udtryk i toldprivilegier til indenlandske handelsskibe, de saakaldte »defensionskibe«, der til gen-gæld for privilegierne i krigstid maatte gøre tjeneste i orlogsflaaden, og endnu mere dels de toldforhøjelser i Sundet, som senere skal omtales, dels forhøjelsen af de norske toldsatser. Da de hollandske skippere i ly af de gældende toldbestemmelser begik omfattende bedragerier i de norske havne, samtidig med at kongens interesse for den norske told øgedes ved trælast-udførselens store væxt, indførte en ny toldforordning af 1632 bestemmel-ser, som vanskeliggjorde bedragerier, og en tillægstold for master og bjæl-ker af fyr og gran, som bl. a. tilsigtede at skaane skovene ved at begrænse udførselen af de større tømmerarter. Hollænderne klagede stærkt herover og over de visitationer, ommaalninger og beslaglæggelser, for hvilke deres skibe var genstand. Ved siden af Sundtoldstriden skabte disse tvister en spænding mellem København og Haag-Amsterdam, som skulde faa skæbne-svangre følger.—

I lighed med Norges gik Sveriges produktion og export meget stærkt frem i løbet af aarhundredets første halvdel. De svenske hovedartikler var dog ikke trævarer, men metaller og metalfabrikater. Fremmet ved indvan-dring af udenlandske, især nederlandske (wallonske) og vesttyske mine- og malmværksarbejdere og bjergkyndige og nederlandske kapitalister, blandt hvilke Louis de Geer kom til at indtage førstepladsen, og de af disse indførte ny metoder steg den svenske produktion af kobber og jern til hidtil uanede højder. Jernexporten femdobledes fra 1600 til 1637 og vedblev at voxe gennem resten af aarhundredet; o. 1640 udgjorde den c. 40 % af landets samlede export, i aarhundredets senere del 55-60 %. Ex-porten af kobber og messing 3-4-dobledes 1621-25—1645-50. Tilsammen udgjorde de to metaller c. 80 % af den svenske totaludførsel. Et betydeligt omfang havde ogsaa exporten af kanoner, kanonkugler og granater, musketter, pistoler, hug- og stikvaaben og forskellige mindre jernvarer. Nær-mest efter jern- og kobberexporten kom exporten af tjære (fra 1637 mel-lem 6 og 11 % af totalexporten), hvor Sverige-Finland langt overgik Norge, hvis tjæreudførsel var minimal. Til gengæld var den norske træ-

vareexport mindst 10 gange større end den svenske (der i 17. aarh. svingede mellem 3 og 5 % af totalexporten), en følge dels af Norges gunstigere beliggenhed i forhold til afsætningsmarkederne i Vesteuropa, dels af den mere fremskredne norske savbrugsteknik.

Baade jernet, kobberet og tjæren var varer af afgørende betydning i Europas økonomi. Det svenske kobber og messing var stærkt efterspurgt i Vesteuropa, hvor England først o. 1700 udviklede en mere betydelig kobber- og messingindustri, og det samme gjaldt jernet, især efter den af trækulmangel fremkaldte voldsomme nedgang i den engelske jernproduktion fra 1620'erne. For tjærens vedkommende besad Sverige-Finland næsten et verdensmonopol.

Til Sverige-Finlands egen export, der ogsaa omfattede mindre mængder af huder og skind, beg, korn (til 1640'erne) m. m., maa lægges exporten af korn, trævarer, hamp, hør m. m. fra Sveriges baltiske og tyske provinser, ikke mindst kornet fra Livlands vigtige udførselshavn Riga, hvis andel i den hollandske Østersøfart efter 1630 almindeligt laa omkring 30 %. Af de skibe, som fra samtlige havne i det svenske storrige ved 1650 passerede Øresund, kom c. 60 % fra de svensk-baltiske, c. 20 % fra de svensk-tyske og c. 20 % fra de gammelsvenske og finske havne.

Endnu i begyndelsen af 17. aarh. beherskede Hansebyerne, især Lübeck og Danzig, den svenske udenrigshandel. Men i de følgende aartier trængte Hollænderne ogsaa her sejrrikt frem og i 1640'erne gik c. $\frac{3}{5}$ af den svenske jern-, kobber-, messing- og tjæreexport til hollandske havne, hvorfra betydelige mængder reexporteredes til England. Af de 90 af de 1648 fra Stockholm — den gang udskibningshavn for næsten 80 % af Gammel-sveriges export — til Nordsøen afgaaende skibe, hvis læstetal kendes, beløb de hollandske skibes tonnage sig til 7017 l., de svenskes til 3560 l., de hanseatiskes til 451 l. og de engelsk-skotskes til 350 l. Hollænderne dominerede dog ikke det egentlige Sveriges udenrigske omsætning i samme grad som Finlands og Svensk-Balticums. Henholdsvis 90 og 85 % af de herfra gennem Sundet sejlene skibe var o. 1650 af hollandsk herkomst. Det ses ogsaa af Øresundstoldregnskaberne, at tallet af svenske skibspasager i Sundet er stadigt stigende fra slutningen af 1640'erne fra knap 100 til c. 160 i aarligt gennemsnit i 1650'erne, og at de svenske fra svenske Østersøhavne gennem Sundet sejlene skibe i samme tidsrum væsentlig overflyver de hollandske. Selv om man kan gaa ud fra, at hollandske købmænd i mange tilfælde har haft andel i baade skibe og ladning, og selv om de svenske stapelstæders samlede tonnage efter en samtidig beregning 1651 kun skal have udgjort 8.680 l., er det kendeligt, at en svensk eigenskabfart af større dimensioner end før var ved at udvikle sig. I en

hollandsk betænkning fra 1646 klages der stærkt over, at Østersøhandelen, »de siele van de gehele negotie, waeran alle andere commercien ende trafiquen dependeren«, truede med at glide Hollænderne af hænde som følge af den svenske tonnages væxt.

Denne væxt hænger vel i nogen grad sammen med de svenske skibes og varers ved Brømsebrofreden stadfæstede toldfrihed i Sundet og senere med den engelsk-hollandske krig 1652-54, men den svenske regerings skibsfartspolitik synes ogsaa at have haft sin andel. Gustav Adolf og hans store kansler Axel Oxenstierna var ikke mindre end Christian IV. grebne af merkantilismens evangelium. Gustav Adolf udtalte 1609, at ikke blot handel og vandel, men rigets hele velfærd »näst Gud består på seglats och skeppsfarten«, og med stigende energi stræbte regeringen ud fra baade militære og merkantile motiver ved toldbegunstigelser og opmuntring til bygning af større »monterede« skibe, i lighed med de dansk-norske defensions-skibe, at fremme udenrigsfarten med svenske skibe og svensk mandskab. Samtidig med, at udenrigshandelen forbeholdtes en række »stapelstæder«, fritoges 1617 svenske varer paa svenske monterede skibe med svensk bemanning for henholdsvis $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{3}$ af den sædvanlige import- og export-told, og ved toldordningen af dec. 1645 indførtes $\frac{1}{3}$ toldfrihed for større kanonbestykkede (halfri) og $\frac{1}{6}$ toldfrihed for mindre, til krigstransporter egnede (halvfri) skibe, som var byggede i landet, havde svensk ejer, skipper og styrmænd og i størst muligt omfang svensk besætning. Skibsfartspolitikken ledsagedes, som i Danmark, af en industriprotektionistisk toldlovgivning og af oprettelsen af en række privilegerede kompagnier, blandt hvilke dog kun enkelte, som tjærekompagnierne og Västerviks skeppskompani, besad virkelig livskraft.

Skønt de vældige udgifter, som krigene mod Polen og i Tyskland medførte, og det heraf skabte øgede skattebehov i forbindelse med beslaglæggelsen af mandlig arbejdskraft til krigstjeneste i flere henseender maatte hemme en økonomisk expansion, naaede Sverige, som vist, især inden for metalindustrien, men ogsaa for den udenrigske skibsfarts vedkommende, resultater af betydning. Svenske skibe deltog i stigende omfang i det egentlige Sveriges export og i importen af de varer, især salt, tekstiler, vin og specier, som det behøvede ude fra. Endnu beherskede dog, som i de nordiske naboriger, Hollænderne den rigeste del af det samlede svenske imperiums udenrigshandel. Heller ikke den svenske borgerstand raadede over store kapitaler og kunde ikke undvære hverken hollandsk kapital eller hollandsk tonnage. Gennemgaaende var Hollænderne ogsaa i svenske borgerkredse ansete fremfor andre fremmede købmænd i kraft af den faste position, de fra aarhundredets første aartier havde vidst at skaffe sig, deres

store kreditydelser, relativt maeholdne profitfordringer og solide og punktligt betalingsystem. Alligevel møder vi ogsaa i Sverige klager over den hollandske handelskonkurrence, og Axel Oxenstierna og hans økonomiske raadgivere var behersket af ønsket om og viljen til at bryde handelsrepublikens aag og forene det politisk-strategiske Østersøherredømme med et økonomisk. Man tænkte som aarhundredets betydeligste nationaløkonomiske skribent i Sverige Johan Risingh, at »förutom commercierne är förbette dominium såsom dött och öde«. Klart kommer denne stræben til orde i Axel Oxenstiernas instrux for det 1651 — efter et mislykket forsøg i 1637 — nyindrettede kommercekollegium i Stockholm, et regeringsorgan, der sammen med det et par aar ældre »bergskollegium« ved selve sin existens vidner om, hvor langt svensk administration ogsaa paa erhvervspolitikens omraade var naaet foran den dansk-norske. —

Den maritime højhedsret, som de dansk-norske konger tillagde sig over baade Østersøen og Nordhavet, havde faaet sin kraftigste udformning under Frederik II. og Christian IV., og ført til stærke konflikter baade med Sverige og med Vestens sømagter, Nederland og England. Størst betydning fik den danske konges i denne højhedsret grundede og efterhaanden i praxis anerkendte toldoprævning af alle skibe, som passerede Sundet og Bælterne, i forbindelse med retten til, naar hans interesser fordrede det, at spærre disse stræder for al fremmed skibsfart, bestemte varer — især krigsammunition og anden kontrabande til hans fjender — eller udenlandske krigsskibe.

Det var kampen for at sikre den fri fart gennem Sundet og hindre forhøjelser af Sundtolden, som blev det dominerende ledemotiv i Nederlandenes politik i forholdet til de nordiske stater lige fra Speierfreden 1544 og til Københavnfreden 1660, da Sundets østbred definitivt indlemmedes i Sverige. Ogsaa for England var Sundspørgsmaalet vigtigt.

Som modtræk mod Christian IV.s toldforhøjelser og forbud mod handel paa Sverige under Kalmarkrigen (1611-13) sluttede Generalstaterne — de Forenede Provinsers styrende delegeretforsamling — forbund med deres gamle, nu ufarlige handelsrival Lübeck (1613) og med Sverige (1614) til beskyttelse af handelens frihed i Nord- og Østersøen. Østersøhandelens førende magt lagde sit lod i vægtskaalen i magtkampen mellem de nordiske stater og anslog det politiske motiv, som den skulde følge i den kommende tid: ved forbund med og støtte til den i øjeblikket for de nederlandske handelsinteresser mindst farlige af dem at opretholde den størst mulige ligevægt mellem dem og hindre den ene af dem i at blive Nordens og Østersøens herre. 1614-traktaten er forvarslet om de hollandske krigsflaader, som siden skulde lade deres kanoner tordne i de nordiske farvande.

Det danske rigsraads flertal var, baade af kommercielle motiver — først og fremmest hensynet til den danske landbrugsexport og den norske trælastexport — og for at vinde støtte mod en svensk magtudvidelse, for forbund med Nederlandene, England og Hansestæderne. For en krig med den nordiske nabostat veg det dog atter og atter tilbage, dels ud fra sin principielle fredsindstilling, dels fordi en større staaende hvervet hær, som kongen ønskede det, vilde medføre store skattepaalæg og desuden bidrage til at styrke kongemagten. Dets militære program var en alene paa forsvaret indrettet national bonde- og borgermilitis under indfødte, mest adelige officerer, suppleret med det adelige rytteropbud, »rostjenesten«, samt en udvikling af flaaden som det i kraft af Danmark-Norges geografiske forhold naturlige hovedværn. Det var dette program, om hvilket den svenske resident Magnus Dureel i 1646 ironisk skrev: »Alle deres tanker er rettet paa, hvorledes de uden krig kan gøre deres bønder til soldater og bygge fæstninger, der kan forsvare sig selv.«

Rigsraadet var dog, bl. a. fordi den daglige ledelse af diplomatiet laa hos kongen og hans nærmeste raadgivere, blandt hvilke holstenske og andre tyske raader især fra 1620'erne spillede en vigtig rolle, ude af stand til afgørende at ændre den kongelige ydrepolitikens tendenser. Det kunde blot indskrænke dens finansielle og militære magtmidler. For saa vidt har det sin skyld i de ulykker, som krigene førte over riget. Men kongen har ansvaret for, at den forsigtigt og klogt laverende, paa Nederland støttede danske politik, som raadet ønskede, ikke blev fulgt. Efter al sandsynlighed vilde den have kostet adskilligt mindre i blod, penge, land og præstige, end den kongelige.

Da Gustav Adolfs erobringer i Polen hos Christian IV. vakte alvorlig frygt for et svensk »dominium et jus maris«, søgte han paa raadets tilskyndelse tilnærmelser til Nederland og England, hvor handelsverdenen var betænkelig ved Sveriges fremgang i Balticum. Men forbindelsen med sømagterne modvirkedes ved hans samtidige stræben efter at gøre sig til herre over Elbens og Wesers munding, hans hævde af et dansk overherredømme over Hamburg og hans forsøg paa at skaffe sine yngre sønner Frederik og Ulrik de nordtyske gejstlige fyrstendømmer Bremen, Verden og Osnabrück. Saa var det, at han af frygt for, at den svenske konge i alliance med Vestmagterne skulde blive fører for den protestantiske modstand mod kejseren og katolicismen i Tyskland og derved vinde førerskabet i Norden, alene og uden bestemte tilsagn om virksom forbundshjælp kastede sit rige ud i Trediveaarskrigen. Resultatet blev hans nederlag over for de overlegne kejserlige generaler, den jyske halvøs prisgivelse til de plyndrende tropper, en ødelæggelse af de danske finanser, hvis følger rakte

CARMEN VALEDICTORIUM.

Lingueſq; à me nunc Christiane ego loquor, abito,
Lingor sed lingue corpore mente manens
Mente manere habet mentem tibi seruo benignam
Qua cetero præstantem te pietate virum.
Dico verum lecta qui lingua promptior alter
Vix erit in multis invenitendus avum.
Dui ductus ductus tenens firmavit alumnus
Lingæ solum docuit navigare Hannibalem.
Quo feror? unde feror? me deserit optimus unus
Maturum traditor, lesero mentis eum.
Ergo feror grato esauq; divellar ab illo
Et ospite qui parti pastor letusq; fuit.
Pascuit ille animam virus et corpus alebat.
Nec dicant nunc parvula parte mihi.
Dora iterum accipit accipit me florida Sora
Salvato multum coisida Sora rosa.
Sora ego me accipit mihi festiva palat ea
Qua floret studijs gramine grata velut.
Non grave sit me ministe tui meminisse laboris
Serpens ex sauis, necq; mea pinguis erit.
Et cum nunc tempus adest dicam tibi carmine Sors
Eris vale. mentem sume i benignus eris.
Tota domus valeat vigeat tua vireat uxor
Et valeat multata parvula glauca Pij
Quam postit nuper conjugis tibi pinguis amanda
Et tua cuius in sum meum benefacta dabit
Vivite pro voto vestroq; Pij valetis
+ vale Maturum parvula grata vale.

Hannibal Sehested
Tuis.

Hannibal Sehesteds latinske afskedsdigt til magister Chr. Jensen 1626
(egenh.).

Kgl. Bibliotek, København.

Corfitz Ulfeldt.
Maleri paa Bosjö Kloster.

langt frem i tiden, og en forringelse af hans prestige, som satte spor baade i landet selv og i den europæiske statsverden.

Et øjeblik saa det ud, som om Nordens riger skulde forene sig i en »real, anselig og royal konjunktion« til afværgelse af det skræmmebillede, der rejste sig truende for dem begge, et habsburgsk politisk og merkantilt herredømme i Østersøen og Nordtyskland. Der kom et nordisk forsvarsforbund i stand (1628), som bidrog til at kuldkaste Wallensteins baltiske planer. Men Christian IV. afslog Gustaf Adolfs forslag om en angrebs- og forsvarsalliance mod kejseren, dels fordi han ikke vilde være Svenskekongens sekundant, dels fordi hans folk ønskede fred. For freden virkede ogsaa hans søstersøn og medregent i hertugdømmerne, hertug Frederik III. af Holsten-Gottorp, som efter de mellem hertugdømmerne og Danmark sluttede forsvarsoverenskomster (»unionerne«) havde pligt, men savnede enhver evne til at modstaa de kejserlige hære, som den kongelige politik drog ind i hans lille stat.

Efter Lübeckfreden (1629) lagde Gustav Adolf ved sin fortsatte krig i Polen, hvis løn blev Livland, og sin sejrrige indgriben i den tyske krig grunden til Sveriges stormagtsstilling i Norden og Europa, fra 1631 i nøje forbund med Habsburgs hovedmodstander Frankrig. Den danske konge maatte indskrænke sig til efter ringe evne at modarbejde for store svenske landudvidelser i Nordtyskland, der vilde medføre, at Danmark »fra Narven til Lübeck med svenske besætninger bliver indelukket og omringet«. Hans genoptagne expansionspolitik i Nordvesttyskland vandt ingen varige resultater, og hans antisvenske politik, som under indflydelse af svigersønnen Pentz og andre tyske raadgivere endog omfattede forhandlinger om forbund med kejseren, nærede et aar for aar voxende had mod Danmark hos den svenske rigskansler, efter Gustav Adolfs død ved Lützen lederen af Sveriges politik. Kun modstræbende gav Danmarks raad og adel deres samtykke til de store ekstraordinære skatter, som opstillingen af en hvervet hær ved rigets sydgrænse kostede, mens kongen paa sin side viste ringe interesse for den nationale bondemiliti, til dels efter svensk forbillede, som raadet fik oprettet, hvad der bidrog til, at dennes organisation og uddannelse blev ret mangelfuld.

Den uro, som Sveriges baltiske erobringer havde vakt i Nederlandene, øgedes, da svenske toldpaalæg i preussiske og livlandske, senere ogsaa i pommerske og mecklenburgske havne formindskede den hollandske Østersøhandels profiler og maledet et svensk Østersøimperiums spøgelse paa væggen. Trods de to staters vaabenbroderskab i kampen mod Habsburg i Tyskland og Spanien var en vital interessekonflikt mellem dem ved at modnes. Denne kunde være udnyttet af dansk politik, og der skete ogsaa

forsøg i den retning. Men samtidig udæskede Christian IV. handelsrepublikken ved sin støtte til de med Hollænderne konkurrerende danske handels- og fiskeriforetagender i Ostindien og ved Spitzbergen, sine handelspolitiske forhandlinger med Spanien, sit forsøg paa at gennemtvinge en Elbtold ved Glückstadt, sine norske toldændringer, men frem for alt ved de vældige forhøjelser, han i 1630'erne, især 1638-39, foretog af tolden i Sundet, og den skrappe visitation af skibene, som han igangsatte for at hindre hollandske og andre bedragerier under dække af den svenske toldfrihed.

En aktiv dansk handels- og skibsfartspolitik kunde ikke undgaa at komme hollandske interesser paa tværs. Men Sundtoldforhøjelserne, Elbtolden og de senere forhøjelser i den norske told skyldtes alene kongens ønske om at skaffe sig indtægter ud over, hvad lenene og raadets og stændernes bevillinger gav ham, og i alt fald de første ramte den hollandske handelsverden saa haardt, at en yderst bitter konflikt var uafvendelig. Rigsraadet — der i lighed med koret i den græske tragedie stadig opridsede skæbnebaggrunden for kongens handlinger — havde med god grund indtrængende advaret ham mod dem — kun Corfitz Ulfeldt indtog en særstilling — og peget paa faren for et nyt svensk-nederlandsk forbund. Raa- det saa rigtigt. For anden gang forbandt — i sept. 1640 — et forsvarsforbund, sluttet paa 15 ar, til hævdelse af skibsfartens og handelens frihed og sikkerhed i Nord- og Østersøen Nederland og Sverige. Som følge af den svenske Sundtoldfrihed kunde høje toldsatser for andre nationer virke til og kom sandsynligvis til at virke til gavn for udviklingen af svensk tonnage. Men endnu var størstedelen af Sveriges udenrigshandel afhængig af hollandske skibe og hollandsk kapitalforlæg, og forhøjelsen ramte derfor ogsaa svenske interesser. Det var under disse forhold fristende at smugle ikke af svenske ejede varer toldfrit igennem under betegnelsen »svensk gods«, og da man fra dansk side søgte at hindre dette ved skærpelse af certifikats- og visitationsordningen, blev bitre tvister følgen. Forbundet med harmen over Christian IV.s mod Sverige rettede forhandlinger med Kejseren og tyske fyrster og uro over de forhandlinger, han indledede med Rusland, Polen og Spanien, bidrog told- og handels- tvisterne til at skabe den stemning i Stockholm, som 1643 fik udløsning i angrebet paa Danmark.

Med styrke betonedede Axel Oxenstierna i juli 1640 i det svenske raad i anledning af traktatforhandlingerne med Nederland nødvendigheden af at holde Danmark nede som en hovedbetingelse for Sveriges politiske og økonomiske fremgang. »Danus haver Sundet og ligesom nøglen til vor opkomst«. Kun en eneste stemme, rigsraad Åke Axelsson (Natt och Dag)

vovede at forsvare den danske Sundtold med en henvisning til den svenske told i Preussen og at fremsætte tanken om et nordisk interessefællesskab: »Naar Danus voxer, voxer vi ogsaa«. Rigskansleren tilbageviste ham skarpt: Sverige voxede af sit eget land, men Danmark voxede af Sveriges og andres marv og blod.

Udtalelserne var præget af nag, men, anvendt paa Sundtolden, ikke uden sandhed. Men Oxenstiernas politik rummede den svaghed, at han overvurderede omfanget af, hvad Sverige i retning af magtexpansion kunde naa og varigt fastholde i en verden, hvor saa mange interesser var rettet mod dets, og for meget oversaa den sandhed, som Åke Axelssons ord, trods alt hvad der skilte de to frændnationer, gemte. —

Saaledes var i store træk Danmark-Norges forhold til Sverige og de nordisk-baltiske problemer, da den unge Hannibal Sehested indtraadte i den danske regering.

III.

HANNIBAL SEHESTED OG DEN DANSKE YDREPOLITIK 1636-51. »HANNIBALSFEJDEN«.

HANNIBAL SEHESTEDS første diplomatiske hverv angik forholdet mellem Danmark og Sverige.

Christian IV. var fra 1635 ivrigt optaget af at faa mæglet en almindelig fred i Tyskland, der ikke gav Sverige for store fordele. I forbindelse med disse bestræbelser sendtes i marts 1636 den unge hofjunker Hannibal Sehested til Axel Oxenstierna, der opholdt sig i Stralsund, for at meddele, at kurfyrsten af Sachsen stillede sig ret venligt til tanken om et fredsmøde, og at kongen ønskede det afholdt 2. maj i Lübeck. Den svenske rigskanslers svar var i realiteten et afslag. Samtidig havde imidlertid Sehested ogsaa en anden opgave, nemlig at overrække Oxenstierna et brev fra kongen (dateret Haderslevhus 6. febr. 1636), som foreslog et ægteskab mellem dennes næstældste søn hertug Frederik, fyrstbiskop af Bremen, og den svenske barkedronning Christina i det øjemed »disse nordiske rigers velstand, sikkerhed og forfremmelse ved alliance og giftermaal mellem disse tvende kongelige huse, næst Gud den allerhøjestes bistand og velsignelse at søge stifte og fundere«. Brevet bad rigskansleren overveje, »hvad sikkerhed, fordel og velstand Sveriges krone over saadan alliance tilvoxe kunde«, og lovede, »at vi saadant om hannem kongelig forskyldte ville og skulle«.

To gange før, i 1631, strax efter den svenske sejr ved Breitenfeld, og i vinteren 1632-33 havde Christian IV. foreslaaet Gustav Adolf og Axel Oxenstierna en forbindelse mellem sin søn Ulrik og Christina, bl. a. vistnok for at hindre et ægteskab mellem denne og kurprinsen af Brandenburg, den senere saa berømte »store kurfyrste« Frederik Wilhelm. I begge tilfælde blev svaret et bestemt afslag fra svensk side. »Saa er og vel at konsiderere«, skrev Oxenstierna 8. marts 1633, »at svenske og danske sindelag saa vidt ere fra hverandre, at den (som) dem tænker (at) bringe under én hat, skal det aldrig gøre uden meget blods udgydelse og med en af nationernes undergang.«

I 1636 synes idéen om en nordisk dynastisk forbindelse at være udgaaet fra Gustav Adolfs enke, dronning Maria Eleonora, som vistnok især drevs af ønsket om at forpurre et ægteskab mellem datteren og Axel Oxenstiernas yngste søn. Christian IV. var stærkt interesseret og har øjensynligt ikke afvist muligheden af en saadan forbindelse, gennemført ved enkedronningens hjælp, med den ændring i forholdet mellem de to stater, som den kunde bidrage til at medføre, ikke mindst, saafremt hertug Frederik efter sin barnløse ældre broder prins Christians død blev Danmarks konge.

Oxenstierna havde ikke ændret sin holdning i denne sag. Hans mundtlige svar til Sehested og hans skriftlige svar til den danske konge i brev af 23. marts udsatte enhver afgørelse, til dronningen blev myndig, og de svenske stænder derefter havde taget stilling til spørgsmaalet. Sehested maatte indskrænke sig til at bede kansleren meddele den svenske formynderregering sagen og tilskrive kongen dens mening samt lade Christian IV. vide, naar den rette tid var inde, og derpaa, saavidt muligt, hjælpe sagen til udførelse. Et løfte om velvillig behandling kunde, mente han, ikke »foraarsage udi riget nogen tumult, meget mindre mellem begge kroner nogen eftertanke, had og uenighed«.

Christian IV. fik i maj rigsraadet til at bevilge 10.000 rdl. til et hemmeligt møde mellem den svenske enkedronning og hertug Frederik ved den dansk-svenske grænse. Dette møde kom dog aldrig i stand, en ny henvendelse fra kongen til Sveriges regering og raad i juli 1636 gav ikke bedre resultat end de tidligere, og den fortrolige tilnærmelse mellem den danske konge og enkedronning Maria Eleonora, der stod paa en spændt fod med Oxenstierna og de andre regeringsherrer og 1641 flygtede til Danmark, bidrog blot til at øge den svenske mistillid til dansk politik.

Hvad vi for Sehesteds vedkommende tør slutte af denne sendelse, er at Christian IV. har næret tillid til den 27-aarige mands diplomatiske evner og diplomatiske takt. At denne tillid ikke skuffedes, fremgaar af Oxenstiernas skudsmaal, at Sehested havde forebragt sagen »med bedste fornøft, diskretion og flid«. Tør vi ogsaa uden videre slutte, at kongen har udvalgt ham til sendelsen, ikke blot fordi han som vordende svigersøn var knyttet til kongens hus, men fordi han havde givet udtryk for det ønskelige i en dansk-svensk udsoning, et standpunkt, som jo iøvrigt faldt godt i traad med raadsflertallet? Her kan kun gisnes, og det er tvivlsomt, fra hvor tidligt et tidspunkt man tør tilmaale den udtalelse gyldighed, han 19. aug. 1658 fremkom med i et andragende til Karl X. Gustav: at det »altid haver været min mening og votum, saa længe jeg var betroet udi de danske conciliis . . . at stifte en fast alliance mellem begge kroner«. Men mærkeligt er det, at han, hvis hjertesag det siden blev

at føre Nordens riger sammen, begyndte sin diplomatiske løbebane med at virke i denne sags tjeneste.

Hans anden diplomatiske sendefærd — naar bortses fra de tidligere nævnte forhandlinger i Bruxelles i 1637 — havde til hovedformaal at aabne dansk og norsk handel ny muligheder, en anden fremtrædende side af hans senere virksomhed. Den gik til det Spanien, som han havde lært at kende paa sin anden udenlandsrejse.

I løbet af 16. aarh. fortrængte efterhaanden saltet fra Setubal, San Lucar og andre havne paa den pyrenæiske halvø paa grund af sin bedre kvalitet det vestfranske salt fra det nordeuropæiske marked. Det var i stigende grad Hollænderne, som efter Hanseaterne overtog det nordiske markeds forsyning med salt og vin og andre af sydens varer, men det nederlandske oprør mod den spanske krone 1572 spærrede i en aarrække de spanske og efter Portugals forening med Spanien 1580 ogsaa de portugisiske havne for nederlandske skibe og gav herved nordisk skibsfart en chance. Der er vidnesbyrd om, at baade Hansekontoret i Bergen og norske byer fra slutningen af 16. aarh. havde en ikke ubetydelig skibsfart paa Spanien og Portugal. Farten var imidlertid som følge af hyppige overfald af nordafrikanske sørøvere og i krigstid af kapere fra England, Holland og Dunkerque forbundet med adskillig risiko og krævede større og kostbarere skibe end fragtfarten i Øster- og Nordsøen. De kompagnier til afhentning af spansk og portugisisk salt og vin, som Christian IV. 1621-22 — efter at den spansk-nederlandske vaabenstilstand 1609-21 var udløbet og den direkte nederlandske handel paa Spanien og det dermed forenede Portugal derved de jure standsedes, hvad der bragte saltpriserne i Norden til at stige stærkt — søgte at faa oprettet i en række danske byer, sygnede da ogsaa snart hen af mangel paa kapital og egnede havne. Kongen slap dog ikke tanken om en videreudvikling af sine landes skibsfart paa Sydeuropa og afsluttede i 1630 med den spanske handelskommissær Gabriel de Roy en traktat, som gav de i Glückstadt, den 1616 af Christian anlagte handels- og fæstningsby ved Elben, med pas og anbefalingsskrivelse fra de Roy forsynede skibe ret til fri handel med den spanske kronens lande.

For at tilvejebringe den nødvendige tonnage lod kongen forhandle med sine undersaatte i baade Danmark og Norge om udrustning af defensionskibe, forholdsvis store kanonforsynede fartøjer, som mod forskellige privilegier skulde overtage handelsfarten paa Spanien-Portugal og i krigstid gøre tjeneste i den kongelige flaade. Der var navnlig i Norge, hvis skibe paa udreisen kunde medtage ladninger af tømmer og tørfisk, ikke ringe stemning herfor, og kongen udstedte 1630 privilegier for defensions-skibene, som bl. a. omfattede halv toldfrihed for udført trælast og $\frac{1}{3}$ told-

frihed for udførte fedeverar og for salt og vin, indført fra Spanien eller Frankrig.

Hverken skibsudredningen eller den ved traktaten lovede sikkerhed for god modtagelse i Spanien kom imidlertid til at svare til de kongelige forventninger. Dansk-norske skibe beslaglagdes i spanske havde, og kapere fra de Spanske Nederlande, især Dunkerque, plyndrede og erobrede skibe, der tilhørte kongens undersaatte. Diplomatisk intervention var her nødvendig. Paa det fredsmøde, som 1638 holdtes i Hamburg, tog de spanske og kejserlige forhandlere ordet for et mod Nederland rettet dansk-spansk forbund og blev ikke trætte af at fremhæve de store fordele, som en direkte handelsforbindelse med Spanien vilde bringe det danske monarki, især hvad salthandelen angik. Da i slutningen af 1639 den danske kongelige faktor i Amsterdam Gabriel Marselis, og hans svoger, Hamburgkøbmanden Albert Baltser Berns, udkastede tanken om et ostindisk kompagni i Glückstadt, som skulde forenes med det københavnske, voxede Christian IV.s iver for ny handelsaftaler med Spanien, og Corfitz Ulfeldt støttede stærkt tanken om en sendefærd til dette land. Sendelsens formaal skulde være rent handelspolitisk, men kongen har øjensynligt intet haft imod, at Generalstaterne skulde tro, at en dansk-spansk alliance var under opsejling. Denne tro kunde muligvis gøre dem mere myge i de toldforhandlinger, som i okt. 1639 efter en meget skarp meningsudvexling var afbrudt uden resultat.

Ulfeldt havde foreslaet grev Pentz til ambassadens leder, men kongen frygtede, at hans holstenske svigersøn skulde bruge for mange penge, og udsaa i juni 1640 den nysudnævnte rigsraad Hannibal Sehested til hvervet, efter at en paatænkt sendelse af Sehested til England var opgivet.

Sehested fik paa denne ambassade, som begyndte, da han i aug. 1640, ledsaget af et stort følge, afsejlede fra Helsingør med to skibe, der i september naaede Galiciens hovedhavn Coruña, hvorefter 20. oktober det højtidelige indtog i Madrid fandt sted, og afsluttedes med hans hjemkomst til Danmark i juli 1641, lejlighed til at sætte sig ind i den spansk-portugisiske udenrigshandels problemer, specielt hvad omsætningen med de nordiske lande angik, og til at studere den spanske administrations mangler og yderst omstændelige forretningsgang.

Hans instrux (af 3. juli 1640) paalagde ham at udvirke den størst mulige erstatning for de af Dunkerque-kapere og spanske myndigheder mod dansk-norske skibe begaaede overgreb, tilladelse for kongens undersaatte til at handle i den spanske krones lande med samme frihed som Tyskere eller Englændere, ret til ansættelse af danske konsulere i en række spanske havne, og, om muligt, søge at opnaa, at danske undersaatte fik

nogen begunstigelse frem for andre ved indkøb af salt i Spanien, i hvert fald for et vist aaremaal.

Forhandlingerne trak i langdrag ikke alene paa grund af den sendrægtige spanske forretningsgang, men ogsaa fordi de spanske forhandlere, hvis leder var kong Filip IV.s almægtige førsteminister, hertugen af Olivares, vedblev at insistere paa afslutningen af den dansk-spanske alliance, hvorom Sehested ikke var bemyndiget til at forhandle, og paa hvilken man under det spanske riges vanskelige situation — de spanske hære og flaaeder trængtes haardt af Franskmand og Hollændere, og Catalonien og Portugal var i oprør — lagde stor vægt, og fordi det holdt haardt at naa til enighed om erstatningssummens størrelse og om omfanget af de dansk-norske handelsfriheder. I jan. 1641 maatte Sehested true med at forlade Madrid for at faa de standsede forhandlinger genoptaget. Hvad han til slut udvirkede ved den 12. marts 1641 undertegnede handelstraktat og ved erstatningsoverenskomsten, var utvivlsomt saa meget, som det under de givne forhold var muligt at opnaa. Den danske konges undersaatte fik fri handel og sejlads paa alle den spanske krones besiddelser i samme omfang som Spaniens andre venner og forbundsfæller, især kongen af Storbritanniens — en special tilladelse til handel paa de spanske kolonier var det umuligt at aftvinge Olivares. Hver part fik ret til ansættelse af konsulere i hinandens lande, alle kaperovergreb skulde ophøre under streng straf, og de dansk-norske erstatningskrav skulde fremmes ved de spanske domstole. For de begaaede overgreb havde Sehested forlangt en erstatningssum paa 500.000 rdl. Hvad der opnaaedes var en konvention (af 31. jan. 1641), hvorved kong Filip forpligtede sig til at levere Christian IV. toldfrit i løbet af 4 eller 6 aar med $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{6}$ pr. aar til indladning i de skibe, som den danske konge afsendte for at hente det, 25.000 læster »gammelt, hvidt og velkornet« salt. Værdien af dette salt sattes til 100.000 rdl.; gevinsten ved den toldfri udførsel anslog Sehested til yderligere 225.000 rdl.

Christian IV. var tilfreds med resultatet af sin svigersøns anstrengelser, som jo ogsaa rent pekuniært gav et betydeligt overskud ud over udgifterne til ambassaden, selv om disse beløb sig til c. 33.000 rdl. Det var ikke Sehesteds skyld, at det trak ud med saltleverancerne, saaledes at der 1658 endnu resterede en sum paa 55.977 rdl., hvoraf den sidste rest først betales 1660, og at den erstatning for alle danske fordringer paa 200.000 rdl., som den daværende resident i Madrid Cornelius Lerche 1662 udvirkede, først fuldtud udrededes i 1860. De spanske statsfinanser var i et bundløst uføre.

Der skal ikke her gives en udførlig udredning af gang og enkeltheder i Hannibal Sehesteds forhandlinger i Madrid. De vidner om ualmindelige

diplomatiske evner, haardnakket energi og et betydeligt kendskab til europæiske handelsforhold, forbundet med et ikke ringe reklametalent. Vi møder her for første gang den fremragende forretningssans, som prægede denne ætling af jyske storbønder. Han udmalede for Filip IV. og Olivares »Danmarks og Norges rigers med deres tilliggende landes, insulers og provinciers store magt og vælde«, der kunde yde Spanien og dets lydlande i Europa og de fremmede verdensdele varer af alle slags, samtidig med at Spanien i sin fragtfart kunde benytte sig af neutrale norske skibe. Dernæst »den store skade, hinder og afbræk, Holland maatte lide af denne commercio og trafik imellem begge kroner, naar Spanien saadanne varer, som endelig er fornødne, kunde enten selver afhente eller og ved danske skibe tilføres«, med udelukkelse af den hollandske mellemhandel, »hvilket jeg vidtløftigt og udførligt paa mange slags species udaf varer, som alle kommer fra Norden og enten hentes ud af Danmark (og) Norge eller fra andre steder maa passere igennem Sundet, grundigt og øjensynligt dennom demonstrerede, eftersom jeg mig af købmænd der udi (havde) ladet informere«. Holland vilde lide lige saa stor skade ved en direkte dansk-norsk-spansk samhandel som ved et dansk-spansk angrebsforbund, og Sehested udviklede »paa hvad manér jeg mente saadant med fundament at kunne drives og prakticeres saavel udi begge cameras¹ ud af Indien som udi Brazil, og det ikke alene udi fejetid, mens udi fredstid«. Hvad den danske Ostindiehandel angaar, foreslog han Christian IV., at der hvert efteraar burde udsendes to skibe, »og naar anno 1642 de første returer hjemkom, da kunde strax udi samme aars efterhøst skibe affærdiges og udsendes; saa havde man siden aarligen returer fra Indien at ervarte og derudaf god middel andre skibe at ækvipere og kapitaler at udsende, eftersom handelen tiltog og profiterligst kunde eragtes«. At Spanien skulde besidde nogen eneret til handel med Indien bestred han i samtale med Olivares bestemt; Christian IV. havde fuld ret og jurisdiktion »over Dansborg, sin egen funderede by og fæstning med dens tilliggende i Coromandel«.

Han undlod i øvrigt ikke over for Spanierne at betone, at en direkte fart paa Spanien for Danmark-Norge havde sine vanskeligheder. Sagen var jo, at disse riger »ikke saa højt behøvede den spanske handel, som mesten bestod i salt«, som man kunde faa fra Frankrig, Holland, Skotland, Lüneburg og Hansestæderne, foruden vin, sukker, urter, olie o. a., som »findes overflødig udi Holland og England lige saa gode varer og fast et køb, som udi Spanien, naar man vil betænke den store fare for Tyrken og anden stor bekostning af rejser at hente dennem saa langt fra henne«.

¹ afdelinger (egtl. kamre), d. v. s. Ost- og Vestindien.

Hannibal Sehested var, som barn af sin tid, merkantilist, men hans merkantilisme er fra første færd tilsat praktiske købmandssynspunkter.

En højst malende og anskuelig skildring giver Sehested af forretningsgangen i den spanske centralforvaltning, hvis »langdrægtighed« saa stærkt bidrog til at forhale hans ophold i Madrid. Hovedaarsagen var, »at kongen selver intet resolverer udaf alt, hvis hannem ved ambassadeurs bliver proponeret, med mindre det først (haver) været overlagt udi adskillige særdeles junter¹ ... saa at man først her udi disse junter vrier sagen udi øret og drejer den om, efter som det synes dem tjenligst at bringe deres resolution til kongen. Siden bliver det atter henvist til consejo de estado,² som med stor og langsom gravitet først betænker deres egen interesse, førend at de holder nogen consulta, og imidlertid pro forma sender nogle sekretærer udi kongens navn at konferere med ambassadøren om adskillige punkter til og fra, som findes udi hans indlæg, foruden at give noget skriftligt fra sig, indtil de tager stunder nok at hjælpe deres naturlige flegma, muligt ofte uerfarenhed udi fremmede sager at resolve eller ambiguitet³ at cavillere⁴ udi deres svar og løfte«. Herpaa skildres sagens gang videre gennem de forskellige junter til »consejo de estado«, som refererer til kongen, og endelig til »greve-hertugen« Olivares, »og eftersom han er vel bevaagen bliver altid lavet og lempet, som hannem synes«. Men for ikke at krænke de andre ministre, gaar hans afgørelse til den ældste »consejero«⁵, som ved sin juntas sekretær tilstiller gesandten svaret. Havde gesandten noget at indvende mod dette, begyndte samme vidtløftighed igen, med mindre han hos »Conde-Duque« kunde faa »nogen god og visse tilsagn«. »Og naar alle disse juntas, consultas, pareceres, rubricas, saccarlas in limpio og respuertas⁶ haver ende, og ambassadøren foruden videre replik med deres svar lader sig nøje, haver man fast mere umage med formaliteter hos sekretærerne, som saadanne skal forfærdige, og siden lade referendere, førend kongen det selver undertegner, end man tilforne haver haft med kommissærerne, eftersom der skal udi hver despacho⁷ tages ny razon⁸ hos alle dennem, som derudi (haver) konsulteret, og efter deres

¹ juntas, d. v. s. raad, kollegier.

² statsraadet, ministerraadet.

³ tvetydighed.

⁴ komme med udflugter.

⁵ medlem af statsraadet.

⁶ junta-forhandlinger, statsraadsforhandlinger, skønsafgørelser, underskrivelser, verifikationer og svarskrivelser.

⁷ expeditjonskontor.

⁸ meningstilkendegivelse.

undertegnelse føres til bogs hos secretario de la junta de la embaxada¹, dersom det skal have nogen gænge«.

Hannibal Sehested saa skarpt, og han var begyndt at gøre de jagttager og erfaringer, som senere skulde komme norsk og dansk administration til gode. Hans sans for metodisk tilrettelæggelse af arbejdet træder ogsaa frem i den orden, han etablerede i sit ambassadekancelli. Alle de skrivelser, han vexlede med den spanske regering, og dem, han skrev til regeringen i København, lod han indføre i to protokoller, »nummereret efter visse dag og dato«. Men tillige forfattede han en »slutrelation«, hvori han »kortelig (haver) villet sammendrage den rette grund og mening udaf alt, hvis mundtlig eller skriftlig udi samme min ambassade er bleven behandlet og forrettet, hvorudi jeg følger sagerne fra begyndelsen indtil enden, ligesom de (haver) været forebragt«. Dette var, saa vidt vides, noget nyt i dansk diplomatis historie.

Med grund kunde Sehested i en skrivelse, han efter hjemkomsten stillede kongen, og hvori han redegjorde for sin udvikling, fremhæve, at ambassaden havde uddybet hans paa studierejserne vundne erfaringer og givet ham øvelse i politiske forhandlinger og bedre kendskab til egne evner. »Propria enim bona non oportet ignorare, man maa og vel sige sandhed om sig selver.«

Ikke længe efter sin hjemkomst — over England — fik Sehested lejlighed til at deltage i toldforhandlingerne med Nederland. Det svensk-hollandske forbund af sept. 1640 styrkede inden for rigsrådet og adelen ønsket om et bedre forhold til handelsrepublikken, og under indflydelse heraf og af den ringe imødekommenhed, han mødte hos Kejseren og i England, gik Christian IV. under forhandlinger med Generalstaternes kommissærer i Stade i maj-juni 1641 ind paa en nedsættelse af sundtolden til satserne fra 1637, før de store forhøjelser begyndte. Dette førte dog ikke til enighed, og forhandlingerne afbrødes, men kongens søn, ærkebiskop Frederik af Bremen arbejdede efter Generalstaternes opfordring for at bringe dem i gang igen. I august afholdtes et raadsmøde i Haderslev, hvor bl. a. kansler Christian Thomesen og Hannibal Sehested (men ikke Corfitz Ulfeldt, der var paa en sendefærd til kejseren i Regensburg) var til stede. Kongen ønskede bl. a. raadernes betænkning om, hvad Sehested havde udrettet i Spanien, og om hvad der »disse riger og lande til bedste« videre kunde udrettes paa dette felt. Raadets svar kendes ikke, men det har uden tvivl udtalt sig imod den af Spanien ønskede alliance. Og Sehested

¹ sekretæren i ambassaderaadet (raadet for udenrigske anliggender).

skilte sig ikke ud fra sine kolleger. Han gik ind for indrømmelser til Hol­ lænderne og tog i en betænkning, som desværre ikke synes at være bevaret, ordet for toldnedsættelser som gavnlige for dansk-norsk handel, et syns­ punkt, han senere fastholdt. Han deltog derpaa i de forhandlinger, som i september under ærkebispens mægling førtes i Glückstadt med de holland­ ske kommissærer og bidrog sammen med rigsraad Jørgen Seefeldt og kongens tyske kansler Ditlev Reventlow til at bevæge Christian IV. til yder­ ligere indrømmelser, bl. a. et tilsagn om trykning af den norske toldrulle, eventuelt med nedsatte sats. Det var altsaa næppe hans skyld, naar den to aar senere udførdigede toldrulle for Norge af sept. 1643 fordoblede ud­ førselstolden for savede brædder.

Forholdet til Generalstaterne gled herefter ind i et roligere leje, selv om de ikke var fuldt tilfredse med det opnaaede, og det svensk-hollandske forbund stadig stod truende i baggrunden. Christian IV.s forsøg paa at mægle mellem Nederland og Spanien strandede, og tre raader (Jørgen Urne, Just Høg og Gregers Krabbe) fandt 31. dec. anledning til at tilraade en tilnærmelse til handelsrepublikken, hvoraf »rigerne kunde have sig langt mere fordel at forvente end hos andre langt borte liggende nationer«.

Hannibal Sehested havde grund til at nære frygt for, at han ved at lade sig bruge som redskab for kongens udenrigspolitik kunde komme i modsætning ikke blot til rigsraadets flertal, men til Danmark-Norges vel­ forstaaede interesser. Dette kan have været medvirkende aarsag til, at han øjensynlig uden større begejstring erfarede Christian IV.s beslutning om at bruge ham ved det almindelige europæiske fredsmøde, som skulde aab­ nes i marts 1642 i Osnabrück. Men lige saa stærkt eller stærkere virkede utvivlsomt hans ønske om, før den aldrende konge gik bort, at blive gift med sin kongedatter og faa en større, indbringende embedsstilling. I efter­ aaret 1641 havde han for første gang besøgt sit len Bahus, og i sept.-okt. s. a. forhandlede han paa herredagen i København sammen med rente­ mester Jørgen Vind efter kongens befaling med danske og norske borgere om afhentning af kongens spanske salt, en sag, hvori han personlig var stærkt interesseret, da Filip IV. i ambassadørgratiale, foruden 8000 rdl. til køb af en juvel, havde foræret ham 16.000 rigsgylden aarlig i 4 aar, at oppebære i salt eller andre spanske varer, hver gang den danske konge modtog sine saltladninger. Han fik derpaa ordre til sammen med Norges statholder Christoffer Urne at forhandle med befuldmægtigede fra de vig­ tigste norske byer om sagen. Rimeligvis har han ved besøget i Norge og forhandlingerne om salthandelen faaet et stærkt indtryk af de store er­ hvervsmuligheder, som nordriget bød en forretningskyndig mand. Det er da overvejende sandsynligt, at det skyldtes hans eget initiativ, naar den

norske statholder ved nytaarstid 1642 foreslog kansleren at lade Sehested faa hans embede og Akerhus len mod, at han selv fik et len i Danmark (Tranekær eller Silkeborg). Chr. Thomesen anbefalede stærkt en saadan ordning, hvorved kongen kunde »med bedste manér forsørge og akkomodere Eders Majt.s Datter og Hannibal«. Christian IV. viste sig strax imødekommende, hvis man kunde finde en anden at sende til Osnabrück — »thi vi har ikke mange at gaa i valg blandt at bruge in tali negotio, som concernerer fast gans Europam«. 30. april udfærdigedes lensbrevet, og 6. nov. 1642 holdt Sehested, efter at han juni-okt. paa Akerhus havde sat sig ind i sin ny virksomhed og faaet slottet istandsat, paa Københavns slot bryllup med den 16-aarige frøken Christiane, samtidig med at Hans Lindenov ægtede hendes tvillingsøster Hedvig. Vielsen foretoges af Hannibals gamle studiefælle fra Oxford Jacob Matthiesen, nu hofprædikant. Blandt bryllupsgæsterne var ærkebiskop Frederik, den senere kong Frederik III., som brudgommen efter sit ønske personlig i Stade havde overleveret kongens indbydelse, og til hvem han synes at have staaet i et slags venneforhold, og enkedronning Maria Eleonora af Sverige — skønt bryllupet fejredes paa tiaarsdagen for hendes husbonds heldedød ved Lützen. 3. febr. 1643 sejlede det unge par op til det land, hvor Sehested i de næste 8 aar skulde faa saa rigt afløb for sit initiativ og sin handletrang.

Ikke et aar efter, at Sehested og hans hustru havde fæstet bo paa Akerhus, brød krigen ind over Danmark og Norge. Længe havde i Sverige harmen ulmet over Christian IV.s sundpolitik og hans modarbejden af Sveriges interesser i Tyskland. Fredskongressen var ved at begynde; det gjaldt om at lamme den danske konges svensk-fjendtlige mæglervirksomhed Sveriges erobringer i Tyskland og dets hære dér tillod et angreb sydfra mod Holsten, samtidig med at de skaanske lande angrebes fra øst, og grænsen til Norge bevogtedes. Venskabet med Nederland kunde muligvis skaffe Sverige hjælp til søs. I maj 1643 vedtog efter langvarige drøftelser det svenske rigsraad at begynde krig, hvis man ikke gennem raadet i Danmark kunde faa den danske konge til at ændre sin politik. I december overskred feltmarskal Torstensson med sin fra Mähren kommende hær Holstens grænse. I slutningen af januar 1644 var hele Jylland i fjendehaand.

Angrebet kom helt bag paa den danske regering og det danske folk. Landforsvaret led af store mangler, den pekuniære evne var ikke stor, modløsheden bredte sig i alle stænder, og »et almindeligt ry og raab« rejste sig mod adelen, som man gav skylden for ulykkerne. Skaane viste imid-

lertid større modstandskraft end halvøen. Torstensson søgte forgæves at føre tropper over til Fyn og truedes syd fra af en kejserlig hær. Og den 66-aarige konge stræbte med beundringsværdig energi og beslutsomhed at organisere forsvaret af de ikke besatte rigsdele og at udnytte landets flaademagt.

I Norge overdroges det statholderen, der maatte stille en paatænkt rejse til København i bero, efter eget skøn at træffe foranstaltninger til rigets forsvar. Skønt Hannibal Sehested stærkt følte »min ringe erfaring udi alt, hvad krigen vedkom«, gik han med rastløs energi — »saa okkuperet som en mus udi barselseng«, skrev han til Trondhjemsmanden Frederik Urne — i lag med opgaverne. Lensmændenes og adelens rostjeneste udbødes, den 1628 oprettede, 1641 reorganiserede bondemilits forøgedes, og regimenterne fordeltes langs grænserne imod Sverige; grænsepasserne spærredes ved forhugninger, til hvis bevogtning landværnet opbødes, magasiner oprettedes til mandskabets forsyning med levnedsmidler, skibe sendtes uden lands for at hente vaaben og ammunition til supplerung af de ringe forhaandenværende mængder, og 4 rytterkompagnier hvervedes i det fremmede. Fodsoldater, hvervede i Danmark, Norge og udlandet, samledes i et særligt »statholderens livregiment«. Ved forhandling med byerne lykkedes det at faa udrustet 9 defensionsskibe, og den i Christiania bosatte hollandske storkøbmand Selio Marselis paatog sig mod betaling at udruste yderligere 8.

Midlerne til alt dette fik Sehested dels fra de i de norske landekister opsparede penge, dels ved forhøjelse af grundskatterne, der samledes i en enestekat. Men statholderen ofrede samtidig, hvad han selv ejede af klemodier, sølv og guld, og optog i sit eget navn store laan hos Marselierne og andre udenlandske købmænd baade til hvervninger og til anskaffelse af ammunition og proviant.

Da Christian IV. i april 1644 lagde sig for Göteborg med en del af sin flaae for at forberede byens erobring fra baade sø- og landsiden, en plan, der dog maatte opgives, da kongen kaldtes syd paa for at møde den af Louis de Geer udrustede hollandske hjælpeflaae i slaget ved Listerdyb, godkendte han alle statholderens anordninger om forsvaret og skatterne og gav ham »generaldirektion« over baade de hvervede og udskrevne tropper. Regnskabsvæsenet overdroges tre krigskommissærer søndenfjelds og én nordenfjelds, underordnede en generalkommissær paa Akershus. Med denne, den norske adelsmand Niels Lange til Fritsø, skulde statholderen korrespondere om alt.

Det lykkedes Sehested og hans officerer at tilbageslaa svenske indfald over de norske grænser — kun bønderne i Idre og Särna sogne i Østerdalen gav sig ind under den svenske krone —, men trods en organiseret

antisvensk propaganda formaaede han ikke at skabe nogen stor stemning for krigen blandt de af udskrivninger og skatter trykkede norske bønder, og forsøg paa erobring af Göteborg og begyndte eller planlagte indfald i Västergötland og Värmland maatte opgives paa grund af utilstrækkelige landsstyrker, mangelen af en stærk flaaede og Sehesteds mistillid til den norske almues holdning.

Han fandt dog ikke den svenske grænsebefolkning mere krigsivrig, »saa at bonde vil ikke gaa paa bonde, uden halen er stærkere af soldater«, og han opgav ikke tanken om et offensivt fremstød. Fremfor alt ønskede han at have en stærkere flaademagt til sin disposition, »da kunde freden i det ringeste vorde reputerlig«. Han sluttede kontrakt med Selio Marselis om køb i Nederlandene af 12 orlogsskibe, 4 fregatter og 2 galioter, og da han i marts 1645 kom til København med et større sum norske toldmidler og for at drøfte stillingen, var han besluttet paa at faa gennemført en flaaedaktion i de norske farvande.

Danmarks stilling var paa dette tidspunkt meget mørk. Sverige havde, efter at en ny hollandsk hjælpeflaaede havde forenet sig med den svenske flaaede og tilføjet den danske et knusende nederlag mellem Fehmarn og Laaland (okt. 1644), overherredømmet til søs. En række skaanske fæstninger, Jylland og det meste af Hertugdømmerne var i fjendehaand. Der var uenighed i krigsledelsen og splid mellem stænderne. Befolkningens flertal var træt af krigen. Frankrig, der ønskede den svenske hær frigjort til krigen i Tyskland, og Generalstaterne tilbød mægling, og en nederlandsk statsflaaede paa 42 skibe kom til Østersøen for at støtte handelsrepublikens særlige krav. Modstræbende maatte kongen gaa med til de fredsunderhandlinger, som i febr. 1645 aabnedes ved Brømsebro, fra dansk side ledet af rigshofmester Corfitz Ulfeldt og kansler Chr. Thomesen, fra svensk af Axel Oxenstierna. De svenske fordringer om uindskrænket toldfrihed i Sundet for svenske skibe og varer og fri passage for svenske krigsskibe og krigsammunition forbitrede Christian IV., men baade den franske gesandt og de danske forhandlere raadede til indrømmelser. De derefter af Oxenstierna fremsatte krav om afstaaelse af de skaanske provinser og Bremen stift (der omtrent helt var besat af svenske tropper) samt opgivelse af den danske konges højhedsret over Sundet og af Elbtolden maatte dog føles som uoverkommelige ikke blot af kongen.

Det er sandsynligt, at det er Sehested, der i februar stærkt havde betonet ønskeligheden af at udnytte de tvister, som efter tidender fra Holland skulde være opstaaet mellem denne stat og Sverige, som i denne situation 27.-28. marts fik Christian IV. til at gøre Generalstaterne betydelige indrømmelser, især hvad Sundtolden angaar. Men samtidig udtalte han 27.

marts i en skrivelse til kongen, at man ved et kombineret flaaede- og landangreb fra Norge maaske kunde faa de svenske til at nedstemme deres fordringer. Han tilraadede i samme skrivelse at beholde de fleste af de hvervede tropper i Norge ogsaa efter fredsslutningen, saa at man ikke, som sidst, var ganske uforberedt til at møde et angreb. »Naar militsen udi Norge udi fred saa vel som fejdetid bliver vel formeret, da holder jeg det for ganske umuligt, at Sverige kan attackere Danmark uden største hazard til at tabe sit eget«.

En tale af denne art maatte være som balsam for den gamle konges pinte sjæl. Hvor forskellig var den ikke fra den snigende modløshed, han var vant til at møde i sit raad? Den norske statholder fik fra nu af en indflydelse paa Christian IV., som vistnok ingen anden. Det spores i den Sehested nærstaaende Ove Gieddes strax efter paafølgende optagelse i rigsraadet og udnævnelse til rigsadmiral og i flere bestemmelser vedrørende norske forhold og vistnok ogsaa i kongens genoptagelse af sin tanke fra 1631 om skriftlig enkeltvotering af raaderne, en fremgangsmaade, som umiddelbart efter fandt anvendelse til fordel for et af Sehested fremsat forslag.

Sehested vogtede sig, nu som før og senere, for at komme i direkte og aaben modsætning til rigsraadet. Da Ulfeldt og Chr. Thomesen 11. april meddelte fra Brømsebro, at Sverige næppe lod sig nøje med mindre end afstaaelse af en eller flere provinser til ejendom eller pant for en stor sum penge, medunderskrev han og Ove Giedde raadets svar af 14. april, der tilraadede i nødsfald at tilbyde en sum penge eller — da kongen afviste en afstaaelse af det af fredsforhandlerne nævnte Bornholm — det norske Jemteland. Det synes imidlertid at have været ham, som i skrivelserne fik indsat et forslag om, at man skulde gøre et forsøg paa at lokke Høllænderne over paa dansk side, eventuelt ved at tilbyde dem den af Sverige fordrede pengesum, og vinde deres bistand til »kommerciernes forhindring at afskaffe og enighed mellem rigerne at plante«.

Sehested optraadte baade før og senere som talsmand for lempelige toldafgifter, og han havde begyndt sin diplomatiske løbebane med et forsøg paa en dansk-svensk udsoning, en politisk linie, som han senere skulde videreføre. De citerede ord har næsten karakter af et politisk program. Og alt taler for, at Sehested livet igennem forblev tro mod dette program, som for en klartskuede, mere end almindeligt af traditionelle fordomme ubundet aand maatte staa som en hovedbetingelse for de nordiske landes fremtidsrivsel. Men en forudsætning herfor var ogsaa, at Danmark fik taalelige fredsvilkaar. Der blev i dette øjemed 18. april fremsat to forslag, som temmelig sikkert udgik fra ham. Det ene var, at man skulde sende en

Christian IV. som gammel.
Maleri af Karel van Mander. Frederiksborg.

Axel Oxenstierna.
 Stik af Jeremias Falck efter maleri af David Beck.

»expres« ambassade til Haag for at paavirke Hollænderne i Danmarks favør. Sehesteds egen argumentation i denne sag kendes ikke, men hans sekundant Ove Giedde gik meget stærkt ind for forslaget. Kongen fandt imidlertid et saadant skridt unødvendigt, »efterdi den hollandske flaade kom i god intention«. Hvor ufuldstændigt Christian IV. havde loddet den politiske udvikling i Holland, fremgaar af den kendsgerning, at Generalstaterne 9 dage forinden havde vedtaget en ny instrux til deres gesandter i Norden, der byder dem opgive deres stilling som mæglere og kræver alle de hollandske fordringer med hensyn til told og andet opfyldt. Gik kongen af Danmark ikke ind herpaa, skulde de erklære, at Staterne i henhold til 1640-traktaten vilde forene deres vaaben med Sveriges.

Det andet punkt var, »om flaaden (skal) udredes, og om det er raadeligt at lade den gaa i søen«. I overensstemmelse med Sehesteds ønske afgav i dagene 19.-27. april de enkelte raader skriftlige betænkninger herom. Sehesteds udførlige betænkning (af 24. april) foreslog, hvis intet offensivt stød kunde rettes mod Sverige fra dansk grund, og det kunde ske uden fare for Danmark, at det mest mulige rytteri og fodfolk sendtes til Varberg for i forening med den norske hær, der kunde forstærkes med to hvervede regimenter, at gøre indfald i Västergötland. Samtidig burde den kongelige flaade sendes til Göteborgfarvandet for at »passe paa de norske skibe« og senere, efter at være fuldt udrustet med kanoner, mandskab m. m. fra norsk side og suppleret med »defensionssskibe«, krydse i Østersøen og Sundet. Situationen var saa kritisk, at man burde være »betænkt paa saadanne raad, hvorefter kan følge daad og gerning«, og baade Hertugdømmerne, Danmark og Norge burde »forsynes med alle tjenlige middel og hjælp og bringes udi sin visse skik, at det ikke skal ved uvisse traktater og for megen sikkerhed og forhaabning tabes, som siden aldrig med nogen vores egen magt, som vi kunde bringe til veje, kunde igen rekonstrueres«.

Atter møder vi en udtalelse af Sehested, som kaster lys over hans syn paa Danmark-Norges existensbetingelser og politik i almindelighed, og som set paa baggrund af hans senere virksomhed faar et videre perspektiv. Og disse stærke manende ord fra en dansk, som ikke uden en sidste kraftanspændelse kunde finde sig i en lemlæstelse af riget, som han anede vilde blive varig, gjorde indtryk i de tilstedeværende raaders kreds. Fire af disse, nemlig foruden rigsadmiral Ove Giedde tre yngre i dec. 1644 udnævnte raader, Iver Vind (Sehesteds medforhandler i salthandelssagen 1641), Jørgen Brahe og Frederik Reetz, udtalte sig for planen. Tre var imod: Knud Ulfeldt, Just Høg og Sehesteds svoger Hans Lindenov. Den 25. fandt en mundtlig drøftelse sted i raadstuen i selveste kongens nærværelse, hvad der var noget ganske usædvanligt. Det oplystes her, at baade rigshofmeste-

ren, kansleren og de andre fraværende raader var imod flaadens udsendelse, hvad der foranledigede Vind, Brahe og Reetz og Sehested selv til at erklære, at deres forslag var betinget af, at det kunde iværksættes »uden dette riges hazard eller flaadens ruin«. Kongen gik imidlertid, skønt fredskommissionærerne i Brømsebro i breve af 23. april og 10. maj indtrængende fraraadede planen, kraftigt ind for denne, da flaaen efter hans mening laa sikrere i Norge og kunde gøre bedre tjeneste dér, ikke mindst ved at hindre, at forbindelsen mellem rigerne blev afskaaret, og 5. maj fik rigsadmiralen instrux om at sejle op i Nordsøen og søge fjenden.

Hvad der var sket, var, at det var lykkedes Hannibal Sehested med sin kongelige svigerfaders støtte at gennemtrumfe en beslutning, som havde det samlede raads flertal imod sig. Og man glemte ham aldrig dette. Naar mange raader var imod flaaedeplanen, var det, erfarede den kejserlige gesandt Georg Plettenberg, ikke blot ud fra militære motiver, men fordi de mistænkte kongen for at lægge mere vægt paa Norge end paa Danmark, og den norske statholder, »der i de sidste maaneder har samlet sig en mægtig formue«, for at ville krigens fortsættelse af egennyttige bevæggrunde og for at misbruge kongens yndest til politiske omvæltninger. Det var første gang, men det blev ikke sidste, at beskyldninger af denne art kom til orde.

15. maj forlod Ove Giedde København med 25 orlogsskibe og fregatter og en transportflaaede med tropper og proviant til Varberg. Dagen efter drog Sehested, som 7. maj var blevet stadfæstet i sin generaldirektion over det norske hærvesen, til Norge. Flaadeangrebet paa Göteborg mislykkedes paa grund af en orkan, som ødelagde flere skibe og brækkede rigsadmiralens ben, og Gieddes frygt for at blive indesluttet af de svenske flaaestyrker, som var større end forventet. Sehested billigede flaadens tilbage-sejling, »synderlig at kontentere raadet derneden, indtil at de kan resolvere bedre«, men kongen var »ilde tilfreds« dermed. Et andet uheld var, at det viste sig umuligt, som følge af et nederlandsk forbud, for Marselis at købe de aftalte skibe i Nederlandene. Sehested indstillede dog ikke sine anstrengelser for at vende vaabenlykken ved udrustning af defensionskibe, ved nyerhvervninger af mandskab og ved forsøg paa fremstød mod Göteborg. De svenske modstyrker under general Lars Kagg, som truede Bahuslen, var imidlertid de norske tropper overlegne med hensyn til artilleri og rytteri, og en ventet undsætningshær fra Varberg svigtede. Alligevel var statholderen, da Kagg i slutningen af august lod ham vide, at freden var sluttet, indstillet paa krigens fortsættelse. Fik han blot inden vinter endnu 1000 ryttere og et par tusinde fodsoldater, »da vil jeg«, skrev han den 29. til kongen og rigsraadet, »paa mit liv og ære forsikre, at legen skal aldeles vendes til lands og til vands, og freden at skulle snart blive bedre«.

Krigsførelsen i Norge og ikke mindst det uheldige udfald af det planlagte flaade- og landangreb paa Göteborg vakte en del kritik i Danmark. 25. juni foreslog de i København forsamlede adelsbefuldmægtigede oprettelsen af et krigsraad med rigsmarsken og andre raader som medlemmer til at lede krigen baade i Danmark og Norge, »i hvilket kongerige en stor indkomst ogsaa hidindtil paa krigen uden synderlig frugt skal være blevet anvendt, foruden adelens og andres indkomst ganske udi kontribution er tilgangen i disse aaringer«. Den danske adels angreb paa statholderens krigsførelse er utvivlsomt inspireret af den uvilje, som hans stræben efter at udvide sin myndighed og derved den norske forvaltnings selvstændighed og øge det norske forsvarsbudget vakte hos hans standsfæller. Sehested erkendte selv sin »ringe erfaring udi krigssager«, men tillod sig at mene, at ingen anden kunde have udrettet mere end han. At der ikke naaedes større resultater, skyldtes »rigets ringe middel af penge, proviant og ammunition, der krigen først begyndte, og hver mands uberedskab förmedelst den lange fred«.

Disse ord synes i hovedsagen at udtrykke sandheden. Og Sehested havde visselig ikke sparet sig i denne krig, da det vidtstrakte lands forsvar og forvaltning samtidig hvilede paa hans skuldre. Undertiden var det ved at blive ham for meget. »Vor Herre straffe mig«, skrev han 28. jan. 1645 til Jens Bielke, den norske kansler, »vilde jeg ikke hellere tjene Hans Majestæt for en particulær opvarter udi Danmark end være statholder udi Norge med den besværing, med mindre jeg maa være vis (paa) at maintainere (mig) mod manges had, som vist vil følge paa min tromente og u-undseelige tjeneste, thi jeg haver næppelig et menneske at lide paa. Skal dog gøre, hvad en ærlig mand bør at gøre og være rede til at dø udi kongens tjeneste, naar behøves«. Og »sindet« kunde bruse op i ham, som da de søndenfeldske krigskommissærer med Jens Bielke i Spidsen fandt hans krigsførelse for forsigtig, for lidt offensiv. Han betonede nødvendigheden af at forsvare den smule forraad, man havde. »God hest haver ingen spore behov, naar hannem ikke fattes havre«. »Men jeg vil dog underrette denem, at saadanne monita hos mig er ufor nødne, helst af skriverdrenges pen . . . og at de maa forstaa, at dersom nogen af deres hjerner haver for megen smør eller flatus, at min er noget bedre udføjet«. Saa brød smilet frem, og han sendte sin ven Ove Giedde en kopi af den vrede »apologi« »at komme hannem til at le«. »Jeg er vis paa, at det ikke haver været ment saa haardt«. Og paa ny knitrede hans rastløse energi.

Den fortsatte krigsførelse fra norsk side synes at have bidraget til at nedsætte omfanget af de svenske fredsbetingelser, som Danmark, truet af den hollandske flaade og under indflydelse af en i alle stænder udbredt

uvilje mod krigens fortsættelse, maatte underkaste sig. Men vilkaarene for freden var drøje nok. Christianopeltraktaten med Generalstaterne af 13. aug. 1645 satte Sundtoldsatserne for de næste 40 aar noget lavere end 1628, de norske trælasttoldsatser til, som de var i nævnte aar. Den samtidig afsluttede fred med Sverige til Brømsebro føjede Øsel, Gotland, Jemteland og Herjedalen, Halland for 30 aar, efter hvis udløb det enten skulde udvexles med et »andet lige godt« pant eller blive ved den svenske krone, samt det tyske Bremen til Sveriges besiddelser. Hinsides Bleking og Bornholm havde den danske flaaede fremtidig ikke noget støttepunkt. Afstaaelsen af det ældgamle danske landskab Halland afbrød forbindelsesvejen til lands mellem de andre østdanske lande og Norge, og Sverige fik den position ved Elben og Weser, som Christian havde søgt at skaffe sit dynasti og dermed varig mulighed for at angribe Hertugdømmerne syd fra, en fare, som blev saa meget større, som Gottorp mere og mere fandt sin interesse i tilslutning til den svenske statsmagt mod den danske konge.

Hannibal Sehested havde under krigen gang paa gang klaget over de norske bønders ringe vilje til at deltage i rigets forsvar, ja over ligefremme forræderiske forbindelser fra deres side med fjenden. »In summa«, skrev han i jan. 1645 til den norske kansler Jens Bielke, »Norbaggen er ond at lide paa, naar det gaar udi kniben«. Disse udtalelser er ikke fri for en vis tendens. Sehested vil imødegaa kritik af hans krigsførelse, og han vil samtidig stille sine raadsfæller for øje, hvor nødvendigt det er, at der oprettholdes et stærkt norsk forsvar, og at der gives ham myndighed til at indrette og lede dette og til at gennemføre de forvaltningsreformer, han ansaa for nødvendige, og som vilde øge hans statholdermagt. Det var dog uden tvivl samtidig hans overbevisning, at Norges forhold paa mange omraader trængte til en gennemgribende omstøbning, hvis landet skulde komme paa fode og gaa frem i velstand, vedblivende fastholdes ved forbindelsen med Danmark og værnes mod fremtidige svenske angreb.

»In summa«, skrev han kort efter fredslutningen til sin fætter kansler Chr. Thomesen, »dersom Norges riges status ikke bliver sat ret og reformeret, da bliver han (d. v. s. den) visselig ulykkelig, saa længe her skal være statholder, thi denne fred er umulig, at den kan vare længe, efter mit tykke, hvor gerne vi endog selv vilde, og (vi) synes ligesom at være nødt til ingen mere hævn at kunne tænke paa formedelst den avantage, fjenden haver udi hænderne og daglig mere tilvoxer«.

Sehesteds virksomhed i Norge i fredens aar skal senere skildres i sine hovedtræk. Hvad der i denne forbindelse har interesse, er, at han ønsker et stærkt forsvar mod ny angreb fra den svenske stormagts side, men at han ser med stor skepsis paa en dansk revanchekrigs muligheder. Ud fra

denne indstilling maatte tanken om at afskrive de tab, »som siden aldrig med nogen vores egen magt, som vi kunde bringe til veje, kunde igen re-kupereres«, og at søge at skabe en fremtid for Danmark-Norge i fredeligt samliv med den nordiske broderstat ikke ligge fjernt for en natur som Hannibal Sehested, som roste sig af at være fri for »en række gængse meningers taageskyer«, og for hvilken en effektiv udnyttelse af de nordiske landes erhvervsmuligheder syntes et mere lokkende maal end fortsættelsen af den gamle magtkamp. En saadan tankegang var vel en streg mere materialistisk betonet end, men laa dog ikke alt for langt fra den dansk-adelige politiske tradition, hvori han var voxet op.

Sehested kom i de nærmest følgende aar ikke til at spille en afgørende rolle i dansk ydrepolitik, og materialet til belysning af hans ydrepolitiske tænkning i denne tid er bl. a. derfor meget sparsomt. Det er imidlertid muligt at fremdrage udtalelser af ham, som antyder tilstedeværelsen af den nævnte tankegang. Man bør næppe lægge megen vægt paa, at han i jan. 1647, i anledning af den uro, som svenske soldaterudskrivninger fremkaldte blandt almuen i Halland, meddelte Christian IV. et rygte om, at der var set en mængde hvide ravne i Varberg len, »som sig over alt og fornemlig ved fæstningen og paa volden lader se og flyver folk paa livet to og tre tillige, saa at det skal være kommet udi ordsprog, at de hvide ravne skal skaffe Jytekongen sine lande igen, med mere om bispernes død udi Sverige og andet, som jeg nu ikke kan her skrive. Der snakkes saa længe, at noget tør blive alvor, og tant maatte vorde sandt«. Han skrev dette til en gammel mand, som var brudt af nederlaget og tabene og haardt havde trøst behov, og som stod hans hjerte nær, og han led ikke af overtro. I foraaaret 1647 sendte han sin generalmønsterskriver Jørgen von Delden til Dalarnes landshøvding Johan Berndes med et brev, hvori han spurgte, med hvilken ret den svenske regering imod fredstraktaten havde beholdt Idre og Särna sogne. Han instruerede von Delden om at udforske stemningen og de politiske forhold i Sverige, og hvad man dér mente om den sidste fred og dens varighed. Samtidig skulde han søge at overbevise de svenske om, at man i Danmark ikke tænkte paa noget fredsbrud, da »lænderne er fordærvet, pengenes middel borte, og de danske og norske inklineret af naturen til fred«. Ikke længe efter sendte han den svenske rigsdrost Pehr Brahe et anbefalingsbrev for sin søstersøn Peder Juel, der var udnævnt til dansk resident i Sverige. Han skrev heri, at han havde erfaret, at Brahe altid havde været stemt for venskab mellem de to

nordiske kongeriger, og at »jeg for min person intet mere eftertraar end at kontribuere alt, hvad muligt og billigt til samme gode venskabs underhold kan være«. I tilfælde af tvister mellem svenske og norske under-saatter, som kunde sætte nabovenskabet paa prøve, »skal jeg med største flid og omsorg hjælpe til saadant at remediere og forekomme«. Det kan opfattes som høflighedsfraser, og det samme gælder hans forsikringer til den svenske rigsraad Bengt Skytte, som i efteraaret 1649 besøgte København, og som paa rigsdagen i Stockholm i oktober 1643 havde talt mod angrebet paa Danmark, om at man paa dansk side langt hellere vilde have forstaaelse med Sverige end med Holland. Men de giver unægteligt paa en mærkelig maade prælodier til den politik, for hvilken Sehested gjorde sig til talsmand, da han 11 aar senere atter greb afgørende ind i dansk ydrepolitik.

Hvad angaar forholdet til Nederland, havde han gentagne gange taget ordet for toldnedsættelser fra dansk side, og han udtalte sig i en betænkning af juli 1645 og under stænderforhandlingerne i Christiania i oktober s. a. for en toldforhandling med Hollænderne, »saa det nogenlunde kunde ske efter deres vilje«, og kongen dog have fordel heraf. Alt taler ogsaa for, at han i lighed med landkommissærerne og flertallet indenfor rigsraadet — kun et faatal mente som rigsmarsk Anders Bille, at »Hollænderne altid haver været denne krone til ringe fordel«, og at en fortrolig alliance med England var at foretrække — har støttet rigshofmester Corfitz Ulfeldts sendefærd i juni 1646 til Holland og til Frankrig, med hvilken stat der i nov. 1645 var sluttet en dog lidet vidtgaaende venskabs- og handelstraktat. Det forbund med Generalstaterne, som længe havde haft stemningen for sig i rigsraadet og blandt adelen, var nu blevet Ulfeldts politik. Den stigende frygt i Amsterdam for et svensk politisk og merkantilt Østersødominium, samtidig med, at den svenske regering klagede over, at man i Holland for at dække udgifterne til den 1645 til Sundet sendte flaaede opkrævede en afgift, »veilgelt«, af alle skibe, som fra hollandsk havn afgik til Østersøen og Norge, skabte en ny baggrund for en dansk-hollandsk tilnærmelse og derved for en afgørende kovending i Generalstaternes forhold til de nordiske magter. Christian IV. var imod yderligere indrømmelser til handelsrepublikken, hvis optræden paa Sveriges side han aldrig tilgav, men maatte bøje sig for raadsflertallet, og rigshofmesteren afsendtes. Dog bemyndigede hans instrux, paa grund af den hos visse raader, bl. a. kansler Chr. Thomesen — som desuden synes at have været meget skeptisk indstillet overfor rigshofmesterens personlighed og politik — herskende frygt for at udæske Sverige, ham kun til at ordne forskellige tvistepunkter med Generalstaterne og til for nogle aar at afslutte en traktat om den

norske udførselstold, saaledes at den betaltes efter faste satser pr. skibslæst. Med hensyn til en alliance skulde han nøjes med at tage nederlandske forslag ad referendum. Sehesteds indsats i de forhandlinger, som gik forud for ambassaden, spores kun i kongens i brev til Ulfeldt af 20. og 21. maj udtalte ønske om, at der ved eventuelle alliancer med Frankrig og Nederland blev givet baade katolske og reformerte trosbekendende fri religionsøvelse visse steder i riget som et middel til at faa handel og vandel til at trives — et forvarsel om den tolerancepolitik, statholderen kort efter drev igennem for Norges vedkommende. Men han har efter al sandsynlighed billigt instruxens forsigtige linie.

Der er derimod grund til at antage, skønt kilderne ogsaa her svigter, at den af Ulfeldt i Haag 2. febr. 1647 sluttede traktat om skibsmaaling og læstetold i Norge har vakt hans kritik. Righofmesteren, hvis kendskab til og interesse for norske told- og handelsspørgsmaal var meget overfladisk, havde nemlig her gjort Hollænderne meget vidtgaaende indrømmelser. Foruden at stadfæste den ret, som i Christianopel var tilstaaet hollandske skipperne til paa de sædvanligt besøgte norske ladesteder at købe deres last af hvem, de vilde, en ret, som var i modstrid med de norske borgeres gentagne krav om eneret til denne handel, opfyldte traktaten den hollandske fordring om en ensartet toldbetaling efter skibenes læstetal. Alle paa Norge sejlene hollandske skibe skulde i 5-6 hollandske havne maales af en blandet dansk-hollandsk kommission og derpaa have indbrændt et tal, som angav deres drægtighed i læster. Da trælast imidlertid ikke, modsat korn eller salt, formaaede at udfylde alle tomrum, skulde $\frac{1}{5}$ af det indbrændte læstetal fradrages ved toldberegningen, skønt trælast, i modsætning til korn og salt, ogsaa kunde anbringes paa dækket. De aftalte maalemetoder gav ogsaa langt ringere drægtighed end dem, som en dansk forordning af 1640 fastsatte for skibe af tilsvarende længde og bredde, og i mange tilfælde kan det paavises, at de læstetal, som fremkom ved de 1647-48 i henhold til traktaten stedfundne maalinge, laa væsentligt under de tal, som skipperne opgav, naar de sluttede befragtningskontrakter i hollandske notariatskontorer. Snart gik ogsaa skibsværfterne ved Zuiderzøen i gang med at bygge Norgesfarere af helt ny model, som var i stand til at rumme en langt større last, end maalecerterne angav. Baade derved og ved besvigelser af anden art blev de norske toldkister i de følgende aar bedragne for store beløb. Hertil kom, at udførselstolden var fastsat ret lavt (1 rdl. pr. læst), og at Hollænderne med hensyn til indførselstolden ligestilledes med danske og norske undersaatte, ligesom en mestbegunstigelses-klausul sikrede dem de samme toldnedsættelser for udført trælast, som kongen tilstod sine egne undersaatte og andre fremmede nationer. En-

delig fik hollandske skippere ret til udførsel af flere træ- og mastesorter, som hidtil var forbeholdt kongen eller de privilegerede defensionsskibe.

Traktaten var ugunstig for den dansk-norske statskasse, men den bidrog ogsaa i ikke ringe grad til at vanskeliggøre en videre udvikling af den nationale skibsfartspolitik, som havde fundet udtryk i defensionsskibsprivilegierne, og hvis virksomste talsmand den norske statholder var.

Under sit ophold i Haag og Amsterdam havde Ulfeldt ogsaa indledet underhandlinger om en alliancetraktat og om Sundtoldens afløsning — redemption — for Nederlændernes vedkommende med en fast aarlig sum. Christian IV. modsatte sig bestemt en videreførelse af disse forhandlinger, men alliancen med Staterne havde adelens flertal for sig, og efter kongens død vandt Ulfeldt dennes efterfølger Frederik III. for tanken og afrejste i febr. 1649 paa ny til Haag. Ogsaa nu er hans instrux meget forsigtigt holdt. Ulfeldt fik kun bemyndigelse til at slutte et forsvarsforbund, og kun hvis Generalstaterne insisterede paa, at det ogsaa skulde omfatte forsøg paa at forstyrre handelens frihed i Østersøen og Nordsøen, maatte han gaa ind herpaa; forpligtelsen til gensidig hjælp skulde endvidere kun gælde, naar folkeret, traktater og privilegier krænkedes mod al ret og billighed, og diplomatiske forestillinger og venskabelig mægling ikke frugtede. Instruxens koncipist, kansler Chr. Thomesen, og hans meningsfæller i raadet ønskede aabenbart ikke uden i yderste nødsfald at se Danmark inddraget i nederlandske handelstvister med Sverige eller andre stater. At Hannibal Sehested har næret betænkeligheder ved en for nøje tilslutning til Generalstaterne, som kunde øge Danmarks afhængighed af handelsrepublikken til skade for en mere selvstændig dansk handelspolitik og tillige sætte ondt blod i Sverige, synes at skinne frem i et brev fra ham til kansleren af 5. jan. 1649. Han vender sig her imod Chr. Thomesens beskyldning for at have forsøgt »at løse det, som kort forleden haver været beraadslaget at forbinde kongen og raadet sammen«. Han fandt i denne forbindelse anledning til at forsikre, at han ikke saa andet end, at »den alliance med Staterne er os jo fornøden jo før jo bedre at søge og erholde, skal ej heller forandre det ringeste af min mening og første votum derudi«. Faa dage i forvejen havde han skrevet til fætteren: »Vores tilstand er miserabel, jo mere og mere jeg tænker den efter, og tiden, man forsømmer til sin egen hjælp, er intet at rekuperere«. Han er altsaa gaaet ind paa tanken om et dansk-hollandsk forsvarsforbund, men aabenbart med nogen ængstelse for dets konsekvenser. Det kan i denne forbindelse nævnes, at han stadig var stærkt interesseret i en dansk-norsk egenhandel paa Spanien. Han omgikkes fortroligt med den spanske gesandt i København, grev Bernardino di Rebolledo, og betegnedes af den franske udsending Hennequin som spansk-

venlig. Om han har vidst noget om Ulfeldts af kongen godkendte hensigt at forhandle i Holland om en afløsning af Sundtolden, der var ukendt af kansleren, vides ikke. Men under sit ophold i Danmark i maj-juni 1649 sluttede han sig til kanslerens, rigsmarskens og andre raaders kritik af Ulfeldts forhandlinger i Haag-Amsterdam, og samme efteraar udtalte han sig over for Bengt Skytte meget skarpt om »de narriske konsilier«, rigshofmesteren førte i Holland.

Ulfeldt havde 29. sept. 1649 i Haag efter langvarige forhandlinger sluttet dels en dansk-hollandsk forsvarsalliance, der forpligtede de to magter til gensidig hjælp med 4000 mand ved angreb paa deres lande eller forstyrrelse af deres handel, samt en traktat, den saakaldte »redemptions-traktat«, der gav hollandske skibe frihed for Øresundstold mod en betaling til den danske krone af 140.000 rdl. aarlig. Forsvarsforbundet, som ydede Danmark en vis garanti mod fremtidige svenske angreb, synes ikke at have vakt kritik i København. Anderledes med redemptionstraktaten, som ganske vist var finansielt fordelagtig, men stærkt ophidsede stemningen i Sverige, især derved, at den gav hollandske skibe og de i dem lastede fremmede varer toldfrihed i Sundet, mens fremmede varer i svenske skibe ikke var toldfri, og som desuden hemmede den danske udenrigspolitikks bevægelsesfrihed ved bestemmelsen om, at ingen anden magt maatte erholde de samme fordele. Kansleren og flere andre raader var derfor meget betænkelige ved traktaten, og ratifikationen gennemtrumfedes af Frederik III. mod Chr. Thomesens modstand. Faa aar efter fandt man det af hensyn til Sverige og England ogsaa raadeligst at ophæve den ved en ny overenskomst med Generalstaterne, der fandt den økonomisk ufordelagtig for deres undersaatters Østersøhandel.

Da dette skete, tilhørte Hannibal Sehested imidlertid ikke længere det danske rigsraad.

IV.

NORGES STATHOLDER OG DET NORSKE SAMFUND. SEHESTEDS MERKANTILPOLITISKE STRÆBEN OG SAMVIRKEN MED DE NORSKE STÆNDER.

SIN HANDLEKRAFT samlede Hannibal Sehested i aarene 1642-51 om sin virksomhed som Norges statholder. Her skal blot de store hovedlinier og hovedtendenser i denne virksomhed og Sehesteds til dels deraf betingede indsats og stilling i dansk indre politik antydes.

Norge var i følge Christian III.s haandfæstning af 1536 et »land og ledemod« af Danmarks rige, underordnet det danske rigsråd og de danske rigsembetsmænd, det danske rentekammer og det danske kancelli, og de norske hovedlen gaves næsten alle til danske adelsmænd. De norske herredage afholdtes af tre danske rigsråder, ofte under kongens forsæde; til udskrivning af overordentlige skatter krævedes rigsrådets samtykke, og raadet medvirkede ogsaa ved udstedelsen af vigtige forordninger for Norge og ved indkaldelsen af de norske stænder. I forvaltning, kirke, skole og literatur herskede det danske sprog. Faktisk bevarede dog Norge en særstilling i forhold til de andre danske landsdele, betinget ved dets afstand fra det danske regeringscentrum, dets vældige udstrækning og dets gamle selvstændige rets- og samfundsudvikling. Det betegnedes stadig som et kongerige for sig og havde fra 1547 en egen kansler, der havde øverste tilsyn med retsplejen. Fra 1572 havde det ogsaa en statholder, idet lensmanden paa Akershus under den nævnte titel fik et vist overopsyn med de andre lensmænd, med kirkens forhold, lovenes overholdelse og de kongelige indtægter, selv om de sidste vedblev at gaa direkte til rentekammeret i København fra de norske len og toldsteder.

Ved oprettelsen af den norske militærs af udskrevne bønderkarle i 1628 (ordningen fornyet 1641) var det bestemt, at dennes regimentchefer skulde staa under statholderens overkommando, og der var derved tillagt denne embedsmand en myndighed, som maatte øges, jo mere en stærkere udvikling af Norges forsvar følte som en nødvendighed.

Baade i samfunds- og erhvervsforhold skilte Norge sig ud fra Dan-

mark. Der var langt flere selvejerbønder (odelsbønder) end i broderlandet, og skønt flertallet inden for bondestanden var fæstere (leilændinger), var disses stilling gennemgaaende friere end de danske kron- og adelsbønders. Der var ogsaa langt større selvfølelse og trang til selvhævdelse over for embedsmænd og overklasse tilbage i det norske bondesamfund. Bondeoprørenes tid var vel forbi, men atter og atter rejste mænd af almuen klager over fogeder, sorenskrivere og andre embedsmænd, over skattetryk og arbejdsbyrder og over den ny militsordnings besværligheder. Skønt trælasthandelen bragte penge ogsaa til landsbygden, medførte det stigende forbrug og de voxende offentlige byrder ogsaa økonomiske vanskeligheder for adskillige bønder.

En væsentlig aarsag til den norske bondes friere stilling var, at den norske adel betød langt mindre i stat og samfund end den danske. Den var uden repræsentanter i rigsraadet, og dens fornemste del, i alt 10-12 slægter, som mest stammede fra danske indvandrere, maatte i reglen nøjes med de mindre len, mens de c. 50 lavadelige gammelnorske eller indflyttede slægter oftest ikke naaede højere end til foged- og lagmandsposter. Ved 1650 synes ogsaa kun c. 13 % af den norske jord at have været i adelseje, mens Danmarks adel ejede nærved halvdelen og Sveriges (med Finlands) over halvdelen af grundejendommene i disse lande. Hertil kom, at de norske adelsprivilegier var mindre omfattende end de danske. Naar den norske bonde mødte adelen — og da mest den danske — var det især i dennes egenskab af kongelige lensmænd, thi c. 45 % af alle norske gaardbrug synes at have været i kronens (og kirkens) eje (mod ca. 53 % af gaardbrugene i Danmark). C. 17 % ejedes af rige odelsbønder, borgere og borgerlige embedsmænd.

Det er før omtalt, hvor stærkt den norske udenrigshandel havde udviklet sig i 16. og 17. aarh. med trælasten som hovedudførselsvare, og hvorledes ogsaa kyst- og havfiskeriet og bjergværksdriften var i opgang. Norge var ved sin trælast blevet et vigtigt led i den store europæiske handelsomsætning, og selv om baade trælastexporten og landets import stadig beherskedes af hollandsk tonnage og kapital, var der dog ved at voxte en klasse af borgerlige smaa kapitalister frem, som i forhold til landets øvrige samfundsklasser spillede en langt større økonomisk og social rolle, end den danske borgerstand spillede i Danmark. En række af de førende norske borgerslægter stammede fra indvandrede danske, især Sønderjyder, som her, takket være landets erhvervsmuligheder og dets relative beskyttethed mod fremmede hæres hærgninger, fandt det afløb for deres virke-trang og profitlyst, som ofte fattedes i hjemlandet. Disse slægter dannede, sammen med driftige mænd af norsk bondeæt, den første egentlige

borgerlige kapitalistklasse i Norge, virksom baade i handel, rederi, skov-, savbrugs- og bjergværksvirksomhed og ofte tillige i besiddelse af foged-, sorenskriver-, lagmands-, tolder-, borgmester- og raadmandsembeder, adskilt ikke blot fra de ejendomsløse arbejdere, men efterhaanden ogsaa fra den jævne købmandsstand, Fra den spredtes de især ved trælasthandelen tjente penge ud til almuen og bidrog til det norske samfunds gradvise overgang fra natural- til pengeøkonomi. Det norske samfund var i stærk økonomisk fremgang, hvad der ogsaa viste sig i folketallets væxt.

Hannibal Sehested kom til at indgaa i rækken af de danske indvandrere, som udnyttede Norges økonomiske muligheder, og hans statholderembede og stilling som kongens svigersøn gav ham forudsætninger for en saadan udnyttelse i lang større omfang, end hans landsmænd af borgerlig herkomst og mindre position besad. Han kom til at sætte betydningsfulde spor i nynorsk udvikling. Men denne udvikling satte ogsaa sit præg paa ham. Den skærpede hans rigdomsattraa og hans vindskibelighed. Men den bidrog ogsaa til at give ham et videre økonomisk, socialt og politisk udsyn, end hans standsfæller i Danmark sad inde med.

Statholderen havde, som nævnt, et almindeligt overtilsyn med forvaltning, retspleje og kirke, men ingen virkelig myndighed ud over ledelsen af militsen. I de fleste forhold var lensmændene direkte underordnede danske kancelli og rentekammeret i København og disses chefer, kongens kansler og rigshofmesteren — altsaa Chr. Thomesen og Corfitz Ulfeldt. En udvidelse af den norske statholdermagt maatte støde paa modstand fra disse mænd og fra rigsraadet som helhed, der stod vagt om den gamle statsordning og Norges underordning under regering og raad i Danmark. Men bagved stod den danske adel, som havde fortrinsret til de norske len og ikke ønskede en kraftig melleminstans skudt ind mellem disse og raadsregeringen. Vilde Hannibal Sehested naa de maal, som hans ærgerrighed og handletrang satte ham, var konflikter med de magtejende kredse i Danmark uundgaaelige. Hans naturlige støtte i disse konflikter var hans kongelige svigerfader.

Som lensmand paa Akershus havde Sehested bl. a. bestyrelsen af kronens vidtstrakte skove i lenet, dens mange vanddrevne save, nedsendelsen af en del af kronens trælast til holmens skibsværft eller kongelige bygearbejder og afsætningen af resten til hollandske og andre skippere. Som indehaver af Norges vigtigste len, rig paa skove, elve og savbrug, blev han leder af en stor forretningsvirksomhed. Hertil kom afhentningen og salget af kongens og hans eget spanske salt, hvorom han efter Christian IV.s ordre 1641-42 forhandlede med en række danske og norske borgere, bl. a. under hans ophold i København november-december 1642 med byens borg-

mestre Hans Nansen, Christoffer Hansen og Find Nielsen og de rige købmænd Verner Kloumand og Rasmus Jensen Helkand. Blandt de af kongen lovede begunstigelser var toldfrihed for det indførte og i rigerne konsumerede (men ikke for det reeksporterede) salt og frihed for lastetold i Norge for skibe med 16 kanoner eller mere samt frihed for $\frac{1}{4}$ af lastetolden for skibe paa 8-16 kanoner, »paa det enhver af undersaatterne desto mere sig skulde beflitte gode udmonterede skibe at bringe til veje«, og for at de »ikke saadant, som hidindtil sket er, med stor skade ved fremmedes hjælp meste delen skulde foraarsages sig at tilforhandle«. Da kongen imidlertid ikke fuldtud vilde opfylde borgernes krav med hensyn til toldfrihed og andet, og den indenlandske tonnage ikke slog til, samtidig med at i hvert fald norske salthandelsparticipanter klagede over, at de ikke kunde faa det hjemførte salt solgt, da Hollænderne oversvømmede markedet med det grovere, til fiske- og kødsaltning bedre egnede portugisiske salt, maatte man søge bistand hos en mere kapitalkraftig og handelskyndig instans end de dansk-norske borgere. Der afsluttedes 1642 og senere kontrakter om afhentning og køb af et antal saltladninger med firmaerne Marselis i Amsterdam og Albert Baltser Berns i Hamburg. Ad denne vej lykkedes det efterhaanden Sehested at komme af med sit salt med en samlet gevinst paa (efter hans egen angivelse) 60.000 rdl.

Sehested kom herved i forbindelse med Marselierne, den hollandske købmands- og bankierfamilie, hvis kredit, erfaring og konnektioner han i saa udstrakt grad skulde gøre brug af.

Firmaets chef Gabriel Marselis, som efter sin fader af samme navn blev dansk faktor i Amsterdam og tillige betegnes som dansk resident, oparbejdede en betydelig forretning især i jern, skydevaaben og ammunition og gjorde efterhaanden Danmark-Norge til sin særlige interessesfære, idet han her virkede i intim forbindelse med sine brødre Selio og Leonhard og sin svoger A. B. Berns i Hamburg, hvortil senere kom Berns' svigersøn Paul Klingenberg, toldforvalter Henrik Müller og firmaets repræsentant i København Herman Iserberg. Brødrene overtog efterhaanden flere norske bjergværker i hel- eller deleje eller forpagtning. Hovedsiden af deres virksomhed var imidlertid leverancer til holmen, hæren og hoffet og laan til regeringen, især under krigene 1643-45 og 1657-60, hvor de ogsaa politisk virkede til fordel for Danmark og foretog skibskøb og hvervninger for det. Betalingen for disse ydelser, der — som den 1651 nedsatte undersøgelseskommission viste — ikke altid svarede til de præsenterede regninger, fik de i anvisninger paa norske told- og skatteindtægter, senere ogsaa i jordegods i de to riger.

Direkte fik Sehested mest at gøre med den ældre broder Selio Marselis,

der 1644 træffes som fast bosat i Christiania. Statholderen søgte i krigsaarene i stort omfang hans kommercielle og finansielle bistand som leverandør af vaaben, ammunition, proviant og skibe og som bankier, naar det gjaldt om at skaffe likvide pengemidler eller kredit til aflønning af tropper eller andet, havde senere planer om at lade norske statsindtægter overføre til Danmark ved veksler, udstedte paa huset Marselis, og benyttede saa vel ham som broderen Gabriel i sin private forretningsvirksomhed. Til gengæld skaffede han Hollænderen store privilegier med hensyn til fritagelse for skatter, told og andre afgifter og frihed for ham og hans husstand til at dyrke deres reformerte religion, alt til adskillig fortrydelse for Christianias borgerskab.

Der fremkom siden vidnesbyrd om, at Selio Marselis ikke gik af vejen for at debitere kronen for mere, end der rettelig tilkom ham, saa meget han end i indlæg taler om kongens og kronens interesse. Sehested gjorde sig ingen illusioner i den henseende og klagede ved lejlighed over »at vi ikke haver en eneste dansk købmand, men alle¹ hollandske faktorer, som lidet ivrer disse rigers fremtarv, mindre end ved privat nytte«. Naar han og regeringens i København vedblev at holde haanden over Selio, som 1653 blev norsk generalpostmester og 1659 »oberbergamtsraad« og kongelig agent, og saa gennem fingre med hans svindlerier og med hans og broderens rovdrift paa deres norske bjergværker og haardhændede behandling af bønderne paa deres godser, var det, fordi man ikke kunde undvære deres penge og merkantile erfaring og gode udenlandske forretningsforbindelser. For Sehesteds vedkommende kom hertil hans brændende ønske om at tilføre norsk erhvervsliv kapitaler og ny teknik ved at knytte fremmede indvandrere til landet. Trods deres profitjægeri har Marselierne ogsaa betydet adskilligt for dansk-norsk udvikling. De bidrog til at fremme pengeøkonomiens væxt, og landenes egne borgere lærte af dem og andre hollandske og hamburgske købmænd lidt efter lidt at drive forretning i større stil og i former, som svarede til vesteuropæiske forbilleder.

For Hannibal Sehested fik forbindelsen med Marselierne stor betydning. Han undgik — i lighed med svogeren Corfitz Ulfeldt — næppe at smittes af deres pengegriskhed og efter vor tids maalestok noget haardhændede forretningsmoral. Men kendskabet til dem og deres metoder bidrog samtidig til at give ham en videre økonomisk og handelspolitisk horisont, end vi træffer hos hans samtidige inden for den danske adel.

Christian IV.s forsøg paa at fremme en dansk-norsk egenskibsfart var, som før omtalt, ikke mindst knyttet til defensionsskibsinstitutionen. Da

¹ allene? (afskriften af dette brev synes mangelfuld).

Sehested tiltraadte sit statholderskab, fandt han, at en del af de norske defensionsskibe var forlist eller tagne af Dunkerque- og andre kapere, resten for gamle eller af anden grund uegnede til krigstjeneste. Under Torstenssonkrigen arbejdede han ivrigt for at faa de norske borgere til at udruste saadanne skibe, og efter freden betonedede han stærkt nødvendigheden af en ny og bedre defensionsskibsordning, samtidig med, at han tog til orde for, at tolden burde indrettes saaledes, at hverken indfødtes eller fremmedes handel hemmedes eller kronens indtægt mindskedes, »men formedelst mængden af skibe og søgning paa havnene fast mere tiltage og lasten bringes udi pris, hver mand til fordel, hvilket noksom synes at kunne stilles udi værk«. Disse synspunkter — der som baggrund bl. a. har de fra midten af 1630'erne, som det synes, ret lavt liggende trælastpriser — vandt tilslutning paa det stændermøde, som han okt.—nov. 1645 afholdt i Christiania, hvor de borgerlige deputerede dog gjorde deres deltagelse afhængig af »gode og faste« privilegier til skibene og sammen med adelens repræsentanter energisk holdt paa, at det burde forbydes bønderne at sælge deres trælast til fremmede opkøbere og derved trykke prisen; den burde afhændes til borgerne til fastsat pris og al handel med de udenlandske købmænd overdrages 6—4 »forordnede handelsmænd« af borgerskabet i hver by og paa hvert større ladested. Ved samme lejlighed fremkom et forslag om at nedsætte tolden for danske og norske skibe i forhold til fremmede og om, at ingen fremmede maatte udføre rigernes produkter, saa længe hjemlig tonnage var at faa til billig pris. Det var en skibsfartspolitik, som minder baade om den i Sverige praktiserede og om de senere engelske navigationsakters.

Paa herredagen i Christiania i juli 1646, hvor Christian IV. selv var til stede paa den sidste af sine mange ture til nordriget, bemyndigede kongen statholderen til at forhandle med »vederheftige købmænd« om udredning af defensionsskibe. Og da Sehested for at skaffe de nødvendige kapitaler til en aktiv norsk udenrigshandel ansaa det for ønskeligt at lokke fremmede indvandrere til landet, tillod kongen, at disse, »dog uden skandal«, fik ret til fri religionsøvelse i deres hjem og ret til at holde offentlig gudstjeneste paa bestemte steder (Gamlebyen ved Christiania, Nordnes ved Bergen og Christianssand). Denne sidste bestemmelse, der betød en genoptagelse for Norges vedkommende af den tolerancepolitik, som Christian IV. i aarhundredets begyndelse i sammenhæng med sine erhvervspolitiske reformer havde forsøgt, men var blevet tvunget af det ortodox-lutherske raadsflertal med gejstligheden bag sig til at lade falde, var et overmaade dristigt skridt af de to sammensvorne, den gamle konge og hans radikale norske svigersøn. Og det lod sig over for den forbitrede

modstand, som den for den rene Lutherdoms eneraaden brændende nidkære kansler Chr. Thomesen og hans raadsfæller rejste, ikke gennemføre. Efter Christian IV.s død ophævedes den norske toleranceforordning, skønt Sehested vandt hans efterfølger Frederik III. for det synspunkt — der fremsættes i en skrivelse fra kongen til Generalstaterne af 9. aug. 1649, hvori han anbefalede fri religionsøvelse for Lutheranere i Deventer — at »die diversitas religionis nimmer per se einige Turbation in republica macht, besonders vielmehr das gemeinnützige Commercium, worin anima et vita civitatum besteht, dadurch sonders hoch stabiliret wird«.

Paa grundlag af forhandlinger, som Sehested og rigsadmiral Ove Giedde i aug. 1646 førte med borgere fra flere norske byer, sendte statholderen i nov. s. a. Christian IV. en omfattende »Relation om defensionskibe«.

Hovedtankerne i dette skrift er følgende:

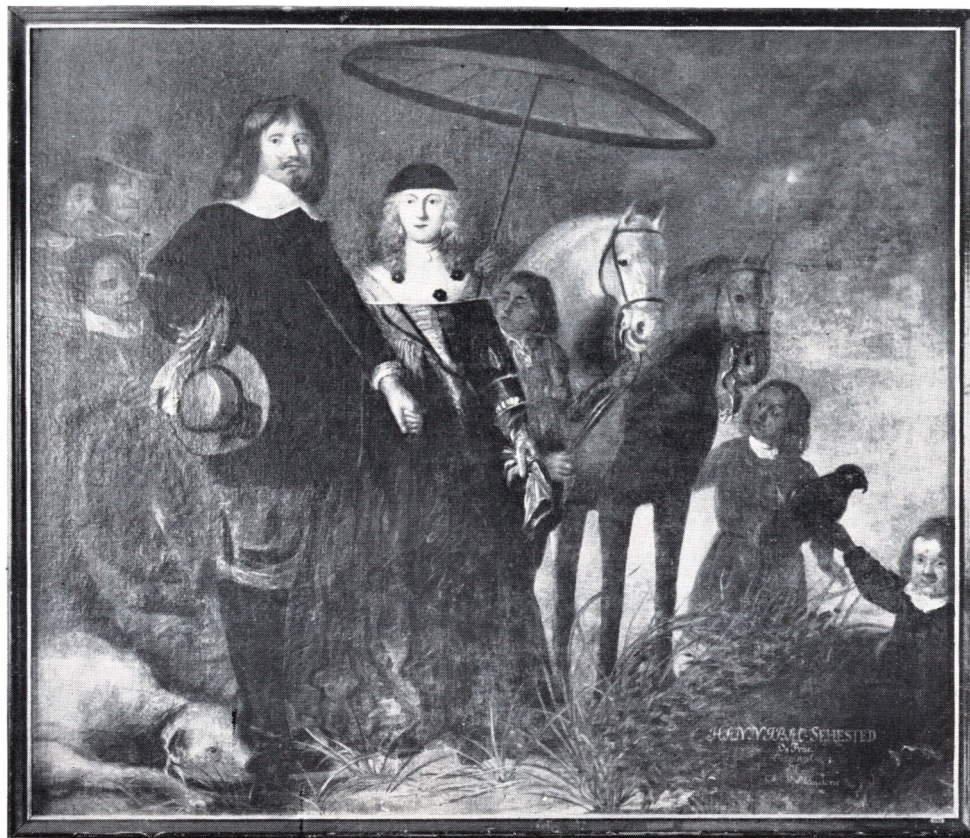
At der hidtil med hensyn til disse skibe var naaet saa ringe resultater, skyldtes efter Sehesteds mening især, at kun ganske faa i Norge havde kapital til at bygge og udruste defensionskibe, og endnu færre havde forstand paa udenrigsk handel. »Paupertas et ignorantia« var de sten, hvorpaa man strandede. Men de tilstaaede privilegier var ogsaa for ringe, alle stænder blev omtrent tvunget til at yde bidrag til skibene uden hensyn til formue og erfaring, og udenrigshandelen var ikke fordelt paa en forstandig maade mellem de forskellige norske havne.

En ny politik var da nødvendig.

»Eftersom noksom er vist og desværre hver mand inden og uden riget, som kender verden og verdens løb, alt for meget velbekendt, at begge riger, Danmark og Norge, ligger som nogle ødepladser at regne, udimod hvis nytte og brug dér kunde stiftes og fortsættes, og det alene af den aarsag, at vi haver aldeles ingen købmænd udaf vores egen nation, som handel og vandel udi verden selver ret forstaaer. Og efterdi at købmandskab og trafik er det, som bringer rigdom udi et rige, og al købmandskab bestaar fornemlig udi kapital, videnskab og aftræk, om noget synderligt skal udrettes og prospereres«, saa var det nødvendigt at finde midler til at afhjælpe de nævnte mangler »uden affektion til den ene nation mere end til den anden«.

Ved den ensidige fremhævelse af udenrigshandelen som en nations rigdomskilde ligger Sehested paa linie med merkantilismens andre samtidige teoretikere og praktikere.

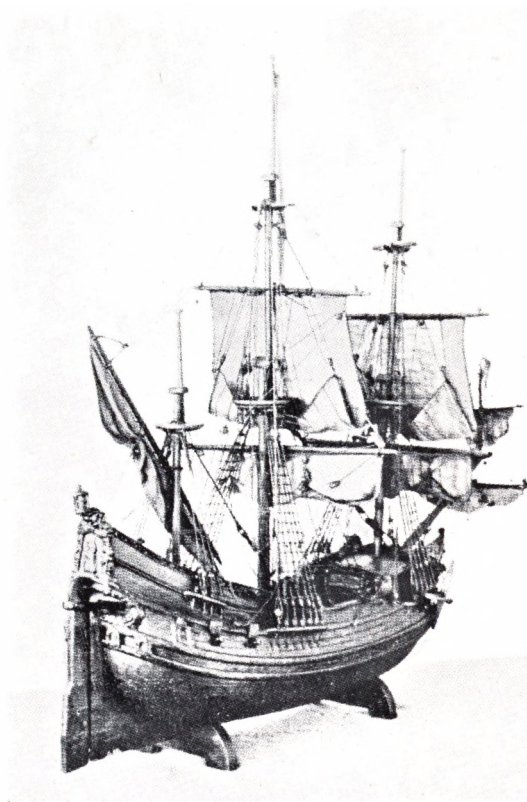
Et hovedmiddel til at skabe omsætning saa han, som han tidligere udførligt havde udviklet, i »fremmedes libertet«, d. v. s. privilegier til fremmede indflyttere. Men disse privilegier burde overholdes og ikke indskrænkes, fordi folk med mindre økonomisk vingefang og foretagsomhed an-

*Hannibal Sehested og Frøken Christiane i de første statholderaar.
Maleri af Karel van Mander(?). Gavno.*

Gabriel Marselis.
Maleri af P. Nason 1669. Frederiksborg.

Hollandsk handelsskib (fluit) fra c. 1650.
Model i Ned. Hist. Scheepv.-Mus., Amsterdam.

greb dem »under den beskyldning af monopolier«. Ad denne vej kunde der skaffes »kapital, videnskab og aftræk« — altsaa driftsmidler, kommerciel erfaring og afsætningsmuligheder — »thi derved blev folket drevet udi adskillig verdslig brug, og korrespondens med andre lande skulde strax tage til med vaxel, banco, kompagnier, retur og andet saadant, hvorudi rigets velstand og middel en god del monne bestaa, efterdi det giver næring og profit til mange, som ellers levede udi armod og fortræd«.

Defensions-skibene burde — i stedet for, som tidligere, for henholdsvis $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{3}$ — have fritagelse for $\frac{2}{3}$ af tolden ved udførsel af trælast og for $\frac{1}{2}$ af tolden ved udførsel af saakaldte »fede varer« (beg, tjære, huder, talg m. m.) samt ved al indførsel. Noget tab vilde kronen sikkert ikke lide derved, helt bortset fra det med den gældende toldordning følgende under-slæb, da tonnagen vilde voxte og lasten komme i bedre pris, naar rigets indbyggere selv med deres skibe udførte den meste og bedste last og gennem kompagnier regulerede udførselen. Sehested henviste i denne forbindelse til en ældre, vistnok nu tabt, betænkning fra hans haand om oprettelse af kompagnier og toldens ordning og opsummerede resultatet af sine overvejelser i følgende maxime, der ikke er langt fra at give kvintessensen af hans politiske tænkning: »Hvor civile tolde er, der tager trafikken til, og mængden erstatter afslaget. Hvor trafikken tager til, der prospererer undersaatterne; hvor undersaatterne prospererer, dér haver herrer affektion, og hvor affektion og middel ere mellem undersaatterne tillige, der kan en god herre intet fattes, men bliver derved konsiderabel baade inden og uden riget, hos venner og uvenner«.

En rationel handelspolitik maatte omfatte hele riget og tage hensyn til hver egns, hver bys, hver havns særlige produktions- og omsætningsforhold. Det rigtigste var, som Hollændere og andre nationer havde gjort, at give bestemte kompagnier og købmænd i hver by eneret paa handelen med bestemte varer og med bestemte fremmede lande, hvormed den bedste tilpasning til de forskellige markeders vilkaar og krav opnaedes. For at hindre overgreb fra andre staters side mod dansk-norsk skibsfart maatte traktater sluttes med alle riger, »som ligger belejligen for kommerciellen«, og dens overholdelse overvaages ved residenter og konsulere, saaledes som det »nogenledes blev begyndt« ved forfatterens spanske ambassade.

»Højt fornødent« var — og her spores en indirekte kritik af de ældre danske kompagnidannelser — at kompagnierne raadede over tilstrækkelig »videnskab og middel«, d. v. s. handelsexpertise og kapital, og de nødvendige skibe, og ikke blev tvunget til at optage andre andelshavere end folk, »som er vederheftige og enten selv forstaar trafikken eller lader andre derfor sørge med rigtig forklaring paa hver en rejse, hvad skibet haver prospe-

reret, eller og, om noget er blevet tabt, og det altsammen ved rigtig bog efter købmandsstil uden videre proces og rettergang«.

I krigstid skulde defensionsskibene træde i kongens tjeneste, men udgifterne til kanoner, ammunition, mandskab og proviant godtgøres rederne af ham; de skulde ligeledes have halvdelen af indtægten ved salg af prisetagne skibe.

Skulde fremmede, d. v. s. især Hollænderne, klage over defensionsskibsprivilegierne, mindede Sehested om, at det var en landsherres ret »udi sine egne riger og lande at forbyde, hvad hannem lyster, og have sig og sine undersaatte saadant forbeholden«. Der laa i disse ord en undsigelse til traktatbestemmelser, som hindrede den danske regering i at gennemføre en selvstændig og aktiv handels- og skibsfartspolitik. Hvad undersaatterne angaar, kunde de foreslaaede kompagnier og deres privilegier ikke give nogen grund til klage, da jo enhver vederhæftig mand kunde blive interesseret i et kompagni, og mindre formuende stod sig ved at sælge deres varer til kompagnierne frem for til fremmede »for ond betaling af ringe, fordærvede og unødige varer, som nu sker«. Vilde man afvise hans forslag som sigtende til indførelse af monopoler, »som de dog ikke ere«, vilde Norge komme til at ligge som »et fordærvet udarmet land« og være »ligesom givet fremmede til rov og bytte«.

Hannibal Sehesteds betænkning om defensions-skibe er det udførligste og mest gennemtænkte handelspolitiske skrift, som kendes fra Danmark-Norge i den ældre merkantilismes tidsalder. Paa godt og ondt, i sin brændende ildhu for erhvervslivets opkomst i det rige, han tilhørte, i den overdrevne tillid til, hvad kompagnier og skibsfartsprotektionistiske foranstaltninger kunde udrette, er han et barn af denne tidsalder. Karakteristisk for tiden er ogsaa bestræbelserne for at styrke flaademagten ved armerede handelsskibe, selv om det merkantile synspunkt tydeligt nok for Sehested har spillet en større rolle end det militære. Uden for ortodox merkantilitisk praxis falder hans stærke og gentagne anbefaling af »civile tolde« som et middel til at øge omsætningen. Hans skildring af deres heldbringende følger for samfund og stat er præget af en overbevisningens varme, som leder læserens tanker i retning af Manchesterskolens frihandelsevangeliem. Han var, som vi skal se, en modstander af de bestemmelser i traktaterne med Nederland, der hindrede regeringen i at give dens egne undersaatte mere favorable toldvilkaar end fremmede. Men de i henhold til de nævnte traktater i toldrullen af 1648 indførte nedsatte satser for udført trælast og andre varer hilste han med glæde. »Ved denne tolds forlindring paa lasten og andre varer efter seneste rulle (er den borgerlige stands) handel og næring meget forbedret, kronens indkomst uden skade«.

Først og fremmest gennemstrømmes dog skriftet af Sehesteds intense ønske om at hæve Danmark-Norges »ødepladser« op i økonomisk niveau med de vesteuropæiske lande, i første linie Nederland, som han havde lært at kende paa sine udenlandsrejser. Deres handelsmetoder, deres købmandserfaring og en del af deres kapitaler skal indføres i de to riger og befrugte deres udvikling. Mere maalbevidst og med langt større kraft end nogen dansk statsmand inden for hans eget og det følgende slægtled — hans søstersøn og elev Jens Juel maaske ene undtaget — er han pionér for den frembrydende kapitalismes tankegang og stræben. Han ligger her paa linie med den noget ældre Axel Oxenstierna i Sverige og med den lidt yngre Colbert i Frankrig, med hvem han senere skulde drøfte europæiske handelsproblemer, og som værdsatte hans økonomiske og finansielle forstaaelse. Fælles for Sehested og de nævnte statsmænd er ogsaa den faste tro paa de store resultater, som kunde naas ved erhvervspolitiske midler. I det omfattende værk, han i 1650 forfattede til forsvar for sin norske forvaltning, gentager han 1646-betænkningens argumentation, ivrer for opmuntring af fremmed indvandring, for »civile og maadelige tolde« og for regulering af omsætningen ved oprettelse af privilegerede kompagnier og udtrykker paa ny sin overbevisning om, at Danmark og Norge ved saadanne midler »fast bedre og belejliger end nogen anden nation i købmandsskab og trafik mellem øster og vester kunde florere«. Ved fremmedindvandringen »bekom man penge udi rigerne, og konsumtionen af alle varer blev desto større og landet alle vegne bedre dyrket, pengene blev ogsaa udi rigerne, og haandværkerne kom udi sving, saa at man ikke med saa stor bekostning og pengespilde lod hente fra adskillige fremmede steder det, som dog gaar først herudaf rigerne for ringe og fast ingen told, med ond betaling og forvexling af andre uforholdne og overdaadige varer, rigerne saa vel som deres indbyggere til største ruin og skade«.

Stærkt gaar han ogsaa her ind for de norske borgeres ønske om at hæve trælastprisen ved aarlige prisfastsættelser og ved regulering af skovhugst og savning. Fremmed konkurrence mente han ikke, den norske trælast havde grund til at befrygte. Trælastexporten fra Göteborg var langt mindre omfattende og forskelligartet end den norske, og exporten fra Østersølandene hemmedes ved Sundtolden og den lange vej, der kun tillod vesteuropæiske skibe at gøre to rejser om aaret hertil, mens der til det søndenfjeldske Norge kunde gøres tre og undertiden fire aarlige rejser. Til Archangelsk var endog kun én rejse om aaret mulig. Ved den biskayiske bugt fandtes vel rige skovstrækninger, men ikke fyrrestammer og andre norske træsorter. Selv om prisen steg til det tredobbelte, kunde det vesteuropæiske marked ikke undvære den norske trælast.

Det er tydeligt, at Sehested paa sine rejser havde studeret og senere med norske handelskyndige drøftet europæiske produktions- og afsætningsforhold, og den følgende tids udvikling skulde i det hele give ham ret.

Den gamle Christian IV., som en gang havde drømt om en dansk-norsk storhandel, kunde ikke undgaa at gribes af svigersønnens argumenter og optimistiske tro. Han bemyndigede i jan. 1647 statholderen til at forhandle med vederhæftige norske borgere paa de foreslaaede vilkaar, specificerede, hvorledes der, i overensstemmelse med Sehesteds beregninger, skulde bygges 30 defensionsskibe paa mindst 150 læster hver, og gav ham i juni fuldmagt til at slutte med skibenes udredere paa kongens ratifikation, »saa som I synes billigt og os og riget kan være bedst, gavn- og tjenligst«. Sehested førte i de følgende maaneder med stor energi disse forhandlinger, og skønt flere byer udtalte sig ret pessimistisk og klagede over fattigdom og ringe afsætningsmuligheder, lykkedes det ham at faa en del defensionsskibskompagnier oprettet og et ikke ringe antal skibe købt eller nybygget. Naar resultatet af bestræbelserne ikke kom til at svare til forventningerne, havde ugunstige konjunkturer sin del af skylden. Efter den i Münster 1648 sluttede fred mellem Generalstaterne og Spanien kunde hollandske skibe uhindret handle paa spanske havne, fragte norsk trælast dertil lige saa billigt og hurtigere end norske skibe og tillige, takket være fordelagtige traktater med Portugal, underbyde de norske redere ved salget af det portugisiske salt. Men det er samtidig uomtvisteligt, at den af Corfitz Ulfeldt 1647 sluttede traktat om trælasttolden¹ i forbindelse med Christianopolstraktatens bestemmelser om toldlighed mellem nederlandske og dansk-norske undersaatte, rettede et grundskud mod defensionsskibspolitikken. Det blev herefter meget svært at udstyre skibenes udredere med effektive told- og andre privilegier, saa meget mere som rigsraadet ytrede frygt for — som Sehested i 1650 klagede — at Hollænderne »skulde strax beklage sig over saadanne orlogsskibes frie kompagni og ingenlunde tilstede, at indbyggerne med deres egne skibe udførte den bedste og dyreste last til bedre marked paa fremmede steder«. Da Christian IV.s defensionsskibsprivilegier i maj 1648 stadfæstedes af rigsraadet, var det med den udtrykkelige tilføjelse, at de ikke maatte stride mod traktaten med Nederland, og efter Sehesteds fald sygnede institutionen hen for 1656 helt at ophæves. Der skulde hengaa en lille snes aar, før den fik en renaissance.

Hannibal Sehesteds merkantilpolitik gjaldt ikke blot Norge, men monarkiet som helhed. I juli 1647 foreslog landkommissærerne paa et møde

¹ Se ovenfor side 55.

i Odense rigsraadet en stor værditold ($33\frac{1}{3}\%$) paa importerede guld-, sølv-, silke- og traadkniplinger og forskellige jern- og messingarbejder for at fremme den indenlandske tilvirkning af disse artikler og formaa udenlandske haandværkere til at bosætte sig i rigets købstæder »dem til stor fordel og gavn«, et forslag, som toges til følge i forordningen af 7. sept. 1647. Det er overvejende sandsynligt, at Sehested, som var til stede paa det nævnte møde, har øvet indflydelse paa dette forslag, thi han var efter den svenske resident Dureel den, som virkede mest energisk for en beskyttelsestold for de nævnte varer, »for at skaffe manufakturer i landet, for at undfly overflødighed og for andre slige konsiderationers skyld«. Det var et første forsøg paa at genoptage den industriprotektionistiske toldpolitik, som havde præget toldforordningerne af 1625 og 1629, men havde faaet et stød ved toldrullerne af april og sept. 1643, hvis hovedformaal var at skaffe penge i statskassen, og som bl. a. beskattede indførselen af industrielle raaproducter og lagde told ogsaa paa den indenrigske omsætning. Det er aabenbart mod disse toldruller, at Sehesteds krav om »civile tolde« først og fremmest retter sig. Den merkantilistiske linie videreførtes ved toldrullen af 13. aug. 1651, som bl. a. forbød export af uforarbejdede raaproducter som raajern, tin, messing og andre metaller, nedsatte tolden for indførte raavarer og forhøjede dem for en række udenlandske fabrikata. Denne toldrullens udarbejdelse skyldes efter alt at dømme den nyudnævnte generaltoldforvalter over Danmark Henrik Müller, men det er stærkt sandsynligt, at den i sin almindelige tendens er inspireret af Hannibal Sehested, som længe havde næret en levende interesse for toldspørgsmaal, indtil udgangen af 1650 havde betydelig indflydelse paa kong Frederik III. og vistnok stod i et ret intimt forhold til Henrik Müller.

Ogsaa i Københavns økonomiske trivsel var Sehested interesseret. Hans forhandlinger med københavnske borgere om salthandelen er tidligere omtalt. Naar Christian IV. i skrivelse til rigshofmesteren af jan. 1648 — skrevet paa Frederiksborg, hvor den norske statholder da var kongens gæst — foreslog oprettelsen af en »stapel« i København for fremmede købmænd, som dér skulde have fri religionsøvelse i deres huse og logier, »al den stund commercium intet staaer til ved vore egne at drive til disse rigers forbedring«, var det helt i Sehesteds aand. I marts 1650 ønskede Frederik III. drøftet i raadet, om hovedstaden, »som det hele rige ligger en stor magt paa, ved nogen middel kunde for nogen anden købstad, som kronen ikke nær kunde have den tjeneste af, benaades og privilegeres«. Under den paafølgende sommers raadsforhandlinger om denne sag holdt Sehested 26. juli en tale i raadsstuen, i hvilken han bl. a. kom ind paa »trafiken«, gentog sin gamle klage: »ingen kapital, ingen videnskab, ingen aftræk« og fremhævede, at

der burde skabes »fortrolighed mellem stænderne« — et ønske, som siden skulde blive en hovedhjørnesteen i hans politisk-socialt tankebygning. Han synes derefter at have fremsat en række forslag til »Københavns forbedrelse«, hvor han gjorde sig til talsmand for hovedstadens ønske om indlemmelse af Christianshavn og tilraadede oprettelse af købmandslav, reformer i lavsvæsenet, større handelsfrihed for udenlandske købmænd og borgerskabets fritagelse for indkvartering.

Af de norske bjergværkers trivsel var Sehested fra hans første statholderaar levende optaget. De var, udtalte han i oktober 1645, »visselig den største skat, hvorved landet skal prosperere og kongerne have deres største indkomst«. Det er formodentlig siden gaaet op for ham, at disse ord var for stærke, og at de norske malmforekomster laa langt under de svenske. Men han søgte med utrættelig energi, til dels efter svensk mønster, at gøre driften mere effektiv, bl. a. ved indkaldelse af fremmede bjergkyndige, fik Kongsberg sølvværk bragt paa fode og erhvervede selv en række bjergværker (Gudbrandsdalens kobbeværk og Eidsvolds, Viks, Juelsruds og Ekers jernværker) og bjergværksandele. Hans statholderperiode er en udpræget fremgangstid for den norske bjergværksdrift, og der anbragtes foruden af ham selv betydelige kapitaler i værkerne af Marselierne og A. B. Berns, af tysk-danske kapitalister som Johan og Gødert Braëm og især Henrik Müller og Joachim Irgens, der, ligesom Müller, synes at have nydt godt af Sehesteds bevaagenhed, og af velstaaende norske borgere. Han fremhævede i sit forsvarsskrift fra 1650, at almuen derved »haver stor hjælp og næring til deres skatter at erlægge og dennem selv at underholde, udi det at aarlig aars anvendes paa alle forskrevne værker over nogle tønder guld, som kommer ud i blandt almuen for adskillig slags slæb og arbejde, ved, kul og anden fornødenhed til værkernes fortsætning«.

Det var i 17. aarh. handelen, skibsfarten og industrien, som var de expansive erhverv, om hvilke merkantilisternes hovedinteresse samler sig. Landbruget blev i det store og hele staaende paa sit gamle stadi. Hovedproblemet var her bøndernes stilling. Som allerede berørt, var de norske fæstebønders retsstilling adskilligt bedre end de danskes og deres arbejds- og afgiftspligter overfor de relativt faatallige adelige godsejere og paa kronens godser mindre trykkende. Hvad der var af byrder, følte dog ofte tyngende nok, karrig som jorden mange steder var. Foruden jordebogsafgifterne og skatterne til forsvaret maatte der udredes bygningskat til fæstningsbygning, garnisonsskat til fæstningernes garnisoner, skat til officerernes underhold, uden for kystegnene en skat til afløsning af den disse egne paahvilende pligt til at stille mandskab til flaadens (baadsmændsskat), kvægtiende m. m. Mest besværlig af de øvrige byrder var den fri kørsel,

»friskydsen«, som de norske bønder, ved siden af pligtkørslerne til kronens slotte og avlsgaarde, bjergværker og savbrug, var pligtige til at yde de kongelige embedsmænd — baade lagmænd, fogeder, sorenskrivere, bisper, præster, officerer og andre — og desuden adelens personer og tjenere. Skydsfærdsbyrden var i de sidste menneskealdrer taget stærkt til, fordi embedsmændenes tal var voxet, og der af kongens og hans lensmænd vaagedes strengere over, at de udførte deres offentlige pligter, fordi adelen i stor udstrækning udstedte friskydsbreve til handelsfolk og andre, og fordi mange, som ikke havde ret til friskyds, ved falske breve tiltvang sig fri kørsler af bønderne. Atter og atter var der af almuen rejst stærke klager over denne byrde, og den kom fra første færd for Sehested til at staa som et punkt, hvor indgribende reform var nødvendig. Skulde bonden blive i stand til at udrede de skatter, som en udbygning af forsvaret nødvendiggjorde, og paatage sig soldaterudskrivningen, maatte skydspligten indskrænkes, eventuelt helt afskaffes. Han havde her sin kongelige svigerfader, der i Danmark havde virket for en afskaffelse af kronbøndernes arbejdsbyrder mod en pengeydelse, med sig, men mødte modstand hos den norske adel. Under Christian IV.s ophold paa Akershus i juli 1646 lykkes det dog statholderen at faa adelen til at opgive sin ret til fri befordring af kronens bønder imod i andre henseender at ligestilles med den danske adel. Bønderne skulde i stedet betale en pengeafløsning til kronen, som dog i jan. 1647 ophævedes. Efter Christian IV.s død maatte Sehested imidlertid foretage et tilbagetog paa dette som paa andre punkter, og den adelige friskyds indførtes atter. Men den i dec. 1648 udstedte detaillerede forordning om skydsfærdens indretning, som i hovedsagen forblev gældende til 1816, indeholdt en række bestemmelser, der skulde sikre bønderne mod misbrug. Svarende hertil indskrænkede de samtidig af Frederik III. udstedte nye norske adelsprivilegier baade den adelige godsherremyndigheds omfang og retten til at oprette ny sædegaarde stærkere, end tilfældet var i Danmark. Men de bondebeskyttende tendenser i statholderens politik gjorde ganske vist holdt ved hans egne omfattende godser i Norge, som udstyredes med de danske adelsprivilegier i uafkortet skikkelse. Nogen haard godsherre synes han dog, modsat f. ex. sin store franske samtidige Colbert, ikke at have været. »Til sine bønder«, siger den fremragende norske historiker Tord Pedersen efter omtalen af statholderens fald i 1651, »hadde Sehested staaet fjernt, men de synes ikke at ha haet noget imot ham; i Drammenstrakten er der spor til at de bagefter bevarte ham i en velvillig erindring, saa vi maa vel snarest tro, at de har hørt om hans ulykke med beklagelse«.

— Krigens krav i forbindelse med kongens bevaagenhed og hans egen

energi og ærgerrighed havde under Torstenssonkrigen givet Hannibal Sehested en langt større myndighed som statholder i Norge end nogen af hans forgængere. Han blev i disse aar næsten Norges »fungerende kong« (Osc. Alb. Johnsen). Det blev efter fredslutningen en hovedside af hans stræben at bevare denne myndighed, at udbygge den norske forsvarsordning og at beholde saa mange af rigets indtægter i landet som muligt. Han begrundede over for kongen og rigsraadet denne stræben med nødvendigheden af, at man, med faren for et nyt svensk angreb for øje, »herefter varligt omgaas med denne nation og endelig bringer alting udi en anden skik, stænderne nogenlunde til fornøjelse og Kgl. Majt. til større tjeneste«. Han kunde herved støtte sig til sin kongelige svigerfaders ønske om at drage Norges forvaltning og statshusholdning saa meget bort fra rigsraadets domæne, som det lod sig gøre, altsaa arbejde i retning af en med statholderen som redskab gennemført kongelig enevælde i det rige, han yndede at betegne som kongeslægtens arverige. En saadan politik maatte nødvendigvis vække uro og modstand hos rigsraad og adel. Fra første færd stræbte Sehested at møde denne modstand ved at søge de norske stænders tilslutning til sine reformkrav. Gang paa gang samlede han med kongens bemyndigelse befuldmægtigede for Norges adel, gejstlighed, købstæder og lagmænd til forhandling om de for landet livsvigtige spørgsmål. Dette er noget nyt i norsk historie. Tidligere nøjedes man i regelen med at anmode stænderne om bevillinger. Man sporer efter Hannibal Sehesteds overtagelse af statholderskabet »i alle stænders erklæringer en større freidighed enn før til å si fra om saker som må ordnes« (Sverre Steen). Sehesteds politik blev, som Osc. Alb. Johnsen udtrykker det, »at arbeide for rikets opkomst haand i haand med rikets stænder, — et træk, der i høj grad vidner saavel om den unge statholders intelligens som om hans virkelyst og gode vilje«. Han viste her en politisk-taktisk og, for at bruge et moderne udtryk, en parlamentarisk evne, som man ikke finder noget sidestykke til i datidens dansk-norske stat, og som hans svigerfader Christian IV. kunde have lært af, hvis han ikke havde været ude over de aar, da man let tager ved lære. Udelukket er det næppe, at — ved siden af den dog svagt udviklede danske stænderinstitution — forbilleder fra de svenske rigsdage og stændermøder fra Gustav Vasa til Axel Oxenstierna har staaet Sehested for øje, paa samme maade, som han i flere henseender tog den svenske forvaltning til mønster.

Hos de norske bønder fandt Sehested baade under Torstenssonkrigen og senere ringe vilje til at paatage sig ny byrder. Den norske bonde var i forvejen ret haardt spændt for, men savnede tillige, hildet som han var i bygdesynspunkter og bygdeinteresser, for meget blik for det samlede riges

tarv. Adskillig større forstaaelse baade for nødvendigheden af et stærkere forsvar og for andre reformer mødte statholderen hos de højere stænder. Dette hang vel til dels sammen med, at de med hensyn til opretholdelse og udvidelse af deres privilegier og paa mange andre maader var afhængige af den kongen saa nærstaaende statholders velvilje. Men det er dog tillige tydeligt, at de ejede et større maal af almenssans end bønderne, mere følelse for Norge som helhed, for at bevare dets omraade ukrænket af fjendemagt og for ønskeligheden af at bringe dets næringsliv i vejret. Det blev da i første linie paa disse stænders medvirkning, at Sehested byggede sin reformgerning.

Det var med stændererklæringer i ryggen, fremkomne paa møder i Halden og Christiania oktober-november 1645, til gunst ikke blot for de af statholderen planlagte reformer med hensyn til defensionskibe, bjergværker, told, vejevæsen o. a., men ogsaa for en reorganisation af den norske milits, underholdt af den til forsvaret opkrævede skat, »kontributionen«, for forbedring af fæstningsværkerne og for bibeholdelse af en del af de under krigen hvervede ryttere, at Sehested i marts 1646 rejste ned til herredagen i København.

V.

SEHESTEDS POLITISKE SAMARBEJDE MED CHRISTIAN IV. NORSKE FORVALTNINGSREFORMER. STATHOLDEREN OG DEN NORSKE BORGERSTAND.

SITUATIONEN i Danmark var præget af krigens efterveer — voxende tal af ødegaarde, synkende skatteevne og mindskede toldindtægter som følge af Christianopoltraktaten og de snart efter afsluttede overenskomster med Frankrig og England, der gav disses undersaatte de samme nedsatte Sundtoldsatser som Nederlænderne — og af politisk og social splittelse. Kongen stredes med rigsraadet om bevillinger til hoffet og til de hvervede tropper og til dækning af de forskud, han hævdede at have ydet staten af Sundtolden og andre indtægter fra »kongens eget kammer«. Den menige adel nærrede mistillid til det fornemme og bureaukratiske rigsraad, og borgerne gav adelens privilegier skylden for det ringe forsvar under krigen og den økonomiske misere i almindelighed. Denne splittelse og borgerstandens ringe økonomiske og sociale vægt hemmede de spæde spirer til en stænderforfatning, samtidig med at kongemagten og centralregeringen svækkedes ved nyorganisation af de i 1638 indførte valgte adelige landkommisærere, som skulde forvalte de i de provinsielle »landekister« samlede forsvarsskatter og toldafgifter, indstille kandidater til de ledige raadsembeder og modtage klager fra de andre stænder. Modsætningen mellem konge og adel i forsvarsspørgsmaalet — i hvilket rigsmarsk Anders Bille indtog et mellemstandpunkt, ved, ved siden af landmilitzen, at kræve flere hvervede ryttere end sine standsfæller — endte nærmest med en sejr for den sidste, idet en stor del af de hvervede folk efterhaanden aftakkedes, mens tallet af udskrevne bondesoldater og den adelige rostjeneste øgedes.

Til den øvrige splittelse kom den spænding, som var indtraadt mellem Christian IV. og to af de høje rigsebedsmænd. Det kom til en heftig konflikt mellem kongen og rigsmarsken dels paa grund af rivninger under krigen i Jylland, dels som følge af Anders Billes holdning i forbindelse med det kongelige forslag om en hovedskat paa adelen. Og efter at Corfitz Ulfeldt 1643 var blevet rigshofmester og dermed rigets højeste

embedsmand, gjorde han sin myndighed gældende i finansstyrelsen paa en maade, der i høj grad forbitrede hans kongelige svigerfader. Der gik ogsaa ilde rygter om underslæb i den af rigshofmesteren ledede flaadeforvaltning — rygter, som senere viste sig berettigede —, og kongen var tillige dybt utilfreds med Ulfeldts ledelse af fredsforhandlingerne. Ulfeldt indgav sin afskedsbegæring og holdt sig i længere tid borte fra baade hoffet, raadstuen og rentekammeret. Med spændingen mellem konge og rigshofmester forbandt sig spliden mellem Christian IV. og Fru Kirsten Munk og mellem hendes børn og svigerbørn og kongens frille Vibeke Kruse og dennes børn.

Christian IV. fandt i al denne elendighed et fast holdepunkt i sin norske svigersøn. Allerede i april 1645 synes Sehested at have stillet sig villig over for kongens plan om »hoved- og mandtalspenge«, som skulde ydes ogsaa af den ellers for personlige skatter fritagne adel og dens ugedagsbønder, en plan, som dog strandede paa heftig modstand fra adelens side, og over for svigerfaderens forslag om en forhøjelse af afgifterne af lenene og kronens ladegaarde i begge riger. I juli foreslog Sehested en forhøjelse af de norske lensafgifter med $\frac{1}{5}$ for de »uvisse indtægter«s vedkommende og en ogsaa adelen omfattende hovedskat, forslag, som dog de norske lensmænd modsatte sig. Christian IV. fastholdt tanken om lensreformen og udtrykte under drøftelserne herom og om dækningen af hans fordringer paa kronen i nov. 1645 til kansleren sin tillid til, hvad den norske statholder kunde udrette, »naar han vil ret ud og intet agte om nogens surseend«. Det var da sikkert efter samraad med Sehested, at han i maj 1646, trods raadets modforestillinger, lod udstede lensbreve for en række hovedlen i begge riger, som ændrede forleningsvilkårene til kronens fordel. Statholderen maa ogsaa have staaet bag kongens forslag i april 1646 om »konsumtionspenge« af alle stænder, thi han havde i juli 1645 foreslaaet den norske kansler Jens Bielke en lignende omsætningsafgift paa »2 skilling af hver dalers værdi, der købes og sælges«, og under kongens ophold i Christiania i juli 1646 fik han den norske adel bevæget til at opgive sin accisefrihed (og skydsfrihed) mod at faa sine privilegier i øvrigt udvidet. Naar Christian IV. nu (29. april 1646) optog sin ældre plan om en afløsning af kronbøndernes ægtpligter mod en pengeydelse og om vornede bønderbørns ret til at frikøbe sig for stavnsbaand, var der ogsaa forud gaaet forhandlinger med Sehested. I brev til Corfitz Ulfeldt af 27. april havde kongen nemlig betegnet gennemførelsen af den første af disse reformer som egnet til at lette den norske skydsfærds afskaffelse. Vornedskabets ophævelse var en større sag, men der skulde komme det tidspunkt, da Sehested aabent gjorde den til sin.

At kongen nu atter brevvoxlede med sin rigshofmester, var ogsaa Sehesteds værk. Han bragte for at svække svogerens modstand mod hans norske politik en udsoning i stand mellem denne og kongen og fik samtidig ved sin fætter kansler Chr. Thomesens bistand udvirket, at Fru Kirsten fik større bevægelsesfrihed. Med Ulfeldts hjælp gennemførte derpaa Christian IV., trods modstand fra flere raaders side, at den norske statholder sammen med rigens kansler fik sæde blandt rigsembeds mændene øverst i raadet. Frem for alt opnaaede Sehested imidlertid, at kongen i hovedtrækene godkendte hans norske forsvarsplan, tillod, at halvdelen af skatten endnu for et aar blev i Norge og anvendtes til forsvarets behov, stadfæstede ham i overkommandoen over den norske værnemagt (23. april) og, med rigshofmesterens og kanslerens sanktion, traf den ordning, at indtægterne af de norske len ikke som hidtil skulde sendes direkte til rentekammeret, men, som det var sket under krigen, forvaltes paa Akershus af tre general-kommissærer, der paa rentekammeret skulde gøre regnskab for nordrigets aarlige indtægt og udgift og skiftes til at føre de midler til København, som ikke tilkom det norske udgiftsbudget. En saadan central oppebørsels- og regnskabsinstans for Norge maatte i høj grad bidrage til at styrke baade den norske forvaltnings selvstændighed og Sehesteds statholdermyndighed.

Alt dette var et slag i ansigtet paa adelen og landkommissærerne, som havde krævet alle de norske forsvarsskatter nedlagt i den sjællandske landskiste. De havde grund til (2. juni) indtrængende at henstille til rigsraadet, at det »alting derhen vilde lempe og dirigere, at intet udi enten af kongerigerne foretages eller sluttes uden alles Eders vidskab og fuldbyrd efter vore forfædres lovlige skik«.

Den kamp mellem Hannibal Sehested og flertallet blandt hans adelige standsfæller, som siden skulde volde hans fald, var begyndt. Han havde i denne kamp de norske stænders støtte behov, og han udvirkede da ogsaa ved et kongebrev af 12. juni fuldmagt til hvert aar at sammenkalde adel, gejstlighed og borgere i Norge til raadslagning om rigets anliggender.

Naar Sehested fik Christian IV. med til en politik, som medførte en begrænsning af Norges bidrag til det danske forsvarsbudget, var det ikke blot, fordi statholderen var blevet hans forbundsfælle i kampen for at hævde hans kongemyndighed over for rigsraad og adel, men ogsaa fordi det var ham en dyb tilfredsstillelse at indskrænke rigsraadets, rigsembeds mændenes og landkommissærernes myndighed over Norge og de norske indtægter og skabe sig mulighed for uafhængigt af rentekammeret at kunne disponere over norske indtægter til betaling af kronens kreditorer eller nedførsel til »kongens eget kammer«. Dette fandt ogsaa i ret stor udstrækning sted i det følgende aar. Men samtidig disponerede statholderen, som

det allerede var sket under krigen, med kongens godkendelse, til norske forsvarsudgifter over skatte- og toldmidler, som rettelig burde være sendt til rentekammeret eller til de skaanske rigsraader (den saakaldte »kommisariatold«, som 1625 var henlagt under disses forvaltning). Den danske adel havde ret i, at denne finanspolitik i forbindelse med statholderens øgede myndighed afgørende ændrede Norges stilling inden for rigsenheden, dets karakter af dansk »provins«. Hertil kom Sehesteds maskepi med kongen i spørgsmaalet om en lensreform og i angrebene paa den adelige skattefrihed. Der var ved at voxte en modsætning frem mellem kongen og hans norske statholder paa den ene side og rigsraad og adel paa den anden side, som næsten overskyggede alle andre politiske modsætninger i datidens danske rige.

I kampen mod Hannibal Sehested stod ogsaa angrebspunkter af mere personlig art til adelens raadighed. At stor ærgerrighed og magtlyst laa bag hans politiske stræben, lod sig vanskeligt dølge. Men det var ogsaa aabenbart, at han, der var uden nogen arvet formue, beherskedes af trangen til at vinde den rigdom, uden hvilken det var umuligt at bevare sin position i datidens samfund, og som kunde sætte ham i stand til at optræde, som det sømmede sig kongens svigersøn og Norges »vicekonge«, og til at kappes med svogerrivalen Corfitz Ulfeldt. Ønsket om at skabe en betrygget og med hendes byrd stemmende fremtid for den datter, som i 1644 fødtes ham, og som døbttes med sin kongelige bedstefaders (og moders) og ældste fasters navne Christiane Sophie, og som han efter flere vidnesbyrd omfattede med grænseløs kærlighed, maatte ogsaa spille en stor rolle for ham. Allerede 1645 begyndte rygter at antyde, at han havde tilegnet sig midler, der tilkom kronen. Sikkert er det, at hans formue var i stærk stigning. Det meste af den stammede efter hans egen opgivelse fra 1651 fra hans lensindtægter.¹ Hertil kom Filip IV.s saltgave, hvis indtægt han opgav til 60.000 rdl. For laan, ydet kronen under krigen, tilkom der ham efter hans generalkommissær Niels Langes opgørelse 46.482 rdl. Men han mente tillige at kunne gøre krav paa vederlag for sin virksomhed som kommanderende general og henviste til, at han ved at slutte kontrakter med det hvervede mandskabs officerer om soldaterløn og leverancer af klæder, heste, sadler, proviant, vaaben m. m. efter satser, der var fordelagtigere for staten end de i Danmark anvendte, havde sparet kronen for et beløb, som Niels Lange beregnede til 94.379 rdl. Efter at de fremlagte regnskaber var revideret af rigshofmesteren, rigsmarsk Anders Bille og rigsadmiral Ove Giedde, godkendte de den førstnævnte fordring og hen-

¹ Om disse se nedenfor side 109 og 135.

stillede til kongen, at der tillagdes statholderen 50.000 rdl. af besparelserne. Hele hans fordring skulde godtgøres ham af de norske skatter. Hertil gav Christian IV. 8. maj 1646 sit minde.

Naar kongen og de tre rigsebedsmænd anerkendte Sehesteds retskrav paa de sparede penge, har en eftertid med et andet syn paa en høj embedsmands finansielle transaktioner paa statens vegne end datidens næppe ret til at bebrejde Sehested, at han rejste kravet. Det paavistes senere, at »besparelserne« delvis var fremkommet ved, at der af kronens beholdning var ydet officerer og mandskab forskellige naturalier i stedet for rede penge. Sehested bestred da bestemt, at dette var ham bekendt. Men han kan ikke have været uvidende om, at Niels Langes regnskab led af grove mangler. Disse regnskabers tilstand skulde blive et skæbnesvangert vaaben i hans modstanderes hænder. —

Naar Corfitz Ulfeldt, som allerede i 1645 havde set med uvilje paa svogerens voxende indflydelse, nu paa forskellige maader ydede Sehested sin støtte, hænger det vistnok bl. a. sammen med, at statholderen har hjulpet ham til at faa kongens samtykke til rigshofmesterens ambassade til Haag og Paris, der tiltraadtes i juni 1646 og varede over et aar. Kun faa synes at have savnet rigets førsteminister. »Den gode rigshofmester har et ledt navn her, det er vist«, skrev den svenske resident Magnus Dureel nogle maaneder efter hans afrejse. For Sehested havde svogerens fraværelse den følge, at han fik friere bane for sine norske reorganisationsplaner. Efter aftale kom kongen i juli til Akershus for at holde herredag og godkendte her, at den halve kontribution fortsat blev i Norge til gældens afbetaling og forsvarsudgifterne. Det var ved det samtidigt afholdte stændermøde, at Sehested fik den norske adels repræsentanter til at opgive accisefriheden og friskydsen, samtidig med at kongen bemyndigede ham til at forhandle om udredning af defensionsskibe og tilstod religionsfrihed for fremmede indvandrere paa visse steder.

Det følgende efteraar indrettede statholderen det generalkommissariat paa Akershus, som skulde være Norges centrale oppebørsels- og regnskabskontor, og hvis medlemmer foruden generalkommissæren fra krigsaarene Niels Lange blev de danske adelsmænd Jacob Ulfeldt og Peder Vibe.

Det fremgaar af Sehesteds med bistand af de nævnte udarbejdede, meget omfattende instrux for generalkommissariatet af 1. okt. 1646, der stadfæstedes af kongen 17. jan. 1647, at dette skulde være et oppebørselskontor for alle statsindtægter af Norge samt et udbetalingskontor for den del af dem, som skulde anvendes til de norske forsvarsudgifter og betalingen af den norske gæld. Det var underordnet rentekammeret, der skulde give generalkommissærerne kvittering baade for de til Danmark sendte penge

og for dem, der i henhold til statholderens ordrer var udbetalt i Norge. Men ligesom de var bundne til disse ordrer, hvad alle udbetalinger paa det norske budget angaar, saaledes skulde de rette sig efter statholderens befalinger i hele deres øvrige virksomhed: kontrol med proviant-, ammunitions- og vaabenbeholdninger i riget, optagelse af laan, afslutning af kontrakter med leverandører og kreditorer, antagelse eller afskedigelse af officerer, korrespondance med lensmændene, opsyn med forholdet mellem militæret og civilbefolkningen m. m. Det bestemtes ogsaa, at statholderens slotsskriver paa Akershus »herefter som tilforn« sammen med generalkommissærerne skulde modtage alle indtægter og »som en generalkontrollør paa mine vegne« bogføre alle ind- og udbetalinger til senere konferering med generalkommissærernes bøger.

Der gennemførtes ved denne ordning en betydningsfuld centralisering af det norske finansvæsen, samtidig med at forvaltningen af de danske militærbevillinger mere og mere decentraliseredes ved at underlægges landkommissærerne. Et andet for begge rigers vedkommende afgørende nyt træk var generalkommissariatets indretning som *kollegium*. De tre generalkommissærer skulde have kontor i »kommissariatshuset« i Christiania, daglig samles her »til visse timer« og udføre deres forretninger i fællesskab og med lige myndighed. I alt fald burde de to af dem normalt være til stede og den fraværende give de andre fuldmagt til at handle paa hans vegne. Til hjælp ved arbejdet skulde de bl. a. have to à tre bogholdere, en kommissariatsskriver til journalføring, koncipering af skrivelser, ordning af arkivet o. a. og en generalmønster- og en ammunitionsskriver til hjælp ved inspektion af fæstninger, tøjhuset, garnisonerne m. m.

Baade kollegieprincippet og statholderens kontrollerende overledelse fik udtryk i bestemmelsen om, at alle indtægter efter deres herkomst og anvendelse skulde nedlægges i sex beslagne kister, og at hver kiste skulde forsynes med fire laase, hvoraf statholderen skulde have nøglen til den ene og hver af generalkommissærerne en nøgle til en af de tre andre.

Generalkommissariatsinstruxen er vistnok i visse henseender inspireret af de svenske kollegieinstruxer, som blev til under Axel Oxenstiernas auspicer. Sehested var nemlig, udtaler den svenske resident Dureel, en stor beundrer af den svenske forvaltningsordning — sandsynligvis den bedste i datidens Europa — og erklærede om de svenske: »Det er folk, som styrer deres sager godt« (*ces sont des gens, qui se gouvernent bien*). Den afgiver, trods nogen kejtethed i dispositionen, et talende vidnesbyrd om den sans for en mere effektiv og velordnet administration, som vi har mødt allerede under hans spanske sendefærd. Baade ved sin stræben efter centralisation, sine detaljerede bestemmelser om forretningsgangen og ved kollegialord-

ningen peger den frem mod den dansk-norske enevældige forvaltning, i hvis opbygning han efter 1660 blev den virksomste kraft.

Samtidig med, at Sehested i jan. 1647 under sit ophold i København fik Christian IV.s stadfæstelse paa instruxen for det ny embedsværk, fritog kongen ham efter hans ønske for alt regnskabstilsvær for andet end indtægterne af hans eget len; de tre generalkommissærer skulde skiftes til én gang aarlig at rejse til Danmark og dér klarere deres regnskaber over Norges øvrige indtægt og udgift. Da deres regnskabspligt imidlertid ogsaa omfattede de indtægter, som anvendtes til forsvaret og gælden i Norge, og da de ved forvaltningen af disse var bundet til statholderens ordrer, beholdt Sehested ansvaret for disse midlers anvendelse.

Det kneb haardt at faa den halvdel af skatten, som fik lov at forblive i Norge, til at strække til til det norske forsvars- og gældsbudget. Derfor vedblev Sehested, som under krigen, at yde generalkommissariatet forstrækninger af sine egne lensindtægter, og opfordrede de andre større lensmænd i landet, »som af Kgl. Majt. og kronen haver god indkomst«, til at gøre det samme. Han brugte imidlertid, som nævnt, ogsaa den udvej at laane af de told- og skatteindtægter, som efter bestemmelsen skulde sendes til Danmark. Og der tilflød fra Norge »kongens eget kammer« midler, som rentekammeret og de skaanske landkommissærer kunde gøre krav paa. Sehested havde kongens godkendelse af denne praxis, men der er grund til at formode, at i hvert fald de to danske medlemmer af generalkommissariatet har været betænkelige ved den. Muligvis er dette forklaringen paa, at statholderen i foråret 1647 gav sin slots- og stiftsskriver Johan Garmann — en ung, med statholderen omtrent jævnaldrende Haderslever, der med sin fader og broderen Herman Garmann, 1647 tolder i Bergen, var indvandret til Norge, og som i kraft af sin fremragende dygtighed og sin indtagende personlighed knyttedes i livsvarigt venskab til Hannibal Sehested — bestalling som generalbogholder med fuldmagt til at modtage og bogføre alle indtægter, før de overleveredes generalkommissariatet, samt sørge for forsendelserne til Danmark af de dertil bestemte penge. »Slots-skriveren haver«, erklærede senere Peder Vibe, »annammet alle Norges intrader, som er indleveret paa Akershus, og dem igen udgivet, og ikke kommissarierne«, selv om alle udgifter var indført i disses regnskab. Hans egen finanspolitik og kongens krav paa norske indtægter tvang da statholderen til at ophæve nogle af generalkommissærernes vigtigste beføjelser.

Under det besøg, som Sehested i dec. 1646-febr. 1647 aflagde i København og paa Frederiksborg, sporer vi et fortsat intimt samarbejde mellem ham og kongen, som paa ny laa i heftig strid med rigsraadet i anledning af dettes krav om statsudgifternes nedsættelse og reduktion af den

att of aindatte for dette Konge's Begjæring med paa paa
 Mig Jofthens fæd alle Gfrod, vaa for mind en iig Vnder
 migst alle Konger Konger's Majestæt fæd alle
 vige of antraquade, hie Konger's Majestæt
 of dette Konge's Gifmiste of Mægtens alle Jofthens Indvitt
 forniden fædten vigeft fæe approbere of fædten
 of iig Vnderdanigst biden for vatte for vigeft mig
 Siv, fæe omb iig Vnderdanigst Mæter Konger's Konge
 lige Majestæt vigeft resolution of Mædte, for bideft
 Vnderst med Liv of blood

Konger's Majestæt
 Alle Vnderdanigst Gifvildige
 Gifmiste
 Dagnyffens biden
 17 Januarij 1644.
 Hannibal Sehested

Sidste side af brev fra Hannibal Sehested til Christian IV.
 Akershus 1644 12/1.
 Riksarkivet, Oslo.

Vtte Dædt, Skaldte, Læst, Dæ
 Gfædte, vigeft, Mæning, G, Gfædte,
 som Konger's Majestæt, G, all
 fædte, der, Skald, gædte, det, Skald
 gædte, Gædte, Hannibal Sehested
 17 Januarij, 1644.
 Gfædte, Læst, Mæ
 Dædt, Gfædte, fædte, vigeft,
 fædte,

Christian IV.s egenhændige paategning paa ovenstaaende brev, stilet til
 kansler Chr. Thomesen:

»Dette Breff skaldtu lesse, Och Eptherdi myn Mening Er lyge som Riigens
 Hoffmesters, Er, att huad der skall goris, det skall goris snardt, Huilcket
 Yndted kan scee, Om Haniball ey epther hands begering forst Maa drage
 tyl mig, huor hand mig fiunder«.

Christian Thomesen (Sehested).
Maleri af Abraham Wuchters 1650. Frederiksborg.

*Bi:kop Henning Stockfleth, Oslo, broder til borgmester i
Christiania Hans Eggertsen (Stockfleth).*
Maleri paa Margaard.

hvervede troppestyrke, samtidig med at Christian IV.s uvilje mod rigshofmesteren, hvem han beskyldte for at bruge for mange penge paa sin ambassade og for at overskride sin instrux, gjorde sig gældende med fornyet kraft.

Kongens forhold til Corfitz Ulfeldt bedredes ikke ved en genopblussen af den gamle herres vrede mod sin forskudte hustru, som efter hans opfattelse ikke havde overholdt den i april 1646 sluttede overenskomst. Som straf holdt han hende en tid indespærret under bevogtning paa Boller, hvad der af den danske adel som helhed følte som en krænkelse af dens friheder. Den gamle herres sindsligevægt rystedes stærkt under indflydelse af den politiske og huslige strid. »Han begynder«, skrev den svenske resident Magnus Dureel i febr. 1647, »at iføre sig værge i sit eget gemak, og saa snart han staar op om morgenen, raaber han efter sin kaarde og spadserer dermed hele dagen«. Nogle maaneder senere, i juli, søgte Dureel forgæves at faa audiens hos ham paa Antvorskov for at kondolere i anledning af hans ældste søns død. »Hans Majt. bliver nu meget svag baade af alderdom, sorg og ulykker, saa at Hs. Mt. ikke lettelig tillader nogen fremmed at komme til sig . . . Hs. Mt. bliver ogsaa meget underlig, kan ikke høre klokker ringe, er gerne alene og hengiver sig meget til drik for dermed at fordrive eller lette sorgen«. Med sin fætter kanslerens bistand søgte Hannibal Sehested at faa svigermoderens arrest hævet, men undgik at opirre kongen ved at presse for haardt paa. Han nøjedes med at give sin harme mod Vibeke Kruse, i hvem svigersønnepartiet saa kongens onde aand, luft i satiriske udfald, bl. a. mod den holstenske oberst Claus Ahlefeldt, der var trolovet med hendes datter Elisabeth Sophie Gyldenløve.¹

Statholderen trængte endnu mere end før til sin svigerfaders støtte. »Det er«, skrev i jan. 1647 Dureel til pfalzgreve Karl Gustav, den senere svenske konge, »ikke frit for, at de andre af rigets raad har kastet stor avind paa Hannibal Sehested. Somme siger, fordi han gør sig dér (d. v. s. i Norge) saa rig, men *den rette aarsag* skal være, at han vil sætte Norge i saadant postur, at det med tiden vel maatte blive Danmark overmægtigt, ligesom han har det navn, at han har gjort dér mere end nogen af sine forgængere. Thi nu, siges her, bygger Norge skibe, underholder rigtigt mi-

¹ Magnus Dureel gav Axel Oxenstierna og pfalzgreve Karl Gustav et par prøver paa den norske statholders vid. Her er en af dem: Under taflet paa Frederiksborg pralede Ahlefeldt en dag af den lykke, han havde gjort hos damerne i Frankrig. »Sie hieszen mich den weissen (den blonde) Ahlefeldt«. Saa lød Sehesteds stemme: »Es sind aber viel weisere (visere) Franzosen in Frankreich als Ihr seid«. Denne brander faldt utvivlsomt i Christian IV.s smag — han var selv fabrikant i den branche — men næppe i Ahlefeldts.

litsen og derover sender saa store penge til Danmark«. Et vidnesbyrd om forstaaelsen mellem konge og statholder giver en skrivelse, som Christian IV. 13. jan. sendte Sehested med paalæg om at lade hans fætter kansleren se den. Kongen klager her bittert over rigsraadets afvisning af hans fordringer og over den utilfredsstillende maade, hvorpaa rigshofmesteren havde sat lensreformen i værk. Og han slutter med en trusel om i nødsfald at handle uden at spørge sit raad. »Vilde man den rette vej ud, da kunde man her saa vel som i Sverige mage det saa, at det kunde slaa til, thi dér har rigens raad deres visse penge af kronen, kronens len og indkomst administreres af landshøvdingen, paa det kronens indkomst des bedre kan slaa til«.

Det er temmelig sikkert, at det er Sehested, som har rettet kongens blik mod svenske forbilleder. Ikke længe efter kunde Dureel melde Karl Gustav, at det var det almindelige samtaleemne i København, at Sehested ogsaa vilde oprette et admiralitetskollegium, et kancelli og et renteri i Norge »og lave (dem) saa efter svensk maner, at hver bekommer sine assessorer«. Det er i denne forbindelse bemærkelsesværdigt, at da i nov. 1647 det svenske rigsraads forhandlinger kom ind paa norske forhold, bemærkede Axel Oxenstierna, at Hannibal Sehested aabenbart vilde indrette alt efter svensk maner, samtidig med at han skabte en stærk norsk hær. Norge havde ogsaa »god situation for verden, kan inden faa ugers sejlads være i den nobleste del af verden; om han faar bjergværksbrug, bliver han derved farlig«. Baade i København og Stockholm havde man følelsen af, at en dynamisk personlighed var ved at skabe et andet Norge, end man før havde kendt.

Ogsaa spørgsmaalet om ophævelse af adelens frihed for forbrugsskatter, som Sehested i juli 1646 havde løst for Norges vedkommende, maa være drøftet mellem ham og kongen i denne tid. 30. jan. 1647 forespurgte Christian IV. rentemestrene, hvad kronen aarligt gik glip af ved adelens og andre privilegeredes frihed for ølaccise. Den paafølgende sommer erfarede Dureel, at Sehested under adelsmødet i København i foraaet havde formaaet den danske adel til, dens privilegier i øvrigt uforkrænket, at give accise i to aar af de varer, den brugte i sin husholdning, hvad der »kom alle underligt for«. »Man siger, at alle disse konsilier kommer fra Hannibal Sehested, som alt vil have efter svensk maner og har berømmet regeringen i Sverige«. At Sehested skulde have faaet sine standsfæller i Danmark overtalt til at følge den norske adels eksempel, er urigtigt. Men alt tyder paa, at han i samraad med kongen har udfoldet bestræbelser i denne retning.

Foruden at stadfæste generalkommissariatsinstruxen og defensionskibs-

ordningen traf kongen under statholderens julebesøg bestemmelser efter hans ønsker i en række andre norske sager: om ophævelse af skydskørselspengene, om de norske adelsprivilegiers omfang og om oprettelse af et norsk postvæsen. Han stadfæstede ogsaa en afregning, som Sehested sammen med Ove Giedde og Niels Lange havde sluttet med Selio Marselis og andre, som havde udredet skibe i krigsaarene, og hvorefter der tilkom dem 172,820 rdl., og bemyndigede ham til at forhandle med Marselis om anlægget af et tøjhus i Christiania og til at undersøge mulighederne for anlæg af et salpeterværk ved Bahus og blyværker i Bratsberg og andre steder. Endelig befalede han generalkommissær Niels Lange snarest at indsende de norske krigsregnskaber til rentekammeret, for at lensmændene kunde drages til ansvar for, »hvad endnu resterer eller findes uforklaret«. Har Sehesteds fjender fremtvunget denne ordre, blev resultatet ikke efter ønske. Efter at rentemestrene Sten Beck og Melchior Oldeland havde gennemgaaet regnskaberne, fik statholderen 5. aug. 1647, efter at have »forklaret og afbetalt, hvis antegnelser i samme regnskaber gjort er og ikke haver kunnet passere«, generalkvittering baade for sit lensregnskab af Akershus 1642-46 og for hans og generalkommissariatets indtægt- og udgiftsregnskab indtil maj 1647. Det skulde dog vise sig, at denne afgørelse ikke blev den endelige.

Et overmaade stærkt vidnesbyrd om kongens naade modtog Hannibal Sehested, da Christian IV. ved en egenhændig skrivelse af 25. febr. 1647 overdrog ham Akershus len »kvit og frit« fra 1. maj 1646. 11. juni 1647 lagdes, i henhold til kongens løfte af 2. aug. 1646, den nylig afdøde Sten Villumsen Rosenvinges forleneringer Tune, Vemb, Aabygge og Hvalør, der før havde hørt under Akershus, atter ind under dette, og den samlede afgift af lenet fastsattes til de 600 rdl. aarlig, som de nævnte forleneringer var ansat til.

I april kaldtes Sehested atter til København for at deltage i den her afholdte herredag. Paa ny stødte konge og rigsråd sammen i spørgsmaalet om kronens og kongens finanser. Sehested har i fortsættelse af sin gamle taktik, ikke at stille sig i aaben modsætning til sine kolleger, medunderskrevet raadets indlæg, der imidlertid, vistnok paa hans foranledning, indeholdt et tilsagn om at »drive paa den undsætning, som hos adelen søges«. At han stadig havde nær føling med kongen, fremgaar af dennes ordre af 2. maj 1647 til ham selv, rigsmarsken, rigsadmiralen og rigskansleren om at udarbejde en betænkning om statens udgiftsbudget, herunder ogsaa de norske indtægter og udgifter, »paa det statholderen i Norge desto snarere kan blive expederet at forvalte det, som hannem skriftlig under vores haand befalet er, belangende samme riges forsvarlige defension, som dette

kongerige ikke ringe magt paaligger, og man desto bedre kan erfare, hvad aarligen af Norge til dette riges defension kan komme derfra«.

Skønt kongen støttede ham, bl. a. ved at befale rentemestrene, i overensstemmelse med statholderens forslag fra 1645, at forhøje de norske lensafgifter med $\frac{1}{5}$, maatte Sehested imidlertid slaa betydeligt af paa sit norske budgetoverslag, som han 6.-18. maj indgav i fire, stadig mere reducerede skikkelser. Den af rigsraadets flertal accepterede norske »finanslov« bevilgede ham knap en trediedel af hans oprindelige, ganske vist med hensigt overmaade højt ansatte, fordring, nemlig 187,618 rdl. det første aar og 179.618 rdl. de syv næste aar, til underhold af tre — i stedet for de af ham ønskede otte — regimente og til gældens afbetaling i løbet af otte aar, og derpaa 126.122 rdl. aarlig. Selv et saa beklippet budget forudsatte imidlertid, at hele den norske skatteindtægt forblev i landet, til gælden var betalt, og dette fik Sehested 23. maj kongens brev om, efter hans ønske forsynet med en paategning af tre raader om, at det var blevet anset for godt i raadstuen.

Under samme herredag stillede kongen 19. maj forslag om en pengeafløsning af lenenes rostjeneste og om en lensreform, hvorved de smaa len lagdes ind under de store — hvad der var en for kronen fordelagtig ordning, men berøvede adelen en række smaaene — og disse forpagtedes bort »til dennem, som giver mig det deraf, som jeg kan leve og holde min stat af«. Dagen efter skrev han til Sehested, at man burde opstille et budget, som fastsatte baade raadernes lønninger i henhold til haandfæstningen og »hvad en lensmand skal have«. »Ellers nødes jeg at gøre det, som jeg nødig vilde«. Den 20. fraraadede rigsraadet indstændigt baade en lensændring og en rostjenesteafløsning som egnede til at skabe »en viderværdig desperation hos den ganske adelsstand«. Hannibal Sehested har medunderskrevet denne erklæring. Men 2. juni paabød Christian IV., at alle norske lensafgifter skulde forhøjes med $\frac{1}{5}$, og at der i Norge skulde ydes rostjenesteafløsning af baade lensmænd, adel og odelsmænd. Kort efter fik de norske lensmænd en brysk befaling om inden jul at indbetale alle restancer af lenene under straf af lensfortabelse.

Det er tydeligt, at konsortiet Christian IV. og Hannibal Sehested er enedes om, at man i Norge skulde søge at sætte de reformer i værk, som foreløbig ikke lod sig gennemføre i Danmark, som det tidligere var sket med det adelige acciseprivilegiums og kørselspligternes ophævelse. Norge skulde være en forsøgsmark for forvaltningens omdannelse i mere moderne, d. v. s. mere monarkisk retning. I god sammenhæng hermed styrkede kongen sin norske stholders position mest muligt. Han stadfæstede ham (12. juni) i den højeste kommando og direktion over det norske forsvarsvæsen

i samme omfang som under krigen, »og som han selv bedst og bekvemmeligst og os og riget tjenligst eragtendes vorder«, og bemyndigede ham til at oprette de tre regimenter med en samlet styrke af 8000 mand samt 15 borgerkompagnier paa hvert c. 200 mand og til at beholde de hvervede ryttere, saa længe han kunde faa købstæderne til at underholde dem.

Hannibal Sehested besad nu som kongens repræsentant i Norge en myndighed, som ingen, knap nok kongen selv, ejede i Danmark. Og bag denne myndighed stod hans indflydelse inden for den norske overklasses tre stænder, den formue, han raadede over, og de godserhvervelser, som nu begyndte at tage fastere form, og hvorved han skabte sig en førerstilling i norsk erhvervsliv.

Ved den endelige organisation af den norske landmilitis viste det sig umuligt at naa de 8000 mand, skønt soldaterlægget var nedsat fra fire til to fuldgaarde, og en række officerer og underbefalingsmænd maatte afskediges og de fleste hvervede ryttere aftakkes. Trods vanskelighederne lykkedes det dog Sehested at skabe nogenlunde faste rammer for den nationale norske hær, som muliggjorde et effektivt forsvar af landet under krigen 1657-60. Om hans omsorg for hærens mandskab vidner bl. a. en ordre til generalkommissærerne af 12. okt. 1647, foranlediget ved ansøgninger fra saarede og lemlæstede soldater om hjælp til livets ophold. Kommissærerne skulde forhandle med det akershusiske regiments officerer om, »hvad en hver redelig officer, som haver sin ære og lemmers velstand kær og elsker sine soldater, vil godvilligen give udi en soldateblok af deres kvartalssold, at samle efterhaanden et kapital til estropierte¹ deres underholdning og restitution, hvortil jeg mig til en begyndelse erbyder at ville give et tusinde rigsdaler«. Udskrivningen og exercitsen og den øvrige soldatertjeneste følte naturligvis, som i Danmark, som en besværlig byrde af bønderne. Statholderen søgte at lette byrderne paa andre omraader: ved ophævelsen af adelens fri skydsfærd og senere af skydsfærdspengene og ved nedsættelse eller ophævelse af andre afgifter (fornødspege og fiske-tiende), saaledes at almuens enestekat blev kontributionen paa 6 rdl. (senere nedsat til 4 rdl.) pr. fuldgaard, regnet efter landgildens størrelse og lempet efter bygdernes vilkaar og hver gaards ydeevne. Det var ogsaa, som Sehested fremhævede, til gavn for bonden, at skatten forblev i landet, da det herved blev muligt for befolkningen i større omfang at betale den i naturalier.

At statholderen skulde faa bugt med bondens indgroede nag til statsmagtens repræsentanter og deres krav eller med fogeders, skrives, offi-

¹ lemlæstede.

cerers og underofficerers overgreb og vilkaarligheder rundt om i det vidtstrakte land med dets spredte og af naturen adskilte bygder, var dog ikke at vente. Hovedstøtterne for hans politik i landet selv var de højere stænder. Mindre dog adelen, som trods privilegieudvidelsen, i lighed med landets danskfødte lensmænd, maatte føle sig brøstholdne over lensvilkaarenes stramning, end gejstligheden — hvis førstemand Oslobiskoppen Henning Stockfleth han ved lejlighed skaffede forskellige begunstigelser, hvis virksomste forfatterbegavelse, Aalborgenserens Christian Steffensen Bang i sin »Christianiæ Stads Beskriffuelse« (1651) priste ham som »de norskes lys og prydelse«, og som gennemgaaende synes at have taget ham hans tolerante indstilling (bl. a. i striden mellem Christianiapræsteskabet og den fanatisk-mystiske teologilektor Niels Svendsen Chronich) mindre ilde op end de danske rigsraader — og borgerstanden og de odelsbondeslægter, fra hvilke oftest lagmænd og fogeder rekruteredes.

Over for borgerlige interesser og synspunkter var Sehested ud fra sin ivrige merkantilisme mere lydør end nogen anden af tidens høje danske embedsmænd. Hans stræben var at bringe landets udenrigshandel paa borgernes hænder. Ikke mindst gennem sine defensionsskibsforhandlinger fik han nær føling med de forskellige byers særinteresser og særønsker og kom dem i stort omfang i møde, baade naar talen var om handels- og toldprivilegier og lempelser i skatter og afgifter. De mindre velstaaende borgere kunde knurre over defensionsskibskompaniernes privilegier, og inden for Christianias borgerskab var der adskillig misnøje med Selio Marselis' skatte- og toldfrihed. Men statholderens forhold til sin hovedstads borgere, i alt fald de driftigste og mest formuende af dem, synes i det hele at have været godt.¹ Han skaffede byen og dens borgmestre forskellige privilegier, fik oprettet et vandværk, et værtshus og et »børnehus« dér, og hjalp flere af de mest fremstaaende borgere her (som andet steds) — som borgmester Hans Eggertsen (Stockfleth), slotsskriver, senere kontributionsforvalter Johan Garmann, generaltoldvisitør Frederik Bojesen, lagmand Niels Hansen og den senere zahlkommissarius paa Akershus Villum Mechlenburg — til en række begunstigelser: forpagtninger, mageskifter med kronen, udlæg af krongods m. m. Som før nævnt, lagdes i denne tid grun-

¹ Et godt udtryk for Sehesteds tone over for Christianiaborgerskabet giver hans egenhændige paategning paa en erklæring fra borgerskabet om defensionsskibe af 23. febr. 1647. Vilde borgerne, hedder det her, ikke antage de tilbudte vilkaar for skibenes udredning, »have de, som ere indfødte, sig over fremmedes privilegier sig intet videre at besvære. Formoder derfor, at de sig selv til gavn og bedste, højst bemeldte Kgl. Majt. og riget til underdanigste tjeneste og mig som deres ven og tjener til ære udi min forretning . . . saaledes resolve, at jeg herefter kan have lyst og omsorg deres velstand at befordre«.

den til et formuende norsk bypatriciat. Ved krigen mod Sverige, stændermøderne og defensionsskibsindretningen, skabtes tillige lidt efter lidt, trods købstædernes indbyrdes tvister om privilegier, opland og markeder og den standende strid mellem købstæder og ladesteder, en borgerlig fællesfølelse, en almen norsk borgerstandsfølelse. Vi sporer den, da Christiania, Bergen, Tønsberg og Skien 1648 enedes om et fælles hyldingsbrev til kong Frederik III. og endnu stærkere, da »alle købstæderne udi Norge« 1656 indgav et fælles andragende til regeringen.

Til at knytte nærmere forbindelse mellem landets købstæder bidrog ogsaa det af Hannibal Sehested oprettede norske postvæsen. Planen om en postforbindelse mellem København og Christiania var fremsat af den norske statholder Jens Juel, da Christian IV. 1624 oprettede den første regelmæssige postgang i Danmark, men realiseredes ikke, før Sehested tog den op. Han var inde paa den allerede i 1642, og tanken dukkede op igen i 1645 i forbindelse med forhandlingerne om en reform af skydsvæsenet, nu udvidet til ansættelse af »visse ordinarie postbude mellem de principalste stæder«. April 1646 fik rigshofmesteren og Sehested kongens ordre til at iværksætte en regelmæssig postgang mellem København, Båhus og Akershus, 15. december udstedte statholderen en postordonnans — hvis indhold desværre er ukendt — og 17. jan. 1647 fik han det norske postvæsen overdraget til Hollænderen Hendrik Morian som generalpostmester med privilegium for 20 aar. Morian lønnedes med 300 rdl. aarlig samt 1 rdl. pr. dag til betaling af postbudene gennem Halland; indtægten af postbefordringen tilfaldt ham, men han skulde af denne lønne postmestre i forskellige byer; den indenlandske post førtes af »postbønder«, der til gengæld befriedes for en række skatter og andre byrder. Der er træk i denne organisation, som tyder paa paavirkning fra den grundlæggende svenske postordning af 1636. Efter Morians død i nov. 1648 forvaltedes postværket i flere aar af hans enke, derpaa af hans svigersøn, den hollandske ingeniør Isaac van Geelkerck, til Selio Marselis 1653 fik ledelsen af det. Marselis erklærede ved denne lejlighed, at postvæsenet i Norge var indrettet efter hans anvisning (auf myn angebben). Det er sandsynligt, at Sehested med ham har drøftet planerne og deres enkeltheder, men det oprindelige initiativ er dog uden tvivl statholderens.

Det skyldtes sikkert det norske forbillede, naar i 1650 — samtidig med at postforbindelsen Christiania-København forbedredes — visse bøndergaarde i Jylland fik paalagt forpligtelse til at yde de hidtil (undtagen paa ruten København-Hamburg) gaaende postbude kørsel. Og impulser fra den norske postordning synes ogsaa at have spillet en rolle ved den dybtgaaende reorganisation af postvæsenet i Danmark, som 1653 foretoges af den

til Marselierne nært knyttede Hamburgkøbmand Paul Klingenberg, der blev generalpostmester over Danmark og Hertugdømmerne.

— Der staar et brus af idérigdom, foretagsomhed og rastløs arbejdsenergi om Hannibal Sehested i hans første 7-8 statholderaar. »Jeg trøster mig hver dag«, skrev han i sept. 1645 til kansler Christian Thomesen, »at jeg er født til arbejde og haver lyst til arbejde og kan staa arbejde ud«. Det knitrende arbejdsmod, som han her giver udtryk, præger hele hans statholdergerning i disse aar. Han vilde magt og rigdom for sig selv. Men han arbejdede i intim forstaaelse med sin kongelige svigerfader, han stræbte maaltbevidst og vedholdende at intensivere Norges produktion og omsætning, at skabe en omfattende norsk egenskibsflåde, at centralisere den norske forvaltning og at bygge et bærekraftigt norsk forsvar op. Og selv om hans maal var større selvstændighed baade for Norge og ham selv som dets statholder, saa han ikke sin stræben rettet mod hans danske fædrelands interesser. Norge dannede et værn for det danske monarki, hvoraf det var en del, mod Sveriges expansionstrang. Skulde dette værn betyde noget, var en stærkere udvikling af dets kræfter og muligheder og af dets militære og civile organisation en nødvendighed. Det stod utvivlsomt ogsaa for ham som en nødvendighed at give Danmark større statslig sluttethed og kraft ved en styrkelse af den kongelige regeringsmagt og en udjævning af standsprivilegierne. Den unge diplomat, som havde saa skarpt et blik for den spanske forvaltnings svagheder, saa ikke mindre skarpt, da han som moden mand gennemtænkte den danske stats problemer og fandt ud af, hvor meget dansk administration kunde lære af den svenske. Det var ikke blot ud fra egne interesser, at han ydede Christian IV. sin politiske bistand over for rigsraad og adel.

VI.

INDRØMMELSER TIL DEN ADELIGE OPPOSITION. FREDERIK III. OG DEN NORSKE STATHOLDER. SEHESTEDS GODSSAMLING.

HANNIBAL SEHESTEDS magtstilling var skabt i stigende modsætning til Danmarks raad og adel og i et politisk samarbejde med kongen, som havde sat ondt blod mellem hans standsfæller. Hvorledes vilde hans udsigter forme sig, naar hans hovedstøtte, Christian IV., faldt fra, eller kongemagtens position svækkedes yderligere?

Allerede i sommeren 1647 skabte den udvalgte prins Christians død paa en kurrejse i Sachsen (2. juni) en situation, som manede til forsigtighed. Skulde Christian IV. faa gennemført valget af sin næstældste søn hertug Frederik, tidligere fyrstbiskop i Bremen, nu statholder i de kongelige dele af Hertugdømmerne, til sin efterfølger, maatte han regne med at gøre raad og adel indrømmelser baade i Danmark og Norge. Han havde dog svært ved at bekvemme sig til dette. Han genoptog, for at faa sønnens lig standsmæssigt hjemført, sin gamle plan om »ægtpenge« af kronbønderne, rejste paany heftig klage over de adelige privilegier, især friheden for accise, og lod forstaa, at han agtede at gennemføre sin tanke om pengeafløsning af lenenes rostjeneste. Samtidig vendte kongens harme sig mod rigshofmesteren, hans forhandlinger i Holland og hans store ambassadeudgifter.

Klarere end sin svigerfader indsaar den norske statholder nødvendigheden af at fare med lempe. Det i juli 1647 i Odense afholdte raads- og adelsmøde fik, især ved kansler Christian Thomesens mæglende indflydelse, i nogen grad karakter af en adelig samling under rigsraadets ledelse. Adelen gik ind paa betydelige bevillinger og soldaterudskrivning paa dens godser paa samme grundlag som 1638. Til gengæld afgav rigsraadet et løfte om at vaage over de gamle privilegiers opretholdelse og virke for deres forbedring. Hannibal Sehested har underskrevet alle raadets betænkninger under dette møde med undtagelse af den af 17. juli, der udtalte sig om de af kongen foreslaaede midler til at skaffe kronen øget indtægt.

Hovedsagen er sikkert, at betænkningen afslog at anvise midler til den sendefærd, som skulde afhente prins Christians lig, og til hertug Frederiks deltagelse i broderens begravelse. Men ogsaa ved at fraaade en pengeafløsning af bondeægterne og udskyde en »konsumtionstold« til bedre tider var den i modstrid med den politik, han havde gjort til sin. Paa alle andre punkter undgik han at komme i konflikt med sine standsfæller, og Dureel mente at vide, at han søgte at bevæge adelen til større forsvarsbevillinger, virkede for den af landkommissærerne foreslaaede beskyttelsestold for forskellige industrivarer og førte forhandlinger med adelsrepræsentanter om at tilbyde hertug Frederik at vælge ham til faderens efterfølger paa visse betingelser.

Han slap dog ikke for et politisk tilbageslag paa visse punkter. En kongelig ordre af 5. aug. paabød, at hele den norske »kommissariatstold« skulde indsendes til de skaanske landkommissærer, saaledes som de stillede krav om, og 8. aug. fik statholderen befaling om at bevæge de norske stænder til bevillinger af samme størrelse, som den danske adel og borgerstand var gaaet ind paa, en ordre, som han ganske vist undlod at udføre »for adskillige indfaldende forhindringers skyld« — sikkert for ikke at vække misstemning mod sig i Norge.

Til svigerfaderen var Sehesteds forhold stadig det bedste. Hertil bidrog ogsaa den klogt tilbagesluttede holdning, han indtog i spørgsmaalet om Kirsten Munks stilling. Denne »neutralitet« i en sag, der satte gemytterne inden for svigersønnegruppen i voldsom bevægelse, vakte imidlertid dyb harme hos Ulfeldt og gruppens øvrige medlemmer. Sehested stod for dem som en »förræder« mod gruppens fællesinteresser. Men Ulfeldt, som efter sin hjemkomst i juli var dybt krænkede over Christian IV.s afvisende holdning over for ham og hans ambassades resultater og i ubeherskede skrivelser til kansleren for frem imod kongens »sædvanlige kammerraadgivere« og tyske raader og kancelliembedsmænd, var tillige rasende forbitret over, at hans embedsmyndighed som rigets førsteminister og rentekammerets chef var forringet ved udvidelsen af den hos kongen saa formaende svogers statholdermagt i Norge. »Mange ordrer, som Norges vicekonge udsteder, angaaende Hans Majt.s ordinære og ekstraordinære indtægter, uden dens vidende og samtykke, som her til lands har ledelsen af Hans Majt.s og kongerigets affærer, og de utallige forandringer, som med hensyn til Hans Majt.s indtægter finder sted i nævnte riger, hindrer indehaveren af mit embede i at udøve sit hverv . . . De tidligere vicekonger i Norges rige har aldrig indført saadanne nyheder og har paa ingen maade ved deres ordrer hindret tingenes gang i dette rige, som denne gør det . . . Jeg vil gerne tjene min konge og mit fædreland, men jeg fordrer, at det sker med den skyldige

respekt, og at jeg ikke forpligtes til at rette mig efter Norges vicekonges befalinger«. For Corfitz Ulfeldt og hans kreds blev Hannibal det »Carthago«, — man brugte dette øgenavn om statholderen, fordi han var døbt med den store Carthaginiensers navn — hvis magt skulde ødelægges.

Ulfeldts nag mod rivalen kunde mødes med den uvilje og frygt, som Sehesteds statholdermagt og indflydelse paa kongen havde fremkaldt inden for rigsraad og adel. Rigshofmesteren fandt derfor uden vanskelighed forbundsfæller i sin kamp mod kongen og statholderen, en kamp, som fra hans side uden tvivl især bundede i personlige motiver, men som forholdene gav en større forfatningsmæssig rækkevidde, gjorde til et opgør mellem konge og rigsraad, en stærkere indgribende kongemagt og den adelige privilegiestat, Norges større selvstændighed og dets stilling som dansk provins.

Danmarks politiske atmosfære var, da Sehested i aug. 1647 sejlede hjem til Norge, ladet med torden. Ulfeldt genoptog sin gamle politik med at holde sig borte fra raadsstuen og sine embedsforretninger. De andre raader krævede forholdet mellem konge og rigshofmester bragt »i lave«. I okt. sluttede den sjællandske adel sig til rigshofmesterens side, idet den bad raadet virke for, at han »maatte i sin betroede bestilling igen stadfæstes«, og for, at »Norge, som hidindtil haver været under Kgl. Majt.s og samtlige rigens raads forvaltning, maatte uden separation og særdeles speciel øvrighed blive under Danmark efter ældgammel vedtagen skik og sædvane«. Ulfeldt nægtede imidlertid at overtage sit embede med de af kongen forlangte myndighedsindskrænkninger og indgav sin afskedsbegæring, som Christian IV. modtog.

Da statholderen i de sidste dage af oktober kom ned til Danmark for at overvære prins Christians begravelse, havde rigshofmesteren baade raadets og adelens flertal bag sig. Indrømmelser var ikke til at undgaa, men Sehested stræbte at slippe saa billigt som muligt ved at faa en slags overenskomst i stand med Ulfeldt paa grundlag af deres fælles interesser i fru Kirstens sag og som kongelige svigersønner. De nærmere forhandlinger, ved hvilke kansler Chr. Thomesen vistnok spillede en rolle, er ukendte, men 6. nov. udfærdigedes kongelige ordrer om, at indtægterne af de norske len som før generalkommissariatets oprettelse skulde sendes direkte til rentekammeret og dér »efter vores egen og rigens hofmesters ordre udgives«. Herfra undtoges dog de til forsvaret og gældens afvikling i Norge bestemte skattemidler, hvis forvaltning vedblev at være i hænderne paa generalkommissariatet og Johan Garmann under statholderens overledelse. Adelenes ønske om afskaffelse af en »særdeles speciel øvrighed for Norge« opfyldtes altsaa ikke. Dagen efter fandt Ulfeldts første audiens hos kongen efter hjemkomsten sted. Den 8. bisattes det prinselige lig i Frue Kirke,

og den 9. indsendte alle fem svigersønner en anmodning til rigsraadet om dets mellemkomst til gunst for fru Kirsten.

Sehesteds tilnærmelse til Ulfeldt og sine andre svogre og formodentlig ogsaa støtte fra kansleren, der trods al politisk modsætning mellem ham og fættereren vistnok stadig følte sig knyttet til denne ved slægtsblodets baand og gammel godhed for den fordums protegé, reddede statholderen fra yderligere beskæring af hans norske myndighed. Da de til begravelsen samlede adelsmænd forlangte, at rigens raader »fornemlig« skulde virke for, at »Danmarks og Norges riger uden nogen forandring maatte overleveres til vores posteritet, som de det haver af vore forfædre annammet«, forbigik raadet dette krav i tavshed. Til gengæld maatte Sehested, vel nok med en besk smag i munden, medunderskrive raadets indlæg til kongen af 11. nov., der — sekunderet af landkommissærerne — bestemt tog afstand fra enhver ændring med hensyn til lenene og rostjenesten og betonedede de farlige følger, det kunde faa, ogsaa med hensyn til det forestaaende tronfølgervalg, at afslaa, hvad »den fornemmeste stand« begærede. Det var statholderen, som overbragte kongen det af Chr. Thomesen forfattede ny ret skarpe indlæg i samme retning af 16. november. Vi ved intet om, hvad den gamle herre og hans yndling og mangeaarige politiske forbunds-fælle ved denne lejlighed har sagt til hinanden. Den 18. gik Christian IV., som den 11. havde afvist raadets forbøn for Kirsten Munk, imidlertid ind paa at tilstaa hende fuld bevægelsesfrihed i Danmark og udstedte samme dag et aktstykke, der bevidnede, at rigshofmesteren havde forholdt sig »ærligen, troligen, flittigen og vel« i hele sin embedsførelse, samtidig med at han gav ham en slags generalkvittering for denne.

Der er tegn til, at kongen har haabet med støtte af Sehested, Ulfeldt, rigsmarsk Anders Bille og rigsadmiral Ove Giedde at kunne føre rostjeneste-afløsningen igennem. Men haabet glippede overfor raadsflertallets modstand, og den gamle maatte 23. nov. bekvemme sig til en fuldstændig kapitulation. Han maatte love at lade rostjenesten forblive som hidtil til videre anordning, at tage hensyn til klager fra lensmænd over for høj afgift, intet at forsømme med hensyn til alliancen med Generalstaterne, som baade landkommissærerne og den øvrige adel forlangte afsluttet, og at give landkommissærerne fuld bestyrelsesret over de til landforsvaret bevilgede midler. »Det anstod«, hed det i den af Chr. Thomesen opsatte kongelige erklæring, »ikke Hans Majt. udi sin høje alderdom at lade nogen af rigets fundamentalstatutis blive violeret eller forkrænket«. Det var en principiel afstandtagen fra enhver indgribende reformpolitik.

Nederlaget var haardt for den gamle konge, og hans hænder bandtes yderligere ved, at det stændermøde, hvor det skulde afgøres, om hans søn

skulde vælges til hans eftermand, udsattes til 17. april 1648. Kongens nederlag var ogsaa et nederlag for Hannibal Sehested. Foreløbig var han sluppet nogenlunde billigt. Men det indeholdt en trusel mod hans norske hærbudget, naar rigsmarsken 22. nov. i en betænkning paaviste, at de til det danske forsvar anslaaede midler var langt fra at strække til. Og den mand, der havde været hans fornemste støtte, var nu et brudt rør, opslidt af et langt livs gilder, kampe og skuffelser, svækket og syg.

Haabløs for hans fremtidsudsigter var den politiske stilling dog ikke. Rigsraadet var trods sin sejr over kongen svækket ved sine indrømmelser til landkommissærerne og ved den splittelse i dets midte, som svigersønnernes særinteresser medførte. Ulfeldts sejr var tilsyneladende saa straalende som vel muligt. Men det var ikke lykkedes ham at slaa svoger-rivalen ned, og han maatte, samtidig med at han selv fik Hørsholm len kvit og frit, gaa med til, at kongen udstyrede Sehesteds norske godser med store privilegier og forlenede hans broder Malte Sehested med Stavanger og hans ven Ove Bielke, kansler Jens Bielkes ældste søn, med Bergenhus. Og skønt rigshofmesteren var blevet noget af et samlingsmærke for adelen, hvilede hans magtstilling paa gyngende grund. Kansleren og andre af hans standsfæller nærrede ingen tillid til den ærgerrige mands karakter, anskuelse og politiske dømmekraft, og han ejede hverken den støtte arbejdskraft eller den smidighed, som opretholdelsen af en varig magtposition kræver. At hertug Frederik var ham lidet gunstigt stemt, og at dennes gemalinde Sophie Amalie af Braunschweig vistnok allerede nu hadede Leonora Christina, rummede et fremtidigt faremoment.

Det er karakteristisk, at da det svenske rigsraad ved nytårstid 1648 paa grundlag af meddelelser fra »en ukendt i Danmark«, drøftede den politiske situation i naboriget, var det ikke Corfitz Ulfeldt, men hertug Frederik og Hannibal Sehested om hvem opmærksomheden koncentreredes. Om den første udtaltes der, at han var »ærgerrig og grusom«, om statholderen i Norge, at han havde det i sin magt »at opvække dér en rebellion mod Danmark«. Dette fremkaldte en diskussion om Sehesteds »ingenium«. Man formentede, at det »var ærgerrigt og hovent og stod let til at opægges«.

Efter hvad den svenske resident erfarede, stræbte Sehested, som omkring 1. dec. havde fulgt Christian IV. og hertug Frederik til Frederiksborg, at bevare det gode forhold til den gamle konge og at indynde sig hos hertug Frederik, samtidig med at han bidsk kritiserede Ulfeldts og rigsraadets styre, som hverken havde »esprit eller courage«. Man tager næppe fejl i den gisning, at Sehested, der sammen med sin hustru fejrede jul hos kongen paa Frederiksborg, har inspireret et par skrivelser fra Christian IV. til Ulfeldt fra jan. 1648, som viser, at kongen endnu ikke havde

sat alt sit kampmod til. Der foreslaas her bl. a. indførelse af en konsumtionsskat, afløsning af kronbøndernes ægtydelser, bortforpagtning af en del af lenene, »til visse folk af adel« i nogle aar, inddragelse af kapitelsgodset og bortsalg af dele af krongodset — veje til en indtægtsforøgelse for kronen, som Sehested enten tidligere havde arbejdet for eller senere søgte at iværksætte. Mod ham som ophavsmand peger ogsaa, som før nævnt, kongens forslag om oprettelsen af en »stapel« i København.¹

Det var paa sygelejet, at Christian IV. udkastede disse, sine sidste, reformplaner. Ikke to maaneder efter fandt hans rastløse hjerne endelig fred. Sehested var da i Norge igen, og det var rigshofmesteren og Leonora Christina, som 28. febr. 1648 paa Rosenborg vaagede over oldtingens sidste øjeblikke.

Ulfeldts interesse samlede sig i denne og den følgende tid mindre om rigets end om hans egne og svogerpartiets anliggender. Øjeblikket skulde bl. a. udnyttes til at tage hævn over Vibeke Kruse og hendes børn og over de tre højstaaende teologer — Sjællands biskop Jesper Brochmand og professorerne Hans Resen og Lauritz Scavenius — der 1646 havde støttet kongens forbud mod, at fru Kirstens døtre besøgte deres moder. Rigshofmesteren var dog ikke eneraadende. Rigsraadet samledes efterhaanden i København og overtog i overensstemmelse med haandfæstningen regeringen i den endnu ikke valgte konges sted. Og raadet var ikke tilbøjeligt til at gøre sig til redskab for en politik, der sigtede mod svigersønnernes ophøjelse til en særklasse inden for adelen, udstyret med specielle politiske og økonomiske begunstigelser. Da Hannibal Sehested i begyndelsen af april kom til København, synes han at have overtaget den faktiske ledelse af forhandlingerne mellem svigersønner og rigsraad, idet han frem for alt lagde vægt paa at faa anerkendt forbindelsen mellem Christian IV. og Fru Kirsten som retsgyldig, deres børn som ægtefødte. Det lykkedes ogsaa — efter at adelens befuldmægtigede ved det indkaldte valgmøde 17. april havde krævet valget foretaget snarest og alt andet opsat til bedre tid — at faa rigsraadet til i en erklæring af 18. april at udtale sin overbevisning om ægteskabets lovgylidighed og børnenes ægte fødsel, dog med den tilføjelse, at erklæringen ikke skulde være til skade for kronen og hertug Frederik og hans arvinger i nogen maade, hvad der formentlig betød en afvisning af fru Kirstens adkomst til noget livgeding og af hendes børns arveret efter den afdøde konge. Om Sehested har haabet at opnaa mere, er vel tvivlsomt. Kærnen i hans politik var, nu som før, at underbygge sin stilling ved nøje tilslutning til kongehuset.

¹ Se ovenfor side 69.

Om Sehesteds forhold til hertug Frederik i tiden før 1648 ved vi ikke meget, men hvad der vides, tyder paa, at det har været godt. De to i samme aar fødte mænd havde en tid været sammen paa Sorø akademi og havde senere samarbejdet under forhandlingerne med de hollandske gesandter i Glückstadt 1641, og hertugen havde efter Sehesteds ønske overværet hans bryllup 1642 og i al ærbarhed staaet i et varmt venskabsforhold til hans søster Karen, den tidligere hofmesterinde. Der var heller ikke det rivalitetsforhold mellem Sophie Amalie og den lidet blændende frøken Christiane som mellem den førstnævnte og den skønne, begavede og selvbevidste Leonora Christina. Den faderlige velvilje, som Christian IV. havde vist den evnerigeste af sine svigersønner, kunde Sehested imidlertid ikke vente at finde hos sønnen. Hertil kom, at hertug Frederik var inde-sluttet og forbeholden og i besiddelse af dyb mistæksomhed over for alle, hos hvem han forudsatte motiver, som gik paa tværs af hans fyrstelige ærgerrighed og interesser. Tidligt udset til en stilling som gejstlig fyrste havde han faaet en lærd opdragelse. Han sad derpaa en halv snes aar som fyrst-biskop i Bremen og Verden, til Torstenssonkrigen berøvede ham disse stifter, og fra juli 1647 i Flensborg som Hertugdømmernes statholder. Følgen var, at han var blevet nok saa meget tysk som nordisk fyrste, tillige helt fremmed for Christian IV.s glæde ved havet og de vuggende skibe i fred og fejde, ved opdagelses- og handelsfærder, ved erhvervslivets myldrende problemrigdom. Hans hof var overvejende tysk, og tyskfødte var hans intimeste raadgivere: hans kansler Dietrich Reinkingk, hans kammer-skriver Christoffer Gabel, hans kammersekretær Theodor Lente. Som hertugens var deres forestillingsverden præget af aanden ved de nordtyske fyrstehoffer, hvor fyrstemagten stræbte at udvide sin indflydelse paa stændernes bekostning og langsomt arbejde sig frem mod den enevælde, som inden længe skulde blive det europæiske fastlands almindeligste regeringsform, i Nordtyskland foreløbig med mest held i Brandenburg, hvorfra hertugens moderslægt stammede, og i Braunschweig-Lüneburg, Sophie Amalies hjemland. Af den danske adel, som trods alle privilegiekævlerier hang ved gamle kong Christian, i hvis vitale personlighed saa mange af dens idealer havde faaet kød og blod, følte hertugparret som fremmed, og det saa paa sin side med uvilje og mistæksomhed paa denne stand og dens bestræbelser for at bevare og styrke de skranker, hvormed den overleverede forfatning omgav den danske kongemagt.

For rigsraadet maatte det staa som en hovedopgave at hindre, at det udsattes for en lignende eller endnu mere udtalt tilsidesættelse, end det havde maattet døje i Christian IV.s kraftigste aar. Corfitz Ulfeldt, som med raadets og adelens støtte havde hævdet sit rigshofmesterembedes myn-

dighed over for den afdøde konge, kunde her vanskeligt skille sig ud fra sine raadsfæller. Hans forfængelighed og selvfølelse, der styrkedes ved hans hustrus kongelige byrd og byrdsstolthed, tillod ham heller ikke at nøjes med stillingen som en stærk kongemagts trofaste tjener, selv om han havde haft evner og udholdenhed til at gøre en Richelieus eller Mazarins gerning.

Hannibal Sehesteds statssyn var derimod fra hans ungdom monarkisk præget, overbevist som han var om en stærk ordnende og regulerende statsmagts nødvendighed. Han tilhørte de kongelige svigersønners kreds og havde udnyttet og ønskede ogsaa fremtidig at udnytte de fordele, som slægtsforbindelsen med kongehuset kunde medføre. Men han havde haft et intimt politisk samarbejde med den afdøde konge, baade hvad Norges og Danmarks forhold angaar, med front mod rigsraad og adel. Modsætningsforholdet til disse dannede et tilknytningspunkt mellem den norske statholder og den vordende konge. Med endnu større eftertryk end faderen hævdede denne Norge som sit arverige, der maatte følge ham, uanset, hvorledes det danske kongevalg faldt ud. Sehested havde imidlertid i Norge virket mere som kongens end som raadets repræsentant. Maaske kunde paa dette grundlag et samarbejde skabes mellem den norske statholder og hans kongelige halvsvoger trods det, der skilte: at Sehested var dansk rigsraad og adelsmand, tilhørte svogergruppen og i Norge havde skabt sig en politisk og økonomisk magtstilling, som kunde tænkes at rumme farer ogsaa for kongens indflydelse der. Frederik var de langvarige overvejsers mand og hildedes ofte i tvivl om de rette veje og midler. En smidig og selvsikker aand med stor overtalelsesevne kunde maaske rive ham med sig ad veje, som lokkede, men hvor skepsis og usikkerhed, naar han overvejede alene, lammede hans skridt og forvirrede hans udsyn.

Foreløbig maatte imidlertid baade hertugen som statholderen bøje sig for forholdenes magt, for den kendsgerning, at rigsraadet med adelen bag sig sad inde med regeringen og med rigets militære magtmidler. Den uvilje, som præste- og borgerstand nærede mod de adelige privilegier, kom vel til orde paa valgrigsdagen, men fik ingen praktisk betydning, da oppositionen manglede baade sammenhold og organisation.

Det var vistnok mere kansler Chr. Thomesen, der paa sin stilfærdige maade var en ikke ringe diplomat, end rigshofmesteren, som ledede rigsraadets politik under de forhandlinger, som paa valgmødet i København i april-maj 1648 førtes om den nye haandfæstnings indhold. Adelen søgte paa at udvide stændernes myndighed med hensyn til skattebevilling og lovgivning, hvortil den vandt de to andre stænders tilslutning ved at optage flere af disse stænders fordringer blandt sine egne, afbøjedes derved, at haandfæstningen i stort omfang imødekom de adelige ønsker. Vigtigst

Frederik III.

Maleri af Abraham Wuchters(?) fra 1640erne. Rygaard.

Dronning Sophie Amalie.
Maleri af Abraham Wuchters. Rosenborg.

var bestemmelserne om, at kongen ikke uden rigsraadets samtykke maatte forringe lensvilkaarene eller lægge dem sammen eller afsætte nogen lensmand uden samtykke af raaderne i den paagældende provins, hvortil kom raadets løfte om at nedsætte de gældende lensafgifter. Hermed sloges en streg over de i Christian IV.s sidste aar foretagne lensreformer og sattes en bom for den kongelige lenspolitik, som Hannibal Sehested havde ydet sin støtte. Den længe i praxis bestaaende skattefrihed for adelens ugedagsbønder fik en grundlovsmæssig stadfæstelse. Fremfor alt tilsigtede dog haandfæstningen at styrke rigsraadets myndighed. Det skete bl. a. ved fastsættelsen af raadernes tal til 23, bestemmelsen om raadets indstillingsret ved udnævnelser af ny raader og rigsebedsmænd og bestemmelserne om, at kongen ikke maatte slutte forbund, paalægge told- eller acciseafgifter, foretage ændringer med mønten, rejse til udlandet eller pantsætte kronens klenodier uden raadets samtykke. Mod lovstridige handlinger fra kongens side fik raadet ret til at skride ind; vilde han ikke rette sig efter det samlede raad, skulde dette uden om ham kunne tage retsgyldige bestemmelser.

Saa haardt havde ingen tidligere haandfæstning bundet en dansk konges hænder. Den rigsraadet tillagte myndighed svarede imidlertid ikke længere til dets og adelens økonomiske og politiske position i det danske samfund og til udviklingens gang i Europa, som næsten overalt tenderede i retning af en stærkere fyrstemagt. At rigsraadet kun sjældent var samlet og saaledes ikke som helhed kunde øve indflydelse paa regeringens daglige førelse, at kongen stadig havde en væsentlig andel i udnævnelser af raader og rigsebedsmænd og i lovgivningen, at han indsatte lensmændene og havde den øverste ledelse af krigsmagten, at han traf bestemmelse om anvendelsen af store dele af rigets indtægter, at rigsebedsmændenes myndighed ikke var fast afgrænset, endelig at spændingen mellem adelen og de andre stænder ikke var mindsket, men tværtimod øgedes ved harmen over, at herremændene svigtede de givne tilsagn for at faa deres egne privilegier udvidet — alt dette skabte muligheder for, at kongemagten i en klog og maalbevidst herskers haand kunde gøre sig gældende og med tiden sprænge de af haandfæstningen satte skranker.

Nogen udformet politik i denne retning havde hertug Frederik dog næppe, da han 8. maj 1648 underskrev den haandfæstning, som efter hans hylding skulde endeligt stadfæstes. Kun paa ét punkt vides han at have bevæget rigsraadet til indrømmelser. Han opnaaede ret til, trods bestemmelsen om, at han i sit hof skulde bruge rigernes indfødte adel, at beholde de fremmede, han havde i sin tjeneste, og til at anvende Holstenerne i diplomatiske hverv. Hannibal Sehested synes her at have ydet hertugen sin støtte, thi rigsraadets erklæring om denne sag er, modsat dets øvrige erklæ-

ringer, ført i pennen af ham. Paa alle andre punkter maatte Frederik bøje sig for at opnaa kronen, ogsaa hvad angik hans hævdelſe af kongemagtens arveret til Norge.

Hannibal Sehested ramtes indirekte af haandfæstningen derved, at den brød staven over sider af Christian IV.s politik, som han havde støttet. Nævnt er allerede bestemmelserne om lenene og om ugedagsbøndernes skattefrihed, der var krænkede ved det kongelige forslag om hovedskat af maj 1645.¹ Naar det forbydes kongen uden raadets samtykke at udruste flaa-den »hel eller halv« eller sende den »nogen steds bort«, sigtedes der uden tvivl ogsaa til begivenhederne i foraaet 1645. Mere direkte adresse havde forbudet mod, at der gaves fremmede indflyttere gudstjenestefrihed, der snart efter medførte ophævelsen af de norske tolerancebestemmelser af juli 1646.²

Bortset fra dette slap imidlertid statholderen nogenlunde uskadt gennem valgmodforhandlingernes skærsild. Dette er saa meget mere bemærkelsesværdigt, som der af adelen krævedes indsat haandfæstningsbestemmelser om, at »Norges rige er og bliver under Danmark som et len under kronen, som det altid været haver«, og om en særlig regnskabsaflæggelse for raadet for alle indtægter af begge riger. Et anonymt udkast til en række haandfæstningsparagraffer indeholdt desuden kravet om, at Norge skulde styres af tre raader: en statholder, en vicemarsk og en viceadmiral »under Danmarks riges, konges og raads direktion«. Baggrunden for disse forlanger var naturligvis den blandt adelen udbredte misfornøjelse med Sehesteds statholderstyre. Han havde, udtalte han selv, hørt, »hvorledes at nogle udiblandt stænderne her udi riget formener ingen rigtig regnskab at ske herved for Norges riges indkomst«.

Naar der her intet hensyn toges til de adelige krav, har vel, som i efteraaet 1647, den af de kongelige svigersønner dannede enhedsfront spillet en rolle. Men det var aabenbart ogsaa rigsraadets flertal med kansleren i spidsen imod at lade sig noget diktere af adelen, hvad rigernes forvaltning angaar, og trods al politisk modsætning følte Christian Thomesen sig sikkert stadig knyttet til fættren og hans interesser.

Nu som ved tidligere lejligheder vogtede statholderen sig ogsaa for at komme i aaben modsætning til sine raadskolleger. Han skal endog, hvis man kan tro et anonymt brev til den svenske regering (dat. Helsingør 28. april 1648), under indtryk af adelens og raadets bestemte indsigelse mod, at hertug Frederik skulde have nogen arveret til Norge, »i alle stænder nærværelse« historisk have søgt at vise, at Norge ikke var noget arve-

¹ Se ovenfor s. 75.

² Se ovenfor s. 63 f.

rige. Forsigtighed bød ham i denne kreds at forfægte den nævnte opfattelse. Hvad han underhaanden har foretaget sig i dette for ham saa afgørende spørgsmaal, er skjult for os. Men det er saare mærkeligt, at de af bisper og præster, universitet og købstæder udstedte valgbreve kaldte hertug Frederik arving til Norge og undlod at betegne ham som valgt til dette rige. Det falder vanskeligt at tro, at de nævnte stænder uden paavirkning fra særligt interesseret side skulde være fremkommet med en saadan menings-tilkendegivelse vedrørende nordrigets statsretslige stilling. Lidet sandsynligt synes det samtidig, at hertug Frederik og hans tyske raadgivere, som stod helt fremmede over for danske præste-, professor- og borgerkredse, skulde have formaaet at fremkalde den. Hannibal Sehested havde derimod intime forbindelser i de nævnte kredse. Professor theol. Hans Svane, den senere Sjællands biskop, var hans ungdomsven og havde ydet ham laan til betaling af københavnske købmænds fordringer paa kronen. Det sidste gjaldt ogsaa den ansete købmand Verner Kloumand. Med borgmestrene Hans Nansen, Christoffer Hansen og Find Nielsen havde han 1641-42 forhandlet om saltimport fra Spanien, og til den indflydelsesrige toldforvalter Henrik Müller og storkøbmanden Joachim Irgens havde han længe haft intim tilknytning. Endelig var det ham, der nogle maaneder senere fremkaldte en tilsvarende tilkendegivelse fra norsk side.

Angrebene paa hans norske forvaltning søgte Sehested at imødegaa i en skrivelse, som han 11. maj oplæste i raadet. Han betonede her, at han intet havde foretaget sig uden efter Christian IV.s ordrer, at de norske regnskaber fra krigens tid og senere var kvitteret i rentekammeret, og at han havde kongebreve for de ham tildelte gods- og bjergværksprivilegier, den afgiftsfri forlening med Akershus og sine gældsfordringer paa kronen. Samtidig ønskede han direktiver for sin fremtidige statholderforvaltning, bl. a. med hensyn til forsvarrets ordning, defensionsskibene, trykning af hans dansk-spanske handelstraktat af 1641, »efterdi undersaatterne udi Norge formedelst deres handel udi Spanien fornemlig behøver at rette sig derefter«, tolden ved den svensk-norske grænse — da det var til ingen ringe skade for kronen, at »undersaatterne ikke maa handtere udi Sverrig som tilforn, mens alting reduceres til visse stapelpladser, fornemligen til Gothenborg« —, og revision af Christian IV.s »Norske Lov« af 1604.

Allerede før sin nedrejse til Danmark havde Sehested været klar over, at situationen tvang ham til at nedsætte de norske forsvarsudgifter, og han anmodede generalkommissariatet om at udarbejde et forslag hertil. Finansnøden var for begge rigers vedkommende overvældende. Den danske statsgæld beløb sig til mindst 4 mill. rdl., og de fleste ordinære indtægter, især af tolden, var anvist statens kreditorer til forrentning og amortisation

af deres fordringer. Yderligere skattepaalæg kunde efter raadets mening befolkningen ikke bære. Norges statsgæld opgjordes i maj 1648 til 368.526 rdl., foruden de fordringer, for hvilke der var givet jordegods i pant, og 150.000 rdl., som skyldtes rentekammeret. Da den aarlige indtægt af skatten kun beregnedes til ca. 169.000 rdl., maatte, hvis gælden skulde afbetales i overskuelig tid, forsvarsbudgettet indskrænkes. Sehested gik nu efter forhandlinger med sine raadskollegaer med til en nedsættelse fra 100.950 til 60.000 rdl. aarlig. Men han krævede til gengæld, at hele skatten, som hidtil, indtil videre forblev i Norge, og at der udlagdes krongods til betaling af ham selv og andre statskreditorer.

Tanken om udlæg af kronens gods som hjælp til gældens afvikling var allerede fremsat i Christian IV.s skrivelse til rigshofmesteren af jan. 1648. Naar Sehested gik saa stærkt ind for den, spillede hans ønske om at konsolidere sin stilling som godsejer uden tvivl en ikke ringe rolle. Men den bundede tillige i hele hans finanspolitiske og økonomiske syn, og han iværksatte den i vældig maalestok, efter at han 1660 var blevet den dansk-norske statshusholdnings leder og ikke kunde paaregne nogen større personlig fordel af udlæggene. Det var, hvis der skulde naas balance paa statsregnskabet, nødvendigt at aflaste kronen for dens enorme indtægtsslugende gældsbyrde. Udlæg af kronens gods medførte en indtægtsformindskelse for staten, men det drejede sig om en indtægtsart, som ved den nedsættelse af lensafgifterne, der var lovet adelen og snart efter gennemførtes baade i Danmark og Norge, forringedes stærkt og ikke lod sig afgørende sætte i vejret uden en radikal lensreform, der forudsatte den adelige privilegiestats ophør. En afhændelse af krongods til statens kreditorer betød derimod ikke blot en forringelse af det adelige lensprivilegium. Overgangen fra stats- til privateje og -drift ansaas af tidens mest moderne indstillede statsmænd for en nationaløkonomisk vinding gennem den mere intensive udnyttelse af jorden og dens produktion, som man ventede sig af privatdriften. Herved øgedes pengeomsætningen og dermed statens mulighed for at faa større pengeskatter og større toldintrader. »Man ville förbinda statsfinansernas utveckling med en allmän expansion av näringslivet, något som överhuvudtaget var eet utmärkande drag för merkantilismens idévärld« (Eli F. Heckscher). Denne tankegang spillede ind ved de omfattende krongodsafhændelser, som i denne tid fandt sted i Sverige, og det tør anses for utvivlsomt, at Sehested har delt den. At store privatkapitaler i forbindelse med kraftigt og kyndigt privat initiativ dannede en nødvendig forudsætning for en effektiv erhvervsudvikling var, som vi har set, et hovedpunkt i hans økonomiske katekismus, ogsaa fordi befolkningens skatteevne derved vilde øges. Hvad staten tabte i domæneindtægter, vilde indvindes eller mere end

indvindes dels paa denne maade, dels ved de gennem stigende omsætning øgede toldindtægter, dels ved gennemførelse af de forbrugsskatter, hvis talsmand han i flere aar havde været. Det var synspunkter, som var i nær pagt med den økonomiske og finansielle udvikling i Vesteuropas stater, ikke mindst Nederland, hvor told- og forbrugsafgifter udgjorde statens hovedindtægt.

Den finansielle nødssituation tvang rigsraadet til at acceptere Sehesteds forslag. I maj-juni 1648 udstedtes ordrer om udlæg af forskelligt norsk krongods til statholderen og andre kreditorer. Men adskillige, bl. a. den vordende konge, saa med bekymring paa den saaledes begyndte domæneafhændelsespolitik, og da rigsraadet 30. juni vedtog at udlægge yderligere 20.000 tdr. hartkorn i Danmark, skete det med den tilføjelse, at kronen skulde have ret til at købe lige saa meget adelsgods, i direkte modstrid med den nys indsatte haandfæstningsbestemmelse, der forbød den at erhverve adeligt gods. Næppe i overensstemmelse med statholderens ønske var bestemmelsen om, at et beløb af de norske skatter, der svarede til værdien af det udlagte gods, skulde nedsendes til Danmark. Det samme gælder ordren om aftakning af de hvervede officerer og ryttere. Og naar hans bemyndigelse til at indrette det norske forsvar »efter som I eragter rigerne mest gavnligt og nyttigt at være«, indeholdt ordene: »paa det gælden i Norge kan vorde des snarere aflagt og dette riges høj fornødenhed det snarreste muligt af Norges skatter kan hjælpes og undsættes«, indeholdt deres sidste led en trusel om yderligere reduktionskrav overfor det norske forsvarsbudget.

Skulde dette sikres i nogenlunde tilfredsstillende omfang og Sehesteds statholdermagt ikke beskæres for stærkt, var det tvingende nødvendigt for ham at vinde den udvalgte konge for sig og sin politik. Men ogsaa stemningen i Norge maatte præpareres, saaledes at kongen paa den hyldingsrigsdag i Christiania, der var udkrevet til 24. august, fik det gunstigste mulige indtryk af forholdene i nordriget. For at vinde og berolige den norske adel, som bl. a. maatte være brøsthølden over de 1646 foretagne ændringer i lensvilkårene, foreslog han rigsraadet at give den de samme privilegier, som den danske efter sidste haandfæstning besad. Bøndernes klager over forskellige byrder og overgreb fra officerers, embedsmænds og godsejeres side søgte han at neddæmpe ved skatte- og landgildenedsættelser og ved forhandlinger, førte af ham selv — efter hans hjemkomst til Akershus 1. juli — og hans befuldmægtigede omkring i Akershus lens bygder, hvorefter der udstedtes forbud mod, at nogen indgav klager og bøn-skrifter under selve hyldingsmødet.

Da kongen og dronningen, efter 6. juli at være hylde i København,

13. august ankom til Akershus, hvor de boede til 2. september, sparede statholderen hverken paa sine egne eller offentlige midler eller slagtemadsydelse fra lenets bønder for at gøre deres ophold i den norske hovedstad og især selve hyldingshøjtideligheden den 24. saa festlig som muligt. Men mislyd i feststemningen skabte ganske vist de bønskrifter og klager, som trods forbudet fremkom fra bønderne under mødet, samtidig med at de dansk-adelige norske lensmænd sluttede sig til deres standsfællers angreb paa hans forvaltning og utvivlsomt i Danmark skildrede denne i de mørkeste farver. En stor del af klagerne gjaldt misvæxt, kvægsyge, sildens og torskens udeblivelse langs kysterne, hungersnød og anden elendighed; andre rettede sig mod fogederne, skydsfærden, skatterne, udskrivningerne o. s. v. Det er ganske givet, at klagerne paa mange punkter er stærkt overdrevne — det viser bl. a. den ringe vanskelighed, hvormed de siden krigen stærkt nedsatte skatter i det hele inddreves — og lagmændene fandt ved senere undersøgelse adskillige af dem ugrundede. En del blev imødekommet af kongen og statholderen, andre afvistes. Naturligvis gjorde Sehesteds fjender i Danmark og Norge — bl. a. dette riges danskfødte lensmænd, der som deres standsfæller i Danmark var naturlige modstandere af statholderens politik, især hvad lensreformen angik — det mest mulige ud af disse klager. Det lykkedes dem imidlertid ikke at rokke den yndest, som Sehested vandt hos sin ny konge.

Det var ikke blot ved pragtudfoldelse og god beværtning, at Hannibal Sehested søgte at vinde Frederik III.s gunst. Naar der under hyldingsmødet i andragender fra bisper, kanniker og præster og i et af de borgerlige deputerede fra Christiania, Bergen, Tønsberg og Skien udstedt »hyldingsbrev« i modstrid med ældre norske kongehyldinger siden reformationen tales om kongen som »Norges riges rette arveherre« og som »udvalgt konge til Danmark og arving til Norge«, saa kan denne tilkendegivelse af indforstaaelse med den kongelige opfattelse af Norges statsretslige stilling næppe skyldes andre end den norske statholder. Det er absolut utænkeligt, at Christiania-borgerskabets spidser — borgmester Hans Eggertsen og hans medbrødre — og de andre nævnte borgerlige og gejstlige stændermænd i denne sag skulde have handlet uden samraad med ham.

Selv kunde Sehested i følge hele sin stilling ikke offentligt give en tilsvarende opfattelse udtryk. Men efter en beretning, som ganske vist er nedskrevet 7-8 aar senere, men vanskeligt kan tænkes at være opdigtet, da den 1656 overrakte kongen selv af forfatteren Jens Dolmer, tidligere grev Valdemar Christians lærer, der bl. a. 1648 stod i brevforbindelse med Oslo-biskoppen Henning Stockfleth og senere blev norsk rigshistoriograf, var

den norske kansler Jens Bielke i saa henseende mindre tilbageholdende. Et par dage før hyldingsakten samledes adel, bisper og lagmænd i Trefoldighedskirken i Christiania. Her udtalte kansler Chr. Thomesen efter sin egenhændige koncept, at rigsraadet gerne før hyldingen i København »deres og menige mands gode behag og beslut (om kongevalget) med stænderne her udi Norge (havde) kommunikeret og deres samtykke dertil fornummet, dersom denne farlige og vanskelige verdens tilstand ikke havde været holdt saa betænkelig, at ingen tid burde at spares udi det, saa højlig gjordes fornøden og saa lidt var at skrupulere og betænke sig, og derfor hastet det meste mulig, at Hans Kongl. Majst. med ed og hylding kunde udi regeringen indsættes, og alle urolige og ilde intentionerede i verden al lejlighed betoges, herudi noget at hindre eller kaste i vejen. Det og vilde have faldet stænderne selv her udi riget besværligt saa tidt at blive forskreven«. Jens Bielke svarede i følge Dolmer hertil: »Det er ikke mere end billigt, at vi lyde Hans kongl. Majst. Hertug Frederik, og gøres derudi ikke lang eller vidtløftig betænkning behov, saasom han er Norriges Riges rette arveherre og konge, og der er ingen nærmere til riget, som nu lever, end denne gode herre«.

Chr. Thomesens ord er mærkelige i betragtning af, at de norske stænders samtykke efter Christian IV.s »Norske Lov« (Tingfarebalken, kap. 10) ikke udkrævedes til kongevalget; det var deres skyldighed at hylde den som konge, der var valgt og hyldet i Danmark. Naar kongens kansler desuagtet gjorde en slags undskyldning for, at de norske stænders samtykke ikke var indhentet, kan det hænge sammen med, at adelen i Danmark havde udsat sit samtykke til det af rigsraadet foretagne kongevalg, til den havde forhandlet med gejstlighed og borgerstand, og krævet ret til at medunderskrive rigsraadernes valgbrev, og at der tillige fra den danske gejstlighed og borgerstand var fremkommet krav om ret til at votere med ved valget. Det kunde da fra kanslerens synspunkt være politisk klogt at forekomme eventuelle krav fra norsk side af tilsvarende art ved en udtalelse som den nævnte. Maaske var Christian IV.s mangeaarige tro tjener og kansler heller ikke saa uvilligt indstillet overfor kongehusets arveretsønsker som raadets og adelens flertal. Har talen været forelagt kongen og statholderen, før den holdtes, hvad den ganske sikkert har, kunde de gaa med til den, fordi den egnede sig til udgangspunkt for en erklæring som Jens Bielkes. Det synes nemlig givet, at denne, den norske lovkyndigheds første mand, ikke kan have udtalt sig i saa direkte modstrid med den bestaaende statsret, som han efter Dolmers referat gjorde, uden efter stærk tilskyndelse fra oven. Han maa have vidst, at kongen bifaldt hans udtalelse, men denne

kan vanskeligt tænkes fremsat uden forudgaaende samraad med statholderen, med hvem Bielke havde haft intimt samarbejde fra 1642, og sandsynligvis er den fremsat paa Sehesteds initiativ.

Sehested gik imidlertid videre end til de nævnte tilkendegivelser af, at der i Norge kunde skabes stemning for tanken om arveriget. Der kan ikke være tvivl om, at han har inspireret det af en anonym person forfattede »consilium« om veje til gennemførelse af kongehusets arveret i Norge, som næppe længe efter hyldingen stiledes til Frederik III., og som foregiver at være skrevet af en norsk patriot, længe bosat i udlandet af sorg over Norges trældomskaar i forhold til Danmark. Et saa intimt kendskab til politiske forhold i baade Norge og Danmark, som skriftet røber, kan kun statholderen have siddet inde med; dets ledende tanker falder nøje sammen med den politik, som var hans, og det forudsætter hans medvirkning ved planens realisering.

Den »anonyme« foreslaar kongen at lade sin lille søn prins Christian (f. 1643) udvælge og hylde som sin efterfølger i Danmark og derpaa faa gennemført en »regimentsforordning« om styrelsen under kongens bortrejse eller i tilfælde af hans død. Formynderstyrelsen burde bestaa af mange medlemmer, da den i saa fald var mindst farlig for kongemagten og mest sikker paa at vinde rigsraadets, adelens og de andre stænders bifald. Norge maatte imidlertid ikke nævnes i denne forbindelse. Derpaa skulde kongen rejse med prinsen til Norge og her lade ham hylde som »en rette arving til Norges rige«, dog først efter at han ved paalidelige hjælpere havde vundet hver af de norske stænder, i første linie gejstligheden og borgerne, derfor. Et middel til at vinde adelen var at give den fortrinsret til de norske len og de samme privilegier som Danmarks adel. Mødte tanken for stærk modstand, burde alt hemmeligholdes, til eden oplæstes for stænderne, og disse paa denne maade overrumples til at give deres samtykke og derpaa forenes indbyrdes og med kongen om arverigets opretholdelse ved en »særdeles revers og ed«. Kongen burde opholde sig et aar i riget for at sætte militsen i stand og udruste en norsk flaade. Gennem statholderen skulde der gives byerne ordre til at holde de lovede defensionsskibe i beredskab, og der burde oprettes et norsk admiralitet med den motivering, at det var bedre og billigere at bygge skibe i Norge, hvor tømmer og master kunde hugges i kronens skove eller købes til ringe pris af odelsbønderne. Siden hen kunde den norske arveret styrkes yderligere ved, at kongen overlod prinsen »gouvernement over Norge«, i lighed med Kejserens overdragelse af Ungarn eller Böhmen til sin ældste søn, eller paa de vilkaar, som »tiden og lejligheden da vil diktere«.

Den næste opgave blev at vinde stænderne i Danmark for den norske

arveregering. Trods al modstand vilde de sikkert hellere end at se rigerne adskilt gaa ind paa »visse »pacta til en useparerlig union«. I disse skulde det fastsættes, hvilke norske indtægter der skulde nedsendes til Danmark til hofholdning og andre kongelige udgifter, hvilken forsvarshjælp de to riger skulde yde hinanden og »hvorledes regimentet skal føres udi Norge«. Det var nemlig rigtigst for at undgaa »al motion og troublel« her at gøre det danske rige visse indrømmelser, dog saaledes at Norge ikke aldeles underordnedes Danmarks »direktion og gouvernement«, og at den vedtagne regeringsordning kun bestod, saa længe Danmark valgte den norske tronarving til sin konge. Længere skulde man foreløbig ikke gaa, da »omnis subita mutatio periculosa«. Men med tiden kunde vel »findes saadan et expedient eller forslag, at Kongl. Majst. og begge rigers stænder kunde være dermed kontenteret«.

At dette »expedient« maatte være arveregeringens indførelse ogsaa i Danmark, udtaltes ikke direkte, men for en tænksom læser var naturligvis ingen tvivl mulig.

Modstand fra »somme af stænderne« i Danmark kunde eventuelt brydes ved, at kongen truede med at frasige sig sit danske kongedømme og lod nogle af sine »troeste tjenere« udsprede meddelelse herom blandt præster og borgere. En del af adelen, gejstligheden og borgerskabet vilde i saa fald hellere gaa ind paa alt end ombytte den kongelige regering med »nogle faas gouvernement udi et interregno«. En saadan trusel havde gjort sin nytte i Sverige baade i Gustav Vasa's og Karl IX.s tid. Man kunde ogsaa indgyde stænderne frygt ved at sætte rygter i omløb om, at kongen lod de holstenske og lüneburgske fyrster og andre nære slægtninge og venner foretage rustninger paa sine vegne, samt ved paa skrømt at foretage nogle krigsforberedelser i Danmark og Norge.

Da gejstligheden i Danmark som i Norge formaaede meget hos almuen, burde kongen indynde sig hos denne stand, især hos professorer og bisper, og blandt de sidste især bispen i Sjælland¹, »hvis raad kong Christian den fjerde højlovlig ihukommelse tidt tog baade i gejstlige og regimentssager«. Hvis Frederik III. undertiden lod ham kalde til sig, »diskurrerede« med ham og somme tider bød ham og hans kollegaer til taffel, vilde de blive sikrere paa hans gunst og naade og fastere i deres ønske om »Hans Majst.s magt at forfremme«.

Blandt borgerne gjaldt det især om at vinde Københavns, »thi hvor den stemmer hen, der plejer de andre stæder at efterfølge«. Denne by maatte derfor vindes enten ved trusler om at berøve den handelen paa Island, der

¹ Jesper Brochmand.

ikke hørte under Danmarks, men under Norges krone, eller ved tildeling af særlige privilegier, »ligesom tiden og sagens lejlighed det erfordrer«.

Almuens hjerte kunde kongen vinde ved undertiden personlig at paa-høre dens bønner. Den kunde da ikke, som det ofte skete, klage over, at »den rette sags grund« ikke var forelagt kongen, og vilde være tilfreds, selv om dens begæringer ikke opfyldtes.

Hovedfarerne for de store planers gennemførelse saa den anonyme forfatter i forsøg fra hollandsk og svensk side paa at modarbejde dem. Det var derfor nødvendigt i tide i disse lande at ansætte forstandige og trofaste mænd, som kunde opspore og afvende alle onde anslag.

Det var en politisk omvæltning, mod hvilken dette skrift, et af de mest revolutionære, som dansk historie kender, sigtede. For det første en kuldkastelse af den artikel i Christian III.s haandfæstning, hvorved Norge som en provins af Danmark lagdes under det danske rigsråds myndighed og kongevalgret. Men det sigtede videre. Det var jo indlysende, hvad forfatteren ikke lagde skjul paa, at forbindelsen mellem de to riger i længden ikke lod sig opretholde, med mindre arveret for kongeslægten indførtes ogsaa i Danmark.

Man kan undrende spørge, om det virkelig er muligt, at Hannibal Sehested skulde have ladet forebringe kong Frederik III. en plan af denne art. Skriftet kan imidlertid umuligt have nogen anden ophavsmand, ligegyldigt hvem der har ført det i pennen, og i virkeligheden maatte arbejdet for en saadan omvæltning frembyde sig som en naturlig konsekvens af statholderens stilling. Den uafhængighed for nordriget og ham selv, som han i forstaaelse og samarbejde med Christian IV. havde vundet, kunde ikke opretholdes, hvis Norges underordning under rigsrådet, som med den danske adel bag sig og drevet frem af den rejste en stadig stærkere modstand mod ham og hans virksomhed og politik, bevaredes. Kun ved nøje tilslutning til den ny konge og ved gennemførelse af den norske arveregering, uafhængig af Danmarks rigsråd, som efter Frederik III.s paa-stand tilkom ham og hans slægt, kunde statholderen gøre sig haab om at bevare det vundne. Gennemførelsen af planen i alle dens konsekvenser vilde medføre en omfattende styrkelse af kongemagten i begge riger. Hannibal Sehested havde imidlertid fra sin statsmandsbanes begyndelse været tilhænger af en stærkere kongemagt som udviklingens løsen. Den nuværende tilstand, præget af spænding mellem konge og rigsråd og mellem adel og understænder og af forældede former for forvaltning og statshusholdning, var ikke holdbar, hvis rigerne skulde hævde sig udadtil og deres indre udvikling føres ind i et leje, der afgav grundlag for den erhvervs-mæssige udfoldelse, der var Hannibal Sehesteds kæreste drøm.

Hvor dybt Sehested under Frederik III.s ophold paa Akershus har ført sin konge ind i den anonymes tankegang, ved vi ikke; men det var i god samklang med denne, naar kongen opfyldte en række af den norske adels paa mødet fremsatte begæringer. Han stadfæstede de privilegier, der var tilstaaet den af Christian IV., gav den dens 1646 afstaaede ret til friskyds og frihed for accise igen og lovede at behandle den paa lige fod med den danske med hensyn til besættelsen af len og andre embeder. For skydsfærdens og accisens vedkommende betød indrømmelsen et tilbagetog for statholderen, maaske, hvad accisen angaar, hængende sammen med, at det ikke var lykkedes Christian IV. at faa den danske adel til at opgive accise-friheden. Som nævnt, søgte imidlertid den ny skydsfærdsforordning at sikre bønderne mod overgreb, og de ny adelsprivilegier begrænsedes ved »Norges lov og ret«.¹

Et udtryk for Frederik III.s naade var det ogsaa, at han 19. aug. stadfæstede Sehested i hans statholdermyndighed, der var blevet saa haardt angrebet af adelen i Danmark. Kongen forbeholdt sig ganske vist selv retten til at ind- og afsætte kommissærer og højere officerer og begrænsede — hvad der kan skyldes saa vel rigsraadets som kongens egen uvilje mod stændernes indflydelse — den bemyndigelse, som Christian IV. havde givet statholderen til aarlig at forsamle rigets stænder, til et paabud om aarlige møder med lensmænd og biskoper til drøftelse af rigets anliggender. Men Sehested beholdt overledelsen af forsvaret og generalkommissariatet og retten til at modtage og atter udgive alle de norske skatter. Ogsaa de sidste af Sehested foretagne mageskifter med kronen og de til ham stedfundne godsudlæg stadfæstedes, og kongen bevilgede ham 20.000 rdl. af den norske mønt til dækning af udgifter ved bygningen af to orlogsskibe, som han havde paataget sig at levere til den kongelige flaade. Hertil kom de begunstigelser, som blev byerne Christiania, Bergen og Kongelv og flere af hovedstadens statholderen nærstaaende borgere til del, skattenedsættelser for bønderne i en række len og forbudet mod, at almuen holdt »ting og stævne«, der skulde holde deres klagelyst i tømme. I overensstemmelse med Sehesteds ønske var det ogsaa, naar det overdroges ham at udarbejde ny forslag til defensionsskibsprivilegier i stedet for de af Christian IV. godkendte, der havde foraarsaget »adskillige inkonvenientier«, d. v. s. finde veje, ad hvilke den norske skibsfart skulde hjælpes, uden at man kom i direkte konflikt med den sidste dansk-hollandske traktat.

De venskabelige baand, der var knyttet mellem kongen og Sehested, styrkedes yderligere, da statholderen, ledsaget af sin hustru og vel ogsaa

¹ Se ovenfor s. 71.

sin nu 7aarige datter, i nov. kom til København for at overvære Christian IV.s bisættelse og hans efterfølgers kroning. Frederik III. udstedte efter Sehesteds forslag en række forordninger om norske forhold, bl. a. de allerede nævnte om skydsfærden og om fortolkningen af de ny adelsprivilegier, stadfæstede et forbud fra Christian IV.s tid med »ufunderede klager« og anvendelse af »løbeskrivere« og udvidede en Akershus og Bahuslen tilstaaet skatnedsættelse fra 6 til 4 rdl. til at gælde hele landet. Som led i Sehesteds bestræbelser for at vinde den norske adel gaves flere mindre len til medlemmer af denne; og da, efter at Peder Vibe i juli 1648 var udnævnt til rentemester, de to andre generalkommissærer Niels Lange og Jacob Ulfeldt — maaske under indflydelse af de danske angreb paa generalkommissariatet — ønskede at fratræde deres stillinger, ansattes i stedet to af Sehesteds borgerlige medhjælpere Johan Garmann og Willum Mechlenburg som henholdsvis kontributionsforvalter og zahlkommissarius med ordre til at rette sig efter statholderens befalinger og instruxer. Der tilstodes ham ogsaa en række begunstigelser for de af ham erhvervede godser. Ved kongens kroning 23. nov. var han blandt dem, der sloges til riddere af elefanten, og kort efter stadfæstede kongen hans forleningsbrev paa Akershus »kvit og frit«. Ved jule- og nyttaarstid 1648-49 var han Frederik III.s gæst paa Frederiksborg, hvor han glædede hofpræsten Laurids Jacobsen Hindsholm med »en skøn ny-aarsgave, som var min Sal. Herres, højlovlig Kong Christian den 4.s contrafei, udi en stor skuepenge af guld, meget vel gjort«, og hvor kongen, efter hvad den svenske resident erfarede, spillede »hele nætter« kort eller terning med ham. »Statholderen i Norge erlanger alt, hvad han vil hos kongen«, var Peder Vibes opfattelse.

For den nøje tilslutning til kongen og kongehuset, der var hans egen politik, søgte Sehested, med betoning af svigersønnernes fællesinteresser, at vinde ogsaa rigshofmesteren. »Hvis Gud vil«, skrev han allerede i sept. 1648 fra Akershus til svogeren, »at hr. rigshofmesteren hører mine forslag og raisons til vor begges ære og contentement som ret fortrolige venner uden nogen fremmedes emboraço¹, saa formoder jeg, at han med mig fatter en honorabel resolution at bleve æstimeret hos herren«. Kongeparrets uvilje mod Ulfeldt og hans hustru var dog rodfæstet og fik ny næring ved de sidstes anmassende optræden under kroningshøjtidelighederne. Det forlig, som Sehested efter Peder Vibes meddelelse fra jan. 1649 fik i stand mellem konge og rigshofmester, var næppe af mere hjertelig karakter. Ikke længe efter berettede Vibe ogsaa, at de to svogre skinsygt vaagede over

¹ emboraço (spansk), d. v. s. forhindring.

hinandens adgang til majestæten. »Dog ligevel er altingest mellem dem udi godt venskab«.

Ledelsen af finansforvaltningen, som Ulfeldt siden nov. 1647 havde udnyttet til i store maader at begunstige de ham nærstaaende storkøbmande — Marselierne, A. B. Berns, Henrik Müller o. a. — ved anvisninger paa statsindtægter og pantsættelse af krongods til betaling af deres fordringer, lod kongen vel foreløbig blive i rigshofmesterens haand. Men samtidig rettede han et første angreb paa svogerpartiet ved at afskedige Christian Pentz som kommandant i Glückstadt og ved, mod Ulfeldts ordre, at fratage Grev Valdemar Christian den aarspension, der udbetaltes ham af huset Berns i Hamburg. Ildevarslende for partiet var det ogsaa, at de i nov. udnævnte ny raader Joachim Gersdorff, Henrik Ramel, Niels Krag, Mogens Høg, Henrik Rantzau og Christen Skeel, naar undtages den førstnævnte, der omgikkes venskabeligt med Ulfeldt og var Sehesteds halvfætter paa mødrene side, mere eller mindre hørte til dets modstandere. De havde desuden alle som landkommissærer eller befuldmægtigede for adelsstanden deltaget i dennes angreb paa Sehesteds norske forvaltning.

Mens Sehested styrkede sin stilling ved at søge kongens gunst, valgte Ulfeldt, som en gang før, at styrke sin ved en diplomatisk sendefærd. Nu skulde hans plan om en dansk-hollandsk alliance og en redemption af Sundtolden virkeliggøres. Resultaterne af sendefærdens er tidligere skitseret.¹ For Ulfeldts position i hjemlandet var det lange udenlandsophold imidlertid ikke fremmende.

Magnus Dureel mente, at Sehested gik med til svogerens ambassade ud fra synspunktet: »du maa tage det, og jeg faar i Norge«. Sikkert er, at det var vældige godsmængder, som i denne tid udlagdes til ham i nordriget, og at en stor del af hans tid, efter at han i febr. 1649 var vendt hjem til Akershus, optoges af transaktioner i sammenhæng hermed.

Allerede i Christian IV.s sidste aar havde Sehested anbragt en del af sine store lensindtægter, der, efter at han 1646 havde faaet Akershus kvit og frit, efter hans egen opgivelse beløb sig til 39.400 rdl. om aaret (fra 1649, da han afstod indtægten af savene, dog kun 36.800 rdl.), i norsk jordegods. Han begyndte med at opkøbe en mængde spredte ejendomme rundt om i Akershus len. Senere fik han kongens tilladelse til at afrunde sine besiddelser ved at tilbytte sig præbendegaarde og andet krongods mod vederlag i gods af samme værdi. Ad denne vej og ved mageskifter med og køb af private erhvervede han bl. a. en række gaarde i Tønsberg len, ho-

¹ Se ovenfor s. 56 f.

vedgaarden Sem paa Eker med tilliggende gods, det nærliggende Fossesholm, Øvre Strøm ved Bragernes i Lier, hvortil hørte Strømsø ladested Drammen, og Sandviken gods i Nordhordland.

Hans fordring paa kronen beløb sig efter det kongelige gælds-brev af 1646 til 96.482 rdl. Hertil var imidlertid kommet ny pengeudlæg til officerer og andre statskreditorer, betaling for det af ham for kronen byggede krigsskib »Hannibal«, laan til den afdøde prins Christian og endnu mere. En del var betalt af de norske skatter, men Sehested kunde dog i maj 1648 møde med en ubetalt fordring paa 113.000 rdl. Maj-juni s. a. bevilgede rigsraadet, som nævnt, en række krongodser udlagt til statskreditorer og tillod Sehested deraf at vælge, hvad han ønskede til dækning af sin fordring. Han udlagde to bahuslenske godser til Marselierne, der havde c. 100.000 rdl. til gode, og tog resten selv, deriblandt Giske, Verne Klosters og Nygaards godser og det tidligere Fru Gyrvhild Fadersdatter tilhørende gods i Akershus len, som han senere delvis mageskiftede med Hammer gods paa Hedemarken — alt vurderet til 62.842 rdl. En opgørelse, foretaget af generalkommissariatet paa Akershus efter kongelig ordre af dec. 1648, gav i april 1649 til resultat, at kronens gæld til statholderen, iberegnet rente, men med forskellige fradrag og afkortninger, herefter beløb sig til 50.595 rdl. For en del af dette beløb fik han i juni 1649 udlagt endnu en række godser paa Søndmør og i Romsdalen, Hardanger og Søndhordland.

Sehested anslog 1651 sit jordegods i Norge til i alt 4849 tdr. hartkorn, hvoraf 3045 i det søndenfjeldske, 1804 tdr. i det vesten- og nordenfjeldske. Det var omtrent det dobbelte af, hvad der senere krævedes til oprettelse af et grevskab. C. $\frac{1}{16}$ af Norges jordegods var i Sehesteds eje, langt mere end nogen anden privatmand i Norge besad. Hertil kom en række bjergværker.¹ Værdien af det hele takseredes af ejeren til 226.000 rdl.

Sehested synes gennemgaaende at have erhvervet godset meget billigt, fordi priserne efter krigen var stærkt trykkede. Der er sikkert heller ikke tvivl om, at han har benyttet sin mægtige stilling til at foretage mageskifter, som var til nok saa stor fordel for ham som for modparten, og at de taxationskommissioner, som traadte i funktion ved mageskifterne med kronen og udlæggene af krongods, ikke har forfordelt ham. Han skaffede sig ogsaa udstrakte godsejerrettigheder. Men henvisning til, at Christian IV. i jan. 1647 havde bevilget ham, hans hustru og arvinger danske adelsprivilegier for alt det gods, de ejede eller kunde tilforhandle sig, og til, at han for sine fordringer paa kronen kunde have købt sig et anseligt gods i Danmark med al den høj- og herlighed, som haandfæstningen gav det dan-

¹ Se ovenfor s. 70.

ske adelsgoods, tilstod Frederik III. ham i juni 1649 for hans norske godser danske adelsprivilegier uden afkortning. Hertil kom birkeret til hans hovedgaard, med ret til at indsætte sorenskrivere, og patronatsrettigheder til en række af godsets kirker. Han fik herved en højhedsret over sine bønder, som hidtil var ukendt i Norge. Ved hans mageskifter øgedes samtidig antallet af de bønder, der som ugedagstjenere gjorde hovarbejde til hoved- og ladegaardene. Ivrig efter at faa det størst mulige udbytte af sine jorder, skove, savmøller og bjergværker satte han desuden i flere tilfælde baade arbejdsydelse og afgifter i vejret. Der foreligger dog ingen vidnesbyrd om, at han er optraadt som bondeplager. Af sine bønder i Drammenegnen synes han, som før nævnt, at have været afholdt.¹ Og den sjællandske øgruppes vornedskab vandt ikke indpas i Norge.

»Som en konge i sit rike«, siger Tord Pedersen ved omtalen af statholderens godser omkring Drammen, »maa Hannibal Sehested ha følt sig, naar han gjested denne egn. Hver mand han møtte, var hans skatskyldige undergivne. Prester og sorenskrivere utnævntes av ham; de ansaa sig viselig nærmest som hans personlige tjenere og vogted sig vel for at gjøre ham imot. Han hadde den offentlige anklagemyndighet (hals og haand), og han oppebar retsbøderne (sigt og sagefald). Og sat han paa Strøm eller Sem og lot blikket glide ut over de dyrkede daler og de skogklædte aaser, saa var det, saa langt hans blik rak, kun sin egen eiendom han øinet«.

Det virker, set med vort tids øjne, lidet opbyggeligt, at en statsembedsmand udnyttede sin stilling til en saa vældig rigdomssamling. En historisk skikkelse og denne skikkelses stræben bør imidlertid dømmes paa baggrund af tidsalder og milieu. Sehesteds godshunger var karakteristisk for den tid og den stand, han tilhørte, selv om den, i lighed med andre sider af hans personlighed, antog større dimensioner end de vanlige. Erhvervelsen af jord og sammenlægningen af den i større sammenhængende godser laa den jyske storbonde-adelsslægt, hvis ætling han var, og alle andre livskraftige nordiske adelsslægter i blodet. Mindes kan i denne forbindelse ogsaa om de vældige godsmængder, som Axel Oxenstierna, Pehr Brahe og andre svenske højadelige i disse aar erhvervede ved gaver eller køb af kron- og skattegoods.

Sehested havde, da hans lille arvelod var medgaaet til hans ungdoms studierejser, erfaret, hvor svært det var at være en godsfattig adelsmand. Han var besluttet paa at sikre sig og sine arvinger en saa stor del af rigerens jordegods, at deres fremtidsstilling var solidt funderet og svarede til hans høje embede og det kongelig blod, som randt i hans hustrus og hans elskede datters aarer. I maj 1648 havde han blikket rettet mod sin gamle

¹ Se ovenfor s. 71.

forlening Tranekær gods paa Langeland, som 1645 af kronen var pantsat for et laan paa 62.000 rdl. til den stenrige holstenske adelsmand Christian Rantzau til Breitenburg, hans meddiscipel fra Sorø og senere politiske medbejler, men hans tilknytning til nordriget gjorde dette til det mest nærliggende felt for hans godssamling. Hans maal blev da her at skabe sig en godsejermagt, som ikke stod tilbage for den, som Rantzau, fra aug. 1648 kongens statholder i hertugdømmerne, Corfitz Ulfeldt eller andre aktuelle eller potentielle politiske rivaler besad i Danmark eller Slesvig og Holsten.

Hannibal Sehesteds godsattraa er dog ikke alene bestemt ved hans stands traditioner og synsmaader. Ogsaa de købmænd, som samlede formuer ved handel eller leverancer og laan til staten, og de borgerlig fødte embedsmænd, som siden blev den unge enevældes støtter, stræbte, ofte ved transaktioner, som ikke taaler nøjere belysning, at faa del i det privilegerede jordegods, uden hvilket ingen nød varig indflydelse og anseelse i det 17. aarh.s samfund. Dette gælder Peder Schumacher-Griffenfeld og andre af den dansk-norske enevældes af borgerstand udgaaede statsmænd, som det gælder den franske enevældige kongemagts tjenere med den store Colbert i spidsen og Marselierne og Louis de Geer og andre af erhvervslivets stormænd. Som disse var Sehested et barn af sin tid, ungenkapitalismens udfoldelsesperiode med dens moral og dens idealer. Uden et ideelt moment var hans rigdomssamling nemlig ikke. Da han i dec. 1647 ønskede at erhverve Bragernes med tilliggende gods, motiverede han det bl. a. med ønskeligheden af at »fremme trafikens tiltagelse udi Drammen«. Og det var »trafikken og kommercierne til befordring«, at kongen efter hans ønske gav alle, der boede eller vilde nedsætte sig paa Strømsø og i Eker og Drammen, 6 aars frihed for told, soldaterudskrivning og anden »besværing«. Han delte tidens anskuelse om privatdriftens nationaløkonomiske fordele frem for statsdriften, og han havde atter og atter fremhævet nødvendigheden af at drage kapitalister til landet og at udstyre dem med omfattende privilegier, hvis dets erhvervsliv skulde naa op paa højde med det vesteuropæiske. Han vilde, naturligvis for en stor del ud fra selviske bevæggrunde og familiehensyn, men dog ikke udelukkende ud fra disse, selv være en af disse storkapitalister og ved en økonomisk virksomhed i den store stil finde udløb for den »vindskibelighed udi adskillig brug, trafik, bjergværker og andet, hvorved indkomsten bedst anlægges«, hvoraf han i sit forsvarsskrift fra 1650 med rette berømmede sig selv. En norsk historiker (Edv. Bull) har hos Selio Marselis blandt selvishedens og haveisygens slagger ment at spore enkelte gyldne korn af interesse for det dansk-norske riges trivsel. Hos Hannibal Sehested er denne interesse uomtvistelig.

VII.

ANGREBENE PAA STATHOLDEREN. KAMP OG FALD.

TRODS DE KRAV, Sehested som godsejer stillede til sine bønder, gælder de klager, som i betydeligt omfang fremkom fra den norske almues side, kun i ringe grad hans godsforvaltning, men overvejende skatternes og militsens byrder og overgreb af fogeder, sorenskrivere og officerer. Det var klager, som ogsaa havde været til stede under hans forgængere, men som i særlig grad maatte gøre sig gældende, naar en ny skatte- og forsvarsordning skulde gennemføres ved hjælp af civile og militære embedsmænd, hvis duelighed og hæderlighed ofte ikke stod maal med de nye opgaver. Hertil kom det jævne borgerskabs uvilje over Marselis' og andres privilegier og misfornøjelsen hos den norske adel over at den, modsat statholderen selv, ikke fik danske adelsprivilegier uden begrænsning. Nok saa farlig for Sehested var dog vistnok hans modsætningsforhold til de danske lensmænd i landet, som dels repræsenterede den danske adels almindelige uro over tendenserne i hans norske politik, dels maatte føle sig ramte af de forhøjelser af lensafgifterne, som havde fundet sted i Christian IV.s sidste aar. Det er formentlig ikke uden medvirkning fra deres kreds, naar utilfredsheden i det norske samfund overdreves stærkt i de meddelelser, som naaede ned til Danmark. Sehesteds modstandere indenfor rigsraad og adel greb disse meddelelser sammen med rygterne om, at generalkommissariatsregnskaberne ikke kunde staa for en nærmere prøvelse, som kærkomne midler til at ramme ham. Men hovedmotivet til de angreb, som fra dansk side rettedes imod ham, var utvivlsomt hans udvidede statholdermagt og hans dermed nært forbundne stræben efter at skabe Norge en større uafhængighed inden for rigshelheden i finansiel og militær henseende til skade for raadets og adelens indflydelse dér.

Almindeligt kendt kan de planer, som var kommet til orde i den anonymes skrift, ikke have været. Men man vidste, at de ikke-adelige stænder i Danmark og Norge havde udtalt sig til gunst for nordrigets karakter af

arverige. Man kunde med grund formode, at statholderen havde del i alt fald i de norske meningstilkendegivelser i denne retning, og man kendte hans nære tilknytning til Christian IV.s politik og hans bestræbelser for at vinde den nye konges yndest. Allerede i længere tid var han, som han klager i sit forsvarsskrift fra 1650, »allermest paa landet blandt en og anden stands-person, som mere haver mig paa tunge og min forvaltning i Norge end det, de vel havde aarsag til at eftersøge hos sig selv«, blevet »graveret og udraabt, ligesom jeg skulde søge at fomentere nogle tanker udimod de rette fundament, hvorved at begge riger saa lykkeligt er inkorporerede, eller som mit forsæt ikke var til Danmarks riges interesse saa rettelig dirigeret, som det sig ellers burde«. Man angreb den norske forsvarsordning ikke blot som kostbar, men som »farlig og prejudicerlig« for danske interesser, og kritiserede den norske indtægtsforvaltning, »ligesom jeg skulde søge at stifte et eget renteri der oppe ved det forordnede kommissariat og saaledes separere begge rigers unerede kraft og indkomst«. Angreb af denne art var kommet til orde paa adelsmøder og i indlæg fra landkommissærerne, men havde hidtil i ringere grad formaaet at præge rigsraadets holdning. Nu var imidlertid, som anført, ved raadsudvidelsen i nov. 1648 en række mænd indtraadt i den høje forsamling, som havde deltaget i angrebene og ikke var til sinds at opgive modstanden mod den sehestedske politik. Samtidig synes den ny rentemester Peder Vibe, der havde følt sig tilsidesat som norsk generalkommissær, at have sat sig som maal at trænge baade hans og rigshofmesterens indflydelse tilbage.

Anledning til at lade høre fra sig fik Sehesteds danske fjender, da den tyskfødt, en tid paa Bragernes boende Heinrich Rogge, der allerede før Sehesteds statholdertid af norske domstole var dømt til strafarbejde paa Bremerholm for falske angiverier, aagervirksomhed og andet, og som siden uden held havde søgt at bestikke statholderen — »her er ingen ret til købs«, udtalte Sehested i følge rigens skriver Niclas Poulsens erklæring, »haver han ret med at fare, haver han ikke behov sig den at tilkøbe« —, i januar 1649 i egenhændige breve til kongen rettede en række klager mod de embedsmænd, som havde haft med ham og hans sager at gøre, og beskyldte statholderen for ikke at have ydet ham det tilbørlige retsværn. Roggeaffæren, som ved sin fremkomst havde skabt nogen misstemning hos Frederik III., var i sig selv af ringe betydning. Det lykkedes uden vanskelighed Sehested gennem en række erklæringer fra norske embedsmænd og andre at paavise klagernes grundløshed, og da han i maj kom til København, gav kongen ham fuldmagt til at føre Rogge til Norge og dér lade ham arbejde i jern for livstid som straf for hans »grove, løgnagtige og ubevigelige angivender og klager«. Men statholderens uvenner greb lejligheder

til at rette beskyldninger mod ham for egenmægtigt at have disponeret over norske toldindtægter. Forbitret benægtede Sehested i breve af marts 1649 til øverstesekretæren i danske kancelli Otte Krag, at have befattet sig »med en skilling enten skat eller told eller lensafgift eller nogen slags indkomst« uden i henhold til Christian IV.s eller rigshofmesterens ordre, og rettede et skarpt udfald mod dem, »som ere mine venner med et hykkelsk hjerte og taler alt ondt, naar jeg er borte«.

Samtidig harmedes han stærkt over en fra kancelliet modtaget ordre om at indkøbe jern, tjære m. m. til kronens behov, men henvise leverandørerne til betaling i rentekammeret i stedet for, som hidtil, at give dem anvisning paa norske told- og andre indtægter, en nyordning, hvori han sporede sine fjenders indflydelse. »Jeg haaber, om Gud vil, jeg kommer ned, at distringere mig baade fra det ene og det andet, thi jeg ved ikke mere at skikke mig udi denne charge. Man kan ikke med magt tage fra fattige folk det, som de for bare penge kan sælge dyrt til fremmede, og sende dem efter betaling paa renteriet udi det, som dog kommer herfra og andre muligen snarere behøver, naar det er nedkommet. Naar en daler er kommet fra Norge paa renteriet og skal til Norge igen, det er noget rart og eventyrligt, og (jeg) tror vist, at alting tænkes ikke ret efter«. De fremsatte løgnagtige beskyldninger »fortryder mig billigt, og burde det og fortryde baade herren og andre, om jeg saaledes omgikkes med herrens tjeneste. Jeg haver tjent en herre, som intet lod sig gække, er og vis paa, at denne gode herre ej heller gør«.

Under sit besøg i Danmark i maj-juni 1649 sluttede Sehested sig i følge Dureel til en række raaders kritik af rigshofmesterens forhandlinger i Holland, men skildres samtidig af samme hjemmelsmand som »forhadet af alle de andre«. Med kongen omgikkes han imidlertid fortroligt paa Frederiksborg. Det fortælles, at da Frederik III. klagede over, at statholderen kun medbragte 6000 rdl. af de norske toldpenge, anførte Sehested som grund, at Ulfeldt havde udstedt saa mange anvisninger paa denne indtægt, og raadede kongen til at give ham samme magt i Norge, som han havde haft paa Christian IV.s tid, saa skulde han nok skaffe penge. »Det behagede kongen, og Hannibal drak derpaa rus med kongen«. For at øge kronens norske toldindtægt gav Sehested afkald paa den toldfrihed, Christian IV. havde tilstaaet ham for Strømsø, men fik til gengæld danske adelsprivilegier for alt sit gods. Ved samme tid foretoges en for ham gunstig opgørelse af kronens gæld til ham. Kongen bemyndigede ham ogsaa til at fortsætte befæstningsarbejderne paa Akershus, antog flere ny officerer til den norske hær og tillod, at skatterne af Bergenhus len fortsat maatte forblive i landet for at bøde paa de skaar, som de tilstaaede skattenedsættelser havde gjort

i forsvarsbudgettet. Derimod lykkedes det, som det synes, ikke statholderen at faa ratificeret den instrux, som han efter kongelig ordre havde udarbejdet for zahlkommissær Villum Mechlenburg og kontributionsforvalter Johan Garmann som forvaltere af »alle de pengemiddel, militien og defensionen dér udi riget samt kommissariatet vedkommende«, og som i det hele søgte at genoplive generalkommissariatets og statholderens beføjelser i henhold til instruxen af 1646, bl. a. med hensyn til alle norske indtægters indsendelse til Akershus og nedsendelse til Danmark derfra af de midler, som af kongen befaledes anvendt i sydriget. Det var utvivlsomt rigsraadets og rentekammerets modstand, som her gjorde sig gældende.

Som ordfører for rigsraadets kritik af Sehesteds finans- og militærpolitik fremtraadte ved denne tid stærkere og stærkere rigsmarsk Anders Bille. Hans maal var en forstærkning af det danske forsvar og en forøgelse af de dertil anvendte indtægter, samtidig med at han ønskede den samlede hærledelse koncentreret i sin haand. Ud fra denne stræben angreb han baade landkommissærinstitutionen — som dog opretholdtes af raadets flertal — og det norske forsvarsbudget. Kort efter Sehesteds hjemrejse til Norge kritiserede han i juli 1649 under de finansielle drøftelser i raadsstuen skarpt det forhold, at alle de norske skatteindtægter nu anvendtes i landet selv, mens der i 1640 sendtes over 100.000 rdl. af dem til Danmark, og antydede, at der ogsaa af toldindtægterne brugtes store summer til norske formaal, som burde komme Danmark til gode. Maaske stod det i forbindelse med disse klager, naar en kongelig forordning af 20. juli ansatte den engelskfødte tidligere raadmand og handelspræsident i Göteborg Anthony Knipe som norsk generaltoldforvalter med overopsyn over hele det norske toldvæsen og ret til at udnævne toldembedsmænd, og breve til lensmændene i Norge af 10. august paabød, at ingen andre end kongen maatte udstede anvisninger paa norske toldindtægter. Dette skridt var rettet baade mod rigshofmesteren, som havde haft overbestyrelsen af begge rigers toldvæsen, og mod den norske statholder, der havde haft tilsyn med toldvæsenet i Norge og i alt fald tidligere havde anvendt norske toldindtægter til dækning af norske forsvarsudgifter. En beskæring af Ulfeldts myndighed kunde ikke være Frederik III. imod, mens rigsraadet vel først og fremmest har villet ramme Sehested. Det varede heller ikke længe, før der opstod bitre rivninger mellem ham og Knipe, der i øvrigt fra sin Göteborgtid var berøgtet som en kværlulant og snart efter fremkaldte klager ogsaa fra norske borgere.

Rigsraadets næste angreb fremkom under raadsmødet i august. Et flertal af raaderne, deriblandt kansleren, rigsmarsken, Joachim Gersdorff, som efter Ulfeldts ønske var blevet statholder i København og dermed en slags

stedfortræder for rigshofmesteren, men snart efter optraadte som dennes og svigersønnegruppens modstander, og den tidligere som landkommissær virksomme jyske adelsmand Christen Albretsen Skeel, en hovedtalsmand for konservative dansk-adelige synsmaader, underskrev 23. aug. en betænkning til kongen, som tilraadede en stærk nedskæring af de norske forsvarsudgifter. Muligvis har Sehested som et modtræk herimod og som sit svar paa kongens i maj til raadet rettede anmodning om bevilling af en »extraordinær hjælp« fremsat sit gamle forslag om en konsumtionskat. I alt fald blev et saadant forslag samme dags eftermiddag i kongens nærværelse — hvad der minder om forhandlingerne i april 1645¹ — drøftet i raadsstuen, men uden at vinde mere tilslutning end før. En haard kamp udspandt sig mellem statholderen og hans raadsfæller om det norske forsvarsbudgets størrelse. Hermed forbandt sig en strid om raadets fordring om afskaffelse af de pensioner og vartpenge, som betaltes af de norske skatter, en fordring, som ramte svigersønnegruppen, da baade Hans Lindenov og Ebbe Ulfeldt efter Christian IV.s af den ny konge stadfæstede ordrer oppebar aarspensioner paa denne konto. Personlig ramt maatte Sehested desuden føle sig, naar det udtaltes, at rigets len og benaadninger var alt for ulige fordelt. »Somme faar dobbelt løn og bliver rige og myndige, og andre derimod glemmes og tjener for intet«.

Sin norske forsvarsplan forsvarede Sehested, der i august sammen med sin hustru var ankommet til København, med baade kraft og behændighed. Var man sikker paa en varig fred, ansaa han et væbnet bondelandeværn for tilstrækkeligt ved siden af fæstningsgarnisonerne og flaaden. Fredsudsigterne var imidlertid højst usikre. Norge var efter Hallands og Jemtlands afstaaelse blevet langt mere udsat end før. Sverige var Danmark-Norge militært overlegent til lands og truede med at blive det til søs, saaledes at det kunde afskære forbindelsen mellem nordriget og de øvrige landsdele. En stærk norsk landmilitær var derfor, hvad »det sidste anstød alt for meget desværre paamindede os om«, en nødvendighed. Kongen var, som Gersdorff 1. sept. skrev til rigshofmesteren i Haag, »mere vanskelig med hensyn til Norges anliggender« end i andre og ydede øjensynligt Sehested den støtte, han kunde. Raadsflertallet stod imidlertid fast paa en nedskæring til 50.000 rdl. aarlig. Haarde debatter først i raadsstuen og derpaa i kongens nærværelse paa Rosenborg kunde ikke rokke dets standpunkt. Kongen greb imidlertid nu ind til sin statholders fordel og bemyndigede ham 6. sept. til, hvis han fandt dette nødvendigt, at anvende de 60.000 rdl., der var Sehesteds absolute minimumsfordring, »som han mest

¹ Se ovenfor s. 49.

praktikabelt eragter«. Han stadfæstede ham samtidig i direktionen over det norske forsvar og bemyndigede ham til at indkalde rigets stænder til forhandling om aarlige bevillinger til dette. For regnskab over indtægt og udgift af forsvarsmidlerne skulde han, som i Christian IV.s tid, være forskaanet, og kun svare til sine ordrer derom. Endelig udtalte Frederik III., at han ikke tvivlede om Sehesteds »gode conduite« i at varetage hans og rigets tarv.

Samme dag som kongens afgørelse med hensyn til det norske forsvar forelaa, skred rigsraadet imidlertid til en ny aktion mod den norske statholder og hans forvaltning, idet det forlangte generalkommissariatsregnskaberne siden Torstenssonkrigens begyndelse med tilhørende »beviser og ordrer« fremsendt til gennemsyn. Det henviste bl. a. til, at det altid havde gennemgaaet de danske krigskommissærregnskaber. Saa var da endelig fra raadets side det spørgsmaal om statholderens regnskabsførelse rejst, som adelen og landkommissærerne siden 1645 gentagne gange havde draget frem. Sehested var ikke uforberedt paa noget saadant og havde i sin erklæring vedrørende forsvarsudgifterne af 2. sept. lovet at svare for »min forvaltning dér udi riget, det være sig, hvad det være vil«. Og kongen gav sit samtykke til den ønskede undersøgelse, dels vel fordi han følte den som en politisk nødvendighed, dels vistnok ogsaa fordi han ønskede at faa fuld klarhed i denne sag. 13. okt. fik den afgaaede generalkommissær Niels Lange ordre til inden 1. maj 1650 at møde i København sammen med sine medkommissærer til den beordrede regnskabsafklæggelse.

Bag rigsraadet stod adelen, og den sjællandske adel greb lejligheden til i et indlæg til kongen af 16. okt. at gentage fordringerne fra 1648 om, at Norges indtægter skulde nedsendes til Danmark for dér at anvendes »til rigens hjælp, tarv og nytte, som altid før brugeligt haver været«, og at statholderen skulde dele magten med to raader, for at »undersaaternes affektion altid kunde erholdes huld og tro udimod E. K. M. og Danmarks rige«. Hertil føjedes ønsket om, at indtægten af Akershus len atter kunde komme kronen til gode »os undersaatte til forskaansel og de fattige til forlettelse«.

Sehested, som i slutningen af september var rejst tilbage til Akershus, blev stærkt fortørnet over denne skrivelse, som i mange eksemplarer udbredtes baade i Danmark og Norge, samtidig med at den indledede regnskabsundersøgelse bragte rygterne til at svirre. Det hed sig bl. a., at rigsraadet vilde have ham afsat og erstattet med rigsraad Niels Trolle, en af hans modstandere. Nogle udpegede ham som rigsadmiral efter den gamle Ove Giedde. Det var dog, mente den svenske resident, ikke saa let at faa afsættelsen gennemført, da kongen stadig var Sehested bevaagen og uden i følge sin haandfæstning ikke kunde afsætte en lensmand.

Det sidste var aabenbart rigtigt. Men ogsaa i forholdet til kongen vanskeliggjordes statholderens stilling derved, at han tilhørte den svigersønnegruppe, som baade kongen og rigsraadets flertal ønskede at ramme. Skønt kongen mod kansler Chr. Thomesens modstand trumfede ratifikationen af de af Ulfeldt i Holland sluttede traktater igennem¹, var forholdet mellem ham og rigshofmesteren, efter at denne i dec. 1649 var vendt tilbage til København, i andre henseender yderst køligt. Baade nyordningen af det norske toldvæsen og andre skridt fra kongens side krænkede den stolte førsteminister i den grad, at han holdt sig borte fra hoffet og raadets møder og fra febr. 1650 fralagde sig al befatning med finansstyrelsen. Spændingen øgedes ved, at kongen berøvede fru Kirsten Munks døtre deres titler af grevinder til Slesvig og Holsten og deres ret til at køre ind i slotsgaarden, i marts 1650 efter raadets ønske opsagde Hans Lindenov og Ebbe Ulfeldt deres pensioner og i august indledede en undersøgelse af den sidste haardt angrebne styrelse af hans len Bornholm, som medførte, at han mistede Hammershus uden at faa erstatning. I juli 1650 skred han til angreb paa rigshofmesteren ved gennem sin kammerskriver Christoffer Gabel at afkræve ham alle akter vedrørende storleverandørernes fordringer og afregninger, for at rentemestrene kunde gennemgaa dem.

Dureel mente allerede i febr. 1650, at kongen og rigsraadet var enige om at ødelægge Christian IV.s svigersønner, fordi de sad inde med rigets bedste len, og Sehested var »konge i Norge«, Ulfeldt »faktotum« i Danmark. I marts gik der imidlertid rygter om, at den norske statholder arbejdede paa en »akkord« med kongen, og at han, efter at have afgivet statholderskabet til Niels Trolle, skulde være rigsadmiral; kort efter hed det sig, at hans sag var blevet »gjort god hos kongen ved en sum penge«. Vor sikre viden indskrænker sig til, at kongen 1. marts lovede i løbet af to aar at betale Sehested de af ham byggede to orlogsskibe. 23. maj skrev Peder Vibe: »Hannibal Sehested er noget perplex udi sine sager, formedelst det, som er passeret med rigens hofmester. Dog befinder jeg, at statholderen i Norge recolligerer sig igen efterhaanden, saa at han gaar fast nok i sin dont, saa vidt jeg kan dømme derom«. Da Sehested derpaa i begyndelsen af juni var kommet til København i anledning af herredagen, erfarede Dureel, at han arbejdede ivrigt for at vinde baade kongen og dronningen, hvem han præsenterede den ene foræring efter den anden. Og i juli hørte pfalzgreve Karl Gustavs korrespondent i Hamburg Schütz, at den norske statholder »saavel hos kongen som hos rigsraaderne er i stor anseelse«, mens rigshofmesteren »malcontent« lukkede sig inde i sit hus.

¹ Se ovenfor s. 57.

»At Hannibal Sehested atter vil komme til Norge, tvivler man slet ikke om«, forlød det 17. juli fra Helsingør.

Naar Frederik III. trods angrebene paa Sehested og trods sit modsætningsforhold til Ulfeldt og de andre svingersønner stadig droges mod den norske statholder, var hovedaarsagen uden tvivl, at han ikke kunde undvære hans bistand, hvis planerne om indførelse af kongelig arveregering i Norge nogensinde skulde blive til virkelighed.

I de kongelige dele af Slesvig og Holsten udøvede Frederik III. allerede en af rigsraadet uafhængig regeringsmagt, støttet paa den kongetro grev Christian Rantzau, den kongelige statholder, og paa et nyoprettet regeringskancelli i Glückstadt med Dietrich Reinkingk som forstander. I samraad med Rantzau havde han desuden ladet visse slesvig-holstenske raader forhandle om indførelse af førstefødselsret i disse lande, i lighed med huset Gottorp, der allerede 1616 havde gennemført denne tronfølgeordning i sin del af Hertugdømmerne. Efter langvarige drøftelser udfærdigedes i juli 1650 det højtidelige arvestatut derom. Hans ældste søns arveret var nu sikret i denne del af monarkiet. Kunde man naa lige saa langt med hensyn til Norge?

I aug. 1649 havde kongen stillet forslag i rigsraadet om hertug Christians valg til tronfølger, og raadet havde samtykket i, at befuldmægtigede af stænderne indkaldtes til at forhandle derom paa næste herredag. I brevet herom ønskede kongen nu valget begrænset til Danmark, saaledes at det ikke burde »lyde paa at udvælges til Norge«, hvad dog raadsflertallet bestemt modsatte sig. Der vilde, udtalte Christen Skeel med rette, »om Norge skulde gaa i arv«, opstaa »stor disordre«. Foreløbig maatte da kongen nøjes med i brevet at betegne prinsen som »arving til Norge«. At han var til sinds at hævde arveretten som en realitet, naar lejlighed gaves, fik imidlertid udtryk deri, at han i maj 1650 skænkede sin dronning kronens tiende af Kongsberg sølvværk og dens andel af værket uden om danske kancelli ved en egenhændig skrivelse til Sehested og en af tyske kancelli udfærdiget skrivelse til dronningen, hvori han udtalte haab om, at hans »arvinger og efterfølgere« vilde respektere gaven. Da derpaa i juni stændernes befuldmægtigede samledes i København til tronfølgevalget, forlangte han, at valgbrevet skulde lyde alene paa »denne krone«, altsaa Danmark. Atter brød protesterne løs i raadstuen: der stod i Norske Lov, at Norge skulde regeres under Danmark, og det var »aldrig for efterkommerne at forsvare, at vi skulde afstaa det, som vores forfædre før os lovligen have mainteneret og faaet os i hænderne«. Adelen sluttede sig naturligvis hertil og fik tilslutning fra universitetet, Sorø akademi og byen Christianshavn. Gejstligheden og den øvrige borgerstand udelod derimod Norge af deres valg-

breve. I sit genbrev til raad og adel erklærede kongen prinsen for valgt til Danmark og Norge, mens det i det til gejstligheden blot hed, at han var valgt »til regimentet«. Samtidig fik kongen forhindret, at prinsen bandtes til hans egen haandfæstning. Prinsens opdragelse ønskede raad og adel betroet til paalidelige indfødte mænd, men opnaaede kun kongens løfte om ikke at forbigaa saadanne, naar de besad den fornødne dygtighed. Om formynderregeringen i tilfælde af kongens død eller bortrejse fastsloges det efter en længere diskussion, i ret nøje overensstemmelse med kongens ønske, at den skulde bestaa af 7 raader, blandt hvilke de i hovedstaden værende rigsebedsmænd, men i vigtige sager have hele raadets samtykke, i modstrid med Ulfeldts ønske om, at den skulde ligge hos rigsebedsmændene alene.

Det er umuligt at følge disse forhandlinger uden at blive slaaet af, hvor nøje Frederik III. i sin politik fulgte de retningslinier, som var anbefalet ham i »den anonymes consilium«. Hvilken direkte andel Sehested har haft i denne politik, lader sig ikke oplyse; det var jo i højeste grad magtpaaliggende for ham at skjule sine spor. Vi maa nøjes med at konstatere, at han var til stede baade ved forhandlingerne i aug.-sept. 1649 og under herredagen i juni 1650, at han ved disse lejligheder havde nær føling med kongen, og at han i rigsraadet stemte imod den af flere raader ønskede tilbage-sendelse af de gejstlige og borgerlige valgbreve. Hertil kan føjes, at da Frederik III. i 1656 — paa et tidspunkt, da Hannibal Sehested for en aarrække var ophørt at tage aktiv del i dansk-norsk politik — lod prins Christian hylde af stænderne i Christiania, spores der intet tegn til, at nogen har forsøgt at vinde dem for tilkendegivelser til fordel for arveriget. Det kongelige initiativ behøvede aabenbart en raadgiver og en hjælper for at gøre sig gældende.

Det var i god overensstemmelse baade med Sehesteds merkantilistiske indstilling og det anonyme »consilium«s raad om at vinde byen København for kongeslægtens stræben, naar Frederik III. 31. marts 1650 i raadet ønskede en udvidelse af hovedstadens privilegier drøftet, et forslag, som statholderen i sin tale i raadet 26. juli ydede sin kraftige støtte. At Sehested har haft kontakt med københavnske borgerkredse, ses tydeligt af hans ved denne lejlighed fremsatte privilegiepunkter.¹

Naar kongen 22. juni foreslog en komsumtionsskat og hertil føjede ønsket om, at adelen for 10 aar vilde opgive sin frihed for accise af øl og vin, ligger det ogsaa nær at spore den norske statholders indflydelse. Det var jo et af hans gamle programpunkter fra Christian IV.s tid. Rigsraadets

¹ Se ovenfor s. 69 f.

flertal var imidlertid, nu som før, mod en almindelig forbrugsskat og mod en indskrænkning af den adelige accisefrihed. For den acciseafgift af øl og brændevin, som vedtoges i raadet i august, blev adel og gejstlighed udtrykkeligt fritaget. Baade derfor og paa grund af afgiftens højde og de strenge kontrolbestemmelser vakte den ny »sise« stærk harme i byerne og især i København, hvor 139 mænd af borgerskabet i nov., da accisepaabudet oplæstes, i et indlæg til borgmestre og byraad angreb den som stridende saavel mod byens privilegier som mod haandfæstningen, men først og fremmest, fordi de to højere stænder og »kongens tjenerer«, som havde de største indtægter og formuer, var fritagne. Magistraten bragte den fremførte klage videre til kongen, hvad der fremkaldte en saa stærk ophidselse i rigsraadet, at det lod kongen i statholder Gersdorffs nærværelse tildele borgmestrene Hans Nickelsen Lundt og Hans Nansen en reprimande.

»For første Gang siden Grevefejden kastede Landets Hovedstad sin Mening i den politiske Vægtskaal« (J. A. Fridericia). Det store spørgsmaal er, om tanken om en borgerklage til magistraten og gennem denne til kongen med krav om lighed i skatten, under henvisning til, at det ikke alene var adel og gejstlighed, som havde privilegier, er opstaaet hos de københavnske borgere uden paavirkning ude fra. Den kendsgerning, at vi ikke før har mødt noget skridt af denne art fra den baade mod konge og rigsraad ret loyale bys side og ikke møder det igen før i 1658, da den ulykkelige krig med Sverige havde rørt voldsomt op i gemytterne og øget byens selvfølelse som det danske forsvars hovedcentrum, taler ikke for en saadan antagelse. Hannibal Sehested havde gennem en aarrække arbejdet for en forbrugsskat af alle stænder, han havde i Norge for en tid faaet adelens accisefrihed ophævet, han havde tilraadet Frederik III. samarbejde med det københavnske borgerskab, og han havde i alt fald i Norge vist sin evne til at fremkalde borgerlige meningstilkendegivelser til støtte for sin politik. Ti aar senere møder vi ham i politisk samarbejde med Københavns borgere. Men længere end til at paapege alt dette kan vi ikke naa. De breve og memoirer, som kunde kaste lys over de finere traade i det politiske spil, er jo — naar undtages Christian IV.s store og indholdsrige korrespondance — saa uendeligt sparsomt til stede i det 17. aarhundredes Danmark.

Hannibal Sehested havde al mulig grund til en nøje politisk alliance med kongen, thi hans standsfællers store flertal var besluttet paa at ramme ham haardt. 26. juli krævede rigsmarsken de norske skatter nedsendt til København, og under forhandlingerne i rigsraadet om den kritiske finans-tilstand vendte man sig imod dem, der nød større lensindtægter end deres formænd, »eftersom hver mand sig der over skandaliserer«, forlangte de norske militærudgifter yderligere nedsat, en undersøgelse ved 2-4 raader

iværksat af statens indtægts- og udgiftsregnskab, »om det alt er kommet til Kongl. Majst.s og rigens nytte«, og alle indtægter af begge riger nedsendt til rentekammeret med undtagelse af dem, der tilkom landekisterne. Sin vane tro undgik Sehested at udæske sine raadsfæller. Han medunderskrev saaledes rigsraadets betænkning af 9. aug. 1650 — bl. a. om indførelse af vin- og ølaccisen, en frivillig gave af lensmændene som hjælp til gældens afbetaling, forslag om at anmode adelen om en 6-8 aarig bevilling, hvis den ikke vilde afstaa sin accisefrihed for nogle aar, og forbedring af Københavns privilegier (til dels i overensstemmelse med hans forslag) — skønt det i betænkningen fremsatte ønske om, at de lensmænd, der havde mere i indtægt end deres forgængere, vilde nøjes med den gamle indtægt, ikke mindst havde adresse til ham selv. Det samme gælder et andet indlæg af samme dato, hvori det efter adelens ønske henstilles, at krongods kun udlagdes paa det vilkaar, at det efter et vist aaremaal atter kunde indløses af kronen. En nyhedsskribent i Hamburg erfarede fra Helsingør, at Sehested havde tilbudt i 4 aar at yde kronen 18.000 rdl. aarlig, saafremt hans standsfæller i forhold til deres evne vilde bringe et tilsvarende offer. »Dette er«, skulde han have sagt, »den nærmeste vej«.

De mod ham rettede beskyldninger søgte han efter evne at tilbagevise i et omfattende forsvarsskrift, en hel bog paa over 300 tætskrevne foliosider, som han i aug. 1650 fremlagde for kongen og raadet. Fremstillingen, som bærer spor af hastig udarbejdelse og langt fra er saa overskuelig, som det kunde ønskes, redegør for alle sider af hans statholdervirksomhed før, under og efter Torstenssonkrigen og søger at vise, at han i alt, hvad han har foretaget sig, har bygget paa kongelige ordrer »samt stændernes consens og tidernes fornødenhed«. En række aktstykker citeres eller refereres meget udførligt. Statholderarkivet paa Akershus er aabenbart blevet endevendt. Skriftets tendens er umiskendelig. Dets meddelelser er i det hele rigtige, men Sehested fortier for meget den rolle, han selv har spillet ved fremkomsten af kongelige ordrer og forordninger og stænderbeslutninger, og udelader et par gange enkeltheder, som kunde tydes til ugunst for ham. Trods disse mangler er arbejdet dog en historisk kilde af meget høj rang. Ingen anden dansk statsmand har efterladt en tilsvarende samlet redegørelse for sin forvaltning.

Et hovedformaal er at vise, at »jeg ingen ulovlig nytte, autoritet eller respekt (som en part mener) udi ringeste maader haver søgt, men min herres og rigets tjeneste«. Naar han i saa stor udstrækning havde ydet den norske krone laan, var det ikke i gevinstøjemed, men fordi de nødvendige midler ikke var at faa fra anden kilde. Hvad angaar de fremkomne klager over skatterne under krigen, tog han alle »upassionerede« til vidne paa,

at det skyldtes »nogle faa oprørske hoveder og løse kumpaner«, at skatteevnen i Norge i det hele ikke var aftaget, og at skatteansættelsen ikke havde været haardere efter end før krigen. Iøvrigt vilde det være godt baade for almuen og lensmændene og alle andre, som havde fordringer paa bonden, om de besværlige tider tillod noget afslag i skatten.

Harmfuldt vendte han sig mod den danske adels angreb paa ham og hans forvaltning, mod beskyldningerne for at ville ændre noget i Norges forhold til Danmark eller »separere« de to rigers finanser og mod klagerne over hans store lensindtægt, godsudlæggene til ham selv og andre, »min store indkomst og profit af bjergværkers og saves brug samt adskillige skibsparter« og de paastaede mangler i den norske regnskabsførelse. Han henviste til, at han fra 1642 til maj 1649 havde rentekammerets kvitteringer for de nedsendte regnskaber, og erklærede sig rede til at svare for alle de ordrer, han havde udstedt om anvendelsen af Norges offentlige midler. Naar der ikke af de norske indtægter var sendt mere ned til Danmark, skyldtes det skatteenedsættelserne, de store anvisninger, som statens kreditorer havde faaet paa disse indtægter, og umuligheden af yderligere at nedskære de norske militæruddgifter. Hans lensindtægt af Akershus havde, takket være kongelig naade, været stor. Han var imidlertid ikke »den første eller eneste mand udi begge riger, som mere haver prospereret ved kongelige benaadninger end ved nogen stor arv, naar alting vel bliver eftertænkt«. Og han havde af sin indtægt ydet store forstrækninger til kronen og var rede til efter evne at fortsætte dermed. Naar begge rigers fælles velstand for alvor toges op til drøftelse, vilde han som en redelig mand og god patriot vise, »at jeg haver ingen interesse, som fra min herres tjeneste og det gemene bedste udi ringeste maader differerer«. I øvrigt hævder han den opfattelse, at »hvis Eders Kongl. Majst. mig naadigst haver forundt, kommer aldeles ingen ved at limitere eller reformere«.

Ogsaa paa defensionsskibssagen og det norske forsvarsspørgsmaal kom Sehested ind i dette skrift. Hans defensionsskibsprivilegier havde ikke haft til hensigt at vække »misforstand« i Holland, mindske kronens toldindtægter »ved nogen privat nytte« eller »ved fremmede købmænds friheder at konfundere vores stat og henvende al fordel til dennem fra undersaatterne med mere, som jeg ofte har maattet høre«. Efter paany med styrke at have fremført de argumenter for oprettelsen af privilegerede skibsfartskompagnier, som vi kender fra hans store defensionsskibsbetænkning af 1646, betonedede han, at hans »tromente forsæt haver mere været at forene os vel med fremmede, fornemlig vores næste naboer, dog aldrig at forlade os saa paa dennem og deres gode løfter, som tiden og occasionen let forandrer, at vi jo skulde betænke de middel og al den stund, man haver tid,

hvorved begge rigers kraft og styrke ret maatte anvendes og stilles udi værk uden nogen privat interesse, det gemene bedste til forhindring. Og hvis ved undersaaternes egen hjælp alene ikke var saa let at praktisere, maatte ved deres og fremmedes fælles hjælp tillige befordres og underholdes« til begge rigers »fælles velstands befordring og konservation«.

Idet han henviste til ældre forslag fra hans side, ønskede han det gamle norske landeværn af alle vaabenføre mænd genoplivet og reorganiseret ved mønstringer og øvelser. Den udskrevne hær kunde saa nedsættes til det halve, dog saaledes at de fire fuldgaarde, som skulde stille en soldat, tillige skulde have en rytterhest rede for at muliggøre hurtig udrykning til de mest udsatte punkter. Paa fremmede lejetropper var han kommet til at se med stor skepsis. De var i krigstid dyre og vanskelige at hverve og endnu dyrere at underholde, og man var stadig udsat for mytteri og desertering fra deres side paa grund af kronens svigtende evne til at yde punktlig sold i rede penge og »andre Norges riges vilkaar, som undertiden falder haarde«.

Det var en forsvarsordning paa rent national basis, for hvilken Sehested her tog ordet. Han skulde senere gøre tilsvarende synspunkter gældende ogsaa for den danske hærs vedkommende.

Hvad Sehested i forsvarsskriftet udtaler om Norges handels- og forsvarsforhold, vidner om baade vidsyn og klogskab, og hele skriftet afgiver vidnesbyrd om den vældige kraft og det omfattende initiativ, han i sit statholderskab havde udfoldet. Men forsøget paa at fremstille hans rigdomssamling som en samfundsnyttig gerning har — trods den sandhed, det ud fra hans merkantilistiske grundindstilling rummede — næppe gjort det ønskede indtryk paa de af hans raadsfæller, som gad læse det digre opus. Og det samme gjaldt hans paastand om, at han ikke havde tilstræbt forandringer i Norges statsretslige og hævdvundne stilling inden for rigsenheden. De regnskabsuddrag, han vedlagde, og som nu ikke kendes, har øjensynligt heller ikke virket efter hensigten.

Sehested udtrykte i forsvarsskriftet sin tillid til, at generalkommissariatets regnskab maatte bestaa kongens og rigsraadets prøvelse. Først i aug. 1650 ankom Niels Lange til København med sine papirer, og revisionen overdroges derpaa af kongen til raaderne Jørgen Seefeld, Joachim Gersdorff og Henrik Rantzau, af hvilke de to første efter Dureel hørte til statholderens modstandere. Mens den stod paa, forblev Sehested i København og deltog i forhandlingerne i raadstuen. Der rettedes her, maaske under indflydelse af undersøgelsens resultater, i november et nyt angreb paa ham af rigsmarsken. Denne kritiserede samtidig, at der sørgedes bedre for de norske officerers underhold end for de danskes, og fik raadets flertal med sig i kravet om, at krongodsudlæggene i Norge bandtes til de samme vil-

kaar, som man paa kongens forslag efter langvarige forhandlinger var enedes om for Danmarks vedkommende, d. v. s. at det udlagte gods skulde kunne købes tilbage af kronen, og at kreditorerne kun fik udlæg for en del af deres fordring og skulde betale skat af godset.

Af større betydning for Sehested var dog regnskabsundersøgelsens udfald. At krigsregnskaberne led af mangler, var ikke ukendt for ham, og de tre raader viste ingen tilbøjelighed til at bagatellisere disse. De paaviste, at forskellige indtægter ikke var nøjagtigt specificerede, og at en række udgiftsbilag fattedes, mens andre fandtes utilstrækkelige. De fleste mønstringsruller over mandskabet var dels unøjagtige, dels ikke til stede i original. Undertiden var der opført udbetalinger til soldaterne, før de var indtraadt i tjenesten, eller samme udgiftspost var opført to gange. Samme officerer og soldater kunde findes anført under to forskellige regimenter. Hververpenge og sold var opført som udbetalt i rede penge i en række tilfælde, hvor størstedelen var ydet i proviant eller vaaben, som andet steds var ført til udgift for kronen — et forhold, som iøvrigt tidligere var paa-talt, og som havde ført til en nedsættelse af statholderens fordring paa kontoen »de sparede penge«. Den sum, som under krigen skulde være anvendt til køb af krudt, kugler og geværer, fandt revisorerne usandsynligt høj, og det samme gjaldt den betaling, som var ydet Selio Marselis og andre for leverancer og skibe.

De tre raadskommissærer havde haft besvær med at faa Niels Lange til at fremlægge de nødvendige bilag til regnskabet. Han skød sig ind under, at de tidligere rentemestre havde undersøgt og godkendt hans regnskaber. Da han derpaa i dec. 1650 i København blev taget i forhør af kongen og de tilstedeværende rigsraader, blev opgaven at faa bestemt, hvor ansvaret for regnskabsmanglerne skulde lægges. Man aftvang ham 19. dec. en udtalelse om, at han kun havde adlydt »deres ordre, som han endeligen fik at parere«, men da der den 20. afkrævedes ham en skriftlig erklæring om, hvor vidt han selv vilde svare til rullerne over de hvervede tropper og angivelserne om forbrug af klæder, proviant, vaaben og andet, nølede han og fremkom først 15. jan. 1651 med en henvisning til, at statholderen tidligere havde svaret skriftligt paa rentekammerets antegnelser om mangler i regnskabet, hvad de hvervede folk angik, hvorfor han ansaa yderligere redegørelse fra sin side for unødvendig. »Thi af mig er hr. statholders afregning gjort og fattet efter fremlagte og producerede dokumenter«. Efter denne udtalelse kunde Sehested ikke undlade at tage til orde. Han anmodede i en skrivelse til kongen af 19. jan., efter at have mindet om, at

¹ Se ovenfor s. 77 f.

han i 1646 havde faaet fuld decharge for sit krigsregnskab, »efterdi nu paa ny meget sælsomt derom tales mit gode navn og rygte til største nachdel«, om at det maatte blive undersøgt, hvorledes der var afregnet mellem Lange, statholderens befuldmægtigede og de hvervede officerer, for at det kunde ses, om han havde handlet som en redelig mand eller hindret Niels Lange i hans charge. Lange afgav derpaa 23. jan. en erklæring om, at han ikke tvivlede paa, at statholderen vilde svare til alle dokumenter angaaende de hvervede folks fordringer.

Sandsynligvis paa rigsraadets initiativ, men med kongens billigelse besluttedes det i februar at foretage en undersøgelse i selve Norge ved de to danske adelsmænd Sten Bille og Niels Krabbe, til hvem senere føjedes den norske adelsmand Jørgen Bielke, en søn af kansler Jens Bielke og kaptajn ved det akerhusiske regiment under Torstenssonkrigen. Kommissærerne opsatte en række spørgsmaal til forelæggelse for officerer, fogeder, præster og bønder i Akershus stift. Man ønskede fremfor alt at vide, hvilke skatter bønderne havde betalt siden krigens udbrud, hvor mange heste de havde stillet, og hvad der var ydet i betaling derfor, om der var afkrævet dem større bøder, end lovene tillod, og hvor længe de besoldede officerer havde været i tjeneste. Som det var at vente, klagede bønderne over skatterne og skydsfærdsbyrderne og over kronens og godsejernes, bl. a. Sehesteds fogeder, og var sikre paa, at der var krævet mere af dem, end landslov og forordninger hjemlede ret til. Man havde fundet sig deri for ikke at blive angivet for statholderen »for nogen rebellisk forehavende«. Niels Lange — der øjensynligt har været en gridsk og haardhændet lensherre og godsejer — beskyldtes for adskillige overgreb som lensmand over Eker og Sem hovedgaard og over Brunla len, mens man i regelen ikke angreb statholderen direkte. Bondeklagerne viste sig, da de senere gav anledning til forskellige processer, paa flere punkter at savne grundlag, men det kom frem, at adskillige underordnede embedsmænd ikke havde rent brød i posen. Dette var imidlertid en gammel skade, som ingen statholder havde kunnet komme til livs. »I det hele var almuens klager og indberetninger ikke egnede til at tjene som bevismiddel mod Sehested« (Osc. Alb. Johnsen). Og præsternes vidnesbyrd gik udtrykkeligt ud paa, at der ikke af dem og kirken var krævet andre byrder, end kongens ordrer og stændernes mandater bemyndigede statholderen til.

Heller ikke forhørene over officererne gav det af Sehesteds fjender ønskede udbytte, hvad der til dels kan skyldes, at det var umuligt saa længe efter at redegøre nøjagtigt for en række enkeltheder vedrørende krigens husholdning, men dog i det hele talte i statholderens favør. Lidet oplysende var gennemgaaende ogsaa de beretninger, som indløb fra fogederne om

skatter, afgifter og andre byrder i tiden 1643-48, og som mest byggede paa bøndernes opgivelser. Alene fogeden Hans Andersen i Øvre Romerike saa sig i stand til at specificere en række »skatter«, overvejende arbejdspenge, tømmerleverancer og -kørsler, hø- og havreudskrivninger, leverancer af heste, sadler, geværer o. a., som 1642-51 var oppebaaret i Akershus len, uden at der var ført regnskab over dem. Paa grundlag af erklæringer fra Hans Andersen og 6 andre af lenets 12 fogeder beregnede rentekammeret det paa denne maade oppebaarne, men ikke bogførte beløb for lenet som helhed til noget over 90.000 rdl. Der manglede imidlertid erklæringer fra 5 af lenets fogeder, og de 6 fogederklæringer var langt mindre bestemte end Hans Andersens. Rentekammerets beregning, der tydeligt er inspireret af statholderens fjender, hviler saaledes paa et overmaade løst grundlag. Det var desuden uundgaeligt, at en række leverancer og arbejdsydelse af den nævnte art under krigsforhold ikke kom til indførsel i regnskaberne. Sehested havde tidligere fremhævet, at der i krigens tid, især i grænseegnene, hvortil Øvre Romerike hørte, var ydet adskilligt mere af almen, end skattebeløbene hjemlede, og havde efter fredsslutningen ladet forhandle med bønderne om erstatning derfor, uden at dog de trufne afgørelser altid havde været til deres tilfredshed; de beskyldte bl. a. flere steder fogederne for at have tilbageholdt erstatningerne.

For en uvildig bedømmelse synes der ikke gennem undersøgelsen i Norge at være tilvejebragt grundlag for en anklage mod Sehested for bedvidst bedrageri ved skatteopkrævningen og afregningen med officerer og andre. Undersøgelsen var imidlertid iværksat af hans modstandere, og disse var besluttede paa, som behandlingen af fogederklæringerne viser, at udnytte den til det yderste i statholderens disfavør. Det samme var tilfældet med regnskabsundersøgelsen i København. 26. marts afgav de udnævnte raadskommissærer, der var blevet suppleret med tre andre raader, til kongen en foreløbig beretning om de norske krigsregnskaber med fremhævelse af de ovenfor nævnte mangler, men allerede forinden skal kongen ifølge Dureel gennem kansleren have nægtet Sehested adgang til hoffet, indtil han havde klaret fyldestgørende for sig, og tillige forbudt ham at forlade hovedstaden. 4. april stævnedes baade han og Niels Lange til at møde for rigsraadets domstol paa herredagen 26. maj. Som anklagegrund nævnedes i stævningen til statholderen dels mislighederne i krigsregnskaberne, dels hans »administration, inspektion og direktion« i Norge som statholder og kommanderende general.

Øjensynligt har den foreløbige revisionsberetning gjort indtryk paa Frederik III. Var Sehested, som denne beretning tydede paa, skyldig i omfattende underslæb over for kronen, kunde kongen vanskeligt længere holde

Rentemester Peder Vibe.
Miniature. Frederiksborg.

III.

I den høfdestad at den riges raad i overlysning
 er indseet, affskiedt, anseet, der hos Samfundet bestaet
 i den danske herredags sagges ladet indseet.
 Sagen der for den gode forrens gode raad og der,
 sendende den og frivilligt den man best kunde
 offer den mangles bopkaffens for som den
 den riges raad, og der den riges raad
 gøres og den for alle og alle siges
 kunde og siges og siges til den. København
 16. Juni. Anno 1651.

1651 6/6

Egenhändig skrivelse fra Frederik III. til rigsraadet 1651 6/6.
Rigsarkivet, København.

Hannibal Sehested.

Maleri af Karel van Mander 1650. Wedellsborg.

sin haand over ham. Til at fjerne kongen fra hans norske statholder bidrog imidlertid vistnok ogsaa, at der i hofkredse gik rygter om, at Sehested var delagtig i de konspirationer mod kongehuset, som man frygtede fra Corfitz Ulfeldts og hans hustrus side. Vi staar her over for de ganske grundløse beskyldninger, som den letlevende kvinde Dina Vinhofvers under indflydelse af sin elsker, den holstenske oberstløjtnant Jürgen Walter, en af dronningens yndlinge, i vinteren 1650-51 havde rettet mod rigshofmesteren og Leonora Christina for planer om at tage kongen af dage ved gift, den panikstemning, de vakte ved hoffet, og den tilsvarende rædsel, som Dina fremkaldte i Ulfeldts hus ved sine meddelelser om en mod ham og hans ægtefælle rettet mordplan, Dinas fængsling i april, kongens forbud mod, at rigshofmesteren forlod hovedstaden og den paafølgende proces for Københavns byting og raadstueret i maj-juni 1651 og derpaa for herredagen, der endte med Dinas domfældelse og henrettelse. Kongeparret og dets omgivelser frygtede oprørske handlinger fra Ulfeldts og hans venners side, men ønskede samtidig at udnytte affæren til rigshofmesterens ødelæggelse.

Midt i april skrev den spanske gesandt grev Bernardino de Rebolledo til sin regering, at naar kongen havde nægtet Hannibal Sehested adgang til hoffet, var det i forbitrelse over, at den norske statholder for stærkt havde kurtiseret hertuginde Augusta af Glücksborg, som var trolovet med den kongehuset nærstaaende hertug Ernst Günther af Sønderborg. Har den kun 42-aarige mand, som aldrig synes at have fundet fuld tilfredshed i ægteskabet med sin efter alt at dømme lidet begavede og vistnok noget kolde hustru, forelsket sig i den 18-aarige prinsesse? Eller har han gennem hende, der var en intim veninde af dronningen, søgt at vinde denne for sig? Allerede tidligere havde den svenske resident Dureel hørt om hans ivrige bestræbelser i denne retning. Det eneste vi ved, er at hertug Ernst Günther senere nævnes som hans fjende. Nogen afgørende rolle kan denne affære dog næppe have spillet for Frederik III. 24. april fortæller Dureel, at Sehested var »befriet« for den mod ham rettede mistanke i forbindelse med Dinasagen, men at der gik rygter om, at han og hans svoger rigshofmesteren »forenede sig«, samtidig med at mange af raadet stod paa Ulfeldts side.

For kongen maa det under disse omstændigheder have været ønskeligt at sikre sig den norske statholders fortsatte tilslutning til kongehusets interesser. Han opsatte 24. april en skrivelse til rigsraadet, hvori han bad dette indgive forslag om, »hvorledes de norske regnskabers misligheder, saa vidt statholderens person angaar, bedst udi mindelighed kunde afhjælpes og bringes til ende«. Denne skrivelse er dog usigneret, og det er tvivlsomt, om den er formelt tilstillet raadet. Frederik III. er maaske af statholderens fjender blevet overtalt til at afvente resultaterne af undersøgelsen i Norge.

23. maj skrev Dureel, at Sehested havde overrakt kongen et bønsskrift og bragt sig i nogen gunst igen, men sidste uge var de til Norge sendte kommissærer ankommet til København, og deres beretning havde »tilintetgjort hans favor og intention«. Da herredagen kort efter aabnedes, forelaa et af kancelliets øverstesekretær Otte Krag udarbejdet anklageindlæg, der med henvisning til undersøgelsen i Norge og forhøret over Niels Lange udtalte, at da kongen ansaa det for klarligt bevist, at Sehested paa mange maader havde forset sig mod sin ed og pligt mod kongen og riget og tilføjet kronen den største skade, begærede han, at det maatte paakendes, om han ikke ved lov og ret burde dømmes til at erstatte denne skade og desuden lide og undgælde som kongens og kronens utro mand. Det ses imidlertid ikke, at dette indlæg er blevet forelagt for raadets domstol. Kongen lod sig paany paavirke af de stærke motiver, han havde til at skaane statholderen. Det er formodentlig ogsaa lykkedes denne at afsvække indtrykket af den ved nøjere granskning ikke alt for tillidvækkende norske undersøgelse. 6. juni underskrev Frederik III. en skrivelse til rigsraadet, i hvilken han under henvisning til Sehesteds indstævning for herredagen bad om »de gode herrers gode raad og betænkende om, hvorledes dennem bedst synes efter de manglers beskaffenhed, som af de sex rigens raad udi de norske regnskaber gjort ere, denne sag billigen og lidelig paa alle sider kunde afhjælpes og bringes til ende«.

Først 12. juni, samme dag som Dina dømtes af den københavnske raadstueret, synes rigens raad at have taget den norske statholders sag for. Den 13. drøftedes kongens skrivelse. Rigsraadets protokolfører Christen Skeel skrev herom i sin dagbog: »Saa længe Hr. Hannibal Sehested beraaber sig paa sin uskyldighed (som dog anderledes befindes), tør jeg ikke raade Hans Majst. at lade sagen forsones, thi da en anden dag skal det hedde, at hannem er sket uret. Hvorledes det skal ske, derom faar Hr. Hannibal Sehested selv at gøre forslag«. Til dette votum synes raadets flertal at have sluttet sig. For at opgive forfølgelsen for herredagen krævede det altsaa en tilstaaelse af skyld, som vilde hindre Sehested i senere at vende sig mod sine angribere, og som desuden maatte medføre hans fratræden som norsk statholder, hovedmaalet for rigsraadets og adelens aktion mod ham.

Endnu den 18. om formiddagen synes Sehested at have haabet paa en taaleligere løsning, idet han i en skrivelse til sin fætter kansleren afgav den erklæring, at han aldrig havde haft i sinde at indlade sig i trætte med Hans kgl. Majt. og ikke vilde besvære sig over raadet, som havde haft hans regnskaber til behandling. Dette var dog ikke nok.

Under det stadige tryk af udsigten til en domfældelse ved en domstol, hvori hans politiske og personlige fjender sad som dommere, satte han den

samme eftermiddag sit navn under en skrivelse, hvori han tilstod at have begaaet »misligheder og forseelser« i sin administration og bad om, at hvad han havde forset sig »af misforstand eller uforfarenhed«, maatte slettes og efterlades ham.

Straks derpaa drøftedes i raadstuen vilkaarene for en ordning i mindelighed. Efter Chr. Skeels dagbog forelaa der tilbud fra Sehested om at »restituere skibe og gods«, altsaa opgive fordringerne for de af ham byggede skibe og det til ham udlagte krongods. Der har samtidig i raadet været rejst krav om, at han skulde give afkald paa statholderstillingen og Akershus len og udtræde af raadet samt »betale penge« og forpligte sig til at blive i landet. Til gunst for ham foresloges det — uvist af hvem — at anmode kongen om at give ham et andet len og lade ham beholde raadstitelen. Efter Sehesteds senere beretning i hans andragende til kong Karl X. Gustav af 19. aug. 1658 blev der derefter i hans »logemente« af kansleren overbragt ham et udkast fra raadet, som han efter fætterens anmodning underskrev, og som intet indeholdt om, at han skulde miste sit eget gods. Under 19. juni indeholder raadsprotokollen et referat af en skrivelse fra ham, hvori han gaar ind paa straks at »resignere sin charge og sit len i Norge, alt andet indstiller han til rigens raads interposition«. I et senere brev til raadet af 14. aug. 1652 minder han om, at han havde »ganske og aldeles undergivet sig de gode herrers højvise behandling og formidling«, men at raadets gennem kansleren ham tilstillede forslag ikke kunde »paa de tider vinde fremgang«. I andragendet til Karl Gustav klager han over, at han »ved nogle faa misunderses idelige tilskyndelse, fast mere for deres egen nytte og private had til mig og min fortune end til deres herres og rigets tjeneste« blev nødt og tvunget til at »afstaa charge, len og gods paa forhaabning at nyde noget andet udigen til min underholdning og vederlag udi Danmark«.

Det er tydeligt, at det for rigsraadets flertal først og fremmest har været maalet at faa Sehested afsat som statholder og det til ham udlagte krongods atter bragt i kronens eje, mens man, uden tvivl paa kansler Chr. Thomesens forbøn, har taget afstand fra at ruinere ham helt økonomisk og socialt. Hvem der især har tilskyndet kongen til at gaa videre, om det har været rentemester Peder Vibe, der af Dureel skildres som den mest aktive og uforsonlige kraft i aktionen mod baade Ulfeldt og Sehested, eller hertug Ernst Günther eller andre, kan ikke udredes. For Frederik III. har imidlertid sikkert rent politiske og finansielle overvejelser været afgørende. Sehested havde, trængt af raadet, maattet opgive sit norske statholderskab og dermed sin vigtigste forudsætning for i Norge at kunne virke til fremme af kongens og kongehusets aspirationer. Kongens hovedinteresse var her-

efter at høste den størst mulige gevinst for kronen af hans fald og at bringe ham i en saadan stilling, at han ikke kunde tilføre kongehusets modstandere, Corfitz Ulfeldt eller andre, nogen støtte af betydning.

»Kongens holdning«, siger Osc. Alb. Johnsen, »før og umiddelbart efter, at Sehested havde bekvemmet sig til at gjøre de indrømmelser, som blev krævet af ham, har noget i høieste grad perfid ved sig«. Disse ord kan næppe frakendes berettigelse. Frederik III. var nu engang saaledes indrettet, at han kun kendte loyalitet mod dem, paa hvis troskab han var ubetinget sikker, fordi han var i stand til at overskue deres intellektuelle dynamik, og fordi de var helt afhængige af hans naade alene. Det mest iøjnefaldende eksempel er favoriten Christoffer Gabel. Over for personligheder af videre aandelige dimensioner, større dristighed og frodigere idérigdom nærrede han altid inderst i sindet frygt og mistillid, selv om han i perioder kunde drages til dem. Ikke blot Hannibal Sehested, men ogsaa ærkebiskop Hans Svane skulde erfare dette.

Sehested søgte, efter at de haardere kapitulationsvilkaar var blevet ham forelagt, i en skrivelse af 23. juni at bevæge sin kongelige herre til mildhed. De vilde, som han søgte at vise i en udførlig redegørelse for sine formuesforhold, bringe ham, hans hustru og datter og hans kreditorer til ruin. Det var forgæves. 24. juni 1651 maatte han underskrive en i kancelliet opsat revers, hvori han takkede for den »clemens og naade«, kongen havde vist ham ved at efterlade ham »adskillige store forseelser«, »anseende, dersom efter retten mod mig skulde have været fort faret, det mig desværre vilde have faldet for tungt og strengt dertil at svare«. Han forpligtede sig til gengæld til »under æres og livs fortabelse« at afstaa til kongen og kronen alt sit gods i Norge, ene undtaget sit rørlige løsøre, og sin fordring for de to krigsskibe og til at betale officerer og garnisoner i Norge, hvad der kunde tilkomme dem til 1. maj 1651 af de dertil henlagte skatter, dog under forbehold af det krav, han kunde have til kommissærer og andre, hvad disse skatter angik. »Og efterdi jeg for adskillige aarsagers skyld befinder mig ubekvem til herefter at befatte mig noget med rigens sager, da vil jeg hermed paa det underdanigste have Hans Kongel. Majt. ombedet, at jeg fra statholders og raads bestilling og sæde naadigst maa forløves.« Han lovede tillige ikke at forlade Danmark uden kongens tilladelse og »mig altid som en ærlig, tro og lydlig undersaat lade finde«. Alt dette skete »udi den underdanigste tilforsigt, at Hans Kongelige Majt. mig vilde være og forblive en naadig herre og konning og unde af naade nogen middel, hvormed jeg mig med hustru og barn her udi riget kunde underholde«.

Sehested anslog værdien af det afstaaede gods til 226 000 rdl., adskiligt mere end selv den for ham ugunstigste fortolkning af regnskabsmang-

lerne kunde finde ham pligtig til at erstatte. Frederik III. havde, siger Fridericia med rette, »solgt sin tilgivelse«. Betalingen var et aabent brev af 25. juni, hvori kongen efterlod sin tidligere statholder hans »forseelser, saa vidt de hans person og administration udi vort rige Norge indtil denne dag angaa«. En maanedes tid senere maatte Niels Lange afstaa sine len og sit fra kronen og private (siden 1. jan. 1644) erhvervede gods.

Hannibal Sehested var herefter en fattig mand. Han opgav sin gæld til over 152.000 rdl., ud over hvad han skyldte Marselierne og andre for de to krigsskibe, han havde bygget for kronen. Hans løsøre kunde, mente han, højst indbringe 60.000 rdl.. I udestaaende fordringer havde han ca. 114.500 rdl., hvoraf kronens gæld til ham udgjorde 76.482 rdl. Denne gæld, som man anerkendte, bestod dels af Christian IV.s gamle obligation paa 46.482 rdl., som i følge kongebrev af dec. 1651 skulde forrentes af Akershus lensindtægter, dels af en yngre fordring paa 30.000 rdl., hvis renter udbetaltes paa Kieler omslag. Flere af fordringerne var imidlertid uvisse, hvortil kom, at de skatter, hvormed han havde maattet forpligte sig til at betale officerer og garnisoner, langt fra var tilstrækkelige hertil. Allerede 11. aug. blev regeringen da nødt til at overdrage ham afgiften af Akershus len for tiden 1. maj. 1651—1. maj 1652 »til at betale militsen og de to nybyggede skibe« og til at afstaa ham forpagtningsafgiften af hans afstaaede gods for samme tidsrum.

I det til herredagen udarbejdede indlæg mod Hannibal Sehested var der begæret dom over ham som kongens og kronens utro mand. Havde han da gjort sig skyldig i bevidst og planmæssigt bedrageri mod kronen? Selv vedblev han at benægte dette, thi den tilstaaelse, som blev aftvunget ham, gik alene ud paa, at han havde fejlet »af misforstand eller uforfarenhed«.

Fridericia har udtalt, at »et i det enkelte gaaende bevis for Hannibal Sehesteds skyld« ikke kan føres, bl. a. fordi beretningen fra de til Norge sendte kommissærer ikke findes, og den af raaderne begyndte regnskabsundersøgelse ikke vides at være afsluttet. Ej heller kendes Sehesteds og Niels Langes svar paa de gjorte antegnelser. Naar Fridericia alligevel anser ham for skyldig i underslæb, lægger han hovedvægten paa fogedopgivelserne om opkrævede, men ikke til indtægt førte skatter i Akershus len 1642-51. Som vi har set, foreligger der imidlertid ikke for disse »skatter« vedkommende beviser for systematisk bedrageri. Det er, hævder Osc. Alb. Johnsen med rette, ikke bevist, at de har været »andet end rent tilfældige og lokale paalæg«. Naar Sehested i den af ham forfattede redegørelse for

sine indtægter og sin formue siger: »dersom jeg af skatterne, som til garnisonen og officererne naadigst haver været deputerede, noget til min egen nytte befindes at have oppebaaret, da er jeg skyldig saadant at erstatte«, skal disse ord utvivlsomt ogsaa forstaas derhen, at hvis noget saadant er sket, har det fundet sted uden hans vidende. Hertil svarer, at han ved omtalen af denne erstatningsforpligtelse i hans revers fik fjernet konceptens ord: »eftersom jeg derimod har ladet oppebære skatterne, som dertil vare deputerede«.

Hvad krigsregnskaberne angaar, kan der ikke være tvivl om, at deres mangler for en stor del maa tilskrives de vanskelige og forvirrede forhold, hvorunder de er blevet til, det nyoprettede generalkommissariats svigtende forretningsdygtighed, dets ansvarlighed ogsaa for de lokale krigskommissærers regnskaber, Niels Langes personlige utilstrækkelighed og statholderens rastløse optagethed af krigsledelsen og krigsførelsen. I juni 1645 havde Sehested klaget over, at Niels Lange »adskillige penge, som ikke kommer kontributionen ved og hvis Hans Majt. (har) egentlig deputeret til krigen, uden min vilje og videnskab lader oppebære og derudi absolute kommanderer«. I et brev til Lange fra sept. s. a. klagede han over, at generalkommissæren lod ham i uvidenhed om finansforvaltningen, og at han forsømte de offentlige for sine private anliggender. Ikke længe efter, i oktbr. 1645, paatalte han, at Langes broder og medhjælper Hans Lange havde »udgivet fast alle de penge, han havde, til en del officerer, som lidet eller intet havde at kræve«, og i nov. omtaler han i brev til Lange »mange mangelfuldheder af ruller, beviser, ordres og andet«. Da han i jan. 1645 stod i begreb med at rejse til Danmark, udbad han sig af Lange en regnskabsextrakt, hvormed han »kunde nogenlunde forklare de mysteria, som ellers vil falde for udi Danmark, hvorpaa baade generalkommissarius og mig ligger storlig magt, som paa vores velfærd, indtil at det ved hannem selv fuldkommelig kan forklares, med rigtig rede og regnskab for kongen og rigens raad, om saa behøves og paafordres«.

Disse citater viser, hvor vanskeligt det var for Sehested at føre kontrol med krigsfinansernes enkeltheder, det sidste desuden, hvor magtpaaliggende det var for ham at kunne forelægge konge og raad et forsvarligt regnskab. I sit forsvarsskrift fra 1650 fremhævede han med god grund, at man ikke kunde behandle et krigsregnskab paa samme maade som et lens- eller andet regnskab; »derudi er jo saa stor forskel som imellem fred og fejde, efterdi man ikke altid haver kunnet gøre, hvad man gerne vilde, men været nødt til at bekoste det, som man gerne havde sparet«. »Og dersom udi Danmark saavel som udi Norge havde skullet forfattes et generalhovedregnskab paa al indtægt og udgift udi forleden fejde af alle slags rigens indkomst, skat-

ter, tolde, afgifter, forstrækninger, indkvarteringer paa landet og udi byerne, samt alt, hvis rigens undersaatte udi en eller anden maade haver udstaaet og forstrakt, anslagen udi bare penge og reduceret udi én summa, som til krigens underhold herudi riget er blevet anvendt, og saadant ved en generalcommissario efter én mands ordre skulde forklares, da muligt skulde befindes, at det skulde være jo saa vanskeligt at komme til rette med saadant regnskab og ikke foraarsage mindre snak end om det norske. Tror ej heller, mindre bekostning paa lige mange folk og officerer at skulle være medgangen, end udi Norge er udgiven; saa at hverken jeg eller nogen enten for forsømmelse eller ødsomhed, meget mindre for urigtige regnskaber med føje skulde kunne beskyldes. Men de, som nogen anden tid med saadant skulle have at bestille, skulle visselig befinde, hvor tungt det da vilde falde dennem at erwise udi gerningen, hvis nu saa meget snakkes om«.

Selv om en meget stor del af manglerne kan forklares paa denne maade, bliver imidlertid spørgsmaalet, om forklaringen slaar til ved dem alle. Det er ikke til at komme uden om den kendsgerning, at Sehested som statholder samlede sig en vældig privatformue. Han søgte i juni 1651 at vise, at denne var skabt paa fuld lovlig vis: ved hans lensindtægter, som han for tiden 1639-51 angav til ialt 334.800 rdl., hans indtægt af privatgodser, save og bjergværker, ialt 60.000 rdl., indtægten af det spanske salt, ialt 60.000 rdl., og det ham af Christian IV. bevilgede gratiale for de paa de hvervede tropper sparede penge, ialt 50.000 rdl. Raadsrevisorerne var aabenbart af en anden mening, naar de paapegede, at de opgivne indtægtssummer af skatterne paa generalkommissariatsregnskabet 1644-48 forekom dem mærkværdigt smaa. Hvad Sehested har svaret hertil, er desværre ukendt. Vi mangler uheldigvis ogsaa midler til at kontrollere hans private indtægtsangivelser. De af ham opgivne indtægter af Akershus len — 28.000 rdl. aarlig 1642-46, 39.400 rdl. aarlig 1646-49, 36.800 rdl. aarlig 1649-51 — synes ganske overordentlig høje. Hele lensindtægten af Danmark og Norge er ved samme tid anslaaet til c. 360.000 rdl. om aaret, hvoraf c. 260.000 tilfaldt kronen, c. 100.000 lensmændene. Der er dog hertil at bemærke, at Akershus len, især takket være de uhyre indtægter af trælastsalget, sikkert har været det mest indtægtsgivende af alle kronens len, og at Sehested fra 1646 havde det »kvit og frit«. Endelig bør det anføres, at Sehested, i slaaende modsætning til svogeren Corfitz Ulfeldt, — og senere rivalen Christoffer Gabel —, ikke i nævneværdigt omfang ses at have anbragt kapitaler i udlandet. Han udtalte selv senere i en skrivelse til Frederik III., at han »ellers lettelig saa vel inden som uden riget udi adskillige fremmede hænder haver kunnet fordele og fordølge« sine midler, »foruden at anvende dem til gods eller gøre saa stor forstrækning til Ed. K. M. og riget, dersom de

havde været saa ilde samlet, at jeg dennem ikke turde være bekendt, eller jeg havde haft den ringeste frygt, at hvis saa redeligt var erhvervet og til min herres og rigets tjeneste saa frilig igen forstrakt, skulde mig og mine arvinger uden nogen anden restitution saa ulykkelig fravendes«. Det viser, at hans tale om at frugtbargøre sin formue til rigernes nytte og opkomst ikke var mundsvejr. Og det viser tillige, at han ikke synes at have regnet med, at den kunde blive konfiskeret som følge af en anklage for besvigelser.

Fuldt til bunds i spørgsmaalet om Hannibal Sehesteds norske finansforvaltning bliver det næppe nogensinde muligt at naa. Hvad der kan siges med sikkerhed er, at mistanken om uredelighed fra statholderens side fandt støtte i regnskabernes tilstand, og at det ikke var muligt for Sehested fyldestgørende at forklare dem paa anden maade. Derfor nødtes han, skønt han ikke lod sig aftvinge en tilstaaelse om at have handlet uredeligt, til at underkaste sig først rigsraadets og derpaa kongens naade. Men det bør ikke glemmes, at regnskabsundersøgelsen foretoges af politiske modstandere, hvis maal var at berøve ham det norske statholderskab, fordi hans reformer i Norges forsvarsordning og forvaltning og hans politiske samarbejde med kongemagten frembød en fare for den gamle raadsforfatning og den danske adels privilegier. Hans fald var afslutningen paa en fleraarig politisk kamp.

Denne kamp satte varige spor efter sig. Sehested havde med historisk skarpblik set, at Norges voxende økonomiske pondus inden for det danske monarki og dets større udsathed over for svenske erobringsforsøg, efterhaanden som Sverige blev en militær stormagt, krævede en ændring i landets gamle lydrigestilling i fortsættelse af, hvad der var sket ved den norske stænderinstitutions udvikling, statholderembedets indførelse og oprettelsen af en norsk milit. Dette skarpblik var ikke mindre, fordi hans personlige ærgerrighed og attraa efter magt og rigdom var medvirkende drivkraft ved hans nyordning af det norske forsvar, hans skabelse af en centraliseret norsk finansforvaltning med tilbageholdelse af en væsentlig del af de norske indtægter i selve landet, hans samarbejde med Norges borgerstand, gejstlighed og adel paa stændermøderne, hans stræben efter at udvikle det norske erhvervsliv, hans oprettelse af et norsk postvæsen, hans reformer paa skydsvæsenets og andre omraader. Efter Sehesteds fald fortsattes ganske vist den reaktion, som allerede var sat ind fra efteraaret 1647. Hans efterfølgere som Norges statholdere Gregers Krabbe (1651-56) og Niels Trolle (1656-61) maatte nøjes med en myndighed, som ikke var væsentligt større end den, hans forgængere havde haft. De fleste norske statsindtægter

gik atter til Danmark. De visse lensindtægter og toldindtægter af Norge er for 1652 beregnet til ialt c. 145.000 rdl., hvoraf ca. 90.000 rdl. nedsendtes til rentekammeret. Indtægten af kontributionen var ved 1650 c. 269.000 rdl., hvoraf næppe stort mere end de 1649 til forsvaret bevilgede 60.000 rdl., senere ikke en gang saa meget, blev i Norge. Naar hertil føjes, hvad nordriget ydede Danmark i form af indtægter af de kongelige monopoler (salthandelen, handelen paa Nordlandene, Finmarken, Færøerne og Island), bjergværkerne, savbrugene og trælasthandelen (trælasttienden), afgifter af pelshandelen og trælast, fisk m. m., der nedsendtes til kronens behov, maa Norges bidrag til rigernes fællesbudget betegnes som uforholdsmæssigt stort, set paa baggrund af landets folketal og ydeevne. Og man kan vanskeligt modsige Osc. Alb. Johnsen, naar han hævder: »Den kapitaludtapning, som voldtes derved, maa i høj grad have bidraget til at hemme Norges fremskridt i en tidsalder, i hvilken betingelserne for en økonomisk og social udvikling i øvrigt var gunstige«. Det var denne udnyttelse og tilsidesættelse af det land, hvis styrer han var blevet, og som han i første linie viede sin kraft og sine evner, som Hannibal Sehested stræbte at modarbejde, og det var denne stræben, som blev hovedaarsagen til hans fald.

Efter Sehesteds tilbagetræden opløstes ogsaa generalkommissariatet, og defensionsskibsinstitutionen forfaldt. Den norske hær bevaredes imidlertid, omend i reduceret skikkelse, underholdt ved stændernes bidrag, der samledes i en egen norsk krigskasse, og med egne magasiner. Og den norske fædrelandsfølelse, som var traadt frem paa stændermøderne i Sehesteds statholdertid, og som hans energiladede og vidtskuende personlighed i højere grad, end de fleste norske historikere er tilbøjelige til at indrømme, havde bidraget til at kalde til live, og den norske borgerfølelse, i hvis væxt han ogsaa havde sin store andel, indgik som betydningsfulde elementer i landets fremtidige udvikling.

J. A. Fridericia saa rigtigt, da han i 1888 skrev, at de begivenheder, som førte til Sehesteds fald, »bleve i deres Følger maaske mere skæbnesvangre for Danmarks nærmest følgende Historie end Korfitz Ulfeldts samtidige endnu mere opsigtsvækkende Fald. Landets Regering mistede i ham for et højst kritisk Tidsrum et betydeligt organisatorisk Talent og en klogt beregnende Statsmand, og Frederik III. unddrog sig i 9 Aar Benyttelsen af en Raadgiver, der muligvis vilde have kunnet medvirke til en langt roligere Omdannelse af den dødsdømte Forfatning, end Tilfældet kom til at blive«.

Efter arveregeringens indførelse i Danmark og Norge genoptoges paa vigtige omraader traade fra Hannibal Sehesteds statholdertid og -gerning.

Det gælder ikke blot Norge, men i lige saa høj eller højere grad Danmark. Og hvad han havde lært og praktiseret under sine forhandlinger med norske stænder — og maaske ogsaa med danske — skulde paa det store stændermøde i København i 1660 komme den fredelige omdannelse af rigernes forfatning i monarkisk retning til gode. For hans gerning som Danmark-Norges rigsskatmester danner endelig hans erfaringer som Norges administrator en betydningsfuld forudsætning. Men han skulde forinden gennemgaa en haard modningstid i lidelsernes og resignationens skole.

2. Bog.

Hannibal Sehesteds Strid for Oprejsning.
Krigen i Norden, Freden i København
og Bornholms Vederlag.
1651-1660

I.

UNAADENS AAR INDTIL DEN DANSKE KRIGSERKLÆRING MOD SVERIGE I JUNI 1657

I DE DAGE, da Hannibal Sehesteds skæbne afgjordes, var interessen i København langt mindre samlet om den end om rigshofmesterens proces mod Dina Vinhofvers. 3. juli godkendte herredagen raadstuerettens dødsdom over Dina, og 11. juli udførtes dommen. Men 13. juli fremsatte kongen — med henvisning til, at »ridderskabets deputerede ikke aflader endnu at urgere paa, hvis de nogle gange tilforn, endog paa alle stændernes vegne, haver givet rigens raad anledning, om rigernes indkomst, gæld og regnskaber at inkvirere« — for rigsraadet en række klager mod Ulfeldt, især vedrørende hans egenmægtige embedsførelse og hans forhold til statens leverandører. Rigshofmesteren var i forvejen kendt med indholdet af den kongelige skrivelse og besluttede ikke at afvente resultatet af den bebudede undersøgelse. 14. juli om aftenen forlod han og hans hustru hemmeligt København med Holland som maal. Fra Holland drog han i september til Sverige, hvor han søgte og opnaede dronning Christinas protektion. Det var en undsigelse til den danske konge, som med rigsraadets samtykke berøvede ham hans len. Kort efter hørte man, at han konspirerede mod det danske kongehus. Den 1. juli ved en revisionskomité, bestaaende af fire raader, iværksatte undersøgelse af hans afregninger med leverandørerne viste efterhaanden, at flere af disse — generaltoldforvalter Henrik Müller, Gabriel Marselis, huset A. B. Berns o. a. — havde besveget kronen for beløb, der til sammen nærmede sig $\frac{1}{2}$ mill. rdl. Direkte beviser for personligt underslæb fra Ulfeldts side var ikke til stede, men den rigdom, som han havde samlet sig i sit embede, og hvoraf vistnok den største del allerede før flugten var anbragt hos udenlandske bankierer, var meget stor — saa stor, at han 1652-55 var i stand til mod obligationer at laane dronning Christina, kong Karl Gustav og andre svenske over 330.000 rdl. og 1660 havde et samlet obligationstilgodehavende paa over 550.000 rdl., d. v. s. det dobbelte af den anslaaede værdi af Hannibal Sehesteds aktiver før hans fald.

Iøvrigt blev ingen af de implicerede draget til ansvar, fordi regeringen ikke kunde undvære deres kredit, og fordi de, modsat Hannibal Sehested, ikke følte som nogen politisk fare for det bestaaende régime.

Mens Ulfeldt havde en del venner blandt sine standsfæller, der frygtede, at hans flugt skulde bane vej for en tiltagende indflydelse for kongen og hans tyske raadgivere, synes faa inden for den danske adel at have beklaget Sehesteds fald. Dertil havde hans politik for meget været rettet mod dens interesser. Den tid, der fulgte, blev svær at komme igennem for ham. Han rejste i slutningen af september til Helsingør, en mils vej fra hvilken by han havde købt en lille gaard af en københavnsk borger. Herfra bad han statholder Joachim Gersdorff »som en god oprigtig ven og fætter« virke for, at han fik renter af sin resterende fordring paa kronen for dermed at forrente sin gæld til Marselierne og andre samt »saadan pension, med frihed at rejse, at jeg med hustru og barn kunde uden miseria underholdes, efterdi vi haver mistet al vores indkomst og det bedste løsøre afhændet eller pantsat, saa at vores vilkaar ere elendige, naar de ret eftertænkes«. Naar Dureel erfarede, at han skulde være »noget melankolisk«, er der ingen grund til at tvivle om sandheden heraf. Og hans skæbne gav filosofiske aander anledning til kristelig eftertanke. En dag fandt man, fortæller Dureel, opslaaet følgende vers paa hans dør:

»I ydmyghed søgte jeg værdighed,
Paa værdighed fulgte strax rigdom med.
Rigdom førte mig udi stolthed.
Af stolthed faldt jeg i jammer og nød,
Af jammer omsider til ydmyghed.«

Hannibal Sehesteds rastløse og dynamiske aand fik brug for resignation i den kamp, som han maatte kæmpe for at finde en form, hvorunder livet lod sig leve videre. Søge tilflugt i Sverige, som Corfitz Ulfeldt og snart efter den anden faldne svoger Ebbe Ulfeldt gjorde, vilde han ikke. Samtidig viste kongen ingen tilbøjelighed til at give ham det len i Danmark, som han havde udtrykt haabet om. Det var i følge Dureel især hertug Ernst Günther, som her modarbejdede ham. Han fandt under disse forhold opholdet i Danmark uudholdeligt og fik i november kongens tilladelse til at besøge de lande, han selv efter anmodning af kammersekretær Theodor Lente havde opgivet, nemlig Tyskland, Schweiz, Ungarn, Italien, Frankrig og Spanien, samt et pas, der hædrende nævnte hans virksomhed i statens tjeneste, især under krigen og som rigsraad. Kort efter tillagdes der ham en aarspension paa 4.000 rdl., at betale af toldafgifterne i Ribe og Kolding,

som laa under henholdsvis hans broder Mogens Sehesteds og hans svoger Jørgen Seefelds len (Riberhus og Koldinghus). Ogsaa renterne af sine fordringer paa kronen fik han løfte om at faa betalt. Til gengæld forpligtede han sig til at forblive kongen tro, ikke gaa i nogen fremmed herres tjeneste uden hans vidende og samtykke og atter at indfinde sig, hvis kongen kaldte ham tilbage.

Før han gjorde alvor af udenlandsrejsen, drog han i jan. 1652 til Norge for at ordne sine affærer dér. Han fik at føle, at han ikke længere havde magtens og rigdommens støtte. Officerer og soldater krævede sold, folk af alle stænder forlangte betaling for tjenesteydelser under krigen, købmænd sendte regninger for leverancer, Christianias magistrat, der skyldte ham saa meget, krævede betaling for de ryttere, byen havde haft i indkvartering 1646-47. En del fordringer henviste han til kronen, andre maatte han betale af de penge, han fik ind ved salget af sit løssøre. Den maade, hvorpaa han afviste fordringer, som han fandt uberettigede, viser, at han ikke havde mistet hverken næb eller klør. Men det var ham sikkert en lettelse, da han i april 1652 sagde det rige farvel, hvis ukronede konge han en gang havde været, hvor han havde haft sit virkefelt og sit hjem, og hvis folk han havde faaet kært.

I maj 1652 var han i Hamburg, hvor han til den danske resident Martin Rasch udtalte sig stærkt misbilligende om Ulfeldts adfærd, men aflagde kort efter besøg i Jylland — for at opvarte kongen, mente Rasch, og derpaa rejse til Surbrøndene i Spa og videre over Holland eller England til Frankrig, Italien eller Spanien, »indtil der indtræder nogle ændringer og bedre vejr for ham«. Har han haabet paa en mere gunstig holdning fra kongens side, blev han imidlertid skuffet. Det fortaltes, at Frederik III., da han paa vej til Holsten i begyndelsen af juni passerede Kolding og fik at vide, at Sehested ventedes til byen, udtalte, at hvor »kongen af Norge« var, maatte kongen af Danmark hellere drage bort. Kongens fortsatte kulde hænger sandsynligvis sammen med hans mistanke om, at der trods alt var maskepi mellem Sehested og Ulfeldt, der i april havde rettet et heftigt angreb paa regeringen i København i sit »Højttærende Æresforsvar« og snart efter i Stockholm søgte at drive Sverige til krig mod Danmark. Den spanske gesandt Rebollo, der var Sehesteds ven og traf ham under et kortvarigt besøg i København, mente ganske vist i juni, at den faldne stormands hovedfjender var at søge i rigsraadet. Da Sehested 14. august fra Lübeck, hvor hans hustru og datter havde taget ophold, bad raadet bevæge kongen til at tilstaa ham et arveligt gods i Danmark i erstatning for de i Norge afstaaede ejendomme, »paa det jeg uden spot og armod kunde leve og blive udi landet at tjene Hans kongelige Majestæt og

mit kære fæderne rige«, kom rigsraadet ham imidlertid saa vidt i møde, at det i en af Chr. Thomesen affattet skrivelse 24. sept. tilraadde kongen at give ham et len og anbefalede, at han i selskabelig omgang fik rang efter sin anciennitet som rigsraad. Skønt Sehested 21. sept. havde faaet kvittering for sin regnskabsaflæggelse af Akershus og tilliggende len, tog kongen dog intet hensyn til denne forbøn. Heller ikke de rygter, som i nov. og dec. verserede i København om, at den faldne statsmand skulde sendes som dansk gesandt til England, realiseredes.

I februar-marts 1653 var han atter i Hamburg, hvor Rasch erfarede, at han havde Chr. Thomesen som sin »patron«, og at kongen ved to rigsraader havde ladet ham forsikre om sin naade. »Han er«, dømte Rasch, »et capabelt subjectum, som ikke kan finde sig i, at hans talent begraves«. 14. marts rejste Sehested over Lübeck til København. Rasch, der 2. april meldte Frøken Christianes og hendes datters ankomst til Hamburg, hvor de tog ophold »i Hr. Bernebergs hus«, var stærkt optaget af ex-statholderens fremtidsudsigter. Det meldtes fra København, at kongen endnu ikke havde villet give ham audiens, men lod sig forlyde med, at han ikke mere var ham unaadig og vilde tilstaa ham et pensionstillæg. Maaske vilde Sehested da søge fremmed tjeneste, eventuelt hos kongen af England, »hvortil jeg har raadet ham, da han ikke vil lade sit talent ligge brak, indtil med tiden og occasionen amnestien vil aabne døren for den fuldstændige og virkelige naade«.

Frugtesløs blev en ny henvendelse fra Sehested til rigsraadet i maj 1653, hvori han synes at have ønsket noget af sit afstaaede gods tilbage og tilbudt at lade sig bruge i kongens tjeneste. Raadet bad i skrivelse af 26. juni gennem rigshofmester Joachim Gersdorff, rigsmarsk Anders Bille og rigskansler Christoffer Urne paa ny kongen om at give Sehested et len foruden anvisning paa visse statsindtægter til betaling af hans kreditorer, jordegods i pant samt tilladelse til, hvis kongen ikke vilde bruge ham i sin tjeneste i eller uden for riget, at søge sin »forfremmelse« paa steder i udlandet, hvor det ikke kunde være kongen til skade. Kongens øre var stadig døvt. I følge Rebolloedo arbejdede Sehested for at blive genoptaget i rigsraadet, hvad der bl. a. skulde være strandet paa en tvist mellem ham og regeringen om fortolkningen af hans spanske traktat fra 1641. I nov. 1653 skrev Kirsten Munk til Leonora Christina, at Hannibal med familie besøgte hende paa Boller; han »ligger her og skriver til Sjælland og holder an om Møn. Hans fætter¹ trøster ham vel, Gud hjælp os«.

Sehested saa selv aarsagen til Frederik III.s fortsatte unaadige holdning

¹ Chr. Thomesen.

Oliver Cromwell.

Buste af Giovanni L. Bernini. Westminster Palace. London.

Karl II. Stuart. Ungdomsbillede.

deri, at hans uvenner ved hoffet havde beskyldt ham for forbindelse med kongens fjender. Beskyldningen rummede den sandhedskærne, at han i begyndelsen af 1653 havde skrevet til sin gamle myndling grev Valdemar Christian, hvem hoffet i København mistænkte for landsforræderiske forbindelser med hertug Karl IV. af Lothringen, at han vilde opsøge ham i Köln. Denne henvendelse var imidlertid et led i de ivrige bestræbelser, Sehested 1653-54 udfoldede for at faa en udsoning mellem Frederik III. og hans unge halvbroder i stand. I dette øjemed og for selv at vinde en indflydelsesrig fortaler hos det danske kongepar henvendte han sig først til dronningens moder, hertuginde Anna Eleonora af Braunschweig-Lüneburg, derpaa til dennes ældste søn hertug Christian Ludvig af Celle. I et brev til hertugen, dateret Hamburg 30. maj 1654, indrømmede han, at han havde »fejlet, saaledes som jeg har tilstaaet det ved at miste alle mine godser, min rang, mit embede og kongens naade«. Men han betonedede samtidig, at han havde »bevaret en urokket trofasthed og taalmodighed over for min konge og herre og undladt at tage tjeneste andet steds, hvor jeg havde kunnet leve med større ære og bedre kaar end paa den maade, hvorpaa jeg her fører et borgerligt liv, foragtet af dem, som ikke kender mine forpligtelser«. Christian Ludvig sendte Frederik III. en afskrift af dette brev, men erklærede i øvrigt ikke at ville blande sig i sagen.

Det var imidlertid med henvisning til sine svogres, hertugerne Georg Wilhelm, Johan Frederik og Ernst August af Braunschweig-Lüneburgs intercession, at Frederik III. i aabent brev, dat. Flensborg 23. juli 1654, udtalte, at han ikke vilde undlade »os mod bemeldte Hr. Hannibal Sehested naadig at erklære, uagtet alt hvis hidindtil passeret er«, og gav ham tilsagn om »et len udi vort rige Danmark, saa vidt muligt er«. »Og dersom ej dertil saa snart vil gives lejlighed, eller og at noget len ej saa hastig skal kunne vaccere, haver vi hannem imidlertid naadigt bevilget, at han maa nyde den hannem af os hidindtil forundte pension og sig dermed paa fremmede steder begive, og sig udi hvilken udlændiske herres tjeneste bruge lade, som hannem lyster, dog uden vores eller Kronens præjudice, men sig saaledes anstille, som en patriot vel eigner og anstaar, saa at han vores naade fremdeles kan nyde og beholde. Men naar vi hannem ej længere ville forløve, eller og til sinds vorder hannem igen at indfordre, ville vi hannem det et aar tilforne naadigst forstændige lade«.

Det var en anvisning paa fremtiden, som kongen her gav. Og Sehested var da henvist til, hvis han skulde slippe ud af sin triste tilværelse i Hamburg, dobbelt ulidelig, fordi han var tvunget til lediggang, at se sig om efter fremmed statstjeneste. Sverige var udelukket. Men hvor ellers var

der marked for de erfaringer, han sad inde med, og hvorledes finde de nødvendige tilknytningspunkter?

Sehested rettede her, som hans ven og beundrer Martin Rasch havde raadet ham til, i første linie sin opmærksomhed mod kong Karl II. Stuart, som efter sin fader Karl I.s henrettelse og republikens oprettelse i England 1649 og sit kortvarige skotske kongedømme 1650-51 havde etableret sit exilhof i Paris, hvorfra han, under indtryk af den politiske tilnærmelse mellem den engelske protektor Oliver Cromwell og den franske statsleder kardinal Mazarin, i juli 1654 forlagde sin residens til Spa og Aachen og snart efter til Köln. Han var sønnesøn af Christian IV.s søster dronning Anna og altsaa en slags nevø baade af Frederik III. og af frøken Christiane. Her var maaske mulighed for en tilknytning, som i tilfælde af kongedømmets genoprettelse i England kunde blive vejen for den faldne danske statsmand til atter at vinde ære og værdighed i Danmark. Hans chancer maatte øges derved, at han fra sin ungdom var vel hjemme i baade det engelske og franske sprog. Sehested søgte forbindelse med Thomas, Lord Wentworth, der 1653 var i Danmark som den engelske konges udsending, og sendte i febr. 1654 fra Hamburg med Wentworth et brev til Karl II., hvori han tilbød ham sin tjeneste, »saa fattig og saa lille som jeg er«, saa fremt kongen engang skulde faa anvendelse for ham.

Da dette tidspunkt syntes at trække ud, benyttede Sehested den fra Stockholm hjemvendende engelske gesandt Sir Bulstrode Whitelocke's ophold i Hamburg og Glückstadt i juni 1654 til at sende en føler til Cromwell's England. Den danske regering var ved Ulfeldts alliancetraktat af 1649 blevet knyttet til Nederland og havde under den engelsk-hollandske krig 1652-54 ydet Generalstaterne bistand ved at spærre Sundet for engelske skibe, men Danmark var blevet optaget i fredstraktaten i Westminster i april 1654 og laa nu i forhandlinger med den engelske protektor om en ordning af de indbyrdes tvistigheder. Maaske var her en chance for at vinde diplomatiske laurbær. Sehested gjorde indtryk paa den puritanske statsmand, der skildrer ham som »a gentleman of excellent behaviour and abilities«, ved sin intelligens, sine sprogkundskaber i Engelsk, Fransk, Italiensk, Hollandsk og Latin og sine talegaver. »Hans tale var frimodig og aabenhjertig og meget fri angaaende hans eget land og hans konge, over for hvem han ikke var uden kritik (on whom he would somewhat reflect)«. Han havde til hensigt snart at aflægge England et besøg og bad Whitelocke »bevæge protektoren til at tillade ham at komme dertil og tjene ham, hvad han gerne vilde, da hans eget land var ham forbudt«. Whitelocke lovede at gøre, hvad han kunde.

Trods sin kritik af Frederik III. og forholdene i Danmark — og maaske

ikke mindst den danske ydrepolitik — gav Sehested kansler Chr. Thomsen og Joachim Gersdorff, fra okt. 1652 Corfitz Ulfeldts efterfølger som rigshofmester, meddelelse om formaalet med sin Englandsrejse. 23. juli gav kongen ham, som nævnt, idet han stadfæstede hans pension paa 4.000 rdl., tilladelse til at søge fremmed tjeneste, og i aug. fulgte han hertug Johan Frederik af Braunschweig, Dronning Sophie Amalies yngste og mest begavede broder, hvis venskab han havde vundet, og gennem hvem han opnaaede et pengelaan af hertug Christian Ludvig, til Bruxelles. Her og i Antwerpen traf han bl. a. den abdicerede svenske dronning Christina, der gav ham et hverv at udføre hos Cromwell, hvis art dog er ukendt. Samtidig synes den spanske regering i Bruxelles at have givet ham i kommission at hverve tropper for den i England.

I oktober ankom Sehested, forsynet med et pas til et engelsk badested, til London. Indholdet af den halvanden times samtale, han 25. oktober, introduceret af Whitelocke, havde med lordprotektoren, vel tidens mærkeligste personlighed, og hvad der taltes om ved den middag hos Cromwell, hvori han i december deltog, er ukendt. Men i følge den hollandskfødte danske Londonresident Simon de Petkums rapport skal forholdet mellem Danmark-Norge og England have været genstand for drøftelse, og Sehested skal have meddelt den danske ambassadør Henrik Villumsen Rosenvinge — 15 aar før hans medfølger paa ambassaden til Spanien — der fra april opholdt sig i den engelske hovedstad for at føre de forhandlinger, som afsluttedes ved venskabs- og handelstraktaten af 15. sept. 1654, samtalens indhold, som regeringen i København synes at have tillagt en vis vægt. Whitelocke fortæller i sine erindringer, at Cromwell flere gange spiste til middag med Sehested og »var højst indtaget i hans selskab (was much taken with his company), da han var en meget begavet mand, talte mange sprog, og Engelsk udmærket godt, og var blevet anvendt i adskillige store embeder og sendefærder«.

Resultatet af Londonopholdet blev dog en skuffelse. I følge Petkum søgte den faldne stormand, som nu efter trange og bitre aar atter færdedes i den store verden, at gøre indtryk ved prægtige klæder og at skabe sig venskaber inden for byens aristokratiske kredse. Residenten, som vidste, at hoffet og regeringen i København var ex-statholderen overvejende fjendtligsindet, og som øjensynligt tillige var fortrydelig over, at den embeds- og ejendomsløse mand forholdt sig ret reserveret over for ham, raillerer i sine breve til Danmark med ikke ringe ondskab over Sehesteds bestræbelser i denne retning. Et lignende sindelag spores i Petkums indberetninger om den lykke, Sehested gjorde i den londonske dameverden. »De engelske damer gør stor stads af ham«, skriver han bl. a. et sted, og et

andet sted fortæller han, at Sehested var set i en karet, tilhørende hertugen af Richmond, »der er meget sygelig og har en meget smuk kone«. Selv om man maa benytte de Petkumske relationer med stort forbehold, synes det dog at være sandt, at den danske gentilhomme, for hvis fordomsfri, festglade og frodige natur den mørke og snævre puritanisme maatte være en gru, har søgt omgang med ligesindede standsfæller — maaske, som vi skal se, ikke uden politisk bihensigt — og vel heller ikke har skyet muntre lag i muntert selskab. Hans dynamiske og vitale personlighed, der saa længe var holdt i spændetrøje, kunde vel føle trang til en stund at leve ud. Ildesindede — blandt hvilke man fristes til at søge den danske resident — undlod ikke over for protektoren og hans strengt puritanske omgivelser at mistænkeliggøre den danske »lord«s anskuelser og levevis. Cromwell fik, beretter Whitelocke, at vide, at Sehested var »en meget letlevende person« (a very debauched person), og afbrød derefter sin venskabelige omgang med ham. Hvorledes det nu forholder sig med forholdet mellem de to mænd, saa var chancerne for Sehesteds ansættelse i den puritanske republiks tjeneste aabenbart ikke store. Og har han drømt om at kunne formidle en intimere forstaaelse mellem den engelske og den danske regering, spaaede det ikke godt for virkeliggørelsen af saadanne planer, at han i jan. 1655 fra Frederik III.s kammersekretær Theodor Lente modtog et brev, som indeholdt tilkendegivelse af det danske hofs mishag over hans forsøg paa at udsone grev Valdemar Christian med kongeparret.

Da Sehested omsider i marts 1655 forlod London for at vende tilbage til Bruxelles, blev han mellem Rochester og Dover overfaldet og berøvet sine penge og kostbarheder, bl. a. sin danske elefantorden. Nogle sagde, rapporterede Petkum maliciøst, at røverne var tre damer af den udplyndredes bekendtskab, forklædte som mænd og ledsagede af to adelsmænd. Dette i sig selv lidet sandsynlige rygte, som ikke gengives i de andre foreliggende versioner af historien, stemmer dog daarligt med den kendsgerning, at Sehested ikke fik sine ejendele igen, hvorfor den franske gesandt Bordeaux, som havde ondt af ham, laante ham 100 £.

Muligvis overdriper Whitelocke graden af den mellem Cromwell og hans kreds og den danske statsmand opstaaede kulde. I slutningen af maj tilkendegav Sehested nemlig i samtale med en af Karl II.s fortrolige, den temperamentsfulde gamle hugaf George Goring, jarl af Norwich, hvem han opsogte i Antwerpen, sin beslutning om at vende tilbage til England. Hans plan gik ud paa intet mindre end at tilvejebringe et forlig mellem exilkongen og lordprotektoren, mellem »kavalerer« og »rundhoveder«. »Efter hvad jeg kan gætte paa grundlag af flere fortrolige samtaler med ham«, skrev Norwich 22. maj (1. juni) 1655 til Karl II.s statssekretær Sir

Edward Nicholas, »har jeg grund til at tro, at han har det formaal at sondere Hans Majestæt, om han skulde være villig til at acceptere visse betingelser af Cromwell eller tilbyde ham nogle«. Det var, mente jarlen, en prekær sag (a tickle point), men Sehested kunde dog sikkert gøre stor nytte. Cromwell befandt sig nemlig i en meget vanskelig stilling og »havde tilstaaet, at, hvis den sidste affære i England var blevet ordentligt udført¹, havde han, i betragtning af den almindelige misstemning over hele kongeriget, ikke vidst, paa hvilken maade eller hvor han skulde have truffet foranstaltninger til at forhindre den«. »Cromwell siger ogsaa, at han ikke er uvidende om sine sønners evneløshed til at styre efter ham og om de vaklende fødder, han staar paa, men hans gode Gud har hidtil ledet ham frem ved sin haand, og han vil stadig følge denne, eftersom han, som han siger, er indsat fra oven til en svøbe for dette folk«.

Det er tydeligt, at Norwich her gengiver meddelelser fra Sehested, og vi vinder paa denne maade et lille indblik i dennes drøftelser med den store puritanske revolutionsmand og diktator. Paa den royalistiske jarl gjorde samtalerne med den danske statsmand et stærkt indtryk. »Jeg har aldrig kendt nogen fremmed og næsten heller ikke nogen fra vort eget land, som har haft saa intim en tilknytning til og saa fri adgang til samkvem med alle slags mennesker af begge køn, som denne udlænding, især med Cromwell og i al fortrolighed med Whitelocke . . .«. En uge senere meddelte han, at Sehested ventedes tilbage fra Bruxelles, hvor han havde forretninger med dronningen af Sverige, og opfordrede markien af Ormonde, den tidligere vicekonge i Irland, der opholdt sig hos Karl II. i Köln, til at modtage Danskeren »med fyldte glas og et godt haandslag«. »Jeg skulde tage meget fejl, om han ikke har noget at foreslaa, men om det er som hans eget raad eller direkte fra Cromwell, siger han ikke positivt«. 5. (15.) juni skrev han til Nicholas, at Sehested skulde komme til Antwerpen samme dag og efter modtagelse af breve fra Cromwell vilde begive sig til Kong Karl i Köln. Om Sehested modtog de nævnte breve fra protektoren eller ikke, og om deres indhold i første fald har været lidet lovende for udførelsen af hans mæglingsplaner, vides ikke. Fra Norwich foreligger der i denne sag endnu blot en kort meddelelse, dateret Brugge 11. (21.) juni: »Jeg tror, at Sehesteds postej er utilstrækkeligt gennembagt«.

Ikke længe efter rejste Sehested til Haag, hvor han i slutningen af juni under en middag med to engelske royalist-notabiliteter, lord Taaffe (den senere jarl af Carlingford) og lord Colepeper havde det uheld, at hans gengivelse af et bon mot fra et skuespil, han havde set i England, af Colepeper

¹ Talen er om den af Cromwell undertrykte royalistiske rejsning i Salisbury i marts 1655.

— der var berygtet for sit kværuleteri — uden grund opfattedes som en hentydning til en affære, som lorden ikke gerne mindedes. En duel hindredes dog ved, at dr. George Morley, senere biskop af Winchester, og andre forstandige Englændere, støttede af repræsentanter for Generalstaterne, bragte Colepeper til besindelse. Episoden, som er overleveret af to af Nicholass' engelske korrespondenter i Holland, der begge giver Colepeper eneskylden, vakte beklagelse inden for Stuarttilhængernes kreds. »Jeg hører«, skrev en af de nævnte korrespondenter, »at Sehested, som agtede sig til Köln, sagde, at My Lord (Colepeper) ikke gjorde sin konge nogen tjeneste ved denne lejlighed«. I alle tilfælde opgav Danskeren foreløbig sin plan om at opsøge Karl II. og forblev i de følgende uger i Haag, hvor han omgikkes medlemmer af den oraniske fyrsteslægt, der var beslægtet med baade det engelske og det danske kongehus. Slægtens berømteste dalevende mand, den fremragende feltherre prins Johan Maurits af Nassau-Siegen, tidligere statholder i Brasilien, anbefalede ham gennem den danske resident Peder Charisius varmt til Frederik III. som en mand af stor »kapacitet« og »devotion«. I august var han, sikkert ikke mindst drevet af pengesnød, atter i Hamburg.

Her sad frøken Christiane og pintes af kreditorer og af moderens og svogergruppens had til hendes mand paa grund af hans stadige tilnærmelsesforsøg til det hof i København, som de afskyede. Da Sehested oven i købet i breve fra London klagede over hendes ubestændighed, flød bægret over, og hun paatænkte, under indflydelse af broderen Valdemar Christian, der var gaaet i svensk tjeneste, at rejse til Leonora Christina i Svensk Pommern eller bosætte sig i det svenske Wismar, hvad Fru Kirsten dog fraraadede. Hun solgte imidlertid sin mands gaard i Hamburg og en del af møblementet. Efter Sehesteds hjemkomst tog de sammen til Fru Kirsten paa Boller og derfra til København, hvor Sehested udvirkede en anvisning paa 4935 rdl. af skatterne i Trondhjems len som en à conto udbetaling paa hans fordringer paa kronen. Men om len eller godsudlæg var der lige saa lidt som før tale, hvad hans velmenende svoger, den nylig udnævnte rigsraad Erik Juel tilskrev, at han havde »blandet sig udi den svenske dronings og grev Valdemar Christians handel«.

I efteraaret 1655 var Hannibal Sehested, som i 1645 havde karakteriseret sig selv som »født til arbejde« og i 1654 bittert havde klaget til her-tugen af Celle over, at han nødtes til at »spilde min bedste alder«, paa desperationens rand. Under et besøg, som han og hustruen aflagde hos svogeren Hans Lindenov, lensmand paa Kalundborg slot, fremkaldte stikkerier fra den taktløse og fordærvede svigerinde Elisabeth Augustas side en vredes-paroxysme hos ham, som hun med spillende ondskab har udmalet i

et brev til Leonora Christina. To dage efter tvang en sygdom, som formentlig mest var af sjælelig natur, ham til at søge sengen. I november var han og frøken Christiane atter i Hamburg, og han gjorde nu alvor af at opsøge den landflygtige engelske konge, hvis stilling havde lighedspunkter med hans egen. Han var jo, som han i jan. 1656 skrev til Karl II., »sans comparaison og, hvis man tør sammenligne smaa skæbner med store (si parva licet componere magnis), i samme situation som Deres Majestæt og søger, som man siger, ilden i askedyngerne«. Ved juletid sad han — efter i Haag at have besøgt Christian IV.s søsterdatter og Karl II.s faster enke-dronning Elisabeth af Böhmen, der skrev til brodersønnen: »Trulie I think him verie honest« — med sin hustru og sin 11-aarige datter i Köln, hvor det stuartske vagabondhof stadig opholdt sig. Han ofrede penge paa et festmaaltid til den unge konges ære og omgikkes i de følgende maaneder fortroligt med Karl II., der hædrede hans hustru og datter med titelen »cousine«, og brevvekslede med ham under ophold i Antwerpen, Malines og Haag om Europas politiske forhold. Bl. a. havde han paataget sig at sondere udsigterne for en krig mellem Cromwells regering og Spanien og hjælp fra den spanske regering til Karl II. og forhandlede herom med de Spanske Nederlandes vicekonge ærkehertug Leopold Wilhelm af Østrig, ambassadøren Don Alonso de Cardenas og vicekongens højrehaand grev Fuensaldanha. Sehested havde, som det fremgaar af hans breve til kongen, mere eller mindre vage forhaabninger om, at denne i tilfælde af sin gindsættelse paa Englands trone vilde gengælde hans tjenester. Om nogen lønnet ansættelse kunde der under Karl II.s nuværende ret fortvivlede forhold ikke være tale, og Sehested omgikkes en tid med planer om ved den engelske konges anbefaling til det med ham beslægtede oraniske fyrstehus at komme i hollandsk militærtjeneste. Heraf blev dog intet. I febr. 1656 gik der rygter i kongens engelske kreds om, at Danskeren var udset til at gaa til Spanien som Stuarthoffets gesandt, en ære som Sehested dog afviste med henvisning til sin utilstrækkelige erfaring i den kongelige politiks problemer. Han var dog villig til under ledelse af en af kongens engelske raad-givere at yde sin tjeneste i Spanien eller andet steds. Han var ogsaa inde paa tanken om en Spaniensrejse for egen regning med det formaal at »gøre sin lykke« enten hos den spanske eller den franske konge. Spanien og Frankrig laa dengang i langvarig bitter krig. Det kan ikke nægtes, at den forhenværende statholder og rigens raad var drevet ud i en condottiere-agtig stilling. Med spændt opmærksomhed fulgte han dog paa samme tid de konflikter i Norden og Østersøområdet, som udløstes ved Karl X. Gustavs angreb paa Polen i sommeren 1655. »Jeg tror«, skrev han 24. jan. (2. febr.) 1656 til den engelske konge, »at Deres Majest.s affærer er indirekte

interesserede deri, og at udviklingen vil tvinge Hollænderne og Danskerne til at forene sig med Spanien mod Cromwells planer med Sverige og vice versa«.

Hvad exilkongen og den hjemløse danske statsmand kunde udrette i europæisk storpolitik var dog ikke meget. Der sluttedes i april 1656 i Bruxelles en traktat mellem Karl II. og Spanien, der lovede kongen spansk troppe- og pengehjælp ved en landgang i England, men de bevarede kilder tillader ikke at bestemme Sehesteds andel i de herom førte forhandlinger. I sommeren 1656 synes der at være indtraadt nogen kølighed mellem ham og Stuarthoffet, uden at vi er i stand til at se, om den danske regering har været medvirkende hertil, eller det skyldes rænker inden for Karl II.s kreds af stærkt intrigerende engelske kavalerer.

I juni-juli 1656 var Sehested i Brugge og Antwerpen, men gjorde ikke længe efter alvor af den paatænkte rejse til Madrid. Da han sidst besøgte den spanske hovedstad, var det som Christian IV.s ambassadør med et stort og prægtigt følge, nu kom han som en arm supplikant. Spaniens forfald var blevet endnu dybere end den gang for 15 aar siden, og det var indviklet i krige med Frankrig, Portugal og England, som tærede haardt paa dets kraft. »Grevehertugen« Olivares var for længst død, men kong Filip IV. levede stadig en skyggetilværelse, ældet før tiden af degeneration, udskejelser og skuffelser. Og det lykkedes virkelig Sehested at faa kong Filip til i en bestalling af 2. februar 1657, som henviste til Frederik III.s pas og anbefaling for ham med rosende omtale af hans spanske ambassade og til anbefalinger fra Kejser Ferdinand III., ærkehertug Leopold Wilhelm af Østrig, tidligere statholder i de Spanske Nederlande, og hans efterfølger Don Juan d'Austria, den spanske konges frillesøn, at udnævne ham til spansk artillergeneral (Capitan General de la Artilleria de uno de mis exercitos de España) med en maanedlig sold paa 300 rdl. (escudos). Dette embede var øjensynlig ikke forbundet med nogen forpligtelser, idet Sehested, som han senere udtalte, kun »fulgte armeen udi Brabant« som »en volontør, der kan være ledig at gaa derfra, naar mig selv lyster«. Til gengæld fik han, som han siden oplyser, heller ikke nogen sinde den lovede løn udbetalt. Strax efter forlod han Spanien, var i april i Flandern og aflagde i maj besøg i Haag.

Hannibal Sehested havde endelig opnaaet atter at komme i statstjeneste. Men hans ny stilling var hverken egnet til at tilfredsstille hans virkestrang eller hans brændende ønske om genoprejsning i fædrelandet. Fridericia har sikkert ret i, at den spanske konges bestalling først og fremmest havde værdi for ham som et middel til at vise regeringen i København, at Europas fornemste fyrsteslægt, Habsburgerne, fandt ham værdig til ansættelse

i sin tjeneste. Allerede i foraaet 1657 synes han at have agtet sig til København for dér at meddele hoffet sin ny charge. Vistnok under opholdet i Haag modtog han efterretning om, at den danske regering havde afbrudt den diplomatiske forbindelse med Sverige, en efterretning, som snart fulgtes af budskabet om Danmarks krigserklæring mod naboriget (1. juni 1657). Ufortøvet ilede han da, vistnok forsynet med en anbefalingskrivelse fra Karl II., hjem »for«, som han to aar senere skrev, »at tilbyde sin alldyreste tjeneste i lydighed mod kongens patent, hvorved alle danske undersaatte under straf af at miste al ejendom, ære og liv fik befaling til at forlade al anden tjeneste og ansættelse«.

Paa ny bankede Hannibal Sehested, og denne gang i en skæbnestund for Danmarks rige, paa sin konges dør.

II.

UDVIKLINGEN I DANMARK. — KRIGEN MED SVERIGE. ROSKILDEFREDEN OG KARL GUSTAVS FREDSBRUD 1658.

SJÆLDENT har Danmarks styre været præget af en saa stor mangel paa fast og samlende overledelse som i aarene mellem Christian IV.s død og krigserklæringen mod Sverige i 1657.

Frederik III. opgav ikke sin stræben efter udvidelse af sin kongemagt. Men denne stræben gik mere ud paa at svække den bestaaende forfatning end paa at sætte noget varigt nyt i stedet. Videst naaede han i hævvelse af sin kongemyndighed i Hertugdømmerne, hvor han, støttet paa sin statholder Christian Rantzau, fra 1650 tysk rigsgreve, og sine raader i Glückstadt, bl. a. unddrog rentekammeret undersøgelsen af de slesvigske og holstenske lensregnskaber. Hans syn paa Norge som kongeslægtens arverige har præget det skrift »Norges Rige Arve-Rige«, forfattet af den med en kongelig pension udstyrede historiker Jens Dolmer, som overleveredes ham ved prins Christians hylding i Christiania 1656, og som indeholder skarpe angreb paa den danske adel. Noget forsøg paa at gennemføre arveriget i Norge ved et statskup, som det anonyme »consilium« fra 1649 havde foreslaet, gjorde han imidlertid ikke og savnede efter Sehesteds tvungne nedlæggelse af det norske statholderskab ogsaa den vigtigste forudsætning derfor. Lige saa lidt genoptog han de i 1650 fremsatte tanker om at fremme Københavns handel og knytte hovedstadens borgere til sig ved udvidede privilegier. Det er tydeligt, at Hannibal Sehesteds fald paa begge de nævnte felter har medført en afbrydelse af en indledet politik.

Kongeparret fjernedes desuden ikke blot fra rigsraadet og den danske adel, men ogsaa fra hovedstadens borgerskab ved det fremmedartede præg, som de mange til kongens tjeneste knyttede tyskfødte adelsmænd og forvaltningsembedsmænd gav hoffet, og ved dettes langvarige ophold i kongens gamle residensby Flensborg (april 1654-juni 1655).

Inden for finansforvaltningen var den nye rigshofmester Joachim Gersdorffs indflydelse langt mindre end hans forgænger Corfitz Ulfeldts. De

aktiveste kræfter var her den kongelige kammerskriver Christoffer Gabel, som bestyrede indtægterne i »kongens eget kammer« og kronens gældsforretninger paa Kieler omslag, og — indtil 1656, da den ærgerrige og hensynsløse mands mange fjender fik ham forflyttet til lensmandsposten i Trondhjem — rentemester Peder Vibe. Ingen af disse ejede dog indre eller ydre betingelser for at gennemføre den haardt tiltrængte reorganisation af det dansk-norske finansstyre. Stadig opretholdtes delingen af dette mellem rentekammeret, kongens eget kammer og landkommisærerne. Mindre og mindre forslog lens- og toldindtægter og de efterhaanden staaende landskatter til dækning af regeringens stadig stigende behov og til forrentning og afbetaling af statsgælden, som trods krongodsudlæggene beløb sig til flere millioner rdl. Lens- og toldindtægterne mindskedes ved landetabene 1645, det voxende tal af øde og forarmede gaarde, krongodsudlæggene, pantsættelse af krongods til adelsmænd og andre, nedgangen i Øresunds- og Norgestolden og anvisninger til statskreditorer paa en række toldindtægter. Samtidig viste ikke blot flaaede-, men — skønt rigsraadet gang paa gang manede kongen til sparsommelighed — ogsaa hofudgifterne stigende tendens. Trods forhøjelse af skatte- og tolsatser (ved toldrullen af 1655) var den finansielle situation uholdbar.

Efter langtrukne forhandlinger mellem konge, rigsraad, rigsmarsk, landkommisærer og menig adel naaede man frem til en forsvarsorganisation, hvorom rigsmarsk Anders Bille i sept. 1655 udtalte: »Landsens defension er slet og ringe«. De udskrevne bondesoldater — 4 unge karle pr. td. hartkorn, hvortil kom en hest med ryttervaaben pr. sogn og for præsters, skrivers og fogeders vedkommende en hest og en bevæbnet karl pr. husstand — fik kun ringe øvelse og var daarligt forsynede med vaaben og ammunition. Den af Sehested organiserede norske milits var i forfald, selv om de norske stænder viste stor offervilje for at opretholde den. De igangsatte befæstningsarbejder i begge riger og i Hertugdømmerne var, da krigen kom, langt fra fuldført. Flaaden øgedes vel med flere større skibe, men mandskabet var til dels uøvet, og forsøgene paa, med Sehesteds norske defensionsskibsplan som forbillede, at faa de danske havnekøbstæder til at holde defensionsskibe (1653) førte ikke til store resultater.

Paavirket af ønsket om at sætte tallet af i krig anvendelige skibe i vejret var ogsaa oprettelsen af et saltkompagni i 1655, et skridt, som dog tillige betegner en genoptagelse af Christian IV.s og Hannibal Sehesteds bestræbelser for at udvikle rigernes egenskibsfart. Til gengæld for store tolbegunstigelser skulde kompagniets medlemmer udruste 10 skibe med 16-24 kanoner hver, som i krig mod vederlag skulde udlejes til kongens tjeneste. Det ny kompagni, bag hvilket der stod indflydelsesrige køben-

havnske borgere, gav anledning til stærke klager bl. a. fra landkommissærernes side, fordi dets faktiske monopolstilling førte til en stærk fordyrelse af den uundværlige importartikel, men opretholdtes dog af regeringen, ogsaa efter at der var fremført hollandske klager over dets privilegier som stridende mod den ved Christianopoltraktaten indførte toldlighed. Iøvrigt var regeringens initiativ paa erhvervslivets omraade ikke stort, selv om enkelte til den knyttede mænd viste ikke ringe foretagsomhed. Det gælder Henrik Müller, fra 1651 generaltoldforvalter for Danmark, medstifter og deltager i en række industrielle foretagender og handelskompagnier og vistnok hovedmanden for 1651-toldrullens industribeskyttende tendens, Paul Klingenberg, der 1653 som generalpostmester reorganiserede det danske postvæsen, og renteskriver Jens Lassen, som var hoveddrivkraften i det guineiske kompagni (fra 1653). Den synkende pristendens, skattetrykket, de ringe hjemlige afsætningsmuligheder, den hollandske konkurrence, misvæxtaar, den store pestepidemi 1654, som kendeligt nedsatte folketallet, og fra 1657 krigen virkede dog hemmende eller lammende paa næsten alle omraader af dansk erhvervsvirksomhed. I Norge spores der i 1650'erne en stærk fremgang i trælastexporten, som for en væsentlig del synes at hænge sammen med, at den westfalske fred 1648 fjernede alle hindringer for den hollandske fart paa Spanien, i nogen grad maaske ogsaa med, at den dansk-engelske traktat af sept. 1654 gav Englænderne samme vilkaar som Hollænderne med hensyn til udførselen af norske trævarer. Men de norske borgeres ønske om at bringe denne udførsel paa deres egne hænder modvirkedes ved regeringens traktatpolitik og dens voxende politiske afhængighed af Nederland. Planer om, i videreførelse af de i Sehesteds defensionsskibsindlæg fremsatte tanker, at faa oprettet trælastkompagnier i byerne var fremme i borgerkredse i Christianssand og omegn, hvor Agdesidens lensmand Jørgen Bielke — en af Sehesteds tidligere protegéer — gjorde sig til talsmand derfor, men mødte skepsis hos statholder Gregers Krabbe og i nogen grad ogsaa hos den ny generaltoldforvalter Daniel Knoff, og førte ikke til varige resultater. Den sehestedske defensionsskibsindretning kom, som nævnt, i opløsning. Bjergværksdriften er præget af stagnation og tilbagegang, og pesten i 1654 var ogsaa for Norge en haard svøbe. —

Rigsraadet kunde naturligvis ikke undgaa at føle, at dets myndighed og anseelse var svindende, og at der tiltrængtes en kraftigere regeringsmagt. Det var ud fra denne følelse, at der 1655 i raadstuen forhandlede om oprettelsen af et staaende udvalg af rigshofmesteren, kansleren og fire maa-nedlig skiftende raader, som til stadighed skulde være i København og mødes to gange daglig til raadslagninger. Først lige før krigsudbruddet 1657 blev det dog til alvor hermed. Og naar flaadens overledelse 1655

overdroges til et admiralitetsraad, hvori Paul Klingenberg og Henrik Müller som handelskyndige medlemmer fik sæde, var det vel et skridt, men kun et lille og tøvende skridt i retning af det kollegiestyre, for hvilket Hannibal Sehested med den svenske centralforvaltning som mønster havde været pioneren.

Uden fast og enig ledelse, politisk og socialt splittet, i økonomisk tilbagegang eller stilstand paa de fleste omraader, med en forvaltning, som med sine forældede former viste voxende forfald — det gælder rentekammeret, som det gælder danske kancelli med dets adelige »kancellijunkere«, — med stigende statsgæld og uden et fyldestgørende værn gik Danmark ind i den ny krig mod Sverige, som kom til at ryste det i dets grundvold.

Sverige havde ikke formaaet ved Brømsebrofreden at stække Danmark i det omfang, som havde været Axel Oxenstiernas maal, bl. a. fordi Sveriges forbundsfæller Nederland og Frankrig ikke havde ønsket et politisk og kommercielt svensk overherredømme i Norden og Østersøen. Det danske rige stod stadig som en hovedhindring for dette herredømme, som, efter at Osnabrückfreden 1648 havde sikret Sverige besiddelsen af vigtige omraader af den tyske Østersøkyst — Forpommern med øerne Rügen og Usedom, Stettin og øen Wollin og det bagpommerske omraade paa Oderflodens østbred samt byen Wismar — foruden de tidligere stifter Bremen og Verden mellem Elben og Weser, samtidig med at den svenske handels- og skibsfartspolitik aktiveredes, tegnede sig forude som endemaalet for de dristigst skuende svenske statsmænds stræben. I Danmark var tanken om det danske Østersødominium, Christian IV.s dybestliggende herskerdrøm, efter nederlaget afløst af ønsket om genvindingen af det tabte. Frederik III. slap ikke haabet om atter at kunne lægge sine mistede lande Bremen og Verden ind under sit dynasti. Blandt adelen, som altid med uvilje havde fulgt kongehusets magtudvidelse i Nordtyskland, følte sikkert stærkere tabet af Gotland og Øsel, et par gode len, og af de norske grænselandskaber, men føleligst ramte dog tabet af Halland, hvis danske adelsgodser nu maatte finde sig i den svenske regerings indskrænkninger af de gamle privilegier. Her var stemninger til stede, som kunde udnyttes af en revanchepolitisk stræben.

Flertallet inden for rigsraad og adel med kansler Chr. Thomesen i spidsen var dog, nu som før, for en forsigtig fredspolitik, støttet paa alliancer, frem for alt det 1649 med Generalstaterne sluttede forsvarsforbund. Da redemptionstraktaten vakte stærk uvilje ikke blot i Sverige, men ogsaa i

England, over de fordele, den gav den nederlandske Østersøfart, blev den 1653 paa dansk initiativ ophævet. Men vandt end Danmark ved alliancen med Nederland en støtte mod fremtidige svenske angreb, gled det samtidig ind i et politisk-økonomisk afhængighedsforhold til handelsrepublikken, som ogsaa efter redemptionstraktatens ophør bragte det i modsætning til baade Sverige og England, hvor efter Karl I.s henrettelse 1649 og republikens oprettelse merkantile hensyn og det økonomiske rivalitetsforhold til Nederland langt stærkere end før kom til at præge udenrigspolitikken. Det var ikke et maal for nederlandsk politik at hjælpe Danmark til at genvinde de tabte landsdele; man ønskede ikke i Holland det danske Østersø- og Nordhavsdominium fra Christian IV.s store tid genoprettet. Som redskab for hollandsk Østersø- og Nordsøpolitik behøvede man et selvstændigt dansk rige, men det maatte ikke blive saa stærkt, at det kunde tillade sig at handle paa tværs af hollandske interesser hverken i sin ydre- eller sin handelspolitik. Derfor var de hollandske statsmænd fjender af en stærkere dansk kongemagt, som den »anonyme« med rette havde paapeget.

Afhængigheden af Nederland traadte ikke alene frem paa politisk og økonomisk omraade, den blev ogsaa finansiel. Frederik III. maatte ved redemptionstraktatens ophævelse forpligte sig til at betale det forskud paa den aarlige Sundtoldafløsning, han havde modtaget, ialt 210.000 rdl. (525.000 gylden) tilbage fra og med St. Hansdag 1663 med 20.000 rdl. om aaret og 5 % rente. Corfitz Ulfeldt havde desuden paa kronens vegne 1649 laant 100.000 rdl. af byen Amsterdam mod udstedelse af en rentebærende obligation. Der skabtes herved begyndelsen til en dansk statsgæld til Nederland, ved siden af gælden til Marselierne og andre hollandske firmaer, som siden øgedes, og som med landets svigtende betalingsevne maatte føles som en svært tyngende byrde.

For britisk politik stod det som en hovedopgave at fravriste Hollænderne de handelsfordele, de havde vundet paa Englands bekostning baade i og udenfor Europa i den langvarige engelske borgerkrig (1642-49) og efter den hollandsk-spanske fredsslutning 1648. Det stærkeste udtryk for denne stræben er den berømte navigationsakt af 1651, rettet mod den hollandske fragtfart til England og dets kolonier, der vakte den største harme og uro i Amsterdams og Rotterdams handelskontorer og rederier og blev en hovedaarsag til udbrudet af den første handelskrig mellem Vesteuropas to sømagter 1652-54.

Nederland saa det under denne krig som en hovedopgave at ramme den engelske skibsfart paa Østersøen og Norge, gennem hvilken øriget fik de fleste af sine skibsmaterialer: trælast, tovværk, tjære, jern, kobber o. s. v. I dette øjemed burde Sundet spærres for engelske skibe og de nordiske riger

og andre Østersøstater standse al tilførsel til de britiske øer af krigskontrabande, herunder indbefattet skibsfornødenheder. Det vigtigste middel hertil skulde være dannelsen af en nederlandsk-svensk-dansk tripelalliance, som forpligtede de tre stater til i forening at holde britiske skibe ude fra de nordiske farvande og værne den hollandske skibsfart her. Oprettelsen af et saadant treforbund med Nederland som hoved og Nordens to riger som sekundanter strandede dog baade paa den svensk-hollandske og den dansk-svenske modsætning. Selv om den svenske udenrigshandels afhængighed af hollandsk tonnage, den i øjeblikket herskende spænding mellem England og Sveriges allierede Frankrig, svensk mistillid til den engelske republiks stabilitet, dronning Christinas uvilje mod de engelske »kongemordere«, og den engelske regerings vægring ved at fortolke navigationsakten paa en maade, der gav svenske fartøjer fri fart paa England og dets kolonier i det omfang, kommercekollegiet ønskede, gjorde den svenske regering tilbageholdende over for de engelske alliancetilbud, mødte Generalstaternes ambassadør, Amsterdams »pensionær« Coenraad van Beuningen en saa stærk kulde i Stockholm, at han, der inden for hollandsk diplomati var den virksomste talsmand for republikens kommercielle interesser, forlod byen med et stærkt og varigt nag til Sverige og svensk politik. Til gengæld lod regeringen i København sig af hans kollega Nanning Kayser efterhaanden drive langt ud over neutralitetens grænser. Den arresterede et antal engelske handelsskibe, afhændede senere en del af deres ladninger til sine kreditorer, nægtede en engelsk orlogseskadre adgang til Sundet og forpligtede sig i febr. 1653, efter at den hollandske flaaede havde vundet en betydelig sejr over den engelske, til mod subsidier at spærre Sund og Bælt for alle engelske krigs- og handelsskibe og lade 20 orlogsskibe operere mod Englænderne i Kattegat og Skagerak.

Frygten for et svensk angreb havde dannet et stærkt virkende motiv for denne danske politik. Et saadant angreb havde ogsaa i okt.-nov. 1652 været under overvejelse i den svenske rigsdags sekreta utskott. Faren for en paa Danmark støttet hollandsk standsning af svensk handel vestværts eller én af sømagternes erobring af Sundpassagen udmaledes i kraftige farver. Man veg dog tilbage for en krig mod den kombinerede hollandsk-danske flaademagt og saa heller ikke gerne, at England vandt maritim overvægt i Østersøen og andre steder. Under indtryk af øjeblikkets farer og de vanskeligheder, for hvilke den svenske udenrigshandel var udsat, tilbød Sverige sømagterne sin mægling og ønskede dansk medvirkning hertil, hvad der dog umuliggjordes ved den dansk-hollandske alliance. Samtidig gav baade dronning Christina og Axel Oxenstierna og andre medlemmer af det svenske raad saa vel over for den danske resident i Stockholm, Han-

nibal Sehesteds søstersøn Peder Juel, som oven for Van Beuningen udtryk for ønskeligheden af et svensk-dansk forbund til sikring af Østersøens frihed og fremme af de to rigers søhandel med front mod begge de to sømagter. Oxenstierna betegnede senere i samtale med Van Beuningen den foreliggende situation som det ene af de to tidspunkter — det andet var 1628-29, da Wallenstein truede med et habsburgsk Østersødominium — da Nordens stater burde have indgaaet et nøje forbund til fælles bedste. De i juni 1653 begyndte engelsk-hollandske forhandlinger vakte i Sverige frygt for dannelsen af et forbund, muligvis en union mellem de to republikker, og for at de derpaa skulde vende sig mod Danmark og maaske helt ophæve dets existens som selvstændig stat, og i juli besluttedes det i det svenske raad, at man af al magt vilde søge at »konservere« naboriget. Kort efter udtalte dronning Christina til Juel, at de to nordiske riger burde danne et tredie parti, der kunde holde de stridende i ligevægt, og Oxenstierna gav flere gange senere over for residenten udtryk for samme tankegang. »Kansleren har stor lyst til alliancen med Danmark«, konstaterede Van Beuningen i jan. 1654. Det var først og fremmest det merkantilt bestemte modsætningsforhold til Nederland, som havde skabt denne ændrede indstilling hos Danmarks gamle fjende. Helt bortset fra Frederik III.s revancheønsker var den danske regering imidlertid nu saa fast bundet til Generalstaterne og saa i forbundet med disse en saa nødvendig modvægt mod et svensk Østersøherredømme, at en fællesnordisk politik var uden realisationsmuligheder.

Da freden mellem sømagterne, der begge var udmattede af krigen, i hvilken ingen af dem viste sig den anden absolut overlegen, i april 1654 sluttedes i Westminster, fik Generalstaterne Danmark optaget i den, og det lykkedes ved den af Henrik Villumsen Rosenvinge i sept. 1654 sluttede Westminstertraktat, som gav engelske undersaatte de samme toldbegunstigelser i den danske konges lande, som Hollænderne havde tilkæmpet sig, at bilægge de dansk-engelske stridsspørgsmaal. Selv om den af sir Bulstrode Whitelocke i april s. a. i Uppsala afsluttede venskabs- og handels-traktat ikke fuldt tilfredsstillede det svenske kommercekollegiums krav til fordel for den svenske handel og skibsfart, var den engelske politik i forhold til Norden dog vedblivende svenskorienteret, mens Danmark fastholdt sin tilslutning til Nederland. I de nærmest følgende aar traadte dog modsætningsforholdet mellem sømagterne for en tid i baggrunden. Den engelske republik optoges af krig med Spanien og sluttede forbund med Frankrig (marts 1657), og Cromwell ønskede at danne en almindelig protestantisk liga mod de habsburgske magter, Spanien og Kejseren, samtidig med at den kloge leder af Generalstaternes ydrepolitik, den hollandske

raadspensionær (fra 1653) Johan de Witt stræbte at sikre sit land og den hollandske verdenshandel ved alliancer med baade England og Frankrig.

Saaledes laa i de store hovedtræk den europæiske situation, da Karl X. Gustav, fra juni 1654 efter sin kusine Christina's tronfragelse Sveriges konge, i sommeren 1655 brød freden i Norden med det formaal at hævde Sveriges magtstilling i Østersøomraadet. Tanken om et angreb paa Danmark, der stadig beherskede indgangen til Østersøen, var fremme hos ham og i det svenske rigsraad, men det dansk-nederlandske forsvarsforbund skræmmede. I stedet besluttedes et angreb paa Polen, mindre paa grund af de gamle, stadig uafgjorte stridspunkter mellem de to landes kongehuse, end fordi det var en livsopgave for Sverige at hindre Rusland, hvis tropper fra 1654 trængte ind i den svage adels-»republik«s omraade, i at naa frem til Østersøen og true de svensk-baltiske besiddelser, og fordi Karl Gustavs erobrerfantasi drømte om at lægge det polske Vestpreussen og de polske vasalstater Østpreussen og Kurland med fristaden Danzig og andre vigtige havnebyer ind under det svenske vælde og for den svenske statskasse vinde toldindtægterne af Litauens og Weichselomraadets vareomsætning.

Den svenske konge overvandt med sine øvede tropper hurtigt den svage polske modstand og tvang kurfyrst Frederik Wilhelm af Brandenburg (1640-88) til at aflægge lensed til sig for Østpreussen og til forbund mod sin tidligere lensherre, kongen af Polen. Polens naturlige forbundsfælle, kejser Ferdinand III. af Habsburg, var foreløbigt for stærkt optaget af at sikre sin søn Leopold kejserkronen efter sig selv til at kunne gribe aktivt ind. Sveriges allierede Frankrig og England saa begge med uro paa en svensk magtudvidelse i Øst, Frankrig, fordi det ikke ønskede sin nordiske forbundsfælle alt for selvstændig og uafhængig af fransk politik og desuden frygtede, at Kejseren skulde faa for frie hænder i Tyskland, naar Sverige var engageret paa Østfronten, England dels af de samme motiver, dels fordi en udvidelse af det svenske toldsystem til de preussiske havne truede dets handelsinteresser i Østersøen. De to magters hovedkraft beslaglagdes dog i øjeblikket af krigen mod Spanien, og den i juli 1656 i London sluttede engelsk-svenske handelstraktat sikrede i nogen grad de engelske interesser med hensyn til de preussiske toldafgifter. Stærkest interesseret i at fjerne de hindringer for Østersøtrafiken, som Karl Gustavs polske expedition skabte, var dog af Vestmagterne Nederland. Den finansnød, som krigen med England havde fremkaldt, og frygt for en ny konflikt med denne stat gjorde imidlertid De Witt's politik meget forsigtig. Samtidig med at en nederlandsk flaade udsendtes og i juli 1656 lagde sig for Danzigs havn som protest mod den svenske blokade af denne og de dér begyndte svenske told-

opkrævninger, indledede Generalstaterne ved udsendte ambassader forhandlinger med begge de nordiske stater.

Fra Karl Gustavs tronbestigelse nærede den danske regering frygt for et svensk angreb, og frygten øgedes ved de betydelige rustninger i Sverige og ved den svenske konges ægteskab (okt. 1654) med prinsesse Hedvig Eleonora af Gottorp, datter af hertug Frederik III., hvis af kansleren Johann Adolph Kielman von Kielmansegg ledede politik stræbte mod at frigøre den gottorpske stat for afhængighedsforholdet til Danmark og den danske konge. Angrebet paa Polen skabte en øjeblikkelig lettelse, men snart rejste sig faren for en ny udvidelse af Sveriges Østersømagt og for en nedgang i Sundtoldindtægterne, som krigen og udstrækningen af den svenske toldfrihed til ny omraader vilde medføre.

For Karl Gustav maatte det være magtpaaliggende at hindre Danmark i at støtte en mod Sverige rettet nederlandsk flaadeintervention. Det var ønsket herom, som laa bag de forhandlinger, han fra sommeren 1655 lod den svenske resident i Helsingør Magnus Dureel føre om et forsvarsforbund mellem de nordiske stater med det hovedformaal at hindre fremmede orlogsflaader i at løbe ind i Østersøen. Det var en genoptagelse af Axel Oxenstiernas tanke fra 1652-53, men nu som den gang vilde den danske regering, skønt den i princippet antog forslaget om, at kun Danmark og Sverige havde ret til at holde krigsflaader i Østersøen, ikke opgive det forbund med Generalstaterne, hvori den saa sit fornemste værn mod svensk omklamring. Det var ganske vist, skrev i nov. 1655 den nederlandske resident i Helsingør og København De Vries til sine principaler, en udbredt anskuelse, ogsaa hos »den gemene mand«, at Danmark burde enes (sich accomodiren) med Sverige og søge et forbund med dette. Efter hans iagttagelser ansaa man i Danmark udsigten til virksom støtte fra fremmede magter for ringe og mente, at det da var bedre med det gode at dele Østersøherredømmet med Sverige end at udsætte sig for et svensk angreb, som vilde berøve landet al handel og indflydelse i Østersøen. Hverken hoffet eller rigsraadets flertal nærede dog nogen tillid til, at Karl Gustav var rede til en saadan deling og havde utvivlsomt ret i dette synspunkt. Den svenske konges tankegang var, som Axel Oxenstiernas, ikke nordisk, men svensk. Hertil kom imidlertid de ønsker om revanche for 1645, som var til stede hos Frederik III. og hans omgivelser, og som fandt jordbund i dele af adelen, især inden for de yngre slægtled, og den orientering i retning af Kejseren, som prægede ikke blot kongens tyskfødte raadgivere — Christian Rantzau, Gabel, Lente o. a. — men ogsaa rigshofmester Gersdorff, der var halvt tysk af herkomst og indstilling. Hvad der fandtes af antisvenske og aktivistiske stemninger udnyttedes med flid af den hollandske ambassadør

Van Beuningen, som udvirkede, at den førnævnte nederlandske flaaede fik tilladelse til at passere Sundet paa vej til Danzig, og at Danmark ved en i aug. 1656 sluttet traktat forpligtede sig til med en eskadre at deltage i forsvaret af denne by. »From that time forward«, skrev nogle aar senere den engelske diplomat Sir Philip Meadowe, »the Danish Court, which in the old King's time was used to lofty Danish, spoke nothing now but low Dutch«. Efter tidens folkeret betød traktaten ikke noget fredsbrud, men en proposition fra Frederik III. til rigsraadet af sept. s. a., hvori han foreslog hvervninger, viser, at hans tanker nu kredsede om et saadant, og at han haabede paa støtte for en dansk angrebspolitik dels hos Rusland, hvis hære var trængt ind i Ingermanland og Livland, dels hos Generalstaterne.

Den hollandske raadspensionær med Staternes flertal bag sig sigtede imidlertid mod en overenskomst med Sverige, der uden krig gav nederlandsk handel den nødvendige frihed. Karl Gustav gik da ogsaa, da en polsk folkerejsning havde gjort hans militære stilling vanskeligere, i sept. 1656 i Elbing ind paa en traktat, som til en vis grad imødekom de nederlandske fordringer. Det viste sig ganske vist, at den ikke tilfredsstillede de i Østersøhandelen interesserede hollandske købmands- og rederkredse, idet man fra svensk side opretholdt den skibsfartsprotektionistiske toldforordning af dec. 1645¹ og fra den indbyrdes toldlighed mellem svenske og nederlandske undersaatte undtog de privilegier, som gaves enkelte svenske kompagnier eller personer, altsaa var besluttet paa at fastholde den beskyttelse af rigets egenhandel og skibsfart mod nederlandsk konkurrence, som Danmark for sit vedkommende havde maattet opgive. Traktaten bød heller ikke den nødvendige garanti mod fremtidige svenske toldpaalæg i Danzig. Generalstaterne nægtede derfor at ratificere den uden et tillæg, de saa kaldte »elucidationer«, som fuldt ud gav dem, hvad de ønskede, men som den svenske konge, der af sin kansler Erik Oxenstierna, Axel Oxenstiernas søn og efterfølger, tidligere præsident for kommercekollegiet, fastholdtes i merkantilismens tankegang, harmfuldt afviste. Nogen tilbøjelighed hos De Witt til at støtte en dansk aktionspolitik medførte elucidationstvisten dog ikke, skønt Van Beuningen og med ham forbundne kredse i Amsterdam og andre hollandske byer virkede i denne retning.

Alligevel stiledede fra aarsskiftet 1656-57, støttet paa usikre forhaabninger om hjælp fra Kejseren og Rusland og maaske — trods alt — fra Nederland og om, at Karl Gustav og hans hær bandtes i Polen, den danske konge og hans raadgivere mod krigen og rev, efter at stændermødet i Odense i febr. 1657 havde ydet store bevillinger til hvervninger, efterhaan-

¹ Se ovenfor s. 30.

det modstræbende rigsraadsflertal og kredse af adelen og den øvrige befolkning med sig. I maj afbrødes forhandlingerne med Dureel, og 1. juni underskrev Frederik III. krigserklæringen. Nogen udformet felttogsplan eksisterede ikke, men det var besluttet at koncentrere hovedstyrken ved rigets sydgrænse, og 16. juni rykkede rigsmarsken ind i Bremen stift, som med undtagelse af fæstningen Stade i løbet af de følgende tre uger besattes af danske tropper.

Hannibal Sehested saa vistnok med stor skepsis paa Danmarks chancer i den ny krig i Norden, som fremskyndede hans rejse til København. Han vedstod senere overfor Frederik III., at han ved dens begyndelse havde udtalt til nogle af rigets raader og andre høje personer, at krigen ikke »stod ham an«, og at den formedelst mangel paa fornødenheder vilde falde slet ud. Ved samme lejlighed erklærede han imidlertid, at han, trods sin misbilligelse af krigserklæringen, vilde have vist verden, hvis man havde fordret eller modtaget hans tjeneste, at han ikke, som det siden spottende sagdes om ham, var nogen »særdeles liebhaver af neutralitet«. Det staar ikke i modstrid med denne holdning, naar han under sit ophold i Holland skal have udtalt, at »Danmark og denne stat (d. v. s. Nederland) hellere maatte gaa til grunde sammen end længere finde sig i Sveriges magttilvæxt«, thi formaalet med denne udtalelse var aabenbart alene at paavirke stemningen i Holland til ydelse af hjælp til Danmark.

Ogsaa nu blev den faldne statsmands tilbud om tjeneste afvist. Den umiddelbare baggrund herfor er formodentlig, at kongeparrets nag til svingersønnegruppen havde faaet ny næring ved Valdemar Christians indtræden i svensk tjeneste — han faldt febr. 1656 for Lublin i Polen — og ved det besøg, som Leonora Christina i nov. 1656 havde aflagt i Danmark for efter sin mands ønske at bane vej for en udsoning mellem ham og kongen, og under hvilket hun, efter hvad man udsprede, havde haft en sammenkomst med misfornøjede danske adelsmænd. Kongen gav hende strax ordre til at forlade hans riger og lande og gentog i jan. 1657 forbudet mod, at hun og hendes søstre brugte titelen »grevinde til Slesvig og Holsten«. I overensstemmelse hermed gav han ogsaa statholder Niels Trolle ordre til at nedtage frøken Christianes vaaben overalt, hvor det fandtes paa Akershus. Allerede i april-maj 1657 havde Gersdorff tilkendegivet den spanske gesandt Rebolledo, at Sehesteds besøg i København var uønsket, og da han i juni eller juli ankom hertil, nægtedes der ham audiens hos kongen. Rebolledo fortæller, at han tilbød at gaa som dansk gesandt til Madrid, Wien eller London, og at han i sin harme over afvisningen »rev ned paa krigen

og paa alt andet med«. Maaske oversaa Spanieren, som havde virket for krigserklæringen, at der ogsaa for en helt lidenskabsløs betragtning var adskilligt at kritisere i dansk indre og ydre politik. Hvad Sehested opnaaede — ved siden af en tilladelse til toldfrit at udføre 12 heste — var alene en kongelig anbefalingssskrivelse til Don Juan de Austria, som bad denne vise ham sin gunst og naade, »ogsaa naar vi i fremtiden maatte kommittere og betro ham noget at forrette hos Eders Højhed i sager, som angaar os«.

Da Sehested forlod København, var den svenske konge paa marsj op gennem Holsten. Den danske krigserklæring var ikke kommet ham uventet, og da den forelaa, brød han med hoveddelen af sin hær op fra det udpinte Polen og førte den i stormmarsjer gennem Nordtyskland. 22. juli overskred han ved Trittau den holstenske grænse. Efter forskellige ret hovedløse overvejelser og dispositioner forlod de fleste danske styrker baade Bremen og Hertugdømmerne og søgte tilflugt i Frederiksodde, den nyanlagte fæstning ved Lillebælt. Uden at møde modstand af betydning rykkede Karl Gustav mod Nord, besøgte 14. aug. sin svigerfader paa Gottorp og opslog 23. aug. sit hovedkvarter i Kolding.

Det var, som det fremlyser af hans senere skildring, med dyb bitterhed, at Sehested i København saa sit tilbud om tjeneste afvist. Nu da en svensk erobring af Danmark maatte staa for ham som en nærliggende mulighed, meldte sig hos ham tanken om at drøfte sin fremtid med den svenske konge. Han lagde i København ikke skjul paa dette forsæt. Derefter vilde han i følge Rebolledo rejse til Frankfurt — maaske for her, hvor efter Kejser Ferdinand III.s død i april 1657 den tyske valggrigsdag skulde samles for at vælge hans efterfølger, at sondere den østrigske og franske politik i den nordiske konflikt. Om sin samtale med Karl Gustav, hvem han traf et sted i Hertugdømmerne, fortalte han senere, at kongen viste ham »megen naade og god vilje med hensyn til mit reetablisement i Danmark«. I den svenske konges følge var Corfitz Ulfeldt, som 10. juli var traadt i Karl Gustavs tjeneste som hans gehejmeraad mod kongens løfte om at hjælpe ham til genindsættelse i hans tidligere embede, værdighed og godsbesiddelser og 12. aug. fra Wedel i Holsten ved et opraab opfordrede lændsdommere og landkommissærer i Jylland til at underkaste sig Svensk-kongen. Hannibal Sehested fulgte dog heller ikke nu svogerens eksempel. Trods hans bitterhed mod de magthavende i den danske hovedstad »vilde jeg dog ikke tage noget overilet skridt, men grundede alene paa taalmod og underkastelse mit haab om hævn mod dem, der havde misundt mig min lykke og voldt mit huses fordærv«.

Han fortsatte sin rejse mod syd, og det var fra de Spanske Nederlande — Frankfurtrejsen synes at være opgivet — hvor han havde erhvervet sig

et hus i Antwerpen, at han med spænding fulgte de følgende maaneders for Danmark skæbnesvangre begivenheder. —

Skønt Karl Gustav snart havde det meste af halvøen i sin magt og vandt hertugen af Gottorp som forbundsfælle mod løfte om, at han ved fredsslutningen skulde befries for lensbaandet til den danske krone for sin andel af Slesvig og for fællesregeringen med den danske konge og faa sit omraade udvidet med det mellem ham og kongen omstridte Svavsted amt (sept. 1657), afviste Frederik III. dog forhandlinger om en fred, hvis vilkaar var hans riges lemlæstelse. Frederiksodde ydede kraftigere modstand end ventet, og det lykkedes at faa afsluttet forbund med Polen og Brandenburg. Nogen øjeblikkelig hjælp var dog ikke at vente fra disse stater, og selv om en i juni 1657 med Generalstaterne sluttet traktat («ampliationstraktaten») forhøjede den ved 1649-traktaten lovede forsvarshjælp, forpligtede den ikke Nederland til bistand i den givne situation, hvor Danmark uomtvistelig var angriberen. En betydelig materiel bistand ydede ganske vist de 240.000 rdl., som Hollands og Westfrieslands stater i oktober-november laante den danske regering. Men saa vel dette laan som det i jan.-maj 1658 sammesteds optagne laan paa 160.000 rdl. øgede ikke blot i betænkelig grad Danmarks finansielle afhængighed af republikken; bestemmelserne om, at renter og afdrag efter freden skulde erlægges paa den maade, at de hollandske skippere til et beløb af 40.000 rdl. aarlig samt 5 % rente af hovedsummen betalte Sund- og Norgestold til de hollandske admiraliteter og mod levering af disses kvitteringer fritoges for et tilsvarende beløb af tolden i Helsingør og ved de norske toldsteder, gjorde et alvorligt skaar i kongens højhedsret og aabnede mulighed for toldsvig. Samtidig (juni 1657) maatte Frederik III. love at ophæve det i 1655 oprettede saltkompagni, hvis privilegier var til skade for den hollandske saltafsætning i hans riger. Nederland taalte ikke en dansk skibsfartsprotektionisme, saalidt som det var til sinds at finde sig i en svensk. Ogsaa paa anden maade maatte kongen købe sit forbund med Generalstaterne dyrt. Der rejstes af tolderne i Danmark og Norge klage over, at de hollandske skippere ved at anvende skibe af den ny type¹ ofte i ly af de ved 1647-traktaten trufne maalebestemmelser betalte ¹/₅ for lidt af den pligtige told. For ikke at støde sin allierede og sine hollandske statskreditorer maatte den danske regering efter underhandlinger om denne sag i Holland ved traktaten af april 1658 gaa ind paa, at en nyordning af maalereglerne udskødes, til der leveredes tilfredsstillende beviser for den ny skibsfaçons større lasteevne.

¹ Se ovenfor s. 55.

Og dette dyrt købte forbund sparede ikke riget for lemlæstelse. Okt. 1657 overgav Frederiksdode sig. Et i jan. 1658 mellem Østrig, Brandenburg og Polen sluttet angrebsforbund mod Sverige kom for sent til at hjælpe Danmark. Over isens bro kunde Karl Gustav føre sine tropper over Fyn og Laaland-Falster til Sjælland. Overalt brød det danske forsvar sammen. Regeringen vovede ikke at tage en belejring af hovedstaden trods de her samlede betydelige forsvarsstyrker. Uden fremmed indblanding — selv om frygten for en hollandsk flaadeintervention i tilfælde af vandenes aabning og for en østrigsk-brandenburgsk hærs fremmarsj bidrog til at neddæmpe hans fordringer — kunde den svenske konge diktere Danmark sine freds-betingelser.

Han opgav de planer, som havde været fremme hos ham, om en deling af det danske rige mellem Sverige, England, Gottorp og eventuelt andre stater. Men Roskildefreden af 26. febr. 1658 indeholdt bestemmelser, som afgørende svækkede Danmark-Norge i forhold til den anden nordiske magt og sigtede mod dets ydrepolitiske afhængighed af denne. Nordnorge (Trondhjems len), Bahuslen og alle danske landskaber øst for Øresund blev dele af Sveriges rige. Hertugen af Gottorp skulde løses fra sin afhængighed af Danmark og den danske konge i det ved forbundstraktaten med ham af sept. 1657 bestemte omfang. Den svenske Sundtoldfrihed udvidedes til at gælde ogsaa fremmede varer i svenske skibe, og svenske skippere fritoges for pligten til at fremvise varecertifikater paa Helsingørs og Nyborgs toldsteder, hvad der betød en stor vinding for svensk fragtfart og aabnede døren for en betydelig nedgang i Sundtoldindtægterne. Hertil kom bestemmelserne om, at begge parter skulde ophæve alliancer, som var til skade for den anden part og fremtidig ikke afslutte saadanne eller bistaa hinandens fjender, og at de »efter al mulighed« skulde hindre enhver fremmed, fjendtlig orlogsflaade i at passere gennem Sundet og Bælterne ind i Østersøen.

Det kan næppe omtvistes, at Roskildetraktaten giver udtryk for ønsket om at skabe et nordisk politisk fællesskab overfor omverdenen, saaledes som Brømsebrotraktaten af 1541¹ havde gjort det. Men i dette fællesskab vilde Sverige faa en saa afgørende overvægt, at det maatte staa som i høj grad tvivlsomt, om et suverænt dansk-norsk rige i længden kunde oprettholdes. Hvilke tanker den svenske erobrerkinge i saa henseende har gjort sig, kan ikke fuldt oplyses. Men at han opgav at lamme Danmark helt i militær henseende, fremgaar af, at han indskrænkede sit oprindelige krav om en meget stærk reduktion af den danske hvervede hær til kun at forlange

¹ Se ovenfor s. 18.

2000 ryttere udleveret. Han søgte heller ikke at sikre sig indflydelse paa den danske regerings form og sammensætning. Corfitz Ulfeldt — der havde været en af de svenske fredsforhandlere — skulde vel (i lighed med sin svoger Ebbe Ulfeldt) have sine inddragne godser tilbage og fuld erstatning og oprejsning, men der var ikke i traktaten tale om hans genindsættelse som rigshofmester.

I Danmark affødte krigens og dens skæbnesvangre udfald en stærk og urolig gæring i alle samfundslag. Nu, som efter Torstenssonkrigen, vendte de lavere stænders harme over ulykkerne sig i første linie mod rigsraadet og adelen, hvis privilegier følte saa haardt, og som med mere eller mindre grund beskyldtes for pligtforsømmelser under krigen. Grunden forberedtes herved for en statsomvæltning. Baade af danske adelige og af den svenske konge mistænkt Frederik III. for planer om en saadan. Denne mistanke i forening med tvivlen om, at Danmark havde mulighed for at bestaa som selvstændigt rige i fremtiden dannede aabenbart baggrunden for de tanker om et nordisk storrige, som var fremme inden for den danske adel. Frygt for yderligere at se sin indflydelse mindsket til fordel for kongens tyske raadgivere og officerer, af hvilke generalerne Hans Schack, Ernst Albrecht von Eberstein og Joachim von Bredow sammen med hofmarskal Johan Christoph von Körbitz og den danske artilleriofficer Axel Urup fra jan. 1658 var samlet i et øverste krigsraad under rigshofmester Gersdorffs ledelse, og harme og uro over, at kongen efter kansler Chr. Thomesens og rigsmarsk Anders Billes død (henholdsvis i aug. og nov. 1657) lod disse rigsembeder staa ubesat, drev rigsraadet, der kun modstræbende var gaaet med til, at kongen efter ophævelsen af hertugen af Gottorps lensforhold til Danmark tiltvang sig suverænitet ogsaa for sin del af Slesvig, til at fremsætte forslag om indgribende ændringer i forfatning og forvaltning. Det foreslog 22. april oprettelsen af en kollegieforvaltning, uden tvivl med det svenske, raadet underordnede kollegiesystem som forbillede, »efterdi andre regeringer, endog de, som mest absoluta i Europa ere, sig derved vel befunden«, og 4. maj, at der udarbejdedes en forfatning, som gav stænderne ret til at høres i »alle magtpaaliggende sager, udgifter og paalæg angaaende«, »hvored større villighed af dennem og ringere had og eftertale for os var at forhaabe«. Muligvis var det sidste forslag ikke upaavirket af de fordringer fra det københavnske borgerskabs side, som ved denne tid — efter at dette borgerskab siden 1650 havde afholdt sig fra videregaaende reformkrav — fandt udtryk i et andragende til borgmestre og raadsmænd. Her forudsattes nemlig, at landskatterne skulde bevilges af alle stænder. Tillige krævedes der bl. a. ophævelse af adelens, de kongelige betjentes og gejstlighedens skatte-, told- og acciseprivilegier, ret for ud-

valgte borgere til med rigsraadet at overveje ny toldpaalæg og for borgmestre og raadmænd til personlig at andrage byens anliggender for kongen, oprettelse af et byraad, eneret for København til ind- og udførsel til og fra Sjælland-Møn, byens fritagelse for indkvarteringsbyrder — begrundet med nødvendigheden af at øge hovedstadens folkemængde og derved styrke den som den fæstning, hvis forsvar var livsvigtigt for kongehuset og hele riget — og ret for dens borgere til at besidde adelig jord med adelige rettigheder. —

Hvilke følelser og tanker, krigens udfald og den indre uro i Danmark har fremkaldt hos den tidligere danske statsmand, som havde været den første talsmand for kollegiesystemets anvendelse inden for den danske stats omraade, som havde grundet sin norske statholderstyrelse paa stændersk medvirkning, som havde virket for udvidelse af Københavns privilegier, som havde knyttet sig til kongemagtens stræben og havde tilraadet Frederik III. at søge borgerstandens, især den københavnske, og gejstlighedens tilslutning til gennemførelse af sine ønsker om arvelig regering — derom tillader kilderne os kun at gisne. Det første kendte livstegn fra Hannibal Sehested, siden hans møde med Karl Gustav i aug. 1657, er breve, bl. a. fra Sir Gilbert Talbot, gentleman i kong Karl II.s »Privy Chamber«, som skildrer en banket, Danskeren 21. febr. 1658 gav i Antwerpen, til ære for den engelske konge, hans to brødre Jakob og Henrik, hertuger af York og Gloucester, og hans søster prinsesse Marie af Oranien. Kort efter maa han have faaet bud om Roskildefreden, og faa uger senere finder vi ham paa rejsen hjemad. Den danske resident i Haag Peder Charisius melder 29. marts (8. april) 1658, at Sehested havde passeret Amsterdam paa gennemrejse. Rejsen gjaldt Danmark. Vi ejer et brev fra ham til hans svigerinde Leonora Christina, dateret 10. maj 1658 fra Lundegaard ved Odense, der havde tilhørt hans 19. april hensovede svigermoder Kirsten Munk. Han klager her bl. a. over »min daglig tiltagende svaghed, strax efter den første time, jeg kom til dette sted«. 23. juli overværede han Fru Kirstens begravelse i Odense, og den 25. medunderskrev han sammesteds en skrivelse vedrørende skiftet efter den afdøde. Efter hans udsagn i det andragende til den svenske konge af 19. aug., som senere skal omtales, lod Frederik III. »for nogle uger siden« — altsaa vel i sidste halvdel af juli — »fordre mig til sig«. Saa var da det sket, som Hannibal Sehested siden sit fald forgæves havde haabet og ventet paa: hans konge mente atter at have hans bi-stand behov. Efter mere end syv aars forløb fik han atter foretræde for Frederik III. Den kejserlige gesandt baron Johann von Goës skrev senere til Kejser Leopold I., at han ved denne lejlighed havde bidraget til, at Sehested blev »nogenlunde forsonet« med kongen. Efter en kort rejse til

Fyn — muligvis i anledning af svigermoderens førnævnte begravelse — vendte han i de første dage af august tilbage til hovedstaden og havde en ny audiens hos kongen, hvorom han senere i et indlæg til denne udtalte, at hans adgang til at tale med Frederik III. da ikke var saa fri, som han havde ønsket. I samme indlæg siger han, at han fik forsikring om kongens naade, men intet bestemt tilsagn om ansættelse. I det nævnte andragende til Svenskekongen fralagde han sig ogsaa ønsket om »nogen slags charge udi Danmark«; han havde alene søgt Frederik III.s naade, lov til at »sidde udi rolighed« paa sin hustrus arvegodser efter moderen, sikkerhed for den ham tilstaaede pension og renter af hans fordring paa kronen og noget vederlag for sit afstaaede gods. Samtidig havde han tilkendegivet sit ønske om at opholde sig nogen tid ved den svenske konges hof og hær. Alt, ogsaa udtalelserne i den omtalte skrivelse til Frederik III., taler dog for, at han kun har tænkt sig en saadan retrætetilværelse som midlertidig, og at han har haabet at kunne faa indflydelse paa løsningen af de store opgaver, som baade Danmark-Norges indre reorganisation og ordningen af rigets fremtidige forhold til Sverige gjorde tvingende nødvendige. Er hans udsagn om, at han en tid agtede at tage ophold i Karl Gustavs nærhed, troværdigt — og der er næppe grund til at betvivle dette — kunde det tyde paa, at han har tiltænkt sig rollen som en mellemmand mellem Nordens konger og riger — en rolle, han faktisk til sin tid skulde komme til at indtage — ogsaa for derved at styrke sin position ved det danske hof og maaske opnaa den svenske konges støtte til sin økonomiske restitution.

Hvad denne sidste angaar, er det tydeligt, at Sehested var utilfreds med udfaldet af sine forhandlinger i København. Han klager over, at hans afstaaede gods i Norge nylig var blevet udlagt til statskreditorer, af hvilke nogle, som havde fordringer paa ham, »selv haver begæret, at saadan gæld derudi maatte likvideres og mig igen kortes udi, hvis jeg hos kronen haver at fordrø, hvilket dog ikke haver maattet bevilges«. Sandsynligvis tænker han her paa Selio Marselis, som netop 4. aug. 1658 fik kongebrev paa Sehesteds tidligere ejendomme i det søndenfjældske Norge.

Hans fremtidsudsigter var da stadig usikre, da København om morgenen 8. august opskræmtes af den tidende, at Karl Gustav havde brudt freden og landsat en fra Kiel til skibs overført hær i Korsør.

III.

HANNIBAL SEHESTED SOM »NEUTRAL PERSON«. KRIGENS GANG, VESTMAGTERNES POLITIK OG FREDSFOR- HANDLINGERNE INDTIL KARL GUSTAVS DØD.

SKØNT MAN fra dansk side, om end ikke uden modstand, efterhaanden havde bøjet sig paa næsten alle punkter for den svenske konges fordringer vedrørende fredstraktatens udførelse, baade hvad angaar hertugen af Gottorps stilling og andet, nærrede Karl Gustav en voxende mistillid til den danske regerings hensigter. Under de marts-maj 1658 førte underhandlinger om det dansk-svenske forsvarsforbund, som dannede Roskildefredens nødvendige supplement, lod Frederik III. og hans raadgivere sig vel drive til betydelige indrømmelser: optagelse af de af Sverige erobrede landskaber i den indbyrdes garantiforpligtelse og fastsættelse af begge parters samtykke til fredsslutning i en krig, hvori den ene ydede den anden hjælp, og til medoptagelse af andre magter i forbundet. Men de fastholdt den begrænsning af pligten til at spærre landet for fremmede krigsflaader, som de havde faaet indsat i Roskildetraktaten ved indskydelse af ordene »efter al mulighed« og »fjendtlig« foran »fremmede orlogsflaader«; de vilde først lade forpligtelsen til gensidig forsvarshjælp træde i kraft efter afslutningen af Karl Gustavs polske krig, og de vilde ikke opgive forbundet med Nederland og Danmarks andre alliancer, under henvisning til, at fredstraktaten kun forbød parterne alliancer, der var den anden part »til præjudicium og afbræk«. Selv om Frederik III. ikke i øjeblikket omgikkes med planer om et fredsbrud, vilde han ikke berøve sig muligheden for senere revanche og ikke fuldstændig binde sin politik til Sveriges, en holdning, hvori han kraftigt styrkedes af den hollandske gesandt Van Beuningen og den kejserlige gesandt Goës. Den svenske konge havde da ingen sikkerhed mod et angreb fra Danmark og Nederland, naar han vendte sine vaaben mod sine tyske fjender, Brandenburg og Østrig. Hertil kom, at hans bestræbelser for at vinde fransk og engelsk hjælp ikke havde faaet det ønskede udfald, og at den jyske halvø og Fyn — Sjælland var rømmet i løbet af foråret — var for udpint til meget længere at underholde den hær, som

dannede grundlaget for hans magtstilling. Af alt dette fremgik i juli 1658 beslutningen om, før krigen i Tyskland, at slaa Danmark fuldstændigt ned og indlemme det i et svensk stortrige.

Saa snart budskabet om landgangen ved Korsør naaede København, hvor det første indtryk var en lammende rædsel, sendte Frederik III. rigsraaderne Christen Skeel og Mogens Høg af sted for at opsøge Karl Gustav og udspørge ham om aarsagerne til fredsbrudet. De drog ad Køgevejen, i hvilken retning de mente at møde den fremrykkende svenske hær. Samme dag, 8. aug., red Hannibal Sehested ud af Vesterport i Retning af Roskilde. Her arresteredes han af den svenske general Schlippenbach, der førte ham som krigsfange til Karl Gustavs hovedkvarter i Ringsted.

Han angav senere overfor Frederik III. som motiv til sin bortrejse ønsket om at bringe sin hustru og datter til København og henviste til, at han allerede om aftenen den 7., altsaa før man anede noget om den svenske landgang, havde omtalt denne sin hensigt til generalpostmester Paul Klingenberg og andre kongelige embedsmænd, som han tog til vidner herpaa. At han valgte Roskildevæjen, altsaa drog nord om de svenskes sandsynlige marsjrute, kunde tjene til at bestyrke denne forklarings rigtighed.

Der er ogsaa adskillige vidnesbyrd om, at omsorgen for hans nu 14-aarige datters ve og vel var en af hoveddrivkræfterne i hans tilværelse. Paa den anden side maa det have staaet ham klart, at han maatte regne med svensk tilbageholdelse som en nærliggende mulighed. Han var desuden utilfreds med udfaldet af sin sidste samtale med Frederik III. Har han vejret chancer for at kunne virke som fredsmægler? Der kan kun gættes, men der er i hvert fald absolut intet holdepunkt for de senere af hans fjender udsprede beskyldninger, at han gennem de samtaler, han under sit ophold paa Fyn i anledning af Fru Kirstens begravelse havde med rigsadmiral Karl Gustav Wrangel og andre svenske generaler, havde faaet nys om den svenske angrebsplan, og at hans sidste afrejse fra København fandt sted for efter aftale med de svenske at sondere byens forsvarsmuligheder og forsvarsvilje. Bortset fra, at han erklærede sig rede til at aflægge ed paa, at de nævnte samtaler intet oplyste ham om den kommende katastrofe, er det, som Fridericia fremhæver, helt utænkeligt, at Karl Gustav skulde have tilladt, at hans strengt hemmeligholdte planer røbedes for den danske politiker. At den skrivelse, som han med Wrangels mellemkomst 9. aug. indgav til den svenske konge, og hvori han klagede over sin tilfangetagelse, da han som spansk embedsmand ikke stod i noget virkeligt tjenesteforhold til kongen af Danmark og intet hverv havde, som i mindste maade angik den begyndte krig, ikke nævner noget ønske om at komme i forbindelse med hustruen og datteren, kan skyldes, at han paa dette tidspunkt vistnok alle-

rede vidste, at de var paa vej mod København. I stedet bad han om lov til at vende tilbage til denne by for at ordne sine affærer dér eller for derfra at rejse over Lübeck til Antwerpen. Samtidig ansøgte han om et beskyttelsesbrev for Fru Kirstens efterladte godser.

Før Karl Gustav havde svaret paa denne skrivelse, indtraf om morgenen 9. aug. de to udsendte danske raader til Ringsted og havde næste morgen audiens hos kongen paa byens kloster. Udførligt opregnede han den danske regerings synderegister, ikke mindst ikke-overholdelsen af Roskildetraktaten og afvisningen af en alliance med Sverige. Forgæves søgte de to raader at vise, at beskyldningerne var ugrundede, og udtrykte haabet om, at den svenske konge ikke vilde afslaa »billige traktater«. Heller ikke deres paafølgende forhandling med de af kongen deputerede kommissærer, rigsmarskal Gabriel Oxenstierna og grev Schlippenbach, førte til noget resultat. »Fata«, sagde Schlippenbach efter de danske raaders referat, »var over hovedet, vi saa selv vores undergang«. Deres forsøg paa at standse den svenske hærs fremrykning viste sig frugtesløse. De var heller ikke bemyndiget til at indlede egentlige fredsforhandlinger. Sehested henvendte sig nu, i følge sin senere redegørelse til Frederik III., til dem og bad dem om hjælp til at opnaa den svenske konges tilladelse til, at han ledsagede dem tilbage til København. Han anmodede ogsaa baade skriftligt og mundtligt Karl Gustav om, at han med sin familie — der altsaa nu syntes at være stødt til ham — eller alene, mod givet æresord, maatte drage til den danske hovedstad. Den svenske konges holdning var dog afvisende, indtil Christen Skeel forenede sit æresord med Sehesteds paa, at han snarest skulde vende tilbage fra København. En samme dag udstedt kongelig resolution tillod Sehested at rejse til København med en tjener for at meddele den danske konge sin anholdelse. Umiddelbart efter skulde han atter indfinde sig i det svenske hovedkvarter, forholde sig i ro som »en neutral person« og »spansk minister« til krigens ophør og ikke forlade Danmark uden kongens tilladelse. Til gengæld lovede Karl Gustav ikke at kræve noget af ham, som var til skade for hans konge og fædreland, og at udstede de ønskede sikkerhedsbreve for Kirsten Munks godser.

Ved morgengry 11. aug. red Sehested med Chr. Skeel til København fra Roskilde, hvortil Svenskekongen dagen før havde forlagt sit kvarter. Skeel medførte et rekreditiv fra Karl Gustav af 10. aug., der henviste til, hvad den svenske gesandt i København Sten Bielke vilde meddele om aarsagen til fredsbrudet.

En ting fremlyser klart af de førte forhandlinger: Hannibal Sehesteds brændende ønske om at komme tilbage til den danske hovedstad, og der er vel næppe tvivl om, at et hovedmotiv hertil har været hans forhaabnin-

ger om, at den indtraadte situation kunde give ham lejlighed til at optræde som fredsmægler mellem de nordiske konger og derved bane sig vej til fuld oprejsning og ny politisk indflydelse for sig selv. I sit ønske om fredens genoprettelse var han i overensstemmelse baade med en fløj af det danske rigsråd, som havde en talsmand i hans gamle modstander Christen Skeel, og med den franske gesandt Hugues de Terlon — den lille livlige gascogneske adelsmand og Malteserridder, der nu for første, men ikke sidste gang krydsede Hannibal Sehesteds vej — som indtrængende tilraadede, at der stilledes fredsforslag fra dansk side. Samme aften ankom han med Skeel til København og havde dagen efter en lang hemmelig samtale med Frederik III. Baade over for kongen, dronningen og rigsrådet fremhævede han i følge sit referat til Kong Gustav »den yderste fare, kongen og hele Danmark var udi, med mindre de udi tide søgte middel til at forekomme større extremiteter«. Det var hans haab, skrev han halvandet aar efter til Frederik III., at krigen kunde være bilagt ved en fredelig underhandling, der gav ham mulighed for, i besiddelse af kongens naade, at leve i sit fædreland og tjene dette paa en bedre maade, end hvis krigen fortsattes, og han selv bragtes i fordærv. Det er tydeligt, at han har tvivlet om Københavns evne til at modstaa en svensk belejring og om, at Nederland eller de andre Vestmagter, Kejseren, Brandenburg og Polen kunde og vilde hjælpe Danmark til afgørende ændringer af Roskildefreden. Ud fra hans hele merkantilpolitiske indstilling maatte ogsaa den skade, en ny krig med paafølgende nederlandsk flaadeintervention i Østersøen vilde tilføje Danmark-Norges økonomiske interesser, veje tungt til for ham. Alt dette maa være indgaaet i det »meget« han i febr. 1660 mente at kunne anføre til begrundelse for sine fredsbestræbelser i aug. 1658, men forbigik »for vidtløftighedens skyld«.

Frederik III. og hans nærmeste raadgivere havde imidlertid besluttet at gøre modstand mod det svenske angreb. Allerede fra 8. aug. arbejdedes der paa Københavns forsvarsværker, og den 9. opfordrede kongen og rigshofmesteren repræsentanter for stænderne, der var opkaldte til slottet, til at paatage sig forsvarets og indkvarterings byrder. En tilsvarende forsvarsvilje fik udtryk hos byens borgere og bestyrkedes yderligere, da kongen og rigsrådet 10. august gav dem tilsagn om opfyldelse af de fremsatte ønsker om ny betydningsfulde privilegier, omfattende bl. a. hovedstadens stilling som fri rigsstad, dens ret til at faa stemme og samtykke i alle forhandlinger til rigets bedste og om skatte- og toldpaalæg og dens lighed med adelen med hensyn til skatteydelse, godsprivilegier og adgang til embeder. Med nyvaagnet mod gik garnison og borgervæbning i lag med forsvars-

foranstaltningerne, og frivillige afdelinger organiseredes. De foran voldene liggende forstæder afbrændtes.

Skåret af brandene oplyste vejen for Hannibal Sehested, da han 11. august forlod byen gennem Vesterport, forsynet med kongens pas og ledsaget af en kongelig trompeter. Frederik III. havde under deres sidste langvarige hemmelige samtale »med berømmelse af min bestandige troskab allernaadigst igen forsikret mig paa forrige kongelige gunst og naade til naadigst befordring og retablisement«, naar krigen var bragt til ophør. Med sig førte Sehested desuden et brev fra Chr. Skeel til Terlon, opsat i forstaaelse med de andre rigsraader, hvori den franske gesandt anmodedes om i Sehesteds nærværelse at opfordre Karl Gustav til at fremsætte sine fredsbetænelser. »Vi vil fred, hvis den kan faas«, sluttede brevet, »men nægtes den os, vil vi anbefale det til Gud, som skal være vor dommer«. Sehested, der i København baade overfor kongen, dronningen og rigsraadet havde fremhævet faren ved en ny krig, forenede sine bestræbelser med Franskmandens og sendte trompeteren til København med en skrivelse til kongen om udfaldet. Vi kender desværre ikke denne skrivelse.

Karl Gustav havde, da Terlon manede ham til maadehold — ved kun at kræve ét af den danske konges to riger — svaret, at han vilde se, hvad man fra dansk side foreslog. »Det var ikke hans sag at fremsætte forslag efter at have erklæret, at han vilde have det hele«. Men det tydede ikke paa stor forhandlingsvilje, at han truede med at anse nogle af sine raader, som havde talt i samme aand som Franskmanden, for forrædere, og han lod senere Terlon vide, at han, da hans plan var hele det danske riges erobring, ikke havde villet forhandling.

Naar Sehested senere erklærede, at han havde ventet, at hans skrivelse skulde have ført til, at de danske raadsforhandlere var kommet tilbage til det svenske hovedkvarter eller havde sendt forslag til en fredelig overenskomst, er det svært at se, hvorpaa han byggede disse forhaabninger om muligheden af en saadan. Hans rolle som fredsmægler var i denne omgang afsluttet. Til den dybe skuffelse herover kom harmen over, at Frederik III. ikke ved udvexling med svenske i dansk fangenskab eller paa anden maade gjorde noget skridt til at faa ham løsladt, altsaa trods sin tilsyneladende naadige holdning under de to mænds sidste samtale og trods Sehesteds anstrelgelser i fredens tjeneste stadig tog afstand fra tanken om atter at bruge ham, samtidig med at hans danske aarspension som følge af krigen ophørte. I mere end syv aar havde han alle afvisninger og al kulde til trods bevaret sin troskab mod Christian IV.s søn og efterfølger. Af al sin magt havde han søgt at afvende en ny krig, hvis udfald han efter sit kendskab til Dan-

marks stats- og samfundsforhold, dets ressourcer og militære evne havde stærk årsag til at imødesee med skepsis.

Da, men ogsaa først da var det, at han fandt øjeblikket inde til at søge den svenske konges protektion. I en skrivelse til Karl Gustav af 14. august bad han kongen, »dersom den allerhøjeste Gud det saaledes haver skikket at forandre den konge og øvrighed, som jeg har været født og baaret under«, af sin medfødte ædelmodighed »enten udi Danmark eller Norge befordre mig og min hustru og barn til det, hvorved vi uden foragt og armod kunde føre vor stand og nyde igen, hvad vi saa ulykkelig har mistet ved idel misgunst af onde mennesker, thi ellers skulde vi være elendige og ruineres endnu videre ved denne synlig forestaaende ulykke«. »Jeg be- lover og forsikrer Ed. kgl. Maj. derimod paa al underdanigst og oprigtig flittighed og troskab udi alt, hvad Ed. kgl. Maj. efter sin egen kongelige vilje og naadigste disposition mig eragter at være tjenlig til, endog jeg lettelig kan dømme, at Ed. kgl. Maj., som haver saa mange fornemme og erfarne ministre baade ved staten og militsen, min ringe person lidet be- høver«. I tilfælde af »nogen slags traktater eller akkord« bad han om sammen med hustru og datter at blive indesluttet deri, saaledes at »alt hvad mellem kongen af Danmark og mig tilforn har været passeret, maatte være aldeles dødt og magtesløst og aldrig mere komme mig eller mine til nogen nachdel, hinder eller skade udi ringeste maade«, og at han inden en fastsat frist fik sit afstaaede gods eller dets værdi i andet gods eller penge tilbage og sin aarspension og sine fordringer paa den danske krone ud- betalt.

Naar Fridericia siger, at Sehested her »uden Forbehold (har) tilbudt Karl Gustav sin Tjeneste«, er det ikke rigtigt. Tilbudet er tydeligt betinget af, at Gud vil »forandre« hans medfødte konge og øvrighed ved en svensk erobring af det danske rige. Det har aabenbart heller ikke fuldt tilfreds- stillet den svenske konge, som det fremgaar af en ny skrivelse, som Se- sted den 19. august overgav ham. I denne vælger den længe opstemmede bitterhed frem i lidenskabelige ord. Sehested redegør udførlig for sin skæbne og hævder, at hans fald alene skyldes »nogle faa misunderes idelige tilskyndelse«, at han aldrig var blevet overbevist om nogen »faute eller utroskab«, aldrig var blevet domfældt og havde rentekammerets kvittering for hele sin norske embedsførelse. Trods »otte aars kontinuerlig patiens og underdanigst submission« og forbøn fra kongelig og fyrstelig side havde han aldrig kunnet faa den danske konge i tale eller, trods skriftligt løfte herom, opnaa noget vederlag eller len eller nogen ansættelse i dansk stats- tjeneste, skønt han »mulig havde kunnet gøre bedre tjeneste end andre, som mig (har) været hinderlig«. Man havde ladet ham »rejse til og fra paa løse

forhaabninger mig til største foragt«, indtil den danske konge for faa uger siden lod ham kalde til sig og »nu senest udi København«, da »alting er udi disordre og liden apparents for disse riger eller for mig uden ved Ed. kgl. Maj. at hjælpes«. Med styrke betoner han — og her anslaaes med en kraft, som utvivlsomt er overbevisningens, en tone, hvortil vi tidligere har sporet ansatser, og som siden aldrig ophørte i Sehesteds udtalelser til svenske og andre, — at han »stedse (havde) ønsket og søgt, at begge (de nordiske) kroner maatte komme udi bedre og nærmere fortroenhed og alliance undersaat-terne til mere sikkerhed og fremtarv«.

»Mens efterdi kongen udi Danmark eller hans riges raad intet videre søger nogen accomodement, men opiniastrerer sig med defension og haaber paa fremmed secours, hvori de dog klarlig ser deres ruin og undergang, og jeg derudover lettelig med dennem kunde miste al min resterende velfærd, da formener jeg mig lige saa lidet pligtig ved uformusom troskab og andre deres daarlige kapricer at ruinere mig og min familie, som det ellers skulde lade mig ilde ved nogen slags utroskab at gøre min fortune, og efterdi det lader sig anse udaf alle konkurrentier, at Ed. kgl. Maj. inden kort tid enten ved magt eller akkord bliver herre over den største part af begge riger Danmark og Norge, hvor enhver da udi tide haver billig aarsag at se sig for, helst de, som intet haver raadet til krigen eller nogen tid haft dermed at bestille, mens raadet derfra for at stifte en fast alliance mellem begge kroner, hvilket altid haver været min mening og votum, saa længe jeg var betroet udi de danske consiliis — da haver jeg underdanigst taget denne resolution paa gode og oprigtige fundamenters at forblive under Ed. kgl. Maj.s naadige beskærmelse og protektion«.

Herefter følger de 14. august fremsatte begæringer, dog med enkelte ændringer. Efter ordene »Dersom det ogsaa skulde komme til nogen slags traktater og akkord« hedder det nu: »indflyer jeg ligervis underdanigst til Ed. kongl. Maj., efterdi jeg allerede er udi Ed. kongl. Maj.s naadigste beskærmelse og underdanigst begærer derudi *stedse* at forblive, at jeg da med min familie og *svogerskab* ogsaa maatte ved traktaterne indesluttet«, og der sluttes: »og at jeg *siden stedse* maa forblive under Ed. kongl. Maj.s naadigste protektion«.

Andragendets sidste del beskæftiger sig med Sehesteds folkeretslige stilling og søger at vise, at han »udi ingen virkelig tjeneste« var hos den danske konge, og at hans spanske tjenesteforhold var lige saa lidt bindende. Han erklærede ingen tjeneste eller pension at ville modtage uden Karl Gustavs samtykke og »udi alle maader rette mig allerunderdanigst efter Ed. kongl. Maj.s naadigste vilje og befaling, hvor og naar Ed. kongl. Maj. eragter mig capable noget at forrette«.

Karl Gustav har øjensynligt som betingelse for sin støtte krævet, at Sehested uden forbehold skulde binde sig til hans tjeneste baade før og efter en fredsslutning, saaledes som Corfitz Ulfeldt — man bemærke andragendets sidestilling af Sehesteds og hans »svogerskab«s interesser — havde forpligtet sig til. I det af Sehested afgivne skriftlige tilbud herom besad han nu et middel til at hindre, at den danske statsmand uden hans samtykke paany skulde søge Frederik III.s naade. Den resolution, som han 20. august udfærdigede som svar paa Sehesteds andragende, indeholder imidlertid intet hverken om »svogerskabet« eller om nogen anvendelse af Sehested i svensk tjeneste. Den lovede blot, at kongen ved krigens afslutning, hvad enten den skabtes ved kapitulation eller forlig, vilde tage sig af hans, hans hustrus og datters interesser, sørge for deres reetablisement og befordre dem saaledes, at de til enhver tid skulde i gerningen mærke hans protektion, beskyttelse og kongelige naade. Karl Gustav har aabenbart respekteret Sehesteds ønske om ikke under krigen at blive tvunget til handlinger, som stred mod den bestaaende danske stats interesser.

Ved en etisk vurdering af Hannibal Sehesteds handlemaade i dette øjeblik maa baade hans egen og det danske riges situation og tidens synsmaader tages i betragtning. I det svenske hovedkvarter regnede man med Danmark-Norges eller den største del af det danske monarkis indlemmelse i det svenske rige. I den del af den danske stat, som muligvis vilde blive tilbage, syntes en fremtid for Sehested udelukket. Hans loyale holdning mod sin konge og sit fædreland i de usigeligt kvalfulde aar siden hans fald havde trods kongens tilsagn om tilgivelse og naade ikke bragt ham den oprejsning, han higede imod. Atter og atter havde man i de københavnske hof- og regeringskredse behandlet tidens største danske politiske begavelse og kraft som en udstødt, og man foretog sig intet for at udløse ham af det svenske fangenskab. Hans svoger Corfitz Ulfeldt havde derimod ved svensk bistand opnaaet den restitution i Danmark, han eftertragede, og desuden af Karl Gustav faaet Sølvitsborg slot og gods i Bleking som grevskab, gods i Skaane og tilsagn om et anseeligt embede. Selv om Sehested heller ikke nu var til sinds at følge svogerens eksempel og blive sit lands fjende, lod det sig ikke nægte, at Corfitz, set fra magtens, rigdommens og den ydre æres synspunkt, havde spillet sine kort bedre. Hans adelige navn og stamme blomstrede i Norden, mens Hannibal Clausen af Maltessønnernes æt syntes fordømt til som »en volontør« uden vederlag af nogen art at følge den spanske hær i Belgien. Endelig bør ved dommen ikke glemmes, at Hannibal Sehested bittert foragtede og havde en vis ret til at foragte de mænd og den politik, som havde ført Danmark til Roskildefreden, og at den overbevisning samtidig fik stærkere og stærkere tag i ham, at de

nordiske landes livsinteresser ikke lod sig skille fra hinanden, at der bestod et nordisk skæbnefællesskab inden for staternes stræben mod materiel og aandelig udfoldelse og sikkerhed mod overgreb fra omverdenen, en overbevisning, som han siden skulde give det stærkest mulige udtryk for.

Forbises kan heller ikke, at det var en tid, da i den stat, som inden længe skulde staa som Europas førende, Frankrig, mænd med store navne — en Condé, en Turenne, siden optagne blandt kong Ludvig XIV.s mest fremragende statstjenere — havde forbundet sig med den franske regerings fjende, Spanien, og da det engelske folk var splittet i den lille skare »kavalerer«, som fylkede sig om Stuartkongen, og den store masse, som fulgte »usurpatoren« Cromwell. Paa dansk grund levede stadig mindet om den landflygtige Peder Oxes, den senere rigshofmesters, konspirationer mod Frederik III.s bedstefader, og endnu bestod som led i dansk statsret den bestemmelse i Stettinfreden af 1570, hvorefter danske adelige eller andre, som var kommet i deres konges unaade, med frit lejde kunde drage til Sverige og søge dets konges beskyttelse, selv om kun faa — Corfitz og Ebbe Ulfeldt og grev Valdemar Christian — havde gjort brug af den, og den stred mod den stærke statsfølelse, som var i fremvæxt ogsaa i Norden. Hverken denne statsfølelse eller fædrelandsbegrebet havde dog for det 17. aarhundredes mennesker den associationsfylde eller den etisk forpligtende kraft som for senere slægtleds. Hvad man i aug. 1658 appellerede til hos Københavns borgere var, som Fridericia rigtigt har fremhævet, loyaliteten mod kongen og kongehuset, og man fandt det formaalstjenligt at styrke denne kongetroskab ved store nye privilegier.

Naar alt dette er sagt, bliver dog tilbage den kendsgerning, at Hannibal Sehested ved sin underkastelse under den svenske konge, som stiledede mod Danmarks erobring, ud fra personlige interesser og lidenskaber, handlede imod den troskab mod Danmarks konge og rige, som hidtil havde været hans ledestjerne, og mod sin bedre samvittighed. Den maade, hvorpaa han i andragendet af 19. august søger at forsvare sin handlemaade ikke blot over for Karl Gustav og hans omgivelser, men ogsaa over for sig selv, viser, at følelsen heraf nagede ham. Denne følelse skulde blive baade en etisk rensende kraft i hans personlighed og en drivkraft i hans alderdoms statsmandsgerning til sit lands bedste.

Meget vanskelig blev hans stilling i den tid, der fulgte, da det viste sig, at den danske hovedstads modstandsevne var større, end man fra svensk side havde regnet med, og at krigen trak i langdrag. Midlerne til sit og sin families underhold maatte han, klagede han senere, for en stor del laane sig til »hos borgerfolk«, da Fru Kirstens efterladte godser — over hvilke skiftet først synes at være afsluttet 1661 — trods den svenske konges be-

skærmelsesbrev led haardt under krigen. Hertil kom, at han efter evne stræbte at skaane sine bønder. Hans forpagter paa Tybrind Henrik Olufsen fik i 1664 det skudsmaal af bønderne under Lundegaard, »at i den svenske fejde, da han var deres foged, gjorde han sig fortjent til deres allerstørste tak for den store omhyggelighed, han havde for dem med deres hustruer og børn udi den allerbesværligste krigs- og dyrtid«. Endnu sværere var dog følgerne af hans tvetydige position. Flere i den svenske konges omgivelser nærrede mistillid til hans hensigter, maaske ogsaa frygt for, at han skulde vinde indflydelse paa Karl Gustav. Til tider lod kongen selv sig paavirke af denne mistillid. I foråret 1659 synes der gennem svenske spioner i København at være indhentet oplysninger om Sehesteds forhold til Frederik III. Der ymtes om, at han var dansk spion, og at han gav Karl Gustav raad, som i virkeligheden var til bedste for det danske forsvar, saaledes at erobre Kronborg kort efter krigsudbrudet i stedet for straks at koncentrere styrkerne om erobringen af København. Omvendt gav hans stadige tilstedeværelse i den svenske konges nærhed — der af ham selv motiveredes med ønsket om at forebygge, at der fra svensk side rettedes beskyldninger mod ham — hans fjender i København rig anledning til at udsprede rygter om handlinger eller udtalelser af ham til skade for den danske konge og det danske forsvar.

Der er intet som helst holdepunkt for sandheden af hverken de danske eller de svenske beskyldninger. Mod rigtigheden af de sidste taler afgørende, at Karl Gustavs mistillid til den »neutrale«
Dansker efterhaanden forsvandt. Hvad de første angaar, siger den franske ambassadør Terlon, som under krigen til stadighed var i Karl Gustavs følge, og som blev Sehesteds ven og en stor beundrer af hans statsmandsevner, i sine »Memoirer«, der udkom 1681, længe efter Sehesteds død, at den danske krigsfange afholdt sig fra enhver handling, som kunde være hans konge eller fædreland til skade. Og den svenske konge og efter hans død den indsatte formynderregering for hans søn bevidnede Sehesteds uskyldighed paa dette punkt i skrivelser, som vel er udfærdiget paa hans begæring og efter hans udkast, men dog vanskeligt kan tænkes underskrevne mod bedre vidende. Den harme, hvormed han, idet han bl. a. henviste til samtaler med rigsadmiral Ove Giedde og rigskansler Christoffer Urne — en anden gammel ven, den lærde Laurids Ulfeldt (exrigshofmesterens ældre broder) beklagede han paa grund af hans død ikke at kunne føre som vidne — i indlæg til Frederik III. vender sig imod beskyldninger af denne art, bærer ogsaa ægthedens præg. Naar det tillige lagdes ham til last, at han havde optraadt hovent over for danske fanger, bl. a. en paa Kronborg arresteret præst og nogle borgere fra Malmø, tilstod han, at han undertiden havde afvist henvendel-

ser fra saadanne for ikke at vække nogen mistanke hos de svenske, men tog samtidig Terlon til vidne paa, at han var gaaet i forbøn hos Karl Gustav for baade den omtalte præst og andre. Han indrømmede ogsaa, at han i nærværelse af flere danske standspersoner havde udtalt ønsket om, at man vilde benytte de fremmede magters bistand til at faa sluttet en fast fred i Norden, hellere end til at fortsætte den krig, som ødelagde landet, da dettes udpinte og elendige tilstand dog ikke kunde afhjælpes ved fremmed hjælp eller ved generobringer af en eller anden landsdel. Det er en udtalelse, som rummer kimen til den danske udenrigspolitik, for hvilken han, da han atter var kommet i dansk statstjeneste, gjorde sig til talsmand. Sværere falder det at tro hans benægtelse af, at han, som han beskyldtes for, havde givet udtryk for en mindre venlig dom om Frederik III., og at hans hustru i samvær med den svenske dronning, som hun til tider daglig omgikkes, var gaaet endnu videre i denne retning. Han havde allerede over for Whitelocke i 1654 tilladt sig at kritisere den danske konge, og Frøken Christiane havde før vist sig modtagelig for sin moders, sine søstres og sine svogres grænseløse had til det danske kongehus.

Naar Danmark reddedes for den svenske erobring, som Karl Gustav efter sit fredsbrud drømte om, spillede Københavns udholdende forsvar sin rolle. Men det afgørende var dog hjælpen ude fra: den brandenburgsk-østrigsk-polske hærs besættelse af den jyske halvø og frem for alt den nederlandske hjælp i skibe, tropper og provianttilførsler til den belejrede hovedstad. Forsvarsforbundet forpligtede Generalstaterne til ydelse af denne hjælp, og der kunde over for det vældige slag for den nederlandske Østersø- og Norgeshandel, som et svensk eneherredømme i Norden vilde betyde, ikke være tvivl om i Holland, at tiden var inde til at gribe ind i den nordiske konflikt. Følgen var, at den svenske konge maatte indstille sig paa en længere belejring af København, og at den danske konges modstandsvilje blev yderligere styrket, ikke mindst efter at Trondhjems len og Bornholm i slutningen af 1658 havde befriet sig for de svenske besættelsestropper.

Den udsigt til en snarlig, af Karl Gustav dikteret fred, som havde været forudsætningen for Hannibal Sehesteds anmodning om svensk protektion i aug. 1658, var svundet. Sehested genoptog under disse forhold sine bestræbelser for at faa fredsunderhandlinger i gang. I breve til det danske rigsråd og til sin halvfætter rigshofmester Joachim Gersdorff, til hvis venskab han appellerede, breve, som maa være afsendt med Karl Gustavs samtykke, betonedede han, samtidig med at han klagede over forsøgene paa

at mistænkeliggøre ham hos Frederik III. og over, at man, som rygtet gik, vilde konfiskere hans hustrus godser, og bad om udbetaling af sin danske pension, at der for længst kunde være sluttet en fred med Sverige, og at den endnu kunde opnaas, hvis man paa dansk side viste vilje dertil.

Disse henvendelser bar ingen frugt. Frederik III.s forhaabninger om de fremtidige fredsvilkaar gik adskilligt højere end til, hvad der kunde opnaas ved forhandlinger med fjenden, selv om den svenske konge skulde indtage en mere imødekommende holdning end strax efter fredsbrudet. Og stemningen hos ham og hans omgivelser havde under indtryk af de fremsatte beskyldninger mod Sehested i høj grad udviklet sig til ugunst for denne. Vrede hos den danske konge vakte ogsaa Sehesteds betegnelse af sig selv som »neutral person«. Han gav ordre til, at skibet »Hannibal«, som den norske statholder i sin tid havde ladet bygge til Christian IV., skulde have et andet navn og Sehesteds buste i stævnen nedtages, for at det, som han sagde, ikke ogsaa skulde gaa hen og blive neutralt.

Naar Sehested i vinteren 1658-59 flere gange søgte Karl Gustavs til-ladelse til at rejse til Bruxelles, har et vigtigt motiv for ham uden tvivl været ønsket om at faa sin spanske aarspension udbetalt. Men han har vistnok ogsaa ønsket, som han 20. okt. 1659 skrev til Frederik III., ved sin bortrejse at »evitere flere occasioner til videre eftertale«. Haardt maa han have følt sin stillings hele tvetydighed. I en skrivelse af 2. jan. 1659 lovede den svenske konge omsider »med det første« at give ham den begærede til-ladelse. Det er sandsynligt, at man paa grund af den stadig i svenske kredse eksisterende mistillid til Sehesteds holdning vilde udsætte tidspunktet, til den forberedte generalstorm paa København havde fundet sted. Har Sehested ønsket at forblive i Brabant, til situationen i Norden havde klaret sig, skuffedes han dog, idet kongebrevet forpligtede ham til snarest muligt at vende tilbage til det svenske hovedkvarter. Men samtidig udtaltes det, at ligesom Karl Gustav nærede tillid til, at Sehested intet vilde foretage sig til skade for ham, saaledes vilde kongen heller intet fordre af ham, der kunde være til skade for hans konge og fædreland. Sluttede krigen inden hans tilbagekomst, vilde kongen søge udvirket amnesti for ham, hans hustru og datter og tilbagegivelse af hans afstaaede ejendomme i Norge eller fuldt vederlag i penge eller arveligt gods i Danmark baade for disse, hans danske aarspension og hans øvrige fordringer paa den danske krone. Tillige afgav Karl Gustav nu for første gang et løfte om at tage Sehested i sin tjeneste og anvende ham i en charge og med en gage, som svarede til hans »kvaliteter« — vel at mærke dog først efter krigens afslutning, og naar han ved »en ærlig afsked« og med et skriftligt vidnesbyrd om sit gode forhold var

blevet helt entlediget fra sin ed og sin pligt mod den danske konge, med ret til at leve under hvilken anden protektion, han lystede.

Denne skrivelse viser Sehesteds vilje til streng gennemførelse af den neutrale mellemstilling mellem Nordens to riger, i hvilken hans skæbne og han selv havde tvunget ham ud. Naar Karl Gustav alligevel var rede til efter krigens ophør at virke for hans fulde økonomiske restitution og til at give ham et anseligt embede, bør der heri ses et vidnesbyrd om, at den svenske konge havde lært at værdsætte hans evner. Tilsagnet om ansættelse i svensk tjeneste maa ses paa baggrund baade af krigens stadig usikre udfald — stormen paa København kunde medføre byens erobring og den danske regerings kapitulation — og de ringe forhaabninger, som Frederik III.s og hans raadgiveres holdning gav om, at Sehested atter kunde skabe sig en position i Danmark. I sit inderste har han dog sikkert ønsket atter at vinde en saadan, thi kun heri laa den fulde oprejsning, og han vilde i Sverige altid være en fremmed og udsat for skinsyge fra indfødte embedsmænds side.

Det mislykkede udfald af den svenske »generalstorm« paa København 11. febr. 1659 knuste definitivt Karl Gustavs planer om at bøje Danmark under sin vilje. En maanedstid efter, 19. marts, fik Sehested det lovede svenske rejsepas, der fortalte hans tilfangetagelses historie og betonedes hans stilling og forpligtelser som »neutral person« i overensstemmelse med kongebrevet af 2. jan. Men da han sendte passet i tre afskrifter til København med bøn om et tilsvarende dansk pas, udstedt til hans tjener Mathias Zeitwiber, idet han samtidig i følge den brandenborgske gesandt Marwitz meddelte rigshofmester Gersdorff, at han havde noget at forebringe i den svenske konges navn, som var af vigtighed for begge kroner, afsloges hans anmodning kort og uden motivering i en i øvrigt venskabeligt formet billet fra Gersdorff. Ny skrivelser til Gersdorff, Rebolledo, Goës og den hollandske flaadechef Wassenaer-Obdam, hvori Sehested lagde særligt eftertryk dels paa sin loyalitet, dels paa sine danske fjenders forfølgelse, frugtede intet. Rebolledo lod ham forstaa, at Frederik III. var stærkt fortørnet paa ham, og meddelte ham, hvad der var passeret med skibet »Hannibal«. Sehested tog sig baade dette og afvisningen af hans begæring meget nær. Daglig var det hans haab, skrev han til Rebolledo, at der maatte skabes »en god accommodation mellem disse to konger«, saa at han derefter kunde »leve i frihed og nyde en god og blid hvile uden mere larm eller anden intrige«.

Foreløbig maatte han oppebie, hvad krigens gang og de vesteuropæiske stormagters intervention vilde bringe.

Trods Københavns tapre forsvar og hjælpen fra Nederland, Polen og Kejseren, der i april 1659 sluttede et nøjere forbund med Danmark, viste det sig, at den danske regerings forhaabninger om at komme bort fra Roskildefredens bestemmelser ikke havde store udsigter. Den svenske krigsførelse i øst aflastedes ved, at Karl Gustav i dec. 1658 fik sluttet en treaarig vaabenstilstand med Rusland. Kurfyrsten af Brandenburg afviste tanken om et angreb af hans tropper paa Sjælland. Og værdien for Danmark af forbundet med Generalstaterne havde sin begrænsning. Wassenaer-Obdam nølede, for ikke at splitte sin flaade, saa længe med at forene denne med de danske søstridskræfter i Østersøen, at resultatene af den maritime samvirken ikke blev store, og de svenske marts-maj 1659 kunde erobre Langeland, Falster, Møn og Laaland med undtagelse af Nakskovs fæstning. Frederik III. søgte samtidig forgæves at faa en ny nederlandsk flaade- og troppehjælp sendt til de danske farvande, skønt han gik saa vidt som til at tilbyde baade Helsingborg og den halve Øresundstold og senere Glückstadt som sikkerhed for betalingen af den bistand, som Staterne ydede ud over, hvad forbundstraktaten forpligtede dem til. Hertil kom, at Nederland, foruden til sine egne interesser, der ikke taalte et for stærkt Danmark-Norge, maatte tage hensyn til baade Frankrig og Englands holdning.

England kunde paa grund af sine handelsinteresser i Østersøen ikke finde sig i en ensidig nederlandsk intervention i Norden med de fordele, den vilde skaffe nederlandsk skibsfart. Den engelske regering var ganske vist efter Cronwells død (sept. 1658) præget af splittelse og vaklen. Men den blev drevet frem i retning af en kraftigere politik af den franske statsleder Mazarin. For Frankrig, hvis handelsomsætning med Østersølandene næsten udelukkende formidledes ved nederlandske skibe, traadte handels-synspunkterne saa godt som helt i baggrunden for ønsket om, nu som i 1645, at opnaa virksom bistand af Sverige mod Kejseren, saafremt denne sendte troppehjælp til de Spanske Nederlande under den stadig fortsatte krig mellem Frankrig og den anden habsburgske magt Spanien. At hindre en saadan troppehjælp, sikre freden i den tyske rige paa de westfalske traktaters grundlag og dermed Frankrigs indflydelse dér og fastholde kejser Leopold I. ved de indskrænkninger i hans kejsermagt, som han havde maattet underkaste sig som betingelse for sit valg til tysk-romersk kejser (juli 1658), var hovedformaalene for det »Rhinforbund«, som paa fransk initiativ i aug. 1658 sluttedes mellem en række vesttyske magter — bl. a. de tre gejstlige kurfyrster af Mainz, Köln og Trier, hertugerne af Braunschweig-Lüneburg og landgreverne af Hessen-Kassel — kongen af Sverige som hertug af Bremen og Verden og kongen af Frankrig som herre

over Alsace. Men forbundet var ogsaa en støtte for Sverige, fordi det forpligtede medlemmerne til at yde hjælp mod et polsk eller brandenburgsk angreb paa Bremen og Verden og til ikke at blande sig i de svensk-brandenburgske konflikter i Polen, Preussen, Pommern og Mark Brandenburg. Selv om det ingenlunde var i fransk interesse, at Sverige fik eneherredømmet i Norden og dermed en alt for stærk og uafhængig stilling inden for det europæiske statssystem, saa Mazarin det dog som en vigtig opgave for fransk politik at hindre, at den svenske konge trængtes for haardt af sine fjender, og frigøre de svenske vaaben til kampen mod Østrig ved fredsslutninger mellem Sverige paa den ene, Danmark, Polen og Brandenburg paa den anden side.

Det var forestillinger fra fransk side, som bevægede den engelske regering, der hidtil havde forholdt sig meget tilbageholdende overfor Karl Gustavs forbundstilbud — bl. a. fordi ogsaa England maatte frygte et svensk Østersøherredømme — til i nov. 1658 at afsende en engelsk flaade med Øresund som maal for at danne en modvægt mod den nederlandske hjælpeflaade til Danmark og fremskynde freden, eventuelt ved at støtte Sverige militært. Flaaden blev drevet tilbage af storm, men i jan. 1659 forbandt en traktat Frankrig og England til i fællesskab at tilbyde fredsmægling mellem de nordiske stater, og hvis det fandtes hensigtsmæssigt, yde Sverige bistand. Generalstaterne skulde formaas til ikke at sende Danmark mere hjælp og til at medvirke ved fredens genoprettelse.

Staterne viste sig ikke uvillige til en saadan medvirkning. De Witt ønskede at undgaa et brud med Frankrig og England og især den sidste magt, der vilde kaste hans land ud i en ny udmattende søkrig. Men hertil kom, at han — selv om et svensk nordisk-baltisk imperium naturligvis var hovedfaren — ansaa det nærmest for en fordel for de nederlandske skibsfartsinteresser, at Danmark ikke fik herredømmet over begge Sundets bredder igen. Det blev derfor under de i Haag førte forhandlinger med Englands og Frankrigs gesandter ikke alt for svært for ham at bøje sig for de to andre Vestmagters bestemte modstand mod, at Brømsebrotraktaten af 1645 blev fredsgrundlag, saaledes som provinsen Hollands stater, hvor danskvenlige og navnlig svenskfjendtlige stemninger gjorde sig gældende, havde udtalt sig for, og acceptere det fra fransk-engelsk side fremsatte forslag om at lægge Roskildefreden til grund. Dog med visse ændringer. At art. 3 om Sundets spærring for fremmede krigsflaader maatte udgaa, kunde alle tre Vestmagter enes om. Men hertil føjedes fra nederlandsk side forskellige krav til fordel for Nederland og Danmark, især at Trondhjems len og Bornholm skulde blive ved den danske krone og Sverige derved dels afskæres fra Nordhavet, dels berøves det militære støttepunkt for dets magtstilling i

Østersøen, som klippeøen frembød, og at magterne i fællesskab skulde virke for den svenske konges antagelse af elucidationerne til Elbingtraktaten af 1656.

Baade den franske og den engelske regering var dog mod at tvinge Karl Gustav til saa store indrømmelser, England desuden skinsyg paa grund af de handelsfordele, Staterne tilstræbte. Da den første »Haagkoncert« — betydningsfuld som det første forsøg i den europæiske folkerets historie paa at underkaste krigsførende stater en art voldgiftskendelse gennem samvirkende stormagter — endelig i maj 1659 undertegnedes, gav traktaten udtryk for, at de tre staters interesser langt fra faldt sammen. Deres gesandter i Norden skulde i fællesskab eller hver for sig, men stedse i enighed (de concert) virke for en dansk-svensk fredsslutning paa Roskilde-fredens grundlag. Denne freds art. 3 skulde udgaa eller ændres, saaledes at den ikke var til skade for nogen af Vestmagterne. Men med hensyn til andre ændringer, som en af de to nordiske konger maatte ønske, hed det blot, at stridigheder herom saa vidt muligt skulde søges bilagt i venskabelighed. Elbingtraktaten med elucidationerne forpligtede dog Frankrig og England sig — som en nødvendig indrømmelse til handelsrepublikken — til at søge ratificeret af den svenske konge. Øresundstolden skulde bindes til de 1645 fastsatte satser. I tre uger efter at koncerten var meddelt de krigsførende, skulde baade Nederlands og Englands flaader afholde sig fra enhver deltagelse i krigen. Var efter denne frists udløb forlig ikke indgaaet, maatte ingen af de tre stater hjælpe den konge, som afviste rimelige fredsvilkaar. Var de imidlertid, hed det betegnende nok, uenige i vurderingen af parternes krav og besluttede at bistaa hver sin part, skulde dette ikke regnes for brud mellem dem. For fred mellem Sverige og Polen og Sverige og Brandenburg vilde de i forening virke.

Allerede i april var en større engelsk flaade under admiral Edward Montagu (den senere jarl af Sandwich) ankommet til Sundet, i maj fulgte en lige saa stor nederlandsk under De Ruyter efter, bemandet med ca. 7700 officerer og matroser og med 4000 landtropper om bord. Denne imponerende magtdemonstration formaaede dog ikke at faa de nordiske konger til at acceptere fredsvilkaar, som laa under, hvad hver af dem haabede at opnaa ved krigens fortsættelse. Fra begge fremkom harmdirrende protester, og naar Karl Gustav senere viste sig mere imødekommende, var hans hovedmotiv uden tvivl at vinde Vestmagternes hjælp mod Danmark. Imidlertid lykkedes det De Witt efter et regeringsskifte i England i juli 1659 at faa to nye overenskomster med denne magt i stand (2. og 3. Haagkoncert), hvorefter bl. a. Trondhjems len skulde blive ved Danmark og Bornholmerne, hvis deres ø kom under Sverige, have amnesti for deres fordrivelse

af det svenske besættelseskorps, og alle tre magter eller i alt fald de to sømagter erklære den af kongerne, som ikke inden 15 dages frist antog de overenskomne betingelser, eller dem begge for fredsnægttere (refusants) og anvende den forenede engelsk-nederlandske flaademagt imod ham eller dem. At interess modsætningen mellem sømagterne stadig var levende, fremgaar dog af instruxen for de samtidig (juli 1659) til Norden sendte engelske gesandter, der lagde stærk vægt paa, at England vandt handelsfordele, bl. a., om muligt, britiske undersaatters fritagelse for Sundtold, hvis Sverige beholdt Kronborg.

Som følge af de ny overenskomster standsedes ved ordre fra Haag en indledet dansk-nederlandsk militær samvirken. Nakskov maatte overgive sig, og planer om angreb paa Fyn maatte opgives. Samtidig rømmede de allieredes hovedstyrker Jylland for efter Keiserens ønske at vende sig mod Svensk-Pommern. I Københavns befolkning fik belejringstræthed, levnedsmiddelmangel og indkvarteringsbyrderne ønskerne om fred til at voxe. Under indtryk af alt dette gik Frederik III., trods heftige klager over Nederlands holdning, ind paa fredsforhandlinger under Vestmagternes mægling, en beslutning, hvortil indkaldte stænderdeputerede sluttede sig. Skønt Karl Gustav i voldsomme ord vendte sig mod Haagaftalerne og især mod Generalstaternes politik, kom det 24., 25. og 27. august i telte paa Raadmandsmarken uden for København til forhandlinger mellem udnævnte fredskommissærer fra begge sider, paa svensk Sten Bielke og Schering Rosenhane, paa dansk rigsraaderne Oluf Parsberg og Mogens Høg. De danske krav om rømning af alle ikke ved Roskildefreden afstaaede omraader, en stor krigsskadeerstatning og optagelse i freden af Danmarks allierede mødte dog bestemt afvisning hos de svenske kommissærer, der fordrede drøftelse af Roskildetraktatens enkelte paragrafer og under denne bl. a. fastholdt fordringerne om Sundets spærring for fremmede krigsskibe og Danmarks opgivelse af alle alliancer, der var til Sveriges skade. Da Frederik III. saa den 25. accepterede Haagaftalerne som fredsgrundlag, rettede Rosenhane et bittert angreb paa Generalstaternes forsøg paa at foreskrive to kronede monarker love. En fortsættelse af underhandlingerne viste sig absolut frugtesløs. Paa dansk side havde man aabenbart haabet ved antagelse af Haagkoncerterne at faa Nederland og England til at erklære Karl Gustav for fredsnægtter og yde Danmark militær bistand. Naar det ikke skete, var grunden, at de engelske gesandter, efter at Montagu 26. aug. var sejlet hjem med sin flaaede for at kaste sit lod i vægtskaalen ved forberedelserne til den omvæltning, som skulde genindsætte Karl II. paa hans fædres trone, ikke turde overlade den væbnede intervention til den nederlandske flaademagt alene, og at ogsaa Terlon protesterede mod at anvende

tvang mod den svenske konge paa et tidspunkt, da Frankrig behøvede hans hjælp i Tyskland. De nederlandske gesandter vovede under disse forhold ikke at tage et brud med Sverige, og magternes fredsbestræbelser fortsattes. De forhandlinger, som 23. og 27. sept. fandt sted paa Raadmandsmarken, og hvori ogsaa rigshofmester Gersdorff deltog, gav dog ikke noget som helst resultat, bl. a. fordi Frederik III. stadig haabede paa bedre fredsvilkaar end Haagaftalernes, og fordi Karl Gustav, som han i oktober udtalte til Vestmagtgesandterne, kun vilde slutte fred paa grundlag af Roskildetraktaten »i dens rette forstand og mening« og forinden vilde have sikkerhed for fred med Polen og dets allierede. Et svensk forslag om forlæggelse af underhandlingerne til Roskilde afvistes.

Det var selvsagt med den største spænding, at Hannibal Sehested, der under sit ophold ved det svenske hovedkvarter havde gode betingelser for at følge hele den politiske og militære udvikling, afventede, hvad denne vilde føre med sig. Selv om de indledede forhandlinger foreløbig ikke førte til den fred, som Vestmagterne tilstræbte, saa lod det sig dog allerede nu forudse, at de endelige fredsvilkaar ikke vilde komme til at ligge alt for langt fra Roskildetraktatens, i alt fald næppe blive ugunstigere for Danmark end dennes. En skrivelse, som han 2. sept. 1659 med Karl Gustavs billigelse og anbefaling opsatte til de mæglende gesandter eller nogle af dem, viser, at hans ønsker under disse omstændigheder stærkere og stærkere rettedes mod en udsoning med den danske konge, som tillod ham at knytte sin fremtid til Danmark. Den betoner kraftigt hans stadige loyalitet og store taalmod og ønsker ved fredsforhandlingerne hans fjenders falske anklager fremsat skriftligt, saa han kan besvare dem i et forsvarsindlæg. Saafremt dette, hvorom han var overbevist, beviste hans uskyldighed, burde mæglerne ved freden virke for, at Frederik III. erklærede alt, hvad der var sket mod ham og hans hus for dødt og magtesløst, atter udstyrede hans hustru og hendes søstre med den titel, rang og anseelse, de havde nydt som Christian IV.s ægtefødte døtre og gav ham selv oprejsning for den tort, han havde lidt ved skibet »Hannibal«s omdøbning. Han krævede til lige ret til frit at opholde sig over alt i kongens lande og fri adgang til Frederik III. »i det, som angaar mine privatsager«, fortsat udbetaling af hans aarspension »med frihed til at tage tjeneste andetsteds«, betaling af hans pengefordringer paa kronen og tilbagegivelse af de norske godser — dog med undtagelse af de til ham udlagte krongodser og bjergværkerne — eller fuldt vederlag i gods eller penge — alt »i betragtning af min meget ydmyge devotion, bestandighed og troskab under hele min unaade« og i kraft af kongens »egen storhed og ædelmodighed«. Kun hvis Frederik III. »mod al min forhaabning« afslog kravet om de norske godser, forlangte

Sehested, efter at der var tilstaaet ham en bestemt sum eller andre arvelige godser med fuld dispositionsret, at kongen ved et patent løste ham fra hans undersaatspligt og gav ham ret til at aflægge troskabsed til en anden konge og herre og dermed mulighed for i en saadan tjeneste »bedre at udøve den smule talent, som Gud har givet mig«.

Fredsforhandlingerne gik, som nævnt, i staa som følge af Sveriges afvisende holdning, og i september besluttede Generalstaterne da at forsyne København med levnedsmidler og brændsel for over 470.000 gylden, at yde den danske stat betydelige laan og at lade de nederlandske skibe og tropper deltage i krigen for at tvinge Karl Gustav til fred. 1. oktober afrejste De Ruyters flaade sammen med en dansk eskadre fra København til Kiel for at overføre det meste af styrken i København og de i Jylland og Hertugdømmerne samlede tropper til Fyn med erobringen af denne landsdel som maal. Paa baggrund af denne situation henvendte Hannibal Sehested sig i en skrivelse af 20. oktober 1659 første gang, siden han 11. aug. 1658 forlod København, direkte til Frederik III. Han fremsatte her et forsvar for sin handlemaade ved krigsudbrudet og klagede bittert over de stadige afvisninger, han før 1658 havde mødt, men fremhævede samtidig stærkt sit ønske om at genvinde kongens naade og »et ærligt navn og rygte for mig og min posteritet«, mindede om kongens løfte om »retablisement« ved hans sidste opvartning og om ikke uden at høre hans egen erklæring at fæste lid til hans fjenders bagvaskelser og tog de fremmede gesandter, især Terlon — »som jeg mest haver haft omgængelse med« — til vidne paa, at han intet havde foretaget sig mod sin troskabspligt over for kongen og »mit eget fædrene rige«. Skrivelsen udmunder i en bøn om pas og anbefaling til Bruxelles og om en anvisning for hans resterende gældsfordring, saa han inden vinteren kan komme til Brabant og tilfredsstille sine kreditorer dér, og den slutter med at udtale ønsket om, at kongen, naar Gud atter skænkede fred, vilde opfylde sit løfte om Sehesteds »retablisement«, tillade frøken Christiane og hendes datter at besidde deres arvegodser paa Fyn uden spot og vanære, foranledige hans pension udbetalt og give ham erstatning for, hvad han havde afstaaet og endnu havde at fordre hos kronen i et omfang »som jeg allerunderdanigst Ed. kgl. Maj.s egen godhed aldeles vilde have submitteret«.

Skønt Sehested gennem Terlon, som sammen med de engelske gesandter overleverede den danske konge denne skrivelse, erfarede, at kongen fandt »derudi at være grundet det, som ret og billigt er«, og stillede baade den ønskede oprejsning efter freden og det begærede pas i udsigt, udeblev dog dette sidste, og noget direkte svar fra kongen indløb ikke. Imidlertid var i de sidste dage af oktober og begyndelsen af november de dansk-tysk-

polsk-nederlandske tropper blevet landsat nord for Kerteminde og 14. november 1659 vandtes sejren ved Nyborg, som efterfulgtes af den svenske hærns kapitulation og Fyns fuldstændige generobring. Dagen efter modtog Karl Gustav med dyb bevægelse i Korsør meddelelse om nederlaget. Samme dag, altsaa 15. nov., overrakte Sehested den svenske konge en skrivelse om sine ønskemaal ved eventuelle fredsforhandlinger. Den gentager septemberhenvendelsens krav om et formelt dansk anklageskrift med adgang til at indgive et skriftligt forsvar. Men i tilfælde af, at Sehested derved overbeviste den danske konge om sin bestandige troskab, forlangte han nu kun oprejsning med hensyn til skibet »Hannibal«, anvisning paa udbetaling af hans resterende gældsfordring samt pas og anbefaling til Bruxelles. Alt andet henskødes til freden, »at jeg da i gerningen maa fornemme den af højstbemeldte Kgl. Maj. mig belovede naadigste reetablisement uden videre forfølgelse til mig og min familie«. Kun hvis Frederik III. ved den første konference afslog at give ham »et nøjagtigt skriftligt svar« paa hans begæring, henholdt han sig til den svenske konges løfter fra januar og ønskede i saa fald efter freden en »ærlig afsked« fra sit danske undersaatsforhold, hvorpaa han stillede sig og sin fremtidsskæbne til Karl Gustavs disposition. Rejsen til Bruxelles vilde han i dette tilfælde tiltræde med pas fra de fremmede gesandter og den svenske konges lejdebrev og anbefaling til kongen af Spanien og den spansk-nederlandske regering.

Det er, som om der i denne skrivelse spores en brydning mellem Sehesteds haab om en udsoning med Frederik III. og desperationen over, at hans sidste henvendelse til denne var forblevet svarløs. Han opgav imidlertid ikke haabet og maatte derfor brændende ønske, at der snarest kom fredsforhandlinger i gang. I de første dage efter Nyborgslaget kredsede ogsaa Karl Gustavs tanker om genoptagelse af underhandlinger med Danmark, og han tillod sine kommissærer at stille antagelse af Haagaftalerne i udsigt, dog saaledes, at der gaves Sverige vederlag for Trondhjem. I denne sindsstemning udkastede den svenske konge den tanke, vel næppe uden indflydelse fra Sehested selv, at lade den »neutrale« Dansker optræde i den fredsmæglerrolle, som han i aug. 1658 havde forsøgt sig i. 18. november skrev han til Rosenhane og Bielke, idet han gentog sin tidligere anbefaling af Sehesteds affærer »ved denne traktat«, at han ansaa det for »tjenligt for vor interesse og hans eget bedste«, at Sehested personlig deltog i fredsunderhandlingerne »for saa meget bedre at iagttage mesurerne og circumstantierne«. De skulde ikke fatte nogen mistanke, naar Sehested forhandlede direkte med de danske eller de fremmede mediatorer, da han havde lovet at meddele dem alt, hvad der forhandlede, og han havde ogsaa kongens tilladelse til at søge at faa Frederik III. selv i tale. En efterskrift i

Karl Gustavs egen svært læselige haand viser, i hvilket omfang han mente at kunne stole paa Sehesteds loyalitet. De svenske forhandlere skulde omgaas ham med fuld tillid, »saa og udi manierement af affaires udi de sager, som kunde være anstødige, give ham først saadan materie til kende at kunne incaminere værket med mindre suspicion, end som om det direkte kom fra Eder, hos mediatorerne, især hvad tjenligst kan være til at disponere og præparere deres sind at skellig æstimere vore propositioner og demander, med hvilket, saa som hele sagen dér oppaa hænger, at partierne maa faa gustum til værket, hele værket oppaa hænger . . .« »Jeg er forvisset om, at Hr. Hannibal Sehested vil herudi agere sincerement og reposerer mig aldeles paa hans gode konduite og affektion«.

Naar den svenske konge her gaar ud fra, at Sehested havde særlige forudsætninger for at bevæge baade de fremmede gesandter og sine egne landsmænd til at acceptere de svenske fredsvilkaar, maa han bygge paa forudgaaende samtaler med Danskeren om disse og de nordisk-baltiske spørgsmaal i almindelighed. Den svenske ambassadør i Paris grev Otto Wilhelm von Königsmarck udtalte i 1666, efter Sehesteds død i den franske hovedstad, »at afdøde Hr. Hannibal vidste alt for meget om Sveriges affærer, og at den salig konge Karl Gustav havde aabnet sit hjerte alt for meget over for ham«. Vi ejer ingen samtidige kilder, som nærmere belyser disse meningsudvexlinger mellem den konge, som vilde lægge den danske stat under Sverige eller Sveriges politiske førerskab, og den i øjeblikket i den nordiske konflikt »neutrale« danske statsmand med de vide horisonter og den frodige politiske fantasi. Men ikke længe før sin død fortalte Sehested sin franske fortrolige, abbé Jean Paulmyer, at Karl Gustav under Københavns belejring, »da han saa, at hans planer ikke vilde lykkes, ofte til sine mest fortrolige omgivelser havde udtalt, at siden den ene af Nordens to konger ikke kunde ødelægge den anden, vilde det fineste politiske træk, de kunde gøre, være at holde vel og oprigtigt sammen. Saa meget mere, sagde denne fyrste, som alle nabostaterne profiterede af denne uenighed, og som de derved gjorde hinanden unyttige for deres venner, mens de, naar de levede i god forstaaelse, fra at være ansøgere vilde blive ansøgte. Og ved dette middel vilde de blive herrer i eget hus og uafhængige. De vilde kunne ordne deres toldafgifter efter behag som andre suveræner og vilde være overherrer over handelen i Norden og Østersøen og, hvad mere er, over alle til skibsfarten tjenlige materialier, som England, Holland og forskellige andre stater i Europa ikke kan undvære. Den afdøde konge af Sverige var saa overbevist herom, at han blandt sine efterladte instruxer har udarbejdet hovedartiklerne i én af denne art, hvilket Hr. grev Sehested, til hvem denne fyrste da meget gerne meddelte sig, erklærede at vide med vished«.

En instrux som den nævnte kendes nu ikke. Men der er ingen grund til at tvivle om rigtigheden af Sehesteds udsagn om sine samtaler med den svenske konge, saaledes som hans franske ven gengiver det.

Det er naturligvis givet, at Sehesteds ønske om en nordisk fredsslutning i høj grad dikteredes af hans personlige interesser. Men vi ejer i hans efterladte »politiske testamente« et vidnesbyrd om, at det var blevet hans overbevisning, at Nordens to riger i det lange løb havde størst fordel af at sætte et punktum for de ødelæggende indbyrdes krige og indgaa et forbund, bygget paa intim politisk, militær og økonomisk samvirken. Han havde efter Brømsebrofreden set med skepsis paa Danmarks muligheder for at genvinde det den gang tabte. Nu var det i enhver henseende endnu mindre egnet til nogen revanchekrig, og ingen af dets allierede eller af Haagkoncertmagterne var rede til at hjælpe det til en fred, som gav det Sundprovinserne tilbage. Samtidig havde Nederlandene benyttet krigen i Norden til at aftvinge Danmark-Norge og Sverige vigtige handels- og toldpolitiske fordele. Ud fra den stærkt merkantil-politisk indstillede tankegang, som altid havde været Hannibal Sehesteds, kunde han mødes med Karl Gustav i ønsket om en svensk-dansk politisk samvirken, som tillod de nordiske stater at føre en selvstændig handels- og skibsfartspolitik. Han havde i sin norske statholdertid været en beundrer af svensk politik og forvaltning og i udtalelser til svenske taget ordet for en nordisk alliance. Han havde nu i over et aar fulgt den nordiske krig og den europæiske stormagtspolitik fra det svenske hovedkvarter og under stadig indflydelse af den svenske konges synspunkter og af hans harme over Haagmagternes og især Generalstaternes indblanding. Men det var samtidig hans fornemste attraa atter at vinde fodfæste i Danmark og komme til at virke i dansk politik. Alle hans forudsætninger og erfaringer gjorde det naturligt for ham at fæste sig ved de nordiske rigers fællesinteresser. Man bør i Karl Gustavs skrivelse af 18. nov. lægge særlig vægt paa fremhævelsen af det ønskelige i, at »partierne«, altsaa de krigsførende nordiske stater, fik smag for freden. Det var ved fremhævelsen af de nordiske fællesinteresser over for den danske konge og ledende danske personligheder, at Sehested i første linie havde betingelser for at yde en indsats.

Foreløbig skred dog fredsforhandlingerne ikke af stedet. Nyborgsejren styrkede Frederik III.s forhaabninger om at faa Roskildefreden helt kuld-kastet, og han lod to til Haag sendte gesandter Otte Krag og Godske von Buchwald virke herfor og for et nyt større hollandsk pengelaan mod pant i toldafgifterne og krongodset i Trondhjems len og i de byer, som med nederlandsk bistand erobredes i Skaane. Og Karl Gustav, hvis fredskommis-særer 29. nov. underskrev en overenskomst med de nederlandske gesandter,

Karl X. Gustav.
Stik af Jeremias Falck. Efter maleri af David Beck.

sans estre tenu pour lâche mais au re et mourir
 avec honneur et qui ma Posterité aye
 tant plus digne Raison de se louer de la Clemen
 ce et Generosite de La Ma^{te} de Danne^{mar}
 comme de celle de La Ma^{te} de Suede jusque
 par la des Grand Rois et qui vos Excellen
 ces mesmes puissent justifier mon innocence
 et leur les gens d'honneur avec gloire de leur
 bienfait envers moy et ma raison si long
 temps persecutee. S'asseurant du rant ma vie
 que je suis et seray avec tres digne Respec
 tement

Vostre honorer Seigneur

De Vos Excellences

Trer humble et Trer Obige

Serviteur Hannibal

Au camp de La Ma^{te}
 devant Copenhague le 2 de
 Septemb. 1659

Sidste side af egenhändig skrivelse fra Hannibal Sehested til de fremmede mediatorer (eller nogle af dem) 1659 2/9.

Riksarkivet, Stockholm.

hvorefter Elbingelucidationerne skulde træde i kraft, naar den dansk-svenske fred var sluttet, rystede efterhaanden den mørke stemning fra dagene strax efter nederlaget af sig, gav 2. dec. generalfeltmarskal Lars Kagg ordre til at angribe Sydnorge og vendte sig paany harmfuldt mod de baand, som elucidationerne lagde paa Sveriges handelspolitiske frihed. Under indtryk af denne udvikling og meddelelsen om, at den svenske konge forbedrede en rejse til Göteborg for at overvære den til denne by indkaldte rigsdag, sendte Sehested — som 4. dec. uden resultat havde forfattet en henvendelse til Frederik III., hvori han med henvisning til sit andragende af 20. okt. bad kongen lytte til, hvad den franske og de engelske gesandter fremførte til gunst for ham, og enten selv eller gennem Gersdorff skriftlig forsikre ham om »forrige kongelige gunst og naade til nogen visse restablisement«, og give ham pas og anbefaling, saa han kunde varetage »mine egne private affaires, saa vel inden som uden riget« — 14. dec. Karl Gustav en ny skrivelse, ledsaget af et udkast til de vilkaar, paa hvilke han ønskede en udsoning med Frederik III.

Det var i alt væsentligt de samme, som han havde opstillet i september. Som frist for betalingen af pensionsrestancen og pengefordringerne sattes 1. maj 1660. Han begærede endvidere, at den danske konge »af egen kongelig generositet« i betragtning af hans bestandige troskab skulde give ham erstatning i gods til arv og eje for de afstaaede norske godser, hvis værdi han nu angav til 350.000 rdl. Han fastholdt sit ønske om ret til at gaa i fremmed tjeneste, men det tilføjedes, at det skulde være uden præjudits for Danmark, og kun, hvis Frederik III. afslog at give et tilfredsstillende svar paa hans fordringer, ønskede han sit mellemværende med ham optaget i fredstraktaten som en særlig akt.

I sin svarresolution, dateret Kronborg 20. dec., lovede Karl Gustav, med fremhævelse af, at Sehested havde vist sig »oprigtig og indifferent« under krigen, paa alle punkter at støtte hans ønsker i henhold til sine tidligere løfter og det indsendte udkast og at gentage sine ordrer af 18. nov. om hans deltagelse i fredsunderhandlingerne. Det skulde desuden, hvad enten disse førte til resultat eller ikke, staa Sehested frit for at forsone sig med sin konge paa den maade og de vilkaar, som syntes ham bedst, ved forhandling med rigshofmester Gersdorff og de andre danske raader eller med Frederik III. selv i København, hvortil han, mod givet æresord paa intet at foretage sig til skade for nogen af de stridende parter, maatte følge de svenske kommissærer eller Terlon.

Sehested vilde altsaa sikre sig oprejsning i alle tilfælde. Men udsoningen med den danske konge stod dog stadig først i hans tanker. Og der er hver-

ken i hans skrivelse eller i Karl Gustavs svar tale om nogen ansættelse i svensk tjeneste.

Da den svenske konge vedblivende regnede med Sehesteds bistand ved fredsforhandlingerne, er det ikke usandsynligt, at han med ham har drøftet punkter i den instrux, som 21. dec. fra Kronborg sendtes Rosenhane og Bielke. At den bemyndiger dem til afstaaelse af Trondhjems len og Bornholm og samtidig genoptager kravene om Østersøens spærring for fremmede krigsskibe og om, at parterne ikke maatte have alliancer til skade for hinanden, kunde pege i retning af ønsker om at faa en overenskomst i stand med Danmark uden nederlandsk og engelsk medvirkning. Fordringen om, at Akershus len med Valdres, Hallingdal, Agdesiden, Lister, Mandal og Nedenæs — store dele af Sydnorge — skulde afstaa til Sverige som erstatning for Trondhjems len og Bornholm, var imidlertid ikke egnet til at fremme en saadan overenskomst, selv om dens uforenelighed med en varig bevarelse af en dansk-norsk rigsenhed gør det sandsynligt, at den var beregnet til at slaa af paa. Den mødte ogsaa baade fra engelsk og hollandsk side bestemt modstand. For Sehesteds vedkommende maatte det komplicere opfyldelsen af hans krav om vederlag for sine tidligere norske godser, hvis flertallet af disse kom under svensk overhøjhed. Der er da ogsaa udtalelser af ham, som tyder paa, at han har fraaadedet det besluttede svenske angreb paa Norge.

I de følgende maaneder arbejdede Sehested, efter de svenske kommissærers ord, for »at gøre alle gode officia i værket«, uden at det dog i enkeltheder er muligt at følge hans bestræbelser. Kun et par glimt giver Rosenhanes og Bielkes brevvevling med Karl Gustav. 18. januar 1660 meldte de, at han var ankommet til Helsingør med Terlon og den engelske gesandt Algernon Sidney, og at de næste dag vilde erfare, hvad nyheder de tre herrer bragte. Den 27. beklagede de ikke at kunne finde nogle akter, vexlede mellem Frederik III. og de engelske gesandter Philip Meadowe og admiral Mountagu i vinteren 1658-59, som kongen ønskede tilsendt. »Men vi skal fornemme af Hr. Hannibal Sehested, som nu er i lejren, med det første, om han noget derudaf haver at kommunikere os«, og i saa fald straks sende kongen det. 2. februar befalede Karl Gustav kommissærerne at forsøge, »om de paagældende sager gennem bemeldte Hr. Sehesteds virken diskret (unvermerckt) kunde bringes tilveje fra de engelske«. 28. januar kom Sehested, Terlon og Sidney tilbage fra en ny Københavnstur, og den 29. skrev Sten Bielke til kongen, at Terlon indtrængende raadede til eftergivenhed overfor Englands og Nederlands ønsker, da disse stater ellers vilde forbinde sig med Danmark. Frankrig var ikke i stand til at udrette noget til søs, og Polen — erklærede han, »som Hr. Hannibal Sehested hørte« —

vilde ikke slutte fred før den dansk-svenske fredsslutning. Terlon sagde ved denne lejlighed Sehested »et ord, som jeg siden fik at vide«, men som Bielke ikke vovede at betro papiret, »for den konsekvens' skyld, som derefter følge kunde, om det kom frem i utide«.

Parterne kom imidlertid ikke hinanden væsentlig nærmere, og 15. jan. 1660 erklærede Frederik III. sig løst fra Haagtaalerne, da den svenske konge havde afvist dem. Hele den europæiske situation talte dog imod, at Danmark kunde opnaa større fordele ved en fortsat krig. De Witt frygtede engelsk og fransk indgriben til Sveriges gunst, hvis Generalstaterne opgav Roskildefreden som fredsgrundlag, og Mazarin virkede, efter at den fransk-spanske krig var afsluttet ved Pyrenærfreden i okt. 1659, med større eftertryk end før for en nordisk fredsslutning paa basis af Haagoverenskomsten, eventuelt med enkelte ændringer i Sveriges favør. Samtidig nærmede de engelske gesandter, hvis position ganske vist svækkedes ved de urolige og uklare politiske forhold i hjemlandet, sig til Sverige i haab om at kunne modvirke de ensidige handelsfordele, som Elbingtraktaten og elucidationerne gav Nederlænderne. I slutningen af januar gav Karl Gustav sine forhandlere ordre til at faa direkte dansk-svenske forhandlinger i stand. Kort efter foretog Hannibal Sehested en ny henvendelse til Frederik III., efter at Terlon og Sidney — Terlon med fremhævelse af, at Sehested kunde gøre kongen store tjenester og »fremme dette fredsværk mere end alle mediatorer«, men ogsaa gøre stor skade hvis man bragte ham til desperation — forgæves i en audiens hos den danske konge havde talt hans sag.

I et meget udførligt, paa Tysk affattet forsvarsskrift, dateret 6. febr. 1660, søgte Sehested at imødegaa alle de beskyldninger, for hvilke han havde været genstand siden sin bortrejse fra København 8. aug. 1658, og betonede stærkt sit ønske om oprejsning i kraft af kongens naade og ikke ved en proces eller »ved et offentligt skridt paa et eller andet sted«, d. v. s. ved en svensk intervention. Han skjulte samtidig ikke, at han fra krigens begyndelse havde udtalt sig imod den og senere i flere ansete Danskes nærværelse oftere havde givet udtryk for det ønske, »at Hans kgl. Maj. med hans højvise raader vilde tage sig dette kongeriges elendige tilstand til hjerte og anse alle stænders bestandige troskab, for at de ikke ved sluttelig desperation skulde holde sig for ganske forladte og fortabte, især da det er besværligere og farligere for dem, som bor paa landet end for dem, som i København mener at have udstaaet krigens ulykke og besvær; og at man derfor hellere skulde søge at bruge denne fremmede assistens til en god bestandig fred og fast alliance, end at fortsætte krigen længere i sit eget land, idet de fleste provinser har været af den beskaffenhed og til dels

endnu er saa graverede, at de ikke kan reddes uden alt for langsomt ved nogen fremmeds hjælp, og end mindre ved vor egen magt, og selv om en eller anden plads kunde rekonstrueres¹ ved disse konjugerede vaaben, saa er de dog større fordærv underkastede ved allehaande saadanne invasioner, fordi alle parter søger deres fordele. Thi hvad skade og ruin der hidtil er tilføjet rigsstænder og undersaatte ved krigens uomgængelige tryk og regimenternes daglige marsj fra et sted til et andet, svæver os daglig for øjnene. Og hvad videre ødelæggelse herefter vil følge, uden forskel for alder og køn, til spot og armod for alle dem, som bor paa landet, det har man endelig allermest aarsag at befrygte«.

Det er ved vurderingen af disse ord umuligt at se bort fra den kendsgerning, at Hannibal Sehested for sin egen skyld ønskede freden sluttet snarest muligt. Men han havde ret i, at landet havde lidt forfærdeligt under krigen, og at der var meget ringe udsigt til ved en fortsættelse af den at opnaa væsentligt bedre fredsvilkaar. Halvandet aars krig, under alle nabo-staters og interesserede stormagters indblanding, havde ikke formaet at løsne det svenske tag i de sydsandinaviske landskaber, og intet lod formode, at chancerne i en overskuelig fremtid vilde ændre sig afgørende. For det realistiske, i første linie af ønsket om materiel »prosperitet« bestemte syn paa Danmark-Norges stat og samfund, som altid havde været merkantilisten Hannibal Sehesteds, trængtes nødvendigheden af de tabte landes generobring tilbage i anden række i forhold til den opgave at sanere og effektivere erhvervsliv, statshusholdning og forvaltning i det Danmark-Norge, som bevarede. Han gav denne opfattelse udtryk i sit »politiske testamente«, og den blev hans rettesnor, da han ti maaneder efter affattelsen af hans forsvarsskrift blev rigernes finansminister. De kommende tiders udvikling i Norden kom til at vise dens berettigelse.

Ogsaa paa andre punkter i forsvarsskriftet lægger Sehested ikke skjul paa sin realistiske tankegang. Han tillod sig saaledes at have den opfattelse, at ligesom man er forpligtet til at overholde sin troskabsed mod sin konge, saaledes var man under vilkaar som dem, der var blevet hans lod, berettiget til at bevare ære, liv og gods for sig og sine venner. Han benægtede heller ikke, at den svenske konge havde vist ham stor naade og lovet at skaane hans, som iøvrigt ogsaa andre danskes, godser. Hvad han naturligvis ikke omtalte, er hans tilbud i de bevægede augustdage 1658 om at træde i svensk tjeneste og hans virken for at opnaa økonomisk oprejsning ved Karl Gustavs bistand. Han kunde afvise beskyldningen for at have ladet sig hemmeligt engagere til den svenske konges tjeneste med en fast

¹ D. e. genvindes.

aarlig pension og beskyldningen for at have virket til Danmarks skade. Den sandhedskærne, som laa bag den første beskyldning, turde aldrig røbes for Frederik III, saafremt han skulde genvinde dennes naade. Og hele skriftet gennemstrømmes af ønsket herom. Meget stærkt betonedes Sehested nu ogsaa sit ønske om atter at komme i dansk statstjeneste, indenrigsk eller diplomatisk. Han mente uden forfængelighed at turde paastaa, »at jeg har lært saa meget i verden, at jeg uden foragt kunde tjene og ikke behøvede at lade mig saa ganske tilsidesætte i mit eget fædreland.« Han ønskede en samtale med kongen om sin stilling og sin fremtid. Afviste Frederik III. atter hans tjenestetilbud, bad han om, at i hvert fald al mistanke og unaade maatte blive hævet, »nogen erstatning« gives ham for hans afstaaede goder og ret tiltaas ham til at nyde sin danske aarspension i fremmed tjeneste.

Om Frederik III. læste den lange skrivelse eller lod den forelæse for sig af en af sine tyskfødte raadgivere — det var vel i dette øjemed, at den var opsat paa Tysk — vides ikke. Men 8. febr. skrev Rosenhane til Karl Gustav i Göteborg, at Hannibals sager sagdes at staa »temmeligt slet« i København, og den 13. lod Sehested selv i et brev den svenske konge vide, at han intet som helst svar havde faaet paa sin henvendelse.

Da dette brev skreves, var dets adressat ikke længere blandt de levendes tal. En heftig febersygdom havde samme dags morgen kl. 1 gjort ende paa den store erobrerkonges kun 38-aarige livssaga.

IV.

FREDEN I KØBENHAVN

I ET BREV til den svenske rigsdrost Pehr Brahe af 22. febr. 1660 talte Hannibal Sehested om den »sorg, som jeg føler i min inderste sjæl over det triste og uventede budskab om denne store og uforlignelige konge«. Han kunde, henvist til svensk bistand som han stadig var — han bad i brevet til Brahe denne fremme udførelsen af de løfter, Karl Gustav havde givet ham — vanskeligt over for den højeste svenske rigsebedsmand undlade at fremsætte en følelestilkendegivelse af denne art. Men havde Karl Gustav bragt store ulykker over Danmark, saa skyldtes dette for en stor del en politik fra dansk hold, som Sehested med skellig grund skarpt havde kritiseret, baaret oppe af en regering, der havde stillet sig fjendtlig og afvisende over for ham, og den afdøde konge havde behandlet ham ridderligt og i et vist, øjensynligt ikke ringe omfang, skænket ham sin fortrolighed. Sammen havde de drøftet Nordens fremtidsproblemer, og Sehested kan næppe have undgaaet at blive grebet af den lille fedladne mands store syner, ukuelige vilje og handlekraft og flammende ærgerrighed. Vi ejer bl. a. i de karakteristiker af den danske regeringskreds' medlemmer, som Sehested senere meddelte sin franske ven, abbé Paulmyer, et vidnesbyrd om den danske statsmands evne til indtrængende og træfsikker forstaaelse af mennesker. Han havde i sin ungdom staaet over for Axel Oxenstierna og Richelieu, havde staaet Christian IV. nær og havde i 1654 haft samtaler med Oliver Cromwell. Den svenske krigerkonge var den femte af tidens mest betydende statspersonligheder, som det var faldet i hans lod at lære at kende. I over et aar havde han næsten daglig omgaaedes ham, havde set ham, da han i sit overmod talte om at slette Danmark af staternes tal, og da han i spænding og angst fra Korsørs vold spejdede ud over Storebælt og lyttede til kanonrøret fra Nyborg. Uden dyb bevægelse har han umuligt kunnet erfare, at denne mand, der saa mægtigt havde grebet ind i Nordens skæbne, ikke var mere.

For Sehesteds stilling fik imidlertid dødsfaldet for saa vidt heldige følger, som man fra svensk side nu viste større tilbøjelighed til fred. Den i Göteborg forsamlede rigsdags stænderudvalg var rede til at nøjes med de sydkandinaviske erobringer, og den for den fireaarige kong Karl XI. indsatte formynderregering med enkedronning Hedvig Eleonora og rigsdrost Pehr Brahe i spidsen ønskede, bl. a. under indtryk af den norske fæstning Haldens udholdende forsvar mod den svenske angrebshær, krigen afsluttet. Dens instrux til Rosenhane og Bielke bemyndigede dem til at give afkald baade paa Roskildefredens art. 3 om Sundets spærring og paa Trondhjems len. To andre vigtige omstridte punkter var Bornholms fremtidige tilhørsforhold og en erstatning paa 400.000 rdl., som Sverige krævede, fordi det svensk-afrikanske kompagnis tidligere guvernør over dets Guineabesiddelser, Rostockeren Heinrich Carlof, der var gaaet i dansk tjeneste, jan. 1658 havde erobret kompagniets hovedfort Cabo Corso, og var sejlet til Glückstadt med et betydeligt bytte. Det hed herom i instruxen, at kunde Bornholm og Guineaerstatningen ikke opnaas, maatte ogsaa disse fordringer opgives mod et vederlag, som helst burde bestaa i skaanske adelsgodser, hvis danske ejere ikke havde aflagt troskabsed til den svenske krone, og som denne havde bortskænket til svenske, og det mest mulige af Akershus len; i nødsfald kunde man dog nøjes med Norge øst for Glommen og garantier for den skaanske adels loyalitet mod den svenske krone.

Frederik III. havde svært ved at opgive haabet om bistand fra nederlandsk side til de skaanske provinsers generhvervelse, men efterretningerne fra Holland lød lidet opmuntrende, og baade Terlon og de engelske gesandter viste, af frygt for, at Sverige skulde svækkes til fordel for en øget nederlandsk politisk og økonomisk indflydelse i Norden, en udpræget svenskvenlig holdning. Under indtryk heraf erklærede den danske konge sig 21. februar rede til paa ny at antage Haagaftalerne, idet han dog krævede erstatning for det svenske fredsbrud i 1658. Og da de svenske kommissærer 29. febr. officielt tilkendegav villighed til at afstaa Trondhjem og slutte fred paa grundlag af Roskildetraktaten med de ændringer, hvorom man kunde enes med mediatorerne, bøjede de nederlandske gesandter sig for Terlons og Sidneys krav om, at De Ruyter skulde ophæve sin blokade af den svenske flaade i Landskronas havn og sluttede en maritim vaabenstilstand med Sverige (6.-8. marts). Ogsaa Danmarks andre allierede skuffede de nærede forhaabninger. Paa fransk initiativ genoptoges i januar de afbrudte svensk-polske fredsforhandlinger, hvori ogsaa kejser Leopold og kurfyrst Frederik Wilhelm af Brandenburg, af frygt for fransk væbnet indskriden i Tyskland til bistand for Sverige, gik ind paa at deltage, og som 23. april 1660 afsluttedes ved freden i Oliva, der sikrede den svenske

krone besiddelsen af Livland og kurfyrsten suverænitet over Østpreussen. Frankrig, der i den følgende menneskealder og længere stod som Europas dominerende magt, havde vist, hvor meget dets mellemkomst formaade ogsaa i de nordisk-baltiske konfliktspørgsmaal.

De svenske fredsforhandlere eller i alt fald den ledende blandt dem Schering Rosenhane (friherre til Ikalaborg og overstatholder i Stockholm) delte Karl Gustavs og Terlons opfattelse af den nytte, den »neutrale« Dan-sker kunde gøre, naar fredsforhandlingerne nu, som det var at vente, vilde blive genoptagne. 25. febr. bad de den svenske regering forny den afdøde konges ordrer angaaende Sehesteds anliggender og skrev i denne forbindelse: »Og tror vi dog uforgribelig, hvis Ed. Maj.¹ naadigst fandt for godt at holde denne mand udi godt humør og sig til haande, at han formedelst sine mærkelige kvaliteter ikke alene her ved fredsværket, men ogsaa fremdeles synes at kunne præstere gode officier til atter at opvække og styrke mellem begge de nordiske riger en sincer og oprigtig fortrolighed.« Disse mærkelige ord er uden tvivl inspirerede af Sehested, og selv om det ved bedømmelsen af dem er umuligt at se bort fra den kendsgerning, at det svenske regeringsarkiv rummede skrivelser fra ham til den afdøde konge, som i tilfælde af, at han atter vandt den forudsatte indflydelse i dansk politik og trods løfterne virkede mod svenske interesser, fra svensk side kunde anvendes som et vaaben imod ham, saa faar de dog i belysning af den fællesnordiske tankegang i hans »politiske testamente« og hans statsmandsgerning efter 1660 en dybde, som en henvisning til hans rent private interesser ikke fyldestgørende lodder. Han skulde hverken ved fredsunder-handlingerne eller senere gøre det her opstillede program til skamme.

Dette program syntes heller ikke helt at savne jordbund i København. De svenske kommissærers sekretær Henrik Hoghusen skrev 18. februar til statssekretær Edvard Ehrensteen, at der i København sagdes at være to »factioner«. Den ene, der afviste en fredsslutning, med mindre Skaane atter kom til Danmark, støttedes af Ahlefeldt² og dronningens broder.³ Det andet partis medlemmer, »nemlig rigshofmesteren med nogle af raaderne, er nogenlunde mitiores og siger, at eftersom de ser, at Hollænderne ikke var kapable til at gøre eller afslutte noget for Danmark uden om den Haagiske koncert, er det for den skyld bedre de bon gré at afstaa Skaane til Sverige, end at de skulde gøre det par necessité.« I slutningen af februar udtalte rigshofmester Gersdorff til Terlons sekretær, den sydtyske præste-

¹ D. e. barnekongen Karl XI.

² Vistnok generalmajor Frederik v. Ahlefeldt.

³ Hertug Johan Frederik af Braunschweig-Lüneburg, der sept. 1659—april 1660 op-holdt sig i København.

søn Conrad Biermann, ønsket om, at der kunde findes et middel til at skaffe begge de nordiske kroner større frihed ved forhandlingerne, saa at de ikke var aldeles afhængige af mediatorernes voldgift, »hvilken hans tale Hol­ lænderne mægtigt skal chokere.«

Sehested befandt sig ved denne tid i den svenske lejr uden for den dan­ ske hovedstad, hvorfra han 7. marts sendte de svenske fredskommissærer meddelelser om mediatorernes fredsbestræbelser. I samme brev meddelte han, at han om eftermiddagen ventede Terlon eller et brev fra denne »om mine særlige anliggender«. Sikkert i forstaaelse med ham søgte Terlon i en audiens hos Frederik III. 11. marts at overbevise kongen om de svenskes oprigtige hensigter og om, »at han, naar freden var sluttet, ikke vilde have bedre venner«. Kongen mente ganske vist, at »venskab uden land var en trist ting.« men det var dog Franskmandens opfattelse, at han »fandt godt behag i, hvad jeg sagde ham.« Terlon gik derpaa til Gersdorff, som han fandt »ganske stemt for at bidrage til denne forbindelse og dette ven­ skab mellem disse to kroner.« De svenske kommissærer erfarede, at rigshof­ mesterens udtalelser gik ud paa, »hvorledes et urokkeligt forbund og ami­ tié kunde indrettes mellem begge de nordiske riger, hvoraf han gør Dan­ marks hele velfærd og bevarelse afhængig.« Ogsaa andre medlemmer af rigsraadet, Axel Urup og Peder Reetz, tog i samtale med Terlon ordet for en nøjere dansk-svensk alliance som en nødvendig forudsætning for Dan­ marks bestaaen og trivsel i fremtiden. Terlon lagde dog samtidig ikke skjul paa, at han i den københavnske befolkning sporede ikke ringe forbitrelse over tanken om Skaanes afstaaelse. Den 12. marts, efter at den svenske flaade var løbet ud fra Landskrona og havde lagt sig for Københavns red, og Peder Reetz paa kongens og rigsraadets vegne havde redegjort for Vest­ magternes holdning, udtalte det forsamlede stænderudvalg imidlertid stærkt ønsket om en dansk-svensk vaabenstilstand til søs, »paa det, at den ringe rest af vore fartøjer, som nu er i søen, maatte blive konserveret.«

De svenske fredskommissionærer frygtede, at der bag de danske raaders forsikringer dulgte sig et forsøg paa at skille Sverige fra Vestmagterne, men skrev dog samtidig til deres regering, at det laa i Sveriges interesse, at Dan­ mark ikke blev drevet i armene paa en fremmed magt — hvorfor man burde overlade det de under krigen af de svenske byggede fæstningsværker og skanser i landet —, og at de to sømagter England og Nederland ikke fik for stor indflydelse paa fredsslutningen og paa »de nordiske affærer og det baltiske væsen« i almindelighed. Disse ord viser, at en ledende tanke i Karl Gustavs politik ikke var død med ham. Denne tanke kunde imid­ lertid, efter at hans storsvenske imperiedrømme var skrinlagte, kun reali­ seres ved en tilnærmelse mellem de nordiske stater.

De nedslaaende efterretninger om forhandlingerne i Oliva, den nederlandske flaaehjælps svigten og den voxende krigstræthed i København bevægede endelig 19. marts Frederik III. til at genoptage forhandlingerne med de svenske uden for byens volde. Instruxen for de danske underhandlere, raaderne Oluf Parsberg, Axel Urup og Peder Reetz, af 26. marts viste, at man nu fra dansk side havde opgivet ved freden at faa de skaanske provinser tilbage, og kravet om som krigsskadeserstatning at faa ikke blot Trondhjems len og Bornholm, men ogsaa Herjedalen og Jemteland med de siden 1645 omstridte sogne Idre og Särna, Bahuslen, Øsel og Gotland samt 10 tønder guld, var sikkert kun for de to førstes landsdeles vedkommende bestemt til at fastholdes. Hvad der, efter at fredsforhandlingerne 27. marts var begyndt, især gav anledning til strid, var spørgsmaalet om Bornholm — paa hvis generhvervelse Frederik III. personlig lagde særlig vægt, fordi øens indbyggere efter de svenske troppers fordrivelse havde overgivet ham den til arv og ejendom — og det eventuelle vederlag herfor, Hvens fremtidsskæbne, Danmarks vægring ved at opgive sine alliancer, i første linie forbundet med Generalstaterne, omfanget af den svenske toldfrihed i Sundet og Guineaerstatningen. Men hertil kom ogsaa spørgsmaalene om Corfitz Ulfeldts og hertugen af Gottorps skæbne.

Den tidligere danske rigshofmesters urolige og sygeligt ærgerrige og skinsyge sind havde, skønt Karl Gustav efter Roskildefreden havde vist ham sin naade ved at tildele ham store ejendomme i de skaanske landskaber, bl. a. slottet Sølvitsborg i Bleking som grevskab, og gøre ham til medlem af den tremandskommission, som skulde forberede Skaanes indlemmelse i Sverige, ikke kunnet finde sig til rette under sit nye herskab. Harmfuld over ikke at blive Skaanes generalguvernør og over indgreb i de skaanske adelsprivilegier indlod han sig paa en skarp kritik af den svenske konge og hans indfødte raadgivere, som allerede inden fredsbrudet ødelagde hans forhold til Karl Gustav, anklagedes senere for delagtighed i den sammensværgelse, som i efteraaret 1658 var dannet for at befri Malmø og det øvrige Skaane, og for forbindelse med det belejrede København og dømtes i dec. 1659 af en svensk kommissionsdomstol fra liv og gods som højforræder. Dommen var dog ikke blevet udført, og Ulfeldt sad, mere eller mindre lammet af sygdom, sammen med sin hustru som fange i deres hus i Malmø. Det var nu Frederik III.s ønske, at Roskildefredens art. 24 om hans frafaldne undersaaets genindsættelse i sine godser og len fjernedes i den ny traktat, mens den svenske regering, samtidig med at den ønskede Ulfeldt undtaget fra den i traktaten udtalte almindelige amnesti for forseelser, begaaede af det ene riges undersaaetter mod det andet, var stemt for dens bevarelse for senere at kunne gribe ind ved afgørelsen af spørgs-

maalet om hans danske godser. Ivrigt for Ulfeldt virkede, sandsynligvis under indflydelse af Sehested, for hvem det baade af hensyn til skiftet efter Kirsten Munk og svigersønnegruppens almindelige position og prestige var magtpaaliggende, at svogeren fik sin ydre ære igen — nogen alvorlig rival til ham kunde den sygdomssvækkede og baade i Danmark og Sverige haabløst kompromitterede mand aldrig mere blive —, Terlon og de engelske gesandter, og det foresloges som et kompromis, at art. 24. optoges som hemmelig særartikel.

Mere betød det gottorpske spørgsmaal. Efter de svenske troppers fordrivelse fra Hertugdømmerne havde Frederik III. 1659 ladet det afstaaede Svavsted amt besætte og løst det slesvigske domkapitel fra dets lydighedsforhold til hertugen, og det var nu som siden et hovedpunkt i den kongelige danske politik helt at komme bort fra de 1658 aftvungne indrømmelser. Gottorp var da paa sin side nødt til at klamre sig til forbundet med Sverige, hvad hertug Frederik III., der døde i aug. 1659 i sin Vesterhavsfæstning Tønning, i sit politiske testamente indtrængende lagde sin søn og efterfølger Christian Albrecht paa hjerte. Den danske konge lod i marts 1660 Tønning blokere og søgte at tvinge den unge hertug til en overenskomst, som gjorde ham helt afhængig af kongen. Da Frederik III. imidlertid hverken fik bistand af Brandenburg eller Nederland, og hertugen efter Olivafreden kunde gøre sig haab om hjælp af de i Polen frigjorte svenske tropper og ved fredsforhandlingerne energisk støttedes af den svenske regering, i hvilken hans søster enkedronningen var ham en varm fortalerske, og som i opretholdelsen af forbundet med den lille, men strategisk vigtigt beliggende stat ved Danmarks sydgrænse saa et virksomt middel til at holde fremtidige danske angrebslyster i tømme, var kongens sag her paa forhaand ret haabløs.

Fredsforhandlingerne bragte ingen enighed til veje om de omstridte spørgsmaal. De af de to parter opsatte fredsudkast var indbyrdes stærkt afvigende, og mæglerne formaade ikke at skabe et antageligt kompromis. Samtidig flammede den engelsk-nederlandske modsætning heftigt op. Sidney krævede i henhold til ordrer fra sin regering en erklæring fra svensk side, stadfæstet i fredstraktaten, om at Elbingtraktaten og elucidationerne ikke skulde være til skade for britiske handelsinteresser, og protesterede mod en beslutning af Generalstaterne, hvorefter betalingen af visse af de nederlandske gældsfordringer paa Danmark skulde sikres ved pantsættelse af Trondhjems len, en protest, som støttedes af Frankrig. Generalstaterne havde imidlertid, modsat de to andre Vestmagter, en flaaede i de danske farvande, og i begyndelsen af april modtog de nederlandske gesandter fra regeringen i Haag, som blev drevet frem af den skarpe kritik, som den med

Sverige sluttede maritime vaabenstilstand og de svenske krav om afstaaelser i Sydnorge vakte i hollandske handelskredse, ordre til at lade denne flaaede træde i aktion, hvis Sverige ikke fuldt ud antog Haagtalerne og opgav sin modstand mod en vaabenstilstand ogsaa til lands. I en skrivelse til Frederik III. betog De Witt ham dog samtidig ethvert haab om, at Staterne var til sinds at fravige Haagkoncerternes hovedpunkter til fordel for Danmark. Ikke uden grund føjede faa aar senere den hollandske historieskriver Lieuwe van Aitzema følgende kommentar til sin gengivelse af denne skrivelse: »Det var faktisk, som om han (kongen af Danmark) saa vel som Sverige stod under formynderskab (onder voogdye) af denne stat.«

Der var, som nævnt, paa svensk side en lignende følelse. Og begge de nordiske stater var nu ved at være trætte af den lange krig. Var tiden ikke snart inde til en direkte dansk-svensk forhandling?

Med ansættende opmærksomhed har utvivlsomt Hannibal Sehested fulgt alle antydninger, som kunde pege i denne retning, og han har sikkert efter evne søgt at bringe parterne nærmere til hinanden. Man fristes til at spore hans indflydelse, naar Rosenhane og Bielke allerede 17. marts, som før nævnt, fremhævede existensen af nordiske fællesinteresser over for Vestmagterne, og naar den første senere over for sin regering stærkt betonede Frederik III.s uvilje mod at afstaa dele af Norge, dels fordi han betragtede dette rige som sit arverige, dels fordi han ikke vilde miste de norske grænsefæstninger, og i stedet, efter forslag fra Terlon og Sidney, taler for at tage erstatningen for baade Bornholm og Guinea i skaansk adelsgoods, hvorved man svækkede den danske adels indflydelse i Skaane og i Sverige som helhed. Naar Rosenhane udtalte som sin overbevisning, at hadet mellem de to nationer vilde vedblive, stod det ganske vist i modstrid med Sehesteds nordiske udsoningsprogram. Men alt taler for, at Sehested nu som senere har anset tabet af de skaanske lande for uopretteligt. Den samme indflydelse synes at gøre sig gældende, da Rosenhane og Bielke, harmfulde over den nederlandske trusel om flaaeoptræden mod Sverige, 18. april skrev, at man for at hindre forhaling af fredsunderhandlingerne, hvorover ogsaa den danske konge besværede sig, burde nøjes med fransk mægling eller ogsaa søge forhandling direkte med Danmark, saa man eventuelt kunde gøre det mere føjeligt ved, i overensstemmelse med en af Karl Gustav fremsat tanke, i en vis aarrække at tillade det at tage Sundtold af svenske varer i fremmede skibe, hvad der vilde opmuntre Sveriges egne indbyggere til skibsbygning. 2. april havde Sehested været til stede ved kommissærernes konference med den franske og de engelske mediatorer og havde her udtalt, at hvis han forhandlede paa kongen af Danmarks vegne, vilde han

arbejde for en forstaaelse i Sundtoldsagen, der kunde hindre strid i fremtiden. Man aner ogsaa inspiration fra den opfindsomme Danskers side, naar Algernon Sidney i anledning af det nederlandske krav om erstatning af Danmark for hjælp, ydet ud over den strikte traktatforpligtelse, i skrivelse til de svenske forhandlere foreslog, at han af Sverige skulde forlange satisfaktion for Englands udgifter i forbindelse med krigen i Norden, men ved fredsslutningen lade dette krav falde for at nøde Hollænderne til at gøre det samme over for Danmark.

Saa længe han ikke havde opnaaet udsoning med Frederik III., maatte Sehested fortsat bygge paa svensk bistand til sin genoprejsning. Enkedronning Hedvig Eleonora havde 12. marts i almindelighed anbefalet de svenske fredskommissærer hans sag sammen med hendes broder hertugen af Gottorps. Han ønskede imidlertid en anbefalingsskrivelse til mediatorerne og fik 20. marts kommissærerne til at sende regeringen et af ham udarbejdet latinsk udkast til en saadan, som bad de fremmede gesandter virke for udførelsen af Karl Gustavs løfter til ham i overensstemmelse med de af ham selv fremsatte forslag. Regeringen fandt udkastet for udførligt og mente, at retfærdiggørelsen af Sehesteds krav helst burde fremføres mundtligt af kommissærerne, men skrev i øvrigt til mediatorerne om at varetage hans sag i henhold til den afdøde konges løfter og befalede kommissærerne paa enhver mulig maade at fremme alle bestræbelser i denne retning. I en skrivelse af 26. marts, hvori Rosenhane og Bielke varmt støttede Sehesteds bøn om en rekommendationsskrivelse efter hans vedlagte udkast, fremhævede de, at der for ham var »periculum in mora«, da det tegnede til snarlig fred. Det var dagen, før fredsunderhandlingerne aabnedes.

Freden var ikke saa nær endda. Men Sehested opnaaede nu endelig gennem mediatorerne den danske konges samtykke til, at hans sag maatte forebringes de danske fredsforhandlere og af disse refereres til kongen. 3. april mødte da Sehested, ledsaget af Terlon, op for sine landsmænd og bad om at faa anklagerne mod ham at vide for at lide sin straf, hvis han var skyldig, eller, hvis ikke, for at kunne drage sine anklagere til ansvar. De tre danske raader paahørte høfligt hans tale, som de lovede at forebringe kongen. 14. april skrev Rosenhane, at Frederik III. »intet stort haver attenderet mediatorernes officia eller vil sig udlade hverken til eller fra,« hvad Sehested angik. Sehested lod imidlertid kongen og rigshofmester Gersdorff vide, at han kunde opnaa »store beneficia« for Danmark, hvis de vilde høre ham.

Der er stærk sandsynlighed for, at Sehested ved denne lejlighed som mellemmand især har benyttet sin søstersøn Jens Juul, der var de danske fredsforhandleres sekretær. Jens Juul (f. 1631) var søn af Hannibal Sehe-

steds ældste søster Sophie (d. 1658) i hendes ægteskab med den jyske adelsmand Erik Juel til Alsted, der var medlem af rigsraadet fra 1651 til sin død i 1657, og yngre broder til Peder Juel, som 1647-55 havde været dansk resident i Stockholm, og til Niels Juel, fra 1656 admiral og Holmens chef. Han var den fineste og mest omfattende intelligens inden for den begavede søskendekreds, havde som sekretær i danske kancelli 1655-57 flere gange udført diplomatiske hverv i Sverige, virkede 1658-59 som dansk resident i Polen og modtog sept. 1659 udnævnelse som gehejmesekretær. I de aar, som fulgte, blev han en virksom støtte for morbroderen, hvem han omfattede med beundring og varme, og for dennes politiske gerning.

Formodentlig under indtryk af den ringe udsigt til effektiv bistand fra Nederlændernes side lod Frederik III. sig bevæge til at sende Juel ud i følge med Terlon for at erfare, hvad Hannibal Sehested havde at forebringe. Gennem Juel anbefalede Sehested bl. a. den kejserlige gesandt Goës sin sag. Goës — hvis breve til Kejseren aflægger vidnesbyrd om de høje tanker, han nærede om sin diplomatiske evne og indflydelse i den danske hovedstad — udtalte som sin opfattelse til Frederik III., at Sehested ikke formaaede at faa de svenske til at afstaa en landsby mere, end de ellers havde i sinde, men man kunde gennem ham, der havde omgaaedes Karl Gustav og hans raader og generaler saa meget, faa nyttige vink om Svenskernes hensigter. Hvis man lod, som om man var rede til at benytte ham i direkte dansk-svenske fredsforhandlinger, kunde han maaske ogsaa bidrage til at styrke Sveriges modstand mod Haagaftalerne og mediatorernes formynderskab, hvorved Nederlænderne kunde bringes til at genoptage fjendtlighederne mod det. Hvad Sehesteds egen sag angik, var det bedre, at han modtog den oprejsning, som kunde ydes ham, i kraft af kongens naade end ved de fremmede gesandters mellemkomst. Kongen gik, siger Goës, saa vidt ind paa hans forslag, at han billigede, at man gennem Jens Juel sonderede Sehested yderligere og viste stemning for at glemme det forbigangne, hvis hans gamle undersøgt viste sig værdig dertil.

Om Frederik III. har haft tanker om at bruge Sehested paa den af Goës foreslaaede maade, der laa Sehesteds egen tankegang saa fjernt, er ukendt. Vi ved blot, at han, mod Goës' raad, gav »den neutrale« tilladelse til at komme til byen, hvor Sehested 25. april havde en længere samtale med Gersdorff. Under denne fremhævede han Sveriges vilje til freden og udtalte, at vanskelighederne for at naa til en fredsslutning mindre stammede fra det end fra Frankrigs og Englands gesandter. Han skal i følge Goës ogsaa have oplyst, at Frankrig havde lovet Sverige støtte til at opretholde dets »armada« efter freden. Da han næste morgen stod i begreb med at vende tilbage til den svenske lejr, indtraf breve fra Rosenhane og

Bielke til Terlon og Englænderne om en handling fra nederlandsk side, som truede med at faa krigen til at blusse op igen.

I henhold til Generalstaternes førnævnte ordrer og irriterede ved efterretninger om svenske kapringer af hollandske handelsskibe i Nord- og Østersøen lod de nederlandske gesandter 9. april De Ruyter meddele den svenske admiral, at han vilde hindre de svenske for Landskrona liggende skibe i at sejle ud. Da desuagtet ti svenske skibe 25. april løb ud med kurs mod Drogden paa vej til Stockholm, tvang De Ruyter dem til at lægge sig for anker jævnsides hans flaade. Dette skridt fremkaldte voldsomme klager baade fra svensk side og fra den franske og de engelske gesandter, som truede med krigerske repressalier. Under indtryk heraf skrev Sehested den 26. til de svenske forhandlere, at han efter rigshofmesterens ønske vilde blive endnu en nat i byen »for at se klarere i denne sag«, om hvilken han troede, at den »vilde kunne tjene til de to kroners fordel« ved at fremskynde en god fred. Ud paa dagen var han til middag hos Terlon sammen med en engelsk og tre nederlandske gesandter samt nogle danske adelsmænd og var her vidne til det voldsomme spændingsforhold, som de sidste begivenheder havde fremkaldt mellem Nederlænderne og de andre mediatorer, især de engelske. »Fredsunderhandlingen i Norden«, siger Arthur Stille træffende, »som väl egentligen skulle varit hufvudsaken, hade allt mer kommit att framstå som ett moment i den stora täflingen mellan England och Holland: den nordiska frågan hade allt mer uppgåt i en västeuropeisk«. Muligheden for optagelse af umiddelbare dansk-svenske forhandlinger under Sehesteds formidling syntes at være inde.

Der var ganske vist i Københavns hof- og officerskredse stemninger fremme for med nederlandsk bistand at genoptage fjendtlighederne. Rigsraadsflertallet, som den 29. raadede til eftergivenhed over for Gottorp, var dog sikkert upaavirket af disse stemninger, saa meget mere som hele den europæiske situation og Johan de Witts politik talte imod, at Danmark kunde opnaa væsentlige fordele ved fortsat krig. Joachim Gersdorff, der allerede nu var mærket af den sygdom, en haard stenlidelse, som aaret efter voldte hans død, virkede ogsaa i fredens tjeneste ved at formaa de nederlandske gesandter til at holde deres skarpe svar paa de engelske og franske klager over flaadeaktionen tilbage. Men fredsbestræbelserne fik tillige en virksom støtte fra anden side. 26. april, samme dag som budskabet om De Ruyters aktion naaede byen, indgav Københavns magistrat og den i henhold til de ny byprivilegier af marts 1659 oprettede borgerrepræsentation, »de 32 mænd«, med borgmestrene Hans Nansen og Christoffer Hansen i spidsen en skrivelse til konge og rigsraad, hvori de klagede over, at de »udi langsommelig tid« førte forhandlinger og de fremmede gesandters

mægling endnu ikke havde ført til »denne ulykkelige krigs endelse og en god ønskelig freds stiftelse i disse lande og riger,« og bad om at faa at vide, »hvad aarsagen er til, at derudi saa længe forhales og ej kommer til en god ende.« Samtidig krævede de udførelse af privilegiernes bestemmelse om, at byens repræsentanter skulde have stemme og samtykke i alt, hvad der forhandlede til rigets bedste.

Ligesom ved de tidligere lejligheder, da det københavnske borgerskab paa tidspunkter, da Hannibal Sehested opholdt sig i byen, fremkom med meningstilkendegivelser, der støttede hans politik — under valgrigsdagen i 1648 og i juni og nov. 1650¹ — er det naturligvis ogsaa nu umuligt at paavise, at Sehested havde andel i borgerhenvendelsens fremkomst. Det er imidlertid en kendsgerning, at han efter fredsslutningen, for hvilken man gav ham hovedæren, var meget populær i københavnske borgerkredse. Og det vilde ligne ham daarligt ikke at sætte alle de kræfter i bevægelse, som kunde bringe det maal nærmere, som han baade af personlige og politiske grunde higede imod. Det har i denne forbindelse interesse, at hans fjender beskyldte ham for under hans sidste ophold i byen 11. aug. 1658 at have anmodet nogle borgere om ting, der stred imod deres pligt. Han bestred bestemt dette, men nægtede ikke, at han ved den nævnte lejlighed havde haft besøg af folk i byen, som kom til ham med forskellige begæring og anliggender. Fra gammel tid havde Sehested ogsaa indflydelsesrige forbindelser inden for det københavnske borgerskab. Sjællands biskop Hans Svane, som i kraft af sin magtfulde personlighed, sin stilling og sine slægtsforbindelser øvede en overmaade betydelig indflydelse i hovedstadens borgerkredse, var hans ungdomsven, havde haft tilknytning til hans afdøde fætter kansler Chr. Thomesen, havde senere haft pekuniære mellemværender med Sehested og fremtraadte, da denne paa ny kom til at beklæde et rigsembede, som en varm tilhænger af ham og hans politik. Andre gamle forbindelser og venner var admiralitetsraad Henrik Müller, der havde spillet en rolle ved de københavnske privilegiers tilblivelse, den nederlandskfødte maler Karel van Mander — der flere gange malede Sehesteds portræt —, Selio Marselis, som paa ærefuld maade havde deltaget i byens forsvaret, kongens kammerskriver Christoffer Gabel, og den holstenskfødte storkøbmand Joachim Irgens. Ved sine forhandlinger om salthandelen paa Spanien 1641-42 og senere paa anden maade havde Sehested ogsaa faaet tilknytning til en række personer inden for den københavnske borgerstand i snævrere forstand, bl. a. borgmestrene Hans Nansen, Christoffer Hansen og Find Nielsen og storkøbmanden Verner Kloumand. Naar han i et brev,

¹ Se ovenfor s. 98 f., 120-22.

Schering Rosenhane.
 Stik af P. de Iode efter maleri af A. van Hulle.
 Kungl. Biblioteket, Stockholm.

Joachim Gersdorff.
 Kobberstik af Alb. Haelwegh(?). Frederiksborg.

dateret Helsingør 28. marts 1659, til sin tidligere kontributionsforvalter og højrehaand paa Akershus Johan Garmann, som besørgede forskellige ærinder for ham i den belejrede hovedstad, bad adressaten hilse »alle bekendte gode venner«, har tallet af saadanne i de borgerlige kredse, med hvilke Garmann mest kom i berøring, sikkert ikke været ringe. Der var uden tvivl veje, ad hvilke Sehested kunde paavirke de københavnske borgere til nu at give de fredssønsker kraftigt udtryk, som, uanset smerten over Skaanes tab, længe havde været til stede. Og meget taler for, at allerede nu den føling mellem den fordums leder af de norske stænder og det københavnske borgerskab var ved at indledes, som inden aarets udgang blev en saa vigtig faktor ved omdannelsen af rigets forfatning, og som varede ved til Sehesteds død.

Da Sehested 27. april var vendt tilbage til den svenske lejr, deltog han 29. april i en forhandling med de ikke-hollandske mediatorer og udtalte her bl. a. i anledning af et svensk krav om dansk erstatning for de af Danmarks allierede fangne svenske kombattanter: »Vi vil ikke disputere om saadanne ligegyldigheder. Vor intention er at forlige os nu om alt og siden offerere Danmark det. Vil de da være tilfreds dermed, saa maa Hollænderne akkomodere sig«. Fra Terlon og Englænderne fremkom der forslag om dansk-svenske forhandlinger alene under fransk-engelsk mægling, med forbigaaelse af de nederlandske gesandter. Ogsaa Sehested tog stærkt til orde mod de sidstnævnte, »idet han ikke nok kunde udsige, hvilke affronter, den ene efter den anden, de danske havde maattet finde sig i af Hollænderne, saa at de havde en vederstyggelse for Holland«. Skønt Rosenhane og Bielke fremhævede, at »Holland mere søger sine egne fordele ved dette værk end kronernes gavn«, var de dog bange for, at Sverige skulde paadrage sig Generalstaternes fjendskab ved kun at anvende fransk-engelsk mediation, saa meget mere som de ikke stolede paa effektiv støtte fra disse magter i en konflikt med handelsrepublikken. Der var dog, skrev de 2. maj til den svenske regering, »endnu et expedient tilbage, til hvilket ogsaa Hr. Sehested underhaanden har givet os anledning, nemlig at sammentræde med de danske og med dem alene søge at gøre en ende paa fredsværket«. »Han er«, tilføjede Rosenhane, »nu mest i København og agerer paa Danmarks side«. Samme dag skrev en københavnsk borger i sin dagbog, at Hannibal Sehested med kongens bevilling var kommet til byen. »Hvad efter vil paafølge, det giver tiden«. Den 3. indførte den hollandske officer Johan van Beveren i sin »Journael«, at Sehested efter sigende med alle midler søgte at bevæge den danske konge til en særtraktat med Sverige »med udelukkelse af Hollænderne«. Frederik III. skulde imidlertid til nogle

hollandske officerer have udtalt: »Jeg er ikke saa dum at forlade Hollænderne«.

Ligefrem at afvise stormagtsmæglingen vovede vel ingen af parterne, men det lykkedes Sehested uden om de nederlandske gesandter at faa de svenske kommissærer til at frafalde kravet om Sundtoldfrihed ogsaa for svenske varer i fremmede skibe, for saa vidt de ikke ledsagedes af certifikater, og til at acceptere Roskildetraktatens sikring af ejendomsretten for de oprindelige danske besiddere af de adelsgodser i Skaane, som den svenske krone havde inddraget og bortskænket. Om den førstnævnte indrømmelse skrev den svenske regering 26. april til sine forhandlere, at der her til krævedes samtykke af rigsdagen. Kommissærerne beklagede i deres svar af 2. maj ikke at være underrettet herom, da sagen endnu var »in integro«, »og før Hr. Hannibal Sehested havde ladet de danske vide, at han havde hørt E. k. M.s salige Hr. fader glørværdigste ihukommelse diskurrere om dette forslag«. Nu var de nødt til at antage det »som et medium, hvorigennem freden var at befordre«. Senere opgaves dog fra dansk side kravet om ændringer i Roskildefredens toldbestemmelser.

Sehested kunde i sine fredsbestræbelser støtte sig paa den svækkelse af mediatorernes indflydelse, som var en følge af deres indbyrdes rivalitet, paa den usikkerhed, som prægede de engelske gesandters stilling paa grund af den voxende sandsynlighed af hans og Danmarks ven Kong Karl II.s restauration, paa de svenske forhandlers og de københavnske borgeres ønske om fred og paa virksom bistand fra Terlon. Med stor diplomatisk smidighed undgik han samtidig at støde de fremmede gesandter og at tabe sin kredit hos de svenske forhandlere.

At fredens grundlag i hovedtrækkene maatte blive Roskildetraktaten med Haagkoncerternes modifikationer stod naturligvis Sehested klart. Men inden for denne ramme burde de svenske formaas til saa store indrømmelser som muligt, bl. a. for derved at vinde den danske konge for freden og for ham selv. I begyndelsen af maj naaede man, bl. a. ved Terlons medvirkning, saa vidt, at af hovedstridspunkterne kun spørgsmaalet om Bornholm og de 400.000 rdl. i skadeserstatning for Guineaovergrebene stod tilbage. Men for begges vedkommende havde Rosenhane, som før nævnt, vist sig vundet for en ordning, som Sehested i principet fandt hensigtsmæssig. Og 4. maj fik han de to svenske forhandlere til at udstede en erklæring, som bragte parterne hinanden et langt skridt nærmere.

Rosenhane og Bielke udtaler her, at erklæringen fremkom efter Sehesteds paa den danske konges vegne fremsatte begæring i det øjemed at faa sluttet en »god bestandig fred« i løbet af en uge. De betoner, at den svenske konge længe forgæves havde ønsket »en evigvarende fred mellem begge

riger og godt bestandigt venskab«, og at de nu, takket være Sehesteds »lykkelige behandling og underdanigste flittige mediation«, var enedes med Frankrigs og Englands mediatorer om et nyt udkast til fredstraktat paa grundlag af det fra nederlandsk side fremsatte. »Paa Hannibal Sehesteds indstændige begæring til desto bedre og fastere venskab med Kongl. Maj. og Krone Danmark« og »Hans kongl. Maj. og Krone Danmark til et særdeles behag paa den forhaabede gode fortrolighed mellem begge riger og deres indbyggere« var de desuden gaaet ind paa forskellige punkter og artikler. De vigtigste af disse var, at man fra svensk side frafaldt kravet om erstatningen paa 400.000 rdl. og, »da Hannibal Sehested meget haardt urgerer og paatrænger, at Bornholm herefter maa følge og forblive hos kongen af Danmark«, gik ind paa, at øen forblev i Frederik III.s besiddelse til St. Hansdag 1661, og at man i mellemtiden søgte at enes om et vederlag til Sverige for den definitive afstaaelse; opnaedes ingen enighed, skulde den blive ved Sverige. Hertil kom svensk afkald paa de bortskænkede gods i Skaane, hvis oprindelige danske ejere havde nægtet edsaflæggelse til Sverige, og paa det ved Roskildefreden til Corfitz Ulfeldt restituerede Hørsholm len, som Karl Gustav i marts 1658 havde overladt dronning Sophie Amalie, løfte om hos den svenske regering at udvirke, at hun for livstid beholdt indtægterne af det til Sverige afstaaede Hven, og overladelse til den danske konge af de fæstninger, den svenske hær havde anlagt i Danmark, uden erstatning. Den 7. og sidste artikel i erklæringen berømmede Sehesteds virken for freden »til sin herres og konges samt fæderne riges tjeneste« og hans loyale holdning under krigen, hvorfor de to svenske kommissærer i henhold til den afdøde og den nuværende svenske konges, enkedronningens og hele det svenske raads gentagne anbefalinger paa deres konges vegne begærede, at kongen af Danmark vilde tage sig af hans og hans hus' interesse og velstand.

Det er tydeligt, at Sehested ved denne erklæring, i hvis affattelse hans egen medvirkning træder tydeligt frem, har stræbt at vinde det danske kongepar. Særligt talende er i saa henseende indrømmelserne med hensyn til Bornholm, Hørsholm og Hven. Arten af den argumentation, han over for Rosenhane og Bielke har anvendt for at formaa dem til at gaa med til den, spores i den skrivelse, de 5. maj sendte deres regering. De fremhæver her, at de for at rydde vanskelighederne for en fredsslutning af vejen og undgaa nederlandsk »arbitrage« havde opgivet en del af de svenske krav, »det vi aldrig før dette havde agtet at gøre«. »Ellers har ogsaa Hr. Sehested i disse dage begyndt at give anledning til traktatens fortsættelse mellem os og de danske«. De svenske forhandlere udtrykker i denne forbindelse det haab, »at hvad nuværende nød os aftvinger, gennem den trivsel, som et

stadigt og tro nabo- og venskab — hvilket herved erhverves — med sig fører, skal belønnes og erstattes«. De meddelte tillige, at den engelske gesandt Sidney havde fremsat forslag om et forsvarsforbund mellem Sverige og Danmark, hvortil de ikke var utilbøjelige, naar freden var sluttet, og der fra dansk side fremkom forslag om, hvorledes det kunde sættes i værk.

Hannibal Sehested har altsaa tegnet billedet af en fremtidig fredstilstand i Norden som forudsætning for dettes »trivsel«, garanteret ved et nordisk forsvarsforbund, maaske med Englands deltagelse, og med front mod det formynderskab i den nordisk-baltiske verden, som Generalstaterne havde tiltaget sig, og hvori Karl Gustav havde set hovedanstødsstenen for en selvstændig svensk eller nordisk politik. Han har herved formaaet de svenske forhandlere, for hvem det afgørende var sikringen af Sveriges besiddelse af de skaanske landskaber, til at gaa til den yderste grænse af deres fuldmagt. Men samtidig styrkede han, idet han gjorde sig til talsmand for den nævnte nordiske politik, deres interesse for hans egen restitution i Danmark som forudsætning for hans fremtidige indflydelse inden for den danske regering. Derfor erklæringens stærke betoning af den andel, han havde i de indrømmelser, som gjordes Frederik III.

For første gang efter sit fald var Sehested nu i stand til at byde den danske konge bestemte fordele som vederlag for hans naade. 5. maj overbragte han Frederik III. den svenske erklæring og havde om eftermiddagen i overværelse af Gersdorff paa Rosenborg en langvarig samtale med ham, vistnok den første siden 11. aug. 1658. Man vilde gerne have været vidne til det blik, hvori de to herrer, kongen og hans »neutrale« undersaat, mødtes. Kongen tilkendegav, skrev Sehested til de svenske kommissærer, stor tilfredshed med erklæringen, men ønskede spørgsmaalet om Bornholm definitivt afgjort inden fredsslutningen. Med endnu større varme modtoges erklæringen af rigshofmester Gersdorff, som i et brev til halvfætteren af 5. maj gav udtryk for sit ønske ikke blot om en snarlig »god udgang af denne ulykkelige og for de to kroner saa ødelæggende krig«, men om et varigt og sandt venskab med Sverige. »Der er intet, hvorved D. Exc. kan yde en større tjeneste mod Gud, kongen og sit fædreland«. For at forhandle Bornholmssagen forlængede Sehested med de svenskes billigelse sit ophold i København og modtog 7. maj en instrux af den danske konge, »hvorefter han ved denne fredsforhandling skal rette og forholde sig, især om Bornholms afstaaelse«.

Instruxen viser, at Frederik III. har ønsket den særstilling, som Bornholm efter dens indbygges overdragelse af øen til ham som arvelig ejendom indtog, bestemtere betonet. Den burde enten slet ikke omtales i freds-

traktatens artikel om de afstaaede provinser eller kun i den form, at artikelen henviste til en særakt om Bornholm, hvorved øen afstodes til ham og hans arvinger »til evig tid« mod vederlag i skaansk gods, som kongen skulde købe af ejerne og afstaa til den svenske krone. Om vederlagets størrelse skulde Sehested forhandle med Gersdorff og de svenske, til hvem han skulde udtale, at kongen med gunst og naade havde optaget deres erklæring og haabede paa deres yderligere gode hjælp »til god fuldkommen enighed og ret sincer fortroenhed mellem begge riger«. Hvad de fremmede gesandter angaar, var det unødvendigt, at de »skulde vide alle particularia, hvorledes vi med kronen Sverige os bedst og troligst kunde forenes«, og traktaterne burde derfor affattes »i vores eget maal«. Frederik III. gav hermed sin tilslutning til den nærmere forstaaelse mellem de nordiske stater uden om Vestmagterne, som var grundpillen i Sehesteds tankegang. I en skrivelse af 8. maj meddelte Sehested kommissærerne kongens ønsker med hensyn til Bornholm — om vederlaget for denne ø i en passende mængde skaansk adelsgods vilde Frederik III. helst med det samme have en overenskomst i stand — og traktatens affattelse og bad dem om, at denne »nu straks maatte konciperes og udi deres eget svenske maal foruden nogen tid at tage renskrives«.

Den »neutrale« var nu blevet en slags »overmediator«, samtidig med at han ved instruxen officielt stadfæstedes i stillingen som dansk forhandler. Hannibal Sehested stræbte, skrev Van Beveren 11. (21.) maj i sin dagbog, »som mediateur og overleder (oppermeester) at bringe traktaten til afslutning. Det var en mærkelig ting at se denne herre, hvor arbejdsom han nu var for at faa fredstraktaten fuldbyrdet, skønt han for ikke lang tid siden var en frafalden fra sin konge og herre og sit fædreland, hvem man intet som helst godt tiltroede; nu anerkendtes og modtoges han imidlertid som et hoved-fredsredskab«.

Trods sin antihollandske indstilling lagde Sehested vægt paa at vinde ogsaa de nederlandske gesandter for en snarlig fred. Efter Gersdorffs ønske besøgte han 5. maj deres førstemand, Dordrechtensionæren Govert van Slingelandt og betonedede — »med fuldkomment kendskab til sagerne og kyndige argumenter«, mente Slingelandt — de svenskes oprigtige fredsvilje og deres sorg over, at den allerede nære fredsslutning var blevet forhalet »ved nogle faas uforsigtige tilskyndelser og indtrufne incidentier«. Det var imidlertid hans overbevisning, at alt endnu kunde ordnes »gennem viis konduite og god ledelse«. Hannibal Sehested fik tillige nu endelig det skriftlige tilsagn om sin konges naade, som han saa længe forgæves havde eftertragtet. I instruxens slutning udtrykte Frederik III. sin tillid til hans »oprigtige gemyt samt gode konduite, flittighed og troskab« og tilsagde

ham sin kongelige gunst og naade med tilbørlig belønning for hans »underdanigste erviste tjeneste«.

Under sit ophold i København havde Sehested 7. maj lejlighed til at tale med den gottorpske diplomat, hertugelig rejsesekretær Petrus Pauli (Peter Paulsen), overfor hvem han skarpt kritiserede de sidste danske fjendtligheder mod Gottorp. De havde, sagde han, fundet sted efter tilskyndelse af et ringe mindretal inden for den danske regeringskreds. Selv havde han hos kongen talt den gottorpske hertugs sag, og i en samtale med Pauli slog han paa muligheden af et ægteskab mellem hertugen og en af de danske prinsesser. Naar Pauli skrev til sin regering, at stemningen overfor Gottorp var blevet kendeligt mildere paa dansk side — Gersdorff havde endog sagt til Sidney, at man vilde behandle den unge hertug »som søn af huset« — er det rimeligt her at spore Sehesteds indflydelse. Han har aabenbart ladet den danske regering forstaa, at Sverige stod fast paa kravet om fuld restitution for sin gottorpske allierede. I sit »politiske testamente« raadede han senere Frederik III. til at knytte hertugen til sig ved at faa ham gift med en af sine døtre. Det har sin interesse, at denne tankegang allerede nu kan spores hos ham. Efter alt at dømme var det paa hans initiativ, at den kongelige kammerskriver Christoffer Gabel gennem maleren Karel van Mander lod Pauli invitere til forhandling med de danske fredskommissærer, og at Frederik III. ved sin generalauditor Paul Tscherning indbød ham til sig — efter Paulis mening med ægteskabsplanerne for øje. De dansk-gottorpske forhandlinger kan ikke her følges i enkeltheder. Bestemte aftaler om en ægteskabelig forbindelse synes ikke at være truffet — kongens ældste døtre Anna Sophie og Frederikke Amalie var ogsaa kun 12 og 11 aar gamle — men man gik fra dansk side ind paa, at traktaten med Gottorp af maj 1658 stadfæstedes i den ny fredstraktat.

Da Sehested 8. maj med sin danske instrux og fuldmagt vendte tilbage til det svenske hovedkvarter, var freden rykket en del nærmere, men dog langt fra sikret. De svenske forhandlere skrev 9. maj til deres regering, at da fredsværket aldrig vilde faa ende, »saa fremt vi saaledes længe afhænger og dependerer af mediatorernes blotte diskussion, . . . altsaa har vi begyndt at foretage affæren med Hannibal Sehested, helst efter at der af ham er givet os anledning dertil, og agter gennem ham at søge, saa meget gørligt er, at bringe sagerne til endskab«. De turde dog ikke uden bemyndigelse fra deres regering gaa med til ordningen af den bornholmske sag inden fredslutningen og udeladelse af den i deres erklæring foreslaaede artikel om øen i selve fredstraktaten, hvad der fik Sehested til i et brev til rigsdrost Pehr Brahe af 9. maj at klage over, at de var noget »scrupuleux«, da et vederlag i skaansk adelsgoods bød Sverige større fordele end erhvervelsen af Born-

holm. Til støtte for kravet om affattelse af en særtraktat om dette spørgsmaal bad han Brahe »forlade sig paa min ære og sandhed, at der intet søges eller nogen tid skal søges efter denne dag end alt det, som kan være for kronen Sverige saa trygt og fast som for Danmark selv, og at vi intet venskab skal foredrage Sverige venskab; thi dette, som nu søges, er alene at gratificere vor konge udi noget for hans partikulære humør«. Ikke det mindst bemærkelsesværdige ved disse løfter er, at de gives af en mand, som ikke havde noget sæde i den danske regering, men som ikke desto mindre gik ud fra, at han vilde faa afgørende indflydelse paa fremtidens danske politik.

Samtidig med at Sehested skrev dette brev, søgte hans fjender ved det danske hof at mistænkeliggøre hans forhold til de svenske raader og skal endog have bragt kongen til at tvivle om hans gode vilje. At de engelske gesandter saa skævt til hans mæglervirksomhed, og at Sidney gjorde sin undertegnelse af fredstraktaten afhængig af, at Sverige ved en traktat sikrede England de samme fordele, som det ved Elbingtraktaten og elucidationerne gav Nederland og senere tilstod dette og Frankrig, fri fart for engelske krigs- og handelsskibe gennem Øresund og Storebælt uden toldpaalæg og visitation fra svensk side m. m., betød mindre. De engelske gesandter havde ikke længere den regering, som havde udsendt dem, bag sig; de var republikens mænd, og 1. maj 1660 hyldede parlamentet Karl II. som Englands, Skotlands og Irlands konge. Farligere var de nederlandske gesandters fortsatte vægring ved at frigive de svenske skibe før freden, hvad man fra svensk side bestemt krævede, og det trak op til en ny krise, da de, under indtryk af rygter om et forestaaende svensk flaadeangreb paa Femern og for at hindre en fredsslutning, før Elbingaftalerne var endeligt antagne af Sverige, tilbød at angribe de anholdte svenske skibe i Sundet. Ved samme tid vakte de venskabsforsikringer, som Karl II. i Haag fremkom med til nederlandske statsmænd og til de danske sendemænd Otte Krag og Godske von Buchwald, forhaabninger om en ændring af Englands holdning i den nordiske konflikt. 12. maj kom Sehested og den svenske sekretær Hoghusen til København med et svensk fredsudkast, mod hvilket Gersdorff lod Goës forstaa, at man havde visse indvendinger. De henvendelser, som Gersdorff — vel paa initiativ af hoffets aktivistgruppe — rettede til Goës og den brandenburgske gesandt Marwitz, mødtes dog kun af den sidste med et bestemte tilsagn om støtte til en dansk-nederlandsk aktion; en 13. maj modtaget skrivelse fra kurfyrst Frederik Wilhelm tilraadede en dansk særfred; og de 18. og 21. maj sammenkaldte stændermøder i København, hvor rigshofmesteren skildrede situationen, efterlod ingen tvivl om, at folkestemningen var for snarlig fred. Ved det første møde udtalte alle

ständerdeputerede »endragtigen« ønsket om, »at freden med muligst flid paa vor side maatte befordres og med det allerførste til endelighed bringes, eftersom ingen videre magt eller formue findes paa vor side til krigen at kontinuere«. Paa det andet hed det, at »alle vore lande ere saa ganske ruinerede, at vi slet intet formaar, og paa fremmed magt atter vor tillid at sætte synes, efter foregaaende eksempler, som vi udi denne krig haver set, alt for usikkert og farligt«. Det var som talt ud af Hannibal Sehesteds hjerte. Den 21. sendtes Jens Juel til de svenske forhandlere for at faa et endeligt svar paa de danske fordringer, men først den 26. naaede man til enighed.

Nederlænderne gav, bearbejdede af Sehested, efter i spørgsmaalet om skibene og opnaaede til gengæld ligestilling med de andre mediatorer og en for dem tilfredsstillende ordning af Elbingtraktatspørgsmaalet, som dog af hensyn til Englænderne ikke optoges i fredstraktaten. Hvad Bornholm angaar, opnaaede Frederik III. for saa vidt sit ønske, som hovedtraktatens artikel 5 bestemte, at der om øen skulde forfattes en særskilt akt af samme »vigør og kraft«, som om den var optaget i traktaten. Den »bireces«, som udstedtes af de svenske forhandlere, traf imidlertid ingen endelig afgørelse af øens skæbne, men fastsatte, at da kongen af Danmark havde ønsket at tilhandle sig den mod vederlag i skaanske adelsgodser eller andet, skulde der handles og sluttes herom inden St. Hansdag 1661. Indtil da skulde øen blive i hans besiddelse, men derefter, alt efter som der opnaaedes enighed eller ikke, følge ham og hans arvinger eller Sveriges konge og krone. Først da denne bireces, samtidig med selve fredstraktaten, var undertegnet 27. maj, modtog kommissærerne den svenske regerings ordre om at søge vederlagsspørgsmaalet definitivt ordnet med det samme.

Der var i dagene efter 8. maj i de svenske forhandleres skriverstue udarbejdet et udkast til en særakt, bestemt til at ratificeres af begge rigers konger og rigsraad samtidig med hovedtraktaten, som foruden de bestemmelser om Bornholm, som optoges i den definitive bireces, indeholdt artikler om Sveriges opgivelse af Guineaerstatningen, om ydelse af dansk erstatning for noget salt, som 1657 var beslaglagt i tre i Sundet anholdte svenske skibe, og om overdragelse af Hørsholm og indtægterne af Hven til den danske dronning paa de i erklæringen af 4. maj nævnte vilkaar. At denne akt forblev udkast, skyldes formodentlig i første linie Frederik III.s modstand mod, at det danske rigsraad fik nogen bestemmelsesret over Bornholm. Bestemmelserne om Guineaerstatningen og saltet optoges i hovedtraktaten (art. 19 og 10). De om Hørsholm og Hven bortfaldt helt. For Hørsholmsbestemmelsens vedkommende kan dette, som Fridericia formoder, skyldes, at der i denne laa en anerkendelse af Roskildetraktatens

bestemmelser til fordel for Corfitz Ulfeldt, hvad der maaske faldt Frederik III. for brystet. Art. 24 i sidstnævnte traktat om Ulfeldts restitution udelodes ogsaa i Københavnstraktaten, men da dennes art. 26 stadfæstede alle ikke »expresse forandrede« artikler i traktaterne af 1570, 1613, 1645 og 1658, ene undtaget art. 3 i Roskildefreden om Sundets spæring for fremmede fjendtlige krigsskibe, var Ulfeldtartiklen ganske vist vedblivende rets-gyldig. At bestemmelsen om Hven bortfaldt, havde maaske sin aarsag i dens sammenhæng med Hørsholmartiklen. Udelukket er det vel heller ikke, at det har pint Frederik III., at hans hustru skulde oppebære indtægterne af en tabt dansk besiddelse. Sikkert er i alt fald, at Sehested ikke insisterede paa opfyldelsen af dette løfte fra svensk side.

Med bortfaldet af den nævnte særakt forsvandt ogsaa dens art. 6, som med henvisning til, at det var Hannibal Sehested, der »af en fredelskende intention og synderlig devotion imod sin allernaadigste konge og herre« med stor møje og dygtighed havde bilagt stridighederne om de i akten afgjorte punkter, som truede med at medføre langvarig krig, had og mistro mellem de to kongeriger, indeholdt et løfte af Frederik III. om, at han i betragtning heraf og af de svenske majestæters anbefaling vilde lade sig »hans interesser og anliggender i saa maade naadigst være magtpaaliggende, at han, ligesom han en tro mand og tjener været haver, en naadig konge og herre udi gerningen spørge og finde skal«.

Der er naturligvis ikke tvivl om, at udkastet skylder Sehested sin tilblivelse. Det skal maaske ses paa baggrund af Goës' meddelelse 11. maj, at Sehesteds fjender benyttede den tillid, som vistes ham fra svensk side, til at mistænkeliggøre ham i kongens øjne, og at Frederik III. lod sig paa-virke heraf. Han har da, usikker med hensyn til kongens holdning, ønsket at faa det kongelige tilsagn om naade, der var givet ham i instruxen af 7. maj, gentaget i en akt mellem de nordiske riger. Løftets almindelige karakter viser dog samtidig, at han ikke vilde gøre de nærmere omstændigheder ved sin oprejsning til en sag mellem Danmark og Sverige, et standpunkt han fastholdt, efter at den svenske regering 17. maj havde sendt Terlon og de engelske gesandter en »recommendatio«, hvori den varmt anbefalede hans sag. En slags erstatning for det skriftlige tilsagns bortfald fik han, da Frederik III. kort efter fredens undertegnelse i nærværelse af mediatorerne og de svenske kommissærer erklærede, at han var tilfreds med ham, og lovede, at han vilde ramme hans og hans hus' bedste.

I enkeltheder at følge Sehesteds virksomhed i dagene fra 8. maj til fredstraktatens afslutning tillader de bevarede kilder ikke. Goës giver kun et glimt, hvor han 18. (28.) maj om de sidste forhandlinger skriver: »Mediatorerne har været meget geskæftige derved og er flittigt faret ud af og

ind i byen, mere maaske for at give at forstaa, at de udretter meget derved, end fordi det i virkeligheden forholder sig saaledes, idet negotiationen mellem de svenske kommissærer og rigshofmesteren her, efter hvad der siges, alle disse dage alene føres af Hannibal Sehested«.

Den svenske regering misbilligede i anledning af, at Sehested havde ladet de danske forstaa, at Sverige kunde formaas til indrømmelser i spørgsmaalet om Sundtoldfrihed for svenske varer i fremmede skibe, at han »med saadanne sager utidigt udfarer«, men bifaldt i øvrigt, at dens fredskommissærer gjorde brug af Danskerens mellemkomst. Og Rosenhanes og Bielkes fælles indberetninger om fredsforhandlingerne fremhæver ved flere lejligheder Sehesteds fortjenester af disse. Der synes at have fundet et intimt samarbejde sted mellem ham og Schering Rosenhane, den ledende og som begavelse og karakter mest betydende af de svenske fredsforhandlere. Maaske er dette samarbejde faldet Rosenhanes kollega Sten Bielke noget for brystet og har bidraget til at fremkalde en uvenlig indstilling over for Sehested, som ved mere end én lejlighed lagde sig for dagen. Efter fredsslutningen rejste Rosenhane hjem med traktaten, og det var bestemt, at Sehested om faa dage skulde følge efter for i Stockholm at føre forhandlingerne om vederlaget for Bornholm. I den anledning mente Bielke i et brev til Pehr Brahe, dat. Helsingør 5. juni, ikke at burde skjule, at han vel mærkede, at den danske statsmand »allermest udi alle sine affærer ser paa sin egen fordel, og saa vidt det kan ske til Hans kgl. Majs tjeneste, er det . . . af os at lide. Men sandelig har han i meget brouilleret værket, at komme til endskab med sin sag. Dette siger jeg ikke Ed. Exc. for at ville sætte Hr. Sehested ilde hos Ed. Exc. og hoffet, eftersom det er en mand, som jeg mener, vi maa søge at holde i humør, thi han kan skade os, da han har penetreret meget i vore affærer. Men det siger jeg alene til den ende, at Ed. Exc. maa vide sandheden og tage sig i vare for det, som skadeligt er«.

Det er tydeligt en uven, som skriver dette. En beskyldning mod Sehested for at have forringet fredsvilkaarene for Sverige rammer jo ogsaa de svenske forhandlere, som havde undertegnet den afgørende erklæring af 4. maj. Usikkert er ganske vist det omfang, i hvilket Sehested har øvet indflydelse paa de fremmede mediatorer, og det er muligt, at Bielke, naar han og Rosenhane klager over, at disse havde svigtet Sverige i spørgsmaalene om Guineaerstatningen og de bortskænkede skaanske godser, her har sporet den danske statsmands haand. I alle tilfælde giver hans ord dog blot udtryk for den kendsgerning, at Hannibal Sehested fra at være en neutral person i den svenske lejr, staaende under svensk protektion, var blevet forkæmper for danske, specielt det danske kongehus' interesser. At han herved ogsaa søgte sin egen oprejsning, havde han aldrig lagt skjul paa.

Bemærkelsesværdigt — ogsaa med henblik paa, hvad der skete siden hen under det store stændermøde i København — er det samarbejde, som tydeligvis fandt sted mellem Hannibal Sehested og rigshofmester Gersdorff. Et indblik her giver det brev, som Sehested fra København sendte de svenske kommissærer dagen før fredsundertegnelsen. Han takker her for et samme dag fra kommissærerne modtaget brev, som havde været »saa hensigtsmæssigt og nødvendigt, at Hs. Exc. Hr. Rigshofmesteren selv har benyttet sig deraf over for kongen for at salvere os begge to mod de os ildsindedes bagtalelse med hensyn til, hvad vi har forhandlet og sluttet med Deres Excellencer i disse forløbne dage, hvor jeg ikke har været andet end et lille redskab for nævnte rigshofmester, der har fulgt hans anskuelser (sentiments) og forsøgt at virkeliggøre det, som han har befalet mig til bedste for de to kroner og en god oprigtig fred, saa godt det har været mig muligt, hvorfor jeg ikke ønsker anden tilfredsstillelse og andet vederlag end Deres Excellencers vidnesbyrd og Deres anerkendelse af min adfærd«.

I samme brev beder han kommissærerne underrette Sveriges regering og raader om de officier, han har kunnet yde som et lille vidnesbyrd om sin taknemlighed for de ham af den afdøde konge og »alle hædersmænd ved Deres hof« ydede naadesbevisninger. Og han udtrykker sit haab om efter undertegnelsen af traktaten med ilpost at kunne rejse til Stockholm for med sin konges ordrer og kommissærernes anbefaling at slutte en overenskomst i Bornholmssagen »og tage afsked, før jeg forlader disse egne for andet steds at lægge en god grund til det, som kunde tjene til fortsættelse af det gode venskab mellem disse to kroner ved en ny for baade den ene og den anden stat saare nyttig og nødvendig forstaaelse«.

De sidste ord er meget mærkelige. Hvad de indebar, skulde siden vise sig.

Den fredstraktat, som 27. maj forelaa undertegnet af de danske og svenske fredskommissærer og de mæglende Vestmagtgesandter, bærer ikke Hannibal Sehesteds underskrift. Skønt han havde instrux fra den danske konge, var han jo ikke formelt akkrediteret som dansk forhandler. Han svævede paa en mærkelig maade over vandene — som han nogle maaneder senere skulde gøre det paa det store stændermøde i København.

Traktaten var heller ikke, hverken hvad angaar den danske politik, hvis resultat den var, eller dens hovedbestemmelser, hans værk. Men han havde bidraget mere end nogen anden mand til, at der skabtes mulighed for den genoprettelse af freden, til hvilken Nordens lande og folk trængte saa haardt. At det var hans overbevisning, at Danmarks fremtidige politik, med opgivelse af de tabte landsdele, førtes bedst ud fra de grundsæt-

ninger om fredeligt samliv og samvirken med naboriget, som han under fredsforhandlingerne havde gjort sig til talsmand for, kom hans fremtidige statsmandsgerning til at vise.

Sehesteds arbejde for freden, hvis afslutning i følge en anonym københavnsk dagbogsforfatter hilstes »med stor lyst og glæde«, kastede glans over hans navn i danske borgerlige kredse. »Fædrelandets Redningsmand« (Patriciæ Servator) kaldte Sorøprofessoren Hieronymus Weitz ham i en tysk tale fra aarets slutning, hvori han paa latin lykønskede kongen til indførelsen af arveriget. Og fattigpræsten i Vartov Anders Mathiesen Hiøring decidede ham sin febr. 1661 udkomne bog om forholdene i København under belejringen »Leyres Politie« og motiverede dette med hans fortjenester af freden. Trods alle bestræbelser, siger Hiøring, var denne ikke til at opnaa, »førend Eders Excellence baade af Kron-Danmark og Sverige blev givet i kommission in majo 1660. Da saa vi med aabne øjne, at Gud gav lykke ved Eder mere at handle en maaned end ved de andre et helt aar og længere . . . Hvorfor det synes og billigt, at jeg uværdige saa vel som andre undersaatte udi dette rige tilbørlig ihukommer, hvad Gud for os ved Eders Excellence udi denne tid haver gjort og bevist«.

Popularitet indenfor den københavnske og danske borgerstand skaffede imidlertid hverken Sehested den økonomiske oprejsning, han tilstræbte, eller den ansættelse i dansk statstjeneste, som var forudsætningen for, at han kunde føre den nordiske politik, hvorom han havde givet Sverige tilsagn.

Foreløbig søgte han at skabe sig yderligere adkomst til Frederik III.s naade ved en tilfredsstillende løsning af spørgsmaalet om Bornholms vederlag.

V.

HANNIBAL SEHESTED I STOCKHOLM. — BORNHOLMS VEDERLAG. — CORFITZ ULFELDT OG HANS HUSTRU. — DET NORDISKE PROGRAM. — SEHESTEDS FREMTIDSUDSIGTER.

VED EN INSTRUX af 2. juni 1660 bemyndigede Frederik III. Sehested — uden at der formelt tillagdes ham ambassadørrang — til i Stockholm at slutte om Bornholms vederlag paa de for kongen bedst mulige vilkaar, hvad enten vederlaget skulde ydes i skaansk adelsgoods eller paa anden maade. »Og jo ringere han os det kan forskaffe, jo kærere skal det os være, og vil igen med kongelig naade saadan hans flid erkende«. Kunde en overenskomst ikke naas inden fredstraktatens ratifikation, som skulde finde sted inden 27. juni, burde det svenske afstaaelsbrev paa øen pr. expres sendes Sten Bielke i Danmark med fuldmagt for ham til at tilendebringe sagen i København.

Den sidstnævnte bestemmelse er en senere tilføjelse til det oprindelige instruxudkast og røber viden om, at Bielke 2. juni havde faaet ordre fra sin regering om at forhandle vederlagsspørgsmaalet til ende i København. I det tidligere omtalte brev til den svenske rigsdrost af 5. juni beklagede Bielke, at han ikke havde modtaget denne ordre, før Sehested fik instrux og fuldmagt. Han mente hurtigt at kunne faa en overenskomst i stand, da den danske konge havde erklæret sig rede til at give fuld ækvivalent for øen. Dennes jordegods anslog Bielke til 10.000 tdr. htk; medregnedes værdien af den kongen overdragne »suverænitet« og af købstæderne, kunde Bornholm som helhed vurderes til 22.000 tdr. htk. For at »kontentere« Frederik III. ansaa han det imidlertid for klogt at nøjes med et vederlag paa 8000 tdr. htk. skaansk adelsgoods, et vederlag, som, vistnok med den danske konges vidende og samtykke, var nævnt af den engelske gesandt Sidney. Af Sehested fremstilledes værket som »meget svært, næsten tilsyneladende desperat«, for at han efter et heldigt udfald kunde prale med sin diplomatiske dygtighed, hvilket var uheldigt, da det gav Frederik III. det indtryk, at Sverige intet vilde gøre for hans venskabs skyld. Trods sin tydelige fortrydelse over at være gaaet glip af denne anledning til paa egen haand at

føre en vigtig forhandling til ende, medgav dog Bielke Sehested et anbefalingsbrev til Sveriges konge og enkedronning. I breve til medlemmerne af den svenske regering søgte samtidig Hugues de Terlon at bane vejen for den danske forhandler ved at rose ham som »en god Svensker, der handler med honnør for baade den ene og den anden nation«, og fremhæve, at svensk ædelmod i vederlagsspørgsmaalet vilde blive opfattet som en personlig gunstbevisning af den franske konge og give Sehested mulighed for at »yde nyttige officier for at holde disse kongeriger i god fred og forening«. Vi har her det første blandt mange vidnesbyrd om, at Terlon i Frankrigs interesse var tilhænger af den af Sehested planlagte nordiske forbundspolitik som egnet til at knytte begge de nordiske stater til det franske alliancesystem.

Hannibal Sehesteds sendefærd til Stockholm, som vistnok var den første og — meget mod hans vilje — skulde blive den sidste rejse, han foretog til Mälärstaden, stod i det nordiske venskabs tegn. Hans kreditiver til Sveriges barnekonge og dennes moder, enkedronning Hedvig Eleonora, betoner den danske konges vilje til at fremme et vedvarende fortroligt venskabsforhold mellem rigerne. Han havde, hedder det i kreditivet til Hedvig Eleonora, udsendt Sehested, »som Eders kærlighed paa vore vegne om al god fortrolighed og naboventlig venskab skal forsikre . . . eftersom disse nordiske rigers bestand uforbigængeligen udkræver, at alt det forrige gode nabo- og venskab ikke alene underholdes, men endog maa tiltage«. Sehested gjorde i rigt maal brug af den bemyndigelse, som kreditivernes — sikkert af ham selv formulerede — ord indeholdt. Stærkest fandt hans nordiske trosbekendelse udtryk i den tale, som han ved sin modtagelsesaudiens søndag 17. juni paa Dansk holdt til kongen og regeringens medlemmer. Han udtalte her sit haab om, »at alting derhen lempes, at begge disse nordiske riger, samt deres gode og tro indbyggere af alle stænder maa troligen række hverandre haand og med indbyrdes enighed flittigen anvende alle deres midler til at samle saadan styrke igen, udimidlertid de have fred, hvormed de med unerede forcer desto bedre kunde imodstaa alle dem, som deres fælles velstand herefter ville hindre og forstyrre«.

I kærnefuld udformning var her givet essensen af en paa regeringernes og folkenes samvirken bygget nordisk politik til værn for Nordens selvstændige udvikling. Tanken om et nordisk interessefællesskab havde i øjeblikke, hvor de nordiske interesser truedes ude fra, siden unionssprængningen været fremme hos Gustav Vasa og kansler Johan Friis, hos Gustav Adolf, Axel Oxenstierna og Karl Gustav, men aldrig var den blevet udtalt med en saadan inderlighedens styrke som nu, da den danske statsmand, som stødt bort af sit lands konge og regering fra den svenske lejr havde

fulgt det sidste store vaabenopgør, paa sin konges og det af krigen saa haardt ramte Danmarks vegne stod over for Sveriges regering. At Sehesteds ord blot skulde være en smuk frase, anvendt for at vinde den svenske regering for en for Frederik III. fordelagtig afgørelse af vederlaget for Bornholm, er en psykologisk helt umulig antagelse. Bag den laa den kendsgerning, at begge rigerne havde en langvarig fred behov, Sverige for at kunne organisere det udvidede svenske rige og knytte de erobrede lande sammen med de gamle rigsdele, Danmark-Norge for at komme til kræfter efter de tre sidste ødelæggende krige og finde helsebod for den politiske, sociale og finansielle opløsningsstilstand, som udviklingen havde ført stat og samfund ind i. Kun en lang fredsperiode vilde desuden for begge rigers vedkommende muliggøre den ophjælpning af deres produktion og omsætning og den udvikling af deres egenhandel og egenskibsfart, hvori merkantilisten Hannibal Sehested fra sin ungdom havde set en hovedopgave. Atter her bør man lægge eftertryk paa ordet »velstand« i programmet. Over for disse opgaver traadte for Sehested tanken om de skaanske provinseres tilbageerobring i baggrunden, saa meget mere som han ikke ansaa en saadan tilbageerobring for militært og politisk mulig. Han skulde sex aar senere i sit »politiske testamente« nærmere udføre og begrunde denne opfattelse.

Man bør ogsaa fæstne sig ved ordene om rigernes »gode og tro indbyggere af alle stænder«. De fører ind i Sehesteds socialpolitiske tankegang. Han blev, da han atter vandt magt i Danmark, talsmand for inddragelse af danske borgerlige kræfter i regeringen, ligesom han i Norge som de norske borgeres »ven og tjener« havde bygget sin politik paa tilslutning fra borgerstanden, og han viste da som tidligere blik for nødvendigheden af at bedre bøndernes kaar. Men det er sikkert tillige berettiget at opfatte ordene som et udtryk for hans ønske om en fællesnordisk politik, der tjente befolkningernes interesser mere end fyrsternes dynastiske ærgerrighed.

Hvad han kunde udrette i det store fremtidsprogrammes tjeneste, laa i fremtidens skød. Nu gjaldt hans arbejde vederlaget for Bornholm og hans egen fremtidsskæbne. I et indlæg af 22. juni til Karl XI., enkedronningen og raadet betonede han sin personlige interesse af vederlagssagens løsning, saa at »jeg ved denne lykkelige forretning Hans kgl. Maj.s naade og gunst desto bedre maatte vinde og erholde«, og bad tillige om en erklæring paa Tysk og Latin, udstedt af dronningen og raadet under rigets store segl, som rensede ham for alle de beskyldninger, der var rettet mod ham under krigen paa grundlag af de akter, som han havde overleveret Schering Rosenhane.

Med Sehesteds egen stilling hang ogsaa en anden sag sammen. Han bad

den svenske konge give hans »kære svoger« Corfitz Ulfeldt med hustru og børn »sikkerhed og frihed« ved skriftlig resolution i henhold til den i fredstraktaten indførte generalamnesti, samtidig med at han anbefalede sin svoger Ebbe Ulfeldt til forfremmelse i svensk tjeneste.

Hannibal Sehesteds forhold til og holdning over for Corfitz Ulfeldt og hans hustru ved denne tid er blevet mistydet først af ægteparret selv og dets tilhængere og siden af en ukritisk historieskrivning. Det var i høj grad i hans interesse at faa svogeren og svigerinden benaadet og frigivet. Først fordi de var medarbejdere til Kirsten Munks efterladte goder, og det vilde være lidet behageligt for ham i stedet for dem at faa den svenske, eventuelt den danske krone som medarbejkræver, dernæst fordi hans hustrus og hans egen genindsættelse i deres tidligere rang og værdighed vanskeligt lod sig skille fra spørgsmaalet om genoprejsning for Christian IV.s og Fru Kirstens andre børn, og fordi det vilde være til vanære for ham og til skade for hans fremtidige position i baade Danmark og Sverige at have saa nære slægtninge siddende i enten svensk eller dansk statsfængsel. Hvad han maatte ønske var, at svogerens mellemværende med saavel den svenske som den danske stat blev bilagt i mindelighed, og at Ulfeldt derefter kunde henleve resten af sine leveaar i fred og hvile. Nogen rivalitet fra den tidligere rigshofmesters side behøvede han næppe at frygte, thi en politisk fremtid for svogeren i noget af rigerne laa næppe inden for mulighedernes grænse. Der var ogsaa al grund til at tro, at Ulfeldts ødelagte helbredstilstand, som Sehested kendte af selvsyn fra gentagne besøg hos den fangne i Malmø, vilde tvinge ham til et tilbagetrukket liv. 3. juni, dagen før sin afrejse til Stockholm, bad Sehested Leonora Christine — idet han henviste til en tidligere skrivelse, »med nogle hosføjede (breve) fra Eders kære børn« — om pr. brev til Helsingborg eller Stockholm at blive instrueret om, »hvad I vil, jeg skal negociere paa Eders vegne. Saa maa I fuldkommendes forlade Eder til, at jeg derudi skal gøre, som det var for min egen velstand og selv have den ære at besøge Eder, naar jeg kommer tilbage . . . Min tjenstlig erbydelse og hilsen til alle børnene med ønske af Eders herres gode helbred . . .«

Han holdt sit ord, virksomt understøttet af Algernon Sidney, der omtrent samtidig med ham ankom til den svenske hovedstad, og underrettede i opmuntrende breve fra Stockholm svigerinden om udsigterne. Han bad hende tro, »at hendes huses viderværdighed gaar mig saa haardt til hjerte, som det var min hustru og barn tillige angaaende« (16. juni). Han lovede at komme til Malmø og aflægge beretning, saa snart han havde meddelt Frederik III. udfaldet af forhandlingerne om Bornholm. »Udi midlertid vil jeg ønske min kære svoger hans helbred igen og dem alle deres sjæls

rolighed. Alt det andet afventer de fornuftige af tiden, hvilket jeg med mit eget eksempel nu tvende gange haver lært«.

Kilderne til Bornholmvederlagsforhandlingernes historie er dels Sehesteds breve til Frederik III. og Gersdorff og hans sammenfattende slutrelation af 3. juli 1660, dels den svenske rigsraadsprotokol. De viser god overensstemmelse deri, at Sten Bielke tog fejl, naar han mente, at det svenske raad uden videre vilde give afkald paa øen for 8000 tdr. htk. skaansk adelsgods.

Sehested var ankommet til Stockholm allerede 11. juni, men paa grund af dronningens og flere raaders fraværelse var hans audiens blevet udsat, og først 19. juni begyndte forhandlingerne mellem ham og de to deputerede rigsraader Schering Rosenhane, hans gamle ven fra fredsforhandlingerne, og Gustav Bonde, en finanskyndig mand, som i oktober s. a. blev Sveriges rigsskatmester. Paa opfordring fremlagde Sehested en af det danske rentekammer udarbejdet jordebog, hvorefter jordegodset paa Bornholm beløb sig til 6746¹/₂ tdr. htk., samt regnskaber fra 1651-57 over landskyld, skatter, told m. m. af øen. Af rigsskatmester Magnus Gabriel de la Gardies og Rosenhanes fremstillinger i raadet den 20. fremgaar, at der fra dansk side fremkom tilbud om vederlag uden for Skaane, nemlig i det holstenske grevskab Pinneberg, »hvorom kongen i Danmark vilde handle med Herr Gersdorff og flere, som derudi interesserer, saa som Totterne«. Da rigshofmester Gersdorff samtidig begærede toldfri udførsel til Sjælland af land- og skovbrugsprodukter fra hans udstrakte skaanske godser og disses godsers fritagelse for tiendeafgift og andre byrder, hænger tanken om et pinnebergsk vederlag sandsynligvis sammen med hans og andre skaanske gods-ejeres ønske om at beholde deres ejendomme øst for Sundet. Den vandt dog ikke bifald i det svenske raad. Enkelte raader, som Jöran Fleming, Bengt Horn og Gustav Posse, stemte — i overensstemmelse med den holdning, som baade de og Gustav Bonde tidligere havde indtaget — for at beholde Bornholm »for den importance der med er«; afstodes øen, ønskede de to første vederlag i Sydøstnorge. Rigsdrost Pehr Brahe — der betegnede sig som »en god ven« af Hannibal Sehested og øjensynligt var stærkt paavirket af hans argumentation — lagde her over for vægt paa Frederik III.s stærke ønske om at beholde Bornholm og hele Norge og de forhaabninger, som under fredsforhandlingerne var givet ham herom. En tilsvarende over for den danske konge imødekommende holdning indtog efter en samtale med Sehested rigsskatmester Magnus Gabriel de la Gardie. Flertallet var imidlertid for at sætte vederlaget, som Rosenhane bestemt holdt paa, burde være skaansk gods, højt.

I overensstemmelse hermed fordrede de to kommissærer i konferencer

med Sehested 20., 21. og 23. juni et vederlag i skaanske godser i nærheden af fæstningerne eller ved kysten, som de i betragtning af Bornholms strategisk gunstige beliggenhed — man fandt den ypperligt egnet til anlæg af en stor orlogshavn —, den suverænitet, som dens indbyggere havde overdraget Frederik III., og øens skatter, told og andre indtægter, paa grundlag af forskellige beregninger satte til 14.776¹/₄ tdr. htk. De henviste samtidig til, at de ældste raader havde været imod, at der under Karl XI.s mindreaarighed besluttedes noget om Bornholms definitive afstaaelse, og at den svenske krone havde tilbud om forpagtning eller køb af øen for 600.000 rdl., saaledes at den forblev under Sveriges protektion. Sehested foreslog først, idet han betegnede den svenske beregning som alt for høj, 7000, derpaa, i et skriftligt indlæg af 22. juni, 8000 tdr. htk. eller 400.000 rdl. Til den svenske paastand om, at de fremmede mediatorer havde nævnt et langt højere vederlag, erklærede han, at herom vidste han intet, ej heller, hvad fuldmagt de havde haft dertil. Suveræniteten og anden højhedsret var han altid gaaet ud fra, at man vilde skænke Frederik III. »i betragtning af hans tilstand«. I denne forbindelse udtalte han sin tro til, at Karl Gustav, om han havde levet, vilde have ladet kongen af Danmark beholde Bornholm uden vederlag »for at saa meget mere kultivere og øge den fortrolighed, som bør være mellem rigerne« — hvad Gustav Bonde dog fandt utroligt; bedre kunde han tænke sig, at den afdøde konge vilde have afstaaet øen til Hannibal Sehested personlig.

Dagen efter, 23. juni, gik kommissærerne ned til 10.000 tdr. htk., heri dog ikke medregnet bygningernes værdi. Bonde motiverede i rigsraadet, hvor der atter rejste sig stemmer (Gustav Soop, Gustav Bielke, Jöran Fleming, Bengt Horn, Gustav Posse) for at beholde øen, denne indrømmelse med ønsket om at »gratificere« Sehested, mens denne i sin relation udtaler, at den skete »Eders kongl. Maj. alene til behag og godt venskab at underholde«. Samtidig opstillede kommissærerne den fordring, at den danske konge og hans arvinger skulde forpligte sig til ikke at afhænde øen til nogen udenlandsk herre »il skade for Danmark eller Sverige.

Sehested anstrengte sig i de følgende dage til det yderste for at faa de svenske krav ned i niveau med hans tilbud, henviste til, at man derved vilde »binde saa meget mere det venskab mellem begge kronerne« og slog i skrivelser til enkedronningen og raadsregeringen af 25. juni stærkt paa sin personlige interesse af et heldigt udfald. Han lovede ogsaa at underrette »andre flere konger, hvis gode venskab og erkendelse udimod Ed. kongl. Maj. ikke kan være inkonsiderabel«, om Sveriges ædelmod mod Danmark — en udtalelse, som har interesse ved at røbe de planer om fremtidig diplomatisk virksomhed, som beskæftigede ham. I første linie har han

naturligvis tænkt paa sin gamle forbindelse, kong Karl II. af England. Sehesteds argumentation havde den følge, at raadet i sit møde 25. juni, hvor navnlig Pehr Brahe og Schering Rosenhane talte hans sag — den første med fremhævelse af, at Bornholms værdi for Sverige var tvivlsom, bl. a. fordi der dér ikke fandtes eller kunde anlægges en havn, den sidste bl. a. med den motivering, at man burde stræbe at gøre sig kongen af Danmark takskyldig og fremme »en god fortrolighed« mellem de to kongefamilier — gik ned til 9000 tdr., med fastholdelse af ikke-afhændelsesklausulen. Ved over for enkedronning Hedvig Eleonora at fremhæve, at svensk eftergivenhed vilde tjene til at styrke venskabet mellem det danske og det gottorpske herskerhus, fik han derpaa hende til at komme til stede ved raadmøderne 26. og 27. juni og støtte hans ønske om yderligere nedsættelse, samtidig med at Pehr Brahe og Rosenhane — som bl. a. mindede om Karl Gustavs bestræbelser for efter Roskildefreden at vinde den danske kongefamilie og om, at Sveriges stænder havde givet bemyndigelse til i nødsfald »amore pacis« at afstaa øen uden vederlag — paa ny greb ind til fordel for ham. Der var imidlertid stærk modstand hos flere i raadet mod videre indrømmelser, og det var først efter langvarige og til dels ophidsede forhandlinger, at man havnede i en nedsættelse til 8500 tdr. htk.. Længere ned var det aabenbart ganske umuligt at naa, og Sehested slog da til. Ikke-afstaaelsesbestemmelsen, som han personlig fandt hensigtsmæssig, kunde han paa grund af manglende fuldmagt ikke antage, men gik ind paa, at der indsattes i traktaten, at han efter sin hjemkomst vilde søge den optaget i den traktat, som senere i Skaane skulde sluttes om vederlagsgodset. Til gengæld opgav de svenske kravet om selv at udvælge dette gods.

29. juni var traktaten rede til underskrivelse. I sidste øjeblik søgte Sehested — om efter Frederik III.s ønske eller paa eget initiativ, kan ikke sikkert ses — at faa indsat den mærkelige bestemmelse, at naar Bornholm tilfaldt en af Frederik III.s livsarvinger, skulde Sverige bistaa denne mod eventuelle angreb fra dansk eller anden side. Formaalet har øjensynligt været at sikre kongeslægten arveret til øen, men der var ikke i det svenske raad nogen stemning for at paatage sig en saadan forpligtelse, og Sehested opgav da at insistere videre derpaa. I følge hans brev til Gersdorff af 30. juni rejste der sig endnu paa dette tidspunkt en bevægelse inden for raadet mod øens afstaaelse, som dog ikke formaaede at trænge igennem. At traktaten først blev underskrevet 3. juli 1660, skyldtes, at flere af de fornemste raader for en tid var bortrejst.

I traktatens indledning hed det, at Sveriges konge og krone trods betænkeligheder var gaaet med til at afstaa sin ret til Bornholm til kongen af Danmark og hans arvinger mod et vederlag for at gratificere kongen

af Danmark og vise, hvor oprigtigt de var til sinds at dyrke det genoprettede venskab, i haab om et tilsvarende sindelag fra dansk side. Med hensyn til vederlagets størrelse havde man for at bevidne en god og sincer affektion mod kongen af Danmark og hans familie og styrke hans venskab saavel med Sveriges krone som med hertugen af Gottorp og for nu paa alle sider saaledes at befæste dette venskab, at al god og bestandig fortrolighed atter maatte grundlægges, efter enkedronningens velvillige mellemkomst og efter de fremførte »idelige instantier« gjort store indrømmelser og var nøjedes med et vederlag paa 8500 tdr. htk. Sehesteds forslag om en sum penge havde ikke kunnet antages, da man foretrak, at den danske konge selv udkøbte sin adel, hvorved jordprisen vilde blive mindre. Denne transaktion skulde inden St. Hans 1661 tilendebringes af kommissærer fra begge sider. Det svenske ønske om ikke-afstaaelse af øen til nogen fremmed magt lovede Sehested at anbefale sin konge, saaledes at en klausul herom indsattes i traktaten om vederlagsgodset.

Tilbage stod Sehesteds ansøgninger paa sine egne og Corfitz Ulfeldts vegne. Ulfeldts skyld og fremtidsskæbne vakte en del diskussion i raadet, hvor der var flertal for den opfattelse, at Københavnfredens generalamnesti ikke burde omfatte ham, og for at forlange en garanti for, at han efter sin løsladelse intet foretog sig mod Sverige. Stærkt ugunstigt stemt mod fangen i Malmø var bl. a. Gustav Bonde, der betegnede Sehesteds forslag om, at Ulfeldt skulde underskrive et forpligtelsesbrev, en revers, som lidet betryggende (heel lubricum), mens rigsdrosten, Rosenhane, Gustav Bielke og andre tog ordet til fordel for ham. Den endelige regeringsbeslutning af 7. juli 1660 tilsagde, med omtale af Sehesteds og Vestmagtgesandternes forbøn, Ulfeldt den svenske konges tilgivelse og naade og løsladelse af fængslet, naar han havde underskrevet et kautionsbrev, gaaende ud paa, at han og hans hus herefter ikke vilde stemple mod kongens og rigets velfærd i ord eller gerning, direkte eller indirekte, men forholde sig som en kongens undersaat og den tidligere konges fornemme minister. Sehested sendte straks efter Terlon, som da var i Danmark, afskrift af denne resolution og bad ham tage sig af Ulfeldts sag og raade ham til »det, som kan tjene til hans ære og anseelse med god hvile og sikkerhed hos de to konger. Jeg er endnu ikke fuldt paa det rene med, i hvilken stand hans affærer er hos Hans Maj. kongen, min herre, hvad der synes mig at staa tilbage som hovedmaalet for hans hus' sikkerhed«.

Før dette brev naaede Terlon, der var afrejst over Holsten til Hamburg, og før Sehested, hvis afrejse fra Stockholm forsinkedes af sygdom, naaede frem til Malmø, var Corfitz Ulfeldt og hans hustru i forklædning flygtet fra Malmøfængslet. For aarsagen til denne flugt redegjorde Ulfeldt

senere i et brev til den svenske rigsadmiral Karl Gustav Wrangel af 25. sept. 1662. Det hedder her: »For det første behandlede man os efter fredslutningen haardere og med større uhøflighed end under krigen, hvad der vilde falde for langt at fortælle, men man kan bevise det, hvis det behøves, og maaske til beskæmmelse for dem, som var aarsag dertil. For det andet lod Frankrigs ambassadør os vide, at det var besluttet i det svenske regeringsraad, at man om faa dage skulde føre os til søs til Finland, og nævnte det sted, hvor vi skulde kastes i livsvarigt fængsel, og det skib, som laa rede til at overføre os, ligeledes, at vor formue skulde konfiskeres. For det tredie skrev Englands ambassadør til os fra Stockholm, at vi intet godt havde at haabe, hvad angik vore affærer og interesser og i det hele vore personer, men tværtimod alle mulige ulykker og lidelser, og at det var vor sag at tænke paa udveje til at undgaa det uvejr, som snart truede os og var rede til at falde over vore hoveder, som hans breve viser mere udførligt, end jeg skriver her. For det fjerde gav Hannibal Sehested, der ogsaa var i Stockholm, os ikke noget godt haab i sine breve, hvad vor frihed angaar. Det er vel sandt, at han skrev med stor tilbageholdenhed (avec beaucoup de reserue), men man kunde dog deraf drage en slutning, som forsikrede os, at vor ulykke var temmelig nær«. Om Ulfeldt, hvis styrke ikke var sanddruhed, gengiver indholdet af Terlons og Sidneys meddelelser korrekt, lader sig ikke afgøre. Tydeligt er det imidlertid, at han var uvillig til at indrømme, at Sehesteds breve til Leonora Christina, selv om de ikke lagde skjul paa de faktisk eksisterende vanskeligheder, er præget af ønsket om at holde hans fangne frænder ved godt mod. Sehested var uden skyld i den panik, som greb det haardtprøvede ægtepar. 19. juli tilbød Ulfeldt i et brev fra København, hvor han havde fundet tilflugt i en gammel venindes hus, Frederik III. sin tjeneste. En helt ny situation var derved opstaaet.

For sig selv opnaaede Sehested et af den svenske formynderregerings medlemmer underskrevet »testimonium«, dat. 28. juni, der bevidnede, at han siden sin tilfangetagelse i aug. 1658 ikke havde gjort sig skyldig i nogen handling, som stred mod hans danske undersaatstroskab, og i sin nidkærlighed for fredens genoprettelse i høj grad havde erhvervet sig krav paa taknemlighed. Hans formaal med opnaaelse af denne erklæring var, som han ved sin afskedsaudiens 12. juli udtalte til den svenske konge, »ikke at jeg dermed mener paa et eller andet sted at søge nogen ny vidtløftighed over, hvis mod mig passeret er, men alene, at de, som lidet ved, hvorledes dermed beskaffet er, maatte vorde bedre informeret, og at min egen posteritet derudaf maa se og kende, at ærlighed og troskab er det fremste udi manden«. Spørgsmaalet blev, hvorledes man i Danmark vilde vurdere hans

fortjenester. I borgerlige kredse havde hans navn klang som faa andres. Men kunde han, trods kongens løfter, sætte nogen lid til hoffet og raadet, hvor hans fjender hidtil havde domineret? Breve til rigshofmester Gersdorff viser, at han haabede paa dennes bistand. 13. juni, kort efter sin ankomst til Stockholm, skrev han i anledning af den forhandling, som var betroet ham: »Rigens hofmesters venskab og gode løfter giver mig baade mod og vilje til at gøre det, som jeg dog er pligtig til min herres tjeneste, men ellers gerne havde været forskaaet for *til bedre employ paa andre steder*, hvilket jeg altsammen som min ganske velfærd vil remittere til hans eget oprigtige gemyt og bedre eftertanker, end jeg det muligt selv begriber til mit eget bedste efter vores hofs vilkaar og det, som end (?) kunde være udimod at erlange mit but, som jeg haver fortroligt talt med Rigens hofmester om, og bestaar alene udi Hans Majestæts fuldkomne naade og venskab og nogen ræsonnabel erstatning for alt det, jeg haver mist, som jeg underdanigst vil erkende af Hans Majestæts egen kongelige generositet«. Den 6. juli, da han var blevet angrebet af et sygdomsanfald, som udsatte hans afrejse fra den svenske hovedstad til den 14., skrev han melankolsk til rigshofmesteren, at han var tilfreds, naar blot hans hustru og datter »efter min død« kunde leve efter deres stand »uden spot og armod« i rolighed og stilhed. Mere aktiv er dog den aand, som taler ud af hans breve af samme dato til søstersønnen Jens Juel og kammerskriver Christoffer Gabel, og hvori han beder dem paa det bedste støtte hans sag hos kongen, for at han derved, som det hedder i brevet til Gabel, kunde »vorde mere kapabel til at tjene Hans kongl. Maj.«. Det sidstnævnte brev har stor interesse ved at vise, at Sehested søgte tilknytning til kammerskriveren, hvem han betegnede som en »gammel« og »en god og trofast ven«.

Sehesteds begæring om det nævnte »testimonium« opfyldtes af det svenske raad bl. a. med den motivering, at det var hensigtsmæssigt at »kontentere« ham i hans private ansøgning, selv om hans Bornholmsforhandling skulde gaa i stykker, »eftersom han nu trækker til England, hvor han kan gøre hos kongen, der ham helt vel er bekendt, gode officia for Sverige«. Under hvilken form Sehested tænkte sig den rejse til England, hvorom han talte til sine svenske venner, ses ikke, men ordene tyder stærkt paa, at han saa skeptisk paa sine øjeblikkelige fremtidsmuligheder i Danmark. Selv om han turde haabe paa mere velvilje fra kongens side end før, saa sad størstedelen af de raader, som i 1651 havde fældet ham, endnu i rigsraadet, og han havde med undtagelse af hans halvfætter Gersdorff, der havde samarbejdet med ham ved fredsslutningen og øjensynligt i stigende grad var blevet ham venligsindet, ingen venner inden for dette. Og saa svækket end rigsraadets position var, uden dets indstilling var stadig ingen vej mu-

lig til en rigsraadsplads eller et rigsembede. Nogen større erstatning for de afstaaede godser eller hans pengefordring paa kronen var under den lam-mende finansnød næppe heller at forvente.

Har Sehesteds frodige og smidige politiske fantasi og kombinationsevne syslet med tanken om mulige ændringer i Danmarks forfatning og forvaltning — ligesom han før sit fald havde udkastet planen om en afgørende ændring af Norges statsform og under fredsforhandlingerne antydet vigtige nyorienteringer i dansk ydrepolitik? Baade nødvendigheden af indgribende reformer i statshusholdning og forvaltning og hele hans egen stilling tillader at besvare spørgsmaalet med ja. Men de direkte vidnesbyrd indskrænker sig til en sparsom antydning. Rigsdrost Pehr Brahe udtalte 12. juli i raadet, da talen var om, at den danske konge foretog hvervninger: »Kan og hænde, at han vil oprette en ordinarie militie, ligesom udi Sverige til sit fundament, det Hr. Sehested haver visselig ikke syntes at være uraadeligt, men ulide- ligt af noblessen«. Sehested havde da drøftet indre danske forhold med Brahe og vel andre svenske og bl. a. været inde paa spændingen mellem kongemagt og adel.

Danmarks tilstand og dets fremtid er ogsaa hovedemnet for et mærke- ligt paa Svensk affattet skrift, der kendes fra en række afskrifter i nor- diske arkiver og biblioteker. Det er en slags politisk-apokalyptisk novelle med titelen »Somnium Gersdorphanum«, »Gersdorffs Drøm«, og meget taler for, at det er forfattet i Stockholm omkring det tidspunkt, da for- handlingerne om vederlaget for Bornholm afsluttedes. Indholdet er en drøm, som rigshofmester Gersdorff foregives at have haft i sin have 1. juli 1660, efter at han havde haft besøg af den hollandske gesandt Vogelsangh, og som han dagen efter fortalte kong Frederik, to danske rigsraader og feltmarskal Hans Schack efter en forhandling paa Københavns slot. Gers- dorff følte sig i drømmen henflyttet til bjerget Parnassus i Phocis, hvor hans tunge tanker kredsede om det store ydrepolitiske nederlag, som hans konge og han selv havde lidt, og om det forhold, at Sverige nu ved sine landvindinger var sikret mod et nyt dansk angreb og var rigt og mægtigt, mens alle stænder i Danmark var uenige, desperate og ruinerede. Ved mu- sernes venlige bistance fik han spaadommens gud Apollo og »hele collegium Deorum« i tale og lejlighed til at høre deres mening om Danmarks frem- tidige politik. Apollos kendelse var, efter at han havde drøftet spørgs- maalet med sine kollegaer: Danmark burde efter denne dag undgaa al tvist med den svenske nation, men samtidig søge sikkerhed i alliancer med fremmede stater, som havde interesser fælles med det, som Kejseren, Polen, Rusland, England, Nederland og Brandenburg eller andre, thi selv om en eller anden af dem skulde skille sig fra det, havde man flere tilbage og

kunde ved forsigtige raadslagninger skade Sverige mere end ved magt eller krig. Især var det vigtigt for det at have en stor sømagt som allieret, enten baade England eller Nederland eller en af dem, og det burde selv herefter beflitte sig paa at have »en konsiderabel søstat mere end nogen militie til lands«.

Gersdorff indvendte, at man maatte være forberedt paa et kommende svensk angreb paa Norge og maaske Oldenburg og Delmenhorst, da Sverige ikke kunde existere uden krig, at Danmark ikke kunde undvære de skaanske provinser og herredømmet over Sundet, at den danske konge havde en anselig armé paa benene og kunde haabe paa hjælp fra Kejseren, Brandenburg, Rusland og England, og at befolkningen i de erobrede svenske provinser, især de skaanske, var stærkt utilfreds med det svenske styre. Som svar bad Apollo rigshofmesteren overveje Danmarks tilstand. »At bringe Danmark til reputation og velstand de første aar var ikke gør ligt og at skaffe det disse tabte lande og provinser igen umuligt«. Efter en sønderlemmende kritik af det danske fredsbrud i 1657 betonedes guden, at Danmark ikke ved egne kræfter kunde forsvare sit statsomraade, men kun ved bistand af allierede, hvis interesse var, at det ikke svækkedes yderligere. Man saa i sidste krig, at stormagternes maal var at bevare ligevægten i Norden, »i det mindste ikke slippe Sverige over vandet ind i Danmark dér at raade«. Den hær, som fandtes i Danmark, var ikke stor nok til at tilbageerobre det tabte, men samtidig for stor til, at landet kunde underholde den. Mod et østrigsk-brandenburgsk-dansk forbund vilde der straks dannes et modforbund af Sverige, Frankrig og en del af Tysklands protestantiske fyrster. Og England led endnu under borgerkrigens følger, hvortil kom at en paa kongernes slægtskab bygget dansk-engelsk alliance ikke var »saa ret funderet som den par raison d'état«.

Efter at Neptunus, havets gud, havde indskudt et trøstens ord: »Vor lykke skulde komme fra ham«, fortsatte Apollo med at fremhæve, at der i Sverige allerede var truffet beslutninger om organisationen af en stærk formynderregering, at der baade i og uden for det svenske raad var kloge hoveder, »dem i Danmark langt overlegne i forstand, erfaring og alt ufortrødent arbejde til den almene opkomst«, hæderlige og fremragende hær-rørere og flaadechefefer, som i mindre grad end de danske led af »affekter eller egenyttighed«, og en velindrettet hær og flaaede. Pommern og Bremen havde det bedre under Sverige end før, og hvad de skaanske provinser og Bahuslen angaar, var det i det svenske raad besluttet, hvorledes de »in perpetuum skulde konserveres og inkorporeres med Sveriges krone«. Apollo giver her en udførlig skildring — ca. $\frac{1}{3}$ af det hele skrift — af de forholdsregler, hvormed den svenske regering agtede at naa dette maal, som

viser, hvor nøje denne Sydens guddom var à jour med overvejelserne i det hyperboræiske Stockholm. Han hældede til den mening, at det med tiden vilde lykkes den svenske krone enten at udkøbe den dansk-skaanske adel eller at assimilere den med den svenske, at forsvenske den skaanske kirke og at vinde Skaanes bybefolkning.

Joachim Gersdorff mærkede, at »Apollo var god svensk«, og følte sig ikke overbevist af hans argumentation. Til slut stillede han det spørgsmaal, om det var raadeligt, at den danske forfatningsform ændredes (at »status reipublicæ i Danmark skulde muteres«). Hertil svarede Apollo nej. En dansk statsændring kunde hverken Sverige eller Generalstaterne, som for deres egne interessers skyld aldrig vilde tillade, at der blev to »monarkier« i Norden, se roligt paa. Den slags indre omvæltninger førte desuden intet andet med sig end borgerkrig og blodsudgydelse. Den danske adel vilde finde asyl og beskyttelse i Sverige og Nederland, og en omvæltning vilde svække Danmark og øge bitterheden mellem konge, adel og de tre andre stænder, »hvilket skulde forhindre vore konsilier og dem aldeles perturbere«.

Stærke indicier peger i retning af, at dette kloge, velskrevne og vittige skrift er blevet til i Stockholm omkring det tidspunkt, til hvilket drømmen henlægges, altsaa 1. juli 1660, og at dets forfatter er svensk og har ret nær føling med forhandlingerne i det svenske raad. Ligesom hovedpersonen er dansk, retter det sig imidlertid i første linie til et dansk publikum, nærmere bestemt Danmarks konge og raad, søger at paavise umuligheden af en dansk revanchepolitik over for Sverige, men giver samtidig Danmark gode raad med hensyn til tilrettelæggelsen af dets ydre politik og ophjælpning af dets skibsfart. Hertil kommer, at det røber et ret nøje kendskab til personer og forhold i København. Det er fristende — hvilken literært begavet Svensker, der saa end har givet det dets endelig forme — at tænke sig det fremgaaet af drøftelser, som Hannibal Sehested under Stockholmopholdet har haft med Rosenhane — der i et afskedsbrev af 14. juli ønskede sin danske ven held og lykke, »som Deres kvaliteter fortjener det, og især at Deres gode hensigt at opdyrke godt venskab og god forstaaelse mellem de to nabohoffer og -nationer altid vil krones med held« — og andre svenske venner. I mange henseender dækker det jo hans anskuelse, som vi har mødt dem og som de senere skulde finde udtryk. Og hvilken anden mand i Norden gik med saa stor varme ind for disse anskuelse? Han havde ogsaa ved den »anonymes consilium« om arveretten til Norge vist, at han ikke gik af vejen for at virke ved brochurer af denne art. Der er i skriftet ganske vist ikke tale om nordisk samvirken, men dette forklares naturligt ved, at det fra svensk side faldt vanskeligt at tilraade det be-sejrede Danmark en saadan samvirken. Ved at bryde staven over fortsat

krig i Norden søgte det at berede vejen derfor. Vægtigere synes den indvending, at Apollo fraraader en dansk statsomvæltning, mens Sehested inden aarets udgang blev deltager i en saadan. Hertil maa for det første bemærkes, at skriftet har faaet sin kendte form af en svensk haand, og at der i Sverige næredes uvilje mod en udvidelse af den danske kongemagt. Men dernæst var det jo ogsaa ganske rigtigt, at en omvæltning kunde faa højst ulykkelige følger for Danmark, hvis den skabtes alene ved vaabenmagt, mod adelens og andre stændergruppers modstand. Den »anonymes consilium« havde med styrke betonet, hvor vigtigt det var at vinde flertallet ikke blot blandt de norske, men ogsaa blandt de danske stænder, for indførelsen af arveret til Norges krone.

Vi kan ikke vide, kun ane, hvad der beskæftigede Hannibal Sehesteds sind, da han i 3. og 4. uge af juli — for sin svagheds skyld valgte han søvejen — sejlede ned forbi den sommerlige svenske øst- og sydkyst. Hans franske ven Terlon havde i et brev, dateret Roskilde 16. (26.) juni 1660, meddelt ham, at baade kongen og dronningen med utaalmodighed afventede hans hjemkomst med et godt resultat. Hans første oplevelser efter at have faaet København i sigte var dog skuffelser. I Malmø erfarede han svogerens og svigerindens flugt. Straks efter sin ankomst til den danske hovedstad 24. juli blev han i Gersdorffs karet hentet til audiens hos kongen. Han maa her have aflagt rapport om udfaldet af sine forhandlinger og samtidig have meddelt den svenske regerings »pardonbrev« for Corfitz Ulfeldt. Dagen efter lod Frederik III., som hidtil i overensstemmelse med Gersdorffs raad intet havde foretaget sig mod flygtningene, to tyske oberster med 50 ryttere og nogle musketerer fængsle Ulfeldt i hans logis, samtidig med at ogsaa Leonora Christina anholdtes. Med skib førtes de til statsfængslet Hammershus paa kongens arveø Bornholm. Det ser ud, som om Frederik III. har afventet Sehesteds komme, før han tog dette skridt, vel for at faa vished for, at den svenske regering næppe vilde kræve sin undersaat og dømte fange tilbage. Dels af hævnlyst og ønsket om at erhverve en anelig del af den ulfeldtske godsrigdom, dels af frygt for, at Ulfeldt skulde blive et samlingsmærke for utilfredse danske adelige, besluttede han nu at tage sin gamle fjende i sikker forvaring. Det var en anden skæbne, end Sehested havde ønsket svogeren. Ikke længe efter gav han over for den skaanske generalguvernør Gustav Otto Stenbock udtryk for sin skuffelse over, som det var gaaet denne og hans hustru, og betonedes, at fængslingen skyldtes tyske kancelli- og militærpersoner. Samtidig sørgede han for, at der fra Malmø blev sendt lintøj til dem i det haarde fængsel, ligesom der er vidnesbyrd om, at han tog sig af ægteparrets ulykkelige børn.

En anden skuffelse var, at Sten Bielke havde bibragt Frederik III. den tro, at han havde kunnet ordne Bornholmsagen langt lettere og mere fordelagtigt for den danske konge end Sehested. Sehested sendte i den anledning baade Bielke og Terlon, som ogsaa havde blandet sig i sagen — dog, forsikrede han, i den mod Sehested venligste hensigt — vrede breve. Bielke maatte da fremkomme med en erklæring om, at hans fuldmagt ikke tillod ham at gaa lavere end det af Sehested udvirkede vederlag; han havde selv anset 10.000 tdr. htk. for passende, men havde dog, for at imødekomme den danske konge, i Stockholm anbefalet 9000, eventuelt 8500 tdr.

Endelig var Sehesteds udsigter til en større erstatning for de tabte godser eller genindsættelse i dansk statstjeneste aabenbart ikke lyse. Han deltog ganske vist i de forhandlinger, som i Malmø førtes med generalguvernør Gustav Otto Stenbock om traktatens ratifikation og arten af det skaanske adelgods, som skulde afstaaes. I begyndelsen af august sendtes han med rentemester Mogens Friis til Malmø for at faa rede paa indholdet af den fuldmagt, den svenske regering 14. juli havde givet Stenbock til at lede vederlagsforhandlingerne, og undersøge, om man fra svensk side var villig til at modtage gods ogsaa i Halland og Bleking, strøgods saa vel som herregaarde og eventuelt penge for hele godset eller en del deraf. Stenbock erklærede sig befuldmægtiget til ogsaa at modtage strø- eller pantegods, men ikke gods i de to andre landskaber; han og Sten Bielke, der deltog i forhandlingerne, vilde dog skrive til Stockholm om denne sag. Med Sehesteds og Friis' erklæring, at godset først kunde udlægges, efterhaanden som kongen af Danmark sluttede overenskomst med ejerne, erklærede han sig indforstaaet. 11. august ratificerede Frederik III. traktaten, der allerede 14. juli var ratificeret i Stockholm, og i midten af august fandt under et nyt besøg af Sehested og Friis i Malmø ratifikationsudvexlingen sted. De to danske forhandlere paatalte ved denne lejlighed, at der i det svenske instrument taltes om Bornholms afstaaelse til Danmark i stedet for til den danske konge, hvad Stenbock lovede at faa rettet. Før de rejste tilbage til København, bevidnede de to Danskere deres konges store glæde over det venskabstegn, Sverige havde givet ham ved afstaaelsen, og lovede, at vederlagsforhandlingerne snart skulde tage deres begyndelse. Det kom imidlertid til at trække ud dermed, og om ny anvendelse af Sehested i diplomatiske hverv blev der foreløbig ikke tale. Hvad han opnaaede var, at kongen 17. august bevilgede ham udbetaling af hans pensionsrestance og 21. august »af synderlig gunst og naade, saa og for tro og flittig tjeneste« forhøjede pensionen til 6000 rdl. aarlig, at betale af de norske toldindtægter. Men naar det i kongebrevet herom hed, at det skulde gælde, »indtil Vi derom anderledes lade tilsiige, eller og at Vi udi fremtiden med no-

get andet og bedre merbemeldte Hr. Hannibal Sehested kunde betænke eller aflægge«, var de sidste ord af en noget svævende karakter.

Da Sehested 9. august talte med Stenbock i Malmø, klagede han over behandlingen af Ulfeldt og gav generalguvernøren det indtryk, at han ikke havde i sinde at blive i Danmark, men paatænkte at rejse til Brabant. En lignende stemning og beslutning taler ud af det brev, som han 25. august sendte sin ven, den svenske rigsdrost, og hvori han henviser til de samtaler, de i Stockholm havde haft om hans fremtid. Han tænkte nu, indtil hans hustrus arvegodser var kommet paa fode, at gaa til Brabant for dér at ordne sine privatsager, og siden til England »at se, hvorledes dér til staar«. Han udtrykte dog samtidig sin taknemlighed mod Frederik III. i anledning af pensionsforhøjelsen og restfordringens udbetaling. Brevet slutter med et ønske, der omfatter baade de nordiske rigers indbyrdes og deres indre forhold. Sehested bad, »at Vor Herre vilde velsigne disse riger med langvarig fred og rolighed, at alting maa komme udi en god og oprigtig fortroenhed blandt alle stænder til begge rigers gavn og bedste.«

Hannibal Sehested var nu en mand paa over de halvhundrede aar, d. v. s. efter tidens maalestok — thi folk ældedes den gang tidligere end nu — i færd med at blive en gammel mand. Det sidste tiaar havde rummet store lidelser for ham, og hans baad var tumlet omkring af braadsørerne. Han bar selv sin del af skylden for sin skæbne, og attraaen efter personlig og økonomisk genoprejsning havde stadig været en vigtig drivfjeder ved hans handlinger. Men jævnsides med denne attraa fandtes i hans sjæl, som de citerede ord og andre udtalelser af ham viser, en dyb bekymring over den gang, den politiske og sociale udvikling i Danmark havde taget, og et brændende ønske om at kunne bidrage til at forme fremtidsudviklingen i Norden mere i overensstemmelse med, hvad der efter hans overbevisning tjente til rigernes og folkenes bedste. Han havde en gang følt sig i besiddelse af store kræfter og store evner og udfoldet en rastløs virksomhed baade i det norske statssamfunds og den dansk-norske kongemagts og i sine egne interessers tjeneste. Nu var, takket være hans anstrengelser, freden i Norden omsider bragt i stand. Vilde det falde i hans lod atter at udfolde sine kræfter i den dansk-norske stats tjeneste? Hans franske ven Terlon fandt sig 3. (13.) august i et brev fra Hamburg foranlediget til at advare ham imod at anse sig selv for værende ved vejsende. »Man tror undertiden at tale med venner, og saa viser de sig at være alt andet. Jeg tror mig som Deres Excellences ven forpligtet til at sige Dem dette, og da der i øjeblikket ikke er andre end Dem selv alene, som kan fremme eller skade Deres sag, beder jeg Dem fremme den og (kun) betro Dem til dem, som ikke sviger«.

I begyndelsen af sept. 1660 rejste den svenske exdronning Christina, ledsaget af Terlon, gennem Danmark paa vej til Stockholm for paa den dér afholdte rigsdag at varetage sine økonomiske og politiske interesser. Frederik III. indbød den celebre dame til at gøre ophold i København og gav 11. sept. Sehested, der jo kendte hende fra tidligere tid, kreditiv til paa hans vegne at byde hende velkommen i Roskilde. Under hendes ophold i København 14.-17. september, hvor baade kongen og dronningen viste hende stor ære, var Sehested attacheret hende, og han fulgte hende 18. september over Sundet fra Helsingør til Helsingborg paa et af hans søstersøn Niels Juel kommanderet fartøj. Under vejs kom han i samtale med den nyudnævnte svenske resident i Danmark Gustav Duwall og meddelte denne, at han om faa dage vilde rejse til Lübeck for derfra at ledsage sin hustru til Brabant. Siden vilde han som privatmand (för sin particulier) foretage en rejse til England og maaske medtage nogle breve fra den danske konge til Karl II. og derpaa fortsætte til Frankrig, Italien og Spanien »pour dire adieu au monde«. Disse udtalelser staar i god samklang med den kendsgerning, at der af Frederik III.s tyske kancelli 17. september blev opsat et anbefalingsbrev for ham til de Spanske Nederlandes guvernør, markien af Caracena og den 25. et tilsvarende til den engelske konge. I det første hed det, at han havde besluttet atter at tiltræde sit spanske embede.

De nævnte anbefalingskrivelser vides dog aldrig at være blevet udfærdiget under kongens haand og segl. I de dage, da de blev til, var de begivenheder ved at udvikle sig, hvis følge blev arverigets indførelse i Danmark og Hannibal Sehesteds udnævnelse til rigens skatmester.

3. Bog.

Stændermødet 1660 og Arveriget.

I.
STEMNINGER OG TILSTANDE I KØBENHAVN
OG DANMARK.

DEN 27. MAJ, dagen for fredens undertegnelse, skødes der fredsskud fra Københavns volde, den svenske lejr og den nederlandske flaaede. Ikke mange dage efter forlod de svenske deres skanser og barakker uden for byen og rømmede inden længe, uden at større uroligheder fandt sted, det øvrige Danmark.

Glæden over, at man efter næsten tre aars krig og fjendtlig besættelse atter havde fred, var stor og almindelig. Man aandede op i bevidstheden om, at rigets fortsatte existens var sikret, at fredens sysler kunde genoptages, og at sommeren stod for døren. I København rankede borgerne sig i stolthed over byens tapre forsvar og de nyvundne privilegier og frydedes over atter at se omegnens bønder komme til torvs med deres varer.

Ingen kunde dog skjule for sig selv, at den i 1657 indledede krigspolitik havde tilføjet landet lammende slag. Grænsen mod øst gik nu ved Sundet, de skaanske provinser med Malmø, Landskrona, Helsingborg og de andre byer var blevet udland, og hertugen af Gottorp var ikke længere Danmarks vassal. Sverige stod ubestridt som den førende stat i Norden. Haardere følte dog i øjeblikket og i de nærmest følgende aar den dybe svækkelse af erhvervsliv og velstand, som fjendens og de allierede troppers udsgelser og hærgninger og kontributioner til kongens egne hær- og flaadestyrker havde haft til følge. Forfærdende stort var tallet af øde gaarde i landsbyerne, og baade paa land og i by var existensmuligheder og levestandard forringet siden 1657. Man gik en vanskelig fremtid i møde.

Det mest presserende af alle problemer var det finansielle. Allerede før krigens udbrud kæmpede man med en haabløs stor statsgæld, og de af krigen nødvendiggjorte militære og diplomatiske udgifter bragte den yderligere i vejret, saaledes at den ved slutningen af 1660 opgjordes til omkring 5 mill. rdl. Under belejringen opgaves told- og acciseopkrævning i København, samtidig med at den næsten helt ophørte uden for hovedstaden, og

lensindtægterne indkom i meget smaa mængder. Regeringen nødtes til at optage laan dels, som nævnt, i Nederland¹, dels hos kapitalstærke mænd i landet selv mod pantsætning af krongods. Aug. 1658—sept. 1660 pantsattes for over 490.000 rdl. af dette, i alt over 9800 tdr. htk. I stort omfang havde tillige kreditorerne faaet anvisninger paa tolden.

Nært sammenhængende med finansproblemet var spørgsmaalet om den fremtidige indretning af rigets forsvar. Det danske folk fra rigsraadet til bonden var her med ganske faa undtagelser enigt i kravet om en omfattende reduktion af de under krigene hvervede tropper, hvis underhold for hele monarkiets vedkommende vilde koste over 1 mill. rdl. om aaret, og som nu overvejende underholdtes ved indkvartering i købstæderne og paa kronens og adelens gaarde. Nogen revanchekrig mod Sverige, i hvert fald i nær fremtid, drømte meget faa om, og det almindelige ønske var hærens indskrænkning til en national landmilits og nogle fæstningsgarnisoner. I bestemt modstrid hertil stod det hærprogram, for hvilket de tyske generaler i kongens tjeneste gjorde sig til talsmænd. Med betoning af den stadige fare for et nyt svensk angreb krævede de hovedmassen af den hvervede styrke bevaret, og de havde her kongen med sig, ikke blot fordi han frygtede Sverige og ikke opgav tanken om en fremtidig genvinding af de tabte lande, men ogsaa fordi han i en saadan hær saa en nødvendig støtte for sin kongemagt.

Vi har tidligere mødt Frederik III.s bestræbelser for at udvide sin kongelige myndighed paa rigsraadets bekostning, hans hævvelse af kongeslægtens arveret i Norge, hans indførelse af førstefødselsret i den kongelige del af Hertugdømmerne (1650) og af suverænitet i den kongelige del af Slesvig (1658) og hans iver for ved fredsforhandlingerne at faa betonet, at Bornholm tilkom ham og hans efterslægt med arvelig ret. Sandsynligvis tog Karl Gustav og hans raader efter Roskildefreden 1658 heller ikke helt fejl, naar de mistænkte den danske konge for planer om udvidelse af sin danske kongemagt og heri saa aarsagen til, at han saa energisk stræbte at beholde en del af de hvervede ryttere i sin tjeneste. Der er imidlertid ved denne lejlighed, saa lidt som tidligere, noget spor af, at Frederik III. har haft en bestemt udformet og tilrettelagt plan om en statsomvæltning, og at han i dette øjemed har søgt føling med rigets uadelige stænder. Der var, trods rigsraadets opfordringer, heller intet foretaget for at organisere forvaltningen paa kollegialt grundlag eller for at sammenkalde stænderne, da Karl Gustavs angreb i aug. 1658 paa ny kastede landet ud i en krig.

¹ Se ovenfor s. 158, 166.

At det efter Roskildefreden var en almindelig opfattelse, at riget tiltrængte en gennemgribende reorganisation, ses bl. a. af raadets forslag om kollegiestyrelse og en udformet stændersk forfatning. Det samme syn maatte melde sig efter den ny fred. Det var ikke blot hærenes hærgninger og finansnøden, hvorunder landet led. Den gamle forfatning og forvaltning var undergravet ved det modsætningsforhold, som bestod mellem rigsraadet og kongens fremmede raadgivere og omgivelser, »det unge raad«, som man sagde i rigsraadskredse, og som foruden Christoffer Gabel og Theodor Lente og maaske kongens tyskfødte livlæge dr. Peter Bülche og generalauditøren Paul Tscherning (fra Schlesien) ogsaa omfattede de i 1658 i dansk statstjeneste indtraadte tyske generaler, som spillede en ledende rolle i krigsraadet, især feltmarskallerne Hans Schack, Københavns kommandant, en tysk Slesviger, og Eberstein, den øverstkommanderende i Hertugdømmerne. Den var tillige svækket ved, at to af de vigtigste rigsembeder — kanslerens og rigsmarskens — og en række raadspladser af de i haandfæstningen foreskrevne 23 stod ubesatte trods raadets gentagne opfordringer til kongen om at udfylde tallet.

Hertil kom, at var det danske folk som helhed enigt i spørgsmaalet om en hærreduktion, saa stod dets bestanddele i andre henseender stærkt splittet.

Flertallet af rigsraadets 13 medlemmer dannede en i det hele konservativ fløj, omfattende de fleste af de ældre raader, hvis bedste manddomstid var faldet i Christian IV.s sidste aar, hvoraf flere havde været landkommissærer, og som baade af nationale, sociale og politiske grunde var imod en dyberegaaende statsforandring. Denne raadsfløjs fører var den tidligere øverstesekretær i danske kancelli Otte Krag, en kraftig, kundskabsrig og begavet, men noget snæver personlighed. Han havde fra slutningen af 1659 opholdt sig i Haag som overordentlig dansk udsending og vendte først 26. aug. 1660 tilbage til København. Paa raadets modsatte fløj stod den 56-aarige Gunde Holgersen Rosenkrantz, som under krigen havde gjort sig bemærket baade ved sine skarpe angrebsskrifter mod Sverige og sine store personlige ofre til forsvaret, men hvis økonomiske stilling ved uforsigtige pengetransaktioner var stærkt rokket.

Gunde Rosenkrantz havde ved nytårstid 1659 i et indlæg til sine raadsfæller ivret for indførelse af en raads- og kollegiestyrelse efter svensk mønster, samtidig med at han tog ordet for oprettelse af en rent national forsvarsordning efter freden. I foraaet 1660 slog han imidlertid i en til kongen stilet memoire afgørende om paa det sidste punkt og betonedede nu, ud fra den tankegang, at man aldrig kunde stole paa naboriget i øst, nødvendigheden af at holde en stor hvervet hær til et udgiftsbeløb af henved

1½ mill. rdl. aarlig. I samme skrift angreb han de gamle og konservative blandt sine raadskollegaer og raadede kongen til at tilføre rigsraadet nyt blod ved at besætte de ledige raadspladser med de mænd, som raadet paa grundlag af en i foraaet 1658 paa dets initiativ afholdt afstemning blandt adelen havde indstillet, dog kun for saa vidt de behagede ham, og i øvrigt lade de i hovedstaden tilstedeværende adelige stemme paa egnede mænd. Til det ledige marskembede anbefalede han Hans Schack, som han mente nok kunde skaffes optagelse i raadet; udnævnelsen af en ny kansler — hvilken stilling han vistnok selv attraaede — var han rede til helt at lægge i kongens haand uden den i haandfæstningen paabudte raadsindstilling. I samraad med kansleren burde derpaa kongen forelægge sin hær- og finansplan for en notabelforsamling af de mest indflydelsesrige adelsmænd og landets bisper. Adelen kunde vindes ved forleneringer, bisperne ved præbender, sognepræsterne ved tildeling af bøndergaarde, borgerne ved udvidelse af den København tilstaaede ret til at besidde frit adelsgoods ogsaa til de andre stabelstæder og kronens bønder ved fritagelse for arbejdsbyrder mod pengeafgifter og eventuelt for vornedskabet. Statens udgifter burde nedsættes, bl. a. ved at de kongelige betjente og lensmændene fik fast pengeløn. Ved lensvakancer skulde kronen tilbageholde lenet et aar og anvende dets indtægt til indkøb af ammunition, og der burde ved mageskifter mellem private og kronen betaales denne en sum penge: 5-10 rdl. pr. td. htk. efter jordværdien.

Det er tydeligt, at Rosenkrantz' forslag i nogen grad er bestemt af, hvad kongen formodedes at ønske. Men hans stats- og samfundsopfattelse er samtidig, trods hans reformprojekter, i sin kerne aristokratisk. Adelen skulde beholde eneret til lenene og fortrinsret til hof-, centralforvaltnings- og officersembeder. Mod de fremmedes indflydelse vender han sig, i lighed med sin i marts 1659 afdøde raadskollega Christen Skeel, med stor skarpheit. Om han med ordene: »E. K. M. skal erholde og naa det hos sin adel, som ingen konge endnu«, sigter til arveriget, kan ikke sikkert siges, men det er ikke usandsynligt; et andet sted udtaler han, at »en herre og regentere . . . af Gud haver magten alene at disponere og raade«, og udleder raaders og rigsebedsmænds myndighed af kongens.

At det stærke arvelige monarki havde i alt fald literære fortalere inden for det slægtled af danske adelsmænd, som Gunde Rosenkrantz tilhørte, har Knud Fabricius vist. Sværere er det at sige, hvem Rosenkrantz her kan have haft med sig blandt sine standsfæller. Han var ved familiebaand knyttet til den unge øverste rentemester og rigsraad Peder Reetz, der var kongens ordfører og tog stænderne i ed ved arvehyldningen 18. oktober og derpaa 26. oktober udnævntes til kansler. Reetz var øjensynligt blandt

de raader, som stod kongen og hoffet nærmest. Det samme gælder rigshofmester Joachim Gersdorff, der som søn af en fra Lausitz indvandret adelsmand følte sig som halvt fremmed i Danmark, var meget afholdt af kongen og i stor udstrækning synes at have bøjet sig for hofindflydelser baade i den ham underlagte rentekammerforvaltning og i ydrepolitikken. Den mecklenburgske diplomat Christian Günther v. Osten skrev efter Gersdorffs død i april 1661, at adelen ikke synderligt beklagede dette dødsfald, da rigshofmesteren havde ord for at have været den af raaderne, der mest havde bidraget til statsforandringen.

I hvor høj grad Rosenkrantz' memoire har øvet indflydelse paa kongen, er uvist. Men det var i god overensstemmelse med dens raad, naar han i april 1660 optog den norskfødte viceadmiral Henrik Bielke og i august s. a. den gamle, med dronningens yndlingshofdame Catharina Sehested (af den holstenske Sehestedslægt) gifte adelsmand Sivert Urne i rigsraadet paa grundlag af indstillingen fra 1658, og, da en i sommeren 1660 blandt adelen i København afholdt afstemning om en efterfølger for den afdøde skaanske raad Tage Thott havde givet Hans Schack det næststørste antal stemmer, 19. august udnævnte feltmarskallen til dansk rigsraad.

Schack nød vistnok fra belejringens tid en del yndest i byen i kraft af sin brave, sindige, for militær arrogance blottede personlighed, men det er alligevel bemærkelsesværdigt, at denne først 1658 naturaliserede, i det kongelige Slesvig fødte, men tysktalende adelsmand kunde opnaa saa mange af de adelige stemmer. Man tør deraf slutte, at kongen havde et ikke ringe antal tilhængere blandt adelen i hovedstaden, sikkert i første linie blandt de til hoffet og centraladministrationen knyttede. Men i øvrigt har uden tvivl flertallet af de c. 2-3000 danske adelige personer, fordelt paa 131 slægter og c. 500 familier, som da fandtes i riget, ønsket at fastholde standens forskellige sociale og politiske privilegier og er med hensyn til omdannelser i styre og statshusholdning næppe gaet saa vidt som Gunde Rosenkrantz.

Trods den tidligere berørte modsætning mellem rigsraadsslægterne og den menige adel afgrænsedes adelen som helhed skarpt fra borger- og bondestanden ved de fælles adelige standsrettigheder, hvori der først fornylig var skudt en breche ved Københavns privilegier af marts 1659, der gav byens borgere ret til at besidde privilegeret adelsgoods. Den danske adel savnede ved 1660 i almindelighed hverken fædrelandsfølelse eller samfundssind. Men den var en stand, hvis økonomiske grundlag var ved at rokkes, og som ikke længere hverken i krigsvæsen eller civiladministration eller inden for det private erhvervsliv ydede en saadan indsats, at

den kunde begrunde dens særprivilegier. Derfor kunde angreb paa disse privilegier finde sangbund hos de andre stænder.

Hvorledes Danmarks talrigste stand, fæstebønderne, har set paa landets politiske og sociale problemer, savner vi direkte vidnesbyrd om. I det hele synes dog kronens bønder at have været ringere stillet end adelens, bl. a. som følge af det større skattetryk. Sikrere er vor viden om tænkemaade og stemninger blandt borgerne. Det danske borgerskab har vel ikke før 1658, da Københavnerne fremsatte kravet om »lige adgang til officia og honores med adelen« for dem af gejstlig og borgerlig stand, som gjorde sig fortjent dertil, direkte angrebet det adelige lensprivilegium, men der kendes flere udtryk for dets misfornøjelse med de adelige skatte-, told- og accisefriheder og privilegierne med hensyn til øxnefedning og øxnehandel. Misfornøjelsen steg naturligvis i forhold til kronens voxende anspændelse af undersaaternes skatteevne og erhvervslivets dalende kurve, og krigsulykkerne gav den skærpet brod. Hertil kom, navnlig for Københavns vedkommende, klager over, at indkvarteringsbyrderne hvilede uforholdsmæssigt haardt paa borgerne. Skattetrykket maatte fremkalde et almindeligt ønske om, at kronen mere effektivt end før udnyttede sine ordinære indtægtskilder, ikke mindst krongodset. Et vigtigt moment var desuden, at især københavnske borgere under krigen havde ydet kronen store forstrækninger, hvis tilbagebetaling og forrentning var et livsspørgsmaal for laangiverne. En reformering og sanering af statshusholdningen blev derfor et hovedkrav fra borgerlig side.

Forbandt sig saaledes inden for borgerstandens rækker ønsker om ændringer i stat og samfund med en vis spænding mellem denne stand og adelen — en spænding, som under krigen i nidviser og smædeskrifter over herrestandens fejghed, uduelighed og ringe patriotiske offervilje fandt udtryk hos de personer, som gav sig af med at forfatte den art litteratur — saa ejer vi under Frederik III.s regering før stændermødet 1660 intet sikkert vidnesbyrd om, at borgernes flertal saa op til kongens person som en støtte og hjælper og ønskede en udvidelse af hans magt. Den maade, hvorpaa de københavnske privilegier af marts 1659 blev til og formuleredes, vidner ogsaa om, at det ikke var til en udvidelse af kongemagten, at hovedstadens borgere i første linie knyttede deres forhaabninger, hvad der er saa meget desto mere bemærkelsesværdigt, som en meget stor del — c. 40 pct. — af det københavnske borgerskab som »kongelige tjenere« var knyttet til hoffets og kronens tjeneste. Privilegiernes historie viser ogsaa, at kongen — i lighed med rigsraadet — kun modstræbende, under indtryk af den overhængende fare, for hvilken hans krone var udsat, først ved den svenske hærs fremrykning mod hovedstaden i febr. 1658, derpaa ved budskabet om Karl Gustavs landing i Korsør 8. aug. 1658,

gik med til at give sin hovedstad som en »fri rigsstad« og en »fri rigens stand« stemme og samtykke i alle rigets anliggender og ret til skatte- og toldbevilling. Fridericia har ret, naar han betegner de københavnske borgeres politiske meningstilkendegivelser fra maj 1658, da de først gav privilegiekravene form, og til juli 1660, da de krævede privilegiebrevets løfter udført, som en protest mod den enevælde, som kom. Mere tvivlsom er hans ret til i dem at se en protest mod et aristokratisk styre, thi privilegierne gav byens borgere og gejstlighed flere særrettigheder, der mindede om adelens, og de københavnske indlæg forudsatte ogsaa det adelige rigsråds bestaaen, dog saaledes at byens deputerede fik adgang til dets drøftelser. Vi ejer ogsaa fra borgerlig side klager over den stærke tyske indflydelse, som man sporede i hoffets beslutninger, og over de i byen garnisonerede kongelige gevorbne tropper og deres officerer.

De københavnske borgeres fører var byens 60-aarige førsteborgmester, Flensborgeren Hans Nansen, storaktionær i Islandske Kompagni. Skønt han fra drengæarene til ind i manddommens tid havde færdedes paa djærve handelstogter til Nordrusland og Island, karakteriserede Christian IV. ham i 1644 som »indgetogen og stille«, og han fremtræder da ogsaa under privilegieforhandlingerne som forsigtigere og mere konservativ end de borgere — for en ikke ringe del af nordtysk og hollandsk herkomst — som havde formuleret de borgerlige ønsker. Han skulde imidlertid komme til at vise, at han ikke var bange for at handle og tage ledelsen og ordet i afgørende øjeblikke.

Den »lærde« stand, omfattende universitetets professorer, bisperne, sognepræsterne og de med kapitelspræbender benaadede akademikere, dannede, hvad uddannelse angaar, men ikke i henseende til kaar og rettigheder en enhed. Universitetsprofessorerne havde paa embeds vegne jordegodser med privilegier, som omtrent stod maal med adelens, og det samme gjaldt bisperne og til dels kapitularerne. Den menige gejstlighed besad, modsat bisperne, ingen skatteprivilegier og var for saa vidt ligestillet med borgerne. Der kendes eksempler paa, at præsterne kunde klage over overgreb fra adelige herremænds side ved inddragelse af til kirke og præstegaard hørende jord under de adelige gaarde og over den adelige tiendefrihed og andet. Men gennemgaaende synes forholdet mellem sognepræsten og den adelige sogneherre, der ofte tillige besad kaldsretten, at have formet sig venskabeligt, selv om den sidste ved selskabelige og andre lejligheder kunde lade præsten føle, at han ikke var hans ligemand. Og ofte knyttedes herremænd og præst sammen ved den samme lærde, lutherskarvede dannelse. Mindes kan her til eksempel om Christen Jensen Vejles intime tilknytning til Holger Rosenkrantz og Chr. Thomesen. Skønt det var i god

pagt med den lutherske statsopfattelse at betone fyrstens magt, og der findes vidnesbyrd om, at danske af gejstlig herkomst og uddannelse ved aarhundredets midte har prist den stærke arvelige kongemagt, falder det dog svært at tro, at ønsket om en statsomvæltning, som kastede adelens og rigsraadets magt til jorden, skulde have haft dybere og mere udbredte rødder blandt de danske sognepræster.

Hvad bisperne angaar, var mange, ja vel de fleste af dem naaet frem med støtte af formaaende adeliges protektion. Det gjaldt ogsaa den mand, som fra 1655 var Sjællands biskop. Hans Svane (f. 1606) skyldte, som sin svoger og lærer Christen Jensen, den 1657 afdøde kansler Chr. Thomesen meget og stod baade ham og hans svigersøn, rigsraad Chr. Skeel — begge dybt religiøse mænd — nær. Den »monarkisme«, som Svane i skrifter fra 1648 og 1654 giver udtryk, er da ogsaa af ret maadeholden art. Hans indstilling fik imidlertid en særlig karakter derved, at han var en borgmesterson fra Horsens, for hvilken by han vedblev at føle varmt, og gift med en dame af den ansete og formuende københavnske bourgeoislæggt Fuiren. Det hænger formentlig sammen med hans nære tilknytning til det københavnske borgerpatriciat, naar han i efteraaret 1659 søgte at mægle mellem borgerskabet og universitetet i spørgsmaalet om indkvarteringsfordeling i den belejrede hovedstad. Han havde ogsaa det til fælles med borgerskabets øverste lag, at han, som var meget velstaaende og en god husholder, mod sikkerhed i jordegods ydede kronen store laan under krigen. Det er ogsaa sandsynligt, at han har deltaget i forhandlingerne om Københavns privilegier, og at det er ham, der har faaet dem udvidet til ogsaa at omfatte den i byen bosatte gejstlighed. Privilegierne tog imidlertid klart afstand fra en kongelig enevælde, og der er intet spor af, at Hans Svane, det naturlige bindeled mellem hovedstadens borgerskab og den gejstlighed, hvis myndige hoved han var, har ønsket og tilstræbt en saadan. Paa den anden side var han ærgerrig og magtlysten, indstillet paa at hævde sine egne og sin stands interesser over for baade adel og universitet, og desuden, varm fædrelandssindet som han var, rede til at træde kraftigt i brechen for statens tarv.

Et studium af Danmarks samfund og den danske stats forvaltning og statshusholdning i aarene nærmest før 1660 efterlader ingen tvivl om, at en dybtgaaende reorganisation var en nødvendighed. Det er ogsaa en kendsgerning, at udviklingen i de fleste europæiske stater gik i retning af en udvidelse af fyrstemagtens og dens organers beføjelser, og at de herskende statsretslige tankesystemer stillede sig paa denne udviklings side. Det kan ogsaa siges, at tanken om en omdannelse af det danske valgkongedømme til et arveligt kongedømme laa i luften og havde mere eller mindre aabne

tilhængere blandt alle stænder. Der var, foruden Danmark-Norge, kun ét kongerige i Europa, hvis konge valgtes af raad og stænder, nemlig »den polske republik«, og udviklingen i dette land, især i de senere aar, dannede intet eksempel til efterfølgelse. De danske, som besad det videste og klareste indblik i statsager — og de bør uden tvivl fortrinsvis søges inden for rigsraadets og adelens rækker — følte da ogsaa, at den danske stat havde behov af reformer, som gjorde centralstyret stærkere og mere effektivt. Rigsraadets forslag om kollegiestyre efter svensk mønster var et vidnesbyrd herom, og i alt fald én af raaderne, sandsynligvis flere, synes ikke at have stillet sig afvisende over for kongeslægstens drøm om arveriget.

Arverige og arverige var imidlertid to ting. At Københavns førende borgere har næret ønsker om at overdrage kongen uindskrænket enevælde, er utænkeligt, og vi ejer intet vidnesbyrd om, at nogen gejstlig har haft et saadant ønske. Samtidig kan der ikke herske megen tvivl om, at kongens og dronningens og deres intimeste hof- og kabinetsfunktionærers ønsker gik i denne retning, og at de bedst informerede uden for hoffets kreds har været vidende herom.

Alligevel blev gejstlighedens og borgerstandens repræsentanter paa stændermødet i København i oktober 1660 enige om at tilbyde Frederik III. arvelig regering, og et udvalg af dem og adelen endte med at lægge udformningen af den ny forfatning, med en kun ret vag antydning af denes retningslinier, i kongens haand. Man har til forklaring heraf peget paa, at Frederik III.s »Venlighed og Nedladdenhed« og »personlige Uforfærdethed« under belejringen af København »gav de forsagte Mod, imponerede alle og skabte den folkekære Konge, hvis Gaver de fattige satte deres Stolt-hed i at gemme, og som navnlig de lavere Stænder saa op til med ubetinget Tillid«, og at »Kongen og hans Hus var blevet det, som Landet og navnlig København saa op til og beundrede, en Tilflugt i Nøden, et Haab for Fremtiden« (J. A. Fridericia). Det er imidlertid en kendsgerning, at vi ikke ejer bestemtere udtryk for disse her saa patetisk skildrede følelser, før vi naar til selve stændermødet. Og da anlaas de ikke af mænd fra understændernes kreds, men i rigshofmesterens aabningstale. Gersdorff kunde dog næppe have formet sine ord, som han gjorde, hvis han ikke ventede at finde en vis sangbund for dem. Belejringens tid har aabenbart givet Frederik III., den folkesky, tavse og i modsætning til faderen lidet expansive mand, og hans tysktalende dronning en større popularitet i hovedstaden, end de før havde ejet.

Paa den anden side har nyere dansk historieforskning taget afstand fra den opfattelse, som den ny enevældige kongemagt selv stræbte at faa knæsat, at tanken om arveriget og hvad derpaa fulgte, groede spontant op af

folkets kærlighed og tillid til dets konge. Det skyldes dels Christoffer Gabels søn Frederik Gabels bestræbelser for at tilvende sin fader hovedæren for det skete, dels og især en tradition, som kort før og efter aar 1700 møder os i skrifter af den franske gesandt Bonrepaus og den danske kancelliembedsmand og historiker Niels Slange, og efter hvilken kong Frederik III. selv udkastede og ved hjælp af en sammensværgelse gennemførte den plan, som førte til hans maal.

Idet der henvises til den kritik, som andet steds er givet af disse traditioner, skal stændermødets forløb her i korthed skildres paa grundlag af samtlige akter og øjenvindberetninger og den tradition om de drivende personlige kræfter i det skæbnesvangre spil, som med sejhed fastholdtes inden for det københavnske borgerskab.

II.

STÆNDERMØDET AABNES. — SKATTEFORHANDLINGERNE.

»DE KONJUNGEREDE UNDER KØBENHAVNS FRIHED«. REFORMPROJEKTET AF 17. SEPTEMBER OG BORGERNES INDLÆG AF 25. SEPTEMBER.

STÆNDERMØDET blev sammenkaldt for at skaffe midler til statens udgifter, først og fremmest de af hæren nødvendiggjorte. Under krigen var de hvervede tropper underholdt ved indkvartering og optagelse af laan. I febr. 1660 bad kongen rigsraadet afgive betænkning om indførelse af en konsumtionsafgift af en række varer ved stændernes bevilling og fortsættelse af en 1657 forordnet afgift af stemplet papir. Det var altsaa forbrugsafgifternes vej, Frederik III. vilde betræde. Han havde gjort dette først med den 1650 af raadet vedtagne øl- og brændevinsaccise, for hvilken adel og gejstlighed var fritagne,¹ dernæst, efter at krigen mod Sverige var besluttet, ved forordningen af juli 1657, som foruden den nævnte stempelafgift indførte en konsumtionsafgift af alt, hvad der førtes til byerne for at slagtes eller forbruges, en skat paa alt levende kvæg og en forhøjelse af tolden og af accisen paa drikkevarer og malt m. m. Stempelafgiften omfattede alle stænder, kvægafgiften ogsaa adelens hidtil skattefri ugedagsbønder. Forordningen, som kun skulde gælde for krigens tid, var udstedt med raadets samtykke, men uden forudgaaende bevilling af stænderne. Nu tænkte kongen og hans raadgivere sig altsaa forbrugsskatter af lignende art gennemført ved en saadan bevilling. Rigsraadet gik ind paa tanken, men vilde dog undtage de af indkvartering og andre krigsbyrder saa haardt medtagne landsdele Jylland, Fyn og Langeland.

Fra den nærmest følgende tid ejes ingen vidnesbyrd om forhandlinger mellem kongen og raadet. Det var i krigsraadet, at de vigtige spørgsmaal om krigens fortsættelse og derpaa om størrelsen af den fremtidige fredshærstyrke drøftedes. Først 21. juli — da den svenske rømning af landet var tilendebragt — bad kongen raadet om dets betænkning i denne sag.

¹ Se ovenfor s. 121 f.

Sex raader, blandt hvilke Gersdorff og Reetz, men ikke Gunde Rosenkrantz og Henrik Bielke, udtalte sig for en omfattende hærreduktion, saaledes at man i hovedsagen baserede forsvaret paa de før krigen oprettede udskrevne nationale regimenter og adelens rostjeneste. 1. august gik raadet, maaske under paavirkning af Rosenkrantz, som nu medunderskrev sammen med Bielke og ni andre raader, dog med til at bevare 3300 hvervede ryttere, fordelt paa sognene, og 2200 mand hvervet fodfolk som garnison i fæstningerne. Men det krævede, at stænderne skulde godkende denne ordning ved at bevilge midler dertil, og vilde derfor have dem sammenkaldt »jo før, jo bedre«.

Rigsraadets ansættelse tilfredsstillede hverken kongen eller feltmarskal Hans Schack. Der blev ganske vist 2. august givet befaling til hjemsendelse af to af de tre jyske nationale fodregimenter, hvis befalingsmænd skulde indkvarteres i købstæderne. Men i en kongelig ordre af 3. august til Schack, som herved udpegedes som forsvarets chef, sattes rytteriet til 4000 mand, og der taltes ikke om nogen aftakning, men kun om en omflytning af de gevorbnede infanteriregimenter. Disse skulde garnisoneres rundt omkring i kongeriget, især i fæstningerne. Rytterregimenterne skulde dels fordeles med to mand paa hvert kirkesogn, dels sammen med deres befalingsmænd og officererne ved de hjemforlovede nationale regimenter — hvortil nu ogsaa føjedes det sjællandske — og en del af det gevorbnede fodfolk indkvarteres i byerne og bespises af deres værter. En overmaade tung byrde lagdes herved paa den af krigen stærkt medtagne befolkning.

19. august udnævntes, paa grundlag af den efter kgl. ordre af 21. juli afholdte afstemning blandt adelen i København, Schack til rigsraad, samtidig med at den kongeparret nærstaaende Sivert Urne optoges i raadet. For de øvrige ledige raadspladsers vedkommende havde kongen 21. juli paabudt en adelsafstemning paa Sjælland og Fyn og i Jylland. 7. september forelaa raadets indstilling, men nogen udnævnelser paafulgte ikke. En maaned før, 5. august, havde kongen sammenkaldt landets adel og bisper og repræsentanter for stiftsgejstligheden, kapitlerne, universitetet og købstæderne til et møde i hovedstaden 8. september. At København valgtes til mødested blev i følge A. M. Hiøring »disputeret . . .«, men blev dog derved«.

Hvorfor der inden for raadet rejstes modstand mod, at stænderne samledes i hovedstaden, er ukendt. Heller ikke ved vi, hvilke tanker kongen og hans omgivelser har forbundet med dette valg af mødested, saa lidt som vi med sikkerhed kan bestemme hensigten med de militære foranstaltninger, som fandt sted fra midten af august. At Schack afløstes af den tyske generalmajor Eckerich Johann Lubbes som Københavns kom-

mandant, hænger aabenbart sammen med feltmarskallens udnævnelse til rigsraad, og det var en naturlig følge af personskiftet, naar Schacks regiment forlagdes til Jylland og erstattedes med dele af Lubbes' tidligere i Holsten stationerede. Men det er en kendsgerning, at hovedstadens hvervede garnison blev stærkere ved translokationen, som suppleredes ved indkvartering af et rytterkompagni, under kongens naturlige søn Ulrik Frederik Gyldenløve, og et fodfolkskompagni, under stadsmajor Sten Andersen Bille, paa Christianshavn. Om der laa andre planer bag dette end den at sikre roen i byen under de mange stænder deputeredes ophold, kan ikke siges. —

Til den fastsatte tid samledes stænderne i København. Der var mindst 100 adelige, 5 bisper, 5 kapitularer, 2 af universitetet valgte professorer, 15 provster, som dog ikke alle samtidig var til stede, og 60-70 købstadsrepræsentanter — borgmestre og raadmænd — om hvilke det samme gælder.

Den første udtalelse, som vi kender fra mødet, hidrører fra Hannibal Sehested. En af de fynske borgerdeputerede spurgte — fortalte senere Odenserepræsentanternes førstemand, borgmester Thomas Brodersen (Riisbriigh) — en kollega, »hvad monne denne vor sammenkomst skulde betyde. Og da kom Hr. Hannibal Sehested løbende hen til dem og hviskede ham disse ord halvhøjt i øret: Det betyder, at vil du ikke, saa skal du«. Man tydede siden i Thomas Brodersens familie Sehesteds ord som sigtende til den forestaaende statsomvæltning. Er dette rigtigt, maa Sehested med kongen have drøftet planer om en saadan omvæltning. Ordene lader sig imidlertid opfatte som alene sigtende til de forestaaende skattebevillinger. Hvad episoden (som maa være sand) viser, er at Hannibal Sehested har færdedes mellem stændermændene, og at den gamle parlamentariker og diplomat med brændende interesse har fulgt mødets forløb. Dette kan ikke undre, thi der kunde af de politiske brydninger opstaa en situation, som kunde give ham lejlighed til at gribe afgørende ind og til at bane sig vejen til en ny magtstilling i Danmark. De københavnske borgere saa op til ham med taknemlighed og beundring som fredens skaber. Hos dem var hans indflydelse stor. Til gejstlighedens fører bandtes han ved baand, der gik tilbage til begges drengenaar. Og i politisk skarpsyn og kombinationsevne naaede ingen inden for de københavnske volde ham til skuldrene.

Hvilke samtaler og hvilke møder, han i disse dage har haft med danske personligheder, er dog — med undtagelse af det omtalte lille glimt — dulgt bag glemselens slør.

Den næste stemme, vi hører, er rigshofmester Gersdorffs, da han mandag 10. september om formiddagen i kongens og rigsraadets nærværelse

aabnede mødet med en tale i den store »ridder«- eller dansesal« paa Københavns slot.

Talens første afsnit indeholdt et ret tendentiøst forsvar for den siden 1656 fulgte danske udenrigspolitik. En del af skylden for ulykkerne lagdes paa de danske adelige generalers indbyrdes uenighed — som jo i øvrigt allerede Apollo havde kritiseret i rigshofmesterens drømmesyn — og adelens utilbøjelighed til at yde den danske hær de nødvendige levnedsmiddelforsyninger. Gersdorff priste derpaa i meget stærke ord kongens beslutsomhed, mod, »store vigilans og højfornuftige gubernation« under belejringen og glemte herved ikke at nævne ogsaa »Københavns flid og troskab«, hvorfor dens borgere havde »et berømmeligt navn af al verden«. Talens anden del besvarede den fynske deputeredes spørgsmaal: stænderne var sammenkaldt for at finde midler til rigets forsvar, kongehusets underhold, flaaden og betaling af rigets gæld, »paa samme maade og manér, som hos andre nationer i verden brugeligt og sædvanligt er«. Nogle raader var deputeret til at forhandle med stænderne derom, »saa at den ene lige med den anden skulle bære byrden«. Gersdorff synes desuden paa kongens og raadets vegne at have kundgjort, at dersom stænderne »nogen god forslag herom vidste at gøre, skulde det i naade og gunst vorde optaget«.

At der antydedes et program i rigshofmesterens ord om, at alle skulde bære skattebyrden ligeligt, er givet. Han gjorde sig til talerør for den opfattelse, at tidens tryk krævede en ophævelse af de adelige skatteprivilegier — saaledes som efter Torstenssonkrigen Christian IV. og Hannibal Sehested havde virket for. Men med hvem har han drøftet sin tales indhold? Og hvad var hensigten med den stærke fremhævelse af kongens og af Københavns fortjenester?

Under de paafølgende stænderforhandlinger om den af de tre deputerede rigsraader Gunde Rosenkrantz, Otte Krag og Peder Reetz proponerede konsumtionsskat af, hvad »enhver bruger, behøver og fortærer«, blev spørgsmaalet om de bestaaendes skatteprivilegiers opretholdelse snart det brændende punkt. Privilegerede var, foruden adelen, universitetet, bisperne og Københavns borgere (og præster) — de sidste i kraft af byens privilegier af marts 1659, der gav dem samme ret til fritagelse som adelen. Men mens de højlerde stod fast paa deres ret, og adelens flertal heller ikke viste tilbøjelighed til at opgive privilegierne, lykkedes det 14. og 15. september biskop Hans Svane, hvis virksomhed paa mødet blev hans livs store politiske indsats, at forene gejstlighedens og provinsbyernes repræsentanter med Københavnerne om det standpunkt, at de kun vilde yde en konsumtionsafgift — af »lidelig« størrelse —, saa fremt alle særfrigheder kom til at hvile for denne skats vedkommende.

Den af Svane skabte gejstlig-borgerlige blokdannelse — hvortil ogsaa kapitelsrepræsentanterne, som forgæves havde anmodet universitetet om en forening paa grundlag af dettes friheder, sluttede sig — og dens program tog sit udgangspunkt i den retsligt ganske uholdbare paastand, at landets hele præste- og borgerstand kunde paaberaabe sig Københavns privilegier som støtte for deres egen paastand om lighed med de privilegerede. De forenede stænder kaldte sig »de konjungerede under Københavns frihed«, og Svane betegnedes som deres »mediator« — altsaa samme funktion, som de nederlandske, engelske og franske gesandter samt uofficielt Hannibal Sehested havde haft under de i forsommeren afsluttede fredsforhandlinger.

Spørgsmaalet er, om den sjællandske biskop og de københavnske borgmestre her handlede paa eget initiativ eller om de modtog raad og tilskyndelse fra anden side, før de foretog deres dristige og smidige politiske manøvre.

At i hvert fald Svane havde kontakt med kongen, fremgaar af, at han allerede 15. september kunde meddele, at kongen selv vilde »saa vel som en anden give told (o: konsumtionsskat)«. Men man aner allerede en forbindelse, da biskoppen 11. september afviste et forslag af adelens ordførere om, at stænderne i fællesskab skulde begære kansler- og marskembederne besat, med de ord, at kongen vel heri selv vidste at ramme sin tid. Tanken ledes dog samtidig i en anden retning. Der er noget ved det skaktræk, som førte til den gejstlig-borgerlige »konjunktion«, som minder om de overraskelser, som beredtes adelen, naar i 1640'erne Hannibal Sehested og Christian IV., 1648-49 Sehested og Frederik III. stak hovederne sammen, om Sehesteds resultatrige bearbejdelse af de norske stænder i hans statholdertid og for den sags skyld ogsaa om hans behændige diplomati ved de afsluttende fredsforhandlinger i 1660.

At Sehested ejede forudsætninger for at øve indflydelse paa de københavnske deputerede, er tidligere berørt. Hvad Svane angaar, var der i ungdommens dage knyttet et baand mellem ham og Sehested, og vi ejer fra 1661-64 en række breve fra ham til den daværende rigsskatmester, som viser, at han var en af Sehesteds politiske hovedstøtter, og at forholdet mellem de to mænd ejede en underbund af personligt venskab. Vi kan ganske vist ikke paavise, at Sehested, efter at han fra april 1660 atter havde faaet adgang til København, havde genoptaget forbindelsen med bispegaarden. Men alt tyder paa, at det er sket.

Efter at stændermødets resultat var blevet indførelsen af arvelig regering for Frederik III. og hans efterslægt, foreligger der en række udtalelser, som fremhæver den store rolle, Hannibal Sehested spillede i det afsluttede

hændelsesforløb. Den skaanske landshøvding Magnus Dureel, den tidligere svenske resident i Danmark, skrev 16. dec. 1660 til Pehr Brahe, efter samtale med »een förnem man, som kom ifrån Köpenhamn«, om den danske statsomvæltning og Hannibal Sehesteds stilling: »på honom beror altsammans«. Helt overensstemmende hermed skrev den tidligere danske resident i Haag Martin Tancke, der som adelsmand deltog i det store stændermøde, i et brev af 14. aug. 1663 til sin daværende herre, kurfyrst Johan Georg af Sachsen, at Sehested havde været »director omnium consiliorum, som bragte kongen til arveretten«. I god samklang med Dureels og Tancques vidnesbyrd staar ogsaa, hvad den svenske resident Gustav Duwall 24. okt. 1660 skrev til regeringen i Stockholm om begivenhederne i København: »Hr. Sehested har navn for at have bidraget meget til denne forandring . . . Næst efter ham er de fornemste capita: biskoppen dr. Hans Svane, borgmester Hans Nansen og Christoffer Gabriel (Gabel), der har tjent kongen i Bremen som kammertjener og nu skal være i stor kredit«.

Noget mindre bestemt om omfanget af de enkeltes indgriben udtaler den kejserlige gesandt Goës sig i breve til Leopold I. af 23. og 26. oktober 1660. Hvad kongens rolle angaar, er han noget usikker. Han ved ikke rigtigt, hvad han skal mene: »om han i længere tid, som det mistænkes, har arbejdet for denne plan, eller om han kun har grebet den lejlighed, der nu frembød sig«. Blandt hans raadgivere nævner Goës først dronning Sophie Amalie som den, om hvem man »ikke uden grundlag« tror, at »hun meget har sin haand i dette værk«. Om »de andre, som maaske er raadgivende i denne sag«, siger han, at de er »folk af saadan anseelse og duelighed, at de slet ikke kan holdes for at være en saa stor opgave voxne«. Fra denne kategori undtager han dog udtrykkelig Hannibal Sehested. Denne er »temmelig meget blevet brugt derved« (brev af 23. okt.) eller »er blevet meget brugt af Hans kongelige Majt. ved denne mutation« (brev af 26. okt.). Svane og Nansen var »de fornemste actores paa deres side i disse store foretagender«. Om Christoffer Gabel, der var kongens fortrolige, havde Goës erfaret, »at han gentagne gange i stilhed og undertiden ved nattetid har forhandlet med en og anden af de lavere stænder«.

Som vi skal se, træffer vi senere Gabel som kongens udsending til de »konjungeredes« ledere ved et aftenligt møde. Hverken Goës, der synes at se med en vis ringeagt paa hans evner som statsmand, eller nogen anden samtidig kilde tillægger dog, i modsætning til sønnen Frederik Gabel, den kongelige kammerskriver noget afgørende initiativ ved statsomvæltningen. Vi ejer heller ikke noget vidnesbyrd om, at Gabel, tysk født og tysktalende, som han var, besad nogen videre yndest i danske borgerkredse,

og flere omstændigheder taler imod, at han skulde have haft forudsætninger for paa anden maade end som kongens sendebud og talerør at øve indflydelse paa begivenhedernes gang.

I den københavnske tradition, som 30 aar efter stændermødet optegnedes af den engelske gesandt Robert Molesworth, og som paa mange punkter bærer præg af at bygge paa god hjemmel, optræder Gabel slet ikke. Ved omtalen af understændernes tilbud om arveriget siger Molesworth: »Hoffet var hele tiden ikke uvidende om, hvad der fandt sted; der manglede ikke spioner eller budbringere til at give meddelelse om misfornøjelsen hos de lavere stænder (the Commons). Hannibal Sehested, en klog og forslagen mand, var førsteminister, og biskoppen eller superintendenten Svane med Nansen, ordfører for understændernes forsamling (the House of Commons), var hans redskaber (his creatures). Disse havde tidligere i hemmelighed med ham lagt den plan, som nu var ved at aabenbares, skønt deres haab næppe gik saa højt, at de turde love sig selv et saa mægtigt held«.

Dette er i hovedtrækkene, hvad de troværdigste kilder fortæller om indflydelse fra mænd uden for stændernes kreds. Det bevarede aktmateriale har intet direkte herom af den naturlige grund, at en saadan indflydelse maatte foregaa i det skjulte. Og de bevarede dagbogsformede skildringer af stændermødets forløb stammer fra mænd, som stod de førende personligheder ret fjernt og derfor kun havde ringe indblik i, hvad der fandt sted bag kulisserne. Noget fuldt sikkert billede af, hvornaar og i hvilket omfang de nævnte indflydelser begyndte at gøre sig gældende, kan vi derfor ikke danne os. —

Adelen søgte, vistnok under tilskyndelse af mænd inden for rigsrådet, at bryde »de konjungeredes« front ved vidtgaaende indrømmelser. Først tilbød 19. september 41 adelsmænd efter forhandlinger med understænderne at udstrække konsumtionen til deres hidtil skattefrie ugedagsbønder og til deres egne personer og tjenere, naar de opholdt sig i købstæderne; kun skattefriheden for sædegaardenes forbrug vilde man bevare som en »skygge af privilegiet« og »et lidet præ«. Derpaa bevilgede de tre deputerede raader sammen med 19 andre adelige 21. september en stempelafgift med flere og højere satser end den fra 1657, og et antal adelsmænd tilbød at erstatte afgiften af sædegaardenes forbrug med en 1½ rdl.s hovedskat paa hver af deres tjenere, samtidig med at de bevilgede en 3-aarig afgift af sko, støvler og tøfler, som i købstæderne forfærdigedes til deres og deres tjeneres behov, og gik ind paa at holde en »sognerytter« for hver 20 helgaarde à 12 td. htk.

Under skatteforhandlingerne kom det — navnlig 19. september — til ret heftige sammenstød mellem adelens ordførere og de to universitetspro-

fessorer (som fra sidstnævnte dato ophørte at deltage i stændermøderne) paa den ene og »de konjungerede« paa den anden side. Navnlig rigsraad Otte Krag hævdede med skarphed adelens ældgamle »frihed« over for Københavns kun to aar gamle privilegier og de andre stænders »ufrihed« og fik hvasse gensvar, bl. a. af Københavnborgmesteren Christoffer Hansen: »Vi er ikke Eders drenge, at I haver behov at snurre os saa over.« Da professor Johan Vandal under akklamation fra adelig side udtalte, at »det ikke syntes ubilligt, det adelsstanden begærede, at der jo endelig burde i alting være forskel imellem en bonde og en herremand«, spurgte Svane, »om der da ikke burde være forskel imellem en bisp og en bonde? Men efterdi kongen ingen forskel vilde gøre i denne konsumtionstold paa sig selv, men saa vel som en anden give told, saa vilde bisperne og klereciet ikke heller.« Den sidste udtalelse viser, at Svane ejede viden om, at kongen var rede til at opgive sin skattefrihed. I sin rapport om mødet 19. september meddeler Vandal desuden, at en del af stænderne »sagde sig særdeles til Hans kongel. Majestæt sig at ville resolve«, altsaa paatænkte en henvendelse direkte til kongen uden om raadet.

Trods sammenstødene syntes der imidlertid efter adelens sidste indrømmelse at være nogen udsigt til et forlig i skattesagen. Begge stændergrupper var enige om en omfattende hærreduktion, begge krævede aflæggelse af regnskab for skattens opkrævning og anvendelse ved kommissærer af alle tre stænder, og naar adelen i sit indlæg af 19. september ivrede stærkt mod anvendelsen af udenlandske officerer, var dette noget, hvori borgerne kunde samstemme. Selv om adelen, i øvrigt i overensstemmelse med kongens ønske, bevilgede højere satser baade for konsumtions- og stempelskatten, end de andre stænder mente at kunne gaa med til, var det ogsaa en almindelig opfattelse, som baade borgmester Thomas Brodersen og kongens kammersekretær Theodor Lente i bevarede breve fra København af henholdsvis 21. og 25. september gav udtryk, at man snart vilde naa til enighed og afslutning. Kongen, som 25. september gennem rigshofmester Gersdorff og admiralitetsraad Henrik Müller havde ladet Svane forstaa, at han ønskede konsumtionen efter de af raadet og adelen opstillede satser, udstedte da ogsaa samme dag en revers til adelen for dens bevillinger.

Hertil kom, at der herskede nogen splittelse inden for borgernes rækker. Splittelsen og usikkerheden var fremkaldt af et forslag om indgribende reformer i statsstyrelsen, især statshusholdningen, som i borgerstandens navn var udarbejdet i ugen 10.-17. september, i henhold til rigshofmesterens opfordring om at fremkomme med »gode forslag«, og som, forsynet med datoen 17. september, aabenbart var blevet til i den hensigt, at det denne

dato skulde indleveres til konge og rigsraad — det var stilet til begge — med de borgerlige deputeredes underskrifter.

Det omfattende reformprojekt vender sig til at begynde med mod den af rigsraadet foreslaaede »konsumtionstold og accise«, da den aldrig vilde komme til at hvile ligeligt paa alle, men især ramme købstæderne og inden for disse den fattigste del af befolkningen. I stedet foresloges en række andre indtægtskilder. Der burde gøres »rigtigt regnskab« af alle len, eller de burde forpagtes bort »til hvem mest derfor give ville«. Dette var en genoptagelse af Christian IV.s tanke fra hans sidste aar, som saa stærkt havde ophidset adelen. Raaderne og de andre høje ministre burde ikke, som hidtil, lønnes med len, men med »en honorabel aarlig pension«, hvorved de ogsaa befriedes for lensforvaltningens byrder til gavn for »andre rigens forretninger«. Kronens ladegaarde foreslaas udstykket til bønder mod »landgilde og afgift« eller forpagtet til de højestbydende blandt dem, der selv vilde drive dem. Til bedste for baade bønderne og kronen burde kronbøndernes ægt- og arbejdsydelse — som Christian IV. havde villet — afløses med en pengesum. Kannikedømmer og præbender burde i lighed med lenene udnyttes til kronens tarv. Ved reformer af denne art vilde det mulliggøres, at der »for al rigens gods indkomst af dygtige bogholdere kunde gøres rigtigt regnskab«.

Kronens pantsatte jordegods krævedes snarest muligt indløst, da pantsættelsen foraarsagede staten urimeligt store indtægtstab. Evnede kronen ikke en indløsning, burde godset udbydes til den højeste opnaelige taxt til »alle landsens indbyggere uden stands undersked«. Hvad der her foreslaas, er en genoptagelse af de krongodsudlæg, som 1648-49 havde fundet sted paa Hannibal Sehesteds initiativ, men som baade kongen og raadet havde næret stor betænkelighed ved.

Den indsigt i rigets finansforhold, som præger indlægget, kommer ogsaa frem i dets krav om, at der, for at undgaa ethvert underslæb, burde gives lige »søtold« og accise af alle. Der tilføjes dog, at kongen, adelen »formedelst deres stand« og København »til dens mandskabs tilvæxt, som det ganske rige er mest paaliggende«, burde have halv toldfrihed. Den indrømmelse, som her gøres adelen, viser, at indlægget, al radikalisme til trods, er forfattet af en mand eller mænd, som vilde bygge bro mellem stænderne. Hertil svarer hele dets tone; det indeholder ikke et ondt ord mod nogen stand, kræver blot de ofre af alle, som rigets genrejsning fordrede.

Kravet om, at tolden burde nedsættes og betales med en angivet procent af værdien, »derimod enhver udi deres udgift kunde have en vis og sikker efterretning«, vidner baade om forstaaelse af handelens vilkaar og om økonomisk liberalisme. Man mindes om Hannibal Sehesteds ivren for »civile

tolde« i 1640'erne. Specielt kræves nedsættelse af tolden paa salt, »som den fattige mest behøver«, og i forbindelse hermed ønskes det 1655 oprettede saltkompagni ophævet. Finansiell opfindsomhed viser forslaget om en 2 procents arveafgift, begrundet med, at det bør »for billigt og lideligt eragtes, hvor Gud og lykken lader tilfalde 100, at deraf til egen og gemene bedste 2 aflades«.

Den, som uden forbehold og uden, som Gunde Rosenkrantz, at begrænse friheden til kronbønderne, har formet kravet om, at de vornede bønder skulde kunne købe »deres fødesteds frihed« mod at betale fra 20 til 5 rdl. »efter enhvers middel« — »hvilket formodes Kongl. Majt. og den adelige stand naadigst og gunstelige dem lader behage, efterat dog slig deres højhed og hines ufrihed herskab, saa vel som tjener, samt landet og det gemene bedste er skadeligt, som erfaringen lært haver, og noksom kunde deduceres, om tiden og materien det tilstedte og udfordrede« — havde samtidig et klart blik for et af det danske samfunds ømmeste punkter. Christian IV. havde rørt ved dette. Kun én mand udtalte sig senere i 1660erne saa klart og saa uforbeholdent om denne sag. Det hedder i Hannibal Sehesteds, af abbé Jean Paulmyer nedskrevne »politiske testamente« (2. nov. 1666): »Hr. Sehested bemærkede, at en af de vanskeligste og stærkest virkende aarsager til den ringe velstand paa landet i D. Majt.s rige hidrørte fra bøndernes alt for elendige tilstand, især i de egne, hvor de var stavnsbundne (adscripti glebæ), fordi de kun brød sig lidt om ved haardt slid at frembringe afgrøde, som deres herremænd havde mere fordel af end de selv. Hvis de derimod var stillede som i Frankrig og andre steder, hvor samme ret før i tiden bestod og lidt efter lidt er blevet afskaffet, og overskudet mod betaling af en vis sum penge eller en vis fast begrænset mængde korn eller andre levnedsmidler stod til deres egen helt fri disposition, uden at de kunde underkastes mere end et fastsat antal hoveriarbejder pr. aar, var det hans tro, at en saadan frihed i Danmark vilde have samme virkning, som den har haft i de andre europæiske stater, som har indført den, og at den paa denne maade frigjorte befolkning med langt større kraft vilde hengive sig til arbejde, til landbrug, til haandværk og til handel, alt til stor gavn for Deres Majestæt.

Han indrømmede dog, at for at betage herremændene aarsag til klage, vilde det være godt kun at gaa gradvis frem og ved umærkelige skridt, saaledes at man indførte den ny tilstand ved de lempeligste midler, som D. M. kunde udgrunde i sit raad; hvorved de kunde faa hjælp fra de eksempler, som læses hos dem, som har behandlet de stavnsbundnes forsvinden og de livegnes frigørelse i Frankrig, Italien, Spanien og andre steder.«

Forslaget om vornedskabets afløsning var helt i Hannibal Sehesteds aand.

I de følgende paragrafer taler finansmanden og den militært sagkyn-
dige. Alle unge karle i riget skulde betale 1 rdl. hver om aaret for at slippe
for udskrivning — »derved da kunde betages den fordel, andre deraf ved
underslæb trække« —, og for pengene skulde der hverves »frivillige exerce-
rede folk«. En saadan pengeafløsning af udskrivningsbyrden var praktise-
ret i juli 1646 af Hannibal Sehested som norsk statholder, men atter op-
givet, vistnok fordi den norske bonde knurrede over ny skattebyrder. Her-
efter følger et forslag om en vidtgaaende skattereform, som forsøgte ved
en kombination af den slesvig-holstenske plovtalsansættelse og den danske
landgilde-hartkornsberegning at vinde et fastere og mere overskueligt grund-
lag for skatteansættelsen i landet — en første begyndelse til en ny ma-
trikulering.

»Af *Norge* formodes ved lige og andre middel og det lands vilkaar at
kunne en mærkelig hjælp erholdes, blandt andet og, om bjergværker, told
og save bleve opbødne til dem deraf mest vilde give.« Vi ser her, at ind-
læggets fædre heller ikke var ukendte med nordrigets forhold og mulig-
heder, selv om disse i et dansk-borgerligt indlæg naturligvis blot lige kunde
strefjes.

I de afsluttende bemærkninger i indlæggets første afsnit indskærper
»den borgerlige stands deputerede« indtrængende kongen og rigsraadet nød-
vendigheden af besparelser baade med hensyn til hofholdningen, militien,
fæstningerne, flaadens og gældsforrentningen. Alle unødvendige betjente bør
fjernes, bl. a. de »høje toldofficerer og visitører«, som tog store provi-
sioner uden at gøre »daglig fornøden tjeneste«. Toldinspektionen burde
overdrages byernes øvrigheder. Nedskæringen skulde ogsaa omfatte mili-
tæret, saaledes at der ikke holdtes en større milit, end der behøvedes til
fæstningernes garnison — som delvis kunde bestaa af »nogle regimenter af
landfolket« (tanken var altsaa aabenbart, at den førnævnte »frivillige
exercerede hær« skulde bestaa af danske bønderkarle), som dør fik en maa-
neds exercits og derpaa afløstes af andre —, og de højtgagerede officerers
tal burde indskrænkes til det mindst mulige. Hvad flaadens angaar, kunde
man, til man fik bedre raad, hjælpe sig med defensionsskibe, privilegerede
med halv toldfrihed. Bygningen af ny orlogsskibe burde bortliciteres, saa-
ledes at private (som Hannibal Sehested i 1640'erne) paatog sig at bygge
skibe for kronen. Imidlertid burde man »søge forsikring om allieredes
trygge og hastige undsætning af skibe og folk, derved en stor bekostning
aarlig skulde kunne erøves«. Det samme blik for militærforfatningens nøje
sammenhæng med rigets ydrepolitiske stilling og forbindelser træder ogsaa
frem i raadet om altid at sørge for, »at mod overfald og offens man kunde
være forsikret om ilig og noksom allieredes assistens til lands og vands«.

Med hensyn til rigens gæld burde, skønt »største del des kreditorer (er) fattige enkers og umyndiges store nødtørft«, dog, »efter at fælles fædreland er i betryk«, hver god patriot efter fordringens beskaffenhed lade sig afkorte noget. Der udtaltes her et princip, som det af Sehested ledede skatkammerkollegium senere paa sin maade bragte til udførelse. I øvrigt burde især alle Københavns indbyggere nøjagtigt tilfredsstilles, »udi henseende til udstandne pressur, og de derved kunne erholdes ved næring, middel og affektion fremdeles at undsætte, naar fornøden hast det kan udfordre«.

I lighed med adelen i dens indlæg af 19. september ønsker ogsaa det store borgerlige reformprojekt stændersk kontrol med finansstyrelsen, nemlig ved to adelige og to uadelige kommissærer for hver provins. Desuden burde der gøres regnskab for de kontributioner, som var udgivne »siden forrige svenske krig«. Dette krav optoges senere i den af Hannibal Sehested udarbejdede instrux for skatkammerkollegiet af 8. nov. 1660, idet dog tidsgrænsen her er sat ved kongens tronbestigelse 1648. Sidste paragraf i dette afsnit røber et dybtgaaende indblik i kronens finanstransaktioner og indeholder en kritik af dens forhold til leverandørerne. Alle faste leverancer til hoffet, flaaden og andre statsbehov burde afskaffes, saa snart man ejede midler til at kunne købe kontant af dem, af hvem bedst køb kunde have »uden persons anseelse; hvorved en god fordel aarlig eragtes at erholdes«.

Det følgende afsnit gælder midlerne »til købstædernes og kommerciens befordring« og opstiller bl. a. saadanne fordringer som afskaffelse af told mellem provinserne og byer i samme provins, nedsættelse af tolden paa salt, hvede og rug, stadfæstelse af de gamle købstadpriviligier, eneret til handel i riget for dettes egne borgere med udelukkelse af fremmede, afskaffelse af særfriheder og monopoler og ret for borgere, som gjorde udlæg hos adelige debitorer, til at faa udlagt det bedste løsøre og jordegods og beholde det som ejendom. Det var for en stor del ønskemaal, som gennem et halvt aarhundrede eller mere havde været den danske borgerstands. Til vedligeholdelse af byernes fæstninger og offentlige bygninger og til øvrighedspersonernes underhold burde byerne oppebære $\frac{1}{10}$ af den i dem faldne told og accise. København burde dog nyde halvdelen af disse indtægter »for des udstandne pressur, derved rigens og undersaaternes respekt og velstand beholdt og befordret er« og paa grund af dens store udgifter til vedligeholdelse af fæstninger, broer, dæmninger, veje, porte osv. »Derimod da ville de forpligtede være, naar fæstningen engang først er repareret, forfærdiget og bragt til perfektion, den siden at vedligeholde, kronen og dens undersaatte, som ellers derudi have stor interesse, uden videre bekostning.«

Her kan indlægget altsaa afgive et tilsagn paa byen Københavns vegne. Blandt de øvrige krav til byernes bedste er det vigtigste, at »den borger-

lige stand herefter for ufri at tituleres forskaanes maatte«, og at magistraten maatte faa ret til selv at vælge sine medlemmer — det sidste er en gentagelse i til de øvrige købstæder udvidet form af et punkt i de københavnske borgeres privilegieønsker af jan. 1659 — og til helt at befries for lensmændenes indgriben i byens anliggender.

Indlæggets slutningsafsnit angik atter »landsens indbygges velstand og befordring udi almindelighed«. Som første punkt rejstes her kravet om, at der »bliver betænkt paa en sikker og bestandig freds holdelse«. »Og eftersom en del af provinserne paa 30 aars tid 4 gange haver været overfalden af krig, om des aarsag de lidet eller intet haver været forstændiget«, lød fordringen, at »herefter intet vigtigt det gemene bedste antræffende sluttes uden samtlige stænders deliberation og samtykke, og derudi landsens bedste at observeres, og ingen sær vild anses«. Et krav af denne art var tidligere fremsat af Københavns borgere og optaget i byens privilegier; her udvides det til at gælde alle rigets stænder. Med en lignende overførelse af et københavnsk, i privilegierne optaget krav til landet som helhed fordredes der, at hver provins maatte have en fuldmægtig, som ejede fri adgang til konge og rigsraad og stemme i rigens sager paa provinsens vegne samt varetog dennes anliggender til hove.

I nær overensstemmelse med det af adelen 19. september hævdede indfødsretsprincip er kravet om, at »indfødte officerer (skulde) beforders til de højeste charger«. Og motiveringen: »derved andre at anlede dem at beflitte til fædrelandets tjeneste« viser den almindelig fædrelandsfølelse, hvis varme lyser gennem indlægget fra først til sidst, og som ogsaa træder frem i fordringen om en almindelig bevæbning og exercering af alle rigets indbyggere, saaledes at en landstorm hurtigt kunde rejses i nødtilfælde.

For tanken om et almindeligt landeværn af alle vaabenføre mænd, suppleret med udskrevne enheder af »unge karle og ledige personer«, havde repræsentanter for købstæderne i 1645 gjort sig til talsmænd, og et samtidigt adeligt indlæg hvilede paa de samme synspunkter. For Norges vedkommende var tanken om en almindelig landstorm med stor styrke fremsat i Hannibal Sehesteds store Forsvarsskrift fra 1650.¹

For at skabe større hurtighed i retsplejen foreslaas det, at der enten oprettes provinsielle appeldomstole, bestaaende af provinsens raader og »andre adelige og borgerlige standspersoner«, eller at »rigens raad, som her i København residerer«, fungerer som en permanent øverste rigsdomstol under navnet »højesteret«. Kancelliet burde samtidig fritages for »alt det, som ved lands lov og ret kan og bør ordeles«.

¹ Se ovenfor s. 125.

Om centraladministrationens ordning udtalte indlægget sig, bortset fra, hvad der tidligere var sagt om raadernes og de høje embedsmænds lønningsmaade og om indførelse af »dygtige bogholdere« i finansstyrelsen, blot skitserende. »Dersom og de ledige høje rigens offitser bleve kompletterede, og alting saaledes ordnet, at rigens mangfoldige ærinde og tunge byrder ikke stedse lægges paa én eller nogle faa herrer, men saaledes kunde distribueres, at enhver sit uden største besværlighed og med lyst og velvillighed kunde forrette, var det højligt at ønske, og kunde derved fædrelandets store velstand forarbejdes«. Hvad forfatteren havde i tanke med denne »distribuering«, siges ikke direkte, men man tager sikkert ikke fejl i her at se et fingerpeg mod det kollegiestyre, som var udformet i Sverige, som Hannibal Sehested havde begyndt i Norge, og som det danske rigsraad siden havde gjort sig til talsmand for i Danmark.

Indlægget endte med at hjemstille »disse vore enfoldige betænkninger og forslag« til kongens og raadets »betænkning og behag«, idet det udtrykte tillid til, at de »disse rigers og undersaaters betrængte, vanskelige og usikre tilstand saaledes overveje og formidler, at derved Guds ære og fædrelandets prosperitet forfremmes«.

Det store septemberindlæg er enestaaende alene ved sit omfang. Der var ikke tidligere i Danmark fremkommet en stænderbetænkning af saadanne dimensioner. Det, som kommer det nærmest i omfang og i flere henseender ogsaa i udformning er Hannibal Sehesteds memorialer til konge og raad fra hans norske statholdertid. Om disse minder det ogsaa ved sit faste greb om de foreliggende konkrete problemer og sin frihed for den frase-rigdom og den taagetale, som præger Gunde Rosenkrantz' politiske indlæg, og som stundom vansirer ogsaa rigsraadets betænkninger. Ogsaa fra indholdets side er det uden mage. Fridericia har med nogen ret sidestillet det med indlæggene fra det engelske lange parlaments første dage og med de franske cahiers de doléances fra 1789. Det afviger imidlertid fra disse sidste ved sit intime kendskab til den centrale forvaltning og især stats-husholdningens mangler og behov, saaledes som disse kun kunde bedømmes inde fra, af en mand eller mænd, som besad mangeaarig erfaring i dansk statslivs forskellige afskygninger, og ved at tage fast og realistisk stadi i den foreliggende situation og at søge veje til at løse dennes hovedproblem: hvorledes staten med mindst byrde for sine krigsramte undersaatte kunde faa midler til sine nødvendige behov. Ejendommeligt for det er desuden, som allerede paaaget, dets frihed for en snævrere standsindstilling og for al partifanatisme. Dets krav rammer paa flere punkter adelige og andre privilegier, men det kan ikke betegnes som adelsfjendtligt. Det vil varetage

alle stænders, ogsaa de vornede bønders, tarv, og samle deres kræfter i arbejdet for rigets genopbygning og forsvar.

Den dybest rammende dom om det i dobbelt forstand store indlæg, som ingen dansk kan læse uden grebetheid og stolthed, er fældet af rigshofmester Gersdorff — den mand, i hvis tale det tog sit udgangspunkt — i hans ord til den hollandske gesandt Vogelsangh 4. oktober 1660: »I sandhed, de herrer, med hvem vi har at gøre, er mænd af forstand og klogskab, og jeg finder, at der endnu er kærlighed til riget og en stor trang til at sætte de forfaldne sager paa fode igen.« Men samtidig melder sig et andet minde, mindet om de ord i brevet til den svenske rigsdrost af 25. august, hvormed Hannibal Sehested bad, at Vorherre »vilde velsigne disse riger med langvarig fred og rolighed, at alting maa komme udi *en god og oprigtig fortroenhed blandt alle stænder*.«¹

At indlægget er blevet til i samraad med repræsentanter for byen København, er utvivlsomt. Det har som vigtig forudsætning Københavns privilegier og privilegieønsker, det kræver særfordele for København og giver et tilsagn paa hovedstadens vegne. Men vi er samtidig ikke i stand til at udpege nogen københavnsk borger, hvem vi tør tillægge den intime viden om kronens finanstilstand og den politiske dristighed, som ligger bag dets afgørende afsnit, dem om finansreformerne, og frem for alt det vidtskuende overblik over det dansk-norske statssamfund og dets problemer, som præger det. Maaske har Hans Nansen været med til dets udformning, dets eneforfatter er han næppe. Og der er træk i det, som peger bort fra ham, især det fremsatte krav om saltkompagniets ophævelse, thi i dette var hans medborgmester og sønnekones fader Peder Pedersen direktør, og Nansen medunderskrev senere, i dec. 1661, statskollegiets betænkning til fordel for dets opretholdelse.

Flere ting i indlægget viser københavnsk-borgerlig inspiration. Et af sine forslag, det om en matrikelskat efter holstensk mønster, synes det imidlertid at have hentet fra en i den nærmeste tid før stændermødet forfattet anonym betænkning om finanstilstandens forbedring, hvis forfatter, en finanskyndig mand med kendskab til holstenske, hollandske og svenske forhold og, som det synes, adgang til rentekammermateriale, efter hele sit stade nærmest synes at høre til inden for adelens kredse. Ogsaa hvor talen er om lønningen af rigsraader og andre høje embedsmænd, afløsning af kronbøndernes ægt- og arbejdsbyrder, ladegaardenes dyrkning, tolden, defensionsskibene og indretningen af »kollegial administration« i finansstyrel-

¹ Se ovenfor s. 236.

sen, er der lighedspunkter til stede mellem de to skriftstykker. Septemberindlægget er imidlertid langt mere radikalt. Betænkningen vil saaledes, i lighed med Gersdorff i hans aabningstale, have konsumtionsskatten til at omfatte alle stænder, men den viger i øvrigt tilbage for videre gaaende skridt over for adelen og tager afstand fra en bortforpagtning af lenene. Dens hærbudget gør militærpartiet væsentlige indrømmelser. Om salg af krongods eller ophævelse af vornedskabet er der ikke tale.

Ad hvilke veje betænkningen, som synes beregnet for kongen, rigsraadet og rentekammeret, er kommet til de københavnske borgeres kendskab, som fylkede sig om det store indlæg, er vi ude af stand til at efterspore. Der er imidlertid et mærkeligt forhold til stede ved septemberindlægget, som ikke kan undgaa at slaa enhver opmærksom læser af dette. Den tyske 1700-tals-historiker L. T. Spittler og senere den danske finanshistoriker C. Christiansen har peget paa, at tanken om saa godt som alt, hvad den danske envalde i sin første tid gennemførte eller søgte at gennemføre af reformer, var fremsat i dette indlæg. Rigtigere vilde det imidlertid være at sige, at det store indlæg, hvad dets finanspolitiske side angaar, blev program for den ny rigsskatmester Hannibal Sehested og det af ham ledede skatkammerkollegium. En række bærende tanker i septemberindlægget faldt saa nøje sammen med Sehesteds tankegang, at han som rigsskatmester tog dem som retningslinier for sin politik. Det er ovenfor paaavist, hvorledes han tidligere havde givet adskillige af disse tanker udtryk i ord eller gerning. Til ingen anden enkeltmand kan indlægget sættes i en saadan tilknytning. Vi ved, hvor populær han var blandt de københavnske borgere, og vi skal se, at han lidt over en maaned efter dets fremkomst fik ledelsen af de mest afgørende spørgsmaal — finansproblemerne — i sin haand, udpeget hertil, som det synes, bl. a. af disse borgeres førere. Det er svært at afvise den tanke, at han, hvem Martin Tancke og andre opfattede som »alle raadslagningernes leder«, har haft en væsentlig andel i indlæggets udarbejdelse.

Alle stændermødets borgerdeputerede var imidlertid ikke til sinds at ville gaa ind for det i dets helhed. Man slettede først to af dets punkter, det om halv toldfrihed for adelen og det om saltkompagniets ophævelse. Alligevel opnaaede det ikke vedtagelse i borgerstandens plenum. 20. september opsattes saa et udtog af det, som indeholdt kravene om lensreformen, ladegaardenes udskiftning til bønder eller bortforpagtning, afløsning af kronbøndernes ægt- og arbejdsbyrder, nedsættelse af tolden, afskaffelse af toldembedsmændene og hver købstads oppebæring af $\frac{1}{10}$ af dens told og accise. I sin oprindelige form indeholdt udtoget tillige et krav om, at de ikke til garnisoner og fæstninger nødvendige troppestyrker til hest og fods straks skulde aftakkes, »eftersom de landene ej til nogen beskærmelse kan

være, men ikkun, hvis ringe middel hos undersaatterne tilbage kan have, ganske konsumerer og ruinerer«. Men dette er senere overstreget, formentligt, fordi det paapegedes, at det vilde falde kongen og militærpartiet for stærkt for brystet. Heller ikke konsumtionsskattens afskaffelse nævnes — naturligt nok, thi borgerstand og gejstlighed indgav 20. september deres den foregaaende dag daterede konsumtionsbevilling. I denne bevilling møder vi i øvrigt et par tanker fra det store indlæg: hver købstad burde nyde $\frac{1}{10}$ af sin konsumtionstold, og der skulde forordnes kommissærer af alle tre stænder til at føre tilsyn med al statens indtægt og udgift og regnskaberne derfor, hvilke kommissærer burde have adgang til kongen, »menigmands anliggender at andrage, naar behøves«.

Heller ikke indlægget af 20. september samlede saa mange stemmer om sig, at det i underskrevet stand kunde overleveres kongen, til hvem det, som konsumtionsindlægget af 19. sept., med forbigaaelse af raadet, alene var stilet. Og et 21.-22. september i de »undernævnte stæder«s navn til kongen affattet indlæg, som fra det store programskrift bl. a. optog kravene om en arveafgift, nedsættelse af saltolden, en fuldmægtig ved hove med fri adgang til konge og raad, særlige provinsmøder og byernes ret til selv at vælge magistrater, synes lige saa lidt at være indgivet. Først den 26. september — efter at adelen var fremkommet med sine ny store bevillinger, der syntes at ville overbyde de borgerlig-gejstlige tilbud — vovede de danske borgere sig frem med 20. september-indlægget. Dog i noget ændret form. Kravet om hærtaftagningen var udgaaet. Indlægget har faaet en mere ærbødigt henstillende tone, og det tilføjes til slut, at de fremsatte forslag »alene til den ende er opsatte, om naadigst kunde eragtes hjælp deraf til rigens store udgifter at kunne bekommes, hvis konsumtionsmiddel ej kunde tilstrække«. Indlægget var dateret 25. september og overleveredes den følgende dags formiddag til kongen direkte i højtidelig audiens af et borgerudvalg med borgmester Hans Nansen i spidsen.

Ophøret af den borgerlige vaklen hænger i alt fald til dels sammen med det adelige forsøg paa at undgaa den af de »konjungerede« krævede ophævelse af konsumtionsfriheden paa sædegaardene ved store bevillinger paa andre punkter. Den 25. underskrev de konjungerede en erklæring til kongen, som overleveredes samme dag, og hvori de vel gik med til stempelafgiftens fortsættelse for tre aar og til afgiften af støvler og sko, men med delvis mindre satser end i adelens bevilling. Med hensyn til de adelige tilbud om en hovedskat for sædegaardstyendet erklærede de sig villige til en lignende skat for deres tjenere — mod helt at slippe for konsumtionsskat! At den sidste skat var lidet populær blandt de uadelige stænder, er sikkert, men man vidste, at kongen ønskede den. Hovedformaalet med det gejstlig-borgerlige

hovedskatstilbud synes da at have været det taktiske: at fravryste adelen den sidste omstridte privilegieskanse. Og for at vinde kongen for sig i denne sag tog borgerne endelig det afgørende skridt med hensyn til lensreformen, idet de samtidig skød baade de specielt stænderske og specielt borgerlige krav i det store reformprojekt og kravet om en hærreduktion foreløbigt i baggrunden. At det sidste krav i øvrigt var levende i borgerkredse, fremgaar af et ogsaa 25. september dateret indlæg til kongen, underskrevet af de fynske og laalandske købstæders deputerede, som klagede haardt over indkvarteringsbyrden. Det danner en parallel til det fjerde af de indlæg, som underskrevet denne dato, nemlig en rigsraadsbetænkning, som — selv om den paa visse punkter kom militærpartiet i møde — krævede en omfattende hærreduktion. Hans Schack tog bestemt afstand fra denne betænkning, og ogsaa Gunde Rosenkrantz nægtede at underskrive.

III.

ADELENS VIGEN I PRIVILEGIESPØRGSMÅALET. FORSLAGET OM ARVERIGET. DEN ADELIGE MODSTAND BRYDES. HAANDFÆSTNINGEN TILBAGELEVERES KONGEN. ARVEHYLDINGEN.

DEN SITUATION, som forelaa den 26. september 1660, er en af de mest komplicerede i Danmarks indrepolitiske historie. Paa den ene side stod ønsket om en radikal nedskæring af hæren. Det næredes af alle danske stænder. Paa den anden side ønsket om at bevare størstedelen af de hvervede tropper. Dets ordfører var rigsraad og feltmarskal Hans Schack, som støttedes af sin raadskollega Gunde Rosenkrantz og af hærens tyske officerer, og det faldt uden al tvivl sammen med kongens anskuelser. De veje, ad hvilke midler til hærens underhold hurtigst mentes at kunne skaffes, var store indirekte skatter, og herom havde da ogsaa kongen allerede i februar stillet forslag. Stænderne var gaaet med hertil, men understænderne ønskede konsumtionsskattens satser sat relativt lavt, og de opstillede under biskop Svanes førerskab kravet om, at ingen stand skulde nyde nogen frihed for denne skat, et krav, som kunde støtte sig paa ord i rigshofmesterens aabningstale. Adelen var, bl. a. under trykket af de »konjungerede«s lighedskrav, gaaet meget vidt i sine bevillinger, og det saa ud til, at disse bevillinger tilfredsstillede hoffet, saaledes at den fulde gennemførelse af lighedsprincippet for det fik underordnet betydning. At rigsraadet ivrede for en hærneds-kæring var heller ikke af afgørende betydning, thi havde kongen og hans militære raadgivere først midlerne i hænde, var raadet næppe i stand til at hindre det udvidede militærprograms gennemførelse.

I modsætning til hoffets og de høje officerers militæropfattelse og til det indirekte skattesystem stod det store reformprojekt af 17. september, som tillige var præget af ønsket om at samle alle danske stænder om radikale ændringer i rigets statshusholdning og styrelse paa konstitutionelt-stændersk grundlag. Men selv om dets reduktionskrav med hensyn til hæren og embedspersonellet gik imod hoffets ønsker, saa rettede dets fordring om kronens fri dispositionsret over krongodset samtidig et afgørende stød mod et hovedpunkt i adelsprivilegierne.

Hvis dette forslag i sin helhed var blevet overleveret kongen og rigsraadet den 17. september med alle borgerdeputerede bag sig, og disse fortsat havde fylket sig om alle dets punkter, havde Danmarks historie sikkert i væsentlige henseender formet sig anderledes, end tilfældet blev. Det viste sig, at dets ophavsmænd ikke havde vurderet situationens faktorer og ikke mindst stemningen i borgerkredse fuldt rigtigt. Det lykkedes imidlertid efter nogen vaklen og nølen at samle borgerne, oprirrede som de var over de truende store indirekte skatter og over adelens forsøg paa at bevare skattefriheden paa sædegaardene, om en af dets hovedtanker: at kronen burde raade frit over sit eget gods.

Tanken om en radikal lensreform var ikke ny. Den spillede en hovedrolle i Christian IV.s politik i hans sidste aar, men han havde her lidt nederlag over for raad og adel. At den nu forelagdes Frederik III. af rigets borgerstand, kunde ikke undgaa at gøre indtryk paa ham. Den ny svenske resident Gustav Duwall, som da var i København og færdedes i hof- og raadskredse, vidner, at dette var tilfældet, og at ogsaa virkningen paa rigsraadet var stærk. De kongen nærmest staaende raader skulde, efter hvad Duwall erfarede, have tilbudt for tre aar — samme periode, som var fastsat for konsumtionsskatten — at afstaa deres lensindtægter til kronen. Men det borgerlige indlæg gjorde, i forbindelse med understændernes modstand mod det adelige skatteprogram, ogsaa et stærkt indtryk paa store dele af adelen. Efter fire dages forhandlinger mellem raaderne indbyrdes og mellem dem og adelen opgav 30. september 23 adelsmænd med rigshofmester Gersdorff og de tre deputerede raader i spidsen det sidste lille »præ« og gik ind paa at betale konsumtionsskat af hele deres forbrug for de tre aar, skatten skulde vare. Det skete, skrev underskriverne, kongen »til allerunderdanigste behag« og »efter Hans Majt.s indstændige begæring«.

Den adelige front var begyndt at vakle og splittes. En gruppe adelsmænd med fire raader i spidsen havde bøjet sig for de »konjungerede« krav paa et punkt, hvor man altid før bestemt havde hævdet sit privilegium. Men en konsumtionsskat, suppleret med en stempelafgift og de ordinære indtægter af len, tolde m. m., vilde ikke med de af understænderne bevilgede satser være i stand til at dække statens udgifter, i alt fald ikke, saafremt hoffet og militæret fastholdt planen om et hærbudget paa $\frac{1}{2}$ mill. rdl. aarligt. Og det maatte samtidig være hoffet og dets militære raadgivere i høj grad imod, at forvaltningen af forsvarsmidlerne, som det krævedes af alle stænder, delvis lagdes i hænderne paa stænderske kommissærer. Nu havde imidlertid de borgerlige deputerede, inspirerede af det store anonyme reformprojekt, foreslaaet at give kronen fri raadighed over sit gods. Dette forslag vilde imidlertid i sin gennemførelse rette et haardt

slag mod rigsraadet og adelen. Skulde lensreformen føres igennem, maatte der gives den kongelige administration friere hænder i forhold til raadet, og de paragrafer i haandfæstningen, som begrænsede kongens dispositionsret over len og gejstlige præbender, maatte sættes ud af kraft.

Hvor mange blandt underskriverne af det borgerlige reformindlæg af 25. september, som har forstaaet denne konsekvens, er uvist. Men vi kan spore, at der i de sidste dage af september fandt en agitation sted mod rigsraadet og med fremhævelse af kongen som den, der kunde lette menigmands byrder, naar han fik fri hænder. Bemærkelsesværdigt er det, at det nævnte indlæg den 26. leveredes kongen direkte og ikke, som de tidligere indlæg, gennem rigsraadet. Og den 29. skrev den deputerede for Kalundborg købstad, borgmester Peder Trelund, til sine bysbørn: »Jeg kan intet skrive Eder om stændernes forretning endnu: her siges, at Majestæten skal have sendt rigens raad og adelen stændernes forslag¹, at de sig derpaa skal resolve, hvilket endnu ikke er sket, men de gaa flittig i raadstuen hver dag med tillukte døre. Hvad der vil blive af, er Gud bekendt, han hjælpe vores naadigste konge og os fattige fortrykte borgerstand op igen for sit navns skyld. Her er ellers ganske ingen barmhjertighed mod os, men des mere byrde, kongen hjalp os gerne, om det var muligt«. Trelund oplyser tillige, at det »er forbudet, at ingen maa rejse herfra«. Hvem der har udstedt et saadant forbud, er ukendt; men da det næppe var kongen eller raadet, er det naturligst at tænke paa de »konjungerede«s førere, for hvem det var magtpaaliggende at holde den gejstlig-borgerlige blok samlet, til et resultat var naaet. —

Det har sin interesse, i lyset af det skildrede hændelsesforløb, at følge Hannibal Sehesteds bevægelser i anden halvdel af september, saa vidt det er muligt. Han var, som tidligere omtalt, 11. september af kongen blevet attacheret dronning Christina, som 14.-17. september opholdt sig i København som det danske kongepars gæst. Den 18. var det, at han fulgte dronningen over Sundet og til Duwall meddelte sin plan om en snarlig udenlandsrejse. Den 17. fik han i tyske kancelli opsat udkast til en kongelig anbefalingskrivelse for ham til de Spanske Nederlandes guvernør, markien af Caracena, og den 25. en tilsvarende skrivelse til kongen af England.² Gaar vi ud fra, at han har haft andel i det store reformindlæg af 17. september, maa det have været en skuffelse for ham, at det ikke blev vedtaget af borgernes forsamling. Udviklingen indtil den 25., da det syntes, som om der skulde opnaas et kompromis i skattespørgsmaalet med stænder-

¹ Der maa tænkes paa det borgerlige forslag om lenene og maaske fællesindlægget af 25. september.

² Ovenfor s. 240.

mødets snarlige afslutning som følge, gav heller ikke stort haab om en situation, som kunde give ham lejlighed til at gribe aktivt ind og skabe sig en ny fremtid som dansk statsmand. Det synes da naturligt, at han traf forberedelser til den længe paatænkte rejsefærd. Hertil kom, at existensen af de to anbefalingsbreve maatte være et nyttigt vaaben, en slags »alibi«, over for dem inden for raadets og adelens rækker, som kunde mistænke ham for at ville udnytte de politiske konflikter til egen fordel. Den 25.-26. skete der saa det, at de mænd inden for Københavns borgerstand, som sluttede op om det store projekt, satte det udtog af det, som foreslog en lensreform, igennem hos deres standsfæller og fik det overleveret til kongen, forsynet med alle borgerdeputeredes underskrifter. En ny fase i stændermødets gang var indtraadt, og fra nu af hører vi ikke mere om Sehesteds rejseplaner. Den 30. september, den dag, da en adelsgruppe bøjede sig for de »konjungerede«s lighedskrav, og adelens modstandsfront viste vigende tendens, gav Frederik III. lensforvalteren i Trondhjem og de to toldforvaltere for det nordenfjeldske Norge ordre til inden 11. november at betale Sehested 8000 rdl. af tolden i Trondhjem. 1. okt. fik Sehested selv brev herom, med kongens løfte om, saafremt pengene ikke indløb til rette tid, at dække de renter, som Sehested skulde betale Joachim Irgens, med hvem han havde akkorde-ret om udbetaling af summen. Man fejler næppe ved, med Fridericia, at se denne ordre som udtryk for kongens ønske om at fastholde i landet den mand, som ene af alle havde forudsætninger for at optræde som »mediator« mellem stænderne og for at give et nyt régime form og fasthed. Bemærkelsesværdigt i denne forbindelse er det, at Sehesteds bestallingsbrev som rigens skatmester, der vanskeligt kan være udfærdiget før 26. oktober, er antedateret til 1. okt. 1660. —

I skattesagen var der med den adelige bevillingsakt af 30. september endnu ikke skabt fuld enighed. Der herskede stadig tvist om skattesatsernes størrelse. Før den sidste adelige bevilling forelaa, var der af regeringen blevet udarbejdet et udkast til forordning om konsumtionen, bestemt til at publiceres 1. oktober. Det holdt sig, idet det berømmede offerviljen hos stænderne, »i særdeleshed de, som for andre ere privilegerede«, og udtalte haab om, at »alle retsindige patrioter« fulgte det givne eksempel, til de af raadet foreslaaede og af adelen bevilgede højere satser. Dette forordningsudkast har faaet sin form i kancelliet og er aabenbart i flere henseender udtryk for raadsflertallets indstilling. Bl. a. lagde det forvaltningen af de paa landet indkomne skattemidler i raadernes og landkommissærernes hænder og paabød, at indtægterne ikke maatte anvendes til »andet brug, end de samtykkede ere«. Paa den anden side stemte satsernes højde med kongens ønske, og den givne begrundelse — at skabe et stærkt forsvar mod et

Borgmester Hans Nansen.
Kopi efter Karel van Mander, Frederiksborg.

Borgmester Anders Lydichsen, Aarhus, deputeret paa stændermødet 1660.
Maleri i »Den gamle By«, Aarhus.

nyt angreb fra arvefjenden i øst — faldt godt i traad med militærpartiets syn.

2. oktober oplæstes udkastet for et i raadstuen indkaldt udvalg af gejstlige og verdslige deputerede, idet det dog var ændret i henhold til adelens sidste erklæring, saaledes at den her tilstaaede bevilling af sædegaardsforbruget sattes i stedet for hovedskatten af tjenerskabet. Som det var at vente, var understænderne ikke tilfreds med satserne. Paa ny vendte de sig til kongen i et indlæg af 4. oktober, hvori de hævdede, at disse satser laa over deres evne. De gik med til en mindre forhøjelse for malt og rug, men bad sig i øvrigt forskaanede for de ikke i deres bevilling af 19. september nævnte afgifter. Endelig bad de kongen anordne, »at dette værk med forderligste udi enighed og lighed blandt alle stænder uden nogen exception maa komme til en god ende, saa at baade gejstlig og verdslig kan komme til deres«. Købstæderne ønskede sig fritagne for den store indkvarteringsbyrde, »saa de ej ganske deraf vorder ruinerede«.

Indlægget vidner om, at stændernes flertal ønskede at faa ende paa mødet. At man i almindelighed ansaa dets opgaver for endt, synes ogsaa at fremgaa deraf, at en række borgerlige deputerede mellem 25. september og 4. oktober rejste hjem. Naar Københavns magistrat og »32 mænd« 4. oktober i en skrivelse til kongen gentog sit krav fra juni-juli om, at byens privilegier nu maatte komme »udi fuldkommen brug«, kan det ogsaa forklares med følelsen af, at man stod over for stændermødets afslutning.

Endnu var imidlertid intet svar givet paa det 26. september til kongen leverede borgerlige reformforslag. Og den gruppe, som havde ført dette frem og drevet dets vedtagelse igennem, var ikke til sinds at slippe det. Det viser et udkast til en akt, som er bevaret i afskrift fra 18. aarhundrede med datoen 4. oktober 1660.

Udkastet har to punkter. Det første knytter sig dels til det store septemberprojekts forslag om ansættelse af »dygtige bogholdere«, dels til det overleverede indlæg af 25.-26. september. Det bad kongen, saa fremt indlæggets forslag om, hvorledes »os synes, at riget i sin tid kunde komme af dets besværligheder, hvorudi det i denne krigstid er geraaden«, behagede ham, da at lade ordinere »en rigens bogholder, som bogholden forstod«, og som daglig kunde stille ham for øje »imod de højædle velbaarne herrer Danmarks Riges højvise raad . . . hvad indkomsten bliver, og hvor den igen henvendes«.

Der foresloges altsaa en ny rigsebedsmand for finanserne. Tanken var for saa vidt ikke ny, som der fra adelig side paa valgrigsdagen 1648

var stillet forslag om udnævnelse af »en rigens penningemester«. Udkastets henstilling skulde til sin tid opfyldes ved udnævnelsen af en »rigens skatmester«.

Udkastets andet afsnit sluttede sig i sin motivering til den lovprisning af kongen, som rigshofmesteren i sin tale den 10. september havde lagt op til.

»Og som vi nu formoder, at stænderne snart adskilles, og vi som udenbys hjemme haver, til rejsen forløves«, saa følte underskriverne, at de skyldte kongen tak, dels fordi han havde sammenkaldt stænderne og villet høre deres »enfoldige betænkende«, dels fordi han »i denne bys belejnings farlige tid for sine undersaatte hverken nat eller dag (havde) sparet nogen flid eller skyet nogen fare, men med des heroiske og mandige mod foregaaen des undersaatte og byens indbyggere, at næst den Højestes bistand sejren er erholden og fjendens intention bleven til intet, hvorved vi samtlige ere frelste og fra fjendens aag, Gud ske lov, forløste, at vi ved vores rette øvrighed er forbleven. Og at vi fremdeles des fastere derved maa forblive og være forbunden, og vi derimod vores huld og troskab ydermere maa lade kende, have vi samtligen enstemmig sluttet, at vi for vores del Hans Kongl. Majt. underdanigst vilde offerere, i den underdanigste forhaabning, det udi naade optages, at *vi vil kende Hans Kongl. Majt. vores naadigste herre og konning og alle Hans Majestæts arvinger for rigens rette arvinger.* Det samme vi og med dette vores aabne brev stadfæster, udi bedste og kraftigste maader det ske kan, at Hans Kongl. Majt. Konning Frederik den Tredie af os underdanigst skal kendes for en ret arveherre og Hans Majt.s børn og arvinger efter hannem, saa at Danmark tillige med Norriges rige skal være og blive fri arveriger til evig tid, uigenkaldet i alle maader, og fremdeles ej ville vide af nogen vælgning, saa længe nogen af (den) kongelige stamme, sæd og blod, være sig herrer eller frøkener, til overs er, men de ville som rette arvinger succedere til evig tid, forpligtendes os og vore efterkommere, at vi udi dette foreskrevne Hans Kongel. Majt., des arvinger og arvingers arving(er) at være og forblive dennem huld og tro, og udi alt at gøre og lade det, som tro undersaatte pligtig og skyldig er. Des til ydermere forsikring haver vi dette med egne hænder underskrevet og forseglet, og videre vi, som udenbys er boende, lover vores principalers konfirmation med forderligst at ville indsende. Actum Kiøbenhaffn d. 4. octobris 1660.«

Saa var der da i de danske borgeres navn opsat et aktstykke, som tilbød kongen og kongehuset den arveret til Danmark og Norge, som den »anonymes consilium« kort efter hyldingen i Christiania 1648 havde raadet Frederik III. til at indføre for Norges vedkommende ved at vinde de norske stænder, især gejstlighed og borgerstand, for tanken, saaledes at de gik

med til at hylde prins Christian som »en rette arving til Norges rige«. Det var sket, efter at, som den anonyme havde tilraadet, byen København var blevet knyttet fastere til kongen end før, dels gennem privilegierne, dels gennem fællesskabet i belejringens haarde aar, og efter at Sjællands biskop og gejstligheden var vundet for en politik, som var i kongemagtens interesse og rettet mod de adelige privilegier. Kongen havde ogsaa, atter i god overensstemmelse med det norske »consilium«, militær rede for i givet tilfælde at kunne true modstandere af forfatningsændringen til at bøje sig.

Hvem der har formet udkastet, er skjult for os. Vi kan blot sige, at han eller de hører hjemme i den gruppe, som stod bag det store reformprojekt af 17. september og det borgerlige indlæg af 25. september. Thi et vigtigt formaal for arveretsoverdragelsen er aabenbart at styrke kongens magt med gennemførelsen af det store reformprogram for øje. Det kan desuden fastslaaes, at tilbudet stemte vel overens med kongens ønsker derved, at arveretten tildeltes saa vel kongehusets mands- som dets spindeside, og derved, at Norge nævntes paa en saadan maade, at den arveret, som kongehuset forud hævdede til dette rige, ikke præjudiceredes. Udkastets ophavsmænd har været vel informerede om kongens synspunkter. Bemærkelsesværdigt er det, at der ikke til gengæld for arveretten kræves et tilsagn af kongen med hensyn til den fremtidige forfatningsform. Det kan dog ikke deraf sluttes, at man vilde overdrage Frederik III. en ubegrænset enevælde. Dels forudsatte aktstykket jo rigsraadets fortsatte bestaaen, dels besad og fastholdt Københavns borgere, der forudsattes som dets første underskrivere, privilegier, som afgørende stred mod en saadan enevælde.

Udkastet led imidlertid af en væsentlig mangel. Det var kun affattet i borgerskabets navn. Skulde overdragelsen af arveretten til riget finde sted paa fuldt lovlig vis, maatte ogsaa de andre stænder: gejstligheden, rigsraadet og adelen være med. Den »gode og oprigtige fortroenhed blandt alle stænder«, som Hannibal Sehested i sit brev til Pehr Brahe havde ønsket, og som var ledestjernen i det store septemberindlæg, maatte være grundlag for skabelsen af en ny statsret i Danmark. Fra først færd var dette ogsaa Frederik III.s standpunkt. Den hollandske gesandt Vogelsangh, der havde sin viden fra rigshofmester Gersdorff, skrev 13. oktober til Generalstaterne: »Højstbemeldte Hans Majestæt indtager en holdning som den, der ikke har eftertragtet og ikke eftertragter dette, men som ikke skal afslaa eller vægre sig, saa fremt det bliver ordentligt tilbudt af alle stænder.« Goës vidste ikke rigtigt, »hvad jeg skal judicere, om han (kongen) i lang tid, som det suspiceres, har agiteret dette consilium, eller om han blot har arriperet den sig denne gang tilbydende occasion«. Men han var overbevist om, »at Hans Kongel. Majt. pro suo genio hellere vilde anvende suaviora media for at

naa sin intention end asperiora«. Den af Molesworth optegnede københavnske tradition giver et tilsvarende billede af kongens holdning: »Han erklærede, at han i sandhed vilde være glad over, at suveræniteten overdroges hans familie arveligt, forudsat at det skete ved almindeligt samtykke.«

At der i begyndelsen af oktober var indledet forhandlinger om arverets-spørgsmaalet mellem kongen og de »konjungerede«s førere, fremgaar af en kort efter affattet beretning af en gejstlig deputeret, vistnok provst Peder Villadsen fra Slagelse, om et møde, som ved denne tid — datoen kan ikke med fuld sikkerhed bestemmes — fandt sted i Københavns bispegaard paa Frue Plads. Til stede var, foruden værten biskop Hans Svane, bisperne Anders Andersen (Ringkøbing) af Aalborg og Johan Didriksen Bartskær af Viborg og muligvis deres embedsbrødre Peder Jensen Kragelund af Ribe og Laurits Jakobsen Hindsholm af Odense, desuden medlemmerne af Københavns magistrat og nogle af de til stændermødet deputerede provster (fra Sjællands, Aarhus og muligvis Viborg stift). Der blev her »delibereret, paa hvad maade man udi forsamlingen kunde for de andre deputerede gøre det forslag om at tilbyde Hans kongl. Majt. riget for et arverige, og da blev konciperet det instrument, som siden Hans Majt. blev overleveret«. Kl. 5 eftermiddag, da det allerede begyndte at mørknes, kom Christoffer Gabel til sted og forhandlede med Hans Svane i en stue, hvor ogsaa borgmester Hans Nansen og en halv time efter biskop Johan Bartskær blev indkaldt. Senere blev ogsaa beretningens forfatter af Svane kaldt ind til Gabel og spurgt af denne, »om jeg kunde forsikre Hans Majt., at det, jeg her paa ministerii vegne lovede og forrettede, ej siden af dem, som mig havde udsikkert, skulde oprippes som den ting, de ej saa expresse havde givet fuldmagt paa at gøre«. Provsten gav udtryk for sin overbevisning om, at den forhandlede regeringsforandring vilde være »til det kongelige huses flor og velstand og rigets gavn og bedste, idet de rige og mægtige nød ej større ret end de fattige og lave«. Han mente ogsaa, at de inden for gejstlighed og borgerstand, »som ønskede at regeres hellere af en end af mange . . . skulde være vel baade de fleste og de myndigste«, og at de ved at staa fast kunde drage de vakkende og dem, som »formedelst en og anden velgerning« fra adelens side holdt paa den gamle regeringsform, med sig. Man burde »med god fornøft og secretezza« søge at faa disse paa bedre tanker, idet man begyndte »med dennem, som man vidste ved deres egen merite eller arv var kommen til nogen myndighed og middel og ej ved adelens forfremmelse«.

Gabel takkede derefter de tilstedeværende »paa Hans Majestæts vegne for den iver og standhaftighed, vi havde ladet se i det svar, enhver af os

havde givet, lovede saaledes at skulle referere Hans Majestæt det, at vi enhver især derfor hos Hans Majt., som han ej vilde paatvivle, jo skulde fornemme i fremtiden nogen sær naade. Hvorpaa han strax gik op paa slottet, men ingen maatte følge ham til døren, uden bispen selv«.

Vi møder her Christoffer Gabel, Frederik III.s kammerskriver og fortrolige tjener, som mellemmand mellem kongen og understændernes førere — thi at han, som senere hans søn Frederik Gabel fortalte, paa eget initiativ skulde have ført hemmelige forhandlinger med disse, er utænkeligt. Frederik Gabel, hvis formaal er at indsætte faderen i den rolle som »alle raadslagningernes leder«, som Martin Tancke og den københavnske overlevering giver Hannibal Sehested, beretter ogsaa om andre hemmelige sammenkomster mellem Gabel, Nansen og Svane baade før og efter det i bispegaarden og fortæller, at Gabel senere søgte Sehested, hvem han tog paa sengen, for at formaa ham til at »optræde som mægler mellem adelen og borgerstanden i kongens favør«. Det er muligt, at kammerskriveren ved andre lejligheder end den nævnte, sikkert overleverede, har været kongens budsending til de »konjungerede«s ledere, men sønnens skildring er saa tendenspræget og paa mange steder saa paaviseligt utroværdig, at intet lader sig bygge paa den.

Har rigshofmester Gersdorff, hvis aabningstale først havde anslaaet motivet: kongens store fortjenester, været vidende om, hvad der var i gære? Man fristes til at tro det, naar man læser de varme ord, han 4. oktober lod falde til Hollænderen Vogelsangh om de »konjungerede«s førere.¹ Var det ogsaa alene for sin sygdoms skyld, at han i disse dage stadig holdt sengen og undlod at deltage i rigsraadets møder? Hvor meget de øvrige raader har vidst, lader sig ikke sikkert oplyse. Rigsraadet indgav 6. oktober en betænkning til kongen, hvori det indtrængende opfordrede til aftakning af en del af hærstyrken, da der var fare for hungersnød, Generalstaterne havde afvist yderligere forstrækninger, og de af stænderne bevilgede midler alle vilde medgaa til de militære udgifter. Det tilraadede alene at holde en national milits som i Sverige og sluttede med en opfordring til at besætte de ledige rigsembeder og til »regeringen at stille i slig form, som den i fremfarne lovlige kongers tid har været«. Mærkeligt nok har Hans Schack, trods sin tidligere tilkendegivne holdning i militærsagen, medunderskrevet denne betænkning. Har der været noget om den frygt, som i følge Frederik Gabel hoffet nærede for, at feltmarskallen »med chargen som rigsraad . . ogsaa havde antaget rigsraadernes maximer«? Ogsaa Molesworth erfarede, at Schack var betænkelig ved at lægge for stor magt i kongens haand. Dette billede af Schacks holdning finder støtte derved, at han havde været med-

¹ Se ovenfor s. 265.

virkende ved tilblivelsen af Københavns privilegier i 1658, tilhørte det slesvigholstenske ridderskab med dets aristokratisk-stænderske traditioner og 1656-58 havde været kommandant i den fri rigsstad Hamburg.

Der udfoldedes i den første uge af oktober af arverigsplanens ophavsmænd og fremmere et energisk arbejde for at vinde de borgerlige og gejstlige stændermænds flertal for denne plan. Der var adskillige af de nævnte stænderdeputerede — bl. a. bisperne Laurits Jakobsen Hindsholm og Peder Jensen Kragelund og borgmester Thomas Brodersen — som i disse dage forlod byen og rejste hjem, og for fleres vedkommende ligger den mistanke nær, at det er sket, fordi de ikke ønskede at medunderskrive tilbudet om arvelig regering. Flertallet gik imidlertid ind paa tanken, mange dog ikke uden tvivl og betænkelighed. Mandag 8. oktober samledes de to stænder paa deres vante mødesteder, gejstligheden paa Konventhuset i Silkegade, købstædernes fuldmægtige i Brygernes Lavshus ved Slotsholmen »at raadslaa« — siger en samtidig gejstlig beretning — »ved hvad middel de kunde rive Hans Majt. løs og bringe sig og deres efterkommere i nogen bedre tilstand. Intet bedre middel syntes, end Hans Majestæt det, han havde bekommet formedelst valg, og var forbunden til formedelst visse love, kunde for sig og sine arvinger herefter nyde det som en arv, og ikke være forbunden ved nogen haandfæstning, som tilforn«. Vi møder her tanken om haandfæstningens ophævelse, en nødvendig konsekvens af valgrigets ophør og en forudsætning for en udvidet kongemagt. Samtidig holdt Københavns magistrat møde paa raadhuset, hvor den affattede en protest mod den 7. oktober udkomne forordning om en stempelafgift, der havde vakt harme i borgerkredse ved at gaa ud over, hvad understænderne havde bevilget, og ved at indføre en 3 rdl.s afgift af købmandsbøger. Til stede var borgmestrene Hans Nansen og Christoffer Hansen, som fik de andre borgmestre og raadmænd og de »32 mænd« til at give deres samtykke til det aktstykke om arveretten, som var fremgaaet af de sidste dages forhandlinger. Nansen gav derefter Svane meddelelse om det skete og samledes ved totiden med de andre borgerdeputerede i Bryggerslavshuset, hvis døre lukkedes.

I en kraftig tale udtalte førsteborgmesteren her bl. a., at »man fornå, at det, vi gjorde og hidintil gjort havde, var endnu alt det samme og lod sig anse ugjort«. Bevilgede man noget efter adelens forslag, krævede den strax efter ny bevillinger. »De afmaler os saadan for Hans Kongl. Majt. og sætter al skylden paa os; her vil gribes og tænkes paa andre midler og raad.« Dog bad han, at »enhver vilde holde det gedulgt hos sig; her kanske kunde optænkes, og Gud kunde opvække saadanne midler og forslag, hvorved Hans Majt.s gemyt kunde os blive affektioneret, desligeste riget

og de fattige indbyggere kunde blive hjulpen.« Da der fra forsamlingen svaredes, at saadanne raad og midler var vel at ønske, rettede Nansen det spørgsmaal til alle, »om det ikke syntes raadeligst og for godt at være, at man offererede og tilbød Hans Kongl. Majt. Danmarks rige, som er et kaare- eller valgrige, til et arverige, paa det Hans kongl. Majt. kunde blive en absolut konge og regerendes herre«.

I følge raadmand Knud Wolf fra Nyborg, hvem vi skylder referatet af Nansens tale, sluttede de tilstedeværende sig uden lang drøftelse til borgmesterens forslag.

Imidlertid havde biskop Svane i Konventhuset forelagt de gejstlige deputerede »Københavns bys forsæt« om at tilbyde kongen »for Hans Majt.s meriter denne tid« kronen som en arvekrone. Han selv og fem andre gejstlige, deriblandt stiftsprovsten i København Erik Olsen (Ericus Olai) Torm og provst Peder Villadsen, underskrev derpaa et aktstykke, enslydende med det, der senere overleveredes rigsraadet. De øvrige var imidlertid betænkelige ved at underskrive, før de var sikre paa, at borgerne var rede til samme skridt, og beroligedes først, da Svane og biskoppen af Aalborg drog til Bryggernes Lavshus og derfra vendte tilbage med den dér forelagte akt og budskabet om, »at byernes deputati var alle ens derom«. Saa underskrev alle »i Jesu navn« og fulgtes i samlet trop til lavshuset, hvor gejstlige og borgerlige underskrev tre exemplarer af akten.

Akten af 8. oktober afviger i flere henseender fra det førnævnte udkast af 4. oktober. Den er for det første stilet til rigsraadet og affattet i begge de to lavere stænders navn. Dernæst er skildringen af kongens fortjenester under krigen, som bygger paa Gersdorffs aabningstale — der prises som »meget tænkeværdig« og »højfornuftig« — langt udførligere og mere oratorisk formet, og der henvises til de »herlige privilegier«, hvormed han havde lønnet hver stand for dens flid og troskab, og den »moderation og mildhed«, hvormed han altid havde ført sit regimente, og til, at hans forfædre »i lang tid havde forestaaet dette rige med stor berømmelse«. Der henvises ogsaa til andre kongerigers — Sveriges, Spaniens, Frankrigs og Englands — eksempel. Omtalen af Norge er udgaet, og der nævnes intet om, at arveretten ogsaa skal gælde kvindelinen. Endelig fremsættes en begæring om, at kongen vil »erholde enhver stand ved sine privilegier og ved en skriftlig revers stænderne forsikre, at ved saadan forandring det alene skal blive forfremmet og befordret, som kan komme Gud i himmelen til ære og riget til gavn og gode«.

Henvendelsen til rigsraadet er meget ærbødigt formet og udtaler, at underskriverne ingenlunde tvivler paa, at de højjædle herrer, Danmarks højvise raad, med den ganske adelige stand sig jo i samme mening under-

danigst erklærer; den beder ogsaa raaderne »som de fornemste herrer og ledemoder i riget« tilkendegive kongen forslaget.

Denne henvendelse til raadet var et taktisk meget klogt træk. Kun ved rigsraadets og adelens samtykke fik jo arveretsoverdragelsen fuld legalitet. Som vi har set, stemte denne fremgangsmaade sikkert med kongens ønsker. Men den har uden tvivl ogsaa været nødvendig for at berolige de mere besindige aander blandt understænderne, for ikke at tale om dem inden for raad og adel, som var mere eller mindre vundne for arvekongedømmet. Maaske er det hensynet til de sidste, som har medført, at omtalen af kvindeliniens arveret — mod kongens ønske — udelodes. Eller har flertallet blandt de »konjungerede« været mod kvindearveretten af frygt for forhøjede prinsesseappanager, saaledes som raadet viste sig at være det, og for den mulighed, at riget kunde faa en fremmed fyrste til herre? Kravet om stænderprivilegiernes bevarelse og om en kongelig revers af det nævnte indhold kunde de sikkert alle slutte sig til.

Da underskrivelseshandlingen var til ende, var klokken blevet fem, og rigsraadet havde forladt raadstuen foran slottet. Et exemplar af akten blev derfor af Københavns stadshauptmand Frederik Thuresen og raadmand Hans Petersen Klein — der senere røste sig af sit mod ved denne lejlighed, da »de andre af stænderne . . . holdt sig tilbage, vægrede sig og ikke vilde« — bragt til rigshofmester Gersdorff med anmodning om at forelægge det for de andre raader. Samme aften tilstilledes der ogsaa kongen et exemplar.

I følge en gejstlig stændermands beretning skal skrivelsen have vakt en del opstandelse i raadernes kreds. Den 9. oktober, — samme dag som borgmestrene Hans Nansen og Christoffer Hansen indgav en protest til kongen mod stempelpapirsforordningen og bad om, at der maatte tages hensyn til de borgerlige indvendinger mod de høje konsumtionssatser — »begyndte«, fortæller Knud Wolf, »dette værk alt at yppes iblandt folken«. Da de »konjungerede« intet svar fik af raadet paa forslaget om arveriget, samledes de om morgenen den 10. i det Islandske Kompagnihus, som laa nær ved slottet, og gik derfra parvis, en borger og en gejstlig ved siden af hinanden, til den i nærheden liggende »raadstue«. Fra et vindue paa slottet fulgte kongen og dronningen med øjnene den opsigtsvækkende procession. Da kun fem raader var til stede, opfordrede Gunde Rosenkrantz understænderne til at komme igen kl. fire om eftermiddagen. Da de indfandt sig paa dette tidspunkt, oplæste rigsraad Otte Krag en erklæring paa raadets vegne. Svaret var en afvisning, dog ikke af selve tanken om arveriget, men af de tilstedeværende stænderrepræsentanters og det ufuldtallige raads kompetence til at tage en saa vigtig beslutning; ogsaa faren for, at en fremmed magt skulde søge at hindre en dansk statsforandring fremhævedes. Krag

skal desuden have henvist til, at mange af de gejstlige og borgerlige deputerede allerede var rejst hjem, og betonet, at et særligt møde maatte udskrives i denne sag, »som og ske kunde, om det var af saa stor fornødenhed«.

Svane, der fra nu af fremtræder som de »konjungerede«s hovedordfører, udbad sig et bedre svar, derpaa at faa svaret skriftligt, men afvistes. Han holdt nu en bevæget og indtrængende tale til »Danmarks højvise raad«. »Dette værk«, sagde han, »er af Guds forsyn, herved søges ikke nogen sær eller privat interesse, men fornemmeligen først Guds ære, Hans kongl. Majt.s og det ganske kongl. huses honoritet og frelse, det ganske kongerige og dets fattige og højnødtrængende elendige undersaatte til gavn og bedste. Vi er i den faste forhaabning, Gud skal føre dette værk til en god og glædelig ende, og ved dette middel og forslag de fattige betrængte og det ganske rige skal komme paa fode.« Han mindede ogsaa raaderne om, at de havde særlig grund til at være kongen taknemlige for hans fortjenester af rigets frelse, da de havde »den meste og bedste del i landet og de største privilegier«. Til slut bad han om, at nogle af raaderne vilde følge med til kongen. Dette afslog Krag: kongen kendte allerede raadets standpunkt. Svane og Nansen bad da raaderne tilgive, at understænderne selv søgte kongen, og spurgte de forsamlede stænderdeputerede, om de ikke alle ønskede, »at dette værk skulde gaa for sig«. Et enstemmigt ja var svaret, og processionen vendte sig nu mod slottets port.

Da man kom op paa »Drabantsalen«, erfarede man, at kongen var taget en tur med baad til Christianshavn. Den, der modtog stænderne, var da ikke Frederik III., men »alle raadslagningernes leder«, som nu for første gang, siden han ved mødets aabning hviskede den fynske stændermand nogle gaadefulde ord i øret, viser sit ansigt i de bevarede samtidige beretninger.

Hannibal Sehested bad stænderne vente en liden stund; der var skikket bud efter kongen. Ikke længe efter ankom denne fra »løngangen« og gik med blottet hovede forbi de deputerede ind i sit gemak. Sehested, som stod ved sin ven Svanes side, gik derpaa ind til kongen. Nogen tid efter gik ogsaa biskop Johan Bartskaar ind og meddelte, at de gejstlige og borgerlige stænderrepræsentanter alle var derude og gerne vilde have Hans Majestæt i tale. Kongen begav sig da til »den grønne sal«, hvor strax efter stænderne førtes ind. Svane tog ordet paa alles vegne, udtrykte deres taknemlighed mod kongen, hvem de næst Gud skyldte, at de ikke var kommet under fremmed herskab, og trak derpaa det tredje exemplar af akten af 8. oktober ud af sit kjoleærme og gav kongen det i hænde. Han redegjorde derefter for forhandlingerne med raadet; »mod forhaabning« fandt man, at forslaget

af dette blev »noget kvæstioneret«. Nansen sluttede sig paa Københavns vegne til bispens ord.

»De bleve saa staaende, imedens kongen spadserede frem og tilbage og taledede til ingen uden Hannibal Sehested.«

Det var vel det største og mærkeligste øjeblik i Frederik III.s liv. Og sikkert ogsaa i hans norske ex-statholders. Man vilde give bjerge af det papir, som nu samler støv i arkiverne, for et paalideligt referat af de to mænds fortrolige samtale.

Da denne havde varet en tid, traadte Svane hen til kongen og sagde, at rigsraadet havde ladet stænderne forstaa, at det skriftligt havde overgivet Hans Majestæt sin betænkning i sagen. Nej, sagde kongen, det er ikke rigtigt; »nogle var oppe hos hannem og læste noget for hannem af et stykke papir, de havde forfattet, men de overgav intet skriftligt«. »Jeg vil læse det igennem, I har leveret mig,« udtalte han til slut, »saa skal I faa besked i morgen.«

»Og efter derpaa aflagte reverens gik enhver hjem til sit.«

Tilbage stod nu at bryde raadets og adelens modstand. Om formiddagen den 11. blev byens porte lukkede, bommene trukket for havneindløbet og alle fartøjer lagt ud paa strømmen — alt i første linie utvivlsomt for at hindre adelen i at forlade byen, før den havde samtykket — og borgerskabet fik ordre til at være under vaaben, naar trommerne rørttes. Samtidig udstedte kongen ordrer til de øverstkommanderende over tropperne i alle landsdele — med undtagelse af kongesønnen Ulrik Frederik Gyldenløve alle tyske og holstenske officerer — om at holde god vagt og vise aarvaagenhed og gøre modstand over for indre uroligheder og overfald ude fra. Streng hemmelighedsfuldhed indskærpedes. Slotslovene skulde holdes kongen og det kongelige hus til haande. Ordrene begrundedes med »die sich erhebende changement d'Estat«.

»Her gik banghed og rædsel an for somme«, fortæller Nyborgraadmanden, »dog tværtimod de meste og fleste dette værk foraarsagede dennem stor fryd og glæde«. Øverstesekretær i danske kancelli Erik Krag »og andre høje ministri gik og red fra slottet og fra og til rigens hofmester«. Raadet og adelen holdt daglig langvarige raadsslagninger. Der var fremmede korrespondenter, som frygtede, at borgerne i deres harme skulde plyndre adelens huse og anrette et blodbad paa dens personer. Den svenske resident Duwall hørte, at en ung adelig kammerjunker Corfitz Trolle havde faaet prygl af en københavnsk borger og havde mistet sin kaarde. Og flere kilder har i noget afvigende form overleveret et skarpt ordskifte mellem Hans Nansen og den adelige modstands leder Otte Krag. Men i det hele udviklede begivenhedsforløbet sig forbløffende roligt, dels fordi der

næppe var nogen dyberegaaende og fanatisk indbyrdes uvilje til stede mellem adel og understænder, dels fordi begge partiers hedspor holdtes i tømme af lederne, dels fordi adelen indsaa, at den savnede virkelige magtmidler over for militær og borgervæbning, dels endelig fordi betydelige dele af adelen og da fortrinsvis de yngre, til hoffet og centraladministrationen knyttede elementer, var indstillede paa at tilstaa kongen den arveret, som fandtes i andre velansete europæiske monarkier. Den hollandske gesandt Vogelsangh fandt, at adelen var betænkt paa »at forebygge, at den skulde synes at gøre, hvad den gjorde, mod sin vilje«.

Naar biskop Svane under et besøg hos den kejserlige gesandt Goës fremkom med skarpe ord mod raadet og adelen, var hensigten utvivlsomt at hindre den konservativt indstillede gesandt i at paavirke kongen i retning af at udsætte hele sagen. De formaninger om at følge »suavia et moderata consilia«, som jesuiten Goës lagde den lutherske »pastor ovium« paa sinde, og som, efter hvad han erfarede, havde baaret frugt hos Svane og Nansen, var ikke nødvendige over for de to aldrende og lidet revolutionære danske dignitarere.

Goës saa paa situationen ud fra den kejserlige politiks standpunkt og søgte derfor at mægle mellem parterne for at hindre en borgerkrig, som kunde give fremmede nationer og især Sverige anledning til at angribe Danmark. Efter anmodning fra rigshofmester Gersdorff, der trængtes haardt mellem sin loyalitet mod kongen og de konservative raaders pression, stræbte han at faa kongen til at give efter for raadets ønske om besættelse af de ledige raads- og rigseembeder. Han overbragte kongen den sengeiggende rigshofmesters forsikring om, at han ikke maatte tvivle om raadets og adelens gode vilje til arveregeringens oprettelse. Kongen fremsatte i følge Goës' referat til at begynde med nogle betænkeligheder, men bøjede sig til slut for gesandten argumenter og lovede at besætte de ledige raadspladser næste dag; hvad rigseembederne angik, maatte han udsætte at tage bestemmelse. I nattens løb blev Frederik III.s beslutning imidlertid »omstødt«. Goës siger ikke af hvem, men det var Hannibal Sehested og den holstenske diplomat, landraad og klosterprovst i Uetersen Godske Buchwald, som tidligt næste morgen bragte ham den besked paa kongens vegne, at rigsraadet først skulde indvilge i hans ønsker, saa vilde han uden tøven besætte de ledige pladser. Vi har her et autentisk vidnesbyrd om, at kongen har vaklet. Efter Frederik Gabels beretning var det dronningen og Christoffer Gabel, som under store anstrengelser fik fjernet hans betænkeligheder ved at gaa imod henstillingen fra kejserlig side. For dronningens vedkommende støttes dennes beretning ved Goës' ord: »Om dronningen tror man ikke uden fundament, at hun meget har sin haand i dette

værk; om hende har jeg allerede for lang tid siden hørt, at hun er senatet og adelen og næsten hele den danske nation lidet huld«. Ogsaa efter Molesworth's københavnske hjemmelmænd var det dronningen, »a woman of intrigue and high spirit«, som stivnede sin mand af. Tydeligt er det ogsaa, at der i disse dage knyttedes et baand mellem dronning Sophie Amalie, Hannibal Sehested og Hans Svane, som senere skulde træde stærkere frem.

Det var maaske i tillid til kongens tilsagn om rigsraadets komplettering, som af Goës meddeltes Gersdorff, der blev meget glad derover og fattede haab om, at sagen »bonis et suavibus modis vilde komme til en god ende«, at alle raaderne, inklusive Hans Schack, 11. oktober underskrev Krag's erklæring, thi herved vil en af dennes mest afgørende indvendinger mod statsforandringen være ryddet af vejen. Der lød stemmer fra adelens kreds, som søgte at vinde understænderne herfor ved at foreslaa, at to gejstlige og fire borgerlige for hver af de tre hovedlandsdele optoges i raadet, samtidig med at borgerstanden fik ligeret med adelen ved besættelse af landsdommer-, landkommissær-, rentemester- og andre embeder. Denne vej viste sig dog ikke farbar. Frederik III. stod nu fast og lod raaderne, der »gik til og fra kongen, Hans Majt. at dissvadere«, forstaa »ingenlunde at ville frastaa det, stænderne hannem og hans hus havde præsenteret. Men vilde ikke de andre, saa vilde han af dem lade sig deklarerer først en arvekonge, saa vilde han siden gaas med de andre om det andet«. Om aftenen sendte han bud til rigshofmesteren og andre raader og krævede en snarlig resolution; »de andre stænder trængte paa svar; dersom noget andet kom efter, da vilde kongen være undskyldt«.

Den 12. »skete bøn af prædikestolen, at Gud dette værk, stænderne havde for, vilde for sit helligste navns skyld til en god og glædelig ende selv dirigere«. Efter gudstjenesten samledes gejstlighed og borgerstand som dagen før i det Islandske Kompagnis hus »at forvarte, hvad hans Majt. vilde«. Rigsraadet var allerede kl. 7 morgen kaldt til rigshofmesterens hus. Repræsentanter for adelens modstandsgruppe havde samme dag foretræde for kongen og gav udtryk for den opfattelse, at hverken understænder eller adel, men alene rigens raad »havde myndighed saadant at begynde«. Fra raadets side stilledes det brændende spørgsmaal, hvorledes i tilfælde af arveriget's indførelse regeringsformen (modus regiminis) skulde være. »Hvortil kongen svarede, han nu intet vist kunde determinere derom«. Enkelthederne i forhandlingerne mellem konge, raad og adel, under hvilke Hannibal Sehested øjensynligt har spillet en hovedrolle som »mediator«, er vi ikke i stand til at følge. Men ud paa eftermiddagen kapitulerede raadet — dog kun paa betingelser. Hen imod aften leverede det kongen en skriftlig erklæring, hvori det gik ind paa at overdrage ham arveretten.

Dets samtykke gjaldt dog alene mandsarveretten, og det betingede sig udtrykkelig stadfæstelse af alle privilegier uden afkortning. Det henstilledes desuden, at raadets tal fuldgjordes, og at den i byen værende adels samtykke indhentedes.

Denne erklæring tilfredstillede ikke kongen og hans kreds. Gabel kom med bud til stænderne i kompagnihuset, at de skulde samles igen næste morgen for at faa endelig besked. Lørdag morgen den 13. mødte de da atter og sendte bud til slottet. Man lod dem vide, »at Peter Reetz og Erik Krag gjorde ikke andet, end rejste frem og tilbage imellem kongen og raadet, hos rigens hofmester forsamlede«. Kl. 9 kom kongens livlæge dr. Peter Bülche ned for at tale med Svane og Nansen. Kl. 10 kaldtes de endelig op paa slottet. Som om onsdagen gik de parvis, en gejstlig ved siden af en borger, »igennem en mægtig forsamling«. Da de kom op paa Drabant-salen, kom Hannibal Sehested og Hans Schack dem i møde og rettede det spørgsmaal til biskop Svane, »om det ord arving skulde forstaa paa sværdsiden alene, udi hvilken mening rigens raad var, eller og, om det skulde være at forstaa om kvindesiden, og hvad deres mening var«. Svane svarede, at han havde talt med stænderne derom, og at meningen var at overdrage kongen »et fuldkomment arverige for sig og det ganske kongelige hus, paa sværdsiden og spindesiden, herre og frøken«, dog saaledes at riget ikke skulde deles, men forblive helt hos den ældste arveherre, mens de andre kongelige børn fik penge. Hertil føjedes, maaske af Hans Nansen, der ogsaa tog ordet, ønsket om, »at regeringen herefter bedre maatte forsynes af alle stænder«.

Sehested og Schack bragte dette svar først til kongen og derpaa til rigsraaderne, »som var temmelig ilde tilfreds dermed, at de paa saadanne og flere vigtige poster, hvorom tilforn noget burde være delibereret, nu saa hastig skulde sig resolvere«. Nu at rejse en konflikt paa dette spørgsmaal med konge og understænder imod sig veg de dog klogeligt tilbage for. Sekretær Erik Krag kunde inden middag melde de »konjungerede«, at rigsraad og adel nu var enige med de andre stænder, »og den misforstand, dem var imellem, var nu remedieret«. De tilstedeværende »takkede Gud, som havde forenet stændernes hjerter til endrægtighed, uden blods udgydelse eller vidtløftigt oprør«. Senere kom Sehested til Svane »at gøre stænderne god forhaabning, at det med Guds hjælp tog en god ende, og at rigens raad uden videre debattering paa kongelig generositet og mildhed vilde nu med stænderne samtykke, at riget skulde herefter være et arverige baade paa sværdsiden og spindesiden«. Christen Jensens to disciple fra Vejle præstegaard kunde trykke hinanden i haanden paa godt resultat af deres samarbejde.

Da klokken var blevet 12, ankom rigsraaderne til slottet og gik gennem forgemakket ind i »den grønne sal«, hvor ogsaa understænderne nu af hofmarskal Johan Christoph v. Körbitz førtes ind. Da baade rigshofmesteren og den gamle rigsadmiral Ove Giedde laa syge, var det den norske statholder Niels Trolle, som oplæste raadets ny erklæring, der ogsaa gav spindesiden arveret og udelod henstillingen om raadets supplering og adelens samtykke. Som i den første erklæring krævedes de adelige privilegier stadfæstede. Kravet i den første erklæring om »rigernes« udelelighed var ændret, saa der nu taltes om »rigets« udelelighed, sikkert fordi Frederik III. ikke vilde gøre sin arveret til Norge betinget af en rigsraadsbeslutning.

Da Trolle havde endt sin tale, »gik kongen til hannem og saa hart paa hannem«. Biskop Svane tog nu ordet, overdrog paa de »konjungerede«s vegne kongehuset riget »til et fuldkomment arverige« paa mands- og kvindesiden og »takkede Gud for saadan enighed, ønskede Hans Majt. og det ganske kongelige hus paa alle stændernes vegne til lykke, at det maatte være begyndt og sket, Hans kongel. Majt. som vores arveherre og konge, Hendes kongel. Majt. dronningen som alle vores moder, Hans kongel. Højhed prinsen som vores arveherre, de andre kongelige børn paa sværdsiden og kvindesiden som vores unge arveherkskab til lykke og glæde og menige rigens undersatter til trøst, gavn og gode, og sluttede omsider saaledes: Og hvo det af hjertet ønsker, sig med mig Amen. Da raabte de alle Amen«. »Aa Gud«, udbryder kongens generaladjutant Mikkel Skov i en efterladt skildring, »hvilken gruelig skrigen hørtes da ikke fra alle de jyske præster og fra de andre tro og velmenende redelige patrioter, før dette Amen-skrig dæmpedes«. Svane vendte sig nu til rigsraadet og adelen og sagde, »at de ikke skulde tvivle paa, at vi jo skulde bevise dem, som den højeste stand i riget, al ære, respekt og kærlighed. Dertil svarede rigens raad, vi havde os det samme til dem at formode«.

Svanes henvendelse til den besejrede stand — som det er tilladt at karakterisere som i bedste forstand dansk — giver udtryk for det ønske om »god og oprigtig fortroenhed blandt alle stænder«, som havde fyldt Hannibal Sehesteds sind før stændermødet, og som havde præget det store reformprojekt af 17. september og akten af 8. oktober. Tilbage stod imidlertid det store spørgsmaal om rigets fremtidige forfatning. Svane udtalte herom, at nu da riget var overdraget kongen som arverige, maatte de gamle haandfæstninger, »som var imod majestæten og landet«, kasseres, og »regeringen udi en anden form end hidindtil stabiliseres«. Kongen kunde »med alle stænderne noget igen som en ny reces forbedre, som kunde komme Hans Majt., riget og de fattige undersatter til gavn og gode«. I følge

en gejstlig stænderdeputeret, præsten Laurits Jørgensen Hammer fra Lyngbroby, udtalte Niels Trolle og Hannibal Sehested i tilknytning hertil, »at stænderne kunde udvælge sig nogle af de deputerede, som tillige med rigens raad om dette og andet sig kunde forene«. Svane »stillede sligt ind til Hans Majt.: han det at disponere efter hans naadigste vilje«.

Hans Nansen fremførte nu borgernes lykønskning til kongen og udtrykte, med henvisning til Københavns privilegier, kravet om, at gejstlige og borgere herefter »burde have en stemme med i raadet«.

Den sidste tale holdtes af Hannibal Sehested, som paa kongens vegne takkede stænderne for arveretsoverdragelsen og — i følge generaladjutant Mikkel Skov — bl. a. udtalte, at det var kongens ønske, at alle og enhver, som havde noget at foreslaa, herefter skulde have fri adgang til Hans Majt. selv, naar det begæredes, møde et villigt øre og belønnes for gode raad. Det var nu, sagde han, »kommet saa vidt, at det stod enhver frit for at sige rundt ud, hvad han selv mente«.

Kongen selv erklærede nu som svar paa Svanes og Nansens udtalelser om den ny forfatning: »Herom skal med forderligste videre forafskediges«. Han gik derpaa ind i et andet gemak, og stænderne forlod slottet.

Hannibal Sehested har med de anførte ord aabenbart, som det var hans praxis ved de norske stændermøder, villet fremkalde indlæg om reformer og ønskemaal fra forskellig side. Muligvis har han villet opmuntre understænderne til nu endelig at indbringe det store indlæg af 17. september i underskrevet stand. Det skete imidlertid ikke, selv om der er spor af, at det først nu er blevet kendt inden for gejstligheden i almindelighed. I øvrigt fremkom der i disse dage adskillige anonyme betænkninger om forfatningens og forvaltningens fremtidige indretning.

Nærmest septemberindlægget, hvis vigtigste krav det optager, ligger et fra københavns borgerlig side stammende forslag, som bl. a. fordrer, at hovedstadens privilegier maa »komme i sin fulde brug«, at haandfæstningen »amoleres« (annulleres), at gejstlige og borgerlige optages i rigsraadet, og at ingen mandater eller forordninger maatte udgaa, ingen skatter og kontributioner paalægges, ingen ændringer med mønten foretages og intet vareforbud udstedes »uden alle stænders samtykke«. Det er sidste gang i lange tider, vi hører det københavnske borgerskabs stemme udtale sig om Danmarks forfatning. Man tænkte sig, i god pagt med byens privilegier, denne forfatning som stændersk-konstitutionel, ikke som monarkisk-enevældig. I mærkelig overensstemmelse med det store indlægs aand er bønnen om, at »kongen vilde naadigst lade sig behage, at det kunde midles, at enighed og god fortrolighed imellem alle stænder kunde holdes, saa at enhver efter stand og kondition kunde nyde sin respekt«.

De andre danske købstæders indlæg — som dog først fremkom senere — bærer heller ikke præg af nogen uforsonlig standsmødsætning og forudsætter, at der holdes almindelige stændermøder i fremtiden, men betoner stærkere end hovedstaden lighedskravet. Disse indlæg staar i tydelig gæld til septemberprojektet, og det samme gælder et par forslag fra omkring 13. oktober. Det ene, forfattet af »en tro patriot og Hans kongl. Majt.s allerunderdanigste tjener« gaar adskilligt længere i betoningen af kongens magt inden for den fremtidige forfatning end de borgerlig-københavnske indlæg. Efter haandfæstningens ophævelse skal raadet kompletteres med gejstlige og borgerlige »efter naadigst behag«, og kongen, der betegnes som »suveræn arvekonge«, bedes »ved dertil deputerede« forfærdige en ny reces »efter lejligheden«. Ligesom et fra adelens kreds stammende forslag af 10. oktober indeholdt et angreb paa de tidligere høje rigsebedsmænd Corfitz Ulfeldt, Anders Bille og Hannibal Sehested, havde ogsaa »patrioten«s forslag en personlig brod. Det foreslog at gøre prins Christian »med en af Hans kongl. Majt.s tro mænd og raad« til statholder eller vicekonge i Norge, »thi jeg ved ikke, om det skulde tjene, at de, som i disse dage med sær ord ønskede sig til Norge, atter igen skulde opsendes«. Der maa vel være tænkt paa Hannibal Sehested. Det er næppe udelukket, at denne, mistvivlende om udsigten til at kunne opnaa et dansk rigsebede, lejlighedsvis kan have antydnet et ønske om at blive genindsat i sit gamle stholderskab. Men modstanderne af et saadant ønskes virkeliggørelse skal snarere søges blandt dele af adelen end blandt borgerstanden eller de borgerligfødte embedsmænd. Der er ogsaa — trods kravene om lenenes bortforpagtning og ophævelse af adelens hals- og haandsret — visse ting i forslaget, bl. a. ønsket om oprettelse af en friherrestand, som frister til at søge »patrioten« inden for adelens rækker. Stilistiske kriterier kunde pege mod Gunde Rosenkrantz, og det er da ogsaa ret utænkeligt, at den gamle projektmager skulde have holdt sin pen i tømme ved denne lejlighed. I det andet af de førnævnte forslag er ethvert krav om stændersk medvirkning i lovgivning og styrelse bortfaldet, hvad der stemmer godt med, at forfatteren i sin indledning udtaler, at stænderne har overdraget kongen »et absolute gouvernement«. I modsætning til de københavnske forslag er tonen mod adelen ogsaa udpræget fjendtlig. Da forfatteren ønskede admiralitetsraaderne afskaffede eller erstattede med krigsraader, ledes tanken i retning af en mand, som stod de militære kredse nær. Andre træk i forslaget viser en del kendskab til tyske kancellis og rentekammerets forhold. Det synes da nærmest at hidrøre fra en borgerlig (tyskfødt) funktionær inden for centraladministrationen.

Ser man hen til disse forslag og til den kendsgerning, at rigsraadet havde

Da vilis di: haffte demom paa det ydinglyft og tidslyft
ombodt, at de paa sin de forsamling, komer og bekræfter i Råd
Paa den Underdanige fordragende Jans No. Ma. i skrivt norde,
væste volds til lands gæffe, med Underdanige begjering, at
Jans No. Ma. dog paa sig Mandigt volds lade besjægt og for
dend vore sine the konglige privilegier at opfoldt, og med en stor
lig æverd standover forsigte, at ved Paa den forandring, det
aldt at paa det haffte forsamling og bekræfter, som Rand kom
Sind: sammelen te der, og vlygd te gæffe og godt. Dend
Dend Excellencies volds dem vort ydinglyft vordemante
i gæng optage. Dend Excellencies ind; den gode gode be
paa den afsted. Dend besjægt den 8 Octobry Anno 1660.

Dend Excellencies
ydinglyft demom.

Hans Svane paa sin egen
og sekretærens af den
for sig sig.

For Biskops Nages i Råd
for sig sig den 11. 11.

For Svanes sekretærens
for sig sig
for sig sig

4. side af skrivelse til rigsrådet af 1660 8/10 med forslag om indførelse af arve-
rige, renskrevet af biskop Hans Svanes sekretær og underskrevet af Hans Svane,
provst Jens Skytte Knudsen og sognepræst, mag. Hans Rhuman. (Se s. 279).

Kgl. Bibliotek, København.

Arvehyldingen paa Københavns Slotsplads 18. oktober 1660.
Maleri af Wolfgang Heimbach 1666. Rosenborg.

krævet de adelige privilegier opretholdt ubeskaaret, tegnede den opgave blandt stænderne at opnaa enighed om den ny forfatnings form og indhold sig ikke som let. Biskop Svane havde da ogsaa 13. oktober foreslaaet, efter haandfæstningens kassation, at overlade forfatningsværket til kongens afgørelse. Baron Goës meddeler, at han af Svanes »diskurser« havde erfaret, at intentionen hos understændernes ledere var at faa haandfæstningen ophævet, da den indeholdt visse »odiose ting, ved hvilke Hans kongl. Majt. var bundet haardere end hans forfædre, nemlig angaaende udnævnelsen af rigsraader og besættelsen af de højeste rigsembeder og deslige«. Goës havde derfor gennem Gersdorff raadet adelen til i tide at opfylde kongens ønsker paa dette punkt og derved vinde hans bistand til at undertrykke videregaaende fordringer fra de »konjungerede«s side. Han søgte, med rigshofmesterens billigelse, at faa Gabel til at paavirke Frederik III. i denne retning, men — skønt Gabel »meget approberede dette forslag« — uden resultat. Biskoppens udtalelse den 13. om haandfæstningen havde, erfarede Goës i øvrigt, mange blandt de borgerlige og gejstlige deputerede misbilliget, da de ønskede deres privilegier og den ny regeringsform fastsat, før man skred til ophævelse af haandfæstningen, og man havde saa meget desto mere undret sig over den, som der i akten af 8. oktober udtrykkelig havde været tale om stændernes privilegier, som bl. a. indeholdtes i haandfæstningen.

Bispen havde imidlertid ogsaa i følge raadmand Knud Wolf talt om, at kongen kunde »med alle stænderne noget igen som en ny reces forbedre.«¹ Frederik III. fulgte henstillingen, men paa sin egen manér. Han kaldte samme aften (13. oktober) i hast alle rigsraader til sig og forlangte at se haandfæstningen. Raadets exemplar var imidlertid ikke til at finde. Derpaa udstedte han kl. 10 aften breve til 20 navngivne mænd — fire raader (Peder Reetz, Henrik Bielke, Sivert Urne og Hans Schack), fire adelsmænd uden for raadet (Henning og Otto Pogwisch, Ove Juul og Hans Friis), de tre i byen værende bisper, to kapitularer (Hans Rhuman og Ludvig Pouch) og syv borgere (Hans Nansen, Christoffer Hansen og Frederik Thuresen fra København, borgmestrene Knud Jakobsen fra Odense, Carsten Tønnesen fra Ribe, Anders Lydichsen fra Aarhus og Claus Christensen (Reenberg) fra Viborg) — til hvilke næste formiddag føjedes professor Villum Lange, prins Christians tidligere præceptor, som repræsentant for universitetet — om næste dag, søndag 14. oktober, kl. 10 at samles i slottets »grønne sal«. De skulde »der med hverandre udi venlighed og sagtmodighed konferere, hvorledes I eragter den i dag ved Guds bistand

¹ Se ovenfor s. 286.

besluttede sag om arveriget paa bedste manér videre bør at angaaes, saa at alting dermed uden forhaling kan slutes, fornemligen Gud til ære, Os og Vores kongl. hus til reputation og fædrenelandet, saa vel som undersaatterne til gavn og fremtarv. Og hvad I udi saa maader til samtlige stændernes fornøjelse befinde tjenligt, det have I samtligen med hverandre at slutte og under Eders hænder give beskrevet, saa at alting udi samdrægtighed uden ophold jo før, jo bedre bliver tilendebragt«.

Dette var, som Niels Trolle havde foreslaaet, og, hvis man kan tro præsten Hammers beretning, ogsaa Hannibal Sehested havde taget ordet for: et udvalg af stænderdeputerede og rigsraader. Men det var kongeligt udnævnt, ikke valgt af stænder og raad. Det skulde ogsaa paa forhaand synes ret haabløst at samle en komité, hvori valgte repræsentanter for de mest konservative raader og adelsmænd havde sæde, om en fællesindstilling i forfatningssagen. Hannibal Sehested kan mindst af alle have været blind herfor, og det er da sandsynligt enten, at hans udtalelse er urigtigt gengivet i Hammers knappe referat, saaledes at han kun har sluttet sig til Trolle, hvad nedsættelsen af et udvalg angaar, eller at han har fremsat den for at berolige adelen. Det udnævnte udvalg var meget skønsomt sammensat. De fire raader blandt medlemmerne og i alt fald to af de menige adelsmænd, brødrene Pogwisch, havde tilknytning til hoffet, hvilket ogsaa gjaldt Vilhelm Lange. Alle de fire adelsmænd havde desuden underskrevet bevillingen af 30. september, hvorved det sidste »lidet præ« opgaves. Det lader sig ikke nægte, at det var, hvad Englænderne kalder »a packed meeting«.

Vor viden om forhandlingerne i udvalgsrådet indskrænker sig til, hvad en af deltagerne, Ribekapitularen dr. Ludvig Pouch, har noteret ned under selve mødet. Disse noter er meget sparsomme, men det fremgaar af dem, at der af udvalgets ordfører, der maa have været den i anciennitet højeste af raaderne Peder Reetz, blev fremsat to propositioner. Den første — om hyldingen af kongen som arvekonge skulde foretages strax eller udsættes, »til de andre kunde forsamles« — synes ikke at have givet anledning til større diskussion. Til gengæld fremkaldte den anden — om haandfæstningens skæbne og den fremtidige forfatning — en langvarig drøftelse. Svane havde dagen før taget ordet for, at »de gamle haandfæstninger maatte kasseres«, hvad der ogsaa var en nødvendig forudsætning for gennemførelsen af de »konjungerede«s krav om borgerlige og gejstliges optagelse i raadet, lighed i skatter og reformer i statshusholdningen, især hvad krongodset angik. Han fastholdt i udvalget dette standpunkt og støttedes her uden tvivl af de borgerlige medlemmer og af de to andre bisper. Fra raadernes side ønskede man derimod kun kongen løst fra sin ed paa haandfæstningerne og andre »fundamentallove«, for saa vidt de stred mod den

arvelige regeringsform, hvortil under forhandlingerne føjedes: og mod »arvekongers og majestætsrettigheder«. Desuden burde han forpligtes til at opretholde hver stands privilegier (tilføjelse: »saa vidt de ikke strider imod den kongelige arverettighed«). Svane og hans partifæller stod imidlertid paa deres. Haandfæstningen burde ophæves og derpaa »noget nyt« oprettes, i øvrigt alt »remitteres Hans Majt.s vilje«. Den ny grundlov kunde man kalde »reces« — den i Danmark vante betegnelse for en lov eller traktat, der var resultatet af forudgaaende forhandlinger, især dog mere omfangsrige love af blandet indhold (saaledes haandfæstninger), forhandlede mellem konge og rigsraad eller noget tilsvarende.

Der fremkom nu forskellige forslag om, hvad en saadan reces skulde indeholde: at riget ikke maatte deles, eller anden religion end den lutherske indføres, at nyerehvervede lande skulde indlemmes i det bestaaende kongerige, og at det skulde fastslaas, om kronen kunde tilfalde prinsesser, der var gift i udlandet. Vanskelighederne ved paa stedet at bestemme den ny grundlovs indhold var saa store, at Svane foreslog, at man skulde »tage haandfæstningen for sig og derudi korrigere eller forandre«. Ogsaa dette viste sig imidlertid uoverkommeligt. Enighed var det her naturligvis umuligt at opnaa i udvalget. Et forslag om at udsætte afgørelsen af det, »som nu i hast ikke kan erindres«, til kommende »herredage eller anden belejlig tid og Hans kongl. Majt. naadigst derom sig lade informere«, vandt ikke flertal for sig. Man vendte da tilbage til den allerede tidligere fremsatte tanke at lægge udformningen af det ny i kongens haand. Det er sandsynligt, at dette, naar galt skulde være, har staaet for adelen som mindre truende for dens standsprivilegier end en grundlov, som var blevet til under gejstlig-borgerlig medvirkning. Og de »konjungerede« havde faaet et klart indtryk af, hvor svært det var at naa til enighed om »det nye«. Saa maatte man da i Guds navn stole paa kongen, Hannibal Sehested og kongens andre raadgivere.

Spørgsmaalet blev imidlertid, hvilke retningslinier for det ny, som skulde foreskrives kongen. Fra adeligt hold genoptoges kravet om, at haandfæstningen kun ændredes i det, som man ikke kunde forpligte en arvekonge (tilføjelse: »og suveræn«) til. Herimod protesterede Svane: naar haandfæstningen var ophævet, kunde man ikke forpligte kongen paa den. Der blev ogsaa — og her har vistnok i alt fald nogle af Københavnerne og de andre borgere kunnet være med — fremsat ønske om, at den af kongen udarbejdede reces kom ikke blot kongen og riget og hver stand for sig, men »samtlige stænderne« eller »stænderne i gemen« »til gavn og gode«, thi tanken gik øjensynligt her i retning af en stænderforfatning. Københavnsk i sin aand er ogsaa ønsket om, at de ny stænderprivilegier og -friheder

skulde svare til »det algemene bedstes konservation og en god, fuldkommen og tryk enighed og samdrægtighed imellem alle stænderne«.

Efter langvarige drøftelser frem og tilbage sejrede dog, vel under Svanes indflydelse, det standpunkt, at man ikke for stærkt burde beskære kongens og hans raadgiveres bevægelsesfrihed. Den af Reetz nedskrevne, af alle udvalgsmedlemmer (med undtagelse af Villum Lange) undertegnede udvalgsbetænkning gik ud paa, at kongen skulde løses fra sin ed paa haandfæstningen, og denne overleveres ham, idet man i al underdanighed formodede, »at højstbemeldte Hans Majestæt lader formere en reces, saaledes som det kan være Hs. kongel. Majestæt, riget og enhver stand især til gavn og til det gemene bedste«. Det overlodes kongen selv, om han strax vilde tage eden af de i byen værende stænder, »som eragtes at være de fleste«; de øvrige kunde siden »ved forskrivelse eller til førstkommende herredage« aflægge eden.

Det omstridte spørgsmaal, i hvilken udstrækning denne udtalelse havde retsligt bindende kraft for det danske folk, skal ikke her drøftes. Hvad vi med sikkerhed kan sige, er, at den kreds inden for det københavnske borgerskab, som havde staaet bag privilegiekravene i 1658-50 og bag det store septemberindlæg tænkte sig landets fremtidige grundlov saadan, at den gav plads for borgerlige tillidsmænds deltagelse i baade raadmøder og stænderforhandlinger. Hvad Hans Svane angaar, har han aabenbart haft hældning mod en mindre begrænset kongemagt, og det er, som Fabricius formoder, ikke usandsynligt, at denne hældning er blevet mere udpræget under selve kommissionsmødet. Maaske gik han ved denne lejlighed videre, end han senere kunde forsvare over for sig selv. Han skal nogle dage senere i følge Goës have fraraadet, at de borgerlige stænder gav sig deres privilegier af hænde, før de vidste, hvorledes de fremtidige blev.

Hvor stor tillid Hannibal Sehested har næret til, at en af kongen givet forfatning vilde blive den, som efter hans skøn baadede folk og rige bedst, er svært at afgøre. Goës skrev 23. oktober til Kejseren, at Sehesteds sag stod saadan ved hoffet, »at han desværre oftere maa lade tilbøjelighederne (*inclinationibus*) have deres løb, end han er i stand til at sætte heldbringende raad (*salutaria consilia*) op imod dem. Der er ogsaa, naar man hører hans klager, handlet saaledes imod ham, at det ikke vilde være underligt, om han greb lejligheden til at komme ud af sit betryk og sine ulykkelige omstændigheder (*ex depressione sua et infortunis*) selv med nogen omdannelse af forholdene (*etiam cum aliqua immutatione rerum*) ... Han har ogsaa skarpsind nok til at se til bunds i forhandlingernes hemmeligheder og inderste kerne (*in arcana et medullas negotiorum*) og til at erkende, hvor et og andet bærer hen. Jeg har ved flere lejligheder sporet, at han lader

flere ting, som han selv misbilliger, have deres gænge, fordi han ikke mener, han kan ændre det eller aabenbare sine meninger derom, idet han over for mig hævder, at man i øjeblikket maa lade dette og hint gaa saaledes; med tiden kunde man siden hen bøde derpaa«.

Goës smigrede sig med at besidde Sehesteds fortrolighed. Men han var en fjende af dybtgaaende ændringer i den danske statsordning, og Sehested har i sine samtaler med den kejserlige minister været nødt til at give sine udtalelser en konservativ tone. Det er imidlertid en kendsgerning, at stændernes flertal efter hans opfattelse ønskede en ny grundlov, som satte skranker for kongens og hoffets enemagt, og at han følte sig forpligtet over for dette ønske. Beviset giver, som vi senere skal se, hans »politiske testamente«.

Privilegierne var ikke nævnt i udvalgsbetænkningen af 14. oktober. Men baade adel og understænder var i de følgende dage ivrigt optagne af forhandlinger om disses fremtidige form. Den 15. om aftenen forlod Gersdorff sin seng og kørte til kongen for at tale med ham om denne sag og vendte tilbage til raadet med »meget godt svar«. Den 16. om morgenen samledes raader og stænderdeputerede atter i »den grønne sal«, hvor de underskrev en i et exemplar af Frederik III.s haandfæstning tilføjet paa-tegning om, at rigsraadets exemplar, der forgæves var eftersøgt, og alle genpartier deraf skulde være annullerede, tilintetgjorte, døde og magtesløse og kongen løst fra sin ed derpaa. Alle raader — med undtagelse af den dødssyge Ove Giedde —, alle de i byen værende gejstlige og borgerlige deputerede og 54 menige adelsmænd satte deres navne under erklæringen. Det sidste tal udgjorde vistnok halvdelen af de adelige mænd, som da opholdt sig i hovedstaden. De 19 var de adelsmænd, som sammen med fire raader havde underskrevet den adelige bevilling af 30. september. Hertil kom 12, som havde underskrevet tidligere indlæg fra adelens side (af 19. og 21. september). 23 underskrifter stammede fra mænd, hvis underskrifter ikke findes paa ældre indlæg fra stændermødet. Det drejer sig overvejende om yngre personer i 20-30-aarsalderen, for en stor del folk, som var knyttet til hoffet eller centraladministrationen. Blandt dem var Hannibal Sehesteds søstersønner Niels og Jens Juel, blandt de andre underskrivere hans afdøde fætter Christian Thomesens sønner Axel og Erik Sehested. Det er sandsynligt — som Frederik Gabel antyder — at en del af disse unge adelige gennem Hannibal Sehested, maaske med bistand af de to prominente Juel'er, er vundet for det standpunkt at sanktionere statsomvæltningen. Men en meget stor gruppe inden for adelen fastholdt altsaa sin modstand.

Selv har Sehested ikke undertegnet kassationen — saa lidt som han underskrev Københavnfreden. Han tilhørte jo ikke længere rigens raad og

var fortsat henvist til at optræde som »neutral person«, svævende over partierne.

Den 17. var raadet og stænderne paa ny samlede paa slottet til et højtideligt møde, hvor øversterentemester og rigsraad Peder Reetz overrakte kongen den kasserede haandfæstning. Svane fremhævede, at »dette værk, som igaar af alle stænder var underskrevet, var i lige maade i dag med munden bekræftet«, og bad Gud velsigne kongen og »den ganske kongelige krone« og opretholde dem saa længe, »som solen og maanen, slægt efter slægt, paa himmelen skinner«. Nansen bragte borgernes lykønskning og bad kongen være borgerstanden »vel affektioneret«. Kongen lovede »med synderlig reverentse« at forholde sig mod enhver stand, »som en kristen konge vel skulde anstaa« og med Guds bistand at tilfredsstille alle stænder saaledes, »at ingen skulde sig i ringeste maader besvære«. Han tog derpaa haandfæstningen og en af rigskansler Christoffer Urne overleveret skrivelse, som indeholdt de adelige privilegiekrav, og forsvandt i et sidegemak.

Dagen efter, 18. oktober, fandt arvehyldingsakten sted paa pladsen foran slottet, hvor kongen sad paa en overdækket tribune, og hvor en stor del af byens befolkning var strømmet sammen. Paa kongens vegne holdt Peder Reetz »udi kanslers sted« en tale, i hvilken den officielle version af det skete fastsloges. Det havde »behaget Gud allermægtigste formedelst alle stænders eendragtige erklæring og samtykke at tilbyde og overgive dette kongerige som et frit arverige« til Frederik III. og hans arvinger. Kongen takkede alle stænder derfor og lovede »ikke aleneste at ville regere fremdeles som en kristelig arvekonge og naadig herre, men endogsaa at ville lade med det allerførste oprette og forfærdige saadan en regeringsform og -maade, at alle Hans Majt.s undersaatte i disse kongeriger skal hos Hans kongel. Majt.s arvinger og efterkommere have en kristelig og mild regering at forvente og derpaa fuldkommeligen være forsikrede«.

Disse ord var saaledes formede, at enhver kunde lægge i dem, hvad han vilde. Ordet »regeringsform« var egnet til at lede tanker i retning af den svenske »regeringsform« af 1634, som paa den bestaaende rigsdagsforfatnings grundlag organiserede styrelsen i kollegieform med kongen og raadet som midtpunkt og lige mange adelige og uadelige assessorer i hvert kollegium. Den stod som et forbillede for andre stater, og Sveriges rige var blevet stort og mægtigt under dens ægide. At Hannibal Sehesteds tanker nu som før kredsede om den, kan ikke være tvivl underkastet. Hvorledes kongen paa dette tidspunkt tænkte sig den fremtidige forfatning, vidste ingen, maaske ikke en gang han selv. Naar det i de notifikationsskrivelser, som endnu samme dag udfærdigedes til kongerne af England, Spanien og Polen, hed, at stænderne havde overdraget kongen »vore rigers øverste styrelse og

ror« (summa regnorum nostrorum scepra et gubernacula), antydes det imidlertid, at han ikke var til sinds at finde sig i stærkere beskæringer af sin kongemagt. Og i den »Relation« om arvehyldingen, som strax efter tryktes af kongelig og universitetsbogtrykker Henrik Clausen, udtaltes der, at stænderne havde tilbudt kongen arvelig regering i forhaabning om, »at formedelst den *absolute* regering skulde man i fremtiden des snarere komme til at forfremme alle stænders velfart og det gemene gavn og bedste des bedre i agt tage«. Hvor meget der skal lægges i ordet »absolut«, som ogsaa Hans Nansen havde anvendt, hvis man kan tro Knud Wolf¹, er ganske vist uklart.

Da raaderne og de tilstedeværende stændermænd — supplerede med et par Amagerbønder som repræsentanter for den danske bondestand — hver for sig havde bøjet knæ for majestæten og aflagt ed til ham som deres »allernaadigste arvekonge og herre«, var klokken blevet fire, og de fulgte nu kongen op paa slottet, hvor de samledes i Drabantsalen.

Hvor var Hannibal Sehested, da arvehyldingen fandt sted? Et øjenvidne, Jens Dolmer, har givet os et lille øjebliksbillede af »alle raadslagningernes leder«: han var ikke »paa theatro, fordi han havde ingen session iblandt rigens raad, men forblev saa længe paa Hans Majt.s gemak«. Der stod han altsaa og saa ned paa det mærkeligste skue, som Slotsholmen har oplevet. Hvad den »anonyme« havde drømt i Christiania, var blevet til virkelighed i København. En dansk kunstner burde male denne mand i denne situation.

Ud paa aftenen ved syv slet blev samtlige stænder og andre, i alt henved 300 personer, som kongens gæster beværtede i slottets store sal. Ved et særligt bord sad kongen, dronningen, de kongelige børn og rigens raader. Og her »var Hr. Hannibal med og blev sat øverst til bords over alle rigens raad«. Det var ti aar siden han sidst sad i raadskredsen, og meget ondt havde baade riget og han selv døjet siden da. »Men vor Sehested,« skrev Sorøprofessoren Hieronymus Weitz paa sit blomstrende baroksprag i sin latinske lykønskningstale til kongen, »omend nok saa ene [som hans berømte navne fra Carthago] lod haant om lykkegudinden, vandt ogsaa til sidst en lykkelig sejr over hende og triumferer nu berømmeligen over den ubestandige dronning. Og hvis vi hyldede denne heros som Fædrelandets Redningsmand, mon vi da vilde synes nogen at tale med en filosofi, der er lige saa enfoldig, som den troskab, han udfoldede for at frelse København, var præget af snilde.«

Da maaltidet var endt, og en page havde læst fra bordet, forlod dron-

¹ Se ovenfor s. 279.

ningen og de gejstlige selskabet. Kongen bad overskænken om et glas vin, gik dermed hen til det bord, hvor borgmestre og raadmænd sad, og drak Hans Nansen til. Derpaa tog han »hannem ved haanden og gik med hannem og holdt en lang og sagte diskurs med hannem, hvilken diskurs altid var mild og latterlig. De andre borgmestre af København og deres deputerede blev og i lige maade hentede til Hans Majt., hvor de samtligen vel stod i tre timer og drak stærkt. Kongen holdt al sin tale med borgemester Hans Nansen og Hannibal Sehested, og hvor Hans kongel. Majt. gik, stod Hans kongel. højhed prinsen hos, hvilken og iblandt holdt diskurs med Hans Nansen«. Til slut observerede raadmand og apoteker Knud Wolf fra Nyborg, hvem vi skylder denne skildring, med sympatisk glæde, at den gamle københavnske borgerfører »blev meget beskænkt« og maatte ledes til sin vogn af byfogeden fra Stubbekøbing og en stadsofficer.

Kong Frederik III., Hannibal Sehested og de københavnske borgerledere — vi har her et gruppebillede, som paa en maade, der hidtil er undgaaet danske historikers opmærksomhed, symboliserer, hvilke kræfter og hvilket samarbejde det i første linie skyldes, at statsomvæltningen fandt sted og formede sig saa fredeligt, at den kunde afsluttes med et almindeligt muntert convivium. Vi møder en tilsvarende gruppe, suppleret med den af hensyn til gejstligt decorum tidligt fra gildet bortdragne Sjællands biskop, i det 11. febr. 1661 daterede forord til Vartovpræsten Anders Mathiesen Hiørings bog »Leyres Politie«, der fortæller om, hvorledes forholdene i byen indrettedes under belejringen, og hvorledes stænderne enedes om at tilbyde kongen arveregering. Hiøring betoner her, i overensstemmelse med den officielle version, at stænderne fattede deres beslutning af sig selv, uden paavirkning fra nogen side, i erkendelse af, »at haandfæstningen var ligesom et middel og aarsag til at tviste paa nogle særdeles deres friheder imod det, som kunde være kongens ret«. Friere stod han med hensyn til, hvem han vilde dedicere sin bog. Han valgte her hverken den kongelige kammer-skriver af tysk æt Christoffer Gabel, som efter sin søns og af denne paa-virkede historikers fremstilling skal have været saa afholdt og indflydelsesrig i københavnske borgerkredse, eller Hans Schack, byens kommandant under belejringen. Bogen om Københavns og dens borgeres trængsler og kampmod er tilegnet Hannibal Sehested.

Hiøring minder først om skæbnens underlige førelse med Frederik III., som syntes fortabt, da Svensken kom for København. Men »Gud gjorde det saa naadelig og underlig; kongen blev fri for fjendens haand, ej alene bliver en konge, som han var tilforn, men faar den ære, som hans fædre aldrig naaede, og dertil skulde den modgang, som fjenden paaførte, give aarsag. Saa haver endogsaa Eders Excellence, gode Herre, endog ved denne

belejring underlig forsøgt forandring, at dersom nogen skriver om noget, som i denne tid sig haver tildraget, tør han intet ved at lede efter, hvo han haver anledning til sit skrift at dedicere«. Efter en skildring af fredsforhandlingerne i 1659 og 1660 fortsætter den brave fattigpræst: »Da saa vi med aabne øjne, at Gud gav lykke ved Eder mere at handle en maaned, end ved de andre et helt aar og længere. Hvilket ogsaa af Hans Majestæt er naadelig betænkt, at Eders Excellence udi Danmark er bleven ophøjet til den ære og værdighed, som tilforn det vi vide ikke nogen haver været udi Danmark.

Hvorfor det synes og billigt, at jeg uværdige saa vel som alle andre undersaatte udi dette rige tilbørlig ihukommer, hvad Gud for os ved Eders Excellence udi denne tid haver gjort og bevist. Det var intet andet end Guds naade imod Eders Excellence de fattige nødlidende til trøst.«

Hiørings ord viser, at han var sikker paa at have sine medborgere med sig ved sin tilegnelse. Han forstod samtidig, at om nogen indflydelse paa statsforandringen fra mænd uden for stændernes kredse turde der ikke tales. Han fandt jo ogsaa i Sehesteds fortjenester af freden anledning nok til at tilegne ham sin bog. Men det er alligevel tankevækkende at iagttage den parallel, han drager mellem kongens og Sehesteds ophøjelse, og tillige at se det selskab, hvori han anbringer den sidste. Sehesteds navn er vel i dedikationen sat først og trykt med de største typer; men han maa dele tilegnelsen med andre. Først med Hans Svane — thi »naar jeg betænker den store ivrighed, Eders Ærværdighed, højtærede Ærkebiskop, haver haft for det Kongelige Hus, og anden stor umag og forsorg, som I haver draget i denne tid for en god politi og velstand, haver jeg ikke mindre aarsag Eders Ærværdighed dette ringe arbejde at tilskrive«. Dernæst Hans Nansen og hans medborgmestre Christoffer Hansen, Find Nielsen og Peder Pedersen, byens raadsmænd, den »fornemme skatteborger« Vilhelm (Villum) Fuiren og byfoged Jens Mouritsen. Retteligt beset gælder altsaa Hiørings tilegnelse det trekløver, som den københavnske tradition gav hovedæren for det skete, blot udvidet derved, at Hans Nansens navn efterfølges af hans kollegaer i magistraten og af den ansete borger Vilhelm Fuiren, som vistnok var Hans Svanes svoger og saaledes et bindeled mellem bispen og det københavnske bourgeoisie.

IV.

HANNIBAL SEHESTED BLIVER RIGSSKATMESTER. DEN NY REGERING. STÆNDERMØDETS OPLØSNING. ENEVOLDS- ARVEREGERINGSAKTEN. STÆNDERPRIVILEGIERNE.

ARVEHYLDINGSDAGEN, som begunstigedes af en skyfri oktoberhimmel, blev byens porte atter aabnede. Hvad der nu laa for, var indretningen af den ny administration og finansernes ordning. 19. oktober kom den hollandske gesandt Vogelsangh i samtale med Gersdorff ind paa spørgsmaalet om raadets og rigshofmesterens egen fremtidige stilling og om karakteren af den ny forfatning, men Gersdorff formaaede ikke at give noget bestemt svar. Vogelsangh mente, at gejstligheden og borgerstanden vilde rejse krav om nogen indflydelse paa sagerne, især finansernes bestyrelse. 20. oktober om aftenen kl. 8 gik kongen, ledsaget af Hannibal Sehested, sekretær Erik Krag og kammerskriver Christoffer Gabel, til raadstuen for slottet og lod beslaglægge rigsraadets arkivalier. Det gamle rigsraad havde dermed ophørt at fungere som selvstændigt regeringsorgan. Tre dage senere skrev den tyske diplomat Johann Biermann til den svenske rigsadmiral Karl Gustav Wrangel: »Hr. Hannibal er factotum'et hos kongen og skal, som talen gaar, være statholder i Danmark og altsaa sættes næst efter rigshofmesteren.« Ved samme tid erfarede baade Vogelsangh og Goës, at den ny regeringsform var under overvejelse, og at der paatænkte oprettelse af collegier efter svensk mønster, hvori egnede personer af gejstlig og borgerlig stand skulde optages. Goës oplyser tillige, at Reetz mentes at skulle blive kansler, og at Sehested var »destineret til statholder, hvilket her er næsten det samme som kammerpræsident hos os«. Vistnok fra københavnsk side fremsattes samtidig i disse dage et krav, der viser, hvilke personer man især ønskede ind i den ny regering, og hvilke embeder man tiltænkte dem. Det lyder i al korthed: »Ny Raad. Hannibal S. Skatmester. J. Gersdorff. Rigens Drost d. e. Hofmester. P. Reds. Kongl. Cantzeler. D. Joh. Svanningius. B. Hans Nanssøn.« Den første del af dette program førtes ud i livet, da kongen 26. oktober udnævnte Joachim Gersdorff til rigsraad, drost og præsident i »Vores stats collegio«, Hannibal Sehested til rigsraad,

rigens skatmester, præsidet i kammerkollegiet og assessor i statskollegiet og Peder Reetz til rigsraad, kansler, præsidet i kancellikollegiet og assessor i statskollegiet, hver med en løn af 6000 rdl. aarlig.

I bestallingerne for Gersdorff og Reetz paalægges det dem »i synderlighed (deres) consilia derhen at dirigere, at Vores og Vores arvingers suverænitet og arverettighed over disse kongeriger Danmark og Norge uforanderlig konserveres«. Men det befales dem ogsaa med flid og troskab at forrette, hvad kongen overdrog dem mundtligt eller skriftligt at proponere »saa vel fremmede gesandter som indvortes stænderne«. Der forudsættes altsaa en stænderforfatning.

Sehesteds bestalling, der, som tidligere omtalt, er baguddateret til 1. oktober 1660, og som uden tvivl er forfattet af ham selv, paalagde ham at føre tilsyn med, at alle rigets indtægter af len, tolde, konsumtion osv., baade nuværende og fremtidige — »Sundet, som Vi os alene forbeholde, undtagen« — indleveredes rigtigt til visse tider og anvendtes efter kongens befaling, og at de, »saa vidt muligt er og med manér ske kan«, forbedredes. Han skulde føre flittigt opsyn med de betjente, som kongen vil forordne i kammerkollegiet — bogholder, kontrollører, kasserere, skrivere o. a. —, saaledes at kongen paa ethvert tidspunkt kunde faa »en rigtig balance og underretning« om al indtægt og udgift og alt forraad, sørge for, at alle regnskaber hvert aar rigtigt aflagdes for kammerkollegiet og anmelde de forsømmelige for generalfiskalen, sammen med kammerkollegiet forelægge kongen eller hans deputerede rigtige aarsregnskaber over indtægt og udgift, overvaage betjentene i Tøjhuset, Magasinhuset, Bremerholm og Bryghuset og sørge for disse institutioners forsyning med alt nødvendigt samt kontrollere indkøb dertil og udleveringer derfra. »Alle bestallinger, forpagtninger, mageskifter, afregninger og kvittantser skal udi Vort kammerkollegio forfærdiges og, førend de os til at underskrive præsenteret bliver, af Vores riges skatmester underskrives.« Som assessor i statskollegiet skulde Sehested »alene dirigere sine tanker og deres effekter til Vores og Vores kongelige Huses tiltag og opvæxt og med største omhyggelighed derhen se og raade, hvorledes dette arve-kongerige til Vores og Vores arvingers nytte, gavn og bedste udi god velstand kan erholdes, formeres og forbedres«. I øvrigt stillede snarlige »instruktioner« i udsigt.

Der tillagdes Sehested i løn som rigsraad 3000 rdl, som rigsskatmester 2000 rdl. og som assessor i statskollegiet 1000 rdl.

Bestallingen slutter med følgende ord: »Og vil Vi hannem udi saadanne hannem anbetroede bestillinger imod enhver kongelig maintainere.« En tilsvarende eller noget udvidet formel træffes i instruxerne for kammerkollegiet af 8. nov. 1660 (»og med Vores kong. magt og myndighed udi mod

alle og enhver tilbørlig maintainere, forsvare og protegere«), generalprokurrøren af 16. febr. 1661, statholderen i Norge af 13. nov. 1661 og 18. marts 1664 og i bestallingen for Christoffer Gabel som statholder i København af 1. aug. 1664, men vistnok ellers ikke i de 1660-70 udfærdigede kollegie- og embedsinstruxer og bestallinger. Sehested ønskede sin nyskabte myndighed og dens omraade hegnet ved et kongeligt tilsagn om værn mod misundere og modstandere. —

Om aftenen 26. oktober var Sehested og Reetz, efter at de om morgenen sammen med den sygdomssvækkede Gersdorff havde aflagt ed til kongen, sammen med bisperne Hans Svane, Anders Andersen (Ringkøbing) og Johan Bartskeer og Københavns fire borgmestre kongens gæster til taffel i »den grønne sal«, hvor de »fik en god rus og ikke kom hjem før kl. 12 nat«. Om Sehested skrev Jens Dolmer dagen efter til Hertugdømmernes statholder, grev Christian Rantzau, at han havde faaet »sæde og session næst efter rigens drost«. Han var »i blomstrende naade (in florente gratia) og Hans Majt.s fortroligste raadgiver (intimus consiliarius) og haver vel overvunden nid og misundelse (invidiam et invidos), saa han spiller mester«. Goës stadfæster, at rigsskatmesterembedet i Danmark skulde være »den anden charge«, skønt det i Sverige kun var den femte, og tilføjer, at Sehested »er nu næsten til stadighed (assiduus) om (kongens) person«.

Snart efter opfyldtes det københavnske ønske fuldt ud, idet Hans Nansen 28. oktober udnævntes til præsident i København, raad og assessor i statskollegiet og Hans Svane 30. oktober aflagde ed som ærkebiskop, raad, assessor i statskollegiet og præsident i consistorialkollegiet (collegium consistoriale). Den 2. november var i følge rigsraad Oluf Parsbergs dagbog »disse 5 ministri forsamlet udi raadstuen: rigens drost, rigens skatmester, kongens kansler, bispen og borgemester Hans Nansen«. Det danske arveriges første ministerium var dannet.

De overvejelser, som gik forud for de nævnte udnævnelser, kan vi kun dunkelt følge. Et i tysk udkast bevaret forslag til en regeringsform, »Project neuer Regierungs Policey«, vil have de 15 gamle raader, supplerede med 1 eller 5 ny raadsmedlemmer, anbragt som chefer og assessorer i 5 kollegier: rigsdrostens, rigshofkanslerens, rigsmarskens, rigsadmiralens og rigsskatmesterens, og som medlemmer af statsraadet, »consilium status«. Der skal desuden i hvert kollegium være 8 raader, i de civile 4 adelige og 4 borgerlige, i de militære lige saa mange høje officerer og krigs- og søretskyndige mænd. Endvidere tænkes oprettet et udvidet gehejmestatsraad og et stort kongeligt hofraad. »Og naar saadant er sket« — lader projektet kongen udtale — »ville vi til sidst sammenkalde rigsstænder.« Da Hannibal Sehested 26. oktober udnævntes til rigsskatmester med rang lige efter rigs-

drosten, var projektets udførligt udpenslede ordning allerede paa ét punkt fraveget, og det nævner heller ikke det ved Svanes udnævnelse forudsatte consistorialkollegium (som ganske vist aldrig blev til virkelighed). Det samme gælder det »project« eller »concept«, som Vogelsangh 27. oktober omtaler som vedtaget, og hvorefter der skulde være 7 kollegier: statskollegiet — med Gersdorff som præsident og de andre kollegiepræsidenter, »biskoppen og borgmestrene eller nogle af dem fra denne by« som medlemmer —, finanskollegiet med rigsskatmester Sehested som præsident, kancellikollegiet med kansler Reetz som præsident, et krigskollegium, et justitskollegium, et admiralitet og et kommercekollegium — alle efter svensk mønster. Skønt kommercekollegiet lod vente paa sig, svarede denne plan imidlertid nok saa godt til, hvad der virkeligt førtes ud i livet. Den 30. beretter Hollænderen, at man daglig arbejdede paa den ny regeringsordning, »og Hans Majt. er selv til stede ved alt«. 3. november kan han melde, at alle embeder skulde sættes paa fast løn, og at statskollegiet skulde bestaa af 12 medlemmer, halvdelen af adel — som rigsdrosten, rigsskatmesteren og kansleren —, og halvdelen af de to andre stænder, bl. a. Svane, Nansen og sekretæren i tyske kancelli Theodor Lente.

»At embedet som rigsskatmester eller finanspræsident er sat over kongens kanslers, er, som man mener, ikke sket af anden aarsag end for ikke at synes i alt at indrette sig efter Sveriges model, hvor denne charge er omtrent den sidste i rækken.«

Dette er naturligvis ikke hele sandheden. Goës fortæller, at han — han nævner ikke, efter hvis tilskyndelse — havde fraraadet at anbringe rigsskatmesterembedet saa højt i rækken, bl. a. med henvisning til, at det i Sverige var det laveste rigsemede. »Hannibal Sehested, som denne novitet imputeres, har ladet en stor invidiam paa sig derved.« Han kunde efter Goës' mening lige saa godt være blevet kansler, da han ikke manglede kvalifikationerne dertil. Den kejserslige gesandts meddelelser suppleres af den svenske resident Duwall, som allerede 24. oktober i Helsingør havde hørt, at Sehested »for sin tjeneste (havde) nydt det beneficium, at han af nogle kaldes vice-roi, af andre stads-statholder, en charge, som menes at skulle have rang næst efter kongens kansler, eftersom Sehested har afslaaet det sidstnævnte embede, der paany er tilbudt ham«.

Hannibal Sehested vilde aabenbart være finansminister, og han vilde have sit embede placeret lige efter rigsdrostens. Dette kunde ogsaa anses for rimeligt, thi det omfattede det gamle rigshofmesterembedes vigtigste ressort, og de mest paatrængende reformer var — som det store septemberprojekt, indlægget om lenene og kravet om en »rigens bogholder« havde paa-peget — ubetinget de finansielle. Foruden ønsket om at lede disse reformers

gennemførelse har imidlertid vistnok ogsaa et andet motiv været bestemmende for Sehested. Rygterne om, at han skulde være »stads-statholder« og »vice-roi« er her vejledende. Det gamle embede som »statholder paa Københavns slot« var nemlig, saaledes som instruxen for Corfitz Ulfeldt, da han udnævntes dertil 1637, tegner det, rigets de facto mest betydningsfulde, naar rigshofmesterembedet stod ubesat, og Ulfeldt og Gersdorff var fra det rykket op i rigshofmesterstillingen. Gersdorff var i 1660 en dødsmerket mand. Det skyldes efter al sandsynlighed Sehested selv, at hans titel som finansleder efter svensk mønster blev rigsskatmester. Men skulde han med tiden blive rigets førsteminister — og dette maatte naturligt være hans maal, hvis hans politiske og økonomiske program skulde gennemføres — maatte skatmesterembedet helst placeres saaledes, at oprykningen, naar øjeblikket var inde, laa lige for. Ønskede han i saa fald at bevare titelen rigsskatmester, kunde han eventuelt henvise til, at stillingen som »Lord Treasurer« var det højeste af de engelske statsembeder.

Idet Hannibal Sehested overtog rigsskatmesterstillingen, maatte det være ham magtpaaliggende, at skatkammerkollegiet frigjordes fra det gamle rentekammers afhængighed af kancelliet. Da der 28. oktober udfærdigedes et kgl. reskript til ham, som meddelte, at kansler Reetz og rentemestrene Sten Hohendorff og Mogens Friis havde faaet ordre til næste morgen at mødes med ham paa rentekammeret og give ham underretning om alle indtægter af Danmark og Norge, »og hvad I eragter de kunde remedieres til vores indkomstes befordring«, fik han det derfor forsynet med følgende »postscriptum« i kongens egen haand, der gentager og nøjere præciserer en passus i hans rigsskatmesterbestalling: »Vi haver og naadigst befaleet, at intet herefter, som kammeret og begge rigernes intrader vedkommer, være sig forpantninger, afregninger, restancer, kvitteringer, mageskifter, assignationer, kontrakter og andet deslige, som angaar indtægt og udgift, udi kancelliet expederes, men paa rentekammeret, hvor det henhører«.

Der er grund til at antage, at den ny kansler, hvem Sehested senere karakteriserede som »en gravitetisk Spanier af væsen og tilbøjelighed«, »meget egenkærlig og lidet sociabel«, og som aldrig blev hans ven, har følt sig stærkt brøstholden over denne indskrænkning i kancelliets myndighedsomraade. Han var imidlertid ikke den eneste, som saa skævt til den ny rigsskatmester.

Duwall erfarede 31. oktober i Helsingør som aarsag til, at Hans Schack ikke udnævntes til det rigsmarskembede, hvortil kongen allerede i august havde designeret ham, at adelen havde foreslaaet kongen tre personer med underdanigst begæring om, at han ikke vilde give rigsmarskposten til Schack, »som er en fremmed«. Herover var Schack blevet saa harmfuld,

at han ikke vilde sidde i raadet med de andre. Foreløbig nøjedes han med at bestyre embedet. 22. november brød kongen imidlertid over tværs og udnævnte Slesvigeren til rigsfeltherre, præsident i krigskollegiet og assessor i statskollegiet. Samtidig placeredes krigskollegiet som det næstfornemste kollegium efter statskollegiet, hvorved skatkammerkollegiet rykkede ned paa trediepladsen. Man mente, skrev Duwall 24. november, at kansleren vilde kunne faa det rykket yderligere ned, da hans charge før i tiden havde været »secunda a rege«. »Der er ingen tvivl om, at Hr. Sehested jo er i stor diskredit hos adelen, som gerne, om den kunde, skulde ville gøre ham nogen utjeneste, og jeg har hørt ham selv sige, at han anser denne post som en komedie, og ved ikke, hvor længe han kan agere deri«.

Goës antyder en anden aarsag end den nævnte til, at det trak ud med Schacks udnævnelse. Hverken han eller de andre generaler havde kunnet finde sig i den sehestedske »novitet« med finansministerposten som rigets næstfornemste. De var derfor gaaet »en corps« til majestæten og havde indtrængende bedt ham om ikke at lønne deres tro tjenester med at forringe deres »reputation og ære«, »hvis aarsag kongen har resolveret sig og givet rigsmarskens eller feltherrens charge fortrinnet for rigsskatmesterens«. Goës' skildring støttes af et brev fra den skaanske landshøvding Magnus Dureel, som i første halvdel af december af »een förnem man, som kom ifrån Köpenhamn«, erfarede, »att emellan Riksmarsken Schack och Hanniball Zesthedh ähr temelighen ondh salve om deeras embetes præeminents«. Manden fra København fortalte endvidere, at den danske adel »lurade heelt och hållit på våre comportementer här i Skåne, så att dersom man skiälelighen dem och dee andre stenderne medh hanteerade, skulle dette werker i Danmark lida så stoor anstöt, att man skulle desperera om dess fortgangh. Hanniball Sestedt har och af konungen sielf och hans förnemsta stoore suspicioner på sigh, och på honom beror altsammans«.

At Sehested som sjælen i statsomvæltningen og den drivende kraft ved reorganisationen af forvaltning og stathusholdning mødtes med bittert nag inden for store kredse af adelen, kan ikke undre. Naar han tillige havde de fremmede officerer imod sig, var modsætningsforholdet ikke blot af personlig natur og dikteret af rangstridigheder. Skatkammerkollegiets og krigskollegiets indbyrdes stilling var nemlig nært forbundet med spørgsmaalet om, i hvor høj grad dansk politik fremtidig skulde bestemmes af økonomisk-finansielle og i hvor høj grad af militære synspunkter. Civilisten og pacifisten Hannibal Sehested var fra første færd de militære aktivister som sennep udi næsen.

Hvad Frederik III. angaar, var hans forhold til Sehested i løbet af maaneden fra slutningen af oktober til slutningen af november tydeligt

blevet køligere. Et udtryk herfor er, ved siden af krigskollegiets ophøjelse over skatkammerkollegiet, arten af de paa de to tidspunkter stedfundne udnævnelser. De tre først udnævnte ny rigsebedsmænd var tre danske adelsmænd, som alle havde ydet deres bistand ved statsomvæltningen; til dem føjedes som ny raader gejstlighedens og de københavnske borgeres førere. Det var udnævnelser i nøje overensstemmelse med baade Sehesteds, præstestandens og Københavnernes ønsker, thi at Gersdorff, hvis »moderation« — som Goës priser — havde betydet saa meget for revolutionens fredelige forløb, maatte beholde sin førsteministerpost, kunde der ikke herske tvivl om, og Reetz var selvskreven til kanslerstillingen. De i løbet af november — efter at de gamle rigsraader 7. november havde aflagt deres raadsed igen — foretagne udnævnelser var derimod overvejende dikterede af hoffets og den militære ledelses synspunkter. Den holstenske general Claus Ahlefeldt blev øverstkommanderende i Norge, rigsraad Sivert Urne — gift med dronningens »mignonne« — rigsstaldmester, den tyske hofmarskal Johann Christoph v. Körbitz rigsmarskal. De ved samme tid udnævnte ny raader var dels adelsmænd af den gruppe, som stod hoffet nær uden at besidde større kvalifikationer af politisk eller administrativ natur: Körbitz, Ove Skade, Jørgen Bielke, dels ikke-adelige, som var knyttet til hoffet og mest var af fremmed herkomst: Christoffer Gabel, Theodor Lente, kongens livlæge dr. Peter Bülche og kronprinsens præceptor Heinrich Matthesius. Svane og Nansen var de eneste, som repræsenterede den danske præste- og borgerstand, som saa energisk havde krævet sæde og stemme i kongens raad. Den samme linie fortsattes, da kongens statholder i Hertugdømmerne, rigsgrev Christian Rantzau i januar 1661 som »generalstatholder« og rigsraad fik sæde i statskollegiet næst efter rigsebedsmændene, samtidig med, at han blev assessor i alle de nyoprettede kollegier — en helt exceptionel stilling.

Frederik III. faldt tilbage paa sin gamle overvejende udanske raadgiver- og favoritkreds.

En af aarsagerne til, at Sehesteds, Svanes og Nansens stilling svækkedes, var stændermødets fremskridende opløsning.

Allerede 10. november skrev kapitularen Hans Rhuman i sin dagbog: »Nu er gejstligheden fast alle hjemrejt«. De deputerede, som blev i byen, og de, som indkaldtes til den anden arvehyldning 15. november, synes for flertallets vedkommende at være rejst hjem i slutningen af november.

Som tidligere nævnt, havde de forskellige stænder fra 13. oktober været stærkt optagne af spørgsmaalet om deres privilegier. Adelen havde 17. oktober overleveret kongen et udkast til sine privilegier, som i det hele fastholdt de gamle rettigheder. Fra borgerlig side fremkom et udkast til

en over den gamle haandfæstning bygget reces, som overdrog »samtlige stænder« den andel i regering og lovgivning, som hidtil havde tilkommet rigsraadet. En paategning meddeler, at »alle borgere-stænder ikke kunde forenes derom«, og at det »befaldt Majest. ikke heller«. Universitetet, kapitlerne og gejstligheden ønskede som adelen de gamle privilegier bevarede. De af borgerstanden indleverede forslag var paa væsentlige punkter, i lighed med det tidligere omtalte københavnske indlæg,¹ byggede over det store septemberprojekt. Et af kravene var, at de love og recesser, som herefter skulde udgaa, før de tryktes, maatte blive forelagt stænderne, for at de kunde give deres nødtørft til kende. I et sidste sammenfattende indlæg af 21. november, fremkaldt ved, at der endnu ikke af regeringen var givet svar paa de tidligere borgerlige indlæg, bad købstæderne om, at den ventede reces maatte saaledes »modereres«, at alting maatte tjene til det almindelige bedste og ikke blive nogen af stænderne til skade. At man i almindelighed gik ud fra, at stændermøder vilde blive et vigtigt led i den fremtidige forfatning, ses ogsaa af de adelige privilegiekrav, hvorefter ingen skatter maatte paalægges adelens bønder uden rigsraadets og samtlige stænders samtykke, og af kapitlernes begæring (21. november) om at faa stemme i de »almindelige konventer« i lighed med de andre stænder. Skønt kapitlerne, i lighed med universitetet, udtalte, at stænderne havde erkendt kongen »for en arvekonge og suveræn herre«, ansaa de altsaa ikke en stænderforfatning for stridende mod suverænitetetsbegrebet.

Vi har set, at instruxerne for den ny rigsdrost og den ny kansler af 26. oktober bl. a. paalagde dem med troskab at forrette, hvad der befalede dem »stænderne at proponere«. Der fandt ogsaa i de følgende dage forhandlinger sted med stændernes repræsentanter om ny skattepaalæg. I henhold til kongebrev af 28. oktober traadte dagen efter et stænderudvalg sammen for at forhandle om, hvorledes den hvervede styrke bedst kunde underholdes, saaledes at byrden fordeltes nogenlunde ligeligt mellem de enkelte stænder. Efter forslag af adelen enedes man om en hovedskat, og en forordning herom udkom 5. november, »samtykt af de her tilstedeværende stænders deputerede«. Men den i bevillingen udtalte forventning om, at konsumtionsskatten, stempelafgiften og indkvarteringen saa skulde ophøre, opfyldtes ikke.

Konsumtionsskatten mente kongen ikke, at man kunde undvære, og det samme gjaldt muligvis, saa længe der ikke paa anden maade var skaffet kronen de nødvendige indtægter, og udgiftsbudgettet var nedsat, ogsaa den ny rigsskatmester. Der udgik derfor 6. november brev til Gersdorff, Sche-

¹ Se ovenfor s. 287.

sted og Schack om næste morgen at samles med Lente, Henrik Müller, Gabel, Paul Klingenberg, Selio Marselis og Joachim Irgens — altsaa repræsentanter for den højeste finanskundskab — og forhandle med Svane, Nansen samt de af disse udtagne gejstlige og borgerlige deputerede om konsumtionssagen for uden forhaling at faa bragt den »til fuldkommen beslutning«. Den her anvendte fremgangsmaade kan minde om nedsættelsen af forfatningsudvalget af 14. oktober. Det var ikke et frit valgt stænderudvalg, selv om de gejstlige og borgerlige repræsentanter var udpegede af Svane og Nansen, ikke af kongen. Naar den 18. november udstedte forordning om konsumtionsskatten erklæres for givet »med samtlige stænders endrægtige samtykke«, bør det dog bemærkes, at dens taxter stemte med dem, som borgerstanden i september var gaaet ind paa, og at den, i overensstemmelse med alle de tre stænders tidligere bevillinger, kun skulde gælde i tre aar. Ogsaa den ny forordning om stempelpapir af 28. november, som ændrede den omstridte forordning af 7. oktober,¹ betegnes som givet i henhold til »samtlige tilstedeværende stænders samtykke«.

Det er muligt at dette samtykke er tilvejebragt ved en lignende udvalgsforhandling som den om konsumtionsskatten førte. Givet er det, at der fra regeringens — det vil sige: først og fremmest fra rigsskatmesterens — side blev lagt vægt paa en stændersk sanktion, saa fyldig, som den stod til at opnaa, af de ny skatteforordninger. Og man synes at spore et samarbejde mellem rigsskatmesteren, ærkebispens og den københavnske præsidet, i fortsættelse af det, som havde ført til arveriget. Det samme gælder forhandlingerne om indkvarteringen. 6. og 7. november fik Sehested og Schack ordrer til sammen med generalkrigskommissær Otto Pogwisch, hans broder Henning Pogwisch og lensmanden paa Frederiksborg Ove Juul at forhandle med repræsentanter for gejstligheden og borgerskabet paa Fyn og Sjælland, udtagne af henholdsvis biskop Johan Bartskeer, Odenseborgmesteren Knud Jakobsen og adressaterne selv, med adelsmændene Jørgen Kruse og Ebbe Gyldenstjerne og med professor Rasmus Vinding »om indkvarteringen lighed blandt alle stænder«. Da købstæderne og gejstligheden ikke kunde enes om deres andele af denne byrde, ønskede bisper og kapitularer 13. november, at »ærkebispens med Hr. Hannibal Sehested vilde mundtlig remonstrere Hans Majt. alle ting, at udi dette (borgernes) forslag var ingen lighed«. Svane og Sehested gik samme eftermiddag til kongen og redegjorde for situationen. Da kongen derpaa søgte at faa borgerne til at paatage sig større indkvartering mod betaling i udlagt krongods,

¹ Se ovenfor s. 278.

og borgerne vægrede sig, tilbød Svane de sjællandske købstæders repræsentanter at ville gaa i borgen for betalingen. Det hjalp dog ikke, og de to stænder havde den 14. et haardt sammenstød i anledning af indkvarterings-sagen. Om eftermiddagen samledes Sehested og Schack med nogle deputerede af hver stand i »den grønne sal«. »Og kom bud efter de deputerede borgermestre af København«. Sehested fremstillede nu gejstlighedens indvendinger mod det borgerlige forslag om en »unionsskat« til troppernes underhold. »Hvilket borgemester og raad af København og bifaldt, at man derfor fik at tænke paa et andet middel«. Ved et kl. 5 afholdt møde af repræsentanter for alle stænder enedes man derpaa om at »referere dette til Hans Majestæt, at den tredie part af landet var øde, at militien maatte reduceres, hvilket skriftligt blev forfattet samme tid«.

Vi vil senere møde rigsskatmesteren som talsmand for det krav om en hærreduktion, som var det samlede danske folks. Foreløbig afvistes dette krav af kongen og hans militære raadgivere. Hvad de skildrede forhandlinger har lært os, er, at der aabenbart i denne sag herskede en vis forståelse mellem Sehested og Svane, og at Sehested i et kritisk øjeblik søgte og fik politisk støtte af Hans Nansen og den københavnske magistrat. Det er baade første og sidste gang, vi faar et mere direkte indblik i den tidligere norske statholders og stænderparlamentarikers forhandlinger med danske stænder. Stændermødet var nu i opløsning; i begyndelsen af december rejste de sidste deputerede hjem. »Med Græmmelse over dens Nederlag trak Adelen sig tilbage til sine Gaarde, men ogsaa hos de lavere Stænders Deputerede var allerede da vistnok begyndt at spire en Fornemmelse af, at *deres* Sejr vilde vise sig mindre, end man havde haabet, da man sluttede Forbund med Kongemagten. Ingen anede dog, at det nu sluttede Stændermøde skulde blive det sidste i henved 2 Aarhunder« (J. A. Fridericia).

Det er umuligt at sige, hvornaar Frederik III. er begyndt at sigte imod en kongelig enevælde, og i hvilket omfang dronningens indflydelse — der af baade Goës og Molesworth skildres som stærk — herved har gjort sig gældende. Sandsynligt er det imidlertid, at stændernes fortsatte krav om indskrænkning af den hær, som baade han og hans generaler ansaa for nødvendig ikke blot til værn mod ny svenske angreb, men til opretholdelse af den ny statsordning, har bidraget til at styrke hans ønske om at frigøre sig for nødvendigheden af stændernes bevillinger og stænderdeltagelse i lovgivningen. I saa fald er den 22. november, da Schack som rigsfelt-herre og krigskollegiet placeredes over Sehested, parlamentarikeren, og skatkammerkollegiet, ogsaa i forfatningspolitisk henseende en betydningsfuld dato.

Frederik III. følte sig ogsaa paa dette tidspunkt fastere i sadelen, idet der 15. november i slottets riddersal var aflagt en ny arvehyldning af dem, som ikke havde været til stede eller repræsenterede 18. oktober: de da fraværende adelsmænd, Sorø akademi, de urepræsenterede præster og købstæder og deputerede for bønderne, hvorefter rigsraaderne og de andre tilstedeværende den 17. udstedte en ny erklæring om haandfæstningens kassation. Samtidig var, i henhold til en gennem Hans Nansen fremsat opfordring, fra en række købstæder indsendt stadfæstelser af arvehyldingen. Den 16. udfærdigedes et aabent brev til alle undersaatte i Norge, hvori kongen meddelte de danske stænders endrægtige forandring af valgriget til »et frit, fuldkomment og evigt arverige«, lovede snarest at lade indrette en regeringsform, som sikrede »et mildt og kristeligt regimente« og bebudede sin ankomst til nordriget næste foraar.

Et bevaret udkast til en »fuldstændig akt« viser, at man et øjeblik havde tænkt sig, at alle stænder ved en saadan akt, efter at have bekræftet arveretten og haandfæstningens tilintetgørelse, skulde overlade kongen ved »en sær arveforordning« at forebygge rigernes deling. Det lagdes imidlertid til side, og et andet udkast udarbejdedes, som gik adskilligt videre i retning af kongemagtens udvidelse, end hvad der før var fremkommet. Det udtaltes heri, at understænderne i erkendelse af, at regeringen førtes bedst af »ét hovede udi freds- og fejdetid«, utvungne og af egen fri vilje havde hyldet og svoret Frederik III. arveret til Danmarks og Norges riger samt »absolut regering«; de stadfæstede alle de derom udstedte akter, ophævede haandfæstningen og alle andre akter og beslutninger, som stred mod »jura majestatis«, arveretten og suveræniteten og lagde regeringens og arvefølgens ordening i kongens haand.

Da man var naaet hen imod jule- og nyttaarstid, da stændermødet var helt opløst, og da Dureel fra velunderrettet hold erfarede, at den danske adel rugede over planer om at gøre det skete ugjort, at de andre stænder heller ikke var fornøjede, at Sehested følte sig tilsidesat til fordel for rigsfeltherren, og at han var genstand for mistillid hos kongen og hans omgivelser, og kort før kongen satte sin holstenske statholder som tillidsmand ind i alle danske kollegier, gik Frederik III. imidlertid endnu et skridt videre bort fra det, der havde været udtalt eller stiltiende forudsætning ved overdragelsen af arveriget. Der udarbejdedes et »instrument eller en pragmatisk sanktion«, som i sin endelige skikkelse forsynedes med datoen 10. januar 1661, og som i den følgende tid forelagdes rigsraaderne, de fleste adelige rundt om i landet, alle bisper, kapitularer, provster og præster, universitetets professorer, Københavns magistrat og 32 mænd og borgmestre, raadmænd og to fornemme borgere i hver af de andre byer

til underskrift. Den ny akt var bygget over det førnævnte udkast. Men den ændrede udtrykket »arverettighed og absolut regering« til »arverettighed samt alle jura majestatis, absolut regering og alle regalia«, udtrykket »arverettighed og suverænitet« til »arverettighed, suverænitet og absolut regering«. Den lov og forordning, som skulde udstedes om arvefølgen, kaldtes »fundamentallov« og skulde ogsaa indeholde regler om indrettelse af formynderregering. I arvefølgen skulde gælde førstefødselsret, riget skulde være udeleligt, og kongens andre legitime arvinger forsørges med appanager.

Goës skrev 19. januar til Kejseren om den ny akt, at han havde hørt, at der i den fandtes »mange og meget betænkelige udtryk, hvorom der i den forrige akt (den af 8. oktober) ikke har været den ringeste tale, især om suverænitet og om at være absolut, hvilket har foraarsaget saa meget mere eftertanke, som adelens privilegier endnu ikke er udkomne«. Fridericia har rigtigt karakteriseret dens indebyrd: »I Stændernes Underskrift paa Dokumentet søgte Kongen ikke en yderligere formel Bekræftelse paa hvad der tidligere var foregaaet, han søgte i Realiteten noget nyt, noget, der skulde kuldkaaste de Betingelser, hvori Arveretsoverdragelsen bundede, et Grundlag for en Regeringsform, der havde hans egen ubegrænsede Magt til Midtpunkt, en Enevoldsarveregeringsakt, som det faa Aar efter kaldtes. Med Sikkerhed kan det paastaas, at et saadant Aktstykkets Indhold aldrig havde staaet som det, de i Oktober samlede Repræsentanter havde tænkt sig som Mødets Resultat«. Han har ogsaa — i modstrid med de danske historikere, der har følt sig kaldede til at optræde som Frederik III.s og hans udanske enevældes defensorer — ret, naar han hævder, at Frederik III. forbrød sig mod Danmark, »da han ved at gennemføre den uindskrænkede Enevælde kvalte de Livsspirer, som frodigt havde skudt Vækst under Kampen og navnlig i København havde skabt Muligheder for en folkelig Udvikling«.

Faa maaneder efter »enevoldsarveregeringsakten«s udfærdigelse og endnu inden alle dens eksemplarer var undertegnede ude i landet — ingen vovede her at tilbageholde sin underskrift —, lod kongen sine slesvigholstenske jurister i Glückstadt og visse af sine hjælpere i København gaa i lag med udarbejdelsen af en arvelov, et hverv, der udvidedes til skabelsen af en enevældens forfatningslov, en »kongelov« (lex regia), som man kaldte den. Dette arbejde krævede dog mange overvejelser, bl. a. fordi Frederik III. sikkert har været i tvivl om, hvilket omfang han turde give sin enevælde. 24. juni 1661 udstedtes de længe med spænding imødesete privilegier for adel, gejstlighed, København og de øvrige købstæders borgerstand. Kapitler og universitet fik — skønt de første havde faaet løfte

derom — ingen. Adelen fik en række af sine sociale særrettigheder stadfæstede, men dens bønders skattefrihed gjordes afhængig af, at statens tarv ikke krævede den ophævet, og der sikredes den ingen del i den egentlige statsstyrelse. Gejstlighed og borgerstand befriedes for lensmændenes overhøjhed og for betegnelsen »ufri« samt for forskellige af de særrettigheder, adelen havde besiddet til deres skade, bl. a. hvad øxnehandelen angik. Det store septemberprojekts krav om vornedskabets ophævelse, provinsmøder af købstæderne og om talsmænd for borgerstanden ved hoffet var derimod ikke opfyldt. Da fuldmægtige fra en del sjællandske købstæder i begyndelsen af 1661 havde afholdt et møde uden kongelig tilladelse, fik de ogsaa en skrap advarsel mod fremtidig at indlade sig paa noget saadant. København fik — samtidig med, at Roskilde len skænkedes byen til ejendom — de fleste af privilegierne fra 1659 bekræftede. Dog fjernedes tilsagnene om indhentelse af hovedstadens samtykke til told- og accisepaalæg og om, at fire af dens repræsentanter med rigsraad og stænder skulde overveje rigets anliggender. Men der vedblev at staa i de ny privilegier, at den skulde være en fri rigens stand, som skulde deliberere og stemme med de andre, »naar Vi godt befinder stænderne at sammenkalde«. Helt vovede Frederik III. altsaa ikke overfor det københavnske borgerskab at slaa en streg over udsigten til fremtidige stændermøder. Der er ogsaa i bevarede anonyme udkast fra 1661 og den nærmest følgende tid til ordningen af den øverste forvaltning og til en forordning om tronfølgen og en eventuel formynderregering tale om, at kollegierne under kongens fraværelse eller sygdom eller formynderregeringen i bestemte tilfælde kunde indkalde stænderne eller en almindelig rigsdag.

»Man kan mærke«, skrev Duwall 30. juli 1661 fra Helsingør, »at stænderne ej er fornøjede med de privilegier, de har faaet«. Men allerede tidligere havde han hos baade adel og understænder sporet misfornøjelse med den ny tingenes tilstand, for de lavere stænders vedkommende vel især fremkaldt ved indkvarterings- og skattetrykket, men ogsaa derved, at de følte sig tilsidesat af kongen og regeringen. »Det er sandt og vist nok, at adelen lige saa vel som borgerstanden bliver slet trakteret af kongen, og man hører alle vegne plaintes derover. Naar kun nogen tør udlade sig, saa siger de aabenlyst, at dette ikke kan bestaa« (Duwall København 24. nov. 1660). »Alle stænder, især adelen, er uenige med kongen og det ny regimente, som mest gaar ud paa at besvære dem med tunge paalæg« (Samme Helsingør 9. marts 1661). Et ganske tilsvarende indtryk fik paa en rejse til Gottorp i febr. 1661 den sachsiskfødte diplomat i svensk tjeneste Esaias Pufendorf: »Paa vor rejse fra København hertil har vi saa vel hos borgere som hos bønder intet andet haft at erfare, end at hver mand

besværer sig over den i riget skete forandring og gerne saa, at det var forblevet i den forrige stand«.

Hverken de herskende tendenser ved hoffet eller stemningen ude i landet mod det ny regime bidrog til at gøre stillingen let for den ny rigens skatmester. I begyndelsen af januar 1661 — kort før enevoldsarveregeringsaktens udfærdigelse og grev Rantzaus kaldelse til kongens tillidsmand i kollegierne — hørte Duwall, at kongen og dronningen var rejst til Falster. Blandt aarsagerne hertil nævntes »af en god haand«, at kongen i vinduet i sit forgemak havde fundet en seddel, som advarede ham mod visse personer, bl. a. Hannibal Sehested. 23. februar skrev den svenske resident til sin regering om en stor pengegave, Frederik III. havde skænket den franske gesandt Terlon. Det fortaltes, at Hollænderen Vogelsangh i den anledning i det kongelige forgemak i flere rigsraaders nærværelse havde spurgt, hvad grund kongen havde til at gøre Terlon en saa stor foræring. Hertil skulde admiral Henrik Bielke, der efter rigsadmiral Ove Gieddes død i december var udnævnt til præsidet for admiralitetet, ondsksfuldt have svaret, at Hans Majt. vel kunde have grund dertil, »eftersom han (Terlon) var aarsag i, at denne igen havde faaet en saadan minister som Hannibal Sehested i sin tjeneste«. »Skønt man heraf som af forskellige andre beviser kan se, hvor ringe affektion Sehested staar i ved hoffet, maa man alligevel indrømme ham, at han med flid vaager over Hans Majestæts bedste, lader sig sit embede være magtpaaliggende og næsten er den eneste mand af expedition ved hoffet«.

Rigtigheden af de sidstnævnte ord godtgøres ved et overvældende stort bevismateriale. Trods nid og intriger gik Sehested ufortrødent i gang med at bygge den ny forvaltning op og bringe orden i statshusholdningen. Det maa have styrket ham til hans gerning, at da der 11. febr. 1661 over hele Danmark holdtes taksigelsesfest for, at den svenske storm paa København to aar før var slaaet tilbage, udkom samtidig Hiørings »Leyres Politie« som et for alle synligt vidnesbyrd om, at det københavnske borgerskab stadig med taknemlighed og tillid saa op til ham.

4. Bog.

Den ny Regering og dens mænd.
Striden om „de ti Fod Fliser i Kongens Kabinet“.
Hannibal Sehested og Christoffer Gabel.
1660-1666

I.

SKATKAMMERKOLLEGIET.

HANNIBAL SEHESTEDS skatkammerkollegium blev det første fuldt udbyggede kollegium i Danmark. Det er derfor med rette, at K. Fabricius betegner Sehested som »grundlæggeren af det danske kollegiestyre, som herskede lige til 1848«.

Den ny rigsskatmester lod ikke gro græs under sig. 26. oktober havde han modtaget sin udnævnelse; næppe længe efter forelaa hans bestalling, og den 28. udvirkede han den førnævnte kongeskrivelse om kanslerens og rentemesterens møde med ham i rentekammeret næste morgen med efterskriften om skatkammerkollegiets selvstændighed i forhold til kancelliet.¹ 1. november udstedtes der befalinger til Holmens admiral Niels Juel, Sehesteds søstersøn, og tøjhusefs chef oberstløjtnant Markor Rodsten, om at give rigsskatmesteren underretning om disse institutioners og flaadens tilstand. Sehested bemyndigedes samtidig til at indhente tilsvarende oplysninger af proviantskriveren og klædekammerskriveren om provianthuset og klædekammeret, som forsynede baade flaae, hof og hær. En uge efter, 8. november, forelaa instruxen for det ny kollegium.

Dette, der var oprettet »til vore rigers indkomsters bedre forvaltning og rigtigere forklaring« skulde, foruden rigsskatmesteren som præsident, bestaa af 7 assessorer, hvoraf 3 adelige og »fire andre, som vi selv naadigst vil forordne og bestille, efter som vi enhver til saadan charge befinder dygtig og kvalificeret«. Der skulde altsaa i overensstemmelse med de »konjungeredes« ligeberettigelseskrav, være lige mange adelige og uadelige kollegiemedlemmer. Som det øvrige kollegiepersonale nævntes: en »generalprokurator« med en fiskal, en generalbogholder med en underbogholder, to sekretærer, fire kasserere, fire »kontrarouleurer«, sex renteskrivere med tre kopister og en fyrbøder. Alle skulde aflægge ed til kongen og overholde fornøden tavshed om de behandlede sager.

¹ Ovenf. s. 302.

Hver dag, naar han ikke var i statskollegiet eller optaget af andre hvern i kongens tjeneste, skulde rigsskatmesteren mødes i kammerkollegiet med sine assessorer og forhandle med dem om alt, hvad der angik rigernes indtægter og deres forvaltning. Hvad han ansaa for gavnligt og fornødent til indkomstens forbedring, skulde han »efter flittig examination og deres samtlige vota« lade opsætte skriftligt med alle assessorers underskrifter og forelægge kongen det til videre betænkning og resolution. Over alt, hvad der proponeredes, voteredes og besluttedes, skulde der føres protokol. Forsømmelighed skulde alvorligt paatales af skatmesteren og i gentagelses-tilfælde tilkendegives kongen »uden nogen undseelse, vild eller venskab«. Instruxen bestemmer videre:

Alle rigernes indtægter af enhver art — ene undtagen Øresundstolden¹ — skulde til bestemte terminer indleveres paa rentekammeret og atter udgives derfra efter kongens befaling samt »efter hvert steds vilkaar og beskaffenhed aarligen forbedres og føres til bogs«. Regnskabet over indtægter og udgifter, restancer og forraad skulde føres paa en saadan maade, at der til enhver tid kunde leveres kongen »en rigtig balance og fuldkommen underretning«. Alle regnskabspligtige skulde aarlig aflægge regnskab for kollegiet; de forsømmelige skulde tvinges til rigtig regnskabsaflæggelse og betaling af generalprokurator og fiskal.

En gang om aaret skulde af rigens skatmester og hans assessorer til kongen eller hans deputerede indleveres et rigtigt overslag over det forløbne aars indtægt, udgift, gæld og forraad. Indkomsterne skulde efter deres herkomst opbevares i hver sin kiste og forbeholdes hver sit omraade af udgiftsbudgettet: hofetaten, hæren, flaadene, garnisoner, magasiner, tøjhuset, gældens afbetaling og forraad til afholdelse af ekstraordinære udgifter. Hver kiste skulde forsynes med tre forskellige laase og nøgler, saaledes at kongen fik den ene, rigsskatmesteren den anden og den øverste assessor den tredje nøgle.

Indkøb til rigets behov og aftaler med haandværkere skulde ske paa de fordelagtigste betalingsvilkaar, hvorover der skulde holdes nøjagtige kontraktbøger. Ved »korrespondens paa fremmede steder« skulde rigsskatmesteren desuden holde sig underrettet om priserne paa de varer, som man behøvede, for at kunne købe billigst muligt, hvad der ikke kunde faas i selve riget; eventuelt skulde fremmede varer udvexles med indenrigske. Leverancer til Holmen, Tøjhuset og Proviantmagasinet skulde modtages af kyndige folk, og »nøjagtig kvittans« indleveres paa rentekammeret til bogføring. Over alle indtægter og udgifter, baade i penge og varer, skulde

¹ Der, som hidtil, forvaltedes i »kongens eget kammer«. Senere undtoges ogsaa indkomsten af mønten i Norge.

der forfattes maanedlige ekstraktregistre. En særlig bog skulde føres over afregninger med købmænd.

Om told og toldruller og andet vedrørende toldvæsenet skulde rigsskatmesteren flittigt lade korrespondere med alle generaltoldforvaltere, som skulde give kammerkollegiet underretning om alt, som kunde komme toldvæsenet og kongens tjeneste til gode, saaledes at man kunde undgaa toldunderslæb og »anden skadelig misforstand udi trafikken og kommercierne«. Hver maanedsdag skulde der føres kontrol med mønten, og møntmesteren indlevere maanedregistre over sin udmøntning.

Begyndende med Sjælland skulde rigens skatmester og hans assessorer som grundlag for udgiftsbudgettets indretning snarest udarbejde et overslag over alle indtægter af hver af de danske provinser og derefter af Norge, med angivelse af indbetalingsterminer. Der tilføjes, at Norge »udi meget, fornemlig konsumtionen, ikke kan aldeles conformeres efter, hvis herudi riget kan være practicable«. Hvad de fandt gavnligt til forbedring af indkomsten, derom skulde de underrette kongen »stykkevis«.

Hvad forholdet mellem kammerkollegiet og kancelliet angaar, gentoges reskriptefterskriften af 28. oktober i udvidet form.

Alle uklarede restancer — hvoraf der fandtes adskillige — siden kongens regeringstiltrædelse skulde med flid opspores og inddrives med paa-løbende renter. Over alle assignationer og indvisninger i rigernes indkomster — af len, told, skatter osv. — skulde der forfattes rigtige ekstrakter med angivelse af beløb, kreditorernes navne og ydede forstrækninger eller tjenester, for at man kunde forhandle om udsættelse af hovedstolens betaling mod erlæggelse af renten, »efterdi vi ingen anden middel til vores daglig fornødenhed saa snart kunde finde og bringe til veje, med mindre at man nogensteds uden riget udi mod en visse summa til rentens aarlig erlæggelse skulde kunne optage en kapital til vores daglig fornødenhed og uomgængelig udgift, indtil at vore rigers indkomst kunde bringes udi nogen vissere skik til rette tider at leveres, hvilket ogsaa med al flid vil andrives og efterkommes«. Der skulde ogsaa forfattes en specifikation over alt det bortpantede krongods og de afhændede godsindtægter med angivelse af vilkaarene for indfrielse og en ekstrakt over gælden til adel, købmænd, officerer o. a. inden- og udenlands.

Her røres ved den bitre finansnød og vejene til foreløbig at skaffe midler, eventuelt ved et udenlandsk laan.

Twister mellem rigens skatmester og assessorerne eller mellem disse indbyrdes og alle bønsskrifter, der angik statens finanser, skulde to gange ugentlig refereres kongen af skatmesteren, alle assessorerne og deres tilforordnede sekretær til kongelig resolution og expedition. Alle expeditioner

skulde strax bogføres. Var kongen fraværende fra København, skulde en af kammerets sekretærer følge ham for at forelægge ham de uopsættelige sager til expedition.

»Og efterdi disse tiders konjunkturer ikke vil permittere den forhal,¹ at man nu strax udi denne instrux for vores kammercollegio haver kunnet betænke og indføre alle de dertil behøvende ordres og omstændigheder, da ville vi dog her efter, hvis videre kunne forefalde efter tidernes og sagernes daglige beskæffenhed og vilkaar, vores riges skatmester udi sær saavel som det samtlige collegium udi alle tilfælde instruere, autorisere og med vores kongelige magt og myndighed udi mod alle og enhver tilbørlig maintainere, forsvare og protegere«.

Instruxen karakteriserer her sig selv som tilblevet i hast. Dette spores ogsaa deri, at reglerne for kollegiet som regnskabskammer delvis er blandet sammen med reglerne for det som forvaltningsværk, at det optager bestemmelser om rent øjeblikkelige foranstaltninger og i andet. Bemærkelsesværdigt er, at Hertugdømmerne og deres indtægter ikke nævnes. Det skyldes formodentlig, at næsten ingen af disse indtægter indgik i det gamle rentekammer, selvom regnskaberne fra Hertugdømmerne revideredes der, og at man endnu ikke var klar over, hvorledes forholdet fremtidig burde ordnes. 26. jan. 1661 fik Sehested imidlertid ordre til paa skatkammeret at modtage alle regnskaber fra fyrstendømmerne Slesvig og Holsten, og i praxis trængte den ordning igennem, at regnskaberne fra den kongelige del af Hertugdømmerne revideredes i skatkammeret, og at en del af indtægterne herfra indgik i dets kasse. De styredes imidlertid, som det synes, finansielt set alene af kongens kammerskriver Christoffer Gabel.

Trods manglerne er kammerkollegieinstruxen i betragtning af den korte tid, der var givet til udarbejdelsen, et arbejde, der fortjener anerkendelse. Den var »saa udtømmende, at var den bleven fulgt, havde vi haft større Fornøjelse af at have med Frederik III.s Finanser at gøre«. (C. Christian- sen). At dens ophavsmand var Hannibal Sehested, kan ikke være tvivl underkastet. Det viser ogsaa flere steder den sproglige formulering.

Fabricius har paavist, at bestemmelsen om indtægternes nedlæggelse i kister med hver tre nøgler synes hentet fra Sehesteds instrux for det norske generalkommissariat af 1. oktober 1646. Om denne minder ogsaa paabudet om at betale fremmede leverandører med varer i stedet for rede penge, den vægt, der lægges paa omhyggelig bogføring, og slutningsordene om senere instruering af kollegiet og dets personale i — som det hedder i generalkommissariatsinstruxen — »hvis videre kunde gives occasion til at

¹ d. e. udsættelse.

erindre og ordinere efter adskillige occurentier, som tiden og stederne efterhaanden kunde give anledning til og ikke saa egentlig paa een tid kunde specificeres«. Samtidig spores ogsaa udenlandske forbilleder. Fabricius har peget paa den østrigske hofkammerordning af 1658 for enkelte bestemmelers vedkommende og paa det brandenburgske finanskollegium af 1655, Christiansen (bl. a. hvad bogføringen angaar) paa Veit Ludwig von Seckendorfs »Teutscher Fürsten Staat« (Frankfurt a. M. 1656). Hovedforbilledet er dog, saaledes som det svenske kollegiesystem i sin helhed blev mønster for det danske, de svenske kammerinstruktioner og andre bestemmelser kammeret vedrørende. Mod dem peger, som især Fabricius har eftervist, titlerne rigsskatmester og kammerkollegium, indførelsen af borgerlige kollegiemedlemmer (i Sverige dog kun to mod fire adelige) og en borgerlig generalbogholder, bestemmelserne om kammermedlemmernes drøftelse af alt, hvad der angik rigernes indkomster og tjente til deres forbedring, om maanedsextrakter og om kammerets selvstændige expedition i forhold til cancelliet (gennemført af M. G. de la Gardie 1652). »Men om nogen slavisk Lighed eller Afskrivning er der selv paa disse Steder ikke Tale.« Den danske kammerinstrux er udformet af en mand, der sad inde med tilstrækkelig selvstændig administrativ og finansiel erfaring. Af afvigelser fra den svenske ordning, ved siden af kammerkollegiets højere placering i Danmark, skal foreløbig nævnes, at der ikke i Sverige fandtes nogen generalprokurator eller generalprokurør, som det siden kom til at hedde (derimod en kammerfiskal, som fungerede som anklager paa kronens vegne for kammeret som domstol).

I den første generalprokurørinstrux af 16. febr. 1661 motiveredes embedets oprettelse »efter andre landes og rigers berømmelige manér« med den store urigtighed i intraderne og den ringe lydighed mod love og forordninger, der havde bragt kongen »udi stor fare og en vidtløftig gæld« og voldte rigerne og undersaatterne største skade. Generalprokurøren (le procureur général, procurator regius generalis) var fra 14. aarh. den franske konges repræsentant ved de højere domstole, hvor han oprindeligt mest tog sig af sager vedrørende den kongelige domæne, senere ogsaa af umyndiges og korporationers interesse, samtidig med at han fungerede som offentlig anklager i kriminelle søgmaal og førte et almindeligt tilsyn med retsplejen. I 15. aarh., under hertugerne af Burgund, indførtes embedet i Nederlandene, hvor det efter disse landes splittelse vedblev at bestaa baade i de Forenede Nederlande og i de Spanske Nederlande. Det er en nærliggende antagelse, at Hannibal Sehested under sit langvarige ophold i de sidstnævnte har fundet lejlighed til at studere dette for hævdelsen af kongens myndighed og rettigheder vigtige retsembede og dets beføjelser.

12. november sendte Sehested kammerinstruxen til de to renteskrivere Thomas Thomassen og Jørgen Hansen, idet han befalede dem at forfatte en oversigt over rentekammerets hidtidige »constitution« og bemærkninger om reformer, hvorved kongens »gavn og bedste« mere end før kunde fremmes, og om, hvorledes de i instruxen nævnte forretninger kunde fordeles mellem rentekammerets funktionærer. Han sendte dem desuden »nogle punkter, som formenes til indkomstens forbedring at kunne sættes udi værk«, og bad om deres skriftlige betænkning samme aften. Næste dag, den 13., holdt kollegiet sit første møde. Til stede var de nyudnævnte assessorer: rigsraad Henning Pogwisch, de tre rentemestre Sten Hohendorff, Mogens Friis og Christoffer Gabel — af hvilke de to første havde beklædt embedet fra henholdsvis 1656 og 1658, mens Gabel var udnævnt 11. Nov. samme aar —, kommunitetsøkonom Hans Mule og historieprofessoren Vitus Bering samt kollegiets sekretær, den paa Gottorp uddannede Husumer Frederik Giese, der fra 1657 havde virket som generalauditør. Sehested holdt en tale, hvori han ønskede held og lykke for kollegiets »begyndelse og fortgang« og redegjorde for dets opgaver og indretning. Han lod derefter sekretær Giese oplæse instruxen, af hvilken hver af assessorerne modtog en kopi med paalæg om at holde den hemmelig, og indskærpede enhver af de tilstedeværende at adlyde den, for saa vidt den angik hans særlige bestilling. Efter at de paa en afskrift af den med deres underskrift havde bevidnet, at den var forelæst dem, endte mødet, idet rigsskatmesteren blev kaldt bort. Samme dags eftermiddag holdtes et nyt møde, hvor man drøftede betalingen til Joachim Irgens for leverancer til hæren. Arbejdsdagen var begyndt.

I instruxens artikel 20 var arten af de udfærdigelser, som skulde finde sted i kammeret og ikke i kancelliet, udvidet til ogsaa at omfatte bestalinger, forpagtninger, afgifter, forleneringer og donationer. Kammerkollegiets indflydelse og sportelindtægter øgedes herved betydeligt, og kansler Peder Reetz' gravitetiske ansigt har sikkert ikke faaet et mere »sociabelt« udtryk, da han den 13. modtog et kongeligt reskript gennem kammeret, der underrettede ham om den skete forandring, som motiveredes med, at kongen havde erfaret, at der hidtil havde været urigtighed med adskillige breve, der angik rigets indtægter, »formedelst den uvisse forretning« mellem kancelliet og rentekammeret. Kancelliet skulde derfor snarest give kammeret al fornøden underretning om de siden 1657 udstedte anvisninger. Det indskærpedes yderligere 18. dec., at alene kammeret maatte befatte sig med, hvad der angik det og rigernes indtægter, og Sehested fik 19. jan. 1661 indsat i stempelpapirtaxten, at ingen embedsmand i kancelliet eller

kammeret under bødestraf maatte forelægge kongen noget til underskrift, som ikke hørte under hans kollegium.

Forsigtigere var rigsskatmesteren over for hofetaten, men han opnaaede inden længe en kongelig resolution, hvorefter alle udgifter til denne skulde ske efter kongens egen ratifikation »og ingen anden ordre at passere«. Ingen hofembedsmand maatte fremtidig afholde nogen udgift til hoffets behov paa egen haand eller sende kammeret ordrer uden gennem kongen. Hvad flaaen angaar, skulde alle leverancer til provianthuset, tøjhuset, bryggeret, materialgaarden, tømmeroplaget og klædekammeret meddeles til og bogføres i skatkammeret med angivelse af prisen, og intet maatte modtages eller udleveres fra Holmen uden ordre fra kongen og meddelelse til rigsskatmesteren.

Om forholdet mellem skatkammeret og krigskollegiet i det betydningsfulde spørgsmaal om militæruddigternes omfang vil der i anden sammenhæng blive tale. Skønt kammeret førte et vist tilsyn med og skulde have underretning om alt, hvad der skete vedrørende hærens økonomi, raadspurgtes det dog kun i ny og næ, naar det drejede sig om overordentlige udgifter eller om at skaffe ny indtægter. Hvad kassevæsenet angaar, frigjorde militæretaten sig snart helt fra skatkammeret. Under forhandlingerne i krigskollegiet om dettes instrux i dec. 1660—jan. 1661 var krigsraaderne flertal for at give generalkrigskommissær Otto Pogwisch — en broder til kammerraaden — som den øverste forvalter af hærens midler en af skatkammeret saa uafhængig stilling som muligt. Ved indgriben af grev Chr. Rantzau, bag hvem vi vistnok sporer kongens vilje, og som til en vis grad støttedes af Hans Schack, skabtes dog en ordning, der vel ikke opfyldte Sehesteds ønske om, at generalkrigskommissærens anvisninger skulde udstedes gennem skatkammeret eller strax efter udstedelsen meddeles det, men som fastslog, at den militære finansforvaltning dog ikke var helt selvstændig i forhold til den civile. Generalkrigskommissæren skulde afholde udgifterne til hærens forplejning af de midler, kongen forordnede, for de ekstraordinære udgifters vedkommende efter ordrer fra kongen, udstedte gennem krigskollegiet, sjældnere gennem kammerkollegiet, kancellierne eller kongens eget kammer. Regnskaberne — baade generalkrigskommissærens egne og de ham underlagte militære magasiner samt den norske generalkrigskommissærs og Hertugdømmernes overland- og krigskommissærs — revideredes af skatkammeret, som ogsaa efter generalkommissærens forslag og krigskollegiets attest udfærdigede afregninger for officerer. Desuden skulde maanedlige indtægtsfortegnelser og kvartalsruller over de enkelte kompagniers udgifter tilsendes kammeret. Det herved eta-

blerede samarbejde kom dog paa grund af gensidig uvilje til at knirke en del. Forslag om ny underholdsmidler til hæren eller indgribende ændringer af dennes økonomiske status drøftedes i almindelighed ikke i skatkammerkollegiet, men i en kommission af de »høje ministre«, hvori fra kammeret kun dettes leder havde sæde.

Under skatkammeret sorterede generaltold- og konsumtionsforvalter Mikkell Langemack, der førte tilsyn med told- og konsumtionsoppebørselen og skulde sørge for, at der indsendtes maanedlige ekstrakter over disse indtægter til kammeret, og som tillige havde forhandlingen af stempelpapir under sig. Sundtoldens forvaltning var derimod, som nævnt, unddraget skatkammeret og laa direkte under kongens eget kammer med kammer-skriver Gabel i spidsen. Til gengæld hørte administrationen af den norske told, der bestyredes af en generaltoldforvalter søndenfjælds og én nordenfjælds, under skatkammerets domæne. Det samme gælder det i jan. 1661 oprettede norske landkommissariat, i hvilket Sehested søgte at skabe et nyt centrum for den norske finansstyrelse.

En vigtig opgave var at faa de enkelte kammerembedsmænds hverv nærmere bestemt. 17. dec. 1660 fik kollegiet gennem Sehested ordre til at overveje en saadan fordeling af arbejdet samt til at opsætte en anordning om indtægternes oppebørsel og om en kammerret. Denne anordning forelaa færdig dagen efter, men tryktes først 30. december. Om forretningernes fordeling og ordningen af kammerets forhold i det hele indgav kollegiets præsidet og assessorer, blandt hvilke nu grev Rantzau havde sæde, med undtagelse af Henning Pogwisch, 14. jan. 1661 en forestilling, som approberedes af kongen. Man kastede her skylden for forvirringen i finanserne paa den »beblanding, som kancelliet med renteriet nu særdeles paa nogle aars tid er bleven indviklet«. Med hensyn til sagernes fordeling lagde man kollegieinstruxen til grund, idet man kraftigt tilraadede, at der gaves hver embedsmand en særlig instrux. Revisionen af begge rigers regnskaber skulde foretages af rentemestrene og dissers antegnelser derpaa forelægges rigens skatmester til »censur«. Af kasser burde der være fire, hver under en rentemesters bestyrelse.

Det fremgaar ikke af forestillingen, hvorledes kasserne tænktes fordelt mellem rentemestrene, men ad anden vej kan det konstateres, at hofetatens kasse, hvoraf ogsaa de civile kollegier og diplomatiet skulde underholdes, skulde oppebære indtægterne af tolden, lenene og det trykte papir i Danmark, søetatens kasse — hvorunder ogsaa bygningsvæsenet og den norske hær — indtægterne fra Norge, hærens og fæstningernes kasse indtægterne af konsumtionen, mens 4. kasse skulde være en forraads- eller reservekasse, hvortil der henlagdes en femtedel af de tre andre kassers indtægter. De

fire kasser bestyredes af henholdsvis Sten Hohendorff, Mogens Friis, Henrik Müller — tiltraadt som rentemester i dec. 1660 — og Christoffer Gabel. Den sidste reviderede Kieleromslags regnskaber og alle regnskaber fra Hertugdømmernes kongelige del. Af de tre nøgler til hver kasse fik kassens rentemester den ene, skatmesteren — eller i hans fraværelse den øverste assessor — den anden og kassereren den tredie. Uanset delingen skulde alle rentemestre i lige grad være ansvarlige for de forskellige afdelinger, og de skulde, naar de var til stede, alle underskrive og expedere forefaldende sager.

Den stedfundne indtægts- og udgiftsfordeling viste sig i det lange løb ikke bærekraftig. Hofetaten og civiladministrationen kunde ikke leve af de dem tillagte indtægter, der for en stor del var beslaglagte ved anvisninger til statskreditorer, især ikke da lensindtægterne paa grund af de omfattende krongodsudlæg stadig svandt ind, og heller ikke søetatens og den norske hær kunde klare sig med det lagte budget. Der blev da i april 1663 — da Hannibal Sehested befandt sig som ambassadør i Paris — indført en ny ordning, hvorefter hofetaten fik tillagt tolden i begge riger (anslaet til 390.000 rdl.), militæretaten de nyindførte matrikelskatter af landdistrikterne og en del af købstædernes matrikelskatter, tiendeskatte og kornskatten (ialt 463.000 rdl.) samt for den norske hærs vedkommende et antal gaarde, et beløb af de norske skatter og en norsk rytterskat (ialt 147.920 rdl.) og søetatens indtægterne af amterne og stempelpapiret i Danmark og Norge, den største del af købstadsskatterne i Danmark, et beløb af de norske skatter samt trælasttienden og Islands afgift (ialt 210.000 rdl.). Henrik Müller fik nu hofetatens finanser under sig, Sten Hohendorff militæretatens og den norske hærs og Mogens Friis søetatens, mens Gabel foreløbig synes at have beholdt forraadskassen.

Af de fire rentemestre, som blev Hannibal Sehesteds nærmeste medarbejdere i finansforvaltningen, var de to adelsmænd, som nævnt, overtagne fra det gamle rentekammer. De hørte begge — i lighed med deres standsfælle og medassessor Henning Pogwisch — til de adelige, som 16. okt. 1660 underskrev haandfæstningens kassation. Sten Hohendorff, søn af en indvandret Brandenburger og en dansk moder, var ingen større dygtighed, men synes at have været en hæderlig mand, der ikke samlede personlig rigdom i sine embeder. Adskilligt mindre nøjeregnende i saa henseende var Mogens Friis; det herskende træk hos denne ætling af en gammel dansk adelsslægt er den vindskibelighed, hvormed han i en tid, da de fleste af hans standsfæller kæmpede med store økonomiske vanskeligheder, erhvervede sig en godsrigdom, som overgik enhver anden samtidig Danskers. Han udnyttede her i høj grad de fordele, hans embedsstilling gav ham, og gik

ikke af vejen for uredelige midler. Men han var samtidig en mand af omfattende dannelse og en betydelig administrativ begavelse, som indlagde sig fortjeneste ved at værne de til flaadens lagte indtægter mod indgreb fra hær- og hofetatens side. Politisk var han en opportunist, der gjorde brug af sine gode forbindelser til forskellige sider. Han var svoger til kansler Peder Reetz, havde haft tilknytning til grev Chr. Rantzau og deltog under Sehesteds ledelse i de i Malmø førte forhandlinger om det skaanske vederlagsgoods for Bornholm.¹

Den fjerde rentemester og den fjerde af de i instruxen nævnte borgerlige kammerassessorer Henrik Müller tiltraadte først sit embede mellem 8. og 14. dec. 1660, en maanedstid efter, at kollegiet var traadt i funktion. Den tidligere generaltoldforvalter og admiralitetsraad havde i kraft af sin finansielle indsigt og opfindsomhed og sin merkantil-industrielle virke-trang gode forudsætninger for at blive et nyttigt medlem af det ny kammer. Han havde i ungdommen haft nær tilknytning til Chr. Rantzau, havde virket som mellemmand mellem regeringen og borgerne ved udstedelsen af privilegietilsagnet til København i aug. 1658 og skimtes i en lignende rolle paa stændermødet i 1660; desuden havde han fra gammel tid forbindelse med den ny rigsskatmester. Naar man alligevel nølede med at optage ham blandt rentemestrene, kan det skyldes betænkelighed ved at sætte en af kronens store leverandører — disse var jo blevet angrebne i det store septemberprojekt — og hovedkreditorer paa en saadan post, maaske ogsaa at han kun til nød kunde siges at repræsentere det danske »borgeri«, hvis mænd præsident Hans Nansen saa sent som i en supplik til skatkammeret fra begyndelsen af december ønskede befordrede »for andre til de bestillinger, de kunde betjene«. Som rentemester og som leder af toldvæsenet i begge riger gjorde han et godt arbejde, bl. a. ved at opretholde et relativt omhyggeligt bogholderi og ved sin dygtige revisionsvirksomhed.

At Christoffer Gabel blev kammerassessor og rentemester strax efter kollegiets oprettelse, var at vente. Han var Frederik III.s fortrolige tjener, »hverken«, som hans søn skrev, »rigsraaderne eller riget Danmark, men alene kong Frederik III. med ed og pligt forbunden«. Han havde som kammerskriver i en aarrække bestyret indtægterne i kongens eget kammer og kongens forretninger paa Kieleromslag og haft en voxende indflydelse ogsaa i den almindelige finansstyrkelse, havde samlet en stor formue, der tillod ham at yde kronen og hofholdningen betydelige forstrækninger, var af sin herre blevet anvendt i diplomatiske hverv og havde paa stændermødet spillet en rolle som mellemmand mellem kongen og »de konjunge-

¹ Ovenf. s. 235.

rede«. For ham var, modsat for Hannibal Sehested og Københavnerne, maalet at gøre sin kongelige herre uafhængig af nogen dansk myndighed, og han har uden tvivl bestyrket kongen i alle de skridt, som sigtede i denne retning. Han blev nu rentemester og samtidig assessor i statskollegiet og kort efter i højesteret. Han vedblev samtidig at staa i et forhold til majestæten, der kan sammenlignes med vor tids kabinetssekretærs, og øvede herved en vigtig indflydelse paa alle statsforhold. Skønt han var ilde lidt af dronning Sophie Amalie, karakteriseres han i maj 1661 af Duwall som den, »uden hvem intet kan udrettes her ved hoffet . . . den rette mignon du Roi«. Hans og kongens magt var dog endnu ikke saa grundfæstet, at han, den borgerligfødte tyske parvenu, turde stille mod et af de højeste embeder i staten, og han var, som den svensk-tyske diplomat Esaias Pufendorf skrev i 1665, »til at begynde med . . . ikke værket voxen«, hverken hvad statens ydre orientering eller de indre reformer angik. Han maatte her støtte sig paa Sehesteds geni, og han har efter alt at dømme — saaledes som Sehested i sommeren 1660 bad ham om — virket til gunst for den danske statsmand hos sin herre. Men det var ikke i hans interesse, at rigsskatmesteren fik for stor indflydelse paa kongen, og han var sandsynligvis medvirkende til, at Rantzau ved nytåarstid 1661 kaldtes til København og placeredes i en ledende stilling.

Gabel dannede ved sin robuste bonsens, der var parret baade med »Gemütlichkeit« — »han elsker sit fædreland Tysklands fornøjelser og liv« — og evne til forstillelse og intriger, det medium mellem omverdenen og Frederik III.s sky og mistænksomme naturel, som kongen tiltrængte. Og han var samtidig en aand, hvis dimensioner og bevægelser Frederik III. kunde overskue. Om arten af hans indflydelse paa kongen har Sehested udtalt, at han med flid stræbte at udfinde retningen af kongens ønsker og altid fulgte denne. »Hans herre lytter gerne til ham, da han elsker ham ømt, men han antager dog mindre sin ministers end sine egne meninger.« Hermed stemmer den engelske gesandt Talbots iagttagelse i 1665, at kongen intet vilde gøre uden Gabel, »not that he buildeth soe much upon his judgement as his fidelity«. Talbot fik det indtryk, at Gabel var »a man that dare not much depend upon his own judgement«. Som forvaltningsembedsmand ejede han hverken initiativ eller overblik, og rigsskatmesteren gav ham det skudsmaal, at »han skyer arbejde og gerne læsser det over paa andre«. Men Sehested fremhæver dog tillige hans forstand og evne til i faa timer at faa meget fra haanden og tillægger ham over for Frederik III.s ofte ubeslutsomme sind evnen til at faa vægtskaalen til at synke efter sit ønske. Samspillet mellem kongen og hans tjener fik afgørende betydning baade i Danmarks og i Hannibal Sehesteds historie.

Den fornemste af kammerkollegiets assessorer var fra januar 1661 rigsgrev Christian Rantzau til Breitenburg, siden 1648 statholder i den kongelige del af Hertugdømmerne, nu »generalstatholder«, rigsraad og assessor i alle de ny kollegier. Han havde været en trofast støtte for kongens monarkiske og antigottorpske politik i Hertugdømmerne og var kaldt til hovedstaden som hoffets raadgiver under konflikten med Ulfeldt i 1651, og det var naturligt, at Frederik III., skønt Rantzau ikke havde nogen høj stjerne hos dronningen, da han følte trang til en høj minister med rang, rigdom og anseelse, som ikke tilhørte den kongerigske adel, nu kaldte sin holstenske statholder til København. At dette skridt maatte opfattes som et modtræk mod Hannibal Sehesteds indflydelse, er ovenfor berørt. Grev Rantzau var pragtlysten og forfængelig, men uden større evner i nogen retning. Han havde, mente hans landsmand Ditlev Ahlefeldt, større fortjenester gennem sine forfædres end sin egen gerning. Men i kraft af sin position og nært knyttet til Gabel, som han var, blev han en ikke uvigtig faktor baade inden for kammerkollegiet og i dansk politik i det hele.

Den magtforskydning til ugunst for Sehested, som vi har kunnet konstatere fra november 1660, finder et ejendommeligt udtryk i nogle i de første maaneder af 1661 i København førte ejendomsforhandlinger. Sehested søgte efter sin udnævnelse til rigsskatmester at erhverve en passende bolig i hovedstaden, og hans opmærksomhed henleddes paa en tidligere kansler Christen Friis, nu universitetet tilhørende ejendom op til Regensen, som efter konsistoriums udsagn var for stor til en professor. I februar 1661 fik rigsskatmesterens gode ven, ærkebiskop Svane, af kongen ordre til paa Sehesteds vegne at søge købet fremmet. Det kom imidlertid ikke i stand, da rigens skatmester ikke, som professorerne fordrede, kunde udrede de forlangte 5000 rdl. kontant, og kongen ikke fandt sig foranlediget til, trods hans stadig ubetalte fordring paa kronen, at støtte ham. Chr. Rantzau havde derimod pengene, og hans blev gaarden.

Den anden rigsraad blandt assessorerne Henning Pogwisch, af en i aarhundredets begyndelse naturaliseret holstensk adelsslægt, havde før statsomvæltningen været kancellisekretær og krigskommissær, var med sin broder Otto Pogwisch medlem af udvalget af 14. oktober og medunderskrev haandfæstningens kassation. Hans udnævnelse skyldtes aabenbart mere, at han var en mand, paa hvem den ny regering mente at kunne stole, end fremragende evner. Hans særlige opgave blev at føre tilsyn med de gamle restancer og gøre uddrag af alle vigtigere ansøgninger og referere dem i kollegiet. Han bistodes her af generalprokurør Peder Scavenius og de to borgerlige assessorer uden for rentemestrenes kreds Hans Mule og Vitus Bering. Den første af disse skyldte formodentlig sin finansielle erfa-

ring som økonom (kvæstor) ved kommunitetet og studiegaarden, at han kom ind i kammerkollegiet; udelukket er det vel heller ikke, at det kan have spillet en rolle, at han havde gaaet i Odense gymnasium samtidig med Hannibal Sehested og 1629 i hans selskab besøgt universitetet i Oxford. Vitus Bering, som ogsaa blev assessor i højesteret, var kongelig historigraf og havde næppe andre kvalifikationer end kongegunst at takke for sin udnævnelse. De to herrer førte kontrol med stempelpapirforvaltningen, men spillede ingen større rolle i de kollegiale drøftelser.

I juli 1663 overdroges det Pogwisch, Mule og Bering sammen med generalprokurøren at danne et revisionskammer til revision, decision og kvittering af alle de ukvitterede regnskaber, som rentemestrene ikke kunde overkomme. Christiansen har paapeget, at denne ordning, som indførtes under Sehesteds ambassade til Frankrig, medførte en indskrænkning af rigsskatmesterens overtilsyn. Efter Pogwischs død i marts 1664 gik han dog med til, at revisionskammeret i november s. a. nyorganiseredes under ledelse af den ikke kammerkollegiet tilhørende Jørgen Reetz.

Som generalprokurør fungerede fra 18. nov. 1660 den lærde jurist professor Peder Scavenius, en mand med betydelige administrative evner. Hans hovedopgave var at inddrive restancer, stævne forsømmelige regnskabspligtige for kammerkollegiet og føre tilsyn med, at idømte pengebøder indkom. Han bistodes fra 1661 af Søren Kornerup — der havde indyndet sig ved hoffet ved et skrift, der indeholdt voldsomme udfald mod den danske adel — som generalfiskal og flere underfiskaler, der inddrev skatterestancer og mulkter og søgte dom paa tingene i tilfælde af modstand. Mens Scavenius' ansættelse sikkert har været i overensstemmelse med rigsskatmesterens ønske, er der al grund til at formode, at Kornerup, en samvittighedsløs stræber, der gik meget vidt i betoningen af den absolutte kongemagts ret og udformningen af begrebet »majestætsforbrydelse« og i sin praxis ikke skyede grove retskrænkelser, fik sin stilling i kraft af hofgunst. Det var i Søren Kornerups, men ikke i Sehesteds eller skatkammerinstruxens aand, naar to i 1663 — under rigsskatmesterens fraværelse — udstedte fiskalinstruxer (for den norske og den fynske fiskal) gjorde det til hovedopgave for denne embedsmand at opspore alle mod kongen og hans kongelige arvehus rettede »ufornødelige forsamlinger, forræderi eller oprør« og enhver »forsmædelig bagtalelse« med samme adresse samt paase overholdelsen af kongelige forordninger, mandater, plakater og love.

Kammerkollegiets sekretær Frederik Giese, søn af en byskriver i Husum, havde faaet en god uddannelse i kancelliet paa Gottorp og fungeret i den danske konges tjeneste som krigssekretær, auditor og generalauditor. Han var saaledes velkvalificeret til sit ny embede, hvis hovedhverv var

affattelse af udkast til kollegiets forhandlingsforslag og forestillinger og alle dets udfærdigelser samt tilsynet med bogføringen af alt dette.

Den interessanteste af de førte bøger er deliberationsprotokollen, der dog desværre ikke giver oplysning om de i kollegiet førte drøftelser, kun om mødedagene, de tilstedeværende assessorer, den forestilling til kongen, der blev resultatet af overvejelserne, og kongens resolution derpaa. En anden mangel er, at de i protokollen indførte forestillinger og tallet af deres underskrivere bliver færre og færre. Det er tydeligt, at de kollegiale drøftelser tog af i hyppighed og i længere perioder helt ophørte, og det er ogsaa tydeligt, at dette hang sammen med rigsskatmesterens lange fraværelse fra Danmark som kongens repræsentant i Norge og som ambassadør til England, Nederlandene og Frankrig (juli 1661 - febr. 1662, maj 1662 - marts 1664). Hannibal Sehested og Gabel træffes sidste gang som underskrivere af kollegiets forestillinger 28. nov. 1664. Dette er den sidste indførsel for dette aar, de følgende aar træffes kun ganske faa. I nov. 1665 forlod Sehested Danmark for steds, og det er først, efter at Holger Vind i 1669 var blevet viceskatmester, at de kollegiale overvejelser igen begynder. Det er ikke det eneste punkt inden for skatkammerets virksomhed, hvor rigsskatmesterens tvungne fraværelse og fra efteraaret 1664 dalende indflydelse spores paa en skæbnesvanger maade. Duwall mente i foraaet 1662, at hovedaarsagen til, at Sehesteds sendefærd til Vesteuropa opsattes, var »den urigtighed, der har indsneget sig i hans kammersager under hans fraværelse, og som maaske volder, at midlerne falder noget knappe«, og 1. febr. 1664 skrev hans efterfølger Lilliecrona: »Hr. Hannibal Sehested har atter faaet befaling at komme hjem (fra Frankrig), og alle, som har noget at søge i rentekammeret, faar den trøst, at han snart kommer«.

I kollegiemøderne var det, som Fabricius har vist, i Sehesteds velmagtstid saa at sige altid ham, som tog initiativet til at løse et spørgsmaal, ikke de almindelige assessorer. Han var lederen af alle drøftelser. De underskrevne betænkninger blev derpaa næste dag af ham forelagt kongen. Bifaldtes de, udfærdigedes i Gieses kammerkancelli de endelige kongebreve til majestætens underskrift. 1662 indførtes et nyt og prægtigt skatkammersegl.

Ved siden af deliberationsprotokollen førtes der en bog over de kongelige ordrer og anvisninger til rigsskatmester og skatkammer, »expeditionsprotokollen« over de kongelige breve (aabne breve og sendebreve), som expederedes gennem kammeret — hertil kom 1660-62 en særlig expeditionsprotokol for Norge og én for Hertugdømmerne —, »bestallingsbogen«, »skødebøger« i anledning af jordegodsudlæggene, »kontraktbøger« m. m.

De i forestillingen af 14. jan. 1661 opstillede regler for bogføringen førtes i det væsentlige, under rigsskatmesterens skarpe overtilsyn, ud i livet lige til bestemmelsen om, at kopisterne skulde »holde rigtig registrering over alt saadant bag i hver bog, med navn og tilnavn og stederne, hvorfra personerne er, med vis paginam, at altid rigtig vides kan fuldkommen efterretning om alt, hvis i saa maader expederes«.

Rentekammerarbejdet i egentlig forstand, især regnskabsførelsen, vedblev at paahvile renteskriverne, af hvilke de to ved hofetatens kasse og forraadskassen ansatte fik navnet »kammerere«, hvortil 1663 kom en kammerer for de slesvigholstenske indtægter. Den sidste, den rendsborgske raadmandssøn Henrik v. Stöcken, fik fra aug. 1664, da Gabel blev statholder i København, som fungerende rentemester Hertugdømmernes og Sundtoldens regnskaber under sig og skulde senere som rentemester og kammerraad i 1670'erne blive nyorganisator af »kammerkollegiet«, efter at Sehesteds skatkammer efter grundlæggerens død og den korte renæssanceperiode under Holger Vind var kommet i forfald. v. Stöcken repræsenterede som Gabel og Giese det tyskdannede islæt i finansforvaltningen, mens de to andre kammerere Thomas Thomassen og Johannes Boyesen, dennes efterfølger (fra 1664) Lorentz Tuxen — tidligere dronningens ridefoged paa Hørsholm og guerillakrigsleder mod den svenske besættelsesmagt — og den gamle øverste renteskriver Jørgen Hansen (Aalborg) og de fleste renteskrivere, af hvilke nogle virkede som kasserere, var danske. Den mest fremragende arbejdskraft blandt disse var vistnok Claus Jørgensen, der bl. a. skulde affatte en aarlig fortegnelse over varepriserne for at lette rigsskatmesteren hans i kammerinstruxen foreskrevne hverv at følge disses bevægelser. Claus Jørgensen var imidlertid, i alt fald i den første tid, ikke Sehesteds eneste fast ansatte informationskilde paa dette omraade. 15. jan. 1661 fik rigsskatmesteren udfærdiget bestalling for kongens generalfaktor og hofprovisor i Hamborg, den portugisisk-jødiske købmand og bankier Gabriel Gomez, en af de pengemænd, som man gjorde stærkest brug af som laangiver og finansiell agent og raadgiver, som »commissarius udi finanscollegio« med en aarlig gage af 1.000 rdl.

En af de mest betydningsfulde reformer, som Hannibal Sehested fik indført i skatkammeret, var oprettelsen af et ordentligt statsbogholderi. De hidtil af de øverste renteskrivere — nogen særlig bogholder fandtes ikke — førte bøger over indtægt og udgift havde mere karakter af afregningsbøger, hvori hele afregninger eller uddrag deraf indførtes, end af regnskabsbøger, og de aarlige oversigter var kun et nettoregnskab. Nu indførtes, efter at det 10. jan. 1661 var befalet, at alle regnskaber fremtidig skulde afsluttes til nyttaar i stedet for til 1. maj, det dobbelte italien-

ske bogholderi. Ved siden af hovedbogen, hvor enhver af de personer og institutioner, med hvilke kronen havde et finansielt mellemværende, fik sin debet- og kreditside lige over for hinanden, førtes en kassebog, hvori enhver ind- eller udbetaling indførtes samtidig med indførelsen i hovedbogen. Ved dette system havde man til enhver tid overblik over, hvad der var indgaaet, og hvad der skyldtes bort, kunde føre kontrol med bogføringens rigtighed og gøre finansernes status op, støttet paa »Bilantz«-bogen, der gav en oversigt over statens tilgodehavende og gæld, og »Gewin og Forlust«-bogen, som i summarisk form indeholdt indtægter og udgifter. Til oplysning for kammeret indsendte regnskabsaflæggerne maaned- og kvartalsextrakter over de uvisse og kort inden oppebørselen affattede over de mere visse indtægter. Selv om hovedbogen fra et moderne bogholderiteknisk synspunkt lider af mangler, og selv om der stadig blot er tale om et nettoregnskab, var fremskridtet mod tidligere overordentlig stort. Som generalbogholder ansattes den københavnske købmand Johan Steinkuhl, der sammen med borgmestrene Hans Nansen og Christoffer Hansen og andre var aktionær i det Islandske Kompagni. Det københavnske krav om en »rigens bogholder« var dermed sket fyldest.

Det ny statsbogholderi, til hvis indretning Sehested sikkert har hentet impulser fra sin norske generalkommissariatsordning og fra det svenske kammer, der 1624 fik sin første generalbogholder (den hollandske købmand Abraham Kabliu), fik desværre i den oprettede form ikke nogen lang levetid. Det gik her som med de kollegiale drøftelser i kammeret. Da rigsskatmesteren paa grund af bortrejse og Gabels voxende indflydelse efterhaanden mistede sit tag i skatkammerforretningerne, indtraadte opløsning og slendrian. Der førtes hovedbøger 1661-64, men hovedbogen for 1665 standser med februar. Efter den tid kom hovedbogholderiet aabenbart i forfald, idet de enkelte etater fik deres eget bogholderi, iøvrigt i meget ufuldstændig og lidet stabil skikkelse. Aarhundredet skulde gaa til ende, før man genoptog bestræbelserne for at skabe et forsvarligt statsbogholderi.

Umuligt viste det sig ogsaa at faa alle restancer inddrevne og alle regnskaber indsendt. Allerede i dec. 1660 besluttedes det, da man havde fundet, at »en stor urigtighed og restants af alle vore rigens indkomster, baade af len, tolde, skatter og anden paabud, findes«, efter svensk mønster, at lade kammerkollegiet fungere som domstol, som »kammerret« i saadanne sager. Samtidig bestemtes, at alle regnskaber — hvad der ikke havde været tilfældet tidligere — skulde revideres i kammeret, hvor de krævedes indleveret inden udgangen af marts 1661 under straf af embedsfortabelse og erstatning til kongen. Restancerne paalagdes det generalpro-

kurøren at inddrive. Toldere og lensmænd fik befaling om at opgive, hvilke anvisninger der var udstedt til statskreditorer paa de af dem forvaltede indtægter, de første tillige toldens beløb fra 1. maj til 31. dec. 1660, de sidste omfanget af det efter Torstenssonkrigen udlagte jordegods. Ogsaa kapitler, bisper og købstæder skulde indsende deres uklarede regnskaber, og det samme gjaldt generalkrigskommissæren i Danmark og krigskommissæren i Norge samt amterne i Hertugdømmerne. Alle anvisninger skulde fremtidig indsendes til kammeret. Af de med gejstligt gods, kirker og tiender forlenede krævedes oplysning om deres forlener.

Revisionsarbejdet fortsattes i den følgende tid, fra 1663 i det ovenfor nævnte revisionskammer og desuden ved særlige revisionskommissioner til behandling af en bestemt gruppe regnskaber. Men trods gentagne befalinger om indsendelse af regnskaber og inddrivelse af restancer lykkedes det ikke at komme til bunds i Augiasstalden, og lige saa svært var det at faa de forlangte indtægts- og skatteextrakter indsendt rettidigt. Sehested gjorde her samme erfaring som i sin norske statholdertid, at indgroet slendrian og forsømmelige vaner ikke lod sig udrydde alene ved befalinger fra oven.

Der var imidlertid fastslaet grundlinier for en forsvarlig finansforvaltning i det danske monarki. 24. jan. 1661 gav en kongelig forordning offentligheden meddelelse om den i kammerkollegiet indførte forretningsordning. »Og efterdi os ikke ringe magt paa ligger, at alle vore kære undersaatte, af hvad stand og kondition de ere, som noget udi en eller andre maader paa vores kongelige skatkammer haver at forrette og forebringe, i lige maader maa vorde hørt og udi deres retmæssige fordring tilbørlig hjulpen . . . haver vi til saadan forebringende og dets forhør naadigst forordnet de tvende eftermiddage om ugen, nemlig onsdagen og fredagen, paa hvilke tider fra to til sex slet vores samtlige kammerkollegium udi vores skatkammer skal være forsamlet . . .«. Der var skabt »et Kollegium med selvstændigt Ekspeditionskontor og faste Embedsgrænser, med Forestillingsret og departemental Indretning« (K. Fabricius). Her var et forbillede, som de andre regeringsorganer kunde følge.

II.

DE ANDRE KOLLEGIER. — REGERINGSKREDSSEN. — GEHEJMERAADET.

DEN 26. NOV. 1660, 4 dage efter Schacks udnævnelse til rigsfeltherre og præsident i krigskollegiet, holdtes det første møde i det ny militære kollegium, som afløste det i jan. 1658 oprettede krigsraad. Det blev overvejende sammensat af kongens høje tyskfødte officerer: foruden Schack generalerne Claus, Frederik og Hans v. Ahlefeldt, Frantz Joachim Trampe og Eckerich Johann Lubbes, hvortil kom de ligeledes tyskfødte medlemmer: rigsmarskal Johann Christoph v. Körbitz, generalauditør Paul Tscherning og fra jan. 1661 grev Chr. Rantzau. Da ogsaa general-krigskommissæren Otto Pogwisch var af halvtysk herkomst, og general Jørgen Bielke — en broder til admiralen — var Nordmand, var kollegiets eneste virkelige repræsentant for den danske nation dets eneste borgerlige medlem, den københavnske borgervæbnings chef, stadshauptmand Frederik Thuresen. Ogsaa dets sekretær, den energiske Herman Meier, var tysk (Rostocker). Det var, med undtagelse af Thuresen og maaske selve præsidenten Schack, der som medlem af det slesvigholstenske ridderskab næppe var den ubegrænsede absolutismes mand, og den noget valne Bielke, paa hvem Frederik III. ubetinget kunde stole ved arbejdet paa den kongelige enevældes gennemførelse og opretholdelse, og for hvem hærens interesser gik forud for alle civile hensyn, en forsamling af »martialister«, som man sagde i tiden. Senere (1664) indtraadte i kollegiet bl. a. den hollandske ingeniør og fæstningsbygger Henrik Ruse, adlet Rösensteen.

Modsat Sehested kunde Schack ved sit kollegiums første møde ikke fremlægge nogen kollegieinstrux, men man enedes om oprettelsen af et krigskancelli. I det andet møde, 29. nov., var hovedgenstanden for drøftelserne den instrux, som skulde gives den til øverstkommanderende i Norge udsete generaløjtnant Claus Ahlefeldt — før i tiden, da han havde været gift med Christian IV.s og Vibeke Kruses datter Elisabeth Sophie Gyldenløve, en bitter fjende af »svigersønnegruppens« mænd. Ogsaa nu

spores der en brod mod rigsskatmesteren og hans kollegium i Ahlefeldts krav om at faa helt fri hænder »uden modsigelse fra nogen side« med hensyn til den norske hærs underhold og »ikke at dependere af nogen anden end Hans Majst. og krigskollegiet«. Krigskollegiet støttede disse krav, og det foresloges, at han i krigstilfælde, hvis forbindelsen mellem Norge og Danmark afbrødes, skulde handle paa eget initiativ og have ret til at hverve tropper. Det var saa nogenlunde samme myndighed, som statholder Hannibal Sehested havde haft eller tilstræbt i Christian IV.s tid, dog med den afgørende forskel, at Sehested havde været den norske civilforvaltnings overleder ved siden af at være hærens øverstkommanderende. Der er al grund til at formode, at han, som 27. nov. havde faaet udfærdiget ordrer til generalkrigskommissær Otto Pogwisch og den norske statholder Niels Trolle om snarest at sende skatkammeret rigtige ruller og fortegnelser over alle høje og lave officerer i begge riger med angivelse af deres besolding, nu har været med til at forpurre martialisternes og sin gamle uvens planer. I den instrux for Ahlefeldt som øverstbefalende over tropperne i Norge, som forelaa 16. december, skrevet af den tyske kansler Lente, en god ven af rigsskatmesteren, forbeholdt kongen sig udnævnelsen af fæstningskommandanterne og fæstningsingeniørerne, der skulde lyde under ham alene, og de til det norske militær lagte indtægter skulde forvaltes af særlige kommissærer. Forholdet mellem de norske krigskommissærer og skatkammeret og andre norske myndigheder skulde iøvrigt senere give anledning til megen strid.

Drøftelserne om indholdet af instruxen for Ahlefeldt havde rejst spørgsmaalet om krigskollegiets kompetence i forhold til skatkammeret, og det var maaske under indtryk af dette spørgsmaals vanskelighed, at generalmajor Frederik v. Ahlefeldt i mødet 5. december udtalte som sin mening, at kongen burde tilvejebringe en instrux for kollegiet efter forhandling med de andre kollegier. Hertil sluttede de andre krigsraader sig med undtagelse af Claus Ahlefeldt, der mente, at kollegiets interesser bedst varetoges, naar det selv formede en instrux. Tscherning, Körbitz og Lubbes henviste til det svenske krigskollegiums instrux som mønster. Kongens ordre af 8. december gik imidlertid ud paa, at kollegiet selv skulde opsætte sin instrux, med benyttelse af »de forordninger, der er gjorte i de nabolige og andre kongeriger«. Man gik den 10. i gang hermed og kunde allerede den 14. overgive kongen et omfattende »proiect« til »Dess Kriegess Collegij Ordnungh«. Dette instruxudkast var imidlertid i meget ringe grad et resultat af selvstændigt arbejde fra kollegiets og dets sekretærs side, idet det med hensyn til opstilling og inddeling og ogsaa for de fleste enkeltheders vedkommende nærmest er en oversættelse til Tysk af den

svenske krigskollegieinstrux af 1636. Blandt afvigelserne fra denne kan nævnes, at hvor det svenske forlæg taler om, at alle hovedraadslagninger i krigssager som i andre sager tilkommer Kongl. Majestæt og »Rijcksens Råd«, indsætter udkastet i stedet for den sidstnævnte myndighed kongens »Geheimben Raht«. Det er ikke usandsynligt, at de militære interessers repræsentanter har haabet paa at kunne spille en dominerende rolle i et saadant gehejmeraad. Bemærkes maa ogsaa, at de to aarlige »solenne sessioner« af kollegiet, ved hvilke alle medlemmer skulde være til stede, i instruxen fra 1636 strækker sig over hver 8 uger, mens udkastet vil nøjes med 4 uger, for at medlemmerne kan faa tilstrækkelig tid til at passe deres private affærer. Lægges hertil, at det svenske kollegium skulde mødes 4 dage om ugen, mens det danske mente at have nok i 3, tegner billedet af de høje danske militærpersoners arbejdslyst sig ikke meget flatterende. Om den stadig vaagne mistillid til Sverige og tillige om trang til at øve indflydelse paa udenrigspolitikken vidner den ikke fra det svenske forlæg optagne bestemmelse om, at kollegiet gennem »gewisse exploratores« skulde indhente kundskab om fremmede staters militære forhold og føre korrespondance med kongens ministre og residenter i udlandet.

Af størst interesse er imidlertid afvigelserne fra den svenske instrux med hensyn til krigskollegiets forhold til skatkammeret. Instruxen af 1636 betonedede, at dispositionen over midlerne til krigsfolkets beklædning og underhold hørte under kammeret, hvorfor krigskollegiets opgave indskrænkedes til aarligt og maanedligt at overgive kongen forslag om de militære behov, hvorefter kongen skulde give kammeret ordre til at foretage de nødvendige udbetalinger. I udkastet af 14. dec. 1660 siges, at kongen efter modtagelse af krigskollegiets aars- og maanedsoverslag vilde udstede de nødvendige assignationer og give generalkrigskommissæren ordre til at opkræve og fordele de bevilgede midler under kollegiets kontrol. Om skatkammeret er der i denne forbindelse overhovedet ikke tale. Over alle indtægter, udgifter og beholdninger skulde generalkrigskommissæren aflægge regnskab »für Unss oder in Unsser Schatz-Cammer«, saaledes som hans specialinstrux nærmere vilde oplyse.

En saadan tilsidesættelse af skatkammerkollegiet kunde dette og dets præsidet umuligt finde sig i. Og vi tør sikkert her søge en af aarsagerne til, at udkastet ikke stadfæstedes af kongen. En anden har vel været betænkelighed ved at fastlægge en række specialbestemmelser, hvoraf de fleste var hentet fra den svenske instrux og maaske vilde findes at egne sig mindre godt for danske forhold. Vi kender ikke de førte forhandlinger, men 2. jan. 1661 underskrev Frederik III. en meget summarisk »Interims-Instruction« for krigskollegiet, som kun indeholdt de store hovedlinier i

udkastet og ikke kom ind paa enkeltheder. Om krigskollegiets kompetence hed det her i vag almindelighed, at det skulde have »direktion og inspektion« over rigernes krigsfolk og fæstninger og »omsorg (Sorge) for mandskabets anskaffelse, fordeling, conservation, exercering, ordinerer, disciplinering, beklædning og underhold«.

I de nærmest følgende møder drøftedes kollegiets medlems- og funktionærbestand, og her rejste sig i anledning af generalkrigskommissær Otto Powischs embedsbeføjelser atter spørgsmaalet om krigskollegiets og kammerets indbyrdes kompetence. Hvorledes det ved grev Rantzaus mellemkomst løstes, er allerede omtalt. En nærmere redegørelse for krigskollegiets personel, forretningsorden og bogføring skal ikke her gives. Et gennemgaaende træk er, at krigsraaderne viste langt mindre initiativ og skabende evne end rigsskatmesteren. Saaledes er Herman Meiers instrux som sekretær helt bygget over den tilsvarende svenske, og kollegiet anmodede, uden selv at fremkomme med forslag i denne retning, kongen om oplysning om, »hvad enhvers specialinstruktion skal være« — en anmodning, der ikke ses at være opfyldt. Ganske vist fik Schack udarbejdet et mere detailleret forslag til indretning af et krigskollegium, som 13. jan. 1661 af kongen sendtes Sehested, Rantzau og Gabel til betænkning. Denne betænkning maa imidlertid have været meget kritisk, thi der er intet spor af, at rigsfeltherrens udkast nogen sinde blev ophøjet til lov. Hvad protokolførelsen angaar, ophørte den »Protocollum consilii militaris«, som Herman Meier havde begyndt 1. febr. 1660, med udgangen af 1661.

I intellektuel henseende var det ikke farlige modstandere, Hannibal Sehested havde ved sine bestræbelser for at sætte de grænser for de militære krav, som dikteredes af hensynet til rigernes økonomiske udvikling, finansernes sanering, befolkningens ønsker og hans egen overbevisning. Men alt afhang her af kongens holdning.

Admiralitetskollegiet var oprettet allerede i 1655 som det første kollegium i Danmark med rigsadmiral Ove Giedde som præsident og Bremerholms admiral og viceadmiral, tre orlogskaptajner, rentemester Peder Reetz, generalpostmester Paul Klingenberg og — fra 1656 — tidligere generaloldforvalter Henrik Müller som admiralitetsraader og med den opgave at drøfte alt, hvad der angik søetaten og flaadens forbedring — skibsbygning, materialeanskaffelse, købstædernes søfolk, færgesteder, skibsbroer m. m. — samt »navigationen og commercien i riget, hvordan bedst befordres kan«. Det indeholdt altsaa i sig kimen ogsaa til et kommercekollegium, som det kort forinden i Sverige indrettede. Der afholdtes ugentlige møder, var ansat en sekretær, førtes en række protokoller (over beholdninger, ny skibes bygning, skibsfolkene og skibsrejser m. m.), og til-

synet med arbejdet paa Holmen var fordelt mellem de tre kaptajn-raader. Efter regeringsforandringen fandt der nogle personalforandringer sted. Henrik Bielke afløste den i dec. 1660 hedengangne Ove Giedde som admiralitetspræsident (først i maj 1662 blev han rigsradmiraal), og tidligere rente- og mønsterskriver og kommissarius ved tøjhuset Jens Lassen og købmand Jonas Trellund blev admiralitetsraader (sept. 1661 og jan. 1663). Men nogen ny instrux udstedtes ikke, og arbejdet synes at være fortsat i den gamle gænge. Endnu i 1663 udfærdigedes kongebreve til admiralitetet gennem kancelliet; først 1664 fik det en domsbog, 1665 en voteringsprotokol og 1666 en korrespondanceprotokol. Henrik Bielke var ikke en meget initiativrig mand. I finansiel henseende fik skatkammeret, som nævnt, en vidtgaaende kontrol med flaadeforvaltningen, men nogen gnidning mellem de to kollegier spores ikke. Bielke var en bøjelig natur — »høflig og forekommende« karakteriserer Sehested ham — og Holmens chef var rigsskatmesterens egen søstersøn Niels Juel, til hvem — modsat tidligere — de kongelige ordrer til Holmen nu i regelen udfærdigedes. Det var, som det fremgaar af hans »politiske testamente«, Sehesteds overbevisning, at Danmark burde have en stærk flaademagt. Under den herskende finansnød blev imidlertid flaadens budget holdt meget knapt. En væsentlig årsag hertil var de store krav fra militær- og hofetatens side, som rigsskatmesteren ikke havde magt til at nedskære saa stærkt, som han ønskede. Først fra 1663 bedredes flaadens kaar noget. Dette har maaske, som det i anden sammenhæng skal skildres, forbindelse med ansættelsen af Cort Sivertsen Adeler som dansk admiral. Den kongegunst, som Adeler nød, kan ogsaa have styrket admiralitetet i dets forhold til kancelliet. Men det er tvivlsomt, om det er ham, der har indført den ovennævnte bogføring. Her foreligger snarest paavirkning fra skatkammeret og dets rentemester for søetaten Mogens Friis.

Der havde i oktober 1660, som tidligere berørt, været tale om oprettelse af et kommercekollegium som det svenske. Efter hele Hannibal Sehesteds merkantilistiske indstilling skulde tanken om et regeringsorgan af denne art synes at ligge ham nær. Naar det ikke blev til noget, var hovedmotivet uden tvivl af finansiel natur. Der var ikke penge dertil, og det var en mere presserende opgave at faa begge ender til at mødes i stats-husholdningen end at udkaſte ny handelspolitiske projekter. En særlig central for handelspolitikken maatte udskydes til en bedre fremtid og de herhenhørende opgaver foreløbig løses af skatkammerkollegiet, admiralitetet og ikke mindst det ny statskollegium. Usandsynligt er det i øvrigt heller ikke, at den gamle frygt for at støde Hollænderne i visse kredse har vakt betænkelighed ved en aaben bekendelse til den svenske skibsfartsprotektionisme.

Rigsrev Christian Rantzau.
Maleri af Wolfgang Heimbach. Frederiksborg.

Christoffer Gabel.
Maleri af Karel van Mander. Frederiksborg.

Niels Juel.

Maleri af Michael van Haven 1656. Frederiksborg.

Jens Juel (som ældre).

Maleri paa Frederiksborg.

Et af forslagene i det store septemberprojekt havde været oprettelsen af en »højesteret«, bestaaende af »rigens raad, som her i København residerer«. Henstillingen fulgtes, da kongen 8. jan. 1661 gav rigsraad Gersdorff ordre til at lade statskollegiet forhandle om, hvorledes højesteret som øverste appeldomstol bedst kunde konstitueres og med hvor mange personer og af hvad stand. Af det brudstykke af statskollegiets indstilling, som er bevaret, fremgaar, at man tænkte sig retten holdt i København, foreslog én adelig og én borgerlig protokolsekretær og ønskede, at kongens egen stemme skulde gøre udslaget, naar der var afvigende meninger. Den kongelige forordning af 14. febr. 1661, hvorved den ny øverstedomstol oprettedes, synes i det hele at have fulgt indstillingen. Assessorerne, som kongen vilde beskikke, skulde være halvt af adelig og halvt af lærd og borgerlig stand. Højesteret blev, som Fabricius siger, noget af en »frihavn« for de gamle rigsraader, af hvilke de fleste ved siden af de nyudnævnte raader — altsaa ogsaa Hannibal Sehested, som her tog sæde jævnsides gamle kollegaer fra tiden før hans fald og rigsraader fra hans unaadesaar — optoges som medlemmer. Ialt var der 13 adelige og 12 borgerlige assessorer, alle ulønnede. Blandt de sidste kom juristerne Peder Lassen, Rasmus Vinding og (fra 1662) Peder Scavenius til at spille en betydelig rolle. Det var ogsaa dem, der i den samtidig nedsatte kommission til revision af hele den danske lovgivning og retspleje og dens efterfølgere — hvis resultat efter langvarige forhandlinger, under hvilke adelige og borgerlige synsmaader brødes, blev Christian V.s Danske Lov — drog hovedlæsset. Højesteret havde ingen præsidet, men kansler Peder Reetz, der konciperede dommene, blev snart den faktiske leder, saa meget mere som kancelliet fungerede som rettens bureau. Betydningsfuldt er det, at den ny danske ret ogsaa blev øverste militærdomstol. »Martialisten« Claus Ahlefeldt protesterede ganske vist i sit hovmod herimod og truede med som holstensk adelsmand at ville appellere til rigskammerretten i Speyer, men han blev skarpt tilbagevist af baade adelige og borgerlige assessorer. Frederik III., som inden længe opgav selv at møde i retten, respekterede i det hele dens domme, selv om han i visse sager — som Leonora Christinas — af politiske grunde kunde gaa uden om den og ved lejlighed kunde give tilladelse til udtagelse af ny stævning efter en højesteretsdom.

Det gamle danske kancelli, som før i tiden havde været hovedhjørnestenen i rigernes forvaltning, men hvis myndighedsomraade var blevet saa stærkt beklippet af det ny skatkammer, konstitueredes i Reetz's bestalling som kansler og »præsident udi cancellicollegio« som collegium. Det forsynedes ogsaa med et antal assessorer: rigsraad Ove Skade (22. nov. 1660),

professor Heinrich Ernst, professor Villum Lange — der dog ikke fik bestalling og i aug. 1661 blev landsdommer i Nørrejylland —, professor Rasmus Vinding og (sept. 1661), samtidig med at han udnævntes til befalingsmand paa Aalborghus, adelsmanden Ove Juul (deltager i udvalgs-mødet 14. okt. 1660). Føjes hertil den fra 1653 virkende oversekretær i kancelliet Erik Krag, var der saaledes 4 adelige og 3 eller 2 borgerlige kancelliraader — altsaa en mindre »demokratisk« sammensætning end i Sehesteds skatkammerkollegium. Det er imidlertid tvivlsomt, om kancellikollegiet overhovedet traadte i regelmæssig virksomhed. Nogen voteringsprotokol findes ikke, og der udstedtes ingen kancelliinstrux. Arbejdet fortsattes i alt væsentligt i de gamle former med kansleren og oversekretæren som de ledende og et antal adelige kancellisekretærer, som fra 1661 lidt efter lidt suppleredes med borgerlige kollegaer. Der er bevaret et tysk udkast til en kancelliinstrux, bygget over den svenske kancelliordning af 22. sept. 1661. Naar dette udkast, som uden tvivl er udarbejdet i tyske kancelli, maaske som følge af kongens ordre 13. dec. 1661 til Frederik v. Ahlefeldt, Körbitz, Svane og Gabel om i forening med Reetz, Lente og Erik Krag at udarbejde en plan til nyindretning af kancelliet, »efterdi det ej skal være saaledes beskikket, som tjenestens forretning udkræver«, aldrig førtes ud i livet, maa hovedaarsagen hertil sikkert søges deri, at det forudsatte et fælles kollegium for danske og tyske kancelli, lige mange adelige og borgerlige kancelliraader og sekretærer og kancelliets ledelse af »alle raadslagninger, som vi holder med Vore kollegier eller med Vore stænder«. Det sidste punkt maatte være kongen og hoffet imod, kancelliets dominerende stilling rigsskatmesteren, fællesskabet med tyske kancelli og det sociale lighedsprincip de to danske aristokrater Reetz og Krag — saa uenige disse stive og stridbare herrer ofte var i det daglige arbejde. Reetz' stilling var ikke let. Af dansk-adelig livsholdning og indstilling, som han var, og paa grund af sit lukkede væsen var han — vidner Hannibal Sehested — »lidet afholdt og agtet af kongen, hans herre«, og han stod i modsætningsforhold baade til kongens tyske raadgiverkreds og til rigsskatmesteren. Men han var tillige trods sin arbejdsomhed en personlighed uden initiativ og skabende evne. Erik Krag havde mere af det første, men stort var det ikke, hvad der udrettedes i kancelliet af nyt i disse aar. Skatkammeret viste ogsaa vedblivende tendens til at beklippe dets kompetence. Saa sent som 1. aug. 1664 fik Sehested udstedt en ordre, der fratog kancelliet udfærdigelsen af privilegier, skønt denne ved fordelingen i november 1660 var tilagt det.

Heller ikke i tyske kancelli, der havde den indre styrelse af Slesvigs og Holstens kongelige dele og de diplomatiske forhandlinger med det

vestlige og sydlige udland — forhandlingerne med Sverige og Rusland laa under danske kancelli — under sig, fandt der afgørende nydannelser sted, og det bogførings- og andet arbejde, som her udførtes af en halv snes mest tyske borgerlige kancellisekretærer, er efter som før regeringsforandringen præget af ikke ringe sløseri og uorden. Det er betegnende, at Chr. Rantzau i brev til kongen af 14. juni 1661 fandt sig foranlediget til at fremsætte krav om, at gesandterne skulde afgive skriftlige beretninger om deres ambassader, som det var »skik og brug i alle velbestaltede kancellier«. Theodor Lente, som 9. nov. 1660 rykkede op fra stillingen som oversekretær til at blive tysk kansler, og hvem Sehested giver det skudsmaal, at hans jugement var »klart, solidt og godt«, var øjensynligt ikke nogen reformatorisk aand. Til dels skyldtes dette vel vaklende helbred, men maaske holdt han ogsaa fast ved det gamle, fordi det afgav gode udfoldelsesmuligheder for hans stærke sportelappetit. Han frembyder i sidste henseende lighedspunkter med den unge præstesøn fra Baden - Durlach Conrad Biermann, som efter at have været i de franske gesandter d'Avaugours og Terlons tjeneste med Gersdorffs støtte i jan. 1661 udnævntes til sekretær for de udenlandske sager i tyske kancelli og snart efter ægtede sin trolovede, en datter af generaltoldforvalter i det søndenfjældske Norge Daniel Knoff. Biermann skulde gennem et langt liv i det danske diplomatis tjeneste aflægge vidnesbyrd baade om stor arbejdsevne og udprægede anlæg for baade diplomatisk og personligt intrigespil, men han var — siger den historiker, som grundigst har studeret hans gerning — ikke nogen særligt fremragende eller fremskuende statsmand. Blandt det tyske kancellis andre sekretærer er der grund til at nævne den retslærde Rendsborger Christian Ditlev Testmann, der tillige gjorde tjeneste som kongens kammersekretær, i hvilken egenskab han foredrog Frederik III. de løbende sager, expederede den mere private brevvexling og paraferede kongelige skrivelser til kollegierne og deres chefer og andre. Testmann ledsagede 1660-61 som legationssekretær Hertugdømmernes vicestatholder Frederik Ahlefeldt paa hans ambassade til England og skulde siden gøre sit navn kendt ved et mærkeligt indlæg i den forfatningspolitiske diskussion.

Da Hans Svane 30. okt. 1660 aflagde ed som ærkebiskop, raad, assessor i statskollegiet og præident »in collegio consistoriali«, var det utvivlsomt, at der paatænkte et særligt collegium for kirkens sager. Og tanken fastholdtes et stykke tid, thi i en velunderrettet optegnelse om kollegiernes personel, som maa stamme fra slutningen af november, nævnes sidst i rækken »collegium consistoriale« med Svane som præident og to rigsraader og »de fornemste af gejstligheden«, ialt 7, som medlemmer. Svane tænkte sig dette collegium som et øverste collegium, der skulde have over-

tilsyn med kirke og skole og kirkens gods, danne en gejstlig højeesteret og udøve en overcensur over alle trykte skrifter. Skønt ideen om et regeringsorgan af denne art vedblev at leve inden for den danske kirke til ned i Christian V.s tid eller længere, realiseredes den dog aldrig. Var det, fordi ærkebiskoppen, som Sehested siger, var »en mand af stor indflydelse og anseelse blandt sit præsteskab og af den grund frygtet af kongen«, og fordi han var »meget nidkær for lutherdommen«? Sehested meddeler i denne forbindelse, at Frederik III., der tilstod katoliker samvittighedsfrihed, hvis Svane ikke havde været, ogsaa vilde have givet dem gudstjenestefrihed, i det mindste i nogle af sine vigtigste byer »for at øge handelen dér«. Det er indlysende, at et gejstligt kollegium med en saa omfattende kompetence som den nævnte, med rigernes gejstlighed bag sig og med den myndige kirkeprimas i spidsen var blevet en magt i staten, som i givet tilfælde kunde være farlig for kongemagten. Men ogsaa for dem, der af merkantilistiske og aandelige bevæggrund var tilhængere af en større religiøs taalsomhed — og deres hovedrepræsentant var rigens skatmester — var en midtsamling af de ortodox-lutherske tendenser i et kirkekollegium lidet ønskelig. Det kan endelig nævnes, at et saadant kollegium yderligere vilde have beskaaret det allerede ret medtagne kancellis myndighedsomraade og derfor efter al sandsynlighed har mødt modstand hos kancellikollegiet og dets chef, kansleren.

Maaske har den skuffelse, Hans Svane her led, bidraget til, at han i andet bind af sine omfangsrige »Kommentarer til Daniels Bog«, som, dediceret kronprins Christian og prins Jørgen, udkom 1666, ikke ser ubetinget lyst paa regeringsforholdene i Danmark. Der var dog, set paa baggrund af de forhaabninger, som fyldte de københavnske borgere under stændermødet, ogsaa andre aarsager til den dulgte kritik af tilstande og personer, som skimter frem i bogens fortale. Ret bemærkelsesværdigt er det, at ærkebispen her erklærer, at han ikke havde villet ændre det i kommentaren, som var skrevet før regeringsforandringen og maaske ikke i alt var »tilpasset efter den statsopfattelse, som stemmer nøje overens med den arvelige og absolute regeringsmaade«, da han ikke agtede »at rette mig efter den offentlige skueplads ved at ændre min oprindelige menings-tilkendegivelse, især da jeg intet foreslaar, som kan være til skade for fædrelandets nuværende tilstand«. Som støttepillerne for en god regering peger han paa »religio« og »justitia« og fremhæver, at ministrene bør være »virksomme« og »aarvaagne« i embedet, nære gudsfrygt, ikke lade sig lede af partilidenskaber og holde deres sind fri for havesyge. Det er næppe urigtigt at opfatte disse ord som delvis paavirkede af de kampe om indflydelse paa kongen og paa den ydre- og indrepolitiske retning, som havde

præget aarene efter statsomvæltningen, og som til slut fandt udtryk i en modsætning mellem Hannibal Sehested og Christoffer Gabel, i hvilken Svane stod paa rigsskatmesterens side. Naar ærkebispemanden fortsatte med at formane tronarvingen til at ikke »at sætte blodigler i statens embeder og foretrække hvepse og droner for arbejdsbier«, retter hans fordømmelse sig mod de rigdomssamlende embedsmænd, som det ny régime ikke savnede — Gabel var en af dem —, mod hofjunkerne og mod de sabelprydede hvervede soldater (hvepsene), dem om hvem Sehested i sit »politiske testamente« sagde, at deres underhold »var et svælg som slugte alt, uden at nogen havde gavn deraf, undtagen denne soldateskas officerer«. Vi ejer andre vidnesbyrd om, at ærkebispemanden, der stod københavnsk-borgerlig føle- og tænkemaade saa nær, og hvis stærke danske sindelag bl. a. traadte frem i hans bestræbelser for at hindre ansættelse af tyske i universitetets teologiske lærerstillinger, var en fjende af den store gevorbne hær og dens fremmede officerer. At samtidig skatkammerets trivsel var ham magtpaaliggende, fremgaar af samme fortale, hvor han bruger nær ved en folioside til at belære prinsen om, hvor overvættes betydningsfuldt det var for enhver regering at have en velordnet og velfyldt statskasse. Naar han tillige gav Danmarks vordende konge det indtrængende raad at give sine ministre en løn, »som svarer til embedets betydning«, og at belønne »de trofaste og af staten vel fortjente ministre«, kan han ikke have nogen anden af Frederik III.s høje embedsmænd i tanke end rigsskatmesteren, hvis trykkede formueomstændigheder han havde haft lejlighed til at lære at kende og bidraget til at forbedre.

Vi ser, at Svane — trods modsætningen i spørgsmaalet om en religiøs tolerancepolitik — stadig følte sig knyttet til ungdomsvennen og hans store gerning. Der er bevaret en række breve til Sehested (»min højstærede fornemme hulde ven«) fra ham (»indtil døden E. Excellences pligtige tjener Hans Svane«) fra aarene 1661-64, som yderligere til fulde viser dette. Hans Svane var den førende aand blandt rigsskatmesterens tilhængere, som foruden ham bl. a. omfattede eller kom til at omfatte adskillige af Københavns borgere, forskellige yngre adelige med brødrene Juel i spidsen, kansler Lente, kongens hamborgskfødte livlæge dr. Peter Bülche, fra nov. 1660 medlem af statskollegiet og fra marts 1665 af højesteret, af Sehested karakteriseret som hengiven til politiske spekulationer og en smule excentrisk i sit væsen, men »fuld af bonsens«, og dronningens »geheimester Kammerdiener« Rendsborgeren Jacob Petersen, der var Sophie Amalies faktotom i garderobeanliggender og festarrangementer og hendes raadgiver ved bygnings- og haveanlæg, men tillige en meget bjergsom og driftig mand, som bl. a. 1663 indrettede et værtshus med forlystelsesetablissement

ved Ibstrup, det nuværende Charlottenlund. Denne gruppe, hvis til hoffet knyttede medlemmer, suppleret med Svane og med grev Chr. Rantzaus svigersøn Frederik Ahlefeldt til Søgaard og Tranekær, »vicestatholder« i Hertugdømmerne (fra jan. 1660) og statholder i København (23. dec. 1661) og assessor i statskollegiet (31. dec. s. a.), samlede sig i et »dronningens parti« i voxende modsætning til den kongelige favorit Gabel, dannede vel ingen sammenslutning af fastere karakter, men medvirkede dog til i vanskelige øjeblikke at støtte Sehesteds position over for kongen.

Vi kan paa forskellige punkter konstatere et samarbejde mellem Sehested og Svane i fortsættelse af det, som havde fundet sted paa stændermødet. Det skyldtes Svanes henvendelse til Sehested, at Skanderborg amt i 1661 forpagtedes til ærkebispens fætter Clemend Clemendsen »hvilken jeg elsker som min egen broder«, og at han selv samme aar fik afgjort en bitter strid med universitetet om besættelsen af Taarnby degneembede i sin favør og 1662 fik tillagt Søndfjords kongetiende i Norge, og vi ser ham i flere andre sager — betalinger af hans fordringer paa kronen, tildelelse af en kongetiende paa Fyn til deres fælles mentor Chr. Jensens søn, præsten Laurits Christensen, ansættelse af en bestemt generalkrigskommissariatskriver Severin Christensen som forvalter over Bratsberg len m. m. — anmode rigsskatmesteren om bistand. Omvendt ydede han Sehested sin støtte, da denne i foraaet 1661 søgte at erhverve den føromtaltte gaard i Kannikestræde, og da han i marts 1662 benaadedes med St. Knuds klostres amt. Det var utvivlsomt ogsaa for at imødekomme rigsskatmesteren, at han i april 1661 foreslog, at der 1661 blev givet bisperne i Danmark ordre til at formaa præsterne til »paa nogen kort tid« at paatage sig tilsynet med opkrævning af møllekonsumtion og græsgangspenge (afgiften af levende kvæg) — en betænkelig underordning af kirkelige hensyn under de statsfinansielle. Til gengæld udvirkede han paa sin side 14. dec. 1660 og 10. jan. 1661 ved anbefaling fra Sehested, at præsterne paa Sjælland og i det øvrige Danmark forskaanedes for indkvartering mod maanedlig at betale et vist beløb til generalkrigskommissæren, og at der af hver kirke paa Sjælland, som kongen havde kaldsret til, skulde henlægges 1 rdl. om aaret til fattige præsteenkers underhold.

Det sted, hvor den ildfulde danske kirkehøvding havde de bedste betingelser for at anvende sin veltalenhed til støtte for rigsskatmesterens politik, var det ny centralkollegium, den egentlige afløser af det gamle rigsraad, omend kun med raadgivende myndighed.

I bestillingen for rigsdrost Joachim Gersdorff af 26. okt. 1660 paa lagdes det ham »som præsident udi vort statscollegio« at »betænke og os troligen angive alt, hvis som kan tjene til vores og vores rigers og landes

flor, fremvæxt og bestyrkelse, saa vel i riget med god politi og tjenlige anordninger at gøre, som uden riget med gavnligt venskab, korrespondance og forbund med fremmede stater, herrer og potentater at stifte, slutte og underholde«. I betragtning af den stærke indflydelse, som Hannibal Sehested paa dette tidspunkt besad, fejler man næppe ved at tilskrive ham denne formulering af statskollegiets opgaver. I den tre uger senere udfærdigede korte interimsinstrux for kollegiet af 18. nov. 1660 spores den voxende enevældige tendens. Paabudet om at virke for »god korrespondance« med udenlandske magter er bevaret, men i stedet for den opgave at fremme rigernes »flor« o. s. v. befales det statskollegiet af al magt at hævde og værne »Vores suverænitet, kongelige autoritet og reputation, saavel som Vores ganske kongelige huses interesse og velfærd, i særdeleshed Vores arverettighed og alle andre regalia«. Disse ord er et forvarsel om »enevoldsarveregeringsakten«. Instruxen bestemte i øvrigt, at kollegiets møder skulde holdes i den gamle raadstue paa pladsen foran slottet. Rigsdrosten skulde, »naar noget forefalder, som derudi forhandles bør«, sammenkalde medlemmerne og fremsætte propositionerne. En statssekretær skulde føre forhandlingsprotokollen og koncipere resolutionerne, som derpaa efter at være gennemset af præsidenten skulde forelægges kongen til godkendelse. Særligt vigtige sager skulde underkastes gentagne grundige drøftelser, og alle forhandlinger skulde holdes hemmelige. Efter hvad Vogelsangh allerede 3. november havde erfaret, skulde det ny kollegium bestaa af 12 medlemmer, hælvten adelige — som rigsdrosten, rigsskatmesteren og kansleren — og hælvten borgerlige. I tiden 30. oktober—24. november suppleredes de nævnte tre høje embedsmænd med endnu 8 assessorer: præsident Hans Nansen, ærkebiskop Svane, dr. Peter Bülche, kansler Theodor Lente, kammerskriver og rentemester Christoffer Gabel, rigsfelt-herre Hans Schack, rigshofmarskal Johann Christopher Körbitz og Heinrich Mathesius. Der var da, da rigsdrosten 24. november fik kongens ordre til at afholde det første møde næste formiddag og dér forelægge instruxen, 5 adelige og 6 borgerlige kollegiemedlemmer. Men inden længe øgedes de førstes tal med grev Chr. Rantzau. Af de borgerlige assessorer var kun to danske og kun en af dem repræsenterede i egentlig forstand den danske borgerstand. Blandt de adelige kan to — Sehested og Reetz — anses for rent danske (Gersdorff regnede sig jo selv for kun halvdansk). 5 af medlemmerne — ikke medregnet Gersdorff og Schack — var intimt knyttede til kongen og hoffet. I Hannibal Sehesteds levetid optoges yderligere i kollegiet den nyudnævnte statholder i Norge Iver Krabbe, den nyudnævnte statholder i København Frederik Ahlefeldt (dec. 1661), rigsadmiral Henrik Bielke og hans broder, Norges kansler Ove Bielke (1663) og kongens na-

turlige søn Ulrik Frederik Gyldenløve, Iver Krabbes efterfølger som norsk statholder (febr. 1664). Skønt Krabbes udnævnelse øgede tallet af danske adelsmænd i snævrere forstand til tre, maa det siges, at ikke blot den danske borgerstand, men ogsaa den danske adel var uforholdsmæssigt sparsomt repræsenteret i det centrale kollegium. Ikke blot i beføjelser, men ogsaa i sammensætning laa det langt fra det »ny raad«, hvorefter de konstitutionelt sindede Københavnerne havde drømt, og kongen viste ikke den danske adels bedste mænd den tillid, som Svane i sin tale til rigsraad og adel 13. oktober og repræsentanter for København i det store septemberprojekt og forslaget fra oktober havde givet udtryk.

Til sammensætningen svarer, at kollegiets sekretær for indenlandske sager Franz Rasch hentedes fra tyske kancelli, hvor han fra 1656 havde fungeret som kancelliforvandt og sekretær og vedblev at virke til maj 1664. Rasch, der var en meget ærgerrig mand, udarbejdede i april 1662 et udkast, hvorefter statskollegiet i udvidet skikkelse under navn af »consilium status« og med 5 sekretærer — ham selv, Testmann, Biermann, Herman Meier og Giese, altsaa alle hel- eller halvtyske — skulde afløse alle de andre kollegier, men trængte ikke igennem med dette forslag. Det fremgaar iøvrigt af et brev, som Esaias Pufendorf 22. jan. 1662 sendte den svenske regering fra København, at der var strid om expeditionsmyndigheden mellem statskollegiet og danske kancelli — der udfærdigede kongebreve til det førstnævnte og sammen med skatkammerkollegiet (dette dog sjældnere) ogsaa de kongebreve, der fremgik af dets drøftelser —, og at der fandtes folk, som mente, at de oprettede kollegier kunde være skadelige for den kongelige suverænitet, da kongen, hvis han engang gav dem fasthed ved »grundlove« (leges fundamentales), ikke vilde være i stand til atter at ophæve dem, saafremt de »haardt skulde anmasse sig nogen sag«. Det er næppe tilfældigt, at Pufendorf strax efter nævner striden om aftakningen af det hvervede rytteri.

Det var ved statskollegiets oprettelse paatænkt at give det to sekretærer. Som den første af disse, med udenlandske sager som domæne, nævntes Jens Juel, og Duwall erfarede omkring 10. dec. 1660, at Juel havde aflagt ed som »secretarius status«. Men der er intet spor af, at han kom til at fungere i denne stilling. Det er paafaldende, at denne højtbegavede, til rigsskatmesteren nært knyttede mand, som i sept. 1659 var udnævnt til »gehejmeseekretær«, og som havde indlagt sig betydelige diplomatiske for-tjenester, bl. a. ved afslutningen af Københavnfreden, overhovedet ikke optoges i noget af de nyoprettede kollegier, før han 24. febr. 1662 blev assessor i kancelliet. Han havde ganske vist 1. okt. 1660 faaet bestalling

som dansk resident i Stockholm, men denne ansættelse blev foreløbig ikke til noget, og der gaves i bestillingen Juel løfte om snarlig ansættelse i et større embede. Den formodning ligger nær, at Hannibal Sehesteds fjender, da rigsskatmesterens indflydelse i løbet af november mindskedes, har sat ondt for hans søstersøn paa højeste sted. Jens Juel led jo ogsaa af den væsentlige mangel, at han og hans hustru Vibeke Skeel var af gammel dansk adel, og at hans broder Niels Juel var gift med en Ulfeldt.

Duwall havde 24. nov. 1660 skrevet til sin regering om statskollegiet: »Dette bliver det fornemste collegium udi riget, hvori alle rigets ærinder i politicis skal foretages og debatteres.« Faktisk blev ogsaa i den følgende tid en række sager af enhver art, vigtige og mindre vigtige, indenrigske og udenrigske (de sidste dog sjældent), fra besættelsen af rigsraadsposterne, kollegiernes indretning, enevøldsarveregeringsakten, Danmarks indtræden i Rhinforbundet m. m. til klager fra præster og andre, behandlet i det. Undertiden kom der henvendelser til det fra folk, der var interesseret i de af det drøftede sager, men regelen var, at det kun beskæftigede sig med de anliggender, som en kongelig ordre overdrog det at behandle. Dets voteringer er kun i enkelte tilfælde bevaret. I følge kongebrev af 12. maj 1661 skulde afstemningen ske fra neden opefter, altsaa begynde med Matthesius eller Gabel, sandsynligvis fordi Frederik III. havde saa ringe tillid til kansler Reetz, som paa dette tidspunkt efter rigsdrostens død foreløbig overtog præsidentskabet. Men efter Reetz' afgang fra førstepladsen voterede man atter efter rang.

Der er, hvad statskollegiets virksomhed angaar, en ejendommelig parallelitet til stede med skatkammerkollegiet. Indtil sommeren 1662 holdt det hyppigt møder, men fra tiden 6. sept. 1662—5. jan. 1663 nævnes overhovedet ingen. Som Duwall skrev 14. okt. 1662: »Collegium Status ligger næsten helt nede, og kommer de helt sjældent sammen dér mere, men skal noget forrettes, saa maa det ske gennem Gabel og meget gennem Hs. Majst.s kammertjener Jacob (Petersen), hvilke nyder for deres depecher store regaler; den første sender alt, hvad han faar, udenlands herfra.« Derpaa holdtes ret jævnlige møder indtil 19. juli 1665, hvorefter der indtræder en pause til 20. febr. 1666. I 1666 holdtes i alt kun to møder, og hyppigheden var ikke stort større i de to følgende aar, indtil der i febr. 1669 efter at der var udnævnt en række ny mest adelige medlemmer, bl. a. viceskatmester Holger Vind og oversekretærerne i danske kancelli Erik Krag og Peder Schumacher, indtraadte en renæssance. Fra maj 1662 til marts 1664 var Hannibal Sehested borte fra København, i november 1665 forlod han Danmark for ikke mere at vende tilbage. Er det ham, hvis

initiativ statskollegiet sandsynligvis skyldte sin oprettelse, som i dets første periode var dets mest drivende kraft? Christoffer Gabel eller Peder Reetz var det i hvert fald ikke.

Fandtes der ved siden af statskollegiet et snævrere »gehejmeraad«, saaledes som det var bebudet i instruxen for krigskollegiet af 2. jan. 1661? Sikkert er det, at der hverken eksisterer nogen instrux eller forhandlingsprotokol for et saadant raad eller var knyttet nogen sekretær til det. Der er heller ikke vidnesbyrd om, at forestillingerne fra kollegierne forelagdes og drøftedes i et gehejmeraad. Alligevel fremgaar det af forskellige kilder, at der bestod en snævrere kreds af de fornemste ministre, hvem Frederik III. samlede til hemmelige raadslagninger i sit gemak »næst ved vort eget sovekammer«, og som var til stede, naar han modtog fremmede sendebud i audiens. Da den brandenburgske gesandt v. Marenholtz i jan. 1661 havde afskedsaudiens, var kongen omgivet af Gersdorff, Schack, Sehested, Reetz, Rantzau og Lente — altsaa de fire kollegiechefer — undtagen admiralitetspræsidenten Bielke, — den tyske kansler og rigsgreven. De samme deltog i taflet, da Goës i begyndelsen af samme maaned havde forebragt kejserens lykønskning til arveriget, ved hvilken lejlighed grev Rantzau svarede paa kongens vegne. Maaske var det, som Fabricius formoder, i egenskab af leder af dette ministerraad, at Frederik III. 23. aug. 1661 betegnede Rantzau som premierminister og paa grund af raadets gehejme karakter, at han ikke kom til at bære titelen. Hvem der efter Rantzaus død i nov. 1663 blev førsteminister i denne forstand, er ikke klart. Reetz synes at have fungeret som præsident i statskollegiet, men den efter rangen fornemste kollegiechef og minister var nu Schack. Da Gabel i aug. 1664 ophøjedes i adelstand og udnævntes til gehejmestats- og kammerraad og statholder i København, blev han medlem af ministerraadet, »statsraadet« eller »det hemmelige raad«, som den svenske resident kalder det, »conseillet«, som Terlon siger. Da den engelske gesandt Talbot i sept. 1664 havde privataudiens hos kongen paa Rosenborg, »havde Hans majst. ikke andre med sig end general Schack, Hannibal Sehested, kansler Reetz og Gabel, statholderen, hvem kongen meddeler alle sine vigtige affærer«. Det er nøjagtig den samme kreds, som Terlon i aug. 1665 giver betegnelsen »ministrene«. Naar Rantzaus efterfølger som statholder i Hertugdømmerne Frederik Ahlefeldt var i København, synes ministerkredsen dog at være blevet suppleret med ham. Ved flere lejligheder nedsatte kongen kommissioner til at behandle særlige sager, hvori medlemmer af gehejmeraadet havde sæde sammen med særligt sagkyndige kollegie- og andre embedsmænd.

Saaledes var rammerne for og mændene i den centralforvaltning, Hannibal Sehested var med til at bygge op, selvom den langt fra i alt kom til

at modsvare hans ønsker. Det var bl. a. ikke lykkedes ham, som han formodentligt har tilstræbt, at gøre skatkammeret til »Kærnen i hele Regeringsværket« (Fabricius).

Med hele sin vældige arbejdskraft kastede han sig over de store reformer, i første linie de finansielle, som genrejningsarbejdet krævede. Skildringen heraf fordrer et afsnit for sig. For at forstaa hans sidste aars statsmandsgerning og klargøre, i hvilken udstrækning hans indflydelse tillod ham at gennemføre, hvad han ønskede og tilstræbte, er det imidlertid nødvendigt først at belyse hans stilling inden for regeringskredsen i dens skiftende faser.

III.

HANNIBAL SEHESTED OG HANS STILLING. CHRISTIAN RANTZAU FØRSTEMINISTER. SEHESTEDS ENGLANDSREJSE 1661

VI HAR SET, hvorledes Hannibal Sehesteds politiske position ved udgangen af 1660 var adskilligt svagere end i de store oktoberdage og ved hans udnævnelse til rigens skatmester. En vigtig aarsag hertil var uden tvivl, at hans opfattelse af rigets fremtidige forfatning afveg fra grundtanken i den enevoldsarveregeringsakt, som i jan. 1661 blev paa tvunget det danske folk og den paafølgende sommer ogsaa Norges, Islands og Færøernes befolkning. Lige saa betydningsfuld var modsætningen mellem det krav om en radikal hærreduktion, om hvilket alle stænder i rigerne samlede, og hvis fornemste talsmand han blev, og de ønsker om opretholdelsen af en stærk militærmagt, støttet paa udvidelse og fornyelse af ældre fæstningsværker og anlæg af ny, hvori Frederik III. mødtes med krigskollegiets høje officerer, fordi han heri saa ikke blot en nødvendig forsvarsforanstaltning overfor ny svenske angreb, men et tiltrængt værn for sin unge enevælde mod eventuelle opstandsbevægelser fra adelens og andre stænders side. Kampen om hærreduktionen skal senere skildres i dens finanspolitiske sammenhæng. Hertil kom imidlertid ogsaa, at den ny rigsskatmesters fortid vedblev at kaste sin skygge over hans forhold til kongen og hans stilling inden for hoffets og adelens kredse. Han var i 1651 blevet styrtet fra sit norske statholderembede efter anklager for underslæb, forfulgt af rigsraad og adel af politiske grunde og til slut svigtet af kongen. Han havde under Københavns belejring opholdt sig hos den svenske konge, udsat for beskyldninger for at gaa fjendens ærinde. Hans fjender ved hoffet undlod ikke at benytte alt dette imod ham, at genopfriske beskyldningerne og at udsaa tvivl om hans troskab mod kongehuset og riget. Og saa store tjenester han end havde ydet Frederik III., saa meget denne behøvede hans administrative, finansielle og diplomatiske evner og indsigt, saa lurede dybt i kongens sind mistilliden til den mand, hvem han havde ramt saa haardt og siden krænket saa dybt, og i hvem han vedblev at se en repræ-

sentant ikke alene for den forhadte svigersønnegruppe, men for den danske adel som helhed, der for flertallets vedkommende var blevet tvunget til at samtykke i arveretten og kongens udarbejdelse af den fremtidige forfatning, og som paa forskellig maade gav sin uvilje over udviklingen til kende.

Hannibal Sehesteds politiske og personlige stilling fra statsomvæltningen og til hans død i sept. 1666 var derfor præget af usikkerhed, en usikkerhed, som øgedes ved hans vanskelige økonomiske forhold, og var mere end én gang udsat for alvorlige kriser. Forgæves stræbte han ved sit rastløse arbejde i skatkammeret og i statskollegiet og ved sine forhandlinger med fremmede statsledere og statsmænd at udbygge sin position, at vinde fuld oprejsning for sig og sin familie og at bringe de onde tunger til at forstumme. Skønt han til det sidste kunde stole paa tilslutning fra det københavnske borgerskab og den af hans ven ærkebiskoppen ledede gejstlighed, skønt han vandt tilhængere ogsaa ved hoffet og blandt adelens yngre medlemmer, og skønt han knyttede betydningsfulde forbindelser i udlandet, lykkedes dette ham dog aldrig fuldt ud, og han saa sig til slut skudt til side for mænd, der i statsmandsevne ikke naaede ham til skuldrene, og hvis politik han, oftest med god grund, havde bekæmpet.

Hovedaarsagen hertil laa i det allerede nævnte modsætningsforhold mellem ham og Frederik III. og dennes nærmeste fortrolige. Men ogsaa psykologiske ejendommeligheder i Sehesteds personlighed maa tages i betragtning, hvis den fulde forstaaelse skal opnaas. Han kunde undertiden forekomme sine samtidige — som det hedder i en efter hans død skrevet karakteristik af den franske gesandt Terlon, der iøvrigt satte hans statsmandsbegavelse meget højt — »bizar og visionær«. En uven af Sehested, Frederik III.s hollandskfødte resident i England Simon de Petkum udtalte i juli 1666, da rigsskatmesteren var gledet ud af den danske regeringskreds og befandt sig i Paris, til den svenske resident i Haag Harald Appelboom, at Sehested ofte i Danmark »havde foreslaaet adskillige gode consilia og expedienter, men selv fattet de sletteste og værste, hvoraf man saa og mærkede le manquement de jugement, saa som nu af det, at han endnu viser sig antihollandsk (elaak hollandsk), skønt hans konge af contrarie sentiment og resolution er, og at saadant ikke kan andet end bringe ham selv i miskredit (olägenheet)«. Der er baade til Terlons og Petkums dom at bemærke, at de sigter til Sehesteds ydrepolitiske ideer — de, som fandt deres sidste udtryk i hans »politiske testamente« —, og at disse ideer i væsentlige henseender var forud for deres tid. Men Petkums ord rummer den kerne af sandhed, at Sehested fastholdt rigtigheden af sit syn, ogsaa efter at Frederik III. havde brudt med den politik, for hvilken rigsskatmesteren arbejdede. Denne trang til at have sin egen mening paa trods af

den i de københavnske hof- og militærkredse herskende — og talen er nu ikke blot om udenrigspolitikken, men ogsaa om finansielle, militære og forfatningspolitiske spørgsmaal — gjorde det i det lange løb umuligt for ham at indtage lederstillingen ved et hof, hvor man bandtes nok saa meget af hensyn til kongehusets dynastiske interesser, gammel ydrepolitisk tradition og allehaande personlige ambitioner og forbindelser af pekuniær og anden art end af hensynet til statens og folkets trivsel. Dybest set manglede Sehested tilstrækkelig smidighed til at blive den ideale kongetjener. Her var Christoffer Gabel hans ubetingede overmand, ganske vist bl. a i kraft af sin langt snævrere horisont.

Parret med denne mangel var hans bristende evne til altid at kunne holde det »sind« i tømme, som allerede Chr. Jensen i hans barndom havde fundet anledning til at paatale, og som ikke var blevet blidere ved at til sættes de mange haarde aars opsparede bitterhed. »Hvis han havde ejet nogen blidhed i sin væremaade (s'il eut eu une douceur dans sa manière d'agir)«, siger Terlon i sin nekrolog, »vilde han have været uforlignelig (incomparable), da han var meget dygtig (fort habille), men en smule for mistænksom, hvad der undertiden bragte ham i vanskeligheder (mais un peu trop soupçonneux ce que l'embarrassa quelque fois)«. Den franske gesandt meddeler samtidig, at Sehested var død af et sprængt blodkar, og at Frederik III. »fortæller, at man havde skrevet til ham, at han (Sehested) havde haft en to timers konference med Hr. Giøe¹, under hvilken han var blevet meget ophidset, og at han var kørt ud at promenerer for at faa luft for dette daarlige humør, og at dette ulykkestilfælde var kommet af vrede og af denne ophidselse, eftersom han var meget tilbøjelig til disse anfald af vrede (ces violances) i alle de forhandlinger, han førte«. Vi kender et eksempel paa, at rigsskatmesterens heftighed — om hvilken der ogsaa fra hans norske statholdertid foreligger vidnesbyrd — kom til udbrud over for en fremmed diplomat, Franskmanden Antoine de Courtin, der i øvrigt ved sit arrogante væsen irriterede ogsaa andre end Sehested. Da de to herrer i juni 1664, ikke længe efter rigsskatmesterens hjemkomst fra Parisambassaden, stod sammen med sekretær Biermann i en vinduesniche i Frederik III.s forgemak og drøftede den franske subsidieydelse til den danske konge, hvorom Sehested havde forhandlet med Ludvig XIV.s finansminister Colbert, var Sehested tilbøjelig til at give Courtin skylden for, at sagen ikke udviklede sig, som han ønskede. Han skal, ifølge Courtins rapport til den franske udenrigsminister Lionne, herved have udtalt sig nedsættende om den franske regerings oprigtighed, idet han dog undtog

¹ Den danske resident i Paris Marcus Falksen Giøe.

den unge konge selv. Courtin, der længe havde mærket, at Sehested »vil holde mig stærkt nede«, svarede »med en smule heftighed«, at Frankrig var fuldt oprigtigt i alt, og at han selv intet fremkom med, som han ikke var bemyndiget til. Han kom derved, »som det ofte hænder, naar man vil forsikre noget«, til at slaa med haanden paa ruden. Sehested blev stærkt ophidset over denne gestus, »gav mig en reprimande, som en skolemester giver en skoledreng, og sagde, at jeg tabte ærbødigheden, og at man ikke slog paa den maade i Louvre«. Da Courtin gennem en ven bad Frederik III. tilgive, om han havde forset sig, slog kongen en høj latter op. Lionne udtalte i sit svar, at han aldrig havde hørt, at det var et tegn paa manglende respekt for husets herre at slaa paa ruden. »Der er endog lidenskaber, som udspringer af en overbevisning, og udbrud af harme, som fortjener ros, og hvis jeg for kongen (Ludvig XIV.) havde aflagt regnskab for alle dem, som omtalte Hr. Sehested er fremkommet med over for mig, og de overfusninger (algarades), som han ofte har trakteret mig med, naar vi forhandlede indbyrdes, og som jeg har fundet mig saa taalmodigt i, at han dagen efter altid kom og gjorde mig undskyldning, er jeg sikker paa, at vi aldrig havde undertegnet nogen traktat, og at det hundrede gange var kommet til et brud mellem os«.

Naar Sehested gav »sindet« udløb over for den franske udenrigsminister, tør det anses for givet, at hans københavnske kollegaer og venner og skatkammerets embedsmænd mere end én gang har maattet døje kraftige salver fra et eruptivt gemyt. Hos hans venner — som ærkebiskoppen og Jens Juel, Lionne, som efter Sehesteds død bad Terlon meddele Frøken Christiane, at han havde »sat hendes afdøde ægtefælle uendeligt højt og ansaa ham for en af de bedste venner, jeg havde her i verden«, og den unge normanniske abbed Jean Paulmyer, der blev hans fortrolige i Paris — ses det ikke at have mindsket venskabets og beundringens varme; men det bidrog næppe til at gøre ham mere afholdt af dem, som kun af politiske grunde var hans venner, for ikke at tale om hans modstandere og misundere.

Nu som i hans ungdom hemmede bitterhed, mistro og skuffelser ikke Hannibal Sehesteds vældige arbejdsstrang og arbejdssevne. Han havde kort efter Torstenssonkrigen skrevet om sig selv: »Jeg trøster mig hver dag, at jeg er født til arbejde og har lyst til arbejde og kan staa arbejde ud.«¹ Trods gentagne sygdomsanfald grænsede hans arbejdsudfoldelse i rigsskatmestertiden til det utrolige, baade naar han var i København og naar han befandt sig i diplomatisk sendelse i udlandet. Vi vil i det følgende møde

¹ Se ovenf. s. 88.

talende vidnesbyrd herom. En søster til grev Chr. Rantzau, Hedevig Margrethe Elisabeth Rantzau, enke efter Josias Rantzau, marskal af Frankrig, og nu under navnet »Elisabeth de l'Annontiate celeste« abbedisse for det af hende stiftede Mariæ Bebudelseskloster i Paris, som i 1662 traf baade Corfitz Ulfeldt og hans hustru og Hannibal Sehested i Paris, fortalte i et brev til broderen om de førstes livlige deltagelse i selskabslivet. »Hvad angaar Hr. Sehested, siger man, at det er en elegant mand, som fører sin tale vel for kongen, og naar han har taget afsked fra Hans Majestæt, lukker han sig inde i sit værelse eller kabinet for at arbejde med sine egne affærer og holder paa sin værdighed (et se tient sur sa gravité). Hr. Ulfeldt var i det almindelige omdømme mere elsket, fordi han er mere selskabelig, hvad der er en ting, som den franske nation holder meget af.« Sehesteds reserverthed gjaldt dog kun selskabslivet. Da han i nov. 1663 forlod Paris, meddelte Lionne Courtin, at man nu snart kunde vente den danske rigsskatmester hjem. »Han er af en saa aktiv aand og saa flittigt optaget af sine forretninger (si appliqué aux affaires), at jeg skulde tage meget fejl, hvis han ikke snart giver os mere stof, end vi i øjeblikket kan have, til en mere regelmæssig og fyldig brevveksling.« Da Courtin i jan. 1666 erfarede, at den danske rigsskatmester paa ny var ankommet til Paris, beklagede han sin udenrigsminister, som nu atter skulde have den paagaende nordiske statsmand »ved Deres dør, i Deres forværelse, i Deres lønkammer, i Deres seng«. Lionne kvitterede med et smil for dette billede: »Deres brev har saa naturtro og saa galant udmalet, hvad der er hændt mig med Hr. Sehested, efter at vi har nydt den lykke at gense ham, at jeg, efter at have leet af fuld hals derover, drog den slutning, at De maa have et ganske usædvanligt talent til at lære mennesker at kende.« Han tilføjede dog, at Sehested havde ladet ham have nattero. Ved Sehesteds død det følgende efteraar gav den franske udenrigspolitikens leder, der selv var en utrættelig arbejder — »flere hundrede bind korrespondance med alle lande er fyldt med hans hastige og nervøse skrift« (E. Lavisse) — udtryk for det her ironisk skildrede væsenstræk hos den danske statsmand, men nu helt uden ironi og med en beslægtet aands varme: »Kongen, hans herre, lider visselig et stort tab. Jeg har aldrig set en mand mere nidkær og mere optaget af sin gerning, og han pinte sig i den grad for at faa alle de sager, som var overdraget ham, til at gaa godt, at jeg ikke tvivler om, at dette meget har bidraget til at forkorte hans dage her paa jorden.«

Var der da i dette arbejdsliv ingen hvilepunkter, ingen afslappelse i et inderligt forhold til et andet menneske? Det er før berørt, at Hannibal Sehesteds ægteskab næppe var lykkeligt. Frøken Christiane var ikke, som andre af Christian IV.s og Kirsten Munks døtre, udskejende i nogen

Christiane Sophie Sehested som Diana.
Maleri af Jan Mytens 1662-65. Wedellsborg (se note bag i bogen).

Fru Christiane.
Maleri af Abraham Wuchters. Frederiksborg.

Leonora Christina.
Maleri af Gerard Honthorst 1647. Frederiksborg.

retning, men hendes breve viser hende som en kølig og ret snæver natur, et indtryk, der stemmer godt med de bevarede portrætter. I overensstemmelse med sin moders raad holdt hun fast ved manden, da hans baad blev haardst krænget, men hun ejede vistnok ingen forudsætninger for at fatte og trænge ind i hans sammensatte sind. Nogen skønhed var den fyldige dame med det temmeligt døde ansigt hellerikke. Hannibal Sehested var uden tvivl i ikke ringe grad modtagelig for kvindelig ynde, selv om der ikke eksisterer noget vidnesbyrd, om, at han — i lighed med Peder Schumacher Griffenfeld — i overdrevent maal skulde have været hengiven til sexuelle nydelser. Han fik, som tidligere nævnt, før sit ægteskab en søn med en borgerdatter fra København, den senere som en begavet digter kendte oberst Jens Steen Sehested.¹ I 1650 talte man i København om hans kurgneri til den unge prinsesse Augusta af Holsten-Glücksborg, og han skal efter Simon de Petkums railerende breve til hoffet i København under sit ophold i London 1654-55 have vist de engelske damer stor opmærksomhed.² Noget bevis for ægteskabelig utroskab foreligger dog i disse tilfælde ikke. Og de bevarede kilder tillader os ikke at konstatere, om der laa et kærlighedsforhold bag, naar abbé Paulmyer fortæller i det brev til sekretær Biermann, hvori han meddeler Sehesteds død 13. (23.) sept. 1666 under en formiddagskøretur til Passy, en forstad til Paris »for at trække frisk luft i en have tilhørende en funktionær i kongens tjeneste, som han kendte«, at en Madame Mouat, gift med Sehesteds parisiske skrædder, i hvis hus han en tid havde boet »blev saa overrasket af sorg ved det budskab, hun fik om denne uventede død, at hun besvimed og, da der indtraadte krampeanfald, udaandede to timer efter«.

Paulmyer skildrer i samme brev Sehesteds stærke optagethed af sine diplomatiske hverv, bl. a. dagelange forhandlinger med Lionne, de tre foregaaende døgn. »Undskyld disse enkeltheder om de sidste tre dage i denne store mands liv, efter som disse omstændigheder viser, med hvor stor nøjagtighed og flid og lidenskab han gik op i kongens, hans herres tjeneste, i sammenligning med hvilken jeg ofte hørte ham udtale, at omsorgen for hans egne, hans hustrus og hans barns interesser intet betød for ham.« Disse ord var — det viser bl. a. det »politiske testamente«, stilet til Frederik III., som den allerede i foraaret af et apoplektisk slag, som for en tid lammede store dele af hans legeme, ramte statsmand havde meddelt Paulmyer — ikke det rene mundsvejr. Men man gætter, at det dybeste forhold i hans liv alligevel har været det til hans eneste datter, »hvem han«, skrev baron Goës fra København i sept. 1661, »elsker over al maade«, en fader-

¹ Ovenf. s. 9 f.

² Ovenf. s. 129, 147 f.

kærlighed, som ogsaa andre kilder vidner om. Christiane Sophie Sehested, født 1644 og altsaa ved faderens død kun 22 aar gammel, blev senere gift med Wilhelm Frederik Wedell, den første lensgreve til Wedellsborg, idet grevskabet oprettedes af hendes mødrene arvegodser. Et bevaret portræt, som faderen synes at have ladet male i Paris, viser et henrivende ansigt, hvor slægtligheden paa fædrene side er umiskendelig. I en lille gruppe breve til Griffenfeld fra 1674 har hun efterladt et meget smukt billede af sig selv.

De, som næst efter Christiane Sophie og sønnen stod rigsskatmesterens hjerte nærmest, var maaske de to unge stjernebilleder paa den danske adels himmel, søstersønnerne Niels og Jens Juel. Den sidste havde medvirket ved morbroderens udsoning med den danske konge og blev senere som dansk resident i Stockholm en varm tilhænger af Sehesteds nordiske politik. Da han under den danske forvaltnings nyorganisation følte sig tilsidesat, var det til rigsskatmesterens støtte han satte sit haab. »Vil ogsaa paa højeste maade mit particulier min kære morbroder have rekommanderet,« skrev han i marts 1661 fra Malmø til Sehested, »tvivler intet, at (jeg) jo ved lejlighed ser af hans gode affektion sortere de effekter, som jeg mig forsikrer baade af en patron og morbroder.« Han lovede, at onkelen til gengæld skulde spore baade »courage og troskab« fra hans side. Da rigsskatmesteren blev i stand dertil, sørgede han ogsaa for Jens Juels ansættelse i Stockholmstillingen. Og det var, som vi skal se, utvivlsomt ikke hans skyld, at den danske marines rigeste begavelse under hans fraværelse fra riget blev skubbet i baggrunden til fordel for Norsk-Hollænderen Cort Adeler. Som et vidnesbyrd om, at der indenfor det slægtled af unge danske adelsmænd, som Juel'erne tilhørte, ogsaa var andre, der saa op til rigsskatmesteren med beundring og varme, kan nævnes et brev fra Laurits Lindenov, der havde været med blandt de unge hofjunkere i Sehesteds følge paa sendefærden til Frankrig 1662-64, og som senere blev hofmester hos Frederik III.s datter Frederikke Amalie efter hendes ægteskab med hertug Christian Albrecht af Gottorp, til hertug Johan Adolf af Pløn, dateret København 1. Maj 1666, kort efter at budskabet om Sehesteds alvorlige sygdomsanfald i Paris var naaet til byen. »Vi er alle her«, skriver Lindenov, »hensunkne i dyb sorg, fordi Hans Excellence, vor store minister og skatmester nys er blevet syg i Paris. Maa Gud afvende, at mit fædreland skulde lide tabet af et saa nødvendigt lem, af hvilket en stor del af vor stat afhænger. Jeg vover ikke mere at tale om hans sygdom af frygt for at gøre Deres Højhed alt for nedtrykt og bekymret«. Sammenstilles hermed kan de ord, hvormed den sønderjyske, af Kejseren adlede borgersøn Andreas Pauli von Liliencron, tidligere dansk og svensk

generalauditør og 1663-80 dansk resident ved Kejserhoffet, i brev til statssekretær Conrad Biermann fra Wien 6. (16.) okt. 1666 ledsagede budskabet om Sehesteds død: »De sidste breve fra Paris har bragt den sørgelige tidende, at Hr. Hannibal Sehested pludselig er afgaaet ved døden. Jeg er ikke mindre bedrøvet end bestyrtet (?) herover, da Hs. Mt. i ham har mistet ikke blot en trofast, men en overmaade kapabel tjener, hvis høje forstand og store erfaring i statssager var kendt ikke alene hos os, men i næsten hele Europa, og som blev æstimeret og holdt for en af denne tids største statsministre«. Disse udtalelser er saa meget mere bemærkelsesværdige, som den følelse, de udtrykker, paa det tidspunkt visse- lig ikke var den herskende i kongens nærmeste omgivelser. Efter Sehesteds død skrev Terlon: »Kongen, hans herre, har meget beklaget dette dødsfald, da han godt indser det tab, han har lidt; flere i landet gør det samme og i byen København; men denne fyrstes andre ministre er, skønt de udtrykker det samme, i deres sjæl meget tilfredse dermed, da han var dygtigere end de i alle ting«.

Mødte Sehested varme og anerkendelse hos sin slægts unge og deres ligesindede jævnaldrende, kunde han altid regne med trofast venskab hos ungdomsvennen i den københavnske bispegaard og med den tilslutning hos hovedstadens borgerskab, der havde fundet saa stærkt udtryk i 1660, saa var han dog i mange henseender en ensom mand. Søkendeflokken fra Arensburg var ved at dø ud. Af hans to længstlevende brødre gik Mogens, lensmanden paa Bøvling, bort i 1657, Malte, lensmanden paa Aastrup, i juli 1661. Den ældste af søstrene, den karakterfulde Sophie, Juel'ernes moder, var død i København under belejringen i 1658, hendes mand rigsraad Erik Juel allerede i 1657. Længst levede søster Karen til Stenalt, den forhenværende hofmesterinde for Kirsten Munks børn og senere opdragerske for søstersønnen Niels Juel; hun sagde først i 1672 livet farvel efter i 1666 at have begravet sin sidste ægtefælle Jørgen Seefeld til Visborg. »Svigersønnerne« og deres hustruer og børn var spredt for alle vinde. Sophie Elisabeth, enke efter den 1651 afdøde grev Chr. v. Pentz, var allerede 1657 død paa Boller hos moderen Kirsten Munk, som i april 1658 fulgte hende i graven. Rigsraad Hans Lindenov drak sit sidste bæger kort efter stormen paa København, hvor han døde i maj 1659; hans hustru Elisabeth Augusta, hvis hadske tunge havde mishandlet mand, svogre og søstre i flæng, levede, efter at have bortspillet og bortdødslet sin mødre-arv, fra 1664 til sin død i 1677 af en kongelig maanedspension. Christianes tvillingsøster Hedvig, paa hvis kreditside bør opføres hendes medfølelse for den fangne søster Leonora Christina og dennes børn, boede, plaget af kreditorer, 1661-64 paa Taasinge, som hun havde arvet efter

moderen, men sluttede sig 1664 atter til sin forhadte mand Ebbe Ulfeldt, der fra 1652 var svensk generalmajor, fra 1664 medlem af det svenske rigsraad, hvor han gjorde sig bemærket ved sine bidske udfald mod regeringen i København, der nægtede at betale ham de pengefordringer, han mente at have paa den danske krone.

Svogerskabet til Ebbe Ulfeldt var ikke noget politisk aktiv for rigsskatmesteren, og det samme gælder familieforbindelsen med Leonora Christina og Corfitz Ulfeldt.

Som før omtalt, havde Hannibal Sehested under sit ophold i Stockholm i sommeren 1660 med held arbejdet for en opgørelse i mindelighed mellem den tidligere rigshofmester og den svenske regering. Corfitz Ulfeldt havde slaaet baade dette resultat og Sehesteds forhaabninger om en tilsvarende ordning med den danske konge i stykker ved sin flugt til København, der førte til hans og hustruens fangenskab paa Hammerhus. Da Sehested et par uger efter svogerens fængsling i anledning af forhandlingerne om vederlaget for Bornholm, besøgte den skaanske generalguvernør Gustav Otto Stenbock i Malmø, lod han denne forstaa, at fængslingen var gaaet ham haardt til hjerte. Han betonede, at »ingen af de danske herremænd vidste stort om Ulfeldts traktement i København, men ordren udgik fra tyske kancelli, og selve forretningen skete af soldaterne«. Han bad Stenbock meddele ham, hvilke beslutninger regeringen i Stockholm tog vedrørende Ulfeldt, naar den fik den behandling at vide, der var blevet ham til del i København. »Thi han sagde, han var vis paa, at naar man faar det at høre i Stockholm, at man der skulde anderledes judicere derom end hans konge«. Han beklagede den haardhed, man viste de fangne, og bad om, at noget lintøj maatte blive sendt dem paa Hammerhus fra deres hus i Malmø, og tog det selv med ved sin hjemfart til København. Han bad samtidig om skaansom behandling af Ulfeldts børn og tjenerskab. I et senere brev til Stenbock af 2. september anmodede han denne om »som en kavalier fuld af ære og civilitet at behandle Hr. grev Ulfeldts og min svigerinde Fru grevindens børn med saa stor mildhed og skaansel, som D. Exc. selv paa nogen maade anser for gørligt uden præjudits for sig selv hos sin herre kongen«.

Det svenske rigsraad tog efter længere diskussioner den beslutning, at Ulfeldts ejendom i Sverige skulde beslaglægges, men at børnene fik lov til at blive i landet, først til 1. aug. 1661, senere paa ubestemt tid, dog paa eget underhold. I instruxen for den ny resident i Danmark Gustav Duwall af 2. aug. 1660 fik denne ordre til at holde øje med Ulfeldts bevægelser og udforske, om han under krigen havde korresponderet med den danske konge og hans ministre. Men der toges ikke noget diplomatisk skridt over

for den danske regering i anledning af flugten og fængslingen. Der kunde imidlertid være grund til at formode, at den svenske regering stadig betragtede Roskildefredens art. 24 om Ulfeldts restitution i Danmark som retsgyldig og i kraft af hans undersaatsforhold til Sverige vilde hævde sin ret til at være medbestemmende over hans fremtidsskæbne. Frederik III. maatte da udvise en vis varsomhed ved opgøret med sin oprørske tidligere undersaat og hans hustru og børn.

At kongen, efter at arveregeringen var fæstnet, syslede stærkt med dette opgør, og at hans tanker gik i retning af en proces med Ulfeldt, fremgaar af en skrivelse af 29. dec. 1660 til hans holstenske kansler Dietrich Reinkingk og medlem af overretten i Glückstadt Conrad Hesse. Det er betegnende, at Frederik III. i første instans søgte bistand i denne sag hos sine holstenske jurister, og at han fandt sig foranlediget til at rejse spørgsmaalet paa et tidspunkt, da stændermødet var opløst, grev Rantzau udset til en dominerende stilling i den kongelige regering, enevoldsarveregeringsakten under udarbejdelse og krigskollegiet placeret foran Sehesteds kammerkollegium. Det var samtidig med, at Dureel erfarede om »de store suspicioner«, som næredes mod rigsskatmesteren. Senere afgik tilsvarende skrivelser til amtmand i Rendsborg Heinrich Blome (30. marts 1661), assessor i højesteret Peder Lassen (1. april 1661), kansler Peder Reetz og maaske flere. Kongen gennemgik her alle Ulfeldts forbrydelser, erklærede art. 24 i Roskildefreden for ophævet ved Københavntraktaten og stillede de spørgsmaal, om han og hans hustru fortjente straf, og om hvilken procesmaade man skulde anvende »efter de nuværende tider og konjunkturer«, saa baade retfærdigheden skete fyldest og kongen og hans riger kunde »forblive i ro og sikkerhed«. De tre kendte svar: Hesses af 8. januar, Blomes af 11. april og Reetz' af 7. juni 1661 er enige i, at Ulfeldt havde forbrudt ære, liv og gods. Men de to tyske raader mente, at kongen før en proces burde sondere Sveriges holdning i spørgsmaalet og i hvert fald først anlægge civilt søgsmaal for rigshofmesterens uredelige embedsførelse, og Reetz raadede til at holde Ulfeldt og Leonora Christina »i sikker forvaring og deres gods og formue in sequestro«, indtil kongen fandt tiden inde til »at lade efter sin absolut suverænitets rettighed hænde saadan dom i denne sag, som misgerningens beskaffenhed det meriterer«.

En slags sondering af Sveriges holdning i spørgsmaalet Ulfeldt fandt sted, da grev Chr. Rantzau i maj 1661 paa Breitenburg havde en samtale med den til Gottorp og Paris sendte svenske ambassadør rigsraad grev Claes Tott. Tott udtalte her, at ingen i Sverige kærede sig om Ulfeldt med undtagelse af rigsadmiral Wrangel og et par andre, der altid havde været ex-rigshofmesterens venner. Iøvrigt, skrev Rantzau til Frederik III.,

hidrørte Ulfeldts ulykke og fordærv for største delen fra hans hustru, der havde indgivet ham alle slette planer. Og selv om han til at begynde med havde været meget ivrig i Karl Gustavs tjeneste, havde denne iver snart tabt sig.

Foreløbig forblev sagen paa overvejelsernes stadium. Men den kendsgerning, at der planlagdes en proces mod den tidligere rigshofmester, maatte være højst pinlig for Sehested. Ikke blot, som før berørt, fordi processens udfald spillede en rolle for arvedelingen efter Kirsten Munk, men fordi den let kunde komme til at omfatte svigersønnegruppens forhold i det hele og maaske give anledning til fremkomsten af mere eller mindre sande vidnesbyrd om hans egen holdning og bevægelser under sidste krig, som af hans fjender kunde benyttes mod ham.

Hvorledes disse fjender virkede mod ham, har vi allerede mødt vidnesbyrd om, og vi vil møde flere i skildringen af hans bestræbelser for at faa gennemført en nedskæring af militærbudgettet og af den haarde indkvarteringsbyrde, som alle stænder bittert klagede over. Fra militærets side søgte man at vise en stor hærstyrkes nødvendighed ved at udsprede rygter om svenske rustninger med et nyt angreb paa Danmark for øje og pege paa den betydelige troppemagt, som naboriget stadig holdt paa benene. Da Sehested i midten af marts 1661 opholdt sig i Malmø i anledning af forhandlingerne om skaansk vederlagsgods for Bornholm, omtalte han for generalguvernør Stenbock disse rygter og den deraf opstaaede frygt i Danmark og udtalte, at han havde ordre af kongen til at sondere Sveriges hensigter. Da Stenbock bedyrede Sveriges fredsvilje, udviklede Sehested udførligt sine ønsker om et fast dansk-svensk forbund og sine tanker om, hvorledes det kunde bringes i stand. Han bad imidlertid Stenbock, »at det saaledes maatte blive menageret, at der ikke deraf skulde opstaa nogen fare for ham, som truedes tilstrækkeligt i Danmark uden det«. Siden kom han ind paa den danske regeringsforandring og det store nydannelse-arbejde, som fandt sted. Han lod forstaa, at der var mange »malkontente«, men tilføjede, at forholdene havde udviklet sig saadan, at man ikke havde med folk at gøre, som man behøvede at give stangbidsel (stänga); man kunde vel tøjle dem med trense (wattubätzel). Stenbock forstod hans mening derhen, at man ikke var bange for opstandsbevægelser fra adelens side. Hvis kongen faldt bort, vilde imidlertid »dette værk, som vil have tid til ret at sætte sig kunde falde hen (luta)«.

Det er bemærkelsesværdigt, at vi møder ganske tilsvarende synspunkter i Sehesteds »politiske testamente« baade, hvad angaar ønskeligheden af et dansk-svensk forbund, bl. a. for at muliggøre en aftakning af kongens gevorbnæ tropper, og unødvendigheden af at bevare disse tropper for den

indre ros skyld. »Med hensyn til den tjeneste, som Deres Majestæt kunde have af sin lejhær, naar talen er om at forebygge indre uroligheder«, skrev testamentets pennefører abbé Jean Paulmyer, »mente afdøde Hr. Hannibal Sehested ikke, at der var saa meget ondt at frygte fra den side, at man burde købe midlet saa dyrt. For det første, fordi der — ved siden af, at det danske folk ikke havde tilbøjelighed til omvæltning — hverken var sammenslutninger (corps) eller enkeltmænd i Deres stater, Sire, tilstrækkeligt stærke til at foretage noget i den retning eller til, hvis det forsøgte, at føre det til ende. Selv adelen var altfor splittet, dens medlemmer indbyrdes alt for skinsyge, og der manglede alt for tydeligt personer, der var i stand til at blive partiførere og bære byrden deraf, til at noget saadant lod sig iværksætte, især set paa baggrund af den ringe enighed, som herskede mellem den, købstæderne og rigets andre stænder«. Det bedste middel til at fjerne enhver uro var hær- og skattenedsættelse.

Dette var imidlertid ikke Frederik III.s og krigskollegiets syn. Man frygtede ved hoffet de utilfredse inden for den gamle adel, og man nærrede en helt patologisk rædsel for et nyt svensk overfald, skønt den tid var forbi, da en krigerkonge førte det svenske regeringssepter. Uden for krigskollegiets militære kreds var grev Chr. Rantzau en udpræget talsmand for denne opfattelse. Det er betegnende, at han i juni 1661 mente skarpt at burde paatale, at kongen tillod saa mange af sine ministre at være borte fra København paa én gang, især i sin egen fraværelse, og oven i købet lod tre — Schack, Sehested og Reetz (den sidste som dronningens repræsentant) — deltage i grev Stenbocks barnedaab i Malmø, thi af Sverige kunde man dog kun vente »punisk troskab«. Det faldt godt i traad hermed, naar han kort efter bestemt fraraadede Frederik III. at gaa ind paa det svenske ønske om en ridende svensk post gennem Danmark. Dog var det ikke rigsgreven, men militære opviglere, som stod bag, naar »almuen« i anledning af et i begyndelsen af juli udspreddt rygte om, at de svenske var faldne ind i Holsten, ophidsedes til at raabe, at det var »en stempling af Hr. Sehested«. Kongen fik vel ophavsmanden til dette rygte — en ordonnansrytter med post til Schack — opsporet og sat i Blaataarn, men dette var kun ét eksempel paa den virksomhed, som Sehesteds uvenner i hof-, militær- og adelskredse udfoldede. »Hannibal Sehested skal være fortræffeligt hadet i Danmark«, erfor i juni 1661 G. O. Stenbock i Malmø, vistnok fra dansk adelig kilde.

Svære, forfærdeligt svære var de vilkaar, under hvilke rigsskatmesteren stræbte at bringe orden i den danske statshusholdning og mindske befolkningens byrder, og til det politiske rænkespil, som forbitrede hans sind, kom, som vi skal se, knugende privatøkonomiske vanskeligheder.

Det er, som før omtalt, ikke usandsynligt, at Sehested, da han 26. okt. 1660 overtog posten som rigsskatmester, har tænkt sig som rigsdrost Gersdorffs fremtidige efterfølger. Den politiske udvikling siden nov. 1660 var i saa fald egnet til at svække hans forhaabninger i denne retning, og især maatte grev Rantzaus udnævnelse til assessor i samtlige kollegier synes at udpege ham til den kommende førsteminister. 19. april 1661 afgik Gersdorff ved døden efter et længere sygeleje. To uger senere erfarede Goës, at kongen var tilbøjelig til at gøre Rantzau til rigsdrost. Rantzau havde imidlertid forsikret Goës, at han ikke gerne overtog denne charge, skønt det var den højeste i riget; han vilde meget hellere overtage en ambassade til Kejsershoffet i Wien. Goës mente dog, greven vilde lade sig overtale. I midten af maj melder han, at kongen nu havde tilbudt Rantzau rigsdrostembedet, men at Rantzau havde afslaaet. Han afskrækkedes, kunde gesandten mærke, af »denne kronens bedrøvelige tilstand og de store vanskeligheder, hvori alt her stikker«, hvortil kom, at han havde svært ved at finde sig i »den store subjection, som denne charge bringer med sig«. »Ellers er hans humeur ikke af den art, at han gerne afslaar, hvad der kan tjene til ære og reputation«. Der er derefter tavshed om sagen i Goës' breve indtil 3. (13.) juli — kort efter at Rantzau paa kongens vegne 28. juni paa Gottorp havde afsluttet en reces med hertug Christian Albrechts befuldmægtigede — da han meddeler Kejseren, at Rantzau nu skulde være villig til at paatage sig rigsdrostembedet under titelen »overstatholder«.

Samtidig med at spørgsmaalet om Gersdorffs efterfølger var brændende, traf man forberedelser til den kongerejse til Norge, som Frederik III. allerede 16. nov. 1660 ved sin kundgørelse til de norske stænder om arverigets indførelse i Danmark havde stillet i udsigt, og hvis tidspunkt nærmere fastsloges, da stænderne i nordriget 18. dec. indkaldtes til arvehyldning i Christiania 27. maj 1661. Den kongelige rejse forhindredes imidlertid af en række aarsager, blandt hvilke kan nævnes de først i maj afsluttede forhandlinger i Malmø om vederlaget for Bornholm, de udsprede rygter om svenske angrebsplaner, underhandlingerne med Gottorp og vanskelighederne ved at faa førsteministerembedet besat. Allerede 7. marts fik de norske lensmænd, bisper og magistrater meddelelse om, at arvehyldningen maatte udsættes til sidst i juni eller først i juli, da kongen ikke før kunde komme til Norge. 4. juni taltes der i ordrer til rigsskatmesteren og de norske landkommissærer om kongens forestaaende rejse til arvehyldningen i Christiania, men 26. juni udtalte Sehested til den svenske resident, at han ansaa det for tvivlsomt, om rejsen blev til noget; drog kongen ikke selv derop, var det imidlertid nødvendigt, at enten han (Sehested) eller en anden gjorde det. 10. juli skrev Duwall, at alle mente, at

Sehested kom til at følge med de fire til Norgesfærden udrustede krigsskibe, som nu laa rejseklare, og to dage senere kunde han melde, at prins Christian skulde sendes til Akershus i sin faders sted.

Naar Frederik III. i sommeren 1661 var betænkelig ved at forlade Danmark, har vel det stadig aabne spørgsmaal om Gersdorffs efterfølger spillet sin rolle. Hertil kom sandsynligvis bekymring over de ikke ublandte venlige følelser, hvormed de ny privilegier af 21. juni 1661 modtoges af adel og borgerstand, den optrækkende sag mod Kaj Lykke for majestætsfornærmelse, den forestaaende afgørelse af Corfitz Ulfeldts skæbne og frygten for svenske fjendtlige bevægelser. Men endnu et motiv maa vistnok tages i betragtning. Paa grund af sit intime kendskab til norske forhold og den afgørende rolle, som skatkammerkollegiet siden aarsskiftet havde spillet i forhandlingerne om en række reformer i nordriget, kunde rigsskatmesteren daarligt undværes ved arvehyldingen i Christiania. Det har imidlertid for Sehesteds fjender uden tvivl tegnet sig som noget højst risikabelt at udsætte kongen for hans indflydelse under en Norgesrejse. Der var før sket mærkelige ting, naar Hannibal Sehested omgikkes med konger paa Akershus. Nu gik det saadan, at rigsskatmesteren sendtes til Norge, mens kongen forblev i Danmark, med den følge, at Sehesteds politiske position udsattes for en svær rystelse.

19. juli 1661 udfærdigedes der en instrux for kronprins Christian og de mænd, der skulde ledsage ham til den norske arvehylding, nemlig rigsskatmester Hannibal Sehested, kansler Peder Reetz, rigsadmiral Henrik Bielke, rigsmarskalk Johan Christoph v. Körbitz, ærkebiskop Hans Svane og kammerraad dr. Peter Bülche. Hertil føjedes 22. juli en særinstrux for rigsskatmesteren. Omtalen af disse instruxers indhold og af arvehyldingen i Christiania og de i forbindelse med denne fremkomne krav fra norsk stænderside skal opsættes til et følgende afsnit.¹ 22. juli afrejste prinsen og hans følge, ledsaget bl. a. af grev Rantzau, med hest og vogn til Helsingør, hvorfra afsejlingen paa grund af modvind først fandt sted om eftermiddagen den 25. Prinsen var ombord i skibet »Tre Løver«. Paa det største af skibene, »Lindormen«, befandt sig bl. a. Hannibal Sehested, ærkebiskoppen, dr. Bülche og rigsmarskal Körbitz. Kansler Reetz rejste med »Nældebladet«. Eskadren bestod desuden af et mindre skib »Hvidbjørnen«, en jagt og to galioter. Om sørejsen, der paa grund af ugunstig eller ringe vind varede 5-6 døgn, har vi ingen nøjere underretning. Hvad vennerne Sehested og Svane har drøftet under disse dages nære samliv, er skjult for eftertiden. Men sælsomt maa det have været for Hannibal

¹ Se 2. bind.

Sehested i *det* selskab og med den unge dreng, som skulde være rigernes konge, inden for synsvidde, i det lune sommervejr at stævne mod de kyster, som han for over 9 aar siden havde maattet forlade som en slagen mand.

Da man 30. juli var kommet ind i Christianiafjorden, lod selskabet fra »Lindormen« sig sætte i land af en chalup og drog til vogns til Akershus. Dagen efter gik prins Christian fra borde ved slotsbroen, hilst af borgervæbningen og nogle militærkompagnier og de forsamlede stænderdeputerede. Fra volden lød kanonsalver.

5. august fandt arvehyldingen sted, og de følgende dage gik med forhandlinger med stændernes repræsentanter, de norske landkommissærer og andre embedsmænd. Navnlig fra borgerlig side fremsattes ønsker og krav af stor rækkevidde. 10. september beretter Duwall fra Helsingør, at prins Christian den 6. var ankommet dertil fra Norge, mens Sehested, Reetz, Svane og Bülche var forblevet deroppe »for nogle intrikate retssagers skyld«. Den 17. ankom de tre sidstnævnte herrer til Helsingør. Rigsskatmesteren var ikke med, men Duwall giver en forklaring herpaa. Han havde nemlig allerede 13. sept. modtaget et brev fra Sehested om, »at han i et privat ærinde vilde gaa fra Norge til det engelske hof«. »Jeg gør mig,« tilføjer residenten, »alligevel de tanker, at noget publico løber derunder.« En uge efter fik han paa ny brev fra rigsskatmesteren, hvori denne stadfæstede efterretningen om sin paatænkte Englandsrejse og meddelte, at han havde faaet Frederik III.s permission til at tage til London »en particulier« for at takke den engelske konge for den naade, som var blevet ham til del i Flandern.

Tanken om et besøg i England hos kong Karl II., hvis tjener han engang havde været, da begges stjerner stod lavt, havde været fremme hos Sehested før den danske statsmvæltning¹, og han havde ogsaa senere givet den udtryk. Baron Goës skrev 21. sept. (1. okt.) 1661, efter at rigsskatmesterens rejseplan var blevet almindeligt kendt, at Sehested selv havde søgt om orlov til rejsen. »Jeg har allerede for længst mærket paa ham, at han gerne gjorde en rejse dertil (til England), især før ægteskabet med Braganza-prinsessen var kommet saa vidt, og der syntes at være mere sandsynlighed for det med denne prinsesse.« Goës sigter her til planen om at gifte Karl II. med Frederik III.s ældste datter Anna Sophie, en plan, hvis udførelse hindredes ved den engelske kabinetsbeslutning i maj 1661 om kongens formæling med den portugisiske prinsesse Catarina af Braganza. »Det kunde ogsaa være,« fortsætter den kejserlige gesandt, »at han (Sehested) spekulerede paa at bortgifte sin eneste datter, som han elsker over al maade, dør

¹ Se ovenf. s. 230, 236 f., 271.

(i England), thi hertil og ogsaa for ham selv at forblive i det lange løb synes det, at dette land (Danmark) ikke staar ham an.« Goës vidste i denne forbindelse at fortælle, at Karl II. stadig brevvelede med Sehested. Iøvrigt ansaa gesandten det ikke for udelukket, at Sehested havde planer om at faa Karl II.s portugisiske ægteskab forpurret til fordel for det danske, »hvorigennem han vel ved, at han her vilde yde en meget kærkommen tjeneste og akkreditere sig selv højt«. Goës skrev til kong Filip IV. af Spanien, der stadig laa i krig med Portugal, for at faa ham til at støtte eventuelle dansk-engelske ægteskabsforhandlinger.

Dette er imidlertid gisninger fra Goës' side. Vor sikre viden om motiverne til Sehesteds rejse til England, der skaber en saa besynderlig afbrydelse i hans rastløse virksomhed som rigsskatmester, indskrænker sig til en paa Tysk, af sekretær i tyske kancelli Chr. Ditlev Testmann udfærdiget skrivelse fra Frederik III. til rigsskatmesteren af 24. aug. 1661. Kongen siger her, at han havde erfaret, at Sehested gerne vilde foretage en rejse til England for dér at takke kong Karl II. for den naade, denne i sin tid havde vist ham, og derfor bad om »permission« og anbefaling til den engelske konge. Frederik III. tillod ham at rejse til England »for nogen tid« (auff eine Zeit) og sendte ham rejsepas og den ønskede anbefalingskrivelse. Han udtalte sin tillid til, »at I, i overensstemmelse med Eders Os velbekendte dexteritet og sporede troskab, tilbørlig vil være agtpaagivende i alt, hvad der dér maatte forefalde til fremme af Vore interesser, og altid derfra flittig vil referere til Os.« Det samme dag paa latin udfærdigede anbefalingsbrev til Karl II. meddelte, at Sehested personlig ønskede at overbringe denne sin tak for al bevist gunst og derfor havde begæret rejsetilladelse »for en vis tid«. Den danske konge bad sin engelske nevø modtage hans rigsskatmester paa det bedste og laane ham øre og yde ham bistand, saafremt han under sit ophold skulde finde lejlighed til at tjene begge kongers interesser.

Da det i instruxen for Sehested før hans afrejse til Norge af 22. juli hedder, at hvad han under sit ophold dér kunde indsamle af statsmidler, »det haver han siden at tage med sig ned«, synes hans ønske om at rejse fra Norge til England først senere at være tilkendegivet Frederik III. Da ønsket næppe kan skyldes hans oplevelser i nordriget — selv om hans senere nærmere udviklede plan om, støttet paa forbund med England og Sverige, at tvinge Nederland til ændringer i toldaftalerne med Danmark uden tvivl er blevet styrket ved hans forhandlinger med norske borgere og toldembedsmænd — maa beslutningen om for en tid at vende det danske monarki ryggen være blevet til under indtryk af begivenheder i Danmark.

Strømmen ved hoffet gik ved denne tid den danske adel haardt imod.

I juli havde Chr. Rantzau og Gabel paa kongens vegne indledet forhandling med den unge Kaj Lykke, en slægtning af Sehested paa mødrene side, i anledning af en anstødelig ytring om dronningen i et brev, som Lykke 1656 havde skrevet til en af sine friller, og som dennes nuværende mand, den slyngelagtige ridefoged Peter Børtning, nu bragte til hoffets kundskab. Det var ganske vist først 24. august, at Lykke stævnedes for højesteret for majestætsforbrydelse, men allerede 28. juli havde han i brev til de to kommissærer erkendt sig skyldig i den omtalte forbrydelse, og i midten af august rømte han til sine ejendomme i Skaane. Lykkeaffæren, om hvilken Duwall i Helsingør fik nys før 23. august, gjorde et meget stærkt indtryk i hele befolkningen og naturligvis ikke mindst i adelige kredse. Der gik samtidig rygte om, at man foretog undersøgelser om forskellige personers forhold under sidste krig, og at generalfiskal Søren Kornerup, der var den drivende kraft i forfølgelsen af Kaj Lykke, skulde have stævnet ogsaa den afdøde rigsmarsk Anders Billes arvinger og andre for retten for at give kongen lejlighed til at konfiskere ogsaa deres godser. Der taltes endog om, at rigsmarskens lig skulde graves op. »In summa,« skrev Duwall i oktober, »man prøver paa alle maader adelens taalmodighed, der i hel bas kondition er.« I begyndelsen af juli havde Goës ogsaa erfaret, at grev Rantzau skulde sendes til Bornholm, og satte rejsen i forbindelse med skridt mod ægteparret Ulfeldt. I begyndelsen af august taltes der atter om grevens sendelse til Bornholm. I første halvdel af september afsejlede Rantzau da ogsaa hertil, dels for at modtage arvehyldingseden af øens indbyggere, dels for at undersøge indkomne klager over kommandanten, generalmajor Adolf Fuchs, dels endelig for at forhandle med Corfitz Ulfeldt om en for kongen fordelagtig og betryggende ordning af hans og hans hustrus forhold. »Man ominerer Ulfeldt intet godt,« skrev Duwall 17. september i anledning af Rantzaus sendelse, »og mener, at der ogsaa skal foretages en proces imod ham.«

I forbindelse med hoffets indstilling over for den danske adel stod spørgsmaalet om rigets fremtidige forfatning, om den regeringsform og -maade, som stænderudvalget i oktober 1660 havde overdraget kongen at lade udarbejde. »Enevoldsarveregeringsakten« havde tildelt kongen uindskrænket majestætsret, og da Frederik III. i marts 1661 efter forhandlinger med visse af sine raadgivere i København henvendte sig til sine tyske raader i Glückstadt med kansler Dietrich Reinkingh i spidsen, var det da heller ikke en forfatningslov, men en lov om arvefølgen og indrettelse af en formynderregering i tilfælde af en konges umyndighed, han ønskede betænkning om. Hverken i hans ordre til Glückstadtkollegiet eller i dets raaders betænkning, som bl. a. tager ordet for udarbejdelsen af en »lex

regia« eller »kongelov«, der ogsaa indeholdt visse forfatningsbestemmelser, er der tale om rigsstænder. At kongen og hans fortrolige raadgivere var klare over, at de førende borgerkredse i København ønskede en stænderforfatning, saaledes som det forudsattes i byens privilegier af 1659, fremgaar af det ny københavnske privilegiebrev af 24. juni 1661, hvor der loves hovedstaden som en fri rigens stand stemme med de andre stænder, naar kongen fandt det for godt at sammenkalde disse. Ikke længe efter, i juli, gav de norske stænder udtryk for, at deres standpunkt var et tilsvarende, og der var indenfor kongens raadgiverkreds mænd, som fandt det heldigst at bygge den fremtidige regering paa medvirkning baade af det gamle raad og stændernes repræsentanter. Dette viser bl. a. et tysk udkast til et »kongeligt testamente«, som, efter at have behandlet arvefølgen, de yngre kongelige børns stilling og en formynderregerings indretning, i kongens navn giver en række forskrifter for formynderregeringens virksomhed. I »højvigtige sager«, hedder det her, skulde de kongelige formyndere beraadslaa og træffe beslutninger sammen med samtlige medlemmer af højesteret — altsaa bl. a. alle de gamle raader — »fordi den bestaar af alle kollegier og er vor højeste cour«. Og »naar det drejer sig om hele rigets interesse«, skulde de i den umyndige konges eller dronnings navn »udskrive en almindelig rigsdag for at deliberere om militien, skatkammeret og andre højst nødvendige ting«. Fridericia har med rette bemærket, at naar formynderregeringen her fik ret til at udskrive en rigsdag, kan den tanke næppe have ligget forfatteren fjern, at ogsaa den myndige konge i givet tilfælde kunde anse det for hensigtsmæssigt at indkalde en saadan.

Fabricius daterer dette udkast til begyndelsen af 1661. Da det tager ordet for oprettelse af en norsk overret og norske kollegier, svarende til krav i denne retning, som fremsattes af de norske købstæders repræsentanter i aug. 1661, ligger dets tilblivelse dog maaske snarere efter det sidstnævnte tidspunkt. Men meget taler for, at Fabricius har ret, naar han gætter paa dr. Peter Bülche som forfatteren. Bülche stod imidlertid rigsskatmesteren nær og er sikkert i væsentlige henseender talsmand for hans anskuelser. At Sehested ønskede arvekongedømmet forbundet med en stænderforfatning, tør slutes ikke blot af hans statholdervirksomhed i Norge og hans rolle paa stændermødet i 1660, men ogsaa — som vi skal se — af hans »politiske testamente« og af hele hans stilling, som maatte gøre det i høj grad ønskeligt for ham over for sine fjender ved hoffet at kunne støtte sig til befuldmægtigede fra borgerstand og gejstlighed og i hvert fald dele af den danske adel.

Vi skal senere møde andre udtryk for ønsket om rigsstænder som fast led i rigets forfatning. Bestemte modstandere af dette ønskes virkeliggørelse

var imidlertid de mænd, hvis position i Danmark-Norge alene eller overvejende afhang af kongens gunst, altsaa i første linie Gabel og flertallet af de høje tyske militære. Som en udpræget repræsentant for en absolutistisk-militaristisk tankegang og en fjendtlig holdning over for den danske adel som helhed fremtræder inden for den sidste gruppe generalauditør Paul Tscherning. Ogsaa grev Rantzau maatte staa tanken om indflydelse fra en dansk stænderforsamlings side fjern. Men den uindskrænkede kongemagt og forfølgelsen af den gamle adel fik ved denne tid ogsaa en ivrig dansk-borgerlig talsmand i generalfiskal Søren Kornerup, denne uhyggelige skikkelse, som i sagen mod Kaj Lykke og i polemik med den nedsatte almindelige lovkommission søgte at strække begrebet »majestætsforbrydelse« meget vidt, idet han betonedede, at »Kongl. Majst. kan selv stabilere sin avantage, hvilket er proprium udi souveraine puissance«.

»Jeg finder,« skrev i jan. 1662 den svensk-tyske diplomat Esaias Pufendorf til regeringen i Stockholm, »regeringen her stadigvæk beskæftiget med indretningen af en vis form, hvorefter disse lande i fremtiden skal styres, og denne skal offentliggøres under navn af lex regia, for derved at give udtryk for suveræniteten.« En stor mængde forslag var fremkommet. »Ikke des mindre har man hidtil ikke kunnet bestemme sig, maaske fordi der virkelig endnu viser sig mange vanskeligheder, men maaske ogsaa fordi de, som skal træffe den endelige beslutning, ikke er værket voxne.«

Vanskeligheder voldte bl. a. afgrænsningen af kvindeliniens arveret, men efter alt at dømme har Frederik III. heller ikke endnu vovet, i bestemt modstrid med stærkt fremtrædende borgerlige ønsker paa det store stændermøde og mod stemningerne inden for saa godt som alle kredse af den gamle adel, at udstede en forfatningslov, hvori hans kongemagt definitivt bestemtes som helt uindskrænket. Mænd i hans omgivelser arbejdede imidlertid i denne retning og dermed ogsaa imod rigsskatmesteren og det samarbejde med rigernes stænder, der var hans program. Den modstand, Sehested mødte fra forskellig side, skyldtes ikke alene forskelle i synet paa rigets fremtidige forfatning, men »forfatningsstriden« vedblev dog at danne en vigtig baggrund for kampene for og imod hans person og for hans stilling indenfor regeringskredsen.

Der skete imidlertid i den nærmeste tid efter Sehesteds afrejse til Norge ogsaa andet, som var egnet til at forurolige ham. Vistnok i begyndelsen af august 1661 klagede de tilstedeværende medlemmer af krigskollegiet i en skrivelse til kongen skarpt over, hvad man ansaa for indgreb fra skatkammerets side i sager, som hørte under det militære collegium. Man maatte ikke alene døje angreb fra andre kollegiers side, men der var visse af kongens ministre, som »contrecarrerer os«. Ikke at tale om, at kolle-

giets memorialer »censureredes«, og at man søgte at fremstille dets krav til fæstningernes og militsens bedste som sigtende til »vor egen interesse«. Kollegiemedlemmerne tillod sig at minde om de høje militæres troskab og pligtopfyldende tjeneste »i den viderværdige tid, da andre sad stille«. Hvem der her sigtedes til, kunde ikke være tvivlsomt. Samtidig udtalte krigskollegiets flertal sig bestemt imod den reduktion af hæren, hvis hovedtalsmand rigsskatmesteren var, og den af Schack, Rantzau, Otto Pogwitz, Hans Nansen og Christoffer Gabel 12. august afgivne kommissionsbetænkning foreslog en adskilligt mindre vidtgaaende nedskæring af militæret, end Sehested fandt nødvendig. Endelig fastslog Frederik III. nu, hvem der skulde være Gersdorffs efterfølger. Definitivt skete det ganske vist først ved kongens skrivelse til Rantzau af 23. aug. 1661, hvori han udnævnte greven til præsident i statskollegiet og »premierminister, dog under titel af vor overstatholder«. Det var dagen før Sehested fik sin »permission«. Men uden tvivl er meddelelsen om den forestaaende udnævnelse, for hvilken Gabel efter alt at dømme har virket stærkt, allerede for inden naaet frem til rigsskatmesteren i Norge. Saa tidligt som 7. august kunde Duwall meddele sin regering fra Helsingør, at Rantzau sagdes at have faaet sæde over Schack i statskollegiet og skulde have titel af statholder over Danmark og Norge.

Der kendes ingen breve fra Sehested fra august 1661 eller de paafølgende to maaneder. Men de ovenfor skildrede, siden hans afrejse i Danmark stedfundne begivenheder danner utvivlsomt baggrunden for hans begæring om permission med det formaal for øje at genopfriske sin gamle tilknytning til Karl II. Fremtidig skulde den holstenske greve, hvis intelligens og karakter han havde grund til at agte ringe, og som stod næsten helt fremmed over for det danske og norske samfund, være den danske regerings leder og hans overordnede, i nøje samarbejde med Gabel og efter alt at dømme med stærkere hældning mod krigskollegiets synsmaader, end rigsskatmesteren ud fra sit finans- og militærpolitiske syn og sit kendskab til stemningerne indenfor alle stænder fandt forsvarligt. Er Rantzaus udnævnelse ikke kommet som en hel overraskelse for ham, saa betød den uimodsigeligt en tilsidesættelse af ham og den politik, han stod for. Kort efter hans afrejse til Norge havde den hollandske resident Jacob le Maire skrevet til Generalstaterne, at Sehested »for tiden er den første minister i dette rige, som har den største indflydelse paa kongen og alene regerer rigets finanser«. Sehested havde nogen ret til at mene, at posten som regeringschef naturligt tilkom ham, og han var ikke den eneste, der mente dette. Hans to ledsagere paa rejsen til Norge Hans Svane og Peter Bülche gav senere udtryk for samme overbevisning. Hertil kom saa den mod den dan-

ske adel rettede ny kurs og faren for en proces mod svogeren og svigerinden, der ved siden af, at den i sig selv maatte være meget pinlig for ham og hans hustru og kunde faa indflydelse paa arveskiftet efter Kirsten Munk, kunde give hans uvenner lejlighed til at hvirvle alskens gammelt støv op om ham og hans navn.

Det nærmere tidspunkt for Sehesteds afrejse fra Norge kendes ikke. Han indtraf i begyndelsen af oktober i Holland, hvor han efterlod sin hustru og datter, og ankom 26. oktober til London. Da han her erfarede, at den svenske ambassadør, grev Nils Brahe, en brodersøn af rigsdrost Pehr Brahe, netop havde forladt byen for i Gravesend at indskibe sig til hjemrejsen, fulgte han efter for at gøre ham sin opvartning og havde lejlighed til at opleve den konflikt, som det svenske ambassadørskib »Draken« ud for Chatham havde med den engelske flaades største lineskib »Royal Charles« under kommando af kaptajn Robert Holmes undervejs til Portugal for at hjemføre Karl II.s brud. Den svenske resident Johan Leijonbergh fortæller, at den danske rigsskatmester havde klædt sine folk i sort i anledning af sin sidste levende broder Malte Sehesteds død paa Rydhave 20. juli s. a. Hans sindsstemning svarede godt til denne farve.

Ganske vist var der opmuntrende momenter. Hos den danske resident Simon de Petkum — den samme, som under hans sidste besøg i England i Cromwells dage 1654-55 havde søgt at gøre ham latterlig i København — forefandt han et brev fra Frederik III. (gennem tyske kancelli) af 27. sept., der meddelte ham en kopi af den af Frederik Ahlefeldt 13. febr. 1661 sluttede dansk-engelske alliance- og handelstraktat og befalede ham at holde et vaagent øje med de svensk-engelske forhandlinger og modarbejde alt, hvad der var til skade for danske interesser, og et følgende brev af 29. sept., hvori kongen bad ham underrette Karl II. om, at han vilde sende sin falkonér til denne med et parti islandske falke. Samtidig fik Petkum ordre til at staa rigsskatmesteren bi under hans forhandlinger og give ham meddelelse om alt forefaldende. Baade Petkum og Leijonbergh beretter, at den danske statsmand, der var gift med kongens »cousine«, mødtes med overstrømmende velvilje ved det engelske hof, hvor han nød stor anseelse og daglig omgikkes »helt familiariter« med den unge konge. »Il est fort mon ami,« udtalte Karl II. 6. nov. til Petkum, og en uge senere kunde denne melde hjem, at Sehested havde fri adgang til kongen »til enhver tid og næsten paa ethvert sted«. Nogle uger efter sin ankomst deltog han ifølge Leijonbergh sammen med kongen, dennes broder hertug Jakob af York, den irske vicekonge hertugen af Ormonde og andre fornemme herrer i et gilde, som varede til kl. 3 morgen, og Petkum indberettede 6. dec., at rigsskatmesteren i tre dage havde været indelukket (enfermé) med kon-

gen i hans kabinet. I god overensstemmelse med disse skildringer er det svar, som 8. nov. i Karl II.s navn udfærdigedes (paa Latin) paa Frederik III.s anbefalingsbrev for Sehested af 24. aug. Den engelske konge berømmede i stærke ord Danskerens iver i hans tjeneste, »da vi levede i det fremmede«, og især »det oprigtige og ærlige sindelag, som han stadig og i sandhed, som det anstod sig en tro og hengiven minister, nærrede mod Deres Majestæt«.

Han udtrykte ogsaa sin store glæde over, at Sehested, der havde gjort sig saa fortjent af begge kongehuse, ikke blot nu havde genvundet sin konges naade, men var opløftet i saa højt et embede, der var hans troskab værdigt, saa meget mere som Karl II. ikke tvivlede om, at han baade kunde og vilde gøre de to dynastier store tjenester i fremtiden. Han havde tilstaaet ham fri adgang til sin person, »som om han var min egen fortrolige tjener (domesticus)«, og var altid rede til at lytte til, hvad han forebragte.

Helt bortset fra, at en gammel uven, den tidligere generaltoldforvalter i Norge Anthony Knipe, truede med, at de engelske købmænd i Hamburg, hvem den danske konge skyldte en større sum penge, og som besad en af rigsskatmesteren udstedt obligation for denne gæld, vilde indgive en petition til underhuset i denne sag og derved bringe Sehested i stor forlegenhed, stod hans deltagelse i det muntre engelske hofliv — som den, der vilde vinde Karl II.s bevaagenhed, ikke kunde unddrage sig — i grell modsætning til den bitterhed og uro, der gnavede hans sind.

Et indblik i hans stemning giver et brev fra Petkum til Frederik III. af 20. december, hvori residenten fortæller, at rigens skatmester »i nogen tid havde været stærkt bekymret (fort troublé)«, fordi man havde skrevet til ham fra Danmark, at hans fjender og misundere arbejdede paa at »give ugunstige fortolkninger af hans bedste hensigter«. En ukendt korrespondent til en af de engelske statssekretærer indberettede lidt senere om den underkastelseserklæring, som Chr. Rantzau i december havde aftvunget Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina, og den revers, de efter deres overførsel til København 21. december maatte underskrive, hvorved de afstod en stor mængde gods og en fordring paa kongen paa 60.000 rdl., frasagde sig alle de ved Roskildefreden erhvervede rettigheder og Leonora Christinas titel og vaaben og lovede at tage bolig paa deres gaard Ellensborg (Holckenhavn) og ikke forlade den uden kongens tilladelse. »Indtil han (Ulfeldt) har aflagt regnskab for sine handlinger før i tiden«, fortsætter den nævnte korrespondent, »skal hans svoger, Hr. Sehested, gaa til Frankrig som extraordinær ambassadør. Han er nu i England, hvor han er som landflygtig (exilé), i det mindste fjernet fra det danske hof, hvortil han ikke vilde vove at vende tilbage uden tilladelse«.

6. december havde Petkum, som nævnt, indberettet, at Sehested havde været indelukket med Karl II. i hans kabinet i tre dage. Petkum vidste ikke, hvad der var forhandlet, men henviste til Sehesteds egne breve. Der er — med én ligegyldig undtagelse — ingen breve fra Sehested bevaret fra dette Englandsophold, men der findes en lille note til den engelske lordkansler Edward Hyde, jarl af Clarendon, skrevet med kong Karls drengagtige haandskrift, som utvivlsomt stammer fra denne tid. Den lyder: »6 at night. Send me Hannibal Sestats two papers of proposalls he gaue me concerning himselfe, for he desires to haue them againe, being as it apeares to me ashamed of them, you haue them, for I lefte them with you the day we spooke of his concernes«.

Formodentlig har Sehested faaet sine »proposalls« tilbage og brændt dem. De eksisterer i alt fald næppe mere, og efterverdenen maa da forblive uvidende om deres indhold og om, hvorfor kongen af England fik det indtryk, at Sehested skammede sig over dem. Har han tilbudt Karl II. sin tjeneste og sin viden om dansk-norske kommercielle og andre forhold — en handling, hvori der ikke i strengeste forstand vilde ligge noget højforræderisk, da Danmark og Storbritannien var knyttede til hinanden i venskab, og Sehested i vigtige henseender ansaa deres interesser for nært sammenfaldende? Det kan kun blive en gisning. Det afgørende er imidlertid, at den danske statsmand trak de nævnte forslag tilbage, og et af motiverne hertil finder vi maaske i det citerede brev fra Petkum af 20. december. Petkum skriver nemlig, at den sidste post havde givet rigsskatmesteren modet tilbage, »eftersom Hr. rentemester Gabel forsikrer ham paa Deres Majestæts vegne, at De anser ham for en god undersaat og trofast tjener«.

Ulfeldtparret havde altsaa ikke fortalt grev Rantzau noget for Sehested graverende, eller ogsaa mente, i fald det havde det, Frederik III. ikke af den grund at kunne give afkald paa at bruge den eneste virkelige statsmand, Danmark ejede. Saa meget mindre, som den danske regerings tanker bevægede sig i retning af at sende Sehested som ambassadør til Frankrig. Paa hvis tilskyndelse tanken om denne sendefærd er opstaaet, skal drøftes i anden sammenhæng. I følge Petkum mente Sehested, at det vilde være til kongens tjeneste, om han fik lov til at tage til København, før han sendtes til Frankrig eller anvendtes i nogen forhandling i England, idet han — »med nogen ret, synes det mig«, skrev Petkum — ansaa det for nødvendigt, at kongen nøje blev underrettet om de engelske forhold, de engelsk-nederlandske forhandlinger, udsigterne for det engelsk-portugisiske ægteskab og dets betydning for forholdet mellem England og Spanien, før han fattede sine beslutninger. »Hans Exc. siger mig ogsaa, at han ikke godt kan være meget længe borte fra Deres hof uden i forvejen at have bragt

en smule orden i sine privatsager, uden stor skade for ham. Under alle omstændigheder tror jeg, at han ikke vil undlade at gøre alt, hvad der maatte behage Deres Majst. at befale ham, med stor redebønhed, men for bedre at bevare Deres Majst.s respekt vil han faa brug for nogle penge, og for at tjene Deres Majst. vel henstilles det til Deres Majst.s behag at give ham ordentlige instruxer, thi jeg finder ham meget frygtsom med hensyn til at gøre noget paa egen haand og uden udtrykkelig ordre«.

Der hviler et skær af tragikomik over det forhold, at den danske stats finansminister, rigets trediehøjeste embedsmand, var nødt til at fremføre sine ønsker for kongen gennem residentens pen.

Allerede 13. december havde Petkum meddelt, at Sehested vilde tage til Flandern og derfra til Danmark, hvis han ikke fik modordrer hjemme fra. Han fejrede julen i England som en efterspurgt gæst i aristokratiets kredse og afrejste 31. december til Flandern og Antwerpen, hvor hans hustru da opholdt sig. Først efter afrejsen modtog han en ordre fra Frederik III. af 21. december om at blive i England og der holde sig rede til »en os magtpaaliggende forskikkelse til Hans Majst. Kongen i Frankrig«. Med næste post fulgte instruxen for denne ambassade, dateret 28. december, som befalede ham strax at begive sig til Frankrig. Da Petkum fik meddelelse herom, raadede han Sehested til at faa denne sendelse fra haanden, før han vendte tilbage til England. I samme brev tillod han sig en kritik af regeringen i København, idet han betroede Sehested, at han snart var ked af at være resident længere, »i særdeleshed, eftersom jeg ikke tror at jeg kommer til at opleve den dag, da jeg ser, at man ved vort hof vil behandle de udenrigske anliggender med den omsorg, som vor tilstand og de europæiske affærsers nuværende konjunktur udkræver«. Sehested har her utvivlsomt været enig med ham. Sandsynligvis har han selv forestillet regeringen i København ønskeligheden af, at han kom hjem, før ambassaden til Frankrig fandt sted. I hvert fald modtog han i Flandern hjemordre, hvad han meddelte den engelske konge i et brev fra Antwerpen. 8. febr. 1662 indtraf han i København.

De ydrepolitiske forhandlinger, som Sehested under sit Englandsophold havde med Karl II., Clarendon og andre engelske statsmænd, skal skildres under behandlingen af rigsskatmesterens diplomatiske virksomhed. Det er tilstrækkeligt her at fremhæve, at han, skønt Leijonbergh efter hans afrejse fra London mente at spore, at hans anseelse her ikke hos enhver var saa stor som i begyndelsen — vel som følge af de rygter om hans kritiske stilling ved det danske hof, som naaede til England, og hans mangel paa videregaaende fuldmagt — havde sikret sig et fodfæste hos den engelske konge og hans nærmeste kreds, som senere fik den største betydning for

udformningen af hans politik. I følge Leijonbergh havde han heller ikke opgivet tanken om at faa sin 17-aarige datter Christiana Sophie, der var voxet op til en ualmindelig skønhed, gift ind i det engelske aristokrati. Den svenske resident mente, at det var kongens slægtning Charles Stuart, hertug af Richmond, han ønskede som svigersøn.

Blandt de grunde, hvorfor Sehested ønskede at rejse hjem, før han tiltraadte ambassaden, nævnte Petkum hans ønske om at give Frederik III. nærmere underretning om Englands forhold og politik. Dette spillede uden tvivl ogsaa en væsentlig rolle for rigsskatmesteren. Ikke blot var England som aktiv deltager i handelen paa Østersøen og Norge og som en af de to stærkeste flaademagter en stat, hvis bistand var af større betydning end Frankrigs ved opnaaelse af det, der stod for Sehested som den ene af den dansk-norske ydrepolitiks hovedopgaver — den anden var etableringen af et politisk samarbejde med Sverige — nemlig at trænge Generalstaternes kommercielle og politiske indflydelse i Norden tilbage. Det var ogsaa ved den nære forbindelse mellem kongehusene og den i 1661 sluttede alliance-traktat et bedre og sikrere udgangspunkt for en dansk ydrepolitisk nyorientering end Ludvig XIV.s traditionelt til Sverige knyttede rige. Men hertil kom tillige de forbindelser, som Sehested personlig havde med den engelske konge og hans hof. I hvilken grad han havde formaaet at gøre sig til mellemmand mellem Karl II. og sin egen konge, fremgaar af den rekreditivskrivelse, som den engelske konge 31. dec. 1661 lod udfærdige for ham. Den priste, med henvisning til kongens tidligere brev til Frederik III. af 8. nov., meget stærkt Sehesteds ædle byrd, sjældne begavelse, udstrakte sprogkundskaber, sikre og omfattende viden og usædvanlige statsmandsevner, baade hvad inden- og udenrigske anliggender angik. Altid vilde han være Karl II. kærkommen som gesandt, naar et vigtigt spørgsmaal var paa bane, hvad kongen allerede havde givet et bevis paa ved den daglige fri adgang til sig, som han havde tilstaaet ham, og de fortrolige samtaler, han havde haft med ham. Skrivelsen meddelte desuden, at Sehested havde vægret sig ved at modtage de gunstbevisninger, som den engelske konge havde ønsket at tildele ham, fordi han følte sig bundet til Frederik III. ved sit høje danske statsembede. Den sluttede med en bøn til den danske konge om altid at vise ham, hans hustru og datter sin særlige gunst og naade, ogsaa for kongen af Englands skyld, og skænke ham endnu større midler til sin husførelse, end han allerede havde faaet.

At denne skrivelse, i lighed med senere af samme art fra det engelske kancelli, sandsynligvis er udfærdiget paa grundlag af Sehesteds udkast, er mindre betydningsfuldt end den kendsgerning, at Karl II. har sat sit navn

under den. Hannibal Sehested havde ikke faaet sin datter gift med en engelsk stormand, og han havde indtil videre renonceret paa at træde i engelsk stats- eller hof-tjeneste. Men det faktum blev staaende, at han besad en position i England, som ingen anden dansk ejede eller kunde haabe at opnaa. Det gav ham en stærk støtte baade over for Frederik III. og over for hans fjender i Danmark. Det maatte desuden bidrage til at give hans politik en særlig hældning mod øriget, selv om denne hældning ingenlunde skyldtes udelukkende personlige motiver.

IV.

SEHESTED, RANTZAU OG GABEL. — SEHESTEDS ØKONOMISKE FORHOLD. — DET NY VAABEN

HANNIBAL SEHESTEDS stilling var, da han 8. febr. 1662 kom tilbage til København, væsentlig bedre, end da han i juli 1661 forlod byen, og det ikke blot paa grund af Karl II.s anbefaling.

Naar grev Rantzau over for Goës havde udtrykt betænkelighed ved at overtage førsteministerposten i Danmark paa grund af de dermed forbundne vanskeligheder, havde hans instinkt været rigtigt. Det var vel sandt, som den svenske diplomat Esaias Pufendorf i jan. 1662 skrev fra København, at dronning Sophie Amalie, som var ham og hans impressario Gabel lidet velsindet, »ikke mere saa positive influerer in consilia, som det hidtil er sket«, idet hun »mest anvender sin autoritet i retning af at søge det modvirket, hvortil kongen overtales af andre, naar det ikke passer i hendes kram. Hr. Gabel har i den grad indtaget kongens hjerte, at han vover at forsøge et og andet uden dronningens vidende, ja endog mod hendes vilje (ut Regina inscia, imo et invita aliquid tentare audeat)«. Pufendorf nævner som eksempel herpaa det med Corfitz Ulfeldt sluttede forlig, som Rantzau og Gabel havde faaet i stand mod betydelige pengeydelse til dem fra Ulfeldts side — en beskyldning, som for Gabels vedkommende stadfæstes af Leonora Christina. Forliget vakte imidlertid, saa haardt det end til kongens fordel ramte ægteparret pekuniært, i høj grad dronningens vrede. Uden tvivl var hun fra nu af konsortiet Rantzau-Gabels uforsonlige fjende, og hun formaaede trods alt endnu adskilligt hos sin kongelige ægtefælle. Duwall hørte i begyndelsen af febr. 1662, at Gabel søgte at anbringe sine pengemidler sikkert i udlandet, »og det for den aarsag, at H. Majt. dronningen er ham meget imod«. Naar Frederik III. i dec. 1661 besluttede at sende Sehested som ambassadør til Ludvig XIV., huede den saaledes indledede tilnærmelse til Frankrig sikkert ikke rigsgrev Rantzau, der altid i den habsburgsk-bourbonske magtkamp havde været kejserligsindet og stærkt havde ønsket at gaa som kongens sendemand til Wien. Sehested be-

troede senere sin franske ven abbé Paulmyer, at Frederik III. »mod hele sit conseil« gennemførte beslutningen om hans sendelse til Frankrig. Sandsynligvis havde han ved denne lejlighed dronningen bag sig. Hun var i følge Sehesteds vidnesbyrd i alt fald ikke fransk-fjendtlig — selv om Østrigerne altid havde vist sig »fort civils« mod hende —, og hendes yndlingsbroder Johan Frederik af Braunschweig-Lüneburg var en ivrig tilhænger af den franske konge.

Modsætningsforholdet til dronningen har uden tvivl spillet sin rolle, naar Rantzau ved nytårstid over for den svenske resident i Hamburg Vincent Möller lod sig forlyde med, at han agtede at tage sin afsked. Ikke længe efter erfarede Pufendorf, at greven havde faaet et vink — det siges ikke, fra hvem — om at aftakke fra sit premierministerembede. Følte Rantzau sin position usikker, havde imidlertid ogsaa den almindelige udvikling i landet sin andel heri. Alt var — det var Pufendorfs indtryk — »i stor konfusion«. »In summa, det gaar endnu meget konfust til, og man har i et aar avanceret lidet eller intet«. Den i efteraaret 1661 efter kommissions- og krigsraadsforhandlinger vedtagne militærstyrke laa langt over, hvad riget kunde bære. Stærke klager fremkom fra baade adel og borgerstand, især det københavnske borgerskab, som desuden med uvilje og frygt fulgte anlægget af byens ny citadel. Man talte i denne forbindelse om et heftigt sammenstød mellem ærkebiskop Svane og rigsfeltherren, der samtidig angrebes af Hertugdømmernes øverstkommanderende, feltmarskal Eberstein og pintes af en stenlidelse. Sammenhæng med den militærpolitiske spænding havde det sandsynligvis ogsaa, naar slotspræsten Matthias Foss lod »slige ord falde, som kunde desaffectionere« kongens undersaatte, hvorfor han i marts 1662 blev forhørt af Rantzau og Reetz og maatte gøre majestæten skriftligt afbigt. I skatkammeret druknede man i indkomne fordringer fra hæren, hofetaten, flaadens og private kreditorer, og talrige statsindtægter var bortassigneret. En række norske sager laa og ventede paa behandling. Det igangsatte matrikuleringsarbejde gik ret trægt fra haanden. Den københavnske borgerstands spidsere var i oprør over de indgreb, som den af Gabel støttede dansk-hollandske købmand Jonas Trelund gjorde i det islandske kompagnis privilegier, og der gik rygter om, at regeringen nu ogsaa vilde forgribe sig paa selve stadens privilegier. Rygter om, at der var givet rigsfiskal Søren Kornerup ordre til at iværksætte en omfattende baade mod levende og døde rettet undersøgelse af de forseelser, som var begaaet i sidste krig, satte samtidig den danske adel i ny uro. »Kansler Reetz«, skriver Duwall, »saa stille og retiré han er, saa har man ikke desto mindre kunnet spore hans mescontentement«.

I højeste grad trængte riget til en fast og ordnende haand, og manges

tanker rettede sig mod rigens skatmester i det fremmede. Ved juletid 1661 skrev Duwall til den svenske rigsdrost, at Sehested snart ventedes hjem. »Det vil nu komme an paa, hvor længe han kan menagere sin lykke, thi han har mange uvenner, og er alligevel, saa meget jeg forstaar, *en drivende minister* og par consequent uundværlig for kongen«.

I skatkammerets expeditionsprotokol mellem udfærdigelser af 12. og 15. febr. 1662 har en af skriverne indført: »NB. Hans Excell: Herr Rigens Schattmesters hiembkumpst fra Engellandt«. Paa alle omraader af kollegiets virksomhed sporedes det i de følgende maaneder, at dets initiativrige og energiske chef atter stod ved roret. Ny store krongodsudlæg fandt sted til statens kreditorer. Flere amter bortforpagtedes. Amtsskrivere ansattes til at oppebære amtsindtægterne. Matrikuleringsarbejdet bragtes saa vidt til ende, at de ny hartkornsskatter til hærens underhold kunde udskrives (ganske vist efter højere satser, end Sehested havde ønsket). De norske anliggender toges op til behandling i forhandlinger med landkommissær Niclas Poulsen og en række til København ankomne norske lagmænd, borgmestre, raadmænd og toldere og i statskollegiet. En ny norsk toldrulle udfærdigedes. Spørgsmaalene om den norske matrikulering, om defensions-skibe, stapelstæder og »kompagnier«, om borgernes eneret til trælasthandelen m. m. drøftedes, og der udarbejdedes almindelige og særlige privilegier for de norske købstæder. Støttet af Eberstein, den holstenske landraad og klosterprovst Godske v. Buchwald og — som det synes — dronningen og med hele den danske opinion bag sig udvirkede Sehested ogsaa efter indtrængende forestillinger til kongen mod Schacks og krigskollegiets modstand en betydelig nedskæring af den gevorbnæ hær. Det skyldes utvivlsomt ogsaa rigsskatmesterens indflydelse, at der i april 1662 udfærdigedes bestallinger for en række rigsraader og foretoges enkelte nyudnævnelser — vel især for at forsone de gamle raader, der fik løfte om en aarlig pengeløn paa 3000 rdl., ganske vist med ret for kongen til at afskedige dem med halvdelen aarlig i pension.

Om Sehesteds forhold til grev Rantzau skrev den plønske udsending Otto Mauritius 15. febr., at de »begehen sich zimblich« og i forening havde mæglet mellem Schack og Eberstein. Men Rantzaus indflydelse var kende- ligt i dalen. Endnu 8. febr. havde Mauritius konstateret, at kongen intet underskrev uden grevens approbation. Tre uger senere hed det om Sehested: »Eftersom nu denne er af høj esprit og følgelig ikke til sinds at underordne sine consilia under en person, som han formener er af ringere forstand, saa føres (da greven mestendels er sengeliggende (decumbieret)) in publicis næsten alle consilia af ham«. »Skatkammeret giver hr. greven sig ikke mere af med, men overlader dets administration til rigsskatmeste-

ren. I gehejmeraadet er Hannibal og Gabel alene stadig nærværende hos Hans Majt. De principale ministre, som rigskansleren, feltherre Schack og den danske noblesse, ogsaa den tyske kansler, samt andre, som grevens autoritet paa grund af dens størrelse er suspekt, slaar sig til Hannibals parti og ønsker, at han skal overlade sin forestaaende ambassade til Frankrig til en anden. Derimod kommer hr. grev Rantzau lidet ved hoffet, og naar han har været omkring en eller to timer i collegio status, er han, saa snart han er kommet hjem til sit hus, tre eller fire dage syg«. Mauritius tilføjer, at Rantzau, der ikke taalte den københavnske luft saa godt som den holstenske, allerede havde tilbudt at sælge sit hus til Niels Trolle. Det sidste havde ogsaa Duwall hørt. »Saa vidt jeg kan mærke«, skriver Svenskeren 1. marts, »formindskes grev Rantzaus kredit meget«. Han kom under foregivende af daarligt helbred sjældent ved hoffet, og der ymtes om, at han havde planer om ved kejserhoffet at skaffe sig en fyrstetitel. »Det gaar ham meget nær til hjertet, at hans concilier aldeles ikke bliver fulgte eller æstimerede, og tør det vel hælde, at han, efter forrettet ambassade til Wien, ikke kommer her til hoffet mere«. Kort efter meldte Duwall, at Rantzaus sendelse til Wien var opgivet i anledning af den forestaaende rigsdag i Regensburg, hvortil en person af ringere kondition skulde sendes, og at han agtede at rejse til kurbrøndene. 25. marts kunde Mauritius fortælle, at greven i april vilde drage til Schwalbach (i Nassau) for at bruge brønd. Denne meddelelse var dog forhastet; først 15. juli tiltraadte Rantzau sin baderejse.

Da Mauritius i slutningen af april meddeler, at Rantzau og Gabel stadig holdt sammen, ligger det nær at formode, at det er kammerskriverrentemesteren, som har formaaet premierministeren til at holde skansen, til Sehested atter havde forladt landet. I følge Duwall støttede Gabel samtidig Schack i reduktionssagen.

Det var Mauritius' indtryk, at rigsskatmesteren især fandt sin støtte hos rigsraaderne og den gamle adel i det hele taget. Baandet har her aabenbart især været ønsket om en radikal nedskæring af de hvervede tropper og modsætningen til kongens tyske raadgiverkreds, især Rantzau, Gabel og Schack. En særgruppe blandt de tyske raadgivere dannede efter Mauritius kansler Lente og Flensborgamtmanden Ditlev Ahlefeldt, som i slutningen af februar var kaldt af kongen til København, og som formodedes at skulle knyttes fastere til hoffet. De to mænd stod i modsætning til Rantzau-Gabel og nærmede sig Sehesteds parti.

En virksom støtte for rigsskatmesteren har nu, som før og senere, uden tvivl ærkebiskop Hans Svane været. Men ogsaa dronningen viste ham, bl. a. sikkert paa grund af sit modsætningsforhold til Gabel, mere demon-

strativt end før sin naade. 13. marts indbød hun ham saaledes sammen med kongen til middag paa sin gaard Hørsholm, og Duwall noterede, at hans adgang til hende var langt friere end tidligere.

I slutningen af marts havde Sehested en samtale med Duwall, i hvilken han lovede af al sin flid at arbejde for et fortroligt venskab mellem de nordiske riger. Svenskeren var tilbøjelig til at tro, at rigsskatmesteren var til sinds for alvor at gaa ind for en saadan politik, »naar han blot først kan bringe sig saa vidt i kredit hos Hans Majt. kongen og dronningen, at hans raad bliver antagne«. Han var imidlertid i saa henseende »meget avanceret«. »Der gaar ogsaa allerede et raab, som skulde han blive premier ministre, eftersom grev Rantzaus kredit tager mægtigt af, og denne (Sehested) er over al maade laborieux«. 1. marts havde Duwall hørt, at det var usikkert, om rigsskatmesterens sendefærd til Frankrig blev til noget, »thi man gør sig her de tanker, at man ikke gerne skulde miste ham ved hoffet«. Der ymtes om, at kansler Reetz eller prins Christians hofmester Christoffer Parsberg skulde sendes i stedet.

»Det staar nu derhen«, skrev Duwall 22. marts, »om denne rejse og esloignement fra hoffet ikke noget skal skade ham, idet den giver hans uvenner lejlighed til at sætte ondt for ham i hans fraværelse«. Et rygte, som residenten dog ikke troede paa, vilde, at Corfitz Ulfeldt, saa snart svogeren var rejst, atter skulde anvendes i statens tjeneste. »For sin egen person er han (Sehested) resolveret efter denne rejse — gennem hvilken han mener at kunne vise hele verden, at hans disgrace ikke havde kunnet forhindre ham i at komme til gunst igen og beklæde de fornemste charger hos sin herre — at danke af og sætte sig paa noget sted i stilhed. Hvad der bliver af denne hans dessein, vil tiden vise«. Toner af den art havde Sehested før i mismodige øjeblikke anslaaet og skulde gøre det igen senere. Men man fejler næppe ved at formode, at hans sidste og dybest attraaede maal var stillingen som Gersdorffs og Rantzaus efterfølger, som rigets ogsaa af navn førende statsmand. Naar man i København, som Duwall skriver 12. april, undrede sig over, at han »tvært imod alle deres maximer, som søger at sætte sig i kredit og æstime (hvori han ogsaa ved sin flid og virksomhed saa temmelig har reusseret) vil forlade hoffet og give sine uvenner frihed til at drive deres spil«, har han naturligvis ikke været blind for denne fare. Han betroede kort efter at han tiltraadte sin ambassade Hugues de Terlon, at han en tid havde troet, at kongen vilde have taget en anden til sendelsen, »som jeg stærkt ønskede for mange aarsagers skyld«. Var det i haab om at slippe, at han i midten af april lagde sig til sengs paa grund af »et uventet accident« (Duwall)? Eller blev den vældige arbejdsbyrde den aldrende mand for stor? Han sled uden rast, fortæller Duwall

12. april, for inden sin afrejse »at bringe alt igen i orden«. Det er betegnende, at Mauritius ved denne tid fandt rigsskatmesteren saa optaget, at han flere gange forgæves søgte at træffe ham for at overbringe ham et brev fra sin herre, hertug Johan Adolf af Pløn. Til sidst lykkedes det Mauritius at fange ham, da han allerede ved femtiden om eftermiddagen brød op fra »et stateligt convivium« hos kansler Lente.

For Rantzau og ikke mindst for Gabel maatte det imidlertid være i høj grad ønskeligt atter at faa den farlige medbejler til magten fjernet fra kongeparrets nærhed. Sikkert ikke mindst derfor fastholdtes beslutningen om rigsskatmesterens sendefærd til Frankrig, saa uundværlig — men ganske vist ogsaa for de militære og andre interesser generende — han end havde vist sig at være i sit kollegium. Hertil kom, at Frederik III. ikke ejede nogen anden diplomat, der havde Sehesteds forudsætninger for at faa afsluttet den paatænkte venskabstraktat med Frankrig paa for Danmark fordelagtige vilkaar. Og ogsaa sider af Sehesteds sind har sikkert følt sig stærkere tiltrukket af det store politiske spil, der udspillede i Vesteuropas hovedstæder, end af de smaalige og pinefulde intriger i det lille København og af det Sisyfosarbejde, det var at bringe ligevægt i det danske statsbudget. En meget vigtig forudsætning for rigets fremtidige trivsel var jo ogsaa en for det i politisk og økonomisk henseende gunstig stabilisering af forholdet til omverdenen, og Hannibal Sehested havde her bestemte maal, som kun han selv ejede betingelser for at virkeliggøre. Et af de vigtigste var skabelsen af en varig fred og af handels- og militærpolitisk samvirken mellem de nordiske stater, saaledes som han atter og atter betonedede det overfor den svenske regering og de svenske udsendinge i København, London og Paris. Et skridt i denne retning tog han, da han nu endelig fik sendt Jens Juel som dansk resident til Stockholm med instruxer af 28. februar og 3. marts 1662, som stærkt lagde ham »al nabovenlig fortroligheds underhold« paa sinde. I samme aand talte rigsskatmesterens anbefalingsbreve for søstersønnen, der afrejste i april, til Sveriges rigsdrost og rigskansler. Et andet formaal for den sehestedske ydrepolitik var et finans- og toldpolitisk opgør med Generalstaterne. De nederlandske gældsfordringer hang som en truende tordensky over de danske statsfinansers i forvejen mørke himmel, og Sehested havde kort efter sin hjemkomst ladet den erfarne diplomat Henrik Villumsen Rosenvinge opstille et overslag over, hvilke modfordringer den danske krone havde paa republikken, bl. a. for tab, voldt ved nederlandske skipperes omgaaelser af trælasttold- og skibsmaalingsbestemmelserne i de sidste traktater. Hertil kom de overgreb, som det hollandske Vestindiske Kompagni begik mod skibe og varer, tilhørende det af Frederik III. til handel paa Guineakysten privilegerede Afrikanske

Kompagni i Glückstadt, og hvorom kongen i april uden resultat lod Sehested, Reetz, Hans Nansen og Gabel forhandle med Staternes resident Jacob le Maire. Det maatte være en vigtig opgave at vinde engelsk og fransk støtte til at bringe Nederland til eftergivenhed paa alle disse og flere punkter.

Naar Sehesteds afrejse trak ud saa længe, spillede vel hans skatkammerforretninger hovedrollen. Men det kneb ogsaa med at skaffe de nødvendige midler til sendefærden. 6. april 1662 anvistes der ham 5000 rdl. »til Eders første udfly« og 6000 rdl. kontant til de første tre maaneder efter afrejse-datoen. Kongen bevilgede ham samtidig 2000 rdl. maanedlig, saa længe ambassaden varede, men da ingen midler var for haanden, skulde han gøre sig flid for at laane pengene hos kongens udenlandske kommissionærer og faktorer — Gabriel Marselis, Emanuel Texeira o. a. — eller optage laan i sit eget navn hos købmænd i udlandet mod løfte om betaling til visse terminer af kronens vigtigste indtægter. Det skulde vise sig, at Sehested i betydeligt omfang blev nødt til at optage saadanne laan.

Kort forinden havde rigsskatmesteren endelig opnaaet den forbedring af sine privatøkonomiske forhold, hvortil kong Karl II. saa varmt havde anbefalet ham.

Som tidligere omtalt, havde Sehested efter sit opgør med kronen 1651 en anerkendt fordring i henhold til Christian IV.s gælds-brev af 8. maj 1646 paa 46.482 rdl. Heri var i følge kongelig ordre af 28. juli 1653 afbetalt 18.482 rdl. og i aug. 1660 yderligere 6000 rdl., som Sehested ved obligationer havde forpligtet sig til at betale forskellige norske kirker. Den oprindelige fordring var altsaa nu nedbragt til 22.000 rdl., der i lighed med de ældre hovedstolssummer forrentedes med 6% — 1320 rdl. — aarlig af Bergenshus lens skatter. Hertil kom den aarspension paa 4000 rdl., som Frederik III. i nov. 1651 havde tillagt ham, og som 21. aug. 1660 var forhøjet til 6000 rdl., samt fra 1. okt. 1660 hans gage som rigsskatmester, rigsraad og assessor i statskollegiet, 6000 rdl. om aaret. Mens renten af fordringen synes at være betalt regelmæssigt til og med 1661, resterede der af pensionen — der var anvist paa tolden i Ribe og Kolding — i aug. 1660 14.000 rdl., og af baade pensionen, der 21. aug. 1660 var anvist paa de norske toldindtægter, og gagen, efter opgørelse af kommissariatet paa Akershus af 9. april 1664, 21.500 rdl. Frøken Christiane fik ved skiftet efter sin moder Kirsten Munk, som først endelig afsluttedes 1664, gaardene Tybrind, Vejlegaard og Lundegaard — der 1664 bortmageskiftedes mod Iversnæs (nu: Wedellsborg) — paa Fyn. Dette gods var dog stærkt forarmet under krigen, og Sehested havde fra sin norske statholdertid en gæld til forskellige kreditorer paa 152.727 rdl., som han efter afstaaelsen af

Akershus len og sit norske gods ikke havde megen mulighed for at betale, og som — selv om et bestemt beløb ikke lader sig opgive — maa være væsentlig øget baade ved ikke-udredede renter og ny gældsstiftelse i de aar, han levede i kongens unaade og kun havde sin pension — som fra 1658 udeblev — og de efterhaanden stærkt reducerede renter af sin fordring paa kronen at existere for.

Denne situation var baggrunden for et andragende, som rigsskatmesteren strax efter sin hjemkomst fra England i febr. 1662 rettede til Frederik III. Han klagede heri over, at hans gæld paa grund af de med hans nuværende stand forbundne udgifter stadig voxede og hensatte ham i armod, der stærkt hemmede ham i udførelsen af hans embedsforretninger. Kongen lod sig nu under indflydelse af sin engelske broders forbøn, sin følelse af Sehesteds uundværlighed og ikke mindst — som det hedder i en betænkning fra de nedennævnte tre kommissærer — i betragtning af dronningens »venlige intercession« bevæge til at »forære« rigens skatmester et stykke jordegods paa Fyn eller i Jylland for dermed at hjælpe ham »udi nærværende hans betryk« og befalede hans venner ærkebiskop Hans Svane og dr. Peter Bülche sammen med Christoffer Gabel at udse et saadant gods, hvor der hverken fandtes skov eller vildtbane.

De tre herrer foreslog St. Knuds Klosters gods. Dér var hverken vildtbane, skov eller anden »herlighed«, fjerdeparten af godset var »afbrændt, afbrudt, øde og ubesat«, saa at det i mange aar kun kunde give ringe indtægt og ved salg til dækning af rigsskatmesterens gæld ikke kunde afhændes til nogen synderlig stor pris. »Hvoraf rigens skatmester kunde dog have stor behjælpning til hans gælds aflæggelse og itzige stands vedligeholdelse, som Eders kongel. Majt.s respekt det udkræver, eftersom samme St. Knuds klosters underliggende gods er strøgods under mange herreder og birker udi Fyn, saa vel som en del i Langeland beliggende, og derfor des bedre i stykkevis kunde vorde afhændet«.

Resultatet af denne henvendelse, som utvivlsomt er opsat i samraad med Sehested, var en kongelig haandskrivelse af 18. marts 1662, hvori Frederik III. udtalte, at da han »noksom og jo mere og mere« fornåm »den underdanigste tro og singuliere inclination, som I til Vores og Vores huses konservation og tiltagelses befordring have«, og »paa det I udi samme forsæt desto bedre kan animeres«, skænkede rigsskatmesteren og hans arvinger St. Knuds kloster i Odense med alt tilliggende bøndergods. For at forekomme »al snak og jalousi« — tilføjes der højst betegnende for de følelser, hvormed Sehested omfattedes i visse hofkredse, og maaske tillige ikke uden henblik paa kansler Reetz, hvis forgængere i embedet havde haft klostret i forlening — skulde skødet imidlertid udfærdiges til Sir William

Davidson, kong Karl II.s »konservator« og resident for de skotske sager i Amsterdam, der var en af Sehesteds kreditorer og havde økonomiske interesser i Norge.

Det fremgaar af en kgl. ordre til rentemestrene af 19. april 1664, at tanken med overdragelsen af St. Knuds kloster til rigsskatmesteren ved skøde til Davidson var, at Sehested derefter skulde forhandle med denne om tilfredsstillelse af sine største kreditorer. Det gik imidlertid, som vi siden skal se, ikke saa glat hermed.

Et andet, om end mindre, udtryk for kongens naade var det, at Frederik III. 19. april 1662 udfærdigede en skrivelse til kongen af Spanien, hvori han støttede Sehesteds anmodning om afsked fra hans spanske generalscharge og om den gage i dette embede, han endnu havde til gode. Samtidig gav han den danske resident i Madrid Cornelius Lerche ordre til at støtte denne anmodning og i øvrigt yde rigsskatmesteren »som vores fornemme ministro« sin bistand »udi hvis han din tjeneste til sin avantage hos højstbemeldte Hans Majt. kan behøve«. Trods hjælp fra de spanske gesandter i Haag og Paris medførte appellen til den svindsottige spanske statskasse dog intet positivt resultat, bl. a. fordi Lerche hjemkaldtes fra Madrid, før han fik lejlighed til at overrække kongens skrivelse. Om Sehested nogen sinde blev formeligt løst fra sit tjenesteforhold til den spanske krone, vides ikke.

4. maj, umiddelbart før Sehesteds afrejse, og vel ikke uden sammenhæng med ønsket om at øge hans ydre anseelse ved de fremmede hoffers, til hvilke hans ambassade førte ham, modtog han endnu et bevis paa kongens gunst. Motiveret med »de tro, flittige og tapre tjenester«, som han havde ydet kongen og hans hus og hans fader Christian IV. og vilde og skulde yde i fremtiden, og med hans »urgamle adelige og herlige families« fortjenester, fandt Frederik II. for godt »af medfødt kongelig mildhed og naade saa og synderlig allernaadigst propension til ham og hans paa-rørende ved vor nuværende absolute regering ... at formere og forbedre« hans adelige vaaben, bl. a. ved, at slægterne Lykkes, Billes og Gyldenstiernes vaabener føjedes til det sehestedske i vaabenets kronede hjerteskjold, og at det større skjolds fire felter forsynedes med to sorte og to blaa kronede springende løver (mindelser om det norske rigsvaaben?). Ved samme patent fik »Fru Christiane« og hendes efterkommere et beslægtet vaaben med guld- og sølvfarvede løver i storskjoldet og slægten Munks, Marsvins, Lykkes og Gyldenstiernes vaaben i hjerteskjoldet. Christiane betegnes ikke i patentet med den titel »Grevinde til Slesvig og Holsten«, som hun og hendes søstre tidligere havde baaret. 14. maj fortæller dog

Duwall, at hun fik ret til at kalde sig grevinde, men ikke til Slesvig og Holsten. Samtidig gengiver han et rygte om, at der var tillagt Sehested grevelig værdighed, hvad Sehested dog bestred over for ham med den tilføjelse, at han ansaa det for »unødvendigt at trage efter en stand, der ikke medførte nogen rang eller préséance her i riget«. Hans benægtelse var rigtig; der skulde gaa ni aar, før enevælden satte blomst i en dansk grevestand. Men saa ligegyldig med hensyn til den fine titel, som han gav Svenskeren at forstaa, var han alligevel ikke. Tiden skulde vise det.

V.

HANNIBAL SEHESTED I FRANKRIG 1662-63. GABEL OG
SEHESTED. HOFFET OG DEN DANSKE ADEL.
CORFITZ ULFELDT I PARIS

HANNIBAL SEHESTEDS store ambassade til Vesteuropa kan kun skildres og vurderes paa baggrund af en udredning af det danske monarkis og det samlede Nordens militær- og handelspolitiske problemer og den internationale europæiske situation. Dette skal ikke gøres i denne sammenhæng, hvor opgaven er at belyse Sehesteds position inden for den danske regering. Et par antydninger for at vise de store opgaver, der optog hans sind og fyldte hans døgn, og forhandlingernes gang i grove træk maa her være tilstrækkelige.

Hans instruxer forelaa udfærdigede 22. marts (den hemmelige) og 9. april 1662, og han afrejste 13. maj, ledsaget af Conrad Biermann, der fra sin ansættelse i fransk diplomatisk tjeneste var kendt med franske forhold og personligheder, og et ret betydeligt kancellipersonale og tjenerskab, fra København over Fyn til Ribe for dér at indskibe sig til Holland. Samtidig sendtes prins Christian under opsyn af sin hofmester Christoffer Parsberg ud paa sin »grande tour« til Holland, England og Frankrig, saaledes at Sehested fik den opgave at berede vejen for ham, især ved de to kongehoffer. Dette arrangement vidner om kongeparrets tillid til rigsskatmesterens diplomati og takt, samtidig med at prinsefærden bidrog til at kaste glans over ambassaden. Paa grund af modvind tog Sehested fra Ribe landvejen til Amsterdam, hvor han ankom i begyndelsen af juni. Hans forhandlinger i Holland varede et par maaneder og gav ham indtryk af de ledende hollandske statsmænds ringe tilbøjelighed til at imødekomme de danske fordringer. 11. juli ankom han til England, hvor han havde yderst betydningsfulde drøftelser med Karl II. og lordkansler Clarendon, og hvor planen om et engelsk forbund med begge de nordiske stater tog fastere form, samtidig med at Sehested fik klarhed over dybden af den engelsk-hollandske merkantile modsætning. 11. september naaede han Paris, hvor han til sit og prinsens ophold lejede hertugen af Luynes' hotel paa Quai

des Grands Augustins nær Pont Saint-Michel. Efter langvarige underhandlinger med Ludvig XIV.s ministre — især udenrigsministeren Hugues de Lionne og finansministeren Jean-Baptiste Colbert — afsluttede han 6. (16.) febr. 1663 en handelstraktat og 24. Juli (3. aug.) 1663 en alliancetraktat mellem Danmark-Norge og Frankrig. En redegørelse for disse traktaters indhold og betydning skal opsættes. Det havde kostet Sehested ikke ringe overtalelse at faa Frederik III. til at gaa ind paa alliancetraktaten i den form, den fik, da kongen fandt, at den indviklede ham i for »vidtløftige forpligtelser«, var egnet til at støde hans gamle allierede, Kejseren og Spanien, og ikke ydede tilstrækkelig sikkerhed mod et svensk angreb, samtidig med at det viste sig umuligt at faa den franske konge til at yde Danmark subsidier i fredstid eller til at tilstaa det et større statslaan. Trods disse indvendinger var det dog baade i København og Stockholm — hvor Sehesteds forhandlinger med Sveriges gamle allierede fulgtes med mistro og frygt — den almindelige opfattelse, at traktaterne var en betydelig diplomatisk sejr for rigsskatmesteren og en vinding for Danmark ved at knytte det til det opblomstrende og kraftsvulmende Frankrigs alliancesystem og sikre det fransk forsvarshjælp mod fjendtlige angreb. Som den stat, der mere og mere blev enevældens mønsterland, udøvede Frankrig ogsaa allerede nu en ikke ringe dragningsmagt paa mange inden for hoffets og regeringens kredse i København. Det gjaldt bl. a. selve kongeparret og prins Christian, mens Rantzau og Gabel i kraft af fødsel, tradition og personlige og pekuniære forbindelser droges stærkere mod Tyskland og Habsburg og, i alt fald for Gabels vedkommende, mod Holland.

Den personlighed inden for den danske regering, til hvem Sehested ved siden af kongen især henvendte sig i sine breve for at faa de instruxer og ordrer, han behøvede, var Christoffer Gabel. Det er tydeligt, at Gabels indflydelse paa Frederik III. efter rigsskatmesterens afrejse var i støt stigning. Kort efter, at Sehested havde forladt København, hørte Duwall »af en troværdig mand«, at grev Rantzau skulde have formaaet kongen til intet at foretage sig i statens eller hoffets anliggender »uden hans communication«, hvad der, tilføjer residenten, »synes sælsomt, efterdi han saa nylig ikke var i stor kredit«. Opfatter man Rantzau som mere eller mindre en dukke i Gabels haand, klinger meddelelsen dog ikke helt utroværdig. Allerede i juni rejste imidlertid greve-førsteministeren til Holsten og siden til brøndkur i Tyskland og var dermed for et aars tid ude af dansk politik. Ikke længe efter fik ogsaa kansler Lente permission til en kurrejse, og 1. juli konstaterede Duwall: »Gabel alene fører nu hele værket, med manges klage, og han har gjort sig saa konsiderabel, at skønt Hans Kgl. Majt. har den største tillid til ham, saa er den dog ikke saa stor, at i fald han vakte

anstød hos højstbemeldte Hans kgl. Majt (y fall han aff högst bem:te H.s Kungl:May:tt bleffwe medh någott widrigett mötter), han da skulde blive staaende, og i fald han da vilde nogen ond vej ud, frygtes han meget mere end nogen anden. Dronningen skal ikke være ham synderlig naadig, ligesom der ogsaa meget gives Hendes Majt. skyld for de andre ministres mécontentement.« Vi sporer gennem disse ret dunkle ord stærke brydninger inden for den regerende cirkel, og vi ser tillige, at den kyniske intriguekunst, som den kongelige kammerskriver gemte bag sin smilende apparition, ikke var nogen hemmelighed for hans samtidige. Hans upopularitet i de danske borgerlige og adelige kredse, hvorfra den svenske resident især hentede sin viden, træder ogsaa klart frem. Men trods dronningens ugunst formaaede han ved den magt, han ejede over kongens sind og aand, der i ikke faa henseender baade i art og dimensioner var beslægtet med hans, og fordi Frederik III. ikke behøvede at frygte gennem ham at blive draget ad veje, han ikke kunde overskue, under stridighederne mellem grupper og partier at lancere sig selv frem. Hverken han eller hans konge kunde imidlertid undvære rigsskatmesterens administrative og diplomatiske evner og erfaring, og han maatte indtil videre ogsaa tage hensyn til den gunst, Sehested havde vundet hos dronningen og hendes kreds, og den støtte, han havde i ærkebiskoppen og den københavnske borgerstand og indenfor den yngre adel. Der fandt da ogsaa før Sehesteds afrejse drøftelser sted mellem de to mænd, der resulterede i en slags politisk alliance, som Sehested underbyggede ved at hjælpe kammerskriverrentemesteren til visse ikke nærmere kendte pekuniære fordele. Vi skal senere se, hvad Sehested haabede at opnaa ved Gabels hjælp.

Sehested karakteriserede senere Gabel som »i ringe grad kyndig i udenrigske anliggender« og som hældende til hollandsk side. Gabel drog sig altid stærkt til den side, hvor pengene sad, og Hollænderne var de fremmede, som raadede over de største kapitaler og havde de mest omfattende penge- og handelsforbindelser med Danmark-Norge og den danske krone. Bl. a. gennem den danskfødte Jonas Trelund, der havde svunget sig op som købmand i Amsterdam, ved den hollandske gesandt Vogelsanghs og Gabels hjælp havde faaet bevilling til at drive hvalfangst og fiskeri under Island, hvad der fremkaldte heftig modstand fra det Islandske Kompagnis side, og forpagtede handelen paa Færøerne af Gabel, der var forlenet med disse øer, havde han tilknytning til den hollandske kapitalist- og handelsverden. I øvrigt var han, siger Sehested, »lige saa fransk som hans herre«, hvad der utvivlsomt skal forstaas derhen, at han i forholdet til Frankrig smidigt tilpassede sig efter svingningerne i det kongelige sind. Hans korrespondance med rigsskatmesteren under dennes forhandlinger i Paris stadfæster dette.

Da Frederik III. endte med at give sit minde til alliancen med Ludvig XIV., blev ogsaa Gabel for en tid franskvenlig, skønt traktaten ikke gav noget pekuniært udbytte, og skønt han stod fransk aand og sprog — hvorom hans faa og korte franske breve vidner — meget fjern.

Selv om der endnu ikke bestod nogen afgørende ydrepolitisk modsætning mellem ham og Sehested, pinte det dog den sidste, at hans forhandlinger med de franske ministre forhaledes ved de krav og betænkeligheder, der fremsattes i kongens og Gabels breve. Ved juletid 1662 klagede han over, at han i nogle dage havde maattet holde sengen »formedelst svaghed udi mit hoved af kontinuerlig skrivelse og nattevagt, som ved denne vanskelige negatiation er endelig fornøden«, og spurgte med henvisning til besværlighederne med at skaffe de nødvendige midler til ambassadens underhold Frederik III., om han skulde tage sin afsked fra det franske hof efter afslutningen af handelstraktaten eller forblive i Paris uden ambassadørcharge. Han længtes stærkt efter »en gang (at) vorde entlediget fra denne meget besværlige negotiation, som saa mange og adskillige deres meninger maa vorde undergivent«. I februar-marts 1663 maatte han paany tilbringe længere tid i sengen. Da han i maj fik ny utilfredsstillende instruxer fra København, rejste han atter spørgsmaalet om at afbryde forhandlingerne, hvorefter Frederik III. endelig gav ham fuldmagt til at afslutte alliancetraktaten.

Det var dog ikke blot forhalingen af hans diplomatiske forhandlinger, men ogsaa de foruroligende rygter, som naaede ham hjemme fra, der gav rigsskatmesteren anledning til bekymringer. Skønt han, som han med rette betonedede i sit brev til kongen af 12. (22) sept. 1662, ikke forsømte nogen lejlighed, »hvorudi jeg underdanigst noget til Eders Kgl. Majt.s tjeneste og dessen absolute regerings fortsættelse kan optænke«, stod der i breve fra København, at fjender og misundere vedblev at bagtale ham og hans hensigter.

Ved det danske hof og i kollegierne fortsattes brydningerne. »Her ser in summa meget underligt ud«, skrev 1. juli 1662 vor trofaste og ofte vel informerede hjemmelsmand Duwall, »og er en særdeles og sælsom konjunktur af affaires«. Schack og krigskollegiet stræbte efter evne at sabotere hærreduktionen. Københavns borgere viste paa mange maader deres uvilje mod det ny citadel. Fortrydelse vakte ogsaa i borgerkredse kongens haarde fremfærd — i hvilken øjensynligt generalfiskal Søren Kornerup havde en væsentlig andel — mod borgmester Hans Sørensen og en raadmand paa Christianshavn, fordi de i 1659 i en forestilling til ham havde støttet borgerskabets modstand mod ansættelse af en tysk sognepræst og dets klager over indgreb i byens privilegier m. m. Alle stænder knurrede over de ny

hartkornsskatter. Og de gamle raaders og adelens misstemning fik ny næring ved anordningen af 29. nov. 1662 om rang i kirken mellem ministre og raader, der faldt de sidste haardt for brystet. Egned til at vække misfor nøjelse var det ogsaa, at det trods de i april givne løfter viste sig, at kun de raader, som foruden at sidde i højesteret og statskollegiet beklædte et særligt embede, fik udbetalt løn. »Adelen er til en saadan extremitet malkontent, at den tror sig aldrig højere at kunne degouteres, men ønsker sig alene tiden og lejligheden med en god forløsning fra dette aag« (Duwall 14. okt. 1662). Ved forskellige lejligheder fik spændingen mellem danske og tyske ved hoffet og i centralforvaltningen udtryk, der vidner om den stærke bitterhed paa den ene, mistro og frygt paa den anden side.

Modsætningen mellem kongens tyskfødte embedsstab og den gamle danske adel kom skarpt frem, da en anonym forfatter, som almindeligt identificeredes med generalauditor Paul Tscherning, i jan. 1663 i Amsterdam udgav et latinsk »Brev om Undersaaternes Orden i Danmarks Rige og især om Adelen«, der med betoning af, at naturen havde skabt alle lige, og at lighed burde herske i et »frit monarki« som Danmark, rettede et heftigt angreb paa den danske adel og dens pukken paa sine fødselsrettigheder. Brevet fremkaldte et harmdirrende anonymt svar, forfattet af en yngre dansk adelsmand Oluf Holgersen Rosenkrantz, som bl. a. klagede over, at adelbaarne indfødte i Danmark baade i den civile og militære forvaltning blev forbigaaet for fremmede, der ofte var opkomlinge af ringe moralsk støbning og liden dannelselse. Dette svar vakte baade uro og forbitrelse indenfor den styrende kreds. Det var paa tale at lade bøddelen opbrænde det, men man nøjedes dog til sidst med at lade udarbejde et (ikke trykt) modskrift. Dette giver bl. a. den værdifulde oplysning, at det absolute kongedømme var lagt for had i Danmark ogsaa uden for adelens kreds. »Hvem ved ikke, hvorledes i de sidste to aar ulærde skrifter har været ført omkring af en gunstig folkevind, der afmaler enevælden med mørke farver og fremstiller den som et ulideligt aag.«

Muligvis hænger det i nogen grad sammen med den skarpere kurs over for den danske adel fra hoffets, krigskollegiets og Gabels side, at man ved denne tid gjorde forsøg paa at faa den borgerligfødte Nordmand Cort Sivertsen Adeler, der — ganske vist for en stor del takket være sit eget reklametalent — havde vundet et navn som søhelt i hollandsk og venetiansk tjeneste, ansat som dansk admiral over og med forbigaaelse af rigsskatmesterens geniale søstersøn Niels Juel, der var gift med en Ulfeldt, og med ringe hensyntagen til rigsadmiral Henrik Bielke. Den, der i nov. 1662 i Holland indledede forhandlinger om Adeleres ansættelse, var den øverstkommanderende i Norge general Claus Ahlefeldt, en fjende af baade

»svigersønnerne« og rigsskatmesterens civilistpolitik, som Holstener tillige følede sig i bevidst modsætning til den danske adel. Det er muligt, at ogsaa Paul Tscherning har deltaget i disse forhandlinger, men bag dem stod sikkert Gabel, hvis nære forretningsven Jonas Trellund, fra 1662 admiralitetsraad, gennem sin hollandske hustru havde familietilknytning til Adeleres svigerfader, Amsterdamkøbmanden Arnout Pelt. Det var ogsaa ham, der efter at Adeler i aug. 1663 var kommet til København, førte de afsluttende forhandlinger med ham, der resulterede i, at Adeler 15. sep. 1663 udnævntes til admiralitetsraad og admiral, snart efter med titelen »generaladmiral«, med rang næst efter rigsadmiralen og overtilsyn med Holmens folk og skibsbygningen, hvad før henholdsvis Niels Juel og admiral Nicolaus Helt havde haft.

Den mod den danske adel rettede tendens synes ogsaa at spores naar der i febr. og marts 1663 gaves den nyudnævnte 2. lovkommission samt generalfiskal Søren Kornerup og generalprokurør Peder Scavenius ordre om at foretage ændringer i lovgivningen i overensstemmelse med »denne Vores suveræne og arveregering«, og statskollegiet 25. april fik befaling til at gennemgaa lovkommissionens arbejde ud fra samme synspunkt. Det vistnok fra dette aar stammende udkast til en »lex regia Friderici Tertii«, i hvilket Kornerup og professor Rasmus Vinding har en væsentlig andel, er samtidig udpræget absolutistisk farvet. Naar det ikke fik endelig lovform, kan dets betydelige formelle mangler og den i dec. 1663 mod Kornerup anlagte proces for justitsmord have spillet sin rolle. Medvirkende aarsag var muligvis ogsaa, at kongen med henblik paa de i september-oktober 1663 førte forhandlinger om ægteskabstraktaten mellem sin ældste datter Anne Sophie og kurprins Johan Georg (III.) af Sachsen, ved hvilke der fra dansk side — af statholder Frederik Ahlefeldt — henvistes til en »lex regia«, der snart vilde blive offentliggjort, ikke ønskede sine fra de sachsiske forhandleres afvigende anskuelser angaaende de i udlandet gifte danske prinsessers arverettigheder bragt til fremmede hoffers kendskab gennem en allerede nu publiceret arvelov. Men hovedgrunden var dog vist, at han stadig ikke vovede fuldt ud at give sig den yderliggaaende enevældige retning i vold. Det kan i den henseende have virket advarende, at professor Hans Vandals store værk »De jure regio« som begyndte at udkomme i 1663, trods dets stærke fremhævelse af enevælden af Guds naade, ikke vilde løse kongen helt fra de almindelige menneskelige love og tillod sig at anbefale ham, naar dygtigheden var lige stor, at foretrække indlændinge for udlændinge og adelige for borgerlige. Den høje gejstlighed og universitetet tog aabenbart, omend i forsigtig form, afstand fra den Gabel-Tscherning-Kornerupske aristokratfjendtlige og helt windskrænkede absolutisme.

Samtidig med, at meddelelser om den skarpere kurs mod den stand, han tilhørte, naaede rigsskatmesteren i Paris, syntes den centralforvaltning, han havde stræbt at bygge op, at udsættes for et tidligt forfald. »Collegium status ligger ogsaa næsten helt nede«, skrev Duwall i oktober 1662, »og de kommer helt sjældent sammen der mere, men skal noget forrettes, saa maa det ske gennem Gabel og meget gennem Hendes Majt.s kammertjener Jacob, der for deres tjenester (depescher) nyder store regaler. Den første sender alt det, han faar udenlands her fra. De andre kollegier staar i lige maade i stor konfusion«. Det her tegnede billede stadfæstes af statskollegiets og skatkammerkollegiets forhandlingsprotokoller.

Finansiel urede, opløsning i forvaltningen, dybtgaaende spændinger af politisk, social og national art, et intrigespil, som rettede sig mod ham selv — det var, hvad der mødte hans indre blik, naar Sehested rettede tankerne mod hjemmet. Han søgte, som det var hans natur, sin væsentligste modgift mod de tunge tankers sjælsnedbrydende virke i et rastløst og anspændende arbejde, om hvis omfang hans hver postdag afgaaende depecher til kongen, der ofte svulmer op til hele afhandlinger, og breve af anden art samt hans omhyggeligt førte kopibøger aflægger et talende vidnesbyrd. I timelange samtaler først med Johan de Witt i Holland, derpaa med Karl II. og hans kansler i London, endelig med Lionne og Colbert og andre franske ministre i Paris søgte han for sig og andre at fastlægge linierne i Danmark-Norges fremtidige ydrepolitiske system. Store planer og betydningsfulde kombinationer tegnede sig for hans politiske fantasi, og han vandt i ikke ringe udstrækning baade engelske og franske statsmænd for sine ideer, hvis kerne var et fast forbund mellem de nordiske riger, samtidigt med at de ydede hans diplomatiske evner og politiske og økonomiske indsigt al anerkendelse. Lionne, hos hvem han var introduceret af Terlon som »en fuldendt verdensmand og habil trods nogen i Norden«, af den franske resident i Hamburg Bidal som »dette kongeriges intelligenteste person«, af den gamle livserfarne diplomat grev Godeffroi d'Estrades, hvem han traf i London, som »en mand, der taler meget og argumenterer godt (un homme qui parle fort et qui bat bien du pois)«, aflagde senere stærke vidnesbyrd herom, og Colbert karakteriserede sin danske kollega som »dreven« (fin) og tillagde hans skøn vægt.

Stadig vendte dog rigsskatmesterens tanker tilbage til den danske hovedstad og det danske hof. Vilde man dér værdsætte hans bestræbelser og forstaa hans tankegang? Vilde han dér kunne vinde en saa fast og varig position, at han ikke efter hjemkomsten maatte frygte at se sin politik modarbejdet eller kuldkastet af fjender og medbejlere?

Han søgte støtte hos Gabel, hos Lente, der i sept. 1662 vendte hjem

fra sin kurrejse, hos statholder Frederik Ahlefeldt, med hvem han flittigt brevvexlede, og som ved lejlighed ikke skjulte, at han fandt sin svigerfader grev Rantzaus forslag om en dansk forsvarsliga med Kejseren, Spanien, Sachsen og Brandenburg »altfor kimæriske« i sammenligning med en dansk-fransk forsvarsalliance, hos sine venner Svane og Bülche og hos dronningen og dennes betroede kammertjener Jacob Petersen. I sit brev til dronningen af 17. (27) okt. 1662 omtaler han, at Bülche og Jacob Petersen havde meddelt ham, at hans virksomhed i det fremmede havde vundet hendes bifald, og at hun ønskede, at han oftere skulde skrive til hende om sine forhandlinger. Han lovede dette, hvorfor Sophie Amalie 8. nov. naadigt takkede ham. 7. (17) november lod han hende vide, at den franske konge og hans hustru og moder syntes interesserede i et ægteskab mellem prins Christian og en fransk prinsesse, og fremhævede stærkt, hvad der talte for et nærmere venskabsforhold mellem Danmark og Frankrig — øjensynligt for gennem dronningen at paavirke kongen i denne retning. Han slog stærkt paa den samme streng i et brev af 21. nov. (1. dec.), hvor han desuden meddelte, at han til kongen havde anbefalet hendes kammerherre, ambassadens marskal Marcus Falksen Giøe, som fremtidig dansk resident ved det franske hof. En ny adkomst til dronningens gunst vandt han ved efter henstilling fra Frederik Ahlefeldt, efterfulgt af en ordre fra Frederik III. af 18. juli 1663, at virke for at opnaa Ludvig XIV.s støtte for hendes yndlingsbroder hertug Johan Frederik af Braunschweigs planer om at blive valgt til konge i Polen.

Sehesteds forhold til den indflydelsesrige og af Sophie Amalie højt yndede Jacob Petersen og dennes stilling som mellemmand mellem rigsskatmesteren og dronningen belyses bl. a. ved et brev af 23. nov. (1. dec.) 1662 til »Herr Cammerdiener Petersen ... Hochgeehrter Besonders vertrawter wehrter Freund«. Sehested skriver her bl. a., at han stolede paa Jacob Petersens bestandige hengivenhed for ham, »som ikke alene Hr. kammerraad Bülche højlig berømmer, men hvis frugter jeg noksom har sporet. Jeg beder Dem kontinuere paa samme maade og altid konservere mig i Hendes kgl. Majt. vor allernaadigste dronnings og frues naade, idet de bedes nære den tillid til mig, at jeg visselig vil gengælde Deres venskab med virkelig taknemlighed«. Han slutter med ønsket om efter velforrettet arbejde snart at kunne vende hjem »og en gang nyde den længe ønskede ro, thi jeg føler tilstrækkeligt, at min svage konstitution ikke længere kan taale den slags store forretninger.«

I brevet til dronningen af samme dato kommer Sehested ind paa en sag, der interesserede baade hende og ham selv ikke lidt, nemlig ægteparret Ulfeldts færden i den franske hovedstad.

Det var i foråret 1662 lykkedes Corfitz Ulfeldt, der efter sin løsladelse havde taget bolig med sin hustru paa deres fynske gaard Ellensborg, men som higede efter atter at spille den rolle i verden, hvortil han mente, at hans geni berettigede ham, og efter at faa hævn over sine fjender, at opnaa Frederik III.s tilladelse til for sit helbreds skyld at foretage en rejse til udlandet for dér, i lighed med Rantzau og Lente, at bruge varme bade. I slutningen af juni afrejste han og Leonora Christina til Amsterdam, tog senere ophold i Bruges og begav sig i september til Paris, hvor de ankom ikke længe efter Sehested og opholdt sig tre uger. Ulfeldt havde her omgang med flere ledende personligheder og modtoges to gange af Ludvig XIV., hvem han nu og senere efter tilbagekomsten til Bruges sendte forskellige projekter, alle af meget fantastisk natur. Et af dem tilraadte et forbud mod, at andre end franske skibe besørgede landets vinudførsel, et andet at gøre Dunkerque, som den franske konge i okt. 1662 købte af England, til storhandelsby, bl. a. ved at skaffe den eneret paa handel med Norge med udelukkelse af alle andre søfartsnationer.

Det fremgaar af bevarede breve, at det var gennem Henrik Bielke, der stadig bevarede sit venskab for den tidligere rigens hofmester, Rantzau og Gabel, at Ulfeldt opnaaede kongens rejsetilladelse. Det ses tillige, at de tre herrer mente, at svogerens udenlandsrejse, samtidig med hans, vilde være rigsskatmesteren ubehagelig. Da Bielke i slutningen af marts henvendte sig til Frederik III. i anledning af Ulfeldts ansøgning og af kongen henvistes til Rantzau og Gabel, bad greven ham, »at jeg (Bielke) som han aldeles intet vilde tale herom til Majt., førend Hr. Hannibal var bortrejt.« Ikke længe efter Sehesteds afrejse skrev Rantzau 29. maj til Ulfeldt, at kongen havde tilstaaet hans begæring paa betingelse af, at han fik tidspunktet for ud- og hjemrejsen og rejseruten at vide. I samme brev mindede Rantzau om den fare, der var for, at de svenske skulde søge at opsnappe Ulfeldt, naar han forlod Danmark. Var det alene for at gøre ex-rigshofmesteren en venlighed — eventuelt i forventning om pekuniær gengæld —, at de tre mænd hjalp ham af sted? Eller har de tillige næret et fromt haab om, at han muligvis kunde foretage sig et eller andet til skade for den mand, i hvem Rantzau og Gabel saa en rival, og som Bielke i alt fald ikke mente at skyldte nogen loyalitet.

Sikkert er, at Corfitz Ulfeldts gamle nag til den svoger, der engang havde været hans medbejler, var usvækket. Da Henrik Bielke i febr. 1662 raadede ham til at besvare et brev, »fuldt af venlighed og høflighed«, som Sehested kort forinden paa sin hjemrejse fra England havde tilskrevet ham fra Nyborg, indvendte han harmfuldt, at brevet havde været udateret, hvad han fandt over al maade uhøfligt! »Bortset herfra er jeg alt for vel

underrettet om hans onde vilje mod mig og mine til, at der kan være nogen tvivl om, at han har fremkaldt min ruin saa vel hos de svenske, som her i landet, hvorom det sidste brev, som han skrev til hoffet, og hvori han meget slet anbefalede min person, afgiver alt for stærkt vidnesbyrd; og det efter at jeg allerede var frigivet, men han vidste det ikke endnu«. At brev-vexle med svogeren var ham umuligt. »Jeg frygter ham ikke mere, thi jeg har ingen charge, som han kan misunde mig«.

Hvad Ulfeldt i sit syge sind sigter til med sine beskyldninger mod Sehested for at have forvoldt hans ulykke, lader sig ikke oplyse. Den senere i en fransk roman overleverede historie om, at Sehested ved sine intriger skulde have givet anledning til hans og Leonora Christinas flugt fra Malmø i juli 1660, kan det ikke være. Thi en uge før det citerede brev til Bielke havde han i et brev til den svenske rigsadmiral Karl Gustav Wrangel givet en fremstilling af motiverne til denne flugt, som faktisk frikendte svogeren for andel i den.¹ Man har gættet paa, at Ulfeldts forbitrelse for en del skulde have sin rod i, at han mente at vide, at den tredie svoger Ebbe Ulfeldt under krigen 1658-60 i et brev havde anmodet Sehested om at meddele Karl Gustav, at Corfitz var hovedmand i »Malmøsammensværgelsen«, hvad Sehested derpaa forebragte kongen. Vi ejer ingen midler til at bestemme, hvad der er sandt eller usandt i Ulfeldts gisning. Sehesteds indstilling over for svogeren, saaledes som den fremgaar af paalidelige vidnesbyrd, taler dog bestemt imod dens rigtighed. En natur som Corfitz Ulfeldt vil altid kaste skylden paa andre for de ulykker, den drager over sig selv. Og stærkest vil dens had og dens nid rette sig imod den, i hvem den ser medbejleren, den heldigere medbejler, til det attraaede maal.

Med hvilke følelser Ulfeldt fulgte rigsskatmesterens statsmandsgerning, fremgaar af hans breve til Henrik Bielke af 11. marts og 26. nov. 1662. »Oppustet af vind og forfængelighed«, siger han, styrede Sehested sit skib ind i en afgrund, der vilde opluge det. Selv behøvede han ikke at søge nogen hævn over svogeren, da dennes politik, der halvt var forsætligt bedrag, halvt luftkasteller, inden længe vilde styrte ham i ødelæggelse. Hvad angaar de alliancer med England og Frankrig, for hvilke Sehested arbejdede, var de helt ud i det blaa, da de to Vestmagter aldrig kunde faa fælles interesser med Danmark. Han bad i brevet af 26. november (fra Bruges) Bielke advare Frederik III. herimod og mod at forlade sine gamle allierede — altsaa i første linie det Nederland, til hvilket han engang selv havde bundet det danske statsskib. Arten af den ulfeldtske kritik belyses tilstrækkeligt ved den kendsgerning, at hans eget førnævnte projekt om

¹ Se ovenf. s. 228 f.

Dunkerque forudsatte en nøje fransk-dansk forbindelse mod handelsrepublikken. Et hovedøjemed for Ulfeldt var aabenbart at hindre, at det lykkedes svogeren til gavn for sin egen position at knytte et dansk-fransk og et dansk-engelsk forbund. Det skulde ikke blive »Carthago«, men ham, som vandt Ludvig XIV.s gunst og støtte og dermed maaske mulighed for at smede den dansk-franske, som han i sin tid havde smedet den dansk-nederlandske alliance — eventuelt mulighed for at skabe sig en ny karriere i fransk statstjeneste.

I denne retning er vel de tanker gaaet, der jog hinanden i hans af sygdom, skuffet ærgerrighed, nid og hævnlyst formørkede og forvirrede sind. Planen om at opsøge den franske konge, til hvem svogeren var udset som dansk sendemand, fattede han allerede før afrejsen fra Danmark, dog naturligvis uden at meddele Frederik III. den. Den svenske resident i Paris Stefan Gambrotius Hirschenstierna erfarede i begyndelsen af okt. 1662, kort efter Ulfeldts ankomst til Seinestaden, at den danske ex-rigshofmester nogle maaneder forinden gennem sin søn havde tilstillet Ludvig XIV. et brev, hvori han bad om tilladelse til i al stilhed at besøge Paris, og at den franske konge skriftlig gav ham den ønskede tilladelse. Dette stadfæstes ved, hvad Ludvig XIV. i aug. 1663 fortalte Sehested. Ulfeldt havde gennem den berømte marskal Turenne faaet sin ældste søn Christian ansat i en fransk militær charge og derpaa ønsket en fortrolig samtale med kongen for »noget hemmeligt at aabenbare, som Hans Majt. og dennes riger til nogle millioner aarligen skulde være gavnligt«. Skønt de franske finans eksperter havde »udleet og rejiceret« dette som Ulfeldts senere projekter, havde kong Ludvig dog paa Turennes forbøn sendt ham den begærede haandskrivelse. Denne, der er dateret 21. juni (1. juli) 1662, giver i al kort-hed Ulfeldt tilladelse til at komme til kongen, »eftersom De har noget at sige mig, som kan være til fordel for min tjeneste«.

Da Sehested i begyndelsen af oktober hørte, at svogeren og svigerinden var i Paris, og dér omgikkes flere fornemme folk, og at Ulfeldt gentagne gange havde været hos kongen, var han, som det fremgaar af hans breve til Gabel, baade overrasket og ilde berørt, især da der ymtes om, at svogeren havde en speciel kommission fra Frederik III. til den franske konge. Selv vidste han intet om Ulfeldts ærinde, og denne havde ikke opsøgt ham. Han bad 28. oktober (7. november) gennem Gabel sin regering om forholdsordrer. »Jeg har ganske vist aldrig villet skrive derom til Hans kongl. Majt., for at man ikke skulde have aarsag til at tillægge mig nogen malice, som om jeg vilde søge paa ny at bringe ham i nogen mistanke, saaledes som man tidligere har sagt om mig, hvilket jeg beder den Allerhøjeste dømme om, og Hans kongl. Majt. ved bedst selv, at jeg alle mit livs dage

aldrig har talt ondt om Hr. Ulfeldt eller andre af mine største fjender, meget mindre søgt deres ulykke, men i stilhed fundet mig i alt . . . Iøvrigt under jeg Hr. Ulfeldt og hans hus alt godt, meget mere end jeg hos dem kan have at forvente«.

Hvad Sehested i senere breve — baade før og efter, at Gabel 4. og 8. november havde tilskrevet ham, at Ulfeldt ikke havde nogen kommission fra Frederik III., og at denne meget ønskede at vide, hvad hans ærinde hos Ludvig XIV. havde været, idet Ulfeldt til Gabel blot havde skrevet, at han »en passant« havde besøgt Paris for at indhente lægeraad — meddeler om svogers færd og virksomhed i den franske hovedstad, synes at bekræfte rigtigheden af dette udsagn. »Skønt han saa vel som hans fru gemalinde ved alle lejligheder viser det had, som de begge nærer til mig, finder jeg mig ikke desto mindre for min egen æres skyld forpligtet til at yde ham retfærdighed ved denne anledning og tilstaa, at de fornemste ministre ved dette hof saa stærkt har bedyret for mig, at han i de audienser, han har haft hos kongen, deres herre, ikke havde nævnt noget, som i nogen maade berørte Hans Majt., at jeg ikke kan tvivle derom uden at gøre deres oprigtighed uret. Den maade, hvorpaa de har talt til mig om ham, maa snarere overbevise mig om, at han har fremsat nogle kimæriske forslag for at vise sin esprit og gøre sig behagelig, hvilke forslag man dog ikke har skænket større opmærksomhed, end at han skulde have vovet at fremkomme med noget, som ikke stemte med hans pligt og den tilstand, hvori han befinder sig«. Saaledes i brev til dronning Sophie Amalie, dat. Paris 21. nov. (1. dec.) 1662.

Ogsaa efter at han i aug. 1663 af Frederik III. var blevet underrettet om Ulfeldts forræderiske henvendelse til kurfyrsten af Brandenburg, betonedes han gentagne gange, at svogeren ikke over for Ludvig XIV. eller hans ministre havde fremsat noget til skade for den danske konge. Set paa baggrund af det førnævnte ulfeldtske projekt om et fransk monopol paa Norgeshandelen og Ulfeldts bestræbelser for at diskreditere Sehested selv — i følge Lionne havde Ulfeldt, som Sehested 11. (21.) sept. 1663 skrev til Gabel, talt »med saare ringe agtelse om min person og om min kapacitet til at forhandle med tilstrækkeligt udbytte ved dette hof« — synes han her nærmest at gaa for vidt i sin stræben efter at stille svogerparrets Pariser-tur i et uskyldigt lys.

I febr. 1663 gik der falske rygter i Paris om, at Ulfeldt atter var kommet til byen, denne gang inkognito, men med den hensigt at give sig til kende og tage fast ophold dér, saa snart Sehested var rejst hjem. De franske ministre vidste dog intet derom, og Sehested fæstede ikke nogen lid til rygterne. Da Lionne spurgte, om Ulfeldt skulde medregnes blandt de kri-

minelle personer, som parterne i den forhandlede alliancetraktat forpligtede sig til ikke at yde deres beskyttelse, udtalte rigsskatmesteren, at han ikke vidste andet, end at kongen af Danmark »var naadigst vel tilfreds« med ex-rigshofmesteren, »saa længe han sig underdanigst vil forholde efter, hvis af hannem selv var lovet«. Kort efter, i marts, meddelte han, at det var grebet ud af luften, at Ulfeldt og hans ældste søn Christian skulde have søgt den franske konges protektion i anledning af den sidstes drab paa forældrenes plageaand fra Hammershus, generalmajor Fuchs i Bruges 6. nov. 1662.

VI.

FREMTIDSPLANER. — UDNÆVNELSEN TIL FRANSK GREVE.
»DET LATINSKE BREV«. — ULFELDT'S »INTRIGUES«. —
LA ROCHE-THUDESQUIN. — JEAN PAULMYER.

I ND IMELLEM arbejds anspændte timer og de pinende tanker paa forholdene i hjemlandet og svogerens intriger faldt der dog ogsaa solstrejf over rigsskatmesterens ophold i Paris. Han havde den tilfredsstillelse, at hans hustru og datter, som ledsagede ham paa sendefærden, blev vel modtagne ved det franske hof og i det fornemme parisiske selskab. Om den 19-aarige Christiane Sophie skriver »Gazette de France«, at hun ved en hoffest dansede »med megen éclat og gratie«, og i sept. 1663 blev, efter hvad Sehested skrev til den til København hjemvendte Biermann, hans frue og datter af det franske kongepar indbudt til spansk komedie i enkedronning Anna af Østrigs appartementer i Vincennes, hvor den unge konge viste begge de danske damer stor opmærksomhed.

At den stolte fader i Frankrig skulde have spejdet efter en passende mage til sin øjesten, saaledes som rygterne havde travlt med under hans Englandsophold, melder ingen kilde noget om. Men det var sandsynligvis i denne tid, at en fransk kunstner malede det smukke knæstykke af den unge pige, som nu findes paa Wedellsborg.

En anden ung, hvis færden i selskabet han havde aarsag til at følge med interesse, var den 20-aarige prins Christian. Den livsglade og godmodige kongesøn, som i begyndelsen af december 1662 med sin hofmester Christoffer Parsberg inkognito ankom til byen og tog ophold i det af rigsskatmesteren lejede hotel, gjorde lykke ved det franske hof, som han havde gjort det ved det engelske. Den ikke meget ældre Ludvig XIV. udtalte sig til Sehested om ham i meget rosende ord, som Sehested naturligvis ikke undlod at bringe til faderens kundskab. Prinsen paa sin side var meget begejstret over livet i Paris, og han forsømte ikke i breve til sine kongelige forældre at fremhæve, hvor meget han skyldte rigsskatmesterens »gode anvisninger og raad« og store omsorg for ham og hans vel. Vistnok ikke uden andel fra rigsskatmesterens side begyndte ægteskabsrygter at svirre. Man

havde i London og ved det oraniske hof i Haag været stærkt interesseret i at faa prinsen gift med en prinsesse af huset Oranien, der var nært beslægtet med Stuarterne. I Frankrig taltes der meget om en forbindelse mellem ham og den unge 17-aarige prinsesse Elisabeth af Alençon, en datter af Ludvig XIV.s farbroder Gaston af Orléans. Sehested, hvem det næppe var ukært at faa det dansk-franske forbund, hvis skaber han var, knyttet fastere ved et snævrere baand mellem kongehusene, fandt baade Ludvig XIV. og hans moder, enkedronning Anna, velvilligt stemte over for tanken, som allerede i England enkedronning Henriette Marie, Karl II.s moder og Ludvig XIV.s faster, havde vist den største interesse. Han pegede dog, ligesom i England, paa prinsens store ungdom, og modtog i nov. 1662 fra Gabel et praj om, at »man her ikke havde tanker i den retning«, og at det ved kejserhoffet i Wien frygtedes, at et saadant ægteskab kunde »skabe en ikke ringe flænge i den gamle fortrolighed«. Førte prins Christians letfængelige hjerte ham alligevel til at vise den unge prinsesse for stor opmærksomhed? Eller er det et andet forhold, der sigtes til, naar efter hans hjemkomst til København i aug. 1663 Christoffer Parsberg, Marcus Giø og Biermann i deres brevveksling med Sehested taler om en »intrigue«, hvorom Parsberg havde fundet det rigtigst at tale med kongen og dronningen, og som skulde »helt undertrykkes«? Prinsen ønskede, at alle de breve, Parsberg besad derom, skulde brændes, og at Sehested vilde sende ham de breve om sagen, hvormed han sad inde. I et tidligere brev til Biermann klagede Sehested: »Hr. Parsberg har kun i gaade- og hieroglyffform skrevet til mig om den intrige, De ved. Denne intrige volder mig liden bekymring (me met peu en peine). Jeg skal ikke være den første til at begynde, men hvis en eller anden begynder, vil jeg uden skaansel sige sandheder, der vil mishage den, som ikke tænker derpaa«. Efter hvad Terlon meddelte i Paris, sagde man i København, at Frederik III., Schack og Sehested var stemt for den tanke, at prinsessen af Alençon blev Danmarks fremtidige dronning, mens dronningen, Rantzau og andre var ivrige modstandere. Sehested skal efter sin hjemkomst til Danmark i følge den svenske resident Lilliecrona, have rejst sagen, i hvilken prinsen selv var interesseret, igen. Men Gabel var næppe for den, og der foretoges ingen yderligere skridt.

Endnu en ung mand af den danske kongeslægt kom Hannibal Sehested paa sin ambassade i nærmere berøring med. Det var Frederik III.s uden for ægteskab fødte søn Ulrik Frederik Gyldenløve, som ogsaa i denne tid befandt sig paa sin store udenlandsrejse. Gyldenløve henvendte sig i okt. 1662 fra London til rigsskatmesteren og bad denne lægge et ord ind hos hans fader kongen, for at han udstyredes med »hans kongeriges orden« (elefantordenen), hvad der vilde give ham større glans i det fremmede.

Det gennem Gabel givne svar var dog et afslag. Samtidig anmodede kammer skriver-rentemesteren Sehested om at faa den unge kongesøn til at gøre alvor af sin rejse til Spanien. Det var dog først efter en rum tids ophold i Paris, at Gyldenløve i marts 1663 satte kursen syd paa. Rigsskatmesteren og han lovede at holde hinanden underrettet om den politiske situation i Frankrig og Spanien med særligt henblik paa Gyldenløves ansættelse i et af de to lande. Da Sehested i juli gennem Lionne erfarede, at Ulrik Frederik havde indladt sig i forhandlinger med Filip IV. og hans ministre om hvervninger af tropper i Tyskland eller Norden for spansk regning mod Frankrigs forbundsfælle Portugal, hvad man fra fransk side tog ilde op, bad han, med henvisning til den dansk-franske alliancetraktat, den unge mand om at opgive dette forehavende, i alt fald først indhente den danske konges tilladelse. I oktober vendte Gyldenløve tilbage til Paris, og Sehested fandt nu efter drøftelser med ham, at hans forpligtelser mod den spanske krone kunde fremstilles for det franske hof som en »privataffære, foretaget af en kavallér af hans herkomst (de sa naissance), der søger at erhverve sig anseelse og ære uden at volde de implicerede kongers alliancers interesser skade«. I maanedens slutning ledsagede Gyldenløve Fru Christiane til Rouen og begav sig derfra til København, hvor hans kongelige fader satte en stopper for hvervehistorien. At affæren ikke gjorde skaar i hans venskab for rigsskatmesteren, skulde vise sig, efter at han i jan. 1664 var blevet Sehesteds arvtager som Norges statholder og søgte sin erfarne forgængers bistand ved gennemførelsen af sine store reformplaner. Talende i saa henseende er ogsaa et brev fra Sehested til ham af 10. sept. 1664, der oplyser, at han havde bedt rigsskatmesteren udføre en kommission for ham hos Gabel og samtidig havde udtalt ønsket om at eje Sehesteds, hans hustrus og datters portrætter. Gabels intriger skulde imidlertid, som det synes, senere rokke tillidsforholdet mellem tidens største dansk-norske statsmand og den rigest begavede af Christian IV.s sønnesønner.

Ogsaa to andre mænd, som under sendefærden havde knyttet sig til Sehested, svigtede ham senere, da Christoffer Gabel naaede sin indflydelses zenit. Men de var ganske vist begge fra karakterens og intelligensens side ringere end den unge kongesøn. Den ene var ambassadens hofmester Marcus Falksen Giøe, hvem rigsskatmesterens varme anbefaling skaffede posten som dansk resident i Paris, den anden ambassadesekretæren Conrad Biermann, der en tid var Sehesteds fortrolige tillidsmand, men senere slog sig til Gabel og blev hans ydrepolitiske konsulent. Alt dette laa dog endnu i fremtidens skød, og vi maa i Paris tænke os rigsskatmesteren omgivet af disse unge og yngre ærgerrigheder — til hvilke kan føjes prinsens hofmester Christoffer Parsberg og den unge hofjunker Laurits Lindenov, som

til det sidste omfattede Hannibal Sehested med varm beundring — der ærbødigt lyttede til de ord, som faldt fra den ældre livs- og verdenserfarne statsmands mund. Sikkert saa de alle i ham Danmarks fremtidige statsleder.

Det havde været Sehesteds plan, da han forlod det engelske hof, at vende tilbage dertil efter sin forretning i Frankrig og forberede en videregaaende politisk, maritim og kommerciel samvirken mellem England og Danmark og Sverige. Da alliancetraktaten med Frankrig var ved sin afslutning, havde han imidlertid ændret sine planer i saa henseende. En af aarsagerne var vanskeligheden ved at skaffe midler til en yderligere forlænget sendefærd. Andre møder vi i den memorial af 6. (16.) aug. 1663, han medgav Biermann, da denne sendtes til København med den afsluttede traktat for at faa den godkendt og ratificeret af Frederik III. Han taler her først om, at han blev nødt til næste vinter at rejse til Brabant og Frankrig-England »at disponere mine egne private affaires, som meget er embrouillerede, og mine meubles alle vegne pantsatte«. Senere i memorialen paalægger han Biermann at tale fortroligt med Gabel angaaende hans, rigsskatmesterens, »egne particularie affaires og desseins ... efter hvis jeg tilforne haver talt med hannem selv, førend jeg rejste til England, og han allerede havde begyndt at negociere paa mine vegne hos Kongl. Majt. paa de samme vilkaar, som da blev omtalt, forsikrendes Hans Kongl. Majt., at hvor jeg er udi verden, at jeg skal leve og dø en tro og oprigtig tjener til Hans kongl. Majt. og det ganske kongl. hus og intet mere søge end at kunne ervise noget, som kan tjene til min egen og mit huses ære ved saadan troskab og constance efter saa megen overvunden ulykke, og konservere den kongl. naade, som jeg, Gud være æret, ved et redeligt comportement mod alle andre deres envie og medisance omsider haver erhvervet, foruden at hazardere mig paa ny til større uro og forandring, hvilket jeg formoder, at rentemester Gabel som eneste og fortroede ven saaledes vil præparere og mesnagere udimod min hjemkomst, at jeg maa finde en naadig øvrighed og erlange min dessein til Hans Kongl. Majt.s egen bedre og større tjeneste, end hvis jeg ellers kan præstere udi den charge, jeg nu betjener«.

Disse ord viser, at Sehested tilstræbte en anden stilling end rigsskatmesterembedet, og at han allerede før sin afrejse havde truffet en overenskomst med Gabel om, at denne skulde virke herfor. Han har øjensynligt set med dybt mismod paa sine muligheder for at kunne lede den danske finansforvaltning efter de linier, han ønskede, og for, over for sine fjenders modstand og intriger, at faa en sikker chefstilling inden for regeringen. Førsteminister var jo ogsaa stadig Rantzau, og Rantzau støttedes af Gabel. Hvilke fremtidsplaner Sehested har haft, fremgaar af et brev til Gabel af 4.

(14.) sept. 1663. Han beder her, med henvisning til, at han tidligere overfor rentemesteren havde fremsat den samme bøn og mindet derom i memorialen for Biermann, Gabel om »at virke for, at Hans Majt. kan finde anvendelse for mine tjenester andet steds end hjemme hos os, i betragtning af, hvor unyttig jeg er i hans stater i sammenligning med, hvad jeg kunde vise ham af gode og heldbringende tjenester ved hvilket som helst andet hof, hvor jeg haaber ved gunstig bistand og anbefaling fra Hans Majt. bedre at kunne underholde og etablere min familie, især naar Gud engang har disponeret over mig«.

Et Par uger senere kom han ind paa det samme i brev til Lente i anledning af, at denne havde betonet hans uundværlighed i Danmark. »Jeg, som bedre bør kende mig selv end nogen anden, jeg er af den anskuelse, at jeg med endnu større udbytte kunde tjene Hans Majt. uden for end inden for riget. I det mindste vilde mit arbejde være mindre udsat for det nid og den kritik, som har forfulgt mig gennem hele min bedste manddomsalder«. Efter disse af bitterhed gennemstrømmede ord søger Sehested i et billede at vise, at hvad han attraar er »en ting, som jeg kan og bør ønske ikke saa meget for min egen skyld som af hensyn til det almene bedste. Jeg er gennem erfaring blevet mere og mere bestyrket i den overbevisning, som jeg ofte har givet udtryk, nemlig at man bør se vort fædreland som en skøn have, plantet midt i et stormpisket hav, som klogskab byder før alt andet at værne paa alle sider med gode stærke diger for at hindre de ødelæggende oversvømmelser, som lige til de seneste dage saa hyppigt og saa frygteligt har hærget den. Først derefter kan man anvende sin flid paa at pryde og forskønne den«. Disse ord — i hvilke der er mere realitetssans, men ikke mindre digterisk følelse end i Laurids Koks lidt yngre vise om »Danmark, dejligst vang og vænge, lukt med bølgen blaa« — kunde sættes som motto over Sehesteds ydrepolitiske stræben.

»Det er ingenlunde«, forklarede han i et lidt senere brev til Lente af 16. (26.) oktober, »for at frigøre mig selv eller undfly arbejdet, men fordi jeg for mit vedkommende har saa mange grunde, at jeg har troet at have et meget solidt fundament for at skrive, hvad jeg har meddelt Dem. Og hvad angaar det, som De siger mig, min herre, om nytten af mine tjenester i vort land, vilde jeg, hvis jeg ikke var overbevist om, at De var min gode ven, her frygte tilstedeværelsen af ironi . . .«

Hvad rigsskatmesteren i sin bitterhed over forholdene hjemme ønsker, er altsaa at kunne bosætte sig i udlandet med pekuniær understøttelse af den danske konge og med den opgave at virke for danske interesser i det fremmede — som en slags permanent ambassadør. Ungdommens diplomatdrømme vilde herved naa deres endelige realisering. Som sit ny hjem og

virkefelt har han maaske især tænkt paa England. Duwall havde i sommeren 1662 hørt, at Sehested, der til ham selv havde udtalt, at han efter sin ambassades afslutning vilde »vikle sig fri af denne bestilling«, skulde være »forsikret om sin soutien i England og skal være sindet dér at ende sine levedage«. Men der er vidnesbyrd om, at han ogsaa har regnet med muligheden af en bosættelse i Frankrig.

Gennem sine forhandlinger og sin personlighed og ved den glans, hvormed ambassaden og prins Christians besøg forlenede ham, havde Hannibal Sehested vundet en smuk position i franske hof- og regeringskredse, og han forsøgte ikke med Lionne og Ludvig XIV. som talerør — paa samme maade, som han benyttede Karl II. — at sætte sin person og sine fortjenester i passende relief. Lionne vidnede i et brev til Frederik III. af 6. (16.) august, hvori han udtrykte sin glæde over traktatens afslutning, at Sehested havde »virket derved ikke blot som en stor statsmand (en grand ministre) med usædvanlig dygtighed og nidkærhed for at fremme Deres Majt.s interesser, men i den grad ogsaa som en sand adelsmand og mand af ære, at han her efterlader et minde om sin person, forbundet med tilfredshed med hans optræden, som altid vil være os uendelig kært og betydningsfuldt«. Den franske konge skildrede ham kort efter i et brev med samme adresse som »i lige grad aktiv, habil og velunderrettet i de sager, som har vægt«.

Men Sehested opnaaede tillige af den franske konge en glansfuld titel, der svarede til den, som Ulfeldt og Rantzau havde faaet tildelt af den tyske Kejser under diplomatiske sendelser til denne, og som afgav saa smuk en folie for rigets fornemste embedsmand.

Allerede i april 1663, efter afslutningen af handelstraktaten, havde Ludvig XIV. udstedt et patent, hvori han med henvisning til Sehesteds »iver og behændighed i at overvinde de vanskeligheder«, som havde frembudt sig, hans høje byrd og sin taknemlighed mod kongen af Danmark for »et saa værdigt valg til en saa glans- og betydningsfuld ambassade«, kundgjorde, at han havde besluttet i sit conseil, bl. a. i nærværelse af enkedronning Anna og hans broder hertug Filip af Orléans, at »tildele, konferere og oktrojere« Hannibal Sehesteds navn, titel og værdighed af greve for ham og hans mandlige og kvindelige efterkommere med alle de rettigheder, »som de andre ædle grever i vort kongerige nyder«. Med titelen fulgte ret til at erhverve jordejendom i hvilken som helst fransk provins og faa denne ejendom erigeret til grevskab, og Sehested fik tillige ret til at smykke sit vaaben med Bourbon'ernes gyldne liljer. Da alliancetraktaten var undertegnet, udfærdigedes i aug. 1663 et nyt patent, som udførligt skildrede Sehesteds fortjenester af de to traktaters tilblivelse, men iøvrigt var i alt

væsentligt enslydende med det første. Om patentets udfærdigelse opsattes 22. (12.) august breve fra Ludvig XIV. til Sehested selv og Frederik III. Det første bemyndiger den ny greve til at smykke sit danske vaaben med tre franske liljer og som skjoldholdere at anvende to danske løver, hver med en lilje paa brystet, som hjelmprydelse en kronet løve med et liljeprydet skjold og et sværd »for at betegne den forening, som ved Eders virke er skabt mellem mig og min førnævnte broder og fætter«. Brevet til Frederik III. begrundede udnævnelsen med de samme motiver som patentet og brevet til Sehested og betonede, at Sehested kun havde modtaget den paa betingelse af sin konges samtykke, og at den franske konge nærede tillid til, at »denne gunst fra Deres side kun kan anses for et særdeles udslag af vort venskab«.

Sehested gjorde altsaa modtagelsen af den franske grevetitel afhængig af, at Frederik III. gav sit samtykke dertil. I brev til Gabel af 11. (21.) september løfter han en flig af det slør, der foreløbigt dølgede udnævnelsen, idet han meddelte den kongelige favorit, at kongen af Frankrig havde ønsket at tildele ham og hans familie »en ganske særlig naades- og æresbevisning, som jeg dog kun har accepteret paa betingelse af min herre kongens billigelse, hvorom jeg vil have den ære at underholde Dem ved min hjemkomst«. Rygterne var imidlertid, som han inden længe skulde erfare, ilet forud for ham og gav hans fjender anledning til alskens skumlerier.

Det mismod og den bitre tone, som præger rigsskatmesterens breve ved denne tid, fik ny næring ved meddelelser af meget foruroligende art.

Sehested taler i memorialen for Biermann om et »latinsk brev«, om hvis indhold han ønsker nøjere underretning. Dette brev — som han efter hvad han skrev til Biermann 4. (14.) sept. 1663, modtog, da prins Christian var i Paris, sandsynligvis i april 1663, og om hvilket han i et senere brev til den samme udtaler: »Jeg vil snarere glemme al mit Latin end Latinen i dette brev, som jeg dog haaber en dag at gendrive paa godt dansk (faire desdire en gros Danois)« — er sikkert det samme, hvoraf en udateret kopi (øjensynligt af koncepten), stilet til rigsskatmesteren og underskrevet »H. S.« er bevaret, og som hvis forfatter flere vidnesbyrd synes at udpege ærkebiskop Hans Svane. Med den motivering, at der er »periculum aliquod in mora«, skildrer det — med bøn om, at forfatterens person maa forblive ukendt — de »machinationes«, som udspilles mod Sehested. Der var personer i dennes omgivelser, som skrev hjem til hoffet, hvad han foretog sig i Frankrig, og debiterede, at hvad han forhandlede og sluttede dér var uden nytte og »blotte illusioner«. Og disse bagvaskelser vandt udbredt tiltro ved hoffet. Fra England havde desuden Simon de Petkum til en af de fornemste ministre i København skrevet meget nedsættende om værdien

af Sehesteds forhandlinger i London. Brevskriveren formodede, at han var inspireret af Sehesteds fjender ved det danske hof, som havde vist Frederik III. hans breve. En person i kongens omgivelser havde endvidere fortalt brevets forfatter, at man havde modtaget breve fra Stockholm »og alle kopierne af hine breve, som Sveriges konge Karl gav D. Exc. om Deres sikkerhed og Deres godsers restitution og lignende dokumenter, givne D. Exc.«, hvad der skulde have bragt baade kongen og dronningen og især den sidste i stærk ophidselse. Man gav ogsaa, for at gøre Sehested mere forhadet hos befolkningen, ham skylden for alle de skattepaalæg, der havde fundet sted. Endelig skulde flere adelige skriftligt have aflagt vidnesbyrd til kongen om, at Sehested under sidste krig havde opfordret dem til ting, der var til stor skade og ruin for Hans Majt., hvad der havde foranlediget kongen til i hemmelighed at rette forespørgsler til fynske og sjællandske adelsmænd. Som motiv hertil angaves ogsaa, at Terlon skulde have ytret, at han havde hørt af Karl Gustav, at Sehested havde lovet denne at faa den danske adel til at give sig under ham. Under sit sidste ophold i Danmark havde Terlon ogsaa fremvist et brev fra »en stor minister i Paris«, hvorefter Sehested til nogle prominente personer dér ved hoffet skulde have erklæret, at han, saa snart han var vendt hjem fra sin ambassade, skulde være »første statsminister i Danmark«, og at han »havde flere punkter mod grev Rantzau, gennem hvilke han kunde faa denne til at miste baade sit hovede og sin ære«. Ligeledes at han, naar han opnaaede førsteministerværdigheden, vilde finde midler til at forene Danmark og Frankrig i et forbund. »De, som ved hoffet er medvidere i denne intrige (cabala), har alle besluttet at holde den hemmelig, til D. Exc. er vendt hjem; saa endelig skulde dette og andet med et slag offentliggøres«. »Biermann har ikke gjort Deres Exc. gode tjenester »propter magnam familiaritatem quam habuit cum S. P. T. C.«, og hin foregiver, at dette er sket saa at sige mellem bægrene og giver sig skin af intet at vide derom, nu da han er sober«. ¹

»Han, med hvem D. Exc. havde saa lang en samtale den sidste dag, før D. Exc. drog herfra, har betroet mig alt dette med opfordring til at underrette D. Exc. derom«.

Hvem sigtes der til med den sidste person? Man kunde paa grundlag af meddelelserne i memorialen for Biermann om Sehesteds aftale med Gabelgætte paa denne. Der kan dog lige saa godt menes en anden ofte ved hof-

¹ Skal de latinske ord tydes: »som følge af den meget fortrolige omgang, T. C. har haft med Hs. kgl. Højhed Prinsen (Serenissimo Principi)«? Men hvem er i saa fald T. C. (rettet fra T. G.?)?

fet kommende mand, f. ex. Bülche, og gælder ordene Gabel, fristes man til at tro, at hensigten fra hans side har været at skræmme rigsskatmesteren fra at vende hjem. Det venskab mellem Sehested og Gabel, som den første slaar paa, var jo nemlig, som vi skal se, ikke mere dybtgaaende, end at der inden længe aabenbares et voxende rivalitetsforhold mellem de to mænd.

Hvad der er sandt og usandt i det meddelte, er iøvrigt svært at skille. Det er rigtigt, at residenten i London Petkum tillod sig at kritisere sider af rigsskatmesterens ydrepolitik. Det staar ogsaa fast, at Sehested havde fjender ved hoffet, som lurede paa lejlighed til at ramme ham. Svært falder det derimod at tro, at Terlon med vilje skulde have udtalt sig til skade for Sehested, hvem han altid i sin kendte brevveksling fra denne tid roser stærkt, og af hvis position den yderligere fæstnelse af den mellem Danmark og Frankrig knyttede forbindelse afhang. Men udelukket er det næppe, at han i drikkelag — den lille Gascogner var en stor ynder af muntre fester — kan have ladet ord falde, som mod hans ønske er blevet udnyttet af rigsskatmesterens uvenner. Den mulighed tør heller ikke afvises, at Sehested over for franske ministre har kritiseret den habsburgsk-sindede grev Rantzau og maaske antydnet, at forholdene kunde forme sig saaledes, at han blev hans efterfølger. Han gav derved sig selv og sine forhandlinger øget pondus og Frankrig sikrere haab om styrkelse af baade det dansk-franske forbund og den dansk-svenske forstaaelse, der for de franske ministre var en forudsætning for dette forbunds varighed.

Hvor sandt eller usandt grundlaget var, saa var de advarende meddelelser i vennens brev egnet til at faa jorden til at brænde under Hannibal Sehesteds fødder. Og en anden omstændighed kom til, som det latinske brev ikke nævner, da den endnu var forfatteren ukendt.

Sehested giver i den oftere omtalte memorial Biermann instrux om ogsaa at skaffe ham underretning om »Ulfeldts intrigues«. Talen er om Corfitz Ulfeldts henvendelser til kurfyrst Frederik Wilhelm af Brandenburg med meddelelse om den oprørske uro, som herskede blandt alle stænder i Danmark, og tilbud om paa vilkaar, som senere skulde aftales, at gøre sin indflydelse gældende i det øjemed at faa kurfyrsten valgt til Danmarks konge. Det var en syg hjernes spind, men det danske hof blev ved Frederik Wilhelms loyale underretning om det passerede i marts-april 1663 grebet af panik. Saa meget mere, som man satte ex-rigshofmesterens anslag i forbindelse med hans brevveksling med svenske generaler og formodede danskfjendtlige skridt fra svensk og gottorpsk side. Tropestyrken i København øgedes, vagtholdet skærpedes og arbejdet paa citadellet frem-

skyndedes; flere nætter holdtes hele den væbnede styrke under vaaben. Henvendelse fandt i juni sted til den spanske og den engelske regering om Ulfeldts og hans families paagribelse. Sagen forelagdes højesteret, og 24. juli 1663 faldt den dom, hvorved den tidligere rigshofmester og hans børn skulde berøves deres adelige værdighed og alt deres gods, og han selv miste hovedet og parteres, naar han fangedes; foreløbig skulde en figur, forestillende ham, henrettes og mishandles.

Tre dage før højesteretsdommen havde Frederik III. sendt Sehested en kort meddelelse om svogerens forræderi. Sehested modtog meddelelsen »med største forundring« og udtalte senere, at han »med største fortræd og forundring« havde erfaret »den execrable trahison, som aldrig tilforne (har) været hørt udi Danmark, og af hvert ærligt menneske bør at detesteres, endogsaa imod dennem, som naturen nærmere end ved svogerskab haver sammenføjet«. Saaledes maatte han naturligvis skrive til sin konge, men sikkert er det, at han ikke havde aarsag til at være den forvildede svoger og hans hustru meget venligsindet. Der var imidlertid engang bundet baand imellem dem, som for verdens øjne bestod endnu, og hele historien kastede en skygge over den danske adel, som han ved sin fødsel tilhørte. Hans stræben blev derfor at vise, at han var saa langt fra at have noget maskepi med Ulfeldts onde anslag, at han tværtimod med flid søgte at efterspore, hvad andet af lignende natur der kunde være eller havde været i gære.

Han var, skrev han 7. (17.) aug. 1663 i sit svar paa kongens meddelelse om svogerens forbrydelse, blevet ikke mindre bestyrtet over nogle meddelelser »fast udaf lige natur og vilkaar«, som var givet ham selv i største fortrolighed, og hvorom han henviste til et medfølgende chifferbrev. Længe havde han raadført sig med sig selv og Biermann, om han skulde opsætte at skrive derom, til han fik sikrere underretning, med fare for at beskyldes for at have holdt sagen skjult for kongen, eller straks meddele den og derved udsætte sig for beskyldninger for »alt for stor kuriositet til at avisere alle saadanne intrigues«. Efterretningen om Ulfeldts anslag havde imidlertid »desto mere konfirmeret mig i at tro, hvis man mig her beretter, endog jeg daglig kan befinde endogsaa med mig selv (uden nogen comparaison at gøre), at malicer og artificeer ere nu saa store og gemene, at man næppelig ved, hvad eller hvem man skal tro«. Han vilde derfor nøje udforske sagen og intet skjule for kongen, »hvo som helst det endogsaa skulde angaa«.

Saaledes rejste Hannibal Sehested den saakaldte La Roche Thudesquin-sag. Det ligger nær at formode, at Ulfeldtsaffæren en tid virkelig har faaet ham til at tro, at denne sag kunde have videre forgreninger, men

sandsynligt er det, at han ogsaa fremdrog den for at vise sin nidkærhed i den danske konges tjeneste paa et tidspunkt, hvor mistanke for andel i forræderiske anslag kunde frygtes at ramme ogsaa ham.

Chifferbrevet og Sehesteds senere meddelelser samt de i sagen afholdte forhør gav følgende oplysninger: En fransk »demoiselle« Marie-Madeleine Langlois, der havde tilknytning til franske hofkredse og Ludvig XIV. selv, men som iøvrigt af Sehested (i chifferbrevet af 7. (17.) august) betegnes som »une personne d'intrigue«, i La Roche's udtalelser ved forhøret i København 1664 som »plustost une putaine qu'une dame d'honneur«, havde henvendt sig til sekretær Biermann og begæret rigsskatmesteren i tale. Sehested fandt hendes udtalelser, som hun supplerede med en skriftlig fremstilling, meget forvirrede, men fik dog ud deraf, at hun beskyldte en landsmand — og muligvis tidligere elsker — David des Marryes, Sieur de la Roche Thudesquin Dornano, som en tid havde været chef for et i Nykøbing-Falster garnisoneret regiment og kommandant i Nakskov, for paa hjemture til Frankrig i foraaet 1662 og foraaet 1663 at have tilbudt Ludvig XIV. at bringe ham i besiddelse af en række dansk-norske fæstninger (især Kronborg, Nakskov, Glückstadt og Trondhjem). Han havde, fortalte han, nøje forbindelse med kommandanterne og andre officerer i disse fæstninger, og han skildrede stemningen i mange danske kredse som yderst fjendsk mod Frederik III.s regering. Fra Danmark havde han sendt Mlle Langlois en liste over en snes officerer i dansk tjeneste, der var vundne for planen; han havde ogsaa vist hende planer af fæstningerne, som han erklærede at have fra en person, som var i stor gunst hos Frederik III., og breve fra Kronborgs kommandant Ejler Holck, der efter hendes udsagn fremstillede denne som deltager i anslaget. Den franske konge havde bestemt afvist at have noget med dette at gøre.

Sehested udfoldede i de følgende maaneder, støttet af Ludvig XIV. og Lionne, stor energi for at faa sagen udforsket ved forhør af »demoisellen« og andre og for at faa La Roche og en medskyldig, Jacques Beranger, der befandt sig i Nederlandene, hvor de efter sigende bl. a. stod i forbindelse med hertugen af Gottorp, paagrebet. Forhørene bragte dog ingen ny afgørende beviser frem. Sehested fandt efter en ny afhøring af Mlle Langlois »intet solide eller bevisligt . . . til nogens conviction«, og hellerikke en undersøgelse af La Roches i Paris efterladte papirer tjente til at implicere nogen person i dansk tjeneste, hvad Sehested udtrykkeligt betonedede i sit brev til Frederik III. af 5. (15.) okt. 1663. Stor vanskelighed og tidsspilde voldte det at faa de spanske myndigheders tilladelse til arrestation af de to sammensvorne i Bruxelles, hvor de havde søgt tilflugt, og senere til deres overførsel til Danmark. Juni 1664 kom de til København, hvor La

Roche anbragtes i Blaataarn, og hvor de forhørtes af en kommission under Gabels ledelse. Skønt de nægtede sig skyldige i nogen konspiration mod den danske konge, var det bevisligt, at La Roche havde gjort Ludvig XIV. tilbud af den af Mlle Langlois nævnte art. Men det hele var øjensynligt blot en fransk militær æventyrers forsøg paa at lave penge ved politiske plattenslagerier, og ingen person i dansk tjeneste kunde overbevises om at have haft nogen som helst landsforræderisk forbindelse med ham. Med Ulfeldt nægtede La Roche bestemt at have haft det mindste at gøre, hvad der bestyrkes ved udtalelser af Ulfeldt og af Leonora Christina. Franskmanden havde ganske vist søgt at faa den sidstnævnte i tale, da hun holdtes fangen i Dover Castle i juli 1663, men hun satte ikke hans besøg i forbindelse med mandens affærer.

Ikke længe efter forhøret udleveredes de to fanger til den franske konge, der indsatte dem i Bastillen. Deres formaaende venner blandt franske stats- og hofmænd fik dog ikke længe efter udvirket en kongelig dansk benaadningsakt, saaledes at de to løse fugle omsider kunde flagre ud til de letlevende lag i Seinestaden, hvor de hørte hjemme, og over hvilke de bevarede forhørsakter kaster et i kulturhistorisk henseende ikke uinteressant lys.

Blandt de i La Roche-sagen afhørte vidner var ogsaa »Messire Jean de Paulmyer, præst, doctor juris, nomineret til abbediet Orchasse Grace, (Orchagnes, Horschagras; i bispedømmet Toul), kannik ved domkirken i Lisieux, præsident for grevskabet Aspremonts højeste raad (conseil souverain), besidder af kanonikatet La Pluyère (i bispedømmet Lisieux) og sognene Rocq og Homilly,¹ opholdende sig for tiden i denne by Paris og boende Rue de la Vieille Monnoye, i sognet Saint-Jacques de la Boucherie, af alder tre og tredive aar eller deromkring«. Paulmyer — hvis fulde navn synes at have været Jean-Baptiste de Paulmyer — havde haft omgang med baade Mlle Langlois, La Roche og Beranger og derved faaet kendskab til de to herrers projekter. Om Sehested først ved denne lejlighed lærte ham at kende, eller om bekendtskabet er af ældre dato, vides ikke sikkert. For det sidste kunde tale, at Paulmyer havde tilknytning til Terlon og forbindelser i høje baade gejstlige og verdslige kredse i Paris, bl. a. med kongens broder hertug Filip af Orleans, for hvem han lejlighedsvis udførte kommissioner, og med den store ordensstifter Vincent de Paul. Ved sin levende interesse for søfart og oversøisk handel kom han desuden i berøring med flere førende købmænd og redere og derigennem med den franske merkantil-

¹ Paulmyer oplyser i brev til Biermann (Rouen 1664 18/12), at han desuden efter sin fader var »seigneur de Courtonne-la-Meurdrac« i sin hjemegn og ejede et hus i nærheden af Lisieux.

politikens hovedskikkelse Colbert. Det er endvidere en mærkelig kendsgerning, at da grev Valdemar Christian under hans og Hannibal Sehesteds ophold hos storhertug Ferdinand II. Medici i Firenze (1638) øvede sig i ridekunsten paa storhertugens heste, skete det under vejledning af den franske ridelærer »Johannes Pulmierus«, der vel i sit hjemland hed Jean Paulmyer. Endelig nævnes en ældre slægtning af abbé'en Robert Paulmyer 1658 som værende i svensk tjeneste.

Paulmyers maritime og merkantile interesse hang sammen med hans hjemstavn og herkomst, i hvilken der var et ikke ringe stænk af romantik. Under et togt med Brasilien som maal blev den normanniske søfarer Binot Paulmyer de Gonneville fra Honfleur drevet ud af kurs og landede 1504 paa kysten af et ukendt »terre australe«. Fra dette land, som efter de etnografiske træk, der meddeles i hans rejseberetning, maa have ligget i det nordøstlige Sydamerika, medtog han ved sin tilbagerejse den unge indianske »kongesøn« Essomeric, hvem han adopterede, og som blev stamfader til vor abbé.

Jean-Baptiste de Paulmyer gik den gejstlige vej, men hans livlige aand var ikke mindre optaget af politiske og andre verdslige spørgsmaal end saa mange andre franske abbé'ers. Han maatte føre proces om retten til at beholde sit kanonikat i Lisieux, fordi han, der var en glødende kongeligsindet fransk patriot, 1662-63 deltog i nogle fejder, som greven af Aspremont førte med hertugen af Lorraine. Og hans stærkeste interesse synes at have samlet sig om det fjerne land, hvorfra hans fædrene slægt stammede, og hvorom han skrev en bog, dediceret til pave Alexander VII. og (bag hans ryg) trykt i Paris 1663, i hvilken han ivrigt tager ordet for en kolonisering og kristning af »det sydlige antarktiske og ukendte australske land«. Det lykkedes ham aldrig selv at faa en større expedition i stand, selvom han efter sit eget udsagn 1670-73 foretog »rejser i fjerne lande«, men senere franske expeditioner, som Bouvets i 1739 og Kerguelens i 1771 var inspireret af hans bog.

Den unge normanniske abbé tegner sig baade i denne bog og i sine mange bevarede breve til Sehested og Biermann som en højtbevaget, kundskabsrig og charmerende personlighed. At Sehested kom til at værdsætte ham og hans informationsmuligheder, fremgaar af, at han ved sin afrejse fra Paris, som han 30. okt. (9. nov.) 1663 skrev til Frederik III., efterlod »ordre hos en abbé Paulmyer til at føre korrespondance med sekretær Biermann«, indtil en dansk resident var udnævnt. Ogsaa efter at Marcus Gjøe havde tiltraadt residentposten, vedblev Paulmyer at virke som den danske konges lønnede korrespondent lige til maj 1670. I sommeren 1673 søgte derpaa den daværende danske rigskansler Peder Griffenfeld i for-

bindelse med Biermann at formaa ham, der da opholdt sig ved fredskongressen i Köln, til paa ny i dansk tjeneste at virke for en dansk-fransk tilnærmelse. Kort efter synes han at være død.

Paulmyers virksomhed som korrespondent tilhører den danske ydrepolitiks historie og skal ikke skildres her. Sin hovedinteresse for dansk historie har han imidlertid derved, at han, især under Sehesteds sidste ophold i Paris 1665-66, kom til at staa den store statsmand nærmere end vistnok nogen anden. Han beundrede Sehested og nød i ikke ringe omfang hans fortrolighed, og det blev efter Sehesteds død ham, der — med betydelig stilistisk evne og støttet af en hukommelse, der efter eksisterende vidnesbyrd grænsede til det mirakuløse — udformede de udtalelser af den afdøde, som er blevet kaldt »Hannibal Sehesteds politiske Testamente«, og gengav hans træfsikre karakteristiker af det danske hofs og den danske regerings førende personligheder.

VII.

HANNIBAL SEHESTED OG ULFELDTPARRET. FORHOLDENE I DANMARK. SEHESTEDS MISMOD. RANTZAUS DØD. BESØG I LONDON 1663.

HAARDERE end de to franske æventyreres blev kongedatteren Leonora Christinas skæbne. Og hendes syge mand forfulgtes som et jaget dyr af den danske regerings agenter, indtil han i febr. 1664 endte sit bittert-groteske liv i en baad paa Rhinen. Hannibal Sehested havde tidligere aflagt vidnesbyrd om, at svogerparrets lidelser gjorde ham ondt. Vistnok gemte han endnu medlidenhed i sit hjerte, men han havde ikke raad til at vise den. Da det i begyndelsen af september 1663 meddeltes ham, at Ulfeldt opholdt sig i Paris, indberettede han det strax til Frederik III. og Gabel og sendte spioner ud for at indhente nærmere oplysninger. Ogsaa nogle personer, som muligvis kunde være svogerens børn i forklædning, lod han udspejde. Det hele viste sig dog — uden tvivl til hans lettelse — at være blind alarm. Først ved denne tid (7. (17.) september) kom kongens officielle meddelelse om dommen over Ulfeldt ham i hænde, skønt den var dateret 25. juli, og først en uge efter Frederik III.s anmodning (dat. 22. august) til Ludvig XIV. om at lade forræderen paagrube, hvis han viste sig i Frankrig, noget, hvorover Sehested ikke dulgte sin undren, og som maaske ikke var uden sammenhæng med det danske hofs usikkerhed med hensyn til arten af Ulfeldts forbindelser med den franske regering og dets mistillid til rigsskatmesteren som hans svoger. Ludvig XIV. udsendte strax de nødvendige ordrer til sine guvernører, og Sehested fik paa ny, da svogeren udsendte et (haandskrevet) forsvarsskrift mod dommen, lejlighed til at vise sin energi i sin konges tjeneste ved under en engelsk adelsmands pseudonym med bistand af abbé Paulmyer at udarbejde en gendrivelse af et punkt i dette, vedrørende beskyldningen mod Ulfeldt for at have tilegnet sig en pengesum, som Frederik III. i sin tid havde sendt den landflygtige Karl II.

Hvilke tanker og følelser fremkaldte inderst i Sehesteds sind svogerens vanvittige henvendelse til den brandenburgske kurfyrste? En flig af sløret

løftedes i en samtale, han 31. aug. 1663 havde med den svenske resident i Paris Augustin Leijonskjöld. Han kom her bl. a. ind paa »Ulfeldts attentat og den over ham fældede dom« og lod sin svenske gæst forstaa, at »han næsten skammede sig over den precipitance, som man havde anvendt i Danmark i den sag, eftersom alle paa dette sted (i Paris) er overbevist om, at man ingen fuldkommen preuve har haft, hvorved man har kunnet overbevise ham om skyld i det, hvorfor han er dømt«. »Hvorledes det nu forholder sig dermed«, tilføjer Leijonskiöld, »saa synes det mig, at Hr. Sehested er ikke lidet perplex over dette væsen, og maaske for den aarsags skyld bliver her noget længe«. Faa dage efter skrev Sehested til Gabel, at han ikke vilde spare nogen møje ved eftersøgningen efter Ulfeldt, »da jeg i den grad er opfyldt af afsky for hans forbrydelse, at jeg ikke vilde skaane en mig nærmere staaende. Jeg beder Dem meget indtrængende tage det hensyn til mig, at jeg kan undgaa den dadel, som nogle vilde rette mod mig ved at tilskrive en saadan eftersøgning efter en svoger en eller anden ond lidenskab, og paa den anden side hindre, at de ildesindede forsøger i kongens sind at vække mistanker om, at jeg ved denne eftersøgning optraadte med mindre aktivitet og omhu. Jeg befinder mig jo i det hele taget siden længe udsat for bagtalelser, hvorfra ingen omsigt eller redelighed til dato kan befri mig«. Om svigerinden Leonora Christina, som under de første forhør over hende i Blaataarn havde talt ondt om ham, skrev Sehested 28. august (7. september) til Rantzau, der havde underrettet ham derom: »Jeg har alt for megen pietet og tilstrækkelig pietet til ikke i nogen maade at ville fornærme hende ved at svare paa hendes ondskab, saa længe hun er knuget af en ulykke, som jeg vilde ønske, at hun ikke havde paadraget sig ved sin slette og uforsigtige adfærd.« »Gud er altid mit vidne,« hed det 11. (21.) september i brev til Gabel, »at ingen hævnlyst, fjendskab eller anden lidenskab driver mig til disse eftersøgninger. Tværtimod vilde jeg ønske, at Corfitz' handlinger havde været af den art, at min hustru, der er yderst oprevet over denne sag, ikke havde anledning til at rødme ved tanken om sin søster, som hun i det mindste ønsker og haaber maa blive befundet uskyldig.«

Ulfeldtsagen var et højst ubehageligt intermezzo, som kunde give Sehesteds danske fjender anledning til at stille svogergruppen under ét op som en samling personer, paa hvem der aldrig kunde stoles, og derved give næring til de »machinationer«, som allerede var i gang mod rigsskatmesteren. Det viste sig imidlertid nu som i 1661, at Frederik III., hvilken tiltro han saa har næret til beskyldningerne, ikke kunde undvære rigsskatmesteren hverken i den ydre eller den indre politik. Allerede 8. august gav han Sehested tilladelse til efter sit ønske at nøjes med i England »en passant« at

aflægge en kompliment i hans navn, »med mindre I selv eragte og befinde kunde noget frugtbarligt, og som strækker sig til Vores interessers fornødne befordring, der af Eder at kunne behandles«. Og 15. september fulgte en skrivelse, der roste Sehesteds »flid, dexteritet og tilbørlige omhu« ved den franske forhandling, bifaldt den med Biermann hjemsendte traktat og lovede, at ratifikationen ufortøvet skulde blive sendt. Der medfulgte et brev til Karl II., hvori kongen gjorde undskyldning for, at Sehested ikke kunde gøre længere ophold, da »nærværende tid og lejlighed« ikke tillod »nogen negotiations afhandling«.

La Roche-sagen og Ulfeldt-jagten i forbindelse med den danske regerings sendrægtighed ved afsendelsen af traktatratifikationen og ny ordrer om at fortsætte underhandlingerne om hertug Johan Frederiks polske tronkandidatur m. m. forhalede imidlertid Sehesteds afrejse fra Paris, saaledes at han først i november kunde tage endelig afstand fra det franske hof, efter at han allerede i oktober havde sendt sin hustru og størstedelen af sit følge til Rouen.

Med lyse forhaabninger har han sikkert ikke, trods kongens bifald til traktaten, imødeset gensynet med København. Bortset fra bagvaskelseskampagnen mod ham var tilstanden i Danmark stadig præget af uro og vidt udbredt utilfredshed. De store militær- og hofudgifter nødvendiggjorde en skattebyrde, som paa baggrund af de daarlige konjunkturer og krigens hærgninger tyngede haardt paa hele befolkningen. I hovedstaden klagede borgerne vedblivende over citadellet og over en ud fra militære motiver planlagt nyregulering af byens gader. Paa den 1. juni 1663 afholdte herredag var der stærk gæring inden for adelens rækker, og den ny svenske resident Lilliecrona fik det indtryk, at den, hvis den ikke fik sine krav, bl. a. om en ny gældsordning, opfyldt, kunde »forbinde sig med den øvrige hob, der rigtignok i førstningen pralede af store vilkaar og privilegier, men som nu er saa meget mere utaalmodig, siden den plages med saadanne byrder, hvorfra den mente sig befriet«. Overalt var der »konfusion, alarm og urolighed«. Ved hoffet skabte, som vi har set, Ulfeldts forræderi en stærk urostemning, som kun delvis dæmpedes ved erklæringer fra adel og gejstlighed, som i stærke ord tog afstand fra hans anslag mod kongen.

Inden for den snævrere regeringskreds, »geheimeraadet«, glimrede Rantzau den meste tid ved sin fraværelse. Efter at førsteministeren i dec. 1662 var kommet hjem fra sin rejse til Schwabachbrøndene og et kortere besøg ved det kursachsiske hof i Dresden, tvang sygdom ham til at søge sengen paa sit holstenske slot Breitenburg. Først i juli 1663 kom han til København, øjensynligt tilkaldt i anledning af Ulfeldtsagen, under hvilken han fungerede som præsese i højesteret og senere i august ved forhørene

over Leonora Christina i Blaataarn, der foretoges af ham, kansler Reetz, Gabel og — ved de to sidste forhør — Schack. Der er fra anden halvdel af 1663 bevaret en del breve fra Sehested til Rantzau, hvoraf det fremgaar, at greven af øg til tilskrev rigsskatmesteren. Disse breve er — i lighed med Sehesteds breve til Reetz, men i modsætning til dem til Gabel, Lente, Frederik Ahlefeldt, Biermann, Parsberg, Giøe og Jacob Petersen — udpræget kølige i tonen og lader af og til en dulgt ironi skimte frem »Jeg kender alt for vel den respekt, jeg skylder en premierminister af Deres Excellences kvalitet og fortjeneste, til at jeg skulde undlade at give ham en meget nøjagtig redegørelse for alle de sager, hvorom jeg skriver til hoffet«. Men Sehested gik ud fra, at kongen gav greven meddelelse om alt, hvad han skrev til ham (4. (14.) sept. 1663). De to herrer vidste paa en prik, hvor de havde hinanden. Den næste paa rangstigen, feltherre Hans Schack, var Sehesteds gamle modstander i hærreduktionssagen, men bortset herfra synes rigsskatmesterens forhold til den brave og godlidende soldat at have været godt. Hans breve til Schack ejer adskilligt mere varme end brevene til Rantzau, og han gjorde sit bedste for at faa Ludvig XIV.s løfte om betaling af en pengefordring, som feltherren mente at have paa den franske krone fra den tid, han var i dens tjeneste.

Schack betød dog lidet uden for krigskollegiet og de militære sager, og Rantzau var i sin sygdomssvækkede tilstand mere end nogensinde en kransekagefigur. Sjælen i kongens conseil — for saa vidt det havde en sjæl — var Christoffer Gabel. Hans breve til rigsskatmesteren under ambassaden vidner om, i hvor høj grad han ejede kongens fortrolighed, og man sporer i flere tilfælde hans indflydelse bag de afsendte ordrer. Man tager næppe fejl i, at han ogsaa har haft en væsentlig indflydelse paa den ny rangforordning af nov. 1662 saa vel som paa den i april 1663 af kongen godkendte ny fordeling af rigets indtægter. Om Cort Adellers ansættelse er tidligere talt. Men, magelig som han var, lod han i flere henseender skatkammerforvaltningen forfalde og bøjede sig uden større modstand for krigskollegiets krav om øgede indtægter for militæret. I okt. 1662 gav han rigsskatmesteren meddelelse om, at da den ny hartkornsskat, som før Sehesteds afrejse var fastsat til 1 slettedaler af hver td. htk., ikke forsløg til troppernes underhold, var der udstedt ordre om udskrivning af en kornskat paa en Aaboskæppe pr. td. htk. »Der Herr Feldherr und General-Commissarius Powisch meinen, das kein ehrlicher Patriot, der es trewe meinert, darwider mit raison reden könne. Ich mag Ew. Excell. mit dergleichen nicht lange auffhalten, weiss wohl, dass es Ihrem naturel so sehr zuwider als meinem.« Var dette ærligt ment, er der i alt fald ingen

vidnesbyrd om, at Gabel flyttede en sten for at modvirke en forøgelse af den i forvejen haardt trykkende skattebyrde.

Vi har set, hvor stor vægt Sehested lagde paa at vinde Gabels bistand. Karakteristisk i saa henseende er et brev af 4. (14.) sept. 1663, hvori han takkede rentemesteren for de gunstige kongelige resolutioner med hensyn til ambassadens pengemidler. »Det er saaledes, at De forstaar paa en smuk maade at gavne Deres venner. Jeg ved, at Deres venskab og Deres elskværdighed har erhvervet Dem et stort tal, og jeg vover dristigt at sige, at De ikke har nogen mere passioneret og mere trofast end mig.« En maanedstid senere forsikrede Biermann fra København Sehested, at han altid havde fundet Gabel »saa vel sindet mod Dem og Deres interesser, at jeg ikke frygter for at sige, at D. Exc. kan gøre sikker regning paa hans støtte og ikke behøver at være bange for at lide nogensomhelst skuffelse i den henseende«. Det kunde dog nok gøre rigsskatmesteren vaklende i troen, at kongens favorit lod hengaa meget lang tid mellem sine breve og, da Biermann talte til ham om Sehesteds privatanliggender, nøjedes med at svare sekretæren, at rigens skatmester selv, naar han kom tilbage, ved sin nærværelse vilde være i stand til at ordne dem, som han ønskede. Han erklærede intet at have at skrive til Sehested »ud over, at han stadig befandt sig overlæst med arbejde«. Og de lovede penge til ambassadens underhold kom ikke, samtidig med at Sehested maatte vente over en maaned paa ratifikationen af den sluttede traktat. Dette virker ikke mindst besynderligt paa baggrund af den kendsgerning, at Gabel ønskede rigsskatmesterens hjemrejse fremskyndet paa grund af det uføre, som havde indsneget sig i finansforvaltningen under hans egen uenergiske ledelse. Han udtalte til Biermann, at Sehesteds »nærværelse var i høj grad ønskelig her, især af hensyn til skatkammerets anliggender«. Man sammenligne hermed Lilliecronas meddelelse nogle maaneder senere, at »alle, som har noget at søge i rentekammeret bliver fortrøstede paa hans (Sehesteds) ankomst«.

Det er sandsynligt, at Gabels større kølighed i nogen grad hænger sammen med den atmosfære, som Ulfeldtkatastrofen havde skabt. Men der var tillige modsætninger til stede inden for »conseillet«, som kan have bidraget til at skærpe hans mistænksomhed over for rigsskatmesteren. 1. sept. samledes Rantzau, Schack, Reetz og Gabel med kongen for at drøfte den af Biermann hjembragte dansk-franske alliancetraktat, der vandt almindeligt bifald. Men til stede ved denne lejlighed var som femte gehejmeraadsmedlem statholder Frederik Ahlefeldt, og da Biermann to dage før havde oplæst traktatens hemmelige artikler for kongen, var kun Ahlefeldt nærværende. Den unge begavede statholder i København, dronnin-

gens yndling, der nylig var kommet til byen fra Hertugdømmerne, var aabenbart ved at vinde kongens øre, især i de udenrigske sager. 2. september havde han en samtale med Lilliecrona, hvori han — helt i Sehesteds aand — »vidtløftigen« fremhævede, »hvorledes disse nordiske kongeriger gennem en fortrolig konjunktion letteligen kunde komme til en almindelig fordel og opkomst, som begges underliggende lande havde behov, hvortil han offererede sin flid og gode Kooperation«. Og 14 dage senere meldte Svenskeren om »en stor jalousi mellem grev Rantzau og hans svigersøn statholderen Frederik v. Ahlefeldt, der nu er den, der formaar mest hos kongen og med held bliver sekunderet af dronningens kammertjener Jacob, der tidligere har været i hans tjeneste, og som ikke lidet haver at sige«. I oktober skrev Sehested til Ahlefeldt: »Jeg erfarer med glæde, at D. Exc. gør sig al god flid for at formaa Hans Majt. til en nyttig og nødvendig reformation af hans finanser, som visselig trænger haardt dertil, til hans større fordel, og naar jeg kommer hjem, vil jeg gerne forene mine bestræbelser med D. Exc.s for at støtte Deres hensigter i en saa god sag.« Da Biermann 1. september spiste til middag hos Gabel og dér forefandt Rantzau som hædersgæst, hvorefter de to ministre i forening gik til kongen for at drøfte La Rocheaffæren, tegner sig ret tydeligt billedet af en fremspirende modsætning mellem de to gamle allierede Rantzau og Gabel paa den ene og Ahlefeldt og kammertjener Jacob Petersen paa den anden side. Hvilken af de to grupper dronningen skænkede sin bevaagenhed, kan ikke være tvivl underkastet.

Ahlefeldt — der 11. okt. 1663 sammen med Schack, Reetz, Körbitz og den unge sachsiske kurprins, som dagen før var trolovet med kongens ældste datter, blev slaet til ridder af Frederik III. — vedblev at søge tilslutning til rigsskatmesteren, som paa sin side søgte hans bistand i forskellige anliggender og bad ham som særligt kyndig i Danmarks forhold til England give ham gode raad angaaende hans forestaaende forhandlinger i London. 3. oktober bevidnede Ahlefeldt varmt Sehested sit venskab og sin tillid og betonede den almindelige tilfredshed med udfaldet af hans forhandlinger. »For min del ønsker jeg med stor inderlighed snart at gense D. Exc. her hjemme igen saa vel for kongens tjenestes skyld og statens vel som for at have den lykke at forsikre D. Exc., at jeg af hele mit hjerte er Deres oprigtige ven og tjener.« Lidt senere (16. (26.) oktober) takkede rigsskatmesteren den unge statholder for hans udtalelser til Biermann »om dem, der søger at bide mig ved deres diskurser«, og paa aarets sidste dag gentog Ahlefeldt sine lykønskninger til Sehesteds diplomatiske sejre.

I lighed med Ahlefeldt fremhævede baade Biermann, Lente og Parsberg stærkt, hvor ønskeligt og nødvendigt det var, at rigsskatmesteren snarligt

vendte hjem for — som Biermann skrev 3. oktober — »at bringe orden i en stor mængde sager«. Overfor Sehesteds skepsis med hensyn til den modtagelse, der ventede ham, bemærkede Parsberg 20. oktober, at rigsskatmesteren tog fejl, naar han troede, at hans fjender talte ondt om hans lange ophold i Frankrig. De ønskede tværtimod, at han blev der for bestandig. Hans venner derimod ønskede ham hjem og mente, at en for lang fraværelse kunde skade hans interesser ved at give hans uvenner tid og lejlighed til at virke imod ham. Og naar Sehested 16. (26.) oktober spurgte Biermann om aarsagerne til, at han skulde fremskynde sin hjemrejse — »om det er for at forsvare mig mod noget ondt eller for det gode, jeg kan vente« — forsikrede sekretæren ham, at det kun var for kongens og hans egne affærsers skyld, at hans nærværelse ønskedes. »Jeg forsikrer Dem som en mand af ære, at jeg aldrig har hørt et eneste ord, som kunde give mig den mindste mistanke om det modsatte.«

Ogsaa rigsskatmesterens mest trofaste venner tilskyndede ham nu indtrængende til at sætte kursen hjem efter. 20. oktober kunde Biermann melde, at dr. Bülche havde udtalt, at han nærede et brændende ønske om Sehesteds hjemkomst, »ikke for sine egne interessers skyld, men af mange andre højvigtige aarsager«. »Det er faktisk den almindelige stemning blandt alle Deres Excellences tjenere.« 27. oktober takkede ærkebiskop Svane — denne gang i et dansk brev med fuld underskrift — Sehested for to »angene« breve, der laa til ham i bispegaarden, da han vendte tilbage til hovedstaden efter i 14 dage at have været rundt til landemoder, og forsikrede ham, til gengæld for »den sær og synderlig affection Ed. Excellence bærer til mig«, om »et redeligt gemyt og skyldig redebonhed« i al hans tjeneste. »Gud give, jeg maatte være saa lykkelig med forderligste at fornemme Ed. Excell.s glædelige hjemkomst til os igen, skulde det være ikke mig alene, men alle dennem, som Ed. Excell.s og det gemene bedste gerne ser, en stor glæde.« Blandt disse var dr. Bülche og storkøbmanden Joachim Irgens. Der var ogsaa visse norske sager, som gjorde rigsskatmesterens hjemkomst overmaade ønskelig. Bl. a. var der nogle personer, som »højliggen efterstræber« rigsskatmesterens højrehaand i Norge, landkommissær Niclas Poulsen, »endog jeg sandelig for Gud aldrig andet haver kunnet fornemme, end han jo haver en ærlig intention til Hans kongl. Majt.s interesse af muligste flid at befordre«.

Faa dage efter lod Peter Bülche Sehested vide, at hans hjemkomst vilde være højst kærkommen. Han tilføjer, at han havde erfaret, at den unge engelske dronning var død, hvad der vilde give rigsskatmesteren lejlighed til »at bevise Hans kongl. Majt. og det kongl. arvehus sin troskab. Sapienti satis«. Den lille dronning fra Portugal var bestemt til at overleve sin lange

gemal, saa Bülches velmente raad var her uden værdi. Men ti dage senere gentog han, samtidigt med at han meldte, at grev Rantzau 8. november var afgaaet ved døden, stærkt sit ønske om at se Sehesteds tilbagekomst fremskyndet. »Sapienti satis. Hendes kongl. Majt., vor allernaadigste dronning, saa det vel ogsaa gerne. Sapienti pauca. Fronte capillata est post hæc occasio calva.« Den lærde doktors (ikke helt korrekte) citat af et antikt distichon lader sig vanskeligt oversætte, men den græske idé, som ligger bag, er bl. a. udtrykt i et middelalderligt marmorrelief fra domkirken i Torcello ved Venezia, hvor man ser den forbiilende Bios (livetiden) blive grebet ved pandelokken af en yngling, som kranses af sejrns gudinde. Den sejrpris, som efter Bülches mening burde kalde Sehested hjem, var posten som Rantzaus efterfølger.

Om Rantzaus alvorlige sygdom var Sehested i oktober blevet underrettet af Biermann. Hvor sygdommen bar hen, vidste han dog ikke, før han i begyndelsen af november havde forladt Paris. Faa dage før afrejsen havde han en afskedssamtale med den svenske resident Leijonskiöld. Denne fandt den danske statsmand meget sørgmodig. Efter at have gentaget sine forsikringer fra tidligere samtaler om sin taknemlighed mod Karl Gustav og sit ønske om at vise i gerningen, hvor god svensk han var, ytrede han, at han efter sin hjemkomst vilde søge at »retirere sig fra affærerne« og leve som privatmand. Hans ambition var nu tilfredsstillet ved, at han havde vist hele verden, at han havde været uskyldig i sin tidligere unaade, derved at hans konge havde behaget at bruge ham paa »alle de fornemste steder i Europa«. Og han mente at have skilt sig fra sine opgaver paa en saadan maade, at kongen kunde være tilfreds dermed. »Hvorledes det nu forholder sig i sig selv,« er Leijonskiölds kommentar, »lader jeg tiden afgøre, men jeg finder ham meget melankolsk, og alle andre skønner ogsaa af hans miner, at han maa have fært af noget ondt hjemme.«

At det virkelig forholdt sig saaledes, fremgaar af rigsskatmesterens brev til Frederik III. af 6. (16.) nov. 1663, hvori han meddelte, at han nu havde taget endelig afsked med det franske hof og næste dag vilde afrejse over Calais til London. Han klagede her over, at »adskilligt om mig spargeres udi nogle skriftlige gazetter, som tid efter anden divulgeres min negotiation og comportement udi dette hof vedkommende«. Bl. a. skrev man, »at jeg en anden og højere stand udi denne konges tjeneste her havde affekteret og saadant allerede udimod Ed. kgl. Majt.s egen naadigste vilje og samtykke dumdristigt accepteret, hvilket ved min egen hjemkomst ved bedre og sandfærdigere bevisning langt anderledes skal befindes«. Den franske konge havde vel i betragtning af hans »solemnelle ambassade« og den sluttede alliance villet hædre ham med »sit kongelige patent og vaaben

samt anden mærkelig dekoration til en kongelig afmindelse for mig og min posteritet«. Men skønt »saadanne graces her udi hoffet ved andre lige akter stedse haver været brugelige«, havde Sehested dog ikke villet tage imod det uden sin konges samtykke, »mens skal næst Guds hjælp leve og dø udi hvad rang eller stand jeg er, med al oprigtig troskab udi største devotion«.

Den ny franske greveværdighed var da rygtedes i København. Allerede 20. oktober skrev Biermann til Sehested, at »hele hoffet og hele byen« var fyldt af dette rygte. »Man ræsonnerer forskelligt derom ved hoffet, og flertallet tror intet deraf, men de, som ikke helt vil tvivle om denne nyhed, siger, at de ikke tror, at D. Exc. havde villet acceptere en saadan værdighed uden at have den plan helt at frigøre sig fra hoffet og for stedse holde sig borte.«

Samtidigt med brevet til kongen kom Sehested i et brev til grev Rantzau ind paa denne sag. Han erklærede, at han ikke havde søgt den ny værdighed, »da jeg ikke er uvidende om, at jeg mangler et tilstrækkeligt jordegods til paa passende vis at bære saadanne titler, som kun er meget lidt i brug blandt os. Paa den anden side har jeg dog ikke ment med anstand at kunne afvise, hvad der gaves mig af en stor konge paa hans eget initiativ og i overensstemmelse med ikke faa fortilfælde her«. Breve fra Ludvig XIV. viste imidlertid, at han intet havde accepteret uden Frederik III.s billigelse. »Jeg beder Deres Excellence holde mig fri for dadel, forfængelighed og alle andre slette forklaringer, som nogle kan anføre mod mig i denne anledning. D. Exc. indser selv, at jeg er for gammel og ejer for lidt til personlig at ville gøre brug deraf, selvom jeg har andre grunde, der kunde lade mig mene, at det en dag ikke vilde være unyttigt for dem, som jeg lader efter mig«.

Ingen kilde giver os nogensomhelst direkte oplysning om, hvorledes Frederik III. stillede sig til sin rigsskatmesters franske grevstand, der ikke fuldt kunde sidestilles med den tyske rigsgreveværdighed, som Corfitz Ulfeldt og Christian Rantzau (og før dem Christian Pentz) besad. Frankrig var en fast afgrænset fremmed nationalstat, mens det tyske rige — for at bruge den berømte statsretslærde Samuel Pufendorfs udtryk — var et splittet og løst »monstrum« af en statsdannelse, der bl. a. talte den danske konge selv — som hertug af Holsten — blandt sine umiddelbare fyrster. Det ser næsten ud, som om Sehested har undgaaet at komme dybere ind paa sagen overfor sin konge. I maj 1664 efter hans hjemkomst til København, skrev Lionne til Terlon, der da var i den danske hovedstad, at Ludvig XIV. med hensyn til Sehesteds greveværdighed havde befalet ham at give gesandten ordre til at foretage »alt, hvad han selv maatte ønske af

tjenester fra vor side over for hans herre«. I december s. a. meddelte Terlon fra Stockholm kongen af Frankrig, at Sehested havde bedt ham anmode denne om udfærdigelse af ny breve med dato in blanco til Frederik III. angaaende grevetitelen og de tre liljer, da de tidligere var af for gammel dato. Herpaa svarede Lionne i jan. 1665, at man i franske af kongen underskrevne statsakter aldrig brugte at sætte datoen in blanco, men at man var rede til at oversende Sehested et nyt brev med den dato, han ønskede. Saaledes laa sagen til marts 1665, da rigsskatmesteren — næppe uden sammenhæng med hans bestræbelser for at opnaa førsteministerstillingen i Danmark og tillige for at styrke sin position overfor de franske diplomater i Norden — Terlon og Courtin — der beskyldte ham for at være engelskvenlig — bad Lionne udtale til den danske resident i Paris Marcus Giøe, at Ludvig XIV. gerne saa, at Frederik III. fik meddelelse om udnævnelsen, »der jo er en ærlig sag og et venskabstegn« (estant honneste et obligeante), og give Terlon ordre til hos den danske konge »at tale om den paa en smuk maade for at faa den approberet«. Sehested vilde ogsaa være glad, hvis kongen af Frankrig skrev et par ord i sin egen haand til Frederik III. derom. »Sandheden er, at jeg stærkt ønsker, at denne sag udføres, og at man saa vel her som andet steds faar at vide, at kongen af Frankrig vil mig vel, hvad jeg vil stræbe at gøre mig fortjent til«. Længere tillader det bevarede materiale os ikke at følge Sehesteds bevægelser i denne affære. Muligvis har hans ry for at gaa Englands ærinde paa et tidspunkt, da Frankrig i den engelsk-nederlandske konflikt truede med at tage parti for Nederland, faaet den franske udenrigsminister til at vende det døve øre til hans bøn. I hvert fald ses han aldrig i Danmark at have anvendt den grevetitel, som den franske konge havde tildelt ham og hans efterslægt.

17. nov. 1663 skrev Lilliecrona fra København til den svenske rigskansler, at tiden vilde vise, om det blev Hannibal Sehested eller Frederik Ahlefeldt, som kom til at efterfølge grev Rantzau som »premierminister«. Hvilke følelser budskabet om, at hans holstenske medbejler ikke længere var til, og at førsteministerposten atter stod ubesat, har udløst i rigsskatmesterens sind, ejer vi ingen vidnesbyrd om. Der er fra Sehesteds ophold i England fra 19. (29.) nov. 1663 til 29. dec. 1663 (8. jan. 1664) og i Holland til slutningen af februar 1664 ikke bevaret nogle af de privatbreve til forskellige personer i den danske hovedstad, som under Parisopholdet bidrog til at kaste lys over hans stemningsliv. Der spores imidlertid i hans forhandlinger med engelske og hollandske statsmænd og i hans depecher til Frederik III. et friskere initiativ og en trang til store politiske kombinationer, som stikker af imod den mørke tone i de sidste maaneders korre-

spondance fra Paris, og som tyder paa, at han atter har fattet haab om, at der laa en virksom og ærefuld fremtid for ham i hans fædreland.

For Frederik III. laa hovedværdien af den af Sehested sluttede dansk-franske alliancetraktat deri, at den sikrede det danske rige fransk hjælp mod et svensk angreb, det angreb, for hvilket der i københavnske hof- og regeringskredse vedblev at leve en i virkeligheden ganske ugrundet frygt. For Sehested var den, saaledes som det skal vises i anden sammenhæng, i første linie et led i den politik, hvorved han stræbte at forene de to nordiske stater til politisk samvirken med støtte af de to vestlige kongeriger, dels for at sikre freden i Norden og Østersøomraadet, dels for at bryde Nederlands dominerende økonomiske, finansielle og politiske indflydelse dér. Det var fastsat i alliancetraktaten, at Sverige skulde indbydes til at tiltræde den, og det var aftalt mellem Sehested og Lionne, at en fransk gesandt — Sehested ønskede Terlon — i dette øjemed skulde sendes til Stockholm. Men Sehested betonedede tillige over for de franske ministre ønskeligheden af, at han selv paany drog til den svenske hovedstad for at faa forbundsforhandlingerne til at glide. Samtidig skulde der i København gennem den franske resident Antoine de Courtin, som i dec. 1662 havde afsluttet en handelstraktat med Sverige, træffes aftaler om en statsreguleret dansk-norsk-fransk samhandel, i fortsættelse af rigsskatmesterens herenhørende drøftelser med Colbert.

Sehested havde i aug. 1663 ønsket at nøjes med at gøre en »compliment« ved det engelske hof. Den allerede 1661 og 1662 fremtraadte interesse for et nøjere forbund med begge de nordiske stater var imidlertid, paa baggrund af den ny store kommercielle og maritime konflikt, hvortil det trak op mellem de to sømagter England og Nederland, saa stærk inden for engelske regeringskredse, at hans ophold i London kom til at strække sig over en maaned, i hvilken meget betydningsfulde forhandlinger mellem ham, Kong Karl II., lordkansler Clarendon og den ny statssekretær Sir Henry Bennet, adlet lord Arlington, fandt sted. Disse forhandlinger, hvori ogsaa Sir George Downing, Englands gesandt i Haag og hovedtalsmanden for en aggressiv britisk merkantilpolitik med front mod handelsrepublikken — med hvem Sehested under sit paafølgende ophold i Holland fik personlig kontakt — inddroges, resulterede i aftaler om, at Sehested efter sin hjemkomst skulde virke for et dansk-svensk-engelsk forbund, der for den danske konge vilde medføre, at han »udi adskillige maader meget dristigere kan disputere sin ret og højhed udimod Holland og deres (d. v. s. Hollændernes) skadelige prætentioner«. I sommeren 1663 var jarlen af Carlisle sendt til Moskva for at faa genoplivet den afbrudte handelsforbindelse mellem England og Rusland med ordre til paa tilbagevejen i Stockholm og

København at tilkendegive Karl II.s ønske om intimere venskab og mere omfattende handelssamkvem med de nordiske stater. Sehested aftalte nu i Haag, hvor Johan de Witts og Generalstaternes ringe imødekommenhed over for danske krav og ønsker var egnet til at skærpe hans forbitelse mod republikens nordiske politik, med Downing, at denne selv skulde komme til de nordiske hovedstæder, hvor han og rigsskatmesteren da i forening skulde lægge grunden til den britisk-nordiske blok, som skulde bringe det hollandske Østersødominium til fald. Det var en plan af største rækkevidde for baade nordisk og europæisk fremtidsudvikling. Tiden skulde vise, om den danske statsmand evnede at føre den igennem.

Hele Hannibal Sehesteds politiske virksomhed led imidlertid under den grundsvaghed, at hans position indenfor den danske regering ikke var saa fast, at han kunde forme et program med sikkerhed for, at Frederik III. vilde gøre det til sit. Det gælder baade hans indre- og hans ydrepolitiske gerning. En alvorlig hemske for virkeliggørelsen af hans nordiske politik var desuden den danske og den svenske regerings indbyrdes mistillid og Frederik III.s og hans militære raadgiveres drøm om en kommende revancheckrig mod nabomagten i øst. Paa det sidste punkt maatte Sehested sætte sin lid til, hvad England og Frankrig hver fra sin kant kunde udrette for at faa en nordisk samvirken i stand, og til hvad hans egen eventuelle sendelse til Stockholm formaaede. Hvad angaar hans stilling og indflydelse, maatte det trods alle angreb fra hjemlige fjender styrke denne, at han gennem sine forhandlinger i London og Paris havde skabt Danmark ny politiske forbindelser og tillige knyttet personlige baand, som ingen anden dansk minister besad. Paa ny fandt han det hensigtsmæssigt at lade sin konge faa et indtryk heraf.

Den gunst, som Karl II. under de tidligere Englandsophold havde vist Sehested, fornægtede sig heller ikke nu. Den danske rigsskatmester sejlede, fortæller den svenske legationssekretær Adam Mägerle, med kongen paa Themsens, og da han ikke havde ført sine kareter med fra fastlandet, skænkede Karl II. ham en af sine. Han og hans hustru og datter nød tillige den »extraordinære ære«, at de fik lov at køre helt ind i Whitehalls indre gaard, hvad ellers kun kongefamiliens medlemmer havde ret til, og han var sammen med greven af Waldeck kongens gæst ved en revy over livgarden, der afholdtes til ære for de to herrer. Derimod er det tvivlsomt, om Mägerle har ret, naar han skriver, at Karl II. havde givet Sehested 5.000 £ som lønrestance for hans tjenesteydelser i 1656. Sehested udtalte i hvert fald senere til den engelske gesandt i København Sir Gilbert Talbot, at »kongen af England aldrig gav nogen foræring, hverken som konge eller som privatmand«, og den civilliste, Parlamentet tilstod ham, tillod ikke

store extravagancer. Usikkert er det ogsaa, i hvilken udstrækning man kan fæste lid til Mägerles og den brandenburgske gesandt Chr. v. Brandts fortællinger om, at Sehested søgte at faa sin datter gift med en ung mand af den engelske højadel — v. Brandt nævnte bl. a. lordkansler Clarendons ældste søn, viscount Cornbury, hvem faderen dog foretrak at faa knyttet til en indflydelses- og godsrig engelsk familie. Usandsynlige klinger de dog ikke. Foruden at der sikredes Christiane Sophie en fremtid, som stod i forhold til hendes byrd og hans store kærlighed til hende, vilde han derved selv vinde et værdifuldt holdepunkt indenfor engelsk society, der — hvis strømmen gik ham for haardt imod hjemme — ved siden af den franske grevetitel maaske kunde skaffe ham en hæderfuld retræte.

Frem for alt søgte og opnaaede Sehested en ny varm anbefaling fra Karl II. til Frederik III. Den engelske konge bad i en latinsk skrivelse sin danske broder, samtidigt med at han meddelte ham, at der var givet Downing ordre til hos Generalstaterne at støtte de danske krav i den dansk-hollandske Guineastrid, indtrængende om at have fuld tillid til sin rigsskatmester som den bedst egnede til at knytte et fastere venskabsbaand mellem de to riger. »Thi der er viselig ingen, som med større flid og iver plejer at virke for vore fælles interesser«. Hertil føjede Karl II. en egenhændig fransk haandskrivelse, hvori han lykønskede Frederik III. til Sehesteds held i Frankrig og udtrykte sin tilfredshed med, »at de ting, som han havde foreslaet mig paa sin sidste rejse, befinder sig i samme stand, saa at de kan forhandles, naar det synes Dem godt«. Efter udtalelser om rigsskatmesteren, svarende til dem i den førstnævnte skrivelse, udtalte kongen det ønske, »at D. Majt. ikke bliver skinsyg over den agtelse og det venskab, som jeg nærer for ham. Jeg har jo kendt ham fra lang tid tilbage som en udmærket mand og en mand af ære og er saaledes interesseret i alle de velgerninger og fordele, som De lader blive ham til del«.

Der findes i det engelske rigsarkiv et brev fra Sehested til lord Arlington af 6. dec. 1663, hvormed han sender statssekretæren udkast til Karl II.s to breve til den danske konge. Han beder sin »store anmasselse« (grande presumption) undskyldt med, at formaalet alene er at sætte ham i stand til at uddybe den indbyrdes forstaaelse mellem de to stater. Ogsaa Sehesteds udkast er bevarede. Han havde grund til at være tilfreds med den maade, hvorpaa de var benyttede i de af det engelske kancelli udfærdigede skrivelser, der oversendtes ham med en høflig følgeskrivelse fra Arlington.

VIII.

HJEMKOMSTEN 1664. DET YDREPOLITISKE PROBLEM. OTTO SPERLING OG GUNDE ROSENKRANTZ. SEHESTEDS PEKUNIÆRE MELLEMVÆRENDE MED KRONEN. GABEL STATHOLDER. MAGTKAMPEN TILSPIDSES.

DA HANNIBAL SEHESTED 29. dec. 1663 (8. jan. 1664) forlod England, blev hans to damer foreløbig i London. Den franske gesandt de Comminge skrev dagen før til Lionne, at rigsskatmesteren »giver dem haab om hans tilbagekomst i løbet af fire maaneder«. Grevinde Christiane og hendes datter var endnu i London i april 1664, men rejste ikke længe efter til Holland, hvor de opholdt sig til ind i 1665, og hvorfra Sehested fra august 1664 gennem den danske resident i Haag ivrigt søgte at fremskynde deres hjemrejse, »da jeg har flere vægtige grunde, hvorfor det er nødvendigt, at hun (grevinde Christiane) ufortøvet begiver sig her-til«. Havde han ved afrejsen fra London tænkt sig muligheden af sin snarlige tilbagekomst, ændredes dette ved begivenhedernes udvikling. Hannibal Sehested skulde aldrig gense den engelske hovedstad.

Efter i Holland at have haft nogle vigtige drøftelser med Downing om den store plan og ført lidet udbyttegivende forhandlinger med De Witt og andre nederlandske statsmænd om de dansk-nederlandske tvistigheder afsejlede Sehested 17. (27.) febr. 1664 paa en galiot fra Amsterdam til Hamburg, hvor han 4. marts spiste til middag med den franske resident Bidal. Og en uge senere melder skatkammerets expeditionsprotokol triumferende: »Den 12. Martii kom Hans Excell. Hr. Rigens Schattmester fra Franckrig.«

To uger efter skrev Lilliecrona til rigskansler Magnus Gabriel de la Gardie, at Sehested siden sin hjemkomst ikke havde givet sig tid til at modtage nogen visit. Han undskyldte dette med sit arbejde i rentekammeret, hvor han opholdt sig fra morgen til aften. Der var visselig ogsaa nok at gøre med at faa bragt nogenlunde orden til veje i den danske stats-husholdning, thi regeringen havde i rigsskatmesterens fraværelse udstedt anvisninger paa statsindtægter i et saadant omfang, at der ikke blev noget til overs til hof- og søetatens underhold. Paa ny blev en omfattende af-

hændelse af krongods til statskreditorerne nødvendig. Dette krongodsudlæg, der fortsattes i 1665, blev Hannibal Sehesteds finansielle hovedindsats i det halvandet aar, det endnu forundtes ham at virke i Danmark. I øvrigt spores hans initiativ i en livligere virksomhed baade indenfor stats- og skatkammerkollegiet, baade hvad danske og — ikke mindst — norske sager angaar. En redegørelse i det enkelte for denne virksomhed skal dog ikke gives her.

Hannibal Sehesteds hovedkraft i denne periode viedes imidlertid rigets ydrepolitiske problemer i fortsættelse af den store ambassades forhandlinger. En mindre detail i den store vævning, han havde sat op, var underhandlingerne med den franske resident Courtin om etablering af en dansk-norsk-fransk samhandel og oprettelse af et fransk saltmonopol paa det dansk-norske marked mod en laanydelse til den danske konge. Vigtigere var Terlons virke i Stockholm (dec. 1664 - marts 1665) for at faa den svenske regering til at tiltræde den offentlige traktat mellem Danmark og Frankrig. Naar dette mislykkedes, tillagde Sehested den omstændighed, at han mod forventning holdtes ude fra de førte forhandlinger, en stor del af skylden. Den største interesse knyttede sig dog til de underhandlinger, som fra sept. 1664, efter at der i maj 1664 var indtraadt krigstilstand mellem de to sømagter i koloniomraaderne, førtes af Sir Gilbert Talbot i København og Henry Coventry i Stockholm — til Sehesteds skuffelse blev det ikke Downing, som sendtes til Norden, men ringere kræfter — for at faa forenet de nordiske stater med Storbritanien i det planlagte forbund. Blandt de vanskeligheder, Sehested her fik at kæmpe med, spillede baade den i danske regeringskredse udbredte mistillid til Sverige, kongens revanchelyst over for dette land og Ludvig XIV.s politik sin store rolle. Mod deres forventning, som især havde haft blikket fæstet paa Colberts anti-hollandske merkantilpolitik — der senere blev en saa stærk medvirkende aarsag til den franske krigserklæring mod handelsrepublikken i 1672 — valgte Ludvig XIV. efter længere tids nølen først og fremmest at spille sine kort saaledes, at han ikke fik Generalstaterne som modstandere ved iværksættelsen af sin plan om annexion af dele af de spanske Nederlande («krigen for dronningens rettigheder»), og kundgjorde i juli 1665, at han, hvis hans energisk gennemførte mægling mellem sømagterne ikke førte til noget resultat, vilde opfylde sine 1662 indgaaede allianceforpligtelser over for republikken. Der var kun faa i Danmark, som — i modsætning til den franske udenrigsminister Lionne — havde blik for, at Frankrig, der endnu ikke ejede en flaade af betydning, kun vilde kunne yde Staterne en højest begrænset hjælp mod en engelsk-nordisk koalition. Men ogsaa personlige momenter gjorde sig gældende. Et parti indenfor den danske regering med

Christoffer Gabel og kansler Peder Reetz i spidsen var stærkt hollandsk-orienteret, hvad der for Gabels vedkommende muligvis delvis hang sammen med private pekuniære interesser og ganske givet med, at han ikke ønskede, at den af rigsskatmesteren planlagte ydrepolitik skulde gaa af med sejren. De i København førte forhandlinger med de engelske, franske og hollandske gesandter og de gennem Jens Juel i Stockholm førte dansk-svenske forbundsunderhandlinger kom derved til at forme sig som den sidste og afgørende fase i kampen om indflydelse og magt mellem Hannibal Sehested og Christoffer Gabel.

Som før nævnt havde man efter grev Rantzaus død i nov. 1663 i København tippet baade Sehested og statholder Frederik Ahlefeldt som hans efterfølger i førsteministerstillingen. Sehested gav, efter at han i nov. 1665 for sidste gang havde forladt København og som Frederik III.s specialudsending havde taget ophold i Paris, abbé Paulmyer en karakteristisk af Ahlefeldt, der viser hans høje værdsættelse af dennes evner og politiske kundskaber. Her hedder det bl. a.: »Dronningen og prinsen¹ har den største agtelse for ham, og hvis en af dem regerede, menes det, at han ufejlbarligt vilde blive førsteminister«. Da dette nedskreves, var Hannibal Sehested død efter i et aar at have levet borte fra det danske hof. Vi tør da ikke med sikkerhed slutte, at dronningen ogsaa i 1663-64 ubetinget vilde være gaaet ind for Ahlefeldts kandidatur til posten som regeringschef med forbigaaelse af Sehested selv, der omgaves af glansen fra den franske alliancetraktat og sit venskab med Englands konge. Givet er dog, at den unge Holstener fra gammel tid indtog en plads i hendes gunst som ingen anden i konseillet. Og det er næppe udelukket, at naar Gabel i efteraaret 1663 ønskede Sehested hjem, var det bl. a. for at kunne spille ham ud mod statholderens eventuelle aspirationer. De intriger, der udspandt sig i de nærmest følgende maaneder efter Rantzaus død, unddrager sig vort blik. Men Frederik Ahlefeldt, der allerede 14. nov. 1663 var udnævnt til svigerfaderens efterfølger som statholder i Slesvig og Holsten, amtmand over Steinburg amt og guvernør i Sønder-Ditmarsken, blev ikke i denne omgang det danske riges førsteminister. Sehested siger i sin ovennævnte karakteristisk af Ahlefeldt, at han er »stædig i sine anskuelser i den grad, at han ikke skyer at indlade sig i skænderi i konseillet, ikke blot med private, der mod-siger ham, men med kongen selv; det er ud fra kendskabet til denne mangel, at han holder mere af at leve i Holsten end i København«. Har Gabel over for kongen udnyttet denne for en hofmand afgørende svaghed hos den unge adelsmand?

¹ d. e. Prins Christian.

Det var imidlertid sikkert ikke for at bane vej for Hannibal Sehested til førsteministerposten, at Gabel fik Ahlefeldt fjernet. Det er ganske betegnende, at man ikke længe efter rigsskatmesterens hjemkomst begyndte at tale nedsættende om hans ambassades resultater, og at der ymtedes om, at han i Holland skulde have foretaget sig noget, som kongen ikke bifaldt. Samtidig vakte hans skarpe optræden mod Generalstaternes fordringer ilde eftertale i Haag, hos den hollandske resident i Danmark Le Maire og i danske hollandskorienterede kredse. Af forholdet mellem rigens skatmester og hans rentemester giver den svenske agent Peter Chambers i brev til M. G. de la Gardie af 18. april 1664 et interessant snap-shot: »For nogle dage siden kom Hannibal Sehested paa renteriet og sendte bud efter Gabel, om han vilde komme op; han havde noget af importance at tale med ham. Han (Gabel) excuserede sig ikke at kunne komme, thi han havde noget for Hans Majt. under hænder. Saa gik Hannibal selv ned til ham og kunde ingen audience faa, men maatte gaa lige klog bort igen. Dette er sandt.«

Forskellige forhold bidrog til at gøre Sehesteds stilling vanskelig. I april 1664 lod Frederik III. Corfitz Ulfeldts mangeaarige fortrolige ven og huslæge dr. Otto Sperling (d. æ.) arrestere i Hamburg og føre til Blaa-taarn, hvor han i de følgende maaneder af en kommission bestaaende af rigsraad Ove Skade, Dr. Peter Bülche, Christoffer Gabel og sekretær i cancelliet Zacharias Lund, hvortil senere føjedes sekretær Erik Krag og andre, underkastedes en række forhør — bl. a. for at efterspore en eventuel forbindelse mellem Ulfeldt og hertugen af Gottorp — baade før og efter, at han 28. juli af hofretten dømtes fra ære, liv og gods for majestætsforbrydelse. Denne genopripen af Ulfeldtsagen og faren for, at Sperling, som altid havde været hans uven, kunde fremkomme med for ham ugunstige udtalelser, maatte være rigsskatmesteren i høj grad pinlig. Det var samtidig ikke fremmede for hans nordiske forstaaelsespolitik, at den svenske regering protesterede mod fængslingen af Sperling, der som vikar i det hamburgske domkapitel hævdedes at staa under dens protektion, beskyttede Ulfeldts sønner og foretog rustninger, der — uden grund — i Danmark vakte frygt for et nyt angreb. Ved samme tid følte den ende, det tog med rigsraad Gunde Rosenkrantz,¹ som et slag for den danske adel som helhed. Rosenkrantz, der havde vist sin utilfredshed med udviklingen efter 1660 og tillige vakt kongens uvilje ved sine mislige pengetransaktioner og de sager, som i den anledning rejstes mod ham ved højesteret, hvor han selv var assessor, rejste kort efter nytaar 1664 til omslaget i Kiel og aflagde

¹ Se om denne ovenf. s. 243 ff., 288.

paa tilbagevejen besøg hos hertugen af Gottorp. Frederik III. havde ikke glemte de indrømmelser, han 1658 og 1660 havde maattet gøre Gottorp, var vidende om, at der i maj 1661 var sluttet en hemmelig svensk-gottorpsk forsvarstraktat mod Danmark, harmedes over hertugens forsøg paa at hindre genopbygningen af de kongelige fæstningsværker ved Christianspris og mistænkte ham for at have haft forbindelse baade med Corfitz Ulfeldt og La Roche Thudesquin. Intet under, at han tog rigsraaden hans besøg paa Gottorp højst unaadigt op. Da kongen til sidst nægtede at sidde i højesteret med Gunde Rosenkrantz, følte denne sin stilling saa uudholdelig, at han i juli 1664 tog den desperate beslutning at flygte til Sverige, hvor han søgte den svenske konges protektion og i et brev til sine »medbrødre« i raadet bittert klagede over den behandling, der var blevet ham til del. Rygtet fortalte, at mange andre danske adelsmænd vilde følge hans eksempel, og at standens længe ulmende misfornøjelse nu vilde komme til udbrud. Fra regeringens side udarbejdedes et modskrift mod de rosenkrantzske paastande, som bl. a. beskyldte ham for at tilstræbe »forrige tiders fordærvelige væsens restitution«. Og maaske var det, som A. D. Jørgensen formoder, ikke uden sammenhæng med Rosenkrantzsagen, at kongen 17. sept. 1664, med henvisning til den daarlige finantstilstand, gav skatkammeret ordre til at holde afregning med de syv rigsraader, som ingen embeder beklædte, og nedsætte deres gager fra 3.000 til 1.000 rdl.

Skønt Sehesteds forhold til Gunde Rosenkrantz aldrig havde været hjerteligt, maatte ogsaa hans stilling paavirkes af den skygge, som faldt over den stand, han ved fødselen tilhørte, og kongens øgede mistænktsomhed over for dens stemninger.

Hertil kom, at de med Courtin førte forhandlinger om saltmonopol og laan ikke førte til noget positivt resultat, og at det trak ud med afsendelsen af den franske gesandt til Norden, som Sehested havde bebudet. »Den omstændighed, at Hr. Terlons rejse opsættes saa længe, skader meget hans (rigsskatmesterens) kredit«, skrev Lilliecrona allerede 29. april. Med stor utaalmodighed gik Sehested og afventede baade Terlons og de engelske gesandters ankomst. Hans mismod og hans nervøsitet var kendeligt i stigen. I midten af juni hørte Lilliecrona, at han skulde have faaet ordre til at ledsage prins Christian til Norge i anledning af den tilstundende herredag i Christiania. Talte rygtet sandt, er det vanskeligt at sige, om vi her staar over for en aktion fra hans fjenders side for — ligesom i juli 1661 — at faa ham fjernet fra hoffet for længere tid, eller om han selv har ønsket temporært at ombytte den kvalme københavnske med den norske luft. Maaske var han ikke uvidende om, at Gyldenløve forberedte store reformer i hans egen aand. Sandsynligheden taler dog for, at Sehesteds interesse

i øjeblikket rettede sig stærkere mod Vesteuropa og mod Sverige end mod hans gamle statholderrige. Det blev i august Reetz, som sendtes til Norge. Men hvor usikker Sehested følte sig, ses af hans udtalelser til Courtin i begyndelsen af juni. »Denne minister,« skriver den franske resident, »siger undertiden selv, at han ikke ved, om han ikke skal vælge Frankrig eller England eller i yderste nødsfald Holland for at drage sig ud af affærerne.« »Jeg tænker dog,« tilføjer Franskmanden med et smil, »at han ikke vilde være noget mindre i disse lande, end hvad Josef blev i Ægypten.« En maanedes tid senere lod Sehested abbé Paulmyer forstaa, at han paatænkte en snarlig rejse til Holland, England og Frankrig, en rejse, som synes at have haft sammenhæng med planer ved det danske hof om en mægling i striden mellem England og Generalstaterne, men som senere opgaves. Naar rigsskatmesteren i september omgikkes med planer om en rejse til Rendsborg, var det for dér at mødes med Terlon, for at de kunde træffe forhaandsaftaler om, hvorledes formaalet for den franske gesandts sendelse bedst skulde naas — hvad Terlon dog afbøjede.

En paatrængende opgave for Sehested var det at faa ordnet sit gælds-mellemværende med kronen i anledning af de summer, han paa sin egen kredit havde skaffet til udgifter, forbundne med ambassaden, og i det hele faa stabiliseret sine pekuniære forhold.

Som tidligere nævnt¹ var St. Knuds Kloster i marts 1662 blevet formelt tilskødet Sir William Davidson, med hvem Sehested derefter vilde forhandle om afbetaling af en del af sin gæld. Davidson nægtede imidlertid, da det kom til stykket, at have med andet at gøre end sin egen fordring paa rigsskatmesteren. Skøde og følgebrev leveredes saa tilbage i kongens eget kammer. En ordre til rentemestrene af 19. april 1664 befalede nu, at klostergodset til hjælp for Sehested skulde udlægges til landsdommer Jens Lassen — en af kronens største kreditorer — for hans fordring paa kronen, mens lige saa meget gods andet steds, som klostergodset var værd, skulde udlægges til andre af kronens kreditorer mod, at de paatog sig at betale saa meget af Sehesteds gæld, som svarede til klostergodsets værdi. Da rigsskatmesteren til udgifterne ved sin ambassade havde været nødt til i sit eget navn at laane hos Gabriel Marselis, Davidson og Emanuel Texeira henholdsvis 15.000, 12.000 og 10.000 rdl., skulde der desuden udlægges kron-gods til betaling af disse 37.000 rdl. Dette skulde »uden nogen snak eller jalousi mod merbemeldte Hr. Hannibal Sehested« forrettes af samtlige rentemestre.

21. april fik rigsraad Henrik Gyldenstjerne til Skovsbo og landsdom-

¹ Se ovenf. s. 381 f.

mer Christian Urne til Aarsmarke befaling til i overværelse af Sehesteds fuldmægtige at overlevere »St. Knuds amt« til Jens Lassen. 4. august udgik derpaa ordre til skatkammeret om at foretage afregning med rigsskatmesteren, baade hvad angik udlægget af St. Knuds amt, den ham 21. aug. og 1. okt. 1660 tillagte pension og gage, Christian IV.s obligation paa 46.482 rdl. og hans udgifter paa ambassaden. Allerede dagen efter forelaa en af skatkammeret udarbejdet »endelig afregning«, som opgjorde Sehesteds mellemværende med kronen paa følgende maade: Der tilkom ham St. Knuds klostergoods' værdi, som af renteskriver Jens Sørensen var beregnet til 108.869 rdl. Hertil kom samtlige udgifter til ambassaden, indbefattet nogle af kongen i Paris bestilte karosser, nemlig 130.000 rdl. I betragtning af den »solennité«, hvormed Frederik III. havde ønsket ambassaden udstyret, og af dens langvarighed er dette beløb ikke overvældende stort. Men det vilde unægtelig have været mindre, hvis kongen var gaaet ind paa rigsskatmesterens forslag om en indskrænkning af train og pragtudfoldelse. Endelig havde Sehested indtil 1. maj 1664 til gode i pension og gage 21.500 rdl. og af sin fordring fra Christian IV.s tid 22.000 rdl. Ialt en sum paa lidt over 282.370 rdl.

Til Gabriel Marselis var der for hans udlæg til ambassaden indtil febr. 1664 betalt 91.000 rdl. af norske toldmidler. Til dækning af rigsskatmesterens private gæld, inklusive de 37.000 rdl., han havde laant til ambassadeudgifterne, udlagdes der i juni-august 1664 krongods for 170.991 rdl., nemlig foruden St. Knuds klostergoods (2168 tdr. htk.), vurderet til 108.869 rdl., 1242 tdr. htk. spredt gods til en værdi af c. 62.122 rdl. De kreditorer, som fik mest udlagt, var Gabriel Marselis (54.305 rdl.), A. B. Berns' arvinger (41.238 rdl.), Henrik Müller (24.000 rdl.), Joachim Irgens (12.003 rdl.) og landsdommer Jens Lassen (6.154 rdl.). Jens Lassen fik ved den endelige ordning altsaa kun en mindre del af St. Knuds klostergods. Sehesteds fordring paa kronen var herved reduceret til lidt over 20.378 rdl., af hvilken sum rentemestrene Sten Hohendorff, Mogens Friis og Henrik Müller i en forestilling til kongen af 15. aug. 1664 foreslog at betale ham 378 rdl. kontant og udstede en kongelig obligation for de resterende 20.000 rdl., som med 6% rente skulde betales ham i løbet af 4 aar fra 1. maj 1664 med fjerdedelen aarlig af hofetatens kasse. Dette approberede Frederik III. 16. august, hvilken dato den nævnte obligation udstedtes.

Halvt i smug var der ved Karl II.s anbefaling og dronning Sophie Amalies indgriben gjort skridt til at hjælpe Hannibal Sehested ud af det kreditortryk, som havde pint ham i over en halv snes aar. Men foræringen af St. Knuds klostergoods blev ogsaa — naar undtages den birkeret, som 3. jan. 1665 tildeltes gaardene Iversnæs og Tybrind — den sidste pekuniære

gunstbevisning, som Frederik III. ydede sin rigsskatmester. Det er i allerhøjeste grad misvisende, naar C. Christiansen ved 1665 betegner ham som den rigeste af formueejerne i Københavns fornemme Strandkvarter. Dels boede han ikke i Strandkvarteret, men i Købmagergade, hvor han havde erhvervet en gaard til en værdi af 3200 rdl. Dels var alt, hvad han havde faaet af kongen, jo gaaet i hans kreditorers lommer, og han frigjordes langt fra helt for sin ældre gæld og nødtes til at stifte ny for med sin familie at existere nogenlunde i overensstemmelse med sin stand og charge. Under opholdet i Paris havde han maattet laane 26.000 rdl. af Terlon mod pant i juveler. Fra opgørelsen i aug. 1664 og til sept. 1665 tilkom der ham i gage, pension og afbetaling og forrentning af hans fordring i henhold til obligationen af 16. aug. 1664 mindst 36.000 rdl. Men der anvistes ham i dette tidsrum efter en i skatkammeret foretaget opgørelse af juli 1667 kun ca. 20.000 rdl., idet der bl. a. intet som helst udbetaltes ham af pensionen. Og 2. termin af sin obligationsfordring — 5900 rdl. — maatte han 21. marts 1665 transportere til en norsk kreditor, borgmester Anders Madsen i Tønsberg, mens en anden norsk fordringshaver, vicelagmand i Tønsberg Niels Toller 21. marts og 20. juni fik anvisning paa 4320 rdl. af hans 1665 og 1666 forfaldne aarsgage. Da han i okt. 1665 traf forberedelser til den rejse til Vesteuropa, der skulde blive hans sidste, hørte Courtin fra fortrolig side, at han til sine rejseudgifter havde laant 1.000 rdl. af en privat bekendt. Lilliecrona erfarede ved samme tid af den hollandske resident Le Maire, at Generalstaternes gesandt i Danmark Amerongen havde forstrakt rigsskatmesteren 4.000 rdl. mod hans løfte om i løbet af nævnte maaned at komme til Haag for at deltage i de dansk-nederlandske forhandlinger. 5. oktober ydedes der ham af Gabel et forskud paa 1.200 rdl.

Da Sehested i nov. 1665 tiltraadte rejsen, tillagde kongen ham til dækning af udgifterne paa denne 1.000 rdl. maanedlig af de subsidier og laan, han kunde skaffe den danske krone i Holland, England og Frankrig, og af hvilke han desuden skulde betale abbé Paulmyer og residenterne Giøe og Petkum deres resterende gage. Hans rejsekasse ved udfærden maa have været yderligt slunken, da han 20. november var nødt til at optage 200 rdl. hos amtsskriveren i Pinneberg. Og trods ordrer til den danske gesandt i Haag Paul Klingenberg om af de af Generalstaterne betalte subsidiepenge at sende rigsskatmesteren i Paris hans deputat, skyldtes der en maaned før hans død Sehested 7.000 rdl. af dette i betragtning af hans udgifter som kongens repræsentant ved det franske hof meget sparsomt tilmaalte beløb. Gentagne gange klager han i breve til Frederik III. og Biermann over bitter pengesnød, maatte optage laan hos den danske konges franske finans- og

handelskommissær Honoré Bonneau og sætte en del af sit løsøre i pant og efterlod ved sin død en meget betydelig gæld til franske og andre kreditorer.

I sommeren 1667 anmodede Sehesteds enke, Fru Christiane, i et bønsskrift til kongen om, at den afdødes resterende pension, gage og obligationsfordring maatte blive hende udbetalt, og at gagen fra hans dødsdag 13. (23.) sept. 1666 til 1. maj 1667 samt nogle extramaaneder af hans gesandtdeputat naadigst maatte tillægges hende som et »naadsens aar«, bl. a. for at betale hans gæld i Frankrig. Kammerkollegiet fandt, at der paa obligationen og som gagerest skyldtes den afdøde rigsskatmester 11.126 rdl., muligvis mere. Hvad han havde oppebaaret af sit gesandtdeputat var ikke kollegiet bekendt, og med hensyn til pensionsfordringen fra 1. maj 1664 til 13. sept. 1666 — ialt 14.218 rdl. — og »naadsensaaret« — 3.764 rdl. for gagens vedkommende — overlod man til kongens naadigste vilje, i hvilket omfang de burde godtgøres. Man fremdrog ved samme lejlighed, at Frederik III. i 1657 havde betalt adelsmanden Christen Skeel Jørgensen af Bøvling lens indkomst 920 rdl., som Sehested skyldte ham, en sum, der med rente og rentesrente nu var steget til 1375 rdl., og at Fru Christiane i »prinsessestyr« skyldte 1200 rdl.

Skønt det var Frederik III. bekendt, at hans afdøde udsending og rigsskatmester skyldte en halv snes tusinde rdl. eller mere til Bonneau og andre kreditorer i Paris, og havde en betydelig gæld baade til Terlon, sekretær i Tyske Kancelli Mathias Klein, sin tjener Hans Knudsen, købmand Cort Heinrich Mercher i København og forskellige, der havde leveret materialer til ombygning af hans gaard i Købmagergade — i hvilken gaard med indbo de nævnte københavnske kreditorer ved aabne breve af 2. april og 2. maj 1667 fik sikkerhed for deres fordringer — gjorde han intet skridt til at betale Fru Christiane hverken, hvad der tilkom hende i henhold til hans udstedte breve eller obligation, eller hvad hun æskede af hans naade. Først efter hans død — kort før hans halvsøster Fru Christianes — og efter Christoffer Gabels fald gik hans søn og efterfølger Christian V. i marts 1671 ind paa en ordning med Christiane Sophie Sehested, repræsenteret ved den mand, hun efter faderens død havde ægtet, rigsfriherre Wilhelm Frederik Wedell, senere lensgreve til Wedellsborg. Han anerkendte herved, naar der var fradraget 3600 rdl. i prinsessestyr, en fordring paa kronen fra den afdøde rigsskatmesters side paa 25.328 rdl. Men friherre Wedell og hans hustru maatte som vederlag nøjes med patronatsrettigheder til og tiender af nogle fynske kirker, vurderede til ialt 9.626 rdl., saaledes at der blev »udi denne forhandling til profit« for kongen 15.702 rdl. Mod at Fru Wedell overlod ham sine juveler til et beløb af 36.000 rdl. og hendes

mand gav afkald paa en ham 1670 tillagt aarspension paa 1200 rdl., forpligtede han sig samtidig til at betale hendes faders gæld til chevalier de Terlon med 40.000 rdl.

Det har været en almindelig anskuelse blandt danske historikere, at Hannibal Sehested som rigsskatmester levede over evne, at han altsaa selv var skyld i sine privatøkonomiske vanskeligheder. De her meddelte oplysninger tjener næppe til at støtte denne anskuelse. Men katastrofen i 1651 kastede sin slagskygge over hele hans senere liv ogsaa i pekuniær henseende. Aldrig formaaede han, trods den kongelige gave i 1662, at blive en gældfri mand, naar han skulde opfylde de repræsentative pligter, som hans høje rang og store stilling paalagde ham baade hjemme og ude. Frederik III. havde én gang — under paavirkning fra forskellig side — vist sig virkelig gavmild over for sit riges ypperste politiske og administrative kraft. Senere kan han ikke frikendes for baade smaalighed og karrighed i behandlingen af sin minister. I betragtning af, at det var ham, som i 1651 havde voldt Sehesteds fuldstændige økonomiske ruin, og i betragtning af den vældige indsats, den faldne norske statholder efter 1660 øvede i hans tjeneste, er det vanskeligt ikke at slutte sig til Hans Svanes bitre betragtninger over det ønskelige i at yde fortjente statstjenere et underhold, som »muneris sufficiat conditioni«.¹

Det hensigtsmæssige i at give en samlet skildring af Sehesteds privatøkonomiske status har ført os adskillige aar frem i tiden fra det, der var vort udgangspunkt, hans opgørelse med kronen i aug. 1664. Vi har fulgt ham frem til det sidste svære aar i udlændigheden, da Christoffer Gabel endelig ubestridt var kongens højre haand og mødte sin tidligere medarbejder og rival med isnende kulde, og til aarene efter hans død, der gav allehaande fjendtlige bagvaskelser og intriger uhemmet spil. Endnu var kampen for æren og indflydelsen ikke kæmpet til ende. Men modstanderen havde vundet et betydningsfuldt skridt frem.

Ved samme tid som Sehesteds pekuniære mellemværende med kronen ordnedes og vel ikke uden sammenhæng hermed fik ogsaa Gabel for sit vedkommende en ordning i stand vedrørende sine seneste fordringer paa statskassen. 30. april 1664 befalede kongen skatkammeret, at der skulde gøres rentemesteren rigtig afregning for hans forstrækninger til »adskillige vore betjente«, og da fordringerne 21. maj var opgjort til 39.865 rdl., fik skatkammeret 7. juli ordre om, at dette beløb skulde udbetales ham kontant af dem, som fik udlæg i jordegods. Da hele fordringen ikke kunde dækkes ad denne vej, maatte Gabel imidlertid finde sig i for en større del af

¹ Ovenf. s. 341.

summen 22. juli at faa skøde paa det fra Kaj Lykke inddragne gods Rantzausholm med samme rettigheder, som adelen nød. Man synes bag denne ordning at spore rigsskatmesterens forestillinger om nødvendigheden af at beholde rede penge til de løbende udgifter — den tanke, som prægede hele udlægspolitiken. Er det et tilfælde, at tanken om Rantzausholms tilbagevenden til kronen rejstes strax efter, at Sehested i nov. 1665 havde forladt København som en mere eller mindre slagen mand? Men kongens yndling fik et smukt vederlag for ofret, idet Frederik III. ved brev af 1. aug. 1664 opløftede ham i dansk adelstand for hans tro tjeneste, »især da vi opnaaede arveretten i vore kongeriger og lande«, og udnævnte ham til gehejme-stats- og kammerraad samt statholder i København med en aarsgage af 6.000 rdl. — samme gage, som rigsskatmesteren og kansleren oppebar — »imedens og al den stund, han udi denne tjeneste forbliver, hvorved vi ham des imidlertid imod alle og enhver kongeligen agter at maintainere og forsvare, forbydendes alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre eller udi nogen maade forfang at gøre«.

Christoffer Gabel var hermed blevet Frederik Ahlefeldts efterfølger paa den københavnske statholderpost, der før i tiden havde været et springbrædt til rigshofmesterembedet. Samtidig var han frigjort for stillingen som Sehesteds underordnede i skatkammeret, idet han naturligvis fratraadte som rentemester. Men han vedblev som assessor at bevare sin indflydelse i finansforvaltningen. Førsteminister blev han ikke — om der skulde udnævnes en ny indehaver af denne højeste charge, svævede stadig i det uvisse — men han havde faaet officielt stempel som medlem af kongens højeste og intimeste raadgiverkreds. Og hans indflydelse var rodfæstet som aldrig før.

Hos de gamle dansk-adelige rigsraader vakte det »stor jalousi«, fortæller Lilliecrona, at se den holstenske opkomling i slotskirken tage sæde efter den afgaaede norske statholder Hr. Niels Trolle. Maaske har A. D. Jørgensen ret, naar han i den stedfundne ophøjelse af kongens borgerlig-fødte tyske favorit ser »kongemagtens svar paa den udfordring, Gunde Rosenkrantz 14 dage i forvejen havde sendt den fra Helsingborg«.

Det er, i betragtning af det modsætningsforhold, som bestod imellem Gabel og dronningens kammertjener Jacob Petersen, bemærkelsesværdigt, at ogsaa denne i foraaret og sommeren 1664 nød meget store pekuniære begunstigelser. Tør vi her spore en bestræbelse fra rigsskatmesterens side paa at knytte Jacob Petersen og gennem ham dronningen fastere til sine interesser? Naar Conrad Biermann 6. juni som kongens »stats-secretarius« fik tillagt 1200 rdl. aarligt af det søndenfjeldske Norges toldmidler, kan det derimod være tvivlsomt, om det er Sehested eller Gabel, der har været

hans fortaler. Lilliecrona, der efterhaanden, som sin forgænger Duwall, fik et ganske godt indblik i danske hof- og regeringsforhold, vidste nemlig senere at fortælle, at Biermann vel efter hjemkomsten fra den franske ambassade havde været »meget attacheret hos Hr. Hannibal« i haab om gennem ham at gøre karriere, men da han saa sig skuffet i denne forventning, indsmigrede sig hos sin landsmand Gabel og ved hans hjælp fik en donation af kongen med løfte om at »blive admitteret i raadet«. Medvirkende til denne frontforandring kan ogsaa have været, at rigsskatmesteren i en bestemt sag — angaaende trælasttienden af Christiansands distrikt — optraadte mod Biermanns svigerfaders, generaltoldforvalter Daniel Knoffs interesser. Vi vil inden længe finde Biermann som Gabels tilhænger.

Udviklingen siden hans hjemkomst havde ikke været Hannibal Sehested gunstig. I august, den maaned, i hvilken Gabels store ophøjelse fandt sted, viste der sig imidlertid visse lysninger paa hans himmel. Trods trusler om tortur havde man ikke kunnet aftvinge Sperling noget, som vidnede mod hans eller andre danske adeliges loyalitet. Og der indløb nu fra Frankrig og England meddelelser om, at henholdsvis Terlon og gesandterne Talbot og Coventry snart kunde ventes til Norden. »Den fordel af Hr. Hannibal Sehesteds underhandling i Frankrig, hvoraf man en tid gjorde saa meget væsen, og dog senere ansaa for ringere, bliver paa ny omtalt ved hoffet med store ord«, skrev Lilliecrona 29. august, »og man gør sig ikke liden forhaabning om den kommission, som Hr. Terlon skal medbringe til fuldkommeligent at afgøre og tilendebringe alt, hvad der i det seneste med Frankrig afsluttede forbund er lavet paa begge sider«.

19. sept. 1664 ankom den livsglade engelske kavalér Sir Gilbert Talbot — hvem rigsskatmesteren kendte fra sit ophold ved den engelske konges exilhof 1656-58, og som under prins Christians ophold i London 1662 havde været attacheret denne — fra Helsingør til København, modtaget en halv mils vej nord for byen af prins Christian, der baade da og siden gav udtryk for sin store taknemlighed for den gode modtagelse, han havde faaet ved Karl II.s hof, og sin vilje til at fremme den engelske konges interesser. 24. september havde han privataudien hos kongen paa Rosenborg i overværelse af Schack, Sehested, Reetz og Gabel. I de forhandlinger — de første af storpolitisk natur, som fandt sted i København siden freden i 1660 — om »et hemmeligt fast forbund« mellem Storbritannien og Danmark, som nu tog deres begyndelse, var Sehested og Gabel — med Biermann som sekretær — kommissionærer fra dansk side. Da Gabel imidlertid ikke kunde Engelsk og var meget lidt stiv i Fransk, og da man fra engelsk side med rette i rigsskatmesteren saa hovedhjørnestenen for det ønskede forbund, traadte den nybagte statholder her meget stærkt i skygge. Det

samme var tilfældet under jarlen af Carlisles ophold i den danske hovedstad fra 27. oktober til 15. dec. 1664, der fejredes ved en række festligheder — bl. a. da kongen, dronningen og prins Christian stod faddere til jarlens nyfødte søn Frederick Christian — ved hvilke Sehested spillede en meget fremtrædende rolle. Endelig ankom i slutningen af oktober den gnistrende Gascogner Terlon til byen for at opvarte kongen og forhandle med Sehested, før han drog videre til Stockholm. Carlisle, der havde ord for at tage et højt bæger, skildrer i et brev til Arlington København som gildernes by. »Monsieur Terlon and Hannibal Sested contribute much to that, who are fit to rule the world for matter of good company. We shall do it in jest and, I hope, some of our Masters in earnest.« Intet under, at rigsskatmesteren i brev til Marcus Giøe i Paris skildrede sig selv som »overvældet af forretninger ved de uafbrudte forhandlinger med de fremmede ministre og den daglige beskæftigelse med skatkammersagerne.«

Sehesteds sammenkomster med de engelske gesandter vakte en del uro hos den hollandske resident Le Maire og i de danske hollandskvenlige kredse. Kansler Reetz var desuden, siger Le Maire, meget skinsyg over at blive holdt uden for forhandlingerne. Han begyndte at ane, at rigsskatmesteren i England havde indladt sig i drøftelser, der var holdt skjult for kancelliets leder, og søgte nu »en god lejlighed til at stille ham i et daarligt lys«. »Alligevel,« sukkede Hollænderen, »da Hannibal er snedig, og har Gabel, som formaar alt, paa sin side, er det at frygte, at de vil sejre over den svage kansler, som er en overmaade varm ven af den nederlandske stat.«

At Gabel i kraft af sin fortid og sine forbindelser maatte hælde til hollandsk side, kan der ikke være tvivl om. Begivenhedernes udvikling skulde ogsaa tydeligt vise det. Men de engelske gesandters ankomst til hans hovedstad og den engelske konges varmt udtalte ønske om en nøjere politisk forbindelse med sin danske onkel, en forbindelse, som sammen med alliancen med Frankrig vilde tillade ham at optræde med større eftertryk i tvisten med handelsrepublikken, har aabenbart i ikke ringe grad vundet Frederik III. for Sehesteds ydrepolitiske planer. Og Gabel, der efter Sehesteds karakteristisk »gør sig ivrige anstrengelser for at opdage, i hvilken retning kongen hans herres tilbøjelighed gaar, og altid følger, hvor den peger hen«, fandt det øjensynligt indtil videre hensigtsmæssigt at virke paa linie med rigsskatmesteren. Han ejede jo ogsaa saa ringe erfaring i storpolitikens spil og følte sig som en spurv i tranedans mellem de fornemme fremmede verdensmænd. Men han frygtede samtidig og modarbejdede underhaanden Sehesteds atter voxende indflydelse.

Det er sikkert i denne frygt, at vi skal søge aarsagen til, at rigsskat-

mesterens talerør over for dronning Sophie Amalie, kammertjener Jacob Petersen i nov. 1664 fik tilladelse til at maatte »paa nogen tid udrejse til sit helbred at erlange«. Det drejede sig nemlig ikke blot om en kortere kurrejse, men om et exil i unaade. Den begavede Sydslesviger tog først sin tilflugt til dronningens brødre, hertugerne af Braunschweig-Lüneburg, skabte sig siden en smuk position i Holland og udnævntes af Kejseren til rigsbaron under navnet »von Petersen«. Men saa længe Gabel sad inde med magt og myndighed i Danmark, forfulgtes han af dennes had, skønt dronningen og hendes sønner vedblev at være ham bevaagne. De nærmere omstændigheder ved Jacob Petersens flugt har ingen samtidig kilde overleveret os, og naar Lilliecrona senere skrev, at »hele intrigen kommer fra fruentimmerne, som har paataget sig al skylden for at salvare de andre«, bliver man ikke klogere. At affæren var af ikke ringe politisk rækkevidde fremgaar imidlertid af residentens ord 13. febr. 1665: »Ved den unaade, hvori kammertjeneren Jacob er faldet, opdages mange intriger, og hans venner tager det parti saa højt an, at de offentlig tvistes med de andre (att de andra offentligen querellera).«

For Gabel var det samtidigt i høj grad ønskeligt at skabe en modvægt mod rigsskatmesterens paavirkning af kongen. Gehejmeraadets førstemand Hans Schack var nu præget af alder og svagelighed, og, som den svensktyske diplomat Esaias Pufendorf i marts 1665 skrev til den svenske regering, »intrigerne ved hoffet er ham for kunstige, saa han ikke drister sig til at blande sig i dem, men lever indifferent«. Der er, som vi har set,¹ ogsaa spor af, at han ikke følte sig rigtigt hjemme i den ultra absolutistiske, adelsfjendtlige fløj, som repræsenteredes af Gabel og Paul Tschering. Han var i det hele taget ikke egnet til hverken at danne den »contrepoid« mod statholderen, som i følge Pufendorf mange ønskede, eller til at afgive en solid støtte for Gabel og hans venner mod rigsskatmesteren og hans indflydelse. Der kan under disse forhold næppe være tvivl om, at det var Gabel, som 27. okt. 1664 fik ansat den i det gottorpske Husum fødte Paul Würtz, der indtil 1660 havde været i svensk krigstjeneste og var steget til generaløjtnant, vicegeneralguvernør i Pommern, guvernør i Stettin og friherre til Örnholm (Finland), som dansk feltmarskal med en aarsgage paa 6.000 rdl. Würtz vandt snart en ikke ringe yndest hos kongen. »Hr. Gabel har heri,« siger Pufendorf, »en særlig reflexion og benytter sig af de gode entretiens, som Hr. Würtz kan give, for at Hs. Kongl. Majt. kan have en mand omkring sig, med hvem han kan vænne sig til at tale, og saaledes ikke Hr. Hannibal alene besidde kongens øre,

¹ Ovenf. s. 277 f.

som det hidtil har været tilfældet.« Ikke længe efter Würtz's ansættelse skal han have haft et heftigt sammenstød med Sehested i en af kongen i jan. 1665 nedsat kommission, hvori foruden de to herrer Lente og Bülche havde sæde, til behandling af nogle af en løjtnant Morten Sigismund Svenge fremsatte forslag, der bl. a. gik ud paa at hindre underslæb ved militsen. Han kom ogsaa i modsætning til den i 1661 ansatte hollandskfødte overinspektør over fæstningerne Henrik Ruse (Rüsensteen) og til Schack. I sommeren 1665 var han paa tale som den nys afgaaede Ebersteins efterfølger som øverstkommanderende i Hertugdømmerne, og der opsattes i oktober s. a. udkast til instrux for ham som generalguvernør over milit og fæstninger i Slesvig og Holsten. Han gjorde imidlertid sin overtagelse af denne post betinget af, at han, som forgængeren, blev helt uafhængig af krigskollegiet, hvad dette bestemt modsatte sig. En tid stiledede han, ifølge Lilliecrona, efter at blive dansk rigsraad, men forlod 18. nov. 1665 pludselig København og bosatte sig i Hamburg, indtil han 1668 blev øverstkommanderende over Generalstaternes hær. Efter den svenske residents meddelelser skal han da ogsaa være kommet paa kant med Gabel. Da feltmarskallens afrejse fra København fandt sted umiddelbart efter, at Sehested halvvejs i unaade var sendt til Vesteuropa, skyldtes den muligvis, at statholderen nu ikke længere behøvede ham som modvægt mod sin store medbejler.

I øvrigt var Jacob Petersens unaade og Würtz's opdukken ved hoffet ikke det eneste, som gød bitre draaber i den vin, rigsskatmesteren nød i de fremmede udsendinges selskab. I juledagene 1664 ramtes han af et svært personligt chock ved meddelelsen om, at hans hustru og datter havde haft et alvorligt kørselsuheld paa tysk omraade, hvorved Fru Christiane kvæstede armen og den unge pige, efter hvad Talbot erfarede, »mistede den ene side af ansigtet«. »Hannibal har sendt sin badskår med ilpost til dem og er voldsomt oprevet over ulykken.« Da der ikke i de bevarede kilder meldes mere om denne, tør man dog haabe, at de senere meddelelser har været mere beroligende. Christiane Sophies skønhed vansiredes i hvert fald ikke mere, end at der ikke længe efter taltes om en eventuel ægteskabelig forbindelse mellem hende og en meget fornem herre. Det diplomatiske spil bragte imidlertid visse skuffelser. Sehested fandt ikke hos Terlon den forventede støtte i handels- og laaneforhandlingerne med Courtin, og den franske gesandt modsatte sig rigsskatmesterens indblanding i hans stockholmske underhandlinger. Det maa ogsaa have berørt Sehested pinligt, at Frederik Ahlefeldt, der var ankommet til København for et kortere besøg, ud fra hensynet til Hertugdømmernes sikkerhed nærmede sig den kejserlige side og i december i et skarpt ordskifte med ham talte den nederland-

ske alliances sag. Det tidligere venskab mellem den gamle statsmand og den unge, der engang skulde stige saa højt, syntes forbi, uden at vi er i stand til at sige, om modsætningen alene skyldtes et forskelligt ydrepolitisk syn, eller om andre motiver spillede ind. Stræbte Ahlefeldt, som gennem Biermann havde knyttet forbindelse med Terlon og haft en længere samtale med denne i oktober i Itzehoe, nu mod førsteministerposten? Han besad nu som før i høj grad dronningens gunst, thi det skyldtes i følge Terlon, der vel har sin viden fra Sehested, hendes protektion, at han ikke faldt i unaade, da han i et konseilmøde vakte kongens vrede ved at tilraade at meddele Kejseren indholdet af den dansk-franske traktat.

Hvad Gabels diplomatiske bistand angaar, var den af yderst skrøbelig natur. Det er sandsynligvis ham, Le Maire sigter til, naar han fortæller, at »en af de fornemste ministre, som trækker i den engelske line«, 5. december udtalte til ham, at kongen fandt, at den engelsk-hollandske strid nu havde naaet en saadan højde, at det var paa tide at overveje Danmarks traktatforpligtelser mod Staterne, hvis England angreb dem i Europa. Et par uger efter (23. dec.) afrejste Gabel sammen med Schack og Körbitz til Holsten for at varetage de kongelige pengeinteresser paa Kieleromslaget og forhandle om pantsættelse af Segeberg amt til kongens kreditorer og kom ikke tilbage før i begyndelsen af marts 1665. Man havde før hans afrejse fra dansk side stillet sig velvilligt til tanken om en forbunds- og handelstraktat med England. Men man havde opstillet forskellige betingelser, krav og modforslag — bl. a. subsidier til udrustning af flaaen, ophævelse af den svenske Sundtoldfrihed og forøgelse af Sundtoldsatserne for nederlandske skibe og varer, lige indbyrdes toldprivilegier, ophævelse af den svensk-gottorpske forsvarstraktat af maj 1661, ikke-garantering fra engelsk side af den dansk-gottorpske overenskomst af maj 1658 og ikke mindst sikkerhed for, at der ikke mellem England og Sverige sluttedes noget til Danmarks skade, og at Sverige i en engelsk-hollandsk krig indtog samme holdning som Danmark — som fastholdtes i de følgende maaneders forhandlinger med Talbot. Frederik III. protesterede ogsaa mod den garanti for Københavnfreden, som Karl II. ansaa det for nødvendigt at tilstaa Sverige, og bøjede sig først, da den engelske konge i skrivelse til ham fortolkede garantien som gældende alene freden i Norden, ikke fredstraktatens grænsebestemmelser og øvrige indhold. Endelig fastholdt man ikke at kunne bryde med Generalstaterne, uden at disse gav Danmark gyldig anledning dertil. Samtidig stræbte man ivrigt efter at sondere Frankrigs og Sveriges holdning over for sømagtskonflikten. Skønt Sehested forsikrede Talbot, at hans konges bestemte hensigt var at støtte sig til England, og Frederik III. gav gesandten tilsagn om at ville indgaa en nærmere alliance

med denne stat, naar krigen var forbi, mødte de nederlandske opfordringer til ydelse af den i traktaten fastsatte hjælp med danske modkrav og 21. februar 1665 hjemkaldte alle danske undersaatte i fremmed d. v. s især hollandsk tjeneste, var han under indflydelse af regeringens hollandsk-orienterede fløj, mistillid til Sverige og usikkerhed med hensyn til Frankrigs holdning betænkelig ved at kaste sig i Englands arme. Haardt savnede han i denne situation sit gamle faktotum, og Sehested maatte, da Talbot pressede paa en afgørelse, tilstaa, at »underhandlingerne var standset ved Gabels fraværelse. Han kunde ikke underhandle alene i dette anliggende, og kongen vilde ikke tilforordne nogen anden«. »Mens han (Gabel) har været borte,« skrev Lilliecrona, »er intet af betydning blevet afgjort af kongen.«

Rigsskatmesteren, der samtidig var stærkt optaget af arbejde i skatkammeret og statskollegiet — bl. a. i anledning af de af Ulrik Frederik Gyldenløve i nov. nedsendte forslag til en række norske reformer og af kongens befaling om at overveje tiltale mod Gunde Rosenkrantz for hans flugt til Sverige og skrivelser mod den danske regering — var ikke i nogen misundelsesværdig stilling. I midten af december havde Frederik III. i følge Talbot og Courtin i sinde at sende ham til Holland, Frankrig og England for at sondere den storpolitiske situation og varetage danske interesser ved den af Frankrig tilbudte mægling mellem de to sømagter. Sendelsen opsattes dog, efter hvad Courtin 14 dage senere skrev til Lionne, fordi man endnu ikke havde faaet klarhed over Sveriges stilling til den dansk-franske traktat. I slutningen af februar 1665 erfarede man endelig i København, at den svenske regering havde afslaaet at tiltræde denne. Dette udfald af Terlons sendelse, som han tilskrev Franskmandens diplomatiske ubehændighed, var naturligvis en skuffelse for Sehested. Samtidig blev han heftigt angrebet fra hollandsk side, modarbejdedes paa forskellige maader af Courtin og havde i kansler Reetz en bitter rival og modstander. Under disse forhold søgte han med flid at fastholde dronningens gunst over for ham og hans politik. Det var næppe for sin fornøjelses skyld, at han »gav collationen« og præsenterede konfekt til Hendes Majt. og prinsesserne ved et maskebal paa slottet 12. februar, maskeret som »courtisan« i en saa prægtig klædning, at rygter gik, at alene garnituren bestod af 1000 alen baand. Naar Le Maire kort efter erfarede, at »nogle mod Holland ilde-sindede mennesker« stræbte at paavirke prins Christian i engelskvenlig retning, kan der næppe være tvivl om, hvem der stod bag.

Frederik III. havde gentagne gange ladet Gabel vide, at han længtes stærkt efter hans hjemkomst. Efter en uges ophold paa sin fynske gaard Rantzausholm paa grund af isløsningen i Storebælt naaede statholderen

endelig 7. marts 1665 tilbage til København. Faa dage efter skrev Lilliecrona til den svenske rigskansler, at Gabel »har sikkert fundet, at noget under hans fraværelse er passeret, som inquieterer ham, eftersom han, siden han første gang var paa slottet, har lukket sig inde, og heller ingen fremmede kommer til ham. Der tales allerede om saadanne sager, der er stor forandring underkastede, og nogle er glade over, at den bliver mistænkt, der hidtil har holdt sig fri, som om han ikke kunde blive skyldig«. I samme brev berettede residenten, at Jacob Petersen var »paa veje at komme til hove igen. Han har sendt et brev forud som en défi til alle, hvilke han saa ilde har angivet til øvrigheden«. Lilliecrona mente dog ikke, at han vilde opnaa hævn, »thi hele intrigen kommer fra fruentimmerne, som har paataget sig al skylden for at salvere de andre«.

Disse ord er jo meget dunkle, og vi ved ikke, hvilken rolle Sehested har spillet ved kammertjenerens bestræbelser for igen at vinde fast fod ved det danske hof. I alle tilfælde lykkedes det Gabel at faa aktionen mod ham slaaet ned. Nogle dage senere erfarede imidlertid Lilliecrona, at hovedgrunden til statholderens »alterering« skulde være, at alle de rede pengemidler i Danmark og Norge var bortassigneret, og især »den kontrakt, der er sluttet med David Melwing om skibsflaadens providering«. Hvad der sigtes til, er at raadmand og postmester i Helsingør David Melwing — der tidligere havde haft forbindelse med Sehested — 28. dec. 1664, kort efter Gabels bortrejse, havde faaet ordre til snarest at møde paa skatkammeret for dér at fornemme kongens videre naadigste vilje. 14. febr. 1665 var der derpaa med ham sluttet en kontrakt om levering til provianthuset af forskellige levnedsmidler, malt, humle og ved for ialt 50.878 rdl. til forsyning af 3.000 mand i 6 maaneder. C. $\frac{1}{3}$ af summen skulde betales ham strax af søetatens midler og resten med halvdelen om 4 og den sidste halvdel om 8 maaneder, og varerne skulde føres toldfrit til København, en del norske fiskevarer med et i Bergen konfiskeret, men atter frigivet hollandsk skib.

Hvad der harmede Gabel ved denne kontrakt, hvis udførelse en tid udsattes, men som dog opretholdtes, var næppe — som rigsskatmesteren og rentemestrene ikke havde undladt at pege paa — at varerne kunde faas billigere for kontant betaling, thi kronen disponerede kun i begrænset omfang over rede penge. Han optraadte heller ikke hverken nu eller senere energisk mod assignationssystemet. Derimod kunde det vække uvilje hos ham og hans hollandske venner, at den store entreprise var givet til Melwing, som var engelskfødt og i hvert fald senere optraadte som den engelske konges agent i Helsingør. Men hovedaarsagen til hans »alterering« var dog sikkert, at han i transaktionen saa et indgreb i hans myndighedsomraade

(og maaske et provisionstab), idet statholderen i København plejede at føre overtilsyn med hærens og flaadens derværende magasiner.

Det er sandsynligvis ogsaa kommet statholderen paa tværs, at Sehested, som Lilliecrona 18. februar meddelte den svenske rigsdrost, sammen med pengestærke mænd havde oprettet et kompagni med en kapital paa 100.000 rdl. som skulde opkøbe i England opbragte hollandske skibe, der agtedes sat ind i farten paa Norge og andre steder »at udføre deres varer«. Denne plan om »den ny kommercies oprettelse« vakte stærkt uvilje i Holland, og Generalstaternes resident i København fik ordre om at anmode kongen om at advare sine undersaatter mod køb af saadanne skibe eller deres ladninger, da man fra hollandsk side agtede at generobre dem, hvor man traf dem, som opbragte før udstedelsen af nogen krigserklæring. Planen blev derefter opgivet, men tilbage stod misstemningen paa hollandsk hold over dette ny forsøg fra Sehesteds side paa at fremme den dansk-norske egen-skibsfart.

Meget af det, som var sket i Gabels fraværelse, skrev Lilliecrona, blev nu forandret, og der var tegn til, at skatkammerets tidligere myndighed skulde blive noget »retrancheret«, eftersom »alle de andre kollegier tilforn har dependeret deraf, og saaledes mange disordrer er indkomne, som har hindret Hans Majt.s gavn og tjeneste«. Ogsaa fra militær side pressede man stærkt herpaa. Det sammenstød mellem rigsskatmester og statholder — der i afgørende henseender faldt sammen med modsætningen mellem civil-konstitutionelle og militær-absolutistiske synsmaader — hvis genlyd vi sporer i den svenske residents ord, endte i alt fald med en delvis sejr for Gabel. Sehesteds myndighed som skatmester og kammerkollegiets samlede myndighed synes i den følgende tid at være blevet stærkt indskrænket. Det sidste møde i kammerkollegiet, hvor forestillinger underskredes af Sehested og Gabel, fandt sted 28. nov. 1664, ca. 3 ugers tid før statholderens afrejse. Herefter følger i deliberationsprotokollen et udateret møde, øjensynligt afholdt under Gabels fraværelse, hvor Sehested, Sten Hohen-dorff, Mogens Friis og Henrik Müller var til stede. Det næste møde, som protokollen melder om, fandt først sted i okt. 1665 og overværedes kun af Mogens Friis og Henrik Müller. Det var kort før det tidspunkt, da Sehested forlod København paa sin sidste rejse. I de følgende aar er kun et par møder indført, og Gabel var ikke nærværende ved noget af dem. Kammerkollegiet sygnede altsaa fuldstændigt hen, deliberationsprotokollen førtes ikke, og bogholderiet forfaldt. Med sorg maatte rigsskatmesteren se sit værk falde sammen, samtidig med at hans position forringedes.

Ogsaa i ydrepolitiken traadte modsætningen mellem Sehested og Gabel nu tydeligere frem, og statholderen stræbte ogsaa her at begrænse rigsskat-

mesterens indflydelse. Hjemkaldelsen af kongens undersaatte i nederlandsk tjeneste synes at være kommet som en ubehagelig overraskelse for ham, og han ytrede sig kort før sin hjemkomst i et brev til Schack skeptisk om engelsk politik og den engelske krigserklæring til Generalstaterne af 4. marts 1665. Da Lilliecrona besøgte ham i midten af marts, erklærede han endvidere, at det svenske svar til Terlon havde kuldkastet planen om gennem alliancen med Frankrig at knytte et nærmere dansk-svensk venskabsbaand, af hvilket han iøvrigt betegnede sig som en varm tilhænger. Han havde, sagde han, forudset dette udfald og lod forstaa, at det skyldtes et diplomatisk fejlgreb. Han nævnte ingen navne i denne forbindelse. Men hans holdning og hans stærke indflydelse paa Frederik III. fremgaar tilstrækkeligt af en ordre, som 11. marts sendtes Danmarks residenter i Stockholm, Paris, Haag og London: Jens Juel, Marcus Giøe, Peder Charisius og Simon de Petkum, og hvori det under trusel om kongens unaade forbødes dem ud over deres egentlige relationer til kongen at korrespondere med nogen som helst uden kongens udtrykkelige befaling. En kommentar til denne ordre yder en udtalelse af Terlon til Lilliecrona om, at der ofte fra København sendtes Jens Juel ordrer, »som et vedføjte brev fra Hannibal forandrede eller ogsaa ophævede«.

IX.

ESAIAS PUFENDORF OM DANMARKS HOF OG REGERING. FORBUND MED ENGLAND ELLER NEDERLAND? TESTMANNS OPSATS OM RIGSSTÆNDER. PEDER SCHUMACHER. BERGENAKTIONEN (Aug. 1665).

EN FYLDIG BELYSNING af forholdene i de københavnske hof- og regeringskredse, overvejende bygget paa hjemmelmænd, som var rigsskatmesteren mere eller mindre fjendtligsindede, bl. a. den franske resident Courtin, giver Esaias Pufendorf, som i begyndelsen af marts 1665 besøgte den danske hovedstad paa vej til Paris, hvor han skulde virke som svensk legationssekretær. Om Frederik III. siger Pufendorf, at hans iagttagelser ikke støtter den af flere fremsatte paastand, at kongen efter den sidste krig og erhvervelsen af suveræniteten »skulde have changeret sit humeur ret stærkt, idet han lader et og andet være sig mere magtpaaliggende, end han ellers just var vant til«. Han fandt den danske konge efter sin gamle skik optaget af »at fordrive tiden med alle haande spekulationer og fornøjelser«. Kun den forskel var indtraadt, at »hvad der tidligere paahvilede det hele rigsråd alene, nu expederes af Hr. Gabel«. Dronningens stilling var imidlertid ændret, og den »autoritet, som hun fordem plejede at have in publicis, mestendels kastet over ende«. Vilde hun gennemføre noget, maatte det ske gennem Gabel, »som efter sagens beskaffenhed pousserer eller ogsaa afskærer værket«. Om det skyldtes den ringe sympati mellem hende og statholderen, eller aarsagen var, at hendes raadgivere ikke stod Gabel an, turde Pufendorf ikke afgøre, men affæren med Jacob Petersen tydede paa det sidste. Med hensyn til de store forventninger, nogle nærede til prins Christian, var Pufendorf noget skeptisk. Han lignede faderen frapperende i det ydre og vistnok ogsaa i det indre og tilbragte sin meste tid med jagt, »selv om han ogsaa undertiden lader sig finde in consilio status.« Iøvrigt beherskedes han helt af sin favorit, den unge junker Morten Skinkel, der af mange skildredes som et lastefuldt udskud, men som lejlighedsvis benyttedes af Gabel og nu ogsaa havde vundet dronningens gunst.

»For nu at komme til ministrene, saa skulde man ganske vist tro, at Hr. Hannibal i kraft af den stadige omgang, som han daglig har med Hans kongl. Majt. — saaledes at han efter hjemkomsten fra sin ambassade ikke en eneste gang har spist i sit eget hus, men fra om morgenen til ud paa natten har været hos kongen og ikke forsømt nogen hoffestligheder — formaaede mest og dirigerede affærerne. Ikke desto mindre kan han intet udrette uden gennem Hr. Gabel, og hvad han først rigtigt har overtalt denne til, det alene er, hvad han kan føre igennem. Saa snart de imidlertid kommer i modsætning til hinanden, maa det vælges som det bedste, som Gabel vil have.«

Sehested var klar over, hvor fast hans rival havde sat sig i den indolente konges gunst, og at han ikke kunde fortrænge ham. Hans stræben gik derfor ud paa under paaskud af diplomatiske sendelser at fjerne sig fra hoffet, og han mente ved alliancen med Frankrig at have skaffet sig rigelig »materie, hvori han kan agere som necessarius«. Efter Pufendorfs mening — som naturligvis faldt sammen med, hvad den svenske regering helst vilde tro — indsaa rigsskatmesteren som den forslagne og kloge mand, han var, fuldt vel, at Frankrig med tiden vilde opdage, at alliancen med Danmark var uden værdi og »impraktikabel«. Men han havde indbildt kongen, at hele hans stat og sikkerhed ahang af den, for, saa snart Frankrig viste nogen kulde, eller Sverige ikke vilde tiltræde traktaten, »som en slags generalrepræsentant overfor udlandet« (tamquam generalis aliquis proxeneta) atter at sætte sine ambassaders perpetuum mobile igang. Saaledes havde han ønsket at gøre en rejse til Sverige, hvor han paa grund af sit intime kendskab til de fornemste familier hævdede at kunne love en ufejlbarlig succes. Da Pufendorf aflagde ham et afskedsbesøg, udtalte han haab om med det første atter at kunne komme til Stockholm. Ogsaa i forholdet til England fremstillede han sig med henvisning til sin brevvexling med kong Karl II. som den bedst egnede mellemmand, og han havde helt vundet Talbot for sig. Kun over for Holland aflagde han vidnesbyrd om heftig aversion.

»Herimod er Hr. Gabel af troskab eller af nødvendighed, fordi han uden kongens vel ikke selv kan trives, af anden intention og søger intet andet end mere og mere at stabilere sin herre i suveræniteten, hvortil han har bidraget ikke lidet. Denne mand er absolut mester over kongens humeur og aand, og de, som indbilder sig at kende kongen til bunds, siger mig, at han aldrig behøver at frygte en forandring eller unaade. Nu da stillingen som første minister staar ledig, er det i hans magt enten at antage en saadan titel — thi i realiteten sidder han for længst inde med stillingen — eller at befordre en anden person dertil, som han kan hovmesterere.

Ambition har han nok af til med møjen ogsaa at bære navnets glans, men han frygter maaske nidet, som i høj grad vilde øges derved.« I saa fald forblev enten stillingen ubesat eller tilfaldt den unge Gyldenløve som den, til hvem han havde størst tillid, og som kunde gøre mindst indgreb i hans magt.

Har Pufendorf ret, skulde Gabel og den unge norske statholder ved denne tid have sluttet et forbund med hinanden mod Sehested, skønt Gyldenløve ikke længe før havde givet udtryk for sit venskab for denne og i Norge havde optaget flere af hans reformideer. Han og statholderen havde »svoret hinanden evig troskab og vil anvende alle deres kræfter til kongens tjeneste«, og der var »nogle smaa guder«, som ved alle haande kunster søgte at knytte dem nærmere sammen. »Begge er Hr. Hannibals dødsfjender og tror ikke, at der er en ærlig blodsdraabe i ham, saa meget han end bedyrer sit oprigtige sindelag (wie sehr er auch sinceriret).«

I hvilket omfang denne skildring af Ulrik Frederiks forhold til Sehested og Gabel er rigtig, er det svært at bestemme. Det var, som det senere skal vises, næppe Sehested, der var skyld i, at statskollegiet i jan. 1665 tog mindre velvilligt paa flere af Gyldenløves norske reformforslag, selv om han muligvis har ønsket dem underkastet yderligere behandling. Men det var i høj grad i Gabels interesse at vinde kongens frillesøn for sig, og den norske statholder vidste, hvor meget favoriten formaaeede hos hans kongelige fader. Der var ogsaa »mindre guder«, som den norske øverstkommanderende Claus Ahlefeldt, generalkrigskommissær i Norge Erik Banner, generaltoldforvalter Daniel Knoff og dennes svigersøn Conrad Biermann, i hvis interesse det laa at skabe en forstaaelse mellem de to mænd mod rigens skatmester.

Det vilde, mente Pufendorf, være svært for Sehested »længe at holde sig i den nuværende stat«. »I begyndelsen var Gabel ikke værket voxen« og lod sig af Sehested overbevise om, at freden med Sverige og suveræniteten maatte styrkes ved alliancer med Frankrig og England. Hertil kom »martialisterne«, der for at gøre sig uundværlige fyldte kongens og Gabels øre med snak om alle haande onde planer fra Sveriges side. Derfor sendtes Sehested til England og Frankrig, og han forstod at slaa sine bedrifter dér saa højt op, »at hver mand i København troede, at den danske stat nu ret var grundet paa en klippe«. Gabel var imidlertid kommet til den erkendelse, at dette ikke var den rette vej til at sikre det ny regimente i Danmark, men at midlet var at vinde Sveriges venskab.

Pufendorfs hjemmelsmand har aabenbart ikke nævnt for ham, at de svenskvenlige udtalelser, som Gabel ved denne tid fremsatte over for Lilliecrona og maaske ham selv, kun var en svag afglans af rigsskatmeste-

rens nordiske program, og at statholderen aldrig i handling var gaaet ind for en svensk-dansk forstaaelse, saa lidt som han senere gjorde det. Den svenske diplomat skulde efter Hannibal Sehesteds død aflægge vidnesbyrd om, at det rette sagforhold da var ham bekendt. Da han og Marcus Giøe i oktober 1667 mødtes hos den kejserlige resident i Paris ved en fest i anledning af en ærkehertugs fødsel, udtalte han til den danske udsending: »Jeg glemmer aldrig det, salig rigens skatmester har sagt mig, som var en viis og vel intentioneret minister, nemlig at han passerede i Danmark pour mauvais Danois, fordi han proponerede enighed med Sverige, og skal samme salig afdøde have sagt: pour estre bon Danois nos pavres conseillers ne sçavent autre chose que crier contre les Suedois. Samme salige herre, sagde Pufendorf, havde engang bragt det saa vidt, at de tvende kroner vilde sig ret forene og traktere over indbyrdes bedste, men det er blevet abrumperet, je ne sçay par quel conseil . . .«

Var venskab med Sverige oprettet, fortsætter Pufendorf sin skildring fra marts 1665, maatte efter Gabels syn statens indre forhold reformeres, sparsommelighed indføres i statshusholdningen, overflødige embeds- og hofmænd afskediges og »blodet helt tappes ud af den gamle adel«. Endelig skulde det ny monarki, der hidtil havde lignet »en bjørneunge i fostertilstand«, lidt efter lidt med lempe bringes i form. »Thi indtil denne stund er hele værket en raa og ufordøjjet masse, hvor hverken maximer eller sande interesser er udformede.«

Hvad den paatænkte ambassade til Sverige angik, vilde Gabel gerne selv have æren deraf og gøre sin konge denne notable tjeneste, for at han med rette kunde kaldes for »dette ny monarkis ophavsmand og grundlægger«. Sehested ønskede imidlertid denne sendelse for sig, og opnaaede han den, var det et vidnesbyrd om, »at han endnu havde kunster til at maintainere sig«.

Pufendorf kommer herefter ind paa Schacks stilling og ansættelsen af feltmarskal Würtz i dansk statstjeneste som et modtræk fra Gabels side mod Sehesteds indflydelse. Würtz var endnu ikke optaget i gehejmerraadet, men nød en daglig voxende yndest hos kongen, som han foreløbig bar »med al modestie«. Gabel viste ham paa alle maader sit venskab, og »alle haande aander løber mellem begge, som vil konservere og opløse affektionen«.

Om de øvrige »ministre« havde Pufendorf lidet at sige, »da ingen er saa fremtrædende, at han ikke anser det for en ære at være afhængig af de ovennævnte«.

Det danske statsstyre i almindelighed fandt han, som under sine tidligere besøg i landet, præget af »confusion«. »Man har længe kunstlet paa en regeringsform og anvendt gejstlige og verdslige dertil, men endnu ikke

fundet et projekt, som Hr. Gabel i alt approberer. Imidlertid lever man, som i et absolut dominat, af rov (ex raptu), og den, der har lært grebene bedst, gør gode forretninger. Henrik Müller, Joachim Örtzen¹ og nogle andre drager de mest profitable handeler til sig og har fine monopolfortjener paa salt, sukker, sæbe og deslige. Den jævne mand klager og knurrer og borgerne i København ser, men for sent, ikke uden anger, hvad de i sin tid har gjort«.

Af alt drog Pufendorf den slutning — som havde en særlig interesse for hans adressat, den svenske regering — at Danmark var uegnet til at føre en krig og behøvede længere tids fred.

Denne ret enestaaende skildring af forholdene i Danmark i enevældens første aaringer — det eneste sidestykke er Hannibal Sehesteds af Paulmyer efter rigsskatmesterens død redigerede »testamente« og »mémoires« — bygger ikke paa langvarige førstehaandsstudier, er stedvis noget haard i trækene og indeholder paaviselige skævheder. Men forfatteren var en mere end almindelig skarp og menneskeklog iagttagere, og i ét har han utvivlsomt ret: det afgørende modsætningsforhold inden for regeringskredsen var nu det mellem Sehested og Gabel, og den sidste ærgerrighed, magtlyst og profitbegær taalte daarligt længere den førstes tilstedeværelse i kongens snævrere raad.

Endnu mestrede statholderen dog ikke den spegede ydrepolitiske situation, og endnu havde rigsskatmesteren ikke opgivet spillet, saa haardt der end intrigeredes imod ham.

Kort efter Gabels hjemkomst meddelte Sir Gilbert Talbot, at Sverige 1. marts havde sluttet et forsvarsforbund med England, gældende for Østersøen, Sundet og Nordsøen. Samtidig lod man imidlertid fra fransk side forstaa, at Ludvig XIV. i England vilde søge at mægle fred mellem dette og Generalstaterne, og at Frankrig, hvis den engelske regering afviste rimelige fredsvilkaar, vilde opfylde sine traktatforpligtelser mod handelsrepublikken. Baade derfor og af hensyn til Danmarks svaghed og sin mistillid til Sverige fastholdt Frederik III. sit ønske om at undgaa et brud med Staterne, selv om han gjorde regning paa Englands bistand til at opnaa en fordelagtig opgørelse med disse. Foreløbig forhandlede Talbot om handelstraktaten med Sehested og Gabel. Han skrev om disse: »Hannibal tør ikke handle for dristigt, af frygt for det almindelige nid imod ham, og statholderen (uden hvem kongen intet vil udrette, idet han dog ikke bygger saa meget paa hans jugement som paa hans troskab) kan næppe formaas til at bestille noget; har vi ham én dag, skulker han mindst tre,

¹ Maa være Joachim Irgens.

Frederik Ahlefeldt.
Maleri af Abraham Wuchters. Frederiksborg.

Hans Schack.
Maleri af Abraham Wuchters. Frederiksborg.

Theodor Lente.
Maleri (1655[?]) paa Frederiksborg.

Peter Bülche.
Kobberstik af Alb. Haelwegh 1664 efter maleri af
Karel van Mander. Frederiksborg.

og han bringer vor forhandling i ikke mindre uorden end sig selv«. Med de sidste ord sigter gesandten aabenbart til statholderens i anden sammenhæng af ham skildrede utilbøjelighed til at »slippe glasset af hænde«. Alligevel naaede man 29. april til afslutning af en handelstraktat, efter at Frederik Ahlefeldt, der havde afsluttet den dansk-engelske traktat af 1661, var tilkaldt som tredje forhandler fra dansk side. Hertil føjedes 3. maj en hemmelig særartikel, som forpligtede England til at yde Danmark hjælp, hvis det blev angrebet som følge af handelstraktaten, og til ikke at slutte fred med Generalstaterne, før disse havde opfyldt alle danske krav.

Hvad der her var opnaaet, var en ikke ringe politisk gevinst for Danmark, og tilfredshed her vakte ogsaa en særdeles venskabelig skrivelse fra Karl II. til Frederik III. om omfanget af den engelske garanti for Københavnsfreden. I begyndelsen af april kaldtes samtidig residenten i Stockholm Jens Juel, der var en varm tilhænger af sin morbroders nordiske forstaaelsespolitik, efter sit ønske ned til København for mundtligt at redegøre for de kraftigt udtalte ønsker om en nærmere forbindelse, som han havde mødt hos ledende svenske statsmænd. Ved samme tid fik man meddelelse om, at der kunde ventes en hollandsk ambassadør, Godaert Adriaan, baron de Reede, heer van Amerongen, med fuldmagt til at slutte en overenskomst om de indbyrdes fordringer.

Det syntes, som om frugterne af rigsskatmesterens diplomati var ved at falde i den danske konges skød. Og paa Slotsholmen summede rygterne om, at han snart kunde vente opfyldelse af sine egne forhaabninger. 3. april havde Lilliecrona hørt tale om, at rigsadmiral Henrik Bielke skulde afstaa sit embede til Cort Adeler og selv forfremmes til premierminister. Men 15. (25.) april skrev Terlon, som kort forinden var ankommet fra Stockholm, til Ludvig XIV., at han havde hørt »fra paalidelig kilde og i fortrolighed«, at kongen vilde udnævne Sehested til førsteminister og give hans hustru den fornemste charge i dronningens hofstat. Ogsaa Lilliecrona erfarede nu, at »Hr. Hannibal skal træde til en højere charge«, men man vidste ikke, hvad titelen vilde blive, da kongen ikke vilde, at premierministernavnet mere skulde bruges. 5 dage senere, 22. april, gik talen, at Sehested skulde have titel af overhofmester »og ikke rigshofmester eller premierminister, som Hr. Gersdorff og grev Rantzau sidst havde haft«, og at Gabel skulde have direktionen af skatkammeret, dog ikke med titelen rigsskatmester, »al den stund man her efter dette ikke skal ville tilstede i chargerne dette ord rigs-, saasom rigsraad, rigshofmester eller rigsskatmester«. Rygterne vedblev at holde sig. Endnu 25. maj skrev Lilliecrona til Magnus Gabriel de la Gardie, at »Hr. Hannibal er syg eller ogsaa gør han sig syg, thi mange mener, at han expres har absenteret sig fra denne højesteretssession,

indtil han skal tiltræde chargen som grand-maistre«. Om faa dage ventedes hans grevinde hjem fra udlandet for at blive »dame d'honneur« hos dronningen.

De, der talte saaledes, tillod sig dog at gøre regning uden Glückstadt-proviantforvalterens søn og uden de høje officerer i krigskollegiet. Det har uden tvivl for Gabel været en uudholdelig tanke, at rivalen, som i enhver henseende var ham saa overlegen, skulde placeres i en stilling, der officielt kendetegnede ham som monarkiets førsteminister og gav ham mulighed for at kunne øve mere uhindret indflydelse paa kongeparret. En stærkere position for Sehested var samtidig et nederlag for »martialisterne«. Men tillige betød det en fare for det gabelske systems hovedpunkter: fortsat venskab med Nederland og udbygning af enevælden i en i videste omfang uindskrænket skikkelse, støttet paa en stærk hvervet hær og anbringelse af Tyskere i militære og civile nøglestillinger og med skarp front mod den danske adel. At tanker om indførelse af en stænderforfatning stadig var levende, fremgaar af en opsats »Zu rechter Conservierung einer einmahl erlangten Souverainitet«, som er bevaret i haandskrift, og som sandsynligvis stammer fra 1664-65, da den danske enevælde siges at have bestaaet »nogle aar«, og den vanskeligt kan være yngre. Som forfatter angav Gabels søn Frederik Gabel senere, sikkert rigtigt, den i Rendsborg fødte Christian Ditlev Testmann, der var sekretær i tyske kancelli og Frederik III.s kammersekretær, i hvilken stilling han havde den opgave at foredrage kongen de løbende sager, expedere hans mere private brevveksling og paraferer kongelige skrivelser til kollegierne.

Testmann, der 1658 ved universitetet i Helmstädt havde været elev af den ret frisindede tyske statsretslærer Hermann Conring, tager i dette skrift varmt ordet for indførelse af rigsstænder i Danmark, af et »landsudvalg« i lighed med det engelske parlament. Det burde fremgaa af valg blandt alle stænder, indkaldes af kongen og have del i baade lovgivning, domsmyndighed og forvaltning. Man vilde derved faa bedre love gennem stænderrepræsentanternes praktiske kendskab til en række forhold i de enkelte landsdele, og regeringen vilde blive bekendt med alskens misbrug, som trivedes i et enevældigt kongedømme, bl. a. embedsmændenes, selv de højeres, korrupsion. Der vilde ogsaa ved rigsstændernes indførelse skabes en gavnlig modvægt mod embedsstanden, der ellers vilde berøve kongen al virkelig magt, og kongen vilde ved stænderforhandlingerne blive kendt med duelige mænd, der kunde bruges i statens tjeneste, og komme i kontakt med folkets befuldmægtigede og derved bevare sin magt trods de misbrug, som fandt sted. Skattepaalæg kunde foretages med større skaan-somhed og retfærdighed af en saadan forsamling, end tilfældet var nu, selv

om stænderne ikke skulde have ret til at afslaa ydelser, som kongen fandt nødvendige. Berøvede man folket adgang til deltagelse i skattelovgivningen, vilde følgen blive misbrug og urimelige fordringer fra regeringens side, hvad der kunde medføre farer for enevældens bestaaen. De lande, der havde afskaffet folkets deltagelse i de offentlige anliggender, som Spanien og Frankrig, var i tilbagegang, mens de fri nationer gik frem i velstand og magt. Som fyrster, hvis eksempler burde skræmme, nævnes Christiern II., Erik XIV. og Karl I., der ikke styrede efter deres rigers grundlove, men spændte suveræniteten for højt. Eksempler til efterfølgelse var derimod Henrik IV. af Frankrig, Christian IV. og Gustav Adolf. Ingen havde i datiden ført deres regering med større autoritet »og altsaa ogsaa mere suverænt« end de, men de forandrede intet i de overleverede love og sædvaner, berøvede ikke undersaatterne deres privilegier og var især ikke bange for rigsforsamlinger.

Vilde man indvende, at der ingen grund var til at oprette en stænder-rigsdag i Danmark, hvor kongemagten nu havde været uindskrænket i flere aar, og der ingen virkelig utilfredshed var, og man, hvis der skulde vise sig genstridighed, havde krigsmagten at bygge paa, at det var farligt at lade folket føle sin magt, og at det kunde modsætte sig nødvendige bevillinger til forsvaret, hoffet osv., saa erklærede opsatsens forfatter ikke at tro paa de nævnte farer. Enevælden skulde grundes paa kærlighed, ikke paa frygt. Og folkene i Norden kunde ikke undvære friheden. De var vant til den fra gammel tid, og tanken om den vilde bestandig leve hos dem. Dog, tilføjedes der forsigtigt, burde friheden naturligvis have bestemte grænser, og rigsstændernes myndighed maatte i alle tvivlsspørgsmaal vige for kongens vilje.

A. D. Jørgensen anser det for utvivlsomt, at Testmann har udarbejdet sin opsats efter kongelig ordre og til kongens overvejelse. Om det første kan der tvivles, om det andet næppe. Men er initiativet kammersekretærens eget? Frederik Gabel, der antog afhandlingen for at være forfattet, da Testmann kom tilbage fra sit ophold i England, hvor han 1660-61 havde fulgt Frederik Ahlefeldt som legationssekretær, skriver: »Man har troet, at dette er Ahlefeldts aand og inklinations«. Nu maa imidlertid, som nævnt, affattelsen ligge nogle aar efter 1661, paa et tidspunkt, da der ikke lader sig paaavise nogen særlig tilknytning mellem Testmann og Ahlefeldt. Havde Ahlefeldt inspireret opsatsen, skulde man ogsaa vente at finde dens konstitutionalisme mere aristokratisk farvet, mere præget af det slesvigholstenske ridderskabs idealer, end tilfældet er, desuden mindre gennemtrængt af nordisk aand. En af de personligheder, som Testmann synes at have staaet nærmest i disse aar, var den dansk-hollandske købmand Joa-

chim Irgens, hvis kones slægtning Catharina Bicker han i april 1666 ægtede, og som efter hans død 1667 betalte hans »prinsessestyr« for ham. Da hans enke 1669 ægtede den tidligere kammertjener Jacob Petersen, er det desuden ikke usandsynligt, at Testmann før Jacob Petersens flugt har hørt til dennes vennekreds. Men baade gennem Jacob Petersen og Irgens lader der sig drage traade mellem Testmann og rigens skatmester. Irgens var jo, som vi har set, ven af baade Sehested og Hans Svane. Og ser vi paa opsatsen med den kendsgerning i minde, at Sehested alle dage havde tilbøjelighed til at bringe sine tanker til torvs gennem andres penne, er der ikke lidt i den, som kunde synes at pege mod ham som inspirator. Der er kritikken af det spanske og det franske statsstyre, der er henvisningen til det engelske parlament og til Karl I.s grundlovsbrud, til Christian IV., hvis ikke-skyhed for stænderforsamlinger kun med rette kan fremhæves, hvad angaar Norge i Sehesteds statholdertid, til Erik XIV. og til Gustav Adolf — netop de svenske styreformere havde jo altid i særlig grad haft hans interesse. Der er hele fremdragningen af fremmede landes forfatningsformer, som paa en mærkelig maade leder tanken hen paa, at Sehested i sit »politiske testamente« bad Frederik III. om at skaffe sig underretning om »alle de bedste ordonnancer, maximer, praktiker og grundlove i kristenhedens fornemste lande« for deraf at vælge, hvad han fandt godt og mest passende for sine egne stater. Der er betoningen af de nordiske folks frihedskærlighed, hvorom Sehested kunde tale med større personlig erfaring og indlevelse end baade Ahlefeldt og Testmann. Der er endelig hele aanden i det lille arbejde. Det er jo nemlig »aanden fra 1660«, som for sidste gang slaar os helt og fuldt i møde.

Endnu en omstændighed fortjener maaske opmærksomhed i denne sammenhæng. De stater, som i afhandlingen fremhæves som forbilleder, er i første linie de to »parlamentariske« kongeriger England og Sverige. Det var de to stater, med hvilke Sehested vilde forene Danmark-Norge i et fast forbund, en »concert de trois«. Ahlefeldts ydre- og indrepolitiske sympatier synes derimod mere at have rettet sig mod syd, mod det tyske kejserrige og dets stater med deres, som i Hertugdømmerne, oftest aristokratisk-forbenede stænderliv.

Med fuld sikkerhed kan tidspunktet for udarbejdelsen af Testmanns opsats ikke bestemmes. Hvis Sehested staar bag den, er det imidlertid fristende at tænke paa foraaret 1665, da treforbundet syntes at være sin virkeliggørelse nær, og han selv fra alle sider tippedes som den vordende førsteminister. Den kan i saa fald opfattes som en slags ministerprogram fra hans side. Har Gabel forstaaet dette? Vi kan her kun gætte. Men det er en kendsgerning, at Testmann i slutningen af april 1665 — netop da der

var saa megen tale om Sehesteds ventede ophøjelse — afskedigedes som kongens kammersekretær og til sin død i 1667 maatte nøjes med sin sekretærstilling i tyske kancelli. Hans efterfølger blev en 30-aarig ung mand, som efter langvarige studier i udlandet fra maj 1663 var Frederik III.s bibliotekar og arkivar og i denne stilling havde formaaet i kraft af sit lyse hovede, sit kvindeligt-indsmigrende væsen, sit frivole vid og sin redebonhed til at bøje sig efter de magthavendes sind og vilje at vinde baade den lærde konge og den ulærde statholder. 30. april 1665 betroede Peder Schumacher sin dagbog, at han samme dags morgen i kongens og Gabels nærværelse knæbøjende aflagde ed som kammersekretær. Han lovede »H. K. Majestæts absolutum dominium, souverainitet og arverettighed af yderste evne (at) haandhæve og forsvare«, og til intet menneske at aabenbare, hvad kongen betroede ham, »men stedse hos mig holde (det) til min dødsdag«. Da han udtalte frygt for, at han til at begynde med ikke skulde være i stand til at ramme kongens vilje, pegede Frederik III. paa Gabel og sagde: »I skal nok lære det, og han skal undervise jer«. Næppe længe efter gik Peder Schumacher i lag med forarbejderne til den »kongelov«, som blev Gabels svar paa Testmanns og hans ligesindedes rigsdagsfantasterier.

Varetagelsen af de udenlandske sager i kongens kammer overdroges Conrad Biermann, der nu helt synes at være blevet Gabels klient, som »kammersekretær for udenlandske anliggender«, mens Conrad Hesse, fra 1664 sekretær i tyske kancelli varetog Hertugdømmernes sager.

At Christoffer Gabel saaledes havde styrket sin stilling og sin indflydelse hos kongen, kom til at præge de i maj-juli 1665 førte underhandlinger med Talbot om en nærmere dansk-engelsk alliance, med den svenske regering — gennem Jens Juel — om et svensk-dansk forbund og med Amerongen om opfyldelsen af de danske fordringer over for Generalstaterne og disses krav om alliancehjælp mod England. For ikke i ledelsen af ydrepolitiken og dermed ogsaa indadtil at tabe terræn over for Sehested, af hensyn til sine hollandske venner og maaske tillige af privatøkonomiske aarsager — han synes at have haft betydelige pengemidler anbragt hos hollandske huse — vilde Gabel undgaa et brud med handelsrepublikken og støttedes i denne politik af kansler Reetz, Biermann og muligvis rigsadmiral Henrik Bielke. Over for kongen kunde denne gruppe henvise til, at Danmark var svagt, ikke mindst i sømilitær henseende, at man fra fransk side talte om at ville støtte Generalstaterne, og at man ingen sikkerhed havde for, at Sverige, saa fremt man allierede sig med England, ikke udsonede sig med republikken og i forening med denne faldt Danmark i ryggen. Skønt Frederik III. personlig øjensynligt havde en ikke ringe hældning mod England, og skønt det viste sig, at Amerongen ikke havde fuld-

magt til at imødekomme de danske fordringer, slæbte forbundsforhandlingerne med England og Sverige sig derfor hen uden afgørelse. Talbot fandt 9. maj, at »Gabel, som har mest magt af alle hos kongen«, hældede til en overenskomst med Holland som »det sikreste raad, kongen kunde tage«. Kort efter maatte rigsskatmesteren gaa til sengs, ramt af et heftigt feberanfald, og da hans tilstand efterhaanden bedredes, erfarede Talbot i slutningen af maaneden, at han paatænkte en rejse til England. En uge senere mentes det dog, at denne sendelse alligevel næppe vilde blive betroet Sehested, der stadig var syg, og som kongen ogsaa daarligt kunde undvære. Sir Gilbert klagede over, at baade Sehested og Gabel var meget tilbageholdne over for ham, »den første, fordi han tidligere har været under en stor og mørk sky og nu er afhængig af sin gode opførsel (is now upon good behaviour), den anden, fordi han er en mand, som ikke tør stole meget paa sin egen dømmekraft«.

20. juni blev Jens Juel, som 12. maj var rejst fra København tilbage til Stockholm, spurgt af rigskansler Magnus Gabriel de la Gardie, hvorledes Hannibal Sehested var »anset og lidt i Danmark«. Juel svarede, at »han havde fuldkommen kongens hjerte; dog savnede han ved siden af ikke rivaler og uvenner, saaledes at han i betragtning heraf syntes at staa i temmelig stor fare og vanskelighed«. Paa rigskanslerens spørgsmaal, »udi hvad estime Gabel stod«, lød residentens svar, at »han formaaede lidet dér, og at der reflekteredes ganske ringe paa ham, al den stund han til intet andet brugtes end at forrette privatfolks ærinder«. Juels ord er øjensynligt præget af hans ringeagt for Gabel og hans ønske om at bane vej for morbroderens dansk-svenske forbund. Men rigtigt er det sikkert, at Sehested trods alt modarbejde fra sine fjenders side stadig var i stand til at øve indflydelse paa Frederik III.s vaklende sind. Efter den engelske søsejr ved Lowestoft 3. juni og stærk pression fra den engelske regerings side lod kongen Sehested og Gabel til Talbot afgive et løfte om at ville forhandle om en nærmere alliance, saa fremt han fik sikkerhed for Sveriges tilslutning og garanteredes engelsk hjælp, hvis naboriget dog skulde svigte. Og da Talbot foreslog ham, at han, strax efter at have brudt med Generalstaterne, med engelsk hjælp skulde bemægtige sig en rigtladet hollandsk Ostindiefleade, som ventedes under konvoj af admiral De Ruyters eskadre at ville søge ly i Bergen eller en anden norsk havn, gik han efter gesandstens rapport til Lord Arlington af 17. juni beredvilligt ind paa denne plan og bad endog Talbot foreslaa sin konge den i hans, Frederik III.s, navn.

Under de paafølgende forhandlinger med Talbot i slutningen af juni og begyndelsen af juli om forbundet med England og Sverige fremsattes imidlertid fra dansk side det krav, at det først skulde have gyldighed efter

den nuværende krigs ophør. Ny tilkendegivelser af, at Frankrig, hvis dets mægling i London slog fejl, vilde tage Staternes parti — noget, hvorom man i København i betragtning af den franske regerings uklare og usikre holdning stadig havde næret berettiget tvivl — synes at have øget Frederik III.s frygt for et brud med disse. I begyndelsen af juli gik der rygter om, at Sehested, Reetz og Henrik Willumsen Rosenvinge skulde sendes til England for at understøtte den franske mægling, hvad Sehested og Rosenvinge dog benægtede over for Amerongen, den første med den tilføjelse, at han privat paatænkte en rejse til Holland. Men samtidig spores der en dyb konflikt mellem Sehested og Gabel. 4. juli skrev Talbot om rigsskatmesteren: »Hans overtalelsesevne er stor, og skønt der er to ved styret (in authority), er Hannibal og Sehested konsulerne«. En uge efter meldte han imidlertid: »Hannibal er i daarligt humør og holder sig meget borte fra hoffet«, og kort efter ved baade han og Lilliecrona at fortælle, at Gabel og Biermann tre dage i træk i flere timer havde været lukket inde med kongen i hans kabinet. Talbot mente, at Gabel stræbte med Biermanns raad og støtte at lede affærrerne bag rigsskatmesterens ryg. I følge Lilliecrona havde Biermann for statholderen »røbet alle de intriger, som er passeret ved Hr. Hannibals ambassade i Frankrig«, mens Sehested paa sin side søgte at »divertere kongen fra denne impression« og beskyldte Gabel for »at have præcipiteret sig i de hollandske affærrer, og det efter Biermanns kommunikation«. »Biermann,« tilføjer Talbot, »er helt og holdent Frankrig hengiven, og hvis den knude (d. v. s. den dansk-franske alliance) holder, hvad jeg ikke kan tro, da den er meget svag, frygter jeg, at Gabels magt over kongen og den andens indflydelse paa ham (Gabel) kan lede kongens intentioner vild, som — det er jeg overbevist om — engang var meget reelle og efter hans udtalelser stadig er det«.

Aarsagen til den stærke spænding var dog, som den engelske gesandt lidt senere erfarede, ikke blot Gabels hældning mod Holland og Biermanns mod Frankrig, men Sehesteds forgæves forsøg paa at skaffe sin hustru — der i begyndelsen af juni var ankommet til København — førstepladsen blandt dronningens damer og sin datter rang over adelens fruer. Det første vakte modstand, fordi fru Christiane »er en dame af et vanskeligt og hovmodigt sind og alt for lidenskabeligt indstillet til gunst for sin søster Ulfeldt, som stadig er fange paa slottet«. Datterens forrangsstilling blev især bekæmpet af Gabel, »hvad der voldte bruddet mellem disse to¹ og gjorde Gabel mere tilbøjelig til at udelukke ham fra hovedledelsen af statens anliggender. Og havde han med sin unge raadgiver været i stand til

¹ Sehested og Gabel.

at gennemføre sin vilje, vilde den anden næppe være kommet ind igen. Men nødvendigheden af at gøre brug af ham — kongen ejer jo ingen anden evnerig personlighed, som er ret vendt med hensyn til den ny regeringsform — har atter aabnet døren for ham, og æresfølelse saa vel som trang til hævn over den ny politiks repræsentanter (ye new designers) vil faa ham til at virke for den engelske sag, som de mente at have ødelagt«.

At datterens fremtid og position stadig laa rigsskatmesteren varmt paa sinde, stadfæstes ved Lilliecronas meddelelse fra begyndelsen af juli om, at der taltes om en ægteskabelig forbindelse mellem hende og den unge hertug Johan Adolf af Pløn, der i juni var kommet til København for paa sin fader hertug Joachim Ernsts vegne at forhandle om et forlig i striden om arveretten til grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, og som tidligere havde korresponderet med Sehested.

Saaledes laa den indrepolitiske situation i Danmark, da Talbot 10. juli fik ordre fra London til at faa det planlagte angreb paa de hollandske handelsskibe i Bergen iværksat. Det er tydeligt, at Frederik III. og Gabel-Biermann befandt sig i et pinligt dilemma. Man vilde undgaa brud med Nederland og Frankrig, men havde tidligere accepteret det engelske forslag, hvis forudsætning var et brud, og lokkedes vel ogsaa af det rige bytte. Resultatet af de førte forhandlinger blev den for den danske konge ikke meget ærefulde aftale, at den engelske flaaede skulde angribe og erobre Hollænderskibene, hvis ladninger senere skulde deles ligeligt mellem de to konger. Fra dansk side vilde man ingen modstand gøre, men nøjes med en protest for at bevare skinnen af neutralitetskrænkelse og undgaa brud med Generalstaterne. Aktionen, der mislykkedes, fordi ordren fra København til den norske øverstkommanderende, kommandant paa Bergenhus Claus Ahlefeldt — der var hollandsksindet og stod Gabel nær — naaede ham senere end den engelske flaaedes ankomst til Bergens havn, og dennes admiral ikke vilde opsætte angrebet, hvorfor Ahlefeldt lod fæstningens kanoner beskyde Englænderne (2. august), skal ikke her udredes. Da budskabet om det skete 15. august naaede København, vakte det stærk uro hos de implicerede, da man frygtede at blotstilles af den engelske regering, men gav samtidig — i forbindelse med rygter om den i England udbrudte pestepidemis hærgninger — det hollandske parti vind i sejlene.

Allerede 1. august — en uge efter afsendelsen af ordren til Ahlefeldt — havde imidlertid Frederik III., aabenbart under stærk indflydelse af Gabel og Biermann, og tillige af et tilsagn fra fransk side om, at Generalstaterne vilde yde ham fuld satisfaktion med hensyn til hans fordringer, besluttet gennem Biermann at tilskrive residenten i Paris Marcus Giøe, at man var rede til forhandling med Staterne og vilde forpligte sig til intet at fore-

tage sig mod alliancen med Frankrig. Og 10. august lovede kongen, som svar paa den franske regerings opfordring, Terlon at sende en gesandt til Holland og England for at deltage i de franske mæglingsbestræbelser. Dette var en sejr for Gabel, som ifølge Lilliecronas beretning af 31. juli, efter at ordren til Bergen var afgaaet og kongen havde søgt hvile for sit urolige sind paa Frederiksborg, havde »indesluttet sig, saa at intet menneske er kommet ind til ham«, og for hans sekundant Biermann. Sehesteds stemning fandt udbrud i et saa heftigt ordskifte med Terlon, da de 6. august mødtes i Courtin's logis, at Lilliecrona, der var til stede, »sikkert troede, at deres emportement skulde være kommet til nogen extremitet«.

X.

FORBUNDSTRAKTATEN MED ENGLAND. — HANNIBAL SEHESTED TIL VESTEUEOPA NOVEMBER 1665. — TRAKTATEN MED GENERALSTATERNE. — GABELS REGERING. — KONGELOVEN.

HANNIBAL SEHESTEDS nordisk-engelske forbundspolitik syntes at staa overfor sit sammenbrud. Naar det nu paatænkte at sende ham, sammen med H. V. Rosenvinge, til England og Holland, var det for at deltage i den franske mediation og den dansk-hollandske opgørelse. »Han er selv glad, at han bliver employeret udenlands,« skrev Lilliecrona 14. august, »og mange ser ikke ugerne, at han kommer herfra«. »Jeg tror«, var samtidig Talbots mening, »at han stadig har en plan om at bosætte sig i England, for hans stilling er usikker her, og han har mange fjender ved hoffet, da han aldrig har kunnet finde sig i nogen medbejler i de sekrete forretninger (in ye secrecy of business). Han har ofte sagt til mig, at kongen af England aldrig har givet ham den mindste gave hverken som gesandt eller privatmand«. Talbot bad Lord Arlington om ikke at lade det mangle herpaa. Efter at Bergenkatastrofen var blevet kendt, vedblev rygterne om, at Sehested og Rosenvinge skulde til Holland, samtidig med at baade kongen og »to af hans første ministre« lod Amerongen forstaa, at man var tilbøjelig til en nærmere alliance med Generalstaterne, saa fremt de danske krav opfyldtes.

Den sehestedske ydrepolitik, hvis muligheder hang saa nøje sammen med magtkampen mellem rigsskatmester og statholder, syntes imidlertid at skulle faa en ny chance, da Sir Thomas Clifford 13. september kom til København som engelsk specialudsending med sin konges ordre til at faa den dansk-engelske alliance sluttet under trusel om at offentliggøre sandheden om Bergenaffæren. Atter blussede kampen om kongens sind op mellem Sehested, der i al sagtmodighed synes at have faaet støtte af Hans Schack, og hans modstandere, blandt hvilke Talbot ved siden af Gabel fremhævede Biermann, der fungerede som koncipist ved udarbejdelsen af alle diplomatiske akter og depecher og efter gesandtsens mening var »Frankrigs pensionær«. Men naaede til sidst efter stærk pression fra engelsk og

store anstrengelser fra rigsskatmesterens side saa vidt, at der 18. oktober undertegnedes en offensiv og defensiv forbundstraktat mellem Danmark og Storbritannien, rettet mod Nederland, hvori Karl II. lovede betydelige subsidier og flaadehjælp. Men traktatens gyldighed gjordes betinget af, at Sverige aabenlyst sluttede sig til forbundet.

Til det yderst komplicerede problem, hvorfor de af Clifford og Coventry i Stockholm førte forhandlinger i dette øjemed — til bitter skuffelse for Jens Juel — ikke bragte det ønskede resultat, skal der ikke her tages stilling. I Danmark udnyttede imidlertid det hollandsk-franske parti efter evne de to maaneders ratifikationsfrist efter Sveriges erklæring, som traktaten tilstod. Allerede tre uger før dens afslutning, 26. september, var generalpostmester og admiralitetsraad Paul Klingenberg sendt til Holland for at forhandle om, og hvis Generalstaterne gik ind paa de danske fordringer, slutte en ny forsvarsalliance med republikken. Faa dage efter meldte Courtin til Lionne, at man talte, dog »i meget tvetydige vendinger«, om at Sehested vilde gaa til udlandet. »Hvad han selv siger derom, kunde snarere fortolkes som en retræte fra dette hof, for hvilket han synes at nære afsky, end som en rejse, foretaget for store politiske forhandlinger skyld«. Lilliecrona havde hørt, at Sehested skulde til Holland, men der var dem, som mente, at hans formaal var »under prætext af nogen anden forretning at esloignere sig fra disse intriger«. »Der er ogsaa nogle, som er vel informerede om hans forhold, der tror, at han har fattet en particulier resolution at retirere sig, eftersom han paa skatkammeret har indpakket og bortført alle sine skrifter og papirer og bortsendt nogle kister med Amerongens galiot. Det er vist, at jalousien mellem ham og Gabel er tiltaget meget, og han ser vel, at han ikke kan avancere sin ambition i den grad, som han havde tænkt sig. Til med forudser han kanske nogen forandring i denne stat, som vist skulde attribueres ham, om det sig saa skulde hænde«.

I begyndelsen af oktober tog Fru Christiane afsked ved hoffet for at tage ophold i Hamburg, indtil hendes mand vendte hjem fra sin sendefærd. »Han foregiver«, skrev Talbot 10. oktober, »at den gælder England, men jeg tror, efter hvad prinsen af Danmark har sagt, at det snarere er til Holland og Frankrig, at han agter sig«. Den 15. meldte han, at afrejsen var fastsat til den 19., og at maalet var England. Undertegnelsen af alliancetraktaten med England 18. oktober bragte ikke talen om rigsskatmesterens rejse til at forstumme. At den udsattes, erklærede Sehested 23. oktober til Lilliecrona, skyldtes usikkerhed med hensyn til, om Sverige efter fransk opfordring vilde sende en mæglingsambassade til London, og hans mistillid til de forsikringer, Frankrig havde givet om at skaffe Danmark satisfaktion af Generalstaterne. Hvor pinefuldt han følte sin stilling i Kø-

benhavn, viser et brev fra Courtin til Lionne af 14. oktober. Courtin havde erfaret, at rigsskatmesteren fra privat side havde laant 1000 rdl. til sine rejseudgifter, og at hans kone og datter vilde rejse med ham. »Jeg formoder, at de agter at begive sig til Frankrig, thi de saa vel som rigsskatmesteren har haft den godhed at komme og spise helt familiært i vort logis. Maaske ogsaa af mangel paa bedre selskab, da denne familie er meget ensom, og fru grevinden og hendes datter har kun to gange besøgt hoffet, første gang, da de kom hertil og sidste mandag for at tage afsked«.

Gabel og hans gruppe saa aabenbart helst Sehested fjernet fra det danske hof. Og der var ikke længere meget, der bandt ham selv til det. Dog maatte han, som han 23. og 30. oktober fremhævede i samtale med Lillie-crona, være stærkt interesseret i inden sin afrejse at faa klarhed over Sveriges holdning og udfaldet af Cliffords forhandlinger dér. 24. og 28. oktober skrev Talbot, at der var opsat instruxer for ham til Holland, England og muligvis Frankrig, og at de gik ud paa, at han, hvis Sverige tiltraadte den dansk-engelske traktat, skulde søge et paaskud til at bryde med Nederland, men i modsat fald enten faa en overenskomst i stand med Generalstaterne eller slutte en ny traktat med England, der lovede Frederik III. »hans tabte land« igen og overherredømmet over Hamburg. »Han har ogsaa et formaal, der angaar hans private interesser, nemlig at finde hvile for (to rest) sin datter og sig selv i England«. Talbot tilføjede, at Sehested havde lovet ham at underrette Arlington om »alle de nordiske intriger og affærrernes tilstand«. I en efterskrift (24. oktober) fandt Sir Gilbert anledning til at skrive til den stadig ugifte statssekretær: »Hvis Deres Herlighed ikke snart finder en kone, skal Sir T(homas) og jeg skaffe Dem en. Her er en dame, som jeg har nævnt for ham, som passende for en ven. Han finder hende henrivende, og jeg har aldrig set nogen, der i den grad har vundet i skønhed. Jeg behøver ikke at nævne hendes navn«. Den omtalte giftefærdige unge dame kan næppe være nogen anden end Christiane Sophie Sehested. 31. oktober og 4. november meldte gesandten, at rejsen var udsat, til Sveriges erklæring forelaa.

Det sidste kom ikke til at slaa til. 10. november afrejste Hannibal Sehested fra København med Holland som maal. Efter hvad han selv senere oplyste, skyldtes kongens befaling om afrejse, at man havde modtaget forskellige meddelelser om, at Generalstaterne viste stor tilbøjelighed til fred, samtidig med at England søgte at presse Danmark til aabent brud med dem. Hans hustru og datter fulgte ham for under hans fraværelse at tage ophold i Jylland eller Hamburg. Hans instrux, der er dateret 6. november og paraferet af Biermann, viser, hvor usikker Frederik III.s holdning overfor den ydrepolitiske situation stadig var. Sehested skulde, efter

højest 14 dages ophold i Holland, hvor han skulde støtte Klingenbergs bestræbelser for at faa de danske fordringer opfyldt, begive sig til England. Han skulde her betone den danske konges troskab mod den sidst med England sluttede traktat, saa fremt den tiltraadtes af Sverige. Men frem for alt skulde han, hvis Generalstaterne gav Danmark den ønskede satisfaktion, søge at faa Karl II. til at acceptere Danmarks mægling mellem ham og republikken. Afviste Sverige den dansk-engelske traktat, og erklærede Karl II. sig utilfreds med Danmarks mæglingstilbud og en neutral holdning fra dets side, maatte Sehested sondere, hvilken sikkerhed og hvilke subsidier han vilde tilbyde den danske konge for at tage Englands parti, for at Frederik III. paa grundlag deraf kunde tage sin endelige beslutning »efter nødvendighedens bud«. Efter Sehesteds eget ønske tillagdes der ham ingen karakter som extraordinær ambassadør, men han fik fuldmagt til i England at forhandle og slutte om alt, hvad det nys indgaaede snævre forbund medførte. Ved siden af kreditivet til Karl II. medgaves der ham ogsaa et kreditiv til Ludvig XIV., der meddelte, at han sendtes til England for at deltage i mæglingen, men havde ordre til eventuelt at rejse til Paris og dér forhandle som sin konges udsending, hvis de fælles interesser krævede det. Om de pekuniære midler til hans rejse er tidligere talt.¹

Der skal ikke her gøres rede for den danske ydrepolitik i den nærmest følgende tid og for afslutningen af den dansk-nederlandske alliancetraktat af 1. (11.) febr. 1666, som opfyldte en del af de danske krav, men langt fra i det omfang, Sehested havde tilstræbt, og fremkaldte en stærk spænding mellem Danmark og England, der i okt. 1666 erklærede Danmark-Norge krig, og Danmark og Sverige, til største skade for dansk-norsk søfart og handel. Da opgaven her er at belyse rigsskatmesterens stilling inden for den danske regering, og han aldrig siden gensaa den danske hovedstad, skal ogsaa skildringen af hans sidste sendefærd, som afsluttedes, da han, udslidt af anspændt arbejde og pint af bekymringer og længsel efter hjemmet og datteren,² 13. (23.) september 1666 døde af en hjerneblødning i Passy ved Paris, gives i anden sammenhæng. I det kongelige gehejmerraad, i statskollegiet og i skattekammeret var hans gerning forbi.

Han beklædte til sin død af navn embedet som rigens skatmester, og han førte en regelmæssig og omfattende brevvexling med Frederik III., Gabel, Biermann og andre danske personligheder. Han formaaede ogsaa, da kongens ordrer førte ham til Paris, paa ny at skabe sig en diplomatisk

¹ Se ovenf. s. 431 f.

² Et talende vidnesbyrd om det sidste er det i Paris indkøbte dametøj og -lingeri, der ved hans død fandtes nedpakket i hans kufferter sammen med hans kalotter og briller, og som dels var bestemt til hans hustru og datter, dels til de danske prinsesser.

position her og blive et uundværligt bindeled mellem den danske og den franske regering. Men han var efter det hollandske partis sejr og hans nordisk-engelske forbundsplans nederlag en personlighed, med hvilken man ikke længere mente at behøve at regne i de styrende kredse i dobbeltriget. Blandt de fremmede diplomater var det et almindeligt indtryk, at hans tid i Danmark var til ende. Kort før sin afrejse aflagde han en afskedsvisit hos Courtin. »I den sidste fortrolige underholdning udbredte han sig meget om de forvirrede forhold, hvorunder han havde levet ved dette hof, og den uorden, hvori sagerne havde befundet sig. Han tilstod, at han var blevet helt aandssvag (hébété) og helt dyrisk sløv (brute) — det er hans udtryk — deraf. Han havde, sagde han, skrevet i disse vendinger til kongen af Danmark, da han ved en billet sagde ham det sidste farvel«. Han udtalte ganske vist sit haab om, at han, da han nu havde »fuldmagt til at handle paa egen haand (en maistre) i de lande, hvortil han rejste, vilde kunne forhandle helt anderledes effektivt til bedste for staten og sig selv«. Men den franske resident forstod, at hans instruxer var meget begrænsede, og at han ikke engang havde kreditiv til Generalstaterne, og man hviskede i byen, »at denne rejse i virkeligheden blot er et hæderligt paaskud for kongen af Danmark til endeligt at skille sig af med hele denne familie«.

Ogsaa Lilliecrona hørte, at Sehesteds dispositioner tydede paa, at rigsskatmesteren i alt fald ikke saa snart agtede sig tilbage. Talbot, der en tid vedblev at brevvexle fortroligt med ham, skrev 18. november til Arlington: »Det er alles mening her, at Hannibal Sehested ikke mere vil vende tilbage hertil. Han har dog skrevet til mig i dag fra Hamburg om at tale hans sag hos denne konge og prins (to deale good offices for him with this King and Prince). Gabel vilde regere alene, endskønt han er meget uduelig«. 6. jan. 1666 underrettede han Sehested selv om det almindelige rygte: »Det er det almindelige samtaleemne i København og paa dette sted (Helsingør, hvor gesandten da opholdt sig), at D. Exc. ikke mere vil vende tilbage til Danmark. Hvis det er sandt, vil det ikke være en vanskelig sag at læse denne kronens fremtidsskæbne«. I slutningen af samme maaned hedder det i et brev fra samme haand til Arlington i anledning af de danske kanon- og masteleverancer til Frankrig, at der ikke er nogen grund til at undre sig over denne franskvenlighed, »da Gabel raader i alt og ikke har nogen anden ledende aand end Biermann . . . Disse to har nylig taget kansleren med, skønt han er en svoren fjende af den nuværende regering, eftersom de finder ham egnet for deres formaal, da han er en mand af evner og en lidenskabelig ven af den hollandske interesse . . . Deres planer vil maaske blive til bedste for kongen af England, men jeg har den faste tro, at de

vil blive til ødelæggelse for deres egen konge; thi alle, høje og lave, foragter og udlér dem aabenlyst . . .«.

Blandt andre vidnesbyrd om, hvor upopulær Gabels regering var, nævner den engelske gesandt i febr. 1666, at den danske adelige konservatismes førende aand rigsraad Otte Krag pludselig var død, og at to andre gamle raader, Niels Trolle og Ivar Krabbe, laa meget syge, »hvilket gav anledning til betænkelige ytringer, da man havde bemærket, at de alle tre nylig havde talt dristige ord i deres offentlige møder mod manden ved roret«. Og Gabel selv havde, da han havde følt sig uvel i et selskab hos Sir William Davidson, næret mistanke om, at man havde søgt at forgive ham. Kort før sin afrejse i marts konstaterede Talbot en almindelig stærk harme mod Klingenberg, fordi han havde sluttet alliance med Hollænderne paa ringere vilkaar, end Staterne engang havde tilbudt Sehested. Gabel holdt imidlertid sin haand over Klingenberg, og grunden til, at de hollandske ydelser til den danske stat var saa ringe, var — mente Talbot — at 40.000 rdl. var gaaet i Gabels og et betydeligt beløb i Klingenberges lomme. »Og nu lægger de, for at rense sig selv for alle beskyldninger, Hannibal store forseelser til last i hans fraværelse og faar alle hoffets drenge til offentligt at rakke hans navn ned. De udspreder underhaanden, at han i to dage har været i fortrolig underhandling ved Hans Majt. i England og dér talt ilde om ministerchefen (the cheife minister) og forraadt sin konges hemmeligheder, og at han aldrig mere vil vove at vise sit hovede i Danmark. Han har spillet sit spil uheldigt, saa han for alle staar som taber«.

Talbots animositet mod det gabelske regime hænger naturligvis i nogen grad sammen med dets antibritiske indstilling. Men det er rigtigt, at dets mænd forfulgte rigsskatmesteren med mistro og bagvaskelser. Lilliecrona fortæller, at et brev fra Sehested til Talbot kom den sidstnævnte i hænde fra posthuset med brudt segl, »i hvilket brev man skal have fundet noget at kritisere«. Og i begyndelsen af marts gik der rygte om, at Sehested skulde hjemkaldes fra Frankrig, da den hollandske Paris-ambassadør Van Beuningen klagede over, at han søgte at »brouillere« sagerne. Gabel udtalte i samtale med Courtin, at »man her var klar over, at Hr. Hannibal Sehested ikke var vort hof til pas (agréable à nostre Cour), og at man var ved at beslutte sig til at hjemkalde ham. Han sagde mig endog i fortrolighed, at man fra god kilde havde meddelt ham, at bemeldte Hr. Sehested havde taget sig den frihed i Holland at tale utilbørligt (mal à propos) om kongen af Danmarks person og om alle de bedste ministre; hvilket giver mig den tro, at hvis omtalte Sehested kommer tilbage hertil, vil han ikke faa det rart (il passera mal son temps); men det er ikke min affære«. Denne for-

følgelseskampagne varede ved til efter hans død og fik bl. a. udtryk i det obskøne epigram om hans dødsmaade, som tilskrives Peder Schumacher, og i forsøg paa at lægge skylden for Bergenaffæren over paa ham. Der er ogsaa andre vidnesbyrd end de af Talbot overleverede om, at Gabels styre var lidet yndet i befolkningen, og et studium af dets indre og ydre politik viser en stærkt iøjnefaldende mangel paa initiativ og overlegenhed baade paa ydrepolitisk, økonomisk, socialt, administrativt og finansielt omraade.

Et malende og vist i alt væsentligt træffende billede af tilstanden i Danmark i foråret 1666 giver den svenske rigsraad Sten Bielke — kendt fra fredsforhandlingerne i 1660 — som i april nævnte aar besøgte det danske hof i et diplomatisk ærinde. Det hedder i hans relation til regeringen i Stockholm bl. a.: »Ved hoffet fandt jeg ellers en temmelig stor confusion, saa at der blandt ministrene ingen stor enighed var. En del var vel tilfreds med denne hollandske alliance, en del blamerede den højst som meget farlig. Statholderen Gabel, som er hovedaarsag til denne alliance og nu formaar mest hos kongen, søger ogsaa at opretholde den efter yderste evne. Hans værktøj er sekretæren Biermann, gennem hvilken han driver alt. Feltherren Schack har ogsaa god acces hos kongen, og hans raad gælder meget i hans profession og militærsager. Skønt rigsadmiralen Bielke har den største charge ved Holmen og ellers er vel anskrevet hos kongen, saa er dog admiral Adeler i størst kredit ved det værk. Kansleren staar ogsaa temmelig godt hos Hans Mt., dog ikke af den estime som de forrige. Noget fast formeret consilium kunde jeg ikke spore, at der var; dog naar ret vigtige sager forehaves, kommer feltherren, kansleren og statholderen op til Hans Mt. med en af sekretærerne, i særdeleshed Biermann.«

Efter en skildring af befolkningens klager over de store skatte- og andre byrder fortsætter Bielke: »Landet er paa nogle steder meget øde, især paa Fyn saa jeg det selv, og mere gælder det, siger de, Jylland, hvorfra folk i hobetal forløber til det slesvigske og forstikker sig der, saa meget de kan.« »Med undtagelse af dem, som er ved hoffet — som ogsaa mest er fremmede — og har deres subsistens dér, er de andre alle, ja, af alle stænder, meget ilde tilfreds, og en del desperate.«

Hvad Frederik III. angik, undgik han under sit samvær med den svenske gæst altid at tale om statsager. »Ellers kunde jeg paa Hans Majts person ringe differens finde fra hans tidligere væsen, ud over det, at han var noget magrere end tilforn.«

Bielke kommer i denne skildring ind paa modsætningerne og tvisterne inden for hoffets kreds og denne kreds' folkefremmede præg. Andre vidnesbyrd fremhæver det samme. Den hessiske gesandt Caspar Friedrich v. Dalwig fortæller i marts 1666 i brev fra København, at prins Chri-

Frederik III. og hans »ministre« 1666.

Stik af Alb. Haelwegh. Herren ved kongens venstre side er kansler Peder Rectz, herren yderst til venstre Christoffer Gabel. Herren ved kongens højre side synes at forestille Hans Schack, herren under højre vinduesrude Hannibal Sehested. Den knælende lærde er professor Simon Paulli, i hvis »Quadripartitum botanicum« (1667) stikket er gengivet.

stians favorit Morten Skinkel havde betroet ham, at prinsen ikke vilde tage ophold i hovedstaden »paa grund af de mange intriger dér saa vel som paa grund af jalousierne mellem kongen og dronningen selv mod ministrene«. Og i begyndelsen af april lod prins Christian v. Dalwig forstaa, »at denne nations affektion mod kongen vilde være større, hvis man noget mere kunde tesmoignere kærlighed til nationalsproget og ogsaa affabilitet mod nationen«. Da den unge mand efter faderens død i febr. 1670 besteg tronen som kong Christian V., blev en af hans første regeringshandling, med støtte af sin halvbroder Ulrik Frederik Gyldenløve, Frederik Ahlefeldt og Peder Schumacher, at styrte den tyske intrigant, som næst Frederik III. havde hovedansvaret for den førte udanske kurs og for, at udviklingen i væsentlige henseender blev en anden, end stænderflertallet i 1660 havde ønsket og villet.

Danmark led til visse, som Terlon fremhævede, et meget stort tab, da »vor største statsmand gennem lange tider« (K. Fabricius' ord) fjernedes fra regeringen, for at Christoffer Gabel kunde »governe alone«.

Ogsaa i dansk forfatningshistorie synes Gabels endelige sejr over Hannibal Sehested at have betydet et vendepunkt.

Lilliecrona havde i sit brev til den svenske rigskansler af 5. okt. 1665 ved omtalen af de sandsynlige aarsager til, at Sehested kunde føle trang til at forlade Danmark, skrevet: »Der till medh seer han kanskee någon förändring uthi denne Staten, hvilcken honom vist skulle attribueras, der dett sigh så skulle hända«. Hvad er det for en forestaaende forandring i staten, som den svenske resident sigter til med disse ikke helt gennemsigtige ord? Var det kommet ham for øre, at den 1660 lovede forfatning for Danmark-Norge nu snart var ved at være færdig?

Hvad Hannibal Sehested har vidst om Peder Schumachers bestræbelser for i kongens kammer at udforme en »kongelov«, som fuldt ud stemte med Frederik III.s og Christoffer Gabels ønsker, lader sig ikke oplyse. Efter alt at dømme har han dog næppe vidst, da han 10. nov. 1665 for sidste gang forlod København, at der allerede forelaa en renskrevet kongelov i Schumachers haand, som gav kongen hele den udøvende, lovgivende og skattebevilgende myndighed og er enestaaende blandt alle i historien kendte forfatningslove ved udtrykkeligt at tillægge kongen uindskrænket enevolds-magt.

Det ældste bevarede, af Frederik III. underskrevne exemplar af Kongeloven — det paa Rosenborg opbevarede pergamentsexemplar, som paa viseligt ikke kan være renskrevet senere end okt. 1666, men nok før — er, i lighed med yngre eksemplarer, dateret 14. nov. 1665. Der kan — trods det af A. D. Jørgensen og K. Fabricius i modsat retning anførte — ikke

herske fornuftig tvivl om, at Frederik III. denne dato underskrev Kongeloven. Thi 14. november var baade kongens navnedag og datoen for den afgørende danske sejr ved Nyborg i 1659. Frederik III. var en overtroisk mand, og skulde loven bringe ham og hans efterkommere lykke, maatte den baade dateres og underskrives paa hans lykkedag. Naar dette er sagt, bliver spørgsmaalet, om det er en tilfældighed, at underskrivelsen fandt sted den 14. november i aaret 1665. Kongen var jo tidligere vejet tilbage for at give en forfatningslov endelig form og sanktion.

Fabricius har som motiv peget paa den usikre ydrepolitiske situation, som forelaa efter affæren i Bergens havn i aug. 1665. Denne situation kan have spillet sin rolle, men nærmere ligger det dog at pege paa, at først i løbet af efteraaret 1665 sejrede Christoffer Gabel definitivt over Hannibal Sehested og dermed over alt, hvad denne stod for. Som før nævnt, tyder adskilligt paa, at vi i Testmanns opsats om rigsstænder finder et udtryk for Sehesteds anskuelser saa vel som for de i Københavns mest fremskredne borgerskab herskende. At det forholder sig saaledes, bestyrkes ved et afsnit i Sehesteds »politiske Testamente«.

I de breve, som abbé Paulmyer kort efter rigsskatmesterens død sendte Frederik III., og hvori han samlede en række af den afdødes tanker og raad om Danmark-Norge og dansk politik, lyder det sidste afsnit:

»Til slut bønfuldt han Deres Majt., at De, naar De lod fuldføre de almindelige forfatningslove for Deres kongeriger, som det var ventet og fordret, efter at rigernes stænder for Deres fødder havde lagt alle love, sædvaneregler (coustumes) og privilegier, for at De kunde træffe bestemmelse derom efter Deres behag, vilde skaffe Dem underretning om alle de bedste ordonnanser, for deraf at vælge, hvad Deres Majt. fandt godt og mest stemmende med Deres egne staters forhold, som De kendte bedre end nogen.

Han holdt for, Sire! at et eneste lysglimt maaske var nok til i rigt maal at erstatte al den udgift, som Deres Majt. anvendte paa dette, i hvilken forbindelse han sagde, at man ikke kunde anvende for megen omsigt (precaution); thi af et kongeriges gode forfatningsordning afgang sædvanligvis dets ro, lykke, varighed og held.

Og eftersom fremmede og rejsende aldrig saa godt kan kende et land, som de indfødte og fra landet stammende, raadede han Deres Majt. til for hvert enkelt land at anvende en kyndig mand fra dette til at fremskaffe de betænkninger og oplysninger, hvorom jeg taler. Og det var hans agt ikke at forlade Frankrig uden herfra at bringe Deres Majt. fyldige og nøjagtige samlinger om dette emne, hvortil han ofte havde skitseret mig planen og tanken i almindelighed.

Dette er, Sire, de tanker, som Deres afdøde Hr. rigsskatmester havde, da han troede, han skulde dø. Det var, hvad han betroede mig, for at det kunde blive meddelt Deres Allerhøjeste Majestæt . . .«.

Vi ved, som sagt, ikke, om Sehested har kendt Kongeloven i dens endelige form. Om forarbejderne til den kan han dog ikke have været helt uvidende. Givet er det imidlertid, at han tænkte sig den grundlov for Danmark-Norge, som stænderne i 1660 »ventede og fordrede«, af væsentlig anden art end Kongeloven, hvis hovedkilde alene var Frederik III.s og vel ikke mindst Gabels ønske om at bestemme den kongelige magt som rent enevældig og sikre kongens efterkommere successionsret i saa vidt et omfang, som lod sig forene med opretholdelsen af rigets udelelighed. Sehesteds grundlov skulde hvile paa omfattende studier over de europæiske hovedlandes konkrete forfatningsforhold, og han havde altsaa ikke blot den enevældige franske forfatning — paa hvilken han sandsynligvis, i lighed med Testmann, saa med nogen skepsis, ligesom han i sin ungdom havde været en skarp kritiker af det spanske enevoldsregime — men ogsaa de i England, Sverige og Nederlandene bestaaende stænderforfatninger for øje.

De citerede ord, som det aabenbart var en hjertesag for den i foråret 1666 af et apoplektisk slag, som temporært lammede store dele af hans legeme, ramte mand at faa sagt, før dødens skygge gled over ham, synes afgørende med hensyn til det i dansk historieforskning ofte drøftede spørgsmaal, om den enevælde, som Frederik III. og Christoffer Gabel gennemførte med Peder Schumacher — en københavnsk borgersøn af tysk herkomst, som blev fyrstetjener og førstemand inden for det bureaukrati, mod hvis korruption Testmann havde advaret — som pennefører, svarede til stænderførernes »intention« i 1660. Men de kaster ogsaa nyt lys over Hannibal Sehesteds forhold til statsomvæltningen og kalder frem for mindet hans klage til Gøes over, at han »beklageligt oftere maatte lade inkliinationerne have deres løb, end han vilde være i stand til at sætte salutaria consilia imod dem«, og hans ord til den samme om, at »man maatte lade dette og hint gaa saaledes, med tiden kunde man siden hen remedere«.

Hvad Hannibal Sehested her udtalte i de bevægede oktoberdage i 1660, kunde staa som motto over hans anspændte og rastløse gerning i sit lands tjeneste i de aar, som fulgte paa statsomvæltningen.

**KILDEHENVISNINGER
OG ANMÆRKNINGER**

UTRYKTE KILDER

(med angivelse af anvendte forkortelser).

RIGSARKIVET, KØBENHAVN (R. A.):

HAANDSKRIFTSAMLING:

Ms. 110 b (Zacharias Lunds dechiffreringsprotokol).

KONGEHUSETS OG RIGETS ARKIV:

Kong Frederik III., Breve og Brevvexling om Kronprinsens Udenlandsrejse 1662.
Christoffer Parsbergs Relation om Kronprins Christian (V.)s Udenlandsrejse (tidl. Gl. kgl. Saml. 928, fol.).

Ulfeldtske Sager.

Griffenfeldske Sager.

Hyldinger 1648.

Rigsraadets Arkiv, Papir, 1646-50, 1651-60.

Forskelligt vedrørende Rigsraad og Stænder, Papir, 1641-48, 1649-60.

Erklæringer og Betænkninger, afgivne af Rigets Raad og Stænder 1648-60.

Sjællandske Landkommissærers Arkiv, Papir, 1638-49.

Christen Skeel Albretsens Landebog for Sjælland 1638-53 (Sj. Landebog).

Rigens Hofmesters Breve 1643-61 og udat.

Breve til Righshofmestrene Corfitz Ulfeldt og Frantz Rantzau.

DANSKE KANCELLI (DSK. KANC.):

Kancelliafdeling (til 1660 okt. 18); kgl. Resolutioner og Expeditioner:

Fynske, jyske, sjællandske og skaanske Registre og Tegnelser (F. R., J. R., Sj. R., Sk. R., F. T., J. T., Sj. T., Sk. T.) 1609-66.

1648 Registre og Tegnelser for Rigsraadet (XXX).

1645 Akter vedrørende det i København tilstedeværende Raads Virksomhed I-VI (1645 13/1-18/8).

Indlæg til Registre og Tegnelser samt henlagte Sager 1642-50.

Indkomne Breve 1640-50.

Koncepter og Indlæg til Registre og Tegnelser 1651-60.

Skaanske, sjællandske, fynske, smaalske og jyske henlagte Sager 1651-60.

Acta vedkommende Hannibal Sehesteds Forhold i Norge fra Aarene 1649-51 (ældre signatur: Reg. 89 B, 25; delvis aflev. til Rigsarkivet i Oslo).

Rentekammerafdeling:

»Forlenings-Bog paa de Leen, som blev forandret paa Afgift Anno 1641«.

Toldregnskaber, København, Brudstykker af Toldregnskabet 1648-52: »Regestering paa Wiin-Accise-Sedeler« 1648-49.

Danske Kancelli, Udenlandsk Afdeling (D. K. U. A.):

1613-69 »Instruxbog oc uden Lands Sager i Almindelighed dog Svenske oc Rydske undtagne«.

1657-69 »Svenske Acta«.

TYSKE KANCELLI, UDENLANDSK AFDELING (T. K. U. A.) (-1676-):

Alm. Afdeling:

1652-61 »Latina«.

1662-69 Koncepter til latinske Expeditioner, som ikke ses at være registrerede.

»Ausl. Registratur de annis 1636-37«.

1659-62, 1663-65, 1666-67 Koncepter til Ausl. Registratur.

1659-65 »Instructiones, Creditiven, Vollmachten etc.«.

Kejseren:

B. 1665-67 Gesandtskabsrelationer med Bilag fra Resident Andreas Pauli v. Lilien-cron.

England:

A I. 1613-85 Breve, til Dels med Bilag, fra Medlemmer af det engelske Kongehus til Medlemmer af det danske samt fra Oliver og Richard Cromwell og Parlamentet til Kong Frederik III.

A II. 1649-59 Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til England.

1660-71 (72) Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til England.

B. 1653-66 Gesandtskabsrelationer fra Konsul i Dunkerque, senere Agent og Resident i England Simon de Petkum.

C. Agent, senere Resident Simon de Petkums Gesandtskabsarkiv:

1651-67 Kgl. Ordre, Koncepter og Afskrifter af Relationer m. v.

1656-59, 1660-64 Kopibøger over Relationer.

Ambassadeur extraordinaire Hannibal Sehesteds Gesandtskabsarkiv:

1661-62 (64) Kgl. Ordre, Koncepter og Afskrifter af Relationer m. v.

Frankrig:

A I. 1615-1730 Breve, til Dels med Koncepter til Svar, fra Medlemmer af det franske Kongehus til Medlemmer af det danske.

A II. 1643-69 Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til Frankrig.

B. 1662 Sept. - 1663 Juli og 1664 April - 1665 Okt. Gesandtskabsrelationer fra Ambassadeur extraordinaire Hannibal Sehested og Relationer til denne fra Korrespondent Abbed Jean de Paulmyer.

1663 Nov. - 1664. Relationer med Bilag fra Korrespondent Abbed Jean de Paulmyer.

1664 Aug. - 1665, 1666, 1667-68 April. Gesandtskabsrelationer med Bilag fra Resident Marcus Giøe.

1665-66, 1667-1670 Maj. Relationer med Bilag fra Korrespondent Abbed Jean de Paulmyer og Legationssekretær Johan Dirichsen.

1666 Jan.-Maj, Juni-Sept. Gesandtskabsrelationer fra Ambassadeur extraordinaire Hannibal Sehested.

1666 Maj - 1667 Aug. Gesandtskabsrelationer med Bilag fra Resident Simon de Petkum.

C. Ambassadeur extraordinaire Hannibal Sehesteds Gesandtskabsarkiv :

1662 April - 1663 Jan., 1663 Marts - 1664 Febr. Alm. Kopibøger over Instruktioner, Ordre og Relationer samt andre ind- og udgaaende Skrivelser.

1662 Maj-Dec., 1662 Dec. - 1664 Febr., 1665 Nov. - 1666 Aug. Kopibøger over danske Relationer m. m.

1663 Aug.-Nov. Kopibog over ind- og udgaaende Skrivelser samt over Akterne i Sagen mod La Roche Thudesquin.

1662-66 Indkomne Breve.

1666 Febr.-Sept. Koncepter til (Kopier af) udgaaende Breve.

1663-66 Forskellige Akter og Dokumenter samt Afskrifter.

Resident, senere Kammerherre Marcus Giøes Gesandtskabsarkiv :

1664 Maj - 1665 Dec. Alm. Kopibog over Instruktioner, Ordre og Relationer samt andre ind- og udgaaende Skrivelser.

Resident Simon de Petkums Gesandtskabsarkiv :

1666 Juli - 1667 April. Kopibog over Relationer.

Nederlandene :

A II. 1641 Akter vedrørende og Protokol over Forhandlingerne i Stade mellem danske og nederlandske Sendemænd angaaende Toldpaalæggene i Norge og Øresund m. v.

1660-65 Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til Nederlandene.

1662 (1657)-72 Akter og Dokumenter vedrørende det Afrikanske Kompagni i Glückstadt og Kolonierne paa Guineakysten samt dets Stridigheder med det hollandske Vestindiske Kompagni.

B. 1642-60 Gesandtskabsrelationer og Beretninger fra Gabriel Marselis, Rigshofmester Corfitz Ulfeldt, Amtsforvalter i Steinburg Amt Jacob Steinmann, Ditlev v. Ahlefeldt samt de ekstraordinære Ambassadører Otte Krag og Godske v. Buchwald. 1646-59 Gesandtskabsrelationer, til Dels med Bilag, fra Residenterne Martin Tancke, Peter Christian Rode, Peder Charisius samt fra Afsending Henrik Villumsen Rosenvinge og Indberetninger fra M. Rømer.

1664 Gesandtskabsrelationer, til Dels med Bilag, fra Resident Peder Charisius.

1664 Relationer, til Dels med Bilag, fra Korrespondent Abraham de Wicquefort.

C. Resident, senere Envoyé extraordinaire Peder Charisius' Gesandtskabsarkiv :

1651-54 Indkomne Breve fra Resident Martin Rasch i Hamburg.

1652-66 Indkomne Breve fra forskellige Fyrster, Rigsskatmester Hannibal Sehested o. a.

1651-58 Koncepter til Relationer.

1661 Marts-Dec., 1665 Afskrifter af nederlandske Statsakter vedrørende Forholdet til Udlandet.

De ekstraordinære Ambassadører Otte Krag og Godske v. Buchwalds Gesandtskabsarkiv :

1660 Indkomne Breve, Koncepter til udgaaende Skrivelser, Afskrifter m. m.

1659-60, 1660 Jan.-April, April-Juli. Kopibøger.

Ambassadeur extraordinaire Hannibal Sehesteds Gesandtskabsarkiv 1662.

1665-67 Generalpostmester Paul Klingenberg, Rigsskatmester Hannibal Sehesteds og Resident Peder Charisius' Gesandtskabsarkiv.

1665-67 Kopibog over kgl. Ordre.

Spanien :

- C. Ambassadeur extraordinaire Hannibal Sehesteds Gesandtskabsarkiv :
1640-41. Legationsprotokoller I-II.
1650-64 Resident, senere Envoyé Cornelius Lerches Gesandtskabsarkiv.

Spanske Nederlande :

- B. 1590-1644 Gesandtskabsrelationer og Indberetninger fra forskellige Gesandter og Kommissionærer.

Sverige :

- A II. 1635-42 Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til Sverige.
1658 Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til Sverige.
1659-60 (74) Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til Sverige.
1660-62 Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til Sverige.
1662-76 (83) Akter og Dokumenter vedrørende det politiske Forhold til Sverige.
- B. 1645-60 Relationer, Indberetninger og Breve, til Dels med Bilag, fra forskellige Afsendinge.
1663 Juli - 1665, 1666-67 Gesandtskabsrelationer, hvoraf enkelte med Bilag, fra Resident, senere Envoyé extraordinaire Jens Juul.
- C. 1635-43 Resident Peder Vibes Gesandtskabsarkiv.
1660-75 Forskellige Gesandtskabsarkiver.

RENTEKAMMERET (SKATKAMMERKOLLEGIET) : R. K. B. 1660-79 :

- I. 1660 13/11-1662 28/2, 1661 14/12-1668 8/9 Deliberationsprotokoller (R. D. P. Ia, II).
1660-69 Originale kgl. Resolutioner.
1660-67 »Registrering over Kong. Ma :tz Naadigste Missiver til Riigens Schattmester och Dett Kongl. Cammer-Collegio« (*Registrering*).
1660-61 Bilag til Kopibogen over kgl. Missiver til Rigsskatmesteren og Kammerkollegiet (nr. 1-200) (*Bilag*).
1660-79 Kgl. Reskripter til enkelte eller flere af Kammerkollegiets Medlemmer.
- II. 1662-64 Brudstykke af en Bestallingsbog, indeholdende Bestallinger for højere Embedsmænd.
1660 11/11-1667 28/4 Rentekammerets Expeditionsprotokoller I-IX (nr. 1-3124) (R.E.).
1660 27/11 - 1662 9/3 Norsk Expeditionsprotokol (R. no. E.).
»Ordre etc.«, Kopibog over Rentekammerets udgaaende tyske kgl. Expeditioner (*Ordre etc.*).
- III. 1660 24/11 - 1663 14/7 Missivebog.
1665 Jan. - 1666 Aug. Skatkammerets Sekretariats Kopibog.
- V. 1660-79 Diverse Korrespondance-Sager I-VIII.
1660-79 Diverse Breve, Dokumenter og Akter vedkommende partikulære Personer, Litra A-Ø.
1665-67 Kopibog over Skatkammerets Assignationer og Ordre.
1661-70 Skøde-Extrakt-Protokol.
- Afregninger :
- II, 23-26 (Christoffer Gabel), II 91 a (H 119 a), 91 c (H 119 c), 91 d (H 119 d) (Hannibal Sehested), 92 (W 15) (Wilhelm Frederik Wedell), IX, 8, LII (memorial over Hannibal Sehesteds gods i det søndenfjeldske Norge).

LANDETATEN, KRIGSKOLLEGIET:

1660-61 Indkomne Breve.

1660-61 Registrerede Sager, der ikke har kunnet anbringes i: Indkomne Breve.

1660-78 Instruktioner og Ordonnancer, originale og i Afskrift.

»Protocollum consilii militaris hab. Hafniæ d. 1. Febr. 1660« (Forhandlingsprotokol, ført af Herman Meier 1660 1/2 - 1661 31/12) (*Prot. cons. milit.*).

GODSARKIVER:

Barritskovarkivet. Papirsbreve 1412-1768.

PRIVATARKIVER:

v. Ehrenschild, Conrad Biermann.

Gersdorff, Joachim.

Lente, Theodor.

Rantzau, Christian, Rigsgreve.

Schack, Hans, Greve:

A c. Breve til H. S. fra forskellige.

C 3. Sager vedrørende Hæren i Almindelighed og Krigsretssager (læg: Krigskollegiet).

Sehested, Hannibal, Greve.

Ulfeldt, Corfitz (bl. a.):

Christian IV.s utrykte Breve til Corfitz Ulfeldt (fra Grev Kalnocky 1921).

LANGEBEKS DIPLOMATARIUM:

Danmark 1648.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK, KØBENHAVN (K. B.):

GL. KGL. SAML. 927, fol.; 1110, fol.; 2651, 4to; 2657, 4to; 2743, 4to; 2744, 4to.

THOTT 1640, 4to.

NY KGL SAML. 642, fol.; 1387, fol.; 1031 c, 4to; 1051 m, 4to; 1064, 4to.

LANGEBEKS EXCERPTER 181 (originaler og afskrifter vedr. Hannibal Sehesteds historie).

C. F. ALLENS SAML., Afd. I, nr. 16, 18, 19, 23 (afskrifter fra Wien, Stockholm o. fl. st.).

ADD. 836-845, 4to (J. A. Fridericias excerpter og afskrifter fra danske og fremmede arkiver og biblioteker), især:

Add. 836: Excerpter og afskrifter fra Riksarkivet i Oslo og af arkivalier, som nu er afleveret til dette fra Rigsarkivet i København samt af arkivalier fra Algemeen Rijksarchief i Haag.

Add. 838: Optegnelser fra Danske Selskabs Papirer m. m.

Add. 840: Excerpter og afskrifter fra Riksarkivet i Oslo og af arkivalier, som nu er afleveret til dette fra Rigsarkivet i København.

Add. 842: Holstenske Raader m. m.

Ad. 843: Optegnelser fra forskellige arkiver.

Add. 845: Excerpter og afskrifter fra arkiverne i Haag, Paris, Berlin, Dresden, Hannover, Marburg, Oldenburg, Schwerin, Wien m. m.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET, KØBENHAVN (FIOLSTRÆDE):
ACTA CONSISTORII.

LANDSARKIVET, ODENSE:

Fynbo Landstings Skøde- og Panteprotokol II-IV.

RIKSARKIVET, OSLO (N. R. A.):

DANSKE KANCELLI (DSK. KANC.):

1638-60 Norske Indlæg.

1644 Norske Missiver.

1649 Norske uexpederede Breve.

Diverse Breve, Dokumenter og Akter vedrørende Sagen mod Hannibal Sehested og Niels Lange etc. 1644-59 (tidligere i R. A. under betegnelsen: B. I. 2 f.).

KANCELLIET, REALAVDELING:

5. Betænkninger, Rapporter, Memorialer m. v. til Kongen m. fl. b, 1646-1693, nr. 3b, 24, 25, 27.

24. Skovvæsen etc.

25. Udkast til Hannibal Sehesteds Memorial 1648 11/5 m. m.

29. Toldvæsen.

STATHOLDERSKABETS ARKIV (til 1704):

Indkomne Sager, Pk. 6-17 (1640-1665).

Se ogsaa: Det kongelige Bibliotek, København, Add. 836, 840, 4to.

RIKSARKIVET, STOCKHOLM (S. R. A.):

1659-66 SV. RIKSRÅDETS PROTOKOLL (ført af Sven Franc og Arvid Gustavsson).

1659-66 RIKSREGISTRATUR.

SKRIVELSER TILL KUNGL. MAJ:T.:

Danica:

1646-54 Magnus Dureels brev till K. M.

1660-62 Gustav Duwalls brev til K. M.

1663-66 Gustav Lilliecronas brev till K. M.

1657-64 Kommissarien i Helsingør Peter Chambers' brev til K. M. och rådet.

1666 Riksrådet Sten Bielkes brev till K. M. och beskickningsberättelse.

Kommissarierna vid fredsunderhandlingarna utanför Köpenhamn och i Helsingør:
1659-60 K. M.s brev till kommissarierna friherre Schering Rosenhane och friherre Sten Bielke.

1659-60 Svenska legaternas brev till K. M.

1659 24/8 - 1660 28/3, 1660 29/3 - 29/4 Konferensprotokoll med tillhörande handlingar.

1659-60 Åtskilliga personers brev till svenska legaterna.

1659-60 Strödda handlingar.

Germanica, D. II, Hamburg:

1660-64 Vincent Möllers brev till K. M.

Gallica:

1629-67 Franska beskickningars till Sverige memorial och noter.

1662-63 Stefan Gambrotius Hirschenstiernas brev till K. M.

1663-64 Augustin Leijonskiölds brev till K. M.

1665-67 Esaias Pufendorfs brev till K. M.

Hollandica:

1657-66 Harald Appelbooms brev till K. M. (vedlagt:

Johan Caspar Matz' breve til K. M. ;

en næsten fuldstændig samling hollandske diplomatica vedrørende de nordiske lande).

Anglica:

1661-65 Johan Leijonberghs brev till K. M.

1663-64 Adam Mägerles brev till K. M. (vedlagt Leijonberghs breve).

1659-62 Johan Leijonberghs registratur (»particuliere brev«).

Förhandlingar 1661-79 (heri: Nils Brahes beskickningshandlingar 1661).

1665-74 Svenska beskickningar till Leijonbergh: Köpenhamn och Helsingør.

KRIGSHISTORISKA HANDLINGAR:

Karl XI:s tid. Bremiska kriget. K. G. Wrangels brev till K. M. 1666 jan.-aug. XVII: a2.

OXENSTIERNSKA SAMLINGEN:

Oxenstierna av Södermöre: Brev till rikskanslern Axel Oxenstierna:

1636 Kristian IV., Hannibal Sehested.

1641-49, 1650-54 Magnus Dureel.

STEGEBORGSAMLINGEN:

Skrivelser till Karl Gustav:

1646-50 Magnus Dureel (heri: breve fra Schütz i Hamburg).

DE LA GARDIESKA SAMLINGEN:

Magnus Gabriel de la Gardies koncept.

Skrivelser till Magnus Gabriel de la Gardie.

Skrivelser till Mattias Biörenklou.

SKOKLOSTERSAMLINGEN:

Pehr Brahes koncept.

Skrivelser till Pehr Brahe.

Skrivelser till Karl Gustav Wrangel.

COYETSKE SAGER (tidigare i Rigsarkivet, København).

LANDSARKIVET, LUND:

SKÅNSKA GENERALGUVERNEMENTSARKIVET:

K. M. till Gustav Otto Stenbock.

Gustav Otto Stenbocks koncept.

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK:

DICKSON-BUKOWSKI-SAMLINGEN:

Brev till Gustav Otto Stenbock.

THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON (P. R. O.):

STATE PAPERS, FOREIGN (S. P.):

Denmark:

S. P. 75/16; 75/17; 75/18 (1654-66).

Holland:

S. P. 84/165; 84/166; 84/167; 84/168; 84/169; 84/170; 84/171; 84/172; 84/173;
84/174; 84/175; 84/176; 84/177 (1662-65).

France:

S. P. 78/117 (1663).

King's Letter Books:

S. P. 104/172; 104/173; 104/174 (1662-70).

THE BRITISH MUSEUM, LONDON, MANUSCRIPT
DEPARTMENT (B. M.):

SLOANE MS. 2870 (Bertel Sørensen Herlands optegnelsesbog).

EGERTON MS. 2538.

ADD. MS. 16, 272.

THE BODLEIAN LIBRARY, OXFORD (B. L.):

CLARENDON MSS. 76, 77, 82, 83, 101 (kept as Arch. F. c. 4 b, Council notes between Charles II. and Clarendon etc.), 104.

RAWLINSON MS. A 252 (Sir Gilbert Talbot's brevbog 1664-65).

LONGLÉAT HOUSE (THE MARQUESS OF BATH):

COVENTRY PAPERS VOL. XXV. HENRY COVENTRY:

1664-66 Letters from Sir Gilbert Talbot, Envoy to Denmark.

ARCHIVES DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES, PARIS
(A. aff. étr.):

CORRESPONDANCE POLITIQUE (C. P.):

Danemark X-XIII; Suppl. I (1660-66).

Suède XXVI-XXX (1660-66).

Angleterre LXXIV-LXXXII (1661-64).

Hambourg III (1664).

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE, PARIS (B. N.):
 COLLECTION DES MÉLANGES DE COLBERT XI, CXX, CXXI, CXXV.
 COLLECTION DUCHESNE XXX.
 COLLECTION MOREL DE THOISY CCCLVI.

GEHEIMES STAATSARCHIV, BERLIN:

REP. XI. SCHWEDEN. 72-73. Engl. Conv. 6. 1654-64.
 Se ogsaa : Det kongelige Bibliotek, København, Add. 845, 4to.

SÄCHSISCHES HAUPTSTAATSARCHIV, DRESDEN:

»*Derer Könige zu Dennemarck Wahl und Crönung belangende der Anni 1522-1671*«. *Se ogsaa : Det kongelige Bibliotek, København, Add. 845, 4to.*

STAATSARCHIV, KIEL:

PLOENER-ARCHIV A VII, 97, 201 a.
 ACTA GRAFSCHAFT OLDENBURG Tit. III, B. 34, II, nr. 22.

HÄUS-, HOF- UND STAATSARCHIV, WIEN (H. H. S.):

DÄNEMARK, C. 14:
 Berichte Goës an Kaiser Leopold I. 1660 1/1 - 25/12.
 Se ogsaa : Det kongelige Bibliotek, København, Add. 845, 4to.

BREITENBURG:

Breve til rigsgrev Chr. Rantzau, E 21.

TRYKTE KILDER OG FREMSTILLINGER

(Kun de oftere citerede værker anføres her. Udhævelsen angiver den forkortede form, hvori værket citeres).

Aarsberetninger fra det Kgl. Geheimearchiv, indeholdende Bidrag til dansk Historie af utrykte Kilder. Udg. af C. F. Wegener og A. D. Jørgensen. I-VII, 1852-83.
Aðils, J. J.: Den danske Monopolhandel paa Island 1602-1787, 1926-27.
Ahlefeldt Laurvig, F.: Storkansleren. I-II, 1934-36.
Aitzema, L. van: Saken van Staet en Oorlogh in, ende omtrent de Vereenigde Nederlanden. II-IV (1633-63). In 's Gravenhage 1669 (Folioudg.).
Almquist, D.: Hannibal Sehesteds beskickning till Stockholm år 1660, Karolinska förbundets årsbok 1941, s. 25-59.

- Almquist, H.*: Göteborgs historia. Grundläggningen och de första hundra åren. I, 1929 (se reg. i II, 1935).
- Almquist, J. A.*: Kommerskollegium och riksens ständers manufakturkontor samt konsulstaten, 1912-15 (Medd. från Svenska Riksarkivet, Ny följd 4).
- Arup, Erik*: Danmarks Historie II, 1932.
- Aschehoug, T. H.*: Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814, 1866 (Norges offentlige Ret, 1. Afd.).
- Baasch, E.*: Holländische Wirtschaftsgeschichte, 1927 (Handbuch der Wirtschaftsgeschichte. Hrsg. v. Dr. Georg Brodnitz).
- Beins, L.*: Jan de Witt en zijne buitenlandsche politiek tijdens den vrede van Westminster en de noordsche kwestie (1653-1660), 1871.
- Uddrag af Biskop Jens *Bircherods* hist.-biogr. Dagbøger for Aarene 1658-1708 udg. ved Chr. Molbech, 1846.
- Birket Smith, S.*: Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie. Med Bidrag til hendes Ægtefælles og hendes nærmeste Slægts Historie. I-II, 1879-81.
- Generallieutenant *Jørgen Bjelkes Selubiografi*. Udg. af J. A. Fridericia, 1890.
- Blok, P. J.*: Geschichte der Niederlande. Im Auftr. des Verf. verdeutscht durch Pastor O. G. Houtrouw. IV, 1910; V, 1912 (Allg. Staatengeschichte. 1. Abt. Geschichte der europäischen Staaten, 33. Werk).
- Blok, P. J.*: Michiel Adriaanszoon *de Ruyter*, 1928.
- Brandt, G.*: Het leven en bedrijf van den Heeren Michiel de Ruyter, Hertog, Ridder, Admiraal-Generaal van Hollandt en West-Vrieslandt, 1687.
- Briefe an den Feldmarschall Raimund Grafen Montecuccoli*. Beiträge zur Geschichte des nordischen Krieges in den Jahren 1659-1660. Bearb. v. Dr. Adalbert Fr. Fuchs, 1910.
- Briefwisseling* tusschen de gebroeders van der Goes. Uitg. door C. J. Gonnert. I, 1899 (Werken uitg. door het Hist. Genootschap te Utrecht, Ser. III, 10).
- Brieven*, geschreven ende gewisselt tusschen den Heer Johan de Witt ... ende de Gevolmagtigden van den Staedt der Vereenighde Nederlanden etc. I-VI (1652-1669), 's Gravenhage 1723-25.
- Brieven van Johan de Witt*. Bewerkt door Robert Fruin. Uitgeg. door G. W. Kernkamp. I (1650-1657 (1658)), 1906. — II ((1657) 1658-1664). Bewerkt door Robert Fruin. Uitgeg. door N. Japikse. 1909. — Brieven aan Johan de Witt. I (1648-1660). Bewerkt door Robert Fruin. Uitgeg. door N. Japikse. 1919. (Werken uitgeg. door het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, 3. Ser., 18, 25, 42).
- Brugmans, H.*: Geschiedenis van Nederland uitgeg. onder leiding van Prof. Dr. H. Brugmans. Deel V. 1936.
- Bruun, Chr.*: Curt Sivertsen *Adelaer*. En historisk Undersøgelse, 1871.
- Bruun, Chr.*: *Gunde Rosenkrantz*. Et Bidrag til Danmarks Historie under Frederik den Tredie, 1885.
- Bruun, Chr.*: *Enevældens Indførelse* i Danmark og Kongelovens Tilblivelse, 1887.
- Bruun, C.*: Kjøbenhavn I, 1887.
- Bugge, A.*, Frederik Scheel, Roar Tank, Jac. S. Worm-Müller: Den norske sjøfarts historie fra de ældste tider til vore dage I, 1923.
- Bull, Edv.*: Kristianias Historie. Utgit til 300-ars jubileet 1924 av Kristiania Kommune. I. Oslos Historie. Av Edv. Bull, 1922. II. 1624-1740. Av Edv. Bull og V. Sønstevold, 1927.
- Bøggild-Andersen, C. O.*: *Statsomvæltningen* i 1660. Kritiske Studier over Kilder og Tradition, 1936.

- Bøggild-Andersen, C. O.*: Hannibal Sehested og Sir George Downing. Smaaskrifter til-egnede Professor, Dr. phil. Aage Friis paa Halvfjerdsaaersdagen 16. August 1940, s. 97-120.
- Bøggild-Andersen, C. O.*: Christian IV.s Tidsalder. *Schultz Danmarks Historie* III, 1942, s. 1-170.
- Bøggild-Andersen, C. O.*: Hannibal Sehesteds Slægt, Barndom og Skoleaar. Til Knud Fabricius 13. August 1945, 1945, s. 112-35.
- Calendar of the Clarendon State Papers* preserved in the Bodleian Library . . . Ed. . . . under the direction of the Rev. H. O. Coxe. II-III, ed. by W. Dunn Macray, 1869, 1876.
- Carlbom, J. L.*: *Sverige och England* 1655 - aug. 1657. P. J. Coyets, Krister Bondes, Georg Fleetwoods beskickningar och forrättningar i London. Traktaten den 17. juli 1656. 1900.
- Carlbom, J. L.*: *Magnus Dureels* negotiation i Köpenhamn 1655-1657, 1901.
- Carlbom, J. L.*: *Karl X Gustav* från Weichsel till Bält 1657. Tåget över Bält och freden i Roskilde 1658, 1910.
- Carlson, F. F.*: Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset. I-II, 1855-56.
- Carte, Tho.*: A Collection of Original Letters and Papers, concerning the Affairs of England from the Year 1641 to 1660. Found among the Duke of Ormonde's Papers. . . I-II, London 1739.
- Chéruel, A. Ch.*: Histoire de France sous le ministère de Mazarin (1651-1661). III, 1882.
- Christensen, Aksel E.*: Dutch Trade to the Baltic about 1600. Studies in the Sound Toll Register and Dutch Shipping Records, 1941.
- Christensen, Aksel E.*: *Industriens Historie* i Danmark, udg. af Axel Nielsen. I. Tiden indtil ca. 1730, 1943.
- Kong Christian IV's egenhændige Breve. Udg. ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia. I-VI og Tillæg, 1887-91 (Forkort.: *Egenh. Br.*).
- Christiansen, C.*: Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger I-II, 1908, 1922.
- Christiansen, C.*: *Formuesforhold* i Danmark under de to første Enevoldskonger 1660-1700, 1940.
- Clément, P.*: Lettres, instructions et mémoires de Colbert, publiés d'après les ordres de l'Empereur sur la proposition de son Excellence M. Magne, Ministre Secrétaire d'Etat des Finances. . . VI, 1869.
- Colenbrander, H. T.*: Bescheiden uit vreemde archieven omtrent de groote nederlandsche zeeoorlogen 1652-1676. I. 1652-1667, 1919 (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kl. Serie 18).
- Crohn's, Hjalmar*: Sveriges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650-1658. I-II, 1901.
- Cronholm, Abraham*: Den europeiska politikens inflytande på kriget och underhandlingerna mellan Sverige och Danmark under åren 1657-1660, 1869 (Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens handlingar, Ny följd, 6).
- Danmarks Søfart og Søhandel* fra de ældste Tider til vore Dage, red. af H. C. Bering Liisberg. I-II, 1919.
- Dansk biografisk Leksikon, red. af Povl Engelstoft under Medvirkning af Svend Dahl. I-XXVI, 1933-44 (Forkort.: *DBL*).
- Dansk biografisk Lexikon, tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537-1814, udg. af C. F. Bricka. I-XIX, 1887-1905 (Forkort.: *DBL (Bricka)*).

- Danske Magazin. Udg. af Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. 1.-7. Række, 1745 ff. (Forkort.: *Dsk. Mag.*).
- Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Literaturhistorie. Udg. af Chr. Bruun, O. Nielsen, A. Petersen og S. Birket Smith. I-VI, 1865-71; 2. Rk. I-VI, 1871-79 (Forkort.: *Dsk. Saml.*).
- Davies, Godfrey: The early Stuarts 1603-1660, 1937 (The Oxford History of England).
DBL, se: Dansk biografisk Leksikon.
Dsk. Mag., se: Danske Magazin.
Dsk. Saml., se: Danske Samlinger.
- E. Arup, H. Larsen, Axel Nielsen, Alb. Olsen: *Dänische Wirtschaftsgeschichte*, 1932 (Handbuch der Wirtschaftsgeschichte. Hrsg. v. Dr. Georg Brodnitz).
- Kriegsberichte des Königl. Dänischen General-Feldmarschalls Ernst Albrecht von Eberstein aus dem zweiten schwedisch-dänischen Kriege. Hrsg. v. Louis Ferdinand Freiherr von Eberstein. 2. Ausg. 1891.
- Edén, N.: Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet 1602-1634, 1902-04 (Skr. utg. af K. Human. Vet.-Samf. i Uppsala, VIII, 2).
- Edén, N.: *Kammarkollegiets historia: Från Gustav Vasa till Karl XII:s död (1539-1718)*, 1940.
- Edmundson, George E.: Anglo-Dutch rivalry during the first half of the seventeenth century, 1911.
- Egenh. Br.*, se: Kong Christian IV's egenhændige Breve.
- Ekegård, Einar: Studier i svensk handelspolitik under den tidigare frihetstiden, 1924.
- Elias, Johan E.: Het voorspel van den eersten engelschen oorlog. I. Het britisch-nederlandsche antagonisme in Europa. II. Het britisch-nederlandsche antagonisme buiten Europa, 1920.
- Elzinga, S.: Het voorspel van den oorlog van 1672. De economisch-politieke betrekkingen tusschen Frankrijk en Nederland in de jaren 1660-1672, 1926.
- Erdmannsdörffer, B.: Deutsche Geschichte vom westfälischen Frieden bis zum Regierungsantritt Friedrich's des Grossen 1648-1740. I, 1892. (Oncken: Allg. Geschichte in Einzeldarstellungen III, 7).
- Erslev, Kr.: Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid. I-III, 1883-90.
- Erslev, Kr.: *Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1660*, 1885.
- Ex actis deducta negocij Danici et Hollandici* Informatio, unde singularem Suecorum propensionem ad pacem, Danorum vero cunctationem . . . perspicere licet. Æd. 12. Majj 1660. — Grundligh Information om thet Danske och Hollendske Fredswärcket etc. [U. st. 1660].
- Fabricius, Knud: *Kongeloven*. Dens Tilblivelse og Plads i Samtidens natur- og arveretlige Udvikling. En historisk Undersøgelse, 1920.
- Fabricius, Knud: *Kollegiestyrets Gennembrud og Sejr 1660-1680*. Den danske Centraladministration, 1921, s. 115-251.
- Fabricius, Knud: Enevældens Dæmring og den ældre Enevælde. *Schultz Danmarks Historie* III, 1942, s. 235 ff.
- Fahlborg, Birger: Sveriges yttre politik 1660-1664, 1932.
- Fahlborg, Birger: *Ett blad ur den svenska handelsflottans historia 1660-1675*, 1933 (Sjöfartsmuseet, Göteborg I).
- Feiling, K.: British foreign policy 1660-1672, 1930.

- Firth, C. H.*: The last years of the protectorate 1656-1658. I-II, 1909.
- Fogtman, L.*: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge, udtogsvis udgivne i chronologisk Orden. I, 1806.
- Fridericia, J. A.*: Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjøbenhavn (1629-1660). I-II, 1876, 1881 (til 1645).
- Fridericia, J. A.*: Hannibal Sehested i Unaade (1651-1660). *HT 6. rk. I*, 1887-88, s. 671-724.
- Fridericia, J. A.*: Adelsvældens sidste Dage. Danmarks Historie fra Christian IV's Død til Enevældens Indførelse (1648-1660), 1894.
- Fries, Ellen*: Bidrag till kändedomen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser under Karl X Gustafs regering, 1883.
- Fries, Ellen*: *Erik Oxenstierna*. Biografisk studie, 1889.
- Fryxell, A.*: Handlingar rörande Sverges historia I, 1836.
- Gardiner, S. R.*: History of England from the accession of James I. to the outbreak of the civil war. I-X, 1603-1642 . . . New ed. 1894-96.
- Gardiner, S. R.*: History of the commonwealth and protectorate. 1649-1656. II, 1897; III, 1901.
- Geddes, J.*: History of the administration of John de Witt, Grand Pensionary of Holland I, 1623-1654, 1879.
- Geyl, P.*: Geschiedenis van de nederlandsche stam II (1609-1688), 1934 (Nederlandsch Bibliotheek).
- Gigas, E.*: Grev Bernardino de *Rebolledo*, spansk Gesandt i Kjøbenhavn 1648-1659, 1883.
- Gihl, Torsten*: Sverige och västmakterna under Karl X Gustafs andra krig med Danmark, 1913.
- Grauers, S.*: Sverige och den första engelska navigationsakten. Hist. studier tillägnade Ludvig Stavenow på sextioårsdagen den 12. oktober 1924, 1924.
- Guizot, F.*: Histoire du protectorat de Richard Cromwell et du rétablissement des Stuarts I, 1856.
- Harris, F. R.*: The life of Edward Montagu, K. G., first earl of Sandwich (1625-1672) I, 1912.
- Hartmann, C. H.*: Clifford of the Cabal. A life of Thomas, first lord Clifford of Chudleigh, Lord High Treasurer of England (1630-1673), 1937.
- Haumant, E.*: La guerre du Nord et la paix d'Oliva 1655-1660, 1893.
- Heckscher, Eli F.*: Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. I. Före frihetstiden. 1. och 2. boken, 1935-36.
- Heckscher, Eli F.*: Merkantilismen. Ett led i den ekonomiska politikens historia I-II, 1931.
- Heimer, August*: De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1633-1654, 1892.
- Hill, Charles E.*: The Danish Sound dues and the command of the Baltic. A study of international relations, 1926 (Duke University Publications).
- Dr. Laurids Jacobsen *Hindsholm*, fordm Biscop udi Fyhns Stift, hans holden *Dagbog* etc. (Udg. af F. W. Wivet), 1779.
- Biskop Laurits Jacobsen (*Hindsholms*) *Dagbog* fra 1651 til 1663. Kirkehist. Saml. 5. Rk. III, 1905-07.
- Historisk Tidsskrift. Udg. af Den danske historiske Forening. 1.-10. Rk., 1839 ff. (Forkort.: *HT*).

- Historisk Tidsskrift. Udg. af Den norske historiske Forening. 1871 ff. (Forkort.: *NHT*).
- Historisk Tidsskrift. Utg. af Svenska historiska Föreningen. 1881 ff. (Forkort.: *SHT*).
- Holck*, Preben: Cort Adeler, 1934.
- Holm*, Edvard: Danmark-Norges indre Historie under Enevælden fra 1660 til 1720. Indledning til den dansk-norske Stats Historie fra 1720-1814. I-II, 1885-86.
- HT*, se: Historisk Tidsskrift.
- Jacobson*, G.: Sverige och Frankrike 1648-1652. Alliansens upplösning efter westfaliska freden, 1911.
- Jacobson*, G.: Sverige och Frankrike 1652-1654, 1911 (Uppsala univ. årsskrift 1912).
- Japikse*, N.: Johan de Witt. Der Hüter des freien Meeres. Deutsch v. W. Heggen, 1917.
- Johnsen*, Oscar Alb.: *De norske stænder*, 1906 (Skrifter udg. af Videnskabs-Selsk. i Chria. 1906. II. Hist.-filos. Kl. 5).
- Johnsen*, Oscar Alb.: *Hannibal Sehesteds statholderskab 1642-1651*. Et tidsskifte i Norges historie, 1909.
- Johnsen*, Oscar Alb.: *Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548-1661*, I, 1929.
- Johnsen*, Oscar Alb.: *Norges bønder*. Utsyn over den norske bondestands historie. 2. rev. utg. 1936 (1. utg. 1919 indeholder udf. literaturhenvisn.).
- Johnsen*, Oscar Alb.: *Franske Arkivstudier*. Optegnelser fra Paris' Centralarkiver, 1929 (Skrifter utg. av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-filos. Kl. 1929, 4).
- Johnsen*, Oscar Alb.: *Tønsbergs historie II (1536-1814)*, 1934.
- Johnsen*, Oscar Alb.: *Norwegische Wirtschaftsgeschichte*, 1939 (Handbuch der Wirtschaftsgeschichte. Hrsg. v. Dr. Georg Brodnitz).
- Jones*, Guernsey: *The diplomatic relations between Cromwell and Charles X Gustavus of Sweden*, 1897.
- The Journal of Edward Mountague*, first Earl of Sandwich 1659-1665, Ed. by R. C. Anderson (Navy Records Society).
- Journalen van de admiralen Van Wassenaer-Obdam (1658/59) en De Ruyter (1659/60)*. Uitgeg. door G. L. Grove, 1907 (Werken uitgeg. door het Hist. Genootschap gevestigd te Utrecht, 3. Ser., 231).
- Jørgensen*, A. D.: *Peter Schumacher Griffenfeld*, I-II, 1893-94.
- Jørgensen*, A. D.: *Kongeloven og dens Forhistorie*. Aktstykker, udgivne af de under Kirke- og Undervisningsministeriet samlede Arkiver, 1886.
- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1639. I Uddrag udgivne ved C. F. Bricka, L. Laursen og E. Marquard, 1885-1944 (forkort.: *Kanc. Bb.*).
- Kjøbenhavns Diplomatarium, udg. af O. Nielsen. I-VIII (med to registerbind), 1872-87 (Forkort.: *Kbh.s Dipl.*).
- Kellenbenz*, H.: *Holstein-Gottorff, eine Domäne Schwedens*. Ein Beitrag zur Geschichte der norddeutschen u. nordeuropäischen Politik von 1657-1675, 1940.
- Kernkamp*, G. W.: *De sleutels van de Sont*. Het aandeel van de Republiek in den Deensch-Zweedschen oorlog van 1644-45, 1890.
- Kirkehistoriske Samlinger*. 1.-5. Rk. 1849-1913.
- Landberg*, G.: *Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik i belysning av den skandinaviska diplomatiens traditioner*, 1935 (Uppsala univ. årsskrift 1935, 10).
- Lauridsen*, P.: *Slesvig og Kronen 1660-1671*. En historisk Undersøgelse, 1906.
- Laursen*, L.: *Danmark-Norges Traktater 1523-1750*. I-VI, 1905-23.
- Lefèvre-Pontalis*, A.: *Jean de Witt, Grand Pensionnaire de Hollande (Vingt années de république parlementaire au dix-septième siècle)*, I, 1884.
- Lind*, H. D.: *Kong Kristian IV og hans Mænd paa Bremerholm*, 1889.

- Lind, H. D.*: *Kong Frederik III's Sømagt*. Det dansk-norske Søværns Historie 1648-1670, 1896.
- Lindbæk, J.*: *Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660-1676*, I-II, 1903-10.
- Lindqvist, Åke*: *Politiska förbindelser mellan Sverige och Danmark 1648-1655*, 1944.
- Lipson, E.*: *The economic history of England. II-III. The age of Mercantilism*, 1931.
- Lister, Th. H.*: *Life and administration of Edward, first earl of Clarendon; with original correspondence, and authentic papers never before published ... III. Letters and papers*, 1837.
- Lorents, Y.*: *Efter Brömsebrofreden. Svenska og danska förbindelser med Frankrike och Holland 1645-1649*, 1916.
- Manley, Sir Roger*: *The history of the late warres in Denmark. Comprising all the transactions, both military and civil during the differences betwixt the two Northern Crowns in the years 1657, 1658, 1659, 1660*, London 1670.
- Meadowe, Sir Philip*: *A narrative of the principal actions occurring in the wars betwixt Sueden and Denmark before and after the Roschild Treaty, with the counsels and measures by which those actions were directed, together with a view of the Suedish and other affairs as they stood in Germany in the year 1675, with relation to England*, London 1677.
- Meadowe, Sir Philip*: *Till Karl X Gustafs historia. En engelsk diplomat om politiken i Norden. Sir Ph. Meadowes redogörelse för den politiska ställningen i Norden under åren 1658-59. Utg. och från engelskan öfversatt af A. Hjelmérus*, 1899.
- Meddelelser fra det kongelige Gehejmearkiv og det dermed forenede Kongeriget Arkiv for 1886-88 (Den civile Centraladministrations Embedsetat 1660-1848)*, 1889.
- Mémoires du chevalier de Terlon. Pour rendre compte au Roy de ses négociations, depuis l'année 1656, jusqu'en 1661. I-II*, Paris 1681.
- Munthe, C. O.*: *Hannibalsfeiden 1644-45. Den norske hærs bloddåb*, 1901.
- Munthe, C. O.*: *Oversigt over det norske hærvæsens historie indtil det nationale forsvars gjenreisning*, 1901.
- Munthe, C. O.*: *Den norske hær indtil 1814*, 1914.
- Munthe, C. O.*: *Hærens fotfolksregimenter indtil 1662. Norsk milit. tidsskrift, 78 bd., 1915, 453 ff.*
- NBL*, se: Norsk biografisk leksikon.
- NHT*, se: Historisk Tidsskrift. Udg. af Den norske hist. Forening.
- The Nicholas Papers. Correspondence of Sir Edward Nicholas, Secretary of State. Ed. by George F. Warner (Printed for the Camden Society). II (Jan. 1653 - June 1655), 1892. III (July 1655 - Dec. 1656), 1897.*
- Nielsen, O.*: *Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse III-IV*, 1881, 1885.
- Nielsen, Y.*: *Bergen fra de ældste Tider indtil Nutiden*, 1877.
- Nielsen, Y.*: *Jens Bjelke til Østraat, Norges Riges Kansler*, 1872.
- Noordam, N. F.*: *De Republiek en de nordse oorlog 1655-1660*, 1940.
- Nordwall, John E.*: *Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis (1658-1661)*, 1890.
- Norsk biografisk leksikon. Red.: Edv. Bull, Anders Krogvig, Gerhard Gran m. fl. I-IX, 1923-40. (*N. B. L.*).
- Norske Rigs-Registranter tildeels i Uddrag. VII-XII (til 1660), 1880-91. (Forkort.: *N. R. R.*).
- Norske Samlinger, udgivne af et historisk Samfund. I-II, 1849-60 (Forkort.: *N. Saml.*).

- N. R. R.*, se Norske Rigs-Registrarer.
- N. Saml.*, se: Norske Samlinger.
- Pater, I. C. H. de*: Geschiedenis van Nederland uitgeg. onder leiding van Prof. Dr. H. Brugmans. Deel IV. De tachtigjarige oorlog. 1936.
- Pedersen, Tord*: Drammen. En norsk Østlandsbys utviklingshistorie. I-II, 1912, 1921.
- Pribram, A. F.*: Franz Paul Freiherr von Lisola — 1613-1674 — und die Politik seiner Zeit, 1894.
- Pufendorf, S.*: De rebus a Carolo Gustavo Sveciae Rege gestis commentariorum libri septem, Norimbergae 1696.
- Recueil des instructions, données aux ambassadeurs et ministres de France 1648-1789.*
I. Autriche, par A. Sorel, 1884. II. Suède, par A. Geffroy, 1885. XIV. Danemarck, par A. Geoffroy, 1895.
- Riksdagsprotokoll*, se: Sveriges ridderskaps etc.
- Rockstroh, K. C.*: Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i 17. og 18. Aarh. I (1614-70), 1909.
- Rørdam, H.*: *Historiske Samlinger og Studier* vedrørende danske Forhold og Personligheder, især i det 17. Aarh., udg. af Holger Rørdam. I-IV, 1891-1902.
- Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie*, udgivne af et Samfund. 1-VI, 1833-38.
- SBL*, se: Svenskt biografiskt lexikon.
- Schiøtz, J.*: Kongsvinger fæstnings og Kongsvinger-avsnittets militære historie 1644-1814. I. Fra Hannibalsfeiden til anlægget af Kongsvinger fæstning 1644-1681, 1924.
- Schoolcraft, Henry L.*: England and Denmark, 1660-67. The English Historical Review XXV, 1910, 457-79.
- Schreiner, J.*: Nederland og Norge 1625-1650. Trelastutførsel og handelspolitikk, 1933 (Skrifter utg. av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-filos. Kl. 1933, 3).
- Schryvens* van de Heeren Ambassadeurs in Denemarcken, 1660.
- Schultz Danmarks Historie III, 1942, se: *Bøggild-Andersen, C. O.*; *Fabricius, Knud.*
- Schäfer, D.*: Geschichte von Dänemark. IV (1523-1559), 1893. V (1559-1648), 1902 (Allg. Staatengeschichte. 1. Abt. Geschichte der europäischen Staaten, 13. Werk).
- Scott, Eva*: The travels of the King. Charles II. in Germany and Flanders 1654-1660, 1907.
- Secher, V. A.*: Corpus Constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558-1660. I-VI, 1887-1918.
- Secher, V. A., og Støchel, Chr.*: Forarbejderne til Kong Kristian V's Danske Lov. I-II, 1891-94.
- Secrete Resolutien* van de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Holland en Westvriesland, genomen zedert den aenvang der bedieninge van den Heer Johan de Witt als Raadpensionaris ... (1653-1668). I-II, Utrecht 1717.
- Sehested, Thyra: Hannibal Sehested. En Beretning efter trykte og utrykte Kilder. I-II (II: Bilag), 1886 (Forkort.: *Th. S.*).
- SHT*, se: Historisk Tidsskrift. Utg. af Svenska historiska Föreningen.
- Slange, Niels*: Den stormægtigste Konges Christian den Fierdes Historie, 1749.
- Otto *Sperlings* Selvbiografi (1602-1673) oversat i Uddrag efter Originalhaandskriftet med særligt Hensyn til Forf.'s Ophold i Danmark og Norge samt Fangenskab i Blaataarn, af S. Birket Smith, 1885.
- Statholderskabets Extraktprotokol* af Supplicationer og Resolutioner 1642-1650. Udg. fra det norske Rigsarkiv. I-II, 1906.

- Statsomv.*, se: *Bøggild-Andersen, C. O.*
- Steen, Sverre*: Det norske folks liv og historie gennem tidene. IV (1500-1640), 1935; V (1640-1720), 1930.
- Stiernman, A. A. v.*: Samling utaf Kongl. bref, stadgar och förordningar etc. angående Sveriges rikets commerce, politie och oeconomie. II, 1750.
- Stille, A.*: Schering Rosenhane som diplomat och ämbetsman, 1891-92 (Lunds univ.s årsskrift XXVIII, 3).
- P. F. Suhms Samlinger til den danske Historie*, udg. ved Sandvig. I-II, 1779-84. *Suhms Nye Samlinger til den danske Historie*, udg. ved Nyerup. I-IV, 1792-95.
- Sveriges rikets ridderskaps och adels riksdagsprotokoll med tillhörande handlingar (1. ser.). VII, 1881. (Forkort.: *Riksdagsprotokoll*).
- Svenska riksrådets protokoll*. Utg. af Kongl. Riksarkivet. VIII-XV, 1898-1920 (Handlingar rörande Sveriges historia, 3. ser.).
- Sørensen, S. A.*: Kjøbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring. Efter Forf.'s Død saml. af P. Fr. Rist og H. W. Harbou, 1896.
- Säve, T. A.*: Kejsarevalet i Frankfurt 1657-1658 och Sveriges underhandlingar derunder, 1869.
- Terlon*, se: *Mémoires de Terlon*.
- Thomas, M. Simon*: Onze Ijslandsvaarders in de 17de en 18de eeuw. Bijdrage tot de geschiedenis van de nederlandsche handel en visscherij, 1935.
- Th. S.*, se: *Sehested, Thyra*.
- Thurloe, John*: A collection of the state papers of John Thurloe . . . Containing authentic memorials of the English affairs from the year 1638 to the restoration of King Charles II . . . By Thomas Birch. I-VII, London 1742.
- Tuxen, A.*: Fra Christian den Femtes Ungdom. Museum, Tidsskrift for Historie og Geografi 1892, II, s. 114-65.
- Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg*. II-IX, 1865-84.
- Waddington, A.*: Le grand électeur Frédéric Guillaume de Brandebourg. Sa politique extérieure 1640-1688, I, 1905.
- Warnsinck, J. C. M.*: De retourvloot van Pieter de Bitter, 1929.
- Vedel Simonsen, L. S.*: Bidrag til *Jørgen Brahes* Levnetsbeskrivelse med Brudstykker af hans egenhændige Dagbøger fra 1625-1656, 1645.
- Vessberg, V.*: Bidrag till historien om Sveriges krig med Danmark 1643-1645. I-II, 1895, 1900.
- Wessel Berg, F. A.*: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813. Udg. i Uddrag. I (1660-1746), 1840-41.
- Whitelocke, Sir Bulstrode*: A journal of the Swedish embassy in the years 1653 and 1654. Impartially written by the ambassador Bulstrode Whitelocke. First published from the original manuscript by Dr. Charles Morton . . . A new ed. rev. by Henry Reeve . . . I-II, 1855.
- Whitelocke, Sir Bulstrode*: *Memorials of the English affairs: or an historical account of what passed from the beginning of the reign of King Charles the First, to King Charles the Second His happy restoration . . . A new edition, London 1732.*
- Wicquefort, A. de*: Histoire des Provinces-Unies des Pais-Bas (1648-1667). Ed. Lenting et Van Buren. I-IV, 1861-74.
- Witt, Johan de*, se: *Brieven*.

Vogel, W.: Zur Grösse der europäischen Handelsflotten im 15., 16. und 17. Jahrhundert Ein historisch-statistischer Versuch. Forschungen und Versuche zur Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit, Festschrift Dietrich Schäfer zum siebenzigsten Geburtstag dargebracht von seinen Schülern, 1915.

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. 1870 ff.

Zetterstén, A.: Svenska flottans historia. II. Åren 1635-1680, 1903.

KILDEHENVISNINGER OG ANMÆRKNINGER

(De kursiverede tal i venstre margen betyder sidetal i fremstillingen).

1. Bog.

HANNIBAL SEHESTED OG DEN DANSK-NORSKE STATS PROBLEMER INDTIL HANS FALD 1609-51.

I. LÆREAAR. DANMARKS SAMFUND OG STAT. SVIGERSØNNEGRUPPEN

- 3-6. Se min afhandling »Hannibal Sehesteds Slægt, Barndom og Skoleaar«, Til Knud Fabricius 13. August 1945, 112-35, hvor der er gjort rede for kildematerialet. Jvf. Dsk. Saml. 2. rk. III, 1873-74, 136 (H. S. »thill Nøragergaard« 1627). — Kejserkrigen og forholdene i Danmark 1625-29: min skildring i Schultz Danmarks Historie III, 1942, 79-101; Schäfer V, 469-560; Jul. Otto Opel: Der niedersächsisch-dänische Krieg I-III, 1872, 1878, 1894; Axel Larsen (Liljefalk): Kejserkrigen, 1896-1901.
6. H. S. i Oxford: Personalhist. Tidsskr. 10. rk. II, 1935, 148; biografierne af de nævnte i DBL. De danske studierejser til England i 17. aarh.: H. Glarbo i Personalhist. Tidsskr. 1. c. 146 ff. De politiske kampe i England 1628-29: Gardiner 1603-1642, VI-VII; F. C. Montague: The history of England from the accession of James I. to the Restoration (1603-1660) (The Political History of England VII), 1907, 126-63; Davies 38 ff. Oxford i 1. halvdel af 17. aarh.: Charles Mallet: A history of the university of Oxford II, 1924, 213 ff., 235 ff., 246 ff., 274 ff., 313 ff.; jvf. Personalhist. Tidsskr. 1. c. 149. Endnu i nov. 1629 synes H. S. at have opholdt sig i Oxford. Kirkehist. Saml. 3. rk. VI, 1887-89, 525 f. 1631 3/6 immatrikuleredes Erik Rosenkrantz og Hans Mule, men ikke H. S., i Leiden. Personalhist. Tidsskr. II, 1881, 119. I Thomas Bartholin: Oratio in obitum Johannis Mullenii (Hafniae 1669) siges M. og Erik Rosenkrantz at have opholdt sig »par biennium« i Oxford og Cambridge (fra 1629), hvorefter de besøgte Englands vigtigste byer. — H. S. i Frankrig, Holland og Tyskland: hans skrivelse til Chr. IV. 1641, Th. S. II, 5. Frankrig og kardinal Richelieu: J.-H. Mariéjol i: E. Lavisse: Histoire de France illustrée VI, 2. partie, 1911, 231-488; K. Federn: Richelieu, 1927. — Danske adelsmænds rejseruter og leveforhold i Frankrig: H. Glarbo i HT 9. rk. IV, 1925-26, 207, 238 o. fl. st. Holland: Blok IV, 12 ff. De Pater 97-160; jvf. nedenf. s. 20 ff. — H. S. hofjunker: Joh. Grundtvig: Meddelelser fra Rentekammerarchivet indeholdende Bidrag til Danmarks Historie af utrykte Kilder, 1872, 149. H. S. siger selv (Th. S. II, 5), at han allerede 1630 vendte hjem fra sin første

- udenlandsrejse »oc strax underdanigst trad udi thieniste till vnderdanigst opvartning udi Eders Kongl. Mayts. Hof paa thi aars tid«. — Chr. Thomesen, Karen og Mogens Sehested: deres biografier i DBL; Birket Smith I, 56 ff., 62 ff.
- 6-7. H. S.s 2. udenlandsrejse: Th. S. II, 5, 1633 12/6 fik H. S. afsked som hofjunker: Grundtvig l. c. 149. — Danmark-Norge og Spanien: nedenf. s. 38 f. Det var ret sjældent, at unge danske adelsmænd drog til Spanien; dog havde f. ex. Mogens Sehested 1624 ledsaget sin fætter Chr. Thomesen til dette land: HT 9. rk IV, 251 f.; DBL XXI, 580. Spanien under Filip IV.: E. Gigas: Spaniens Storhedstid, 2. Udg. 1924; Martin Hume: The court of Philip IV. Spain in decadence, 1928. — Italien i samme tidsrum: H. M. Vernon: Italy 1494-1790, 1917; M. Brosch: Der Kirchenstaat I, 1880.
7. H. S.s religiøse indstilling: Statsomv. 435, n. 1241 og nedenf. s. 63 f. — H. S. i Amsterdam: H. S. til Mogens Sehested, Amsterdam 1635 15/10, Barrit-skovarkivet, R. A.; jvf. Th. S. I, 4 f. — 1636 1/3 traadte H. S. atter i tjeneste som hofjunker: Grundtvig l. c. 149. — Hans sendelse til Wismar: nedenf. s. 36 f. — Sendelsen til Glückstadt: Kanc. Bb. 1635-36, 1940, 602 f. (Det er uden tvivl galt, naar registret til dette bind af Kanc. Bb. identificerer den nævnte Jørgen Seefeld med den daværende landsdommer og senere rigsraad J. S.). — Kongens tilsagn om Frk. Christianes haand: Th. S. II, 6. Om svigersønnekredsen se nedenf. s. 15 ff.
- 7-8. H. S. hofmester for grev Vald Chr.: Bestall. 1636 20/10, instrux 1636 5/11, Kanc. Bb. l. c. 655 f., 716 f.; Th. S. II, 3 f. Rejsen 1637-39: Iter e Dania per Germaniam, Hollandiam coeterasqve 17 Provincias, Galliam, item Italiam et Angliam ab anno 1636 ad 1639 factum et conscriptum a Waldemaro Christiano, Comite Slesvici et Holsatiæ, Gl. kgl. Saml., 4to, 2651 (overvejende skrevet i Vald. Chr.s egen haand, men aabenbart efter hofmesterens og præceptorens Heinrich Ernsts anvisninger og forskrifter); jvf. Th. S. I, 10-12; II, 5-7. Det fremgaar af H. S.s senere redegørelse til Chr. IV. 1641 (Th. S. II, 5 f.), at rejsen oprindeligt er planlagt med Wien som maal, men at H. S. fik dette ændret, vel fordi Vest- og Sydeuropa lokkede ham mere, og maaske tillige paa grund af rigsraadets uvilje mod Chr. IV.s tilnærmelse til Kejseren; jvf. Fridericia: Danm. ydre polit. Hist. II, 28 ff.; Erslev II, 416 ff. — Forhandlingerne i Bruxelles: Chr. IV. til kardinalinfanten Fernando 1637 20/2, 31/3, 4/4, 29/5, 27/6, T. K. U. A., Ausl. Registr. de annis 1636-37, R. A., 414 f., 455 f., 476 f., 514 ff., 552 ff.; H. S. til kansler Ditlev Reventlov, Bruxelles 1637 10/6, T. K. U. A., Spanske Nederl. B., Gesandt-Relationer og Indberetninger fra forskellige Gesandter og Kommissionærer 1590-1644, R. A.; Slange 888 f. Instruxer synes ikke bevaret, og det ses ikke klart, hvad den af H. S. nævnte »commission« er gaaet ud paa, men da Chr. IV. ved denne tid lod klage til regeringen i Bruxelles over Dunkerkekaperne, har hans hverv sandsynligvis staaet i forbindelse dermed. — England 1629-39: Gardiner 1603-1642 VIII-X; Davies 66-87. — H. S.s redegørelse til Chr. IV. for sit rejseudbytte: Th. S. II, 6 f.
8. H. S. forlenes med Tranekær: Miss. til H. S. og til rentemestrene 1639 20/11, forleningsbrev 1639 20/12, F. T. V, 42; Sj. T. XXVI, 520 b; F. R. IV, 206, R. A., jvf. Kanc. Bb. 1637-1639, 1944, 952, 961 f.; sml. Kr. Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1660, 1885, 28; Th. S. II, 364. Skønt forleningen i følge forleningsbrevet skulde begynde fra 1. maj 1640, fremgaar det af kvittanser til H. S. og andre af 1642,

- at hans funktionstid regnedes fra 1. maj 1639. Se Kanc. Bb. l. c. 961, n. l. — Forleningen med Bahu: H. S.s forleningsbrev 1640 18/5, jvf. ordre til Daniel Bildt 1640 6/4, N. R. R. VII, 678-82, 655; sml. Th. S. II, 364. — H. S. rigsraad: Erslev II, 541 f.
- 8-9. Otto Sperling om H. S.s lærdom: Dr. med Otto Sperlings Selvbiografi (1602-1673), oversat af S. Birket Smith, 1885, 93. Som eksempel paa latinske indskud i H. S.s breve kan henvises til ordren til oberstløjtnanterne Cress og Reichwein [1645 6/2], Saml. III, 82. — Dedikationer: se fortalerne til de nævnte værker (K. B.). Hans Jensen Svanings bog er tillige dediceret til kansler Chr. Thomesen, rigskansler Christoffer Urne og rigsraad Hans Lindenov d. y. — H. S.s sprogkundskaber: Sperling l. c. Sperling siger, at H. S., modsat Corfitz Ulfeldt, ikke kunde tale Spansk. Der forekommer dog et spansk citat allerede i brevet til Mogens S. fra 1635 (se Th. S. I, 5), og han maa paa sin spanske ambassade 1640-41 have erhvervet sig nogen talefærdighed i det nævnte sprog, da han forhandlede med baade kong Filip IV. og hans førsteminister Olivares paa det. Se den nedenf. s. 39 ff. nævnte relation. — Hans færdighed i Engelsk: Chr. IV. til Jørgen Vind 1642 2/12, Egenh. Br. V, 269. Den engelske statsmand Sir Bulstrode Whitelocke skrev senere om H. S., at han »spoke many Languages, and English perfectly well«. Bulstrode Whitelocke: Memorials 627; jvf. nedenf. s. 147.
9. Karel van Manders dobbeltportræt af H. S. og Frk. Christiane, nu paa Gavnø: se afbildningen. — Satiren »Fru Kirsten Munks Ballet«: Dsk. Saml. VI, 1870-71, 355. Jvf. nedenf. s. 150-51, note. Det er ikke lykkedes mig at finde noget samtidigt kildegrundlag for skildringen af H. S. i Tycho de Hofman: Efterretninger om velfortiente danske Adelsmænd III, 1779, 73: »Hvad hans Legems Skabning angaaer, havde han muntre og spillende Øyne, et igiennemtrængende Aasyn, et behageligt Ansigt, en sagtmodig Opførsel uden Stolthed, var lidt mindre end middelmaadig, og gik meget fast«. — Turen til Trondhjem: Jørgen Bjelkes Selvbiografi 15-20.
- 9-10. Jens Steen Sehested: DBL XXI, 1941, 575 f.; Statsomv. 379 (n. 1932), 390 (n. 1059). Om H. S. og kvinderne jvf. nedenf. s. 129, 147 f. 352-53 med noter.
- 10-11. Den danske adel ved 1640: min skildring i Schultz Danmarkshistorie III, 1942, 19-25, 147-150 og de sst. s. 168 nævnte arbejder; Fridericia: Adelsv. 40-61; Schäfer V, 679-86, 710 ff. og de dér anførte kilder; Erslev III, 504-06; Dän. Wirtschaftsgeschichte 145, 163 ff.; Hans H. Fussing: Herremand og Fæstebonde, 1942. — Landbruget og landbrugsexporten: Fridericia: Adelsv. 447 f., 57 f., 75 ff.; Dän. Wirtschaftsgeschichte 125 ff., 145 ff.; Schäfer V, 695 f.; Gunnar Olsen: »Studier i Danmarks Kornavl og Kornhandelspolitik i Tiden 1610-60«, HT 10. rk. VI, 1942-44, 428-84; Thomas Otto Achelis: Aus der Geschichte des jütischen Ochsenhandels, Zeitschrift der Gesellschaft für Schlesw.-Holstein. Geschichte LX, 1931, 173-212.
- 11-12. Rigsraadet: Erslev III, 574-88; Fridericia: Adelsv. 40 ff.; Schäfer V, 713 ff. — Hertugdømmernes forhold; Gottorp: Johanne Skovgaard i: Sønderjyllands Historie III, 1940-42, 3-152; Kellenbenz 1-5. Om den tyske indflydelse paa den kongelige politik se bl. a. Schäfer V, 677 f.; Schultz Danmarkshistorie III, 15 f., 102 f.
- 12-13. Kongemagtens stilling: Schultz Danmarkshistorie III, 16-19, 158 f.; Fridericia: Adelsv. 37-40; Schäfer V, 272 ff., 713 ff.; Christiansen I, 13 ff., 26 ff., 217 ff., 244 ff., 378 ff., 405 ff. — Borgerstanden: Schultz Danmarkshistorie III, 28-31, 60 f., 150-52; Fridericia:

- Adelsv. 64-81; Schäfer V, 690-93; Dän. Wirtschaftsgeschichte 93 ff., 193 ff.; Erslev III, 508-11. — Bondestanden: Schultz Danmarkshistorie III, 25-27, 146 f.; Fridericia: Adelsv. 82-99; Dän. Wirtschaftsgeschichte 145 ff.; Schäfer V, 687-90; Erslev III, 511-13; jvf. de ovenf. til s. 10-11 citerede fremstillinger. — Embederne: Erslev III, 484-86, 493 f., 503; Fabricius: Kollegiestyret 115-38. — Lenspolitiken: Kr. Erslev: Konge og Lensmand i 16. Aarh. Studier over Statsomvæltningen i 1536 og dens Følger for Kongemagt og Adelsvælde, 1879; Danmarks Len og Lensmænd i 16. Aarh. (1573-1596), 1879; Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1660, 1885; Erik Arup: Danmarks Historie II, 1932, 533 ff., 543 ff., 554 ff., 627 f., 675; Fridericia: Adelsv. 24, 60 f.; Schäfer V, 660 ff., Erslev III, 493 f.
13. Kongen og borgerstanden: Schultz Danmarkshistorie III, 31 f., 53 f., 67 ff., 98 ff., 150 ff.; Fridericia: Adelsv. 65 f., 70 f., 73 f.; Statsomv. 28 ff. — Om fremmedindvandringen til de danske byer se nedenf. s. 25.
14. Kirken og gejstligheden: Fridericia: Adelsv. 62-64; Statsomv. 32 ff.; Erslev III, 506 f.
- 14-15. Skatterne: Schultz Danmarkshistorie III, 66 ff., 97 ff., 134; Fridericia: Adelsv. 94 f.; Schäfer V, 605; Dän. Wirtschaftsgeschichte 96 ff.; Erslev III, 489-93. — Landkommisærerne: Erslev III, 492-93.
15. Forslaget 1631 om skriftlig enkeltvotering i rigsrådet: Chr. IV. til rigsrådet 1631 18/6, Egenh. Br. III, 342; Erslev II, 278-92. — Hvorledes Chr. IV. regnede med svigersønnernes politiske støtte, finder et karakteristisk udtryk i hans brev til Corfitz Ulfeldt, Frederiksborg 1642 21/10. Han ønsker her Ulfeldts mening om en sag, som skulde forelægges raadet. »Om dii andris vota bliffue imparia, som muligdt skee kunde«, skulde Ulfeldt »informere Jørgen Wind, Hanibal och Hans Lindenou derudi. Daa skall ded wel gaa«. Chr. IV.s utr. br. til C. Ulfeldt, R. A.
- 15-16. De fleste kilder til »svigersønnepartiet« historie er samlet og udnyttet af Birket Smith I-II. Sml. Schultz Danmarkshistorie III, 112 f., 134 f., 138 ff.; Fridericia: Adelsv. 4 ff.
- 16-17. Corfitz Ulfeldt: Birket Smith I-II og min biografi i DBL XXIV, 1943, 462-74 og de dér anførte kilder, bl. a. hvilke ikke mindst bør fremhæves C. Molbechs i mange henseender fortjenstfulde karakteristik i HT III, 1842, 313-476. Forholdet mellem C. Ulfeldt og H. S. vil senere blive nærmere belyst. I følge Leonora Christinas selvbiografi fra 1673 gjorde H. S. i 1633 (?) Ulfeldt en tjeneste ved, da han af sin søster Karen fik at vide, at hertug Franz Albrecht af Sachsen-Lauenburg bejlede til den unge kongedatter, ilsoamt at ride til Ulfeldt paa Møen for at advare ham mod rivalen. Det blev, siger L. Chr., »begyndelsen til det venskab mellem Ulfeldt og Hannibal Sehested, som siden kom den første saa dyrt at staa«. Dsk. Saml. 2. rk. I, 1871-72, 148 f.; Birket Smith I, 55 f.; XXIX. Sir Thomas Roe om C. Ulfeldt: hans brev til H. Vane 1640 14/9, cit. Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. II, 192. Ulfeldts særstilling i spørgsmaalene om troppehvervninger og forhøjelser af Sundtolden: Erslev II, 459-64 (hans underskrift mangler, skønt han er til stede); Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. II, 191 f. Hans protektion af generalvisitør Nikkel Helmer Kok, der optraadte stærkt udæskende over for svenske skibe og varer: HT III, 1842, 330, n. 8.
17. H. S. paa raadsflertallets side: Erslev II, 565 f. (1641 21/8), 608-09 (1642 11/5), 622 f. (1642 27/11), jvf. 609-11 (1642 13/5). — April-maj 1642 forhørte H. S. sammen med raaderne Oluf Parsberg, Jørgen Seefeld og Gregers

Krabbe generalkrigskommissær Knud Ulfeldts regnskaber for udgifter til de gevorbne tropper. Sj. T. XXVII, 296; XXI, 131; jvf. Erslev II, 624. — H. S. om den fra kongen udgaade autoritet:

Th. S. II, 7. Han opfattes, modsat Ulfeldt, som »monarkist«: »Bibliotheca Danica«, Suhms Nye Saml. til den danske Historie III, 1794, 369, 370. Jvf. Statsomv. 47, n. 122.

II. RIVALITETEN I NORDEN. ØSTERSØPROBLEMERNE. DE NORDISKE RIGER OG EUROPA.

18-19. Danmark-Norge og Sverige 1523-1629: Danmarks Riges Historie III, 1. del, 1899-1905 (af A. Heise), 254-388; 2. del, 1900-1906 (af V. Møllerup); IV, 1896-1902 (af J. A. Fridericia), 5-206; E. Arup: Danmarks Historie II, 1932 (se reg. under Sverige); Schultz Danmarkshistorie II, 1941, 515-73 (af C. P. O. Christiansen), 579-675 (af Hans Lund); III, 1942, 3-97 (af C. O. Bøggild-Andersen); Schäfer IV-V; E. Hildebrand: Gustav Vasa, 1920; Gustav Vasas søner, 1921 (Sveriges historia till våra dagar, d. 4 og 5); G. Wittrock: Gustav II. Adolf, 1927 (Sveriges historia till våra dagar, d. 6); Laursen I-IV, 1905-17 (se reg. under Sverrig); G. Landberg: De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, 1925; samme: Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik i belysning av den skandinaviska diplomatiens traditioner, 1935 (Uppsala Univ. Årsskrift 1935: 10); Hill, 49-101; G. O. F. Westling: Sveriges förhållande till Danmark från freden i Stettin till Fredrik II:s död (1571-1588) (SHT 1919, 55-102, 123-54); K. Pira: Svensk-danska förhandlingar 1593-1600, 1895; S. U. Palme: Sverige och Danmark 1596-1611, 1942; L. Stavenow: Freden i Knäred år 1613, 1913; samme: Det svenska stormaktsväldets uppkomst, 1918 (Uppsala Univ. Årsskrift). — Georg Normans ord: Landberg: Johan Gyllenstiernas nord. förbundspol. 16. Arup l. c. 497. Landberg l. c. 16. — Om Sverige og Balticum se foruden de ovennævnte

værker bl. a. T. Annerstedt: Svenska väldet i Livland 1564-1570, 1877; H. Almquist: Sverige och Ryssland 1595-1611, 1907; G. Ericsson: Gustav II. Adolf og Sigismund 1621-1623, 1928; Ekegård 79 ff. (den svensk-baltiske handel).

19-20. Axel Oxenstierna: E. Ahnlund: Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död, 1940. — Adel og kongemagt under Christina og Karl Gustav: N. Ahnlund: Ståndsriksdagens utdanning. 1592-1672, 1933 (Sveriges Riksdag. Förra avdelningen. Band III); H. Swenne: Svenska adelns ekonomiska privilegier 1612-1651. Med särskild hänsyn till Älvsborgs län, 1933; B. Lövgren: Ståndsstridens uppkomst. Ett bidrag till Sveriges inre politiska historia under drottning Kristina, 1915; C. Weibull: Drottning Christina. Studier och forskningar, 1931; N. M. Börjesson: Riksdagen i Stockholm 1655, 1891.

20. Det danske rigsraads ydrepolitiske syn belyses frem for alt ved dets betænkninger: Erslev I-III (se sagoversigten i III, 482-84 (III-V), 494-502 (XI-XIII)). Jvf. Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. I, 61 ff.; II, 178 ff.

20-21. Om Østersøens kommercielle betydning se bl. a. Kernkamp, hoofdstuk I og s. 259-90; H. C. Difereé: De geschiedenis van den nederlandschen handel tot den val der republiek, 1908; Elias 6 f., 11-15, 66 o. fl. st.; Elzinga 65-67; Baasch 160 ff.; Dän. Wirtschaftsgeschichte 80 ff., 263; Fahlborg 26-53; Aksel E. Chri-

- stensen 17 ff., 34 ff. o. fl. st. — Hanseater og Nederlændere: R. Håpke: Der Untergang der hansischen Vormachtsstellung in der Ostsee 1531-1544, *Hansische Geschichtsblätter* 1912, 85-119; samme: Die Regierung Karls V. und der europäische Norden, 1914 (Veröff. z. Gesch. der Freien und Hansestadt Lübeck III); J. Paul: Lübeck und die Wasa im 16. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte des Unterganges hanseatischer Herrschaft in Schweden, 1920 Veröff. z. Gesch. der Freien und Hansestadt Lübeck V); F. Volbehr: Die Holländer und die deutsche Hanse, *Pfingstblätter des Hansischen Geschichtsvereins* XXI, 1930; D. Röhlk: Hansisch-Norwegische Handelspolitik im 16. Jahrhundert, 1935; J. Schreiner: Hanseatene og Norge i det 16. Århundre, 1941. — De hollandske skibsladningers procentvise andel i Sundtrafiken: Aksel E. Christensen, diagram II.
21. De til og fra Østersøomraadet førte varer: Aksel E. Christensen 361 ff. — Den norske trælastproduktion og -export: L. J. Vogt: Om Norges Udførsel af Trælast i ældre Tider, *NHT* 2. rk. V, 1886, 81-120, 273-384; Bugge-Tank etc. I, 1923, 375 ff., 386, 389, 397 ff.; A. Bugge: Den norske trælasthandels historie, II, 1925; Bull I, 391 ff.; II, 69-196; Schreiner, især kap. I og s. 106 ff.; Tord Pedersen I, 68 ff. og passim; Steen IV, 1935, 198 ff., 213 f., 218 ff., 328-38; Johnsen: *Norw. Wirtschafts-geschichte* 225 ff., 258 ff. Trælastpriserne steg til c. 1630, viste i 1630'erne synkende tendens, men steg atter fra c. 1640. Schreiner 18 f.; *NHT* XXX, 1934, 36 (anm. 1), 41 f. — Bergen: Y. Nielsen 360 ff.; Bugge, Tank etc. I, 387 ff., 406 f., 409 ff. — Omfanget af den hollandske trælastudførsel fra Norge: Bull II, 95 ff. Hollandsk import af tømmer og korn til Vest- og Sydeuropa: Aksel E. Christensen 270 ff.; Schreiner 22; Heckscher 449, 555. — Trælasthungeren i Vesteuropa: R. G. Albion: *Forests and Sea Power. The Timber Problem of the Royal Navy 1652-1862*, 1926 (*Harvard Econ. Studies* XXIX); jvf. Heckscher: *Merkantilismen* II, 23 ff. — Den hollandske kornexport gennem Sundet og tømmerexporten gennem Sundet: Aksel E. Christensen 415, 466.
22. Den engelske og hollandske klædeexport til Østersøomraadet: H. C. Diferee: Die ökonomischen Verwicklungen zwischen England und den Niederlanden im 17. Jahrhundert, *Vierteljahrsschrift f. Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte* IX, 1911, 162; Elias I, 76, 106, 108, 117, 121 ff.; Lipson II, 188, 196 ff., 227 ff.; Aksel E. Christensen 361. — Handelen paa Archangelsk og Hvidehavet: J. Scheltema: *Rusland en de Niederlanden beschoud in derzelver wederkeerige betrekkingen* I, 1817, 38 ff., 44 ff., 61, 66, 73, 96, 103, 111, 130, 153, 164, 170 ff., 207, 227 ff.; S. Muller: *Geschiedenis der Noordsche Compagnie*, 1874, 24 ff.; Elias 28 ff.; Lipson 326 ff.; I. Lubimenko: *Les relations commerciales et politiques de l'Angleterre avec la Russie avant Pierre le Grand*, 1933, 19-39, 55-64, 79-112; Johnsen: *Norw. Wirtschafts-geschichte* 240 ff. — Den hollandske Islandsfart: Thomas passim.
- 22-23. Den hollandske produktion, omsætning og handelsorganisation i almindelighed: Blok IV, 12-38, 418-58; V, 177-89; Geyl II, 214-95; De Pater 97-133, 319-82; Elias I, 1-192; Elzinga 60-79; Baasch 1-383; Schreiner 28 f.; Fahlborg 44-52; Fahlborg: *Ett blad* 8, 17, 28 f., 56; Heckscher I, 2.bk., 554 f., 565 ff.; Johnsen: *Norw. Wirtschafts-geschichte* 207, 226 (den norske trælast betales med rede penge og sølv); Aksel E. Christensen 17 ff., 153 ff. o. fl. st. — Hollandske skibstyper: G. C. E. Crone: *Onze schepen in de Gouden Eeuw*, 1939; B. Hagedorn: *Die Entwicklung der wichtigsten Schiffstypen bis ins 19. Jahrhundert*, 1914 (Veröff. des Vereins für

- Hamburg. Geschichte I), især 102 ff.; Schreiner 105 f.; Laursen VI, 1923, 61; Thomas (se sagreg. 314-17).
23. Om den engelsk-hollandske kommercielle rivalitet i 17. aarhundredes første halvdel er hovedværket Elias I-II; jvf. Edmundson. — Engelsk og skotsk skibsfart til Østersølandene og Norge: J. L. Vogt i NHT 2. rk. V, 1882, 345 ff.; Maud Sellers: The Acts and Ordinances of the Eastland Company, 1906 (Publications of the Royal Historical Society, 3. ser., vol. 11) passim; D. Schäfer: Die Sundzolllisten, Hansische Geschichtsblätter 1908, 14; Vogel 320-24; Elias I, 116 ff.; Bugge-Tank etc. I, 272 ff., 295 f., 300 ff., 328, 338, 358, 365 ff., 377, 379, 382 ff., 395 f., 402 ff., 461, 465, 476; Ekegård 23 ff., 59 f.; Lipson II, 227 ff., 315 ff.; III, 1-121; Bull II, 76 f., H. Almquist II, 356; Heckscher I, 2. bk., 474 f., 554; Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 230, 232; Aksel E. Christensen 270 ff.; Lindquist 265, 279.
23. Handelsforbindelserne mellem Norden og den pyrenæiske halvø: se s. 38-39. — Handelssamkvemmet mellem Frankrig og Norden - Østersøomraadet: P. Bonnassieux: Les grandes compagnies de commerce, 1892, 170 ff., 182 ff.; E. Levasseur: Histoire de commerce de la France. 1. partie: avant 1789, 1911, 235 ff., 281 ff.; P. Boissonade: Histoire des premiers essais de relations économiques directes entre la France et l'état prussien, 1913, 14, 169 ff., 179; Vogel 324 ff.; Ekegård 5 ff., 69; Bugge-Tank etc. I, 323, 334, 338, 382 ff., 395 ff., 403 ff., 465; Osc. Alb. Johnsen: Le commerce entre la France méridionale et les pays du Nord sous l'ancien régime, Revue d'histoire moderne II, 1927, 81 ff.; samme: De nordiske handelsforbindelser med Frankrike for 1814, NHT 5. rk. VII, 1927-28, 268 f.; samme: Franske arkivstudier, 1929 (Skrifter utgitt av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-filos. Klasse 1929, no. 4), 71-74, 76 o. fl. st.; P. Boissonade et P. Charliat: Colbert et la compagnie de commerce du Nord (1661-1689), 1930 (Librairie des sciences politiques et sociales), 25-30; Elzinga 1-16. — En oversigt over det politiske forhold mellem Frankrig og Norden indtil det 17. aarh.s begyndelse er givet af C. Sprinchorn: Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid, Hist. Bibliotek VII, 1880, 1-40.
23. De nordtyske byers skibsfart og handel: Schäfer V, 697; samme: Die Sundzolllisten 1 ff.; Vogel 273-88, 291-301; Ekegård 53; Bugge-Tank etc. I, 273 ff., 287 ff., 305 ff., 338 ff., 346 f., 353, 355 f., 363, 376, 382 ff., 388 f., 394 f., 398, 402, 404, 465; Bull II, 76 f.; Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 228 ff., 252 ff.; E. Baasch: Hamburgs Seeschifffahrt und Waarenhandel vom Ende des 16. bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts, Zeitschr. d. Ver. f. hamb. Geschichte IX, 1893; Hamburg und Holland im 17. und 18. Jahrhundert, Hans. Geschichtsblätter 1910 (H. 1); H. Almquist I-II (se reg. under Bremen, Danzig, Hamburg, Greifswald, Lübeck, Rostock, Stettin). Jvf. de til s. 20-21 anførte værker.
- 23-25. Den danske udenrigshandel: Fridericia: Adelsv. 57 f., 74-81, 89; Tord Pedersen I, 84; Bugge-Tank etc. I, 272, 274, 310, 318, 320 f., 324 f., 329 f., 336 ff., 378 ff., 401 ff., 446; Bull II, 76 f.; H. Almquist I-II (se reg. under Danmark); Dän. Wirtschaftsgeschichte 264 ff.; J. Clausen i: Aarhus gennem Tiderne I, 1939, 311 ff. samt de til s. 10-11 anførte arbejder. — Nedgangen i 1640'erne: Fridericia: Adelsv. 60, 78. — Det københavnske borgerpatriciat og dets fremmede elementer: O. Nielsen III, 112-245; IV, 210-42, 289-307; C. Bruun I, 574-626; Fridericia: Adelsv. 66 f., 69, 75 ff.; Alb. Olsen i Danmarks Søfart og Søhandel I, 327 ff.; Dän.

- Wirtschaftsgeschichte 195 ff., 263; Alb. Olsen: Bybefolkningen i Danmark paa Merkantilismens Tid (*Acta Jutlandica* IV, 2). — Islandshandelen: J. J. Aðils: Den danske Monopolhandel paa Island, 1602-1787, 1923. — Øxnehandelen: se de til s. 10-11 anførte arbejder. — Handelen paa Norge: se de anf. arbb. af Tord Pedersen, Bugge-Tank etc., Bull og J. Clausen. — Hvalfangst: R. R. Hammer i Danmarks Søfart og Søhandel II, 748 ff.; Dän. Wirtschaftsgeschichte 281.
25. Hertugdømmernes handel: A. Jürgens: Zur schleswig-holstein. Handelsgeschichte des 16. u. 17. Jahrhunderts, 1914 (Abhandl. z. Verkehrs- u. Seegeschichte VIII), 82 ff.; Vogel 288-91; Sønderjyllands Historie III, 92 ff.
- 25-26. Den norske trælastexport: se s. 21. — Bergen: Y. Nielsen 343 ff., 357 ff.; Bugge-Tank etc. I, 362 ff., 387 f., 395, 397, 401, 406 f., 409 ff., 415 ff., 420, 439 ff., 464 ff.; H. Wiederøe: Økonomiske forhold i Bergen i tiden mellem 1560 og 1625, 1929 (Bergens Hist. Forenings Skrifter, nr. 35), 186 ff.; O. A. Johnsen: Lidt om Bergens handel paa Sydfrankrike under l'ancien régime, 1927 (sst. nr. 33), 95 ff.; Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 228-37, 253 f. Af de samlede norske toldindtægter, der 1655-56 (sikkert for lavt) er beregnet til 125.169 rdl., stammede 36.204 rdl. fra toldkontoret i Bergen. Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 203 f. Byens folketal: J. E. Sars i Nord. Universitets-Tidsskr. 1863, 3. h., 93 f.; R. Tank: Under krigsfare og skattetryk, 1912, 102. — Handelen paa Spanien: se s. 38-39. — Christiania: Bull II passim. — Tønsberg: Johnsen: Tønsbergs Historie II, 30 ff. — Trondhjem: Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 235 f. — Jvf. Bugge-Tank etc. I (reg. under de forsk. byer). De norske byers samlede indbyggertal beregnes ved 1660 af Sars til c. 25.000 (fra regnet de bahu-lenske byer), af R. Tank for 1682-90 paa grundlag af hovedskattelisterne til 43.000 (indbefattet de større ladesteder): Nord. Univ.-Tidsskr. l. c. 92-105; R. Tank: a. a. 102. — De sønderjyske indvandrere: se s. 59-60. — Selio Marselis: se s. 61-62. — Joachim Irgens: S. Nygård i DBL XI, 1937, 226 f. og de dér nævnte kilder; jvf. s. 70 med note. — Henrik Müller: se min biografi i DBL XVI, 1939, 272-77 og de dér nævnte kilder samt s. 69 f., 156 o. fl. st. — De norske bjergværker: se s. 70 med note.
26. Norsk havfiskeri og fiskehandel: A. Coldevin: Nordlandshandelen og de gamle handelsstederne, Heimen III, 1924; Steen IV, 16 f., 54, 204 f., 214, 218, 235, 242, 322 f., 322 f., 385; V, 26 ff.; Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 232 f., 237 ff. — Hvalfangsten: B. Aagaard: Den gamle hvalfangst, 1933; P. R. Sollied: Hvalfangsten fra Bergen i ældre tider, 1918 (Bergens Hist. Forenings Skrifter, nr. 24); S. Muller: Geschichte der Noordsche Compagnie, 1874, 12, 351 f. o. fl. st.; Kernkamp 9 f.; Lipson III, 152 f.; R. R. Hammer i Danmarks Søfart og Søhandel II, 745-47.
- 26-27. De norske byers kamp for eneret til handelen: Tord Pedersen I, 76 ff., 92 ff., 107 ff., 138; Bull I, 451 ff.; II, 71 ff., 89 ff., 118, 173 ff., 188 ff. Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 245-52; Steen IV, 333, 335 f.; samme: Kristiansands Historie 1641-1814, 1941, 64 ff. — Danske borgerklager over Hollændernes konkurrence og over landprang og forordninger desang.: Secher I, nr. 101, 708, 722, 769, 789; II, nr. 119, 137, 141, 263, 270, 284, 288, 329, 408, 474, 484, 501, 526, 543, 579, 582, 597, 616, 643, 644, 648, 652 f., 656, 664; III, nr. 111, 152, 195, 284, 440, 498, 605; IV, nr. 81, 98, 393; V, nr. 104, 308, 311, 340; VI, nr. 300 o. fl. st.; Fridericia: Adelsv. 80 f.; Schäfer V, 694 f.; Erslev II, 207 o. fl. st.; Lindbæk I,

- 39 ff., 45 ff., 59 ff.; Suhms Nye Saml. I, 1792, 215.
- 27-28. Christian IV.s industri- og handelspolitik: J. A. Fridericia: *Remarques sur la conduite de Christian IV en économie politique et sur ses relations avec la bourgeoisie jusqu'en 1625* (Overs. ov. Vidensk. Selsk.s Forhandl. 1896), 287-325; Schäfer V, 708 ff.; Dän. Wirtschaftsgeschichte 111 ff., 203 ff., 229 ff., 264 ff.; Schultz Danmarks Historie III, 50 ff., 110 f.; Aksel E. Christensen: *Industriens Historie I*, 34 ff. — Handelskompagnierne: Schäfer 700-708; Dän. Wirtschaftsgeschichte 267-84; Aðils: a. a. — Om merkantilismen i almindelighed henvises til Heckscher: *Merkantilismen I-II*.
28. Defensionsskibene: se s. 38-39. — Sundtoldpolitiken: se s. 31 ff. — Toldforordningen af 1632 og dens virkninger: Hans Paus: *Gamle kongelige Forordninger og Privilegier*, udgivne for Kongeriget Norge, 1751, 725-30; N.R.R. VI, 371; Schreiner 51-74; Johnsen: *Norw. Wirtschaftsgeschichte* 294.
- 28-30. Den bedste skildring af Sveriges økonomiske udvikling i 17. aarh. er givet i Heckscher I, 2. bk. (med righoldige kilde- og literaturhenvisninger), til hvilket arbejde der en gang for alle henvises. Se desuden Ekegård 46 ff., 60 ff., Grauers 217-19; H. Almqvist I-II; Fahlborg 38-49; samme: *Ett blad passim*; Boethius och Heckscher *passim*. — Forholdet mellem den norske og svenske trævare- og tjæreexport: Heckscher I, 2. bk., 431 ff. — Rigas andel i den hollandske Østersøfart: Aksel E. Christensen 289. — Svensk skibsfart gennem Sundet: Fahlborg: *Ett blad* 6 f., 12; Lindquist 264-303. — Hollandsk indflydelse i svensk udenrigsomsætning: Heckscher I, 1. bk., 553 f., app. V, tavle 5-6; 2. bk. 555, 387; Boethius og Heckscher LIV-LV. — Læstetal fra Stockholm 1648: Aksel E. Christensen 98. — Holændernes rolle i Finlands og Svensk-Balticums udenrigshandel: Fahlborg: *Ett blad* 6 f. — Svenske skibspassagerer gennem Sundet: Fahlborg: *Ett blad* 12 f.; Nina Bang: *Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497-1660*, II A, 1922, IX; Lindquist 265, 267, 279. — Hollandsk kapitaltilførsel til Sverige: Heckscher I, 2. bk. 372, 566 ff. — Svenske skinkøb af hollandske skibe i 1660'erne: Fahlborg: *Ett blad* 23 ff. — Svensk tonnage 1651: a. a. 12 f. — Den holl. betænkning 1646: a. a. 12; Aksel E. Christensen 5.
- 20-31. Den svenske handels- og skibsfartspolitik: Heckscher I, 2. bk., 672-90; Ekegård 46 ff.; Fahlborg 37-53; C. Danielsson: 1500- och 1600-talens svenske tullpolitik. En översikt. *Statsvetenskaplig tidskrift för politik, statistik, ekonomi* XXVII, 1924, 403 ff.
31. Johan Risings ord: E. Fries: *Johan Clason Risingh, SHT* 1896, 66; jvf. Heckscher I, 2. bk., 692 ff. — Det svenske kommercekollegium: A. A. v. Stiernman II, 1750, 669 f. (instrux); E. Fries: *Erik Oxenstierna* 120 ff.; J. A. Almqvist 11 ff.; Heckscher I, 2. bk., 686; Fahlborg 38 f.
31. En oversigt over Øresundstoldens politiske historie er givet af Hill *passim*; jvf. P. A. Hammarström: *Om tullförhållandena mellan de skandinaviska rikena från äldsta tider till freden i Brömsebro 1645, med särsk. afseende på Øresundstullen, 1876* (Lunds Univ.'s Årsskrift XII, nr. 3); Fridericia: *Danm. ydre pol. Hist. II*, 178 ff.; Kernkamp 13 ff.; Dän. *Wirtschaftsgeschichte* 82 ff.; Lindquist 24 ff.
31. Den nederlandske politik i forhold til de nordiske stater: G. W. Vrede: *Nederland en Zweden in staatkundige betrekking van Gustaaf Wasa tot Gustaaf Adolf I-II, 1841-44*; E. Fries 1-9; C. Sprinchorn: *Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614, SHT 1885, 105-60*; Kernkamp *passim*; Schäfer V, 298 ff., 357 ff.; Blok

- IV, 80-84, 270-387; Kolkert 4 ff.; Geyl II, 104-40; Laursen I-III (se reg. under Nederlandene). — Om forholdet til England se bl. a. Laursen I-III (reg. under England). — Nederlands forbund med Lübeck og med Sverige 1613-14: E. Wiese: Die Politik der Niederländer während des Kalmarkrieges (1611-1613) und ihr Bündnis mit Schweden (1614) und den Hansestädten (1616), 1903 (Heidelberger Abhandlungen, H. 3); Sprinchorn: a. a. 154-60; Kernkamp 17 ff.; Kolkert 9 ff.; Hill 83-88.
32. Det danske rigsraads ydrepolitiske indstilling: Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. I-II passim; Erslev I-III passim; Dän. Wirtschaftsgeschichte 93, 113 (den danske »agrarmarkantilisme«). — Raadets forsvarsprogram: Rockstroh I. — Ogsaa den jyske borgerstand tog 1629 ordet for en hær af indfødte: Erslev II, 202-06 og de dér citerede kilder. — Dureels ironi: M. Dureel til Axel Oxenstierna 1646 18/12, Brev till Ax. Ox., S. R. A.
- 32-33. Christian IV., Gustav Adolf og Axel Oxenstierna: Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. I-II; Schäfer V, 469-560; Kolkert 11 ff.; Hill 89-101; M. G. Schybergson: Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621-1630, belysta genom aktstycken ur svenska riksarkivet, 1881 (Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, h. 36); A. Rydfors: De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624-maj 1630, 1890; M. Weibull: Gustaf II Adolf och Christian IV 1624-1625, 1894 (Lunds Univ.s Årsskrift XXXI); L. Weibull: De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629-31 1899 (Lunds Univ.s Årsskrift XXXVI, afd. 1, nr. 1); C. Wejle: Sveriges politik mot Polen 1630-1635, 1901; E. Falk: Sverige och Frankrike från Gustav II Adolfs död till upplösningen af det svensk-franska förbundet 1632-1634, 1911; N. Ahnlund: Gustav Adolf inför tyska kriget, 1918; samme: Gustav Adolf den store, 1932; samme: Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död, 1940, 241-73; G. Wittrock: Gustav Adolf, 1927 (Sveriges historia till våra dagar VI); J. Paul: Gustav Adolf I-III, 1927-32; L. Tingsten: Gustav II Adolfs politik och krigsföring i Tyskland 1630-32, 1927; U. Voges: Der Kampf um das Dominium Maris Baltici 1629 bis 1645. Schweden und Dänemark vom Frieden zu Lübeck bis zum Frieden von Brömsebro, 1938; Lindquist 38-51. — Habsburgernes maritime planer og det nordiske forsvarsforbund af 1628 28/4: F. Mareš: Die maritime Politik der Habsburger in den Jahren 1625-1628 (Mitt. des Instituts f. oesterreichische Geschichtsforschung 1880, 541-78; 1881, 49-82); A. Gindely: Die maritimen Pläne der Habsburger und die Anteilnahme Kaiser Ferdinands II. am polnisch-schwedischen Kriege während der Jahren 1627-1629, 1891 (Denksschr. der Kais. Akad. der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. Kl., XXXIX, nr. 4); O. Schmitz: Die maritime Politik der Habsburger in den Jahren 1625-1638, 1903; W. Carlsson: Gustaf II Adolf och Stralsund 1628-juli 1630, 1912; Laursen IV, 1917, 11-30, jvf. 30-41 (overenskomst om Stralsunds forsvar 1628 17/9); Landberg 22 f.; Ahnlund: Axel Oxenstierna 477-509. — Chr. IV.s erklæring til rigsraadet 1642 15/4; Egenh. Br. V, 193. — Det danske forsvar: Rockstroh I; Erslev II-III (se III, 496-501).
33. De svenske toldpaalæg: Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. I, 121 f., 177; E. Wendt: Det svenska licentväsendet i Preussen 1627-1635, 1933.
- 33-35. Chr. IV. og Nederland; toldforhøjelserne og deres politiske følger: Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. II, 178-292; Schäfer V, 560 ff.; Secher IV, nr. 382, 423, 481, 531, 537, 615, 645, 648; V, nr. 472, 473, 474, 28, 475, 476; Kernkamp 19 ff.; Hill 102 ff.; Baasch 275 f.; Blok IV, 471 ff.; Geyl II, 157 ff.

K. Fabricius i HT. 11. rk. I, 1944, 150 ff. — Om de falske svenske certifikater se bl. a. Aksel E. Christensen 331 f., 340; Lindquist 38 ff. — Rigsraadets holdning: Erslev II, 174 f., 180, 201 f., 311 f., 329 f., 435, 441. — Corfitz Ulfeldts særstilling: ovenf. s. 16-17 med noter. — Det svensk-nederlandske forbund af 1640 1/9: Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. II, 251-58; Kernkamp 24; Hill 121-27. — Harmen i Sverige

over den danske konges politik: Fridericia: a. a. II, 112 ff., 249 ff., 281 ff. o. fl. st.; Kernkamp 35 ff.; Hill 104 f., 107 ff., 110-114, 116 ff., 123-26, 131 ff.; Landberg 23 ff. — Forhandlingerne i det svenske raad juli 1640: Sv. riksrådets prot. VIII, 85 f. (1640 3/7), 131-38 (1640 23/7, de cit. ord s. 135), 138-46 (1640 24/7, de cit. ord af Åke Axelson s. 145); jvf. Fridericia: a. a. II, 249-54.

III. HANNIBAL SEHESTED OG DEN DANSKE YDREPOLITIK 1636-51.

»HANNIBALSFEJDEN«.

36. Chr. IV.s fredsmæglingsbestræbelser 1635-36: Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. II, 262 f., 282 f., 301 ff.; II, 1 ff., 15 ff. — H. S. sendes til Ax. Oxenstierna i Wismar: Handlingar rörande Skandnaviens historia XXXVIII, 1857, 304-10; B. Ph. v. Chemnitz: Königlichen Schwedischen in Teutschland geführten Kriegs ander Theil, 1653, 937 f.; Fridericia: a. a. II, 20 f. — Forslaget om et ægteskab mellem hertug Frederik (III.) og dronning Christina: Chr. IV. til Ax. Oxenstierna, Haderslevhus 1636 6/2 (præs. Wismar 1636 12/3). Brev till Ax. Ox., S. R. A. — Forhandling om ægteskab mellem hertug Ulrik og Christina: Fridericia: a. a. II, 211 f., 243 f., 255 f.; Handl. rör. Skand. historia XXV, 1842, 137 ff., 147 ff., 170 ff., 184 ff.
37. Ægteskabsplanerne 1636: Det skandinaviske Litteratur-Selskabs Skrifter 1811, 65-69; Fryxell I, 66; Fridericia: a. a. II, 22. — Forhandlingerne mellem H. S. og Ax. Oxenstierna i ægteskabssagen: H. S. til Ax. Ox. Wismar 1636 19/3, Brev till Ax. Ox., S. R. A.; Ax. Ox. til Chr. IV. Wismar 1636 23/3, T. K. U. A., Sverige A II, Akter og Dokumenter vedr. det polit. Forhold til Sverige 1635-42, R. A., tr. Nye Dsk. Mag. IV, 1823, 169-73; S. Pufendorf: Commentariorum de rebus Svecicis libri XXVI etc., ed. II.

- emend., Francof. 1705, 269 a-b (synes delvis at bygge paa H. S.s brev af 19/3). — Sagens videre udvikling: Chr. IV. til rigsraadet 1636 8/5, Egenh. Br. IV, 33 f. (nr. 39); Erslev II, 413 f.; Slange 839 f.; Nye Dsk. Mag. IV, 121-73; Fridericia: a. a. II, 22 f. — Ax. Oxenstierna om H. S.: hans skriv. til Chr. IV. 1636 23/3 (se ovenf.).
- 37-38. H. S.s ord i andragendet til Karl Gustav 1658 19/8: Th. S. II, 388. — Grev Valdemar Christian foretog efter hjemkomsten fra sin udenlandsrejse (s. 7-8) i jan. 1640 en rejse — et stykke af vejen sammen med landgrev Frederik af Hessen-Eschwege, gift med pfalzgrevinde Eleonora Katharina, Karl X. Gustavs søster — til Sverige, hvor han 17/1 havde audiens hos dronning Christina og senere aflagde besøg hos enkedronning Maria Eleonora paa Gripsholm. Strax efter rejste han tilbage til Danmark uden efter sin oprindelige plan at bese Kopparberget og Sala-sølvgruberne. Peder Vibe til Chr. IV. Nyköping 1640 6/1, 11/1, 21/1, 26/1, 2/2, 3/2, 16/2; til Corf. Ulfeldt 1640 6/1 (koncepter), T. K. U. A., Sverige C, 1635-43, Resident Peder Vibes Gesandtskabs-Arkiv etc., R. A.; jvf. Fryxell I, 68-70. Sml. Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1639 26/12, 1640 12/2, Egenh. Br. IV, 274, 303;

- Fridericia: a. a. II, 247. Vibe omtaler ikke H. S. som deltager i hans gamle myndlings rejse, og det er lidet sandsynligt, at han var med, da han 1640 3/2 skrev et brev til kongen, dat. »Lawvines Kiøbing« (Rudkøbing) (Dsk. Kanc., Indkomne Breve, R. A.) om forhold vedr. hans forlening med Tranekær.
38. Danmark-Norge og Spanien; salthandelen: O. A. Johnsen: *Les relations commerciales entre la Norvège et l'Espagne dans les temps modernes*, *Revue historique*, vol. 165, 1930; samme: *Norges Handel paa Spanien under Kristian IV*, *NHT* 5. rk. VIII, 1931, 225 ff.; samme: *Tønsbergs Historie* II, 58 ff.; samme: *Norw. Wirtschaftsgeschichte* 257 f.; *Dän. Wirtschaftsgeschichte* 271 f.; H. Hauser: *Les origines historiques des problèmes économiques actuels*, 1930, 11, 18; Bugge-Tank etc. I, 402 ff., 419 ff., 425, 438, 440, 453 ff., 457; Ekegård 71-77; Laursen IV, 87 ff., 258 f.; Schäfer V, 698; Fridericia: *Danm. ydre pol. Hist.* I, 151 f.; II, 241 f.; O. Schmitz: *Die maritime Politik der Habsburger 1625-1638*, 1-31; Johnsen: *Aktst.* 218 ff., 242 ff. — Chr. IV.s salt- og vinkompagnier: *Dän. Wirtschaftsgeschichte* 272-74, 281.
- 38-39. Defensionsskibene: H. G. Garde: *Den dansk-norske Sømagts Historie 1535-1700*, 1861, 131 ff.; Y. Nielsen: *Jens Bjelke 158-61*, 191 ff.; Johnsen: *De n. stænder* 154, 157 ff.; samme: *Aktst.* 242-54; samme i *NHT* bd. 29, 232 ff.; samme: *Tønsbergs Historie* II, 59 ff.; samme: *Norw. Wirtschaftsgeschichte* 254 f., 262; Bugge-Tank etc. I, 406, 408 ff., 451 ff.; Bull II, 99 f.; Statholdersk. *Extraktprot.* I, 2, 51, 69; H. S.s »relation« 1646 3/11 (Johnsen: *Aktst.* 608 ff.). *Sml. nedefn.* s. 62 ff. — Danmark og Spanien 1630-40: Fridericia: *Danm. ydre pol. Hist.* II, 241-45; Laursen IV, 258-60.
39. Drøftelser om, hvem der skal lede ambassaden: Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1639 26/12, 1640 4/1, c. 17/1, 17/6; til Chr. Thomesen 1640 8/6, *Egenh. Br.* IV, 274, 279 ff., 288 f., 350, 354 f.; Fridericia: a. a. II, 242-44. — Plan om at sende H. S. til England »dér at gøre visse complimenta«: Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1639 26/12, 1640 19/3, *Egenh. Br.* IV, 274, 313 f.; jvf. *Dsk. Mag.* 5. rk. II, 1889-92, 11. England fremsatte 1639 gennem sin gesandt i Hamburg Sir Thomas Roe klager over Sundtoldforhøjelserne, og Roe fik sept. s. a. fuldmagt til at forhandle om en handelstraktat med Danmark. I dec. 1639 fremhævede kansler Ditlev Reventlow over for Roe det ønskelige i en engelsk mægling mellem den danske konge og Generalstaterne. Fridericia: a. a. II, 222-24, 237 f.; Laursen IV, 216 ff.
- 39-40. Hovedkilden til H. S.s forhandling i Madrid er hans udførlige slutrelation til kongen — i det følgende citeret: *Relation* —, renskrevet af ambassadens sekretær Otte Krag, men, som stilen viser, forfattet af H. S. selv. Den er trykt *Aarsb.* VI, 1-67. Hertil kommer de to legationsprotokoller (Spanien C, R. A.), der indeholder afskrifter af modtagne og afsendte skrivelser, indlæg m. m. Væsentlig paa grundlag af *Relation* er forhandlingerne skildret udførligt Laursen IV, 258-79. En kortere fremstilling er givet af Fridericia: a. a. II, 245, 261-68, en ganske summarisk af Kernkamp 34 f. Jvf. ogsaa *Slange* 1027-34, 1084-87. En livlig, men næppe altid fuldt paalidelig skildring af rejsefølgets oplevelser er givet af dr. Otto Sperling i hans erindringer, tr. *Revue hispanique* XXIII, 1910, jvf. Sperling 92-104. — Instruxen for H. S. 1640 3/7, *Dsk. Kanc.s Instruxbog* 1613-69, R. A., 125 ff. *Instrux* for Ejler Ulfeldt som dansk resident i Spanien 1640 3/7, sst. 132 f. Jvf. Chr. Thomesen til Chr. IV. 1640 23/6 (egh. koncept), *Langebeks Excerpter* 181, K. B. (sender kongen de to instruxer). — 1640 31/7 fik Chr. IV.s frillesøn Hans Ulrik Gyl-

- denløve instrux om som admiral at føre ambassaden til Spanien. Sj. R. XX, 247. Jvf. Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1640 17/6, Egenh. Br. IV, 354 ff.
40. Handelstraktaten med Spanien: Laur- sen IV, 280-311. Saltkonventionen af 1641 31/1, sst. 312-17, jvf. 318-21. — Sendefærdens udgifter: Erslev II, 563, n. 7. — Chr. IV.s tilfredshed: Chr. IV. til Ejler Ulfeldt 1641 26/1, Sj. T. XXVII, 197 b, R. A.; til Peder Vibe 1641 24/5; til Chr. Thomesen 1641 8/6, Egenh. Br. V, 90, 221. — Forhandlingerne om salt- og pengefordringer efter 1641: Gigas: Rebolledo 95, 100, 182-84, 249 f., 319-21, 351-61, 393-95; Christiansen I, 211 ff.; F. de Fontenay i HT 9. rk. I, 1918-20, 48 ff.
41. H. S. om betydningen af en dansk-norsk samhandel med Spanien: Relation, Aarsb. VI, 6-9; jvf. hans tale til Filip IV. 1640 26/11, Legationsprotokol I. — H. S. om Ostindiehandelen: Relation, Aarsb. VI, 37-46. — Hans angreb paa det spanske monopol: sst. 15-17. H. S. havde det hverv at kræve erstatning og straf for den spanske Tenerifa-guvernør Don Luis Fernandez de Cordoba's tilbageholdelse af det danske Ostindiske Kompagnis skib »Christianshavn« paa vej til Dansborg og støtte den nyudnævnte kommandant paa denne fæstning Villum Leiel, der var skibets supercargo. Laursen IV, 260 ff.
- 41-42. Vanskelighederne ved det direkte dansk-norsk-spanske handelssamkvem: Relation, Aarsb. VI, 7 f.
- 42-43. H. S.s skildring af den spanske forretningssang: Relation, Aarsb. VI, 57 f.
43. H. S.s skrivelse til Chr. IV. efter hjemkomsten (1641): Th. S. II, 4-8 (de cit. ord s. 8). — Stemningen inden for rigsråd og adel m. h. t. ydrepolitiken: Raa- dets betænkninger Odense 1640 3/10, Kolding 1640 1/11, Erslev II, 548-52, 559 f.; adelens begæringer Viborg 1640 4/10, Kbh. 1641 11/10, sst. 554 f., 572. — Forholdet til Kejseren og England: Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. II, 157 ff., 258, 268. — Forhandlingerne i Stade: Fridericia: a. a. II, 269-78; Kernkamp 28-33; Hill 127-29; Schreiner 81 ff.; Erslev II, 594 f.; jvf. Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1641 21/7, 28/7, Egenh. Br. V, 106-09.
- 43-44. Raadsmødet i Haderslev: Erslev II, 565 f.; Chr. IV.s proposition, Haderslev- hus 1641 20/8, Egenh. Br. V, 118 f. — Forhandlingerne august-september 1641: T. K. U. A., Nederlandene A II, Akter vedr. og Protokol over Forhandl. i Stade . . . 1641, R. A. (her en betænkning, dat. Glücksburg 1641 21/9, underskrevet af H. S., Jørgen Seefeld og Ditlev Reventlow, der raader kongen til eftergivenhed for at vinde Generalstaternes venskab og blive mægler mellem dem og Spanien); Aitzema II, 788-96; J. P. Arend: Allgemeene geschiedenis des vaderlandes III, aflev. 5, 1857, 344-50; Dsk. Saml. 2. rk. III, 1873-74, 389; Fridericia: a. a. II, 276-78; Kernkamp 33-35; Hill 129 ff.; Schreiner 87; Slange 1073-83; Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1641 30/7; til Chr. Thomesen 1641 2/8, 14/9; til Chr. Thomesen og Jørgen Vind 1641 4/9; til Peder Vibe 1641 2/9, Egenh. Br. V, 110 f., 112 ff., 123 f., 124 f., 127 f. — H. S.s indlæg om toldnedsættelser nævnes i hans betænkning af 1645 23/7, Johnsen: Aktst. 449; jvf. hans relation om defensionsskibe 1646 3/11, sst. 621. — Toldrullen af 1643 18/9: Secher V, 391 f.; jvf. Schreiner 91; Bull II, 91; Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 295. Denne toldrulle danner et supplement til toldrullen af 1643 26/4, Secher V, 355-57.
44. Chr. IV.s forsøg paa at mægle mellem Nederland og Spanien: Fridericia: a. a. II, 280. — De tre raaders betænkning, Glückstadt 1641 31/12: Erslev II, 589-91. — Chr.s plan om at sende H. S. til Osnabrück: Chr. IV. til Chr. Thomesen 1641 26/12, Egenh. Br. V, 158; Chr. Thomesen til Chr. IV. 1642 5/1

- (konc.), Dsk. Kanc., Norske Indlæg 1638-60, N. R. A.; samme til samme 1642 25/2 (konc.), Forskell. vedr. Rigsraad og Stænder 1641-48, R. A.; jvf. Fridericia: a. a. II, 176. — H. S. var i efteraaret 1641 udset til at gaa til Bruxelles for at føre forhandlinger med kardinalinfanten om Dunkerque-søøverierne, men rejsen udsattes paa grund af Don Fernandos død og overdroges siden andre, bl. a. Henrik Villumsen Rosenvinge. Laursen IV, 276-79, 321-23; Fridericia: a. a. II, 266 ff.; Chr. IV. til Chr. Thomesen 1641 9/11, 17/11, Egenh. Br. V, 141, 146. 1641 31/7 gav Chr. IV. rentemestrene Jørgen Vind, Sten Beck og Melchior Oldeland ordre til at forhøre og kvittere H. S.s regnskaber for udgifterne til den spanske ambassade, da kongen var til sinds med det første at betro ham en ny sendelse. R. K. B. (1660-79) Afregninger II 91 a (H. 119 a) (orig.), R. A. — H. S. bryllup var oprindelig berammet til 1641, men udsattes, fordi kongen havde sorg i anledning af sin søster kurfyrstinde Hedeveg af Sachsens død 26. nov. 1641. Chr. IV. til Chr. Thomesen 1641 26/12, Egenh. Br. V, 158. — H. S. paa Bahus: Chr. Thomesen til Chr. IV. 1642 5/1 (se ovenf.); Chr. IV. til Christoffer Urne 1641 16/10; til H. S. 1641 16/10; til Daniel Knudsen Bildt 1641 16/10; til Henrik Thott 1641 16/11, N. R. R. VIII, 109-11; Johnsen: H. S. 11. Forhandlingerne om afhentning af det spanske salt: se s. 60 f. — Filip IV.s gave til H. S.: Slange 1087; jvf. Th. S. II, 364.
- 44-45. H. S. lensmand paa Akershus og statholder i Norge: Chr. Thomesen til Chr. IV. 1642 5/1 (se ovenf.); Chr. IV. til Chr. Thomesen 1642 19/1, Egenh. Br. V, 173; N. R. R. VIII, 135 f., 157 f., 182-86 (forleningsbrevet af 1642 30/4); N. Saml. I, 1852, 642-44; Johnsen: H. S. 12-14; K. Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1660, 1885, 77. — Chr. IV. meddelte 1642 27/3
- Corf. Ulfeldt, at H. S. nævnte dag kom til Kbh. og havde befaling til at tale med Ulfeldt om grev Vald. Chr.s »dondt«, Chr. IV.s utrykte Breve til Corf. Ulfeldt, R. A.
45. Brylluppet: Chr. IV. til Chr. Thomesen 1642 16/5, Egenh. Br. V, 210, jvf. 207; Sj. T. XXVII, 323-31 (bryllupsindbydelser 1642 30/5); Dsk. Mag. I, 1745, 220; F. Rostgaard: Deliciæ quorundam Danorum Poetarum II, 1693, 139-44 (Vitus Berings bryllupsdigt); Dsk. Saml. 2. rk. III, 1873-74, 390; Birket Smith I, 108, 125; Slange 1140. — Ærkebiskop Frederik og enkedronning Maria Eleonora: Chr. IV. til ærkebiskop Frederik 1642 28/9, Egenh. Br. V, 254 f.; Maria Eleonora til dronning Christina c. 1642 4/12 (udkast); Chr. IV. til Peder Vibe 1642 10/12, sst. 272 f., 278 f.; Det skand. Litteratur-Selskabs Skrifter VII, 1811, 59 ff., 135 f. — 2. juledag 1642 lod H. S. sig optage som broder i Hellig Trefoldigheds Lag i det Danske Kompagni: Kbh.s Dipl. VI, 59 (Corf. Ulfeldt var blevet medlem 1638: sst. 58).
45. Sverige beslutter krig: Fridericia: a. a. II, 345 ff.; Kernkamp 39 ff.; Hill 132 ff.; Sv. riksrådets prot. X, 1905 (se reg. under Danmark).
- 45-52. Om Torstenssonkrigen henvises i alm. til Fridericia: a. a. II, 367 ff.; Kernkamp 42 ff.; Schäfer V, 608 ff.; Vessberg I-II; Hill 135 ff.; Schultz Danmarkshistorie III, 124-32; Zettersten (den svenske flaadens virksomhed). — For de norske krigsbegivenheders og det norske forsvars vedkommende stammer to hovedkilder fra H. S.s haand, nemlig hans brevkopibog for 1645, tr. Saml. II-V, 1834-38, der giver et saa livfuldt billede baade af operationerne og hans skiftende stemninger, og hans forsvarsskrift fra aug. 1650 (Ny kgl. Saml. 1387, fol., renskrift med rettelser og tilføjelser i H. S.s haand, se i øvrigt s. 123-25), tr. i uddrag Th. S. II, 126-

- 348 (i det følgende er originalen benyttet, men da dennes paginering oftest er gengivet i aftrykket, henvises der i almindelighed i parentes til dettes sidetal). Nyere samlede fremstillinger er givet af Munthe (Hannibalsfeiden), Johnsen (H. S.) og Schiøtz (Kongsvinger Fæstnings og Kongsvinger-avsnittets militære historie). En nøjere redegørelse for krigens gang og en derpaa bygget vurdering af H. S.s militære indsats ligger ikke i dette arbejdes plan, men maa overlades militærhistorikere.
46. Det norske forsvar overdrages H. S.: Chr. IV. til H. S. 1643 21/12, N. R. R. VIII, 205; jvf. Chr. IV. til Sten Vil-lumsen Rosenvinge 1643 30/10, sst. 298; H. S. til Chr. IV. Akershus 1644 12/1, med kongens paategning, Dsk. Kanc., Norske Indlæg 1638-60, N. R. A., tr. Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst, udg. af C. Molbech, II, 1828, 593-96. Jvf. Egenh. Br. V, 436, n. 1; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 129, 179-81); Johnsen: H. S. 45. — H. S.s klage over manglende militær erfaring: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 137, 184, 197 f.). — H. S. til Trondhjemslensmanden Frederik Urne 1644 7/1, Statholdersk. Arkiv, pk. 6, N. R. A., delvis tr. Th. S. I, 54 f.
46. Forsvarsforberedelser: H. S. til Chr. IV. Akershus 1644 12/1 (se ovenf.), 20/1 (meget udførligt), Norske Missiver, fol. 186, N. R. A., H. S. til Frederik Urne 1644 7/1 (se ovenf.); Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 129 ff., 134, 136 ff., 143-49, 154, 179 ff.); N. R. R. VIII, 307, 309, 330 f., 339 f.; Statholdersk. Extraktprot. I, 249 f., Munthe 10-15, 26-29; Saml. IV, 144 f.; Erslev III, 102 f.; Bull II, 107 f.; Johnsen: H. S. 45-51; Norsk militært Tidsskrift XXV, 1862, 476-85; XXXVI, 1873, 201-24, 311-31, 359-80 (bl. a. indberetninger fra sognepræsten til Ullensaker Kjeld Stub, der virkede som ingeniør og propagandist); [Kjeld Stub:] Aggers-
- huusiske Acters første Quartaels summariske Beskriffuelse paa nerverende Aar 1644 flittelig samlet oc forfattet, udg. i facs. af J. C. Tellefsen, 1893 (jvf. L. Daae: Det gamle Christiania, 2. udg. 1890, 162 f. og DBL (Bricka) XVI, 523-26); Schiøtz 19 ff.; Munthe: Hærens Fotfolksregimenter, 1915, 453 ff.
46. Krigens finansiering: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 184 ff.); N. R. R. VIII, 320-24; Statholdersk. Extraktprot. I, 182 f., 192 f., 194 ff., 199, 202 f. o. fl. st.; Johnsen: H. S. 51 f. — H. S. beregnede, at den ny skatteordning vilde indbringe 382.798 rdl., saa fremt skatterne indkom. H. S. til Ove Giedde 1644 20/5, til Jens Bielke 1644 20/5, Statholdersk. Arkiv, pk. 6, N. R. A.; Johnsen: Aktst. I, 441. — Om skattetrykket i Bahuslen 1644-45 se Johnsen i NHT 4. rk. III, 1905, 229 ff. — H. S.s laan til kronen: se s. 77. — De første kampe; Chr. IV. for Göteborg: Munthe 33-41; Vessberg II, XV-XXI; N. N. R. VIII, 309, 326 f. (spærring af havnen ved et »synkerværk«); Johnsen 56. — Kongen godkender H. S.s anordninger og giver ham »generaldirektion«; krigskommissariatet: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 134-43, 154 f., 180-92); Th. S. I, 57-59; N. R. R. VIII, 307, 309, 312, 320-23, 324, 326 f.; Johnsen: Aktst. 427-32; Munthe 45-48; Vessberg II, XXI; Johnsen 56 f.
- 46-47. H. S.s første operationer; tabet af Idre og Særna: Munthe 19-23, 30-33, 36-41, 63-67; Schiøtz 27 ff.; Vessberg II, X-XII; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 139-42); Johnsen 56. — Den anti-svenske propaganda og dens ringe virkning: [Kjeld Stub:] Aggershuusiske Acters etc. (se ovenf.) 11, 13; Norsk milit. Tidsskr. XXXVI, 208; Johnsen 52 f., 169 f. — Den dansk-svenske polemik i almindelighed: Egenh. Br. V, 441 f., 447, 464, 473 ff. — De norske bønders holdning og H. S.s klager over den: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 136-39); Statholdersk. Extraktprot. I, 179 f.,

- 182 f., 185 f., 190 ff., 195 f., 212, 232, 244; H. S. til Chr. Thomesen 1645 28/1, Saml. II, 583 f.; til Chr. IV. 1645 18/3, sst. III, 144; Johnsen 54 f., 77-83 og de dér cit. kilder.
47. H. S.s ønske om en stærk flaaede: H. S. til Chr. Thomesen 1645 28/1, Saml. II, 586; til Chr. IV. 1645 25/2, 18/3, sst. III, 117 f., 144, jvf. 92-94. — Kontrakten med Selio Marselis: N. R. R. VIII, 347-50; Bull II, 107; Saml. III, 93, 110, 114, 118, 122-25. — Rejsen til Kbh.: Saml. II, 517, 528, 566, 582; III, 94, 116 ff., 141 og nedenf. — Om krigens gang se i øvrigt Munthe 48-160; Schiøtz 27-67; Vessberg II, XXI-XXXIX; Johnsen 53-69; H. Fröding: Berättelser ur Göteborgs äldsta historia, 1908, 225 ff.; Zettersten og frem for alt H. S.s breve i Saml. II-V. Om visse uoverensstemmelser mellem H. S.s skildring og de svenske kilders se Munthe 105, n. 1; Schiøtz 28 ff., 65 og Vessberg II, XXXIII.
47. Danmarks militære og diplomatiske stilling og den indre splid: Fridericia: a. a. II, 399-447; Kernkamp 65-165, 296-319; Schäfer 627 ff.; Hill 138-45. — Et malende billede giver den kejserlige gesandt Georg v. Plettenbergs relationer til Ferdinand III. 1644 12/6, 17/9; til grev Trautmannsdorff 1644 12/11, 19/11, 26/11, 1645 11/3 (n. st.). I det sidstnævnte brev hedder det med kansler Ditlev Reventlow som hjemmelsmand: »nec habet ipse Rex, in quo speret aut confidet, ab omnibus derelictum se arbitratur«. C. F. Allens Saml., Afd. I, nr. 16, K. B. — Forhandlinger aabnes i Brømsbro: Fridericia: a. a. II, 448-74; Erslev III, 44 f., 51-54, 122 f.; Laursen IV, 418 ff.; Schäfer V, 631 ff., 642 ff.; Johnsen: Franske Arkivstudier 97-123.
- 47-48. H. S. i Kbh. marts 1645: Georg v. Plettenberg til Ferdinand III. Kbh. 1645 1/4 (n. st.), C. F. Allens Saml. I. c. (H. S. ankom 22/3 (g. st.) med 5 krigsskibe, en god sum penge og folk til flaaeden); H. S. til rigsraadet Kbh. 1645 24/3, Saml. III, 146-48; jvf. Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 146 ff.). — Hans fremhævelse af, at man bør udnytte modsætningen mellem Nederland og Sverige: H. S. til H. Bielke 1645 13/2, Saml. III, 91. — Chr. IV. og Generalstaterne: Fridericia: a. a. II, 485 f.; Erslev III, 35 f., 47, 83 f.; Kernkamp 160-64, 187. — H. S.s skrivelse til kongen 1645 27/3: Saml. III, 151 f. — H. S. medførte til rentekammeret 68.730½ rdl. norske indtægter samt en vixel fra S. Marselis paa Hamburgfirmaet A. B. Berns paa 12.000 rdl. Sst. III, 148 f. — 28/3 kl. 10 aften kaldtes den skaanske provincialmedicus dr. Niels Foss til H. S., der var blevet angrebet af »en hefttig och hastig colicha«, og blev hos ham om natten, »eftersom den goede mand det høylig behøffuede«. H. S. kom hurtigt over sygdommen, men Foss døde 1/6 s. a. I april 1664 søgte H. S. og ærkebiskop Hans Svane at skaffe den afdødes søn dr. Jens Foss stillingen som stadsfysicus i Kbh. Rørdam: Hist. Saml. I, 111, 153.
48. Ove Giedde rigsraad og rigsadmiral: Erslev III, 42; Lind: Kg. Kr. d. fjerde 52; DBL VIII, 83. Hverken H. S. eller O. Giedde har underskrevet rigsraadets indlæg af 30/3 1645, der afslog at bevilge flere midler til underhold af prins Christians livregiment og andre tropper paa Laaland. Erslev III, 85-87. — Nybesættelser af norske lensebeder efter H. S.s ønske: Saml. III, 153-58; jvf. IV, 147, 148 f., 449 f., 450 f.; N. R. R. VIII, 356 ff. Sml. Johnsen: Aktst. 436 f. og nedenf. s. 75. — Chr. IV.s ønske om skriftlig enkeltvotering: Chr. IV. til rigsraadet 1645 2/4, Egenh. Br. VI, 31 f.; Erslev III, 87. Jvf. ovenf. s. 15.
- 48-49. Fredskommissærerne til rigsraadet 1645 11/4; rigsraadets svar 1645 14/4: Erslev III, 54-58. — Forslaget om en expres ambassade til Haag: Udat. optegnelse i H. S.s haand, underskrevet af

- ham og Iver Vind (af 18/4 1645), om fire punkter, der paa rigsraadets vegne indstilles til kongens resolution. De 4 punkter er: 1) »omb nogen expres att sende till Holland deriss rette scopum att erfahre och Prindsen [d. e. statholderen prins Frederik Hendrik af Oranien] med Staterne till det beste att disponere«, 2) om forsyninger til Glückstadt, 3) om leje af skibe i Holland, 4) om udredning af flaadens. Aktstykket indeholder paategning om kongens resolution. Dsk. Kanc., Akter vedkommende det i Kbh. tilstedeværende Raads Virksomhed 1645 13. Jan.-18. Aug. (I-VI) V, R. A.; jvf. Erslev III, 87 f., 89 f. — Det var sikkert efter H. S.s indstilling, at der 1645 27/4 udgik brev til de norske lensmænd om toldlempelser for de hollandske skipper. N. R. R. VIII, 360 f. I øvrigt havde kongen allerede i jan. gjort flere indrømmelser af denne art. Fridericia: a. a. II, 483; Kernkamp 160 ff., 320-22. Naar Chr. IV. i brev til Corf. Ulfeldt 1645 5/5 foreslaar, at Generalstaterne skulde holde en resident i Norge, som ufortøvet kunde forebringe statholderen klager fra nederlandsk side, stammer dette forslag uden tvivl fra H. S. Chr. IV.s utrykte Breve til Corf. Ulfeldt, R. A.
49. Generalstaternes ny instrux til gesandterne i Norden: Kernkamp 187 ff., 327-35; Fridericia: a. a. II, 480 f.; Laursen IV, 481.
- 49-50. Forslaget of flaadens udsendelse: Erslev III, 88-103 (H. S.s votum s. 97-103, O. Gieddes s. 89). Forhandlinger i rigsraadet 1645 25/4: Erslev III, 103. De tre raaders betænkning 1645 27/4: sst. 94. H. S.s betænkninger 1645 30/4 og 2/5: sst. 104-05. Jvf. Georg v. Plettenberg til Ferdinand III. Kbh. 1645 29/4 (n. st.), C. F. Allens Saml. l. c. — Kommissærerne i Brømsebro fraraader planen: Erslev III, 60, 61. Rigsraadets svar: sst. 61. Chr. IV. til Chr. Thomsen 1645 27/4; til fredskommissærerne 1645 17/5, Egenh. Br. V, 8-40, 43 f. Ordre til O. Giedde 1645 5/5, Sj. R. XXI, 360, R. A. — Kongen paatænkte selv at følge H. S. til Norge: H. S. til Henrik Bielke 1645 c. 12/4, Saml. III, 161 f.
50. Mistillid til kongen og H. S. i raadet: G. v. Plettenberg til Ferdinand III. Kbh. 1645 29/4 (n. st.), C. F. Allens Saml. l. c. Uviljen mod H. S.: Samme til grev Trautmannsdorff 1644 12/11, sst.
50. Flaadeexpeditionen til Norge: H. S. til Chr. IV. »af Sophia udfor Laholm« 1645 17/5; til O. Giedde 1645 26/5, 27/5; til Chr. IV. 1645 31/5, Saml. IV, 148, 159 f., 161, 443 f.; rigsraadet til kommissærerne i Brømsebro 1645 31/5, Erslev III, 69 f.; Munthe 174-79; Vessberg II, XLIV-VI; Johnsen: H. S. 69 f.; Slange 1307. Jvf. Saml. IV, 145 f., 150 ff.
50. Marselis' uheld med at skaffe skibe: H. S. til Chr. IV. 1645 31/5, Saml. IV, 443 f. — H. s operationer og anstrengelser maj-aug. 1645: Munthe 179-232; Vessberg II, XLVI-LIV; Holmberg: Bohusläns historia och beskrifning, 2. uppl., utg. af G. Brusewitz, 1867, 1, 144 f.; Johnsen: H. S. 70-74; Saml. IV, 450-513; V, 195-312, især H. S. til Chr. IV. og rigsraadet 1645 29/8; til Chr. IV. 1645 1/9; til Corf. Ulfeldt 1645 1/9; til Chr. IV. 1645 9/9, sst. 279-89, 291-93, 204-97, 308-12. — Kongebrev om fredsslutningen med paabud om indstilling af alle fjendtligheder 1645 26/8: N. R. R. VIII, 369.
51. Den danske adels kritik af H. S.s krigsførelse og forvaltning: Erslev III, 37; jvf. H. S. til de norske officerer 1645 [aug.], Saml. V, 248 f. I sommeren 1646 udkom i Kbh. en paskvil om »den norske narriske krig«: M. Dureel til Ax. Oxenstierna 1646 14/8, Brev till Ax. Ox., S. R. A. H. S. skal i aug. 1648 have haft et sammenstød med Henrik Bielke, der fungerede som major under krigen, i an-

- ledning af Bielkes udtalelser om krigsførelsen. M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav Helsingør 1648 16/9, Becker I, 4 f; brev fra den franske gesandt Hennequin 1648 26/9, Add. 845 b, 4°. Jvf. Saml. I, 518; II, 553 ff. — H. S. om krigen: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 197 f.); jvf. Saml. V, 259. Schiøtz anerkender H. S.s krigsførelse i Kongsvinger-afsnittet: Schiøtz 73-77.
51. H. S.s klage til Jens Bielke 1645 28/1: Saml. II, 586. — »Sindet« bryder frem: H. S. til kommissærerne i Viken, Halden 1645 14/1, sst. II, 554-57; til O. Giedde 1645 14/1, sst. 557-64. — I en træfning (ved Midtskog kanse) i dec. 1644 fik H. S. sin »sorte Fløyels Hue« gennemskudt af svenske kugler. Jvf. Schiøtz 52.
- 51-52. De afsluttende fredsforhandlinger og fredsvilkaarene: Fridericia: a. a. II, 497-524; Kernkamp 190-218; Erslev III, 70-77, 108-15, 125-28, 132-47 (med henvisninger til Egenh. Br.); Laursen IV, 428-32, 482-87, 437-75 (traktaten med bireces); Schäfer V. 647-56; Hill 145-52; Lorents 1-19; Sv. riksrådet prot. XI, 51-62; Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1645 5/5, Chr. IV.s utrykte Br. til C. Ulfeldt, R. A. — Om stemningen i Kbh. se bl. a. G. v. Plettenberg til Ferdinand III. 1645 8/7, 2/9, C. F. Allens Saml. l. c. — Christianopeltraktaten: Kernkamp 219-241; Laursen IV, 487-500; Schreiner 91-99. — Den ny toldrulle: Secher V, 396 ff. (nr. 171).
52. H. S.s udtalelser om de norske bønder og Norges forhold: H. S. til Jens Bielke 1645 19/1 (cit.), Saml. II, 547; til Chr. Thomesen 1645 10/9 (cit.), 20/9, sst. V, 317, 373 f.; jvf. ogsaa brev til Corf. Ulfeldt 1645 1/9, sst. V, 296. Om hans syn paa bønderne i Norge se i øvrigt: Saml. II, 546 f., 577, 578, 583 ff.; III, 70 f., 77, 80, 98, 125 f., 135, 144; V, 198, 223 f., 243 f., 246 f., 275 f., 285 ff., 297 o. fl. st. Sml. Johnsen: H. S. 77-83.
53. I nov. 1646 hørte den svenske resident Magnus Dureel et rygte om, at H. S. skulde sendes som gesandt til England og Skotland. M. Dureel til dronn. Christina 1646 6/11, Danica, S. R. A. — De hvide ravne i Varberg len: H. S. til Chr. IV. Helsingør 1647 29/1, Dsk. Kanc., Indkomne Breve, R. A. I samme brev opfordrer han kongen til af Marselis at faa underretning om Generalstaternes forhold til Sverige. — Jørgen v. Deldens sendelse og instrux: NHT III, 1875, 204 f. (Y. Nielsen). Om forhandlingerne om Idre og Särna se i øvrigt Lindquist 55-64.
- 53-54. H. S. til rigsdrost Pehr Brahe 1647 24/9, Skoklostersaml., S. R. A. Om Peder Juel skrev Dureel 1647 25/6 til Axel Oxenstierna: »Han ähr Hannibals systemson och nobilis Danus, flere kvaliteteter weet iagh honom intet hafva«. Brev till Ax. Oxenstierna, S. R. A. H. S.s anstregelser for at skaffe Peder Juel hans residentgage tilskrev Dureel hans ønske om »att göra sigh och Danmarck klook«. D. til Ax. Ox. 1647 6/11, Brev till Ax. Ox., S. R. A.
54. H. S.s udtalelser til Bengt Skytte: Dureel til Ax. Oxenstierna 1649 7/9, Brev till Ax. Ox., S. R. A. Bengt Skytte mod angrebet paa Danmark 1643: Fridericia: a. a. II, 363. Skytte var kommet til Kbh. i anledning af forhandlingerne om Jemtlands grænser og en kongelig baredaab. Se »Kurtze Relation« om hans sendelse i: Danica, Residenten M. Dureels brev till K. M. 1646-1654, S. R. A. (her intet om hans samtale med H. S.). — H. S. for toldindrømmelser til Nederland: Hans betænkning til Chr. IV. 1645 12/7, Johnsen: Aktst. 449; hans proposition til de norske stænder 1645 okt., sst. 496; hans randbemærkninger til Henrik Thotts erklæring af 1645 28/11, sst. 521 f.; hans ekstrakt af sin stænderpropos. [dec. 1645], sst. 539 f.; hans og de norske lensmænds erklæring 1645 10/12, sst. 552 f.
- 54-55. Forhandlingerne om Corf. Ulfeldts sendelse til Nederland og Frankrig: Fri-

- dericia: Adelsv. 108-11; Kernkamp 241 ff.; Laursen IV, 520 ff.; Lorents 53 ff. (overvurderer stærkt Ulfeldt som statsmand); Birket Smith I, 141 ff.; Nye dsk. Mag. IV, 1823, 295-310. — Landkommisærernes betænkning 1646 16/4: Erslev III, 227. — A. Billes betænkning 1646 6/4, Dsk. Mag. 5. rk. I, 1887-89, 281. — Chr. Thomesens udkast til rigsrådets betænkning [1646 maj]: Erslev III, 221 f. — Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1646 29/4, 1/6; til rigsrådet 1646 15/5, 23/5; til Chr. Thomesen 1646 26/5, 28/5; Egenh. Br. VI, 159, 163, 167 ff., 170 f.; til Corf. Ulfeldt 1646 26/5: Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A. — Instrux for C. Ulfeldt 1646 1/6: Dsk. Kanc. Instruxbog 1613-69, 155 ff., R. A., jvf. Laursen IV, 525 f. — Den dansk-franske traktat 1645 5/11: Laursen IV, 500-08; Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. II, 522 f; Lorents 38-51; jvf. Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1645 29/10, Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A. — I følge Dureel vidste alle i Kbh. at fortælle, at der var »stoor jalousi och misförståndh« mellem Chr. Thomesen og Corf. Ulfeldt. D. til Ax. Oxenstierna 1646 12/6, Brev till Ax. Ox., S. R. A. — Chr. IV. om gudstjenestefrihed for katoliker og reformerte: Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1646 20/5, 21/5, Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A. Jvf. nedenf. s. 63 f.
- 55-56. Den dansk-nederlandske traktat af 1647 2/2 og dens virkninger: Laursen IV, 527-46; V, 246 ff.; VI, 60 ff.; Kernkamp 251-53; Lorents 72 ff.; Schreiner 100-06; A. Bugge: Den norske trælasthandels historie II, 1925, 39-84; Bull II, 95 ff.; O. A. Johnsen i NHT bd. 30, 1934-36, 78 ff., 482 ff.; Schreiner sst. 341 ff. En meget skarp kritik af traktaten fremsatte senere den danske resident i Haag Martin Tancke. Jvf. hans brev til kurfyrst Johan Georg af Sachsen, London 1663 14/8, Hauptstaatsarchiv Dresden, exc. i add. 845 a, 4 to, K. B. Se ogsaa generaltoldforvalter Daniel Knoffs betænkning, Ribe 1655 30/3, Kanc., Realavd. 29, Toldvæsen, no. 14 a, N. R. A. — Johnsens forsvar for traktatens læstebestemmelser og for C. Ulfeldt (der synes paavirket af Lorents) skyder uden tvivl over maalet. — Forordn. om trælasttolden af nederlandske skibe 1647 3/3: N. R. R. VIII, 475-77. Sml. nedenf. s. 166.
56. Spørgsmaalene om redemption og dansk-nederlandsk alliance; forhandlinger om Ulfeldts sendelse i 1649: Fridericia: Adelsv. 111-116; Laursen IV, 626 ff.; Lorents 86 ff.; Birket Smith I, 184 ff. — Landkommisærernes krav om alliance med Generalstaterne (1647 12/11): Erslev III, 420. — Frederik III.s iver for alliancen fremgaar bl. a. af hans brev til Chr. Thomesen 1649 2/1, Dsk. Kongers Historie nr. 113, R. A., her efter Add. 843 a, 4°.
- 56-57. H. S.s standpunkt: H. S. til Chr. Thomesen Frederiksborg 1649 5/1, 2/1, Dsk. Kanc., Indkomne Breve og Indlæg 1648-49, R. A. — I følge dr. Otto Sperling, hvis meddelelser dog maa benyttes med forsigtighed, afslog Ulfeldt sendelsen til Holland »og foreslog andre, som Hr. Hannibal«. Sperling 138. — H. S. og Spanien: Hennequin til Servien 1648 6/6 n. st.), jvf. samme til Mazarin 1647, Johnsen: Franske arkivstudier 138 f., 132; Rebolledo til Filip IV. 1650 16/7 (n. st.), Ny kgl. Saml. 1031 c, 4°; Giggas: Rebolledo (se s. 61 og reg. under Sehested, Hannibal). — H. S.s kritik af Ulfeldts forhandlinger: Dureel til Ax. Oxenstierna 1649 25/5, 1/6, 8/6, 7/9, Brev till Ax. Ox., S. R. A. Jvf. Becker I, 18-21. Sml. Leonora Christinas franske Selvbiografi, Dsk. Saml. 2. rk. I, 1871-72, 163.
57. Alliance- og redemptionstraktaterne med Generalstaterne: Fridericia: Adelsv. 112-116, 121 f., 123 f.; Kernkamp 254 f.; Laursen IV, 626-51; Dsk. Mag. 3. rk. IV, 1854, 27 ff.; G. W. Kernkamp:

Memoriën van Harald Appelboom, Bijdr. en Mededeel. van het Histor. Genootschap XXVI, 1905, 307; Thurløe I, 112 f., 127; Wicquefort I, 1719, 663 ff.; Lindquist 37 f., 65-86. — 1649 27/10 skrev H. S. fra Kbh. til Frederik III. (paa Frederiksborg) (cgh. orig. Ulfeldtske Sager, fasc. 49, R. A.): »Candsler sende rett nu till mig och begierede jeg wille vdi morgen effter prædiken møde paa Raadstuen formedelst tractatennis ankomst; Hand er vdy dag bleffuen meegett perplex offuer residentens skriiffwelse aff Swerrig, huor omb hand vden thwiiffwel well sielff tilskriiffwer Eders Mayestett; Mens jeg haffwer endnu nogle raisons vdy reserve att holde Her Candsler obstat och befordre Eders

Mayestets seeniste befahling, effter miin vnderdanigst skriiffwelse med miin trommeeter«. H. S. synes herefter i en vis udstrækning at have støttet kongens ydrepolitiske ønsker, men hvor langt, lader sig ikke bestemme. Rigsraadets modstand mod redemptionstraktaten gjorde i øvrigt indtryk paa Frederik III. I et brev til Corf. Ulfeldt af 1650 13/2 (cgh. orig., Breve til Rigshofmestrene C. Ulfeldt og Frantz Rantzau, R. A.) spurgte han, om det lod sig gøre, at Generalstaterne ratificerede alliancetraktaten — der var ham langt mere magtpaaliggende — men ikke redemptionstraktaten. — Redemptionstraktatens ophævelse: Laursen V, 121-34; Fridericia: Adelsv. 216.

IV. NORGES STATHOLDER OG DET NORSKE SAMFUND. SEHESTEDS MERKANTILPOLITISKE STRÆBEN OG SAMVIRKEN MED DE NORSKE STÆNDER.

58. Norges stilling inden for riget: Aschehoug 348-563, især 350 ff., 356 ff., 360 ff., 379 ff., 389 ff., 405 ff., 423 f., 425 ff., 446 ff., 483 ff.; Schäfer V, 739 ff.; Johnsen: De n. stænder 7 ff.; samme H. S. 1-7; Steen IV, 100 ff., 230 ff., 249 ff., 363 ff.; V, 50 ff.; NHT 5. rk. IX, 1934-36, 1-18, 185-219 (J. Schreiner og H. Koht); XXXII, 1940-42, 285-341 (E. Øyen), 369-89 (J. Schreiner); jvf. mit indlæg i HT 10. rk. III, 1936, 242-53; Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 202 ff.; Didrik Arup Seip: Norsk sproghistorie, 1920, 28 ff. — Den norske milit: Aschehoug 540, 543 ff.; Munthe: Oversigt passim; samme: Den norske Hær 19-22; samme: Norsk milit. Tidsskr. bd. 90 (98. årg.), 1928, 33 ff. (ordinansen af 1628 28/1); H. J. Barstad: Norges Landforsvar 1604-1643. Bidrag til Norges Krigshistorie under Christian IV's Regeringsperiode, 1905 (Vidensk. Selsk. Skrifter, II. Filos.-Hist. Kl., Chria, 1905, nr. 3) passim;

J. O. Wahl: Det gamle bergenhusiske regiments historie 1628-1720, 1901; Johnsen: De n. stænder (se reg. under hær); samme: Norw. Wirtschaftsgeschichte 301 f.; Steen IV, 352 ff., 366 ff.; V, 67 f. Jvf. Henrik Thott til H. S., Bergen 1642 3/11, Statholdersk. Arkiv, pk. 5, N. R. A.

59. De norske bønder: Johnsen: De n. stænder 47-57, 90 o. fl. st.; samme: Norges bønder 253-85; samme: Tønsbergs Historie II, 20 ff.; samme: Norw. Wirtschaftsgeschichte 217 f., 271 ff.; Anton Espeland i: Norsk Folkekultur XI, 1925, 44 ff.; Steen IV, 19 f., 67 f., 149 f., 210 ff., 230 ff., 240 ff., 384 ff.; V, 55 ff. — Den norske adel: Johnsen: De n. stænder (se reg. under adel); samme: Norges bønder 262 f.; Steen IV, især 22 ff., 234 ff., 376 ff., 387 ff.; V, 58 ff., 80, 82, 87 ff., 106 ff.; Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 214-17, 278-81, 297 ff. (lensvæsenet i Norge). Om de adelige privilegier jvf. nedenf.

- s. 71. — Kronens gods i Norge: Johnsen: *Norw. Wirtschaftsgeschichte* 269 f. — Den danske adels jordeje: *Fridericia i HT 6. rk. II, 1889-90, 469-622.* — Den svenske adels andel i rigets jord: *Heckscher I, 2. bk., 306.*
- 59-60. Den norske udenrigshandel: se ovenf. s. 25-26. — Borgerstanden i Norge; dannelsen af en norsk borgerlig kapitalistklasse: Johnsen: *De n. stænder 42-47*; samme: *Tønsbergs Hist. II, 63, 91 ff.*; *Tord Pedersen I, 71, 142 ff.*; *Bull I, 460*; *II, 32 f., 55-65, 116 f., 157*; *Steen IV, 335 ff.*; *V, 39-49.* Se ogsaa biografierne i *NBL af Boje Frederiksen, Frederik Bojesen, Herman og Johan Garmann, Daniel Knoff, Anders Madsen og Willum Mechlenburg samt i DBL af Henning Stockfleth, endvidere i N. R. R. VII-XII, registrene, under de anførte navne og under Hans Eggertsen (Stockfleth), Morten Lauritsen og Niels Toller. Anders Madsen: Lorens Berg: Andebu, 1905, 316-40. Med undtagelse af Morten Lauritsen var alle de nævnte indvandrede Sønderjyder.* — Det norske folkets stigning: o. 1500 c. 300.000, o. 1600 c. 400.000, 1666: c. 450-460.000 indb., *T. H. Aschehoug i: Lange: Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur II, 1848, 305-407*; *J. E. Sars i NHT 2. rk. III, 1882, 281-387.*
60. Lensstyrelsen og lensmændene i Norge 1642-51: *K. Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1660, 1885, 77-92*; *Johnsen: De n. stænder (se reg. under adel)*; samme: *H. S. 18-26* og de der givne henvisninger; biografierne i *DBL og NBL af de af Erslev og Johnsen nævnte personer*; *Steen IV, 249-62, 368 ff.*; *V, 51 ff.*; *Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 297 ff.* — Om *H. S.s* stilling og virksomhed som lensmand se hans forleningsbrev af 1642 30/4, *N. R. R. VIII, 182-86*; jvf. *Johnsen 28 f.*
- 60-61. De spanske salt: *Chr. IV. til Jørgen Vind og H. S. 1641 29/10, Sj. T. XXVII, 236-38* (med 9 af kongen opstillede punkter); *forordn. om salthandelen paa Spanien, Fullsbüttel 1641 17/11, sst. 258-61* (med gentagelse af de samme punkter); *skrivelser fra en række københavnske borgere, bl. a. de i teksten nævnte, til H. S. og Jørgen Vind 1642 29/11, 30/11, 1/12 (2, med bilag)*; *H. S. og Jørgen Vind til Chr. IV. Kbh. 1642 6/12 (i H. S.s haand), Dsk. Kanc., Indkomne Breve, R. A.*; *Johnsen: Aktst. 337 f., 345 ff.*; samme: *De n. stænder 182 ff.*; samme: *Tønsbergs Hist. II, 60*; *Erslev II, 570*; *Kernkamp 35, 293*; *Bull II, 101 ff.*; *N. R. R. VIII, 129, 225*; *H. S. til Henrik Villumsen Rosenvinge (dansk resident i Spanien) 1645 30/11, 14/12, Saml. IV, 558 f.*; *V, 453 f.*; *Th. S. II, 364. Jvf. Chr. IV. til Chr. Thomesen 1642 8/6, Egenh. Br. V, 221.*
61. Marselierne: *DBL XV, 343-47* og *NBL IX, 93-98* og den dér anførte literatur samt *N. R. R. VIII-XII (se registrene)*; jvf. *Kernkamp 291-96.*
- 61-62. Selio Marselis: *NBL IX, 93-98*; *Bull II, 104-11*; *M. Birkeland: Hist. Skrifter II, 1922, 157 f.*; *Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 267 f.*; *H. S. til Wittekind Hus og Johan Garmann 1645 7/6*; *til Henrik Thott 1645 31/1, Saml. IV, 455 f.*; *II, 517.* — Planen om overførsel af norske statsindtægter til Danmark ved vexler paa Marselierne: *Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 313 f.)*; *H. S.s instrux for generalkommissærerne paa Akershus 1647 1/10, Johnsen: Aktst. 585*; *Chr. IV. til H. S. 1647 22/1, 13/6, N. R. R. VIII, 471, 537.* — Supplik fra borgerskabet i Christiania til borgmestre og raad 1650 2/4; *til de af kongen udnævnte undersøgelseskommissærer 1651 25/4 (med klager over S. M.s privilegier) Kanc., Købstæder, pk. 10, N. R. A., exc. i Add. 836, 40, K. B.*; *borgm. Hans Eggertsen (Stockfleth) paa Christiania bys vegne til H. S. 1650 3/9, Statholderskabets Arkiv, Indkomne Sa-*

- ger, pk. 8, N. R. A. — En lagretsdøm fra Ringsaker 1650 19/12 over en Guldbrand, der dømmes til at »trælle och arbejde udi jern och heffte«, er forsynet med paategning af H. S.: »Att slutis udy jern och trelle wed Marsilij warehus udy goed forwahrng«. Sst. — Kritik af S. Marselis' afregning med kronen: »Extract af Rigens Raads Relation om de norske Krigsregnskaber in annis 1644 og 1645 vedkommende Particular Personer at svare til« (antegnelse, dat. Rentekammeret 1651 4/9), N. R. A., exc. i Add. 836, 4°, K. B. — H. S. om mangelen af danske købmænd: H. S. til Henrik Thott, Akershus 1645 3/1, Saml. II, 517.
- 62-63. De norske defensionsskibe ved begyndelsen af H. S.s statholderskab: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 172-74); Johnsen: Aktst. 332 ff., 427 f.; samme: H. S. 30 f. jvf. ovenf. s. 38-39 og Karsten Ingwersen og Jan Dirchson Thank til H. S., Chria 1643 29/12, Statholdersk. Arkiv, pk. 6, N. R. A. — Under Torstenssonkrigen: N. R. R. VIII, 307, 330 f., 339 f.; Saml. IV, 144 f.; Erslev II, 107 f.; Bull II, 107 f.; Johnsen: H. S. 49 ff.; Statholdersk. Extraktprot. I, 249 f. — H. S.s virken for en bedre defensionsskibsordning: hans memorial om de sager, som skal drøftes paa stændermøde i Halden 1645 8/10, Johnsen: Aktst. 459; Saml. V, 292, n. 2; Johnsen: De n. stænder 228 ff. — Om tolden se Johnsen: Aktst. 449 og ovenf. s. 43-44 med note. — Forhandlinger paa stændermødet i Christiania 1645 okt.-nov.: Johnsen: Aktst. 475, 479, 485, 494, 509 f., 520, 537 f., 540, 553; anonym betænkning om skibsfartens fremme [1645 nov.], sst. 537 f.; jvf. den bergenske erklæring 1645 26/11, sst. 509 f.; betænkninger om hvervning af søfolk til flaadene og om orlogsskibe, sst. 526-32 (af Sten Villumsen Rosenvinge), 532-35 (af Palle Rosenkrantz?), 535-37; jvf. Sten Villumsen Rosenvinge til H. S., Chria 1643 29/4 (om tømmerhandelen), Statholdersk. Arkiv, pk. 6, N. R. A.; Palle Rosenkrantz til H. S., Chria 1645 14/11 (om tømmeretolden), sst. pk. 7. — Om trælastprisernes bevægelser se bl. a. Bull II, 118-20. Priserne synes at synke stærkt i midten af 1630'erne, i sammenligning med c. 1615, og holder sig lave i 1640'erne.
- 63-64. Defensionsskibssagen paa herredagen i Christiania 1646 juli; tolerancebestemmelserne: Johnsen: Aktst. 562, 577 (Chr. IV. til H. S. 1646 17/7); Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 212). — Steen V, 90 misforstaar helt H. S.s grundelse af den tilstaaede religionsfrihed; jvf. Th. S. II, 64. — Chr. IV.s ældre tolerancepolitik: Fridericia i: Danmarks Riges Historie IV, 101, 108, 115; Secher III, 405, 435; IV, 184 f.; V, 186 f. — Modstanden mod den norske toleranceforordning: Chr. Thomesen til Chr. IV. 1646 10/10 (egenh. kopi), Kanc., Realavdel. 5, Betænkninger, Memorialer etc. 24, N. R. A.; Chr. IV. til Chr. Thomesen 1646 19/10, Egenh. Br. VI, 197 (Erslev III, 294, n. l. misforstaar dette brev); rigsraadets erklæring 1646 7/11, Erslev III, 298 f.; jvf. Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 212). — Ogsaa lensmændene i Norge fraraadede forordningen: Johnsen: H. S. 173. — Dens ophævelse: H. S.s memorial til rigsraadet 1648 11/5, Th. S. II, 64 (§ 14), jvf. afskr. af et kortere udat. udkast til denne memorial, Kanc. Realavdel. 25, N. R. A.; Frederik III.s haandfæstning 1648 8/5 (§ 1), Aarsb. II, 112; kongebrev af 1648 1/6 om afskaffelse af fremmed gudstjeneste (underskrevet af samtlige rigsraader undtagen H. S.), N. R. R. IX, 19 f.; jvf. 14 f. — Fr. III. til Generalstaterne 1649 9/8, Ausl. Registr., cit. Fridericia: Adelsv., Kildehenvisninger og Anm. VI, n. 36.
- 64-67. Forhandlinger med norske byer om defensionsskibe 1646 aug.: Johnsen: Aktst. 605 ff. — H. S.s »relation« om

- defensionsskibe, Akershus 1646 3/11, ratificeret af Chr. IV. 1647 17/1: sst. 608-29.
- 65-66. H. S. om toldrullen 1648: hans »Kort Underretning« til rigsraadet 1648, Th. S. II, 90. Ogsaa den svenske økonomiske skribent Johan Risingh var tilhænger af lave toldsats for at stimulere handelen og som modvægt mod rent fiskale synspunkter. Heckscher I, 2. bk., 700 formoder, at Risingh (hvis »Tractat om Kiöp-Handelen« er udarbejdet i 1660'erne, kan være paavirket af den o. 1650 i England førte diskussion om toldproblemet (jvf. Margaret James: Social problems and policy during the Puritan revolution, 1930 (Studies in economy and social history IV), 180 ff.). Dette kan næppe gælde H. S. — Merkantilismens toldpolitiske syn i almindelighed: Heckscher: Merkantilismen II, 23 ff., 39 ff., 48 ff., 98 ff., 245 ff. (friheden som handelens sjæl).
67. Colbert og H. S.: se nedenf. s. 390 med note. — De handelspolitiske synspunkter i forsvarsskriftet 1650: Th. S. II, 203 f., 206 f. — H. S. om trælasthandelens vilkaar: sst. 204 ff.
68. Chr. IV. godkender H. S.s planer: Chr. IV. til H. S. 1647 12/6, Johnsen: Aktst. 745-49, jvf. Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 201 f.) og Chr. IV.s haandskrivelse til H. S. 1646 12/12, gengivet i H. S.s brev til generalkommissariatet 1647 18/3, Generalkommiss. Regnsk. 1646-49 III f., Kopibog over Statholderens Ordre til Generalkommiss., N.R.A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. Sml. M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 21/5, Stegeborgsaml., S. R. A. — H. S.s forhandlinger med norske borgere om defensionsskibe: Johnsen: Aktst. 630-749; samme: De n. stænder 229-41; Statholdersk. Extraktprot. II, 42, 45, 55, 178 f., 198 f., 280, 283; N. N. R. VIII, 529-33. — De hollandske skibes overlegenhed i handelen med Spanien og Portugal: Johnsen: Tønsbergs Hist. II, 62 f.; Bull II, 115 f. H. S. var i sin samtale med M. Dureel i beg. af febr. 1647 stærkt interesseret i spørgsmaalet, om der kunde ventes en fredsslutning mellem Spanien og Generalstaterne. Dureel til Ax. Oxenstierna 1647 5/2, Brev till Ax. Ox., S. R. A. — Dansk frygt for, at defensionsskibsprivilegierne skal fremkalde protest i Holland: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 202); jvf. H. S.s memorial til rigsraadet 1648 11/5, Th. S. II, 63 (§ 11). I Chr. IV.s brev til H. S. 1647 10/6 om skibsmaaling hedder det: »dog defensionsskibene at nyde de friheder, dennem allerede forundt og givne ere.« N. N. R. VIII, 519 f. Kundgørelsen om skibsmaaling af 1648 20/8 paabyder imidlertid, at defensionsskibsprivilegierne ikke skal extenderes eller hentydes mod den frihed og kapitulation, som de Unierede Provincers undersaatte undt og bevilget er«. Jvf. Johnsen: Aktst. 685, 690. I den norske toldrulle af 1648 30/1 anføres bestemmelserne i traktaterne med Generalstaterne. N. R. R. VIII, 612 ff. Stadfæstelse af defensionsskibsprivilegierne 1648 24/5: N. R. R. IX, 14 f., jvf. Th. S. II, 63, 236. Deres ophævelse: Y. Nielsen 360 f.; N. R. R. XI, 626; Johnsen: H. S. 173 f. — Om deres betydning for den norske skibsfart se bl. a. Johnsen: Norw. Wirtschafts-geschichte 255 og de dér citerede arbejder.
- 68-69. Beskyttelsestolden 1647: Landkommissærernes erindring til rigsraadet Odense 1647 15/7, underskrevet bl. a. af H. S.s svoger Erik Juel, Gunde og Erik Rosenkrantz og rigshofmesterens broder Laurids Ulfeldt, der var en ven af H. S. (jvf. H. S.s memorial til Fr. III. 1660 6/2, Langebeks Excerpter 181, K. B., sml. Th. S. II, 417, der fejlagtigt har Ahlefeldt i. st. f. Ulfeldt), Erslev III, 383; forordn. af 1647 7/9, Secher V, 540 f. (jvf. 529); M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 18/6, 25/6, 17/9, Stegeborgsaml., S. R. A. — Naar Dureel ved omtalen af den af adelen i juli 1647

- bevilgede 2 procents skat af penge paa rente, som ogsaa paalagdes de andre stænder, fremhæver, at man derved vilde drive dem, der havde kapital, til at sætte den i handelsforetagender og ikke lade den ligge stille og død, spores muligvis ogsaa sehestedske synspunkter. Dureel til Karl Gustav 1647 20/8, Stegeborgsaml., S. R. A.; jvf. Erslev III, 369, 371, 375 f., 414; Secher V, 536 f.
69. Den danske toldpolitik 1625-51: Fridericia: Adelsv. 173-76; Dän. Wirtschaftsgeschichte 234 ff.; Aksel E. Christensen: Industriens Historie 67 ff. — Toldrullen 1651 13/8: Secher VI, 33-67; Fridericia: a. a. 175 f.; Aksel E. Christensen: a. a. 68 f. — H. S. og Henrik Müller: H. S. til H. Müller 1645 6/7, Saml. IV, 496; 1645 20/9, sst. V, 378 f. (meget venskabeligt i form og indhold; H. S. beder bl. a. om med sin kone at maatte bo hos H. M. i Kbh.); jvf. sst. III, 137; V, 262, 266. 1647 13/1 befalede Chr. IV. rigsraadet med H. S. at overveje, hvorledes H. Müller kunde blive betalt for sine leverancer til Varberg fæstning under krigen; 18/1 s. a. anvistes der ham 24.000 rdl. at oppebære af tolden i Bergen gennem H. S. og af tolden i Kbh. Sj. T. XXIX, 130 f.; jvf. N. R. R. IX, 464; Erslev III, 105. H. S. optog ogsaa paa kronens vegne laan hos H. Müller: se generalkommisærernes overslag paa Norges riges gæld 1648 maj, Reg. 89 b, fasc. 22, N. R. A., exc. i Add. 840, 4to, K. B.
69. Chr. IV.s forslag om en stapel i Kbh.: Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1648 10/1, Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A.; jvf. Egenh. Br. VI, 358. H. S. med sin hustru boede dec. 1647-jan. 1648 hos sin kongelige svigerfader paa Frederiksborg. Sml. nedenf. s. 93 f.
- 69-70. Forhandlingerne om ny privilegier for Kbh. 1650: Fr. III. til rigsraadet 1650 31/3; rigsraadets betænkning 1650 9/8 (medunderskrevet af H. S.), Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; Dsk. Mag. 3. rk. IV, 1854, 28, 38, 44, jvf. 47. — I sept. 1649 havde H. S. paa rigsraadets vegne forhandlet med det Ostindiske Kompagnis participanter om kompagniets genoprettelse og i følge Dureel været den, der drev ivrigst derpaa. Dureel til Ax. Oxenstierna 1649 14/9, 21/9, Brev till Ax. Ox., S. R. A. jvf. Dsk. Mag. 3. rk. IV, 42, 49. Han medunderskrev raadets betænkning 1650 20/7 om salg af kompagniet, Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.
70. H. S. og de norske bjergværker: Johnsen: Aktst. 481, 488 f., 498, 522 f., 540, 554 (forhandl. paa stændermødet i Christiania okt.-nov. 1645 i henhold til H. S.s proposition); Saml. III, 166 f.; IV, 460, 466 f., 476 f., 480 f., 502 f.; V, 451-53, 475 f.; H. S.s »Kort Underretning« til rigsraadet 1648, Th. S. II, 91 f. (cit.); Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 342 f.); H. S.s designation over sin ejendom i Norge 1651, Th. S. II, 358; J. F. Norman: Kurtze doch warhafftige Beschreibung der Silber und anderer Bergwerke in Norwegen so viel derselben im Königreiche bekannt gewesen [1649], Anietzo neu aufgelegt und verm. [Kbh.] 1685; L. H. J. Vogt: De gamle norske jernverk, 1908 (Norges geolog. Undersøgelse nr. 46), 1-14, 58 ff., 64 ff.; Johnsen: H. S. 38-42; samme: Norw. Wirtschaftsgeschichte 263-67; Steen IV-V (se reg. under bergverksdrift); N. R. R. VII-X (se reg. under bjergværker og de i teksten nævnte navne); M. T. Brännich: Kongsberg Sølvbergværk i Norge 1623-1723, 1826, 93-121; J. K. Bergwitz: Kongsberg som bergkoloni, bergstad og kjøpstad 1624-1924, I, 1924, 202 f.; P. Hjorts og P. S. Krag's Efterretninger om Røros Kobberverk og Præstegjeld, 1846, 1-48; H. Dahle: Røros Kobberverk 1644-1894, 1894, 1-19; Budstikken IV, 1823, sp. 508 ff. (Frederiksgave kobberværk); III, 1822, sp. 788 ff. (Sells kobberverk i Gudbrandsdalen); Saml. III, 3-24 (Eidsvold og Lilledal værker);

Kbh.s Dipl. V, 1882, 244 (om forpagtning af kobberværket »Gudsgave« i Østerdalen til raadmand Christen Berntsen, Peder Nielsen og Peter Grüner i Kbh. 1642). — I Privatarkiver, Hannibal Sehested, R. A., findes bl. a. en kontrakt vedr. kobberværket i Gudbrandsdalen mellem H. S., Joachim Irgens, Peter Grüner og Peder Nielsen, dat. Kbh. 1642 29/5, en kontrakt mellem Gabriel Marselis, Selio Marselis, Peter Grüner og Johan Garmann, dat. Christiania 1645 7/7, ang. det nyfundne kobberværk i Telemarken, afstaaet dem af H. S., der skulde have $\frac{1}{4}$ af udbyttet, med paategning af H. S. om, at kontrakten var annulleret ved hans sidste afsked med Joachim Irgens, en kontrakt mellem H. S., Peter Grüner, Joachim Irgens og Johan Garmann, dat. Bragernes 1646 16/9, hvorefter Irgens skulde have $\frac{1}{8}$ af Telemarkværket, H. S. $\frac{1}{8}$, og en afsked med Gabriel og Selio Marselis, dat. Frederiksborg 1647 31/12, om at aftage alt garkobberet af Gudbrandsdalens kobberværk i de nærmest følgende 5 aar for 60 rdl. pr. skippund. Jvf. Caspar Helwich til H. S. 1643 1/3, Statholdersk. Arkiv, pk. 6., N. R. A. — Joachim Irgens, der var Chr. IV.s kamertjener, synes baade m. h. t. Telemarkværket og ved sin erhvervelse af Røros kobberværk 1646 at have nydt godt af statholderens bevaagenhed. Jvf. Hjort og Krag: a. a. 17 ff.; Dahle: a. a. 11 ff. Jan. 1647 bad H. S. kongen handle paa hans vegne med Selio Marselis om værket paa Eidsvold, der dreves for H. S.s regning under Marselis' opsyn. H. S. til Chr. IV. Helsingør 1647 29/1, Dsk. Kanc., Indkomne Breve og Indlæg 1646-47, R. A. — Under H. S.s ophold i Kbh. i jan. 1647 sendtes en broder til generalkommissær Peder Vibe til Sverige for at »debauchera« en derværende alkymist til Danmark for at prøve den uvundne malm fra en i Norge fundet guldgrube. M. Dureel til pfalzgreve Karl

Gustav 1647 29/1, 18/2, Stegeborgsaml., S. R. A.

- 70-71. De norske bønders byrder: Johnsen: De n. stænder 53 ff.; samme: Norw. Wirtschaftsgeschichte 271-88, 288-92; Aschehoug 428; Steen V, 81 ff.; Chr. IV. til H. S. og Jens Bielke 1642 13/10, Johnsen: Aktst. 352, jvf. sst. 403. Almuens klager over skydsfærdens: Johnsen: Aktst. 376-79, 411 ff., 413-16.
71. Forhandlinger om skydsfærdens indskrænkning eller ophævelse paa stændermøder 1643: Chr. IV. til H. S. og Jens Bielke 1642 13/10, Johnsen: Aktst. 352; sst. 363 f., 366, 367-71, 383 f., 399-402, 406-08. — 1643 21/11 skrev Chr. IV. fra Haderslevhus til Corf. Ulfeldt og foreslog »eckepenge« (ægtafløsning) indført i Danmark, som det var sket i Hertugdømmerne. »Man skal med forundring see, huad ded skal drage kronen om aarit af Norrie, naar der giifvis nogiit for skydtzferden, som dy er plagit med, och huorledis bønderne skal erhøle sig deroffver. Til bønderne y Danmarck och Norrie erre nu nød tiil at holde for derris ecken och skydtzen skuld bode folck och heste, med stor bekostning, som dy syden inted behøffver«. Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A. — Skydsfærdens paa stændermøde 1645: Johnsen: Aktst. 498 f., 523 f., jvf. 481 f., 489, 540, 555. 1646-47: Sst. 562 f., 574 f., 579 f.; N. R. R. VIII, 465-67. — Adelsprivilegierne 1648: Dsk. Mag. III, 1747, 368-70; Budstikken IV, 1823, 762-72; N. R. R. IX, 128-32, 151-53, 260-63; jvf. Th. S. II, 63, 65 f.; Fridericia: Adelsv. 33 f.; Aschehoug 406 ff.; Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 281-85. Skydsfærdsforordn. 1648 24/12: N. N. R. IX, 209-18; Birkeland: Hist. Skrifter II, 196 f. Jvf. Johnsen: De n. stænder 184 ff., 251 ff. — H. S.s egne godsprivilegier: nedef. s. 110. — H. S.s forhold til sine bønder: Tord Pedersen II, 2.

72. H. S. som Norges » fungerende konge« :
 Johnsen: H. S. 84. Omfanget af hans myndighed: sst. 84 ff. — Hans statholderprogram: H. S. til Chr. Thomesen 1645 20/9, Saml. V, 372-76 (cit.). — Chr. IV.s og hans slægts opfattelse af Norge som kongehusets arverige: O. A. Johnsen i NHT 5. rk. II, 1914, 206 ff., 213 ff. I følge Dureel var det med betoning af, at Norge var hans arverige, at Chr. IV. afviste raadets krav om, at H. S. skulde gøre regnskab for sin norske pengeforvaltning i rentekammeret, og paastod, at dette regnskab kun skulde forelægges ham. M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 1/1, Stegeborgsaml., S. R. A. — H. S.s samvirken med de norske stænder: Johnsen: Aktst. 332-754 passim; samme: De n. stænder 181-271 passim; samme: H. S. 35 f. (cit.), 90 f., 95 ff.; Steen V, 85 f. (cit.).
- 72-73. H. S.s forhold til de enkelte stænder: Johnsen: H. S. 36 f., 77-83. Jvf. ovenf. s. 52 og nedenf. s. 85-87.
73. Stænderforsamlingerne 1645: Johnsen: Aktst. 434-568; jvf. N. R. R. VIII, 369 ff.; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 161 f., 209); Johnsen: De n. stænder 202-20; Steen V, 85 f. — Om de i 1643 førte forhandlinger med stænderne se Johnsen: Aktst. 328-426; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 175-78); Johnsen: De norske stænder 184-97; samme: H. S. 30-36.

V. SEHESTEDS POLITISKE SAMARBEJDE MED CHRISTIAN IV. NORSKE FORVALTNINGSREFORMER. STATHOLDEREN OG DEN NORSKE BORGERSTAND.

74. Forholdene i Danmark: Danmarks Riges Historie IV, 274 ff.; Schäfer V, 657 ff., jvf. 603 ff.; Schultz Danmarks-historie III, 133 ff.; Fridericia: Adelsv. 3 ff.; Erslev III, 147 ff. og de dér givne henvisninger til Egenh. Br.; Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1645 16/1, 28/5, 1/10, 30/10; 1646 26/5, 4/6, Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A. Traktaterne med Frankrig og England: se ovenf. s. 54-55 med note og Laursen IV, 402-18, 512-16 (handels- og toldtraktat af 1645 26/4 og reces af 1646 1/6 med det engelske parlament), jvf. 550 f. (resol. 1647 14/6 ang. toldbehandling og visitering af engelske skibe i Sundet). — Landkommissærerne: Erslev II-III (se reg. i III, 492 f. og oversigten 593 f., jvf. 575); Schäfer V, 663 ff. — Forsvarets ordning og forhandlingerne derom (1645-48): Erslev III (se sagoversigt 496-502); Rockstroh I, 168-200; Dsk. Mag. 5. rk. I, 1887-89, 276-87 (A. Billes betænkninger).
- 74-75. Chr. IV. og Anders Bille: Rockstroh I, 151 f.; samme i DBL III, 8 f. Jvf. nedenf. s. 75, note. — Christian IV. og Corfitz Ulfeldt: Birket Smith I, 120-33, LI-LIII; C. Molbech i HT III, 1842, 357 ff., 451 ff; Nord. Tidsskr. for Hist., Litt. og Konst II, 1828, 434; Fridericia: Danm. ydre pol. Hist. II, 448 ff.; Sperling 119-22; Egenh. Br. V, 529-31; VI, 14, 33, 60 ff., 76 f., 82 ff., 88; Slange 1400; G. v. Plettenberg til Ferdinand III. 1644 12/11, 19/11, 26/11, C. F. Allens Saml., Afd. I, nr. 16, K. B. — Ulfeldt og underslæbene paa Bremerholm: H. D. Lind i HT 6. rk. V, 1894-95, 367-410. — Ulfeldts rigdom: HT III, 459-76. — Fra 1645 2/11 til maj 1646 ophørte Chr. IV.s brevveksling med rigshofmesteren. — Kirsten Munk: Birket Smith I, 133-35.
75. Chr. IV.s forslag om »hoved- og mandtalspenge« og forhandlingerne derom: Erslev III, 123-28, 132; »Maner, hvorledes hoved- eller mandtalspenge bedst kan paalægges og oppebæres«, underskrevet af Chr. IV. 1645 7/5, Sj. Lande-

bog, fol. 57, R. A. og med datoen 6/5 Sj. T. XXVIII, 349, R. A. (tr. H. Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie I, 1879, Tillæg 40); udkast hertil af Jørgen Brahe, dat. 2/5, tr. Aktstykker, for største Delen hidtil utrykte, til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. Samlede og udg. af Fyens Stifts litteraire Selskab II, 1844-45, 126; Chr. IV. til Chr. Thomesen 1645 27/4, Egenh. Br. VI, 39. I kongens skrivelse til raaderne af 1645 7/5 (Erslev III, 125 f.) motiveredes forslaget med nødvendigheden af at skaffe midler til forsvaret af »disse af Guds naade ofverblefne lande«, og det fremsattes umiddelbart efter, at H. S. ved særvotering i rigsrådet havde fremtvunget beslutningen om at sende flaaen til Norge. Da rigsmarsk Anders Bille meddelte nogle af sine raadsfæller den fynske adels protest mod forslaget, blev kongen saa forørtet paa ham, at Bille holdt sig borte fra raadets møder og først i marts 1646 ved sine kollegaers mellemkomst fik tilsgagn om kongens naade. Erslev III, 128 f., 191-93, 209 f., 217 (de hos Erslev nævnte skrivelser fra A. Bille i denne sag findes nu i: Forskelligt vedr. Rigsråd og Stænder, Pap., 1641-48, R. A.); J. A. Fridericia i HT 4. rk. III, 1872-73, 596-603; Vedel Simonsen: Jørgen Brahe 83; Chr. IV. til Chr. Thomesen 1645 3/9; egh. paat. 1645 [okt.], Egenh. Br. VI, 69 f., 86 f. I en udat. optegnelse af kongen udtaler han ønsket om, at det maa slaas fast, »at adelen inted faar den frihed at contradicere ded, som af rigens raad og kongen befales«, sst. 19. Denne optegnelse stammer uden tvivl fra sommeren eller efteraaret 1645 (jvf. Erslev III, 192, n. 3). I okt. 1645 lod A. Bille Iver Vind vide, at han ansaa denne for at have sat ondt for ham hos kongen: A. Bille til I. Vind Odense 1645 19/10, Klevenfelds Saml., Familien Bille, R. A.; jvf. Erslev III, 192, n. 4. Iver Vind havde samvirket med H. S. i

april 1645, bl. a. i flaaesagen (Erslev III, 87 f., 91-94, 103) og fremtræder som hans intime ven (jvf. H. S. til I. Vind 1645 6/7, Saml. IV, 495). I følge nyhedsbrev fra Hamburg 1646 17/4 tr. Recveil des nouvelles ordinaires et extraordinaires... pendant l'année mil six cent quarante-six, à Paris 1647, 299, havde der fundet et skarpt sammenstød sted mellem rigsmarsken og H. S., der vilde have duelleret, hvis ikke rigshofmesteren havde lagt sig imellem. Staar dette sammenstød i forbindelse med hovedskatsagen? — Kongens forslag om en forhøjelse af afgifterne af lenene og kronens ladegaarde i begge riger: Chr. IV. til rigsrådet 1645 2/4, Egenh. Br. VI, 31 f.; Erslev III, 87. H. S., Ove Giedde og Iver Vind afviste ikke forslaget, men bad kongen udsætte det, til hele raadet var samlet. Erslev l. c. 1645 11/4 befalede kongen H. S. og Ove Giedde at udarbejde et skriftligt forslag til forhøjelse af hans og kronens indtægt af Norge, som han haabede, lensmænd og stænder vilde samtykke »uden forevending af privilegier og andet saadant, som denne tids tilstand ej kan taale«, H. S. skulde lade ham vide, om »nogen udimod forhaabning sig anderledes lader se og finde«. Johnsen: Aktst. 436 f. H. S.s betænkning om midlerne til forøgelse af kronens indkomst i Norge 1645 12/7, med kansler Jens Bielkes erklæring af 1645 23/7: sst. 449. De norske lensmænds modstand. sst. — Kongens haab om H. S.s bistand: Chr. IV. til Chr. Thomesen 1645 8/11, Egenh. Br. VI, 104. — Kongen fastholdt kravene om lensreformen, opretholdelse af et større antal hvervede tropper og forøgelse af sin indtægter: Egenh. Br. VI, 73 f., 75 ff., 80, 82 f., 84 f., 103 ff., 107, 109, 111, 113, 118, 120, 122, 136 f., 138 ff.; Erslev III, 193-96. — H. S. havde 1645 25/10 nedsendt c. 90.000 rdl. norske toldpenge og stillede yderligere hjælp af de norske skatter i udsigt.

- Johnsen: Aktst. 466-69. — De ny lensbreve 1646 maj: Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd passim. — Chr. IV.s plan om »konsumtionspenge« af alle stænder: Chr. IV. til rigsraadet 1646 3/4, Egenh. Br. VI, 144. Raadet tilraadede i sin betænkning af 1646 8/4 (Erslev III, 210-21, jvf. Egenh. Br. VI, 156 f.) at vente, til stemningen blandt adelen var bedre, og at opgive tanken om lensreform. H. S. har medunderskrevet baade denne betænkning og raadsbetænkningen af 1646 27/3 (sst. 217-19), der henskød betalingen af kongens og rigets gæld til bedre tider og anbefalede nedsættelse af udgifterne. Det er tydeligt, at han ikke fandt det hensigtsmæssigt aabenlyst at skille sig ud fra sine raadsfæller. — H. S.s forslag om en omsætningsafgift: hans betænkning 1645 12/7, Johnsen: Aktst. 450. Kansler Jens Bielke var betænkelig ved at paalægge en afgift af denne art og mente ogsaa, at den kunde vække anstød hos de paa Norge handlende Hollændere: sst. 454 f. — Om tidligere anvendelse af forbrugsskatter og accise se bl. a.: Fridericia: Adelsv. 132 f.; Secher V, 301 f., 508; Erslev I, 277, 285 f., 309; II, 31; Egenh. Br. V, 535; L. V. Birck: Told og Accise, 1920, 118-25, 155, 181, 211 f.; Johnsen: Norw. Wirtschafts-geschichte 298; (i Nederland) E. Laspeyres: Geschichte der volkswirtschaftlichen Anschauungen der Niederländer und ihrer Literatur zur Zeit der Republik (Preisschriften der fürstl. Jablonovskischen Gesellschaft XI), 1863, 221 ff., 231 ff.; Baasch 182 f.; (i England) Lipson III, 145. — H. S. faar den norske adel til at opgive sin accisefrihed (og skydsfrihed): Adelen revers 1646 18/7, Johnsen: Aktst. 579 f. Jvf. ovenf. s. 71. — Christian IV.s forslag om afløsning af kronbøndernes ægtpligter og de vornede bønderbørns stavnsbaand: Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1646 29/4, Egenh. Br. VI, 158 f.; samme til samme 1646 27/4, 5/6, Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A. — Om kongens ældre bestræbelser i denne retning: (ægterne) Erslev I, 359 f., 402, 410, 423 f., 475, 480; II, 161 f., 427, 527; (vornedskab) II, 372, 374, 382 f.; jvf. Hans Knudsen i Festskrift til Kristian Erslev den 28. Decbr. 1927 fra danske Historikere, 1927, 371 ff.
76. Udsoningen mellem kongen og Corf. Ulfeldt; kompromisset i Fru Kirstens sag: Birket Smith I, 135 ff., LIII-LIV. 1646 23/3 befalede Chr. IV. gennem Chr. Thomesen Ulfeldt atter at indfinde sig i raadstuen: Egenh. Br. VI, 140 f.
76. Rigens kansler og den norske Statholder faar sæde blandt rigsebedsmændene: Chr. IV. til Corf. Ulfeldt 1646 maj, 21/5 (2 breve), Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A.; Chr. IV. til kansler Chr. Thomesen og rigsmarsk Anders Bille 1645 21/5, Egenh. Br. VI, 165 f.; jvf. Erslev III, 210; M. Dureels Relation om Danmark, Gl. kgl. Saml. 2657, 4to, K. B. (kap. 2).
76. Chr. IV. godkender H. S.s norske forsvarsplan og tillader, at halvdelen af skatten for et aar forbliver i Norge: Chr. IV. til rigshofmesteren og de tilstedeværende raader 1646 4/4, Sj. T. XXIX, 17. Hans resolution paa de norske stænders deliberation 1646 17/4: Johnsen: Aktst. 559-63, jvf. Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 210 f.). — Bøndernes forsvarskontribution, der skulde være ensteskot, nedsattes fra 7 til 6 rdl. pr. fuldgaard. Johnsen: Aktst. 565 f., 567 f.; N. R. R. VIII, 387 f., 390. — I en udat. optegnelse af H. S. (1646 maj-juni) om de af kongen og raadet samtykkede punkter nævnes bl. a., at kongen ved den kommende herredag i Christiania vilde træffe bestemmelse om, hvor vidt Norge fremtidig skulde beholde $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{2}$ af skatten. Reg. 89 b, fasc. 25, exc. i Add. 840, 4to, K. B. — For de under krigen ydede forstrækninger maatte der gives pant i krongods, dog saaledes at

der af indtægten kun betaltes fordrings-ejerne 6 % af deres tilgodehavende. N. R. R. VIII, 391 f. 1647 13/6 fik H. S. ordre til at søge det pantsatte krongods indløst igen. St. 538. — H. S. faar »øverste kommando og autoritet« over den norske krigsmagt (1646 23/4, jvf. instrux af 1646 1/5): Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 211). Samtidig ophævedes den generalmajorstilling, som Joachim v. Bredow (jvf. DBL IV, 1934, 51 f.) havde haft under krigen. N. R. R. VIII, 292 f. — Generalkommissariatsordningen: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 313-16, 324-26); Johnsen: Aktst. 584; N. R. R. VIII, 390 f., 409. Instruxen for H. S. af 1646 31/5, som stadfæster denne ordning, synes ikke bevaret. I følge forsværsskriftet (Th. S. II, 315) overrakktes den ham af rigshofmesteren, hvorefter han i kanslerens nærværelse aflagde ed paa den til kongen. — Adelens og landkommissærernes fordring om de norske forsværsskatters nedsendelse til den sjællandske landekiste og deres protest: Adelens erklæring 1645 25/8; landkommissærernes betænkninger 1646 7/4, 16/4 og deres indlæg 1646 2/6 og 4/6, Erslev III, 180, 224, 237, 267 f.; jvf. Egenh. Br. VII, 168, anm. 1646 31/5 havde Chr. IV. afvist deres fordring om krigsskatternes samling i de danske landekister med de ord, at skatterne ikke burde »flyttis eller føris fraa et land til et andet«. Chr. IV.s resolution paa landkommissærernes begæring 1646 31/5, Erslev III, 262. — Chr. IV.s fuldmagt for H. S. af 1646 12/6 til at holde aarlige stændermøder: Johnsen: H. S. 91, 172.

76-77. Chr. IV.s dispositioner uden om rentekammeret over norske toldindtægter og skatter: Kgl. ordrer til H. S. 1646 15/3, 26/3, 8/7, 12/7, 2/8, 4/8, 29/12, N. R. R. VIII, 381, 383, 385, 405, 412, 421, 447, 450, 457, 464; Chr. IV. til H. S. 1647 10/8, 2/9, Generalkrigskommiss. Regnskaber 1646 III c, Kopibog

over Chr. IV.s Missiver, N. R. A. exc. i Add. 836, 4to, K. B.; Chr. IV. til rentemestrene Sten Beck og Melchior Olde-land 1647 18/1 (orig.), R. K. B. (1660-79), Afregninger II, 91 a (H. 119 a), R. A. I følge Dureel medførte H. S. ved sin ankomst til Danmark i dec. 1646 150.000 rdl., bestemt til Kieler omslag, og man ventede desuden 40.000 rdl. over land fra Norge. M. Dureel til pfalz-grev Karl Gustav Helsingør 1647 1/1, Stegeborgsaml., S. R. A.; jvf. samme til samme 1646 4/12 (H. S. havde gjort stoorra promesser bådhe af skeep och folk«), 18/12, 25/12, sst. Sml. Fridericia: Adelsv. Kildehenvisn. IV, n. 3. — H. S. bruger med kongens sanktion norske told- og andre midler til norske udgifter: N. R. R. VIII, 320-23, 324, 326 f., 342, 353 f., 552, 563 (jvf. 549); Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 194 f., 312 f.); Saml. II, 518, 526; IV, 469 f.; V, 410; Johnsen: Aktst. 427-32, 501-04; samme: H. S. 173; Fridericia: Adelsv. Kildehenvisn. III, n. 3; IV, n. 6; Sj. T. XXIX, 20 (Chr. IV. til rentemestrene 1646 11/4); H. S. til generalkommissærerne 1647 4/3, 14/3, 16/8, 26/11, 30/11 (4 breve), H. S.s Kopibog over Breve til Generalkommiss. 1646-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. — Om de smaa beløb, som af de norske toldindtægter 1644-45 og 1646-50 indgik i rentekammeret, se Johnsen: H. S. 90, 172.

77-78. Christiane Sophie Sehested og H. S.s faderkærlighed: se nedenf. s. 353 f. o. fl. st. Baade hun og moderen var i efteraaret 1645 alvorligt syge af en epidemisk sygdom. H. S. til Chr. IV. 1645 25/10, Johnsen: Aktst. 469. — Rygter om, at H. S. berigede sig i sit embede: G. v. Plettenberg til Ferdinand III. Kbh. 1645 29/4, C. F. Allens Saml., Afd. I, nr. 16, K. B. Jvf. ovenf. s. 51. — H. S.s opgivelser om sin formues tilblivelse (1651): Th. S. II, 364 f. Sml. nedenf. s. 135. — Hans laan til kronen under

- krigen: Saml. II, 527, 528 f.; III, 163; IV. 478 f.; V, 288 o. fl. st.; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 138 f., 148 f., 158); Suhms Saml. II, 1784, 3. H., 527, 529; III, 145. — Hans fordring paa kronen: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 143 f., 164 ff.); Saml. II, 130 f. — Afregningen april-maj 1646: Chr. IV. til rentemestrene Sten Beck og Melchior Oldeland 1646 11/4, R. K. B. (1660-79), Afregninger II, 91 a (H. 119 a), R. A.; C. Ulfeldt, A. Bille og O. Giedde til Chr. IV. 1646 26/4, Reg. 89 b, fasc. 25, exc. i Add. 840, 4to, K. B.; Chr. IV. til Niels Lange 1646 8/5; aabent brev 1646 8/5, Th. S. II, 40 f., 41-43; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 166-68); N. R. R. VIII, 402-04; Johnsen: H. S. 93 f.; Erslev III, 314. — Om Niels Langes regnskaber se nedenf. s. 126 ff. — I følge kongebrev til Niels Lange 1647 5/1 skulde der fra den sparede sum 94.379 rdl. drages 13.301½ rdl., der var afkortet mandskabet for »proviand og kommiss«. N. R. R. VIII, 458 f.
78. Corf. Ulfeldts uvilje mod H. S.s voksende indflydelse: C. Ulfeldt til Henrik Müller 1645 24/6. Ulfeldtske Sager, fasc. 38, R. A.. — Ulfeldts ambassade: se ovenf. s. 54 f. — Dureel om Ulfeldt: Dureel til Ax. Oxenstierna 1647 9/10, Brev till Ax. Ox., S. R. A. — Chr. IV. paa Akershus 1646 juli; stændermødet i Christiania og forberedelserne dertil: N. R. R. VIII, 377-80, 387 f., 390, 394 ff., 411 ff., 414 f., 421, 430 ff., 433, 436 f., 440 ff., 444, 455 f., 462 f., 463 f., 469; Johnsen: Aktst. 569-83; samme: De n. stænder 222 ff.; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 163 f., 195 f., 212 f.); Chr. IV. til Chr. Thomsen Arendal 1646 1/8, Egenh. Br. VI, 177 f. (jvf. sst. 5, n. 2); til Corf. Ulfeldt 1646 29/8, Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A. — H. S. var afrejst fra Helsingør 1646 7/6: Dureel til Ax. Oxenstierna Helsingør 1646 12/6, Brev till Ax. Ox., S. R. A. Sml. ovenf. s. 63, 75.
- 78-79. Generalkommissariatets instrux: Johnsen: Aktst. 584-604; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 213-22, 317-23). Generalkommissærernes medvirkning ved udarbejdelsen fremgaar af H. S.s ordre til dem af 1646 11/9 og flere følgende ordrer, H. S.s Kopibog over Breve til Generalkommiss. 1646-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. — Krigskommissærerne paa Akershus før 1647: N. R. R. VII, 766 ff.; VIII, 254; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 191, 312 f.); Johnsen: H. S. 108-10. — H. S.s ordre til Peder Vibe 1646 9/9 om sammen med Jacob Ulfeldt og Niels Lange at danne kommissariat: H. S.s Kopibog over Breve til Generalkommiss. l. c. (exc.). Om de nævnte se DBL XXV, 1943, 485 (Peder Vibe), Danm. Adels Aarbog XL, 1923, 528; Saml. I, III-IV (se reg.) (Jacob Mogensen Ulfeldt til Krogsdal og Nørre Karstofte, lensmand paa Reins Kloster); NBL VIII, 1938 (Niels Gundesen Lange til Fritsø, lensmand i Brunla).
79. Om den svenske kollegieordning se især: N. Edén: Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet (1602-1634), 1902 (Skrifter utg. af K. humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, 8: 2); samme: Kammarkollegiets historia: Från Gustav Vasa till Karl XII:s död (1539-1718), 1939; A. B. Carlsson: Den svenska centralförvaltningen 1521-1809. En historisk öfversikt, 1913; Kungl. Maj:ts kanslis historia I, 1934; B. Steckzén: Krigskollegii historia I, 1930; J. A. Almquist: Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637-1857, 1901; samme: Kommerskollegium och riksens ständers manufakturkontor samt konsulstaten, 1912-15 (Medd. från Svenska Riksarkivet, Ny följd 4). — H. S.s ros over den svenske styrelse: M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 29/1, Stegeborgsaml., S. R. A.
80. H. S.s regnskabsansvarlighed: Forsvars-

- skrift 1650 (Th.S. II, 223); N. R. R. VIII, 461 f. — H. S.s fortsatte laan til kronen og opfordring til lensmændene om at yde forstrækninger: Johnsen: Aktst. 590 f. (§ 21), 592 (§ 26); Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 215). Jvf. nedenf. s. 109 f., 124, 135 f. — H. S.s bestalling for Johan Garmann som generalboghholder i generalkommissariatet 1647 1/5: Generalkrigskommiss. Regnskaber 1646 III c, Kopibog over Chr. IV.s og Corf. Ulfeldts Missiver, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. Om Johan Garmann se NBL IV, 1929, 400 f. og nedenf. s. 209 samt dette værks 2. bind. — Peder Vibes redegørelse: P. V.s svar paa »de sidste antegnelse, som er gjort af samtlige rigens raad udi salig Niels Langes, Jacob Ulfeldts og Peder Vibes krigskommissariat-regnskaber 1646-47« [efter 1656], N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B.; jvf. Fridericia: Adelsv. Kildehenvisn. III, n. 3.
- 80-81. H. S. i Kbh. 1646 - 1647 febr.: M. Dureel til Ax. Oxenstierna 1647 1/1, 5/2, Brev till Ax. Ox., S. R. A.; til pfalzgreve Karl Gustav 1647 1/1, Stegeborgsaml., S. R. A. — Om de af ham medførte penge se ovenf. s. 76-77, note. — Striden mellem konge og rigsraad: Erslev III, 298 f., 300-311, 320 f.; Egenh. Br. VI, 200 f., 206-08, 211-13, 217-19, 229-31; Rockstroh I, 182 ff.; M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1646 4/12, 11/12, 18/12, 25/12; 1647 22/1, Stegeborgsaml., S. R. A.
81. Chr. IV. og Corf. Ulfeldt: Egenh. Br. VI, 189, 192, 194, 199, 201, 221 f., 222 f., 227 f., 229 f.; jvf. sst. 192, n. 1 og 222, n. 2 og de dér anførte kilder; Laursen IV, 626. — Kirsten Munk: Egenh. Br. VI, 181, 202, 231-34, 245-47; Birket Smith I, 151 ff.; M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 29/1, 26/2, 2/4, Stegeborgsaml., S. R. A. — Chr. IV.s opreвне sindstilstand: M. Dureel til Axel Oxenstierna 1647 26/2, Brev till Ax. Ox., S. R. A.; til dronn. Christina 1647 16/7, Danica, S. R. A. — H. S.s udfald mod Claus Ahlefeldt: M. Dureel til Karl Gustav 1647 29/1 (cit.), 19/2, Stegeborgsaml., S. R. A.; til Ax. Oxenstierna 1647 29/1, Brev till Ax. Ox., S. R. A.
- 81-82. De andre raaders avind mod H. S.: M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 1/1, Stegeborgsaml., S. R. A. (Det er urigtigt, naar Johnsen: D. n. stænder 241, n. 2 daterer dette brev 1647 9/11); Hennequin til Mazarin 1647 23/11, n. st. Johnsen: Franske Arkivstudier 132 (her nævnes bl. a. H. S.s plan om flaadens sendelse til Norge 1645). — Man satte, aabenbart fra dansk adelig side, rygter i omløb om, at Norge havde gjort oprør og givet sig under Sverige, senere ændret til, at der var udbrudt oprør paa Hisingen mod H. S., »som der så myckitt och i hele Norie så plåghar allmoghen med beskattningar, at man här sig mäst inbillar, det kan intet hafwa dermed någhon bestendighet«. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 26/2, Stegeborgsaml., S. R. A.; jvf. samme til Ax. Oxenstierna 1646 25/12, Brev till Ax. Ox., S. R. A.
82. Chr. IV. om den svenske forvaltning: Chr. IV. til H. S. 1647 13/1, Egenh. Br. VI, 241-43. Jvf. Chr. IV. til rentemestrene 1647 14/1, sst. 243. — Rygter om, at H. S. vil oprette kollegier i Norge efter svensk mønster: M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 29/1, Stegeborgsaml., S. R. A.; jvf. samme til samme 1647 9/12, sst. I sin store relation (Gl. kgl. Saml. 2657, 4to, K. B., kap. 2) siger Dureel, at H. B. indrettede forvaltningen i Norge »eptet suensch viis, och war forma Reip[ublicæ] redigeradt in collegia, synnerlighen af Admiraliteten och Kriiighsmachten, Cantzeliet och Ränteriet, så och bergs Collegium; men eptersom i så måtte then regeringen separerades för mycket från then dansche, tå blef thet altsammen casseradt och Hanniball för ambition tillräknadt«. — I følge en udatt. optegnelse af H. S. (fra

- maj-juni 1646) havde Chr. IV. bifaldet, at den norske flaaede, naar den blev bedre indrettet, fik en egen admiral, hvortil var udset Holger Rosenkrantz, tidl. paa Gotland. Reg. 89 b, fasc. 25, N. R. A., exc. i Add. 840, 4to, K. B. Der sigtes til Holger Børgesen Rosenkrantz til Ørup (d. 1658), 1630 kvartalsadmiral, 1633-45 lensmand paa Gotland, 1646 lensmand i Stavanger. Lind: Kg. Kristian d. fjerde 189-81; Danm. Adels Aarvog XXVII, 1910, 434. — Axel Oxenstierna om H. S. og hans virksomhed: Sv. riksrådets prot. XII, 227 (1647 23/11). — I følge den kejserlige gesandt Plettenberg var det i juni 1645, altsaa kort efter H. S.s begivenhedsrige besøg i Danmark under krigen, paa tale i kongens omgivelser, »constituenda esse premia viris fortibus, ut claris jus plenae nobilitatis et naturalitatis et praefecturae regiae ad vitam, ut minoribus villae et praedia concederentur. *Dieses nach der Schweden exempel*, und weilen sont dass pare gelt nicht so überflüssig zubekommen sein möchte«. G. v. Plettenberg til Ferdinand III. 1645 8/7 (n. st.), C. F. Allens Saml., Afd. I, nr. 16, K. B. — H. S.s stærke interesse for svenske forhold fremgaar ogsaa af hans samtale med Dureel i beg. af febr. 1647, Dureel til Ax. Oxenstierna Helsingør 1647 5/2, Brev till Ax. Ox., S. R. A.
82. Accisesagen: Chr. IV. til rentemestrene 1647 30/1, Egenh. Br. VI, 246; Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 18/6, Stegeborgsaml., S. R. A.; jvf. samme til Ax. Oxenstierna 1647 18/6, Brev till Ax. Ox., S. R. A.
- 82-83. Generalkommissariatinstruxen: ovenfor s. 78-79. — Defensionsskibsordningen: s. 64-68. — Ophævelsen af skydsfærdspengene: s. 70-71. — De norske adelsprivilegier: s. 71. — Det norske postvæsen: s. 87. — Afregningen med defensionsskibsudrederne: Bull II, 108; N. R. R. VIII, 460 f.; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 189 f.). — Tøjhus, salpeterværk, blyværker: N. R. R. VIII, 467; jvf. H. S. til generalkommiss. 1647 18/3, Generalkommiss. Regnskaber III f, Kopibog over Statholderens Ordre til Generalkommiss. 1646-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. — De norske krigsregnskaber: N. R. R. VIII, 473 f., 563-65; jvf. H. S. til generalkommiss. 1647 16/3, Kopibog 1646-49 (se ovenf.).
83. Akershus len: Chr. IV. til H. S. Frederiksborg 1647 11/6 (her nævnes den kgl. haandskrivelse af 1647 25/2), »Forlenings-Bog paa de Leen, som blev forandret paa Afgift Anno 1646«, 572-75, jvf. forleningsbrev paa Akershus, sst. 566-70, R. A.; N. R. R. VIII, 525 ff., jvf. 446 f.; aabent Brev til H. S. 1647 5/8, sst. 563 f.; Th. S. II, 364; Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd 77.
- 83-84. H. S. til Kbh. 1647 april: M. Dureel til Karl Gustav 1647 9/4, Stegeborgsaml., S. R. A. — Herredagen i Kbh. 1647 april-maj og de foregaaende møder af raadet, landkommissærerne og adelens befuldmægtigede: Erslev III, 323 ff.; kongens proposition til rigsraadet 1647 11/4, Egenh. Br. VI, 265-67; hans republik 1647 26/4, sst. 271 f.; rigsraadets betænkninger 1647 24/4, 26/4, Erslev III, 354-56, 357-59, jvf. sst. 358 (cit.); Egenh. Br. VI, 272, 274; M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 28/5, 4/6, Stegeborgsaml., S. R. A. — I følge Dureels brev til pfalzgreven 1647 15/1 (sst.) havde H. S. drevet paa, »at på mötet någhot realt motte slutas«. Jvf. Dureel til Karl Gustav 1647 9/4, 23/4, 30/4, 14/5, 21/5, Stegeborgsaml., S. R. A. — Chr. IV.s instrux for H. S., A. Bille, O. Giedde og Christoffer Urne 1647 2/5, Egenh. Br. VI, 274 f., jvf. kongens skrivelse til rigsraadet (?) 1647 1/5, sst. 273. — 1647 6/5 gav H. S. generalkommissærerne ordre til strax til rentekammeret at nedsende alt, hvad der indkom af skatterne ud over den halvdel, der skulde blive i Norge, samt, hvad der var laant af andre rigens indtægter ud over,

- hvad der var bevilget til militien. Næste aar maatte man stræbe at beholde mere i Norge til dækning af alle nødvendige udgifter. Generalkommiss. Regnskaber, H. S.s Kopibog 1646-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B.
84. Forhøjelse af de norske lensafgifter; H. S.s overslag og striden om dem: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 224-27); Chr. IV. til H. S. og rentemestrene 1647 25/4; til rentemestrene 1647 7/5, Egenh. Br. VI, 270 f., 277 f.; Erslev III, 364; H. S. til Chr. IV 1647 7/5, Dsk. Kanc., Norske Indlæg 1638-60, N. R. A. 3 udat. overslag af H. S., Reg. 89 b, fasc. 20, N. R. A., exc. i Add. 840, 4to, K. B.; H. S.s overslag 1647 18/5 med Chr. IV.s resolution 23/5, Kanc., Betænkninger 3 b, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B.; Chr. IV. til H. S. 1647 23/5, 2/6, N. R. R. VIII, 490 f., 501; H. S. til generalkommiss. 1647 7/6, Generalkommiss. Regnskaber, H. S.s Kopibog over ordrer til generalkommiss. 1647-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B.; H. S.s memorial til rigsraadet 1648 11/5, Th. S. II, 77.
84. Kongens forslag om en pengeafløsning af lenenes rostjeneste og en lensreform: Chr. IV. til Chr. Thomesen 1647 18/5, 19/5; til H. S. 1647 20/5, Egenh. Br. VI, 279-81; rigsraadets erklæring 1647 20/5, Erslev III, 359 f. — Ogsaa i spørgsmaalet om fremskaffelse af penge til landekisten i Holsten henvendte Chr. IV. sig til raadet gennem H. S.: Chr. IV. til H. S. 1647 31/5, Egenh. Br. VI, 282 f.; jvf. Erslev III, 362. — Lensafgiftsforhøjelse og rostjenestefløsning i Norge; ordre om indbetaling af restancer: Chr. IV. til H. S. 1647 2/6, 9/6, N. R. R. VIII, 494 ff., 515 f.; til lensmændene i Norge 1647 2/6, 9/6, sst. 502, 515 ff.
- 84-85. H. S. stadfæstes i den højeste kommando: Chr. IV.s bestallingsbrev, Frederiksborg 1647 12/6, Privatarkiver, H. S., R. A. (orig.), tr. N. R. R. VIII, 528 f. — Det norske forsvar: Chr. IV. til H. S. 1647 2/6, N. R. R. VIII, 492-502.
85. Forsvars- og skatteordningen i Norge: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 163 f., 212 ff., 228 f., 230, 233, 340 f., 343); N. R. R. VIII, 395-99, 412, 431 f., 435, 441 f., 465-67; Johnsen: Aktst. 486, 495, 520 ff., 550 ff., 575 ff.; Egenh. Br. VI, 293; Generalmajor Georg Reichweins Kopibog, Medd. fra det norske Rigsarkiv II, 1903, 1-96; Chr. IV.s haandskrivelse til H. S. 1646 12/12, cit. i H. S.s ordre til generalkommiss. 1647 18/3, Generalkommiss. Regnskaber, H. S.s Kopibog over Ordrer til Generalkommiss. 1646-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B.; Johnsen: H. S. 102-06; samme: Norw. Wirtschaftsgeschichte 291-93; Munthe: Hærens fotfolksregimenter 550-60; Schiøtz 78-87; C. S. Widerberg: Norges første militæringenør Isaac van Geelkerck og hans virke 1644-1656. Et bidrag til de norske befæstningers historie, 1924 (Videnskabselskabet Skrifte, II, Hist.-Filos. Kl., 1923, nr. 2); samme: Akershus Festning. Et bidrag til dens bygningshistorie indtil utgangen av Christian IV.s regering, 1932 (Det norske Videnskabs-Akademi i Oslo, II, Hist.-Filos. Kl., 1932, nr. 2), 94 ff., 195-215. — Om de betydelige skattelettelser 1645-46 og de følgende aar se bl. a. Steen V, 86 f. — Skatteforholdene i Bahuslen 1644-47: O. A. Johnsen i NHT 4. rk. III, 1905, 229-37. — Naar Chr. IV. 1646 under sit ophold paa Akershus befalede den norske soldaterudskrivning afskaffet, mod at bønderne i stedet gav penge til hvervning af soldater, motiveredes det med »de store misbrug« ved udskrivningen, derved at bønder købte sig fri eller deserterede og bortkastede deres vaaben, og med den »besværing«, som udskrivningen voldte dem. Men bag ved laa vistnok de danske landkommissærers krav om udskrivningens afskaffelse mod en pengeafgift, som gentoges i erklærin-

- ger af den sjællandsk-laalandske og den fynske adel af 30/6 og 14/7 1646, og som faldt godt i traad med kongens mistillid til de udskrevne landsoldater. Hertil kom umuligheden af at oprette en udskrevet hær i den af H. S. ønskede størrelse, naar kun den halve kontribution eller mindre forblev i landet. H. S. fik dog gennemført, at pengeafløsningen kun skulde gælde for nogle aar, og at almuen øvedes i vaabenbrug ved regelmæssige mønstringer, og i jan. 1647 fritog kongen efter hans indstilling de norske bønder for baade skydsfærds- og udskrivningspenge og paabød forstærkning af landregimenterne ved udskrivning af den bedste ungdom. Johnsen: Aktst. 575 ff.; N. R. R. VIII, 441 f., 465-68; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 212, 223 f.); jvf. Johnsen: H. S. 104; Erslev III, 181, 233, 237, 254, 263, 276, 284, 287, 351. — H. S. om de lemlæstede soldaters underhold: Ordre til generalkommis. Akershus 1647 12/10, Medd. fra det norske Rigsarkiv II, 1903, 56.
- 85-86. Bøndernes klager: se nedenf. s. 101 f., 113, 127. — Der fremkom ogsaa fra officersside klager over bøndernes »insolens og vold«. Se bl. a. H. S. til bønderne i Valdres 1648 16/3, Generalkommis. Regnskaber, H. S.s Kopibog over Ordre til generalkommis. 1646-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B.
86. Den norske gejstligheds stilling i samfundet: H. Koht i Norsk slekthistorisk tidsskr. V, 1935, 102 ff.; samme i Scand. VIII, 1935, 206 ff.; S. M. Skrede: Presteskapets udvikling til en geistlig stand efter reformationen, Avhandlinger fra Universitetets historiske Seminar VI, 1923, 117 ff.; Johnsen: Norw. Wirtschaftsgeschichte 213 f. — Henning Stockfleth: N. R. R. VIII, 523; IX, 162, 501-04. — Christian Steffensen Bang: NBL I, 1923, 307-10; Bull II, 229 f.; Descriptio Civitatis Christianensis, ded er: Christiania Stads Beskriffuelse etc., 1651, forordet. — Niels Svendsen Chronich: Bull II, 222 ff.; NBL III, 1926, 29-32. — Muligvis skyldtes det statholderens indflydelse, at en bergensk selvmorder 1647 fik lov at blive begravet i indviet jord: Chr. IV. til H. S. 1647 31/5, N. R. R. VIII, 494. — I brev af 1643 29/7 bad H. S. sekretær Otte Krag udvirke hos kongen, at kapellanen Povl Friis, som havde besøvet sin fæstemø, hvem han siden ægtede, maatte faa dispensation til at beholde sit embede under hensyn til hans »lærdom og gaver samt andre gode aarsager«. Dsk. Kanc., Breve og Indlæg 1643, R. A.; jvf. Statholdersk. Extraktprot. I, 58. I en tilsvarende sag vedr. kapellanen Niels Jørgensen (marts 1650) lod han indføre i supplikationsprotokollen: »Dette vil negocieres udi Dannemark, naar jeg til herredagene kommer ned«. Statholdersk. Extraktprot. II, 296. — Da præsten magister Niels Thomessøn i marts 1649 ankede over, at oberstløjtnant Joachim Judelsbach samlevede med en kvinde, som havde faaet et barn uden om, mente H. S., at stiftets biskop burde »med flid fornemme dette meget geistrige og ivrige andragende, hvorledes dermed kan være beskaffen, paa det at den store zelotypia ikke skal skjule anden philaitiam (?)«. Sst. 176.
- 86-87. Privilegier og lempelser til borger-skabet: se bl. a. Th. S. I, 96; II, 340; Johnsen: Aktst. I, 630 ff.; Bull II, 177; N. R. R. VIII, 444 o. fl. st. — S. Marselis' privilegier: Bull II, 104; jvf. ovenf. s. 61-62. — H. S.s paategning paa Christiania byraads erklæring 1647 23/2: Aktst. 667. Sml. hans svar paa Marstrands fuldmægtiges erklæring i samme sag 1647 18/2, sst. 637 f. — Nyt privilegiebrev til Christiania med treaarig skattefrihed og forbud mod bondehandel med fremmede m. m. (juli 1646): Bull II, 177; N. R. R. VIII, 438 f. Løfte om stadsret, treaarig frihed for skat, told og accise (aug. 1648): N. R. R. IX, 74-76; Medd. fra det norske Rigsarkiv I,

38; Bull II, 187. — Vandværk, værthus og børnehus i Christiania: Statholdersk. Extraktprot. I, 119 f.; Bull II, 68, 163; N. R. R. VIII, 480 ff., 534; IX, 76, 471; Johnsen: De n. stænder 263, n. 1. — Privilegier til byens borgmestre: N. R. R. VIII, 522; IX, 90. — H. S. mægler i en strid mellem byraadet og en gruppe af det menige borgerskab: Bull II, 188-91; O. A. Johnsen i HT 4. rk. V, 1909, 532-59; St. Hallvard I, 1915, 119-27. — Begunstigelser til Hans Eggertsen (Stockfleth), Johan Garmann, Frederik Bojesen, Niels Hansen og Willem Mechlenburg: se bl. a. N. R. R. VIII, 581-83; IX, 58-61, 505 f.; X, 95 f., 101 (Hans Eggertsen); IX, 117-119, 293-94, 497-500, jvf. 509 f. (Johan Garmann); IX, 47 f. (Fred. Bojesen); IX, 504 f. (Niels Hansen); IX, 367 (W. Mechlenburg); H. S. til generalkommiss. 1647 14/3, Generalkommiss. Regnskaber, H. S.s Kopibog over Ordre 1646-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. (Fred. Bojesen); fortegnelse over assignationer, udgivne af H. S. 1648 16/3, 19/3, 20/3, sst. (Fred. Bojesen og Johan Garmann); Hans Eggertsen til H. S. Kbh. 1650 3/9, Statholdersk. Arkiv, Indkomne Sager 8, N. R. A. (beder om statholderens hjælp til at faa udvirket forskellige ønskemaal byen angaaende). Fred. Bojesen paatog sig i 1648 at bygge to orlogsskibe »Sophia Amalia« og »Prins Christian« for H. S., for hvilke denne blev ham 53.000 rdl. skyldig. Erklæring af Fred. Bojesen Kbh. 1651 7/9, med vedlagt designation af samme, Statholderskabets Arkiv, Indkomne Breve 9 a 1651, N. R. A. — Fremvæxten af et bypatriciat og en norsk borgerfølelse: Bull II, 64 ff., 181 f.; Johnsen: De n. stænder 262 f., 293. Jvf. ovenf. s. 59-60. — Striden mellem købstæder og ladesteder: Tord Pedersen I, 76 ff., 92 ff.,

134 ff., Bull I, 451 ff.; II, 173 ff.; Johnsen: Tønsbergs Hist. II, 64 ff.; S. Steen: Kristiansands Historie 1641-1814, 1941, 64 ff. — Ved de privilegier, H. S. 1647-49 skaffede sit Strømsøgods med Bragernes, Eker og Drammen, kom han i en vis modsætning til Christianias borgerskab, men bøjede klogeligt af for dettes ønsker. Tord Pedersen I, 129 f., 135; jvf. N. R. R. VIII, 594 f.; IX, 441-44. Naar Tord Pedersen i kongebrevet af 1649 28/6, som opfyldte byens krav, ser »et nederlag« for H. S., overser han, at statholderen allerede i privilegiebrevet for Strømsø m. m. af 1647 27/12 havde faaet indsat: »dog Christiania bys velherbragte privilegier derudinden, saa vidt trafikken angaar, forbeholdne«. Jvf. nedenf. s. 112, 115-16 med noter.

87-88. Organisationen af det norske postvæsen: S. Steen: Kristianias Postvesen 1647-1921, 1923, 3-8, 20; M. Birkeland: Hist. Skrifter II, 1922, 125-64; Johnsen: Aktst. 352, 499, 524, 555; N. R. R. VIII, 227, 291, 468; X, 70 f.; Erslev III, 311. M. Dureel vidste i jan. 1647 at fortælle, at H. S. arbejdede paa et postvæsen i Norge med Morian som generalpostmester samt, at han ogsaa havde planer om oprettelsen af et dansk postvæsen efter svensk mønster. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 1/1, Stegeborgsaml., S. R. A.; jvf. samme til Ax. Oxenstierna 1647 1/1, Brev till Ax. Ox., S. R. A. — Den svenske postordning 1636: N. Forssell: Svenska postverkets historia I, 1936, 35-51, 106 ff. (postbondeinstitutionen). — Det danske postvæsens omordning: F. Olsen: Det danske Postvæsen indtil 1711, 1889, 64 ff.; HT 6. rk. II, 126; Fridericia: Adelsv. 173 f.

88. H. S.s arbejdsglæde: H. S. til Chr. Thomesen 1645 sept., Saml. V, 307.

VI. INDRØMMELSER TIL DEN ADELIGE OPPOSITION. FREDERIK III. OG DEN NORSKE STATHOLDER. HANNIBAL SEHESTEDS GODSSAMLING.

89. Prins Christian havde allerede i længere tid været svagelig, og der tvivledes om, at han vilde opleve at blive konge. M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1646 11/13, 1647 18/2, Stegeborgsaml.; til Axel Oxenstierna 1646 2/10, Brev till Ax. Ox., S. R. A. Jvf. DBL V, 1934, 157-59. — Hertug Frederik skildres af Dureel som meget upopulær inden for den danske adel, saaledes at det ansaas for tvivlsomt, om den vilde gaa ind paa hans valg. M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 18/2, 23/4, 18/6, 10/9, Stegeborgsaml.; til Ax. Ox. 1646 2/10, 1647 26/2, 25/6, S. R. A.; jvf. Hennequin til Mazarin 1647 23/11, n. st., Johnsen: Franske Arkivstudier 131. — Et (usandsynligt) rygte om, at hertugen var udset til statholder i Norge: Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 14/5, 3/12, Stegeborgsaml., S. R. A. — Chr. IV. genoptager sine gamle krav om »ægt-penge« og rostjenestefløsning og angriber de adelige privilegier: Chr. IV. til Chr. Thomesen 1647 26/6, 4/7, 8/7; til rentemestrene 1647 10/7, Egenh. Br. VI, 298 f., 302 ff., 305; til Chr. Thomesen, A. Bille, O. Giedde, Christoffer Urne og H. S. 1647 3/7, Sj. T. XXIX, 221; Erslev III, 370. — Hans harme mod Corf. Ulfeldt: Chr. Thomesen til Chr. IV. Odense 1647 8/7, Erslev III, 343 f.; Chr. IV. til rigsrådet Antvorskov 1647 12/7, udat., 17/7, Egenh. Br. VI, 306 f., 308 f., 311; rigsrådets svar Odense 1647 15/7, 19/7 (medunderskrevne af H. S.), Erslev III, 395 f., 399 f., jvf. 401. — Chr. IV. skildres ved denne tid af Dureel som »mechta swagh, bådhe af ålder, sorgh och olycker«. Dureel til dronn. Christina, vedlagt brev til Ax. Oxenstierna 1647 16/7, Brev till Ax. Ox., S. R. A.
- 89-90. Odensemødet 1647 juli; adelens bevillinger og rigsrådets løfte: Erslev III, 366-403 (spec. 373-80, 385). Jvf. M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 19/7, 6/8, Stegeborgsaml.; til dronn. Christina 1647 16/7, Danica, S. R. A. — Sjællands og Laalands raaders og adels aftale om fællesmøde til bilæggelse af al trætte og uenighed (1647 6/7): Erslev III, 392 f. — Chr. Thomesen skildres af Dureel som »mycket ledighare och kallare . . . in rebus agendis än Rykshofmestaren«, Dureel til Ax. Oxenstierna 1646 21/6, Brev till Ax. Ox., S. R. A. — H. S. ankom til Helsingør sidst i juni og rejste over Frederiksborg til Odense: Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 2/7, Stegeborgsaml., S. R. A. — Raadsbetænkningen af 1647 17/7: Erslev III, 396-99. Heller ikke Hans Lindenov har underskrevet denne betænkning. — 1647 17/7 bad kongen H. S. skaffe penge hos Marselis eller andre til afhjælpning af grev Vald. Chr.s pengenød: Egenh. Br. VI, 312. — Sammen med et mindretal i raadet — Chr. Thomesen, O. Giedde, Christoffer Urne, Oluf Parsberg, Christoffer Ulfeldt, Hans Lindenov — virkede H. S. for en konsumtionsafgift af rug og mel og foreslog højere satser end nogen anden: Erslev III, 401. — H. S. virker for at bevæge adelen til forsvarsbevillinger: Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 18/6, 25/6, Stegeborgsaml., S. R. A. — Hans indflydelse paa de ny beskyttelsestoldafgifter: ovenf. s. 69. — Adelen i Odense overdrog i følge Dureel H. S. og rigsråd Gregers Krabbe at forelægge hertug Frederik valgbetænkninger: Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 6/8, Stegeborgsaml., S. R. A.
90. Den norske kommissarietold: N. R. R. VIII, 562 f., 591; IX, 16; Erslev III, 150, 254, 256, 327 f., 342 ff., 348. — Krav om bevillinger af de norske stænder: Chr. IV. til H. S. 1647 8/8; til Jens Bielke 1647 8/8, Johnsen: Aktst. 750-54; jvf. N. R. R. IX, 290 f.

- 90-91. H. S.s tilbageholdenhed i Kirsten Munks sag og rigshofmesterens, Hans Lindenovs, grev Pentz' og Ebbe Ulfeldts forbitrelse derover: M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 10/9, Stegeborgsaml., S. R. A. Af denne aarsag, »såsom ock at Anniball Sehested gjør sikh så absolut i Norie, hafwa [de] fattat till hånom stoor illwillia och fiendskap«. Sst. — Corf. Ulfeldts klager: C. Ulfeldt til Chr. Thomesen Kbh. 1647 4/8, 6/8, 11/8 (cit.), 8/10, 15/10, 16/10, 19/10, 23/10 (udfald mod H. S., cit.), Forhandl. vedr. Rigsraad og Stænder, Pap. 1641-48, R. A. (br. 1647 23/10 er tr. Nord. Tidsskr. f. Hist., Litt. og Konst II, 1828, 436-38); jvf. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 20/8, Stegeborgsaml., S. R. A. (Ulfeldts »stoore jalousier« mod H. S.). — Navnet »Carthago«: O. Sperling til Corf. Ulfeldt 1647 13/11, Gl. kgl. Saml. 1110, fol., K. B.; jvf. Leonora Christina til Sperling, Bruges 1663 27/4, Dsk. Saml. 1. rk. VI, 228. — Chr. IV.s kritik af rigshofmesteren: Chr. IV. til Chr. Thomesen 1647 9/8, 11/8, 12/8, 14/8, 21/9 (2 br.); til Fr. Günther 1647 28/8, Egenh. Br. VI, 317-20, 324-28; jvf. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 20/8, 3/9, Stegeborgsaml., S. R. A.; Chr. Thomesen til Chr. IV. 1647 13/8 (konc.), 20/9 (konc.), 10/10 (orig.), 24/10 (konc., Ulfeldts klager over H. S.), Forskelligt vedr. Rigsraad og Stænder, Pap. 1641-48, R. A.; Birket Smith I, 154 f., LVIII; sml. ovenf. s. 56 (ambassaden). — H. S. rejste 1647 11/8 fra Helsingør til Norge: Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 13/8, Stegeborgsaml., S. R. A. — Rygter om, at H. S. skulde være rigshofmester: Corf. Ulfeldt til O. Sperling u. dat., Ulfeldtske Sager, fasc. 19 a, R. A.; jvf. Fridericia: Adelsv. Kildehenvisn. IV, n. 4.
91. Corf. Ulfeldt og kongen; striden om Kirsten Munk: de s. 90-91 nævnte breve fra C. Ulfeldt og Chr. Thomesen; Egenh. Br. VI, 333-36, 338-47; Birket Smith I, 155 ff., LVIII-LIX; Corf. Ulfeldt og Hans Lindenov til raaderne Chr. Thomesen, Christoffer Urne, Tage Thott og Niels Trolle 1647 1/10 (29/9); de nævnte raaders svar 1647 1/10, Forskelligt vedr. Rigsraad og Stænder, Pap., 1641-48, R. A., jvf. Erslev III, 405 f.; de samme, O. Giedde og Malte Juel til Chr. IV. 1647 6/10, Erslev III, 406 f.; den sjællandske adels memorial til landkommisærerne 1647 9/10, sst. 409. Sml. HT III, 1842, 366 ff. og M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 12/11, Stegeborgsaml., S. R. A.
- 91-92. H. S. fik 1647 8/10 ordre til at møde til prins Chr.s begravelse 6/11, »eftersom og andet at forrette da forefalder«. N. R. R. VIII, 579. Han passerede 1647 30/10 Helsingør paa vej til Kbh. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 1/11, Stegeborgsaml., S. R. A. Dureel hørte, at han havde nægtet at efterkomme ordren, men dog til sidst drog af sted, ledsaget af sin hustru. Samme til samme 1647 22/10, sst. — Kongebreve til de norske lensmænd om lensindtægternes nedsendelse til rentekammeret 1647 6/11: N. R. R. VIII, 584-86; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 326 f.); jvf. Chr. IV. til H. S. 1647 15/11, N. R. R. VIII, 586 f. — Ulfeldt i audiens 1647 7/11: Vedel Simonsen: Jørgen Brahe 89. — Svigersønnernes skrivelse til Chr. IV. 1647 9/11 (orig. i Corf. Ulfeldts haand): Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A. Sml. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 26/11, 9/12, Stegeborgsaml., S. R. A., og Hennequin til Mazarin Kbh. 1647 30/11, Johnsen: Franske Arkivstudier 131 f. (her fejlagtigt dateret »3 janvier«). — Chr. Thomesen havde i brev til Chr. IV. 1647 24/10 (konc.) stillet et forlig i udsigt mellem Corf. Ulfeldt og H. S., naar den sidste kom til Kbh. Forsk. vedr. Rigsr. og Stænder, Pap., 1641-48, R. A.

92. Adelenes krav om bevarelse af det gamle forhold mellem Danmark og Norge: Erslev III, 418 f. (1647 10/11). — Rigsraadet indlæg til Chr. IV. 1647 11/11 mod ændringer i lensvæsenet og rostjenerne m. m.: sst. 439. Landkommisærerne til rigsraadet 1647 12/11: sst. 419-21. Raadets indlæg fremkom som svar paa de i kongens skrivelse 1647 9/11 fremsatte krav om penge til ryttere og til hofetaten, med henvisning til, at raaderne for deres tjeneste nød kronens len. Egenh. Br. VI, 349 f. — Rigsraadet ny indlæg af 1647 16/11: Erslev III, 440-43. Jvf. Chr. IV. til rigsraadet 1647 11/11, 13/11, 18/11, 19/11, Egenh. Br. VI, 35-53; til Chr. Thomesen 1647 14/11, nov., sst. 351 f., 354. — Kongens generalkvittering for Corf. Ulfeldts embedsførelse 1647 18/11: afskr. i C. F. Allens Saml., Afd. I, nr. 23, K. B. — Raadets intercession for Kirsten Munk 1647 11/11, Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; jvf. L. Holberg: Dannemarks Riges Historie II, 1856, 605; Erslev III, 416; Birket Smith I, LX-LXI. — Ulfeldt begyndte 20/11 atter at medunderskrive rigsraadet indlæg. Erslev III, 444
- 92-93. 1647 skrev Chr. IV. til Corf. Ulfeldt og bad ham, rigsmarsken, rigsdmiralen og statholderen i Norge om at komme til ham paa Rosenborg, »naar dag er«, da han havde noget at tale med dem om, »som mig macht paligger«. Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A. — Chr. IV.s erklæring 1647 23/11: Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A. (orig., conc. af Chr. Thomesen, dat. 22/11); jvf. Slange 1458 f. — Rigsraadet til landkommisærerne 1647 23/11: Erslev III, 432 f. — Rostjenerne: missive til lensmændene 1647 24/11, Sj. T. XXIX, 286; jvf. Egenh. Br. VI, 359, n. 2. — Landkommisærernes krav om alliance med Generalstaterne: deres skrivelse til rigsraadet 1647 12/11, Erslev III, 420. — Raadets skrivelse af 1647 20/11, der bl. a. erklærede: »Vi tør aldielis intede
- rade eller samtycke, at i sted for sedvanlig gamel rostieniste af indfødde danske folck nogen fremmede mercenarii eller leisvenne landed til besvering och fahre skulle os paaføris«, blev ikke overleveret kongen, »efterdi hans mt. det afstod efter det svar, som landt commissarene bekom«. Erslev III, 443 f. Den er altsaa holdt tilbage fra 20. til 23. nov., under de fortsatte forhandlinger med kongen. — Udsættelse af valgrigsdagen: Chr. IV. til rigsraadet 1647 13/11, Egenh. Br. VI, 350 f.; rigsraadet til Chr. IV. 1647 15/11, Erslev III, 440, jvf. 415; Sj. T. XXIX, 287-89; Kbh.s Dipl. I, 661-63; N. R. R. VIII, 593. — Rigsmarsk Anders Billes betænkning om forsvarsudgifterne 1647 22/11: Dsk. Mag. 5. rk. III, 1893-97, 287 f.; jvf. Rockstroh I, 188-91.
93. Hørsholm len: Birket Smith I, 162, LXI. — Privilegierne til H. S.s norske godser: N. R. R. VIII, 594-96. — Malte Sehesteds og Ove Bielkes forlener: sst. 609 (Chr. IV. til H. S. 1648 10/1). H. S.s svoger Jørgen Seefeld til Visborg fik samtidig Agdesiden: sst. — I dec. 1647 fik Johan Garmann ordre til af norske toldpenge, der skulde indleveres paa rentekammeret, at tilbageholde 4000 rdl., som H. S. havde lovet sin søstersøn Peder Juel (til dækning af hans løn som resident i Stockholm), og til at betale Gabriel og Selio Marselis for to til kongens tjeneste byggede fregatter af den norske kontribution. Ordre til Joh. Garmann 1647 13/12, 22/12, underskrevne af Corf. Ulfeldt, Kopibog over Chr. IV.s og Corf. Ulfeldts Missiver 1645-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. 1647 20/12 gav Corf. Ulfeldt anvisning paa, at H. S. skulde have betaling for det af ham efter kongens befaling byggede skib »Hannibal«, taxeret til 29.450 rdl., af de norske kontributioner. Kanc., Krig 14 a 2, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. — Drøftelse i det svenske rigsraad om hertug Frederik og H. S.:

- Sv. riksrådets prot. XII, 1909, 258 (1648 7/1).
- 93-94. Dureel om H. S.: Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 3/12, 9/12, Stegeborgsaml., S. R. A. H. S. og Christiane kom til Frederiksborg juleaften 1647. 29/12 var han censor ved kongens og Vibeke Kruses søn Ulrik Chr. Gyldenløves examination: Hindsholms Dagbog, 1779, 20-22. — Chr. IV.s sidste reformplaner: Chr. IV. [til Corf. Ulfeldt] Frederiksborg 1648 4/1, 10/1, Chr. IV.s utrykte Breve til C. Ulfeldt, R. A. (den sidstnævnte skriv. er efter en fra orig. noget afvigende afskrift tr. Egenh. Br. VI, 358-60). — 1648 3/2 passerende H. S. Helsingør paa rejse til Norge: Johnsen: H. S. 174.
94. Corf. Ulfeldts styre: Fridericia: Adelsv. 8. 1648 10/4 og 28/4 fik H. S. ordre til af de norske kontributioner at betale fordringer paa i alt 57.000 rdl., som Laurids Ulfeldt, rigshofmesterens broder, havde paa prins Chr. og Chr. IV. Kopibog over Chr. IV.s og Corf. Ulfeldts Missiver 1645-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. I følge fortegnelse over assignationer, udgivne af H. S. 1648 16/3, 19/3 og 20/3 af kontributionerne for 1648 1/5 - 1649 1/5, ydedes der bl. a. kansler Chr. Thomesen 4000 rdl., Hans Lindenov 3500 rdl., Ebbe Ulfeldt 2500 rdl., Selio Marselis 42.104 rdl. General-krigskommis. Regnskaber 1646 III c, Kopibog, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. — H. S., rigsraadet og Fru Kirstens ægteskab: Vald. Chr. og Corf. Ulfeldt til rigsraadet Kbh. 1648 26/3; rigsraadet til Vald. Chr. og Corf. Ulfeldt 1648 13/4 (ikke medunderskrevet af H. S.); svigersønnerne til rigsraadet 1648 13/4 (skrevet af H. S. og underskr. af Kirsten Munk, Vald. Chr., Corf. Ulfeldt, H. S. og Hans Lindenov); rigsraadets erklæring om ægteskabet 1648 18/4, Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; adelens fuldmægtiges begæring til rigsraadet at fremme valget 1648 17/4, Sjæll. Landkommissærers Arkiv, Pap., 1638-49, R. A.; Birket Smith I, 172-76; Fridericia: Adelsv. 14 f.; jvf. C. Molbech i HT III, 1842, 375 ff. — H. S. kom til Kbh. 1648 5/4: Hennequin til d'Avaugour og Servien 1648 18/4 n. st., Johnsen: Franske Arkivstudier 136. Hennequin udtaler i samme brev den opfattelse, at spændingsforholdet mellem H. S. og Ulfeldt kun tilsyneladende var forbi. — 1648 5/3 var hertug Frederik kommet til hovedstaden: Dsk. Mag. 5. rk. II, 1889-92, 363.
95. H. S. og hert. Frederik: ovenf. s. 5, 43, 45. Hert. Frederik og Karen Sehested: hans brev til »Kiere Karen Sehestedt Lille ... Datum Nienhus den 9. april 1635«, Nye dsk. Mag. II, 1806, 8. — Hert. Frederik (III.) og hans raadgivere: Fridericia: Adelsv. 9 ff.; Fabricius: Kongeloven (reg. under Fred. III.); Statsomv. (do.); mine biografier af Gabel, Lente, Reinkingk og Sophie Amalie i DBL. — Leonora Christina og Sophie Amalie: Birket Smith I, 168 ff., 178 ff. o. fl. st.; Fridericia: Adelsv. 32. — Hert. Frederik og den danske adel: ovenf. s. 89, note, 89-90, note; Fridericia: Adelsv. 10, Kildehenvisn. IV-V; Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1647 26/11, 9/12, Stegeborgsaml., S. R. A. — Hertug Frederik og Corf. Ulfeldt: Fridericia: Adelsv. 12 ff., 17, 32, 106 f.; Birket Smith I, 168 f., 177 f., LXIV-LXVIII; Dureel til Ax. Oxenstierna 1647 22/10, Brev till Ax. Ox., S. R. A. (Ulfeldt og hans »anhang« hertugens hovedmodstandere i rigsraadet); til pfalzgreve Karl Gustav 1647 10/9, 1648 14/4 (bitre tvister mellem hertugen og rigshofmesteren), Stegeborgsaml., S. R. A. — Rygter om, at Corf. Ulfeldt og andre af svigersønnepartiet havde planer om at faa grev Vald. Chr. valgt til konge: Birket Smith I, LXVII; Mémoires de ce qui s'est passé en Suède et aux provinces voisines depuis l'année 1645 jusques au l'année 1685 ... Tirez des des-

ved middagstid s. d. paa hans bopæl, »l'Hotel de Tholose, rue St. Thomas du Louvre«, for at spise og drøfte statsforretninger med rigsskatmesteren, af H. S.s franske valet de pied Le Piccard, der bragte budskabet om sin herres død. H. S. var kl. 9-10 morgen kørt ud i sin vogn, ledsaget af Le Piccard, »pour aller prendre l'air dans un jardin à Passy au bout de cours de cette ville«. Under turen (en se promenant) havde han faaet et ildebefindende og var blevet nødt til at lægge sig paa en seng i »la première chambre« i et hus, tilhørende Sieur Aubert, »concierge de la basse cour du Louvre«. Her ramtes han af et apoplektisk slag. La Piccard tilkaldte dr. Guy Patin — Frankrigs berømteste læge — som tidligere havde behandlet H. S. Han kom ufortøvet til stede sammen med en kirurg, men ved deres ankomst havde H. S. udaandet. Efter i overværelse af de førnævnte medunderskrivere at have forseglet den afdødes »cabinet« begav Giøe og Petkum sig til dødsstedet, hvor de fandt H. S.s lig »avec Son ordre de l'Elephant« paa brystet. I Giøes vogn førtes liget til residentens hotel i Faubourg St. Germain. T. K. U. A., Frankrig B, 1666, Gesandt-Relationer fra M. Giøe, R. A.; delvis gengivet Dsk. Mag. 3. rk. I, 318. I et brev til C. Biermann, Paris 1666 14/9 (24/9) fortæller Paulmyer, at H. S. d. 11. og 12. havde haft langvarige forhandlinger med Lionne og om Aftenen d. 12. havde arbejdet til midnat med Paulmyer for at udarbejde sin ugerelation til Fr. III. Om morgenen d. 13. tilbragte han to morgentimer med Giøe for at informere ham om det med Lionne forhandlede. Han kørte derpaa, for at udfylde tiden til middagstævnet med de to diplomater, »au bout du cours prendre l'air dans le jardin d'un officier de ches le roy, qu'il cognoissoit; mais peine y fut il arriué, qu'il fut surpris d'une apoplexie qui l'emporta en vn demi quart d'heure,

quelque secours qu'on luy pust donner«. T. K. U. A., Frankrig B, 1665-66, Relationer fra Paulmeyer etc., R. A., tr. Th. S. II, 442-45, refereret Dsk. Mag. 3. rk. I, 317. Nært overensstemmende med residenternes erklæring og Paulmyers skildring er Lionnes korfattede beretning i brev til Terlon 1666 24/9 n. st.: H. S. »deuoit donner disner a des amys et estoit allé le matin a passi a la maison d'un M. Haubert et en descendant de carrose Il commença a se troubler et Il ny eut presque pas le temps de le porter sur un licit quil auoit desia expiré...« A. aff. etr., Dan. XIII, fol. 242.

Efter en skildring af den afdødes rastløse flid og af Ludvig XIV.s og Lionnes tilkendegivelser af sorg i anledning af dødsfaldet fortæller Paulmyer i nævnte brev: »Vouz auez, monsieur, cogneu madame Mouat, femme d'un tailleur de son exce., dans le logis duquel il auoit logé quelque temps; a la nouvelle qu'elle apprist de cette mort jnopinée, elle fut si surprise de tristesse, qu'elle en tomba en pamoison, ce qui ayant esté suiuy de conuulsions, elle expira deux heures apres«. Th. S. l. c. 43. Giøe og Petkum henviser i deres breve til Fr. III. og Biermann 1666 14/9 (24/9) m. h. t. dødsfaldet til den 13/9 optagne procès-verbal (se ovenf.); i sit brev til Biermann skriver Petkum: »Une femme, qui ne demeure qu'a quatre pas de moy, ou il auoit logé et au mary de laquelle il doit 6000 livres, s'affligea de sa mort, ou eut peur de perdre son argent, vient de nous trouver au logis du defunct, pour se laisser consoler qu'on auroit soing d'elle, et ainsi retourna assez satisfaicte chez elle, ou 2 heures apres le laquay, qui l'auoit veu morir, luy va conter en pleurant les circonstances de la mort de son maistre, sur quoy cette femme tomba par terre et en des conuulsions, dont elle mourût hier au soir. Voila deux estranges morts en un

- valgbrev 1648 28/4, Hyldinger 109, 3, R. A.; jvf. Fridericia: Adelsv. Kildehenvisn. VII, n. 38; Aschehoug 361. — H. S. og Hans Svane: ovenf. s. 4; Generalkommissærernes Overslag over Norges Gæld 1648 maj, Reg. 89 b, fasc. 22, exc. i Add. 840, 4to, K. B. Sst. omtales laan af Verner Klouman og Henrik Müller. Om denne og Joachim Irgens se ovenf. s. 26, 69, 70 med noter. — Saltforhandlingen med københavnske borgere: ovenfor s. 60-61.
99. H. S.s memorial til rigsrådet 1648 11/5: Kanc., Realavd. 5, Betænkninger, Rapporter, Memorialer m. m. b, 1646-1693, 3. b, nr. 27, N. R. A. (egenh. underskr. af H. S. og med hans egenh. anmærkninger; tr. efter en afskrift Th. S. II, 58-89, jvf. 23 f.). En afskrift af et kortere udat. udkast til denne memorial med anmærkninger af H. S. findes i Kanc., Realavd. 5 etc. nr. 25, N. R. A. I en »Kort wnderretning belagende Norriges Riges og dessen undersaters itzige tilstand« (egenh. signeret af H. S., sst., tr. Th. S. II, 89-92) søgte han samtidig at vise, hvorledes alle stænder i Norge havde haft fordel af hans forvaltning. — 1648 5/6 fik H. S. og Jens Bielke brev om sammen med lagmændene i Christiania og Skien at forfatte en erklæring om »den norske Lovs forklaring«. N. R. R. IX, 23.
- 99-100. De norske forsvarsudgifters nedsettelse: H. S. til generalkommissærerne, Engelsviken 1648 22/3, med vedlagt fortegnelse, dat. 21/3, om hvad der af kontributionen for 1648 1/5-1649 1/5 ved ordrer af 16/3, 19/3 og 20/3 var assigneret forskellige statskreditorer, i alt 98.960 rdl. Tilbage blev herefter af lene-nes skatter kun 15.111 rdl. H. S. erklærede, at han til dækning af egne fordringer var nødt til at anmode om nogen forstrækning af kontributionen for 1649-50. Kanc., Realavd. 5, Betænkninger etc. 3, b, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. Sml. Th. S. II, 89 ff.; Fridericia: Adelsv. 18, Kildehenvisn. VI, n. 35. — Finansforholdene i almindelighed: Fridericia: a. a. 29 f., 189 ff. — H. S.s forhandlinger med rigsrådet om den norske gæld, udgifternes nedsættelse og udlæg af krongods: Th. S. II, 76 f., 79 f.; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 234-36); overslag over den norske gæld med H. S.s bemærkninger (maj 1648), Kanc., Realavd. 5, Betænkninger etc. 3, b, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. 100-01. Chr. IV. om krongodsudlæg: ovenf. s. 94. — Krongodsafhændelserne i Sverige og de derved anlagte økonomiske synspunkter: Heckscher I, 2. bk., 281 ff. — Krongodsudlæg i Norge: N. N. R. IX, 18 f., 20, 25 f., 183 f.; H. S. til Iver Krabbe 1648 27/6; til hovedlensmændene 1648 1/7; til Sigvard Gabrielsen Akeleye 1648 11/7, 12/7, Reg. 89 b, fasc. 19; til rigsrådet u. dat., Reg. 89 b, fasc. 25, N. R. A., exc. i Add. 840, 4to, K. B.; jvf. Fridericia: Adelsv. 30 f., Kildehenvisn. VIII, n. 53. — Krongodsudlæg i Danmark: Antegnelse og forslag af rigsrådet, hvor mange tdr. hartkorn af lenene »sig kan bedrage« til gældens aflæggelse, 1648 maj, Langebeks Diplomatarium, Danmark, R. A.; missive til en del lensmænd om at sælge gods fra kronen, 1648 16/6 (kopi), Register og Tegnelser for Rigsraadet XXX, 60 f., R. A.; missive til Otte Thott og Joachim Gersdorff m. l. om at taxere det udlagte jordegods, 1648 19/6, sst. 62-64; rigsrådets erklæring ang. kongens og hans efterkommeres ret til køb af adelsgods, 1648 30/6 (ikke medunderskrevet af H. S.), Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A., jvf. Reg. og Tegn. for Rigsraadet XXX, 52 (udat. konc.); erklæringer ang. gældens afbetaling af adelens fuldmægtige 1650 22/6, af gejstlighedens fuldmægtige 1650 2/6, af borgerstandens fuldmægtige 1650 23/6, Dsk. Kanc., Erklæringer og Betænkninger, afgivne af Rigets Raad og Stænder 1648-60, R. A.; erklæringer om samme sag af Universi-

- tetets professorer 1650 29/6, af gejstligheden og borgerstanden 1650 29/6, af det fynske Borgerskab 1650 29/6, af borgmestre og raad i Kbh. 1650 30/6, af nogle adelige 1650 1/7, af den skaanske borgerstand 1650 5/7, af Jørgen Rosenkrantz, u. dat., Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; Fridericia: Adelsv. 31, 128 ff.; Fabricius i Schultz Danmarks-historie III, 288.
101. Brev til H. S. om at aftakke officerer og ryttere 1648 15/6 (ikke medunderskrevet af ham selv): N. R. R. IX, 26 f., jvf. 133, 183. I et indlæg til rigsraadet af 1648 15/6, hvori han anmodede om dets skriftlige resolution vedr. forskellige norske godsudlæg, hans egen fordring og Ove Gieddes, Iver Krabbes og Henrik Rantzaus fordringer, nedsættelse af skatten i Bahus og Akerhus len m. m., begærede han bl. a. at vide, til hvem de for udlagt gods indkomne midler skulde leveres og mod hvis kvittering. Om aftakningen af officererne og om lensordningens tilbageførelse til tilstanden 1645 ønskede han udtrykkelig skriftlig ordre af raadet. Dsk. Kanc., Indlæg til Register og Tegnelser samt henlagte Sager, R. A. — Om aftakningen se i øvrigt: H. S. til Iver Krabbe 1648 26/6; til Jørgen Bielke 1648 5/7; til generalkommissærerne 1648 5/7, Reg. 89 b, fasc. 19, N. R. A., exc. i Add. 840, 4to, K. B. — Ved breve af 1648 28/5 til H. S. og lensmændene i Norge beordredes kommissarietolden sendt til de skaanske landkommissærer. N. R. R. IX, 16.
101. Udskrivelse af hyldingsdag i Christiania: N. R. R. IX, 11 f. (1648 9/5), jvf. 137. — H. S. og den norske adel: Memorial til rigsraadet 1648 11/5 (§ 16), Th. S. II, 65. De fleste lensmænd i Norge var til stede paa valgrigsdagen i Kbh., jvf. Th. S. II, 87 (§ 47). I følge Dureels brev til pfalzgreve Karl Gustav 1647 3/12 (Stegeborgsaml., S. R. A.) beskyldtes H. S. for at »hafwa mechta plåghat och beskattadt så wäl lensmän-
nen som bönderne i Norie«. I foraaet 1648 var der rygtet om, at Norge vilde gøre sig til republik og give sig under svensk protektion. Se brev fra den venezianske gesandt ved den westfalske fredskongres Contarini til Nani 1648 21/4, Nord. tidskr. f. politik, ekonomi och litteratur, 2. årg., 1867, 441; Chanut til Brienne Stockholm 1648 9/5, Fridericia: Adelsv. VIII, n. 56. — Naar H. S. ikke gjorde skridt til at udføre den kgl. ordre af 1647 8/8 om at formaa den norske adel til tilsvarende bevillinger som den danske og forhandle med alle stænder om bevilling af forskellige ny afgifter, var aarsagen uden tvivl, at han var bange for heftig modstand i kredse, hvor han plejede at søge støtte. Jvf. ovenf. s. 90. — Bøndernes klager og H. S.s bestræbelser for at dæmpe dem: se bl. a. almuebesværinger fra Buskerud, Aker og Follo, Hedemarken, Gudbrandsdalen, Christians amt og Lier præstegaard i Bragernes fogderi fra tiden 1648 18/2-28/10, Statholdersk. Arkiv, pk. 8, N. R. A.; H. S. til fogederne i Akershus len 1648 6/2, 21/2, 3/7; til Jens Bielke 1648 3/7; til oberst Georg Reichwein 1648 22/2, sst.; hans egenh. resolutioner og paategninger paa indkomne klager, sst.; H. S. til lensmændene i Norge 1648 26/6, 22/7; til lagmændene i Tønsberg og Skien 1648 12/7; til sorenskriver Hans Pedersen Moss 1648 23/7; »de Rebellische Bønder udi Jens Bierrings Fogderi« 1648 24/7; til almuen i Oplandene 1648 25/7, H. S.s Kopibog 1648 juni-nov., N. R. A., exc. i Add. 840, 4to., K. B.; Y. Nielsen i NHT I, 1871, 29-32; Th. S. I, 123-31; Y. Nielsen: Jens Bjelke 364; Saml. V, 485-89; N. R. R. IX, 27, 153 f.; Medd. fra det norske Rigsarkiv II, 1903, 165-72; Johnsen: De n. stænder 249; samme: H. S. 117, 119; Fridericia: Adelsv. 33, Kildehenvisn. VII. — 1648 26/5 fik lensmændene nordenfjelds breve ang. de gaarde, som var sat til for høj skat og landskyld. N. R. R.

- IX, 15. — H. S. til rigsraadet 1648 15/6 (se ovenfor) (om skattnedsættelse i Akershus og Bahus len). — H. S.s hjemrejse til Norge: Hennequin til Servien 1648 4/7 n. st., Johnsen: Franske Arkivstudier 139.
- 101-02. Kongeparrets ophold paa Akershus (1648 13/8 - 2/9) og hyldingshøjtideligheden (24/8): J. L. Wolf: *Norrigia illustrata etc.*, 1651, 139 ff.; Saml. I, 17-22; NHT I, 1871, 33-52; HT 3. rk. III, 1863-64, 540; Th. S. I, 131 ff.; Medd. fra det norske Rigsarkiv II, 1903, 72-79; Johnsen: De n. stænder 251-56; Bull II, 168-72; Fridericia: *Adelsv.* 33 f.; Steen V, 103 ff.; H. S. til Witte Kindhus og Johan Garmann 1648 10/7, Generalkrigskommiss. Regnskaber 1646 III c, Kopibog over Chr. IV.s og Corf. Ulfeldts Missiver 1645-49, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B.; Rentekammerets Kvitteringer for Udgifter til Hyldingen 1650 26/3, Kvitteringer til H. S., N. R. A., exc. sst. — Naar H. S. under sit ophold i Kbh. 1648 16/4 og især 18/5 modtog meget store forsyninger af rhinsk-, spansk- og franskvin, var aarsagen uden tvivl den forestaaende hyldingshøjtidelighed i Christiania, hvor der bl. a. paa hyldingsdagen 24/8 afholdtes et festmaal for 1000 indbudte paa slottet, raadhuset og i to nærliggende borgerhuse. »Regestering paa Wiin-Accise-Sedeler« 1648-49, Toldregnskaber, København, Brudstykke af Toldregnskabet 1648-52, R. A. Allerede 1648 21/4 havde H. S. faaet ordre til at træffe forberedelser til Fr. III.s hyldning i Norge. Kopibog over Chr. IV.s og Corf. Ulfeldts Missiver 1645-49, exc. i Add. 836, 4to, K. B. Der er da næppe grund til, som Fabricius i *Schultz Danmarks Historie III*, 277 f. gør det, at forarges over, at en enkelt mand kunde have et saa stort vinforbrug. — Bønskrifter og klager: se bl. a. besværinger fra almuen i Solør, Chria 1648 21/8, og Stange sogn paa Hedemarken, Chria 1648 26/8 (begge stiledede til kongen), Statholdersk. Arkiv, pk. 8, N. R. A. Ved den første skrivelser klager over skatter og andre byrder under krigen og senere har H. S. egenhændigt skrevet i marginen: »Dette er altsammen effter Kongelige Mayestets salig høylofflig ihukommelse vdgangne breffwe och er aff fogden gjortt regenskab for som paa behdre steder kand erfahris; och icke sømmer almuen att beswerge sig offwer, medens dersom dee kunde bewiise fogden att haffwe oppeboret mere end hans Mayestets breffwe melder, daa deromb att gaaes«. I hans egh. resolution paa Stange-klagerne hedder det bl. a.: »Denne supplication haffwer aldrig før udj dag wærett for mig dend 27. Octobr. 1648. Mens alle miine swar aff Kongelige Mayestett nadigst confirmerede ere disse forskreffne oord gemæss och ere forleden paa Hammer effter almuens erklæring acceptered«. Sst. Se i øvrigt Johnsen: De n. stænder 263; N. R. R. IX, 153 f.; Steen V, 108 f.; H. S. til Akershus lens underliggende lensmænd 1648 15/9, Kopibog 1648 juni-nov., N. R. A., exc. i Add. 840, 4to, K. B.; ordre af 1648 27/8, H. S.s Krigsprotokol 1646-51, N. R. A., exc. sst. (ang. stridigheder mellem bønder og borgere og de indkvarterede officerer og knægter); Hennequin til Mazarin (?) Kbh. 1648 26/9; til Servien 1648 26/9, 3/10, Johnsen: Franske Arkivstudier 142-44 og exc. i Add. 845 b, K. B. Det fremgaar ikke af Hennequins breve, at han, som Fridericia i *Adelsv. Kildehenvisn. VIII*, n. 60 formoder, har meddelelserne om den mod statholderen fjendtlige stemning i Norge fra kansler Chr. Thomesen. Han nævner i det først anførte brev flere personer — aabenbart danske adelige, som har været til stede ved hyldingen — som sine hjemmelsmænd, og det er næppe sandsynligt, at kansleren over for den fremmede diplomat har kritiseret sin fætter og gamle protégé,

- saa uenig han i meget kunde være med denne. — Om afstraffelserne af bondeklagerens hovedmænd se bl. a. erklæring af Engebret Vallestad af Nes sogn (Øvre Romerike) (1649?) og erkl. af sorenskriver Niels Mus og Jacob Andersen, Vang (Hedemarken) 1649 28/4, Statholdersk. Arkiv, pk. 8, N. R. A.; H. S. til Knud Andersen, foged i Hedemarken, Akershus 1648 20/9, sst.
102. De gejstlige og borgerlige deputeredes tilkendegivelser til gunst for kongens arveret: Johnsen: De n. stænder 261 f. (hvor hyldingsbrevet fejlagtigt er dat. 24/4 i st. f. 24/8 1648); NHT I, 1871, 49-51.
- 102-04. Chr. Thomesens udtalelse: Afskrift af Jacob Langebek med dennes paategning: »Af Canseller Christ. Thom. Sehesteds egenhændige Concept uden paa skrevet: Mit Concept paa huis i Norge til Hyllningen bleff proponeret. Ex Archiv. Rosenholm. 1762. 1648«, Langebeks Diplomatarium, Danmark 1648, R. A. Jens Bielkes udtalelse: Medd. fra det norske Rigsarkiv I, 1870, 268-69; jvf. Budstikken IV, 1825, 490-91. Sml. Aschehoug 361 f.; J. E. Sars: Udsigt over den norske Historie IV, 1891, 38; NHT I, 1871, 140; Fridericia: Adelsv. 33; Johnsen: De n. stænder 254 f., 262 f.; samme: H. S. 119-21; Steen V, 106 f.; Statsomv. 52, n. 132. — Om det danske kongevalgs gyldighed for Norge se: Kong Christian den Fjerdes norske Lovbog af 1604, udg. af Fr. Hallager og Fr. Brandt, 1855, 22. — I »Bibliotheca Danica« (jvf. ovenf. s. 17, note) tilskrives der Chr. Thomesen en »Ardua Disputatio, utrum Regnum Norvegiæ sit hæreditarium, vel, utrum proceres regni Danici obstricti sint ad eligendum unum ex familia Christiani IV, deinde utrum non possit jure Regni hunc vel alterum eligere, authore Christiano Thomesen, Cancellario Regio«. Suhms Nye Saml. III, 1794, 371. — Om Jens Bielke se bl. a. Y. Nielsen: Jens Bjelke; O. A. Johnsen i NBL I, 1923, 561-64; samme: De n. stænder 179-81, 254-56 o. fl. st. Bielkes intime forhold til H. S. fremgaar bl. a. af hans betænkning af 1645 17/7, Johnsen: Aktst. 455, og hans brev til H. S., Sandegaard 1646 17/6, Statholderskabets Arkiv, Indkomne Sager 1646-47, N. R. A. Jvf. N. R. R. VIII, 445.
- 104-06. »En Anonymi Consilium, givet Kong Frederik den tredie, om Arveretigheden til Norge at maintainere«, tr. Medd. fra det norske Rigsarkiv I, 1870, 274-84. Det er O. A. Johnsens fortjeneste at have set, at ingen anden end H. S. kan være skriftets ophavsmand. Johnsen: De n. stænder 284 ff.; samme: H. S. 121; jvf. Statsomv. 53 ff. L. Daae har i NHT 4. rk. IV, 1906, 192 ff. søgt at sandsynliggøre, at forf. er den i generalkommissariatet paa Akershus ansatte kaptajn Jacob Madsen, som en tid havde opholdt sig i Sverige. Dette er — skønt de svecismer, Daae har villet finde i skriftet (der kun er bevaret i senere afskrift), er ret tvivlsomme — næppe udelukket, men noget sikkert om, hvem statholderen har benyttet som pennesfører, lader sig ikke sige. Skriftets affattelsestidspunkt ligger mellem den norske hylding i aug. 1648 og indkaldelsen 1649 1/9 af et dansk stændermøde til prinsens valg. At det tilraader at give den norske adel privilegier i lighed med den danske, kunde tyde paa, at det er blevet til før privilegiebrevet til den norske adel af 1649 1/1 (N. R. R. IX, 260 ff.), der i væsentlige henseender sidestillede den norske adel med den danske. Et løfte herom afgav dog Fr. III. allerede 1648 31/8 under sit besøg paa Akershus (sst. 151 ff.). Stammer skriftet fra selve hyldingsmødets dage?
107. Adelsprivilegierne: Dske Mag. III, 368-76; Budstikken IV, 1825, 762-72; N. R. R. IX, 128-32, 151-53, 260-63. Sml. Fridericia: Adelsv. 33 f.; Johnsen: De n. stænder 257-61. — Skydsfærden: se ovenf. s. 71. — 1649 11/1 fik H. S.

- befaling til at forskrive adelen i Norge og »med lemfældighed disponere den til at give, hvad adelen i Danmark 1647 har givet«. N. R. R. IX, 290 f. Jvf. ovenf. s. 90, 101.
107. Statholderinstruxen 1648 19/8: N. R. R. IX, 48 f.; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 242 ff.). — H. S.s mageskifter, det til ham udlagte gods og de to orlogsskibe: N. R. R. IX, 94-96, 135-44, 158. Om skibene jvf. H. S.s memorial til rigsraadet 1648 11/5, Th. S. II, 68 f. (§ 20), og hans skrivelse til rigsraadet 1648 15/6 (se ovenf. s. 101, note). — Begunstigelserne til de nævnte og andre norske byer og til Hans Eggertsen og Fred. Bojesen: ovenf. s. 86-87, note og N. R. R. IX, 52-57, 70-73, 77, 87, 100, 112. — Skattnedsættelser: sst. 77, 104-12, 115 f., 122. — Forordn. om afholdelse af »ting og stævne«: sst. 150. — Defensionsskibene: N. R. R. IX, 158. Jvf. H. S.s memorial til rigsraadet 1648 11/5, Th. S. II, 63 (§ 11), og ovenf. s. 68.
- 107-08. Forbud mod »ufunderede klager« m. m. 1649 1/1: N. R. R. IX, 271 f., jvf. 223 f. — Skattnedsættelse (1649 2/1): sst. 272-84. Norske forleningsbreve 1648 30/12: sst. 226-59. — Personforandringerne i generalkommissariatet: Kongebrev til H. S. 1648 31/8, 13/12; aab. brev 1649 1/1: sst. 157, 171 f., 266 f.; erklæring af Jacob Ulfeldt og Peder Vibe 1648 14/9 om i følge kongens ordre at forrette kommissærhvervet til 1649 31/5, dog saaledes at Peder Vibe opholdt sig som rentemester i Kbh. og tog sig af generalkommissærregnskaberne forklaring i renteriet, H. S.s Kopibog 1648 juni-nov., Reg. 89 b, fasc. 19, N. R. A., exc. i Add. 840, K. B. Jac. Ulfeldt bad sig i en skrivelse af s. d. (sst.) fritaget for kommissærstillingen, men vedblev dog at virke til ind i 1649 (Medd. fra det norske Rigsarkiv II, 1903, 89 ff.). Om Willum Mechlenburg se NBL IX, 1939, 121-24. — Privilegier for H. S.s godser: N. R. R. IX, 284-86. — Kroningsfestlighederne: J. L. Wolf: Encomion Regni Daniæ, d. e. Danmarckes Riges Lof«, 1654, 305 ff.; Suhms Nye Saml. I, 1792, 318 f.; Fridericia: Adelsv. 106; M. Dureel til dronn. Christina 1648 30/11, Danica, S. R. A. — Forleningsbrevet: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 332). — Fr. III. og H. S. paa Frederiksborg: M. Dureel til Ax. Oxenstierna 1649 19/1, 2/2, Brev till Ax. Ox., S. R. A.; til pfalzgreve Karl Gustav 1649 5/1, 27/1, Becker I, 11, 13; Hennequin til Servien 1649 23/1, exc. i Add. 845, 4to, K. B.; Hindsholms Dagbog, 1779, 36, jvf. 37 (1649 20/1). — Peder Vibe om H. S.: P. Vibe til Peder Juel 1649 11/1, Dsk. Mag. 5. rk. II, 1889-92, 366.
- 108-09. H. S. til Corf. Ulfeldt Akershus 1648 23/9 (tyisk afskrift fra 18. aarh.): Privatarkiver, Corf. Ulfeldt, R. A. — Kongeparrets uvilje mod C. Ulfeldt og Leonora Christina: Birket Smith I, 180. H. S. søger at mægle: Peder Vibe til Peder Juel 1649 11/1, 1/2, Dsk. Mag. 5. rk. II, 366 f. — I følge Dureel modarbejdede under kongens ophold i Norge kansleren og raaderne Niels Trolle, Iver Vind og Gregers Krabbe rigshofmestren. Dureel til Ax. Oxenstierna 1649 8/6, Brev till Ax. Ox., S. R. A.
109. Ulfeldts finansforvaltning: Fridericia: Adelsv. 8, 29 f. — Chr. Pentz og Vald. Chr.: sst. 105 f. — De ny rigsraader: Dsk. Mag. 3. rk. IV, 1854, 18; Fridericia: a. a. 106. Om de nævntes virksomhed som landkommissærer og adelsbefuldmægtigede se Erslev II-III (personregistret). Jvf. i øvrigt deres biografier i DBL.
- 109-10. Dureels ord: D. til Ax. Oxenstierna 1649 18/5, Brev till Ax. Ox., S. R. A. — H. S.s godskøb og mageskifter i Norge under Chr. IV.: N. R. R. VIII, 469 f., 526 f., 545, 590, 594-97; IX, 5-10; Johnsen: H. S. 125-27; Th. S. II, 364; vidnesbyrd af Niels Lange, Christiania 1643 9/5, og af Vincens Bildt, Semb

- 1643 29/5, om afstaaelse af Froens savværk til H. S., Rigens Hofmesters Breve 1643-61 og udat., R. A.
- 110.-11. H. S.s fordringer paa kronen og godserhvervelser efter Chr. IV.s død: Generalkommissariatets opgørelse 1648 maj, Reg. 89 b, fasc. 22, N. R. A., og 1649 19/4, Reg. 89 b, fasc. 25, sst., exc. i Add. 840, 4to, K. B.; N. R. R. VIII, 402-04; IX, 5-10, 18 f., 20, 24-26, 94 f., 95 f., 135-44, 154 f., 185-204, 302 f., 344-52, 353-425, 428 f., 438-41, 489 f. En oversigt over H. S.s godserhvervelser er givet af Johnsen: H. S. 125-32, væsentlig paa grundlag af den af H. S. udarbejdede jordebog (nu i N. R. A.). Jvf. hermed H. S.s designation fra 1651 om hans ejendomme i Norge, Th. S. II, 356-68; Tord Pedersen I, 126-41; II, 1-29; og en række i Privatarkiver, Hannibal Sehested, R. A. bevarede tingsvidner, synsforretninger, skøder, afregninger, følgebrev m. m. 1643-50. Designationen opgiver ofte højere summer end jordebogen. — De afgiftsforhøjelser, H. S. foretog paa det til ham udlagte kronogods, belyses bl. a. ved en række erklæringer til statholder Gregers Krabbe fra forpagterne Herman Garmann, Tobias Sørensen, Søren Pedersen, Henning Hansen, Laurids Christensen, Hans Evertsen og Willum Mechlenburg 1653 20/4-16/6
- med sammenfattende oversigt, dat. Christiania 1653 18/6, Statholderskabets Arkiv, Indkomne Breve, 10, 1652-53, N. R. A. Herman Garmann mente ikke, at de stedfundne forhøjelser laa over bøndernes evne, og W. Mechlenburg synes at have næret samme opfattelse. — De H. S. tilstaaede godsejerrettigheder: N. R. R. IX, 284 f., 426-28, jvf. 441-44. Sml. H. S. til Chr. Thomesen 1649 2/1, Dsk. Kanc., Indkomne Breve, R. A. — Drammsgodset: Tord Pedersen I, 138 (cit.). — I Kbh. besad H. S. en »pladtz« paa Skarnholmen ved slottet. Kbh.s Dipl. I, 670 (1649).
- 111-12. Svenske højadeliges godserhvervelser Heckscher I, 2. bk., 314. — Tranekær gods: H. S.s memorial til rigsraadet 1648 11/5, Th. S. II, 71; F. J. West: Kronens Skøder II, 1908, 373; Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd 28.
112. H. S.s merkantilistiske motivering af sine godserhvervelser og privilegier: N. R. R. VIII, 594 f., 596 f. — Samtidig med, at H. S. 1649 23/6 erhvervede danske adelsprivilegier for sine norske godser, gav han afkald paa den nævnte toldfrihed. Sml. ovenf. s. 86-87, note og nedenf. s. 115-16 med note. H. S. om sin »vindskibelighed«: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 331). Selio Marselis: Bull II, 110 f.

VII. ANGREBENE PAA STATHOLDEREN. — KAMP OG FALD.

113. De norske bønders klager: se bl. a. N. R. R. VIII, 420 f., 423, 425 f.; IX, 66 f., 153-55; NHT I, 1871, 28 f.; Statholdersk. Extraktprot. I-II (registre under: Klage over Embedsmænd, Skat, Arbejde). Sml. ovenf. s. 85-86, note; Johnsen: H. S. 147 f. — H. S. og lensmændene: ovenf. s. 101.
114. H. S. om den danske adels angreb paa ham: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 300). — De ny raader: ovenf. s. 108-09 med note. — Peder Vibe: ovenf. s. 80; Fridericia: Adelsv. 117, Kildehenvisn. XIX; Dsk. Mag. 5. rk. II, 368 ff.; min artikel om P. V. i DBL. Om hans metoder oplyser bl. a. Dsk. Mag. 5. rk. II, 375.
114. Heinrich Rogge (Rog, Roggen): Statholdersk. Extraktprot. I (se reg. under Roggen). Hans 4 breve til Fr. III., dat. Kbh. 1649 12/1 og oversendt H. S. ved kongebrev af 1649 23/2, findes i Statholderskabets Arkiv, Indkomne Sager, 8, 1648-50, læg: Aktstykker vedkommende

H. R.s Angivelser 1649, N. R. A. Brevene indeholder kun de i teksten nævnte klager mod lagmændene Niels Hansen, Christiania, og Hans Nielsen, Frederikshald, fogderne Mikkel Pedersen, Christiania, Johan Herfurt, Kongsberg, og Niels Berntsen, Christiania, og sorenskriver i Bragernes fogderi Niels Bastiansen. H. S. beskyldes for ikke at have taget hensyn til de af H. R. indgivne suppliker. Der er ingen vidnesbyrd om, at H. R., som Johnsen: H. S. 134 siger, har angrebet statholderens dispositioner m. h. t. told, skatter og afgifter eller har medbragt klager fra almuen. H. S. henviste i sin udatt. redegørelse (i nævnte læg) til sine svar paa H. R.s suppliker (se Statholdersk. Extraktprot. l. c.), »hvored hans angivende, saa vidt mig vedkommer, straxen bevistes at være usandfærdigt«, samt til erklæringer fra de af H. R. anklagede embedsmænd og andre, med tillæg af forskellige tingsvidner. Hele dette materiale, bl. a. erklæringer fra lagmand Niels Hansen 1649 6/1, Peder Brager, lensmand paa Bragernes 1649 21/3 og almuen i Røllag præstegjæld 1641 1/10, belyser udførligt H. R.s kriminelle fortid. — H. R.s forsøg paa at bestikke H. S.: Rigens skriver Niclas Poulsens erklæring 1649 2/4 (samme læg). — Se i øvrigt N. R. R. IX, 312, 341; Johnsen: H. S. 176; Tord Pedersen I, 135, 138, n. 2. — Ogsaa ved en anden lejlighed afviste H. S. bestikelser: Statholdersk. Extraktprot. II, 279. — Om rigens skriver Niclas Poulsen, der, ligesom Johan Garmann, knyttede sig nært til H. S. og i jan. 1661 sammen med J. Garmann blev landkommissær for Norge og nov. 1671 assessor i skatkammerkollegiet, se N. R. R. IX, 310, 348, 351; X, 231 f.; XI, 24, 217, 341, 472, 515, 622; Personalhist. Tidsskrift 1. rk. V, 1884, 127, n.; Medd. fra Gehejmeark. 150, 279; Christiansen (se II, reg. under Poulsen,

Niklas); sml. nedenf. s. 417 og dette værks 2. bd.

115. H. S.s klager til Erik Krag: H. S. til Erik Kragh »Westnesgaard udi Romsdallen« 1649 7/3, Akershus 1649 27/3, Dsk. Kanc., Norske uexpederede Breve, N. R. A.; til samme u. dat. (efter 1649 6/4). Dsk. Kanc., Norske Indlæg 1638-60, N. R. A. (jvf. N. R. R. IX, 330: ordre til H. S. 1649 6/4). — I anledning af en fordring fra Gabriel Marselis for leverede varer til Bremerholm og hyldingen paa Akershus klagede H. S. i en skrivelse til statholderen paa Kbh.s slot Joachim Gersdorff 1649 29/10 paa ny over, at der i foraaret var udstedt forbud mod uden kongens ordre at foretage udbetalinger af norske indtægter, i strid med den af Chr. IV. gjorte anordning. Privatarkiver, Joachim Gersdorff, R. A.; jvf. H. S. til Fr. III. 1649 27/10, Ulfeldske Sager, fasc. 49, R. A., hvor H. S. takker for en kgl. haandskrivelse, dat. Flensborg 1649 22/10, hvori kongen »sig naadigst« havde ladet »were erindrett Marsilij sags billige forswark«. — I følge Peder Vibe til Peder Juel 1649 25/3 havde H. S. i breve til Danmark klaget over »dennem, som approcherer Kongen, formedelst att hannem scheer undertiden nogen liden Indpass ved Kongens Brefue udi hans Gouerno i Norge, huorom vider, naar Gud vil, vi kommer tilsammens.« Dsk. Mag. 5. rk. II, 370.

115-16. H. S. ankom til Helsingør 1649 10/5 og tog strax efter til Kbh. til den dér afholdte herredag. Becker I, 17. — Hans kritik af Ulfeldt, spændte forhold til de andre raader og samvær med Fr. III. paa Frederiksborg: M. Dureel til Ax. Oxenstierna 1649 25/5, 1/6, 8/6, Brev till Ax. Ox., S. R. A.; jvf. Becker I, 18-21. — Ved den slesvigske forleingsakt 1649 22/5 paa Kbh.s slot bar H. S. rigsæblet. Dsk. Saml. 2. rk. II, 65. — Toldfriheden for Strømsø, H. S.s adelsprivilegier, gældsopgørelse: N. R. R. IX,

426-30, jvf. 425 f.; Budstikken IV, 1825, 461 ff.; Saml. III, 196; Tord Pedersen I, 135; Johnsen: H. S. 126, 129 Jvf. ovenf. s. 86-87, note, 112. Paa en vidimeret kopi af Chr. IV.s privilegier for Strømsø af 1647 27/12 har H. S. skrevet, at han af egen fri vilje gav afkald paa den tilstaaede toldfrihed, »som jeg ej heller nogen tid fra første begyndelse har villet tilstede skulde gøres brugelig, eftersom jeg godset paa begge sider Drammen langs ladestedet er raadig, hvorved kongen og kronen udi tolden for meget skulde afgaa«. Reg. 89 b, fasc. 25, N. R. A., exc. i Add. 840, 4to, K. B. — Det norske forsvar; skatten af Bergenhus len: N. R. R. IX, 430 f., 435; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 264 f.).

116. Instruxen for W. Mechlenburg og Johan Garmann: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 260-64); jvf. N. N. R. IX, 266 f. (aab. breve om de to mænds ansættelse 1649 1/1); Medd. fra det norske Rigsarkiv II. 1903, 89-91. — Forhandlingerne om forsvarets ordning og landkommissærerne: Adelsv. 118 ff., 180 ff.; Rockstroh I. 196 ff. — Raadsdrøftelserne 1649 juli 6.-9.; Anders Billes kritik: Dsk. Mag. 3. rk. IV, 3-5. Drøftelserne var fremkaldt ved kongens skrivelse af 1649 15/5, hvori han bad rigsraadet overveje midlerne til at betale rigets gæld. Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; jvf. raadets svar 1646 7/7, sst. — Anthony Knipe generaltoldforvalter i Norge: N. N. R. IX, 450-62, 467; jvf. X, 66, 102 f.; Becker I, 30, 32, 34, 40; Norske Magazin II, 1865, 371; Personalhistorisk Tidsskr. 2. rk. I, 1886, 25; Fridericia: Adelsv. 122, Kildehenvisn. XX, n. 39 og 47; H. Almquist I, (se reg. i II under Knipe, Anthony); DBL (Bricka) IX, 429; NBL VII, 1926, 431. Dureel skrev 1650 12/4 til Ax. Oxenstierna (Brev till Ax. Ox., S. R. A.), at rigsraadet brugte Knipe, »ett olycksamt instrumentum«, til »att chocqvera och anfalla Rikshoff[mesta-

ren] och Hanniball, och när det ähr skeedt, slå för hufvudet eller låta löpan«. — 1650 anbefalede rigsraadet ansættelse af en generaltoldforvalter ogsaa i Danmark, »som udi Norrie«. Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A. — I følge brev fra Schütz til pfalzgrev Karl Gustav, Hamburg 1650 2/8 (Stegeborgsaml., S. R. A.) modarbejdede H. S. energisk Knipe over for kongen og rigsraadet. — Allerede 1649 20/3 havde H. S. faaet ordre til at afskaffe generalvisitørembedet, da det efter de med Generalstaterne sluttede »pacta« ansaas for unødvendigt. N. R. R. IX, 324. 10/8 s. a. befaledes det ham at afskedige alle toldskrivere og lade alle toldkisters indhold gøre op. Sst. 466 f. 1649 29/11 fik Johan Garmann ordre til at optage alle toldkisters penge i Akershus, Bahus og en række andre len og føre dem til rentekammeret. N. R. R. IX, 40. Tilsvarende ordrer 1650 29/3, 22/8, 5/11; 1651 24/4, 24/10, sst. X, 40 f., 97, 127 f., 201 f., 316. — Forordn. 1649 30/7 om trafikerende i Norge etc., N. N. R. IX, 459-61. — Ordre til H. S. og de andre lensmænd i Norge 1649 10/8: N. R. R. IX, 467.

116-18. Raadsforhandlingerne om forsvarsbudgettet 1649 aug.-sept.: Dsk. Mag. 3. rk. IV, 7 f., 10, 12 ff., 16, 19 f. Rigsraadsbetænkningerne 1649 23/8 (om underskrifterne se Fridericia: Adelsv. 120, XIX, n. 35), 1/9 (underskrevet af de samme), 4/9 (om afskaffelse af vartpenge og pensioner, ikke underskr. af H. S., Christoffer Urne og Frederik Reetz) Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A. Jvf. Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 267 ff.). — Pensionerne til Hans Lindenov og Ebbe Ulfeldt: Fridericia: Adelsv. XIX, n. 33. — H. S.s forsvar for sin norske forsvarsplan; forhandlingerne om denne: H. S.s memorialer 1649 31/8, 2/9; rigsraadets forslag om yderligere nedskæring af den norske hær [1649 1/9]; Fr. III. til rigsraadet 1649 2/9 (om penge til statens fornødenheder og

- extraordinært afdrag paa gælden); rigsraadets svar 1649 3/9 (medunderskr. af H. S.), Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; jvf. Dsk. Mag. 3. rk. IV, 15, 17, 19-23; Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 267-82). — Allerede 1648 29/12 havde H. S. udarbejdet et overslag med nedsatte norske forsvarsudgifter: Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 251 f., 268). — Kongens resolution 1649 6/9: Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; jvf. Medd. fra det norske Rigsarkiv II, 92-96. — Ved instrux af 1649 13/10 fik H. S. bemyndigelse til at disponere over de 60.000 rdl. N. R. R. IX, 475-80, jvf. 481-84. — Gersdorff om Fr. III. og de norske sager: J. Gersdorff til Corf. Ulfeldt 1649 1/9, Privatarkiver, Corf. Ulfeldt, R. A. — Frk. Christianes nærværelse i Kbh. fremgaar af, at hun i midten af aug. 1649 sammen med sine søstre grevinde Pentz og Hedeveg Ulfeldt deltog i prinsesse Frederikke Amalies daabshøjtidelighed. Dsk. Mag. 2. rk. II, 70.
118. Rigsraadets krav om gennemsyn af de norske generalkommissariatsregnskaber: Dets betænkning 1649 6/9 (ikke medunderskrevet af H. S., Christoffer Urne og Frederik Reetz), Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A. Kongens svar 1649 6/9: sst. H. S.s memorial 1649 2/9: sst. Jvf. Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 270); Dsk. Mag. 3. rk. IV, 20 f.; N. R. R. IX, 487, jvf. 485 f.
118. Den sjællandske adels indlæg 1649 16/10: Sjæll. Landkommissærers Arkiv, Pap., 1638-49, R. A. Jvf. Forsvarsskrift 1650 (Th. S. II, 301 ff.). — Rygter om H. S.s afskedigelse: M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1649 8/12, 14/12, Stegeborgsaml., S. R. A.; til dronn. Christina 1649 14/12, Danica, S. R. A.; jvf. Becker I, 30 f. — H. S. rigsdmiral: Becker I, 30, 36; Fridericia: Adelsv. Kildehenv. XX, n. 47. — I følge Dureel aflagde H. S. i dec. 1649 et besøg i Kbh.: Becker I, 30.
119. Fr. III. og Corf. Ulfeldt: Fridericia: Adelsv. 122-26; Birket Smith I, 188-92; Becker I, 33 ff.; C. Ulfeldt: Høyttrengende Aeris-Forsvar, imod den publicerede U-sandferdig Kiøbenhaffns Beretning, anlangende Dinæ oc Walters Sag etc., 1652, 103 f.; C. Molbech i HT III, 1842, 389 ff. I følge Dureel havde Ulfeldt i kraft af sin rigshofmesterstilling krævet, at H. S.s regnskaber forelagdes ham og derpaa, efter sædvane, af ham tilbagesendtes H. S. til erklæring. »Här till kommer, at Rickshofmestaren seer nogsamt, det är meent hans person och heela Christiani 4ti mågelagh«. M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1650 8/3, Stegeborgsaml., S. R. A. Dureel skildrer Henrik Bielke som mellemmand mellem H. S. og Ulfeldt, »som i lyka måtto äro twistiga«. Dureel til dronn. Christina 1650 31/5, Danica, S. R. A. — Grevindetitlerne og pensionerne; undersøgelse af Ebbe Ulfeldts lensstyrelse: Fridericia: Adelsv. 118, 124 f.; Birket Smith I, LXXI; Dsk. Mag. 3. rk. IV, 60, 64; N. R. R. X, 28 f. — Rigsraadets forbon for Ebbe Ulfeldt 1650 22/11 (Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.) er medunderskrevet af H. S.
- 119-20. Dureel om H. S.s og Corf. Ulfeldts stilling: D. til pfalzgreve Kalr Gustav 1650 16/2, 23/2, Becker I, 33-35. Dureel havde hørt, at kongen skulde have taget H. S. ilde op, at han havde »slaet laasene fra toldkisterne og udtaget penge deraf«. Sst. 34. Rygter om en »akkord«: Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1650 23/3, 30/3, jvf. 27/4, Becker I, 36 f., jvf. 39. — Ordren om de to skibe: N. R. R. X, 27, jvf. 43 f., 50, 94. — I maj erfarede Dureel, at H. S. var tilbudt admiralsembedet, som han dog afslog, da »han der till intet är capabell, ey heller det wesendet förstår«. D. til dronn. Christina 1650 31/5, Danica, S. R. A. Jvf. Joh. Nik. Eding til Fred. Günther, Haag 1650 21/6, exc. i Add. 843 a, 4to, K. B. Peder Vibe til Peder Juel 1650 23/5; Dsk. Mag. 5. rk. II,

371. — Dureel havde 1650 12/5 hørt et rygte om, at kongen havde forbudt kommandanten paa Kronborg efter sædvane at hilse Ulfeldt og H. S. med 9 skud. Becker I, 40. — H. S. i Kbh.: Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1650 15/6, Becker I, 41; til Ax. Oxenstierna 1650 21/6, Brev till Ax. Ox., S. R. A. (H. S. »bouffonerer sig« til naade igen); Schütz til Karl Gustav, Hamburg 1650 26/7, 2/8, Stade 1650 23/8 (efter brev fra Helsingør 1650 17/7), Stegeborgsaml., S. R. A. — I følge Dureels brev til Karl Gustav 1650 8/3 (Stegeborgsaml.) havde kongen kort før sendt sin kammertjener til Norge med brev og befaling til H. S. og generalkommissærerne om uden ophold at begive sig til Danmark. Spørgsmaalet var, tilføjer Dureel, om H. S. vilde rette sig mere efter denne end efter tidligere stævninger.
120. Det kgl. styre i Hertugdømmerne; førstefødselsretten: Fridericia: Adelsv. 103-05; Fabricius: Kongeloven 117-40; Sønderjyllands Historie III, 26 ff. — Chr. Rantzau: min biografi i DBL XIX, 1940, 107-11.
- 120-21. Hertug Christians tronfølgervalg: Fr. III. til rigsrådet 1649 22/8; rigsrådets erklæring 1649 22/8 om, at intet kan besluttes om valget uden stændernes konvokation og samtykke (2 kopier, hvoraf H. S. har medunderskrevet den ene), Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; Adelsens fuldmægtiges brev til raadet ang. den valgte tronfølger m. m. 1650 10/6, sst.; Dsk. Mag. 3. rk. IV, 6, 21, 31 f.; 4. rk. VI, 1886, 43-47; Medd. fra det norske Rigsarkiv I, 267; Nyt HT V, 1854, 392-404; Aschehoug 362-64; Fridericia: Adelsv. 118, 127 f.; Vedel Simonsen: Jørgen Brahe 94. — Sophie Amalie og Kongsberg sølvværk: Fridericia: Adelsv. 127. — Prinsens opdragelse og formynderregeringen: Rigsraadets betænkning 1650 9/8, Rigsr. Arkiv, Pap. 1646-50, A. A. (medunderskrevet af H. S.); Fr. III.s erklæringer 1650 10/8, 11/8, 1650 31/10; Corf. Ulfeldts særbetænkning 1650 3/11; rigsrådets betænkning 1650 11/11, sst.; Dsk. Mag. 3. rk. IV, 33, 49 f., 51 f., 55; 4. rk. VI, 47-55; Fridericia: Adelsv. 128; kongens resolution 1650 11/8, Sj. R. XXII, 461 f.; forordn. 1651 9/6, Secher VI, 23-26. — H. S. har medunderskrevet rigsrådets betænkning 1650 9/8 om anvendelse af indfødte mænd ved prinsens opdragelse, men ikke betænkningen af 1650 11/11 om regeringens indretning under et interregnum, muligvis fordi den ved at binde formynderregeringen til det samlede raads samtykke ved alle forlæninger gik imod kongens ønske om, at formynderregeringen skulde »disponere offuer alle officia (rigens raads undtaget) och beneficia, saawelsom rigens intrader« (Fr. III. til rigsr. 1650 31/10). — Hvilke raader, som var for tilbagesendelse af gejstlighedens og borgerstandens valgbreve, fremgaar af Dsk. Mag. 3. rk. IV, 32.
121. Hyldingen i Christiania 1656: Johnsen: De n. stænder 284-94; jvf. Statsomv. 57, n. 141.
- 121-22. Acciseforslaget: Fr. III. til kansler Chr. Thomesen 1650 22/6, Forskelligt vedr. Rigsr. og Stænder, Pap., 1649-60, R. A.; rigsrådets betænkning 1650 9/8, Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; Dsk. Mag. 3. rk. IV, 33 f., 39 f. Jvf. adelsens protest mod accise for dens medlemmer Kbh. 1651 3/7, Dsk. Canc., Erklæring og Betænkninger, afgivne af Rigets Raad og Stænder 1648-60, R. A. — Acciseforordningen 1650 august: Secher V, 639-42, 642-46. — Det københavnske borgerskabs protest: Borgerskabet til borgmestre og raad 1650 20/11, Koncepter og Indlæg til Sj. T., R. A.; borgmestre og raad til kongen 1650 20/11, Dsk. Canc., Indlæg til Registre og Tegnelse samt henlagte Sager, R. A.; borgmestre og raad til kongen 1650 25/11 (med svarpaategning af Otte Krag), Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; Dsk. Mag. 3. rk.

- IV, 46, 62 ff., 105 ff.: Fridericia: Adelsv. 133-36, Kildehenvisn. XXI; O. Nielsen III, 213 ff.; HT 3. rk. I, 1858-59, 131 ff. — Klagerne fra Helsingør og Odense fulgte efter de københavnske og er øjensynligt inspirerede af disse: Fridericia: Adelsv. Kildehenvisn. XXI, n. 62. — Om Hans Nansen se min biografi i DBL XVI, 1939, 511-16.
- 122-23. Rigsmarsk Anders Billes krav om de norske skatter: Dsk. Mag. 3. rk. IV, 44, jvf. 51. — Finansforhandlingerne i rigsrådet og de dér stillede krav: Dsk. Mag. 3. rk. IV, 35 f., 39, 43 ff. — H. S. har medunderskrevet: Rigsrådets betænkninger 1650 9/8 (2), 20/7 (om salg af det Ostindiske Kompagni), 21/7 (om Hamburgs toldprivilegier i Sundet), 10/8 (om at tilvejebringe alle de midler, som undersaaternes vilkaar kan taale), Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A. — Hans pengetilbud: Schütz til pfalzgreve Karl Gustav, Hamburg 1650 2/8 (efter brev fra Helsingør 1650 27/7), Stegeborgsaml., S. R. A.
- 123-25. H. S.s forsværsskrift 1650: Ny gkl. Saml. 1387, fol., tr. i uddrag Th. S. II, 126-348; jvf. ovenf. s. 45, note. Det er uden tvivl identisk med den »Statholderens relation j Norge, om hans regensker og hans skriftlig tjlbud, att forklare hans forretninger«, som Chr. Skeel omtaler i sin dagbog under 1650 7/8, Dsk. Mag. 3. rk. IV, 48; jvf. Fridericia: Adelsv. XX, n. 47.
123. »Stendernis Consens och tidernis fornødenhed«: Th. S. II, 189
- 123-24. »Et hovedformaal . . . skatten«: Th. S. II, 127 f., 189, jvf. 141, 197, 208, 245.
124. »Harmfuldt . . . regnskabsførelse«: Th. S. II, 300-303. — »Han henviste . . . militærudgifter«: Th. S. II, 238 ff., 253 f., 289 ff., 303 ff. — »Hans lensindtægt . . . reformere«: Th. S. II, 328-34 (citatene sst. 329,334).
- 124-25. »Ogsaa paa defensionsskibssagen . . . konservation«: Th. S. II, 200-09 (citatene sst. 208).
125. »Idet han . . . haarde«: Th. S. II, 293-300.
- 125-26. Niels Lange i Kbh.; revisionskommissionen: Johnsen: H. S. 142; M. Du-reel til dronn. Christina 1650 21/5, Danica, S. R. A. — Anders Billes angreb; vilkaarene for de norske krongodsulæg: Dsk. Mag. 3. rk. IV, 62 f.; rigsrådets skrivelse om godsudlægget 1650 22/11, Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; jvf. Fr. III. til rigsrådet 1650 18/11, sst., og Dsk. Mag. 3. rk. IV, 64 f. Baade H. S. og Corf. Ulfeldt nægtede at underskrive denne skrivelse: Dsk. Mag. l. c. 64 og Ulfeldts erklæring 1650 19/11, Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A.; jvf. Ulfeldts »Aeris-Forsuar« 45 ff. — Om godsudlægget i øvrigt se Fridericia: Adelsv. 131 f. — H. S. har medunderskrevet: Rigsrådets betænkninger 1650 15/10 (om forbud mod kornimport), 17/11 (om afskaffelse af de krongodset paa-lagte 600 ryttere), 18/11 (om fælles tøndemaal over alt i landet), 22/11 (om at lade Ebbe Ulfeldt beholde Bornholm eller tildele ham et andet len), Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A., og 1650 18/11 (om stævning til landsting), Erklæringer og Betænkninger, afgivne af Rigets Raad og Stænder 1648-60, R. A.
126. Revisionskommissionen om Niels Langes regnskaber: »Kopi af Rigens højvise Raads Relation om de norske Krigsregnskaber anno 1644 og 1645«, dat. Kbh. 1651 26/3, Dsk. Kanc., B I. 2. f., Diverse Breve, Dokumenter og Akter vedr. Sagen mod H. S. og Niels Lange etc., 1644-59, N. R. A., afskrift i Add. 836, 4to, K. B.; »Extract af Rigens Raads Relation om de norske Krigsregnskaber in annis 1644 og 1645 vedkommende nogle Particular Porsoner at svare til«, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B. Sidstnævnte aktstykke indeholder afskrifter af skrivelser til 1652 2/4, hvad der viser, at undersøgelsen er fortsat i alt fald til dette tidspunkt. Jvf. Johnsen: H. S. 144-46; Fridericia: Adelsv.

- 137, XXI, n. 65. — De af Fridericia i Add. 836, 4to, nævnte pakker: Niels Langes pengeregnskab 1644-45 (2 pk.) og sammes proviantregnskab (3 pk.) samt antegnelser dertil (2 pk.), Generalkommissærernes Regnskaber, N. R. A., har ikke været mig tilgængelige.
- 126-27. Forhandlingerne med Niels Lange: Jørgen Seefeld, Joachim Gersdorff og Henrik Rantzau til Niels Lange, Rentekammeret 1650 3/10, 23/10, Bilag til Antegnelser til Niels Langes Regnskaber, N. R. A., exc. i Add. 840, 4to, K. B.; optegnelse af Otto Krag 1650 19/12 (afskrift); Niels Langes svar 1650 19/12 (egenh.) med Otte Krags paategning 1650 20/12 (egenh.); Niels Langes erklæring 1651 15/1 (egenh.); H. S. til Fr. III. Kbh. 1651 19/1 (egenh.; der har først været skrevet 1650, men det er rettet til 1651; det er altsaa urigtigt, naar Johnsen: H. S. 140 daterer brevet til 1650 19/1, paa hvilken dato H. S. ikke var i Kbh., jvf. Becker I, 30 f., 32, 37); optegnelse af Otte Krag 1651 19/1 (egenh.); Niels Langes erklæring 1651 23/1 (egenh.), Sager vedrørende H. S. og Generalkommissær Niels Lange (især deres Mellemværende med Kronen) 1644-51 m. m., N. R. A., exc. i Add. 840, 4to, K. B. Jvf. Johnsen: H. S. 146, 177; Fridericia: Adelsv. 137, Kildehenvisn. XXI, n. 64.
- 127-28. Undersøgelsen i Norge: Aab. brev 1651 8/2 (om afsendelse af kommissærerne til Norge, kopi); breve fra kommissærerne til bønderne i Akershus len; klager fra bønder, fogder o. a. 1651 april-maj, Kanc., Retten 20 b, N. R. A.; Dsk. Kanc., Akter vedk. de kgl. Kommissærer i Norge Sten Bille, Niels Krabbe og Jørgen Bielke 1651 28/2 - 21/5, N. R. A., exc. i Add. 836, 4to, K. B.; Landdistrikternes Besværinger 1651, Akershus Stift, Statholderskabets Arkiv, Indkomne Breve 9 b, 1651, N. R. A.; »Ungefærlig overslag, hvor meget de species har kunnet bedrage, som er aarlig oppebaaren af bønderne i Aggershus len og ikke er gjort regnskab for, efter den erklæring, Hans Andersen, foged i Øvre Romerrige fogderi haver overleveret, naar som helst lige saa i alle de andre fogderier skal være forholdet«. Kanc., Krig 14 a 2, exc. i Add. 836, 4to; klager for kommissærerne fra Brunla len over lensmand Niels Lange 1651 14/5, Kanc., Skatter 21, exc. i Add. 836; Johnsen: H. S. 147-50, 177 f.; samme: De n. stænder 266-69; Fridericia: Adelsv. 138, Kildehenvisn. XXI, n. 66; Fridericia i HT 6. rk. I, 672; Th. S. II, 349-53; Jørgen Bielkes Selvbibliografi 61 ff.; Tord Pedersen I, 138, n. 2; N. R. R. X, 162 (kongebrev til Jørgen Bielke 1651 10/3). — Om Niels Lange se R. Omang i NBL VIII, 1928, 180 f.; L. Daae i NHT 2. rk. VI, 85-94; Saml. II, 525 f.; III, 222; V. 456 ff.; Budstikken IV, 1825, sp. 792; Larviks Historie, red. af O. A. Johnsen I, 1923 passim; L. Berg: Hedrum, 1913, 155 ff.; Schiøtz 73. — Hvorledes bønderne ogsaa under H. S.s efterfølgere klagede over skattetryk, viser bl. a. den 1664 6/4 af bønder fra Bergenhus len indgivne voldsomme klage over de store skatter 1651-60, Saml. V, 495-506.
128. Raadskommissærernes relation 1651 26/3; se ovenf. s. 126. At der deputeredes 6 raader til undersøgelsen, fremgaar af »Kopi af Otte Krags indlæg at gaa i rette med Niels Lange« (se nedenf.) og Fr. III.s brev til rigsraadet 1651 6/6 (se nedenf.) — H. S. nægtes adgang til hoffet og forbydes at forlade Kbh.: M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1651 21/3, 28/3, jvf. samme til samme 1651 14/2, 2/3, 4/4, Stegeborgsaml., S. R. A. I brevet af 28/3 beretter Dureel en historie om, at H. S. nylig »uthi speel offenderade ochså kongen sielf«. — Stævningerne til H. S. og Niels Lange: Dsk. Kanc., B. I, 2 f., N. R. A., exc. i Add. 840, 4to, K. B.
129. Dinasagen: Fridericia: Adelsv. 141-

- 49; Birket Smith I, 200-219. H. S. har ikke medunderskrevet nogen af rigsrådets skrivelser i denne sag. Se Rigsr. Arkiv, Pap., 1646-50, R. A. — Kongens mistanke om H. S.s meddelagtighed i planerne mod hans liv: M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1651 24/4, Stegeborgsaml., S. R. A. — Kort efter 1651 15/4 skrev Peder Vibe til Peder Juel: »Det Regnskab om den norske Flode hafuer veret for Rigens Raad, huorudi Rigens Admiral bestod heel slet«. Dsk. Mag. 5. rk. II, 372. Om noget sagsanlæg mod rigsadmiral Ove Giedde blev der dog ikke tale.
129. H. S.s kurtise af hertuginde Augusta af Glücksborg: Gigas: Rebolleda 89 f.; Leonora Christina Ulfeldt's »Jammers-Minde«, udg. af S. Birket Smith, 3. Udg. 1885, 230-33; jvf. Birket Smith II, 151, LVI-LVII. Naar Elisabeth Augusta Lindenov i brev til søsteren Leonora Christina 1655 15/12 skriver, at hun under et nyligt stedfundet skænderi med H. S. havde revet ham i næsen, at han havde mistet sin stilling »faar horer eller saadan pack og andet«, sigter hun øjensynligt i sit smagfulde sprog til rygterne om svogerens forhold til hertuginde Augusta. Dsk. Saml. 2. rk. II, 1872-73, 324. — H. S.s bestræbelser for at vinde dronningen for sig: M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1650 15/6, Becker I, 41. Ernst Günthers fjendskab mod H. S.: nedenf. s. 142. — Rygter om H. S.s og C. Ulfeldts »forening«: M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1651 24/4, Stegeborgsaml., S. R. A. — Fr. III. til rigsrådet 1651 24/4 (egenh., usign.): Rigsr. Arkiv, Pap., 1651-60, R. A.
130. Indtrykket af de fra Norge komne kommissærers beretning: M. Dureel til pfalzgreve Karl Gustav 1651 23/5, Stegeborgsaml., S. R. A.; til dronn. Christina 1651 6/6, Danica, S. R. A. — Anklagen: »Kopi af Otto Krag's indlæg at gaa i rette med Niels Lange« (paategning paa udat. koncept i O. Krag's haand), Reg. 89 b, fasc. 25, N. R. A. exc. i Add. 840, 4to, K. B.; Fridericia i HT 6. rk. I, 1887-88, 673 f.; samme: Adelsv. 139. — Fr. III. til rigsrådet 1651 6/6 (egenh.): Rigsr. Arkiv, Pap., 1651-60, R. A.; jvf. Dsk. Mag. 3. rk. IV, 116.
130. Raadsforhandlingerne om H. S. 1651 12/6, 13/6: Dsk. Mag. l. c. 109-13.
- 130-31. H. S.s to skrivelser af 1651 18/6: Dsk. Mag. l. c. 114-16 (referat).
131. Raadsdrøftelsen 1651 18/6: Dsk. Mag. l. c. 117. H. S. fremstilling i andragende til Karl Gustav 1658 19/8: Th. S. II, 384 f.; i skrivelse til rigsrådet 1652 14/8: Rigsr. Arkiv, Pap., 1651-60, R. A. Hans skrivelse 1651 19/6: Dsk. Mag. l. c. 117, n. 2 (referat). — Det er ikke helt klart af Chr. Skeels kortfattede referat af forhandlingerne i raadstuen 18/6 og af H. S.s breve, hvorvidt H. S.s tilbud har strakt sig. Direkte siges han kun at have tilbudt »at restituere sibe oc godz«. Fridericia (HT 6. rk. I, 674 f.) lader det af kansleren overbragte udkast, som H. S. underskrev, omfatte baade afkald paa charge og len, det til ham udlagte krongods og orlogsskibene, idet han, næppe med rette, lader alle de 18/6 i raadet nævnte betingelser indgaa i dette udkast.
- 131-32. Peder Vibe som hovedmodstander af Corf. Ulfeldt og H. S.: M. Dureel til rigsdrost Pehr Brahe 1651 12/9, Becker I, 44 f. »Per Wibe ähr primum mobile widh dette hofwet«, skrev Dureel til Karl Gustav 1652 30/1 (Stegeborgsaml., S. R. A.). Og i sammes brev til Ax. Oxenstierna 1652 19/11 (Brev till Ax. Ox., S. R. A.) hedder det: »Ingen ähr resolutere in consiliis subministrandis än Pär Wibe, een kar, som werden snart turde löna, emedhan iagh icke kan afsee, han går på faste fundamentar, ehuruwäl hans maximer ähro mechta lumska och artighe. Han har alle ständer på sigh, effter alle tilbiudes gravamina nogh«. Sml. Fridericia: Adelsv. 189 f. — Blandt svigersønnegruppens andre

- fjender nævner Dureel rigsmarsk Anders Bille, kansler Chr. Thomesen, statholder paa Kbh.s slot Joachim Gersdorff, rigsfelttøjmaster Chr. Friis og rentemester Jørgen Rosenkrantz. For H. S.s vedkommende indtog dog kansleren øjensynligt en dobbeltstilling: politisk modstander, men i kraft af familiefølelse og gammelt venskab stemt for skaansomhed. Jvf. ogsaa nedenf. s. 144. — Sagerne i Danmark, skriver Dureel til Karl Gustav 1651 4/4 (Stegeborgsaml., S. R. A.), styredes især af Gersdorff, Jørgen Rosenkrantz, Peder Vibe, Chr. Friis, kammersekretær Theodor Lente og kongens livmedicus, den tyskfødte dr. Jacob Janus (om denne se: K. Carøe: Den danske Lægestand 1479-1788, 1909, 67). »Men canzlern ähr i dette fallet neutral och tager intet partie an«. I brev fra samme til samme 1651 26/9 (sst.) siges kongen at betro »arcana consiliorum några få, som antingen äro fremmande, eller och af gammal dansk adelig stamma, såsom Per Wibe, kammarsekreteraren Lente och omslagsförvalteren Christoffer Gabel, som är Hans Mts. intimus och af nation tysk«.
132. O. A. Johnsens dom om Fr. III.: H. S. 155. — H. S.s skrivelse til Fr. III 1651 23/6: Dsk. Kans., Norske Indlæg 1638-60, N. R. A., tr. Th. S. II, 354. — Redegørelsen for hans formuesforhold: sst. 356-68. — Reversen af 1651 24/6: Dsk. Mag. l. c. 117 f. (Th. S. II, 354 f.). Koncepten til reversen, vistnok skrevet af rigsraad Jørgen Seefeld og rettet af sekr. Otte Krag: Dsk. Kanc., B 1-2 f., N. R. A.; jvf. HT 6. rk. I, 676, n. 2. — Ved skrivelse til kongen af 1651 6/10 (dat. Kbh.) gav Frk. Christiane sit samtykke til mandens godsafstaaelser: Dsk. Kanc., Norske Indlæg 1638-60, N. R. A. — 1651 19/8 fik rentemester Peder Vibe og kammerjunker Hugo Lützwow ordre til at affordre H. S. skøder, adkomstbreve m. m. R. K. B. (1660-79), Afregninger II 91 a (H 119 a), R. A.
133. Fr. III.s aabne brev 1651 25/6: Dsk. Mag. l. c. 118 (Th. S. II, 356); jvf. Fridericia: Adelsv. 141. — Niels Langes revers 1651 9/7: Reg. 89 b, fasc. 25, exc. i Add. 840, 4to, K. B.; Fridericia: Adelsv. 140 f (XXII, n. 70). — H. S.s formuesforhold: Th. S. II, 365-68; N. R. R. X, 246 f.; jvf. 273 f.; jvf. 273 f., 333 f., 350, 436; HT 6. rk. I, 677 f. Sml. nedenf. s. 135, 380.
- 133-34. Fridericia om skyldspørgsmaalet: Adelsv. 141. Jvf. Johnsen: H. S. 149; Th. S. II, 363. Naar Fridericia anf. st. erklærer, at H. S. havde »stemplet sig selv som bedrager«, er det en utilladelig fortolkning af kilderne. — Ændringen i reversens koncept: HT 6. rk. I, 676, n. 2.
134. H. S. om Niels Langes pengeforvaltning og regnskaber: H. S. til Niels Lange 1645 21/6, Saml. IV, 455 f.; 1645 16/9, sst. V, 324; 1645 6/10, sst. V, 393; 1645 26/11, sst. V, 441 f.; 1645 4/1, sst. II, 528. I »Extract af Rigens Raads Relation om de norske Krigsregnskaber in annis 1644 og 1645 vedkommende nogle Particulare Personer at svare til« (ovenf. s. 126, note) anføres, at Niels Lange havde foretaget udbetalinger uden ordre og ikke paaset, at Johan Garmanns regnskaber var tilstrækkeligt specificerede. Peder Vibe erklærede i sit svar paa raadets antegnelser (ovenf. s. 80), at kommissærerne paa grund af H. S.s idelige rejser til Danmark ikke altid havde kunnet faa ordrer af ham. I øvrigt skød Vibe hovedskylden for regnskabernes mangler over paa Lange.
- 134-35. H. S. om vanskelighederne ved et krigsregnskab: Th. S. II, 311 f., 308.
- 135-36. H. S.s redegørelse for sine indtægter: Th. S. II, 364 f.; jvf. Dsk. Saml. 1. rk. V, 335 f. — Raadskommissærerne om skatterne 1644-48: Johnsen: H. S. 144. — Indtægten af Akershus len: Th. S. II, 364. De samlede dansk-norske lensindtægter: Fridericia: Adelsv. 61; Christiansen I, 218. — Kronens samlede indtægt af lenenes visse indtægter i

- Norge og Island er af Johnsen: *Norw. Wirtschaftsgeschichte* 299 for 1650'erne beregnet til c. 28.000 rdl. aarligt. Hertil kommer imidlertid indtægten af de uvisse indtægter, som ikke lader sig opgøre. — Om Corf. Ulfeldts og Christoffer Gabels pengeanbringelser i udlandet se nedenf. s. 141 og s. 390. — H. S.s fremhævelse af sine midlers placering i hjemlandet: H. S. til Fr. III. 1659 20/10, Langebeks Excepter 181, K. B. (tr. med fejl Th. S. II, 403).
- 136-37. Norge 1651-60: Johnsen: H. S. 157 ff.; samme: *Norw. Wirtschaftsgeschichte* 304 f. (cit.); Y. Nielsen i *Norges Historie* IV, del 2, 1911, 280-320;
- Fridericia: *Adelsv.* 155 f., 187, 193; *Sten V.*, 130 ff.; *Aschehoug* 392 f. — *Statholderens stilling*: N. R. R. X, 245, 289; XI, 484 f., 558. — *Skatternes nedsendelse til Danmark*: sst. XI, 436, 486, 611. — *Nedsendelse af norske tropper til Danmark*: sst. XI, 623 f.; XII, 15; J. Bjelkes *Selvbiografi* 67, 89. — *Landeværnet*: Johnsen: *De n. stænder* 274 ff., 294 ff.; Munthe: *Hærens fotfolksregimenter* 560-86, 622-50; *Schiøtz* 88-116. 1653 20/11 gaves særlig tilladelse til, at adelens bevillinger til forsvaret maatte blive i Norge: N. R. R. XI, 124.
137. Fridericias ord om H. S.s fald: HT 6. rk. I, 671.

2. Bog.

HANNIBAL SEHESTEDS STRID FOR OPREJSNING.
KRIGEN I NORDEN, FREDEN I KØBENHAVN OG
BORNHOLMS VEDERLAG 1651-60.

I. UNAADENS AAR INDTIL DEN DANSKE KRIGSERKLÆRING MOD
SVERIGE I JUNI 1657.

- 141-42. Dinas henrettelse; Ulfeldts flugt; undersøgelsen af hans regnskaber: *Fridericia: Adelsv.* 147-50, 156-59; *Lindquist* 87-91, 96 f., 113; *Fr. III. til rigsraadet* 1651 13/7 (egenh.), *Rigsr. Arkiv, Pap.*, 1651-60, R. A.; jvf. *Dsk. Mag.* 3. rk. IV, 122, n. 2; H. D. Lind i HT 6. rk. V, 1894-95, 367 ff. — Ulfeldts pengeanbringelser i Holland, Danzig o. a. st: C. Molbech i HT III, 1842, 460 ff.; jvf. *Lindquist* 113, n. 32; fortægnelse over hans obligationer i Ulfeldtske Sager, fasc. 50, R. A. (blandt debitorerne var en række danske adelsmænd, men ikke H. S.).
142. H. S. til Joachim Gersdorff 1651 30/9: *Privatarkiver*, Joachim Gersdorff, R. A.; jvf. Th. S. I, 172. — Hans melankoli og gaarden ved Helsingør: M. Dureel til Karl Gustav 1651 4/7, 3/10, 14/11, 12/12 (verset), *Stegeborgsaml.*, S. R. A. — Ebbe Ulfeldt i Sverige: *Fridericia: Adelsv.* 157, 163. — Hertug Ernst Günther H. S.s fjende: Dureel til Karl Gustav 1651 3/10, *Stegeborgsaml.*, S. R. A. Jvf. *Becker* I, 51 (hvor brevet fejlagtigt er dat. 1652 3/10). I nævnte brev omtales et rygte om, at Frk. Christiane skulde have ladet falde nogle »blasmus« om dronning Sophie Amalie, hvad der var kommet denne for øre.
- 142-43. Tilladelse for H. S. til ophold i udlandet: H. S.s erklæringer 1651 3/11, 12/11; kongebrev til H. S. 1651 17/11 og to udat. breve, Ulfeldtske Sager, fasc. 33, R. A.; jvf. HT 6. rk. I, 678. Kongebrev 1651 26/11 til Mogens Sehested og Jørgen Seefeld om betaling af

- pensionen af Ribe og Kolding toldsteder: J. T. XII, 399 f.; jvf. HT I. c. 677 f. Det var et falsk rygte, naar Dureel i jan. 1652 hørte, at H. S. agtede sig til Sverige: D. til Karl Gustav 1652 30/1, Stegeborgsaml., S. R. A.
143. H. S. i Norge 1652 jan.-april: Johnsen: H. S. 154; N. R. R. X, 350; H. S. til Joachim Gersdorff, Christiania 1652 3/4, Privataarkiver, Joachim Gersdorff, R. A.; til sekr. Otte Krag sst. 1652 3/4, exc. i Add. 838 c, 4to, K. B. H. S.s kærlighed til Nordmændene fremgaar bl. a. af hans varme lovprisning af dem som soldater og søfolk i de af abbé Jean Paulmyer efter hans død optegnede »Mémoires«, Th. S. II, 482, 486, 503. — H. S. 1652 maj-juli: Martin Rasch til Peder Charisius Hamburg 1652 12/5, 26/5, 9/6, 29/6, 13/7, 17/7, T. K. U. A., Nederl. C, P. Charisius' Gesandtskabsarkiv, 1651-54, Indkomne Breve fra M. Rasch, R. A.; Gigas: Rebolledo 124, n. 1. Fr. III.s ytring: M. Dureel til Ax. Oxenstierna 1652 18/6, Brev til Ax. Ox., S. R. A.; jvf. Becker I, 49. Corf. Ulfeldt: Fridericia: Adelsv. 159 ff., 162 ff. Rebolledo om H. S.: R. til La Torre Kbh. 1652 21/6 n. st., Gigas: a. a. 124, n. 1. — 1652 12/4 havde Fr. III i skrivelse til rigsraadet ønsket dets erklæring om, hvor vidt Chr. IV. havde været ægteviet til Kirsten Munk. Raadet svarede samme dag, at hvis en velse havde fundet sted »(hvilcket oss dog ey er bekiendt)«, maatte det være sket hemmeligt. Rigsr. Arkiv, Pap., 1651-60, R. A.
- 143-44. H. S. til rigsraadet Lübeck 1652 14/8: Rigsr. Arkiv, Pap., 1651-60, R. A. Rigsraadet til Fr. III 1652 24/9, sst. Denne skrivelse er, modsat de andre raadsindlæg fra denne tid, i Chr. Thomesens haand; den er underskrevet af samtlige raader undtagen rigsmarsk Anders Bille, der har underskrevet raads-erklæringer af 1652 18/9 og 30/9, og Niels Trolle, der underskriver 18/9 og 410. Jvf. Elisabeth Augusta til Leonora Christina, Kalundborg 1652 21/10, Dsk. Saml. 2. rk. II, 317 f. — Kvittringen 1652 21/9: N. R. R. X, 478. — Da ved afstemningen om en ny rigsraad 1652 30/8 H. S.s broder Mogens Sehested fik det største antal stemmer (16), udnævnte kongen dog — men først i juli 1653 — Gunde Rosenkrantz, der havde det næststørste antal (15). Rigsraadets erklæring om afstemningen 1652 30/8 og dets erklæringer 1653 19/4 og 29/7, Rigsr. Arkiv, Pap., 1651-60, R. A. — Rygter om H. S. som gesandt til England: Gigas: Rebolledo 124, n. 1.; jvf. M. Dureel til dronn. Christina 1652 12/11, Danica, S. R. A.; M. Rasch til Charisius 1653 26/2, 16/3, T. K. U. A., Nederl. C., P. Charisius' Gesandtskabsarkiv, 1651-54, Indkomne Breve fra M. Rasch, R. A.
144. M. Rasch om H. S. og hans damer 1653 febr.-april: R. til Charisius Hamburg 1653 26/2, ?/3, 16/3, 2/4, c. 15/4, Nederl. C. (se ovenf.). — H. S.s henvendelse til rigsraadet 1653 maj og raadets skrivelse til Gersdorff, Bille og Urne 1653 26/6 (henvendelsen er refereret i denne skrivelse): Dsk. Kanc., B I 2 f. Diverse Breve, Dokumenter og Aktstykker vedr. Sagen mod H. S. og Niels Lange 1644-59, N. R. A.; jvf. Dsk. Mag. 3. rk. IV, 232 f. (1653 21/5 og 23/6). — Hans forsøg paa genoptagelse i raadet: Gigas: Rebolledo 185. Kirsten Munk til Leonora Christina 1653 7/11: Ulfeldtske Sager, fasc. 42, R. A. I brev til samme af 1654 25/1 (sst.) skrev Fru Kirsten, at H. S. i følge sin hustrus meddelelse vilde komme og sige »alle sine venner god nat«. — H. S. opnaaede, at der ved kongelig ordre af 1653 28/7 i aarene 1653-55 af norske indtægter betalt 18.482 rdl. af hans fordring paa kronen. »Kort Bereigning offwer Hans Excelentz welb. Hr. Hannibal Sehesteds Fordring ... till 8 May Anno 1664«. R. K. B., Afregn. II 91 c (H 119 c), R. A.

145. Hoffets mistanke mod Vald. Chr.: Birket Smith I, 235 f.; Gigas: Rebolledo 124 ff.; Fridericia: Adelsv. 157 f. — H. S. og Vald. Chr.: Vald Chr. til Leonora Christina Köln 1653 4/3, Ulfeldtske Sager, fasc. 47, R. A.; Kirsten Munk til Leonora Christina 1654 2/9, 16/9, sst. fasc. 42; M. Rasch til Charisius, Hamburg 1653 31/12, 1654 4/3, Nederl. C., R. A. (se ovenf.); Birket Smith I, 266 ff.; Th. S. I, 183 ff. H. S. motiverede senere sin optræden i Vald. Chr.s sag med, at greven skyldte ham 15.000 rdl., som han ønskede tilbagebetalt. S. de Petkum til Peder Vibe, London 1655 26/1, T. K. U. A., England C, Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1651-67, Kgl. Ordre, Koncepter etc., R. A. — H. S. og de braunschweig-lüneburgske hertuger: H. S. til statholder Schenck Hamburg 1654 2/5; til hertug Chr. Ludvig Hamburg 1654 30/5; hertug Chr. Ludvig til H. S. Celle 1654 9/5; til Frederik III. Celle 1654 3/6; Vald. Chr. til hertug Chr. Ludvig »Huefft« 1654 4/5, Hamburg 1655 19/1; hertug Chr. Ludvig til Vald. Chr. Celle 1654 9/5, 1655 29/5, Staatsarchiv Hannover, exc. i Add. 845, 4to, K. B.; jvf. HT 6. rk. I, 683 f. — Fr. III.s aabne brev Flensborg 1654 23/7: R. K. B. (1660-79), Afregninger II 91 b (H. 119 b), R. A. (afskrift); jvf. N. R. R. XII, 404 f. (1660 21/8).
146. Karl II. 1649-58: Gardiner 1649-1660 II, 449 ff.; III, 119 ff.; Firth I, 41 ff.; Eva Scott: The king in exile. The wanderings of Charles II. from 1646 to July 1654, 1905; samme: The travels of the king. Charles II. in Germany and Flanders 1654-1660, 1907; P. Geyl: Oranje en Stuart 1641-1672, 1939, 167-83. — H. S. til Karl II. Hamburg 1654 22/2 (egenh., fransk), S. P. 75/16, fol. 239 f., P. R. O. Om Wentworth's sendelse til Danmark, som bl. a. gik ud paa at søge hjælp til Karl II.s tilhængere i Skotland, se Nicholas Papers II, 9, 16, 23; Cal. Clarendon St. Papers II, 192; Dictionary of National Biography LX, 1899, 283 f.; Birket Smith I, 248; Karl II.s kreditiv for Wentworth til Fr. III. u. dat.; Wentworth til »Your Excellency« (Chr. Thomesen?) Kbh. 1653 19/10; udat. optegnelse af Chr. Thomesen om udfærdigelse af rekreditiv for Wentworth, T. K. U. A., Engl. A, Akter og Dokumenter vedr. det politiske Forhold til England 1649-59, R. A. — Danmarks forhold til England og Nederland i øvrigt: nedenf. s. 157 f. — Wentworth's samvær med H. S. i Hamburg: Whitelocke: Journal II, 391. — H. S. og Whitelocke: Whitelocke: Journal II, 359, 368-69, 391-94; jvf. Th. S. I, 177-81; Whitelocke's memorial [til Cromwell] 1654 12/7, Thurloe II, 446 (ønsker pas for H. S. »to any porte in England, to enjoy the benefitt of the Bath«). Det fremgaar af Hertugdømmernes statholder grev Chr. Rantzau's udtalelse til Whitelocke i Glückstadt 1654 22/6, at Rantzau havde omgang med H. S. og hans hustru. Whitelocke: Journal 399. Whitelocke's samtaler med Corf. Ulfeldt i Stockholm: sst. I, 269 ff.; II, 1 ff.; jvf. Birket Smith I, 246 ff.
147. H. S. underretter Chr. Thomesen og J. Gersdorff om sin Englandsrejse: S. de Petkum til Peder Vibe London 1655 26/1, T. K. U. A., Engl. C., Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1651-67, Kgl. Ordre, Koncepter etc., R. A. — H. S. og hertug Johan Frederik til Bruxelles: Kirsten Munk til Leonora Christina 1654 2/9, Ulfeldtske Sager, fasc. 42, R. A.; H. S. til hertug Chr. Ludvig, Hamburg 1655 5(15)/8, 12(22)/11; hertug Chr. Ludvig til Johan Frederik 1655 20/8; hertug Johan Frederik til Chr. Ludvig 1655 20/8, 21/8, Staatsarchiv Hannover, exc. i Add. 845, 4to, K. B. — H. S. og dronn. Christina: S. de Petkum til Fr. III. London 1654 6/10; til Peder Vibe 1654 13/10, 22/12, Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1651-67;

- C. Weibull: Drottning Christina. Studier och forskningar, 1931, 133 f.; jvf. Thurloe II, 499, 536, 557. Dronn. Christina passerede i beg. af juli 1654 Hamburg paa rejse til Bruxelles. M. Rasch til Charisius, Hamburg 1654 8/7, T. K. U. A., Nederl. C, P. Charisius' Gesandtskabs-Arkiv 1651-54, R. A.; Thurloe II, 423, 440, 466 f., 469, 492. Muligvis havde hun allerede her truffet H. S. Denne havde i øvrigt over for Whitelocke stærkt kritiseret hendes tronfragsigelse. Whitelocke: Journal II, 368. — H. S.s pas til engelsk badested 1654 28/8: Calendar of state papers, domestic series during the Commonwealth, ed. by M. A. Everett Green, 1654, 1880, 440. — Hans samtaler med Cromwell og færden i Londons diplomatiske verden: S. de Petkum til Fr. III. London 1654 6/10, 3/11, 10/11, 30/11, T. K. U. A., Engl. C, Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1651-67, R. A.; 1654 1/12, 15/12, 18/12, 1655 12/1, 19/1, 26/1, 23/3, 11/5, T. K. U. A., Engl. B, Gesandtskabs-Relationer fra S. de Petkum 1653-66, R. A.; til Peder Vibe 1654 13/10, 20/10, 27/10, 10/11, 24/11, 30/11, 22/12, 29/12, 1655 12/1, 26/1, 2/2, 9/2, 16/2, 9/3, 16/3, 6/4; til Joachim Gersdorff 1654 3/11; til Otte Krag 1654 8/12; til Peder Charisius 1654 29/12, Engl. C, Petkums Gesandtskabs-Arkiv 1651-67, R. A.; Whitelocke: Memorials 627. Den dansk-engelske traktat 1654 15/9: se nedenf. s. 160 f.
- 147-48. H. S.s pragtdufoldelse og deltagelse i det londonske selskabsliv: S. de Petkum til Fr. III. 1654 3/11, 10/11, 1/12, 1655 19/1; til J. Gersdorff 1654 3/11; til P. Vibe 1654 29/12; til P. Charisius 1654 29/12 (se ovenf.). — Hans moral bagtales over for Cromwell: Whitelocke: Memorials 627. — Lentes brev: S. de Petkum til P. Vibe 1655 26/1 (se ovenf.).
148. Overfaldet: S. de Petkum til P. Vibe 1655 9/3, 16/3; til Fr. III. 1655 23/3; James Butler, Marquess of Ormonde til Sir Edward Nicholas 1655 30/3, Nicholas Papers II, 239; P. J. Coyet til dronn. Christina u. dat., Coyetske Sager 1655, S. R. A.; Kirsten Munk til Leonora Christina 1655 17/4, Ulfeldtske Sager, fasc. 42, R. A.
- 148-49. H. S.s samtaler med jarlen af Norwich og ophold i Antwerpen og Bruxelles: Norwich til Nicholas 1655 1/6, 4/6, 12/6, 15/6, 21/6 n. st., Nicholas Papers II, 317 f., 324, 332, 338 f., 348. Om George Goring, earl of Norwich, se Dictionary of National Biography XXII, 1890, 248-51. Den royalistiske rejsning i Salisbury: Scott 70, 78, 85, 91, 96.
- 149-50. H. S. i Haag; sammenstødet med Colepeper: Joseph James til Nicholas, Haag 1655 2/7, 9/7 n. st.; Sir Alexander Hume til Nicholas, Hunslardyke 1655 2(12)/7, Nicholas Papers III, 8, 14, 17. John Colepeper, 1. lord Colepeper: Dictionary of National Biography XI, 1887, 293-96. Theobald Taffe, 2. viscount Taaffe, 1660 1. earl of Carlingford: sst. LV, 287 f. — H. S.s omgang med den oraniske familie: Peder Charisius til Joachim Gersdorff, Haag 1655 14(24)/7, J. Gersdorffs Privatar-kiv, R. A. (cit.); H. S. til unævnt adressat Haag 1655 29/6 n. st., Bøllingske Brevsaml. D. fol. nr. 438, K. B.; jvf. Th. S. I, 190 f. — H. S. havde af Charisius laant 400 rdl. og af Henrik Villumsen Rosenvinge 355 rdl. (mod en daase som pant): H. S. til Charisius, Hamburg 1655 14/11, Köln 1655 14(24)/12, Ulfeldtske Sager, fasc. 47, R. A.; til unævnte adressater (den ene vistnok Charisius), Boller 1655 4/9 (2 breve), Bøllingske Brevsaml. D. fol. nr. 439-40, K. B. I følge Petkum havde han laant nogle tusinde rdl. af Marselierne, Henrik Müller og den i London bosatte danske købmand Peder Lassen: S. de Petkum til Fr. III. 1654 30/11, 15/12, 18/12 (se s. 147). At H. S. var i Hamburg i beg. af aug. 1655, fremgaar af hans brev til hertug Chr. Ludvig, dat.

- Hamburg 1655 5(15)/8, Staatsarchiv Hannover, exc. i Add. 845, 4to, K. B., og hans brev til Charisius, [Hamburg] 1655 16/8, Bøllingske Brevsaml. D. fol. nr. 437.
150. Christiane og H. S.: Christiane til Kirsten Munk, Hamburg 1655 28/4, Ulfeldtske Sager, fasc. 43, R. A.; Kirsten Munk til Leonora Christina 1655 1/7 (delvis i chiffer), sst., fasc. 42; Sophie Sehested til Mogens Sehested, Kbh. 1655 29/6, Barritskovarkivet, R. A.; jvf. Dsk. Saml. 2. rk. II, 306 f.; Th. S. I, 188. 1652 skal H. S. i følge M. Dureel have haft sin hustru »suspect och will skillias från hende«. Dureel til Ax. Ox., S. R. A. — H. S. søgte et laan hos hertug Chr. Ludvig og opnaaede ved hertug Johan Frederiks mellemkomst 500 rdl. H. S. til hertug Chr. Ludvig, Hamburg 1655 5(15)/8, 2(12)/11; Johan Frederik til Chr. Ludvig, Hertzberg 1655 20/8, 21/8; Chr. Ludvig til Johan Frederik 1655 20/8, Staatsarchiv Hannover, exc. i Add. 845, 4to, K. B. — Ophold paa Boller: H. S. til unævnt adressat (Charisius?), Boller 1655 4/9 (2 breve), Bøllingske Brevsaml. D. fol. nr. 439-40. Anvisningen paa 4935 rdl.: Fr. III. til rentemestrene Peder Vibe, Peder Reetz og Peder Juel, Kbh. 1655 24/9, R. K. B. (1660-79), Afregninger II 91 a (H. 119 a) (orig.), R. A. — H. S.s forgæves anstrængelser i Kbh.: Erik Juels efterskrift i brev fra Sophie Sehested til Mogens Sehested, Kbh. 1655 29/6, Barritskovarkivet, R. A.; M. Dureel til kong Karl Gustav 1655 6/10, Becker I, 79.
- 150-51. »Født til arbejdet»: ovenf. s. 88. H. S.s klage til hertug Chr. Ludvig: H. S. til Chr. Ludv. Hamburg 1654 30/5, Staatsarchiv Hannover, afskr. i Add. 845, 4to, K. B.; jvf. HT 6. rk. I, 684. — Vredesanfaldet paa Kalundborg slot: Elisabeth Augusta Lindenov til Leonora Christina, Kalundborg 1655 15/12, Dsk. Saml. 2. rk. II, 323-26. Brevet er præget af det voldsomme nag mod H. S., som ogsaa træder frem i andre breve fra Elisabeth Augusta og Kirsten Munk — se Elis. Aug. til Leon. Christina 1652 21/10, Dsk. Saml. l. c. 316-23; Kirsten Munk til Leon. Christina 1654 16/9, Ulfeldtske Sager, fasc. 42, R. A., jvf. Birket Smith I, 272; samme til samme 1654 2/9, 1655 21/5, Ulf. Sager, fasc. 42 —, og som havde sin dybeste aarsag i hans bestræbelser for en udsoning med kongeparret. Tilsvarende udtalelser anvender i øvrigt Fru Kirsten om sin eneste søn Vald. Chr. og døtrene Elisabeth Augusta og Hedvig om deres mænd: jvf. de i Dsk. Saml. 2. rk. II, 301-29 trykte breve og Birket Smith I, 266-78. Til uviljen mod H. S. bidrog vistnok ogsaa, at han og Hans Lindenov i følge Elisabeth Augustas brev til Leon. Christina 1652 21/10 (l. c. 321 f.) havde planer om at faa svigermoderen sat under formynderskab, fordi hun sendte penge og værdigenstande ud af landet i forstaaelse med Corf. Ulfeldt (jvf. Birket Smith I. XCI og HT III, 462 (laan til Karl Gustav 1655 paa 40.000 rdl.)). Naar H. S. i sin ordstrid med Elisabeth Augusta skal have betegnet Fru Kirstens børn som noget »pak« (Dsk. Saml. l. c. 324), falder for flertallets vedkommende historiens dom ikke meget forskellig ud. Jvf. biografierne af dem og af Kirsten Munk i DBL og Birket Smith I-II passim. Det er metodisk og psykologisk helt uforsvarligt at benytte Elisabeth Augustas og hendes moders udtalelser om H. S. til karakteristik af denne (jvf. Schultz Danmarkshistorie III, 252), lige saa urigtigt som det er uden prøvelse at acceptere Corf. Ulfeldts og hans kreds' syn paa svogerrivalen (jvf. Birket Smith I-II passim og nedenf. s. 228-29 med note, 392-93). I det før nævnte brev fra Elisabeth Augusta af 1655 15/12 antyder hun, at H. S. har været sin hustru utro (Dsk. Saml. l. c. 324-25). Hun sigter sandsynligvis her til rygterne om

- hans kurmageri til hertuginde Augusta af Glücksborg (ovenf. s. 129) og muligvis til forvrængninger af S. de Petkums meddelelser om H. S.s omgang med damer i det engelske selskabsliv (ovenf. s. 147-48), som i og for sig intet kompromitterende indeholder, men var egnet til at sætte rygter i omløb i den hjemlige andedam. Samme hjemmel tør formodes, naar den yderst obskøne satire »Fru Kirsten Munks Ballet« fra c. 1657 om en person, som vistnok skal forestille H. S., siger, at han paa brystet havde et smykke med et nøgent kvindebillede og ordene »potius in tuum sinum quam in medios hostes (jeg gaar heller i dit schiød end mit iblant fienderne)«. Dsk. Saml. VI, 355. — H. S. i Hamburg: H. S. til Charisius, Hamburg 1655 14/11, Ulfeldtske Sager, fasc. 49, R. A. Hans ord til Karl II.: H. S. til Karl II., Malines 1656 2/2 n. st., Thurloe 701 f. (Th. S. II, 375).
- 150-52. H. S. i Haag og Köln: H. S. til Charisius, Köln 1655 14(24)/12, Ulfeldtske Sager, fasc. 49, R. A.; dronning Elisabeth af Bøhmen til Karl II. Haag 1655 27/12 (cit.), 1656 3/1, 17/1 (festen) n. st., Thurloe I, 673, 674; nyhedsbrev 1656 8/1 n. st., Thurloe V, 739 (H. S. »is now at Cologne and did feast King Charles there the 5th of this month very sumptuously«); jvf. George Lane til Sir Edward Nicholas, Antwerpen 1656 17/1, Nicholas Papers III, 248. — H. S.s breve til Karl II. (delvis i chiffer): Anvers 1656 18/1, janvier; Malines 1656 2/2; Anvers 1656 8/2; Haag 1656 14/2, 18/2; Anvers 1656 25/2, alle n. st., Thurloe I, 698-705 (Th. S. II, 368-83). Jvf. Scott 188-90. — Planer om ansættelse i hollandsk militærtjeneste: brevene til Karl II. 1656 janvier, 25/2, Thurloe I. c. (Th. S. II, 373, 383). — Rygter om sendelse til Spanien: H. S. til Karl II. 1656 25/2, Thurloe I. c. (Th. S. II, 382 f.). I følge et nyhedsbrev fra Hamburg 1655 27/11 g. st. agtede H. S. sig allerede da til Spanien »in service of that King against the Commonwealth of England«, men vilde først i Antwerpen have et møde med Karl II., »who, as it is certainly reported, is to follow him for Spain very shortly«. Thurloe IV, 219. — Den nordiske konflikt: H. S. til Karl II. 1656 2/2, Thurloe I. c. (Th. S. II, 376).
152. Karl II.s traktat med Spanien: Scott 190-97. — Modsætninger mellem H. S. og kongens omgivelser: Cal. Clarendon St. Papers III, 143. I brev fra P. Charisius til Joachim Gersdorff, Haag 1656 3/5 n. st. betegnes H. S., der da befandt sig i Bruxelles, stadig som værende »ex intimis consiliis Regis«. Privatarkiver, J. Gersdorff, R. A. Jvf. Scott 217. Ogsaa efter hjemkomsten fra Spanien omgikkes H. S. fortroligt med kongen og hans familie. Se nedenf. s. 169. — H. S. i i Bruges og Antwerpen: H. S. til unævnt adressat (Charisius?) Antwerpen 1656 24/5; Bruges 1656 29/6; Antwerpen 1656 7/7, 11/7, Bøllingske Brevsaml. D. fol. nr. 441-44, K. B. Det fremgaar af det første og det sidste af de nævnte breve, at H. S. stod i forbindelse med diplomaten og historieskriveren Abraham de Wicquefort (1606-82), brandenburgsk resident i Paris og Haag, senere braunschweig-lüneburgsk resident i sidstnævnte by og den danske regerings korrespondent. Om Wicquefort se bl. a. A. Waddington i: Comptes rendus des séances de l'académie des sciences morales et politiques, 1902, og Statsomv. 207. — Rejsen til Spanien: Kirsten Munk til Leonora Christina 1656 21/6, 27/9, Ulfeldtske Sager, fasc. 42, R. A. — Filip IV.s bestalling for H. S. som spansk retillergeneral, »Dada en el Buen Retiro a dos de Hebrero« 1657, afskr. i T. K. U. A., Spanien C, Resident, senere Envoyé Cornelius Lerches Gesandtskabs-Arkiv 1650-64, R. A. Jvf. nyhedsbrev

Madrid 1657 10/1, Thurloe V, 743 (H. S. »is made general of the artillery in Flanders, and is to have a regiment of foot, and another of horse, and is to have the managing of the levies there, and what shipping they will have need of«); nyhedsbrev Madrid 1657 16(26)/2, Cal. Clarendon St. Papers III, 250; H. S.s andragende til Karl Gustav 1658 19/8, Th. S. 390; Gigas: Rebolledo 316. — Den ikke udbetalte løn: H. S. til Filip IV. u. dat. [1663 nov.], T. K. U. A., Frankrig C, Kopibog over ind- og udgaaede Skrivelser etc. 1663 Aug.-Nov., R. A. (havde af den lovede løn »jamais touché aucune chose, ny en deniers, ny en quartiers, ny en autres assignations ou faueurs«). — H. S. i Flandern og Haag: Charisius til Fr. III. Haag 1657 8(18)/4, 5/6 n. st., T. K. U. A., Nederl. C, P. Charisius' Gesandtsskabs-Arkiv, Koncepter til Relationer 1651-58, R. A. — Hans motiv

til den spanske ansættelse: Fridericia i H. T. 6 rk. I, 689.

153. Hans rejse til København: Charisius til Fr. III. Haag 1657 5/6 n. st. (se ovenf.) (H. S. var for to dage siden afrejst fra Amsterdam til Danmark »Hans Maytt. sin underdanigste Tieniste att presentere«); H. S. til de udenlandske fredsmæglere eller nogle af dem 1659 2/9, Danica, Freden i Köpenhamn, Strödda handlingar 1659-60, S. R. A. I brev fra Rebolledo til sekretær i Flandern Martin de Galareta, Kbh. 1657 22/4 n. st. meddelte Rebolledo, at han netop fra Flandern havde modtaget nogle papirer til H. S., som skulde gives ham, naar han kom til Kbh. I juni fortaltes det i Kbh., at H. S. var kommet til Hamburg, medbragte et brev fra Karl II. til Fr. III. og vilde ansøge om et embede i den danske konges tjeneste. Gigas: Rebolledo 316.

II. UDVIKLINGEN I DANMARK. KRIGEN MED SVERIGE. ROSKILDE-FREDEN OG KARL GUSTAVS FREDSBRUD 1658.

154. Forvaltningen af Hertugdømmerne: Fridericia: Adelsv. 166 f.; Sønderjyllands Historie III, 1940, 46 ff. — Chr. Rantzau: se ovenf. s. 120. — Jens Dalmers skrift: G. Storm i NHT 2 rk. IV, 1884, 114-28; Fridericia: Adelsv. 166; Johnsen: De n. stænder 288 f.; DBL VI, 1935, 44 f. — De tyske hof- og embedsmænd; hoffets ophold i Flensborg: Fridericia: Adelsv. 167-69.

154-55. Finansforholdene: Fridericia: Adelsv. 189-99; Christiansen I, 13 ff., 209 ff., 378 ff.; Bull II, 112 ff. (de norske toldindtægters nedgang). — Gabel og Peder Vibe: Fridericia: a. a. 189 f. — Toldrullen 1655 1/9: Secher VI, 194-253; jvf. Fridericia: a. a. 175 f.; Aksel E. Christensen: Industriens Historie I, 69.

155. Forsvaret: Fridericia: a. a. 178-88; Rockstroh I, 201-46. Det norske forsvaret: ovenf. s. 137. — Defensionsskibe: Vedel Simonsen: Jørgen Brahe 117 f.; Saml. til jydsk Historie og Topographi VII, 1878-79, 300; erklæringer fra borgerskabet i de skaanske byer 1653 6/10-22/10; erklæring af fuldmægtige fra købstæderne paa Sjælland, Laaland og Falster 1653 9/10, Dsk. Kanc., Henlagte Sager 1650-60; erklæring af jyske raader 1653 5/11, Koncepter og Indlæg til jyske Tegnelse 1650-60, R. A.; brev til de jyske raader 1654 5/1, J. T. XIII, fol. 242-43; Fridericia: a. a. 187.

155-56. Saltkompagniet 1655: Rigsraadet til Fr. III. Odense 1654 3/7, jvf. Fr. III. til rigsraadet, Kolding 1654 23/6, Rigsr. Arkiv, Pap., 1651-60, R. A.; forordn.

- 1655 6/9, Kbh.s Dipl. III, 443-48; mis-
sive til lensmændene i Danmark og Nor-
ge 1655 1/9, Secher VI, 194; landkom-
missærerne til rigsraadet 1656 28/6, Dsk.
Kanc., Erklæringer og Betænkninger, af-
givne af Rigets Raad og Stænder 1648-
60, R. A.; Fridericia: a. a. 172 f.; Dän.
Wirtschaftsgeschichte 282 f.; Dsk. Mag.
3 rk. IV, 28, 37 f., 42, 286, 297. Jvf.
nedenf. s. 166.
156. Henrik Müller: Fridericia: a. a. og
ovenf. s. 69. — Paul Klingenberg:
Fridericia a. a. 171 f., 195 f.; DBL
XII, 1937, 530-32; jvf. ovenf. s.
87 f. (postvæsenets reorganisation).
Om tidens industripolitik og indu-
strielle foretagender se i øvrigt Aksel E.
Christensen: Industriens Historie I, 70-
82. — Jens Lassen: DBL XIV, 1938,
104 f. Det vestindisk-guineiske Kompag-
ni: O. Nielsen IV, 230 f.; Fridericia:
a. a. 171; Kay Larsen: De danske i
Guinea, 1908, 12 f. — Misvæxt og pest:
Fridericia: a. a. 170; F. V. Mansa: Bi-
drag til Folkesygdommenes og Sund-
hedspleiens Historie i Danmark fra de
ældste Tider til Begyndelsen af det at-
tende Aarhundrede, 1873, 391 ff.;
H. H. Fussing i HT 11 rk. I, 1945,
287 ff. — Om den norske trælasterports
fremgang se bl. a. Bull II, 114 f. Den
dansk-engelske traktat 1654 15/9: Laur-
sen V, 134 ff.; jvf. s. 160. — Planen om
et kompagni til overtagelse af handelen
med bjælkelast og fedevarer (1654):
Jørgen Bielkes Selvbibliografi 73 ff., 80
ff.; Bull II, 120 f.; Sv. Steen: Kristi-
ansands Historie 1641-1814, 1941, 73 f.
Om Daniel Knoff se NBL VII, 1936,
432 f. og de dér anførte kilder. — Pe-
sten i Norge: Bull II, 165 ff.
- 156-57. Rigsraadets forhandling om et
staaende raadsudvalg 1655: Fridericia:
a. a. 177 f., 291 f.; Fabricius: Kollegie-
styret 162. — Admiralitetsraadet: Fri-
dericia: a. a. 178; Fabricius: a. a. 150-
55; Secher VI, 192 f.
157. Sverige og udlandet i aarene nærmest
efter Brømsebrofreden: Lorents; G. Ja-
cobson: Sverige och Frankrike 1648-
1652. Alliansens oppløsning efter west-
faliska freden, 1911; samme: Sverige
och Frankrike 1652-1654 (Uppsala Univ.
årsskrift 1912); Landberg 29 ff; Eke-
gård 79 ff. (de svensk-baltiske handels-
problemer). — Stemninger i Danmark:
Fridericia: Adelsv. 203 ff.; Fabricius:
Skaanes Overgang I, 21 ff.; samme i
Schultz Danmarkshistorie III, 297 ff.;
jvf. de i noterne til s. 159 og 162-63
nævnte værker. Om Bremenvisterne se
ogsaa Lindqvist 181 ff. Den svenske re-
sident Magnus Dureel konstaterede 1656
25/10, at »Senatus er divisus, dog saa-
ledes, at de fleste ønsker fred med E. M.
[Karl Gustav], uden derfor at undlade at
ophidse andre, som skulde kunne gøre
E. M. skade«. Becker I, 129. Jvf. sst. 61
(1655 22/6), 92 (1656 22/3), 100 (1656
29/5). M. h. t. Fr. III.s ønsker er det
bemærkelsesværdigt, at Gersdorff i jan.
1657 lod den hollandske gesandt Van
Beuningen forstaa, at erhvervelsen af
Bremen var kongens vigtigste territoriale
fordring. Brieven I, 1919, 374 f.
- 157-58. Redemptionstraktatens ophævel-
se: ovenf. s. 57. — Britisk politik 1649-
51: Gardiner 1649-1656 I, passim; Da-
vies 213 ff.; Laursen V, 134 ff.; Hei-
mer 57 ff.; Meadowe: A narrative, pas-
sim. — Nederlandsk politik i forhold til
Norden: R. L. F. A. Vaillant: De par-
tibus a Republica Batava in Mari Bal-
tico ab anno 1655 usque ad annum
1660 actis, 1841; Beins; Geddes 57-
108, 157-80, 189 ff., 263 ff., 278 ff.;
E. Fries; samme: Erik Oxenstierna; Le-
fèvre Pontalis I, 139 ff., 238 ff.; Heimer
98 ff.; Fridericia: Adelsv. 207 ff.; Kol-
kert 33-61; Edmondson; Elias I-II;
Hill 157 ff.; Elzinga 82-84; Blok V,
3 ff., 61 ff., 112 ff.; Geyl II, 379 ff. —
»En Anonymi Consilium« om Holland:
ovenf. s. 106.
158. Fr. III.s obligation til Generalstater-
ne 1653 26/9: Laursen V, 132-34. Cor-

- fitz Ulfeldts obligation til Amsterdam 1649 8/11 (fornyet 1658 5/8 med tillæg af 4 aars rente: 20,000 rdl.): Laur- sen VI, 63. Navigationsakten 1651 og den engelsk-hollandske krig 1652-54: Geddes 189-300; Lefèvre Pontalis I, 139-88; Gardiner 1649-1656, II, 89-162, 327-62; Edmundson; Elias I-II; Kolkert 33 ff.; G. L. Beer: The origins of the British colonial system 1578-1660, 1908, 372 ff.; Lipson III, 116-23, 126 ff. (Navigationsaktens følger); O. A. Johnsen: Navigasjonsakten av 1651. Dens forudsætninger og nærmeste formål, 1934; Blok V, 61-111; Geyl II, 395-417; Brugmans 67-90. Hill siger (s. 157) om navigationsakten: »It may reasonably be called a retaliation for the redemption treaty«.
159. De engelsk-svenske forhandlinger 1651-53: Jacobson 1648-1652, 67 ff.; samme 1652-54, 59 ff.; Lindquist 102 ff.; Heimer, kap. V; Fries: Erik Oxenstierna 144 ff.; Grauers 199-213. — Coenraad van Beuningen og hans sendelse: Brieven, 1723-25, V, 1-345; Sv. riksrådets prot. XV, 1651-1653, 1920, 476-80; Thurloe I, 305, 411, 472, 474 f., 506 f., 524, 652-55; II, 10 f., 13, 21 f., 40 f., 81, 103, 152; HT V, 1844, 337-83; Nyt Dsk. Mag. VI, 1836, 72; Kronijk van het historisch genootschap gev. te Utrecht, 1850, 83-89; A. Fryxell: Handlingar rörande Sverges historia IV, 280 ff.; Kolkert 33 ff.; Elzinga 82 ff.; Lindqvist 106 ff., 139 ff. — Danmarks holdning, Kayser i Kbh. og den dansk-hollandske alliancetraktat 1653 8(18)/2: Brieven, 1723-25, V, 346-83; Thurloe I, 219 f., 223-32, 321, 333, 547, 608; Fridericia: Adelsv. 207-18; Kolkert 45 ff., 52, n. 1 (de arresterede skibe); Laur- sen V, 15-37; Lindquist 104 f.
- 159-60. En sammenfattende udredning af forholdet mellem de nordiske riger 1652-54 og de svenske ønsker om et nordisk forbund er givet i Birgit Grabe: Den nordiska allianstanken under holländsk- engelska kriget 1652-54, SHT. 58. årg., 1938, 269-87 og af Lindqvist 101-49, 150-58 (Sundfarttvisterne). Den cit. ud- talelse af Ax. Oxenstierna til Van Beu- ningen er refereret i dennes brev til Ge- neralstaterne 1654 17/4, hvoraf en af- skrift findes i Ulfeldtske Sager, fasc. 16, R. A.; jvf. Fridericia: Danmarks ydre pol. Hist. I, 34, n. 4; samme: Adelsv. 215, Kildehenvisn. XXXII, n. 17. Se i øvrigt sidstnævnte værk 213-15; Brieven, 1723-25, 140, 169, 310 f.; Thurloe I, 13, 21, 411; HT V, 1844, 341, 343, 357.
- 160-61. Fredsslutningen i Westminster 1654 5/4: Gardiner 1649-1656, II, 370 ff.; Geddes 278-410; Lefèvre Pontalis I, 174-88; Fridericia: Adelsv. 217 f.; Laursen V, 146; Hill 160; Japikse 51-70. — Den dansk-engelske traktat 1654 15/9: Laursen V, 134-62; Gardiner II, 381. — Uppsalatraktaten 1654 11/4: Heimer 135-54; Gardiner 1649-1656, II, 377-80; Kolkert 50 ff.; Grauers 213 f. Jvf. Thurloe II, 22-24, 41-44, 81-84, 103-05, 111-113, 155-58, 170-73, 216-18, 254 f., 279-82. — Den engelske export fra Göteborg overfløj i 1650'erne den hollandske. Grauers 218 f. — Den crom- wellske ydrepolitik 1654-58: Gardiner 1649-1656 II, 388 f., 421 ff., 449 ff., 465 ff.; III, 342 ff., 406 ff., 425 ff.; Firth I, 41 ff., 237 ff., 268 ff., 302-40 (den nordiske konflikt); II, 177 ff., 224-56 (Sverige og Tyskland); J. N. Bowman: The Protestant interest in Cromwell's foreign relations, 1900; Jo- nes; S. v. Bischoffshausen: Die Politik des Protektors Oliver Cromwell in der Auffassung und Thätigkeit seines Mini- sters des Staatssecretärs John Thurloe, 1899; Gihl; Davies 222 ff. — Johan de Witts politik: Geddes 263-77; Lefèvre Pontalis I, 238 ff.; Kolkert 77-248; Blok V, 112 ff.; Japikse 115 ff.; El- zinga 75 ff., 87 ff.; Geyl II, 417 ff.
- 161-62. Svenske planer om angreb paa Danmark: Sv. riksrådets prot. XVI, 2-

- 11 (1654 8/12), 12-26 (1654 11/12), 86 (1655 20/3), 99 (1655 21/3); Carlsson I, 46; Fridericia: Adelsv. 219; Lindqvist 158 ff., 225 ff. — Angrebet paa Polen: Carlsson I, 30 ff., 102 ff.; E. Fries: Erik Oxenstierna 202 ff.; J. L. Carlbom: Om Carl X. Gustafs polska krig och öfvergången till det 2:dra Sundskriget, 1905, 1 ff.; N. Edén: Grunderna för Karl X. Gustafs anfall på Polen, SHT 26. årg., 1906, 5-45; G. Wittrock: Karl X. Gustaf i Polen. Krigsmålet och allianserna, Karolinska förbundets årsbok 1920, 4-49; samme: Fördraget i Königsberg och dess förhistoria, sst. 1921, 1-55; samme: Marienburg och Labiau, sst. 1922, 34-116; A. B. Carlsson: Sverige och den östeuropeiska krisen 1656, SHT 32 årg., 1912, 108-25; M. Carlon: Ryska kriget 1656-1658, 1903; Nordwall 1 ff.; Waddington 317 ff.; Kolkert 72 ff.; Fridericia: Adelsv. 219 ff.; Haumant 1-26. — Sveriges forhold til Kejseren, Frankrig og England: Carlsson I, 167, 179, 220 f., 241; Sæve; Rec. des instructions II, Suède, 11 ff.; Chéruel III, 351 ff.; samme: Le baron Charles d'Avaugour, ambassadeur de France en Suède 1654-57, Revue d'histoire diplomatique 1889, 523-34; Haumant; Pribram 75-100; Crohns I, 235 ff.; II, 13 ff.; Gardiner 1649-1656, III, 425 ff.; Firth I, 302 ff.; Jones; Carlbom: Sverige og England; Gihl 3-14, 23-26; A. Neuber: Der schwedisch-polnische Krieg und die österreichische Politik 1655-57 (Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft, H. 17), 1915; Grauers 214-17; Lindqvist 169 ff., 174 ff.; samme: Svenskarna och De Byes beskickningar 1654-1655, Karolinska förbundets årsbok 1941, 7-24. — Den svensk-engliske handelstraktat 1656 14/7: Firth I, 311 ff. — Generalstaterne og den nordiske konflikt: E. Fries 22 ff.; Fridericia: Adelsv. 222 ff.; Kolkert 53 ff., 192 ff.; Blok V, 145 ff.; Gihl 14 ff., 21 ff.; Japikse 119 ff.; Laursen V, 165 ff.; Geyl II, 417 ff.; Noordam 25 ff., 30 ff.; Lindqvist: a. a. passim; jvf. Thurloe IV, 289 f., 312, 537, 568, 586; Brieven I, 1906, 378 ff.
162. Den danske regerings overvejelser: Fridericia: Adelsv. 221 f., 223-27; Laursen l. c.; Brieven I, 1919, 325 ff. — Gottorps politik: Fridericia: Adelsv. 221, 256-58; P. Lauridsen i HT 7. rk. V, 1904-05, 8 ff.; L. Andresen: Holstein und deutsche Reichspolitik zur Zeit des Regensburger Reichstages 1653-54, Zeitschr. L, 1921, 1-146; Kellenbenz 7 f.; Sønderjyllands Historie III, 1940-42, 29 ff. Karl Gustavs ægteskab: E. Fries: Erik Oxenstierna 160 ff.
- 162-63. De dansk-svenske forhandlinger om alliance: Carlbom: Magnus Dureel passim; Becker I, 58-89, 91-93, 97 f., 109, 112, 118-23, 128-36, 138-44, 152 f., 156-63, 170, 176-93; Sv. riksrådets prot. XVI, 261 ff., 321, 334, 411, 703 ff.; Dsk. Mag. 3. rk. IV, 273-75; Brieven I, 1919, 332 f., 336, 349, 353 f., 363, 368 f., 380, 385; Fridericia: Adelsv. 221 f., 223 f., 228-39; Kolkert 198-202 (delvis paa grundlag af De Vries' breve); Gihl 43 f.; Landberg 33-39; Lindqvist 162 ff. — De Vries om stemningen i Danmark: De Vries til Generalstaterne, Helsingør 1655 20/11, Kolkert 200, n. 5; jvf. breve fra samme okt.-nov. 1655, ref. sst. 198-201, 207. — Revanche- og angrebsstemninger i Danmark: Brieven I, 1919, 324, 334-52, 347, 365 f., 369; Aitzema III, 1256, 1260, 1264; Fridericia: Adelsv. 204 ff., 228, 231 f., 234 f., 237 ff.; Carlbom: Magnus Dureel passim; Becker I (se ovenf. anf. steder); Noordam 28-30. Gersdorffs kejserligsindehed betones af Gøes, se bl. a. dennes brev til Ferdinand III. 1660 3/4 n. st., H. H. S., Dänemark, og af Van Beuningen, se dennes breve 1656 21/6, 25/6; 1657 4/2, 3/6, Brieven I, 1919, 337 f., 374 f., 391 f. Om Gabels tyske sindelag se bl. a. Paulmyers »Mémoires«. Th. S.

- II, 475. — Van Beuningens bestræbelser; den dansk-nederlandske traktat 1656 16/8: Brieven I, 1919, 318-47; Brieven I, 1906, 384 ff.; Aitzema III, 1245 f., 1266 f., 1286 f., 1292 ff.; Fridericia: Adelsv. 224 f., 228 f.; Carlbom: Magnus Dureel 97 ff.; Laursen V, 162-65, 170-79; Noordam 25, 28 ff., 33 ff. — Meadowe's ord: A narrative 116 f. — Fr. III. til rigsrådet 1656 10/9: Rigsr. Arkiv, Pap., 1651-60, R. A.; jvf. Adelsv. 231 f.
163. Elbingtraktaten og elucidationerne og striden derom: Brieven, 1723-25, V, 424-530; Brieven I, 1906, 486-502; Brieven II, 1909, 43-46; Brieven I, 1919, 240 f.; Lefèvre Pontalis I, 248 ff.; E. Fries 42-84; samme: Erik Oxenstierna 290-301; Fridericia: Adelsv. 232-35, 372 f.; Gihl 22 f., 35 f., 40 f.; Laursen V, 180-83; Ekegård 56; Noordam 25 ff., 37-46. — Om Van Beuningens indstilling og virksomhed se bl. a. Brieven I, 1919, 342, 344-62, 407-08 (Brev fra Van Beuningen til De Witt 1657 7/10, hvori han hævder, at han i 1657 ikke har haft nogen politisk samtale med Fr. III.; han omtaler ikke sine drøftelser med Gersdorff); Fridericia: Adelsv. 231, 235 f.; Laursen V, 180, 183; Elzinga 87 f.
- 163-64. Den danske krigspolitik; krigserklæringen 1657 1/6: Dsk. Mag. 3 rk. IV, 300-312; Brieven I, 1919, 349-51, 355 f., 374-79, 382-84, 388 f., 391-95; Brieven I, 1906, 418-22; E. Fries 73 f., 80; Fridericia: Adelsv. 239-61; Carlbom: Magnus Dureel, især 126 ff.; Noordam 46-48; Lindqvist 242 ff. — Indrykningen i Bremen: Fridericia: Adelsv. 265-71; Rockstroh I, 247 ff.; samme i HT 7. rk. VI, 1906, 366 ff.
164. H. S.s kritik af krigserklæringen: H. S.s memorial til Fr. III. Helsingør 1660 6/2, Ny kgl. Saml. 642, fol. (ref. Th. S. II, 417 f.). — Hans udtalelse i Holland: H. Appelboom til Karl Gustav, Haag 1657 13/8, Hollandica, S. R. A.; jvf. S. Pufendorf: De rebus a Carolo Gustavo Sveciæ Rege gestis commentariorum libri septem, 1696, 336 (sikkert med Appelboom som kilde).
- 164-65. Vald. Chr. i svensk tjeneste og hans død i Polen: DBL XXV, 1943, 44, 47. — Leonora Christina i Danmark; grevindetitlerne: Birket Smith I, 280-98. — Frk. Christianes vaaben: Fr. III. til statholder Niels Trolle 1657 7/2, Norske Samlinger, udgivne af et historisk Samfund i Christiania I, 1852, 648; N. R. R. XII, 17. — H. S.s besøg ønsket: Rebolledo til Don Juan de Austria, Kbh. 1657 27/5 n. st., Gigas: Rebolledo til La Torre, Kbh. 1657 5/8; til La Fuente 1657 12/8, afskrift i Ny kgl. Saml. 1031 c, 4to, K. B.; jvf. Gigas: a. a. 316; sml. H. S. til fredsmæglerne eller nogle af dem 1659 2/9 (se nedenf. s. 188-89); Fr. III. til Don Juan de Austria 1657 29/7, Dsk. Mag. 3. rk. I, 1842, 312 f. — Tilladelse til udførsel af 12 heste, Kbh. 1657 29/7; Sj. R. XXIV, 82.
165. Karl Gustav fra Polen til Kolding: Carlbom: Karl X Gustav 88 ff.; samme: Karl X Gustav, Bält och Roskilde, 1912; Fridericia: Adelsv. 271-75; Carlsson I, 283 ff.; Haumant 177 ff.; Rockstroh I, 247-85; samme i HT 7. rk. VI, 1905-06, 431-512. — H. S.s plan om at opsøge Karl Gustav og derpaa rejse til Frankfurt: Rebolledo til La Fuente 1657 12/8, afskrift i Ny kgl. Saml. 1031 c, 4to, K. B.; jvf. Gigas: Rebolledo 316. — Valgrigsdagen i Frankfurt 1657 juni-1658 juli: Säve 67 ff.; Erdmannsdörffer 293 ff.; Crohns II, 62-198; Pribram 134 ff.; Gihl 45 ff. — H. S.s samtale med Karl Gustav: hans memorial til fredsmæglerne eller nogle af dem 1659 2/9 (se nedenf. s. 188-89); jvf. hans andragende til Karl Gustav 1658 19/8, Th. S. II, 391 (§ 26). — Corf. Ulfeldt: Birket Smith I, 299 ff.; L. Holberg: Dannemarks Riges Historie III, 1856,

- 155 ff.; Saml. utg. för De skånska land-
skapens hist. och arkeol. förening VI,
1877, 34 ff.; Fridericia: Adelsv. 283 f.
— H. S.s ord: memorialet 1659 2/9.
- 165-66. H. S. i Antwerpen: Scott 342.
166. Sveriges forbund med Gottorp: Fri-
dericia: Adelsv. 282-84; P. Lauridsen
i HT 7. rk. V, 11-22; Kellenbenz 18-21.
— Danmarks forbund med Polen og
Brandenburg: Fridericia: Adelsv. 285 f.;
Laursen V, 195-201, 201-14. — Trak-
taten med Generalstaterne 1657
17(27)/6: Fridericia: Adelsv. 290;
Laursen V, 179-95. — Laanene af Hol-
lands og Westfrieslands stater: Brieven
II, 1909, 40 ff., 108 ff., 435-38, 449,
451, 455; Aitzema IV, 100; Fridericia:
Adelsv. 279 f., 290; Laursen VI, 63;
Noordam 50, 53. — Løftet om Salt-
kompagniets ophævelse: Brieven I,
1919, 361-65, 387 f., 390 f.; I, 1906,
404 f., 423, 425, 432, 502-05; Laursen
V, 184, 186; Lindbæk I, 45 ff. — For-
handlingerne om maale reglerne og told-
svigen og traktaten 1658 5(15)/4:
Laursen V, 246-59.
167. Krigen 1657 juli-1658 febr.: Carlson
1, 298-322; Fridericia: Adelsv. 271-
313; Rockstroh I, 286-359; samme i
Vejde Amts Aarbøger 1907, 1-68; Carl-
bom: Karl X Gustav; Pribram 155 ff.;
Waddington I, 386 ff. — Om Englands
og Frankrigs holdning se Gihl 26-28;
jvf. Meadowe: A narrative 11-55.
- 167-68. Roskildefreden: C. G. Weibull:
Freden i Roskilde. Aktstycken och fram-
ställning, Hist. tidskrift för Skåneland
III, 1908, 1-170; Fridericia: Adelsv.
313-20; Laursen V, 218-45; Gihl 29-
31; Landberg 39-42. — Traktaten med
Gottorp 1658 12/5: P. Lauridsen i HT
7. rk. V, 22-99; Fridericia: Adelsv.
327 f., 333 f., 336, 338; Laursen V,
259-97; Kellenbenz 22-24.
- 168-69. Tilstande og stemninger i Dan-
mark efter freden: Fridericia: Adelsv.
328 ff. — Karl Gustavs mistanker om,
at Fr. III. pønser paa en statsomvælt-
ning: Fridericia i HT 5. rk. VI, 728 ff.;
Adelsv. 338 ff. — Tanken om et forenet
Norden: The English Historical Review
VIII, 1892, 732 (Meadowe's indtryk);
Fridericia: Adelsv. 328 og Kildehen-
visn. XLV, n. 11. — Det øverste krigs-
raad: Fridericia: Adelsv. 297; Fabri-
cius: Kollegiestyret 155 ff. — Rigsraa-
dets uvilje mod de »fremmede« raad-
givere, hofmænd og officerer: Frideri-
cia: Adelsv. 331 og Kildehenvisn. XLVI,
n. 15. — Fr. III. suveræn i Slesvig:
Fridericia: Adelsv. 333 f., 338; P. Lau-
ridsen i HT 7. rk. V, 60-68 (defenso-
risk over for Fr. III.). — Rigsraadets
forslag om kollegiestyre og stænderfor-
fatning: Rigsraadet til Fr. III. 1658
22/4, 4/5, jvf. 5/4, Rigsr. Arkiv, Pap.,
1651-60, R. A.; Fridericia: Adelsv. 331
f.; Fabricius: Kollegiestyret 163 ff. —
De københavnske borgeres krav i andra-
gender af maj og 9/6 1858: Kbh.s Dipl.
I, 683-98; Fridericia: Adelsv. 329-31;
Villads Christensen i Hist. Meddelelser
om København II, 1909-10, 6-10.
- 169-70. H. S.s banket i Antwerpen: Scott
342. — Hans rejse gennem Amsterdam:
Charisius til Fr. III., Haag 1658 8/4
n. st., T. K. U. A., Nederl. C, P. Cha-
ricius' Gesandtskabs-Arkiv, Koncepter
til Relationer 1651-58, R. A. Charisius
henviser her til et brev fra H. V. Rosen-
vinge, som ikke synes bevaret. — H. S.
til Leonora Christina, Lundegaard 1658
10/5: Uldfeldtske Sager, fasc. 47, R. A.,
jvf. Th. S. I, 186 f. — Fru Kirstens død
og begravelse: Birket Smith I, 308 f.,
XCVII; Hindsholms Dagbog, Kirke-
hist. Saml. 5. rk. III, 1905-07, 723 f.;
Nye Dsk. Mag. V, 1827, 78-80. — H. S.
kaldes til Fr. III; audiensen: H. S.s an-
dragende til Karl Gustav 1658 19/8,
Th. S. II, 386 (§ 10); Goës til Leo-
pold I. 1659 12/1 n. st., H. H. S., Dä-
nemark, exc. i Add. 845, 4to, K. B.;
H. S. til Fr. III. 1659 20/10, Th. S. II,
392, 403; til samme 1660 6/2, Ny kgl.
Saml. 642, fol., K. B. (tyesk koncept,

refereret med flere udeladelser og fejl Th. S. II, 412); jvf. HT 6. rk. I, 691 — H. S. 2. audiens: H. S. til Fr. III. 1660 6/2 (se ovenf.), jvf. Th. S. II, 409 f., 412 f.; HT 1. c.; H. S.s andragende til Karl Gustav 1658 18/8, Th. S. II, 389 f. (§§ 20-21). — Hans begæring m. h. t. hans afstaaede gods: andragendet til Karl Gustav 1658 19/8, Th. S. II, 386

(§ 11). Selio Marselis faar kongebrev paa H. S.s tidligere gods i det søndengjældske Norge (1658 4/8): N. R. R. XII, 211. Om de sehestedske godsets skæbne se i øvrigt Tord Pedersen II, 1-29 og R. K. B. (1660-79), Afregninger IX, 8, LII (memorial om H. S.s gods søndenfjælds).

III. HANNIBAL SEHESTED SOM »NEUTRAL PERSON«. KRIGENS GANG, VESTMAGTERNES POLITIK OG FREDSFORHANDLINGERNE INDTIL KARL GUSTAVS DØD.

171-72. De dansk-svenske forhandlinger 1658 marts-juli: Fridericia: Adelsv. 335-40; Gihl 37 ff.; P. Lauridsen i HT 7. rk. V, 38 ff.; L. Blomgren: Ägde Karl X rättmätiga och giltiga skäl för sitt fredsbrott 1658?, 1907 (Redogörelse för högre allmänna läroverket i Vänersborg, Bilaga), især 227-44; Meadowe: A narrative 62 ff.; Landberg 42-44; Noordam 56-59. Jfv. ogsaa Brievn I, 1919, 422-48. Det fremgaar af flere af Van Beuningens her meddelte breve til De Witt, at man fra dansk side fra slutningen af maj 1658 nærede frygt for et nyt svensk angreb (se s. 435 f., 439 f., 445, 447 f.) — Karl Gustavs overvejelser i foråret og sommeren 1658: Carlson I, 365-76; Fridericia: a. a. 342-50; Blomgren: a. a.; Stille 106-11; Gihl 32-50; Meadowe: A narrative 82 ff.; Terlon til Mazarin, Korsør 1658 18/8 n. st., Scandia 1929, 291-301.

172-73. Chr. Skeels og Mogens Høgs sendelse: Fr. III.s instrux 1658 8/8, T. K. U. A., Sverige A II, Akter og Dokum. vedr. det politiske Forhold til Sverige 1658, R. A.; deres beretning til kongen, Kbh. 1658 14/8, T. K. U. A., Sverige B, Relationer, Indberetninger og Breve, til Dels med Bilag, fra forskellige Afsendinge 1645-60, R. A. — H. S. forlader Kbh. og fanges af de svenske: H. S. til Fr. III. 1660 6/2, Ny kgl. Saml. 642,

fol. (Th. S. II, 412 f.). — Beskyldningerne mod ham: sst. (Th. S. II, 409 f.); jvf. Fridericia i HT 6. rk. I, 21. H. S. nævner som grund til, at han ikke bad kongen om udrejsetilladelse, at hans sidste audiens ikke var saa fri, at han turde vove det, og at kongen desuden den 8. var paa Amager for at observere den fjendtlige flaade (Th. S. II, 413). — H. S.s skrivelse til Karl Gustav, Ringsted 1658 9/8, afskrift i Dsk. Kanc. B I 2 f., N. R. A., jvf. HT 6. rk. I, 692.

173. Skeel og Høg i den svenske lejr: deres beretning til Fr. III. 1658 14/8 (se ovenf.); H. S. til Fr. III. 1660 6/2, Ny kgl. Saml. 642, fol., jvf. Th. S. II, 413; til Fr. III. 1659 20/10, Th. S. II, 393; HT 6. rk. I, 692 f., Fridericia: Adelsv. 355, 363 f.; Terlon til Mazarin »au Camp du Roy de Suède devant Copenhague« 1658 24/8 n. st., Scandia 1929, 301 ff. — Karl Gustavs resolution 1658 10/8, afskrift i Dsk. Kanc. B I 2 f., N. R. A., jvf. HT 6. rk. I, 693. — H. S. til Kbh.: H. S. til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S. II, 413 f.); Skeels og Høgs beretning 1658 14/8 (Høg afrejste fra Roskilde om natten, Skeel næste morgen 11/8). Karl Gustavs rekreditiv for de to danske udsendinge 1658 10/8: T. K. U. A., Sverige A II, Akter og Dok. vedr. det politiske Forhold til Sverige 1658, R. A. Jvf. sekretær Edv. Ehrensteens

- dagbog, Handlingar rörande Skandina-
viens historia XXXIX, 1858, 366.
- 173-74. Rigsraadets fredsløj; Terlon for
fred: H. S. til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S.
II, 415, 417); Skeels og Høgs beret-
ning 1658 14/8; Terlon til Mazarin
1658 24/8 n. st., Scandia 1929, 301-06;
Dsk. Mag. 3. rk. IV, 321. Om Hugues
de Terlon se bl. a. J. Th. Westin i Nor-
disk familjebok XXVIII, 1919, sp.
892 f. Den svenske rigsraad Mattias
Biörenklou betegner i brev til M. G. de
la Gardie u. dat. [1666 maj] Terlon
som »then lilla Stensquättan«. De la
Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de
la Gardie, S. R. A. Goës omtaler hans
hang til »possen«. Goës til Leopold I,
Kbh. 1661 19/2 n. st., H. H. S., Däne-
mark. — H. S.s ønske om fredsunder-
handling: H. S. til Fr. III. 1660 6/2
(Th. S. II, 414 f., 417).
- 174-75. Kongen og Kbh. beslutter forsvar;
privilegiebrevet til Kbh.: Fridericia:
Adelsv. 354-63; Kbh.s Dipl. I, 693-99;
V, 454; Villads Christensen i Hist. Med-
delelser om København II, 15-22.
175. H. S.s samtale med Fr. III. 1658
11/8: H. S. til Fr. III. 1659 20/10,
Th. S. II, 392, 399; til samme 1660
6/2 (Th. S. II, 414 f.); P. J. Coyet til
Karl Gustav, Helsingør 1659 1/5, S.R.A.,
exc. i Add. 836, 4to, K. B. (paa grund-
lag af meddelelser fra en spion, der var
til stede under H. S.s sidste hemmelige
samtale med Fr. III. og J. Gersdorff).
— Hans tilbagerejse: H. S. til Fr. III.
1660 6/2, 1659 20/10 (Th. S. II, 415,
393, 395); Fr. III.s pas for H. S., »Rid-
der, vor mand och tiener« 1658 11/8,
afskr. i Dsk. Kanc. B I 2 f., N. R. A.,
jvf. Kbh.s Dipl. V, 458; sml. HT 6. rk.
I, 694. — Chr. Skeels skrivelse til Ter-
lon 1658 21/8 n. st., Scandia 1929, 302,
n. 1. — H. S.s fredsbestræbelser: H. S.
til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S. II, 415);
hans andragende til Karl Gustav 1658
19/8 (Th. S. II, 387 (§ 14)). — Karl
Gustavs udtalelser: Terlon til Mazarin
1658 24/8, 30/8 n. st., Scandia 1929,
304, 307 ff.; til Joachim Gersdorff 1658
23/8; til Chr. Skeel 1658 23/8, sst. 302,
n. 2 og 1; jvf. Fridericia: Adelsv. 364 f.;
Mémoires de Terlon I, 264 ff.; Chéruel
III, 356 ff. Terlon raadede til at sende
den i Kbh. fangne svenske diplomat
Sten Bielke til Karl Gustav med danske
propositioner (det nævnte brev til Chr.
Skeel). — H. S.s harme: H. S. til Fr.
III 1660 6/2 (Th. S. II, 415); jvf. H. S.
til fredsmæglerne 1659 2/9 (nedenf. s.
188-89).
176. H. S.s skrivelse til Karl Gustav 1658
14/8: S. R. A., afskrift i Add. 836, 4to,
K. B.; jvf. HT 6. rk. I, 695-97. — Fri-
dericias vurdering af H. S.s skrivelse:
HT 6. rk. I, 697.
- 176-77. H. S.s andragende til Karl Gustav
1658 19/8: Th. S. II, 383-92 (efter af-
skrift i C. F. Allens Saml., Afd. I, nr.
19, K. B., efter orig. i S. R. A.).
- 178-79. Karl Gustavs resolution, Upperslev
1658 20/8: S. R. A., afskrift i C. F. Al-
lens Saml., Afd. I, nr. 17, K. B., exc. i
Add. 836, 4to, K. B. — Stettinfredens
§ 26: Laursen II, 1912, 257. — Om
nationalfølelsen i 17. aarh. se bl. a. Fri-
dericia: Adelsv. 356, Kildehenv. n.
XLVIII, n. 7 og J. Huizinga: Wach-
stum und Formen des nationalen Be-
wusstseins in Europa bis zum Ende des
XIX. Jahrhunderts, Im Bann der Ge-
schichte, 1943, 131-212, spec. 167-77.
- 179-80. H. S.s økonomiske forhold: H. S.
til Rebolledo 1659 28/3, Bøllingske Brev-
saml. D, fol., K. B.; til Joachim Gers-
dorff 1659 28/3, Privatarkiver, J. Gers-
dorff, R. A.; til Fr. III. 1659 20/10,
1660 6/2 (Th. S. II, 395 f., 403,
416 f.); Birket Smith I, 308, XCVII,
n. 4. Mens H. S. de foregaaende aar re-
gelmæssigt modtog sin pension (4000
rdl.) af Ribe og Kolding toldsteder, fik
han 1657-58 kun halvdelen (2000 rdl.)
og de følgende aar intet. H. S.s »Affreg-
ningsbewiss« 1651 11/11 - 1660 11/11,
dat. Rentekammeret 1660 20/8, R. K. B.

- (1660-79), Afregninger II 91 a (H. 119 a), R. A. 1658 15/3 og 16/12 befalede Karl Gustav, at Kirsten Munks godser paa Fyn skulde skaanes for brandskatning og »al besværing«. Medd. fra Rentekammerarchivet 1871, 128, 130. I brev fra H. S. til Corf. Ulfeldt, Helsingør 1658 4(?) / 9, Privatarkiver, C. Ulfeldt, R. A., omtales de udstedte sikkerhedsbreve for baade Ulfeldts og svigermoderens godser samt ønskeligheden af et generalpas for en mand, som kunde rejse mellem Jylland, Fyn og Sjælland med de nødvendige brevskaber godserne vedrørende, »le passage estant autrement serré entre les provinces pour ceux mesmes qu'y demeurent«.
- Henrik Olufsens skaansomhed over for Lundegaards bønder: S. Jørgensen i HT 4. rk. V, 1875-77, 238.
180. Svensk mistillid til H. S.: Mémoires de Terlon I, 241 f.; Terlon til Mazarin, Helsingør 1658 26/10 n. st., exc. i Add. 845, jvf. HT 6. rk. I, 699; P. J. Coyet til Karl Gustav 1659 1/5 (se ovenf. s. 175); H. S. til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S. II, 421 f.); Pufendorf 477. — H. S.s begrundelse for sin tilstedeværelse i Karl Gustavs nærhed: H. S. til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S. II, 419, jvf. 411). Om H. S.s omgang med den svenske konge se bl. a. Ove Juuls dagbog, HT 3. rk. III, 1862-64, 579 (1658 11/9). Christianes samvær med dronning Hedevig Eleonora fremgaar bl. a. af hendes brev til Leonora Christina, Helsingør 1659 4/1, Ulfeldtske Sager, fasc. 43. — Beskyldningerne fra dansk side: H. S. til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S. II, 409-26 passim); til samme 1659 20/10 (sst. 397 ff.); HT 6. rk. I, 700 f. En af H. S.s tjenere blev ved krigens begyndelse fængslet i Kbh., men atter løsladt efter kongens befaling. H. S. til J. Gersdorff, Helsingør 1659 28/3, Privatarkiver, J. Gersdorff, R. A.; til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S. II, 414).
- 180-81. Terlons vidnesbyrd: Mémoires de Terlon I, 240 ff. — Karl Gustavs og den svenske formynderregerings testimonier: nedenf. s. 182, 193, 205, 229. — Beskyldninger for hovmod over for danske fanger: H. S. til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S. II, 411, 422 f.). Et vidnesbyrd om H. S.s hjælp til landsmænd giver Ove Juuls dagbog, HT 3. rk. III, 580 f. (1658 12/9). — H. S.s henvisninger til Ove Giedde, Christoffer Urne og Laurids Ulfeldt: H. S. til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S. II, 417, der fejlagtigt har: Laurits Ahlefeldt). — H. S.s udtalelser til danske adelsmænd om ønskeligheden af fred: H. S. til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S. II, 417 f.). — Hans og Frk. Christianes paastaede udtalelser om den danske konge: sst. (sst. 411, 419 ff.); H. S. til Fr. III. 1659 20/10, Th. S. II, 400.
181. Hjælpen fra Brandenburg, Østrig, Polen og Nederland; Trondhjems og Bornholms befrielse: Aitzema IV, 228 ff., 234 ff., 238, 240; Thurloe VII, 338-44, 357, 457; Brieven, 1723-25, V, 566; III, 453; Brieven I, 1906, 433-52; Brieven II, 1909, 59-77; Brieven I, 1919, 278-80; Secrete Resolutionen I, 606; Colenbrander I, 95-98; Journalen 3-34; Meadowe: A narrative 91-105; Carlson I, 380-93; E. Fries 84-95; Fridericia: Adelsv. 372-94; Sørensen; Rockstroh I, 361-88; Y. Nielsen: Kampen om Trondhjem 1657-60 (Festskrift udg. i anledning af Trondhjems 900 aars jubilæum 1897 af det Kgl. norske Videnskabs-Selskab i Trondhjem, nr. 3), 1-177; M. K. Zahrtmann i HT. 7. rk. I, 1897-99, 129-64; samme: Borringholmerens Historiebog I, 1934, 286 ff.; Dsk. Mag. 5. rk. VI, 1909, 137-56; Pribram 171, 177 ff.; Zetterstén II, 409 ff.; R. C. Anderson: Naval war in the Baltic during the sailing epoch 1522-1850, 1910, 82 ff.; Gihl 51-73, 102 ff.; Munthe: Den norske hær 39 ff.; Elzinga 89 f.; Noordam 59-103. En skildring af begivenheder i Kbh. 1658 3/8 - 1660 5/6 er givet af en ano-

- nym borgerlig forfatter, tr. af O. Nielsen i *Museum* 1896 I, 25-49, 95-132.
- 181-82. H. S.s breve til rigsaadet og rigshofmesteren: H. S. til Fr. III. 1659 20/10., 1660 6/2 (Th. S. II, 393 ff. 426); Goës til Leopold I. 1659 12/1, H. H. S., Dänemark (dechiff. kopi), jvf. HT 6. rk. I, 701. Om fredsfølerne bemærker den ivrigt antisvenske Goës: »welches letzteres zweiffels ohne der rechte scopus ist, wohin aus angebung des Königs aus Schweden diese schreiben ziehlen«. I følge Otte Krags dagbog oplæstes 1658 29/12 i raadet et brev fra H. S. »til sambtlige r.raad, omb præjudiciable discours, som hand formener at vere spargerit omb hans person oc mere«. *Dsk. Mag.* 5. rk. VI, 1909, 155.
182. Skibet »Hannibal«: H. S. til Fr. III. 1659 20/10, 1660 6/2 (Th. S. II, 398, 410, 424); til fredsmæglerne 1659 2/9 (se nedenf. s. 188-89); Lind: Kg. Fr. d. Tredie, 153. — H. S.s ønske om at rejse til Bruxelles: H. S. til Fr. III. 1659 20/10, 1660 6/2 (Th. S. II, 394, 396, 410 f., 424). — Karl Gustav til H. S. 1659 2/1: Sv. riksregistratur, 1659-60, S. R. A., afskrift i Add. 836, 4to, K. B., jvf. HT 6. rk. I, 701 f.
183. Karl Gustavs rejsepas for H. S. 1659 19/3: Sv. riksregistratur 1659-60, fol. 572, tr. *Dsk. Mag.* 3. rk. I, 1842, 313. H. S.s henvendelse til Gersdorff: Marwitz til kurfyrst Frederik Wilhelm, Kbh. 1659 24/3, jvf. samme til samme 1659 13(?)/4, Geh. Staatsarchiv Berlin, exc. i Add. 845 a, 4to, K. B.; J. Gersdorff til H. S. 1659 26/3, afskr. i *Dsk. Kanc. B I 2 f.*, N. R. A. — Ny henvendelse til Gersdorff m. fl.: H. S. til Gersdorff, Helsingør 1659 28/3, Privatarkiver, J. Gersdorff, R. A.; til Rebolledo 1659 28/3, 5/4; til (Goës) 1659 28/3; til Wassenaer-Obdam 1659 28/3, Bøllingske Brevsaml. D, fol., K. B.; H. S. til Fr. III. 1659 20/10, Th. S. II, 397 ff. I det førstnævnte brev til Rebolledo omtaler H. S. Gersdorff som en mand, »qui me fait l'honneur de son amitié«, og som »homme d'honneur et solide en toutes choses«.
184. Den militære og diplomatiske udvikling i foraaret 1659: Brieven I, 1906, 453 ff.; Brieven II, 1909, 118 ff.; Brieven I, 1919, 293 ff.; Colenbrander I, 108-10; *Journalen* 34-121; *Dsk. Mag.* 5. rk. VI, 156-68; Meadowe: A narrative 105 ff.; Nordwall 14 ff.; Fridericia: Adelsv. 400-420; Zettersten II, 108, 423-26; Waddington I, 451 ff.; Laurisen V, 334-44; Noordam 128-52; Sørensens; Rockstroh I, 388 ff.
- 184-85. Vestmagterne og den nordiske konflikt: Meadowe: A narrative 111 ff.; Cronholm 93-118; E. Fries 94 ff.; Fridericia: Adelsv. 420 ff.; Firth II, 224-56; Gihl 51 ff., 74 ff.; Noordam 153 ff. — Om Rhinforbundet se især: Crohns I-II, spec. II, 62-200; Erdmannsdörffer I, 312 ff.; Firth II, 255 f.; Waddington I, 432 ff.; Gihl 48.
185. Den engelske flaaesendelse og den fransk-engelske overenskomst 1659 24/1: Meadowe: A narrative 111 ff., 117 f.; samme: Redogørelse 19; Manley 41 f.; Aitzema IV, 502; Guizot I, 247, 249, 254 ff., 260, 262, 265, 268 f., 272, 282, 285 f., 302, 499 f.; Chéruel III, 359; Fridericia: Adelsv. 422; Gihl 87-101; Noordam 104 ff.
- 185-86. Den første Haagkoncert: Brieven, 1723-25, III, 507 ff., 511 f., 550 f., 575 ff., 580 f., 586 ff., 589 ff., 600 f., 605 f., 613 f., 623 f., 630 f., 633 f., 637 ff.; VI, 9 f., 13, Aenh. 1 f.; Brieven II, 1909, 73-79, 118-27, 129-32; I, 1919, 295 ff.; *Secrete Resolutien* I, 630 ff.; II, 6 ff., 33-72; Thurloe VI, 342 f., 346, 418, 421, 505 f., 814 f., 872; VII, 6 ff., 516 ff., 520-25, 532-35, 553 f., 562, 580, 619 f.; Aitzema IV, 383 ff.; Carte II, 157-62, 167-72; *Urkunden und Actenstücke* II, 189 f., 195 ff.; VII, 155 ff., 159; VIII, 661 f., 670; *Journalen* 96; *Dsk. Mag.* 5. rk. VI, 167, n. 5; Meadowe: A narrative

- 121 ff.; Manley 63 f., 72 f.; Carlson I, 407-10; E. Fries 96 f.; Stille 112; Fridericia: Adelsv. 422-31; Waddington I, 446 f., 451; Gihl 108-50; Japikse 129-37; Hill 172-75; Noordam 111-27. — Det nederlandske gesandtskab — Govert van Slingelandt, Pieter de Huybert, Pieter Vogelsangh, Willem van Haren — til Danmark: Secrete Resoluition II, 10; Aitzema IV, 380 ff.; Brieven II, 1909, 127, n. 1; Noordam 165. — Om modsætningen mellem De Witts og Amsterdams syn paa den nordiske konflikt se bl. a. Brieven II, 1909, 141-48; I, 1919, 302 f.
- 186-87. Englands og Nederlands flaadesendelser; de nordiske kongers holdning: Brieven, 1723-25, I, 321 f.; III, 664, 668 f., 672; VI, 19 f., 21 f., 34 ff., 41 f., 45 ff., 91 f., 95; 122-26, 141 f., 152 f. Aenh. 29 f., 35 f.; Brieven II, 1909, 123; Brieven I, 1919, 296 ff.; Kronijk van het Hist. Genootschap te Utrecht V, 81 ff.; Secrete Resoluition II, 25-30; Aitzema IV, 375-79, 381 f., 387 ff., 393 f.; Thurloe VII, 636 f., 644, 651, 699, 708 ff., 722-28, 751; Urkunden und Actenstücke IV, 197 ff.; VII, 217 f., 221 f., 225 f.; HT 5. rk. III, 1881-82, 162-69 (Goës til Filip IV. 1659 20/8 n. st.); Dsk. Mag. 3. rk. V, 1857, 246-48 (Stænderudvalgsmøde 1659 6/6); Meadowe: Redogörelse 19 ff.; Manley 69 ff.; Mémoires de Terlon II, 420 ff., 444 f.; Handlingar rörande Skandinaviens historia XXVIII, 1847, 196 ff.; Nyt hist. Tidsskr. VI, 1856, 520 f.; Journalen 110 ff., 165 ff.; Journal of Mountague 36 ff.; Stille 112 f.; Fridericia: Adelsv. 431-35; Gihl 128-39, 150-77, Blok: De Ruyter 148 ff.; Noordam 124 f., 128 ff., 149-70. Se om Fr. III.s holdning ogsaa hans brev til Terlon 1659 4/7 (afskrift) og Gersdorffs brev til samme 1659 3/7 (afskrift), Danica, Freden i Köpenhamn, Strödda handlingar 1659-1660, S. R. A. — Den anden og tredie Haagkoncert: Brieven, 1723-25,
- III, 638 f., 652-58, 662-65, 668 ff., 674 f., 680 ff., 686, 695 f., 698 f., 700, 703 f., 709, 712, 723; VI, 14, 19, 21, 27, 34, 39 f., 45, 48, 56 ff., 60 f., 69 ff., 91, 93, 95, 97; Aenh. 16 f., 29 f.; Brieven II, 1909, 129-47, 209 f.; Brieven I, 1919, 299 f.; Secrete Resoluition II, 73 f., 80-88, 107 ff.; Aitzema IV, 394-98, 406 ff.; Urkunden und Actenstücke VII, 249 f.; Fridericia: Adelsv. 435 f.; Gihl 178-99; Japikse 138 f.; Hill 177; Noordam 170-77. Om stemningen i Holland: Briefwisseling 24, 32. — Instruxen for de engelske gesandter; den engelsk-hollandske modsætning: Thurloe VII, 699, 708 f., jvf. 724 ff., 732 f.; Calendar of state papers, Domestic series, 1658-1659, ed. by M. A. Everett Green, 1886, 387; Journal of Mountague 283 ff.; Brieven II, 1909, 151-55; Meadowe: Redogörelse 30 f.; Fridericia: Adelsv. 436 f.; Gihl 155 f.
- 187-88. Danske krigsuheld; Fr. III. accepterer mæglingen: HT 5. rk. III, 169-75 (Goës til Filip IV. 1659 3/9 n. st.); Brieven, 1723-25, VI, 123, 132-38, 142-46, Aenh. 37; Thurloe VII, 709, 724 ff., 732 f.; Mémoires de Terlon II, 430, 433 ff.; Journalen 117-34, 199 ff.; Pribram 194 f.; Fridericia: Adelsv. 437-42; Gihl 199-209; Hill 177 ff.; Noordam 177-85. — Træthed og fredsstemning i Kbh.: Dsk. Mag. 3. rk. V, 1857, 248 f. (stænderudvalgsmøder 1659 9/8, 19/8, 9/9); Nyt hist. Tidsskr. VI, 525 f.; Urkunden und Actenstücke VIII, 621; Fridericia: Adelsv. 440. — Forhandlingerne paa Raadmandsmarken: HT 5. rk. III, 175-83 (Goës til Filip IV. 1659 7/9, 20/9 n. st.); Brieven, 1723-25, VI, 143, 146, 161 ff., 164 f., 167-75, 185 f., 189 ff., 198 ff., 218, 223, Aenh. 40 f.; Brieven I, 1919, 302; Museum 1896 I, 113 f.; Thurloe VII, 732 ff., 741 f.; Mémoires de Terlon II, 431 f.; Urkunden und Actenstücke VIII, 623 f.; Cronholm 160 ff.; Stille 114-16; Fridericia: Adelsv. 442 f.;

- Gihl 209-12; Hill 179 f. Den engelske flaadens hjemsejling: Journal of Mountague 286 ff.; Carte II, 210 ff.; samme: An history of the life of James, duke of Ormonde . . . III, 1736, 679 ff.; Manley 88 f., 160 f.; Guizot I, 210, 474; Fridericia: Adelsv. 441 f., 444; Gihl 213 f.; Harris I, 156 ff. — Vestmagternees uenighed: Brieven, 1723-25, III, 734, 752, 754 f.; VI, 161 f., 164 f., 168 f., 185, 187 f., 215 f., 219 f., 227 f.; HT 5. rk. III, 176 f.; Aitzema IV, 413, 418; Fridericia: Adelsv. 444 ff.; Gihl 219-22. — De genoptagne forhandlinger strander: Brieven, 1723-25, VI, 179 ff., 192 ff., 214 ff., 219 ff., 223-30, 232 ff., 242 ff., 250 ff., 264 ff., 280; Secrete Resolutionen II, 135 f.; Thurloe VII, 741, 748, 756; HT 5. rk. III, 183-92 (Goës til Filip IV. 1659 4/10, 15/10 n. st.); Dsk. Mag. 3. rk. V, 1857, 249 (stænderudvalgs møde 1659 9/9); Manley 95 f.; Cronholm 164 ff.; Stille 116 f.; Fridericia: Adelsv. 445; Gihl 223-25; Journalen 134 ff.
- 188-89. H. S. til de mæglende gesandter eller nogle af dem »au Camp de Sa Maté devant Copenhague« 1659 2/9 (egenh.), med vedlagt udkast til en erklæring af Fr. III.: Danica, Freden i Köpenhamn, Strödda handlingar 1659-1660, S. R. A. (afskrift i Add. 836, 4to, K. B.), jvf. HT 6. rk. I, 703 f.
189. Generalstaterne sender Danmark hjælp; forberedelser til angrebet paa Fyn: Brieven, 1723-25, VI, 172, 182 f., 213, 225, 248 ff.; Secrete Resolutionen II, 119-43; 5. rk. III, 192-95 (Goës til Filip IV. 1659 23/10 n. st.); Journalen 227 ff.; Aitzema IV, 409; Fridericia: Adelsv. 444 ff.; Gihl 225; Noordam 789 ff.; Sørensen 146 ff. — H. S. til Fr. III, kopi, paategnet i H. S.s haand: »20. October Nykiøbing« 1659: Langebeks Excerpter nr. 181, K. B., tr. efter en senere, ikke fejlfri afskrift: Th. S. II, 392-405. — Fr. III.s holdning: H. S. til Fr. III. 1659 4/12, Th. S. II, 405-07; til samme 1660 6/2 (sst. 409).
190. Landsætningerne paa Fyn og Nyborgslaget: Brieven, 1723-25, VI, 258 ff., 266 f., 272 f., 282 ff., 285 ff., 288 f., 290 ff.; Thurloe VII, 775, 779; Journalen 130-58, 226, 228 ff., 234 ff., 239 ff., 244 ff.; HT 5. rk. III, 195-209 (Goës til Filip IV. 1659 5/11, 15/11, 22/11, 3/12 n. st.); Aitzema IV, 431 ff.; Mémoires de Terlon II, 447 ff., 451 ff.; Meadowe: A narrative 123-29; Eberstein 223 ff.; Fridericia: Adelsv. 443-56; Sørensen 146-93; K. C. Rockstroh i: Svendborg Amt 1909, 3-66; samme i: Milit. Tidsskrift 1910, 400-404, 450-53, 463-68; Colenbrander I, 112-20; Blok: De Ruyter 159 ff.; Noordam 191-208. — H. S. til Karl Gustav, Korsør 1659 15/11 (egenh.): Danica, K. M.s brev till kommissarierna frih. Schering Rosenhane och frih. Sten Bielke 1659-60, S. R. A. (Afskrift i Add. 836, 4to, K. B.). Karl Gustavs stemning efter Nyborgslaget: Gihl 226 ff.; HT 6. rk. I, 706; Fridericia: Adelsv. 458 f.
- 190-01. Karl Gustav antager H. S. som fredsforhandler: Karl Gustav til de svenske fredskommissærer, Korsør 1659 18/11, Danica, K. M.s brev till kommissarierna frih. Schering Rosenhane och frih. Sten Bielke 1659-1660, S. R. A. (med egenh. efterskrift). Fridericia gengiver HT 6. rk. I, 39 f. ikke denne skrivelse fuldt korrekt. — 1659 16/11 befalede Karl Gustav fra Korsør kammerer Rosenaker at betale H. S. 5000 rdl. af et laan, som var ydet kongen af Corf. Ulfeldt og af denne cederet H. S. Sv. riksregistratur 1659-1660, fol. 3436, S. R. A. Det drejer sig aabenbart om arv efter Kirsten Munk.
- 191-92. O. W. Königsmarcks udtalelse: J. Paulmyer til Conrad Biermann, Paris 1666 28/9 (8/10), Th. S. II, 448. — H. S. om sine samtaler med Karl Gustav: [Jean Paulmyer:] Mémoires de di-

- verses choses etc. [Paris 1666 slutn.], Th. S. II, 494. Jvf. Mémoires de Terlon I, 242 ff.: »Il est vray que le Roy [Karl Gustav] avoit plus de croyance en luy, qu'en plusieurs de ses Senateurs; & je sçay qu'il luy donna en bien des rencontres importantes des marques d'une grande confiance«. Terlon fremhæver andet steds (se bl. a. Mémoires I, 265) Karl Gustavs interesse for sine rigers handel, en interesse, som ogsaa træder stærkt frem under hans sidste raadsforhandling i Göteborg. Se bl. a. Sv. riksrådets prot. 1660 I (jan.-5. juni), 1660 17/1 (fol. 24-25), S. R. A., hvor han betonedede ønskeligheden af at »få Holland af wägen, hwilket kunde skee derigenom, at wy drogo handelen igenom en annan ort«. Han »höll före, att Engelland kan äfwen dhet samme göra som Holland«. En anden vej var at faa de nordtyske søstæder til at »emottage våra waror och skaffa oss waror in igen«, saa man kunde undvære Hollænderne. — H. S.s »politiske testament«: Jean Paulmyer's to breve til Fr. III., Paris 1666 26/10 (5/11) og 2/11 (12/11), som gengiver den nys afdøde H. S.s udtalelser til forfatteren. Tr. Th. S. II, 453-71.
- 192-93. Fr. III.s holdning; Krag's og Buchwald's sendelse til Holland: Brieven, 1723-25, VI, 261 ff., 307 f., 310, 313, 317, 329; Vogelsangh til Generalstaterne 1659 26/11 n. st., A. R., exc. i Add. 845 b, 4to, K. B.; de nederl. gesandter til Gen.st.s greffier 1659 29/11 n. st., sst.; HT 5. rk. III, 209-14 (Goës til Filip IV. 1659 21/12 n. st.); Thurloe VII, 768 f.; Aitzema IV, 531 ff., 536 f.; Stille 118; Fridericia: Adelsv. 446, 456 ff., 462 ff.; Gihl 228, 231, 247 f.; memorial til instruxer for Krag og Buchwald u. dat.; ordrer til samme u. dat., 1660 13/2, 6/3 (koncepter), T.K. U. A., Nederl. A II Akter og Dokumenter vedr. det polit. Forhold til Nederl. 1660-65, R. A.; Krag's og Buchwald's indberetning om deres forretninger i Holland 1660, T.K.U.A., Nederl. B, R. A.; deres kopi-bøger 1659-60, T, K. U. A., Nederl. C, R. A. — Den svensk-nederlandske overenskomst om Elbingelucidationerne; Brieven, 1723-25, VI, 304 ff., 322 ff.; Aitzema IV, 440-48; E. Fries 98 f.; Stille 117 f.; Fridericia: Adelsv. 458 f.; Gihl 227 f., 229 f.; Noordam 209 f. — Karl Gustavs politik; indfaldet i Sydnorge: Brieven, 1723-25, VI, 313 ff., 324 ff.; Norske Magazin II, 1868, 444-57; Jørgen Bjelkes Selvbiografi 159 ff.; Fridericia: Adelsv. 459-61; Munthe: Den norske hær 50-59.
193. H. S. til Fr. III 1659 4/12: Th. S. II, 405-07. — H. S. til Karl Gustav, Helsingør 1659 14/12, med vedlagt akt om de vilkaar, Fr. III. skulde gaa ind paa: Danica, Strödda handlingar 1659-60, S. R. A. (egenh.; afskrift i Add. 836, 4to, K. B.). — Karl Gustavs resolution, Kronborg 1659 20/12: Danica, Freden i Köpenhamn, Konferensprot. med tillhör. handl. 1659 24/8-1660 28/3, S. R. A., 410-12 (afskrift i Add. 836, 4to, K. B.). I en afskrift i Dsk. Kanc., B I 2 f, N. R. A., som sikkert skyldes H. S., er afsnittet om, hvad der skulde ske, hvis Fr. III. ikke strax vilde gaa ind paa hans restitution, udeladt. Jvf. HT 6. rk. I, 710.
194. Karl Gustavs instrux til Rosenhane og Bielke, Kronborg 1659 21/12: Danica, K. M.s brev till kommissarierna frih. Schering Rosenhane och frih. Sten Bielke 1659-1660, S. R. A. Sml. om hans holdning og overvejelser: Stille 118 f., 120 f.; Fridericia: Adelsv. 459; Gihl 228 f., 231-33. Jvf. Brieven, 1723-25, VI, 313 ff., 322 ff., 341 f., 345; HT 5. rk. III, 215-20 (Goës til Filip IV. 1660 10/1, 14/1, 11/2 n. st.). Allerede umiddelbart før Nyborgslaget (12/11, 14/11) havde K. G. over for mediatorerne krævet Akershus len som vederlag for Trondhjems afstaaelse. Stille 117 f.;

- Fridericia a. a. 458; Gihl 226. — H. S. og angrebet paa Norge: H. S. til Fr. III. 1660 6/2 (Th. S. II, 421). Fra dansk side beskyldtes han for at have givet den svenske konge raad vedrørende krigen i Norge og for at have virket for at sætte kravene om afstaaelser her i vejret af hensyn til sine egne interesser, hvad hans tidligere godser angik. Sst. (Th. S. II, 411).
- 194-95. H. S.s fredsbestræbelser: Rosenhane og Bielke til Karl Gustav, Helsingør 1659 31/12, 1660 18/1, 27/1; Sten Bielke til samme, Helsingør 1660 28/1, 29/1, Danica, Freden i Köpenhamn, Svenska legaternas brev till K. M. 1659-60, S. R. A.; Karl Gustav til Rosenhane og Bielke, Göteborg 1660 2/2, jvf. 1660 21/1, Danica, K. M.s brev till kommissarierna etc. 1659-1660, S. R. A.
195. De fortsatte fredsforhandlinger; Fr. III. erklærer sig løst fra Haagtaalerne: Brieven, 1723-25, VI, 313 ff., 332-45, 354 ff., 358 f., 365-78, 380-97; de nederl. gesandter til Gen.st.s greffier 1660 31/1, 11/2, 21/2, 24/2 n. st., Alg. Rijksarchief. Haag, exc. i Add. 845 b, 4to, K. B.; Thurloe VII, 805; HT 5. rk. III, 215-27 (Goës til Filip IV. 1659 10/1, 14/1, 11/2, 23/2, 5/3 n. st.); Sv. riksrådets prot. 1660 I (jan. - 5. juni), fol. 14-17, 20, 23-25, 60 (1660 15/1, 16/1, 17/1, 11/2), S. R. A.; Mémoires de Terlon II, 456 ff.; Stille 119 ff.; Fridericia: Adelsv. 459 f.; Gihl 233-51; Noor-dam 211-14. — Den europæiske situation: Brieven, 1723-25, III, 789 f., 798 ff., 836; VI, 292 f., 322 f., 359; Brieven II, 1909, 171-85; Secrete Resolutien II, 167 ff., 191 ff.; Aitzema IV, 420 ff., 425, 435, 536-40; Briefwisseling 22, 53 f.; Urkunden und Actenstücke VII, 278 ff., 284 ff., 287 ff., 291 ff., 297 ff.; VIII, 611; Chéruel III, 364 ff. — De engelske gesandters holdning: Thurloe VII, 808 f., 829, 837 f., 843 f.; Sidney og Honywood til de nederl. gesandter 1660 12(23)/2, Alg. Rijksarchief, Haag, exc. i Add. 845 b, 4to, K. B.; Brieven, 1723-25, III, 846, 850; VI, 342-45, 353 f., 358 f., 365 f., 381 f., 385 f., 389 f.; Aitzema IV, 538; HT 5. rk. III, 221 f.; Stille 121; Fridericia: Adelsv. 465 ff.; Gihl 245 f. — Karl Gustavs ordrer om direkte dansk-svenske underhandlinger: Gihl 245. — Terlons og Sidneys henvendelse til Fr. III: Terlon til Karl Gustav, Helsingør 1660 10/2, Gallica, Franska beskickningars till Sverige memorial och noter 1629-1667, S. R. A.; Goës til Leopold I. 1660 16/2 n. st., H. H. S., Dänemark; til Filip IV. 1660 23/2 n. st., HT 5. rk. III, 221; jvf. HT 6. rk. I, 711. Goës tilføjer i førstnævnte brev, at Sidney havde lovet H. S., »wan Ihn der König nicht guetwillig annehme, dass sie seine restitution in den friedenstractat wurde einrücken lassen« — hvad Goës fandt, var »weder geziemende noch fürträgliche mittel zu dem da præterdret wirdt«.
- 195-96. H. S.s memorial til Fr. III. 1660 6/2: Ny kgl. Saml. 642, fol. (tyisk koncept med rettelser i H. S.s haand), tr. i uddrag Th. S. II, 408-28. En udatt. og usign. kopi af et dansk udkast til denne skrivelse findes i Langebeks Ecserpter nr. 181, K. B.
197. Rosenhane til Karl Gustav, Helsingør 1660 8/2, Danica, Freden i Köpenhamn, Svenska legaternas brev till K. M. 1659-1660, S. R. A. — H. S. til Karl Gustav, Helsingør 1660 13/2: Danica, Freden i Köpenhamn, Åtskilliga personers brev till svenska legaterna 1659-1660, S. R. A. (afskrift).

IV. FREDEN I KØBENHAVN.

198. H. S. til riksdrost Pehr Brahe, Helsingør 1660 22/2: Skoklostersaml., S. R. A. — Om Jean Paulmyers »Mémoires« se s. 410. — Maaske den bedste eksisterende karakteristik af Karl Gustav er givet af den engelske diplomat Philip Meadowe: A narrative 132-36.
199. Den svenske regerings og rigsdags holdning: Stiernman II, 1306 ff.; Riksdagsprotokoll VII, 88 ff.; Carlson II, 125; Stille 122; Fridericia: Adelsv. 462. — Guineastriden: Brieven, 1723-25, VI, 240 ff., 285 f., 311, 398, 427 ff., 438 ff.; Secrete Resolution II, 229 f.; de nederl. gesandtter til Gen.st.s greffier 1660 26/4 n. st., A. R., exc. i Add. 845 b, 4to, K. B.; Thurloe VII, 874 ff., 886, 888; L. Holberg: Dannemarks Riges Historie III, 1856, 181 ff.; V. Granlund: En svensk koloni i Afrika eller Svenska afrikanska kompaniets historia, Hist. Bibliotek, VI, 1879, 303 ff., 349 ff.; Stille 119; Fridericia: Adelsv. 341, 347 f., 425; Kay Larsen: De danske i Guinea, 1918, 14 ff.; Laursen V, 346 f., 351, 354 f., 370; VI, 62.
- 199-200. Fr. III.s holdning; Vestmagternes politik: Brieven, 1723-25, VI, 328, 354 f., 359 ff., 365 ff., 372-402; Schryvens 1 ff., Bijl. III, IV; HT 5. rk. III, 227-35 (Goës til Filip IV. 1660 21/3, 3/4 n. st.); Aitzema IV, 542-45; Cronholm 201-16; Fridericia: Adelsv. 463-67; lat. uddrag af, hvad der paa .Fr. III.s vegne svarede paa mediatorernes forslag 1660 22/2, T. K. U. A., Sverige A, II, 1659-60 (74), Akter og Dokumenter vedr. det politiske Forhold til Sverige, R. A.; ordrer til Krag og Buchwald 1660 10/3, 19/3, 2/4 (koncepter), T. K. U. A., Nederl. A II, 1660-65 Akter og Dokumenter vedr. det polit. Forhold til Nederl., R. A.; Nederl. B, Krag og Buchwalds Indberetning om deres Forretninger i Holland 1660, sst.; deres depecher 1660 16(26)/3 - 13(23)/4, Nederl. C, Krag og Buchwalds Kopibøger 1659-60, sst.; Slingelandt, Vogelsangh og Huybert til Gen.st.s greffier 1660 5/3 n. st.; de samme og Van Haren til samme 1660 21/3, A. R., exc. i Add. 845 b, 4to, K. B. — De svenske kommissærers erklæring 1660 29/2; den svensk-hollandske vaabentilstand 6-8/3: Brieven, 1723-25, VI, 403-07, 415-23, 425-27; Journalen 263-73; Thurloe VII, 832, 862 f., 864; Schryvens 1-8, Bijl. I, II, V; HT 5. rk. III, 229, 231 f.; Aitzema IV, 545 f.; Stille 123; Fridericia: Adelsv. 467 f.; Noordam 215 f. — De svenske fredsforhandlinger med Polen, Kejseren og Brandenburg; Olivafreden: J. G. Böhme: Acta Pacis Olivensis inedita I-II, 1763-66 passim; J. J. Weber: Saml. til den danske Historie, Lovkyndighed og andre Materier, H. I, 1775; J. H. Schlegel: Sammlung zur Dänischen Geschichte, Münzkenntnis, Oekonomie und Sprache II, H. 3, 1776, 93-167; Urkunden und Actenstücke VIII, 322 ff., 327 ff., 425, 427, 429, 613, 717 ff., 721 ff.; Th. v. Moerner: Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700, 1867, 239 ff.; Aitzema IV, 379 ff., 512-24; Rec. des instructions I. Autriche, XL, IX, 40, 48; Erdmannsdörffer I, 338 ff.; Pribram 204-19; Haumant 265-92; Fridericia: Adelsv. 468-70; Waddington I, 464-74; Gihl 243 f.; Laursen V, 352 f.
200. Om Schering Rosenhane se Stille 1 ff. — Rosenhane og Bielke om H. S.: R. og B. til Karl XI., Helsingør 1660 25/2, Danica, Freden i Köpenhamn, Sv. legaternas brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.
- 200-201. De to faktioner i Kbh.: Hoghusen til Ehrensteen, Helsingør 1660 18/2, Danica, Freden i Köpenhamn, Atskilliga personers brev till sv. legaterna 1659-1660, S. R. A. Hertug Johan Fre-

- derik i Kbh.: Museum 1896 I, 114 f., 126. — Gersdorffs udtalelse til Biermann: Høgshuset til Ehrensteen 1660 18/2 (se ovenf.). Gersdorffs fredsvilje fremhæves ogsaa af Slingelandt, men med betoning af, at han i regelen laa til sengs, og at hoffet traf sine beslutninger uden at give ham meddelelse. Slingelandt til De Witt 1660 2/3 n. st., Brieven, 1723-35, VI 393. Jvf. samme til samme 1660 16/4 n. st. (sst. 417 f., 420), hvor baade Gersdorff og Reetz nævnes som fredsvenlige. — Om Conrad Biermann se bl. a. Mémoires de Terlon I, 177 f., 201 f.; II, 328, 368, 405, 410 f., 413, 422, 459, 481, 563; DBL VI, 1935, 248-52 og nedenf. s. 339, 384 ff.
201. H. S. til de svenske fredskommissærer, »au camps« 1660 7/3 (egenh.): Danica, Freden i Köpenhamn, Atskilliga personers brev till sv. legaterna 1659-1660, S. R. A. — Terlons samtale med Fr. III., Gersdorff, Urup og Reetz: Terlon til de sv. fredskommissærer, Kbh. 1660 12(22)/3, Danica, Fr. i Köph., Atsk. personers brev till sv. leg. 1659-1660, S. R. A.; Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 13/3, 17/3, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; jvf. den sv. reg. til fredskommiss., Göteborg 1660 19/3, Danica, K. M.s brev till kommiss. etc. 1659-1660, S. R. A. — Den svenske flaaede for Kbh.: HT 5. rk. III, 232 f. (Goës til Filip IV. 1660 3/4 n. st.); Journalen 270 ff.; Aarsb. VI, 25 (Herman Meiers dagbog); Museum 1896 I, 123 ff.; A. M. Hiøring: Leyrs-Krantz, 1660. — Stænderudvalgets udtalelse: Dsk. Mag. 3. rk. V, 1857, 249 f. — Rosenhanes og Bielkes opfattelse af situationen: R. og B. til Karl XI. 1660 17/3, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; jvf. Stille 124. Det er ejdommeligt at se, hvorledes tanken om fællesskabet med Danmark og mistillid til dette krydser hinanden i denne skrivelse. Som motiv til at overlade den danske krone fæstningsværkerne angives bl. a., at de »med tiden kunde blifva fomenta utaf en jalousie mellan konungen och adelen och dessa och borgarne, Eders Majestät och fäderneslandet till gagn och fördel« (Stille l. c.).
202. Fredsforhandlingerne genoptages 1660 marts; de omstridte punkter: Fr. III.s erklæring 1660 19/3, oversendt af mediatorerne til de svenske kommissærer 30/3 n. st., Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; instrux for de danske forhandlere 1660 26/3 (sign. orig.); udkast til fuldmagt for samme 1660 26/3; »Extract af Tractaterne d: 4 Apr:« (referat af forhandlinger mellem mediatorerne og de danske forhandlere i Gersdorffs hus 1660 4/4); »Differencerne som imellem Mediatorene ere och hidindtil projectet defereret haffuer bestaar deri« etc. (udat. ark), T. K. U. A., Sverige A II, 1659-60 (74), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, læg: Akter og Dok. vedr. Freden i Kbh. 1660 27. Maj, R. A.; dansk udat. svar paa de svenske befuldmægtigedes »giensuar paa resten aff de danske besweringer«, D. K. U. A., 1657-69 »Svenska Acta« (fol. 169-73), R. A.; Danica, Fr. i Köph., Konferensprotokoll etc. 1659 24/8 - 1660 28/3 (konceptprot.), fol. 74 ff. (26/3); 1660 29/3 - 29/4 (konceptprot.), 1 ff. (28/3, 29/3), 81 ff. (2/4), 85 ff. (3/4), 86 f. (4/4), 87 ff. (5/4 og følg. konferencer), S. R. A.; Sv. riksrådets prot. 1660 I (jan.-5. juni), 1660 27/2, 28/2, 9/3, 21/3, 22/3, 27/3, 1/4, 11/4, 15/4, 23/4, 25/4 (fol. 86 ff., 95 ff., 126 f., 155 f., 165 f., 172 ff., 188 f., 196 ff., 200 f., 208 f., 210 f.); Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 21/3, 26/3, 27/3, 31/3, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; den svenske reg. til fredskommiss. 1660 12/3, 19/3, 2/4, 20/4; til Matt. Biörenklou 1660 2/4, 24/4, 26/5, Riksregistratur 1660, S. R. A.; Brieven, 1723-25, VI, 403 ff.,

- 410-12, 423 ff.; *Ex actis deducta negocii Dan. et Holl. informatio*, 1660 maj 12 (svensk brochure, som skal vise de svenskes fredsvilje, de danskes »cunctation och trescko« og »the Holländskes, som wilda för Mediatorer räknade wara, Fredzhinder och Troolööszheet«), fol. B 1 - C 3; HT 5. rk. III, 235-47 (Goës til markien af La Fuente 1660 3/4; til Filip IV. 1660 17/4, 24/4, 26/4 n. st.); Thurloe VII, 881 f., 884, 887, 898 f.; Aitzema IV, 547 ff.: Stille 125 ff.; *Fridericia: Adelsv.* 471 ff. — Om Bornholm se Sv. riksrådets prot. 1660 I (jan.-5. juni) 1660 27/3 25/4 (Franc), 19/5 (Gustavsson); *Rosenhane og Bielke til Karl XI.* 1660 17/3, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; *Brieven*, 1723-25, VI, 408 f. (Vogelsangh til De Witt 1660 29/3 n. st.), 410 (De Witt til Slingelandt og Vogelsangh 1660 5/4 n. st.), 424 (Slingelandt til Gen.st. 1660 16/4 n. st.), 426 (Vogelsangh til De Witt 1660 17/4 n. st.); D. Almquist 31-33. De svenske fredskommissærer havde foreslaaet at begynde med at forlange 600.000 rdl. for øen, hvad flere yngre raader — Gustav Posse, Nils Brahe, Jöran Fleming — fandt for lavt. Gustav Bonde vilde beholde øen, hvis de danske fastholdt kravet om, at de konfiskerede godser i Skaane skulde tilbagegives de danske ejere, et standpunkt, som senere (19/5) ogsaa Seved Bååt indtog. Derimod var rigsdrost Pehr Brahe for øens afstaaelse, hvis fred ikke paa anden maade kunde opnaas.
- 202-03. Corfitz Ulfeldt 1658-60: *Birket Smith I*, 306-412; *Fridericia: Adelsv.* 396, 472; *Hist. Tidskr. för Skåneland I*, 1903, 229 ff. — Striden om hans behandling i fredstraktaten: *Brieven*, 1723-25, VI, 400, 402, 452 f.; de nederl. gesandter til Gen.st.s greffier 1660 30/4 n. st.; til Fr. III. 1660 1/5 n. st., exc. i Add. 845 b, 4to, K. B.; *Rosenhane til Karl XI.* 1660 [modt. 15/4], Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; *Aitzema IV*, 550 ff.; *Fridericia: Adelsv.* 476. — Sidneys krav; den engelsk-nederlandske modsætning: Sid-
- i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; *Birket Smith I*, 412-19; *Fridericia: Adelsv.* 472 f., LXII, n. 185. H. S. havde haft fælles interesser med Ulfeldt m. h. t. beskyttelsen af Fru Kirstens efterladte godser. Jvf. ovenf. s. 179-80 med note. Han havde før Ulfeldts fængsling aflagt besøg hos svogeren i Malmø sammen med den svenske feltmarskal pfalzgreve Filip af Sultzbach, vistnok i Karl Gustavs opdrag, for at formaa Ulfeldt til at gøre kongen sin opvartning, og gentog besøget, da Ulfeldt var arresteret og mentes at ligge for døden. Ved den sidste lejlighed (1659 1/7) modtog han to af svogeren forfattede forsvarsskrifter (dat. 1659 30/5) til kongen. *Birket Smith I*, 322, 324 ff., 327, 429 f., C, n. 34-35. — I brev til Leonora Christina, dat. Stockholm 1660 16/6, gav H. S. udtryk for den opfattelse, at art. 24 i Roskildefreden implicite stadfæstedes i den ny traktat. Ulfeldtske sager, fasc. 47, R. A. Jvf. *Birket Smith I*, 430 f.
203. Spørgsmaalet om Gottorp: *Brieven*, 1723-25, VI, 402, 425; de nederl. gesandter til Gen.st.s greffier 1660 24/4 n. st., exc. i Add. 845 b, 4to, K. B.; H. Ratjen: *Verzeichnis von Handschriften der Kieler Universitäts-Bibliothek I*, 1858, 182, 191; *Quellensammlung der Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesellschaft für vaterl. Geschichte II*, 2. Abt., 138, 141 ff.; *Fridericia: Adelsv.* 473-76; Eberstein 283, 287, 293; Lauridsen 9-13; Kellenbenz 25 ff.
- 203-04. Fredsudkastenes afvigelser: *Brieven*, 1723-25, VI, 427-29; de nederl. gesandter til Gen.st.s greffier 1660 25/4, 26/4, 30/4, 15/5 n. st., exc. i Add. 845 b, 4to, K. B.; *Rosenhane og Bielke til Karl XI.* 1660 18/4; *Rosenhane til samme* 1660 [modt. 15/4], Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; *Aitzema IV*, 550 ff.; *Fridericia: Adelsv.* 476. — Sidneys krav; den engelsk-nederlandske modsætning: Sid-

- ney og Honywood til de nederl. gesandter 1660 8(18)/4 (kopi); Terlon til de svenske kommissærer 1660 [22/4 n. st.] (kopi); hans »discours« til de nederl. og eng. mediatorer 1660 21/4 n. st.; Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 25/4, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; Brieven, 1723-25, VI, 430 f., 436, 438-40, 447 ff., 462; de nederl. gesandter til Gen. st.s greffier 1660 26/4, 30/4, 6/5 n. st., exc. i Add. 845 b, 4to, K. B.; Secrete Resolution II, 231; Letters and memorials of state . . . Written and collected by Sir Henry Sidney . . . and . . . Algernon Sidney . . . By Arthur Collins, II, 1746, 687; Thurloe VII, 882, 887, 902 f.; Urkunden und Actenstücke VIII, 635; Goës til Montecuccoli 1660 26/4 n. st., Briefe an Montecuccoli 245; Van Beverens Journael, Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, K. B., fol. 62-64 (3/5-4/5 n. st.); Aitzema IV, 550 f.; Stille 125 ff.; Fridericia: Adelsv. 476. — Generalstaternes holdning: Aitzema IV, 552-56 (cit. s. 553); Brieven, 1723-25, VI, 403 ff., 413, 428; Thurloe VII, 907; Brandt 206 f.; Carlson II, 130; Fridericia: Adelsv. 477.
- 204-05. Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 17/3; se ovenf. s. 201. — Rosenhane om Norge og skaansk adelsgoods i vederlag for Bornholm og Guineaerstatningen: R.s udat. betænkning, cit. Stille 131-34. — Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 18/4: Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A. Endnu 31/3 havde de svenske kommissærer ment, at forhandlingerne fremmedes ved mediatorernes mellemkomst, »emedan på detta verket intet slut lærer ske utan med continuerlig käbbel och tråta uppehållas, så framt de danske och icke mediatorerne sakerna handtera«. Stille 125. — Konferencen 1660 2/4: Danica, Fr. i Köph., Konferensprotokoll etc. 1660 29/3-29/4 (konceptprot.), fol. 83, jvf. fol. 126. — Sidneys forslag: Sidney til de svenske forhandlere u. dat.; Rosenhane og Bielke til Sidney 1660 23/4 (kopi); de samme til Karl XI. 1660 25/4, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.
205. Den svenske enkedronning anbefaler fredskommissærerne H. S.s sag: Hedevig Eleonora til Rosenhane og Bielke, Göteborg 1660 12/3, Danica, K. M.s brev till kommissarierna etc. 1659-1660, S. R. A. Jvf. Sv. riksrådets prot. I (jan.-5. juni) 1660 29/2, 9/3 (fol. 96, 126), S. R. A.; Pehr Brahe til H. S., Göteborg 1660 2/3, Skoklostersaml. (koncepter), S. R. A. 1660 17/2 skrev Sten Bielke til statssekretær Edv. Ehrensteen, at H. S. havde bedt ham skaffe kongen af Sveriges »recommendationer till mediatorerne«. Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A. — H. S.s latinske udkast: Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 20/3, 26/3; jvf. H. S. til Pehr Brahe 1660 9/3, 28/3, Skoklostersaml. — Regeringsraadet til Rosenhane og Bielke, Göteborg 1660 2/3: Danica, Fr. i Köph., Konferensprotokoll etc. 1660 29/3-29/4, S. R. A. Samme til samme, Göteborg 1660 2/4, Jönköping 1660 12/4, Riksregistratur, S. R. A.; jvf. Sv. riksrådets prot. 1660 I (jan. - 5. juni) 1660 21/3, 22/3, 15/4 (fol. 155, 165, 200). — Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 26/3: Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; vedlagt udat. latinsk anbefalingskrivelse i Karl XI.s navn (H. S.s fangenskabshistorie, Karl Gustavs løfter til ham, bøn til mediatorerne om at støtte hans virksomhed for at opnaa »redintegrationem dignitatis et honorum tum etiam restitutionem bonorum et operum« af Fr. III.).
- 205-06. H. S. faar tilladelse til at forebringe de danske fredsforhandlere sin sag; hans konference med disse: Danica, Fr. i Köph., Konferensprotokoll etc. 1660 29/3-29/4 (konceptprot.), fol. 85 f. (1660 3/4). — Fridericia i HT

6. rk. I, 713 daterer urigtigt konferencen til 29/3. — Rosenhane om Fr. III.s holdning: R. til Karl XI. 1660 [14/4], Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A. — H. S.s indirekte henvendelse til Fr. III. og Gersdorff: Goës til Leopold I. 1660 27/4 n. st., H. H. S, Dänemark; jvf. samme til Filip IV. 1660 28/5 n. st., HT 5. rk. III, 254. Goës synes her som andet steds tilbøjelig til at overvurdere sin egen indflydelse. — H. S. var til stede ved de svenskes konference med mediatorerne 1660 19/4: Danica, Fr. i Köph., Konferensprotokoll etc. 1660 29/3-29/4 (konceptprot.), fol. 131 b. — Om Jens Juel se min biografi i DBL XII, 1937, 102-11; jvf. nedenf. s. 344 f., 354 og sen. Han sendes til H. S. og anbefaler dennes sag til Goës: Goës til Leopold I. 1660 27/4 n. st., H. H. S., Dänemark.
- 206-07. Goës' standpunkt; Fr. III.s holdning: Goës til Leop. I. 1660 27/4 n. st. (se ovenf.). — H. S. i Kbh.: Goës til Leopold I. 1660 7/5, 9/5 n. st., H. H. S., Dänemark; Van Beverens Journael, Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, K. B., fol. 64 (1660 5/5 n. st.), jvf. HT 4. rk. III, 1872-73, 665; Herman Meiers dagbog, Aarsb. VI, 251.
207. Den nederlandske flaaedeaktion: Brieven, 1723-25, VI, 403 ff., 413, 428, 434 ff.; de nederlandske gesandter til Gen. st.s greffier 1660 6/5, 7/5, n. st., A. R., exc. i Add. 845 b, K. B.; samme til Gen. st. 1660 15/5 n. st., A. R., exc. i Add. 838 c, 4to, K. B.; Journalen 280 ff.; Thurloe VII, 906 f.; Van Beverens Journael, Ny Kgl. Saml. 1051 m, 4to, fol. 64 (5/5 n. st.); Ex actis deducta negocii Dan. et Holl. informatio, 12. maj 1660, C 3 - D 2, D 4-5, F; HT 5. rk. III, 247 f. (Goës til Filip IV. 1660 15/5 n. st.); Aarsb. VI, 251 f.; Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 28/4, 2/5, 9/5, 12/5; samme til de engelske gesandter 1660 25/4 (kopi); samme til de nederl. gesandter 1660 25/4 (kopi); samme »ad alios Sveciæ ministros« 1660 29/4 (kopi), Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; Handl. rörande Skandinaviens historia IX, 231-34; Aitzema IV, 556 ff.; M. C. Londorp: Acta publica VIII, 1670, 684-91; Mémoires de Terlon I, 250 ff.; II, 473 ff.; Brandt 206 f.; Cronholm 216 ff.; Carlson II, 130; Stille 126; Fridericia: Adelsv. 477; Zettersten 440; Blok: De Ruyter 167 f.; Noordam 219. H. S. til Rosenhane og Bielke, Kbh. 1660 26/4: Danica, Fr. i Köph., Åtskill. personers brev till sv. leg. 1659-1660, S. R. A. — Middagen hos Terlon: Goës til Leopold I. 1660 7/5 n. st., H. H. S., Dänemark; Van Beverens Journael, Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, fol. 64-65 (1660 6/5 n. st.); jvf. Stille 127. Om den engelsk-hollandske spænding se ogsaa: Brieven, 1723-25, 436 f., 440 ff., 447 ff.; Ex actis deducta negocii Dan. et Holl. informatio, D - D 2, F - F 1; Van Beverens Journael, Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, K. B., fol. 65 (7/5-10/5 n. st.), jvf. HT 4. rk. III, 464; HT 5. rk. III, 248-51 (Goës til Filip IV. 1660 15/5 n. st.); Mémoires de Terlon II, 477 ff.; Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 2/5, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.
- 207-08. Stemninger i Kbh.; rigsraadet maner til eftergivenhed over for Gottorp: Fridericia: Adelsv. 481; rigsraadet til Fr. III. 1660 29/4, Rigrs. Arkiv, Pap., 1651-60, R. A.; opfordring i Fr. III.s navn til mediatorerne, »ut, quo loco negocium pacis jam sit, plané et aperté sibi exponat«, dat. »Hafnia d. 26 aprilis 1660«, T. K. U. A., Sverige A II, 1659-60(74), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A. — Gersdorffs holdning: Brieven, 1723-25, VI, 443 (Slingelandt til De Witt 1660 15/5 n. st.), 462 f. (samme til samme 1660 28/5 n. st.). — Kbh.s magistrat og »32 mænd« til konge og rigsraad 1660 26/4: Kbh.s Dipl. I, 715.

- 208-09. H. S.s popularitet i Kbh. efter freden: se nedenf. s. 220. — Hans forbindelse med kbh.ske borgere 1658 11/8: H. S. til Fr. III. 1660 6/2, Ny kgl. Saml. 642, fol. (Th. S. II, 410, 414). — H. S. og Hans Svane: ovenf. s. 4; nedenf. s. 341 f.; jvf. Statsomv. 33 f., 384 ff. — Henrik Müller: ovenf. s. 69 f.; Fridericia: Adelsv. 357, Kildehenvisn. XLVIII, n. 9; Kbh.s Dipl. V, 454. — Selio Marselis: ovenf. s. 61 f. — Joachim Irgens: ovenf. s. 70; nedenf. s. 272, 417, 430. — Hans Nansen: ovenf. s. 61, 122. — Karel van Mander og Christoffer Gabel omtales i H. S.s brev til Johan Garmann 1659 28/3 (nedenf.) sammen med Johan Bannermand som mænd i Kbh., hvem han tilbagebetalte ydede laan. Jvf. ogsaa H. S. til Christoffer Gabel 1660 6/7 og til Karel van Mander 1660 6/7 (kopier), T. K. U. A., Sverige C, 1660-75, Forskellige Gesandtskabs-Arkiver, R. A. — Om de nævnte borgere se ovenf. s. 61. — H. S. til Johan Garmann, Helsingør 1659 28/3 (egenh., med vedlagt billet fra Frk. Christiane, for hvem Joh. Garmann skulde skaffe noget silke): Bøllingske Brevsaml., D. fol., K. B. »Dett gjør mig ont«, hedder det i dette brev, »att nogle udi Kiøbenhavnfn uden aarsag taler ilde omb mig, hvilcket jeg will befahle Gud och tiiden«. Om Joh. Garmann se ovenf. s. 80 og dette værks 2. bind.
- 209-10. H. S. i den svenske lejr; bruddet mellem de svenske forhandlere og de nederlandske gesandter: Danica, Fr. i Köph., Konferensprotokoll etc. 1660 29/3-29/4 (konceptprot.), fol. 124, S. R. A. (1660 29/4); Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 28/4, 2/5, 5/5, 9/5; de nederl. gesandter til Rosenhane og Bielke 1660 4(14)/5; disse til de nederl. gesandter 1660 1(11)/5, 4/5 (kopier), Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; den svenske regering til gesandterne i England 1660 26/4, 7/5; til Rosenhane og Bielke 1660 8/5 (bifalder tanken om en forhandling med de danske »exclusis Hollenderne«), Riksregistratur, S. R. A.; »Quæstio om man hoc rerum statu skall sluta fred med Dannemarck exclusis Hollandis« (svensk, u. dat. og signatur; spørgsmaalet benægtes i 18 punkter, mens 22 argumenter anføres for), T. K. U. A., Sverige A II, 1659-60(74), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A.; Brieven, 1723-25, VI, 440-42; Museum 1896 I, 127; Van Beverens Journal, Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, fol. 66-67 (11/5 - 14/5 n. st.; H. S. i Kbh. 1/5 (g. st.), hos Gersdorff 2/5, atter i Kbh. 3/5, søgte ivrigt at bevæge kongen til særtraktat med Sverige »mede exclusie van de Hollanders«; Fr. III.s afvisning). Goës havde erfaret, at de nederlandske gesandter H. S. »nicht hold seyen«. Goës til Leopold I. 1660 9/5 n. st., H. H. S., Dänemark. — Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 2/5 (se ovenf.), tr. Handl. rörande Skandinavien historie IX, 233, og Stille 126 f.
210. H. S. formaar de svenske forhandlere til indrømmelser: Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 2/5, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; den svenske regering til de nævnte 1660 26/4, Riksregistratur, S. R. A.; de nederl. gesandter til Gen. st. 1660 5(15)/5, A. R., exc. i Add. 845 b, K. B.; jvf. HT 6. rk. I, 718. — Om Sundtoldfriheden for svenske varer i ikke-svenske skibe se bl. a. den svenske regering til fredskommiss. 1660 8/5, Riksregistratur; Rosenhane og Bielke til K. M. 1660 15/5, Danica, Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; Laursen V, 232 f. (§ 4), 363 f. (§ 3). I følge Rosenhanes udtalelse i det svenske raad 1660 26/6 havde Karl Gustav for at lette fredsslutningen været villig til at gøre indrømmelser paa dette punkt. Sv. riksrådets prot. 1660 IV (Franc 1660 26/6). — Forberedelserne til Karl II.s restauration: Scott 435 ff., 457. —

- Det svenske erstatningskrav paa 400.000 rdl. for Guineaovergrebene var der tale om at henvise til en voldgiftskendelse: Brieven, 1723-25, VI, 458 f.
- 210-11. Rosenhanes og Bielkes erklæring 1660 4/5 (orig., egenh. sign.): T. K. U. A., Sverige A II, 1659-60(74), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A. Ved erklæringens 1. afsnit findes følgende marginalanmærkning: »Förtalet förändras och lämpas äffter tillståndet«. — Det nederlandske fredsudkast: De nederlandske gesandter til Gen. st. 1660 25/4, Alg. Rijksarchieff, Haag, exc. i Add. 845 b, 4to, K. B. Jvf. HT 6. rk. I, 718. — Hørsholm len: Birket Smith I, 311, XCVII, n. 10. — Om Hven se bl. a. Brieven, 1723-25, VI, 401.
- 211-12. Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 5/5: Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A. Jvf. samme til samme 1660 9/5, sst. Den svenske regering bifaldt 1660 17/5 den direkte svensk-danske forhandling, som var bragt i stand »förmedelst Hannibal Sestetz officier«. Se dens skrivelse til Rosenhane og Bielke 1660 17/5, jvf. skrivelse til M. Biörenklou 1660 17/5, Riksregistratur, S. R. A. Rosenhane udtalte 1660 26/6 i det svenske raad, at Karl Gustav for at faa fred med Danmark havde været rede til at opgive baade Bornholm og Guineaerstatningen. Sv. riksrådet prot. 1660 IV (Franc 1660 26/6), S. R. A.
212. H. S. hos Fr. III. paa Rosenborg 1660 5/5: H. S. til Rosenhane og Bielke, Kbh. 1660 5/5, Danica, Fr. i Köph., Atskill. personers brev till sv. leg. 1659-1660, S. R. A.; jvf. Slingelandt til De Witt 1660 15/5 n. st., Brieven VI, 442 f. H. S.s konference med Gersdorff); Van Beverens Journal, Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, K. B., fol. 67 (15/5 n. st.). J. Gersdorff til H. S. 1660 5/5 (kopi): Danica, Fr. i Köph., Strödda Handlingar 1659-1660, S. R. A.
- 212-13. Fr. III.s instrux for H. S. 1660 7/5 (orig., egenh. sign.): T. K. U. A., Sverige A II, 1659-60 (74), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, S. R. A. — H. S. til Rosenhane og Bielke »udy Leyrett« 1660 8/5 (egenh.): Danica, Fr. i Köph., Atskill. personers brev till sv. leg. 1659-1660, S. R. A. (sign. kopi i T. K. U. A., Sverige A II, 1659-60(74), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A.).
- 213-14. H. S. hos Slingelandt: Slingelandt til De Witt 1660 15/5 n. st., Brieven, 1723-25, VI, 442. I følge Van Beveren var H. S. til stede, da de nederlandske gesandter 6. maj kl. 6 morgen indfandt sig hos Gersdorff, og betonedes her stærkt de svensks fredsvilje; 7. maj bad Gersdorff Huybert om, at man fra hollandsk side vilde undlade at ophidse Svenskerne. Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, fol. 67-68. Van Beveren om H. S.s rolle: sst. fol. 70 (21/5 n. st.). — Goës, hvis formaal var at bevare den danske politikts afhængighed af den kejserlige, udtrykte 29/4 frygt for, at H. S. »*seinen Mediatoren zwischen den Mediatoren* abgebe; ob man mich zwar versichert, dass Ihme die Deputirte nicht hold seyen, solcher functionen müsste Er sich nicht underfangen, sonsten würde Ich sehen Ihme die gelegenheit darzue abzuschneiden«. Goës til Leopold I. 1660 9/5 n. st., H. H. S., Dänemark.
214. H. S. og Gottorp: Petrus Pauli til gehejmeraad Levin Claus Moltke, lejren for Kbh. 1660 8/5: Zacharias Lunds dechiffreringsprotokol, Haandskriftsaml. ms. 110 b, p. 277-83, R. A.; J. Paulmyer til Fr. III., Paris 1666 26/10 (5/11), Th. S. II, 461 f.; Paulmyers »Memoires«, sst. 490, 498 ff. Paulis indbydelse til forhandling med de danske og til audiens hos Fr. III. omtales i hans ovenanf. brev. Om forholdet til Gottorp i øvrigt se: Lauridsen 13; F. Allfeldt-Laurvig I, 1934, 307-12; Kellenbenz 54-60. — De svenske gik gennem H. S.s formidling ind paa at ophæve lejren for

- Kbh. og rømme Nykøbing og Falster fem dage efter fredstraktatens underskrivelse, mod at den danske konge op hævede belejringen af Tønning og trak sine tropper bort fra Ejdersted og Humsum. Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 23/5, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A. Hertug Chr. Albrecht og hans raader udtrykte senere over for Terlon deres glæde over H. S.s gode forhold til Fr. III., »ayant dit icy les services qu'elle [V. Exc., d. e. H. S.] avoit rendus dans cette negotiation«. Terlon til H. S., Itzehoe 1660 7/8 n. st., T. K. U. A., Sverige C, 1660-75, Forskellige Gesandtskabs-Arkiver, R. A.
- 214-15. H. S. tilbage til den svenske lejr; de fortsatte forhandlinger: H. S. til Rosenhane og Bielke 1660 8/5 (se ovenf.); Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 9/5, 12/5, 15/5, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; Konferensprot. etc. 1660 7/5 (konceptprot., fol. 138), S. R. A.; Sv. riksrådets prot. 1660 I (jan. - 5. juni) 1660 16/5 (fol. 223, 225); Van Beverens Journal, Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, K. B., fol. 68-70 (17/5-21/5 n. st.). — Bornholm: H. S. til Pehr Brahe 1660 9/5, Skoklostersaml., S. R. A. Jvf. Sten Bielke til samme 1660 maj (tallet bortrevet), sst. (argumenter for afstaaelse af øen mod et vederlag).
- 215-16. H. S.s fjender modarbejder ham: Goës til Leopold I. 1660 21/5 n. st., H. H. S., Dänemark. — Sidneys holdning: Sidneys projekt til engelsk-svensk traktat (u. dat.); Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 12/5, 15/5, 16/5, Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; den svenske regering til fredskommiss. 1660 26/5, Riksregistratur, S. R. A.; Sv. riksrådets prot. 1660 I (jan.-5. juni) 1660 22/5, 23/5 (fol. 232 f., 234 f.); Brieven, 1723-25, VI, 436 f., 456 ff.; HT 5. rk. III, 250 f., 253 (Goës til Filip IV. 1660 15/5, 28/5 n. st.);
- Carlson II, 131. — Terlon skildres af de svenske forhandlere som »vel og oprigtigt intentioneret«, men for passiv. Jvf. deres brev til Karl XI. 1660 12/5 (ovenf.). Jvf. Mémoires de Terlon II, 477 ff.; Rosenhane og Bielke til Mazarin 1660 17/5, Ex actis deducta negotii Dan. et Holl. informatio, G 1 - G 2; den svenske reg. til Terlon 1660 18/5, Riksregistratur, S. R. A.; HT 5. rk. III, 249 f. (Goës til Filip IV. 1660 15/5 n. st.). — Karl II. hyldes som Storbritanniens konge: Scott 462. Allerede 4/5 meddelte Sidney Fr. III, at det engelske kongedømmes genoprettelse forestod. HT 5. rk. III, 250 f. (Goës til Filip IV. 1660 15/5 n. st.). — De nederlandske gesandter og striden om de svenske skibe: Brieven, 1723-25, VI, 430-34, 465 f.; de nederl. gesandter til Gen.st. 1660 13(23)/5, exc. i Add. 836, 4to, K. B.; Mémoires de Terlon II, 483 ff.; HT 6. rk. I, 721. — Karl II.s udtalelser til Krag og Buchwald: T. K. U. A., Nederl. B, Krag og Buchwalds Indberetninger om deres Forretninger i Holland 1660, R. A. (1660 15/5, 23/5); deres breve til Fr. III. 1660 18(28)/5, 21(31)/5, 25/5 (4/6), Nederl. C, Kr.s og B.s Kopibog 1659-60, R. A.; Brieven, 1723-25, VI, 444 f.; Cronholm 224-28, Lefèvre Pontalis I, 259 ff.; Fridericia: Adelsv., Kildehenvisn. LXIII, n. 200. — H. S. til Kbh. med traktatudkast: Goës til Filip IV. 1660 28/5 n. st., HT 5. rk. III, 254; Van Beverens Journal, Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, fol. 70-71 (22/5 n. st.). — Gersdorffs forhandlinger med Goës og Marwitz; Fr. Wilh.s holdning: Goës til Leopold I. 1660 28/5, 31/5, n. st., H. H. S., Dänemark; HT 6. rk. I, 721; Fridericia: Adelsv. LXIII, n. 201; Laursen V, 357. — Om aktivistpartiet — »de prevalerende partye« — ved hoffet — aabenbart fortrinsvis kongens tyske raadgivere og officerer — se bl. a. Slingelandt til De Witt 1660 2/3 n. st., Brieven, 1723-25, VI, 394. Det er næppe

- berettiget, naar Fridericia (HT 6. rk. I, 721) lader Gersdorff spille en dobbelt rolle — »overfor Sehested som en ivrig Fredsven og overfor den brandenburgske og den kejserlige Gesandt som i Hjertet tilbøjelig til Krigens Fortsættelse«; hans forespørgsler til de to gesandter er sikkert dikteret fra hoffet. — Stændermøderne i Kbh.: Dsk. Mag. 3. rk. V, 250 f.; jvf. Goës til Leopold I. 1660 28/5, 31/5, n. st., H. H. S., Dänemark.
216. De afsluttende forhandlinger: Rosenhane og Bielke til Karl XI. 1660 16/5, 19/5, 23/5, 27/5; de nederl. gesandter til Rosenhane og Bielke 1660 2/6 n. st. Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.; H. S. til Rosenhane og Bielke 1660 26/5 og u. dat. (egenh.), Danica, Fr. i Köph., Atskill. personers brev till sv. leg. 1659-1660, S. R. A.; Brieven 1723-25, VI, 447-71; A. Sidney til »My Lord«, Helsingør 1660 5/6, S. P. 75/17, fol. 7, P. R. O.; Van Beverens Journal, Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, fol. 71-78 (23/5-6/6 n. st.); HT 5. rk. III, 251-64 (Goës til Filip IV. 1660 28/5, 6/6, 19/6 n. st.); Journalen 293 f.; Museum 1896 I, 128-30; Aarsb. VI, 252; Aitzema IV, 553 ff., 557, 567 f.; Noordam 220 ff. — Fredstraktaten 1660 27/5: Laursen V, 359-76. — Birecessen om Bornholm: sst. 377-79 (undertegn. af Rosenhane og Bielke). I følge Terlon bidrog denne, efter at Gersdorff og Gabel paa Fr. III.s vegne havde henvendt sig til ham, til at faa ordningen om Bornholm i stand. Mémoires de Terlon II, 495 ff. — »Aff kongelig naade och affection« skænkede Fr. III. Rosenhane og Bielke hver 30.000 rdl., som skulde betales i løbet af 6 aar. Hans breve herom 1660 1/6 (sign. orig.), T. K. U. A., Sverige A II, 1659 (74), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A.; jvf. Stille 130. — Den svenske regerings ordre om Bornholm 1660 26/5: Riksregistratur, S. R. A.
- 216-17. Udkastet til en særakt i de svenske kommissærers navn (u. sign. og datum, svensk renskrift): T. K. U. A., Sverige A II, 1659-60 (74), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A. — Det beslaglagte salt: Laursen V, 235 (§ 11), 366 (§ 10); jvf. Hist. Tidskr. f. Skåneland III, 1908, 166. — Hørsholm: Fridericia: Adelsv. 485. — Ulfeldts stilling efter traktaten: Birket Smith I, 412 ff.; Fridericia: Adelsv. 485, Kildehenvisn. LXIII, n. 204. I følge Sten Bielke havde H. S. betroet ham, at Ulfeldt nu skulde have forliget sig med den danske konge. Sten Bielke til Pehr Brahe 1660 12/5, Skoklostersaml., S. R. A. — H. S.s tavshed om Hven: Sten Bielke til H. S., Malmø 1660 6/8, T. K. U. A., Sverige A II, 1660-62, Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A. Bielke omtaler her, at dronning Sophie Amalie gennem Henrik Bielke havde begæret af ham, at han skulde skaffe hende Hven, hvad han erklærede sig rede til at virke for. Jvf. Mogens Friis' »Relation« 1660 8/8, sst. — H. S.s fjenders virken: Goës til Leopold I. 1660 21/5 n. st., H. H. S., Dänemark. — Den svenske regerings »Recommendatio ad Regis Galliarum Legatum Dn. Equitem de Terlon pro Hannibale Sehested et mut. mutand. ad Reipubl[ic]æ Angliæ commissarios«, Stockholm 1660 17/5: Rigsregistratur, S. R. A. — Fr. III.s erklæring om H. S.: H. S. til den svenske regering 1660 22/6, T. K. U. A., Sverige A II, 1659-60 (74), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A.
- 217-18. Goës om H. S.: Goës til Leopold I. 1660 28/5 n. st., H. H. S., Dänemark.
218. Den svenske regering til Rosenhane og Bielke 1660 8/5: Riksregistratur, S. R. A. Jvf. ovenf. s. 210. — Rosenhanes og Bielkes anerkendelse af H. S.s fredsarbejde: R. og B. til Karl Gustav og Karl XI. 1659 31/12, 1660 18/1, 27/1, 25/2, 28/4, 2/5, 5/5, 9/5, 12/5, 15/5, 16/5, 23/5 o. fl. st., Danica, Fr. i

- Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A. Jvf. HT 5. rk. III, 254 (Goës til Filip IV. 1660 28/5 n. st.); Brieven, 1723-25, VI, 442 f., 462-66; Van Beverens Jonrnael, Ny kgl. Saml. 1051 m, K. B., fol. 70 f. (HT 4. rk. III, 665). — Sten Bielkes kritik af H. S.: St. B. til Pehr Brahe 1660 5/6, Skoklostersaml., S. R. A. Allerede 1660 17/2 havde Bielke skrevet til statssekretær Edv. Ehrensteen om H. S.: »Han ähr oss häär intet onyttigh, dock see wy oss wäl före, huem wy bruka«. Danica, Fr. i Köph., Sv. leg. brev till K. M. 1659-1660, S. R. A.
219. H. S. til Rosenhane og Bielke 1660 26/5 (egenh.): Danica, Fr. i Köph., Åtskill. personers brev till sv. leg. 1659-1660, S. R. A. — Schering Rosenhane gav H. S. hovedæren for fredsslutningen. Se hans brev til H. S. 1661 30/3, hvor han udtaler ønsket om, at »Vous adiousterez la gloire de ceste petite pacification [ordningen af det bornholmske vederlag] à la reputation que Vous avez eu d'veoir procuré la grande«. T.K.U.A., Sverige A II, 1660-62, Akter og Dok. vedr. det politiske Forhold til Sverige, R. A.
220. Glæden i Kbh. over freden: Museum 1896 I, 130. H. S.s popularitet: Statsomv. 380 ff. Van Beveren fortæller, at man 25. maj (4. juni) var naaet saa vidt i fredsværket, »dat de voorsz. Hannibal zeyde: Godt danck, alles is nu afgedaen. Het is te noteren, hoe wonderlyck Godt almachtich in syne bestuuring is: deser Hannibal Zeestedt was geweest vice Roy in Noorwegen en Ryxraet van Deene-marcken, en door disgracie, haet en nijt balling in syn vaderlant gemaectt, doch retireerde sich bij de Sweeden, en wanneer het tractaet van Roschil wierdt geslooten mede daer in begrepen, doch naer de ruptur weder wech gejaecht: Deser heer . . . heeft syn vaderlant noch den vreden moeten procureren . . .«. Ny kgl. Saml. 1051 m, 4to, fol. 76-77.

V. HANNIBAL SEHESTED I STOCKHOLM. BORNHOLMS VEDERLAG.
CORFITZ ULFELDT OG HANS HSTRU. DET NORDISKE PROGRAM.
SEHESTEDS FREMTIDSUDSIGTER.

- 221-22. Fr. III.s instrux for H. S. 1660 2/6 (sign. orig.): T. K. U. A., Sverige C, 1660-75, Forskell. Gesandtskabs-Arkiver, R. A. Et udkast findes i pk. Sverige A II, 1659-60 (74), Akter og Dok. vedr. det politiske Forhold til Sverige, R. A. Fuldmagt 1660 2/6 (sign. orig.); kreditiv til Karl XI. (kopi) og Hedeveg Eleonora (sig. orig.) 1660 2/6, Sverige A II, 1659-60 (74), Akter og Dok. etc.; jvf. Dsk. Mag. 3. rk. I, 313 f. Man bemærkede i det svenske kancelli, at der ikke var tillagt H. S. rang og stilling som ambassadør. Rosenhane anførte i raadet, at »andra personer privati characteris, jesuiter, ja och quinspersoner förrätta många vigtige saker. Så som pater Joseph ock giordt hafwer«, og man besluttede at be-
- handle H. S. i overensstemmelse med hans tidligere rigsraadsrang. Sv. riksrådets prot. 1660 II (Gustavsson) 1660 15/6, 16/6; IV (Franc) 1660 14/6, 16/6; den svenske reg. til Sten Bielke 1660 16/6, Riksregistratur, S. R. A. Jvf. D. Almquist 28-31; H. S. til J. Gersdorff, Stockholm 1660 13/6, T. K. U. A., Sverige B, Relationer, Indberetninger og Breve, til Dels med Bilag, fra forskellige Afsendinge 1645-60, R. A. Om en formfejl i H. S.s fuldmagt, som fremkaldte den klage fra svensk side, at der i hele det danske kancelli ikke fandtes én sekretær, som ret kunde stilisere et brev, se D. Almquist 30; jvf. J. Gersdorff til H. S. 1660 23/6; Erik Krag til H. S. 1660 23/6, T. K. U. A., Sverige C, 1660-

- 75, Forskell. Gesandtskabs-Arkiver, R. A. — Den svenske regerings ordrer om tilendebringelse af det bornholmske spørgsmaal i Kbh.: Reg. til Rosenhane og Bielke 1660 26/5, 30/5, Riksregistratur, S. R. A. Sten Bielke til Pehr Brahe 1660 5/6: Skoklostersaml., S. R. A.; jvf. Pehr Brahe til Sten Bielke 1660 20/6 (konc.), sstt. nr. 40. Brahe bemærker her, at de af H. S. i Stockholm førte forhandlinger frembød vanskeligheder, »emådan Bornholms wilkor ähr icke så till pricke bekiendt som sig borde«. I et brev fra Nyköping 1660 10/6 til en »Monsieur« (Terlon?) klager H. S. over, at mediatorene allerede var fremkommet med forslag om vederlagets størrelse, det ene paa 600.000 rdl., det andet paa 8000 td. htk. T. K. U. A., Sverige B, 1645-60, Relationer etc., R. A. Den svenske reg. besluttede at acceptere forhandlingernes forlæggelse til Stockholm, men overdrog Bielke at varetage de dermed sammenhængende svenske interesser ved det danske hof. Reg. til Bielke 1660 16/6, Riksregistratur, S. R. A.; jvf. D. Almquist 27. — Sten Bielkes anbefalingsbreve for H. S.: S. B. til Pehr Brahe 1660 6/6, Skoklostersaml.; til Karl XI.; til Hedevig Eleonora 1660 6/6; til landshøvding Erik Sparre 1660 5/6 (kopier), Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A.
222. Terlon anbefaler H. S.: T. til Karl XI., Helsingør 1660 5(15)/6, Gallica, Franska beskickningars till Sverige memorial och noter 1629-1667, S. R. A.; til rigsstaldmester Claes Tott, sst. 1660 15/6 n. st., afskr. i Ny kgl. Saml. 1386 f (nr. 24); til enkedronning Hedevig Eleonora, sst. 1660 15/6 n. st.; til rigsdrost Pehr Brahe, sst. 1660 15/6 n. st.; til Maria Eufrosyne de la Gardie, sst. 1660 15/6 n. st. (kopier), Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A. — Hovedkilderne til H. S.s forhandlinger i Stockholm om Bornholm er hans slutrelation til Fr. III., dat. Stockholm 1660 3/7 (egenh. sign.; her cit. »Relation«), T. K. U. A., Sverige B, 1645-60, Relationer etc. R. A., hans breve til Fr. III. 1660 u. dat. [18/6], 20/6, 23/6, 30/6, 6/7 (kopier), Sverige C, 1660-75, Forskell. Gesandtskabs-Arkiver, R. A.; til samme 1660 27/6, Sverige B, 1645-60, Relationer etc., R. A.; til J. Gersdorff 1660 18/6, 30/6, 6/7 (kopier), Sverige C. 1660-75, Forskell. Gesandtskabs-Arkiver, R. A.; til samme 1660 13/6, Sverige B, 1645-60, Relationer etc., R. A.; til Erik Krag 1660 18/6 (kopi), Sverige C, 1660-75, Forskell. Gesandtskabs-Arkiver, R. A.; til Karl XI. 1660 25/6; til det svenske raad 1660 25/6 (kopier), Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A., samt Sv. riksrådets prot. 1660 II (ført af sekr. Arvid Gustavsson) 1660 6/6-29/6 og IV (ført af sekr. Sven Franc) 1660 7/6-20/9. Paa grundlag af H. S.s beretninger er forhandlingerne skildret af Laurisen V, 380-84, paa grundlag af raadsprotokollen af Stille 131-37 og af D. Almquist 25-59. De to kildegrupper viser i det hele god overensstemmelse; mere betydende afvigelser er omtalt i det følgende. — H. S.s tale til Karl XI. Stockholm 1660 17/6 (kopi): Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A. Hans ord er i Sv. riksrådets prot. 1660 II (Gustavsson) 1660 17/6 (pag. 82) gengivet derhen, at han udtalte ønsket om, »att begge Ryken måtte komma till deres krafter och bespara deres medell till att anwenda emot begge deras fiender«.
- 223-24. H. S. til »samptlige Sueriges Riiges Regerende Raad, Høytærede Tilforladende goede Wenner«, Sthlm. 1660 22/6 (kopi): Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A. Jvf. H. S. til enkedronn. Hedevig Eleonora 1660 22/6; til Pehr Brahe, »Høytærede och fortroede goede Wen«, 1660 22/6 (kopier), sst.; til M. G. de la Gardie 1660 23/6 (egenh.), De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A. Sml. Dsk. Mag. 3. rk. I, 314.

- 224-25. H. S. til Leonora Christina, Kbh. 1660 3/6, Sthlm. 1660 16/6, 23/6 (alle egenh.): Ulfeldtske Sager, fasc. 47, R. A. Jvf. Birket Smith I, 430-32. Om H. S.s opfattelse af fredstraktaten m. h. t. Ulfeldt se ovenf. s. 202-03, 216-17 med note. — I skrivelse til Karl XI. 1660 22/6 beder H. S. kongen i naade optafe, at han understaar sig til »E. Kongl. Maytts. høye Kongelige generositet och medføde mildhed udi mod min kiere suoger greff Wilffeldt samt hans greffinde med derris biørn [sic] och gandsche familie til fuldkommen sikkerhed och friehedt [marginaltilføjelse: ved naadigst schrifftilig resolution efter dend udi tractaterne indførte gen: amnestij] at implorere«. Samtidig bad han om »naadigst befording och forfremmelse« af Ebbe Ulfeldt og hans børn. Sverige C, 1660-75, Forskell. Gesandtskabs-Arki-ver, R. A. (konc.). Jvf. H. S. til rege-ringsraadet 1660 22/6 (ovenf.); til He-devig Eleonora 1660 22/6 (ovenf.); til M. G. de la Gardie 1660 23/6 (ovenf.).
225. Forhandlingerne mellem H. S. og kommissærerne 19/6 og i raadet 19/6-20/6: Relation; Sv. riksrådets prot. 1660 IV 19/6, 20/6; II 20/6; H. S. til Fr. III. 1660 20/6 (ovenf.); D. Almquist 33-39. — Fuldmagt for Rosenhane og Bonde, Sthlm. 1660 20/6 (sign. orig.): Sver. A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A. — I det nævnte brev til Fr. III. beder H. S. kongen tro, »att jeg wnmugligt snarere eller bedre kand negociere dette wærck, som falder wanskeliger och langsomme-re, end andre mueligt meener, formee-delst dee mange hoffueder som derudi haffuer at sige«. Jvf. m. h. t. raadernes holdning ovenf. s. 202, noten, 221-22, noten. Pehr Brahes og H. S.s venskab: jvf. P. B.s udtalelse i raadet 1664 9/9, da man drøftede, om regeringens medlemmer skulde gøre genvisit hos den en-gelske ambassadør, jarlen af Carlisle: »Han för sin persohn hafwer det aldri-gh giordt, allenast en gångh visiterandes Her Sehestedt, men det skedde allenast en particulier, effter han war en godh wen medh be:ite Sehestedt«. Sv. riks-rådets prot. 1664 II (Franc), fol. 88. Sml. ogsaa hans brev til H. S., Sthlm. 1664 20/4 (konc.), Skoklostersaml., S. R. A., hvori han forsikrer, at det gamle venskab skal forblive »pour tou-siours aussy inviolable de mon costé, que ma franchise naturelle ne sçauroit iamais desguiser les sentiments de mon coeur«.
- 225-26. Forhandlingerne 1660 20/6, 21/6, 23/6, drøftelserne i raadet 23/6: Rela-tion; H. S. til Fr. III. 1660 23/6 (se ovenf.); Sv. riksrådets prot. 1660 II 23/6; IV 23/6; D. Almquist 39-45. Kra-vet om ikke-afstaaelse af Bornholm til nogen fremmed fyrste eller stat frem-sattes i følge raadsprot. af Rosenhane i raadet 25/6, da rigsraad Karl Mörner havde paavist faren for Sverige ved en saadan afstaaelse (Franc 1660 25/6).
- 226-27. Forhandlingerne 24/6-27/6, drøf-telser i raadet 25/6, 26/6, 27/6: Rela-tion; Sv. riksrådets prot. 1660 IV 25/6, 27/6 (Gustavsson har disse datoer intet om Bornholmssagen); H. H. til Fr. III. 1660 27/6 (se ovenf.); til Karl XI. 1660 26/6 (se ovenf.); til d. sven. raad 1660 25/6 (se ovenf.); D. Almquist 45-52.
227. Forhandlingerne 1660 28/6-30/6: Relation; H. S. til Fr. III. 1660 30/6 (se ovenf.); til Gersdorff 1660 30/6 (se ovenf.); Sv. riksrådets prot. 1660 IV 30/6; D. Almquist 52 f. I følge H. S.s brev til Gersdorff rejstes der forslag om indrettelse af en svensk krigshavn for 50 orlogsskibe paa Bornholm, hvad dog ad-miral Claes Bielkenstierna fraraadede. H. S. fremhæver i dette brev — som i Relation og i brevene til Fr. III. og Gersdorff 1660 6/7 — stærkt de vanske-ligheder, han havde haft at overvinde, maaske med nogen overdrivelse. Blandt der, som støttede ham, nævner han enke-dronningen, rigsdrosten, M. G. de la Gar-die, Claes Tott, Gustav Bielke, Gabriel Oxenstierna, Nils Brahe, Gustav Soop,

- Gustav Posse og Rosenhane (til Fr. III. 1660 6/7). I brev til Pehr Brahe, Kbh. 1660 25/8 (Skoklostersaml.) sender han specielle venskabelige hilsener til Claes Tott, Gabriel Oxenstierna, Nils Brahe, Gustav Bielke, Rosenhane og Sten Bielke. Jvf. Statsomv. 400, n. 1101.
- 227-28. Traktaten 1660 3/7: Laursen V, 384-88. Jvf. d. sven. reg.s rekreditiv for H. S. 1660 3/7 (kopi), Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A. (her betones det, at afstaaelsen sker for at »gratificere« kongen af Danmark).
- 228-29. Drøftelsen af Corfitz Ulfeldts sag i det svenske raad: Sv. riksrådets prot. 1660 II, 1660 23/6, 27/6, 5/7, 7/7, 12/7; IV, 1660 23/6, 27/6, 4/7 (a. m. og p. m.), 5/7, 6/7, 12/7, S. R. A. Sml. Birket Smith I, 432-36. Udtrykket »heel lubricum« er i følge rådprot. IV, fol. 93 (27/6) tydeligt Gustav Bondes. — H. S. fremhæver Pehr Brahe, Claes Tott og Gustav Bielke som sine hovedstøtter i denne sag. H. S. til »Monsieur« (Terlon), Sthlm. 1660 10/7 (kopi), Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A. — K. M.s resolution ang. C. Ulfeldt, Sthlm. 1660 7/7: Riksregistratur, S. R. A. 1660 10/7 sendte reg. Skaanes generalguvernør grev Gustav Otto Stenbock en kopi af denne resolution, idet den meddelte ham, at originalen var overleveret H. S., som ønskede adgang til Ulfeldt, hvad Stenbock skulde tilstaa ham. Ordre til Stenbock 1660 10/7, Riksregistratur, S. R. A. 11/7 fik Sidney, 14/7 Terlon reg.s meddelelse om resolutionen, hvoraf kopier vedlagdes. Sst. 12/7 takkede H. S. i sin afskedsaudiens for resolutionen. H. S. til Karl XI. 1660 12/7 (kopi i H. S.s egen haand), Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A.; jvf. Sv. riksrådets prot. 1660 IV, 1660 12/7. Jvf. Mémoires de Terlon II, 514-18. — H. S. til »Monsieur« (Terlon), Sthlm. 1660 10/7 (kopi): Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A. Terlon til H. S., Hamburg 1660 13/8 n. st., jvf. samme til samme, Itzehoe 1660 7/8 n. st. Sverige C, 1660-75, Forskell. Gesandtskabs-Arkiver, R. A. Sml. Mémoires de Terlon II, 518-21. — Det kunde — jvf. de ovenanførte regeringsudfærdigelser af denne dato — se ud, som om H. S. først 10. juli har faaet resolutionen i hænde. — 14. juli sendte Terlon fra Kbh. den svenske regering et brev fra Leonora Christina og bad den om at vise hende og Ulfeldt naade og mildhed; han vilde efter sin hjemkomst fra Hamburg, hvis det ønskedes, personlig i Skaane undersøge parrets forhold og aflægge rapport i Stockholm; en »action de clémence« vilde af Ludvig XIV. blive opfattet som et venskabstegn. Terlon til Karl XI., Kbh. 1660 14(24)/7, Gallica, Franska beskickningars till Sverige memorial och noter 1629-1667, S. R. A. — Corf. Ulfeldt om aarsagerne til flugten fra Malmø: C. Ulf. til K. G. Wrangel, Ellensborg 1662 25/2, Skoklostersaml., S. R. A. Dette brev har hidtil ikke været benyttet af forskningen. I Wrangels svarskrivelse, dat. Wolgast 1662 28/3 (Privatarkiver, Corf. Ulfeldt, R. A.), skrev rigsadmiralen bl. a.: »ie peux assurer Vost: Excell: en homme de bien, qu'au mesme temps Monsieur Hannibal Zeestedt ayant desduit la cause de Vost: Excell: à la cour, il en fut pourveu d'une resolution du Roy, contenant un rétablissement entier et très de sorte qui si V: E: avoit demeuré encor 8 jours a Malmøe, elle aura esté restitué non seulement dans sa liberté, mais aussy en toutes ses biens, avec les avantages qu'elle pouvoit desirer, mais ie ne scay pour quelle raison Mons. Hannibal Zeestedt a si long temps zelé cette affaire a V: E, souhaitte bien a scavoire s'il n'a depuis fait quelque ouverture a Vost: Excell:« Det er næppe udelukket, at vi i dette brev har grundkilden til den af Michel Achard Rousseau de la Valette i romanen »Le comte d'Vlfeld, Grand Maistre de Danemarc, Nouvelle historique« (Paris 1678) I,

- 156-63 gengivne, i ulfeldtske kredse udviklede tradition, hvorefter det var H. S., som ved at skjule benaadningen (i romanen: Karl Gustavs frifindelse) og raade Ulfeldt til flugt, fremkaldte den skæbnesvangre beslutning. Denne tradition, som fra La Valette optoges af Pufendorf (De rebus a Carolo Gustavo gestis, 1696, 563), der tillige benytter Ulfeldts fortrolige Christoffer Sleuns paa ex-rigshofmesterens fortælling byggede memoriale til den svenske regering af 1663 27/10 (afskr. i C. F. Allens Saml. 1. afd., nr. 23, K. B.), har vundet tiltro hos visse historikere (Birker Smith, Fredericia (dog med forbehold)), mens mere kritiske forskere — L. Holberg, J. L. Rohmann, Martin Weibull, C. Paludan-Müller — har taget bestemt afstand fra den. Se Statsomv. 36-41, 263, hvor der ogsaa er gjort rede for kilde-materialet til flugtens historie.
229. Testimonium Dn. Hannibalis Sehestedt, udstedt af Karl XI. 1660 28/6: Riksregistratur, S. R. A., tr. (efter afskrift) Th. S. II, 428-30, jvf. Dsk. Mag. 3. rk. I, 314 f. Sml. lovtalerne over H. S. i d. sv. reg.s »Responsio ad litteras legati Regis Christianissimi Dn. Terlon« 1660 7/7 og i dens og enkedronn.s rekreditiv for H. S. 1660 3/7, Riksregistratur, S. R. A. (afskrift af »Responsio« findes i Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc. R. A.). Forhandlingerne i raadet: Sv. riksraadets prot. 1660 II, 1660 23/6, 26/6, 12/7; IV. 1660 23/6, 27/6, 12/7, S. R. A.; jvf. D. Almquist 39 f., 42-45, 57. — H. S.s udtalelse ved afskedsaudien- sen: H. S. til Karl XI. 1660 12/7 (egenh. kopi): Sverige A II, 1659-60 (74), Akter etc., R. A. Om afskedsaudien- sen se i øvrigt Sv. riksrådets prot. 1660 IV, 1660 12/7 (fol. 163). Gustav Posse holdt svartalen, som udtrykte den svenske konges ønske om »att altidh cultivera en stadigh wänskap medh konungen och cronen Danmarck«. Had bad H. S. forsikre Fr. III. herom »och der till contribuera syn flyt, emedan H. Sehestedt seer huru alla owilliga sökia att inkasta all misförstånd emellan cronerne« (sst.). Jvf. D. Almquist 57 f.
230. H. S. til Joachim Gersdorff, Sthlm. 1660 13/6 (egenh.): T. K. U. A., Sverige B, 1645-60, Relationer etc., R. A. — H. S.s sygdom og melankoli: H. S. til J. Gersdorff 1660 6/7 (egenh.), Sverige C, 1660-75, Forskell. Gesandtskabs-Arkiver, R. A.; til M. G. de la Gardia 1660 14/7 (egenh.), De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A. (kunde p. gr. af sygdom ikke gøre adress. sin opvarning; maatte af samme grund rejse hjem ad søvejen). H. S. til Jens Juel 1660 6/7; til Christoffer Gabel 1660 6/7 (kopier): Sverige C, 1660-75, Relationer etc., R. A. Jvf. H. S. til Karel van Mander 1660 6/7; til Erik Krag 1660 6/7 (kopier), sst. — Raadets motivering for testimoniet: Sv. riksrådets prot. 1660 IV, 1660 23/6 (fol. 78).
231. Pehr Brahe om sin samtale med H. S. om en dansk militis: Sv. riksrådets prot. 1660 IV, 1660 12/7 (fol. 158 f.).
- 231-33. Somnium Gersdorphanum: Statsomv. 396-400 og de dér nævnte haandskrifter.
233. Rosenhane til H. S., Sthlm. 1660 14/7 (kopi): Sverige C, 1660-75, Forskellige Gesandtskabs-Arkiver, R. A.
234. Terlon til H. S. Roskilde 1660 26/6 n. st.: Sverige C, 1660-75, Forskell. Gesandtskabs-Arkiver, R. A. H. S.s hjemrejse og ankomst til Kbh.; Ulfeldtparets fængsling: Statsomv. 36, 38 f. og de dér nævnte kilder. — Hans udtalelser til Stenbock, lintøjet og hans omsorg for Ulfeldts børn: Statsomv. 39 og de dér nævnte kilder.
234. Sten Bielke og vederlaget: H. S. til »Monsieur« (Terlon?), Kbh. u. dat. (kopi i H. S.s haand), Sverige A II, 1659-50 (74), Akter etc., R. A.; Terlon til H. S. Itzehoe 1660 7/8 n. st. (baade Fr. III. og Gersdorff havde været særdeles tilfreds med det af H. S. opnaaede

- vederlag), Hamburg 1660 13/8 n. st., Sverige C, 1660-75, Forskell. Gesandt-skabs-Arkiver, R. A.; Sten Bielke til H. S. 1660 6/8, Sverige A II, 1660-62, Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A.; jvf. Mogens Friis' relation 1660 9/8, sst.
- 235-36. Forhandlingerne i Malmø: Laursen V, 410-12 og de der citerede kilder; den svenske reg. til Stenbock 1660 14/7, 18/7, 28/7, 4/8, 22/8; Stenbock til H. S. 1660 27/7 (kopier); til Gersdorff 1660 6/8 (do.); til Hans Schack 1660 10/8 (do.); til den svenske reg. 1660 10/8, 16/8, 30/8, Skånska generalguvernementsarkivet, Landsark. i Lund; Stenbock til Pehr Brahe 1660 9/8, 16/8, Skoklostersaml. Nr. 3, Brev från svenska herrar, litt. Ro. W.), S. R. A.; D. Almquist 58 f.; K. Fabricius: Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige I, 1906, 157 f. — Pensionsrestancen og pensionsforhøjelsen: Fr. III. til Peder Reetz, Sten Hohen-dorff og Mogens Friis, Kbh. 1660 17/8 (sign. orig.), R. K. B. (1660-79), Afregninger II 91 a (H. 119 a), R. A.; aab. brev 1660 21/8 (sign. orig.), R. K. B. (1660-79), Afregninger II 92 (W 15), R. A.; jvf. Sj. T. XXXV, 890, 892 f., 900; Dsk. Mag. 3. rk. I, 312; N. R. R. XII, 404.
236. H. S.s udtalelse til Stenbock: Stenbock til Pehr Brahe, Malmø 1660 9/8, Skoklostersaml. (se ovenf.). H. S. til Pehr Brahe, Kbh. 1660 25/8 (egenh.): Skoklostersaml., S. R. A. — Terlon til H. S., Hamburg 1660 13/8 n. st.: Sverige C, 1660-75, Forsk. Ges.-Arkiver, R. A.
237. Dronn. Christina i Danmark; H. S. attacheret hende: Statsomv. 217 f., 429-30 og de dér anførte kilder; dr. Christina til Fr. III., Hamburg 1660 6/9; Fr. III til dr. Christina, Kbh. 1660 11/9, D. K. U. A., 1657-69 »Svenske Acta« (fol. 241-42), R. A.; Terlon til Mazarin, Stockholm 1660 20/10 n. st., A. des aff. étr., C. P. Danemark X, fol. 268 ff., Paris; kreditiv for H. S. 1660 11/9 (konc.), Sverige A II, 1660-62, Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A.; G. O. Stenbock til Pehr Brahe, Landskrona 1660 15/9, Skoklostersaml. (nr. 3, Brev från sv. herrer, Litt. Ro.-W.), S. R. A.; Mémoires de Terlon II, 521-24, 532.
237. De kgl. anbefalingsbreve til den spanske og den engelske konge: Statsomv. 428 f. Der gik rygter om, at H. S. skulde sendes som ambassadør til kongen af England og den i London værende danske ambassadør Frederik Ahlefeldt til Søgaard hjemkaldes. Vincent Möller til K. G. Wrangel, Hamburg 1660 29/9, Skoklostersaml. (Ser. II, fol. 65).

3. Bog.

STÆNDERMØDET 1660 OG ARVERIGET.

I. STEMNINGER OG TILSTANDE I KØBENHAVN OG DANMARK.

241. Glæden i Kbh. over freden; den svenske rømning: A. M. Hiøring: Leyres Krantz; samme: Leyres Politie; Fridericia: Adelsv. 487; om rømningen se bl. a. Sten Bielkes memorial 1660 8/7; Fr. III.s resolution 1660 9/7 og aabne brev 1660 11/7, D. K. U. A., 1657-69 »Svenske Acta«, R. A.
- 241-42. Om krigenes hærgninger og erhvervsforholdene i landet henvises til dette værks 2. bind. Finansforholdene; kongespantsættelsen: Fridericia: Adelsv. 194 ff., 492; Christiansen I, 441 f., 503 f.; Statsomv. 22.
242. Forhandlingerne om hærens fremtidige styrke: Rockstroh I, 406 ff.; Statsomv.

- 22 f. — Svensk mistanke til Fr. III.s planer om sin kongemagts udvidelse: Statsomv. 21; jvf. ovenf. s. 168.
243. Rigsraadetets forslag om kollegiestyrelse og stænderforfatning: ovenf. s. 168. — Det »unge raad« og krigsraadet: Statsomv. 22 f.; jvf. ovenf. s. 168. — Rigsraadet: Statsomv. 23. — Otte Krag: min biografi i DBL XIII, 1938, 234-37. — Gunde Rosenkrantz: min biografi i DBL XX, 1941, 70-74.
- 243-44. Rosenkrantz' indlæg 1659 og memoire 1660: Statsomv. 24 ff.
- 244-45. »Monarkisme« i unge adelsmænds skrifter: Fabricius: Kongeloven 106 ff. — Peder Reetz: Statsomv. 26 og min biografi i DBL XIX, 1940, 319-22. — Joachim Gersdorff: Statsomv. 26 og de dér anførte kilder; Chr. Günther v. Osten til hertug Gustav Adolf af Schwerin 1661 20/4, Statsarchiv Schwerin, exc. i Add. 845 a, 4to, K. B. Mærkelig er den svenske gesandt Gustav Duwalls udtalelse om Gersdorff efter hans død i foraaret 1661, at han skulde have bidraget meget til den stedfundne regeringsforandring »der igienom, at han har intahlt Borger-skapeth«. Duwall til Karl XI., Kbh. 1661 14/6, Danica, S. R. A., jvf. Becker I, 245 f. Om Gersdorffs tale ved stændermødets aabning se nedenf. s. 253-54. —
- Henrik Bielke, Sivert Urne og Hans Schack optages i rigsraadet: Statsomv. 26 f., jvf. 24. — Hans Schack: DBL XXI, 1941, 10-15; Statsomv. 27 og nedenf. s. 277 f.
- 245-47. Statsomv. 27-32; Villads Christensen i Hist. Medd. om København II, 31-43.
247. Hans Nansen: min biografi i DBL XVI, 1939, 511-16; Statsomv. 32; jvf. ovenf. s. 122.
- 247-48. Gejstlighedens indstilling: Statsomv. 32 f. — Bisperne: Statsomv. 33. — Hans Svane: min biografi i DBL XXIII, 1942, 157-64; Statsomv. 33 f.; nedenf. s. 340 f.
- 248-50. M. h. t. spørgsmaalet om de ved statsomvæltningen virkende personlige og andre kræfter og om traditionsudviklingen henvises en gang for alle til Statsomv., især 35-36, 97 ff. K. Fabricius har i Schultz Danmarkshistorie III, 341-54, ikke væsentligt ændret sin ældre opfattelse, men antyder i Danmarks Konger, 1944, 303, en voxende mistillid til ægt-heden af den skrivelse, som historieskriveren Niels Slange i sin skildring af enevældens indførelse fra 1720 udgiver for at være et egenhændigt brev fra Fr. III. til Svane og Nansen, dat. 1660 26/9 (Statsomv. 328 ff.).

II. STÆNDERMØDET AABNES. SKATTEFORHANDLINGERNE. »DE KONJUNGEREDE UNDER KØBENHAVNS FRIHED«. REFORMPROJEKTET AF 17. SEPTEMBER OG BORGERNES INDLÆG AF 25. SEPTEMBER

251. Konsumtionsskat og stempelafgift: Statsomv. 71; jvf. ovenf. s. 121 f.
- 251-52. Forhandlingerne om fredshærstyrken: Statsomv. 71 f.; Rockstroh I, 407 ff.
252. Schack og Sivert Urne i raadet: Statsomv. 72. Stændermødets indkaldelse: sst. 252-53. De militære foranstaltninger: sst. 72 f.
253. Stænderne samles: sst. 73. — H. S. og den fynske stændermand: sst. 253-54. Gersdorffs aabningstale 1660 10/9: sst. 73 f.
- 254-55. Forhandlingerne om en konsumtionsskat; de »konjungerede under Københavns frihed«: sst. 74 f., 117-21. — Svane og kongen: sst. 75, 121, 127. — H. S. og Svane: Statsomv. 384-90; jvf. ovenf. s. 4, 208 og nedenf. s. 340 ff.
256. Dureels, Tanckes og Duwalls vidnesbyrd: Statsomv. 222-23, 227. — Goës'

- meddelelser om omfanget af de enkelte indgriben: sst. 193-201.
- 256-57. Gabel: sst. 274-94.
257. Den af Molesworth optegnede københavnske tradition: sst. 234-52. — De adelige tilbud: sst. 75.
- 257-58. De fortsatte skatteforhandlinger; sammenstød mellem stænderne: sst. 76, 121-27.
258. Stænderne enige i kravene om hærreduktion m. m.: sst. 76. Kongens ønske om høje konsumtionssatser: sst. 76, 126. Mødet ventes snart afsluttet: sst. 76. — Jeg maa mod Fabricius (Schultz Danmarkshistorie III, 344) fastholde, at Thomas Brodersens brev er skrevet 1660 21/9; dets indhold tillader ingen anden datering.
- 258-64. Det store reformprojekt af 1660 17/9: Afskrift i Ny kgl. Saml. 649, fol., K. B. (»Pouchs Samling«), jvf. Statsomv. 77-79, 403-410.
260. H. S. om vornedskabet i sit »politiske testamente«: Th. S. II, 469 f.
261. Afløsningen af udskrivningsbyrden i Norge 1646 juli: ovenf. s. 85, note.
263. Tanken om et landeværn 1645: Borgerskabets betenched om landet at sætte i postur och defension, Kbh. 1645 21/8; adelens erklæring, Kbh. 1645 25/8, Erslev III, 172-74, 175-83.
264. Fridericia om det store reformprojekt: Adelsv. 513-14.
265. Gersdorffs ord: Statsomv. 202. Saltkompagniet: Statsomv. 79, 411 f.; jvf. ovenf. s. 155 f., 166. Borgmester Peder Pedersen: DBL XVIII, 1940, 127-29.
- 265-66. »Eenfoldigh och velmeent Betenkende, hvorledis Riiget paa lideligste och Bequemeste maade kunde komme af sin store besuer, maintenere Crediten; och settis udi sicker Stand«, 1660: Statsomv. 412-16.
266. Spittlers og C. Christiansens domme: L. T. Spittler: Geschichte der dänischen Revolution im Jahre 1660, 1796, 72; Christiansen I, 283, jvf. Statsomv. 423, n. 1191.
- 266-67. Strid om punkter i projektet, udtoget af 20/9, indlægget af 21-22/9 og indlægget af 25/9, overrakt kongen 26/9: Statsomv. 79-80.
267. De »konjungere« erklæring af 1660 25/9: sst. 80.
268. De fynsk-laalandske indlæg 1660 25/9: sst. 81. — Raadsbetænkningen 1660 25/9: sst.

III. ADELENS VIGEN I PRIVILEGIESPØRGSMAALET. FORSLAGET OM ARVERIGET. DEN ADELIGE MODSTAND BRYDES. HAANDFÆSTNINGEN TILBAGELEVERES KONGEN. ARVEHYLDINGEN.

270. G. Duwall 1660 4/10, 10/10: Becker I, 202 f.; jvf. Statsomv. 218 f. — Den adelige bevillingsakt 1660 30/9: Statsomv. 82 f.
271. Peder Trellunds brev 1660 29/9: P. Paludan: Beskrivelse over Staden Kalundborg, 1788, 84 f.; jvf. Statsomv. 86 f. — H. S. og dronn. Christina; hans udtalelse til Duwall: se ovenf. s. 237. — Anbefalingsskrivelserne: ovenf. s. 237.
272. Ordrene om de 8000 rdl. 1660 30/9, 1/10: N. R. R. XII, 441 f., 443. H. S.s bestallingsbrev som rigsskatmester 1660 1/10 (sign. orig. med kgl. segl; uden parafering): R. K. B. (1660-79), Afregninger II 92 (W 15), R. A. Dagtallet 1 er skrevet med mørkere blæk end brevetts øvrige text, hvad der tyder paa senere tilføjelse. Jvf. Statsomv. 431. — Udkastet til konsumtionsforordning: Statsomv. 83 f.
273. Udkastets oplæsning; de konjungere- des indlæg 1660 4/10: sst. 84 f. — Borgerlige deputerede rejser hjem: sst. 169 f. — Kbh.s magistrats og 32 mænds indlæg 1660 4/10: sst. 85 f.

- 273-74. Aktudkastet af 1660 4/10: sst. 87-89.
- 275-76. Kongens holdning i følge Vogel-sangh, Goës og Molesworth: sst. 205, 196, 236.
- 276-77. Mødet i Bispegaarden: sst. 165-81.
277. Fr. Gabel om Christoffer Gabels rolle: sst. 274-96; jvf. 257 ff. (La Valette) og 197 (Goës). — Rigsraadets betænkning 1660 6/10: sst. 91.
- 277-78. Hans Schack: sst. 91, 278 f., 236, 245, jvf. 31, n. 68.
278. De hjemrejsende: sst. 168 ff.
- 278-80. Begivenhederne 1660 8/10, de konjungeredes fællesskrivelse til rigsraadet: sst. 89-91, 112 f., 128 f., 142-44.
280. Virkningen blandt raaderne: sst. 129. De kbh.ske borgmestres protestskrivelse 1660 9/10: sst. 91 f., jvf. 113.
- 280-82. Begivenhederne 1660 10/10: sst. 92 f., 100, 113 f., 129 f., 134, 136 f., 145, 204 f.
282. Portenes lukning m. m., ordrerne til tropperne: 93, 100, 114 f., 130 f., 236 ff.
- 282-83. Stemningen i byen, forhandlingerne i raadets kreds og mellem raadet og hoffet: sst. 114, 196, 209, 214, 216, 220 f., 225, 236 ff. — Corfitz Trolle: sst. 221, n. 652. — Hans Nansen og Otte Krag: sst. 144 f., 213. — Vogel-sangh om adelen: sst. 205; jvf. Martin Tanckes brev af 1660 13/10, sst. 225. — Svane og Goës: sst. 196 f.
- 283-84. Goës' mæglingsaktion: sst. 195, 279. — Fr. Gabel om kongens vaklen: sst. 279. — Goës og Molesworth om dronningen: sst. 195, 236, 243 f. Med Goës' karakteristik kan sammenholdes, hvad Henrik Bielke i følge Karl Gustavs referat i svensk raadmøde 1658 19/5 skal have udtalt om Sophie Amalie: »Regina nemini Dano bona, regit regem etc.« HT 5. rk. VI, 1886-87, 727, n. 2. Dronningen, Svane og H. S.: Statsomv. 401 f.
284. Raaderne underskriver Krag's erklæring: sst. 92, n. 244, 93, 98, 195. — Anonymt forslag 1660 10/10: sst. 93, 416. — Kongens krav om positivt svar: sst. 98, 131.
- 284-85. Begivenhederne 1660 12/10, rigsraadets erklæring om arveretten: sst. 94, 98, 100, 115, 131, 134, 216 f.
- 285-87. Begivenhederne 1660 13/10: sst. 94, 101, 115, 131, 137, 153 f., 193 f., 206, 211, 217, 226. — Om Norge jvf. Aschehoug 577.
287. Det store reformprojekt først nu mere almindeligt kendt: Statsomv. 77, n. 207. — Det københavnske forslag: Statsomv. 419 f
288. De andre købstæders indlæg: sst. 420 f. — »En tro patriots forslag: sst. 416-18. — Forslaget af 10/10: 93, 416 f. — Det andet forslag fra o. 13/10: sst. 418 f.
289. Goës om haandfæstningsproblemet og Svanes holdning: sst. 197, 195, 194. — Kongen forlanger at se haandfæstningen: sst. 98, 350 f.
- 289-90. Kongebrevet til de 20 mænd 1660 13/10: sst. 94, 98, 101, 115, 345 ff., jvf. 95, n. 258.
- 290-92. Udvalgsforhandlingerne 1660 14/10: HT 5. rk. VI, 765 ff., 812-16; Fabricius: Kongeloven 159 ff. og bilag A; Statsomv. 94 f., 101, 115, 163 f., 346-55. Den her givne fortolkning af dr. Ludvig Pouchs optegnelser slutter sig nærmest til Fabricius', selv om forf. ikke i alle henseender kan dele hans opfattelse. Interessant er det, at Martin Tancke, der 16. okt. underskrev haandfæstningens kassation, den 13. gik ud fra, at mandag 15. okt. »werden die samblichen stende anfangen zue deliberiren wie nach diesem die Regierunge auf die form von ein Erbkonigreich anzustellen«. Statsomv. 226. — Reces: C. Bruun: HT 5. rk. II, 1880-81, 653; samme: Enevældens Indførelse i Danmark og Kongelovens Tilblivelse, 1887, 18-24; Fridericia: HT 5. rk. VI, 771 f.; H. Matzen: Danske Kongers Haandfæstninger, 1889, 7; samme: Forelæsninger over den danske Retshistorie I, 1893, 191 f.; P. J.

- Jørgensen: Dansk Retshistorie, 1940, 52 f., jvf. 551.
292. Hans Svanes indstilling: Fabricius: Kongeloven 173; Statsomv. 194.
- 292-93. Goës om H. S.s stilling og holdning: Statsomv. 196. Jvf. nedenf. s. 467.
293. Privilegiedrøftelserne: Statsomv. 98, 101, 116, 154. — Haandfæstningens kassation: sst. 101, 115, 154; Aarsb. II, 122 f. — De underskrivende adelsmænd: Aarsb. l. c. 122; Statsomv. 95,, n. 258, 73, n. 191.
294. Mødet 1660 17/10: Statsomv. 99, 101 f., 115 f.
- 294-95. Arvehyldingen: Statsomv. 186 ff., 178 f., 206; Dsk. Saml. 2. rk. II, 120-22; N. D. Riegels: Forsøg til Femte Christians Historie, 1792, 49-52. — Notifikations skrivelserne til kongerne af England, Spanien og Polen: Statsomv. 188. — »Relation aff Kiøbenhaffn«: sst. 186 f. — I følge Fr. Gabel var det hans fader, som i »Relation« fik indsat ordene »absolute Regiering«. Sst. 282; jvf. HT 5. rk. VI, 787, n. 3.
295. H. S. i kongens gemak: Statsomv. 217.
- 295-96. Aftengildet paa slottet: »Relation aff Kiøbenhaffn«; Statsomv. 106, 116, 178, 217. Hieronymus Weitz om H. S.: Statsomv. 380 f.
- 296-97. A. M. Hjørings dedikation: Statsomv. 190 f., 381-83.

IV. HANNIBAL SEHESTED BLIVER RIGSSKATMESTER. DEN NY REGERING. STÆNDERMØDETS OPLØSNING. ENEVOLD SARVEREGERINGS AKTEN. STÆNDERPRIVILEGIERNE

298. Vogelsanghs samtale med Gersdorff 1660 19/10: Brieven, 1723-25, VI, 502-03; jvf. Becker I, 430; Statsomv. 206. — Kongen beslaglægger rigsraadets arkiv: Statsomv. 138, 155, 206, 217. Jens Dolmer (l. c. 217) nævner Peder Reetz i st. f. Gabel, Dureel (Becker I, 207) har: H. S., Axel Urup, P. Reetz og Gabel, Oluf Parsberg (Dsk. Saml. 2. rk. II, 95) nævner Erik Krag, Christoffer Gabel »og flere«. — Johann Biermann til K. G. Wrangel 1660 25/10, Skoklostersaml., S. R. A., jvf. Statsomv. 106 f. 1660 20/10 skrev den oldenburgske gesandt Alexander Petterstorf til grev Anton Günther af Oldenburg, at H. S. »efter den almindelige tale er udnævnt (bestellet) til en statholder over Sjælland og ved det kongelige taffel sat over alle rigsraader«. Sst. 106. — Overvejelser om den ny regeringsform og om kollegiers indretning: sst. 104 f., 206 f. — Det københavnske krav: sst. 401. — Udnævnelserne af Gersdorff, H. S. og Reetz, bestallingerne for Gersdorff og Reetz: Aarsb. II, 158-60; Statsomv. 99, 102, 105, 155; jvf. HT 5. rk. VI, 781 (Reetz' ed).
299. H. S.s bestalling som rigsskatmester 1660 1/10: ovenf. s. 272.
- 299-300. Det kgl. tilsagn om værn i instruxerne for kammerkollegiet, generalprokurøren (paraf. af H. S.) og statholderen i Norge: Aarsb. II, 157, 167, 169, 173. Christoffer Gabels bestalling som statholder i Kbh.: nedenf. s. 434. Formelen findes ikke i de øvrige Aarsb. II, 157 ff. trykte instruxer.
300. Aftentaftet 1660 26/10: Statsomv. 102, 104, 155 f. — Jens Dolmer og Goës om H. S.: sst. 217, 197 f. — Nansen og Svanes udnævnelser: sst. 102 f. — Ministermødet 1660 2/11: Dsk. Sml. 2. rk. II, 94.
- 300-301. »Project neuer Regierungs Policy«: Statsomv. 105, n. 292; HT 5. rk. II, 654 ff.; A. D. Jørgensen: Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie, 1884, 40, 247, n. 1; C. Bruun: Enevældens Indførelse i Danmark og Kongelovens Tilblivelse, 1887, 6, n. 2; Fabricius: Kongeloven 199 ff. Da projektet

- maa være udarbejdet før 1660 26/10, falder Fabricius' vigtigste argumenter for, at kongens livlæge dr. Peter Bülche skulde være forfatter, bort. Sandsynligere er Chr. Bruuns formodning, at projektet er udformet af kancelliforvalter i tyske kancelli, senere sekretær i statskollegiet Franz Rasch. — Det af Vogelsangh nævnte projekt: Statsomv. 104 f. En tilsvarende kollegieordning som den af Vogelsangh nævnte skildrer Duwall 1660 24/11, Becker I, 210 f.
301. Goës om rigsskatmesterembedets placering: Statsomv. 106 f. Vogelsangh skriver 1660 27/10, at »multi mirantur« over H. S.s udnævnelse til rigsskatmester. St. 104. — Duwall 1660 24/10: Becker I, 207.
302. Embedet som statholder paa Kbh.s slot: Fabricius: Kollegiestyret 123 f. — Om Lord Tresurer-embedet se bl. a. Gilbert Burnet: *History of his own time*, ed. by O. Airy, 1897-1900, I, 171; II, 449; *The life of Edward, Earl of Clarendon*... in which is inclosed a continuation of his history of the Grand Rebellion, new ed., 1827, II, 21 f.; H. C. Foxcroft: *The life and letters of Sir George Savile, Bart., first Marquis of Halifax*, 1898, I, 361, n. 8; II, 63, n. 3; W. D. Christie: *A life of Anthony Ashley Cooper, first Earl of Shaftesbury 1621-1683, 1871*, II, App. V, pp. LVIII-LIX, LXXI-LXXII. — Det kgl. reskript 1660 28/10 (sig. orig., med egenh. tilføjelse af Fr. III.): R. K. B. 1660-79, Bilag til Kopibogen 1660-61, R. A. Jvf. J. Grundtvig: *Medd. fra Rentekammerarchivet 1873-76*, 5 f.; Fabricius: *Kollegiestyret 172*; Statsomv. 156. — H. S.s syn paa Reetz: Th. S. II, 479; Duwall 1660 19/12, Becker I, 216. — Rigsmarskembedet, Schack rigsfeltherre og præsident i krigskollegiet: Statsomv. 72, 103, 107 f.; jvf. *Medd. fra det kgl. Geheimearkiv 1886-88, 1889*, 69.
303. Duwall til Karl XI., Kbh. 1660 24/11: Danica, S. R. A., tr. i dansk overs. med fejl Becker I, 211. — Goës om Schacks og generalernes aktion: Statsomv. 108. — Dureels udsagn: sst. 223.
304. Goës om Gersdorffs »moderation«: Statsomv. 198. — De gamle rigsraader aflægger paa ny raadsed: sst. 99. — Udnævnelserne i nov.: sst. 103, 106. — Chr. Rantzaus udnævnelse: Vogelsangh til Gen. st. 1661 22/1 n. st., Becker I, 436; Goës til Leopold I. 1661 22/1 n. st., H. H. S., Dänemark. I følge Goës fik Rantzau som rigsraad forsæde frem for alle andre raader, mens Vogelsangh erfarede, at han i rang skulde vige for rigsdrosten, rigsfeltherren, rigsskatmesteren og kansleren. — Stændermødets deltagere rejser hjem: Statsomv. 103, n. 287.
- 304-05. Stændernes privilegiekrav: HT 5. rk. VI, 776-80; Fridericia: Adelsv. 539-41; Statsomv. 420-23.
305. Skatteforhandlinger med stænderne, hovedskatten: Dsk. Saml. 2. rk. II, 123; N. D. Riegels: *Forsøg til Femte Christians Historie*, 1792, 98-102; HT 5. rk. VI, 781 f.; Bruun: *Enevældens Indførelse 44*; Christiansen I; 329 f.; Sj. T. XXXVI, fol. 18-20 (forordn. 1660 5/11). — Christian IV.s og H. S.s hovedskatsforslag: ovenf. s. 75. — Forslag om en hovedskat var 1657 fremsat af Paul Klingenberg: Fridericia: Adelsv. LXVII, n. 50.
- 305-06. Forhandlingerne om konsumtions-skatten og forordn. derom: Bruun: a. a. 43 ff.; HT 5. rk. II, 782; Fridericia: Adelsv. 541; Christiansen I, 355. Stempelpapirsforordn.: Christiansen I, 429 f. En afgift af stemplet papir, som først indførtes i Danmark i juli 1657 (Fridericia: Adelsv. 255), var tidligere anvendt i Holland (fra 1624) og Frankrig (fra 1654). Jvf. Christiansen l. c.
- 306-07. Forhandlingerne om indkvarteringsbyrden: Fr. III. til H. S. og Hans Schack 1660 6/11 (2), 7/11, R. K. B. 1660-79, Bilag til Kopibogen 1660-61,

- R. A.; jvf. sst. 1660-67, »Registrering«, nr. 10-12, R. A.; Statsomv. 108 f.; J. Langebek: Udkast til Souverainitets Historien, Sorø Akad.s Program 1883, 35; 1884, 5, 7-16, 18-23, 29 ff.
307. Stændermødets afslutning: Dsk. Saml. 2. rk. II, 95, 114. — Fridericias ord: Adelsv. 542.
308. Den 2. arvehylding og haandfæstningskassation, stadfæstelser fra købstæderne: HT 5. rk. VI, 785 f.; Bruun: Enevældens Indførelse 11-13; Dsk. Saml. 2. rk. II, 127 f. — Det aabne brev til undersaatnerne i Norge: Chr. Krogh: Juridisk Arkiv, 1803, 9-11, jvf. Fogtman I, 8. — De nævnte udkast findes i afskrift i Gl. kgl. Saml. 2700, 4to, K. B., jvf. HT 5. rk. VI, 786-88.
- 308-09. Enevoldsarveregeringsakten: Aarsb. II, 125-43; Bruun: a. a. 75-79; HT 5. rk. VI, 789-93; A. D. Jørgensen: Kongeloven og dens Forhistorie, 1886, 1 ff.; Fabricius: Kongeloven 196 f.; Goës til Leopold I. 1661 29/1 n. st., H. H. S., Dänemark. — Fridericias ord: Adelsv. 547, 550. Jvf. P. J. Jørgensen: Dansk Retshistorie, 1940, 552. — Arbejdet paa en »kongelov«: A. D. Jørgensen: a. a. 4 ff.; Bruun a. a. 79 ff.; HT 5. rk. VI, 798 ff.; Fabricius: Kongeloven 193 ff.
- 309-10. Privilegierne af 1661 24/6: Fogtman I, 38 ff.; Kbh.s Dipl. I, 770 ff.; HT 5. rk. VI, 793-95.
310. Det første af de nævnte udkast findes i Rostgaards Saml. 13, 4to, K. B. (afskr.), det andet i Thott 1636, 4to, K. B. (afskr.) og i »Souverainiteten« nr. 16 x, R. A. (afskr.); jvf. Bruun: a. a. 90 ff.; HT 5. rk. II, 670 f.; HT 5. rk. VI, 795 f.
- 310-11. Duwall til Karl XI. 1661 30/7: Becker I, 255; jvf. sst. 255 f. (1661 2/8). — Samme til samme 1660 14/11, 24/11, 11/12, 1661 9/3, 7/6, Becker I, 208, 211, 215, 223, 243. — Allerede 1660 1/11 havde generalguvernøren i de skaanske landskaber G. O. Stenbock skrevet til Stockholm, at der hos en del af stænderne i Danmark, ikke blot købstæder og præster i Jylland, men selv blandt borgere i Kbh. gik den tale, at deres fuldmægtige havde indgaaet og bevilget mere, end der var dem overdraget. Fabricius: Kongeloven 193. Jvf. det sst. 193 f. refererede brev fra P. J. Coyet 1662 8/6. Det er uforstaaeligt, at Fabricius (l. c. 194-96) trods de anførte vidnesbyrd, paa grundlag af et meget spinkelt materiale (et par udtalelser i Bircherods dagbog, hvoraf den ene: borgmester Thomas Brodersens sikkert tolkes urigtigt (jvf. Statsomv. 170, n. 544), og en udtalelse af Goës), kommer til det resultat, at baade borgerne og adelen i hovedsagen ved privilegierne opnaaede, hvad de ønskede. — 1661 1/4 meddelte rigsdrost Pehr Brahe i det svenske raad, at den skaanske adelsmand Joachim Beck fra sin kone i Kbh. havde faaet et brev, hvori der stod, at det menige borgerskab og haandværkerne satte sig op mod magistraten og gjorde fælles sag med adelen. Dette gav rigskansler M. G. de la Gardie anledning til at referere den mørke skildring, som general Würtz gav af forholdene i Danmark. Sv. riksrådets prot. 1661, fol. 191 (1661 1/4) (Franc). — Esaias Pufendorf til M. G. de la Gardie, Gottorp 1661 19/2: De la Gardieske saml., Skrivelser til M. G. de la Gardie, S. R. A.; jvf. Statsomv. 34, n. 82. — Sml. nedenf. s. 340 f., 375, 387 ff., 413, 417, 448, 463 f. og noterne til disse steder.
311. Seddelen i kongens forgemak: Duwall til Karl XI. 1661 9/1, Becker I, 217. — Henrik Bielkes svar: samme til samme 1661 23/2, sst. 222. Fr. III. skænkede Terlon 10.000 rdl. Jvf. hans ordre til H. S. 1661 9/1, R. K. B. 1660-79, Bilag til Kopibogen over kgl. Missiver etc., nr. 1-200, 1660-61, R. A. — Taksigelsesfesten 1661 11/2: Becker I, 220. Hiørings dedikation: ovenf. s. 296 f.

4. Bog.

DEN NY REGERING OG DENS MÆND. STRIDEN OM »DE TI FOD FLISER I KONGENS KABINET«. HANNIBAL SEHESTED OG CHRISTOFFER GABEL (1660-66).

I. SKATKAMMERKOLLEGIET

315. Fabricius' ord: Schultz Danmarks-historie III, 354. — Ordrer til Niels Juel, Markor Rodsten og H. S. 1660 1/11: Sj. T. XXXVI, fol. 15 (nr. 1258-60); jvf. Christiansen I, 31 f.
- 315-18. Instruxen for skatkammerkollegiet 1660 8/11: Aarsb. II, 151-57; jvf. Christiansen I, 32 ff.; Fabricius: Kollegiestyret 173 ff.
316. Indkomsten af den norske mønt: Christiansen I, 35.
318. Hertugdømmernes regnskaber: Christiansen I, 26, 37; kgl. ordre til H. S. 1661 26/1, R. K. B. (1660-79), 1660-62, Ordrer etc., R. A. Fabricius slutter af instruxens krav om, at en del af personalet« schall were wdj det Thydsche saa well som Dantsche eller anndre fremmede Sprog bedreffne« (§ 1), at ogsaa Hertugdømmerne i finansiel henseende skulde ligge under centralforvaltningen i Kbh. Kollegiestyret 173. Denne slutning er dog næppe holdbar; kendskab til Tysk var nødvendigt ogsaa med henblik paa andet end Hertugdømmernes regnskabsvæsen. — Christiansens ord om instruxen: Christiansen I, 38. — Baade Christiansen og Fabricius anser H. S. for instruxens ophavsmand, uden al tvivl med rette. Den første tilføjer, at enkelte punkter, nemlig afsnittene om restancernes betaling (§§ 21-22), kunde pege hen paa Gabel. Et indblik i restancernes omfang kunde H. S. dog uden Gabels hjælp faa ved de undersøgelser, han siden 29/10 havde foretaget i rentekammeret.
- 318-19. Bestemmelsen om de tre nøgler: Fabricius: a. a. 176; jvf. Johnsen: Aktst. 601 f. (§ 60-61). — Andre lighedspunkter med generalkommissariatsinstruxen: Aarsb. 153 (§ 11), 152, 154 (§§ 4-6, 13-15), 156 (§ 26), 156-57 (§ 28); Johnsen: Aktst. 591 (§ 24), 598-600 (§ 48-52), 604 (§ 65). — Østrigske og brandenburgske forbilleder: Fabricius: a. a. 176, 245, n. 123. — Seckendorf: Christiansen I, 39-42. — Svenske forbilleder: Fabricius: a. a. 176; Christiansen I, 42 ff. Jvf. Edén 113 f., 122 ff., 210 ff., 226 ff. o. fl. st.; samme: Kammarkollegiets historie 46-103; Kungl. Maj:ts kanslis historia I, Kansliets oppkomst, organisation och utveckling intill 1840 av O. Wieselgren, N. Forssell, A. Munthe, A. Forssell och R. Liljedahl, 1935, 66-72 (forholdet mellem cancelli og kammer). Se i øvrigt om den svenske kollegieforvaltning de til s. 79 nævnte værker. — Den svenske generalfiskal med underfiskal hørte under hofretten. N. Edén: Den svenska centralregeringens utveckling etc. 258. Om det 1655 for Henrik Telemann oprettede embede som rigsfiskal i Danmark se Fabricius: a. a. 160 f.
319. Instruxen for Peder Scavenius som generalprokurør 1661 16/2: Aarsb. II, 165-67. — Generalprokurørembedet i Frankrig og Nederlandene: É. Chenon: Histoire générale du droit français public et privé des origines à 1815, II, 1. fasc., 1929, 558-64; É. Glasson: Histoire du droit et des institutions de la France, VI, 1895, 338-44; M. Marion: Dictionnaire des institutions de la France aux XVIIe et XVIIIe siècles, 1923, 460; A. Lefas i La Grande Encyclopédie

- XXVII, 1900, 733; H. Pirenne: *Histoire de Belgique* II, 1922, 385, 387-89; jvf. III, 1923, 175 ff.; Manier van Procederen voor den Hof van Holland Hedendaegs gebruykelijk door N. N. Practisijn... 's Gravenhage 1689, 231, 233 f.
320. H. S. til renteskriverne Thomas Thomassen og Jørgen Hansen 1660 12/11: R. E. nr. 2, R. A. Gabels udnævnelse til rentemester: Statsomv. 103. — De andre rentemestre: Medd. fra Gehejme-ark. 148. Kollegiets 1. møde 1660 13/11: R. D. P. I a, fol. 1-8, R. A.; Christiansen I, 32.
- 320-21. Instruxens art. 20: Aarsb. II, 155. — Reskript til Reetz: R. E. 1660 13/11, nr. 4, R. A.; jvf. Christiansen I, 49 og R. D. P. I a, fol. 10 r (1660 19/11), R. A. — Forordn. om kammerretten: R. E. 1660 18/12, nr. 110, R. A. — Stempelpapirstaxten: R. E. 1661 19/1, nr. 207, R. A. Jvf. Christiansen I, 49-50.
321. Kammeret og hofetaten: R. D. P. I a, fol. 17, R. A.; Christiansen I, 51. — Kammeret og flaadene: R. E. 1660 13/12, 1661 10/1, nr. 74, 175, R. A.; Christiansen I, 51, jvf. 31 f.
- 321-22. Om kammeret, krigskollegiet og militærforvaltningen se nedenf. s. 332 ff.; Prot. cons. milit. 1660 29/11, 10/12, 1661 8/1 (fol. 6-8, 15 f., 4-8), R. A.; Christiansen I, 51-54, 64 f. (instrux for rentemester Steen Hohendorff 1663 april); Fabricius: Kollegiestyret 186; K. C. Rockstroh i Mil. Tidsskrift 1910, sp. 423 f. 1661 8/1 ved drøftelse i krigskollegiet af generalkrigskommissærens beføjelser proponeredes, »wie dass Kriegscollegium vom Cammer-Collegio hierinnen zu separieren, dass keine irrungen geschehen«. Generalmajor Eckerich Johann Lubbes udtalte, at »die Cammer nicht zu trauen« var. En nærmere redegørelse for forholdet mellem de to kollegier vil blive givet i dette værks 2. bind.
322. Generaltold- og konsumtionsforvalterembedet: Christiansen I, 54 f. 1661 6/1 tilskrev kongen H. S., at Mikkel Lange-mack indtil videre var udnævnt til at have inspektion over toldvæsenet i Danmark under kammerkollegiets direktion. R. K. B. 1660-79, Bilag til Kopibogen 1660-61 (»Registrering«, nr. 79), R. A. — Stempelpapirsforvaltningen: Christiansen I, 55. — Sundtolden: sst. 55 f. — Den norske toldforvaltning: sst. 173 f. — Det norske landkommissariat: sst. 165 ff. En redegørelse for dets opretholdelse og virksomhed vil blive givet i 2. bind.
- 322-23. Fordelingen af skatkammerets arbejde: R. E. 1660 17/12, 18/12, nr. 100, 110, R. A.; R. D. P. I a, fol. 84-86 (1661 14/1); kgl. resolution 1661 14/1, R. K. I (1660-79), Orig. kgl. Resolutioner 1660-69, R. A. 1661 10/1 fik H. S., Chr. Rantzau og Gabel ordre til at undersøge rigernes aarlige indtægt og udgift, som de var før krigen, og opsætte et »visse uddelling och reglement«. R. E. nr. 172, R. A. Jvf. Christiansen I, 60 f. — Kassefordelingen før og efter april 1663: Christiansen I, 61-65.
- 323-24. Sten Hohendorff og Mogens Friis: se mine biografier i DBL X, 1936, 320 og VII, 1935, 434-36; Christiansen I, 68 f.
324. Henrik Müllers ansættelse: Christiansen I, 33. Se om ham og hans forbindelser med H. S. ovenf. s. 69, 156 og min biografi i DBL XVI, 1939, 272-77; jvf. Christiansen I, 67 f. Hans Nansens supplik: R. D. P. I a, fol. 25 v (1660 3/12), R. A.
- 324-25. Christoffer Gabel: min biografi i DBL VII, 1935, 536-45; Statsomv. 285-93 og de dér anførte kilder; jvf. nedenf. passim. Hans tidligere forhold til H. S.: ovenf. s. 230.
326. Grev Chr. Rantzau: DBL XIX, 1940, 107-11; P. v. Hedemann-Heespen: Die Herzogtümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit, 1926, 344. Jvf. Christiansen I, 73 f., hvor sikkert den indflydelse, Rantzau har øvet paa enkelthederne i reform-

- værket i foraaet 1661 stærkt overdrives.
— Professorgaarden: Statsomv. 389.
- 326-27. Henning Pogwisch: Danmarks Adels Aarvog XLVIII, 1921, II, 44; jvf. ovenf. s. 289 og Christiansen I, 70 f. — Hans Mule: DBL XVI, 1939, 169 f.; jvf. ovenf. s. 6 og Christiansen I, 32 f., 55 f., 71 ff., 446. — Vitus Bering: DBL II, 1933, 482-84; Christiansen I, 32 f., 55 f., 71 ff., 80, 135, 446.
327. Revisionskammeret: Christiansen I, 71 f. — Generalprokurør- og generalfiskalembederne: Dsk. Saml. 2. rk. II, 128; ordre til H. S. 1660 18/12, R.K.B. 1660-79, Bilag til Kopibog 1660-61, R. A. (paraf. af H. S.) (R. E. nr. 100, her dat. 1660 17/12); forordn. 1660 18/12, R. E. nr. 110, R. A.; forordn. om oprettelse af generalprokurørebede m. m. 1660 30/12, Sj. R. XXV, fol. 39 (nr. 321), tr. Forordn. 14 ff.; instrux for Peder Scavenius som generalprokurør 1661 16/2, Aarsb. II, 165-67 (paraf. af H. S.); Christiansen I, 74 f. Om forholdet mellem generalprokurøren og generalfiskalen se ordre til P. Scavenius 1662 13/10; til S. Kornerup 1662 13/10, R. E. nr. 454-55, R. A. — Peder Scavenius: DBL XX, 1941, 632-34. — Søren Kornerup: DBL XIII, 1938, 151-53; jvf. Fabricius: Kongeloven 227 ff.; Christiansen I, 75 f. — Instrux for fiskalen i Norge 1663 31/3; Aarsb. II, 169-70. — Instrux for fiskal Laurids Hansen i Fyn 1663 24/11: F. R. VIII, fol. 70-71 (nr. 35), jvf. Christiansen I, 76. — Sml. aab. brev 1661 6/5 i anledning af Jakob Madsens memorialer om reformer i Norge, R. no. E., fol. 72, og instrux for de norske landkommissærer 1661 16/1, sst. fol. 27, R. A. Mere finansielt bestemt er instruxen for den norske generalfiskal Søren Christensen Schmidt 1664 21/1, Aarsb. II, 170 f.; jvf. Christiansen I, 76 f.
- 327-28. Frederik Giese: DBL VIII, 1936, 93-95; Christiansen I, 78 ff.
328. Deliberationsprotokollerne: R. D. P. I a, II (1660 13/11 - 1668 8/9), R. A.; Christiansen I, 66, 76 f. Fabricius opstiller den teori, bygget paa, at den 1669 begyndte »Extraktprotokol over Kammercollegii Expeditioner« er mærket »nr. 3«, at to tidligere bind, anlagte som virkelige voteringsprotokoller med redegørelse for de enkelte assessorerers udtalelser (jvf. krigskollegiet og højesteret) er gaaet tabt. Kollegiestyret 248, n. 182. Det er dog naturligere at antage, at 3-tallet refererer sig til de to bevarede deliberationsprotokoller for 1660-68, der er numererede Ia og II. — H. S.s uundværlighed i skattekammeret: Duwall til Karl XI. 1662 2/4, jvf. samme til samme 1662 12/4, 14/10, Becker I, 283, 311; Lilliecrona til samme 1664 1/2, sst. II, 23. — Fabricius om H. S.s rolle i kollegiemøderne: Kollegiestyret 206.
- 328-29. De andre bøger: Christiansen I, 80-83; Fabricius: a. a. 206 f. Forestillingen 1661 14/1: R. D. P. I a, fol. 90 r., R. A.
329. Kæmmerererne og renteskriverne: Christiansen I, 84, 91. — Henrik v. Stöcken: DBL XXIII, 1942, 98 f. — Thomas Thomassen og Johannes Boyesen: Christiansen I, 84 f. — Lorenz Tuxen: DBL XXIV, 1943, 391 f. — Jørgen Hansen: DBL IX, 1936, 244 f. — Claus Jørgensen: Christiansen I, 90 f. — Gabriel Gomez: Ordre til H. S. 1661 13/12, 1661 15/1, R. E. nr. 75, 189; kongebrev 1661 7/1, Sj. R. XXV, fol. 46-47 (nr. 5); Christiansen I, 430 f., 444 f.; samme: Formuesforhold 65, 67, 78 f.; Eberstein 144, 147, 151, 380.
- 329-30. Statsbogholderiet: Christiansen I, 92-93. — Johan Steinkuhl: sst. 92; Lindbæk I, 41. Christiansens formodning, at Steinkuhl skyldte Gabel sin ansættelse, savner ethvert grundlag. — Den norske generalkommissariatsinstrux om bogholderiet: jvf. ovenf. s. 78-79. — Bogholderiet i det svenske kammer: Edén 225 f., 229 ff.; samme: Kammarkollegiets historia 53 ff., 77 f. — Hovedbogholderiets

- forfald i H. S.s fraværelse: Christiansen I, 95; II, 111, 119.
- 330-31. Kammerretten og regnskabsrevisionen: R. E. 1660 8/12 (i følge R. K. I (1660-79), Kgl. Reskripter etc. 1660-79, R. A. paraf. af H. S.), 17/12, 18/12, 24/12, 27/12, 30/12, 1661 5/1, 10/1, 26/1, 8/2, 26/4, nr. 62, 100, 110, 127, 137, 150, 156, 174, 175, 237, 271;
- Medd. fra Rentekammerarchivet 1873-76, 11; Forordn. 14 ff.; Christiansen I, 95-101, jvf. 44 f.; Fabricius: Kollegiestyret 208. — Den svenske kammerret: Edén 214 ff.; samme: Kammarkollegiets historia 48, 63 ff., 71.
331. Forordn. 1661 24/1: Aarsb. II, 162 f. — Fabricius' ord: Kollegiestyret 178.

II. DE ANDRE KOLLEGIER. REGERINGSKREDSSEN. GEHEJMERAADET

332. Mødet i krigskollegiet 1660 26/11: Prot. cons. milit., R. A., pp. 1-2; Aarsb. II, 256. Til stede var Schack, J. Bielke, Körbitz, Claus Ahlefeldt, Hans v. Ahlefeldt, Otto Pogwisch, Trampe, Fred. v. Ahlefeldt. Tscherning og Thuresen kom først til stede ved mødet 1660 29/11, Lubbes først 1660 5/12, Rantzau først 1661 8/1, sst. pp. 6, 9, 4. — Om de nævnte henvises til biografierne i DBL og DBL (Bricka). — Schack: ovenf. s. 245, 277 f. — Ordet »martialister« (= militarister) anvendes bl. a. af Esaias Pufendorf i hans brev til Karl XI., Stade 1665 30/5, Danica, S. R. A.
- 332-33. Mødet 1660 29/11: Prot. cons. milit., R. A., pp. 6-8; Aarsb. VI, 256. — Claus Ahlefeldts memoire 1660 29/11; udkast til instrux for ham 1660 nov., Krigskoll., Indkomne Breve 1660, R. A. — Ordre til Otto Pogwisch og Niels Trolle 1660 27/11: R. E. 1660 27/11, nr. 30; R. no. E. 1660 27/11, fol. 1 r, R. A. — Om Claus Ahlefeldt og H. S. se ovenf. s. 81. — Instrux for Claus Ahlefeldt 1660 16/12: Krigskoll., Indkomne Breve 1660, R. A.
333. Mødet 1660 5/12: Prot. cons. milit., R. A., pp. 9-11; Aarsb. VI, 256. — Kongens ordre 1660 8/12: Krigskoll., Indkomne Breve 1660, R. A. — Mødet 1660 10/12: Prot. cons. milit., R. A., pp. 12-16.
- 333-34. Instruxudkastet 1660 14/12, endosseret i Herman Meiers haand: »Dass erste proiect samtt beygefugten memoriali, welches wir Ihro Mayyt. von der Kriegescollegij Ordnung durch den Feldherrn, Jurgen Bielcken und den Reichsmarschalck auch mich [?] p[rä]sintiret den 14. decemb. 1660«, findes i pakken Krigskoll., 1660-1678, »Instructioner og Ordonnancer«, R. A. Det er omtalt Aarsb. II, 160, n. 1, men kendes hverken af Rockstroh eller Fabricius. Den sidste gaar mærkeligt nok ud fra, at det af krigskoll. 14/12 overleverede udkast er identisk med instruxen af 1661 2/1. Jvf. Kollegiestyret 182 ff. — Ret nøje svarende til det nævnte udkast, men mere summarisk, er et ændret med overskriften »Der Königl. Maytt: vnd Reich Dennemarck Hohen Krieges Raths Ordnung« (1660 dec. ?, ukendt haand), Privatarkiver, Hans Schack, C 3, Sager vedr. Hæren i Almindelighed og Krigsretssager. R. A. — Dronn. Christinas instrux for det svenske krigskollegium 1636 20/3: Thott 748, fol., nr. 59, K. B., tysk oversættelse i pk. Krigskoll., Registrerede Sager, der ikke har kunnet anbringes i »Indkomne Breve« 1660-61 (1. læg, nr. 397), R. A.; jvf. B. Steckzén: Krigskollegii historia I, 1630-1697, 1930, 84-101; Fabricius: a. a. 182 ff. — Hvad der besluttedes i kollegiemødet 10/12 om krigskollegiets og generalkrigskommissærens finansielle beføjelser svarer ret nøje til projektet af 14/12; det udtaltes dog, at sidstnævnte embedsmand skulde af-

- lægge skatkammeret regnskab for indtægt, udgift og beklædning. Prot. cons. milit. p. 15 f.
- 334-35. Interimsinstruxen 1661 2/1: Aarsb. II, 160 f.
335. Krigskollegiemøderne 1660 11/12, 22/12, 1661 5/1, 8/1: Prot. cons. milit., R. A., pp. 17-19, 20-23, 1-3, 4-10. — Edsformularer for koll.s medlemmer og embedsmænd; udkast til instrux for krigssekr. Herman Meier 1661 12/1: Krigskoll., Registr. Sager, der ikke har kunnet anbringes i »Indkomne Breve« 1660-61, R. A. — Se i øvrigt: Fabricius: a. a. 178-87; K. C. Rockstroh i Milit. Tidsskrift, 39. Aarg., 1910, sp. 413-24; Aarsb. VI, 256. Schacks udkast: Fr. III. til H. S., Rantzau og Gabriel 1661 13/1, R. E. nr. 183, R. A.
- 335-36. Admiralitetskollegiet: Secher VI, 192 f., 280-83; Lind: Kg. Fred. d. tredje 59, 68, 212 f., 223, 226, 234, 236, 249 f., 267; Fabricius: a. a. 150-55, 188.
336. Jens Lassen: DBL XIV, 1938, 104 f. — Jonas Trellund: DBL XXIV, 1943, 244 (en dog i flere henseender ret mangelfuld biografi); jvf. nedenf. s. 375, 386, 389. — H. S. om Henrik Bielke: Th. S. II, 479. — Det »politiske testament« om flaaden: sst. 460 f. Om Cort Adellers ansættelse se nedenf. s. 388 f. — Naar Fabricius (Kollegiestyret 188) giver Adeler æren for admiralitetskollegiets »udvikling«, bør det bemærkes, at domsbogen er autoriseret (1664 28/3) af Bielke, Juel, Klingenberg og Helt, ikke af Adeler, der da var i Norge. Jvf. Lind: a. a. 234; Holck 126. — Tanken om et kommercekollegium: ovenf. s. 301. Jvf. Duwall til Karl XI. 1660 24/11, Becker I, 211, hvor Hans Nansen nævnes som det paatænkte kommercekollegiums præsident. I et udat. forslag fra 1650'erne havde toldforvalter Mikkell Langemack over for rigshofmester Joachim Gersdorff fremsat planen om oprettelse af et kommercekollegium. R. K. B. (1660-79) V. Diverse Korrespondance-Sager 1660-79, I-VIII, R. A. Jvf. Fridericia: Adelsv. XXVII, n. 42.
337. Højesteret: Statsomv. 409; Aarsb. II, 163; S. Vedel: Den Dansk-Norske Højesterets Historie under Enevælden fra 1661 indtil 1790, 1888, 1 ff.; Lindbæk I, 4 f.; Fabricius: a. a. 188 ff. — Lovkommissionerne: V. A. Secher og C. Stöckel: Forarbejderne til Kong Kristian V's Danske Lov I, 1891, 5 ff. — Claus Ahlefeldts protest: Duwall til Karl XI. 1661 21/12, Becker I, 271; S. Vedel: a. a. 32. — I følge Duwall klagedes der over, at kongen saa sjældent lod sig se i Højesteret. Duwall til Karl XI. 1662 4/7, Becker I, 299.
- 337-38. Danske Kancelli: Medd. fra det kgl. Gehejmearkiv, 1886, 87 f., sst., 1889, 117, 237 f.; Dsk. Saml. 2. rk. II, 129 f.; Aarsb. II, 164 (denne optegnelse maa i sin ældste form stamme fra slutn. af nov. 1660); Fabricius: a. a. 199-203 (om kanc. i ældre tid sst. 118 ff.); Suhms Nye Saml. III, 164 ff. — Fabricius synes (sst. 199) urigtigt at gaa ud fra, at Ove Skade hørte til den borgerlige gruppe. — Reetz's stræben fremgaar bl. a. af Dureels brev til Karl XI. 1661 29/11, Becker I, 268: Grev Rantzau's fraværelse har »sat de offentlige anliggender noget tilbage, især den sag, som kansleren stærkt har drevet paa, nemlig, at alle sager, som kommer for, først skulde behandles i deres visse kollegier, hvilke til den ende burde tilbørligen indrettes. Men resolutionen herpaa er opsat [til] efter grev Rantzau's hjemkomst.« — Reetz lidet yndet af kongen: Th. S. II, 479. — Udfærdigelsen af privilegier berøves kancelliet: ordre til kammerkoll. 1664 1/8, R. E. nr. 1468, R. A.
- 338-39. Tyske Kancelli: Fabricius: a. a. 134-35, 200 f.; Medd. fra det kgl. Gehejmearkiv, 1889, 257 f. — Chr. Rantzau til Fr. III. 1661 14/6: exc. i Add. 842 b, 4to, K. B. Det var i øvrigt fra sin egen svigersøn Fred. Ahlefeldt, der ikke længe før var kommet hjem fra sin

- sendefærd til England, og som i flere henseender stod i modsætningsforhold til svigerfaderen, at Rantzau ønskede en relation. — Lente: DBL XIV, 1938, 248-50. — Biermann: DBL VI, 1935, 248-52; Goës til Leopold I. 1661 5/2 n. st.; Duwall til Karl XI. 1660 20/11, Danica, S. R. A. (B. ankom 17/10 fra Frankrig og var samme aften hos Gersdorff). — Testmann: DBL XXIII, 1942, 430 f.; Eberstein 385, 388, 428 f., 432 f., 451, 475. Jvf. nedenf. s. 450 ff.
- 339-40. Tanken om et konsistorialkollegium: ovenf. s. 300 f.; Aarsb. II, 165; Duwall til Karl XI. 1660 24/11, Becker I, 211; Ny kirkehist. Saml. V, 1869-71, 239-43; L. N. Helveg: Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen I, 1851, 450; Holm I, 366 ff. — H. S. om Svane: Th. S. II, 479.
- 340-41. Svanes Danielskommentar og min fortolkning: Statsomv. 387-89. Sml. min biografi af Svane i DBL XXIII, 1942, 157-64 og de dér anførte kilder. — H. S. om de gevorbne tropper og deres officerer: Th. S. II, 456. — Svane var ener-gisk talsmand for en hærreduktion og havde, erfarede i nov. 1661 Duwall, et skarpt ordskifte med Schack i den anledning. Duwall til Karl XI. 1661 26/11, Becker I, 267; jvf. E. Pufendorf til Karl XI., Kbh. 1662 22/1, Dsk. Mag. 5. rk. I, 376.
341. Svanes breve til H. S.: Statsomv. 142, n. 469, 386, n. 1049; jvf. nedenf. s. 403 ff., 417. — Dr. Peter Bülche: DBL IV, 1934, 384-85; Th. S. II, 480; Fabricius: Kongeloven (se reg.). 1661 30/12 fik Bülche som kammerraad og assessor i statskollegiet og som kongens læge tillagt for livstid kongetienderne af Gudbrandsdalens fogderi og en aarspen-sion paa 600 rdl. af de norske indtægter. R. E. nr. 1107, R. A. Om hans venskab for H. S. se nedenf. s. 417 f.
- 341-42. Jacob Petersen: DBL XVIII, 1940, 219-21; jvf. nedenf. s. 390 f., 436 f., 440 f. — Frederik Ahlefeldt: L. Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie VI, 1897, 10 ff.; Ahlefeldt Laurvig I, 1934; DBL I, 1933, 172-80 (K. Fabricius); jvf. nedenf. s. 391, 415 ff.
342. Se om de nævnte og andre Sager: H. Svane til H. S. u. dat. [1661], 1661 9/7, 1662 8/4, 1664 4/10; til Fr. III. u. dat. [1661], 1661 27/3, [1661 22/1], 1662 30/6; til »de gode herrer commissarier« 1661 3/7, R. K. B. (1660-79), Diverse Breve, Dokumenter og Akter vedk. parti-kulære Personer 1660-79 (litra S), R. A. — Om Clemend Clemendsen (Fischer) se betænkning af H. S., Rantzau og Gabel 1661 17/4, R. K. I (1660-79), Orig. kgl. Resolutioner 1660-69, R. A. (nr. 25); Christiansen I, 149, 334; jvf. Aarhus Stifts Aarbøger 1918, 95, 109-12; 1921, 33, 35-36. — Taarnby degnekald: Acta Consistorii 1660-61, U. B. — Gaarden ved Regensen: ovenf. s. 326. — St. Knuds kloster: nedenf. s. 381 f. — Præsterne og konsumtionsskatten: Lindbæk II, 583 f.; R. E. 1661 24/4, 7/5, 28/5, nr. 561, 586, 623, R. A.; H. Svanes memorial til H. S. ang. præsternes konsumtionsopkrævning 1661 25/5 (med H. S.s resolutioner i marginen), R. K. B. V. 1/3, Diverse Korrespondancesager 1660-79, I-VIII, R. A.; R. D. P. I a, fol. 111-12 (1661 8/5), R. A.; Goës til Leopold I. 1661 4/6 n. st., H. H. S., Dänemark; Dureel til Karl XI. 1661 7/6, Becker I, 243; D. G. Zwergius: Det Siellandske Clerisie I, 1753, 275 ff.; J. R. Hübertz: Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus II, 1845, 154 f. — Præsternes fritagelse for indkvartering; præsteenkepension: Fr. III. til H. S. 1660 14/12 (paraf. af H. S., jvf. R. K. B. 1660-79, Bilag til Kopibogen etc., 1660-61, nr. 1-200, R. A.); missive til bisperne i Fyn og Jylland 1661 10/1, R. E. nr. 83, 169, jvf. 1660 23/12, 24/12, 1661 10/1, sst. nr. 120, 122, 168, R. A.
- 342-44. Statskollegiet: Lindbæk II, 641 ff.; Christiansen I, 120-24; Fabricius: a. a. 190-96. — Medlemmerne: Lindbæk II,

- 638 f. — Lindbæk søger herkomsten til betegnelsen »consilium status«, der undertiden anvendes om det ny kollegium (kongebrev 1660 16/11, Lindbæk I, 1; Becker I, 248) i det franske »conseil d'état«. Fabricius gør dog med rette opmærksom paa, at det danske kollegium afviger væsentligt fra dette, og at man møder navnet »consilium status« ogsaa andet steds, f. ex. anvendt om den svenske landsregering over Bremen og Verden. Fabricius l. c. 192 f. — Bestallingen for Gersdorff: Aarsb. II, 158 f. — Interimsinstruxen 1660 18/11: sst. 157 f.; Lindbæk I, 1 f. — Vogelsangh til Gen. st. 1660 23/10 (3/11): Becker I, 432.
344. Franz Rasch: DBL XIX, 1940, 176 f. — Hans udkast 1662 28/4: HT 5. rk. II, 667 f.; se ogsaa hans udkast til regler for behandlingen af sager i statskollegiet: sst. 669; Lindbæk II, 643. — Essaia Pufendorf til Karl XI. 1662 22/1: Dsk. Mag. 5. rk. I, 1887-98, 376. Jvf. Lindbæk II, 644.
- 344-45. Jens Juel: Den tidligere nævnte, fra slutn. af nov. 1660 stammende optegnelse om kollegiernes personale, tr. Aarsb. II, 164, nævner Jens Juel som statskollegiets førstesekretær. Sml. Lindbæk II, 640. I følge Duwall til Karl XI. 1660 11/12 aflagde Juel kort forinden ed som »secretarius status«. Becker I, 215, jvf. sst. 214 (1660 4/12). — Hans bestalling som resident i Sverige 1660 1/10: Sj. T. XXX, fol. 950. Jvf. Duwall 1660 okt., 24/11, Becker I, 201 f., 212. 1660 4/12 havde Duwall erfaret, at residentposten i Stockholm skulde overdrages en ikke-adelig, »eftersom man ikke vil betro den i nogen adelsmands hænder«. Sst. 214, jvf. 273 (1662 8/1). I febr. 1662 — kort efter H. S.s hjemkomst fra England, da hans indflydelse var stærkt stigende — begærede Juel fornyelse af sit bestallingsbrev som resident og fortsættelse af den ham som resident tilstaaede løn og pension samt bestalling som kancelliraad, med henvisning til, at »samme characters continuation«, efter hvad han mente, var tilsagt ham af Rantzau og Gabel. Kammerkollegiet med H. S. i spidsen anbefalede dette. R. D. P. II, fol. 159 (1662 28/2); Kammerkoll.s betænkning 1662 28/2 (nr. 44), R. K. B. I (1660-79), Orig. kgl. Resolutioner 1660-69, R. A. Jvf. nedenf. s. 379. — Kort efter hørte Duwall, at Juel »søger om at succedere salig Jørgen Seefeld« (som landsdommer i Sjælland og maaske som assessor i højesteret); men dennes landsdommerembede tilfaldt, muligvis ved Henrik Bielkes indgriben, Oluf Brockenhuus. Duwall 1662 8/3, 26/3, Becker I, 281, 282; DBL IV, 1934, 158.
345. Duwall til Karl XI. 1660 24/11: Becker I, 210. — Voteringsmaaden i statskollegiet: Lindbæk I, 21; II, 585.
- 345-46. Statskollegiets mødehyppighed: Lindbæk I passim. Duwall til Karl XI. 1662 14/10: Becker I, 311.
346. Gehejmeraadet og kommissionerne: Fabricius: a. a. 196-99, 247; Goës til Leopold I. 1661 22/1 n. st., H. H. S., Dänemark; Sir Gilbert Talbot til Lord Arlington 1664 1/10, Becker II, 342 f.; Terlon til Ludvig XIV. 1664 20/11 n. st., A. aff. étr., Dan. XI, fol. 105 ff. Fabricius har næppe ret, naar han mener, at den svenske agent Peter Chambers med »det kgl. raad« sigter til højesteret. Peter Chambers til Karl XI. 1664 20/6, Becker II, 33; Fabricius: a. a. 247, n. 165. Han opstiller (a. a. 197) den gisning, at det er i Gabel, man skal søge Rantzaus efterfølger som premierminister. Der er dog intet vidnesbyrd om, at Gabel nogen sinde formelt beklædte denne post. — Om Rantzaus udnævnelse til premierminister se nedenf. s. 360, 366 f. — Ahlefeldt som deltager i gehejmeraadsdrøftelser: nedenf. s. 415 f., 439.
347. Fabricius' ord: Kollegiestyret 204.

III. HANNIBAL SEHESTED OG HANS STILLING. CHRISTIAN RANTZAU
FØRSTEMINISTER. SEHESTEDS ENGLANDSREJSE 1661.

349. Terlon om H. S.: Terlon til Lionne, Kbh. 1666 12/10 n. st., A. aff. étr., Dan. XIII, fol. 262. — Petkums kritik: H. Appelboom til statssekr. Edv. Ehrensteen, Haag 1666 6/7 (16/7), Hollandica, S. R. A.
- 350-51. Terlon til Lionne 1666 12/10 n. st. (se ovenf.) — H. S.s sammenstød med Courtin: Courtin til Lionne, Kbh. 1664 1/7 n. st., jvf. samme til samme 1664 6/8 n. st., A. aff. étr., Dan. XIII, fol. 179, 213; Lionne til Courtin 1664 18/7 n. st. (egenh. konc.), sst. Dan. XII, f. 191. — Om Courtin og hans konflikter med Karl Gustav, kardinal Mazarin og Terlon se G. Jacobson i SBL IX, 1931, 14-21; Becker II, 199, 210.
351. Lionne om den afdøde H. S.: Lionne til Terlon 1666 29/10 n. st., A. aff. étr., Dan. XIII, fol. 204 f.
352. »Elisabeth de l'Annonciade celeste« til Chr. Rantzau, Paris u. dat. [1662 okt.], Breitenburg E 21. — H. S.s arbejdsenergi: Lionne til Courtin 1663 23/11 n. st. (egenh. konc.), A. aff. étr., Dan. XII, fol. 89; Courtin til Lionne, Hamburg 1666 23/1 n. st.; Lionne til Courtin 1666 19/2 n. st.; til Terlon 1666 24/9 n. st., sst. Dan. XIII, fol. 14, 49, 237. Sml. J. Paulmyer til C. Biermann, Paris 1666 16/2 (26/2), T. K. U. A., Frankr. B, 1665-66, Relationer m. Bil. fra Korresp. Abbed Jean de Paulmyer etc., R. A.; Paulmyer taler her om H. S.s vældige arbejdstempo, »dont vous mesme, Monsieur, avez autre fois fait une fort ample et pénible expérience«. — E. Lavis om Lionne: Histoire de France illustrée VII, 1. partie, 1911, 141.
- 352-53. Den bedste belysning af Frk. Christiane giver hendes breve til søsteren Hedvig 1654 18/11; til Kirsten Munk 1655 8/4; til Leonora Christina 1658 24/6, Ulfeldtske Sager. R. A.; jvf. Birket Smith I, 267-70; Dsk. Saml. 2. rk. II, 304. I et udat. brev fra H. S. til residenten i Haag Peder Charisius fra sidste halvdel af 1664 omtales et ved det danske hof udspreddt rygte om, at der, vistnok i Haag — hvor hun og hendes datter da opholdt sig —, skulde være forefaldet »quelque picquanterie« mellem Christiane og dronning Sophie Amalies broder hertug Johan Frederik af Hannover, »qui pourroit desplaire à Sa Majesté Nostre Reine«; H. S. ønsker at vide alle enkeltheder, bl. a. »pour la juste défense d'une pauvre famille, assez long temps enviée et blasmée sans raison«. T. K. U. A., Nederl. C, P. Charisius' Gesandtskabs-Arkiv, 1652-66, Indkomne Breve. — Jvf. nedenf. s. 455.
353. H. S.s død: H. S. havde, under sit sidste ophold i Paris, i marts-april 1666 været angrebet af sygdom (»une espèce de pleurésie«) og havde i april et apoplektisk anfald af meget farlig karakter — »eet meget farligt tilfald udaff en hastig defluxion paa min gandsche høyre siide, som lod mig nogle timer kold och fast alldelis sandtzeløs, ligesom eet slag uden nogen synderlig haab till lifffuet« — men kom dog i løbet af sommeren nogenlunde til kræfter. Dsk. Mag. 3. rk. I, 316; Th. S. II, 446 f.; H. S. til Fr. III. Paris 1666 23/4 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1665 nov.-1666 aug., Kopibog over danske Relationer, R. A. I følge en erklæring, udstedt af residenterne Marcus Giøe og Simon de Petkum, Paris 1666 13/9 (23/9), og medunderskrevet af Jean Paulmyer, den danske faktor i Paris Henri Bonneau, H. S.s sekretærer Johan Dirichsen og Mathias Klein og tjenerne Frederik [Just?] og Vignoles, overraskedes Giøe og Petkum, der efter H. S.s indbydelse havde indfundet sig

jour.« T. K. U. A., Frankrig B, 1666 maj-1667 aug., Gesandt-Relationer fra Petkum, R. A. Giøe følger i sit brev til Biermann til budskabet om rigsskatmesterens dødsfald »une autre nouvelle fascheuse, laquelle est, que Mad. de Mouat, ayant esté saisie de douleur pour la mort de S. E. a donné tesmoignage de ses respects pour sa personne par une esgale mort, a dire subite. Dieu nous en preserve, mais la mort est fort commune cest année.« T. K. U. A., Frankrig B, 1666, Gesandt-Relationer fra Giøe, R. A.

Er Paulmyers og Petkums skildringer sandfærdige — og der er næppe grund til at tvivle herom — kan der ikke have været tale om noget støvne måde mellem H. S. og mad. Mouat i Passy; hun underrettes først senere om omstændighederne ved hans død. Fr. III. nærrede efter at være blevet bekendt med meddelelserne om H. S.s dødsfald i følge Terlon den opfattelse, at dette skyldtes et vredesanfald, fremkaldt ved den umiddelbart foregaaende samtale med Giøe. Jvf. ovenf. s. 350. Onde tunger kombinerede imidlertid de to dødsfald paa én dag paa en for H. S.s minde værre maade. »En fornämer aff General Staterne«, skrev en maanedes tid senere den svenske Haagresident til sin regering, »hafwer sagdt, att be:te H. Hannibal wore dödh blyffwen uthi ett bordel; hwilkett de danske ministrene skall hafwa sagdt; så at de giøre honom puant mesme apres sa mort«. H. Appelboom til Karl XI., Haag 1666 19/10 (29/10), Hollandica, S. R. A. Paa grundlag af denne bagvadskelse digtedes der af slibrige aander epigrammer — et af dem tilskrives Peder Schumacher — med motivet: H. S. døde »couché sur sa maitresse«. Se optegnelse fra 18. aarh. i Ny kgl. Saml. 1386 g, fol., K. B.; K. Fabricius: Griffenfeld, 1910, 98 f., 303; Ludvig Holberg: Samlede Skrifter, udg. af Carl S. Petersen, IX, 1927, 184; T. de Hofman: Hist. Efterretninger om

velfortiente Danske Adelsmænd III, 1779, 72, noten.

Den af Guy Patin og Courtois 1666 24/9 n. st. udstedte latinske obduktionserklæring er tr. Dsk. Mag. 3. rk. I, 319 f. — Paulmyer til Biermann 1666 14/9 (24/9): se ovenf. — Slaganfaldet i foraaet: ovenf. —

353-54. H. S.s kærlighed til datteren: Goës til Leopold I., Kbh. 1661 1/10 n. st., H. H. S., Dänemark; Sir Gilbert Talbot til sekr. Joseph Williamson, Kbh. 1664 31/12, S. P. 75/17, fol. 255, P. R. O. Jvf. nedenf. s. 362 f., 438. — Hendes billede (nu paa Wedellsborg): Fra Arkiv og Museum, Ser. 2, I, 1925, 168; se rettelsen til teksten bag i bogen. — Hendes breve til Griffenfeld: Statsomv. 390, n. 1059.

354. Jens Juel til H. S., Malmø 1661 29/3, jvf. brev fra samme til samme 1661 2/5, T. K. U. A., Sverige A II, 1660-62, Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A. Jvf. ovenf. s. 205 f., 230, 344 f. og nedenf. s. 454. — Jens Juel skjulte efter meddelelsen om H. S.s død ikke sin beundring for morbroderen over for dennes danske modstandere: »On a sceu icy par la derniere ordinaire le mort subit de Mr Sehsted, dont il y a de ceux icy qui n'ont pas trop affliction, le tenant, *comme qu'il estoit en effect*, pour un de ceux qvi estoient plus capables pour servir le Roy dans des affaires d'estat«. J. Juel til Biermann, Stockholm 1666 3/10, T. K. U. A., Sverige, B, 1666-67 Ges.-relationer fra ... J. Juel, R. A. »L'enclose a Mr Terlon est une response a un compliment qv'il m'a fait sur le mort de feu Mr Sehsted. Je croy bien qve le Roy aye perdu beaucoup en sa personne et c'est un mort qvi ne leur deplaisait pas icy«. Samme til samme, Stockholm 1666 13/10, sst. — Niels Juel og Cort Adeler: nedenf. s. 388 f. — Laurits Lindenov til hertug Johan Adolf af Pløn, Kbh. 1666 1/5, Ploener-Archiv A VIII, 210 a,

- Staatsarchiv Kiel. Om L. Lindenov se Danm. Adels Aarvog XIX, 1902, 283 og nedenf. s. 399 f.
- 354-55. A. P. v. Liliencron til C. Biermann, Wien 1666 6/10 (16/10), T. K. U. A., Kejseren B, 1665-67, Gesandtskabs-Relationer fra Liliencron, R. A. — Terlon til Lionne, Kbh. 1666 12/10, A. aff. étr., Dan. XIII, fol. 262.
- 355-56. H. S.s søskende: Danm. Adels Aarvog XXVIII, 1911, 453 ff. De nævnte: DBL. — Svigersønnerne og deres hustruer: DBL og Birket Smith I-II (se reg.). — Ebbe Ulfeldts danskfjendtlighed: Sv. riksrådets prot. 1666 16/1 (Bergenhjelm), S. R. A.
356. H. S. og Ulfeldtparret: G. O. Stenbock til Pehr Brahe, Malmø 1660 9/8, Skoklostersaml.; H. S. til [G. O. Stenbock], Kbh. 1660 2/9 (egenh., fransk), Dickson-Bukowski-saml., Göteborgs stadsbibliotek. I brev til Pehr Brahe af 1660 28/7 (Skoklostersaml.) havde Stenbock bedt om ordrer angaaende Ulfeldts børn og hus. Han fortalte i samme brev, at han havde haft besøg af Frk. Christiane paa vej til Kbh. fra et besøg hos sin søster Hedvig i Skaane, og at hun stærkt kritiserede Ulfeldts flugt fra Malmø.
- 356-57. Den svenske regerings overvejelser og ordrer i anledning af Corf. Ulfeldt og hans børn: Sv. riksrådets prot. 1661 1/8, 2/8, 7/8 a. m., 21/8, 6/9, 29/9, 1661 15/5 (Franc); Riksregistratur 1660 2/8 (instrux for Duwall), 1661 21/8 (til G. O. Stenbock), S. R. A.; M. Weibull: Saml. till Skånes historia I, 1869, 74 (ordre til G. O. Stenbock 1660 4/8); jvf. Birket Smith II, 55 ff.; I, 418, CIX, n. 91.
357. Spørgsmaalet om proces mod Corf. Ulfeldt: Kun skrivelser til Peder Lassen, dat. 1661 1/4 (tysk) kendes: Ulfeldtske Sager, fasc. 16. Svarene fra Hesse 1661 8/1, Blome 1661 11/4, Reetz 1661 7/6: sst. fasc. 30 og 29. Jvf. Nyt hist. Tidsskr. IV, 414-16; Thriges Hist. Aarvog 1879, 74-76; Birket Smith II, 58-62.
- 357-58. Rantzaus samtale med Claes Tott: Chr. Rantzau til Fr. III., Breitenburg 1661 24/5, exc. i Add. 842 t, 4to, K. B.
358. Rygter om svenske rustninger og angrebsplaner: Duwall til Karl XI. 1661 9/1, Becker I, 217; Goës til Leopold I. 1661 22/1 n. st., H. H. S., Dänemark; Esaias Pufendorf til Karl XI., Stade 1665 30/3, Danica, S. R. A. Jvf. Becker I, 223, 224; II 59 ff., 287 f., 290. — Kampen om hærbudgettet vil blive udførligt behandlet i dette værks 2. bind. — H. S.s udtalelser til Stenbock: G. O. Stenbock til Pehr Brahe, Malmø 1661 21/3, Skoklostersaml., S. R. A. Jvf. Goës til Leopold I. 1661 28/5 n. st., H. H. S., Dänemark.
- 358-59. H. S.s politiske testamente om det dansk-svenske forhold og militærbyrden: Th. S. II, 458 f.
359. Grev Rantzaus mistillid til Sverige: Rantzau til Fr. III. 1661 14/6, 3/7, exc. i Add. 842 t, 4to, K. B. — Om Stenbocks barnedaab jvf. Goës til Leopold I. 1661 25/6 n. st., H. H. S., Dänemark; Duwall til Karl XI. 1661 14/6, 20/6, Becker I, 245, 247. — Den svenske ridende post: Becker I, 194, 228 ff., 233, 238 f., 241, 244, 267, 309. — Rygtet om svensk angreb paa Holsten: Duwall til Karl XI. 1661 10/7, 12/7, Becker I, 250. G. O. Stenbock til Pehr Brahe, Malmø 1661 11/6: Skoklostersaml.
360. Gersdorffs død: Goës til Leopold I. 1661 30/4 n. st., 1661 25/6 n. st.; Duwall til Karl XI. 1661 24/4, 14/6, Becker I, 233, 245 f. — Rantzau og rigsdrostembedet: Goës til Leopold I. 1661 14/5, 28/5, 13/7 n. st., H. H. S., Dänemark. — Recessen med Gottorp: Laursen V, 432-58. — Kundgørelse til de norske stænder 1660 16/11: ovenf. s. 308. — Indkaldelsesbrevet 1660 18/12: Fogtman I, 17. — De i Malmø førte vederlagsforhandlinger: Laursen V, 412-31; Fabricius: Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige I, 1906, 157-62.

- 360-61. Forberedelser til Fr. III.s rejse til Norge og ophold dér: Ordre til H. S. 1661 3/2, R. E. nr. 269; til Niclas Poulsen og Johan Garmann 1661 10/2, sst. nr. 307; til H. S. 1661 11/2, sst. nr. 304; til oberst Hans Jacobsen Schiørt, Niclas Poulsen og Johan Garmann 1661 20/3, sst. nr. 470; til H. S. 1661 15/4, sst. nr. 502; til H. S. 1661 26/4; R. K. B. 1660-79, Bilag til Kopibogen 1660-61, nr. 1-200, R. A.; til H. S. 1661 4/6, R. E. nr. 671; til de norske landkommisærer 1661 4/6, 27/6, R. K. B. 1660-79, Missivebog 1660-63, R. A., nr. 55, 69; til Johan Garmann 1661 20/7, sst. nr. 73; til H. S. 1661 21/7, R. E. nr. 822; aab. brev til lensmænd, bisper og magistrater i Norge 1661 7/3, Fogtman I, 32; Duwall til Karl XI. 1661 26/6, 6/7, 10/7, 12/7 (jvf. 16/7), Becker I, 248-51. Jvf. ordre til statholder Niels Trolle 1661 12/7, R. E. nr. 785, hvor kongen taler om enten selv at komme til Norge eller sende en anden paa sine vegne.
361. De ny privilegiers modtagelse: Duwall til Karl XI. 1661 12/7, 16/7(2), 30/7, 2/8; Peter Chambers til samme 1661 19/7, Becker I, 250-52, 254-56. — Kaj Lykke-sagen: C. Bruun: Kaj Lykke, 1886; DBL XV, 1938, 9-12. — Instrux for prins Christian og hans ledsagere 1661 19/7; Juridisk Arkiv, udg. af Chr. Krohg, I, 1803, 11-18, Wesselberg I. — Instrux for H. S. 1661 22/7: R. E. nr. 828, R. A.
- 361-62. Rejsen til Christiania: Peter Chambers til Karl XI. 1661 17/7; Duwall til samme 1661 26/7, Becker I, 253, 255; ordre til Kronborgs kommandant Ejler Holck 1661 21/7, R. E. nr. 823; »Journal von der Reise Kronprints Christians nach Norwegen 1661, wegen der Erbhuldigung«, Thott 863, fol., K. B.; Bircherod 70-72 (1661 22/7-1/8). — I følge Goës' brev til Leopold I. 1661 13/7 n. st. udtalte Rantzau til ham, at han skulde en tur til Norge. H. H. S., Dänemark.
362. Prins Christians, Reetz', Svanes og Bülches hjemkomst; H. S.s paatænkte Englandsrejse: Duwall til Karl XI. 1661 6/9, 10/9, 13/9, 20/9, jvf. Christoffer Schneider til samme 1661 13/9, Becker I, 258 f., 260 f.; Johan Giliusson til grev Nils Brahe, Helsingør 1661 21/9, Anglica, Nils Brahes beskikningshandlingar 1661, S. R. A.
- 362-63. Goës om H. S.s Englandsrejse: Goës til Leopold I. 1661 1/10 n. st., H. H. S., Dänemark. — Planen om et ægteskab mellem Karl II. og prinsesse Anna Sophie: Petkum til Fr. III., London 1660 9/11, T. K. U. A., England C, S. de Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1660-64, Kopibog over Relationer, R. A.; Bartet til Mazarin, London 1660 8/11 n. st., A. aff. étr., Angleterre LXXIV, fol. 468; jvf. C. D. Testmann til sekr. Joseph Williamson, Kbh. 1661 30/8, S. P. 75/17, fol. 64, P. R. O.; Goës til Leopold I. 1661 2/4 n. st., H. H. S., Dänemark; Feiling 38. — Det portugisiske ægteskab: Feiling 37 ff., 44 ff.
363. Fr. III. til H. S. 1661 24/8 (sign. orig.): T. K. U. A., England C, 1661-62(64), H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A. (konc. i T. K. U. A., Ausl. Koncepte 1659-62, R. A.). Fr. III. til Karl II. 1661 24/8 (sign. orig., lat.): S. P. 75/17, fol. 62, P. R. O. (kopi i T. K. U. A., England C, 1661-62(64), H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A.). — Instrux for H. S. 1661 22/7: R. E. nr. 828, R. A.
364. Kaj Lykkes sag: Bruun: a. a.; Duwall til Karl XI. 1661 23/8, 3/9, 6/9, 17/9; Christoffer Schneider til samme 1661 13/9, Becker I, 257-60 (det af Becker 19/9 dat. brev er i orig. dat. 17/9, se: Danica, S. R. A.); Goës til Leopold I. 1661 17/9 n. st., H. H. S., Dänemark; C. D. Testmann til sekr. Joseph Williamson 1661 7/9, S. P. 75/17, fol. 65, P. R. O. — Rygter om undersøgelse af Anders Billes og andre danske adelsmænds forhold: Duwall til Karl

- XI. 1661 30/8, 10/9, 25/10; Christoffer Schneider til samme 1661 13/9, Becker I, 257, 259, 264. — Rantzaus sendelse til Bornholm: Goës til Leopold I. 1661 13/7 n. st., H. H. S., Dänemark; Duwall til Karl XI. 1661 7/8, 10/9, 17/9, Becker I, 256, 259-60; Birket Smith II, 64 ff.
- 364-65. Fr. III.s henvendelse til Glückstadtraaderne og deres betænkning: Fabricius: Kongeloven 193 ff., 207 ff.; A. D. Jørgensen: Kongeloven og dens Forhistorie 4-32. 1661 23/9 overdrog kongen Glückstadtkollegiet at opsætte en »Constitutio Pragmatica« eller »Kongelov« for at skabe et sikkert grundlag for en rolig succession, men udkastet hertil (nu tabt) blev aldrig lovet.
365. Kbh.s privilegier: Kbh.s Dipl. I, 771 (§ 1). — De norske stænders krav om »stændernes forsamling«: Johnsen: De n. stænder 322. — »Copia Königliches Testaments F 3«: Fabricius: Kongeloven 193-206, 383-89; Fridericia i HT 5. rk. VI, 795 f.
366. Paul Tscherning: DBL XXIV, 1943, 355 f. og de dér citerede kilder; jvf. ovenf. s. 332 og nedenf. s. 388. — Søren Kornerup og »jus fiscale«: Fabricius: Kongeloven 226 ff. — Esaias Pufendorf til Karl XI. 1662 jan.: Dsk. Mag. 5. rk. I, 1887-89, 376; jvf. Fabricius: a. a. 232.
- 366-67. Krigskollegiets klage: Udat. skrivelse, underskrevet af Hans Schack, Jørgen Bielke, Hans v. Ahlefeldt, Otto Pogwisch, Paul Tscherning og Frederik Thuresen, Privatarkiver, Hans Schacks Arkiv, C 3: Sager vedr. Hæren i Alm. og Krigsretssager (læg: Krigskollegiet), R. A. Skrivelsens datering synes at fremgaa af Prot. cons. milit. 1661 30/7 (p. 76), hvor som 1. punkt besluttedes, at »Gravamina collegii sollen aufgesetzt werden«, og hvor de nævnte og kun de var til stede, med undtagelse af Bielke; denne nævnes imidlertid som nærværende i møder 1661 25/7 og 1/8. Der klages ogsaa i skrivelsen over kongens godkendelse af oberstvagtimester Hinrich Voss' appel af krigskollegiets dom. Voss' sag verserede i marts-juni 1661, jvf. Eberstein 354-67.
367. Militærforhandlingerne 1661 aug.: Prot. cons. milit. 1661 2/8, 8/8, 10/8 (pp. 77, 79-85); Rantzau til Reetz u. dat. [1661 aug.], R. K. B. (1660-79), Missivebog 1660-63, fol. 48-49 (nr. 107), R. A.; Rockstroh 414; Lindbæk I, 24-26; Christiansen I, 504. — Aftakningen i juli: Rockstroh 414. Jvf. dette værks 2. bind. — Rantzaus udnævnelse til premierminister: Fr. III. til Chr. Rantzau 1661 23/8 (afskrift), Privatarkiver, Chr. Rantzau, R. A.; Goës til Leopold I. 1661 3/9 n. st., H. H. S., Dänemark; Duwall til Karl XI. 1661 7/8, 6/9; Becker I, 256, 258. Titelen »premier ministre« stammede fra Frankrig, hvor kardinalerne Richelieu og Mazarin beklædte dette embede, som Ludvig XIV. efter Mazarins død undlod at besætte. Jvf. E. Lavis: Histoire de France illustrée VII, 1. partie, 1911, 146 f. I England betegnede lordkansler Clarendon den 1661 som »a title so newly translated out of French into English that it was not enough understood to be liked, and every man would detest it for the burden it was attended with«. The life of Edward, Earl of Clarendon . . . in which is included a continuation of his history of the Grand Rebellion I, 1827, 420. Kaarl II. led ikke titelen: W. D. Christie: A life of Anthony Ashley Cooper, first Earl of Shaftesbury 1621-1683, I, 1871, 230, n. 1. — Jacob le Maire om H. S.: Le Maire til Gen.st. 1661 6/8 n. st. (afskrift), T. K. U. A., Nederl. C, 1661 marts-dec., Afskrifter af nederl. Statsakter. H. S. havde gennem Le Maire begæret Gen.st.s pas til transport af hans kones møbler fra Antwerpen til Danmark. — Svane og Bülche for H. S. som førsteminister: nedenf. s. 417 f.
368. H. S. i Holland: Johan Caspar Matz

- til Karl XI., Haag 1661 24/10 n. st., Hollandica, S. R. A. At hustruen og datteren fulgte med, fremgaar af Goës til Leopold I. 1661 1/10 n. st., H. H. S., Dänemark. Ankomst til London: Johan Leijonbergh til Karl XI., London 1661 1/11, Anglica, S. R. A. — Nils Brahes konflikt med kaptajn Holmes: Fahlborg 210 ff. — Brevene fra Kbh.: Fr. III. til H. S. 1661 27/9 (sign. orig.), T. K. U. A., England C, 1661-62 (64), H. S.s Gesandtskabsarkiv, R. A. (konc., dat. 1661 26/9 i Ausl. Konc. 1659-62); samme til samme 1661 29/9 (konc.), T. K. U. A., Ausl. Koncepte 1659-62, R. A.; Fr. III. til Petkum 1661 26/9, Konc. til Ausl. Reg., T. K. U. A., R. A. Den dansk-engliske traktat 1661 13/2: Laursen V, 389-410.
- 368-69. H. S.s omgang med Karl II. og deltagelse i det engelske hoffliv: Leijonbergh til Karl XI., London 1661 8/11, 15/11, 22/11, Anglica, S. R. A.; til grev Niels Brahe 1661 13/12, Anglica, Leijonberghs registratur (Partikuliere brev) 1659-62, S. R. A.; Petkum til Fr. III., London 1661 1/11, 8/11, 15/11, 6/12, T. K. U. A., England C, S. de Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1660-64, Kopibog over Relationer, R. A.
369. Karl II. til Fr. III., Westminster 1661 8/11 (lat., egh. sign.), T. K. U. A., Engl. A I, Breve fra Medl. af d. eng. Kongehus . . . 1613-85, R. A. (afskrifter i T. K. U. A., England C, 1661-62 (64), H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A., og fra o. 1700 i Gl. kgl. Saml. 3087, 3089, 4to, K. B.). — Anthony Knipe: Petkum til Fr. III. 1661 8/11, T. K. U. A., England C, S. de Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1660-64, Kopibog over Relationer, R. A. Om de engelske Hamburgkøbmænds fordringer paa den danske konge paa deres egne og de engelske Danzigkøbmænds vegne se bl. a. deres skrivelser til H. S. 1660 9/11, 21/12, 1661 9/4, 5/7, 10/7, 1662 15/12; Fr. III.s obligation 1661 13/7 (paraf. af H. S.); aab. brev 1663 23/1; Karl II. til Fr. III. 1664 5/2; opgørelse over gælden til Hamburgkøbmændene 1663, R. K. B. (1660-79) V 1/3. Diverse Korrespondance-Sager 1660-79 I-VIII, R. A.; Petkum til Fr. III. 1661 1/11, 8/11, T. K. U. A., England C, S. de Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1660-64, Kopibog over Relationer, R. A. Karl II. fik de paagældende købmænd til foreløbig at nøjes med renter, hvorefter H. S. overlod sagen til Petkum og Henrik Müller. Petkum til Fr. III. 1661 15/11, 22/11, 29/11, sst. — 1661 1/12 befalede Fr. III. H. S. at hjælpe raadmand i Helsingør David Melwing til betaling af en fordring, han havde paa en af den engelske konges kaptajner. Dsk. Kanc. Instruxbog 1613-69, R. A., jvf. Petkum til Fr. III. 1662 7/2, anf. pk. — H. S.s melankoli: Petkum til Fr. III. 1661 20/12, T. K. U. A., England B, 1653-66, Gesandt-Relationer fra S. de Petkum, R. A. — Fr. III.s overenskomst med Ulfeldt og Leonora Christina: Birket Smith II, 67-96. — Udat. og usign. notis i S. P. 84/165 (Holland 1662 Jan.-June), P. R. O. — Terlon skrev 1661 18/11 n. st. fra Paris til Lionne, at H. S. var rejst til England »sans employ«, men at der vel kunde stikke nogen »secrette négociation« under. A. aff. étr., Suède XXVI, fol. 70.
370. Den nævnte undtagelse er et brev fra H. S. til den danske resident i Haag Peder Charisius, dat. London 1661 8/11 (18/11), Ulfeldtske Sager, fasc. 47, R. A. H. S. takker her for et brev. — Karl II.s egenhændige note til lord Clarendon (u. dat.): Clarendon MSS. 101 (kept as Arch. F. c. 4 b), Council notes between Charles II. and Clarendon etc., fol. 91 r., B. L. (endoss. »For the Chancellor«). — Petkum til Fr. III. 1661 20/12: se ovenf. — Formodentlig ved samme tid har H. S. modtaget en ordre fra Fr. III., dat. 1661 25/11, hvori kongen, da han havde erfaret, at kongerne af England og Sverige var enedes om fremtidig at give hinanden majestætstitel,

- befalede ham, »at I paa beste maader, och ved god leylighed sonderer, om H. K. Kongen i England till det samme med Oss at vedtage inclinierit er, och Oss om, huis I derom kand fornemme, med forderligste wnderd. adviserer«. Sign. orig. (paraf. Erik Krag), T. K. U. A., England C, 1661-62(64), H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A. To dage efter sendte Fr. III. Karl II. de lovede jagt-falke. Fr. III. til Karl II. 1661 27/11 (sign. orig., lat.; paraf. Th. Lente), S. P. 75/17, fol. 70, P. R. O.
- 370-71. For planen om en dansk sendefærd til Frankrig vil der blive gjort rede i 2. bind. — Petkum om H. S.s planer og færden i England: Petkum til Fr. III. 20/12 (se ovenf.); samme til samme 1661 13/12, 27/12, 1662 3/1, 10/1, T. K. U. A., England C, S. de Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1660-64, Kopibog, R. A.; samme til Chr. Rantzau 1661 20/12, T. K. U. A., England B, 1653-66, Gesandtrelationer fra S. de Petkum, R. A.; Leijonbergh til Karl XI. 1661 27/12, 1662 3/1, Anglica, S. R. A. Til Leijonbergh fortalte H. S., at han drog til Antwerpen for at hente sin kone og datter til London (brevet 27/12).
371. Fr. III. til H. S. 1661 21/12 (sign. orig.; paraf. P. Reetz): T. K. U. A., England C, 1661-62(64), H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A. — Instrux for H. S. 1661 28/12: Dsk. Kanc. Instrux-bog 1613-69, R. A. — Petkum til H. S. 1662 31/1: T. K. U. A., England B, 1653-66, Gesandt-Relationer fra S. de Petkum, R. A. — H. S. kaldes hjem: H. S. til Karl II., Amsterdam 1662 6/6 (konc.), T. K. U. A., Nederl. C, 1662, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A.; jvf. Leijonbergh til Karl XI. 1662 24/1, Anglica, S. R. A. (Karl II. modtog 22/1 et brev fra H. S., skrevet ved dennes afrejse fra Antwerpen). — Hans ankomst til Kbh.: se nedenf. s. 374. — I slutningen af jan. passerede han Hamburg: G. v. Plettenberg til Corf. Ulfeldt, Hamburg 1662 7(17)/2, Privatarkiver, C. Ulfeldt, R. A. 5/2 ankom han til Odense og rejste s. d. videre til Kbh. Bircherod 75.
- 371-72. H. S.s position i London: Leijonbergh til Karl XI. 1662 24/1, Anglica, S. R. A. — Rygte om, at han ønskede sin datter gift med hertugen af Richmond: samme til samme 1662 3/1, sst.
372. Karl II. til Fr. III., Westminster 1661 31/12: S. P. 75/17, fol. 72, P. R. O. (konc., lat.); T. K. U. A., England C, 1661-62(64), H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A. (afskrift). Jvf. nedenf. s. 423.

IV. SEHESTED, RANTZAU OG GABEL. SEHESTEDS ØKONOMISKE FORHOLD. DET NY VAABEN

374. H. S.s hjemkomst: Duwall til Karl XI. 1662 8/2, Danica, S. R. A.; jvf. Becker I, 276 (hvor dagsangivelsen er udeladt); samme til M. G. de la Gardie 1662 8/2, De la Gardieske saml., Skrivelser til M. G. de la Gardie, S. R. A.; Otto Mauritius til Johan Adolf af Pløn, Kbh. 1662 8/2, Staatsarchiv Kiel, Ploener-Archiv A VII, 97. — Dronningens indflydelse og forhold til Rantzau og Gabel; Ulfeldtsagen: Esaias Pufendorf til M. G. de la Gardie, Kbh. 1662 22/1, De la Gardieske saml., Skrivelser til M. G. de la Gardie, S. R. A. (cit.); samme til Karl XI., Kbh. 1662 22/1, Dsk. Mag. 5. rk. I, 377; Duwall til Karl XI. 1661 31/12, Becker I, 273; Leonora Christinas selvbiografi, Dsk. Saml. 2. rk. I, 194-95. — Gabel anbringer penge i udlandet: Duwall til M. G. de la Gardie 1662 8/2, De la Gardieske saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A. Jvf. nedenf. s. 390 med note. Rantzaus ønske om at gaa som ambassadør til

- Wien: Goës til Leopold I. 1661 8/1, 14/5, 28/5, 3/9 n. st., H. H. S., Dänemark. Efter Goës' ønske modarbejdede Rantzau Fr. III.s indtræden i Rhinforbundet. Goës til Leopold I. 1661 14/5, 30/7 n. st., sst.; jvf. Lindbæk I, 23 f. Han sendte Goës afskrift af den svensk-gottorpske hemmelige alliancetraktat af 1661 24/5, og Goës fandt ham før sin afrejse til Wien i dec. 1661 trofast habsburgskindet. Goës til samme 1661 3/9, 15/12 n. st., sst.
375. Fr. III. gennemtvinger den franske ambassade: Th. S. II, 474. — H. S. om dronningen: sst. — Om hertug Johan Frederiks politiske indstilling se Allg. Deutsche Biographie XIV, 1881, 177-81 og nedenf. s. 391, 413. — Tale om Rantzaus afsked: Duwall til Karl XI. 1662 15/1, Becker I, 274; E. Pufendorf til M. G. de la Gardie, Hamburg 1662 7/2, De la Gardieska samt., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A. — Pufendorf om tilstanden i Danmark: hans førnævnte breve af 1662 22/1 og 7/2. — Kampen og hærreduktionen: Prot. cons. militaris 1661 12/9 (pp. 91 f.), 21/9 (pp. 96 f.), 15/10 (pp. 101-03), 19/10 (pp. 103-07), 7/11 (pp. 111 f.), R. A.; Rockstroh I, 414 f.; Christiansen I, 504 f.; Fabricius: Kollegiestyret 208 ff.; Becker I, 266-68, 270; Dsk. Mag. 5. rk. I, 376. Om Svane jvf. ovenf. s. 341. Der henvises i øvrigt til 2. bind. — Fæstningsbygningerne og de københavnske borgeres uvilje mod citadellet: Christiansen I, 508-10; Lindbæk I, 16-21; DBL XX, 1941, 358-61 og de dér anførte kilder; Becker I, 243 f., 251, 254, 264, 276, 282, 286, 290, 293 f., 300, 307, 309; II, 2 f. Jvf. Duwall til M. G. de la Gardie 1662 8/2, De la Gardieska saml., Skrivelser til M. G. de la Gardie, S. R. A., hvor ogsaa Hans Svane nævnes blandt citadellets modstandere. — Matthias Foss: D. G. Zwergius: Det Siellandske Clerisie, 1753, 645 ff.; E. Pontoppidan: Annales ecclesiae Danicæ diplomatici IV, 1752, 491 f.; A. D. Jørgensen I, 98. — Skatkammerets forhold og finanserne: Christiansen I, 217 ff., 282 ff., 441 ff. o. fl. st. — Jonas Trelund og Islandske Kompagni: Christiansen I, 266 ff.; Lindbæk I, 39 ff., 58 ff.; Aðils 119-23, 526, 662. — Rygter om paatænkt indskrænkning af Kbh.s privilegier: Duwall til Karl XI. 1662 20/1, Becker I, 275. — Rygter om undersøgelse af adeliges embedsførelse i sidste krig: E. Pufendorf til M. G. de la Gardie 1662 7/2 (se ovenf.); Duwall til Karl XI. 1662 20/1, Becker I, 275. Reetz: Duwall til M. G. de la Gardie 1662 8/2, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.
376. Duwall om H. S.: D. til Pehr Brahe 1661 21/12, Becker I, 272. — Kron-godsudlæg 1662: Christiansen: Formuesforhold 83 ff.; R. E. nr. 134, 139, 155, 160, 193, 201; R. D. P. I a, fol. 159-54, R. A.; ordrer til kammerkoll. 1662 14/3, 4/4, 5/4, 23/4, 25/4, 28/4, R. K. B. 1660-79, Bilag til Kopibog 1661-62, nr. 201-400, R. A.; kammerkoll.s forestillinger 1662 28/1 (nr. 41, 43), R. K. I (1660-79), Orig. kgl. Resolutioner 1660-69, R. A. — Om godsudlægget i alm. se Christiansen I, 441 ff. og dette værks 2. bind. — Amtsforpagtning: Christiansen I, 149. — Amtsskriver: sst. 150 ff. — Matrikelskatten: sst. 283 ff., 287 ff. og dette værks 2. bind. — De norske sager: Lindbæk I, 51-55, 67, 72 f., 77-90, 250; Medd. fra det norske Rigsarkiv I, 1865, 43-48, 313-31; Bull II, 236 f., 292 ff.; Fogtman I, 83-98; Becker I, 278 f.; Christiansen I, 167-74 o. fl. st. og dette værks 2. bind. — Den norske toldrulle 1662 8/4: Christiansen I, 383 ff. — Hærreduktionen: Christiansen I, 505 ff.; Rockstroh I, 415 ff.; Becker I, 276-81, 294-97, 309-13; O. Vaupell: Den danske Hærs Historie til Nutiden og den norske Hærs Historie indtil 1814, I, 1872, 62; J. Bielkes Selvbiografi 174 ff.; R. E. 1662 19/3,

- nr. 127, 1662 25/3, nr. 145-48; Otto Mauritius til Johan Adolf af Pløn, Kbh. 1662 15/2, 11/3, 25/3, Staatsarchiv Kiel, Ploener-Archiv A VII, 97 samt dette værks 2. bind. — Bestallingerne 1662 17/4: A. D. Jørgensen I, 100.
- 376-77. Mauritius om Rantzau og H. S.: O. Mauritius til Johan Adolf af Pløn, Kbh. 1662 8/2, 15/2, 28/2, Staatsarchiv Kiel, Ploener-Archiv A VII, 97. —
377. Duwall om Rantzau: Duwall til Karl XI. 1662 1/3, 8/3, Becker I, 278, 280. I følge den svenske Hamburgresident Vincent Möller bad Rantzau sig selv fritaget for Wiensendelsen, da han selv skulde betale rejseudgifterne. V. Möller til Karl XI., Hamburg 1662 15/3, Hamburg, V. Möllers brev till K. M. 1660-64, S. R. A. Jvf. Theodor Lente til Wolzogen 1662 12/4, Staatsarchiv Kiel, Acta Grafschaft Oldenburg Tit. III, B. 34, II, nr. 22. — Rejsen til Schwalbach: Otto Mauritius til Johan Adolf, Kbh. 1662 25/3, Staatsarchiv Kiel, Ploener-Archiv A VII, 97; Duwall til Karl XI. 1662 18/6, Becker I, 294. — Rantzaus og Gabels samarbejde: Mauritius til Johan Adolf Kbh. 1662 22/4, Staatsarchiv Kiel, Ploener-Archiv A VII, 95. — Mauritius om partierne ved det danske hof: Mauritius til Joh. Adolf 1662 22/4, sst. Om Ditlev Ahlefeldt se samme til samme 1662 28/2, sst. — Om det venskabelige forhold mellem H. S. og Lente vidner bl. a. H. S.s brev til Lente, dat. London 1662 1/8, hvor H. S. kvitterer for et fra Lente modtaget brev, dat. Aachen 1662 18/6. Privatarkiver, Theodor Lente, R. A.
- 377-78. H. S. og dronningen: Duwall til Karl XI. 1662 19/2, 14/3, Becker I, 277, 281; samme til M. G. de la Gardie 1662 22/3, De la Gardieska saml., Skrivelser til M. G. de la Gardie, S. R. A.
378. Duwall om H. S.: Duwall til M. G. de la Gardie 1662 22/3, sst.; samme til Karl XI. 1662 1/3 (rettet efter orig. i Danica, S. R. A.), 22/3, Becker I, 278, 282. — Duwall om Corf. Ulfeldt og H. S.s retræteplaner: Duwall til M. G. de la Gardie 1662 22/3 (ovenf.); jvf. samme til Karl XI. 1662 22/3, Becker I, 282. — Undren over H. S.s ambassade: Duwall til Karl XI. 1662 12/4, Becker I, 283. — H. S. til Terlon, Amsterdam 1662 6/6 n. st. (afskrift): T. K. U. A., Nederl. C, 1662, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A. — Sygelejet: Duwall til Karl XI. 1662 19/4, 26/4, Becker I, 286 f.; O. Mauritius til Johan Adolf, Kbh. 1662 29/4, Staatsarchiv Kiel, Ploener-Archiv A VII, 97.
379. Optagethed af arbejde: Duwall til Karl XI. 1662 12/4, Becker I, 283; O. Mauritius til Johan Adolf, Kbh. 1662 5/4, Staatsarchiv Kiel, Ploener-Archiv A VII, 97. — Om H. S.s ydrepolitik henvises der ogsaa for det følgende til min afhandling »Hannibal Sehested og Sir George Downing« (forkortet: H. S. og Sir G. Downing) samt til Laursen V-VI (reg. under H. S.). En udtømmende redegørelse vil blive givet i dette værks 2. bind. — Jens Juels sendelse til Stockholm: Instruxer 1662 28/2, 3/3 (sekrete), T. K. U. A., Sverige A II, 1662-76 (83), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Sverige, R. A.; kreditiv 1662 28/2, sst.; kammerkoll.s forstilling 1662 28/2, R. K. I (1660-79), Orig. kgl. Resolutioner 1660-69, R. A. (nr. 44); Fr. III. til H. S. 1662 1/3, Sj. T. XXXVI, fol. 281 (nr. 76); til kammerkoll. 1662 5/3, R. E. nr. 76; Duwall til Karl XI. 1662 22/2, 1/3, 8/3, 22/3, 2/4, Becker I, 278 f., 281 ff.; H. S. til Pehr Brahe 1662 20/4, Skoklostersaml., S. R. A.; M. G. de la Gardie til H. S. 1662 14/6, De la Gardieska saml., Konzept, S. R. A. — Rosenvinges opgørelse 1662 7/6: Laursen VI, 64.
- 379-80. Forhandlingerne med Le Maire i Guineasagen: Fr. III. til H. S., Reetz, Nansen og Gabel 1662 23/4, T. K. U. A., Nederl. A II, 1662 (1657)-72, Akter og Dok. vedr. det afrik. Komp. i Glück-

- stadt etc., R. A. (jvf. Sj. T. XXXVI, fol. 319 f.); Le Maire til Fr. III. 1662 4/3 (14/3), T. K. U. A., Nederl. A II, 1660-65, Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Nederl., R. A.; Fr. III. til Gen. st. 1662 10/5, Hollandica, S. R. A. (afskrift).
380. Ambassadens finansiering: Fr. III. til H. S. 1662 6/4; til rentemestrene 1662 31/3; til Sir William Davidson 1662 31/3; til Emanuel Texeira 1662 12/4 (tilsvarende skrivelser til Gabriel Marselis og A. B. Berns' arvinger); kontrakt med Gabriel Marselis 1662 24/12; Fr. III. til kammerkoll. 1663 29/4, R. E. nr. 255-57, 260, 447, 555, 716; [Gabel?] til Gabriel Marselis 1663 29/4, R. K. B. (1660-79), Missivebog 1660-63, R. A., fol. 65 f.; jvf. H. S. til Fr. III: 1662 12/9, 19/9, 20/9, 20/10, 22/12, 29/12 n. st.; Gabel til H. S. 1662 13/9 (23/9), 4/11; 1663 13/1, 17/1, 24/1, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april - 1663 jan., Kopibog; 1662 maj - dec., Kopibog over danske Relationer, R. A.; H. S.s memorialer for C. Biermann 1663 19/3, 16/8, n. st., T. K. U. A., Frankrig C, 1663-66, Forskell. Akter og Dok. etc.; 1663 marts-1664 febr., Kopibog, R. A. — Chr. Parsberg skrev 1663 2/1 (g. st.) til pr. Christians kammersekretær Melchior Rötlin om H. S.s store udgifter til underhold af ambassaden i Paris; hver maaned slutte over 4000 rdl. Ny Kgl. Saml. 1064, 4to, K. B. — Jvf. nedenf. s. 415, 429 f.
- 380-81. H. S.s obligationsfordring paa kronen: ovenf. s. 133; »Kort Beregning offuer Hans Excelentz Welb: Hr. Hanibal Sehesteds Fordring effter thuende kgl. Forsichrings Breffue och en Affreigning aff Commissariatet paa Aggershuus sluttet till 8 May Anno 1664«, R. K. B. (1660-79), Afregninger II, 91 c (H. 119 c); »Endelig Afregning med Hans Excellentz Her Rigens Schattmester Hr. Hanibal Sehestedt . . . sluttet till primo Maji Anno 1664 . . . Actum Schattkammeret d. 5. Augustj 1664«, sst. — H. S.s yderligere fordring paa kronen: 30.000 rdl. maa tidligere være bragt ud af verden. Sml. ovenf. s. 133. — Hans pension og gage: ovenf. s. 142 f., 235, 299; Laurids Justesens afregning, Rentek. 1660 20/8, R. K. B. (1660-79), Afregninger II, 91 a (H. 119 a); »Liquidation mellem Hans Exell: Her Rigens Schattmester . . . och Commisariathuset paa Aggershuus for Hans Exces Gage och Pension«, 1664 9/4 (sign. Johan Garmann), sst. II, 91 c (H. 119 c). Af kgl. ordre til Joh. Garmann 1662 12/2 (vidim. kopi i Afr. II, 91 c (H. 119 c), jvf. R. E. nr. 59) fremgaar, at H. S. stadig havde ret til at oppebære pensionen. Jvf. ordre til H. S. 1660 4/12 og til lagmand i Bergen Hans Hansen 1660 4/12, R. K. B. 1660-79, Bilag til Kopibog 1660-61, nr. 1-200; R. E. nr. 48-49; til Niklas Poulsen og Joh. Garmann 1662 5/4, R. E. nr. 259. — Skiftet efter Kirsten Munk: Birket Smith I, 308, XCVII, n. 4; ordre til Jørgen Seefeld Enevoldsen, Mogens Friis og borgmester Knud Jacobsen 1661 10/7, Sj. T. XXXVI, fol. 155 (nr. 385); ordre til Jørgen Seefeld Enevoldsen og borgm. Knud Jacobsen 1662 6/5, J. T. XV, fol. 79 f. (nr. 42) (de nævnte skulde i H. S.s fraværelse repræsentere hans interesser ved skiftet). — 1664 28/7 fik Chr. Urne til Søgaard skøde paa Lundegaard i mageskifte med Iversnæs: Fynbo Landstings Skøde- og Panteprotokol II, fol. 67 f., 73, Landsark. Odense. Allerede 1664 11/5 havde H. S., pantsat Lundegaard hovedgaard for hans andel — 2000 rdl. — af de 6000 rdl. som af Kirsten Munk var testamenteret godssets fattige. Sst. II, fol. 58. H. S. foretog 1661-65 en række mageskifter og ejendomshandeler af anden art med private paa Fyn, alle vedrørende smaabesiddelser: sst. II, fol. 1, 65, 71, 73, 77; III, fol. 11 f. Om et par mindre mageskifter mellem ham og kronen se sst. III, fol.

- 11; R. K. B., Skøde-Extrakt-Protokol 1661-70, R. A., p. 143; F. J. West: Kronens Skøder II, 1648-1688, 1908, 207, 230. — 1665 3/1 fik han birkeret til Iversnæs og Tybrind med tilliggende. West: a. a. 216. 1664 23/4 stiftede han et hospital i Nørre Broby, Kirkehist. Saml. 5. rk. III, 1905-07, 66 f. H. S.s gæld: Th. S. II, 365. Jvf. nedenf. s. 429 ff.
- 381-82. H. S. faar St. Knuds kloster: Hans Svanes, Peter Bülches og Christoffer Gabels betænkning u. dat. [1662 febr.]: Reg. 89 b, fasc. 25, R. A.; Fr. III.s haandskrivelse til H. S. 1662 18/3, R. K. B., Afregninger, II, 91 c (H. 119 c) (vidim. kopi, med paategning om, at H. S. selv beholdt originalen), R. A.; Fr. III. til rentemestrene 1664 19/4 (sign. orig.; paraf. Christoffer Gabel), sst. (jvf. R. E. nr. 1206). Jvf. nedenf. s. 429 ff. — Sir William Davidson ansattes 1662 16/5 som den engelske konges »resident for skotske anliggender« i Holland. Aitzema IV, 1669, 898; M. P. Rooseboom: The Scottish staple in the Netherlands, 1910, 196 ff., 218 ff. Han spillede en rolle ved organisationen af det engelske informationsvæsen i Holland og virkede i aug. 1666 for en engelsk-hollandsk særfred. Colenbrander I, xxi, n. 1, 296; Brieven III, 1912, 230 ff.; W. del Court: Sir William Davidson in Nederland, Nijhoff's Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis, 4. reeks, V, 375 ff. Jvf. Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek I, 1911, sp. 689. 1662 31/3 anmodede Fr. III. Davidson, der i skrivelsen siges tidligere at have vist sin iver for kongens tjeneste, om at hjælpe H. S. med sin kredit under ambassaden. R. E. nr. 257. Han ydede betydelige forstrækninger baade til ambassaden og til prins Christians rejse. Jvf. H. S. til Fr. III., Amsterdam 1662 7/6 (17/6), T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 maj-dec., Kopibog over danske Relationer, R. A., samt ovenf. s. 380. Om hans besiddelser og interesser i Norge, især Trondhjem len, se bl. a. Lindbæk I, 260-62; II, 40-42; H. S. til Gabel, Amsterdam 1662 2/6, T. K. U. A., Nederl. C, 1662, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A.; Fr. III. til Claus Ahlefeldt 1662 25/6, R. E. nr. 308; til U. Fr. Gyldenløve 1666 28/9, R. E. nr. 2783; erklæring af Davidson, Brostrup Giedde, Reinhold van Hoven o. a., Trondhjem 1665 17/11 (Mostamarks jernværk); Erik Jensen Pareel til Davidson, Trondhjem 1665 11/9 (savbrug i Størdal); Reinhold van Hoven til Niels Pedersen, Trondhjem 1666 13/2 (do.); amtsskriver Iver Baltzersen til U. Fr. Gyldenløve, Trondhjem 1675 4/9 (savbrug ved Læren m. m.), Kanc., Realavd., 24, Skovvæsen osv., N. R. A. 1665 blev han sammen med Cort Adeler og Jonas Trelund generaldirektor i det 16/8 d. a. oprettede saltkompagni. Christiansen I, 271 ff.; Lindbæk I, 266; Holck 173 f.; Bruun: C. Adeler 494 f.; Davidson til John Watson, Antwerpen 1667 19/2, R. K. B. (1660-79) V, Diverse Breve, Dokumenter og Akter vedk. partikulære Peroner 1660-79, litra D, R. A. Jvf. nedenf. s. 429-30, note.
382. H. S.s fordringer i Spanien: ovenf. s. 152; Fr. III. til resident Cornelius Lerche 1662 4/4, Dsk. Kanc. Instruxbog 1613-69; Fr. III. til Filip IV. 1662 19/4, T. K. U. A. - 1676, Konc. til lat. Expeditioner, som ikke ses at være registrerede (1662-69), R. A.; Don Estevan de Gamarra til Filip IV. og til hertugen af Medina de las Torres, Haag 1662 3/7; marki de la Fuente til de samme, Paris 1662 20/10 H. S. til hertugen af Oñate, Paris 1662 30/10 n. st. (afskrifter), T. K. U. A., Spanien C, C. Lerches Gesandtskabs-Arkiv 1650-64, R. A.; H. S. til Fr. III., Paris 1663 20/4, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog, R. A. (vilde opsætte at fremsætte sin fordring paa kongen af Spanien, til

traktaterne med Frankrig var afsluttet) ; H. S. til Filip IV., Paris u. dat. [1663 nov.]; til marki de la Fuente, Paris 1663 6/11; til C. Biermann, Paris 1663 9/11 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog etc., R. A. — Det ny vaaben: Patent 1662 4/5, T. K. U. A. - 1676 Latina 1652-61, R. A., tr. Th. S. II, 439-42 (uden dagtal).

382-83. Grevinde- og grevetitelen: Duwall til Karl XI. 1662 14/5, Becker I, 290. — Duwall havde 1662 8/2 hørt, at Christiane ikke fulgte sin mand til Danmark, fordi man ikke vilde give hende hendes gamle titel. Sst. 276. — Mellem 21/4 og 30/6 1662 afgav statskollegiet en nu tabt betænkning »om Hannibal Sehested« (indhold ukendt). Lindbæk I, 75.

V. HANNIBAL SEHESTED I FRANKRIG 1662-63. GABEL OG SEHESTED. HOFFET OG DEN DANSKE ADEL. CORFITZ ULFELDT I PARIS

384-85. H. S.s sendefærd 1662-64 er skildret af Laursen, V, 486-527, jvf. 465-80 (traktaterne med Frankrig), VI, 1-5 (forhandlinger i England), 62 f. (forhandlinger i Holland), men alene paa grundlag af det danske materiale og kun for Frankrigs vedkommende mere indgaaende (skildringen af forhandlingerne i Holland har lidt stærkt under, at H. S.s hovedrelationer om disse paa grund af grov uorden i Rigsarkivets registrering af T. K. U. A.s materiale ikke har været tilgængelige for L.). En kort, i visse henseender misvisende, fremstilling af H. S.s forhandlinger i Frankrig er med benyttelse af dansk og svensk materiale givet af Fahlborg 432-42. Mine synspunkter er kort skitserede i: H. S. og Sir G. Downing; en udtømmende redegørelse paa grundlag af det samlede arkivstof vil blive givet i dette værks 2. bind. — H. S.s instruxer: Laursen V, 486-89 (L. har oversat, at den hemmelige instrux i den chiffrerede afskrift T. K. U. A., H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan., Kopibog, R. A., er dateret 1662 22/3). — Afrejsen: Duwall til Karl XI. 1662 23/4, 14/5, 28/5, Becker I, 287, 289 f., 293. I R. E. mellem nr. 235 og 236, begge af 1662 13/5, staar: »NB. Hans Excell: Herr Rigens Schatmester forreist udi ambassade til Franckriigh«. — Rejsen Kbh.-Amsterdam:

Hindsholms Dagbog, Kirkehist. Saml. 5. rk. III, 736 (H. S. 1662 16/5-20/5 i Odense, hvor han 18/5 overværede gudstjenesten i St. Knuds Kirke), jvf. Bircherod 77 f.; H. S. til Fr. III., Ribe 1662 24/5, 27/5, Amsterdam 1662 7/6 (17/6), T. K. U. A., Frankrig C, 1662 maj-dec., Kopibog, R. A. — Prins Christians rejse: Kongehusets Arkiv, Kong Frederik III., Breve og Beretning om Kronprindsens Udenlands-Reise 1662-63, R. A. (Chr. Parsbergs originale breve til Fr. III. Odense 1662 23/5 - Hamburg 1663 7/8); Kopibog over Chr. Parsbergs breve (1662 21/6 - 1663 21/7), Ny kgl. Saml., 4., 1064; Chr. Parsbergs relation om rejsen, Gl. kgl. Saml., fol., 928, nu: R. A.; anonym relation om rejsen, Gl. kgl. Saml., fol. 927; jvf. Gl. kgl. Saml., 4., 2743, 2744; Thott, 4., 1640, K. B. Sml. Tuxen; instrux for Christoffer Parsberg 1662 16/5, Dsk. Kanc. Instruxbog 1613-69; ordre til Joachim Irgens 1662 13/5; til dr. Leegaard 1662 16/5; til kammerkoll. 1662 30/6, R. E. nr. 236, 250, 305; Becker I, 287-89, 312 f.; II, 12, 289; jvf. nedef. s. 397 f. — Prinsen afrejste 29/5 med skib fra Ribe til Holland; efter besøg i de Spanske Nederlande rejste han i sept. til London. Under opholdet i Amsterdam boede han i Joachim Irgens' hus i Keisersgracht og besøgte, ledsaget af H. S. og Irgens, Ga-

- briel Marselis' lystgaard ved Haarlem. Tuxen 123-25. — Fru Christiane blev i juni 1662 syg under ophold i Antwerpen. Jvf. Sir George Downing til lordkansler Clarendon, Haag 1662 20/6: »This weeke Hannibal Sehestett was here and is now gone to Antwerp, to his Lady who is there drinking espian [?] waters, to see, as he saith, if he can persuade her to go for England with him...« Clarendon MS. 76, fol. 383, B. L., Oxford; sml. Downing til statssekretær Sir Edward Nicholas, sst. 1662 20/6, Egerton MS. 2538, fol. 76, B. M., London.
385. Duwall om Rantzau: D. til Karl XI. 1662 28/6, Becker I, 293.
- 385-86. Rantzaus baderejse; Gabels position: Duwall til Karl XI. 1662 1/7, Becker I, 298 f.
386. Om »alliancen« mellem H. S. og Gabel se nedenf. s. 400; H. S. til Gabel, Amsterdam 1662 7/6 (konc.), T.K.U.A., Nederl. C, 1662, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A.: »Pour ce qui est d'une autre affaire qui vous est connue, je l'ay si bien menagée que vous y pouvez faire fondement assureé et tirer la dessus, quand il vous plaira. Je suis avec passion...« — H. S. om Gabels ydrepolitiske holdning: Th. S. II, 475 f. — Om Jonas Trelund se s. 336, 375 og nedenf. s. 389.
387. H. S.s klager og sygdomsanfald: H. S. til Fr. III., Paris 1662 8/12, 29/12, 1663 12/1, 9/3, 16/3; jvf. H. S. til Ludvig XIV. 1663 10/3, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan., 1663 marts - 1664 febr., Kopibøger, R. A. — Spørgsmaalet om forhandlingernes afbrydelse: H. S. til Fr. III. 1663 1/6, 15/6; Fr. III. til H. S. 1663 16/6, 30/6, sst. H. S. til Fr. III. 1662 12(22)/9, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 maj-dec., Kopibog, R. A. — Hans klager over bagtalelse: H. S. til Gabel 1662 7/11; Gabel til H. S. 1663 31/1, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april - 1663 jan., Kopibog, R. A.; H. S. til Fr. III. 1663 30/3, 6/4, sst. 1663 marts - 1664 febr., Kopibog, R. A. — Duwall om tilstanden i Kbh.: D. til Karl XI. 1662 1/7, Becker I, 299. — Hærreduktionen: ovenf. s. 376 og de dertil nævnte kilder. — Citadellet: ovenf. s. 375. — Aktionen mod borgmester Hans Sørensen og andre Christianshavnerne (april-juli 1662): Becker I, 301-306; Kbh.s Dipl. VI, 371, 373, 375; Holm I, 25.
388. Hartkornsskatte: Christiansen I, 293 ff. — Rangforordningen: Dsk. Mag. 1. rk. V, 32; Kbh.s Dipl. VI, 377 f.; Gabel til H. S. 1662 21/10, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april - 1663 jan., Kopibog, R. A.; Duwall til Karl XI. 1662 14/10, Becker I, 310 f. — Raadernes løn: A. D. Jørgensen I, 100, jvf. Duwall 1662 14/10, Becker I, 311. — Adelenes utilfredshed: Duwall l. c., sst. — Spændingen mellem danske og tyske: Duwall 1662 22/11, Becker I, 314 f.; jvf. den ovenn. christianshavnske sag, der viser borgerskabets uvilje mod ansættelsen af en tysk præst. — Skriftpolemiken om den danske adel: Bruun: G. Rosenkrantz 104 ff.; J. A. Fridericia i Tilskueren IX, 1892, 441 ff.; A. D. Jørgensen I, 102 f. Oluf Rosenkrantz: DBL XX, 1941, 114-19.
- 388-89. Cort Adellers ansættelse: Holck 89-105 og de dér anførte kilder; Bruun: C. Adeler 158 ff.; A. D. Jørgensen I, 109 f. Det er en absolut misforståelse, naar Holck (90 f.) gætter, at H. S. har taget initiativet til ansættelsen. — Jonas Trelund og hans forbindelse med Gabel, Adeler og Pelt: Bruun: C. Adeler 200 ff., 286 f.; Lind: Kg. Fred. d. Tredie 290 f.; Christiansen I, 265; Thomas (reg. under Adeler, Pelt og Trelund). — De danske admiralers tilsidesættelse: Lilliecrona til Karl XI. 1663 24/9, Becker II, 20; jvf. Holck 159 ff.
389. Lovændringsforhandlingerne og det

- Kornerup-Vindingske forfatningsudkast: Fabricius: Kongeloven 248 ff.; A. D. Jørgensen: Kongeloven 33 ff.; Lindbæk I, 119; Secher og Støchel I, 91 f., 132, 169. — Ægteskabsforhandlingerne med Kursachsen: Fabricius: Kongeloven 233 ff., jvf. 289; Laursen V, 527-42; Ahlefeldt Laurvig I, 418-35. — Vandals »De jure regio«: Fabricius: Kongeloven 278 ff.
390. Kollegieforvaltningens opløsning: Duvall til Karl XI. 1662 14/10, Becker I, 311. Jvf. ovenf. s. 385 f. — Jacob Petersen: ovenf. s. 341 og nedenf. s. 434 ff., 440 f. — At Gabel anbragte betydelige kapitaler i udlandet, fremgaar bl. a. af en erklæring af hans arvinger, som 1675 25/2 indleveredes paa rentekammeret. Der udtales her haabet om, at kongen vilde godtgøre dem »alle de Capitaller, som Sl. Hr. Stadtholder Hr. Christoffer von Gabel bahre haffw: inden Lands saa vel som udi Italien, Franckerig, Holland, Engeland och andre steder flere til Ko: Høye Nødvendigheder forschut«. R. K. B. (1660-79), Afregninger II, 26 (C. 53), R. A. — Franske statsmænd og diplomater om H. S.: Lionne: se ovenf. s. 352; Terlon: Terlon til Lionne, Stockholm 1662 25/11, A. aff. étr., Suède XXVI, fol. 205; Bidal: Bidal til Lionne, Hamburg 1662 18/3, sst. Hambourg III, fol. 27; D'Estrades: D'Estrades til Lionne, London 1662 24/8, A. aff. étr., Angleterre LXXVII, fol. 154; Colbert: Marcus Giøe til C. Biermann, Paris 1665 5/6, T. K. U. A., Frankrig B, Gesandt-Relationer fra M. Giøe, 1664 aug.-1665, R. A. I en »Journal« for tiden 1663 15/4—1/11, som af P. Clément tilskrives Colbert, gengives to ytringer af H. S. til dauphinens guvernante, markisen af Montausier. I den første »estant tombé sur l'estat des affaires du royaume pendant la minorité du Roy et celui auquel elles se trouvoient à présent, et les grandes qualités du Roy, il luy dit qu'il connoissoit mesme en passant sur le Pont
- Neuf la sagesse du Roy, voulant dire que la modération qui paroissoit dans les lieux ou les séditions se formoient plus facilement faisoit bien connoistre le respect et l'estime de tous, l'amour que les bons et la crainte que les meschans avoient pour luy«. Ved den anden lejlighed (ved afskedsbesøget hos markisen) fremhævede han, hvor vanskeligt det var for ham at skildre Fr. III. den unge franske konges store egenskaber; »ou il croiroit qu'il luy feroit l'idée d'un prince parfait comme Xénophon a fait de Cyrus, ou un reproche tacite de n'avoir pas toutes les grandes qualités de ce prince...« Clément VI, 478 f. — Rosende udtalelser om H. S. findes i Ludvig XIV.s breve til Fr. III. 1662 17/11, 12/3, 28/7, T. K. U. A., Frankrig A I, Breve... fra Medlemmer af det franske Kongehus 1615-1730, R. A. — H. S. og Gabel: se ovenf. s. 324 f., 385 f. og nedenf. passim. — Lente: H. S. til Lente, London 1662 1/8, Privatarkiver, Th. Lente, R. A.; Paris 1662 7/11, 1663 21/9, 28/9, 5/10, 12/10, 26/10, 9/11, 16/11 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan., Kopibog; 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A. Lentens hjemkomst: Becker I, 309.
391. Frederik Ahlefeldt: Fr. Ahlefeldt til H. S., Kbh. 1662 29/8, 13/9 (cit.), Graasten 1662 16/12, Kbh. 1663 3/10, 13/10, 31/12, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan.; 1663 aug.-nov., Kopibøger; 1662-66, Indkomne Breve, R. A.; H. S. til Fr. Ahlefeldt, Paris 1663 13/7 n. st. og talrige breve 1663 31/8—16/11, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663-66, Forskell. Akter og Dok. etc.; 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A.; jvf. H. S. til Fr. III., Paris 1663 7/9, 12/10 n. st., sst. 1663 marts-1664 febr., Kopibog; H. S. til hertug Johan Frederik af Braunschweig-Lüneburg, Paris 1663 10/8 n. st., sst. 1663-66, Forskell. Akter

- og Dok. etc.; C. Biermann til H. S. 1663 27/10; Christoffer Parsberg til H. S. 1663-3/11, sst. 1662-66, Indkomne Breve, R. A. Om forholdet mellem Fr. Ahlefeldt og svigerfaderen se Ahlefeldt Laurvig I, 366 f., 370; II, 121 ff. (med stærkt fremtrædende harmoniseringstendens). — Svane og Bülche: se nedenf. s. 403 f., 417 f. — Dronningen: Sophie Amalie til H. S. 1662 8/11, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan., Kopibog; H. S. til Sophie Amalie, Paris 1662 27/10, 17/11, 1/12, 1663 5/1, 16/8, 5/10, 10/11 n. st., sst. 1662 april-1663 jan.; 1663 aug.-nov., Kopibøger, R. A. — Marcus Giøe: nedenf. s. 399. — Hertug Johan Frederiks polske tronkandidatur: H. S. til Fred. Ahlefeldt, Paris 1663 13/7 (se ovenf.); Fr. III. til H. S. 1663 18/7, 11/8; H. S. til Fr. III., Paris 1663 16/8, 20/8, 7/9 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog; en række breve fra H. S. til Fr. Ahlefeldt og hertug Joh. Frederik og fra sidstnævnte til H. S. sst. 1663 aug.-nov., Kopibog; 1662-66, Indkomne Breve, R. A. — Jacob Petersen: H. S. til Jac. Petersen, Paris 1662 1/12 (21/11), Privatarkiver, Jacob Petersen, R. A.; 1663 14/9, 28/9 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A. Ogsaa prins Christians hofmester Christoffer Parsberg brevvexlede under prinsens rejse flittigt med Jac. Petersen. Ny kgl. Saml., 1064, 4to (1662 14/7, 19/7, 14/8, 12/9, 3/10, 15/10, 31/10, 7/11, 14/11 m. fl.). Jvf. Tuxen 127. Jac. Petersen synes i øvrigt ogsaa at have staaet i et ret venskabeligt forhold til grev Chr. Rantzau, der betænkte ham med en lille gave i sit testamente. Dsk. Mag. 1. rk. V, 186 f.
392. Corf. Ulfeldts rejse og hans projekter til Ludvig XIV.: Birket Smith II, 109-117, XXII-XXV og de dér anførte kilder. Foruden de af Birket Smith omtalte projekter nævnes en metode til »at stikke et skib i brand under vandet«. H. S. til Fr. III., Paris 1663 24/8 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog, R. A. I brev fra J. Paulmyer til C. Biermann, Paris 1664 5/9 (26/8) nævnes 3 breve og 3 memoirer fra Corf. Ulfeldt til den franske konge, alle fra de første maaneder af 1663. T. K. U. A., Frankrig B, 1663 nov.-1664, Relationer fra J. de Paulmyer, R. A. Se ogsaa Corf. Ulfeldts brev til Ludvig XIV., Bruges 1663 1/6, Dsk. Mag. 5. rk. II, 78-81, hvor han — sikkert ved en patologisk erindringsfor skydning — hævder, at han i 1647 opløftedes i fransk hertugstand og fik løfte om en betydelig aarspension. — Rantzau udtalelse til Henrik Bielke: H. Bielke til Corf. Ulfeldt 1662 29/3, cit. Birket Smith II, XXII, n. 34. Rantzau til Corf. Ulfeldt 1662 29/5, jvf. samme til samme 1662 17/6: Privatarkiver, Corf. Ulfeldt, R. A. Naar Duwall allerede 1662 12/4 meddeler, at Ulfeldt havde faaet tilladelse til at rejse 17-18 maaneder til surbrøndene i Tyskland, synes det at dreje sig om et forhatet rygte. Becker I, 283.
- 392-93. H. S.s brev til Corf. Ulfeldt, Nyborg 1662 febr.: Corf. Ulfeldt til [Henrik Bielke], Ellensborg 1662 5/3, Ulfeldtske Sager, fasc. 17, R. A.; jvf. Birket Smith II, 106 f.; samme til samme, Ellensborg 1662 11/3, Bruges 26/11, sst. — 4/2 1662 skrev K. G. Wrangel til M. G. de la Gardie, at Ulfeldt tilskrev H. S. »die Grosseste uhrsach seines bisherigen unglücks«. De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.
393. Flugten fra Malmø: ovenf. s. 228-29. — Ebbe Ulfeldts brev til H. S. om Malmøsammensværgelsen: Corf. Ulfeldt til H. Bielke, Bruges 1663 15/6, Ulfeldtske Sager, fasc. 17, R. A. En angivelse af denne art nævnes ikke i de udførlige retsakter fra processen mod Ulfeldt i Malmø. Jvf. Birket Smith I, 314 ff. og

- de dér anførte kilder. — Corf. Ulfeldt til [Henrik Bielke], Ellensborg 1662 5/3, Bruges 1662 26/11: Ulfeldtske Sager, fasc. 17, R. A. Jvf. Det Skandinav. Litteraturselskabs Skrifter 1808, 158; Birket Smith II, 108, 118-20.
394. Ulfeldts henvendelse til Ludvig XIV.: Stefan Gambrotius Hirschenstierna til Karl XI., Paris 1662 3/10 (13/10), Gallica, S. R. A.; H. S. til Fr. III., Paris 1663 24/8 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog, R. A.; Ludvig XIV. til Corf. Ulfeldt 1662 1/7 n. st., tr. i overs. Hofman: Danske Adelsmænd II, 1778, 302. Birket Smith (II, XXIV-V, n. 49) anser uden grund sidstævnte brev for urigtigt dateret. — Ulfeldts ældste søn Christian var rejst til Paris, før forældrene forlod Ellensborg: Birket Smith II, 112, XXIII, n. 40.
- 394-95. H. S. om Ulfeldtparret i Paris: H. S. til Gabel, Paris 1662 20/10, 7/11 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan., Kopibog, R. A.; 1663 aug.-nov., Kopibog; til dronningen 1662 1/12 n. st., sst. 1662 april-1663 jan., Kopibog; til Fr. III. 1662 8/12, 1663 2/3, 30/3, 20/8, 24/8, 31/8, 21/9 n. st., sst. 1662 april-1663 jan.; 1663 marts-1664 febr.; 1663 aug.-nov., Kopibøger.
395. Gabel om Ulfeldt: Gabel til H. S. 1662 4/11, 18/11, sst. 1662 april-1663 jan., Kopibog. I følge Duwall 1662 7/11 (Becker I, 314) skulde H. S. til en person ved det danske hof have beklaget sig over, at Ulfeldt »skal have en hemmelig instrux til at tractere noget å part ved det franske hof, hvilken klage dog ikke skal grunde sig paa andet end »een pur imagination och jalousie«. Dette er muligvis en reflex af H. S.s breve til Gabel.
- 395-96. Se H. S.s til s. 394-95 anførte breve til Fr. III.

VI. FREMTIDSPLANER. UDNÆVNELSEN TIL FRANSK GREVE. »DET LATINSKE BREV«. ULFELDTS »INTRIGUES«. LA ROCHE THUDESQUIN. JEAN PAULMYER.

397. H. S.s damer i Paris: Th. S. I, 297; H. S. til C. Biermann, Paris 1663 21/9 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A. Fra enkedronning Henriette Marie af England, Ludvig XIV.s faster, modtog H. S. introduktionsskrivelser for ham, hans hustru og datter til enkedronning Anna af Østrig og hertuginde Henriette af Orléans, hvori de betegnedes som henholdsvis »cousin« og »cousine«. Henriette Marie til H. S., London 1662 27/10, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662-66, Indkomne Breve; jvf. Sir Kenelm Digby til H. S., London 1662 27/10, sst. — Portrættet af Christiane Sophie: se ovenf. s. 354.
- 397-98. Om prins Christians ophold i Paris se bl. a. H. S. til Fr. III., Paris 1662 20/10, 27/10, 17/11, 29/12, 1663 19/1, 26/1 (Ludvig XIV.s ros), 2/2, 2/3, 30/3, 27/4, 18/5, 25/5 n. st.; prins Chr. til Fr. III., Paris 1663 9/5; til dronn. Sophie Amalie, sst. 1663 9/5, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan.; 1663 marts-1664 febr.; 1662 maj-dec., Kopibøger, R. A.; Chr. Parsbergs breve 1662 5/12-1663 8/5 g. st., Ny kgl. Saml. 1064, 4to, K. B. og Kongehusets Arkiv, Kong Fred. III., Breve og Beretn. om Kronpr. Udenlands-Reise 1662-63, R. A.; Tuxen 143-63; Th. S. I, 293 f. — Ægteskabsplanerne: Prinsessen af Oranien: Clarendon til Downing, London 1662 17/7, 31/7, 8/8, Clarendon MSS. 104, fol. 81a, 86b, 89a, B. L.; Downing til Clarendon, Haag 1662 25/7, sst. 77, fol. 83; Pet-

- kum til Fr. III., London 1662 19/12, T. K. U. A., England C, S. de Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1660-64, Kopibog, R. A. — Prinsessen af Alençon: H. S. til Fr. III., London 1662 25/7, 15/8, Paris 1662 19/9, 10/11, 17/11, 1663 20/8 n. st.; til Sophie Amalie, Paris 1662 17/11 n. st.; Gabel til H. S. 1662 8/11, 18/11, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan.; 1663 marts-1664 febr.; 1662 maj-dec., Kopibøger; England C, 1661-62 (64), H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, R. A.; Chr. Parsberg til H. S. London 1662 20/10; til Fr. III. London 1662 24/10, Paris 1662 5/12, 12/12, 19/12, 1663 2/1 g. st., 1663 9/3 n. st.; til dr. Sophie Amalie 1662 24/10, 5/12, 12/12, 19/12, 1663 2/1 g. st., 9/3 n. st.; til Gabel 1662 21/11, 1663 2/1 g. st., 1663 9/3 n. st.; til Jac. Petersen 1662 19/12 g. st., Ny kgl. Saml., 1064, 4to, K. B.; Duwall til Karl XI. 1662 4/9, 22/11, Becker I, 309, 315: Lilliecrona til Karl XI. 1664 29/4, sst. II, 26; nyhedsbrev fra Holland 1662 juli, S. P. 84/166, fol. 97, P. R. O.; J. Paulmyer til H. S., Paris 1664 14/11, T. K. U. A., Frankrig B, 1662 sept.-1663 juli og 1664 april-1665 okt., Gesandt-Relationer fra H. S. og Relationer til denne fra J. de Paulmyer, R. A.; Urk. und Actenstücke IX, 656, 661; S. Gambrotius Hirschenstierna til Karl XI., Paris 1662 24/11, 26/12, 1663 2/2, 5/4 og u. dat. (Terlons udtalelse), Gallica, S. R. A.; Tuxen 141 f., 155. I følge instrux for den hessiske afsending C. F. v. Dalwig, Kassel 1666 13/3 havde H. S. arbejdet for prins Chr.s ægteskab med en fransk prinsesse. Staatsarchiv Marburg, exc. i Add. 845 a, 4to, K. B. — Prinsesse Elisabeth ægtede 1667 hertug Louis-Joseph af Guise.
398. »L'intrigue«: H. S. til Biermann, Paris 1663 14/9, 12/10 n. st. (cit.); til Christoffer Parsberg, Paris 1663 12/10 n. st.; til M. Giøe, Paris 1663 12/10 n. st.; til Gabel, Paris 1663 12/10 n. st.;
- Christoffer Parsberg til H. S., Kbh. 1663 20/10, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A.; Christoffer Parsberg til H. S., Kbh. 1663 3/11; Biermann til H. S., Kbh. 1663 3/10, sst. 1662-66, Indkomne Breve, R. A. — Der gik i Paris rygter om, at prins Christian ikke fandt prinsessen af Alençon smuk nok og planlagde et stormløb mod hendes ældre halvsøster hertuginde Anne-Marie-Louise af Montpensier, »la Grande Mademoiselle« fra Frondekrigens dage. Noget vidnesbyrd om en forbindelse mellem prinsen og den da 35-aarige kvinde, der stod i et ret spændt forhold til hoffet, og som 1670 ægtede grev de Lauzun, kendes dog ikke. Chr. Parsberg til Jac. Petersen Paris 1662 19/12 g. st.; til Fr. III. Paris 1663 9/3 n. st.; til dr. Sophie Amalie 1663 9/3; til Gabel 1663 9/3, Ny kgl. Saml. 1064, 4to, K. B. Jvf. Tuxen 155 f.; A. Barine: Louis XIV et la Grande Mademoiselle, 1905. — 1663 14(24)/5 skrev Chr. Parsberg fra Senlis til Gabel, at han inderligt ønskede snart at kunne levere prinsen i hans forældres hænder. »Jeg haver stor aarsage at ønske det, oc vidste H. Rentmester min condition, haffde hand i sandhed medynck med mig. Hans Exc. H. Han. S. er det nochsom bevist, hand skal och nochsom kunde være vidne der till, at jeg ej haver aarsage at være rolig udi mit sind, førend jeg seer H. K. H. udi Kiøbenhafn, ei for H. K. H. skyld, men for deris skyld, som ere hos H. K. H. Jeg kand ey pennen betroo alt, hvis jeg her om kunde sige . . .« Ny kgl. Saml. 1064, 4to, K. B.
- 398-99. H. S. og Ulrik Frederik Gyldenløve: H. S. til Fr. III., Paris 1662 10/11, 1663 30/3, 3/8, 12/10 n. st.; Gabel til H. S. 1662 8/11, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan.; 1663 marts-1664 febr.; 1663 aug.-nov., Kopibøger, R. A.; sst. Frankrig B, 1662 sept.-1663 juli og 1664 april-

- 1665 okt., Gesandt-Relationer fra H. S. etc. R. A.; H. S. til U. Fr. Gyldenløve, Paris 1663 5/8 n. st., sst. Frankrig C, 1663-66, Forskell. Akter og Dok. etc., R. A.; samme til samme, Kbh. 1664 10/9, 1665 11/2, 26/8, Statholderark., Indkomne Sager, pk. 15, 16, 17, N. R. A.; U. Fr. Gyldenløve til H. S., Akershus 1664 3/9 (sendte sine reformforslag til H. S., »som landets beschaffenhed weed och kiender, och derfor best kand dømme huad det gafnligt og schadeligt kand were«). Kanc., Realafd. 5, Betænkninger etc., N. R. A. Det fremgaar af et brev fra rigsdrost Pehr Brahe til H. S. 1664 20/4 (Skoklostersaml., Koncepter, S. R. A.), at H. S. til ham havde anbefalet den ny norske statholder, med hvem Brahe lovede at holde »une sincere correspondance . . . pour l'avantage du bien des deux couronnes«. — Gyldenløve afrejste i foraaet 1662 fra Danmark til Holland, hvor han omgikkes prins Christian og H. S., og ankom i sept. 1662 til England. Tuxen 123, 137. Om hans ophold i Paris se sst. 157 f. — Om den spanske hververaffære se desuden: H. S. til Gabel 1663 2/11 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A.; Downing til Arlington, Haag 1663 13/11; Charles Gringand til Joseph Williamson, Haag 1663 20/11 n. st., S. P. 84/168, fol. 106, 131, P. R. O.; J. Paulmyer til H. S., Paris 1664 15/2, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662-66, Indkomne Breve, R. A. — Jvf. nedenf. s. 446.
399. H. S. og Marcus Giøe: H. S. til Fr. III., Paris 1662 8/12, 1663 21/8 n. st.; til dronn. Sophie Amalie, Paris 1662 1/12 n. st.; T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan.; 1663 marts-1664 febr., Kopibog, R. A.; til Giøe, Paris 1663 28/9—16/11 n. st. (flere breve); Giøe til H. S., Kbh. 1663 29/9, 13/10, sst. 1663 aug.-nov., Kopibog; instrux for Giøe som resident i Frankrig 1664 12/5, Dsk. Kanc. Instruxbog 1613-69, R. A. — H. S. og C. Biermann: H. S. til Fr. III., Paris 1663 19/3, 11/6, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog, R. A.; H. S.s memorial for Biermann ved dennes afrejse fra Paris til Danmark 1663 19/3, sst., 1663-66, Forskell. Akter og Dok. etc.; talrige breve fra Biermann til H. S. 1663 sept.-nov., sst. 1663 aug.-nov., Kopibog. — Biermann fik 1662 16/4 kreditiv som »Legations Secretarius«. Privatarhiver, C. Biermann v. Ehrenschildt, I, R. A. — H. S. og Christoffer Parsberg: H. S. til Parsberg, Paris 1663 5/10-16/11 (flere breve), T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A.; Parsberg til H. S. London 1662 20/10, 27/10, 30/10, 6/11, 10/11 g. st.; H. S. til Parsberg Paris 1662 29/10, 2/11, 5/11, 12/11 n. st.; Parsberg til Fr. III. 1662 19/12 g. st. (priser H. S.s omsorg for pr. Christian og for de ham betroede forhandlinger), 1663 2/1 g. st.; til dr. Sophie Amalie 1663 2/1 (bad kongeparret lette H. S. byrderne ved prinsens ophold i hans hotel), Ny kgl. Saml. 1064, 4to, K. B.; Parsberg til H. S., Kbh. 1663 20/10, 3/11, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv 1662-66, Indkomne Breve. — Laurits Lindenov: se ovenf. s. 354. At Lindenov fulgte H. S. paa ambassaden, fremgaar bl. a. af ambassadepræsten Henrik Madsen Wallensbechs dagbog, Add. 47, 4to, K. B.
400. H. S.s memorial for Biermann, Paris 1663 16/8 n. st.: T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog, R. A.
- 400-01. H. S. til Gabel, Paris 1663 14/9 n. st.: sst. 1663 aug.-nov., Kopibog.
401. H. S. til Lente, Paris 1663 28/9, 26/10 n. st.: sst.
- 401-02. Rygter om, at H. S. vilde bosætte sig i England: Duwall til Karl XI. 1662 1/7, Becker I, 298.
402. Lionne og Ludvig XIV. om H. S.:

- Lionne til Fr. III. 1663 16/8 (sign.), 11/11 (sign.), T. K. U. A., Frankrig A II, 1642-69, Akter og Dok. etc., R. A. (jvf. sst., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog); Lionne til Fr. III. 1663 22/6 (sign.); Ludvig XIV. til Fr. III. 1663 12/3 (egenh.), 22/8 (sign.), 11/11 (sign.); ansaa H. S. for »un sieur fort capable de continuer a Vous bien servir, trez digne de Vostre estime, et qui merite Vos graces et Vos bienfaits, auxquels mesmes Nous voulons prendre beaucoup de part, lorsque Vous estimerez a propos de l'en favoriser«, T. K. U. A., Frankrig A I, 1615-1730, Breve . . . fra Medl. af det franske Kongehus, R. A. Jvf. enkedronning Anna af Østrig til Fr. III. og Sofie Amalie (2 breve) 1663 10/10; Louis de Bourbon, Prince de Condé til Fr. III. 1663 25/10; Brienne til Fr. III. 1663 20/6; Le Tellier til Fr. III. 1663 12/8, sst. En overstrømmende ros over H. S. yder Terlon i sit brev til Fr. III. 1663 20/8, Frankrig A II, 1642-69, Akter og Dok. etc.
- 402-03. H. S.s udnævnelse til fransk greve: Patent af 1663 april, afskrift fra o. 1700, sign. af Ludvig XIV. og paraf. af Lionne, Gl. kgl. Saml. 3088, 4to, K. B., jvf. Hofman: Danske Adelsmænd III, 67-69; patent af 1663 aug., afskrift i Sloane MS 2870, B. M.; Ludvig XIV. til Fr. III. 1663 22/8; samme til H. S. 1663 22/8, A. aff. étr., Dan. XI, fol. 84 (rettede koncepter), afskrift fra o. 1700, sign. af Ludvig XIV. og paraf. af Lionne, Gl. kgl. Saml. 3088, 4to, K. B., jvf. Hofman: a. a. 67 (her med datoen 1663 21/8). Sml. Th. S. I, 294-97 med rekonstruktion af det grevelige vaaben. — Rosende udtalelser om H. S., men ingen omtale af greveværdigheden, findes i Ludvig XIV.s breve til Fr. III. 1663 29/8 og 11/11, T. K. U. A., Frankrig A I, Breve . . . fra Medlemmer af det franske Kongehus 1615-1730, R. A. — Jvf. »Avis de Paris« 1663 15(25)/8: H. S. opholdt sig endnu inkognito i Paris. »On luy prepare vn bean present & a madame sa femme, & a leur fille«. S. P. 78/117, fol. 137, P. R. O.
403. H. S. til Gabel, Paris 1663 21/9 n.st., T. K. U. A., Frankrig C, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A. Jvf. nedenf. s. 419 f.
- 403-05. »Det latinske brev«: »H. S.« til H. S. u. dat. (afskrift med enkelte rettelser), Langebeks Excerpter nr. 181, K. B. Se Statsomv. 386, n. 1049. En sammenligning mellem stilen i dette brev og i Hans Svanes »Commentarii in Danielem«, I-II, Kbh. 1653, 1666, viser ikke faa fælles ejendommeligheder (nævnes kan bl. a. forkærligheden for ordet »magnates«). Brevskriveren meddeler, at dette er hans andet brev, og at det sendes under Gabriel Marselis' kuvert; det første brev — som ogsaa indeholdt visse foruroligende meddelelser — afgik for fire uger siden og adresseredes til »D. Leegaard, qui est apud Principem«. Der sigtes her formodentlig til dr. Christen Hansen Leegaard, der 1662 5/5 ansattes som rejsemedicus hos prins Christian. K. Carøe: Den danske Lægestand (1479-1900), (I) Doktorer og Licentiater 1479-1788, 1909, 77 f.; Tuxen 117; jvf. ordre til dr. Leegaard 1662 16/5 om at fungere som »spediteur« paa prinsens rejse og føre regnskab over udgifterne, R. E. nr. 250. I øvrigt nævnes ogsaa en Hans Knudsen Leegaard, der ved kgl. benaadning af 1662 31/5 bemyndigedes til som H. S.s »Fuldmechtige« at udføre 500 td. havre til Rouen til brug for ambassadens heste. R. E. nr. 278. — H. S. til Biermann 1663 16/8 n. st. (memorial): T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662 april-1663 jan., Kopibog, R. A.; til samme 1663 14/9, 12/10: sst. 1663 aug.-nov., Kopibog. — Til bestemmelse af det latinske brev til blivelsestidspunkt tjener, at prins Christian opholdt sig i Paris fra dec. 1662 til midten af maj 1663 (n. st.) og vendte hjem til Kbh. 1663 16/8. Jvf. Tuxen

- 160-66. Det er desuden skrevet efter Biermanns ankomst til Kbh. 1663 26/3 (H. S. til Fr. III. 1663 20/4 n. st., H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog). Terlon passerede gennem Danmark paa vej fra Stocøholm til Hamburg i slutn. af januar 1663. Jvf. Terlon til Lionne, Hamburg 1663 16/2 n. st., A. aff. étr., Suède XXVI, fol. 276. I august 1662 havde han paa vej til Stockholm besøgt den danske konge paa Falster. Terlon til Ludvig XIV., Stockholm 1662 2/9 n. st., sst. fol. 109 f. 1663 4/3 (g. st.) aflagde han prins Christian besøg i Paris og i maj s. a. ledsagede han prinsen fra Paris til Fontainebleau. Gl. kgl. Saml. 927, fol., K. B.; Tuxen 160. Biermann kom tilbage til Paris 1663 17/5 (27/5). H. S. til Fr. III., Paris 1663 1/6, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., R. A.
405. Petkum advarede i flere breve Fr. III. mod at engagere sig for stærkt med Frankrig og sammen med dette og England at føre en antihollandsk politik. Se bl. a. Petkum til Fr. III., London 1662 3/10, 13/10, 12/12, T. K. U. A., England C, S. de Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1660-64, Kopibog, R. A.; jvf. Chr. v. Brandt til kurfyrst Frederik Wilhelm, London 1662 12/12, Urk. und Actenstücke IX, 705. Det er ikke usandsynligt, at Petkum, som i efteraaret 1661 havde virket stærkt for en dansk tilnærmelse til Frankrig, senere paavirkedes af det hollandskorienterede parti inden for den danske regering (om dette se nedenf.).
- 405-06. Corf. Ulfeldts henvendelse til Brandenburg og samtale med kurfyrstens repræsentant, generalmajor Alexander v. Spaen i Bruges (dec. 1662 og juli 1663): Birket Smith II, 113 f., 126 ff., 148 ff. — Paniken i Kbh.; henvendelsen til Spanien og England; højesteretsdommen over Ulfeldt: sst. 130-34, 143-45.
406. Fr. III. til H. S. 1663 21/7: T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., R. A. H. S. til Fr. III., Paris 1663 17/8, 20/8 n. st.: sst.
- 406-08. Da La Roche Thudesquin-sagens enkeltheder er uden større interesse, skal der her blot i almindelighed henvises til hovedkilderne: T. K. U. A., H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A.; sst. 1663-66, Forskell. Akter og Dok. etc. (læg: 1663-64, Akter og Dok. vedr. Sagen ang. La Roche Thudesquins Forræderi). Jvf. D. G. Moldenhawers fremstilling i Skandinav. Litteraturselskabs Skrifter 1808, 177 ff. og den utrykte fortsættelse i Ny kgl. Saml. 1386 g, fol., K. B., samt Birket Smith II, 223-30, LIII-LIV, n. 52-63. De vigtigste breve fra H. S. om sagen er hans breve til Fr. III., Paris 1663 17/8, 20/8, 24/8, 31/8, 5/10 n. st., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog; til samme, Paris 1663 17/8 (chiffr.), 31/8 (chiffr.), 7/9, 14/9, 21/9, 28/9, 5/10, 12/10, 19/10, 26/10, 2/11, 9/11 n. st.; til Lente, Paris 1663 31/8 n. st.; til Gabel, Paris 1663 31/8, 14/9 n. st., sst. 1663 aug.-nov., Kopibog. I brev af 1663 1/9 meddelte Biermann H. S., at kongen ønskede at kende alle enkeltheder i sagen, og raadede rigsskatmesteren til at »recorder naïvement les choses qu'elle [V. Exc.] apprendra sur ce sujet . . . sans s'arrêter aux considérations qu'elle a eue jusques à présent . . .« Se ogsaa en række breve fra J. Paulmyer til Biermann, Paris 1663 30/11-1664 4/12 n. st., T. K. U. A., Frankrig B, 1663 nov.-1664, Relationer fra J. de Paulmyer, R. A.; samme til H. S., Paris 1663 12/12, 16/12 n. st., sst. Frankrig C, 1662-66, Indkomne Breve; samme til H. S., Paris 1664 16/5, 14/11, 1665 10/4 n. st., sst. Frankrig B, 1662 sept.-1663 juli og 1664 april-1665 okt., Gesandt-Relationer fra H. S. og Relationer til denne fra J. de Paulmyer; Courtin til Lionne, Kbh. 1664 6/5, 13/5, 1/7, A. aff. étr.,

- Dan. XII, fol. 129, 135, 179; samme til Fr. III., Kbh. 1664 7/5 n. st., Frankrig A II, 1643-69, Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Frankrig, R. A.; Giøe til Fr. III., Paris 1664 14/11 n. st., Frankrig B, 1664 aug.-1665, Gesandt-Relationer fra M. Giøe, R. A. I et italiensk brev til dr. Otto Sperling u. dat. benægter Corf. Ulfeldt at have noget som helst kendskab til La Roche Thudesquin eller hans hustru. Zacharias Lunds dechifferingsprotokol, MS 110 b, R. A., pp. 346-48.
- 408-10. Paulmyer (1632-73): Hovedkilden til hans karakteristik er hans breve (alle n. st.) til H. S. og C. Biermann i T. K. U. A., Frankrig B, 1662 sept.-1663 juli og 1664 april-1665 okt., Gesandtskabs-Relationer fra H. S. og Relationer til denne fra J. de Paulmyer; 1663 nov.-1664, 1665-66, 1667-1670 maj, Relationer fra J. de Paulmyer; Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662-66, Indkomne Breve, R. A. Blandt de her benyttede breve kan nævnes: Paulmyer til Biermann, Paris 1664 22/8, Rouen 1665 20/3, Lisieux 1665 23/7, 6/8, 28/8 (processen om Lisieux-kanonikatet, P.s moders død), Rouen 1664 12/10 (hans kongeligssindethed), 4/12 (hans armod), Paris 1664 26/9 (hans bog og hans ønske om at skaffe midler til expeditionen til »la terre australe«) (jvf. udat. brev fra P. til dronning Anna af Østrig), Rouen 1664 4/12 (exempel paa hans stærke hukommelse), Paris 1664 10/10 (fortsætter efter ordre korrespondancen efter Giøes ankomst til Paris), Paris 1666 29/10 (ligeledes efter H. S.s død). — Vidne i La Roche Thudesquin-sagen: Procès-verbaux 1663 28/8 og 1663 7/9, Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog; jvf. Berangers vidnesbyrd i Kbh. 1664 28/6, sst. 1663-66, Forskell. Akter og Dok. etc.; Beranger til Paulmyer, Bruxelles 1663 8/10; H. S. til Fr. III., Paris 1663 5/10, sst. 1663 aug.-nov., Kopibog. — Ansættelse som korrespondent: H. S. til Fr. III., Paris 1663 9/11 n. st., sst. 1663 marts-1664 febr., Kopibog; samme til Biermann, Paris 1663 2/11 n. st., sst. 1663 aug.-nov., Kopibog. — Løn som korrespondent: Fr. III. til kammerkoll. 1664 29/3, R. E. nr. 1162 (1000 rdl.); Fr. III. til P. Klingenberg 1666 22/12, T. K. U. A., Holland C, 1665-67, Kopibog over kgl. Ordre, R. A. (1000 rdl.). — Forbindelse med Terlon: Procès-verbal u. dat., sign. Bernot, Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog. — Med Filip af Orléans: P. til Biermann, Paris 1663 14/12, Frankrig B, 1663 nov.-1664, Relationer fra J. de Paulmyer. — Med Vincent de Paul: Memoire touchant etc. (se nedenf.), forord. — Med Duchesne: P. til Duchesne 1661 28/12, Coll. Duchesne XXX, fol. 228, B. N. — Med Madame de Choisy: P. til H. S., Paris 1664 14/11, Frankrig B, 1662 sept.-1663 juli og 1664 april-1665 okt., Gesandt-Relationer fra H. S. og Relationer til denne fra J. de Paulmyer. — Med Colbert: talrige breve fra P. til H. S. og Biermann. — Ridelæreren Johannes Pulmierus: Gl. kgl. Saml. 2651, 4to, K. B. — Robert Paulmyer: Boissais (se nedenf.) 54. — Griffenfeld og Biermann søger Paulmyers bistand: P.s mémoire til [Colbert?] [Köln 1673 aug.], Coll. Morel de Thoisy, CCCLVI, fol. 198-203, B. N.; P. til Griffenfeld, Köln 1673 6/11, Griffenfeldske Sager, R. A. — I sidstnævnte brev taler P. om sine »quatre années de voyages dans des contrées esloignées.« — Se i øvrigt: Ch. des Brosses: Histoire des navigations aux terres australes I, 1756, 118-21; A. P. d'Avezac: Campagne du navire L'Espoir de Honfleur 1503-1505, Extrait des annales des voyages, juin-juillet 1869, 13 ff.; E. Boissais: Binot Paulmier dit le capitaine de Gonnevillle, commandant du navire L'Espoir 1503-1505. Ses origines — son voyage — sa descendance, Caen 1912, 34-37, 51-55,

- 59; Le Court: Études d'histoires normandes: trois chanoines de Lisieux issus d'un roi indien, Lisieux 1900 (Bulletin de la Société historique de Lisieux, no. 12), 52-61; Ch. Bréart: Le Vieux-Honfleur et ses marins, Rouen 1897 (Publications de la Société normande d'ethnographie et d'art populaire, no. 2); [J. Paulmyer:] Mémoire touchant l'établissement d'une mission chrétienne dans le troisième monde, autrement appelé La Terre Australe Méridionale, Antarctique et Inconnue . . . A Paris . . . 1663 (smukt indbundet expl. paa K. B., muligvis gave fra P. til Fr. III., jvf. P. til Biermann 1664 20/9), indledningsbrev til pave Alexander VII.
410. H. S.s »politiske testament« er den almindelige betegnelse for de to breve, som Paulmyer efter H. S.s død skrev til Fr. III., dat. Paris 1666 26/10 (5/11) og 2/11 (12/11), T. K. U. A., Frankrig B, 1665-66, Relationer fra J. de Paulmyer og J. Dirichsen, R. A., tr. Nye Dsk. Mag. IV, 1823, 279-94; Th. S. II, 453-61. Om deres tilblivelsesmaade se Paulmyer til Biermann, Paris 1666 14/9 (24/9), 28/9 (8/10) (nævnte pakke) og det første af de nævnte breve til Fr. III., jvf. Th. S. II, 445, 446-48, 453 f. — Paulmyers »Mémoires de diverses choses . . . recuillis de ce, qu'on en a entendu dire a feu Monsieur Hannibal de Sehestett, grand tresorier et principal Ministre de sa Majesté Danoise . . .« findes i Mélanges de Colbert, t. XI, B.N. og er trykt efter en for C. F. Allen taget (ikke helt fejlfri) afskrift Th. S. II, 472-509. Uddrag i dansk oversættelse Becker II, 433-40. Forfatteren giver ikke sit navn, men manuskriptets haandskrift er uden al tvivl Paulmyers.

VII. HANNIBAL SEHESTED OG ULFELDTPARRET.

FORHOLDENE I DANMARK. SEHESTEDS MISMOD. RANTZAUS DØD.

BESØG I LONDON 1663

411. Leonora Christinas fængsling i Dover og jagten paa Corf. Ulfeldt: Birket Smith II, 163 ff., 136 ff. — H. S.s forhandling og skridt i anledning af Ulfeldt-sagen: H. S. til Fr. III., Paris 1663 20/8, 24/8 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog, R. A.; samme til samme, Paris 1663 31/8, 14/9, 21/9, 28/9, 5/10, 12/10, 26/10, 9/11, 16/11, sst. 1663 aug.-nov., Kopibog; samme til Lente, Paris 1663 31/8, 7/9, 21/9, 28/9 (cit.); til Gabel, Paris 1663 31/8, 14/9, 5/10 n. st., sst.; Ludvig XIV. til Fr. III. 1663 28/9, T. K. U. A., Frankrig A I, Breve . . . fra Medlemmer af det franske Kongehus 1615-1730, R. A. Jvf. Skandinav. Litteraturselskabs Skrifter 1806 II, 188 ff.; 1808, 157 ff.; Birket Smith II, 166 ff., XXXVI-VII; Paulmyer til Biermann, Paris 1663 14/12-1664 5/9, Frankrig B, 1663 nov.-1664, Relationer med Bilag fra J. de Paulmyer, R. A. — Corf. Ulfeldts forsvarsskrift og den engelske gentleman's modskrift: Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A.; jvf. Skandinav. Litteraturselskabs Skrifter 1806 II, 198 ff.; Birket Smith II, 167 f.; XXXVII (n. 152); H. S. til Fr. III. 1663 9/11 n. st., T. K. U. A., Frankrig, C, 1663 Marts-1664 Febr. Kopibog; R. A.; Paulmyer til Biermann 1663 14/12 n. st., sst. Frankrig, B, 1663 Nov.-1664 Rel. m. Bil. fra . . . J. de Paulmyer, R. A.
412. H. S.s udtalelser til Leijonskiöld: Leijonskiöld til Karl XI., Paris 1663 14/9 n. st., med vedlagt »Transsumpt uthur Diario«, Gallica, S. R. A. — H. S. lod senere Gabel vide, at flere ved det franske hof fandt grundlaget for dommen over Ulfeldt spinkelt. H. S. til Ga-

- bel, Paris 1663 5/10, Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A. — Lilliecrona søgte aarsagen til, at H. S. forlængede sit ophold i Paris, i hans ønske om »saaledes for en tid at kunne fjerne sig fra begivenhederne ved hoffet, der ikke er ham behagelige«. Lilliecrona til Karl XI. 1663 27/8, Becker II, 16 f. — H. S. om sit forhold til Ulfeldt og Leonora Christina: H. S. til Gabel, Paris 1663 14/9, 21/9 n. st.; til Rantzau, Paris 1663 7/9, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A. — At Corf. Ulfeldt trods sit nag til svogeren regnede med bistand fra dennes side fremgaar af, at han efter dr. Otto Sperlings raad tilskrev H. S. et brev med bøn om hjælp til Leonora Christinas befrielse. C. Ulfeldt til Otto Sperling u. dat. og stedsbetegnelse (italiensk), Ulfeldtske Sager, fasc. 19 a, R. A. Jvf. Sperling 230 og nedenfor s. 427, noten.
- 412-13. Fr. III. til H. S. 1663 8/8, 15/9; til Karl II. 1663 12/9, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., R. A.
413. Militærbyrderne og hartkornsskatterne: Becker I, 291 f., 295 f.; II, 6 f., 290 f.; Christiansen I, 64, 292 ff.; Rockstroh I, 425 f. og dette værks 2. bind. — Den københavnske gadereguleringsplan: Becker II, 1 f., 3 ff. — Stemmningen paa herredagen 1663 juni: Lilliecrona til Karl XI. 1663 18/6, 2/7, Becker II, 6 f. — Adelsens og gejstlighedens erklæringer: samme til samme 1663 24/8, sst. 15.
- 413-14. Rantzau i Schwabach og Dresden: Dsk. Mag. 1. rk. V, 139; Rantzau til Lionne, Breitenburg 1662 13/12 (23/12), A. aff. étr., Dan., Suppl. I, fol. 128. — Syg paa Breitenburg: Dsk. Mag. 1. c. 140 f.; jvf. Hofman: Danske Adelsmænd II, 1778, 304. — Til Kbh.: Becker II, 8; Eberstein 384 f. — Højesteretsdommen over Ulfeldt: Thriges Hist. Aarbog 1879, 118 ff.; jvf. Urk. und Actenstücke IX, 724 f. — Forhørene over Leonora Christina: Birket Smith II, 186 ff., 194 ff., 198 ff., 202 f.
414. H. S.s breve til Rantzau: Paris 1663 7/9, 14/9, 28/9, 5/10, 12/10, 20/10, 2/11, 9/11, 16/11, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, R. A.; samme til samme, Paris 1663 22/6, 21/9 (orig.), Breitenburg 88. — Reetz: H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, hvor der er indført flere ganske kortfattede breve fra H. S. til R. og et enkelt, af 1663 13/10, fra Reetz til H. S. hvori kansleren beder undskyldt, at han saa sjældent besvarer rigsskatmesterens breve; han har saa mange forretninger og saa lidt af betydning at skrive om. — H. S. og Schack: se bl. a. H. S. til Schack, Paris 1662 20/10, 24/10 n. st., Privatarkiver, Hans Schack, R. A., 1663 7/9, 14/9, 21/9, 5/10, 12/10, 26/10, 9/11, 16/11, n. st., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog. R. A. — Rangforordningen: ovenf. s. 388. — Indtægtsfordelingen af 1663 april: ovenf. s. 323. — C. Adelsers ansættelse: 388 f. — Skæppeskattetilægget 1662 21/10: Gabel til H. S. 1662 21/10, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog; jvf. Christiansen I, 295.
415. H. S. til Gabel, Paris 1663 14/9 n. st.: H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog. — Biermann til H. S. 1663 14/10, jvf. samme til samme 1663 1/9, 14/9: sst., 3/10: sst. 1662-66, Indkomne Breve. — Gabels optagethed og ønske om H. S.s hjemkomst for skatkammerets skyld: Biermann til H. S. 1663 20/10, sst. 1663 aug.-nov., Kopibog; jvf. Lilliecrona til Karl XI. 1664 1/12, Becker II, 23. — Om ambassadens pengeforhold se bl. a. H. S. til Gabel, Paris 1663 12/10, 16/11; til Biermann 1663 12/10, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog.
- 415-16. Konseilmødet og Gabels middag

- 1663 1/9: Biermann til H. S. 1663 1/9 (11/9), sst. — Ahlefeldt om nordisk samarbejde: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1663 3/9, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S.R.A.
416. Modsætningen Ahlefeldt-Rantzau: samme til samme 1663 17/9, sst. — Ahlefeldts arbejde for en finansreform: H. S. til Ahlefeldt, Paris 1663 19/10 n. st., H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog. — Om det nære forhold mellem Rantzau og Gabel vidner grevens testamente, dat. Kbh. 1663 7/11, hvori han titulerede Gabel »meinen hochgeehrten wehrten Freund und Hr. Sohn, als von dem ich in Sonderheit grosse Freundschaft und vielfältige angenehme Dienst und Courtoisie genossen«, og testamenterede ham et stort guldbæger »als ein Gedachtnüsse von seinem getreuen Freund und Vater selig«. Dsk. Mag. 1. rk. V, 186. — Ahlefeldt slaas til ridder: Biermann til H. S. 1663 14/10, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog; Ny kgl. Saml. 654, fol., K. B., jvf. Becker II, 21, n. 1, hvor der fejlagtigt staar »Statholderen i Kjøbenhavn« i st. f. generalerne Eberstein og Claus Ahlefeldt (der dog ikke personligt var til stede ved ridderslagningen). — Ahlefeldt og H. S.: Ahlefeldt til H. S., Kbh. 1663 3/10, 13/10, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 aug.-nov., Kopibog, 1663 31/12, sst. 1662-66, Indkomne Breve; H. S. til Ahlefeldt, Paris 1663 31/8, 7/9, 14/9, 21/9, 28/9, 19/10, 26/10, 2/11, 9/11, 16/11 n. st., sst. 1663 aug.-nov., Kopibog; Christoffer Parsberg til H. S. 1663 3/11, sst., 1662-66, Indkomne Breve; H. S. til Biermann, Paris 1663 28/9 n. st., sst. 1663 aug.-nov., Kopibog.
- 416-17. Ønsker om H. S.s hjemkomst: Biermann til H. S. 1663 3/10, sst. 1662-66, Indkomne Breve; H. S. til Lente 1663 28/9 n. st.; til Biermann 1663 26/10 n. st.; Christoffer Parsberg til H. S. 1663 20/10, sst. 1663 aug.-nov., Kopibog.
417. Biermann til H. S. 1663 20/10: sst. 1663 aug.-nov., Kopibog. Hans Svane til H. S., Kbh. 1663 27/10 (egenh. orig.): sst. 1662-66, Indkomne Breve.
- 417-18. Peter Bülche til H. S., Kbh. 1663 1/11, 10/11 (egenh. orig.): sst. Jvf. Fabricius: Kongeloven 202, n. 1. Rantzaus død: Dsk. Mag. 1. rk. V, 144.
418. H. S.s samtale med Leijonskiöld: Leijonskiöld til Karl XI., Paris 1663 6/11 (16/11), Gallica, S. R. A.
- 418-19. H. S. til Fr. III., Paris 1663 16/11 n. st.: H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog.
419. Biermann om grevetitelen: Biermann til H. S. 1663 20/10, sst. 1663 aug.-nov., Kopibog. — H. S. til Rantzau, Paris 1663 16/11 n. st.: sst. Jvf. tilsvarende udtalelser i breve af s. d. til Fred. Ahlefeldt, Gabel og Lente, sst.
- 419.-20. H. S. og den franske grevetitel: Lionne til Terlon 1664 8/5, A. aff. étr., Dan. XI, fol. 141; Terlon til Ludvig XIV., Stockholm 1664 20/12 n. st.; til Lionne, sst. 1665 3/1 n. st., sst. Suède, XXVII, fol. 197, 231; Lionne til Terlon 1665 30/1, sst. fol. 259; H. S. til Lionne, Kbh. 1665 16/3, sst. Dan. XII, fol. 301. — I brev fra Ludvig XIV. til Fr. III. 1664 5/9 n. st. omtales H. S. som »le comte Shestedt«. Sst. fol. 218 (koncept).
420. Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1663 17/11: De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.
- 420-22. Om H. S.s forhandlinger i England og Holland 1663-64 se: H. S. og Sir G. Downing 110 ff. samt dette værks 2. bind. — Den svensk-franske handels-traktat 1662 20/12 (30/12): Fahlborg 430-32. — Carlises sendelse til Rusland: I. Lubimenko: Les relations commerciales et politiques de l'Angleterre avec la Russie avant Pierre le Grand, 1933, 239-42; H. S. og Sir G. Downing 119, n. 47.
- 422-23. Karl II.s gunstbevisninger mod H. S., hans hustru og datter: Adam Mä-

gerle til Karl XI., London 1663 20/11, 27/11, 4/12, 11/12, 24/12, Anglica, S. R. A.; Comminge til Ludvig XIV. London 1663 3/12, 31/12, A. des aff. étr., C. P. Angleterre LXXX, f. 139, 158; jvf. Talbot til Arlington, Kbh. 1665 15/8, Becker II, 377. — Om Karl II.s finanser kan bl. a. henvises til W. A. Shaw: *The beginnings of the National Debt*, 1902 (Owens College Hist. Essays). — H. S.s bestræbelser for at faa sin datter gift i England: Adam Mægerle til Karl XI., London 1663 24/12, Anglica, S. R. A.; Chr. v. Brandt til kurf. Fr. Wilh., London 1664 14/1, Rep. XI 72-75, Engl. Conv. 6. 1654-64, Staatsarchiv Berlin. I følge v. Brandt havde H. S. »alhier am Hoffe undt unter den Lords« kundgjort, at han vilde give datteren en medgift paa 20.000 £ »de præsentie« og 40.000 £ »unter bürgerlicher caution nach seinem tode«. Det samme rygtedes senere i Haag. H. Appelboom til Karl XI., Haag 1664 1/6 n. st., Hollandica, S. R. A.

423. Karl II.s anbefalingsbrev (rekreditiv) for H. S.: Karl II. til Fr. III., 1663 22/12 (lat., egh. sign.), T. K. U. A., Engl. A I, Breve fra Medlemmer af d. eng. Kongehus . . . 1613-85, R. A., udat. konc., S. P. 75/17, jvf. S. P. 104/172, fol. 92, hvor brevet er indført mellem breve af 1663 11/12 og 21/12; samme til samme 1663 21/12 (fransk, egh.), T. K. U. A., Engl. A I, Breve fra Medl. af d. eng. Kongehus . . . , udat. konc., S. P. 75/17, jvf. S. P. 104/172, fol. 98, hvor brevet er indført mellem 22/12 og 31/12 1663; H. S. til Lord Arlington 1663 6/12, egenh. orig. (fransk), S. P. 75/17, fol. 145; Arlington til H. S. u. dat., engelsk konc., S. P. 75/17, fol. 157; »Minutes pour les deux lettres de Sa Maté de la Grande Bretagne en response de celles du Roy mon maistre dont je seray le porteur moy mesme«, egenh. koncepter af H. S., endoss. »Minutes des deux lettres que le Sr Han. de Sehested souhaite en response des siennes etc.«, sst. fol. 502.

VIII. HJEMKOMSTEN 1664. DET YDREPOLITISKE PROBLEM.
OTTO SPERLING OG GUNDE ROSENKRANTZ. SEHESTEDS PEKUNIÆRE
MELLEMVÆRENDE MED KRONEN. GABEL STATHOLDER.
MAGTKAMPEN TILSPIDSES

424. Comminge til Lionne, London 1664 7/1 n. st.: A. aff. étr., Angleterre LXXX, fol. 16. Christiane i London og Haag: Christiane til P. Charisius, London 1664 15/4, T. K. U. A., Nederl. C, P. Charisius' Gesandtskabs-Arkiv, 1652-66, Indkomne Breve, R. A.; 1664 28/4, sst. Nederl. B, 1664, Gesandt-Relationer fra P. Charisius, R. A.; Amsterdam 1664 30/12 n. st., sst. Nederl. C, 1652-66, Indkomne Breve, R. A.; H. S. til Charisius, Kbh. 1664 24/5, 8 6, 27/8, 23/9, 27/9, 31/9 og u. dat., sst.; samme til samme, Kbh. 1664 29/11, Ulfeldtske Sager, fasc. 47, R. A. — H. S. fra Amsterdam: H. S. til Fr. III., Amst. 1664 26/2 n. st.,

T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1663 marts-1664 febr., Kopibog, R. A.; Downing til Arlington, Haag 1664 18/12, S. P. 84/169, fol. 127, P. R. O. — I Hamburg: Bidal til Lionne, Hamb. 1664 15/3 n. st., A. aff. étr., Hambourg III, fol. 139.

424-25. H. S.s optagethed i skatkammeret: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1664 28/3, De la Gardieska saml., Skrivelser til M. G. de la Gardie, S. R. A.; jvf. samme til samme 1664 11/4, sst. — Krongodsudlægget 1664-65: Christiansen I, 450-54; samme: Formuesforhold, 87-90 og dette værks 2. bind.
425-26. De ydrepolitiske forhandlinger be-

- handles her kun i summarisk skitsering. En udførlig aktunderbygget skildring vil blive givet i 2. bind. Foreløbig henvises til Laursen VI, 1-128; Fahlborg 518 ff.; Feiling 83-195; Schoolcraft passim; Becker II, 22 ff., 291 ff., 341 ff.
426. H. S. om Fr. Ahlefeldt: Th. S. II, 478. — Fr. Ahlefeldt statholder i Hertugdømmerne m. m.: L. Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie VI, 1897, 15.
427. Kritik af H. S.s ambassade; rygter om kongens misfornøjelse: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1663 28/3, 11/4, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.; jvf. Lilliecrona til Karl XI. 1664 29/4, Becker II, 25 f. — Hollandsk harme mod H. S.: H. Appelboom til Karl XI., Haag 1664 1/6, Hollandica, S. R. A.; Lilliecrona til Karl XI. 1664 29/4, 9/5, 19/5, 19/9, Becker II, 25 f., 28, 30, 43; samme til M. G. de la Gardie 1664 11/4, De la Gardieska saml., Skrivelser til M. G. de la Gardie, S. R. A.; Le Maire til Gen.st. 1664 20/5 n. st., Becker II, 293; samme til samme 1664 29/3 n. st. (kopi), T. K. U. A., Nederl. B, 1664, Gesandt-Relationer fra P. Charisius, R. A.; Wicquefort til Fr. III., Haag 1664 26/4, sst., 1664, Relationer fra A. de Wicquefort. — Optrinnet mellem H. S. og Gabel: Peter Chambers til M. G. de la Gardie, Kbh. 1664 18/4 (P. S.), De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A. — Sperlings fængsling, forhør og dom: Sperling 197-251; Becker II, 25, 27-30, 32-40, 42; Birket Smith II, 218-23, LI-LIII, n. 36-51. — Sperling fik bl. a. 1664 5/5 forelagt det spørgsmaal, om han ikke havde modtaget breve fra Ulfeldt til H. S. Svar: »Jo, ét«. Om han havde sendt det til Danmark? Svar: »Nej«. Sp. havde erfaret, at H. S. allerede var afrejst fra Frankrig til Amsterdam og snart vilde komme til Hamburg. Da han af A. B. Berns' arvinger hørte, at H. S. rejste fra Amsterdam til Ribe, brændte han brevet. 6/6 forelagde Erik Krag Sp. breve fra Ulfeldt, hvoraf det fremgik, at denne efter Sperlings raad havde skrevet til H. S. for at »rekommandere« ham sin sag. Sperling 227, 230. Jvf. ovenf. s. 412, note. — Om forholdet mellem Danmark og Sverige henvises til 2. bind.
- 427-28. Gunde Rosenkrantz-affæren: Bruun: G. Rosenkrantz 162-237 (H. S.s kølige holdning over for G. R. s. 182 f.); A. D. Jørgensen I, 151 f., 465; Becker II, 35, 40-43. — Nedsættelsen af raadernes gage: A. D. Jørgensen I, 154, 466.
428. Forhandlingerne med Courtin vil paa grundlag af dansk og fransk aktmateriale blive skildret i 2. bind. — Udsættelse af Terlons rejse og H. S.s utaalmodighed derover: Lilliecrona til Karl XI. 1664 25/4, 29/4, 9/5, 12/5, 3/7, 14/7, Becker II, 25, 26, 28, 29, 33, 35; H. S. til Lionne, Kbh. 1664 [maj], A. aff. étr., Dan. XII, fol. 124 f.; til Colbert, Kbh. 1664 8/6, Mélanges de Colbert CXXI, fol. 288 f., B. N. Sml. det tidligere nævnte optrin mellem H. S. og Courtin: ovenf. s. 350 f. — Udsættelsen af de engelske gesandters komme: H. S. til Arlington, Kbh. 1664 1/4; til Karl II., Kbh. 1664 11/5, S. P. 75/17, fol. 169, 177, P. R. O.; til Downing, Kbh. 1664 20/7 (kopi), T. K. U. A., England A II, 1660-71 (72), Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til England, R. A.; Lilliecrona til Karl XI. 1664 7/7, 11/7, Becker II, 33 f.; H. S. og Sir G. Downing 115 f. — Rygter om H. S.s rejse til Norge med prinsen: Lilliecrona til Karl XI. 1664 16/6, jvf. 14/7, 4/8, Becker II, 32, 34, 40.
429. Hans udtalelser om at slaa sig ned i Vesteuropa: Courtin til Lionne, Kbh. 1664 14/6 n. st., A. aff. étr., Dan. XII, fol. 152. — Paatænkt rejse til Holland, England og Frankrig og til Rendsborg: Paulmyer til H. S., Paris 1664 7/8 n. st., T. K. U. A., Frankrig B, 1662 sept.-1663 juli og 1664 april-1665 okt., Gesandt-Relationer fra H. S. og Relationer til

- denne fra J. de Paulmyer, R. A. ; H. S. til Terlon, Kbh. 1664 13/9 (23/9), A. aff. étr., Dan. XII, fol. 230 ; Terlon til Ludvig XIV., »à Affeld« 1664 9/10, Hamburg 1664 13/10, Heiligenhafen 1664 26/10 n. st., sst. Suède XXVII, fol. 144 f., 153, 170 f.
- 429-30. H. S.s opgørelse med kronen : Ordre til rentemestrene 1664 19/4 (orig., paraf. af Gabel), R. K. B. 1660-79, Afregninger II, 91 c (H. 119 c), R. A., jvf. R. E. nr. 1206 ; til Henrik Gyldenstjerne og Christian Urne 1664 21/4, jvf. ordre til H. S. 1664 21/4, R. E. nr. 1228, 1227 ; ordre til kammerkoll. 1664 4/8 (orig., paraf. af Gabel), Afregninger II, 91 c (H. 119 c), jvf. R. E. nr. 1480 ; »Endelig Afreigning« med H. S., »sluttet til primo Maji Ano 1664 . . . actum Schattkammeret d. 5. Augusti 1664«, Afregninger II, 91 c (H. 119 c) ; Jens Sørensens ekstrakt over St. Knuds klostres ladegaards til- og underliggende 1664 24/5, sst. ; Akershus-kommissariatets »Be-reigning« over H. S.s fordring 1664 8/5, sst. ; kammerer H. v. Stöckens »Extract« over ambassadens deputerede midler og udgift 1664 1/8, sst. ; Sten Hohendorff, Mogens Friis og Henrik Müller til Fr. III. 1664 15/8 (orig.), med Fr. III.s approbation 1664 16/8, sst. ; erklæring af de samme 1664 17/8 (kopi), sst. ; R. K. B., Skøde-Extraktprotokol 1661-70 (udarb. af Jens Sørensen), pp. 143, 297 ; R. D. P. II, fol. 56 f. (1664 15/8) ; kgl. obligation til H. S. 1664 16/8 ; ordre til kammerkoll. 1664 17/8, R. E. nr. 1517, 1518 ; F. J. West : Kronens Skøder II, 1908, 181-93. — Sir William Davidson kom i april 1664 til Kbh. og havde flere fortrolige samtaler med H. S. og Gabel. Maaske havde han, som der gik rygter om, i kommission at opkøbe tjære, master og andre skibsfornødenheder for den engelske kronens regning. Lilliecrona til Karl XI. 1664 21/4, 25/4, 12/5 ; Le Maire til Gen.st. 1664 20/5, Becker II, 24, 25, 29, 293 ; Charisius til Biermann, Haag 1664 6/5 (16/5) ; til Fr. III., Haag 1664 6/5 (16/5), T. K. U. A., Nederl. B, 1664, Gesandt-Relationer fra P. Charisius, R. A. ; ordre til Charisius 1664 8/5, R. E. nr. 1245 (om betaling til Davidsson for leverede varer) ; Aitzema V, 220 ; jvf. Arlington til H. S. 1663 [dec.] (konc.), S. P. 75/17, fol. 157, P. R. O. — I følge en udat. »Memorial« (R. K. B. (1660-79) V, Diverse Breve og Dok. vedr. partikulære Personer 1669-79, litra D. R. A.) udstedte Gabriel Marselis 1664 en obligation til H. S. paa 16.000 rdl., det beløb, hvormed det ham paa H. S.s vegne udlagte jordegods i værdi oversteg hans fordring paa rigsskatmesteren. Denne obligation transporterede H. S. 1665 til Davidsson som afdrag paa dennes fordring til ham paa c. 18.500 rdl. for ydede forstrækninger »och videre forschud Davidsson endnu paa Hans Excel.s Vegne till Zomers udj Antwerpen (for meubler at Indløse som stod i pant) schulle gjøre«. For resten, 2372 rdl., udstedte H. S. en obligation til Davidsson at forrente fra 1665 21/12.
430. Birkeret til Iversnæs og Tybrind : se ovenf. s. 380-81, note.
431. C. Christiansen om H. S.s rigdom : Formuesforhold 100 f. — Gaarden i Købmagergade : O. Nielsen IV, 1885, 429 ; jvf. nedenf. s. 432. — Laanet af Terlon : S. Gambrotius Hirschenstierna til M. G. de la Gardie, Paris 1664 5/4 n. st. (efter Terlons egen meddelelse), De la Gardieska saml., Skrivelser til M. G. de la Gardie, S. R. A. — 1668 20/2 udstedte Frk. Christiane et pantebrev til Terlon, hvorved hun for laan, ydet hendes afdøde mand, i alt med renter 30.000 rdl., pantsatte Iversnæs hovedgaard med bøndergods og Husby og Balslev kirker, Tybrind hovedgaard med bøndergods og Ørslev og Føns kirker, i alt 1451 tdr. htk. Fynbo Landstings Skøde- og Panteprot. IV, p. 24-30, Landsark. Odense. — Kammerkoll.s relation til kongen om Frk. Christianes

- fordring 1667 28/7; R. K. B. 1660-79, Afregninger II, 91 d (H. 119 d). Jvf. ordre til kammerkoll. 1664 19/10, R. E. nr. 1604; H. Müller til Dan. Knoff 1665 31/1; til Joh. Garmann 1665 31/1, R. K. B. 1660-79, Skatammerets Sekretariats Kopibog 1665 jan.-1666 aug., R. A. — Transporterne til Anders Madsen og Niels Toller: H. S. til H. Müller 1665 21/3, 20/6; H. Müller til Dan. Knoff 1665 21/3, 20/6, sst. Kopibog over Skatammerets Assignmenter og Ordre 1665-67, fol. 15 f., 23 f.; kammerkoll.s relation 1667 28/7 (se ovenf.). — I følge en af H. S. underskrevet, 1665 14/9 dateret »Afregning, beregnet til den 1. Maj Anno 1665«, med paategninger: »Den Afregning komb ikke videre«, tilkom der ham 1665 1/5 et halvt aars gage og 1. termin af hans fordring, i alt 9200 rdl., men herfra gik kongens fordring paa 1375 rdl. i anledning af betalingen til Chr. Skeel Jørgensen (se nedenf.), 200 rdl., som H. S. 1664 24/12 havde faaet paa rentekammeret, og 755 rdl., som han 1665 12/9 havde oppebaaret sst. til betaling af Gabr. Marselis. R. K. B. 1660-79, Afregninger II, 92 W. 15), R. A. — H. S.s laan til rejsen 1665: Courtin til Lionne, Kbh. 1665 24/10 n. st., A. aff. étr., Dan. XII, fol. 379; Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 30/10, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A. — I følge Lilliecrona til samme 1665 9/11 (sst.) skulde der gennem en af Courtin udstedt vewel være krediteret H. S. 18.000 rdl. i Hamburg og gennem Saltkompagniets direktører 30.000 rdl. i Holland. Det er aabenbart fejlagtigt. Gabels forskud: Kammerkoll.s relation 1667 28/7 (se ovenf.).
- 431-32. H. S.s pekuniære forhold paa den sidste sendefærd 1665-66: Fr. III. til H. S. 1665 6/11, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1665 nov.-1666 aug., Kopibog, R. A.; ordre til Dan. Knoff. 1666 3/2; til kammerkoll. 1666 21/8 (H. S.s besolding skulde betales kvartalsvis af de norske toldindtægter), 1667 20/4 (om betaling til H. Bonneau for udlæg), R. E. nr. 2368, 2709, 3106; Fr. III. til P. Klingenberg 1666 21/8, T. K. U. A., Nederl. C, 1665-67, Kopibog over kgl. Ordre, R. A.; H. S. til Biermann, Paris 1666 1/7, 8/7, 13/8, 24/8, 3/9 n. st., T. K. U. A. Frankrig B, 1666 juni-sept., Gesandt-Relationer fra H. S., R. A.; til samme 1666 20/8 n. st., sst. Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1665 nov.-1666 aug., Kopibog; Petkum til Fr. III., Paris 1666 24/9, 1/10 n. st., sst. S. de Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1666 juli-1667 april, Kopibog; jvf. Dsk. Mag. 3. rk. I, 321 f.; Paulmyer til Biermann, Paris 1666 1/10, 8/10 n. st., sst. Frankrig B, 1665-66, Relationer fra J. de Paulmyer etc.; Giøe til Fr. III., Paris 1666 1/10 n. st., sst. 1666, Gesandt-Relationer fra M. Giøe; Terlon til Lionne, Kbh. 1666 12/10 n. st., A. aff. étr., Dan. XIII, fol. 262; Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1667 8/8, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A. (Terlons fordring paa H. S.); jvf. Becker II, 199; kammerkoll.s relation 1667 28/7 (se ovenf.) (de 200 rdl. i Pinneberg).
432. Frk. Christianes bønsskrift og kammerkollegiets opgørelse: Kammerkoll.s relation 1667 28/7 (se ovenf.). — Tilbagebetalingen af laanet til Chr. Skeel Jørgensen 1657: Afregningen af 1665 14/9 (se ovenf.). — Ved aab. brev 1666 20/10 fik Frk. Christiane efter sin begæring »dilation« indtil paaske 1667 over for sin afdøde mands kreditorer for at afvente ankomsten af hans papirer gælden angaaende. Sj. R. XXVI, fol. 253 f. (nr. 173). I sommeren 1667 bad hun om, at kreditorerne maatte faa udlæg i hendes jordegods uden rettergang og proces, hvad kongen tilstod, saafremt der ikke fra deres side rejstes begrundede krav om betaling i penge. Ordre til Jørgen Reetz og Henrik Müller 1667

20/6, Sj. T. XXXVIII, fol. 151 f. (nr. 377). De to nævnte — af hvilke H. Müller 10/7 erstattedes med Christoffer Parsberg — fik befaling til som kommissærer at deltage i forhandlinger med H. S.s kreditorer. 1667 10/3 udlagdes til forskellige af disse Vejlegaard hovedgaard med tilliggende og en del bøndergods, i alt 328 tdr. htk., for 13.160 rdl., hvortil Frk. Christiane føjede 59 rdl. kontant. Blandt de kreditorer, som fik udlæg, var borgmester i Kbh. Peder Pedersen paa lagmand i Bergen Hans Hansens vegne (3720 rdl.), Cort Heinrich Mercher paa egne og kongens hofslagters vegne (1218 rdl.), landkommissær Johan Garmann (870 rdl.), David Melwing i Helsingør (1100 rdl.) og Hans Lambert i Hamburg (1090 rdl.). Fynbo Landstings Skøde- og Panteprotokol IV, p. 3. 1668 4/3 fik Jørgen Reetz og Erik Krag, til hvem 18/3 føjedes Hans v. Ahlefeldt, og Christoffer Sehested, ordre til at være kommissærer ved skiftet efter H. S. Det kom ved skifteforretningen til heftig strid mellem dem og Frk. Christiane, idet hun tilbageholdt deres erklæringer i sagen og ikke vilde kvittere for dem. Ordre til Jørgen Reetz og Henrik Müller 1667 26/6; til Christoffer Parsberg 1667 10/7; til Erik Krag og Jørgen Reetz 1668 4/3; til Hans v. Ahlefeldt og Christoffer Sehested 1668 18/3; til Frk. Christiane 1669 17/6 (med indlagt udatt. brev fra Parsberg og Reetz), Sj. T. XXXVIII, fol. 151 f., 174 f., 365, 385 f., 703 f. (nr. 377, 433, 167, 222-23, 398). Ogsaa med sin svigersøn W. F. v. Wedell kom hun i trætte. Ordre til Hans Oldeland og Hans Lassen 1669 14/6, sst. fol. 701 (nr. 388). — H. S.s gæld til forskellige for leverancer til gaarden i Købmagergade og til Mathias Klein, Cort Heinrich Mercher og Hans Knudsen: Aab. breve 1667 2/4, 2/5, Sj. R. XXVI, fol. 324 f., 341 f. (nr. 113-14, 155); ordre til byfoged Jens Mouritsen 1667 2/4, Kbh.s Dipl. VI, 421.

Det kom senere til proces mellem Frk. Christiane paa den ene og Hans Knudsen og andre kreditorer paa den anden side. Ordre til Hans Knudsen i Ringsted 1669 23/4, Sj. T. XXXVIII, fol. 673 (nr. 258).

432-33. Ordningen med W. F. v. Wedell 1671 marts: Paategning 1671 27/3, underskrevet af W. F. v. Wedell, paa H. S.s originale bestallingsbrev 1660 1/10 og paa pensionsbrevet af 1660 21/8 (orig.); »Beregning och forklaring ofwer Wilhelm Friedrich v. Wedells prætension paa Sl. H. Haniball Sehesteds og sin egen wegne fra den 1 may 1664 til den 1. may 1671«; Chr. V. til skatkammeret 1671 13/3 (kopi); »Belangende Sl. Hr. Hannibal Sehesteds arfwingers fordring ... Extraherit ved Claus Jørgensen«; Chr. V.s aabne brev 1670 23/4 (orig.) om W. F. v. Wedells pension med Wedells paategning 1671 23/3, R. K. B. 1660-79, Afregninger II, 92 (W. 15), R. A.; F. J. West: Kronens Skøder II, 1908, 338 f.

433-34. Gabels opgørelse med kronen: Ordre til kammerkoll. 1664 7/6 (paraf. af Mogens Friis), R. E. nr. 1295; ordre til kammerkoll. 1664 28/6 (om at forhandle med Gabel om at overtage Hevringholm eller Rantzausholm i afkortning af hans fordring) (paraf. af H. S.), sst. nr. 1342; skøde paa Rantzausholm 1664 22/7 (paraf. af H. S.), sst. nr. 1412; jvf. F. J. West: Kronens Skøder II, 184; Christiansen I, 24. — I skrivelse fra Christoffer Gabel til Fr. III. 1665 20/11 (faa dage efter H. S.s sidste afrejse fra Kbh.) erklærede han sig, da kongen »haffuer behaug til mit goeds udj Fyen«, rede til at afstaa det i haab om, at »ald goed equivalent worder forundet och meddeelt, saa at jeg kunde bliffue forvden schade«. R. K. B. 1660-79, Afregninger II, 23-26, Adelsmænd, Christoffer Gabel, R. A. 1667 mageskiftede Gabel Rantzausholm til kronen mod Segeberg kalkværk og godset Gischenhagen

- i hertugdømmet Holsten. Kronens Skøder II, 540.
434. Gabels adling og udnævnelse til statholder i København: Bestalling 1664 1/8, R. K. B. 1660-79, Brudstykker af en Bestallingsbog m. m. 1662-64, fol. 16 ff., R. A.; jvf. Christiansen I, 24. — Da Lilliecrona 1664 15/8 (Becker II, 41) melder, at Gabel »forrige fredag, d. 12. d. m., blev . . . nobileret af Hs. M. paa slottet og derpaa beskikket til statholderembedet over Danmark«, synes bestallingen at være antedateret. Jvf. A. D. Jørgensen I, 151, 466. — De gamle raaders harme: Lilliecrona 1664 15/8, Becker II, 41. — Jacob Petersen: Ordre til P. Scavenius 1664 2/4 (paraf. af H. Müller), R. E. nr. 1224 (J. P. og proviantskriver Hans Hansen skulde for deres fordring: 17.723 rdl. have betaling af de først indkommende norske restance- og konfiskationspenge); til Johan Eschmidt 1664 24/5, sst. nr. 1286 (skulde under trusel om »Execution« betale til J. P. de 5000 rdl., han i følge sin revers skyldte kongen); til kammerkoll. 1664 8/7 (paraf. H. Müller), sst. nr. 1369 (skulde til J. P. betale 1200 rdl. af toldmidlerne i Kbh.). Der gik rygter om, at J. P. skulde efterfølge Gabel som rentemester. Lilliecrona til Karl XI. 1664 15/8, Becker II, 41.
- 434-35. Biermann: Ordre til kammerkoll. 1664 6/6, R. E. nr. 1323; Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 17/7, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A. — Dan. Knoff og trælasttienden af Christiansands distrikt: Lindbæk I, 247-50, 254; Medd. fra det norske Rigsarchiv I, 346, noten; Christiansen I, 419 ff.; Sv. Steen: Kristiansands Historie 1641-1814, 1941, 124.
435. Terlons og de engelske gesandters ankomst bebudes: Lionne til H. S. 1664 16/7 n. st., T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662-66, Indkomne Breve, R. A.; Paulmyer til Biermann, Paris 1664 10/7 n. st., sst. Frankrig B, 1663 nov.-1664, Relationer fra J. de Paulmyer; jvf. samme til samme 1664 18/7, 25/7 n. st., sst.; Petkum til Fr. III., London 1664 29/7, T. K. U. A., England C, S. de Petkums Gesandtskabs-Arkiv, 1660-64 aug., Kopibog, R. A.; Sir William Morice til H. S., London 1664 23/8, Lister III, 367, n. 2; Lilliecrona til Karl XI. 1664 29/8, Becker II, 43.
- 435-36. Talbot og Carlisle i Kbh.: Talbot til Arlington, Kbh. 1664 20/9, 1/10, 8/10, 20/10, 29/10, 1/11, 12/11, 3/12, 16/12, S. P. 75/17, fol. 206-18, P. R. O., delvis gengivet i dansk overs. Becker II, 341-50; samme til Clarendon, Kbh. 1664 [1/10], 5/11, Clarendon MSS. LXXXII, fol. 130 f., 191 ff., B. L.; samme til Morice, Kbh. 1664 12/11, 19/11, 26/11, 3/12, Rawlinson MS. A 252, pp. 39-42, 43 f., 45 f., 47 ff., 50 ff.; B. L.; H. S. til Morice 1664 30/11, S. P. 104/173; Carlisle til Arlington, Kbh. 1664 1/11, S. P. 75/17, fol. 208; prins Christian til Karl II., Kbh. 1664 31/10, sst. fol. 203; H. S. til Karl II., Kbh. 1664 4/11 (14/11), 19/11 (29/11), sst. fol. 211, 224; samme til Arlington, Kbh. 1664 1/11, sst. fol. 213; Fr. III. til Karl II. 1664 22/11, 14/12, sst. fol. 226, 237; Lilliecrona til Karl XI. 1664 6/10, 7/11, 24/11, 15/12, Becker II, 44-47; Le Maire til Gen. st. 1664 4/10, 25/10, 1/11, 19/11, 6/12, 16/12 n. st., Becker II, 294-301; [Guy Miège:] La Relation de trois Ambassades de Monseigneur le Comte de Carlisle . . . vers leurs Serenissimes Majestés Alexei Michailovitz . . ., Charles, Roy de Suède, & Frederic III., Roy de Dannemarc & de Norvege, commencées en l'an 1663, & finies sur la fin de l'an 1664, 1670, 356-93. — Talbot og H. S. 1658: ovenf. s. 169; Talbots samvær med prins Chr. i England: Tuxen 134, 140.
436. Terlon i Kbh.: Terlon til Ludvig XIV., »à Affeld« 1664 9/10, Hamburg 1664 13/10, »à Harzefeld« 1664 19/10, Heiligenhafen 1664 26/10, Kbh. 1664

- 11/11, 18/11, 25/11, 29/11, Stockholm 1664 20/12 n. st., A. aff. étr., Suède XXVII, fol. 144 ff., 153, 158, 170 f., 179 ff., 189 ff., 197; Dan. XI, fol. 101 ff., 105 ff., 115 f.; Courtin til Lionne, Kbh. 1664 6/12, sst. Dan. XII, fol. 256; Lilliecrona til Karl XI. 1664 7/11, 24/11, Becker II, 45 f.; samme til M. G. de la Gardie 1664 27/10, 7/11, 14/11, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.; Le Maire til Gen. st. 1664 11/11, 19/11, 6/12 n. st., Becker II, 296-99; samme til samme 1664 1/11 (kopi), S. P. 75/17, fol. 198; Talbot til Arlington 1664 22/10, sst. fol. 199. Carlisle om Terlon og H. S.: Carlisle til Arlington, Kbh. 1664 1/11, S. P. 75/17, fol. 209. — H. S.s optagethed: H. S. til M. Giøe, Kbh. 1664 23/12, T.K.U.A., Frankrig C, M. Giøes Gesandtskabs-Arkiv, 1664 maj-1665 dec., Kopibog, R. A. — Reetz' holdning: Le Maire til Gen. st. 1664 19/11 n. st., Becker II, 297. — H. S. om Gabel og Fr. III: Th. S. II, 476.
437. Jacob Petersens fordrivelse: A. D. Jørgensen I, 155-57, 466-67; Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 13/2, 9/3, Becker II, 52, 63; DBL XVIII, 1940, 219ff. — Esaias Pufendorf skrev i marts 1665 efter et besøg i Kbh. om modsætningen mellem Gabel og dronningen. »Ob es daher komme, dass etwan zwischen diesen beyden keine sonderliche Sympathie sey, oder dass diejenige, welche bey I. Mst. der Königin das Ruder führen, eben H. Gabeln nicht anstehen, kan ich so simpliziter nicht affirmiren. Wiewohl das letztere am gleublichsten scheint, in erwegung Er den grossen Cammerdiener Jacob durch allerhand intrigues, die man so nicht schreiben kan, von seinem Ministerio herunter zu werffen eine gute Zeit hero gesucht, bildet sich auch ein es geredt erhalten zu haben, wie denn jener sich auf eine Zeit vom Hofe retiriret«. E. Pufendorf til Karl XI., Stade 1665 30/3, Gallica, S. R. A. — Sandsynligvis spores Gabels mod J. P. fjendtlige indflydelse allerede ved statskollegiets afvisning 1663 28/12 af nogle af J. P. begærede privilegier for den af ham anlagte reberbane i Kbh. Lindbæk I, 145-48.
- 437-38. Würtz: Fr. III. til kammerkoll. 1664 27/10, R. E. nr. 1674; Lilliecrona 1664 24/11, 28/12, 1665 9/3, 30/3, 31/7, 14/8, 24/8, 7/9, 5/10, 20/11, 1666 29/1, 18/7, 1667 18/4, 20/6, 1668 23/1, Becker II, 46, 50, 63, 67, 82, 89, 91, 95, 98, 107, 112, 118, 147, 189, 193 f., 213; E. Pufendorf til Karl XI., Stade 1665 30/3 (ovenf.); Lindbæk I, 239-41; Talbot til Arlington, Kbh. 1665 25/2, Becker II, 353; to udkast til instrux for Würtz som generalguvernør over militis og fæstninger i Hertugdømmerne, dat. »Copenhagen den [datoplads tom] Octobris Anno 1665«, med Herman Meiers paategning om, at det er »Concepten, so nicht expediret oder vor sich gegangen«, Krigskoll., Instructioner og Ordonnancer 1660-78, R. A. Se i øvrigt K. C. Rockstroh i DBL XXVI, 1944, 363 f., som dog urigtigt først 1665 lader Würtz blive ansat i dansk tjeneste. 1665 30/10 fik Ernst Dietrich Wulff ordre til at betale Würtz 6000 rdl. af Pinnebergs intrader som et aars forfaldne besoldning. R. E. nr. 2260.
438. Christiane Sophies og hendes moders kørselsulykke paa grund af en væltet vogn, »coming out of Germany«: Talbot til Joseph Williamson, Kbh. 1664 31/12, S. P. 75/17, fol. 255, P. R. O. — Rygter om ægteskabsplaner: nedenf. s. 456. — H. S. og Terlon: Terlon til Ludvig XIV., »à Affeld« 1664 9/10, Hamburg 1664 13/10, Kbh. 1664 4/11, 18/11 n. st., A. aff. étr., Suède XXVII, fol. 144 ff., 153, 179 f., 189 ff.; samme til samme, Kbh. 1664 11/11, 25/11, 29/11, sst. Dan. XI, fol. 101 ff., 105 ff., 115 f.; samme til Colbert, Kbh. 1664 4/11, 25/11 n. st., Mélanges de Colbert CXXV, fol. 112, 683, B. N.; jvf. Lionne til Ter-

- lon 1664 9/12 n. st.; Ludvig XIV. til Terlon 1664 12/12 n. st., A. aff. étr., Dan. XI, fol. 112, 114; H. S. til Colbert, Kbh. 1664 15/11 (kopi), T. K. U. A., Frankrig A II, 1643-69, Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Frankrig, R. A.; Lilliecrona 1665 2/1, Becker II, 56 f.
- 438-39. Frederik Ahlefeldt: Terlon til Ludvig XIV., »à Affeld« 1664 9/10, »à Harzefeld« 1664 19/10, Heiligenhafen 1664 26/10 n. st., A. aff. étr. Suède XXVII, fol. 144 ff., 158, 170; Kbh. 1664 25/11 n. st., sst. Dan. XI, fol. 105 ff. (A. i konseilmødet); Talbot til Morice, Kbh. 1664 10/12, Rawlinson MS. A 252, pp. 50 ff., B. L. (sammenstød mellem A. og H. S.); Paulmyer til H. S., Paris 1665 15/2, T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1662-66, Indkomne Breve, R. A. Jvf. Talbots brev til Arlington 1666 28/1, Becker II, 103, der viser, at der paa dette tidspunkt ikke længere bestod noget venskab mellem H. S. og Ahlefeldt. — Ahlefeldt synes siden begyndelsen af 1664 mest at have opholdt sig i Hertugdømmerne, især paa Graasten. Han var i Kbh. i nov.-dec. 1664 (se ovenf.) og i april-maj 1665. I maj sendtes han — under paaskud af en baderejse til Schwalbach — til Celle for at mægle i striden mellem dronning Sophie Amalies brødre, hertugerne af Braunschweig-Lüneburg. Ahlefeldt Laurvig I, 393, 407 f., 412, 480 ff.; L. Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie VI, 1897, 16.
439. Le Maire til Gen. st. 1664 16/12 n. st., Becker II, 300. — Gabels rejse til Holsten: Lilliecrona 1664 26/12, 1665 9/3, Becker II, 49 f., 63; Christiansen I, 455; Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schlesw.-Holst. u. Lauenburg III, 1860, 16 ff.
- 439-40. Forhandlingerne med Talbot: Laursen VI, 5-14 og de dér anførte kilder; Talbots breve til Arlington, Morice og Clarendon, S. P. 75/17, P. R. O.; Rawlinson MS. A 252, B. L.; Clarendon MSS. LXXXII, B. L. Deres forhandling paa grund af Gabels fraværelse: Talbot til Arlington, Kbh. 1665 4/4, Becker II, 353; jvf. Talbot til H. S. 1665 27/2, S. P. 75/17, fol. 285; Lilliecrona 1665 13/2, Becker II, 52.
440. U. Fr. Gyldenløves reformforslag: Lindbæk I, 217-37; Christiansen I, 163 og dette værks 2. bind. — Tiltalen mod Gunde Rosenkrantz: Lindbæk I, 237; Bruun: G. Rosenkrantz 170 ff. Formodentlig skyldes det H. S.s forestillinger, at tiltalen opgaves. — Tale om H. S.s sendelse til Vesteuropa: Talbot til Arlington, Kbh. 1664 16/12, Becker II, 350; Courtin til Lionne, Kbh. 1664 26/12, 1665 3/1, 10/1 n. st., A. aff. étr., Dan. XII, fol. 267, 269 f., 271. Jvf. Lilliecrona 1665 12/1, Becker II, 51. — Det svenske svar til Terlon 1665 13/2: T. K. U. A., Frankrig A II, 1643-69, Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Frankrig, R. A. (afskrift); Courtin til Lionne, Kbh. 1665 14/3, A. aff. étr., Dan. XII, fol. 299; H. S. til Lionne, Kbh. 1665 16/3, sst. fol. 301; Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 16/2, 25/2, 2/3, 7/3, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.; samme til Karl XI. 1665 20/2, 7/3, Becker II, 59, 61 f. Sml. dette værks 2. bind. — H. S. og Courtin: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 13/2, 25/2, 2/3, De la Gardieska saml. — H. S. og Reetz: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 16/2, De la Gardieska saml.; Le Maire til Gen. st. 1665 28/2 n. st., Becker II, 302 f. — Maskeballet 1665 12/2: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 13/2, De la Gardieska saml.; til Karl XI. 1665 13/2, Becker II, 52, 58. — Engelskvenlig paavirkning af prins Christian: Le Maire til Gen. st. 1665 3/3 n. st., Becker II, 303.
- 440-41. Gabel paa Rantzausholm: Gabel til Schack, Rantzausholm 1665 24/2, 28/2, 2/3, 3/3, Privatarkiver, Hans

- Schack, R. A. — Hans ankomst til Kbh. (1665 7/3 e. m.): Paul Tscherning til Hans Schack, Kbh. 1665 7/3, sst. — Hans uro og Jac. Petersens brev: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 9/3, 12/3, De la Gardieska saml.; jvf. Becker II, 63.
441. Kontrakten med David Melwing: Fr. III.s ordre til D. M. 1664 28/12; kontrakt 1665 14/2; ordre til Ove Bielke 1665 14/2; ordre til kammerkoll. 1665 14/2 (2), 16/2, R. E. nr. 1789, 1905, 1906, 1908, 1909, 1918; Le Maire til Gen. st. 1665 14/3, Becker II, 303. At kontrakten, skønt udførelsen udsattes, opretholdtes, ses af ordre til Ove Bielke 1665 8/4, R. E. nr. 1988, jvf. 1987. Statholderens tilsyn med hærens og flaadens magasiner i Kbh.: Christiansen I, 66; Fabricius: Kollegiestyret 124. Om Melwing se bl. a. Becker II, 416 f. og ovenf. s. 369, note, 432, note. Af H. S.s brev til Joachim Gersdorff, Helsingør 1659 28/3 (Breve til J. Gersdorff, fasc. 7, R. A.) fremgaar, at han paa dette tidspunkt havde laant penge af Melwing, hvorfor han anmoder om, at denne maatte faa assignation paa de ham (H. S.) tilstaaede toldmidler i Bergen.
442. H. S.s handelskompagni: Lilliecrona til Pehr Brahe, Kbh. 1665 18/2, Skoklostersaml., S. R. A. — H. S.s forhold til det aug. 1665 oprettede saltkompagni vil blive belyst i 2. bind. — Gabel og skatkammerets myndighed: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 13/3, De la Gardieska saml., Skrivelser til M. G. de la Gardie, S. R. A. — Kollegiemoderne: R. D. P. II, fol. 71-88 (1664 28/11-1668 8/9); Christiansen I, 66 og dette værks 2. bind.
443. Gabel om de danske undersaaters hjemkaldelse og den engelsk-hollandske krig: G. til Schack, Rantzausholm 1665 24/2 (P. S.), Privatarkiver, Hans Schack, R. A. — Hans udtalelser til Lilliecrona: L. til M. G. de la Gardie 1665 16/3, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A. — Den engelske krigserklæring til Generalstaterne: Feiling 137; N. Japikse: De verwickelingen tusschen de Republik en Engeland van 1660-1665, 1900, 475. — Ordren til residenterne 1665 11/3: T. K. U. A., — 1676, 1663-66, Koncepter til Ausl. Registratur, R. A.; Jens Juel til Biermann, Stockholm 1665 25/3, T. K. U. A., Sverige B, 1663 juli-1665, Gesandt-Relationer fra J. Juel, R. A. (havde i henhold til ordren indstillet sin brevveksling med H. S. og Reetz); Biermann til M. Giøe 1665 8/4, sst. Frankrig C, M. Giøes Gesandtskabs-Arkiv, 1664 maj-1665 dec., Kopibog; Lilliecrona til M. G. de la Gardie, Kbh. 1665 13/4, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.

IX. ESAIAS PUFENDORF OM DANMARKS HOF OG REGERING.
 FORBUND MED ENGLAND ELLER NEDERLAND? TESTMANNS OPSATS OM
 RIGSSTÆNDER. PEDER SCHUMACHER. BERGENAKTIONEN
 (AUG. 1665)

- 444-48. Esaias Pufendorf til Karl XI., Stade 1665 30/3, Gallica, S. R. A. Jvf. om Pufendorfs sendelse Sv. riksregistratur 1665 6/2, S. R. A.; Lilliecrona 1665 9/3, Becker II, 63; Paul Tscherning til Hans Schack, Kbh. 1665 7/3, Privatarkiver, Hans Schack, R. A.
444. Om Morten Skinkel se H. S.s lidet flatterende karakteristik: Th. S. II, 480; jvf. DBL XXII, 1942, 113 f.
446. Forholdet mellem H. S. og U. Fr. Gyldenløve: ovenf. s. 398-99 med note og s. 440 (reformforslagene) samt dette værks 2. bind. I brev til Gyldenløve,

- dat. Kbh. 1664 10/9 (tysk, kun sign. egenh.), takkede H. S. for brev og venskabsforsikringer — bl. a. for, at G. gennem krigsraad Tscherning havde mindet om sit ønske om at eje H. S.s, hans hustru og datters portrætter. Han lovede at tage sig af G.s »desiderien«, som han havde »poussiret benebenst vnserem gemeinen undt vertrawwerthesten freunde Hr: Stathalter Gabeln«, og takkede for G.s velvilje mod landkommissær Johan Garmann, hvem han paa ny anbefalede som en altid trofast kongetjener. Statholderark., Indkomne Sager, pk. 15, N. R. A. I et brev, dat. Skatkammeret 1665 11/2 (sign. egenh.), meddelte H. S., at han havde modtaget forskellige breve fra G., det sidste dat. Trondhjem 1665 28/1, og havde foredraget kongen deres vigtigste punkter — om uordenen i rytterholdet og skydspengene til fæstningsbygningernes fortsættelse. Han vilde nu søge at fremskynde G.s nedrejse til Kbh. for at »concertere med hannem udj aldt huiss til Eders Excell. anbetroede Administrations beste Richtigkeit og Hans Kongl. Maystt. Tieneste i beste maader kunde vdkreffuis«, og lovede at støtte ogsaa G.s »particuliere affaires«. Underskrift: »Eders Excell. thropligtige thienner och bestandige wen Hanniball Sehestett«. Udskrift: »Min høyærede synderligen goede wen dette Tienstwilligen«. Sst. pk. 16. I sit sidste kendte brev til den norske statholder, dat. Kbh. 1665 26/8 (sign. egenh.) anbefalede H. S. dronningens lakaj Matthias Vree (?) til en overtoldbetjentstilling i Norge. Underskrift: »H. Stadtholders throo och thienstwilligste wen Hanniball Sehestett«. Udskrift som ovenf. Sst. pk. 17. — Om skatkammerets forhold til Claus Ahlefeldt og Erik Banner se bl. a. Christiansen I, 170 ff. — Dan. Knoff: ovenf. s. 434-35 med note.
447. E. Pufendorfs minderune over H. S.: M. Giøe til Fr. III., Paris 1667 28/10 n. st., T. K. U. A., Frankrig B, 1667-1668 april, Gesandt-Relationer fra M. Giøe, R. A.
- 448-49. Om de ydrepolitiske forhandlinger se Laursen VI, 14 ff., 68 ff.; Schoolcraft; Feiling 186 samt dette værks 2. bind. — Talbot om H. S. og Gabel: T. til Clarendon, Kbh. 1665 25/3, Rawlinson MS. A 252, fol. 105 f.; til Arlington, Kbh. 1665 25/3, S. P. 75/17, fol. 308.
- 449-50. Rygterne om Bielke: Lilliecrona til Karl XI. 1665 3/4, Becker II, 68. — Rygterne om H. S.s forestaaende op-højelse: Terlon til Ludvig XIV, Kbh. 1665 25/4 n. st., A. aff. étr., Dan. XI, fol. 128 ff.; Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 17/4, 25/5, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.; samme til Leijonbergh 1665 22/4, Anglica, Sv. beskickningar till Leijonbergh, Köpenhamn och Helsingør 1665-1674, S. R. A.
- 450-51. Testmanns opsats: Souverainiteten nr. 16 I, R. A. (orig). Jvf. Statsomv. 245, n. 708 og de dér givne henvisninger samt DBL XXIII, 1942, 430 f.
- 451-52. Det er tvivlsomt, om Frederik Gabel, der i febr. 1665 befandt sig i Paris (Giøe til Fr. III., Paris 1665 20/2 n. st., Frankrig B, 1664 aug.-1665, Ges.-Relationer fra M. Giøe, R. A.), var i Kbh., da Testmanns opsats blev til. — Joachim Irgens, Testmann og Catharina Bicker: A. D. Jørgensen I, 467; DBL. XI, 1937, 226-27 og de dér anførte kilder. — H. S. og J. Irgens: ovenf. s. 70, 208 f., 272, 417, 430 med noter.
- 452-53. Testmanns afskedigelse: A. D. Jørgensen I, 145, 467; Eberstein 475. A. D. Jørgensens gisning, at afskedigelsen kunde skyldes, at Testmann muligvis var den, der havde røbet Terlon indholdet af den svensk-engelske traktat (jvf. Becker II, 356) synes helt uden grundlag. I følge Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 24/4 (De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.) havde Terlon sin viden om traktaten fra H. S., og Talbot skrev 1665 17/6 til

- Arlington, at man ikke havde kunnet finde den skyldige (Rawlinson MS. A 252, p. 139, B. L.).
453. Peder Schumacher aflægger ed som kammersekretær: A. D. Jørgensen I, 159-61. — Biermann og Hesse: A. D. Jørgensen I, 162, 468. I brev fra Gabel til Biermann, dat. Korsør 1666 22/11, betegnes denne som »tres-cher Amy«. Privatarkiver, C. Biermann v. Ehrenschild, R. A.
- 453 ff. For den ydrepolitiske situations vedkommende henvises til den udførligt dokumenterede redegørelse i 2. bind.
454. Gabels holdning: Talbot til Morice, Kbh. 1665 9/5, Rawlinson M. S. A 252, pp. 117 f. — H. S.s sygdom og paa-tænkte sendelse til England: samme til samme 1665 30/5, 6/6, sst. pp. 129, 131; til Arlington 1665 30/5, S. P. 75/17, fol. 342; Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 25/5, 29/5, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S.R.A. — H. S. og Gabel: Talbot til Lord Ashley (Anthony Ashley Cooper, den senere earl of Shaftesbury) 1665 30/5, Rawlinson MS. A 252, p. 126. — Jens Juel om H. S. og Gabel: Sv. riksrådets prot. 1665 20/6 (fol. 180, Franc), S. R. A. — Den engelske sejr ved Lowestoft: Feiling 143ff. — Planen om angreb paa den hollandske handelsflaade i norsk havn: Talbot til Arlington, Kbh. 1665 17/6, Rawlinson MS. A 252, p. 139, jvf. Talbot til Lord Sandwich 1665 20/7, sst. p. 150, hvorefter gesandten 1665 16/6 underrettede Karl II. og hertug Jakob af York om planen. De nævnte breve findes nu ikke længere i Arlingtons statssekretærarkiv i P. R. O. (S. P. 75/17) og har derfor ikke kunnet benyttes af Laursen (Becker) og Schoolcraft. En udtømmende redegørelse for angrebsplanen, for hvilken — i dens modificerede form (nedenf.) — den danske regering efter forbundet med Generalstaterne og bruddet med England 1666 gav H. S. skylden, vil blive givet i 2. bind.
455. Rygter om, at H. S., Reetz og Rosenvinge skal sendes til England: Amerongen til Gen. st., Kbh. 1665 4/7 n. st. (kopi), T. K. U. A., Nederl. C, 1665, Afskrifter af nederlandske Statsakter, R. A. — H. S. modarbejdes af Gabel og Biermann: Talbot til Morice, Kbh. 1665 4/7, 11/7, 15/7, Rawlinson MS. A 252, pp. 144, 145 f., 146 f.; Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 17/7, jvf. 20/7, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.
- 455-56. Frk. Christianes ankomst til Kbh.: Talbot til Arlington, Kbh. 1665 6/6, S. P. 75/17, fol. 355, P. R. O.; jvf. Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 25/5, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A. 1665 30/4 befandt hun sig i Odense, men rejste 29/5 til Kbh. Bircherod 100 f. — H. S.s stræben efter hendes og datterens ophøjelse og Gabels modstand: Talbot til Morice, Kbh. 1665 22/7, Rawlinson MS. A 252, pp. 148 ff.; jvf. Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 31/7, De la Gardiesaml.
456. Christiane Sophie og hertug Johan Adolf af Pløn: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 6/7, De la Gardieska saml. Der nævntes i følge Lilliecrona en medgift paa 300.000 »escus«. Hertugen kom i juni 1665 til Kbh. for at forhandle om et forlig i den oldenborgske successionsag. Laursen VI, 345-50; Talbot til Morice 1665 27/6, Rawlinson MS. A 252, p. 143. Om H. S. og Johan Adolf se ovenf. s. 379. — Bergenaktionen: Laursen VI, 25-30 og de dér citerede kilder; Feiling 187; Warnsinck; Hartmann 46-81. En kildekritisk redegørelse vil blive givet i dette værks 2. bind.
- 456-57. De danske tilkendegivelser til Frankrig: Biermann til Giøe 1665 1/8; Fr. III. til Ludvig XIV. 1665 1/8; samme til Lionne 1665 1/8, T. K. U. A., Frankrig C, M. Giøes Gesandtskabs-Arkiv, 1664 maj-1665 dec., Kopibog; Frankrig A II, 1643-69, Akter og Dok.

vedr. det polit. Forhold til Frankrig, R. A. (kopier; Biermanns dep. til Giøe 1665 1/8 er forsynet med en paategning om, at koncepten 1665 1/8 kl. 4 e. m. oplæstes for kongen i nærværelse af Schack, H. S. og Gabel); jvf. Becker II,

312 ff.; Laursen VI, 72. — Gabel lukker sig inde: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 31/7, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S.R.A. — H. S.s sammenstød med Terlon: samme til samme 1665 7/8, sst.

X. FORBUNDSTRAKTATEN MED ENGLAND. HANNIBAL SEHESTED TIL VESTEUEOPA NOVEMBER 1665. TRAKTATEN MED GENERALSTATERNE. GABELS REGERING. KONGELOVEN.

458. Paatænkt sendelse af H. S. og Rosenvinge til England og Holland: Lilliecrona til Biörenklou 1665 14/8, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. Biörenklou, S. R. A.; Amerongen til Gen. st. 1665 22/8 n. st., Becker II, 321; samme til samme 1665 25/8 n. st., Aitzema V, 566; memoire af H. V. Rosenvinge 1665 12/8, T. K. U. A., Nederl. A II, 1660-65, Akter og Dok. vedr. det polit. Forhold til Nederl., R. A.; Talbot til Arlington 1665 15/8, S. P. 75/17, gengivet med udeladelser Becker II, 376 f. — Rygter om deres sendelse til Holland: Amerongen til Gen. st. 1665 29/8, 12/9 n. st., Becker II, 321 f.; samme til samme 1665 19/9 n. st. (kopi), T. K. U. A., Nederl. B, 1665 juli-dec., Gesandt-Relationer fra P. Charisius, R. A.; Terlon til Ludvig XIV. 1665 30/8 n. st., A. aff. étr., Dan. XI, fol. 212 ff.; Talbot til Arlington 1665 5/9, 12/9, Becker II, 382; Lilliecrona til Karl XI. 1665 11/9, jvf. 25/9, sst. 100, 104 f.

458-59. Forhandlingerne med Clifford og Talbot: Becker II, 383 ff.; Laursen VI, 30 ff.; Schoolcraft 474 ff.; Feiling 187 ff.; Hartmann 64-102. I ingen af disse fremstillinger er dog materialet tilstrækkeligt kritisk og udtømmende udnyttet. Jvf. dette værks 2. bind. — Schack som H. S.s sekundant i drøftelserne om et engelsk-dansk forbund: Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 29/9, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de

la Garlie, S. R. A. H. S. brevexlede under sit sidste ophold i Paris med rigsfeltherren under meget venskabelige former og regnede med hans støtte over for kongen. Jvf. H. S. til Schack, Haag 1665 8/12, Paris 1666 9/2 (19/2), 11/5 (21/5), 13/7 (23/7), 13/8 n. st., Privatarkiver, Hans Schack, R. A. — Talbot om Biermann: Talbot til Arlington 1665 23/9, Becker II, 283; jvf. Lilliecrona til Karl XI. 1665 5/10, sst. 106 f.

459. Klingenbergers sendelse: Laursen VI, 73 ff. — Courtin om H. S.s rejseplaner: C. til Lionne, Kbh. 1665 10/10 n. st., A. aff. étr., Dan. XII, fol. 376; jvf. samme til samme 1665 17/10 n. st., sst. fol. 378; Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 5/10, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A.; samme til Karl XI. 1665 5/11, Becker II, 106. Om overførelsen af H. S.s kister i Amerongens galiot se ogsaa Talbot til Arlington 1665 31/10, S. P. 75/17, fol. 460.

459-60. Christianes afsked og H. S.s rejseplaner: Talbot til Arlington 1665 10/10, Becker II, 396; samme til samme 1665 15/10, S. P. 75/17, fol. 447 (Becker II, 398); Lilliecrona til Karl XI. 1665 19/10, sst. 109; samme til M. G. de la Gardie 1665 23/10, De la Gardiesam. — H. S.s laan og besøget i Courtins logis: Courtin til Lionne, Kbh. 1665 24/10, jvf. samme til samme 1665 31/10 n. st., A. aff. étr., Dan. XII, 379, 383.

460. H. S. interesseret i Sveriges holdning:

- Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 23/10, 30/10, De la Gardiesaml. — Talbot om H. S.s instruxer og planer: Talbot til Arlington 1665 24/10, 28/10, 31/10, 4/11, S. P. 75/17, fol. 457, 458 f., 460, jvf. Becker II, 398 f.
- 460-61. Instrux for H. S. 1665 6/11: T. K. U. A., Frankrig C, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1665 nov.-1666 aug., Kopibog, R. A. (kopi; en anden kopi i: Nederl. C, 1665-67, Kopibog over kgl. Ordre); jvf. Fr. III. til Ludvig XIV.; til Karl II.; til H. S. 1665 6/11, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, ovenn. kopibog; 1662-66, Indkomne Breve; fuldmagt for H. S. 1665 7/11 til forhandlinger i England og Frankrig, H. S.s Gesandtskabs-Arkiv, 1665 nov.-1666 aug., Kopibog; fuldmagt for samme til mediation mellem England og Holland 1665 7/11, Nederl. C, 1665-67, Kopibog over kgl. Ordre; jvf. »Extrait Sommaire« 1665-66, p. 6, Frankrig C, Forskell. Akter og Dok. etc. 1663-66; Lilliecrona til Karl XI. 1665 2/11, 9/11, 13/11, Becker II, 110-12; samme til M. G. de la Gardie 1665 9/11, De la Gardieska saml.; Talbot til Arlington 1665 11/11, S. P. 75/17, fol. 469. — I følge baade Talbot og Lilliecrona afrejste H. S. fra København 10/11, hvad der stemmer med en angivelse i kammerkoll.s opgørelse af 1667 28/7, R. K. B. 1660-79, Afregninger II 91 d (H. 119 d), mens han selv i brev til Fr. III., dat. Hamburg 1665 20/11, H. S.s Gesandtskabsarkiv, 1665 nov.-1666 aug., Kopibog, sætter afrejsen til 12/11. Han naaede efter en vanskelig rejse over Hamburg og Bremen og gennem Oldenburg og Friesland til Amsterdam 3/12. Jvf. hans breve til Fr. III., Hamburg 1665 20/11, ovenn. kopibog; til Biermann, Bremen 1665 24/11, Oldenburg 1665 26/11, Nederl. B, 1665 okt.-1666 maj, Ges.-Relationer fra H. S. og P. Klingenberg, R. A.; Workum 1665 23/12 n. st., Amsterdam 1665 4/12 n. st., ovenn. kopibog. — Christiane og datte-
- ren: Courtin til Lionne, Kbh. 1665 17/11 n. st., A. aff. étr., Dan. XII, fol. 389. — H. S.s efterladte ejendele fremgaar af det optagne inventarium, dat. Paris 1666 25/9 n. st., T. K. U. A., Frankrig B, 1666, Gesandt-Relationer fra M. Giøe, R. A., tr. i uddrag Dsk. Mag. 3. rk. I, 320 f. — Om hans død se ovenf. s. 353. — En fortegnelse over H. S.s efterladte koncepter og brevkopier, udarbejdet af residenterne Marcus Giøe og Simon de Petkum, abbé Paulmyer og Honoré Bonneau, findes i nævnte pakke. Jvf. Giøe til Fr. III., Paris 1666 8/10, 31/10, sst. Efter Fr. III.s ordre sendtes baade den statslige og private korrespondance til ham.
462. Afskedsvisiten hos Courtin: C. til Lionne, Kbh. 1665 17/11 n. st., A. aff. étr., Dan. XII, fol. 389. — Lilliecrona om H. S.s planer: L. til M. G. de la Gardie 1665 16/11, De la Gardieska saml.
- 462-63. Talbot om H. S., Gabel og Biermann: T. til Arlington 1665 18/11, S. P. 75/17, fol. 473 (chiffre.); til H. S., Helsingør 1666 6/1, sst. 75/18, fol. 3; til Arlington 1666 28/1, Becker II, 400, 404.
463. Otte Krags død; Niels Trolles og Iver Krabbes sygdom; rygter om giftmordsforsøg: Talbot til Arlington 1666 13/2, Becker II, 406. — Harme mod Klingenberg; mistanke til ham og Gabel for bestikkelse: Talbot til Arlington 1666 20/3, S. P. 75/17, fol. 41; jvf. Becker II, 411. Sml. H. S.s udtalelser til Paulmyer: Th. S. II, 476 og de Statsomv. 286, n. 782 nævnte kilder. — Det brudte segl: Lilliecrona til Karl XI. 1666 5/2, Becker II, 120. — Van Beuningen og H. S.: Lilliecrona 1666 5/3, sst. 127. — Gabels udtalelser til Courtin: C. til Lionne, Kbh. 1666 6/4 n. st., A. aff. étr., Dan. XIII, fol. 93 f.
464. Epigrammet: ovenf. s. 353, note. — Sten Bielkes relation (u. dat.): Danica, Riksrådet Sten Bielkes brev till K. M. och beskickningsberättelse 1666, S. R. A.

464-65. Skinkels og prins Christians udtalelser til C. F. v. Dalwig: v. Dalwig til enkelandgrevinde Hedewig Sophia af Hessen-Kassel, Kbh. 1666 31/3, 10/4, Staatsarchiv Marburg, exc. i Add. 845 a, 4to, K. B. — Der gik rygter om, at H. S. sluttede sig til den utilfredse adelsgruppe. Jvf. Sir Walter Vane til Henry Coventry, Cleve 1665 15(25)/12: »I am told there are great discontents amongst them in Denmark & that Hannibal Seistat maintains the faction of Oulevelt, which now ag[ai]n begins to make some stirs«. Add. MSS. 16, 272, fol. 17, B. M. — I april 1666 udtalte Talbot til den svenske rigsmarsk K. G. Wrangel, at H. S. »schwerlich wieder in Dennemarck kommen

würde«. K. G. Wrangel til Karl XI. Stade 1666 14/4, Krigshist. handl. Karl XI:s tid. Bremiska kriget. K. G. Wrangels brev till K. M. 1666 jan-aug. XVII: a 2, S. R. A. — Talbot bevarede til det sidste sin respekt for H. S.: »I beleive well of the man: although I know, he must cutt a feather in Holland«. Talbot til Henry Coventry 1666 17/1, Coventry Papers XXV, fol. 156, Longleat. — Lilliecrona til M. G. de la Gardie 1665 5/10, De la Gardieska saml., Skrivelser till M. G. de la Gardie, S. R. A., jvf. ovenf. s. 459.

465-67. Se Statsomv. 437 ff.

467. H. S.s udtalelse til Goës: sst. 196; jvf. ovenf. s. 292 f.

Rettelse til s. 354 og s. 397:

Det ved side 352 gengivne portræt af Christine Sophie Sehested er i følge meddelelse fra lensgreve, kammerherre Julius Wedell, Wedellsborg, malet af den hollandske maler Jan (Johannes) Mytens (c. 1614-70), hvis signatur for ikke længe siden er fundet paa det. Da Jan Mytens virkede i Haag, er billedet sandsynligvis malet her, vel under Christiane Sophies og hendes moders ophold i Holland 1664 — ikke, som man tidligere antog, i Paris (jvf. s. 354, 397).

